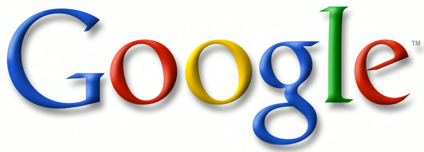

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

XVI. ÉVFOLYAM. 1905.
(ÚJ FOLYAM: I.)

MELLÉKLETE:

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

BUDAPEST,
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1905.

HORNYÁNSZKY VIKTOR CSÁSZ. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

I. Gyászjelentések.

II. Értekezések.

III. Néphit és népszokások.

IV. Népköltészet és népzene.

V. Kisebb közlemények.

VI. Irodalom.

VII. Törvényszéki néprajz.

VIII. Néprajzi hirek.

IX. Társulati ügyek.

A KEDD ASSZONYA.[1]

Ipolyi Magyar mythologiája 539. lapján a hét napjainak neveiről s a hozzájuk fűződő babonás vélekedésekről szólván, a *kedd*-ről ezt írja: „nevezetesen állna még a *kedd,* miután fel nem ismerhető értelmű, elavult szóra, vagy névre mutat; utóbbira különösen figyelmeztet engem Karcsay közlése (gy. 320), hogy sok helyt kedden a mosás veszélyesnek tartatik, mert ú. m. azt, a ki mos, megbünteti a ***kedd asssonya;*** a kérdésre: ki ezen *kedd asszonya?* a felelet, hogy talán a B. Szűz, mert ünnepei keddre esnek (?)".

Az utóbbi magyarázat mellé tett kérdőjel helyett Ipolyi, katholikus pap létére, bátran oda tehette volna mindjárt azt, hogy e magyarázat meg nem állhat, s így a rá épített feltevés is elesik; mert a Boldogságos Szűz ünnepei, Mária nevenapja és a Rózsafüzér ünnepe kivételével, a melyek az év egy-egy vasárnapjára, t. i. a szeptember 8-ika utánira, illetőleg október első vasárnapjára esnek, nincsenek a hét valamely napjához kötve, hanem a vasárnapi betűtől függőleg mozognak a hét napjain végig, mint akár a karácsony, vagy az újév, vagy bármely szentnek a napja, az egy Mátyásé kivételével, mely szökőévben egy napot ugrik, innen a „Mátyás ugrása" elnevezés a népies kalendáriumban. Hogy csak a főbb Mária-ünnepeket említsem, melyeket a mi katholikus népünk is ismer és ünnepel: Mária születése, vagyis Kisasszony-napja szeptember 8-ikára, a Szeplőtelen fogantatás ünnepe deczember 8-ikára, Gyertyaszentelő (Purificatio) február 2-ikára, Gyümölcsoltó (Annuntiatio) márczius 25-ikére, Sarlós Boldogasszony (Visitatio) július 2-ikára, Havi Boldogasszony augusztus 5-ikére, Mária mennybemenetele, vagyis Nagyboldogasszony napja augusztus 15-ikére esik, tehát a naptár havi dátumait illetőleg csupa mozdulatlan, ellenben a hét napjain eo ipso mozgó ünnep. Ugyanígy a kevésbbé ismeretes Praesentatio ünnepe (november 21) is. Azt tehát Ipolyi nagyon jól tudhatta, hogy Karcsay vélekedésének semmi alapja sincsen. A Boldogságos Szűznek egyik ünnepe sincsen a *keddi* naphoz kötve, de a vasárnapra eső kettőn kívül bármelyike eshetik éppenséggel keddre is, épp úgy, mint a hét bármely más napjára. Ezen az alapon tehát a *kedd asszonyát* a Boldogságos Szűzzel nem azonosíthatjuk. De így is figyelemre méltó Karcsay adatában a *keddi* naphoz fűződő babona, a mosási tilalom, és annak a *kedd asszonyától* várható büntetéssel sanctionálása.

Még csak azt jegyzem meg, mindjárt itt közbevetőleg, hogy akkor is tévedt Ipolyi, mikor a *kedd* elnevezésben „fel nem ismerhető értelmű, elavult"

[1] Felolvastatott a M. T. Akadémia I. osztályának 1905 január 2-ikán tartott ülésén.

szót sejtett. Világossá teszik e szó értelmét annak nyelvjárási *kedded* (Göcsej, régi Tájszótár), *keddöd* (Göcsej, Páka, Nyelvőr II. 133), *kedëd* (Zala-m. Szentgyörgyvölgye, Nyelvőr III. 466), *ketöd* (Simonyi Zs. A magyar nyelv I. kiad. I. 66; Zala-m. Hetés, Nyelvőr I. 423, II. 372) alakjai. (L. Új Tájszótár I. 1081.) Ezekből ugyanis nyilvánvaló, hogy az Ipolyitól is szláv kölcsönvételekül felismert *szerda*, *csütörtök* és *péntek* (s hozzátehetjük: *szombat*) mellett a *kedd* is szláv hatásra vall, a mennyiben nem más, mint az illető nap szláv nevének, a mely „második"-at jelent, egyszerű fordítása. (L. erről Melich János-nak legutóbb Akadémiánkban felolvasott dolgozatát a Nyelvtud. Közlem. XXXIV. 259. s k. ll.)

Ezzel el van intézve Ipolyinak i. h. 540. l. koczkáztatott azon feltevése is, a mely szerint a *kedd* szónak valami köze lenne a *kedves* szóhoz s így a tündérféle *kedves asszonyok*-hoz. Délibábos nyelvészkedés ez a legjavából, de annyiban mégis csak van valami köze a mi feladatunkhoz, hogy a *kedd asszonya* elnevezés feszegetése során olyan körbe vezet, a hol a további nyomozás ennek a néphitbeli alaknak több, még mindig élő emlékét keritette felszínre.

Ennek a kutatásnak az eredményei Kálmány Lajos buzgalmát dicsérik, ki „Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya" cz. értekezésében (M. T. Akad. Értek. a nyelv- és széptud. köréből, XII. 9. sz. 1885) a *kedd asszonyá*-ra vonatkozó alföldi hiedelmeket is egybegyüjtötte.[1] A nélkül, hogy e szorgalmas gyüjtőnk kritikátlan következtetéseivel és összehasonlító tapogatódzásaival csak a legkevésbbé is egyetértenénk, azt mégis hálával kell elismernünk, hogy az ő fáradhatatlan utánjárása nélkül ennek a néphitbeli alaknak s a hozzája fűződő érdekes babonáknak alighanem teljesen elkallódott volna minden nyoma azon az egyen kívül, melyet Ipolyi Karcsaynak vajmi gyér szavú feljegyzése alapján számunkra megmentett.

Jelen vizsgálódásunk czéljaira nem mellőzhetem, hogy Kálmánynak idézett értekezéséből a *kedd asszonyá*-ra vonatkozó főbb adatokat rendre föl ne soroljam. Előre kell azonban bocsátanom, hogy Kálmány szerintem túlságosan nagy súlyt vet egy körülményre, a mely pedig talán csak az ő gyüjtése szűkebb körében jellemző; arra t. i., hogy a Szeged-vidéki nép a *Nagyboldogasszony*-on, ellentétben a *Kisasszony*-nyal, következetesen (?) *Szent Anná*-t érti, míg a *Kisasszony* Szent Annának nemcsak örökké szűz, de egyúttal gyermektelen (?) leánya. E felfogás nagyon elszigetelt s az egyház tanításában teljesen járatlan elemek sajátja lehet, mert ezen az alapon a Boldogságos Szűz, az istenszülő Mária, a Jézus Krisztus anyja számára nem is maradna hely a *Nagyboldogasszony* és a *Kisasszony* között!

Bármint legyen is azonban e részt a dolog, minthogy Kálmány adatait ellenőrizni nincs módomban, oly óvatos gyüjtőnek és lelkiismeretes kutatónak

[1] Kálmány közleményei alapján Kandra Kabos is szól a *kedd asszonyá*-ról Magyar mythologiája 92. s k. lapján. Ugyancsak Kálmány közlésein alapulnak, de néhány hasznavehető további egybevetést is tartalmaznak Wlislocki Henrik idevonatkozó kivonatai, „Aus dem Volksleben der Magyaren" (München, 1893) cz. könyve 153. s k. lapjain.

pedig, a milyennek őt ismerjük, jóhiszeműségét kétségbe vonni nincs okunk, egyelőre megnyugodhatunk abban, hogy a nép egy része, kivált az egyház tanításában járatlanabb, de azért nem kevésbbé áhitatos asszonynép Szeged vidékén élesen megkülönbözteti egymástól a *Nagyboldogasszony*-t és a *Kisasszony*-t. Itt már szószerint idézem Kálmányt: „Szőregen, Ó-Szt-Ivánon, Klárafalván, Oroszlámoson és a többi Szeged népéből keletkezett községben a *Nagyboldogasszony* senki más, mint *Szent Anna;* csak a keresztyénséget kiválóan ismerő hívek szerint Mária. Kérdezze bárki is a hitben járatlan, tanulatlan népet, főképen az asszonyokat, kik sűrűn szoktak hozzá folyamodni: ki az a Nagyboldogasszony? feleletül Szent Annát kapja". (I. h. 8. l.) Alább pedig u. o.: „Hagyományaink szent a *Nagyboldogasszony az áldott állapotban levőknek a pártfogójok*, *hozzá folyamodnak a magtalanok is*, kik, hogy czéljokat elérjék. . . . kilencz keddet bőjtölnek a tiszteletére pünkösd után. (Szőreg.)"

Itt aztán Kálmány, a kath. pap, csodálkozik azon, hogy miért választja ki a nép a Nagyboldogasszony = Szent Anna napjául a hét napjai közül éppen a *kedd*-et, „noha ilyenről a keresztyénség mit sem tud".

De itt már mi rajtunk a csodálkozás sora, a kik nehezen értjük, miként kerülhette el Kálmány figyelmét, katholikus pap létére, az a körülmény, hogy legalább is a XV. század vége, ha ugyan nem már az eleje óta, az egész katholikus világban a *kedd* a Szent Anna napja a hét napjai között. Lehet, hogy a hivatalos keresztény hittanítás e jámbor hiedelemmel nem sokat törődik; de kezdet óta máig nem volt ellene tiltó szava s e nap tisztelete már elég régóta, majdnem olyan általánosan bevett jámbor szokás, mint a hogyan a Szűz Mária tiszteletének van különösen szentelve a *szombat*, a Krisztus kinszenvedésének emlékét újítja fel a *péntek*, az oltáriszentség napjául általán ismert és ünnepelt a *csütörtök*, Szent József tiszteletének van szánva a *szerda* és az angyalok kultuszának szól a *hétfő*. Mivel a *vasárnap* tudvalevőleg a Szentháromság hetenkint meg-megújuló ünnepe, ilyenformán a hét egy napja sem marad árván. A mi pedig a *keddi* napot illeti, mely bennünket itt kizárólag érdekel, annak Szent Anna tiszteletével összefüggő jelentőségét Kálmány két magyar nyelvemlékünkben is megtalálhatta volna. S erre a fontos adatra rámutatni volt e kis értekezésem főczélja, mert ebből egyúttal megvilágosodik az egész bonyolódott kérdés-csomó is, a melyet az Ipolyi fentidézett adata köré halmozott újabb feljegyzések csak mind jobban összebogoztak, a helyett, hogy feloldották volna.

Míg ugyanis Ipolyinak Karcsay közléséből vett adata szerint a *kedd asszonya* a Boldogságos Szűz lenne, addig Kálmány feljegyzéseiből világos, hogy nem ez, hanem a Boldogságos Szűz anyja, *Szent Anna.* De hogy miért *ez* és hogy miért az *ő* szent napja a *kedd*, azt Kálmány is csak kérdezni tudja, választ azonban nem tud rá adni. Pedig a világos felelet e kérdésre ott van a *Teleki-codex* Anna-legendájában, melyről csak most egy éve értekeztem ugyane helyen. (L. M. T. Akad. Értek. a nyelv- és széptud. köréből XVIII. 10. sz.) Ott csak egy rövidke jegyzetben (14. l.) említhettem meg,

hogy *kit* hív és *miért* hívja a magyar nép a *kedd asszonyá*-nak. E téren azóta tovább folytatott vizsgálódásaim eredményéről számolok be ez alkalommal.

A *Teleki-codex* említett Anna-legendája, mint idézett értekezésem függelékében szószerint közölt eredetijével igazoltam, egy a XV. század vége felé készült latin compilatio fordítása. Ugyane latin eredetinek kissé szabadabb átdolgozása maradt fönn a *Kazinczy-codex* egy részletében is, de itt már csak töredékes alakban. A két szöveg egymáshoz és közös eredetijökhöz való viszonyát illetőleg itt csak id. értekezésemre utalok. Ezúttal a legendának csupán a *kedd asszonyá*-t érdeklő részeire szorítkozom. Ezek a következők.

A latin legenda I. fejezetében, a használtam ősnyomtatvány (Hain 1112) 4 b. lapján (id. kiadásomban a 32. l.) ezt olvassuk Szent Anna születéséről: *Tandem divina benignitate visionis praefatae veritatem in actum ducere volente, non longa post tempora deo supplex Emerentia gravida facta peperit filiam primogenitam in* ***tertia feria*** *hebdomadae, quam appellavit Annam nomine.* Alább az V. fejezetben (id. ősnyomt. 8 b. l., saj. kiad. 40. s k. l.): .... *Anna fecundata est, et post novem mensium curricula* .... ***quadam tertia feria*** *septimanae salubriter peperit regalem illam plantulam, veri David ante saecula filiam praevisam Mariam.* Ismét tovább a VII. fejezet vége felé (id. ősnyomt. 11 b, saj. kiad. 46. l.), a hol Szent Anna haláláról van szó: *corpus suum egressa est anima sanctissima septimo Kalendas Augusti,* ***tertia*** *quidem* ***feria*** *hebdomadae.* Tehát e legenda szerint Szent Anna *keddi* napon született, *keddi* napon szülé Szűz Máriát és *keddi* napon költözött el az élők sorából. Ennek összefoglalásaképen az idézett fejezet vége így szól: *Propterea licet ubique et omni tempore invocata novit succurrere et dignatur clementer se colentes exaudire,* ***tertiis*** *tamen* ***feriis*** *ipsius commemoratio studiosius est Christicolis observanda. Fuit quidem* ***tertia feria*** *nata,* ***tertia feria*** *virginis dei matris divinitus praedestinata puerpera, ac* ***tertia feria*** *ab ergastulo corporis liberata.*[1]

[1] Az idézett helyek fordítása a *Teleki-codex*-ben 10. l. (Nyelvemléktár XII. 280): *ennekutanna : az isteni kegelmesseg : efőlűl meg mondot latasnac bizonsagat : akaruan betellesitteni : nem hossu űdőnec vtanna : istennec alazatos leana : e scent emerencia azzon : terőbe esec : es zűle az ő első leanat :* ***keddőn*** *mellet neueze annanac.* Alább a 35. l. (Nyelvemlékt. XII. 289. l.): *a hetnec neminemű* ***keddyn*** *zűle : egessegbe zűle az igaz dauidnac kyrali plantayat : ez vilagnac előtte valaztot leant* (itt fordítónk az eredetit ugyancsak félre érti, mikor az *ante saecula filiam praevisam*-ot így magyarítja:) *az edes ziz mariat.* Tovább az 57. l. (Nyelvemlékt. XII. 297. l.): *az ő scentsegős lelke : az ő testeből kimene : kűs azzon hanac előtte heted napal : bizonaba a hetnec* ***ked*** *napyan.* Végül az 58—59. l. (Nyelvemlékt. XII. 297. l.): *annakokaert iollehet mendenűt : es menden űdőbe hiuattatuan tuggon segedseg lenni : es meltoltassec az őtet tiztelőket kegesőn meg halgatni : demaga* ***ked*** *napokon : a kereztyenőktűl : az ő emlekőzeti : nagob zorgalmassagal meg tartando : mert Bizonaba* ***keddőn*** *zűletec ez vilagra :* ***keddőn*** *a ziznek istennec annanac isteni zerzesből valaztatec zűlő annyaua : es* ***keddőn*** *zabadula meg a testnec tőmlőceből.* A *Kazinczy-codex*-nek az első idézettel párhuzamos helye (a többi e codexből hiányzik) a 44. lapon (Nyelvemlékt. VI. 197. l.) így hangzik: *Nem sok idő el muluan : ez bodogh emerencia : az zenth stollanostul terőben essek : es idő rea teluen zille eģ* ***kednap*** *: első zillőttet : kyt annanac neueztete.*

De még ezzel sem éri be legendánk, hanem hogy annál mélyebben véső-djék a jámbor hivők lelkébe Szent Annának különösen a *keddi* napon kiváló áhitattal lerovandó tisztelete, annak malasztos voltát is tanulságos példával világitja meg. A X. fejezet egy tékozló ifjúról szól, ki a legenda némely, pl. az alább emlitendő Dorlandus-féle szövegében *magyarországi* származású s ennyiben is érdekelhet bennünket. Ez a fiatal ember részben a saját könnyelműsége folytán mindenét elveszti, de utóbb egymást érő csapások is járulnak ahhoz, hogy második Jóbként sirassa egykori jómódját, melynek elbucsúztával cserben hagyják őt, mint amaz előképét is elhagyták, legjobb barátai. Szégyenében és nyomorúságában földönfutóvá lesz s nem tudván lelkének hová lenni, Jézushoz folyamodik, majd azt kérdi az Üdvözítőtől, hogy melyik szentnek közbenjárását kérje. Erre megjelenik előtte Szent Jakab apostol. (A *kisebb*-e, vagy a *nagyobb*, azt a legenda nem mondja meg,[1] mert a benne feljegyzett hagyomány szerint mind a két Jakab, az Alphaeus fia is, meg a Zebedaeusé is, Szent Anna unokája.) Tőle azt a tanácsot kapja, hogy minden *kedden* mondjon Szent Anna tiszteletére három Miatyánkot és három Üdvözlégyet, s égessen a szentnek képe előtt gyertyát. Majd meglátja, hogy meg fogja őt segiteni. Az ifjúnak arra a kérdésére, hogy miért kell ezt éppen *keddi* napon tennie, igy válaszol az apostol: *Quia **tertia feria** Anna beatissima nata est, **tertia feria** virginis Mariae Christi matris puerpera effecta est, et **tertia feria** in terris mortua.* (Id. ősnyomt. 16 a, saj. kiad. 55. l.) Az ifjúnak azon további kédésére pedig, hogy honnan tudja mindezt az apostol, ez a felelet: *Et ego eius filiae natus sum, et avia mea est et domina, veluti Jesu Christi domini et dei nostri.*[2]

Ennek a *keddi* napra vonatkozó hagyománynak a mely a XV. század vége, vagy a következőnek eleje óta hazánkban is ismertnek mondható a *Teleki-codex* vallomása szerint, — ennél a legendánál régibb nyomát egyelőre nem tudjuk megjelölni. A legendának Szent Anna életére vonatkozó többi apokryph adatai azonban jóval régibbek. Így az a része, a mely szerint Szent Anna nemcsak a Boldogságos Szűznek, hanem vele együtt három Máriának az anyja volt; hogy Joachim halála után még kétszer lépett házasságra, előbb Kleofással, majd egy Salome vagy Salomas nevű férjjel; hogy a három Mária testvérisége alapján nevezik az evangeliumok az Úr testvéreinek a kisebbik Jakabot, az Igaz Józsefet, Simont és Judást; hogy ugyancsak Szent Anna unokái a harmadik Mária fiai, a nagyobbik Jakab és János apostol is: mindezt már a XIII. század utolsó évtizedeiből

[1] E legenda *Dorlandus*-féle előadásában az illető apostol a *nagyobbik* Jakab volt, a Maria Salome és Zebedaeus fia. (L. Acta SS. Boll. Jul. VI. 262. 5.) Pedig inkább a kisebbiket várhatnók, mert a *Protevangelium Jacobi*-t, az Anna-legendák legrégibb forrását, a kisebbik Jakabnak tulajdonitja a minden alap nélküli hagyomány.

[2] *Teleki-codex* 91. l. (Nyelvemlékt. XII. 308. l.) és *Kazinczy-codex* 52. l. (Nyelvemlékt. VI. 201. l.) Az utóbbi helyen azzal megtoldva, hogy Szent Anna nemcsak született, szült és meghalt *keddi* napon, hanem *kedőn fogantatek* is *anianak meheben*, a miről az eredeti és az ezt hívebben követő Teleki-codex nem tud. Érdekes példája ez is a legendák továbbfejlődésének.

való *Legenda aurea* 131. fejezete is tanitja, sőt már ugyanabba az emlékeztető versbe is foglalja, a mely a mi legendánk első fejezetének a végén is olvasható. Legrégibb, de szintén apokryph hagyományon alapul pedig a legendának az eleje, mely nagyjában a *Protevangelium Jacobi*, az *Ev. Pseudo-Matthaei* és a *De Nativitate Mariae* czimü könyvek (l. Tischendorf, Evangelia Apocrypha, 2. kiad. 1., 51. és 113. l.) első fejezeteiben elmondottak visszhangja, némely újabb betoldással bővítve. Ilyen a Szent Anna szüleinek *Stollanus* és *Emerentia* neve, továbbá Anna egy *Ismeria* vagy *Esmeria* nevü nővérének és az ettől származóknak beiktatása az I. fejezet végén lévő nemzedék-rendbe; főképen pedig az I., V. és VIII. fejezetnek a *keddi* napra vonatkozó, nagyon is hangsúlyozott adata.

Ennek a *keddi* napot annyira kiemelő és Szent Anna életének legfontosabb mozzanataival összefüggésbe juttató hagyománynak aligha lesz egyéb alapja, mint az, hogy a mikor a *kedd* már elég széles körben volt Szent Anna különösebb tiszteletére lefoglalva, akkor ennek valami okát próbálták adni. Ilyenül semmi sem kinálkozott elfogadhatóbbnak annál a magyarázatnál, a mely e napnak ismételten kiváló szerepet juttat a szentnek életében. De miért éppen *ennek* és nem más napnak? Azért, mert éppen *ezt* és nem mást kellett megmagyarázni. Épp így azt is kérdhetné valaki, hogy miért kellett Romát *Romulus*-nak és *Remus*-nak alapitania? A felelet az, hogy éppen azért, mert *Roma* alapitásáról és nevének az okáról kell naiv kérdésre naiv választ adnia az illető mondának.

Más kérdés az, hogy miért választották mégis éppen a *keddi* napot az Anna-kultusz számára akkor, a midőn a később koholt ok még semmikép sem lehetett befolyással e választásra. A valószinü magyarázat szerintem az, hogy a XV. században, mikor Szent Anna tisztelete a nyugaton mind általánosabb és buzgóbb lesz,[1] a hét többi napjai a fönt emlitett áhitatossági vonatkozások számára már jóformán mind le voltak foglalva. Lehetett némi része e választásban annak is, hogy a kedd egyházi latin neve, a *Feria tertia*, legjobban illett a *Mettertia*-kultuszhoz, a melyről itt még egy-két szót kell közbevetőleg mondanom.

Lássuk mindenekelőtt a *mettertia* szót magát. A *-met* enklitikus szócska tudvalevőleg a klasszikus latinságban csak a személyes és birtokos névmások legtöbb alakjához s az *ipse* mutató névmás egyes és többes nom.-ához járul, kivétel nélkül *suffixum* gyanánt, erősitő *maga* értelemmel. A közép-

[1] Keleten a szent tisztelete sokkal régibb. A róla szóló apokryph iratoknak is nagyobb volt kezdet óta a hitelük a keleti egyházban, míg a nyugati szentatyák és későbbi egyházi irók is (amazok közül pl. Szt Jeromos, Szt Ágoston, az utóbbiak sorában Alcuin, Fulbert, Petrus Damiani, Szt Bernát) nagyon tartózkodók, sőt határozottan elitélő nézetüek ez iratokkal szemben. I. Incze és Gelasius pápa teljesen elvetette őket. Konstantinápolyban már I. Justinián (527—565) épittetett Szent Anna tiszteletére templomot. Rómában kultuszának első világosabb nyoma az a kép, melyet III. Leo pápa (795—816) az *ad praesepe*-templomban elhelyeztetett. Ereklyéi a keresztes háborúk korában kezdenek nyugatra vándorolni. Tiszteletének egyik korai góczpontja Dél-Francziaország *Apt* nevü városa; egy későbbi az olasz *Perugia*, majd utóbb Németországban *Köln* s általában a Rajna-vidék.

kori latinság e használatot a rendszámnevekre is kiterjesztette s a suffixum helyébe *praefixum*-má is tette a *met* szócskát. Egy ideig, úgy látszik, a kétféle használat vegyesen élt egymás mellett, míg utóbb, kivált a pongyolább latinságban, a praefixumos használat vergődött túlsúlyra. Az átmeneti alakok alighanem az ilyenféle, már az ókori latinságban is előforduló szócsoportok alapján fejlődtek, minők: *de memet ipso* (Cic.), *nobismet ipsis* (Cic.) stb. Ezekben és hasonlókban, valamint a szintén már ókori *ipsissimus, ipsimus* vagy *ipsumus* felsőfokú alakokkal való összetételekben lassankint, a hangsúly elmozdulása következtében, a *-met* hovátartozósága iránt zavarba jött az idegen behatások által is megingott nyelvérzék. A *memet ipso* és *nobismet ipsis* vagy más hasonló összetételek, a **memet ipso* és **nobismet ipsis* hangsúlyozás folytán, *me metipso* és *nobis metipsis* stb. ejtésnek meg írásnak adnak helyet. A *met*-nek *ipsimus*-szal való összetételéből önálló szó is fejlődik a román nyelvekben: ol. *medesimo ;* prov. *medesme ;* r. fr. *mesme*, ma *même ;* sp. *mismo ;* port. *mesmo*. A *-met*, ill. most már *met-*, sőt *met* középkori használata utóbb, mint már mondtuk, a rendszámokra, de egyes főnevekre is kiterjed, pl. ***met** oculis perspicimus mentis*. (L. DUCANGE, Gl. med. et inf. Lat. Paris. 1845. IV. 387. A többire nézve pedig: NEUE, Formenlehre der Lat. Spr. 3. Aufl. II. 361, 373 és 409. s k. l. KÖRTING, Lat.-roman. Wörterb. Paderborn, 1891. 4433. sz.) *Met-tertius*, *met-septimus* (egybeírva is) stb. gyakoriak a középkori latinságban. Ducange i. h. a *Sachsenspiegel*-ből felhozott példáit számos mással lehetne szaporítani, a minek azonban nem itt a helye. Elég ennyi is annak igazolására, hogy helytelen az a vélemény, melylyel közkézen forgó ismeretterjesztő munkákban, pl. a BROCKHAUS-féle Conv.-Lexikon legújabb kiadásában és a WETZER-WELTE-féle Kirchenlexikon-ban is találkozunk, hogy *Mettertia* (így) vagy *Metterzia* (a mi már legalább az írást illetőleg helyesebb volna) *olasz* szó. Az olasz szótárak tudtommal nem ismerik, s ha olasz íróknál előfordul, akkor mint középkori latin szó fordul csak elő.

Nézzük már most, hogy mi e szó *hagiographiai* és ezzel összefüggő *ikonographiai* értelme. *Mettertia* minden egyéb vonatkozás nélkül egyelőre csak a. m. egy nőnemű személy harmadmagával. Később a képzőművészetben először is a szent családnak olyan ábrázolása, melynek a Boldogságos Szűz a középső alakja, mellette a kis Jézussal és a szintén gyermek Ker. Szent Jánossal, minők pl. Raffael Madonnái közül a M. del Cardellino (Firenze, Uffizi), az úgynevezett Belle Jardinière (Páris, Louvre), a M. della Sedia (Firenze, Pitti), valamint a mi Esterházy-Madonnánk az országos képtárban, hogy csak a legismertebbeket említsük. Majd a szent családnak olyan képeire is alkalmazzák a *Mettertia* nevet, a melyekben a középső alak az isteni kisded, s mellette jobbról és balról a Bold. Szűz és Szent József, vagy a Bold. Szűz és Szent Anna foglalnak helyet, noha az ilyenekre inkább a *Mettertius* elnevezés illenék a középső alakra való tekintettel. De úgy látszik, a mindinkább erősödő Madonna-tisztelet és a középső alak kisded volta a már megszokott elnevezést támogatták fönmaradásában. — Ismét egészen helyén való a *Mettertia* alak nyelvtanilag is ott, a hol a

hármas csoport középpontja *Szent Anna* és mellékalakjai Joachim meg Mária; vagy a mi sokkal gyakoribb, a hol Szent Anna mellett a kisded Mária és a szintén kisded Jézus jelennek meg a képen. És ez a legutóbbi *Metterlia*-ábrázolás az, a mely bennünket ezúttal érdekel. Ennek a gyakorisága abban az arányban nő, a mint a fokozódó Mária-tisztelettel az Anna-kultusz is mind szélesebb körre kezd kiterjedni.

Nyugaton e szentnek nyilvános egyházi tisztelete hivatalos elismerésben és jóváhagyásban csak 1378-tól kezdve részesül, a mikor VI. Orbán pápa az angoloknak azt megengedi. Csak körülbelül száz esztendővel utóbb teszi e kultuszt általánossá IV. Sixtus (1471—84). A szentnek július 26-iki ünnepét pedig csak XIII. Gergely erősiti meg 1584 május elsején. De természetes, hogy maga az ünnep jóval régibb, a mint azt már az előző évszázadokból való e napi prédikácziók nagy száma, többi közt a mi Pelbártunknál is három szent beszéd (De Sanctis p. aestiv. XXXVI—XXXVIII.), valamint a XV. századból eredő helyi Officiumok tanusitják. A legélénkebb volt mindenesetre e kultusz a XV. század második felében s föllendülése nyugaton a kevéssel előbb tartott bázeli zsinatnak 1439 szeptember 17-ikén, a 36. ülésben kimondott határozata óta kezdődik, a mely a Bold. Szűz szeplőtelen fogantatásának hitczikkelylyé emelése útján a legnevezetesebb lépés.[1] Természetes, hogy Máriának eredendő bűn nélküli fogantatása ezen hivatalos elismerése révén édesanyjának, Szent Annának méltósága is nagyon emelkedett a jámbor hivők szemében, a kiknek túlbuzgóbb része e kultusz iránt már amúgy is fogékonynyá volt téve az olyan épületes iratkák által, a minő a Teleki-codexben magyarul is megszólaló Anna-legenda. Láttuk, hogy ennek alkotórészei több százados, sőt a magvát, az apokryph evangeliumokból eredő kezdőfejezetet illetőleg, több mint egy évezredes fejlődés eredményei. Bizonyára jóval régibb feljegyzésük ezen alakjánál a benne lévő csodák egy része is, melyek mind annak az igazolására szolgálnak, hogy

Anna suos prosperat cultores, iuvat et consolatur.
Annam quisquis amat, felicia tempora habebit,
Et modo succedant fata secunda sibi.
Si hanc in temporibus adversis atque secundis
Pulsas cum precibus, mox tibi gestet opem.
Nam quicunque sua quassatur mente dolore,
Hanc vocet: inanes non sinit esse preces.
Haec lux post tenebras, nostrae via prima salutis,
Quae facit, in portum ut naufraga puppis eat.
Anna suos tristes famulos non sinit abire,
Verum consolatur[2] undique mente pia.
Hanc, rogo, continuis cole laudibus et venerare:
Crede, tibi dignas pensitet (!) illa vices.

[1] Az Anna-kultusz emelkedésének e zsinati határozattal való szoros összefüggését igazolják egyebek közt azok az imént említett helyi *Officium*-ok is, melyek a Hain-nál 8746—48. sz. a. leirvák s melyekre id. értekezésemben a 10. l. 2. jegyzetében is hivatkozom. Ezek az Officiumok mind idézik, sőt részben közlik is a bázeli zsinat említett decretumát.

[2] Ha *Verum* helyébe *Sed*-et teszünk, a versmérték helyreáll.

Edistichonokkal vezeti be különféle forrásokból egybeszedegetett iratkáját az a német minorita, ki alighanem a XV. század utolsó évtizedeiben irta meg latinul a mi *Teleki-* és *Kazinczy-codexünk* Anna-legendájának forrását, a HAIN Repertoriuma 1111—1114. sz. a. leirt ősnyomtatványt. (Én az 1112. sz. a. leirt lipcsei 1497. évi kiadás nyomán adtam ki e legenda szövegét fönt már többször emlitett értekezésem függelékében, 30. s k. ll. A bevezető verseket és az előszót azonban ott mellőztem, minthogy codexeink is elhagyják; csupán az előszónak a szerzőre vonatkozó czélzásait emeltem ki a 12. s k. lapon.)

A szinte varázserejű segélykérő fohász, melyre Szent Anna a hozzá áhitatos bizalommal folyamodókat oltalmába veszi, a róla szóló legendákban rendesen igy hangzik: *O sancta mater Anna, nunc mihi succurre mettertia!* (Ó, szent Anna, anyám; jöjj segitségemre, vagy segits meg *harmadmagaddal!*) Kik azok, a kik e *mettertia* szóban még Szent Annával egybefoglalvák, azt ugyane legendák elég világosan elárulják, sőt egynémelyikük képes ábrázolattal is szemlélhetővé teszi. Így a többször idéztem compilatio is, melynek a IX. fejezettől az utolsóig, a XVII-ikig érő második fele jórészt párhuzamos, legalább tartalmilag, a DORLANDUS-féle Anna-csodákkal. (Acta SS. Jul. VI. 261—279.) E csodák közül különösen érdekelhet itt bennünket a IX. fejezetben elbeszélt eset. (Dorlandus-nál i. h. 264. l. cap. II. 15.) Ennek a Teleki-codex Anna-legendája forrásául szolgált latin szövegben olvasható előadása (id. ősnyomt. 14a, saj. kiad. i. h. 51. s k. l.) igy mondja el a dolgot: Egy magyar nemes ifjú, szüleinek egyetlen fia, a prágai egyetemen tanul s huszonkét éves korában a szépművészetek mestere és jogtudor lesz. Egy várnagy neki szánja két leánya közül az egyiket. Procopius, ez az ifjú neve, ki is választ közülök egyet s eljegyzi magának. A dolog rokonainak sincs kedvére, mert ezek egyházi pályára szánták a jeles ifjút. S úgy látszik, az Ég sem hagyja jóvá az ifjú szándékát, mert kevéssel az esküvő előtt meghal a menyasszony. Az apa azonban vigasztalja a gyászoló vőlegényt s a másik leányával akarja összeházasitani. Most azonban a vőlegény esik súlyos betegségbe s ebben már ő is az Isten ujját látja s felgyógyulván, bucsút mond a világnak és remeteségbe vonul. Itt él éveken át a világtól elrejtőzve. Ájtatos visszavonultságában egyszer látomása van, mely Szent Anna fokozottabb tiszteletének terjesztésére inti őt. Majd kevéssel utóbb egyszer kutat ásván, egy pogány vitéznek holttestére bukkan, melyen aranylánczot talál. Ezt elviszi a királynak s arra kéri őt, hogy a talált aranyból Szent Anna tiszteletére érmeket veressen, a melyek egyik oldalán az ország czimere, a másikon pedig *imago beatae Annae cum filia virgine et eius divina prole sculptae appareant.* Tehát az előbb emlitett Szent Annás *Mettertia*-kép, a milyent számosával láthatni a Szent Annának tiszteletére rendelt kápolnák- és templomokban, a szent oltárai fölött.

E képeken a két kisded elhelyezése több változatban látható. A legáltalánosabb azonban az, a mely a szentnek egyik karjára helyezi a gyermeknek ábrázolt Boldogságos Szüzet, a másikra pedig a kisded Jézust. Vannak azonban olyan *Mettertia*-képek is, a melyeken Szent Anna ölében

ül a serdülő hajadonnak feltüntetett Szűz Mária s ennek az ölében az isteni kisded. Arra nézve, hogy a Megváltó nagyanyjának melyik karján ül az unokája s melyiken a leánya, érdekes a *Kazinczy-codex* egyik helyét egybevetni, a mely legendánk X. fejezetének felel meg és azt szabadon fordítja, illetőleg itt bővíti, holott egyebütt inkább rövidít rajta.

Ebben a föntebb már idézett fejezetben egy másik, Dorlandus megfelelő szövegében szintén *magyar* ifjú sok viszontagság után jut oda, hogy Szent Annát választja az imént már látott módon védőszentjévé. Az ő tiszteletének előmozdítására egyebek közt *Mettertia*-képet fest egy templom tornyának nyugat felé néző falára, mintegy hatvan singnyi magasságban. E képet a *Kazinczy-codex* 56. l. (Nyelvemléktár VI. 203. l.) így írja le: *es zepôn zenth annanak kepet megh ira : bal ôlebe ira urunkat : es iob ôlebe azzonunkat : es az kepnek fôlôte imezt ira aran bôttôkel : zent anna : mind harmad magadal segić megh engômet.* A *Teleki-codex* párhuzamos helyén (99. l., Nyelvemléktár XII. 311.) csak ezt olvassuk: *scent anna azzon kepet : igôn nag zep ekesôn meg ira : a bodog ziz mariaual : es az ô edes isteni magzattyaual : es a kep alat : nag zeles aranas bôtôkel meg ira : scent anna azzon : segel mônket harmad magaddal.* A közös latin forrásban (id. ősnyomt. 17 a, saj. kiad. 57. l.): *depinxit imaginem sanctae Annae decoram, cum virgine beata et eius prole divina, subscripsitque amplissimis litteris aureis: Sancta Anna, succurre mettertia!* Látjuk e párhuzamos idézetből, hogy két codexünk közül melyik fordítja az eredetit híven és melyik szabadon; melyik ragaszkodik csupán a latin szövegben talált adatokhoz és melyik told ezekhez a sajátjából.

Éppen ilyen természetű, t. i. ikonographikus részletezést tartalmazó betoldás van a *Kazinczy-codex* ezen fejezetének egy valamivel előbbi helyén is, az 54. lapon (Nyelvemléktár VI. 202. l.): *Ime legottan urunk iesusnak kepe : kyt zenth annanak balya felôl kebelebe iratotuala ; az naģ zeretetnek ieģeert : mert embôrnek zyue bal felôl uagon : kybôl az zeretet ky zarmazik : iobia felôl kegek : kebelebe irattauala azzonunkat : megh zolala ôneky . . .* Itt az előbb idézettel egyező elhelyezése a két kisdednek már meg is van magyarázva, a minek megint nincs nyoma sem a *Teleki-codex* párhuzamos helyén (96. l., Nyelvemléktár XII. 310. l.), sem a közös latin forrásban.[1]

Kétségtelen ez idézetekből, hogy a *Kazinczy-codex* fordítója, vagy inkább átdolgozója előtt egy hazai *Mettertia*-kép lebegett, mely a legrégibbek egyike lehetett, tekintve a codex írásának idejét. Minthogy az előttünk lévő másolat illető része 1526-ból való, az eredeti bátran egy-két évtizeddel korábbra tehető. A legendánál nem sokkal fiatalabb időből való lehetett tehát az a kép, melyen a Szent Anna balkarján, a szivéhez közelebb ült a kis Jézus, a jobbján pedig a Bold. Szűz. *Annaberg* szászországi bányaváros (az Érczhegységben), melynek már a neve is a virágzó Anna-kultusz

[1] *Teleki-codex* i. h.: *a germôc Jesus olymynt ki veckenduen a scent anna azzon kepenec ôlebôl : monda . . .* A latin forrás (i. h. 17 a, saj. kiad. 56. l.): *inquit puer Jesus, velut exsiliens de sinu imaginis sanctae Annae . . .*

egyik nevezetes emléke a XV. század legvégéről (a város 1496-ban keletkezett, de nevét valamivel később kapta I. Miksa császártól), czimerében viseli a *Mettertia*-képet. De ezen a két kisded éppen fordítva van elhelyezve Szent Anna két karján, t. i. balra (a nézőtől jobbra) a Szent Szűz és jobbra (a nézőtől balra) a kis Jézus. Amaz serdülő lánykának van ábrázolva, úgy hogy a lábai majdnem földig lógnak le édesanyja öléből, mig az isteni kisded körülbelül másfél vagy két esztendős gyermeknek van feltüntetve. *Annaberg* e czimerének említése kapcsán megjegyezhetjük, hogy Szent Anna egyebek közt a *bányászok*-nak is védőszentje.[1] Innen a sok Anna-kápolna és Anna nevével kapcsolatos hely- és tárna- vagy akna-név, főleg az ezüstérczekben gazdag, de a szénbánya-vidékeken is. (Pl. hazánkban is *Annavölgy*.)

A *Mettertia*-tisztelet ezen vázlatos ismertetése után térjünk már most át azokra a különösebb esetekre, a melyekben a szentnek oltalma kiválóképen üdvösnek és hatékonynak bizonyul, a róla szóló legendák tanusága szerint. Ezeknek a során fog majd világ derülni a mi népünk *Kedd asszonyá*nak egyes legjellemzőbb vonásaira is; egyúttal pedig kitetszik majd az is, hogy milyen viszonyban áll a népies kultusz fokán a Szent Annával azonositott alföldi (szorosabban Szeged-vidéki) *Nagyboldogasszony* az igazival, t. i. a Boldogságos Szűzzel; és hogy miért foglalja le népünknek a hit dolgaiban tudatlanabb része az utóbbi számára, kivált mikor édesanyjával szembeállitja, a *Kisasszony* nevet.

Szent Anna a róla szóló legendák legrégibb részeiben, a melyek még a föntemlitett apokryph iratokon alapszanak, tehát a Kr. u. II. századig vezethetők vissza, hosszas meddőség után fogadja méhébe és szüli a Boldogságos Szűzet. Miután azonban terméketlensége Isten különös kegyelméből megszűnt, teszik hozzá a későbbi legendák (ezek már csak a XII. századig kisérhetők fel), még két leánynak ad életet. Szent Anna ezen többszörös anyasága és azon hiedelem ellen, hogy a három Máriát három különböző férjétől szülte, az egyház hivatalos tekintélye mindig erélyesen tiltakozott. (L. Acta SS. Boll. i. h. 237. s k. ll., §. III. és IV.) Mindazonáltal, mint a XV. századbeli compilatio és annak magyar származékai is bizonyitják, ez a hit elég szivósan tartotta magát; sőt maguk a róla szóló legendák későbbi toldalékai olyan csodákkal erősitik e hitet, a melyek az abban kételkedők bűnhödését szemléltetik épületes tanulság czéljával. (Így a mi legendánk VIII. és IX. fejezete. V. ö. *Teleki-codex* 59—67. ll. Nyelvemléktár XII. 298—300. l.) Könnyen érthető már most, hogy az efféle épületes iratkák és ilyeken alapuló prédikácziók révén a nép közé is eljutott hiedelem magva tovább csirázott. Ennek a csirázásnak különben még más, szintén a legendából táplálkozó vélekedések is jöhettek segitségére. A saját magán tapasztalt és keservesen megsiratott meddőség szégyenétől megváltatván, Szent

[1] Épp igy az *ácsok*-nak is, a minek szintén a mi legendánk egyik elbeszélésében, az állványról ördögi ármány folytán lelökött s Szent Anna csodás segítségével megmenekült ifjú esetében van az alapja. Eredetileg ez is egy igen elterjedt Mária-csoda, mely csak utóbb ruháztatott át Szent Annára.

Anna, egészen természetes, hogy épp a meddő asszonyok pártfogója és segitője lesz. Épp oly természetes, hogy a 20 évi meddőség után, aránylag már előrehaladottabb korban háromszor is termékenynyé lett szent asszony másrészt az áldott állapotban lévő nők és a nehéz szülésben vajúdók oltalmazója és kegyes megmentője is egyúttal, a mit szintén a legendájából tudunk igazolni.

A *Teleki-codex*-be teljes egészében átment latin compilatio s ennek Dorlandus-nál párhuzamos része, mint láttuk, egyik fejezetében a magyar eredetűnek mondott Procopius történetét beszéli el. E regényes kezdetű fejezetet az imént csak odáig kisértük, a hol a remetévé lett Procopius a királynak átadja a pogány vitéz sirjában lelt arany lánczot, hogy abból Szent Anna tiszteletére az ő *Mettertia*-képével ékes érmeket[1] veressen. A király ez érmek egyikét áldott állapotban lévő nejének ajándékozza, ki azt nyakán hordja. Halljuk már most legendánk szószerinti szövegét (id. ősnyomt. 14 a, saj. kiad. i. h. 51. s k. l.): *Post hoc contigit reginam impraegnatam recreationis causa cum sua comitiva circa nemus equitare; et dum sua traheret quemque voluptas, et alter ab altero sequestratus solivagus incederet, contigit reginam in quodam loco solam inadvertenter esse dimissam, cui inopinus labor partus advenit. Quae dum se solam cerneret ac mulierum solatiosa praesentia defraudatam, in angustiis periculisque constituta, deo volente cogitare coepit de beatae Annae patrocinio, visoque nummo cum sanctae Annae imagine, ait cum gemitu ac osculo humili: O sancta mater Anna, nunc mihi succurre mettertia! . . . quaeso, mihi peccatrici loco obstetricis assistentiam ne deneges, me miseram in hac hora recollige, in hac mea necessitate liberationis gratiam mihi in te confidenti digneris impartiri. Et ecce, mox sine humano praesidio incolumis et gaudens peperit, suumque periculum imminens et beatae Annae obsequiosum auxilium regi enarravit.*

A király erre Procopiust hálából prágai érsekké teszi, bármint vonakodik is a szent ember remeteségét elhagyni. E csodának Dorlandus-féle változata (Acta SS. i. h. 264. l. 15.) a dolgot még azzal a csodával tódítja, hogy a királynő terhességének még csak ötödik havában volt s mégis teljesen ép gyermeket szült. Erre a Bollandista Cuperus megjegyzi, hogy: *Regina quinque mensibus gravida, ad laboriosam ac periculosam venationem exiens, et sola a suis relicta. Non cohaerent, nec satis verosimilia videntur.* (Hasonló kritikus megjegyzésekkel kiséri a tudós kiadó a Dorlandusnál elbeszélt többi csodát is. Ennél és az előző fejezetnél minket különösen azok a chronologiai és topographiai ellenmondások érdekelnek, melyeket Cuperus nagyon helyesen emel ki, hogy az illető elbeszélések apokryph voltát megvilágitsa.)

E legenda jámbor irója és még jámborabb s naivabb hitű olvasói azonban aligha vetemedtek ilyen biráló és kétkedő észrevételekre, hanem azzal a fogékony készséggel, mely a szorongatott és hiszékeny lelkek egyik legjellemzőbb vonása, hajlandók voltak az ó-testamentomi Sárának és Ráchel-

[1] Dorlandusnál ez érmek csupán Szent Anna képét viselik.

nek, meg a Sámuel próféta szintén Anna nevű édesanyjának nyomába lépő [1] Szent Annát a magtalanok és a vajúdók leghathatósabb pártfogójaként tisztelni s leghőbb vágyuk teljesedéseért, vagy halálos veszedelmükből való szabadulásukért hozzá teljes bizalommal folyamodni. Érthetjük már most, miért böjtölnek a mi népünk körében is, de egyebütt is, a magtalanok Szent Anna tiszteletére kilencz keddet, a tizediket pedig Szent Joachiméra. Továbbá mért folyamodnak ugyanő hozzá az áldott állapotban levők is, hogy szerencsésen szülhessenek. (Kálmány L. i. h. 9. l.) Nem kell azért a Szent Annával egynek vett *Nagyboldogasszonyt*, vagy a *Kedd asszonyát* mindenkép pogány hitbeli eredetű, életadó istenasszonynak tekintenünk, mint Ipolyi néhány elejtett megjegyzése és Barna Ferdinánd kritikátlan közleményei alapján Kálmány, nagyon is egyoldalú elfogultsággal tette. Az ilyenféle hiedelmek keletkezésének vizsgálatánál nem tanácsos mindjárt a praehistorikus rétegbe fúrni, mikor előbb még a közelebb eső történelmi talajnak a gondos átkutatása is meglepő fölfedezésekkel kecsegtet.

A kereszténység majdnem egy évezredes kulturájának iskoláján átment magyar nép, a mely a keresztény vallást még régebb idő óta ugyanezen iskolába járó népektől, germánok-, szlávok- és románoktól vette fel, keletről pedig byzanczi hatásokkal telitett szűrőkön át is kapott és kap a nemzetiségek révén még ma is egyetmást, — vajmi sokszoros összetételű és heterogen elemekből álló mythosi maradványokat őriz még ma is lelke mélyén. Nem mondjuk, hogy e maradványok közt az egykori őseredeti pogány vallásnak, valamint a kereszténység felvétele előtti más monotheistikus hatásoknak, vagy egyéb, idegen pogány vallásrendszereknek a nyomai szintén ne akadnának. A jóval nagyobb és hatékonyabb része e hagyományoknak azonban abból a félhivatalos, vagy egyáltalában el nem ismert, csak tűrt, sőt néha keményen el is itélt *alsóbb* kereszténység rétegéből való, a mely annál erősebb, minél jobban közeledünk az egységes kormányzatú és szabatosan körülirt tanrendszerű katholikus hitélet peripheriáihoz. Hazánk Kelet és Nyugat közötti helyzeténél és sokféle nemzetiségű meg felekezetű lakosságánál fogva, különösen alkalmas területe e többrendbeli elemek és többé-kevésbbé az eretnekséghez közeledő nézetek keveredésének. Ilyennek az Anna-tisztelet túltengésében is van egy érdekes hazai nyoma, melyet a sok tekintetben klasszikus tanú értékével és érdemével fellépő Temesvári Pelbárt tartott fönn számunkra, Stellariuma IV. könyve I. része 1. articulusában. Itt a jeles minorita szembeszáll azoknak az együgyűeknek *(simplices)* a vélekedésével, kik azt hiszik, hogy Szent Anna nem a természetes úton, hanem *per solum osculum* fogadta méhébe Szűz Máriát. E Pelbárt koránál jóval régibb balvéleményt az egyház sokkal később 1677-ben, mikor az megint felújult, hivatalosan is kárhoztatta. Ugyanekkor az Anna-kultusz újabb fellendülé-

[1] Ezen ó-testamentomi előképeivel, továbbá még az ifjú Tóbiás feleségével folyton egybevetik Szent Annát a róla szóló legendák és prédikácziók, a mi szintén nagyon figyelembe veendő körülmény a reá vonatkozó legrégibb hagyományok fejlődésének megitélése szempontjából.

sének néhány kinövését a tiltott könyvek jegyzékében is elitélte a szentszék. (L. Acta SS. Boll. id. h. 237 a l.) Pelbártnak tanúsága e balvélemény mellett annál becsesebb, mert e tévhitnek akkortájt hazánkban is meglévő nyomát árulja el, s ebben egyúttal nagyon jellemző bizonyitéka a *Teleki-* és *Kazinczy-codex* Anna-legendájában is eléggé igazolt magyar *Mettertia*-kultusznak oly időből, a mikor az a velünk határos külföldön is erősebb lendületnek indult.

Ebben a kultuszban, melynek nevezetes irodalmi terjesztője volt a nevezett két magyar codex általunk fölfedezett közös latin forrása, — Szent Annának ebben az egyház által ugyan jóvá nem hagyott, sőt részben utóbb el is itélt, de részben máig is megtűrt tiszteletében van a gyökere azoknak a népies hiedelmeknek és szokásoknak, melyek a *Kedd asszonyá*-ra és a vele helytelenül azonositott Nagyboldogasszonyra vonatkoznak. Ez a Szent Annával összetévesztett *Nagyboldogasszony* csak a *Kisasszony*-nak is nevezett Boldogságos Szűz helyébe lép akkor, midőn az áldott állapotban lévők és a gyermeket áhitó magtalanok oltalmazója és segitője lesz, holott a régibb századok Mária-kultuszában ezt a kettős tisztet is az Istenanya viselte, mint azt számos róla szóló legenda bizonyitja. E tisztre azonban akkortól kezdve, mikor Mária alakjában mindinkább a szűzen-szülés, majd a szeplőtelen fogantatás[1] eszméje emelkedik előtérbe, a jámbor hivők alkalmasabbnak találták Szent Annát, a ki legendája szerint hosszas meddősége után többszörös anyasággal lőn megáldva; mig ellenben az alföldi néphit *Kisasszony*-a, legalább az együgyűek, a hitbeli analphabeták felfogásában, nemcsak mindvégig szűzen maradt, de egyúttal gyermektelen is.

A mi még ez elnevezés eredetét és a *Boldogasszony*, *Nagyasszony*, *Nagyboldogasszony* nevekhez való viszonyát illeti, arról is kell még ezúttal egy-két szót ejtenem. Mikor népünk a kereszténység tanaival, köztük különösen a Szűz Máriára vonatkozókkal megismerkedett, az akkoriban a *szűz* és *hajadon* szókkal körülbelül egyértelmű, csak valamivel, úgy látszik, előkelőbb *kisasszony* szót alkalmazta a *semper virgo* egyenértéküje gyanánt. Egészen olyan összetétel ez, mint a német *Jungfrau*, melyhez elemeinek értelmét nézve is nagyon hasonlit. Mikor aztán a Gellért-legenda[2] sokszor

[1] Ez utóbbit a laikusok közül sokan még ma is elég gyakran összetévesztik az előbbivel.

[2] A Gellért-legenda ez adatát lényegesen kibővíti Temesvári Pelbárt Szent Gellértről szóló beszéde (De Sanctis p. aest. LXVI. D.) s ezen a helyen alapszik az *Érdy-codex*-nek Kálmánynál is idézett helye, melyet azonban ő csak Toldy F. átirásában (Magy. Szentek Leg. III. fej.) közöl. Az érdekes Pelbárt-féle hely egész terjedelmében igy szól: „Item ad beatam Mariam virginem summa afficiebatur devotione, adeo quod quicumque pro nomine matris Christi ab eo postulasset, mox profusus lachrymis petitionem eius annuebat. Unde eius persuasu et arbitrio factum est, ut nomen matris Christi proprium in communi locutione ob reverentiam non exprimatur apud Hungaros, sed tantummodo *beata domina* vel *magna domina mundi* nuncupetur. Unde et Pannonia a beato Stephano rege appellata est familia et regnum beatae dominae". Az *Érdy-codex* megfelelő helye (544 b, Nyelvemléktár V. 326.) ekként hangzik: „Az eedes zyz anya mariahoz kedeeg oly nagy ayo'tatussaggal vala hogy soha semyt nem keerhettek ew neweeben kyt nem adot volna

idézett tanusága szerint (a XIII. fejezet vége felé) e név helyébe, nagyobb tisztelet okáért, mindinkább a *nagyasszony* lépett, épp úgy, a mint a németeknél az *unsere liebe Frau*, vagy csak *Liebfrau*, a románoknál a *nostra Domina* (fr. *Nôtre Dame*), vagy *mea Domina* (ol. *Madonna*) kezd ugyanez okból mindjobban elterjedni: akkor könnyen megeshetett, hogy a tovább is egymás mellett élő két elnevezés, a *kis-* és *nagyasszony* (vagy tulajdonnévvé válva immár *Kis-* és *Nagyasszony*) az együgyűbb népnél azt a vélekedést kelthette, a melynek némi nyomát mutatják Kálmány Lajosnak a Szeged-vidéki alsóbb néposztály körében tett tapasztalatai és feljegyzései. T. i. hogy a nép eme hittanításban járatlanabb elemei a *Kisasszony-Máriá*val szemben *Nagyasszony*-nak a Szűz Mária édesanyját tekintették; kivált a mióta a kettőt együtt, vagy Jézussal hármasban ábrázolva látták az oltárok fölött és házi szentélyeikben.

A mi még hátra van, az, hogy néhány szót szóljunk arról a tilalomról is, a mely büntetéssel fenyegeti Szent Anna részéről a neki szentelt napon bizonyos munkát végezőket; kivált azokat, a kik *keddi* napon mosnak. Ezt a Kálmánynál (i. h. 10. l.) egy kis példával is erősitett babonát szintén számos helyütt megleljük többféle változatú mondák kapcsolatában, a melyek mind csak az *ünneprontás* tágabb körű kategoriájába tartoznak s a legtöbb szent személy ünnepeivel szerves összefüggésben állanak. Ugyanebbe a körbe valók a *vasárnap*, a *csütörtök*, a *péntek* és a *szombat* megszentelésére vonatkozó babonák és hiedelmek, mondák és legendák is, melyek mind a hét és a teremtés hetedik napja ó-testamentomi megszentelésének a kiágazó sarjai.[1] Hogy ez a hetedik nap a kereszténységben a hét első napja lett, azt a Megváltás középpontjának tekintendő feltámadás ünnepe, a husvét vasárnapja okozta; vagyis az, hogy az evangeliumok tanusága szerint az Üdvözitő a szombat utáni napon támadt föl. Annak pedig, hogy a mi *kedd*-ünk, a mely jelentése szerint, épp úgy mint szláv eredetije, a hét *kettőd-ik* napja,

es ottan elfakat vala syrwa. Es az ew tanacchanak ynteseeből akkoron kele ffel hogy az zyz mariaat az magyar orzagban *Bodog azzonnak* awagy *ez vylagnak nagy azzonyanak* hywnaak. Zent Isthwan kyral ees ez zegheen orzagot bodog azzon orzaganak newezee".

[1] Ez a tilalom a *Metteriia*-kultuszt nálunk sajátszerű ellenmondásba keveri egy másik keddi babonával, a mely szerint meg éppen a *keddi* nap a szerencsés kezdet napja. (L. az Ipolyinál i. h. felsorolt adatokat.) Ilyen ellenmondás azonban szintén számosával akad a babonák világában, a hol sok, eredetileg össze nem függő dolgot kever együvé, viszont éppen annyi, alapjában összetartozót zilál szét az elhalt régi s a felülkerekedő újabb hiedelmek hol szerves, hol csak szervetlen fuziója. Az előttünk lévő példában a naiv népetymologiának is volt egy kis része abban, hogy a *kedd* a *kedvező* auspiciumú napok közé került; talán még akkor, a mikor az Anna-kultusz nem foglalta le még a maga számára e napot; vagy csak oly népelemeknél, a melyek felekezeti okokból nemcsak nem osztoznak, de sőt ellentétben állanak e kultuszszal. A mi meg éppen a *mosási* tilalmat illeti, az magának a katholikus hitéleti alapon élősködő babonának szűkebb körében is ellenmondásba kerül egy másik hiedelemmel. Tudvalévő dolog ugyanis, hogy a *szombat*-ra vonatkozólag meg éppen abban a vélekedésben él, nemcsak hazánkban, hanem egyebütt is, kivált az asszonynép, hogy Szűz Mária e szent napja kedvez a mosás munkájának, mert a Boldogságos Szűz is e napon mosta a kis Jézus ruhácskáit; a miért is e napon mindig kisüt, legalább rövid időre a nap, hogy a kiaggatott ruhát megszárítsa.

miért esik egybe az egyház *feria tertia*-jával, annak is megvan a maga oka. Az ugyanis onnan van, mivel a mi egyik hétszámitásunk, melynek nyomait a *hétfő, kedd, csütörtök* (= negyed nap) és *péntek* (= ötöd nap) őrzik, hétfővel kezdi a hetet; míg a másik, a melynek emléke a *szerda* (a. m. középső nap, tehát = a ném. *Mittwoch*), egy vasárnappal kezdődő számlálás mellett tesz tanuságot. A latin *feria secunda, tertia* stb. elnevezések pedig úgy értendők, hogy a kereszténység államvallássá emelkedése idején, I. Theodosius és II. Valentinianus törvénye szerint (389-ben), a husvét előtti és utáni két egész hét törvénykezési szünet és egyúttal munkaszünet is volt, tehát csupa *dies feriata*-ból vagy *feria*-ból állott. Ezek közül azonban az első, a vasárnap, és az utolsó, a szombat, megtartotta amúgy sem pogány vonatkozású *Dominica* (Κυριακή) és *Sabbatum* (Σάββατον) nevét. Utóbb aztán éppen azért, hogy a hét napjainak pogány istenségekre emlékeztető nevei teljesen kiszoruljanak s kiküszöbölésük által a hivők állandó botránkozására egy okkal kevesebb legyen, az év összes heteire kiterjesztették a két legfőbb szent hétnek ezt az elnevezését, s így lett a többi nem *feriata* nap is *feria*. Egy másik magyarázata annak, hogy a hét összes napjai *feria* nevet kaptak, abból a még régibb szokásból indul ki, mely szerint már az új-szövetség előtt is közkeletű volt a zsidóságnál, mint Eusebius, de már az evangeliumok (Máté 28, 1. Márk 16, 1. Lukács 24, 1. János 20, 1.) is tanítják, az egész hetet s annak minden egyes napját (az illető sorszámmal ellátva) a hét utolsó és legszentebb napja után *szombat*-nak nevezni. Ennek pedig, a nyugalom és teljes munkaszünet napjának, latin egyenértéküje a *feria* elnevezés, a mely aztán éppen úgy az egész hétnek, utóbb a hét egyes napjainak is a neve lett, mint a zsidó szombat.

Katona Lajos.

A LENGYEL HERALDIKA MAGYAR VONATKOZÁSÚ MONDÁI.

Lengyelországgal való tartós érintkezésünk, a hosszas háborús, majd ellenséges viszony sokszoros nyomot hagyott a történelemben, a nép lelkében, de magában a nyelvben is. A krónikákban lépten-nyomon akadnak, e régi viszony emlékei: hagyományok, mondák, családi traditiók szólnak a lengyel-magyar testvériségről, a régi dicsőségről, melynek fénye mindig eltakarta a kölcsönösen kiontott vér nyomait. A maiglan élő szájhagyomány mutatja az egykori kapocs bensőségét, mert sok ősrégi lengyel család még most is, bár egyébként testtel-lélekkel lengyelnek vallja magát, dicsekedve emlegeti, hogy ősei magyarok voltak s innen származtak át új hazájukba. E korán naturalizált lengyel magyarok, néha-néha jelét is adták az ősi haza iránti rokonszenvüknek s érdekeit lehetőleg felkarolták. Így pl. tudjuk, hogy Nagy Lajos királyunk világbirodalmi czéljait Lengyelországban főleg a Sasok, Saszorok, Kierdeják, Wierbznák stb. nemzetségek támogatták, még pedig

állitólag azért, mert családi hagyományaik alapján magyar eredetűeknek vallották magukat. Volt-e komoly alapja ennek a traditiónak, nem tudjuk, ellenben bizonyos, hogy e nemzetségek ősi czimereiket ekkor váltották fel az Anjou liliomokkal. Mátyás idejében a lengyel Korwinok, Slepowronok, noha minden alap nélkül, rokonsági kapcsot is kerestek a nagy névrokonnal s szolgálatába szegődtek.

Zápolyát éppen szorongattatása napjaiban karolták fel a Nabram, Boratynski stb. családok s támogatták, ugyancsak magyar származásuk czimén. Kérdés ugyan, tudták volna-e e rajongók bizonyitani magyar eredetüket, azonban kétségtelen, hogy több ilyen család magyar származásának meséje a nép körében akkor is élt. Valóságos meséken alapultak e hagyományok mert visszamentek a honfoglalás koráig, sőt azontúl, úgy hogy bennük a csodás elem összefolyt a történelmi tényekkel.

Ne kutassuk most, mennyi részük volt ebben nemzeti irott kronikáinknak, ne nézzük a családfák általános hibáit, mert a naiv módon összerótt származtatások mégis csak hazai vonatkozásuak s ha történelmi fontosságuk nincs is, folkloristikai értéküket elvitatni nem lehet. Belső fontosságuk e vonatkozásoknak abban van, hogy mint régi hagyományok szervesen összefüggenek az élő nyelvvel s általuk az érintkezés emléke mondákban, dalokban és közmondásokban tovább nyomozható. Ide utalnak a nyelvbeli hungarizmusok, a közvetlen kölcsönvételek, átültetések, a magyaros szólásmódok stb. melyek egy-egy czimerre, nemzetségnévre, stb.-re vonatkoznak.

A nyelvbeli élő tanúságok másik csoportja a magyar vonatkozású szálló igék, közmondások, történelmi daltöredékek és a reánk alkalmazott állandó jelzők. Természetes, hogy a hizelgő, beczézgető elnevezések mellett bőven akad évődő, csúfolódó kifejezés is, a melyek közül néhány, a hosszú századok folyamán annyira összeforrott a magyar névvel, hogy állandó velejárója lett, bár eredeti jelentését már elvesztette. Apróbb hagyománytöredékek azt sejtetik, hogy e változatos jelzők mindenike valami anekdotában vagy mesében gyökerezett, bár a közvetlen összefüggést ma már nem lehet kikutatni.

E kifejezések körülbelül olyan természetűek, mint a nemzetközi jellegű csúfolódások legtöbbje, a hol egy-egy ráfogás, vagy vaskosabb tréfa annyira összeforr bizonyos község, néposztály, vagy városrész nevével, hogy ez utóbb maga is gúnyszóvá lesz. Az ilyen szólásmódnak igazi eredetét legtöbbször alig lehet kikutatni, bár maga az elvont szólásmód közismert.

Ha felteszszük, hogy maguk a közmondások, szállóigék és hasonlatok, melyekkel a népek egymást jellemzik a béke napjainak eredményei, tehát gondos megfigyelés és szemlélődés útján jöttek létre, akkor a csúfnevek csakis pillanatnyi felhevülés termékei lehetnek, ennélfogva nem is igazak s történelmi alapjuk, vagy hátterük, ha ilyenről egyáltalán szó lehet, érthetőleg elveszett. A gúnyos szólásmódokhoz fűződő magyarázatok, jórészt újabb keletűek lévén, ritkán felelnek meg a valóságnak, de érdekesek azért, mert más, különben talán szintén feledésbe ment részletet világitanak meg. A lengyel nyelv kiválóan gazdag az epigrammatikus élű közmon-

dásokban és szójátékokban, a melyekben pl. Európa csaknem valamennyi népét jellemzi — gyengeségeik alapján. Így pl. az egyik közmondás találóan jellemzi a cseh, olasz, német és magyar temperamentumot ezzel: A sátán Évát olaszul; Éva Ádámot csehül szedte rá; az Isten őket németül ítélte, az angyal pedig magyarul verte ki a paradicsomból[1] (Linde). Párhuzamos szembeállításból meritett tárgyi jellemzés sikerült példája a következő: „Török lovat, mazur szolgát — magyar sipkát, magyar kardot.[2] (Linde.)

A magyar vonatkozású szólásmódok közül legelterjetebb a káromkodásképen, de évődő, csúfolódó szóul is használt: *„psia krew węgierska, psia wiara madzierská* (węgierska)" szószerinti értelemben: „kutya magyar vér (faj) — kutya magyar hit" — kifejezések, mint a magyar charakteristikonnak állandó járulékai. Ismeretes az egész lengyel területen, a hazai lengyelek közt Árvában és általában a tótság között, még pedig vagy eredeti lengyel alakjában, vagy megfelelő forditásban. E sajátságos szólásmód eredetét hiába keressük a lengyel népnél. Eredetével soká adós maradt a lengyel folklore is, bár a *Wisla* 1892—93-ban és a *Lud* folyóirat 1895-ben ismételten felvetették e kérdést.

Ez alkalommal *J. Franko* egyik közleménye *Potocki* heraldikájára utalt, a ki szerinte a magyar mesét, a bajka węgierska-t, feltárta. Előre kell bocsátanom, hogy e közlemények egyike sem magyarázta meg a szólásmód eredetét, csak egy másik verzióra utal, a mely e kifejezéssel összefügg. Ez útmutatás nyomán igyekeztem közvetlenül megismerni a hivatkozott *Potocki* adatait s a mennyire lehetséges nyomon követni forrásait. Ez vezetett aztán a XVI—XVII. századbeli lengyel heraldidák és a velük összefüggő krónikák tanulmányozására, a melyek érdekes analogonjai a *Potocki*-féle mesét kiegészitik ugyan, de a szólásmód közvetlen megfejtésére még sem vezetnek.

Lássuk mindenekelőtt az első helyen ajánlott *Potocki*-t és az ő „bajka węgierska"-ját. Waclaw *Potocki*, a XVI. század poetalelkü heraldikusa, gondosan gyűjtögette az egyes nemzetség czimerekre vonatkozó népmeséket, helyi mondákat, de főleg a családi tradiciókat, a miáltal versekbe foglalt czimerleirásai gazdag forrást nyujtanak a folkloristának is. Gyűjteményének fontossága abban van, hogy az összes hagyományokat a maguk naiv alakjában közli, még akkor is, ha ezek különben eléggé gondos historiai adataival ellenkeznek. Nyilvánvaló czélja lehetett a már foszladozó naiv tradiciókat megmenteni, vagy a meglevőket kiegésziteni. Eredetiségre való törekvése abban is nyilvánul, hogy többnyire olyan adatokat hoz fel, melyek az ő korában összegyüjtve még nem voltak, de szájhagyományképen még éltek a nép között. Ebből magyarázható, hogy közlései némileg elütnek a korábbi gyűjteményektől s a mennyiben ilyenek kiegészitésére törekszik, néha szükszavuak is.

[1] Dyabel Ewę po wlosku zawodzil, Ewa Adama po czesku; Bog po niemecku gromil, aniol zas po węgiersku z raju wypędzil.

[2] Koń turek, chlop Mazurek, czapka magierka, szabla węgierka.

Legismertebb munkája a curiosum számba menő verses heraldika: a *Poczet herbow szlachty polskiej. Krakow 1696*, melyben a 136—7. lapon a *Korczak* (a későbbi iróknál *Carrafa* néven is előforduló) nemzetség czimerét és eredetét írja le, egyikét ama nemzetségeknek, a melyek családi hagyomány és népmonda alapján, magukat magyar eredetűeknek vallották. Az alexandrinus versekben írt mese tartalma a következő:

„Alig hinné az ember — hisz megáll itt az ész — hogy a magyarok oly ostobák legyenek. Vagy talán csak részeg fővel tették (a mire különben elég okuk, mert hiszen ott teremnek a legerősebb borok), de megtörtént. Mikor egyszer királyválasztáskor megegyezni nem tudtak és már több izben eredménytelenül oszlott fel a gyülés, végre is a szerencsés véletlenre bizták magukat. Abban állapodtak meg, hogy azt, a ki nyilt teremajtón elsőnek lép be, minden ellenmondás nélkül királynak fogadják. Mikor már mindnyájan egybegyültek és várakoztak, íme kutya szalad be, csontot keresni az asztalok alatt. Vivat, vivat-kiáltás fogadja, a mitől a kutya, mivel az ajtót is betették utána, szörnyű mód megijedt. Fut mindenfelé, szeretne már az ablakon is kiugrani, de az urak lefogják a reszkető ebet, koronát tesznek a fejére és gyémántos ékszereket akgatnak reá. Így vezetik aztán a mennyezetes trónra, és hogy onnan el ne menjen a mészárszékbe, szépen lekötözik. Akkor aztán lakomát csapnak. Az étekfogó neki lát a tálalásnak. Legelébb a király számára szel izletes falatokat (volt ott szárnyas, őz és borjuhús elég) és ezüst tálon viszi ura elé. Ámde a kutyában, még ha király is, megmarad a régi vér, nem változik a természete! Hiába lakik jól a hússal, szeme most is sóvárogva tekint a csontokra és egy őrizetlen pillanatban utána ugrik egy borju csontnak.

Az étekforgó dühösen neki vág a késsel és lecsapja a fejét. Ne légy kutya, így kiált fel, ha már király vagy! Viseld magad szépen.

A magyarok megdöbbenve nézik, hogy nehezen szerzett királyuknak immár vége, de észreveszi az étekforgó is, hogy baj van. Belátja, hogy jó nem lesz neki itt maradni, mert bizony *Piekarski*[1] réz lovára kerül! Kioson tehát: eleven lóra kap fel és elvágtat. Nyomában az üldözők serege. Elsőben is a mély Tiszát úszsza át, ellenségei ott is követik, azután a sebes Bodrogon rugtat át, majd a széles Dunát méri keresztül, mig végre elhagyja üldözőit".

A mese vége az, hogy az étekfogó Lengyelországba menekül, a hol új hazát lel, a harczokban kitünteti magát és nemességet nyer, melynek czimere az ezüst-tálban levő kutyafej. Ebből származott a virágzó Korczak nemzetség . . .

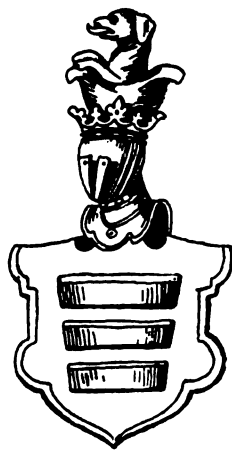
Kétségtelen, hogy Potocki, mint költő, a nép ajkáról ellesett magyar

[1] Úgylátszik, hogy valamikor Lengyelországban is honos volt a Phalaris-féle kinzóeszköz, a fűthető rézló, melyen a nagy bűnösöket megsütötték. Erre czéloz a Piekarski eset is, a ki III. Zsigmond ellen merényletet követett el s ezért a nép hagyománya szerint ilyen rézlovon megsütötték. Piekarski a kínos halált mosolyogva tűrte az utolsó pillanatig tréfálkozott a körülállókkal. Innen ered a szálló ige: Komédiázik mint P. a rézlovon. Piekarskit különben a hóhér bárddal fejezte le.

vonatkozású gúnyoló mesét, a mint ő maga is nevezi, változatlan alakban közölte. Historikus létére megalkudott a mesében foglalt anachronismusokkal, nem zavartatta magát a geographiai hibák által, szóval a mesét hamisitatlanul hagyta ránk. Kérdés már most, honnan vette a nép e lehetetlen történetet, vagy mi ennek eredeti magva?

A magyarok kutyakirályáról szóló mese Potocki korában, sőt jóval azelőtt is közismert lehetett a lengyel nép között, mert Potocki egyik elődje, a heraldika és történelem terén jónevű Paprocki már 1584-ben czélzást tesz erre. Ugyanis Báthory Istvánnak ajánlott heraldikájában: *Herby rycerstwa polskiego*, ugyancsak a fent említett Korczak nemzetség czimerénél utal bizonyos csúfos népmesére, mely a nép ajkán él és ennek egyik variatióját maga is elmondja. Forrásait, sajnos, nem nevezi meg, bár többszörösen czéloz valami régi irásokra, a honnan a nemzetség és a régi czimer eredetéről szóló adatait meritette, a miből önként következik, hogy a mese már a XVI. században is közkeletű lehetett, még pedig családi hagyományoktól függetlenül az egyik változat a nép ajkán élt, a másik változat ellenben a *Korczak* czimerhez fűződött.

1. ábra.
Korczak czimer, Potoczki nyomán.

2. ábra.
Korczak czimer változata.

Korunkra, sajnos, csak ez utóbbi verzió maradt fenn, azért szükséges röviden a czimerrel is foglalkoznunk. A czimer egyszerű felálló pajzs, melynek vörös mezejében három, felülről lefelé rövidülő ezüst sáv (folyó) látszik. Sisakdisze kihajlott szélű aranytál, benne féltesttel kiemelkedő, balra fordult fekete kutya. A czimer több változatban ismeretes, ilyenek pl.: 1. alulról felfelé rövidülő sávok, 2. a sisakdiszben kutyafej helyett arany félhold, 3. a sávok kutyafejjel kombinálva, magában a pajzsmezőben és sisakdiszben félhold, illetve a kutyafej helyett 3—5 ezüst, arany strucztoll stb. Az itt közölt ábra Paprocki 1584. évi kiadása nyomán készült változatlan utánnyomásból van véve, mit a lengyel könyvtár-egyesület adott ki 1858-ban. E munka nyomán, (676. l.) valamint az újabb heraldikák alapján konstatálhatjuk, hogy azt a czimert, illetőleg ennek változatait a Korczak nemzetségből származott száznál több család használja, köztük a történelemből ismert Leszczynski, Zborowski, Komorowski stb. családok. Ugyancsak czimerváltozatnak tekinthető a Nabram-Neudorf nemzetség czimere, mely e sávokat függélyes helyzetben viseli s magát különben már a XVI. században is a Korczak nemzetség ágának tekintette.

A czimerre vonatkozólag Paprocki elmondja, hogy eredetileg két, azonos nevű család, két hasonló czimert birt, csakhogy az egyik sisak-

díszül viselte azt, a mit a másik pajzsban. A czimerre nézve — folytatja tovább — megjegyzendő, hogy ez a nemzetség őseredetű, habár Dlugosz ruthén származásúnak mondja[1] és azt hiszi, hogy a három pólyát csak Lajos királytól kapta (1375-ben) a régi kutyás czímer mellé. De az érdemes utódok ezt váltig tagadják s czimerüket a családi hagyomány alapján így magyarázzák:

„A három folyó: Duna, Tisza, Száva, mások szerint Dráva híres folyói a magyar királyságnak, melynek területén a *Czasza* (olv. Csasa = csésze, lengyel synonymja a korczak) nemzetség ősei hajdan vitézkedtek és nagy birtokokat bírtak, mert híres és előkelő magyar nemzetség volt az. A nemzetség őse volt az a nagynevű *Zoard,* kiről az Anonymos magyar történetiró is megemlékezik. Ugyanis ez a Zoard Attyla megbizásából, mikor ez *cum Detrycho de Verona ad Zewen* találkozott Attyla megbízottjaként eléje ment és barátságosan fogadta, ekkor ő vitte a királyi zászlót, a melyen *similitudo austuris cum corona* volt ábrázolva. Később ez a *Zoard Attyla* parancsára betört Apuliába, Calabriába s elpusztított mindent Regioig, illetve Catonaig, mely utóbbit állítólag a bölcs Cato épitette volt. etc. etc."

Eddig tart az ismeretlen eredetű, családi hagyományképen közölt idézet, melyet szószerint mutatok be, ezután az iró így folytatja tovább:

Ennek a Zoardnak utódaiból Magyarországnak sok derék, főleg a lovagi ügyekben jártas embere támadt, a kik később különböző országokba széledtek, így kerültek néhányan Velenczébe, mások Itáliába, a nápolyi királyságba, de másfelé is. A nemzetség pedig mostani czimeréhez így jutott: Még a magyarság pogánykorában történt, hogy meghalt az uralkodó és szükség volt újat választani. A nevezett Zoard őse nagyrabecsült ember volt lovagi erényei miatt. De tisztelték őt nemzetségének régisége, hatalma és nagy birtokai miatt is, az egész pannoniai királyságban. Ez oknál fogva közakarattal mindnyájan őt szemlélték ki uralkodónak. De ő okos és előrelátó ember lévén, ismerte társainak állhatatlanságát, ezért elhárította magáról ezt a megtiszteltetést. És hogy ennek gondját teljesen letegye, maga helyett a Kanin nemzetség egyikét ajánlotta, rámutatván arra, hogy ez még nálánál is régibb nemzetség tagja személyében pedig érdemesebb. Erre az ajánlatra a magyarok Kanint elfogadták uralkodóul, *a miből az a mese támadt, hogy a magyarok valamikor kutyát választottak királyul.*

De mikor ez a jól ajánlott Kanin uralkodni kezdett, kegyetlen zsarnok lett belőle, úgy hogy a magyarok zugolódni kezdtek Zoard ellen, mondván: te vagy oka a mi szolgaságunknak! Ő pedig, hogy a régi szabadságot helyreállítsa, fellázadt az uralkodó ellen, seregét megverte, őt magát sajátkezűleg megölte és fejét diadal jeléül körülhordoztatta az országban. A magyarok e jótettéért ismét uralkodóul akarták választani, de ő újra

[1] Ezzel szemben Okolski igazolni tudja, hogy az első történelmileg ismert ős Rutheniában csupán birtokos volt anyai ágon való rokonsága révén, mert anyja ruthén származású volt. Ez által lett rokona Lech királynak, a feketének, a ki orosz helytartóvá tette.

mást jelölt maga helyett. Mindössze azt kérte magának az uralkodótól és az egész országtól, hogy azt a három folyót, melynek kegyetlen királyát, a gonosz zsarnokot, nem is ember, hanem kutyafejűt, a mint hogy ettől kapta nevét is, megölte, ennek gazdátlan czimerét, a megmentett országával együtt, saját czimerébe felvehesse. A magyarok ezt a kívánságát szivesen teljesitették is, így került a „korczak"-ba, a csészébe az a híres kutyafej és melléje a három folyó . . .

Hasonló czimerrel élnek mindeddig a velenczei jeles Donatus család tagjai, a kik közül az egyik a köztársaság élén állva, jó szolgálatokat tett hazájának; nemkülönben ezzel élnek a nápolyi Carafák, mely név nyelvünkön ugyancsak csészét jelent. Ez a család, mint tudjuk, egy kiváló pápát adott a keresztyénségnek" . . .

Eddig tart Paprocki magyar vonatkozású meséje, mely a fent elmondott Potocki-féle változattal egybekapcsolva, a kutyakirályról szóló esetet elég részletesen tárja fel. A mi a benne foglalt történeti vonatkozásokat, szövegbeli ellenmondásokat és botlásokat illeti, ezeket természetesen figyelmen kívül kell hagyni, mert nyilvánvaló, hogy *fictis iocamur fabulis*. A szerző híven igyekezett tolmácsolni a családi hagyományt, tehát a czimerhez fűződő mesét, de kerülte a kritikát, mindamellett nekünk, éppen a mese kellő megértése végett, szükséges róla egyet-mást elmondanunk.

Nevezetesen Paprocki előadása az előzményeket megvilágítja ugyan, de magát a történetet még ziláltabbá teszi. Mert midőn felvilágositást kíván adni arról, miért vádolják a magyarokat azzal, hogy kutyát választottak királynak, ezt annyira természetes módon magyarázza, hogy csaknem elsiklik az odiozus kérdés felett. Tudja, hogy van más mese is, de ezt csak érinti, mintha sértéstől tartana, vagy Báthory érzékenységét kerülné.

A természetes magyarázat kedvéért felveszi az állitólagos magyar *Czasza* vezért, de Genere Cyphorum, a hogyan mások nevezik és mellette a későbbi lengyel *Korczak* nemzetséget, mint *Zoard* vezér származékát, mely nevét a czimerében levő csészétől kapta. Azonban a névadó onomatopoion czimertárgy lengyelül is inkább czaszanak mondható, sőt az idiotikon számba menő korczak (olv. korcsák) = korčag, korčaga stb. eredetileg nem is keramion, nem is fémedényt, hanem kizárólag fakéregből rögtönzött meritőt jelent. Már pedig beszélő czimer mellett a czimernek megfelelő és érthető névnek leforditása, illetve átalakitása legalább is felesleges, magától pedig nem alakul át oly könnyen, a hogyan pl. a naiv mesében változik, a hol a hős neve, a rövid elbeszélés folyamán háromszor is megváltozik. Mert a mesében a Korczak és Czasza, noha még tulajdon-nevek synonymaképen váltakoznak; ezenkívül Czasza vezér egyszer őse, másszor utóda Zoardnak, egyszer pedig Zoard maga. [1] A mese korára vonatkozólag némi tájékozást

[1] Ezeket a hibákat forditásomban a szöveg értelme kedvéért elkerültem, de magán a mesén nem javítottam semmit. Következetlen a mese még abban is, hogy az uralkodót felváltva ksiaz, pan és krol-nak mondja. A két elsőt részemről az általánosító uralkodóval, az utóbbit királynak forditom, alkalmazkodva a szöveghez.

nyujt Attila neve, mert Zoard itt Attila vezére, vele harczol, tehát a Kaninok nemzetségéből való uralkodó, a kutyafejű kutyakirály, csak Attila közvetlen elődje, közvetlen utóda, vagy maga Attila lehetett volna. Itt tehát a lengyel mese az olasz-német Attila-mondák hatását mutatja, de részleteiben mégis eltérést mutat, a mi idegen forrásokra vall. Ha ezekhez veszszük ellenmondásait és a szokott egység hiányát, látjuk, hogy *contaminált* és *nem lengyel eredetű mesével* van dolgunk.

Mielőtt a mese forrásainak további kutatására térnénk, röviden ki kell térnünk a lengyel hagyomány egyik idézetére, a fentebb is kiemelt *Anonimosra*. Természetes, hogy pillanatra sem gondolhatunk arra, mintha Paprocki *Anonimos magyar történetíró*-ja azonos lehetne a mostan e néven ismert Anonymus Belae regis notariussal, mert idézett részletből minden közelebbi bizonyítás nélkül is látható, hogy adatai a mi Anonimusunkra nem illenek. Mert különben is tudjuk, hogy a régebbi írók a nemzeti krónikákat nevezik Anonimosnak, az idézetet legelébb is ezek szövegével hasonlítjuk össze.

Az összehasonlításnál feltűnik, hogy az „Anonimosból“ idézett részlet ilyen alakban Márk krónikájában nem található, mert Zoard vezér zászlóvivő szerepéről és a Zewen melletti barátságos találkozásról szó sincs. A czimerleírás nagyjában egyezik ugyan, de ez sem zászlóra, hanem Atyla paizsára vonatkozik és szószerint így hangzik: „Banerium quoque regis Atylae, quod in suo scuto gestare consueverat, similitudinem austuris in capite habebat cum corona (Marci Chronica de gestis ... Editio: Toldy Szabó Cap. IV. pag. X.) Zoardnak Itáliában való szereplése pedig a IX. Cap.-ban valamivel bővebben van leírva ... ad Apuliam exercitum ... destinavit, constituens ipsi exercitui capitaneum Zorard, ex tribu Zoard oriundum, qui quidem Apuliam, Terram laboris et Calabriam usque Regionam civitatem et Catonam, quam sapiens Cato fundasse dicitur spoliavit ...

Kézainál e részlet így hangzik: Banerium quoque regis Ethelae quod proprio scuto gestare consueverat, similitudinem avis habebat, quae hungarice turul dicitur in capite cum corona ...

Szöveg tekintetében közelebb esik Paprocki leírása Thuróczy krónikájához (Cap. XIII.). Suis quoque bellicis pro insigniis, tum in scuto tum in vexillo avis imaginem, ad modum austuris depictam coronam in capite habentem ... Tovább még a XXI., XXXIII., XLIV—V. caput adatai szolgálhatnak alapul, hol Zoard nevéhez a vexillum signiferum emléke fűződik, de a Zewen melletti találkozás, a mely így kiegészitené Márk krónikája 5. fejezetét, tehát Detre meghódolását, még igy is megfejtetlen marad.

Nem lehet czélunk ezúttal az itt foglalt történelmi tények részletezése hitelesség és hovatartozás szempontjából, mert bizonyos, hogy az idézet bárhonnan is származik, valóban nemzeti krónikáinkból van merítve, a contaminatio pedig, noha kissé erőszakosan van összeróva, a lengyel ősök kedvéért történt. Hol és mikép esett ez a meseszövés, megállapitani alig tudjuk, de a hamisitás elkövetésével magát Paprockit nem vádolhatjuk. Ellene mond ennek maiglan is számottevő irodalmi működése, mely az alapnélküli történeti mesék koholását kizárja, egyéni kiválósága, különben is *nec erat cur fallere*

vèllet! Mind a mellett, hogy az e fajta magyar vonatkozású mesék ősrégi időktől kezdve járták és még Paprocki korán túl is még soká, messze a XVII. századba nyúlólag forgalomban voltak, bizonyítja az a sok változat és combinatió, mely belőlük keletkezett s noha csak töredékekben, a mai napig is fenmaradt. Mellőzzük e helyütt a heraldikai mondák alapján készült ponyvairodalom termékeit s nézzük a magyar mese fejlődését a szorosan vett szakirodalomban. Paprocki és Potocki mellett a számbavehető lengyel mythograph heraldikusok közt kiválik Okolski a XVII. század kedvelt írója, a ki *Orbis polonus* splendoribus coeli, triumphis mundi . . . exornatus . . . Krakóban 1641-ben megjelent művében, a magyar mese egy újabb változatát közli, még pedig ugyancsak a Korczak czimerrel kapcsolatban, s Zoard vezér igazolásául szintén „Anonymus Ungarorum" tekintélyére hivatkozik. Egyébként érzi, hogy Paprocki zavaros meséje tarthatatlan, azért azt javítva közli és két versiót állít fel. Nevezetesen azt állítja. hogy a család egyik ága Nagy Lajos koráig Magyarországban élt és csak ekkor került Lengyelországba, hol régi dicsőségét folytatta. Leírásából figyelmet érdemel az alábbi részlet: „Sed quo pacto initia tantorum armorum in Ungaria contigerint, difficile indagare. Oritur namque ex dictis originis apud historicos a cane tali et canina littera et canina facundia. Verum quid-quid dicant refero, tu collige cetera lector! Canina littera est seu fabulosa et indignitatem referens: electio regis Ungariae, cum summo discordia votorum in diversas partes secaretur, tandem conveniunt ut ille qui ingredetur primus ad Electores, Rex illorum fieret. Ingreditur, dum expectant canis. Illi quasi divinitus factum putantes, canem in Regem assumpserunt, praeparant mensam regiam, canis locum primum occupat. Incisor aptando carnes pro rege, ossa in pelvim deicit sed mox canis ad os excussit. Indignatus incisor amputavit cani caput dicendo: Si rex es, non sis canis! Insequuntur Ungari incisorem, at ille per tria flumina fugiendo vitam servavit. Huic postmodo illa in Arma cesserunt. Canina vero facundia talis est. Zoardus Attylae temporibus magnum exercitum pro Attyla in Apuliam deducebat, ut *Anonymus Ungarorum* refert. Eius posteritas bellicosa diversa regna peragravit, incoluit maximaque laudis specie adornavit. Pro insigni deferebant aureum cyphum. Contigit vero ut post decessum principis Ungarorum Zoardi attaus, vel praedecessor alius locuples susbstantia et clarus Marte unanimiter in principem electus fuisset . . .

Előadása a többiben csaknem szószerint követi a Potocki-féle versiót és Paprocki szövegét csupán a Kaninus nemzetséghez érve, látja szükségesnek indokolni, miért nem szabad csúfosnak tekinteni a kutyás czimert „Nam Osiris Chani filius cane pro insigni usus fuit cum lupo et vomere et Anabis filius Osiri cane ipso utebatur. Elegerunt igitur illum de familia Canina. *Ac inde mox fabula excrevit: Ungaris canis imperat!* Ezután a történet ismét Paprocki szövegét követi és csak annyiban tér el ettől, hogy a három folyót (Danubium. Savam, Cisam aut Dravam) az új király önként adja a győztes vitéznek, hogy a gonosz hir ne sértse őt czimere miatt, adja pedig ezeket kizárólagos sisakdiszül.

Adatai közül kiemelendő, hogy a család kimutathatólag 1260 óta a lengyel főnemesség közt szerepel, a mikor Prokop Oroszország kapitánya még csak kutyás czimert visel. A czimerbővitést Nagy Lajos részéről azzal magyarázza, hogy a király *quadam fabula commotus* immutavit haec arma, scyphum cum cane super galeam posuit, flumina vero armis detulit.

Ha ez utóbbi adat igaz, akkor a kutyakirály meséje már a XIV. században is közkeletű lehetett. Mivel az eddig bemutatott példák a sajátos magyar mesét mindig egyazon nemzetség czimerrel hozzák kapcsolatba, arra gondolhatnánk, hogy a heraldikusokat ez az egyetlen mesterségesen összerótt családi mese tévesztette meg és a mese népies változatai ebből alakultak. Ennek azonban ellene mond a mese túlságos elterjedtsége és az olyan változatok, melyek a mese magyar vonatkozásait a kutyakirályság kivételével megtartják, s lényegileg csak a hun-magyar illetve a hun-tatár rokonság körül forognak.

Ilyen heraldikus meséje van pl. az orosz lengyelség területén és a lithván részeken elterjedt *Wukry* (Jukry, Uchry) nemzetségnek, a melyből a Bakowiecki Denisko, Nowosielski, Mokosiej, Szybinski stb. családok származnak.[1] Noha semmi adat sincs arra nézve, hogy a Wukry-nemzetség a Korczak-nemzetséggel rokoni kapcsot keresett volna, mégis azonos eredetűnek lehet őket tartanunk a közös czimer és a czimerhez fűződő mese rokonsága alapján.

3. ábra.
Wukry czimer Okolski nyomán (foszlányok nélkül).

A Wukry-czimer tulajdonképen egyszerü bővülése a fentebb bemutatott Korczak-czimernek. A paizsalak azonos: vörös mezejében itt is háromlebegő ezüstsáv (folyó) látszik, mely lefelé rövidül. A felső szabad térben függélyes helyzetben arany félhold, nyilásában jobb felől csonkitott karú ezüstkereszt emelkedik. Sisakdisze: három arany és két ezüst strucztoll. Nevezetes, hogy e nemzetség a régibb iróknál *Edele*, *Edile* vagy *Chabc* néven szerepel, jelszóul pedig Trzy rzeki (három folyó) névvel is illetik. a mi nemzetség-czimer kiáltása (proclamatio clenodii) volt. Ez a nemzetség szintén magyar eredetűnek vallotta magát, noha czimerét a hozzá fűződő hagyomány tatár eredetűnek mondja. Szeliga[1] szerint mikor a tatárok Juhry (Wukry) nevü chánjuk korában Pannonia ellen indultak, a chán Attilát (tatárul Edelét) bizta meg a fővezérséggel. Ez, miután átment a három folyón, ú. m. Volgán, Donon és Dnieperen, behatolt Pannoniába és ott birodalmat alapitott Új hazájában elhagyta régi czimerét, a koronás vércsét és helyette a három folyót vette fel. Meghalt vérömlésben, utána a trónon *Chabe* nevü fia következett, a ki azonban országát csakhamar elvesztette és kénytelen volt az őshazába menekülni. Őt követte fia *Kusid*, ezután *Mokosiej*, a kinek utódai Konstantin idejéig uralkodtak. Ekkor a tatárok újra meg akarták hóditani

[1] Lásd Zernicky-Szeliga k. Die poln. Stammwappen. Hamburg 1904.

Edele országát, de belső viszályaik miatt ez nem sikerült. Ekkor két részre oszlottak: az egyik rész a Jazyg hegyekbe vonult, a másik pedig Mokosiej vezérlete alatt északra fordult s az orosz területből elhóditva Krzemience környékét, ott települt le. Ezeket merész *Boleslav* lengyel király (uralkodott 1059—1082-ig) hódította meg, a ki az egykori uralkodó családnak szabadalmakat adott, egyebek közt ősi czimerük használatát is megújitotta . . .

A czimermagyarázat tehát adós marad a magyar származás megfejtésével, de a hagyomány mind a mellett magyarnak mondja a czimer őseit.

A Wukry-család történetéről némileg bővebb adatokat közöl Okolski, midőn fent idézett műve (III. k. 306. l.) a következőket mondja:

„Ipsa horum armorum denominatio declarat, quod sint quondam ex nobilissimo Hungariae Regno in Regnum allata Poloniae: quando autem, et quam habeant originem, veteres Hungariae historici antiquissimum Ruthenicum idioma et quoddam vetustissimum Poloniae problema historiarum Cracoviae impressum Anno a partu salutis 1534, apud Flor. Unglerum (ex quibus haec legimus omnia) sic nos edocuit:

Postquam exiuissent ex Scythia Juhri sive Wuhry, aliquo tempore oppressis ac debellatis Gothis, ubi nunc Scythae manent Zawolscij in eadem suae ditioni subiecta manserunt regione; dum tamen resciuissent a venatoribus (qui cervum insequentes casu inciderunt fortuito in Juhros) de fertilissima Pannoniae provincia seu potius regno amplissimo, electo duce Attila (illis Edele dicitur) transmeatoque triplici fluvio Don, Volga et Boristhene, Pannoniae regnum prostratis ac debellatis Slavis occuparunt: quo occupato hoc sui imperii pro insigni acceperunt, quod visitur stemma.

Hoc enim et eorum dux *Attyla* exceptis lunis, quibus antea morem imitatus Scytharum ex quibus ipse quoque dux primarius erat antea utebatur etiam, qui tandem relicto filio *Chabe*, appoplexia correptus, obiit improviso: post cuius obitum Chabe legitime patri successit in Regnum, tandem discordia Hunnorum a Rege Gepidico et aliis, quos subingaverat *Attyla* Chabe pulsus, imperio in Gotiam secessit eodem semper utens insigni. Quod autem in medio duarum lunarum crux ponatur media, ratio, quia Atilla mediam fere subiugaverat Christianitatem. Sed ad *Chabe* redeo, qui multis relictis filiis, sui tamen successorem legitimum maximum natu habuit filium, nomine *Kusid*. Hinc nepos Atillae nomine *Mokosiej* successit in regnum, cujus tandem proles amplissime edita ab illo luci in Gotia ad tempus Constantini Imperatoris et Papae Zachariae permanens, dum voluisset in patriam redire, tandem suorum discordia in montes secessit Jazygas ex quibus minor natu *Mokosiej* selectis aliquot Juhrorum millibus a suis diuulsus Russiam visitavit Cremenecumque caepit, tandem regi conciliatus Bolesłao Audaci tale obtinuit privilegium ruthenico idiomate scriptum . . . Et quoniam Dom. Mokosiej se nobis libere submisit cum castro Cremeneciensi . . .

A krónika közlése ezzel megszakad és a szerző röviden elmondja, hogy Mokosiej, ki önkéntes meghódolásakor még pogány volt, a görög hitre tért és nőül vette Lithvánia herczegének leányát. Mint Volhynia kormányzója, féken tartotta a garázda scythákat. Utódai közül Mihály a várnai

csatatéren esett el királya védelmében. A család rokonai ekkor még éltek és érintkeztek egymással, mert Simon fia Péter ... in Hungaria a pueris inter suos educatus est Mokosios ...

A többi részletek a családnak, illetve a nemzetségnek további történelmi szereplésére vonatkoznak, itt tehát bátran mellőzhetők.

Az itt közölt verzió, a mennyiben a fentebbi részletet kiegészíti, annyiban nevezetes, mert adatai nyomán megállapítható, hogy a Wukry néven leírt népnek magyarnak kell lennie, bár a csodaszarvas esete náluk folyik le. Érdekes a mese azért is, mert Csaba történetéről és utódainak további sorsáról részleteket mond el egészen a XI. századig, mikor vezérük bátor Boleszláv hadai előtt önként meghódolt. Lényegesebb eltérés a két verzió között csak az, hogy Mokosiej barátságos szerződés és rokonság alapján adta át területét, nem pedig, mint leigázott ellenfél. Megjegyzem még, hogy Okolski a Mokosiej és Boleszláv között kötött szerződésről, mint történelmi tényről emlékezik meg, mivel az oklevél ekkor még állítólag megvolt. A Wukry nemzetségnek Edele, vagy Chabe neve még a XVII. században is használatos volt, de jelenleg már teljesen feledésbe merült. Teljesség okából megemlíthetem, hogy ide számítják némely genealogusok a Goray (Gorayscij, Gorajski) nemzetséget, a kikről szintén azt tartotta a hagyomány, hogy magyar eredetűek, mert Attila király egyik fiától származnak. Czimerük azonban közelebb esik a Korczak nemzetség czimeréhez, azért pl. Okolski maga, a Korczak nemzetséghez sorozza ezt is, megfeledkezvén arról, hogy az Attila-rokonságnak ezáltal ellentmond. Attila-rokonsággal dicsekedtek a Zienewicz, alias Despoth, Despota nemzetség származékai, valamint a kettős magyar keresztet viselt Swienczicz nemzetség, mely már a XIV. században kihalt.

Visszatérve a Korczak és Wukry czimerekkel kapcsolatos magyar vonatkozású mesékre és ezek változataira, konstatálhatjuk, hogy Okolski meséje már az ötödik változata a közszájon is élő magyar vonatkozású heraldikus mesének, a mely, ha a kutyakirályságtól eltekintünk, a három magyar folyót jelképező három sáv, mint czimeralak symbolikus eredetét, magyar történelmi adatok belevonásával magyarázza.

Ennyi adatból a kétségtelenül lappangó magyar történeti magvat kikeresni alig lehet, pedig e nélkül az egész magyar vonatkozás értéktelen a história szempontjából és a nemzetségek, illetve családok története folkloristikai kuriózum marad, sőt újabb bizonyítékok hiányában valami kósza humanista munkájának tekinthető. Egyszerű és természetes pajzsképekről levén szó, ilyen pólyákból következtetéseket nem vonhatunk, mert ezek minden országban fellelhetők, pl. nálunk az *Ujvári Kontok*, vagy a *Crouy-Chanelek* czimerében, legfeljebb arra gondolhatunk, hogy a mese szerzője tervszerűleg járt el, tehát a kétségtelen régi czimerhez illő és legalább valószinűleg hangzó mesét keresett. Kétségtelen az is, hogy a mese eredetileg jobban respektálta a történelmi adatokat és csak a későbbi fejlődés folyamán érte el a heraldikába is került szertelen alakját.

Hátra van még a kutyakirályság meséjével foglalkoznunk, hogy lás-

suk eredeti alakját, keletkezését és fejlődése néhány phasisát. E végből meg kell ismerkednünk egyik lengyel vonatkozású változatával, mely idegen tárgya mellett is kétségtelen analogonja a magyar mesének s mint ilyen, magyarázatot ad arra nézve, miért terjedt el ez a mese annyira a lengyel nép között. Tudjuk, hogy a szlávoknál, nevezetesen a cseheknél és a lengyeleknél, a véletlenre bizott királyválasztás eszméje nem ismeretlen, sőt szerepe jut nemzeti mondáikban is, a minek emléke visszacseng pl. a Piastok és Premislek választásában. Az előző impulsus tehát már itt rejlik, de van a lengyeleknek egy későbbi keletkezésű nemzeti anekdotájuk, mely szerint a lengyelek, ugyanolyan körülmények közt, mint a mesés magyarok, véletlenre bizván a királyválasztást, zsidó királyt kaptak. A két eset csak annyiban tér el egymástól, hogy a lengyelek a maguk zsidó királyát az utczáról, mások szerint a hidról hozták, mert vele találkoztak legelébb. Uralkodása épp oly rövid és tragikus végű, mint a kutyakirályé: maguk az electorok pusztitották el, mert zsarnokká lett egy éjen át . . .

Hogy ez nem csupán az ötletek találkozása, bizonyitja az erről szóló krónikák és népies ponyvaversek csaknem szószerinti egyezése Potocki fent ismertetett alexandrinusaival, a miből önként következik, hogy a két mese akár mint paródia, akár mint önálló változat, egymás mellett fejlődött. Hogy a két változat közül melyiket illeti az elsőbbség, természetesen bajos eldönteni, mert már a XVI. században mind a kettő ismeretes. A zsidó verzió keletkezésére némi alapot nyujthatna az a körülmény, hogy a hagyományok egy része a véletlenül királylyá lett zsidót a XVI. századba, tehát éppen nem mesés korszakba helyezi. Ugyanis azt tartják, hogy a *Báthory* István halálát követő interregnumban történt volna a rossz tréfa, a mikor *Wahl* Sault, az egyik elector házi zsidaját királylyá választották. A hagyományok másik része a kort nem határozza meg ily pontosan és csak általánosságban mondja, hogy valamikor régen a királyválasztó gyűlés részegen Judycz Saul, Reb Saul stb. néven ismert zsidót választott királynak,[1] mert a „királyt fogni“ kiküldött bizottság vele találkozott legelébb . . .

A részletek leirása csaknem szószerint egyezik a magyarok kutyakirályával, már pedig az eszmemenet és a szöveg azonossága nem lehet a véletlen műve, hanem azt bizonyitja, hogy a két mese egymást parodizálja, vagy egymást egésziti ki. Egyebekben nem lévén czélom e lengyel tárgyú esettel bővebben foglalkozni, röviden utalok Bersadskij erre vonatkozó bibliographiai és kritikai tanulmányára: *„Evrej korol polskij“*. (Voshod folyóirat 1889. évi I. köt.)

A további összehasonlitás czéljából szükséges lenne a szomszédos orosz és cseh folklor irodalmat átkutatni, erről azonban kellő könyvtári anyag hiányában egyelőre le kell mondanom, bár kétségtelen, hogy a kutyakultusz valamelyes alapja pl. a cseheknél is lappang, mert a cseh határőrség, az ú. n. Chodzko „kutyafejűek“ név alatt szerepelnek a XVI. századig

[1] Ennek emléke él a népies zsidó csúfoló versben: „Haim Sulem: będzies w dupie Krolem!“ Zeitschr. d. Vereins für Volksk. 1897. p. 423.

s büszkén viselik e nevet, sőt zászlóik is a kutyafejet heraldikai jelvényül bírták. Azonban bizonyos, hogy a heraldikai jelvény később származott a névből (psohlavci), tehát onomatopoionnak nem tekinthető. A német népirodalmi forrásművek közül Johannes Pauli, a mezítlábas barát *Schimpf und Ernst* czimű példagyüjteményében, mely 1522 óta számos kiadást ért, szintén megtaláljuk a kutyakirály meséjét, még pedig a lengyelnek csaknem szószerinti mását, bár nem a magyarokra, hanem a dánokra vonatkoztatva. A Simrock-féle editio (Heilbronn, 1876) Pauli méséjét a 330. példában így adja elő:

„Man liest, dass sie in Dänemark nicht eins werden konnten in Erwählung eines Königs. Zuletzt beschlossen sie, sie wollten über eine Brücke gehen und das erste Haupt, was ihnen begegnete, das sollte ihr König sein. Da begegnete ihnen ein Hund, den machten sie zu ihrem König und bei Tisch sass er auf des Königs Platz und man gab ihm zu essen, wie einem König. Und wenn er die andern Hunde unter dem Tische Knochen nagen hörte, wollte er auch Knochen nagen. Er hatte doch Fleisch genug auf dem Tisch und vergönnte den andern Hunden nicht die Knochen zu nagen . . .“

A mese így nyilvánvalóan csonka, befejezése és az előzmények hiányzanak, mert a barát csupán erkölcsi tanulságát kereste a történetnek, de a töredék így is igazolja, hogy a kutyakirályról szóló mese a nép ajkán más országokban, más és más változatban élt, mert tudjuk, hogy Pauli erkölcsös meséi javarészt a nép ajkáról vannak ellesve.

Pauli útmutatása nyomán, ki a kutyakirályt Dániában keresi, *Saxo Gramati*-cus historiáit[1] kezdtem kutatni, a kutyakirály, vagy zsidó király analogiáját keresve. A VII. könyvben (Pag. 206) XXXV. Reginaldus király esetét találjuk, mely a kutyakirályságnak az eddigiektől teljesen elütő változata. A részlet szószerint így hangzik:

„Ut enim Gunnarus deuictae gentis ignauiam inusitata conditionis deformitate mulctaret, rectoris loco canem eis praeponi curauit. Quo facto, quid aliud eum assequi voluisse putemus, quam ut plenus superbiae populus insolentiam suam manifestius puniri cognoscerent, dum obnixos latranti vertices inclinaret“ . . .

Ez esetben tehát a kutyakirály nem önként választott, vagy véletlen adta uralkodó, hanem a győztes ellenség részéről erőszakkal a trónba ültetett symboluma a megvetésnek, a mivel Gunnarus a norvégeket büntetni akarta. Hogy pedig a királyt valóban királynak tekintsék, a főnemesség sorából testőröket rendelt melléje . . .

Úgy látszik, hogy az északi népeknél a mesének ez a változata, t. i. a rákényszerített kutyakirály, jobban terjedt el. Így találjuk ezt pl. a norvégeknél *Loccenius* történetében,[2] még pedig olyan bő tartalommal, mely

[1] *Saxonis Grammatici* Historiae Danicae libri XVI. Edit. Ch. A. Klotzii. Lipsiae 1771.

[2] Johann. Loccenii Histor. Suecanae a primo rege Sueciae . . . deductae libri IX. Francofurti et Lipsiae 1676. Pag. 28.

némi fényt vet a kutyakirályság psychologicus magyarázatára is. Mivel e mese némileg kiegésziti a fentebbi töredékeket is, a norvég részletet egész terjedelmében mutatom be Loccenius leírása szerint.

Noruegorum patriam Ostenus igne, ferroque populatus est... iam iam Trondheimiam, totamque Noruegiam vastavit... Nec intra hos fines saevitia eius stetit, sed etiam insueto atque ignominioso imperio devictos tractavit. *Canem illis regem*, non virum, non foeminam *praeposuit*. Et haec omnia in ultionem Nori, fratris Osteni, quem pater Trondheimensibus praefecerat, sed illi eum interfecere, quod variis cladium generibus eos affecisset. Obsequium isti cani praestandum, sub severa abscindendae manus, aut pedis poena subiectis imperavit. Aliquando suspicabar Ostenum praefecisse eis hominem nomine, vel re canem, aut qui canis moribus esset, cui nolentes-volentes obtemperarent.

Haud enim facile credit posteritas, tam inhumanum fuisse Ostenum ut hominibus rectorem brutum obtruderet; aut Norvegos tam subiectis fuisse animis, ut canem regem ferrent. Sed praeter alios *Snorro Sturlesonius* vetus Norvegicae Historiae scriptor idem adfirmat additque Ostenum eis, vel servum nomine Faxe, vel canem nomine *Sór* obtulisse regem, ut utrum vellent sibi eligerent: eos vero iam gravi bello exhaustos animisque ferme fractos, metu maioris mali et spe melioris libertati, sub bellua, quam servo fruendae, canem praëtulisse servo.

De illo cane hoc quoque refert dictus scriptor ne regem omnis planae rationis expertem haberent incantationibus et re magica trium hominum sapientiam ipsi instilasse: duo verba latrando, sed tertium articulata voce eum protulisse. Sed hae fucre ludificationes diaboli.

Saxo satrapas procuratos scribit, qui sub canis titulo publica negotia procurarent. si quando coelum pluvium, aut via lutosa esset, eum aulicos ministros suis humeris gestasse. Ferunt Regiam sedem habuisse in collo quodam, qui de ipsiut nomine *Sórshóg* dicebatur Tandem canis ille a lupis quorum vim a grege pulsurus erat, discerptus est, melioribus hostibus et morte non dignus.*

Ez esetben tehát Ostenus király a legyőzött Trondheimnak választására bizza: szolgát akarnak-e királyul, vagy kutyát? ők pedig, a két rossz közül a kisebbiket választván, inkább a kutyát fogadják el. Hogy pedig a kutyakirály uralkodását érthetővé tegye, a mese elmondja, hogy a kutya bűbájos ráolvasások által, az ördög segitségével megtanul beszélni, de csak minden harmadik szót, mert kettőt ugatva kell kimondania. Így tehát *Socr*, Ostenus király kutyája, maga kormányozza országát, vannak testőrei, udvartartása és tragikus halála mégis uralkodói hivatásának teljesitése közben éri: farkasok tépik szét, mikor nyáját terelgeti.

Hasonló meséje van Olafsennek a dánokról. Szerinte Atislus svéd király, hasonló körülmények között mint Ostenus, kutyakirályt ád a legyőzött dánoknak. Ezt a királyt is a farkasok eszik meg. Az egész mese menetét nem ismerem, mert ezt az adatot csak idézetképen találom *Liebrecht* értekezéseiben (Zur Volkskunde. Heilbronn 1879. p 4. Der Mäusethurm.)

Tudjuk, hogy Saxo Grammaticus, Olafson és Loccenius a régi északi mythographusokat dolgozták fel, kétségtelen tehát, hogy a kutyakirályság meséje kosmogonikus eredetű. Nyomait megtaláljuk már a classikus ókor iróinál: megemlékezik róla *Aristoteles*, *Claudius Aelianus*, *Plinius* stb. mythographusok és természettudományi irók, mely adatokból az következik, hogy a kutyakultusz, mint a kutyakirályság eredeti alakja, mindenkor ismeretes

volt és csak külső szertartásaiban változott. Így pl. *Cl. Aelianus*[1] az aetnai Vulcanus templomában a termékenység symbolumaként tisztelt kutyákról emlékezik meg, alább a spártaiak kutyakultuszát emeli ki, sőt ismeri a kutyakirályság meséjét is, de hazáját Afrikába helyezi. Erre vonatkozó részlete így hangzik:

Natio Aethiopum est, quae canem habet regem suum, et illius etiam arbitrio parent. Si suoquodam modo gannit vel mumurat, cum nou iratum esse credunt, si latrat iram agnoscunt. . .

Hasonló értelemben nyilatkozik Plinius is, ki e mellett ismeri a scyták hegyeiben lakozó kutyafejűeket (L. VII. 2.). Nilus mentén pedig a kutyakirálynak hódoló ptoëmbarokat, ptoëmphanokat: „at ex parte Africae ptoëmbari ptoëmphanae, qui canem pro rege habent, motu eius imperia augurantes" (L. VI. 35). Ezek szomszédságában laknak az emberevő törzsek, köztük a „*cynemolgi, caninis capitibus*. . .

F. Buchère, midőn Plinius ezen adatát kommentálja[2] kimutatja, hogy Plinius ezt *Bioból* meritette és meséjét csaknem szószerint vette át, Bio pedig az aegyptomi hagyományokból meritette adatait. Plinius két országa a mai Kordufan környékén lehetett, hol a néhai kutyakultusz emléke az egyes törzseknél maiglan él. Így pl. Fasoglo környékén soká tartotta magát a szokás, hogy egyik évi ünnep alkalmával a nép fejedelme lábainál egy kutyát agyonkövezett. Erre vonatkozólag azt tartotta a hagyomány, hogy az országon valamikor kutyakirály uralkodott, a kinek nevében papok gyakorolták a hatalmat. Jött egy hatalmas törzsfőnök, a ki megbuktatta a papi kasztot, a kutyát megölte és elrendelte ezt az ünnepet, melyen a nép maga öli meg az egykori trónbitorlót.

Buchère, a kihez Hartmann is csatlakozik azt tartja, hogy ez az ősrégi kutyatisztelet az Anubisimádás analogiája lehetett s tulajdonképen nem a kutyát, hanem a benne incarnált istenséget imádták.

Ha ezt a magyarázatot elfogadjuk, egy lépéssel ott vagyunk Grimmnek a Reinecke Fuchs bevezetésében irt elméleténél, mely az ősember és az állat egymáshoz viszonyából származtatja a világszerte levő állatmeséket, hova a kutyakirályság is tartozik. A további analogiák felsorolása helyett az érdeklődőt Liebrecht fent idézett gyűjteményének egy másik czikkére utalom (Romulus und die Welfen) mely themájának rokonságánál fogva a kutyakirálysághoz csatlakozik és adatait így kiegészíti.

Liebrecht azonban figyelmen kivül hagyta a megfelelő szláv forrásokat, mikor az örmények kutyaprófétájáról csak érintőleg szól. Kimutathatólag bizanci források nyomán támadt a délszávoknál, főleg a bolgárok és szerbeknél, de a déli oroszoknál is az a mese, hogy az egyik szekta prófétája ugyancsak kutya képében járt a hívei közé. Ezt a mesét már korán, a X—XI. században a görögök az ösményekre alkalmazták. Lassan elter-

[1] Claudii Aeliani De animalium natura libri XVII. Edit. Conr. Gesneri. Genevae 1616. — Liber VII. Cap. 37. p. 450. Ibid. Cap. 40. p. 453. — Liber XI. Cap. 3.

[2] Ztschr. für Ethnologie II. 167.

jedt ez a versio is, belőle újabb variatiók és a régibb alakokkal való combinatiók keletkeztek, melyek élénken emlékeztetnek a svéd, dán, norvég mesére. Példaképen csak egyet idézek. Mi az eredete az ősmények *arcyurion* bőjtjének? Az örmények haereticus prófétája Sergius, rendkivül szerette Arcyurion nevű kutyáját. A kutya mindig megelőzte az urát, az ismerős hivek házában és mintegy előre jelezte érkezését. Ellenségeik már ekkor rájuk fogták, hogy nem is Sergius, hanem a kutya az igazi próféta. Egyszer a prófétát a falu végén megtámadták a farkasok és megették. Gazdája sértetlenül ért a faluba, de a hivek nem várták sehol, mert a szokott előfutár elmaradt. A próféta megszakgatta ruháját és gyászolta a hű állatot sőt a hivekre is egy heti bőjtött szabott, mely maiglan is a kutya próféta, illetve a próféta kutyájának nevét viseli.

A mese kis eltéréssel a bizánczi szerzetesek közt is keringett. (De jejunio monachorum.) Változatait közli a: *Zsite i Szlovo* tom. III. 469—473. a *Lud* I. t. 115—119. a melyekből megértjük, hogy pl. a bolgárok külön választják e kutyahistoriát az örményektől és szent Hilarion, mogleni püspök nevével hozzák kapcsolatba, tehát szintén már a X. században ismerik.

Az eddig elősorolt adatok alapján mondhatjuk, hogy a magyar kutyakirályság meséje a lengyelek között csak egy régibb nemzetközi, általános mythosnak a folytatása, illetve alkalmazása, mythos eredete azonban az ősidők homályába vész.

Független tehát az állitólagos magyar mese a vele kapcsolatba hozott lengyel heraldikai meséktől, független a másik pseudo hun-magyar mondától, sőt függetlennek mondhatjuk a *Gesta romanorumból* ismert *progenies caninatól.* Ebben az ősmythosban leli magyarázatát egyebek közt Attila kutya eredetéről szóló ugyancsak közismert mese,[1] mely mint ilyen ébren tartotta a kutyakirályról szóló hagyományt. Ezáltal támadt az a lengyel verzió, melyben az Attila rokonsággal dicsekvő magyarokat vádolták a kutyakirálylyal, épp úgy mint a görögök és később a dél-szlávok a velük érintkező örményeket a kutyaprófétával (Invectivae in Armenos, De religione Armenorum) a melyek eredetileg a pogány örményekre vonatkoztak, de csúfképen rajtuk száradt még a kereszténység felvétele után is. Ha most mindezek alapján vizsgáljuk a mese fejlődését, egyelőre legrégibb adatként az aegyptomit elfogadva, azt találjuk, hogy ősalakjában valóságos mythos: *a*) 1. kutya alakjában incarnált istenség. 2. a kutya mint ősatya (Liebrecht). 3. a kutya mint király, próféta. — *b*) a kutya mint önként választott király (Plinius). — *c*) a kutya mint erőszakolt király: 1. névleg uralkodik satrapái által 2. maga kormányoz.

Az *a—b* esetekben még eredeti el nem torzult alakjában a mythosnak, tehát a régibb versiokban, a kutya még tisztelet tárgya; a *c*) alatti

[1] L. Du Cange: Dictionarium latinitatis: *Cham* vel *can*, qua tartari principes suos indigitant, quae imperatorem at regem sonat. — Principes etiam minorum gentium chanes appellati sunt = κάνης καὶ κνέζης = Canis = cham, vel can, aliquot scriptoribus κάνις pl. Τζίγγις γὰρ το ὄνομα ὁ δε κάνις.

esetekben, tehát az újabb rétegben a megvetés, gyalázat jele. Közös vonása mind a két csoportnak a kutyának gyalázatos pusztulása.

A kérdés további fejtegetése a nép-psychologia és symbolika körébe vágna, mely eredetileg kitűzött czélunktól még messzebb vezetne. Figyelembe kellene venni esetről-esetre, mennyi maradt fenn a specialis nemzeti pogány ritusok mellett a kosmogonikus hagyományból, vagy mivé alakultak ezek a kereszténység felvétele által. A kérdés oly nagy tért ölel fel, hogy ezt az eddig ismert adatok összesége sem világitja meg teljesen, mind a mellett azt hiszem, hogy pl. az ősmagyarok sokat vitatott kutyaesküje [1] csak a kosmogonikus mythos egy részlete, de nem specialis vonása az őshitnek.

* * *

Feltéve, hogy egész merevségében elfogadjuk a népmesék és hagyományok migratiójáról szóló elméletet, a kutyakirályság ötletét is Indiában kellene keresnünk, a mesék kimerithetetlen forrásánál. Nyilvánvaló azonban, hogy a fentiekben összehozott anyag korántsem elegendő arra, hogy mesénk tulajdonképeni eredetére fényt deritsen. Részletesebben kellene ismernünk a vándorlására vonatkozó adatokat, útközben szenvedett változásait, mai és régebbi elterjedésének földrajzi határait és mindenek felett azokat az irodalmi forrásokat, a melyek mint népies olvasmányok fenmaradását támogatták s igy hozzájárultak a főbb typusok kialakulásához. Ismernünk kellene a nyomában keletkezett paralleleket, a természetes torzulásokat s a többi apróbb részleteket, melyek a mese sujetjeinek genetikus osztályozásánál figyelembe veendők. Ily módon elég részletesen tárulna fel az átvétel útja és módja egyik nemzettől a másikig, fény vetődnék a kölcsön vevő népek képzelő erejére, ha hitelesen megmérhetnők minden egyes esetben az átdolgozás fokát és értékét, mindazonáltal a végeredmény deductióira feltétlenül még sem szabad támaszkodni. Talán nem nagyon túlzott VSEVOLOD MILLER-nek [2] nézete e tárgyban: „Sajnos, hogy a nép száján terjedő hagyomány nem hasonló a messze országokból jövő levélhez, mely pecsétjeivel és bélyegeivel hiven mutatja a megtett utat. De ilyen útmutatók nélkül keresni az évszázadokon át szabadon terjedő mese útját, annyi mint a vihart fogdosni a sik mezőben". Mert ha pl. esetünkben, a heralkikai lengyel mesékben, ki is mutatjuk a bennök rejlő idegen magvat, ezzel még nincs megoldva történeti anyaggal való combinálásának oka s felmerülnek újabb, a história psychologia, symbolika stb. körébe vágó kérdések. Reméljük, hogy, néhány positiv útmutatót ad ez irányban is a feldolgozandó délszláv és orosz szakirodalom.

Ernyey József.

[1] Ethnographia VI. 73. VIII. 65, 235. mellett l. Ducange idézetét. Conradus Abbas Usperg. ad ann. 920. — De avaribus seu ungaris Dalmatii pinguissimum pro munere obiiciunt canem et cum ridiculosa vociferatione prosequuntur amicos . . . Nimirum in ludibrium canem Ungaris Dalmatii obiiciebant quod per canem foedera sua sancirent . . .

[2] VSEVOLOD MILLER: Ocserki russzkoj narodnoj szlovesznoszti. Moszkva, 1897. (Bevezetés.)

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A fődi ördög.

A göcseji nép hiedelmében élő *fődi (földi) ördög* olyfajta kis rosszaság, mint a finn mythosban a *Haldia, Tontu,* az ireknél *Cluracaun,* a németeknél a *Galgenmännchen, Spazifankerl, Spirifankerl,* a cseheknél pedig a *Sotek.* Ezek házi szellemek, kik némely családhoz vagy egyesekhez csatlakozva, kisebb-nagyobb szolgálatokat tesznek. Egyeseknek szolgálatában bizonyos foglalkozásoknál segédkeznek; nyájakat, lovakat, marhákat stb. gondoznak. Munkájukért áldozat jár, főleg ételben. Ha megharagítják őket, veszedelmesekké lesznek, a mikor is rontanak, pusztítanak.

A fődi ördögök egyes állatoknak, főleg a lovaknak nagy erőt kölcsönöznek. Ily alakot az alföldi s felsőmagyarországi nép hiedelme is ismer. Ipolyi Arnold Magyar Mythologiájában Czibakházáról említ ily rossz szellemet. A felsőmagyarországi szlávok *Spintusnak* nevezik.

Göcsejben azt tartják, hogy fődi ördögöt főleg a kocsisok, béresek s vadászok tartanak; de lehet bárkinek is, a ki ezekre szert kíván tenni,

A fődi ördögök piczinyek; rendesen hüvelykujjnyi nagyságúak. Úgy néznek ki, mint régebben a „bakagyerekek". Ruhájuk: piros nadrág, piros zsinóros mente s vörös sipka. (Döbréte.) Mások szerint oly nagyok, mint az ökörszem, avagy olyan alakúak, mint a „bogár" (rovar).

A fődi ördögöket rendesen kis üvegben, vagy skatulyában tartják.

Egy embernek egy vagy több fődi ördöge lehet. Egyes helyeken abban a vélekedésben vannak, hogy egyedül nem lehetnek valaki szolgálatában, másutt, hogy párosan nem lehetnek, hanem mindig páratlanul. Tudnak eseteket, hogy egyeseknek egy, kettő, avagy három ilyen ördögük volt, másoknak meg annyi, a hány ló volt a kezük alá adva. A fődi ördögök különböző módon s helyen és pedig rendesen karácsonynap előtti éjjel szerezhetők. Éjféli misekor olyan keresztútra mennek értük, a hol kakaskukorékolás már nem hallatszik. Az illető fekete macskát vagy fekete kakast (esetleg mind a kettőt) visz magával s az utak keresztezésénél mogyorófapálczával kört kerítve, ezen körbe beleáll s az ördögöknek a kakast vagy macskát kidobva, kívánságukra fődi ördögöket kap, a kiket aztán bizonyos feltételekkel felfogad.

A fődi ördögök szerzése ilyen alkalommal nagy lelki gyötrelem mellett megy végbe. Egy kocsis ily czélból elment a keresztútra; magával vitt egy fekete kakast. Három szál istenátkozta-tüskefával kört húzott s abban elhelyezkedve, várta a történendőket. Megjegyzendő, hogy az illetőnek a körből, a midőn már egyszer beleállt, távoznia, sőt még kilépnie sem szabad, mert az ott ólálkodó rosszak azonnal széttépik. Éppen ezt nehéz kiállani, a különböző, nagyon erős megpróbáltatásokkal szemben.

Először jött egy négy ló által vont tüzes kocsi. A lovaknak is csak úgy potyogott a tűz a szájukból. Az ördög — ki a kocsin robogott — már messziről

kiáltotta: „Vigyázz, mert megsütöm a fejedet!" Közvetlen a feje fölött repült el a kocsi. Ezután egy, ugyancsak négy ló által vont lángoló szénásszekér közeledett. A szekéroldalról csomókban potyogott le a tüzes széna. Midőn közel ért a kocsishoz, az ördög ennél is odakiáltott: „Vigyázz, mert rád dől a széna!" A feje fölött surrant el a szekér.

Később két lovaskatona vágtatott. Már messziről kiáltották: „Menj odább, mert rád ugratunk". Ezek is a feje fölött vágtattak el a levegőben.

Végül egy sánta vénasszony baktatott elő s a kör mellé állva, beszédbe ereszkedett a kocsissal és megkérdezte:

— Mit kivánsz?

— Nekem olyanokat adj — valaszolá a kocsis — hogy a levegőben is állhassak velük, a kik meg nem melegesznek.

Erre a sánta asszony egy hüvelyknyi kis üvegben valamit átnyujtott neki. Ebben voltak a fődi ördögök. A kocsis az üveget átvette s a kakast, meg a macskát a sánta asszonynak kidobta. Ez azokat elkapta s azonnal széjjelszabta. Néha többen mennek a fődi ördög felfogadására.

A fődi ördögöket pénzzel vagy bizonyos „kiegyezéssel" is megszerezhetni a fődi ördögös emberektől. Csak *egy* pénzzel szokják venni; az az egy pénz aztán lehet kevesebb, vagy több értékü: egy-, tíz-, húszfilléres, korona stb. Fődi ördögre fekete majorságok révén szintén szert lehet tenni. Ha valaki t. i. fekete kakas és tyúk után eredő tojást 7 hétig hóna alatt hordja, abból fődi ördög kel ki s az szolgálatában marad.

A fődi ördögök a kocsis kezei alá adott lovakat külsőleg rendesen szépekké változtatják, de különben is, bármily rossz gebéknek látszanak a lovak, azok — ha gazdájuk ördögös — igen jó futók, erős húzók, nagy erejüek s rendkívüli dolgokra képesek. Elhúznak akár egy egész nagy fát, vagy hajlékot. Előttük a ház kapuját ki sem kell nyitani, mert azon keresztül, illetőleg fölötte viszik a terhet. Szóval az ily lovaknak nincs szükségük rendes útra. Ráfutnak a házra, átszáguldanak a vizen, levegőben járnak s akár az égig is felszáguldanak. Ha vadász szolgálatában állanak, segítségükkel gazdájuk bármikor lőhet vadat.

Egy úrnak fődi ördögös kocsisa volt, kinek 3 ördöge volt. Mikor a kocsiba fogott, csak azt kérdezte urától, hogy hogyan menjen: úgy-e, mint a szél, vagy úgy, mint a gondolat. Ily kerdésre egy izben azt felelte az úr: „Úgy menjünk, mint a gondolat". Úgy is mentek. Mikor az úr azt kiáltotta a kocsisnak: „Ferkó, lassabban!" akkor már a fák teteje fölött jártak. A másodszori odakiáltásnál, hogy „lassaban!" már 100 mérföldnyi magasságban lebegtek fönn. De ezt már nem vette tréfára az úr, megfenyegette tehát a kocsist: „No Ferkó, ha így járunk, elkergetlek a háztól". Csak ezután kezdtek a kocsival fokozatosan leszállani s a rendes úton járni. (Döbrete.)

Egy másik úr, kinek kocsisa szintén fődi ördögös volt, Budapestre kivánkozott. A kocsis, midőn ura a hintóba ült, figyelmeztette, hogy fel ne nézzen. Az úr azonban, midőn a kocsikerék megakadt, nem birta megállani, hogy ki ne tekintsen. Kinéz s mit lát! . . . . a kerék a templom tornyában akadt meg és, tovább menetelnél, a lovak egyik kéményről a másikra ugrálnak. A veszélyes utazás után korcsmába tértek be, hol az úr társaságot talált. Közéelegyedett s

kártyázott. A kártyán elvesztette kocsiját, lovait. Szerencsétlen esetét elpanaszolta kocsisának, ki neki biztatta az újból való kártyázásnak. Kölcsönzött neki pénzt, melylyel játszótársának összes pénzét elnyerte. (Salomvár.) Pénzének visszanyerése persze csak ördöngös kocsisának pénzével vált lehetővé.

Egy födi ördöggel biró kocsis, ha gazdáját valahová vitte, a kocsiban elaltatta, hogy lovaival a levegőben járhasson. Egy ízben a gazda felébredvén, észrevette, hogy hol járnak. A veszélyes útról hazatérve, ezen szavakkal adott túl kocsisán: „Ha Isten hírével nem hordozhatsz, ördög hírével ne hordozz!" Nemsokára rá aztán, a kocsis boszúállása következtében, mind a hat lova elpusztult s ő is meghalt feleségével együtt. (Döbréte.)

Egy gazdának, ki kocsisán ördöngössége miatt kiadott, minden lova megdöglött. Erre a kocsist visszahívta, ki a megdöglött állatokat életre keltette. Egyik lónak a nyelvét kihúzta s rögtön életjelet adott minden ló. Az úr újra megfogadta a kocsist. (Salomvár.)

Egy vadásznak két födi ördöge volt, kiket egy skatulyában tartott. Mindig magával hordozta őket. Ha egyiket puskájába eresztette, a milyen vadat csak gondolt vagy kivánt, olyan termett előtte s azt lelőhette. (Páka.) Némelyik ördögös vadász zsebkendőjét egyszerűen ledobja s az a kivánt állattá változik át, melyet aztán egyszerűen lelö. Az ilyen vadnak azonban se szíve, se tüdeje nincs. (Páka.)

De szolgálataik fejében figyelmesen kell ezeket az apró rosszaságokat ápolni. Gazdájuknak részükre minden tál ételből (leves, hús stb.) az első falatot, (levesnél az első kanállal) a földre kell dobni.* Munkával nem szabad őket nagyon megeröltetni, mert lesoványodnak. Nagy munka után pihenöt kell nekik adni. Házikójukban fekve pihennek. Egy úr, kinek födi ördögei voltak, hazulról kocsin elutazott. Csak az úton jutott az eszébe, hogy födi ördögeit otthon hagyta. Kocsisát tehát haza küldte értük. Megmondta neki, hogy egyik ablakon talál egy skatulyát, azt hozza el. Figyelmeztette, hogy föl ne bontsa. A kocsis azonban kiváncsiságának nem bírván ellenállni, kinyitotta a skatulyát. A födi ördögök egyszerre a skatulya szélére ültek ki s kérdezték a kocsistól, hogy mit parancsol. A kocsis rögtön tisztában volt a helyzettel; tudta, hogy ezek a kis födi ördögök s valami dolgot kell nekik adni, mert különben elviszik öt. Ezt válaszolta hát nekik: „Nem parancsolok egyebet, mint, hogy ezt a ganajt, (rámutatva a közelben fekvö nagy trágyadombra) teregessétek szét!" Hozzáfogtak s rögtön elvégezték, mely után fáradtan a skatulyába tértek vissza. A kocsis, gazdáját utólérve, átadta neki a skatulyát. Az úr kinyitotta azt s rögtön észrevette, hogy a kocsis belekukkantott a skatulyába s valamit tett a födi ördögökkel, mert azok nem jelentek meg parancsot kérni, hanem fekve pihentek a nagy fáradságtól. (Döbréte.)

Az olyan kocsisnak, a kinek födi ördögei vannak, nem kell dolgoznia. A födi ördögök megetetik, megitatják s megtisztogatják helyette a lovakat. Tisztogatás közben a vakaró meg a kefe csattogva járnak fel, le, a nélkül, hogy a födi

* Hogy jó állapotban legyenek, különös módon kell nekik ételt, italt adni. Némelyik akasztott ember keze csontjával (melyen az ujjak is rajt vannak) keveri meg lovai abrakját s megsózott ember-koponyát tesz az itatópitlibe. Egyesek trágyával etetik a lovakat.

ördögöket látni lehetne. Némelyek szerint néha látni őket tisztogatás közben. Ilyenkor oly nagynak látszanak, mint egy gyerek. A fődi ördögök által kikefélt lovak úgy tündökölnek, mint a tükör.

A mely béresnek fődi ördögei vannak, marháit nem kell őriznie. A marhák maguk járnak legelni s éjfélkor maguk mennek haza. Hazamenetelkor azonban bögnek, sínak-rénak, „koczorognak". (N.-Szt.-Mihály.)

A fődi ördöggel bíró embernek — mint láttuk — igen jó dolga s a mellett jelentékeny hatalma van, különösen a bosszúállásban. Embert, állatot könnyen elpusztíthat. Mindezek fejében azonban nagy áldozatot kell hoznia. Mint „rossz"-nak, templomba nem szabad járnia; míg fődi ördögjein túl nem ad, nem imádkozhatik. Egy ilyen kocsis mégis elment áldozásra, de a neki nyujtott szent ostyát nem vette szájába, hanem lovának vitte. Egy ördögös vadász meg az ostyát a temetőbe vitte s ott keresztre téve, rálött. Ez azonban megjárta: az ostyát nemcsak, hogy nem találta el, de egyszerre a szemevilágát is elvesztette. Most koldul.

A fődi ördögökön a tulajdonos előbb-utóbb túl szokott adni, a midőn már szolgálatból való kivénülése s más egyéb kényszerítő ok miatt nincs reájok szüksége. Ha túl nem adna rajtuk, elragadnák őt, miután nem tudna nekik foglalkozást adni.

A fődi ördögökön való túladás közönséges módja az *egy* pénzen való eladás; azután, hogy a tulajdonos mellényébe teszi őket s azzal együtt eladja; azt az üveget, melyben tartják őket, másnak a nadrágzsebébe csúsztatják s — az illetőé maradnak.

Egy ember a közetkezőképen szabadult meg fődi ördögeitől: Új tarisznyát vett s őket abba egy darab új pénzzel beledobta. A tarisznyát aztán egy, úton haladó ember szekerének az oldalára akasztotta. Onnan azt egy fiatal legény elcsente s nyakába akasztotta. Egy darabig csak vitte, azután azonban a tarisznya vitte a legényt. Mikor a legény a veszélyt észrevette, már a fák teteje fölött járt. Nagy nehezen rázta ki nyakából a tarisznyát s a berekbe esett ő is meg a tarisznya is. Igy — szerencsére — megszabadult a bajból s egyúttal a fődi ördögöktől is. (Döbréte.)

Túladhatnak rajtuk úgy is, hogy olyat parancsolnak nekik, a minek nem tudnak megfelelni, a mi után egyszerűen elbocsátják őket. Egy úr oly módon szabadult meg fődi ördögeitől, hogy mindegyiknek öt öles rudazó kötelet adott a következő kijelentéssel: „Ha nekem ezt tele nem hozzátok, többet hozzám ne jöjjetek!" Persze, a kötelek által a levegőben befogott térséget nem tudták megtölteni homokkal, így hát el kellett az úrtól távozniok. (Döbréte.)

Ha nagyon sokat kell a fődi ördögöknek dolgozniok s enni nem kapnak, szintén eltávoznak. Némelyek tövestől hordatják velük haza a fát az erdőről s e mellett koplaltatják őket. Ily czélzatos kínzást nem bírván sokáig, észrevétlenül ott hagyják gazdájukat.

Eltávolításuknak egyik legbiztosabb módja az élőfákba, vagy vízből kiálló czövekekbe való szegezés. Az élőfák közül a nyir- és cserfát használják e czélra. Ezek közül azt szemelik ki, a melyik szekérút mellett van s kocsi- vagy szekértengely vége köszörül. A beszegezésnek a következőképen kell végbemennie. A fődi ördögös ember a kiszemelt fának — úgy gondolomformán — feléig egy

nyirfanyelű fúróval lyukat fúr s a fődi ördögökre parancsol: „Menjetek be, tisztogassátok ki nekem ezt a lyukat!“ Vagy: „Eriggyetek be, aztán ezt nekem söpörjétek ki!“ A fődi ördögöknek szót kell fogadniok. Midőn már a lyukban vannak, a kéznél levő nyirfapinkát (szeget) előrántja s leszegezi őket.

Némelyek 3 lyukat fúrnak a fába. Az elsőt mélyen fúrják s beleküldik a fődi ördögöket: „Menjetek bele, ebben jó helyetek lesz!“ Bemennek, de azonnal ki is jönnek, azt hozván fel okul, hogy nincs benn jó helyük. Erre az illető a lyukat nyirfaszeggel mindjárt beszegezi s megfúrja a második lyukat. Ebbe is beküldi őket s megkérdi: jó helyük van-e? Persze, nem tetszik nekik, tehát innen is kimenekülnek. A lyukat ismét beszegezi s megfúrja a harmadikat, melybe a fődi ördögöknek szintén be kell bujniok. Ennél aztán már nem kérdi, hogy jó helyük van-e, hanem ezen szavakkal: „Itt legyetek!“ rögtön beszegezi őket és pedig erősen. Ezzel túladott rajtuk.

A fődi ördögök a fából — természetesen — szeretnének kiszabadulni, csakhogy hamarjában nem lehet és baj is volna, ha lehetne, mert beszegezőjüket a pokolba ragadnák. A fából csak akkor szabadulhatnak ki, ha az elszárad, vagy ha a kocsi vagy szekér tengelye a fát egészen elköszörüli.

A fákban a fődi ördögök jelenlétét az által lehet észrevenni, hogy az illető fában erős csikorgás hallatszik. E csikorgás a benn levő rosszak panaszhangja.

Az a fa, melybe a fődi ördögöket beszegezik, akármilyen erős s nagy is, legfölebb 7 esztendeig élhet. Ezen idő alatt kinjában „agyonveri magát“, mert a fődi ördögök marczangolják. Először ágait veri földhöz, midőn pedig azok már pozdorjává váltak, a törzset, mely utóljára tövestül együtt kifordul, kidől. Az ily módon megszabadult fődi ördögök volt gazdájukat már nem bánthatják.

A fődi ördögös ember halálát megelőzőleg több napon át a saját testét rágja. Egy ilyen kocsis kinjában 3 éjjel 3 nap rágta testét, a mig csak győzte: már csak úgy lefegett rajta a bőr. (Döbréte.)

A fődi ördögök egy neme a kerti veteményekben élő rosszaság. Ez a boszorkányos asszonyok szolgálatában áll. Akárhány asszony bizonykodik, hogy néha ugorkáját leszakitani, foghagymáját pedig kihúzni nem tudta, mivel a fődi ördög fogva tartotta s egyúttal az ő kezét is merevvé tette. Némely asszony meg tudja tenni, hogy a tolvaj keze is rajta marad a veteményen s addig nem mozdulhat el onnan, míg ő ki nem szabadítja. Az ilyen fődi ördög ellen úgy védekeznek, hogy a veteményt vetéskor és ültetéskor háromszor megkerülik.

Gönczi Ferencz.

A Hargita-alji töltésvonalak eredetére vonatkozó néphagyományok.

A *Hargita* hegygerincz nyugati és délnyugati lejtőjén a *Kisküküllő* forrásvidékétől a *Nagyküküllő* a Kis- és a Nagy-Homoród érintésével egészen az *Olt* térdhajlatáig (*Alsó-Rákos* Héviz közt) nagy megszakításokkal ismétlődő ősrégi földsánczokat *Ugron János* akkori alispán felkérésére 1894 nyarán tüzetesen átvizsgálván, annak több szakaszát ott is az *ördög* alkotásának mutatta be a föld népe, miként a *Linies germanicus*-szal is történik Németországban, melyet szintén

Teufelschanz, Teufelgraben néven emleget az óriási földmű keletkezéséről és rendeltetéséről tájékozatlan néphagyomány. Ilyen földrajzi pontok:

I. Az „*Ördög útja*“. Ezt a nevet egy nyugatról keletre haladó másfél km. hosszúságú földsáncz viseli Székelyudvarhelytől keletre a Nagyküküllő jobbparti magaslatain *Szentkirály* község *Nyír* nevű gyér cserjés hegyi legelőjétől a *Zetelaká*hoz tartozó *Szőlőhúton* (Szellőshát) át a Nagyküküllőig. A töltést a zetelakaiak szerint a Nagyküküllő balparti Zete-vár ura készítette, hogy várából könnyebben elérhesse az onnan nyugatra következő, de a sánczvonal irányától északabbra eső *Tartod* várát. A munka béréül egy *hegy aranyat* és *egy völgy rezet* alkudtak ki. Az ördög el is készíté munkáját s mikor a bért követelte, Zete vár ura jobb kezét ökölre szorítva az ujja *hegye* alá szoritott aranyat nyujta át a tenyere völgyébe fogott rézpénzzel. Az ördög szégyenkezve ódalgott el, mert az alku szószerinti értelmében teljesült. Megkapta, bár fanyar képpel, a *hegy aranyat* a *völgy rézpénzzel* együtt.

II. *Ördög útja* a Nagyküküllő balparti magaslatán. A Nagyküküllő mélyen bevájódott völgycsatornájából a balparti *Zetevár* nevű trachytsziklához a *Déság* patak mentén kikapaszkodva, ezen minden vármaradványt nélkülöző szikla alól keletre *Kápolnás-Oláhfalu* Cseréskert nevű erdejéig újabb *Ördögút* nevű sánczvonalat nyomoztam ki. Ezen összesen 7680 méter, vagyis kerek számban 7 kilométer hosszúságú sánczvonalat csak a közbeeső hegyi patakok: ú. m. a Kis-Fenyed, Nagy-Fenyed a Fejedelem vize, Kétszálláspataka, Rákos és Kis-Homoród völgycsatornái szaggatják meg.

III. Az *Ördögbarázda*. A Nagy-Oláhfaluból *Csikszeredára* vezető országút első kaptatójánál, a Cseretető 63-ik kilométeroszlopánál a laikus utazónak is feltűnhetik a vasuti töltés alakjában délről északra vonuló *Ördögbarázda* nevű sánczolat. Délen a *Vargyas Szurduk* nevű szorosától kiindulva a *Szelesvészen* át a Hargita-gerincz *Csikláz*-fokáig, 1500 méter magasságig, hatol fel ez a 15 kilométer hosszú sánczvonal, melynek töltése kevés kivétellel egész épségben reánk maradt s a nagyobb vasuti töltésre emlékeztet; míg külső, keletre irányuló sáncza oly mély, hogy abból egy felnőtt ember ki sem látszik. Ezt a sánczot barázdálta az ördög. Hogy miként? megmondja a vargyasmenti néphagyomány, mely azonban már Ördögárok- vagy *Pogányárok*-nak emlegeti s ezen elnevezést újabbkori érintkezés szerint magyarázza. Lássuk tehát ezt is.

IV. Az *Ördögárok* vagy *Pogányárok* Nagy-Oláhfalu határában fel a Hargitára vonuló Ördögbarázda déli folytatásául szolgál s Lövéte határában a *Vargyas* jobbparti magaslatokon kezdődik. Éppen a *Kéruly* nevű fürdőhöz ereszkedő hegyi útnál, vagyis a *Vaskapu*-nál kezdődik az az Ördögárok, mely az Árpaszem-tetőtől az *Isztina*-mezőig Homoród-Almás felé *Pogányárok* nevet is visel. Ennek töltése nem látszik, csakis árokmélyedése. A néphit szerint az ördög a csicsói Hargitának máig is kitünő malomkövet szolgáltató szikláiból egy jó darabot malomkövé idomítva, lejtő irányában guritgatá lefelé, hogy az *Olton embertörő malmot épitsen* azzal. A súlyos monolith nyoma, a merre csak elvezetett, mély barázdát hagyott maga után, míg az Ördög útja a feldomborult töltésen vezetett el. Innen az *Ördögárok, Ördögbarázda* elnevezés. Helyenkint azonban az ördög is kifáradt s kénytelen vala malomkövét leterítve, meg-megpihenni. Ilyen helyeken körded mélyedések

mutatkoznak s azokat az eső és hólé vízzel tölti meg. A legnagyobbnak *Bargocza* mocsarát emlegetik *Lövéte* határán. Az oláhfalusi *Pogányárok* elnevezés is az ördögre vonatkozik. De egy, mindenesetre újabb keletű népmonda szerint a *török* és *muszka* akart itt osztoszkodni. Határ-barázdát vontak tehát s a keleti rész a muszkának, a nyugati a töröknek jutott. A törökről hívják *Pogányárok*-nak. Az ethnographusoknak ezek a helyi elnevezések tán némi adalékul szolgálhatnak s azért egy közelebbi alkalommal sáncztanulmányaim többi ilynemű elnevezéseit is összeállítani szándékozom.

Téglás Gábor.

Udvarhely vármegyei babonák.

1. Ó-esztendő estéjén a harapófogót, az óllót, a gerebeneket összetéve rakd le, hogy a marhát a vad ne bántsa.

2. Ó-esztendő estéjén, ha hagymát vágsz el. olyant, a melyik a 12 hónapnak megfelelően 12 rétből áll, s abba sót raksz belé, a melyikben elolvad a só, az a hónap esős lesz.

3. Ó-esztendő estéjén, ha minden családtag részére tojást ütsz pohárba, a melyiknek a tojása gyöngyözik, hosszú életű, a kié nem, rövid életű lesz.

4. Ha szent Ilia napján mennydörög, nyüves lesz a mogyoró.

5. Ha tavaszszal sok cserebogár van, sok baraczk lesz.

6. A ki éjjel a tükörbe néz, annak a háza elég.

7. Ha újév első napján a tyukoknak egy kádról leesett abroncsba adnak enni, az újévben egy helyre hordják tojásaikat mind és sokat tojnak.

8. Ha valakinek fáj a feje, napfeljötte előtt menjen a folyóvizhez és álljon szembe a víz folyásával, akkor dobjon magán keresztül háromszor vizet és mondja: *„Akkor fájjon a fejem, mikor az elvegyült vízcseppeket látom!“* — de sem menet, sem jövet ne szóljon senkinek és elmulik minden baja.

9. Villámadtkor ha a csibán (csalány) megrezdül, eső lesz.

10. Ha a zágoni hegy tetején köd van, az nap nem lesz eső. Ha a Hargitán köd van, eső lesz.

11. Napmenet után ha a kakas kukorékol, vagy a varjú károg, az idő megváltózik.

12. Hétfőn nem jó a pénzt a háztól kiadni, mert azon a héten sok kiadás lesz.

13. Szent Ilia, Abdon és Szennesz napján ha a fát megkongassák, kiasz.

14. Hamvas (hamvazó) szerdán született gyermek, halála után nem rothad el, és az ekkor vágott fa se.

15. A tűzbe ha lelt lópatkót tesznek, a marhát a vad nem bántja.

16. Az erdőn a tüzet ha széthányod, a marháid elszélednek.

17. A marhák szőrit ha levágod s azután összerakod a szőrt, kicsapás után a marhák együtt járnak.

18. Az istállóba tégy fokhagymát, hogy az ördög a marhát ne gyötörje.

19. Az istállóba döglött lófejet tégy, hogy az ördög a ló sörényit ne bontsa össze, s ha összebontotta, bal kézzel bontsd ki s többet nem bontja össze.

20. Ha a cseberrúdat vagy akármit az életből (udvar) ellopnak, a tehén teje elmegy (elapad).

21. Ha valaki négylevelű füvet lát, ha ott hagyja, szerencse éri, ha leszakassza, szerencsétlenséget jelent.

22. Ha valaki oda lép, a hol a ló feküdt, az egész testén szökés lesz.

23. Ha valaki a békát agyonüti, éjjel annak az anyja megjelenik guzsajosba nála, aranyránczba.

24. Ha valaki András napján kenyeret pirit, s a bal csizmája kapczájába teszi s egész nap nem eszik semmit, ha éjjel a feje alá teszi, meglátja álmában ki veszi el őt feleségül.

25. Ha zivataros időben megszentelt gyertyát gyujtasz meg vagy szentelt pálmát égetsz el, a villám nem üt be a házba.

26. Ha valaki forgószélben jár, ha egy követ vagy valamit felveszen, s elhajítja, a boszorkányokat megüti azzal.

27. Ha ó-esztendő estéjén hasáb fákat állítasz fel, úgy hogy megálljon, s mindeniknek nevet adsz, a melyik hasáb eldől, a kinek a neve volt rajta, az abban az évben meghal.

28. Ha Szilveszter éjjelén éjfélkor, a mikor harangoznak, lámpákat gyújtasz és asztalt teritesz, és mint leány, magad vagy a szobában, annak a férfinak jelenik meg előtted az árnyéka, a ki téged elvesz.

29. A ki új év reggelén a marhák alól a trágyát kihányja, annak a következő nyáron a medve megeszi a marháját.

30. Ha a tehén tejét elvitte a boszorkány, akkor egy kapczát egy csuporban addig kell főzni, a míg szerte szakad; akkor oda megy az az asszonyember, a ki a tejet elvitte (Gogánváralja).

31. Ha a háznál a tyúk kukorékol, azt a házat veszedelem fenyegeti, ezért meg kell a tyúkot ölni.

32. Ha valakinek családjában halott van, éjjeli 12 órakor ki ne merjen menni a házból, mert a halott 12 órakor fölkel és előáll és a lelke bizonyosan összetalálkozik az illetővel. Ha valaki az ilyen kisértettel találkozik, azt bal kézzel kell megütni. (Kovászna).

33. Szerencsés az, a kinek a körmében fehér foltok vannak.

34. Holló károg, havat kér.

35. Gyermekágyas asszonynak vagy borjas tehénnek a tejet elviszi az, a ki annál a háznál magáról valami ringy-rongyot nem hágy ott.

36. Mikor husvét ünnepén pirostojást festenek, a melyik leány vagy asszony a festékes fazékba fakanállal ereszti be a tojást, az azt a fakanalat tartsa magánál, vigye a templomba s az oda való menetelkor legelől álljon a templom elejébe, akkor meglátja és megtudja, hogy ki a boszorkány a faluban, mert az nem mer bemenni a templomba.

37. Ha valaki megtudja, hogy melyik boszorkány lopta el az ő tehénje tejét, mikor a boszorkánynyal az úton találkozik, kapja le annak a ruháját vagy a kendőjét a fejéről és szaladjon haza, de úgy siessen, hogy utól ne érje a boszorkány; mert ha utóléri, széttépi. Otthon aztán egy váslott patkót tegyen a tűzbe, és a ruhát vagy kendőt vegye a kezébe és a patkót fejszével üsse. — A boszorkány akkor a kapura jő és kéri, ne üsse agyon, kegyelmezzen meg életének, mert ő soha sem tesz semmit ellene és a tehén teje is arra megjő.

38. A ki szent András napjára virradólag meg akarja látni álmában, hogy ki lesz az ő felesége vagy ura, az előtte való nap böjtöljön.

39. Ha tavaszszal keresztet festesz mészszel a kapura, akkor a boszorkányok kerülik a házat, tehénnek a tejét se viszik el.

40. Ha a fejés után a kezedet a patakban megmosod, elmegy a tej.

41. Holdfogytára a hajad ne vágasd le, mert elhull.

42. Ha a macska a pest (kemencze) alatt befelé fordulva mosdik, hideg lesz.

43. Ha a disznó megnyüvesedik, végy egy fácskát, piszkáljad és mond: „Annyi nyü maradjon a disznóban, valahány prókátornak mennybe megy a lelke".

44. Ha a féreg (egér) a fészket magasra rakja a rozson, a milyen magasságba rakta, olyan nagy lesz a hó.

45. A zászpa a mekkorára nő, akkora hó lesz.

46. A ki áprilisbe születik kötél által hal meg.

47. Ha két karácsony között a fák zuzmarásak, akkor sok gyümölcs lesz.

48. Mikor a szárnyas hangya repülni kezd, vagy az ökör bogárodzik (neki vadul, szalad), akkor eső lesz.

49. Ha szent György napkor tövises vadrózsa ágat tüzöl fel a kapu duczába, az igen jó, mert abban a boszorkány megszúrja magát, a rossztól ment marad az udvar. (Ez a szokás Udvarhely megyén kivül meg van Zalamegyében is.)

50. Hogy a tehened tejét el ne vigyék, azt úgy gátolhatod meg, ha vésővel lyukat vágsz az istálló küszöbébe és oda foghagymát versz be.

51. A tehenem tejét mindig ellopták s a tehén egy csöpp tejet sem adott — beszéli egy bétai öreg ember. Elmentem egy öreg asszonyhoz a szomszéd faluba tanácsot kérni. Azt tanácsolta nekem: Éjjel 12 órakor álljak ki egy kireszelt hegyü vasvillával az udvar közepére. Húzzak egy nagy karikát (körívet) magam körül, de olyant, hogy abból a vasvilla hegye ki ne érjen. Ahhoz a karikához eljönnek a boszorkányok és ha velük küzdve a kakasok megszólalásáig vitézül megállom a helyet, akkor a tehén teje vissza jön. Megtettem, a tehén teje is megjött. Másnap egy öreg asszonynak a faluban a szeme ki volt döfve. (A bétai öreg embernek ezt az esetet egy másik öreg ember beszélte el.)

52. Mikor a tehén megborjadzik, ha valaki akkor a tehén alól az alomból 3—4 szalmaszálat elvisz és elfut vele, akkor a tehén nem ád tejet; ha a szalmaszálakat vissza viszi a tehén alá, megint ád tejet.

Balásy Dénes.

Babonás népszokások.

A „Hazánk" tavalyi évfolyamának szept. 14-iki számából vesszük át a következő érdekes néprajzi közléseket:

A szemölcs eltávolítása. Igen gyakori és különösen női kézen kellemetlen vendég a szemölcs. Azonban ettől igen könnyü megszabadulni. Csak egy kis holdvilág kell hozzá meg egy közönséges apró versike. A szemölcsös menjen holdvilág alkalmával a szabadba s elávolítandó szemölcsét megérintve halkan, egymásután háromszor mondja el a következő versikét:

„Hold, én látlak téged,
Szemölcs én érezlek téged.
A mint a hold elfogy,
Szemölcsöm is elfogy."

Ez a kezdetben tisztán pogány jellegű babona, belehelyezkedve a keresztény világfelfogásba, ma már egészen keresztény ízű. A babona ugyanis ekként végződik: „Engedje ezt az Atya, Fiú és Szentlélek Úristen!" Közben rá kell lehelni a szemölcsre s ha valamely személy nevét említjük, az kapja meg elvesztett szemölcsünket. Igen fontos dolog azonban, hogy holdfogyatkozás és ne holdnövekedés alkalmával tegyen kisérletet, mert utóbbi esetben egész testét ellepnék a szemölcsök.

Nyulós vagy véres tej ellen. A népfelfogás szerint csak „megbrazsált" (megrontott) tehénnek a teje lehet nyálkás vagy véres. Ezen úgy lehet segíteni, hogy a nyulós vagy véres tejet a gazdasszony kifeji egy köcsögbe, a köcsög nyakát jó erős fazékmadzaggal átköti s ezen kötelékkel a tejes edényt a kéménybe füstre akasztja. A ki a tehenet megbrazsálta, annak, törik-szakad, rövid idő alatt a házba kell jönni! A gazdasszony már most lesi, ki jön először portájára s ki kérdezi tőle: „Hát ez a tej miért van füstön?" A gazdasszony erre kapja a seprőt s a kérdezősködőt a szó szoros értelmében kiveri a portájáról. Közben persze szitkozódik és átkozódik. S a tehén ez alatt meggyógyul.

Az orbáncz gyógyitása a következő ráolvasó mondókával történik.

„Mária teje és vére!
Orbánczomnak im vége.
Engedje ezt az Atya, Fiú és Szentlélek Úristen!"

Rontás ellen. Egy fazékban lencsét, babot és tojást főznek össze s ebben a kotyvadékban a beteg sebeit kiáztatják. E művelet után a keresztútra mennek s ott a fazék egész tartalmát keresztalakban kiöntik. A ki ebbe a babonás hiedelemmel kiöntött gezemiczébe először belelép, az kapja el a rontást.

A sömör eltávolítása. A ki ettől a bajtól szabadulni akar, ehhez a kis vershez kell folyamodnia:

„Száradj el sömör,
Mint a sírgödör
Elszáritja a holtakat.
Légy mint a száraz ág,
Vagy a hervadt virág:
Úr Jézus a legjobb marad.
Engedje ezt az Atya, Fiú és Szentlélek Úristen!"

A ficzamodás megszüntetése a következő versikével történik:

„Péter, a lábodat kificzamitottad,
Keresztre feszíték Jézust a latrokkal.
De a mint Jézusnak ez nem ártott, ennyit (t. i. semmit),
Ez a ficzam Péternek se ártson semmit!
Engedje ezt az Atya, Fiú és Szentlélek Úristen!"

A mondottak háromszor halkan ismétlendők, végezetül azonban öt Miatyánkot és egy Hiszekegyet kell elmondani. Akkor biztos a siker.

Megszabadulás az igézéstől: Ez is varázsigékkel történik:

N. N!
Ha férfi igézett, legyen bárki fia,
Segítsen rajtad János evangelista!
Ha pedig igézett valamelyik ifjú,
A második személy segítsen a Fiú!
Ha meg asszonytól vagy megigézve, lelkem
Segítsen rajtad a szentlélek Úristen.

E varázsige elmondása a következő szertartások között megy végbe. Mikor e versikét háromszor egymásután halkan elmondjuk, egy pohár víz fölé kell hajolni s közben kilencz faszén darabkát kell a vízbe dobni. Ha most a megigézett személy a pohárból egy korty vizet iszik, menten megszabadul az igézettől.

Deák Antal.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Népzenénk régi emlékeiről.

A Magyar Néprajzi Társaság 1904 október 19-iki ülésén énekmutatványokkal kisért előadást tartottam népzenénk régi emlékeiről. Mivel az értekezés anyaga készülő zenetörténeti munkám első kötetéből való, e helyen csak vázlatosan ismertetem a bemutatott dalokat és az azok alapján kifejtett zenei sajátságokat.

Bevezetésül a népdalok korának meghatározásáról szólottam. Az összehasonlító népzene és a zenetörténeti adatok segitségével megállapitottam, hogy a mi népzenénkben is azok a legrégibb dallamok, a melyek kevés hang váltakozásából állanak. Ilyenek a *Csigahivogató*-féle gyerekmondókák és a különféle ősi népszokásoknál énekelt apró dalforgácsok, a melyek csaknem minden népfajnál egyformák, tehát semmi nemzeti jellegük nincs. Igen sok példával bizonyíthatjuk azt is, hogy a régi magyar népzenének keleti eredetre valló sajátossága *nem az úgynevezett magyar hangsorban, hanem az eddig kevés figyelemre méltatott vegyes hangnemü dallamfüzésben rejlik.* Ha ugyanis a magyarral rokon ázsiai népfajok zenéjét tanulmányozzuk, kitünik, hogy a legtöbb régi dallam nem abban a hangnemben végződik, a melyben kezdődött. Ezt a körülményt eddig az egyházi hangnemek befolyásának tulajdonították, ebben az esetben azonban a többi európai nemzet zenéjében is észlelhető volna a keleti hatás, vegyes hangnemü dalokat pedig csak a mi népdalaink között találhatunk.

Népzenénk e jellemző sajátosságára már figyelmeztettem zenetörténészeinket és folkloristáinkat a XVI. század népzenei feljegyzéseiről írt dolgozatomban (Ethnographia, 1904. 118. l.). Itt hivatkoztam arra is, hogy ebben az időben egy olyan szabályos figurákból álló tánczot jártak, a melynek dallamszerkezete teljesen elüt a nyugat-európai, nyolczütemes periodusokból álló tánczoktól. Ez az ősmagyar tánez *tizennégy ütemből áll* és pedig négy ütem ismételve, majd három kétütemes dalcsira (phrasis). Az ilyen különös szerkezetü nóták közül a legismertebb a *Komámasszony meg ne mondja az uramnak* kezdetü tréfás dal, a melyet ma is széltében énekelnek. Volt ezenkívül egy másik régi tánczformánk: a *tizenkét* ütemes, páros taktusú dalcsirákkal. Az egykori feljegyzések alapján megállapitható még, hogy a szekvenczia, a háromtagú dalcsira, a kétrészü dalforma és a dominans négyeshangzatra épitett dallamfüzés csak a XVIII. század második felében, az ellenpontos zene teljes kibontakozásával került a népzenébe.

Valamely népdal korának meghatározásánál sok esetben a nóta szövege is vallomásra birható. A szöveg történelmi vonatkozásai kétségtelenül nyomra vezet-

hetnek, de a bizonyítás nem mindig vonatkozik a nóta dallamára is. Ennek okát pedig abban keresem, hogy a nép a régi nótákat folytonosan módosítja, elhágy belőlük, hozzájuk tesz valamit, a hasonló ritmusú énekeket összecseréli, sőt egyik-másik régi dallamhoz gyakran csak újabb szöveget énekel. Ezért az erőszakosan ritmizált szöveg mindig gyanus és ilyen kétes esetben a dallam szerkezete sokkal biztosabb támasztópontot nyujthat.

Ezek után munkám minden szakaszából bemutattam egy-két dalt. A *Mondókák és játékok* közül a saját gyüjteményemből való *Báranyka* alább közölt dallamát ismertettem. Ennek újabb változata a Horváth-féle énekeskönyvben is megtalálható. Ez a négyütemes, Kolozsvár vidékéről való dalocska éppen olyan szerkezetű, mint a XVI. század elején feljegyzett *Bátya, bátya* kezdetű népdaltöredék. *A Gólya* mondóka (*Kis:* Gyermekjátékok.) tizenkét ütemes tánczdal. A szöveg első pillanatra török világból valónak látszik, azonban a hangszerrel való gyógyításból pogánykori samánkodásra is következtethetünk. A *nádi hegedű* melyről itt említés tétetik, a dunántúli gyerekeknek ma is kedvelt játékszere. Két nádszálból készül: a csomók között felhasított vékony szálat peczekkel alátámasztják s a pálczákat egymáson huzigálják, melyek aztán nyikorgó hangot adnak. — A tizennégy ütemes tánczok közül való az *Egre vára* játék (*Kis* i. m.).

A *Népszokások* cz. szakaszból bemutatásra került a Horváth-féle énekeskönyvből megfejtett *Rött kopó* kezdésű *hajgató* (kiházasitó) és a *Csordapásztorok* karácsonyi ének (Kisf. Társ. év IV. újf.) Mindkettő vegyes hangnemű. A hajgató G-durban kezdődik és E-durban végződik, a karácsonyi ének, melynek ritmusa (4 + 1 + 4 + 2) *Tinódi* Losonczi Istvánról irt krónikájával egyezik: F-durból a moll-ba megy. — A *Virágénekek és szerelmi dalok* közül előadattam a *Nem anyától lettél* kezdetűt, (*Horváth* felj.), továbbá a *Gyertyánffy* ref. lelkész gyüjteményéből való *Óh én édes kornyikám* (karujkám, karvalykám) czimű dalt (*Bartalus*, IV.). Mindkettő vegyes hangnemű (B-dur — g-moll) és véleményem szerint Balassa korából valók lehetnek. Ugyancsak XVI. századbelinek tartom a Debreczen vidékén följegyzett *Szól a kakas már* kezdetű hajnali dalt. Ilyenféle énekről tesz ugyanis említést Bornemisza és a *phrig* hangnem is régi eredetre mutat.

Pásztor Mihály közlése szerint (Izr. irod. társ. évk. 1903. 226. l.) ezt a dalt a Debreczen vidékén lakó zsidók egyházi jellegű ünnepeken szokták énekelni és az ott élő legenda szerint rabbi *Reb-Eizik* írta magyar szövegét egy juhásztól hallott dallamra. A nóta szövegében ugyanis némelyek a zsidó nép felszabadulásának allegoriáját látják. Sokkal valószinűbb azonban, hogy a régi szerelmi dalt a szabadságért küzdő kuruczok őrizték meg és a politikai vonatkozás így került a zsidó legendába.

A *Gyenge piros két orczád* kezdetű dal munkám *Kriptadia* czimű fejezetéből való (*Horváth* följegyzése). Számos egykorú idézettel bizonyítottam, hogy a tiltott virágénekek nálunk is olyan kedveltek voltak, mint külföldön, a hol ezeket az eddig kicsinyelt irodalmi és művelődéstörténeti emlékeket nagy szorgalommal gyüjtögetik. A virágének dallamánál a háromtagú dalcsira egyik alakjának fejlődése is figyelmet érdemel. A *Románczok és balladák* közül népköltészetünk egyik legszebb hajtása *A rab.* Ennek változatait felismerhetjük az *A merre én járok . . ., Leszállott a páva . . ., Ne szomorkodj . . ., Szállj le holló . . ., Repülj madár . . .,*

Vidd el madár . . . stb. dalokban s ezért állítom, hogy *A rab* valamelyik nagyobb balladánknak, talán éppen a *Szilágyi és Hajmási*-nak szétforgácsolódott töredéke lehet. (L. Gyulay Pál feldolgozását.) A Horváth által feljegyzett dallam F-durban kezdődik és g-mollban végződik, tehát vegyes hangnemű. — A *Vitézi énekek, tréfás dalok, és duhaj nóták* csoportjából bemutattam a *Hej! Kiskereki betyárcsárdá-t* (dór, saját gyüjt.), melynél a tizenkét ütemes tánczforma kikerekítését észlelhetjük, továbbá a *Palkó nótájá-t és Rákóczi siralmát.* A két utólsó dal hibás megfejtését már Káldy és Bartalus gyüjteményeiből ismerjük. A sokat keresett *Palkó nótája*, melyre Balassa is hivatkozik, véleményem szerint nem más, mint a *Csinom Palkó.* Hogy erre még nem jöttek reá, annak Káldy az oka. Ő ugyanis a Thaly által közölt Csinom Palkó egyik hasonló versszakát megtalálta Horváth nótáskönyvében és mivel az ott levő eredeti dallam nem simult Thaly szövegére, *egy-két hangot módosított a nótán.* Így persze már nem illett reá a dallam Balassa szövegére. E következtetés igazolására megemlítettem, hogy a szintén Káldy által rekonstruált *Erdélyi hajdútáncz* szövegében is előfordul Palkó neve, a két nóta dallama pedig rendkivül hasonló. Az eredeti *Palkó nóta* szövege tehát a dallam ritmusa szerint körülbelül ilyenforma lehetett:

Csinom Palkó, Jankó,
Csontos karabélyom,
Szép selymes lódingom,
Dali pár pisztolyom.
Igyunk egészséggel,
Menjen kiki tánczba
Az ő jegyesével.

Hogy a nóta tánczdal volt, bizonyitja a tizennégy ütemes szerkezet. — *Rákóczi siralmának* hibás megfejtését, zenei néző pontból, a *Zeneközlöny* 1904 márczius 3. számában ismertettem. Ez alkalommal tehát csak futólagosan említettem meg, hogy a dallam első zárlata nem tonális, mint Bartalusnál, hanem félzárlat, a mi ott csak sajtóhiba lehet (Magy.-Orpheus: *h* helyett *a*) az ének második része pedig tiszta moll és nem a magyar hangsorra van építve.

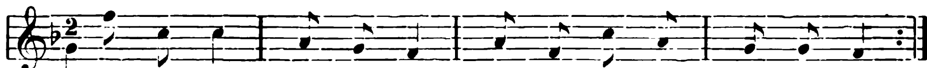
Fenségesen egyszerű és csodálatos ereje miatt magával ragadó volt a magyar nóta három-négy évszázaddal ezelőtt. Ezt az időt tekinthetjük a népdal aranykorszakának, a melyben összehasonlithatatlanul szebb, fejlettebb volt bármely más nemzet népzenéjénél. A fejlődés a XIX. század közepéig tartott s azóta folytonosan hanyatlik. Ma már czigányprímások és műkedvelő nótagyárosok árasztják el férczelményeikkel az országot, a régi dalokat pedig lassanként elfelejti a nép s ha az egyetemes népdalgyüjtést még sokáig halogatjuk, pár év mulva a bűbájos virágénekek, gyönyörű balladák és pajkos nóták utolsó törmelékei is örökre elpusztulnak.

* *

A bemutatott énekekből közöljük a következőket:

1. A bárányka.

Egyszerűen. (Kolozsm.)

Hol jár - tál bá - rány-kám? Zöld me - ző - ben asz - szony-kám.

Mit ettél báránykám? — Édes füvet asszonykám.
Mit ittál báránykám? — Forrás vizet asszonykám.
Ki vert meg báránykám? — Szomszéd legény asszonykám.
Sirtál-e báránykám? — Sirtam biz' én asszonykám.
Hogy sirtál báránykám? — Eem, beem, asszonykám.[1]

2. **Hej! Kiskereki betyárcsárda...**

Szabadon. (Tiszamellék.)

Hej! Kis - ke - re - ki be - tyár - csár - da Zsan - dár - ral van kö - rül - áll - va. A - zok, a kik kö - rül - áll - nak, Mind az be - tyá - rok - ra vár - nak. Hej!

Hej! Iszom a bort,
Rugom a port,
Nem ölelek már több asszonyt.
Szép asszonyak ábrázatja
Vitt engem a kárhozatra. Hej![2]

Csiky János.

IRODALOM.

Beiträge zur Kenntnis des Orients. Band I. Jahrbuch der München. Orientalischen Gesellschaft 1902/1903. Herausgegeben vom derzeitigen Schriftführer Dr. Hugo Grothe. Berlin, Verlag von Hermann Paetel. 308 lap, 28 lapos hivatalos értesítővel.

Az 1901. év nyarán néhány müncheni japánbarát gyakorta sörözött a Münchenben vendégképen tanulgató japánokkal. Bizonyos időközökben összejöttek s kedélyes beszélgetéseiknek tárgya jobbadán Japán volt, összes kulturális intézményeivel. A new-yorki Hirth vetette fel az eszmét közöttük, hogy jó volna egy társaságot alapítani, Kelet-Ázsia kulturális viszonyainak ismertetése czéljából. Már előbb szó volt Münchenben egy japán-német társaság alapításáról. Ez eredeti társaságeszmének programmját később kiszélesítették, belevéve egész Kelet-Ázsia tanulmányozását. De az alapítók még ezzel sem elégedtek meg. Programmjukat még jobban megbővítették s 1901. nov. 26-án meg is kezdette működését a Müncheni Keleti Társaság (*Münchener Orientalische Gesellschaft*), programmul véve: „a közeli

[1] Változatát l. Nyelvőr II. 330., VII. 92., XI. 479. lapon.
[2] Változatát l. Ethnogr. 1900. 37. l. 3. sz. dal.

és távoli Kelet kulturviszonyai tanulmányozásának ápolását, továbbá e kulturviszonyok fejlődésének megértését és terjesztését".

Nemes czél és tudományos szempontból hasznos is. Több társaság: több tér a munkára. Csak az a baj, hogy sokszor a sok társaság a meglévő erők elforgácsolásához vezet. Az a kérdés, volt-e szükség egy ilyen társaságra? A tisztes *Deutsche Morgenländische Gesellschaft* s a *Deutsche Orientgesellschaft* és meglévő társaik rászolgáltak-e vajjon arra, hogy körükből az övékéhez hasonló jelszavak alatt kitépjenek területeket új zászlók alá?

Nem lehet hivatásunk e kérdésnek eldöntése, hiszen új társaságok alapításánál oly sokszor játszanak közre egyéni és személyi szempontok. Bizonyos, hogy maga a társaság elnöke megnyitó beszédét a „Schon wieder eine Gesellschaft?" vád ellen való védekezéssel kezdé.

Két, többé-kevésbé eredeti szempont önálló színezetet s bizonyos létjogosultságot ád mégis ez új társaságnak. München az összes nagy német városok közül a Kelet bejáratához legközelebb van. Ez az egyik. Kicsinyesnek látszik, de fontosságát megadja a másik szempont. A gyakorlati, a napi élettel való kapcsolat népszerüsitő jelleget ád e társaság összes törekvéseinek. Nem az új tudományos anyag szolgáltatása a főczél. A megtörtént kutatásokat népszerüsitik nyilvános előadásokkal, népszerű közleményekkel, nyelvi tanfolyamok felállításával. Súlyt helyeznek a keleti közgazdasági kérdések ismertetésére s a néprajzi érdekeken kívül a kereskedelmi-földrajzi érdekek előmozdítására. Még a Keletre való utazás megkönnyítésének kérdését is programmjába vette ez új társaság.

Hát bizony roppant széles és heterogén elemekből alakult programm ez s jól tették az alapítók, hogy a többi keleti társaságokhoz való viszonyukat illetőleg felállitották a „getrennt marschieren — und vereint schlagen" elvét. De lássuk első irodalmi felléptüket, a társaságnak első évkönyvét.

A társaság keletkezésének története némileg menti, hogy két japán tárgyú értekezés is van benne s egy chinai áll az élén. Ebben a már említett *Hirth* „Über gemeinnützige Anstalten in China" czimmel (1—26) a chinai *Tö-i-lu* alapján ismerteti China közhasznú intézményeit. Ez ismertetésben érdekesen bizonyosodik be Hirthnek az a már 1896-ban kifejtett jóslata, hogy a misszionáriusok mód nélkül való megszaporodásának súlyos következményei lehetnek Chinában. Az 1900. évi chinai események s az az újabb tény, hogy a pekingi egyetem európai eredetű tanárai — mert eredetileg misszionáriusok voltak — mind elbocsáttattak, Hirth álláspontját igazolják. E bennünket közelebbről alig érdeklő ismertetéshez szempontunkból hasonlatos *Takano* tokiói tanárnak: „Das heutige Unterrichtswesen in Japan" czimű értekezése (140—156), valamint a másik japáni tárgyú közlemény: „Zur Geschichte des japanischen Farbenholzschnitts".

Az egész kötetben általános jellegű tartalmánál fogva legérdekesebb és a legelmeébresztőbb Prof. Dr. Martin Hartmannak munkálata: „Neue Bahnen der Orientalistik" (26—47). Hartmann az arab nyelvnek tanára a berlini Seminar für Orientalische Sprachen-ben. E mellett a modern nyelvek tanításának egyik igen lelkes munkása és harczosa, tudós ember, a kinek ítélő erejét nagy tudása csak élesiti. Jellemezvén az ú. n. classica philologiának (a klasszikus ókor tanulmányának) fejlődését, e studium németországi tanításának főhibájául Hirth azt állítja

oda, hogy az ókornak mintegy megkövesült emlékeit komor mozdulatlanságukban tünteti föl; nem fejlődésükben mutatták be, nem az életnek tanították. Szerinte analog volt a klasszikus ókor tanulmányának fejlődésével az orientalisztikának fejlődése.

Eleinte két nagy részből állt az, a mit ma orientalisztikának nevezünk. *Ó-testamentumi theologiának* nevezhetnők az egyiket, *izlamisztikának* a másikat. Mind a kettő a megfelelő kor társadalmi és politikai viszonyainak volt a szülötte. A vallásos élet megkövetelte tudományos kultusz volt az egyik, a politikai küzdelmek megkövetelte földrajzi, társadalmi, erkölcsi ismertetés volt a másik. Fordulatot jelent az utóbbinak fejlődésében H. L. *Fleischer*-nek ötven esztendős tanári működése. Ő volt az, a ki által új irány jutott érvényre: a *nyelvi irány*, mely nagy súlyt helyez a keleti viszonyokat hően elibünk táró keleti nyelveknek, különösen az arabnak tanulmányozására. Ez irány a XIX. század ötvenes éveiben az asszirbabiloni leleteknek felbukkanásával inog meg. A nyelvi tényekre különös súlyt helyező assziriologusok táborukba vonják a tudósok nagy tömegét s így esik, hogy manapság az izlamisztika a német egyetemeken valóságos mostohagyermek. Hartmann határozott eltespedést tapasztal e téreken s szerinte csak új irányok, új törekvések kelthetnek ismét új, pezsgőbb életet.

Erős és tartós kapcsolatba kell hozni tudományunkat az élettel (a politikai törekvésekkel) — íme ez Hartmann összes gondolatainak vezérlő eszméje. Különösen két területre mutat rá, a hol a német nemzetnek sok politikai tenni valója lehet még: Perzsiára és Közép-Ázsiára. Itt Kaschgar, Medsched és Kabul, de különösen az első, mint Kelet- és Nyugat-Ázsia összekötő pontja a fontos német érdekterületek. Figyelemmel kell kisérni Ázsia e részeiben a gazdasági s összes társaságbeli törekvéseket s ezeket a német érdekeknek kell alávetni. De kik tehetik ezt? Csakis az ott lakó állami kiküldöttek. Ezek pedig hiába tudják czéljaikhoz jól a jogot, annak ott kevés hasznát látják. Nyelvi, gazdasági, ethnographiai kiképeztetésük a főfeladat!

E feladatot két úton lehetne megoldani: új egyetemi tanszéknek felállításával, vagy pedig egy új kelettudományi főiskolának alapításával. Szellemesen fejti ki Hartmann, hogy az előbbi út kátyuba vezet; e közben éles támadást intéz a tudományos *Zünftlerei*, a szaktudósok, valamint a túlzott tudományos akribia ellen és saját iskoláját sem kiméli a maró gúnytól.

Tervezett főiskolájának kivülről a teljes függetlenség, belső szervezetében a helyes nyelvi kiképzés volna két fő jellemző tulajdonsága. Három általánosan kötelező tantárgya volna: 1. Ethnographia, 2. Közgazdaságtan, 3. Orosz nyelv. Két szakosztályból állana: nyugatázsiai s keletázsiai szakosztályból. Az egyiknek az arab, a másiknak a chinai volna fő studiumtárgya. Ritkább nyelvek tanulását is bevenné programmjába és pedig azért, hogy általuk nehezen hozzáférhető nyelvek népdalait, közmondásait, egyszóval, ethnikumát biztos kézzel gyüjthesse a képzett hivatalnok.

Hartmann igen tanuságos sorai után kedves történeti összeállítás következik évkönyvünkben: a janicsárok történetét adja Theodor *Menzel* „Das Korps der Janitscharen“ czímmel (47—94). Kár, hogy a török szavak átírása e török forrásokból készült értekezésben technikai okok miatt elnagyolt. A janicsárok szervezete, története élénken, világosan van elmondva e lapokon, Urchantól, az alapító-

tól (1330), egész addig, míg a XIX. század harmadik évtizedében hosszas, nehéz hasonló kisérletek után új seregek szervezésével kellett a janicsárokat (e kis kemény államot a török államban) elpusztítani a föld színéről.

A következő rövid értekezésben a *nulla* (zérus) „*0*" ősmultjáról szól G. *Jacob* „Zur Geschichte der Null" czímmel. Egy pár érdekes adat; új eredmény nincsen benne, legfeljebb annyi, hogy a valószinüleg pontból alakult zerusnak mennyiség hiányát jelző jele bár az indeknél fordul elő először a számsorban, de már a Nyugaton is korán megtaláljuk, a latinban már az V. században, mert az *obelos* pontnak a *semmit* jelentő ponttal való rokonsága, szerinte, kétségtelen.

Bennünket közelebbről érdekel azonban a következő közlemény (98—139): Ogier (Augier) *Ghiselin*-nek, Busbeque urának, az orientalisták előtt oly ismert utazónak török viszonyokat ecsetelő latin nyelvű leveleiből (1554-ből) fordít le benne egyet németre Heinrich Zimmerer. Leveleiben igen érdekes magyar vonatkozások vannak elszórva, hiszen Magyarországon keresztül ment Konstantinápolyba. (A történeti vonatkozásoknak kiemelése nem lehet tisztem.) Mikor Verantsitsnak és Zay Ferencznek konstantinápolyi küldetését említi, azt mondja az utóbbiról, hogy ő a dunai hajóraj parancsnoka s azt, t. i. a hajórajt vagy hajókat a magyarok „*nassades*"-nek nevezik. Ez latinositott *naszád* alak szavunknak igen régi előfordulása. Előfordul benne a *huszár* is, mert Esztergomnál (Komáromon, Esztergomon át ment Budára) „saját védelmére 16 lovast kapott, kiket a magyarok *huszárok*-nak neveznek". Budát igen bőven írja le, beszél fekvéséről, lakosairól. A *hajdú*-t is említi. Vizen ment s nem szárazon, többek közt azért is, mert „félni lehetett a *hajdúk* támadásától, így nevezik a magyarok a rablókat, a kik hivatásukat, a pásztorkodást a katonaélettel, vagy helyesebben a zsiványélettel váltották fel". Tolnáról is megemlékezik, nem feledkezvén meg fehér boráról és lakosainak barátságosságáról.

A kötet tartalmából megemlítendők még a következők: Dr. C. von der *Nahmer*: „Quer durch Kleinasien vom Mittelmeer zum Pontus" (szines útleírás, 156—197); Said *Ruete:* „Die Aussichten des Anbaus von Baumwolle in Nordmesopotanien" (197—201); Prof. Dr. W. *Geiger:* „Die kulturgeschichtliche Bedeutung Indiens" (211—238), s a titkárnak, Dr. H. *Grothe*-nak irodalmi összeállítása: „Der Orient im Spiegel deutscher Literatur 1901—1903, 238—294. Igen hasznos a kötetnek két bibliografiai függeléke: Hirth chinologiai munkáinak czímjegyzéke és két kis repertorium a Babel-Bibel-vitához, valamint az Euphrat és Tigris vidékén végzett ásatások irodalmához. A társaság szervezetéről, vázolt alakulásáról 28 lapos hivatalos értesítő számol be.

Dr. Rubinyi Mózes.

*

Petri Mór dr.: *Szilágy vármegye monographiája.* Négy hatalmas kötetben, 3400—600 lapra terjedő lelkiismeretes munkában dolgozta fel dr. *Petri* Mór Szilágy vármegye multjára vonatkozó és jelenlegi viszonyait ismertető politikai, statisztikai, történelmi, irodalmi és ethnographiai adatokat. Nagy eruditio és a módszer helyes volta adják meg munkája főértékét s ezek révén már eleve megállapíthatjuk a *Petri* Mór javára, hogy műve a magyar monographia-irodalomban számot tarthat a szakemberek legkomolyabb méltánylására. A magyar monographia-irodalom egyik nagy fogyatékossága ma, hogy az egyes városok, vármegyék leg-

gyakrabban dilettáns tollakban találnak krónikásukra, a kik sok igyekezettel, nagy szorgalommal, sokszor megható kitartással, de az irodalmi előképzettség feltűnő hiányával végzik el munkájukat, melynek sok esetben meddő az eredménye. Nem birván a szükséges históriai kvalifikációval, sem izléssel, sem az összegyüjtött anyag felhasználásának módszerével, legjobb esetben a munka értékessége bizonyos *autodidakta* szinvonalig ér, melynek relativek ugyan az előnyei, de abszolut jellegűek a hátrányai. A tudomány számára ilyenformán mindig mint kisérletezések vannak adva és gyökeres revideálásra szorulnak, mihelyt az illető városok, vármegyék, monographia-ismeretének tudományos szüksége jelentkezik.

Petri Mór a monographia-irók modern iskolájából való, kinek hivatottsága nem merül ki az adatgyüjtés munkájával, hanem érvényesül az egybegyüjtött anyag fedolgozásában, beosztásában, elrendezésében, kritikában s végig az egész munkán kifejezésre jut a construáló erő oly képessége, mely az összes részeket a munka főtendenciájával harmonikus kapcsolatban tudja tartani. Ezek a természetes, szükségszerű feltételek, melyek nélkül históriai irást ma már képzelni sem tudunk, előnyök gyanánt jelentkeznek azonban és így is kell értékelnünk, midőn a vidéki monographiák nagy részénél még mindig módszertelenséggel, kapkodással, tudománytalansággal kell találkoznunk. Van kivétel közöttük persze nem egy, ilyen kivétel a *Petri* Móré is, a ki közel másfél évtized lelkiismeretes munkáját fektette bele nagy gonddal, izléssel készitett és a magyarság lelkes szeretetéről tanuskodó művébe. Ezen mű keretében tárgyalja *Petri* Szilágy vármegye néprajzát is, melyet külön fejezet alatt összes vonatkozásaiban ismertet.

A régi Közép-Szolnok, továbbá Doboka és Kolozs megyék egy részéből alakult a mai Szilágy vármegye s lakossága is ezen részek egybecsatolása folytán szerveződött. Fajnépességében 1880-ban még az oláh volt a túlnyomó, 70 ezer magyarral szemben 110—120 ezer oláh állott, az újabbi népesedési viszonyok azonban már kedvezőbb eredményét jelzik a régi állapotokhoz képest a magyarság térhóditásának. A magyar és oláh fajnépü lakosságon kivül néhány községben még svábok, szászok laknak s ezen népek szokásai, hagyományai, viseletei stb. teszik összeségükben Szilágy vármegye néprajzát. A viseletben sok helyen a magyar motivumok dominálnak még az oláhok között is. A magyar ruhaviselet négy-öt változata van elterjedve a Szilágyságban s egyedül egy község lakóinál hódit a városi ruha, míg a többinél meglehetős épségben fenmaradt a régi szokás. Legrégibb időktől kezdve ismerteti *Petri* a viseletre vonatkozó rendeleteket, szokásokat, hagyományokat, külön a régi parasztság, polgárság és nemesek viseletét, a mint az az idők folyamán fejlődött. A viseletek után a népszokások, szertartások, babonák következnek, külön-külön, a mint a magyarság, oláhság és a szászok körében élnek. Pontos informátiókat nyújt *Petri* könyve ezekben a fejezetekben is a szilágymegyei néprajzi érdekességekről, melyeket tovább tanulmányozni és speciális kutatás tárgyává tenni éppen azok a lapjai mutatják érdemes vállalkozásnak, hol nagy vonásokban a főbb sajátságokat jelzi. Értjük ezalatt a néprajzi érdekű házi ipari, mesterségi tárgyak s mindenféle néprajzi szinezettel biró sajátságok összegyüjtését, feldolgozását és további kutatását. Azonkivül az antropologiai típusok tanulmányozását, melyre mód is van, alkalom is van, éppen csak hozzáértő, ügyszerető munkások kellenek.

Ugyanilyen buzgalommal szép eredményt lehetne elérni a népköltészeti emlékek megmentésében. A bethlehemes játékon és a néhány szép mesén kívül, melyek a maguk változataiban minden vármegyében ismeretesek, az összes népköltészeti anyag egybegyűjtése volna igen fontos tudományos érdek. Szolnok-Doboka, Kolozs, Szilágy, Beszterczc-Naszód vármegyék magyarsága között a népköltészeti emlékeknek, népi sajátságoknak még sok kincse él s ismerünk olyan helyeket, hol évtizedek óta még csak kisérlet sem történt a meglévő népies emlékek megmentésére. Hogy ez mennyire érdeke a tudománynak is, a magyarságnak is, nem szükség indokolni, de hogy ebben az irányban eleven munkásság induljon és tevékeny agitáció érvényesüljön, azt óhajtani nagyon is indokolt és éppen a *Petri* munkája alkalmából időszerű. Az ő fáradozásának már most megvan az az eredménye, hogy nagyobb körvonalaiban Szilágy vármegye néprajza az érdeklődők számára megközelíthetővé van téve. A jelzett nyomon, a keretek kiszélesítésével és a népélet érdekes világának minden részletében való további feltárásával, a megkezdett munka eredménynyel volna folytatható. De addig sem lehet kicsinyelnünk a *Petri* buzgalmát, melynek bizonysága az a négy erős kötet, mely Szilágy vármegye multját és jelenét a reá vonatkozó adatok lelkiismeretes közlésével a tudományos világ számára most bemutatja. (*b. e.*)

Folyóiratok szemléje.

A **Magyar Nyelvőr** mult évi 33. évfolyamában megjelent közlemények sorából néprajzi szempontból is tanulságosak: Gábor Ignácz értekezése a m a g y a r ő s i r i t m u s r ó l, melyben azt bizonyitja, hogy a régi magyar verselés ritmusa egyező az ó-skandináv költészet ritmusával. Egy eddai teljes verssor két rövid sorból áll, melyeknek mindegyikében *két-két hangsulyos szótag emelkedik ki* kisebb-nagyobb számú hangsulytalan szótagok közül s a két rövid sort *a hangsulyos szótagok alliterálása* köti össze egymással. Négy ily teljes verssor tesz egy versszakot, a minő pl. az Eddában a következő:

*S*kamt lêt *v*îsi	ok *h*ann *h*ardan lêt
*v*îg sat *b*îda	*H*unding *v*eginn
tha er *f*ylkir *v*ar	than er *l*engi *r*êd
*f*imtân *v*etra	*l*öndum ok *th*egnum.

Vagy a szerző fordításaiból:

De *i*deje *h*azatérnem	*T*úl kell *h*aladnom
a *h*ajnal *ö*svényén	a *t*ejút *h*idján,
És *f*elhőkön *f*uttatnom	mikor *V*alhall *k*akasa
*f*ehér *p*aripámat.	a *v*itézeket *k*ölti.

Ugyanez a verselésmód ismerhető föl a „Königsbergi töredék" szövegében, mely egészben véve három, későbbi toldásnak feltételezhető (s itt négyszögletes zárójelek közé iktatott) szó kiküszöbölése után a következő kifogástalan ritmusú harmadfél strófát adja:

*W*ylagnoc *kez*detuitul [fugua rohtonc]	hug *scuz l*ean
ez *nem* levt *w*ala,	*f*iot *sciul*hessen,

*scuz*segnec *tu*kere
*tis*tan *ma*radhassun
es *ne*kunk *hy*runc
*ben*ne *ne* leyessen
*Tud*juc *la*tiuc evt
*scuz le*annac

qui *vl*eben tart [chudaltus] *f*iot,
*f*uriscte *musia*,
*ete*ty *ym*leti,
ug hug *ana* *sci*luttet,
de *qui* legen *a*tia,
*a*zut *nem* tudhotiuc.

Ez oz *ys*ten, mynt *es*meriuc
quit *scep*lev nem *il*lethet,
mert ha *ys*ten ev *num* uolna
*ben*ne *by*nut lelhetneync.

Hogy a verssoroknak ez a helyes tagolása, kétségtelenül igazolják a szövegben egyes szavak után található pontok is, melyek — mint most kiderül — a verssorok végét jelzik, pl. hug scuz lean • fiot sciulhessen • scuzsegnec tukere • tistan maradhassun • Ugyanez a ritmus mutatkozik a Pannonia megvételéről szóló éneknek következő részében, melyet már Arany János régibb szöveg maradványának tartott:

*Fe*ldedet *ad*tad
*Fe*jér *lo*van
*És f*ivedet
*A*rayas *fé*ken

*Du*na *vi*zit
*A*rayas *nye*rgen
*Ak*kort *va*ló
*Nagy szök*ségedben.

A regös énekekben is pl.

Misemondó *gy*ertya
*gy*ujtatlan gyulladjon.

Vagy:

Adjon az úristen
Ennek a gazdának . . .
anyi *t*úrót,

mint réten a *t*úrás,
anyi *t*ejet.
mint *t*engerbe' a viz.

Megfejthető ily módon a Szent László királyt dicsőítő ének ritmusa is, pl.

*Id*vezlégy, *ke*gyelmes
szent László *ke*rály!
*Ma*gyar*or*szágnak
*é*des *ol*talma,
*Szent ke*rályok közt
*drá*galátos *gyöngy*,
*csil*lagok között
fénességes *csil*lag!

*Szent**há*romságnak
vagy te *szol*gája,
*Jé*zus *Krisz*tusnak
*nyom*doka *kö*veti;
Te szent *lé*leknek
*tisz*ta *e*dénye
*Sziz Má*riának
*vá*lasztott *vi*téze.

Igéri a szerző, hogy ennek a ritmusnak gyökereit a rokon népek költészetében és elágazását a későbbi magyar nép- és műköltészetben is ki fogja mutatni. — THURY JÓZSEF észrevétele a „M a g y a r o k i s t e n é t" emlegető szólásra vonatkozólag, melynek analogiája található a 732. évből származó ujgur nyelvű Kül-Tegin síremlék következő szövegrészletében: „A t ö r ö k ö k i s t e n e (*Türk tengrisi*), a t ö r ö k ö k h a z á j á n a k v é d ő s z e l l e m e, így szólt: a török népnek nem szabad elpusztulnia, a népnek meg kell maradni, ezt mondom!" — KROPF LAJOS „A p a p r i k a é s P a p r i k a J a n c s i" czímen a *bábjáték* hazai történetéhez közöl adalékot. Egy irlandi utazó, Michael J. Quin, ki 1834-ben járt Pesten

Luebeck dr. „Ungrische Miscellen“ folyóirata, illetőleg Robert Townson 1797-ben megjelent művének innen vett közlése nyomán leírja a pesti vásárt s ez alkalommal bábjátékokat (puppet-shows) is említ, miből az következik, hogy bábjátékokat hazánkban már a XVIII. században ismerték. Tolnai Vilmosnak ama nézetéhez, mely szerint a magyar „Paprika Jancsi“ nevezet keletkezését 1847 és 1855 közt kell keresnünk (Magy. Nyelvőr 32 : 420.) Kropf azt az észrevételt fűzi, hogy abban az időtájban Pesten, a régi füvészkertben, az országúton, a Nemzeti szinház mögött játszott Paprika Jancsi s ott volt állandó tanyája. — Benkóczy Emil két szólás magyarázatát nyujtja. Az egyik a *„kitették a szürét“*. Az Alföldön régebben szokásban volt, hogy a házasulandó legény czifra szürben (mely elengedhetetlen volt) ment el „háztüznézni“. A konyhában felakasztotta szürét, s ő bement, beszélgetett a házbeliekkel. Ha távozott s azt látta, hogy a szür le van akasztva a szegről s künn van az eresz alatt, abból tudta meg, hogy e helyen nincs mit keresnie. Innen „kitették a szürét“. A másik tárgyalt szólás: *„Majd kifejlődik, mint a Bodócs zsemléje“*, mely különösen Kecskeméten ismeretes. Egy Bodócs nevű kereskedőnek volt a mondása, ha zsemléjét kicsinyelték, hogy „majd kifejlődik“.

*

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde. Begründet von Karl Weinhold. Im Auftrage des Vereins herausgegeben von Johannes Bolte. 14. Jahrg. 1904. Kiválóan tanulságos közlemény ez évfolyamban Elard Hugo Mayer-nek „Indogermanische Pflügebräuche“ cz. értekezése. Kifejti ebben a szerző, hogy már az ú. n. kőkorszakban foglalkoztak az emberek a baromtenyésztés mellett a földmüveléssel, melynek ismerete az indogermán népeknél kétségtelenül el volt terjedve közös ősiségük idején is. Legrégibb szerszáma a kapa s legelső terméke valószinüleg a *köles* volt. Ezután következett az ekével és marhával való szántás, s mint a legfontosabb mezei termés, utóbb a szanszkrit *yávas*, avesztai *yavô*, görög *ζειά*, litván *javai* közös névvel jelzett gabona, az *árpa* emelkedett jelentőségre. A földmüvelés műszavaira nézve, egyébként külön csoportokat alkotnak egyrészről az európai indogerman, másrészről az árja (indo-iráni) nyelvek; de egybeköti a kettőt a földművelésre vonatkozó hit és szokások egyezése. Az ősi indogermánok a földművelést *szent* foglalkozásnak tekintették s ezért ezt mély jelentőségü szertartásokkal gyakorolták. Az indek a szántás kezdete előtt a szántóföld keleti határán az ég és föld isteneinek (Dyaus és Prithivi) áldozatot mutattak be s mielőtt az ekét a földbe nyomták volna, ezt egy brahmán megérintette, miközben az egyes égtájak felé fordulva, ezt a rigvédai imádságot mondotta: „Szerencsések legyenek a mi vonó ökreink, szerencsések legyenek a mi embereink, szerencsésen szántson az eke, szerencsések legyenek a szijak kötve, szerencsésen kezelje ő (a hajtó) az ösztökerudat!... Óh *Çuna* (Tenyészet) és *Sira* (Eke), tessék nektek ez a beszéd! Égben készitett tejetekkel áztassátok a földet!“ Egy másik szabály szerint, a szántóvető a szántás megkezdése előtt Indrának, Parǰanja esőistennek s néhány másodrangú istenségnek aludt tejet, gabonaszemeket s illatszereket áldoz s a szántó ökörnek pedig mézet és zsírt ad enni. Utóbb az ökröt megfecskendezik vízzel s azután fognak a szántáshoz. A görögöknél is vallásos szertartással járt a szántás kezdete. Zeus Chthonioshoz és Demeterhez imádkoztak. Az utóbbinak mézes-

lepényt s a termékenység jelképe gyanánt *disznót* áldoztak. Ez áldozatnak maradványait az oltárról hazavitték s a vetőmag közé keverték. A rómaiak ugyanily alkalommal Jupiternek és Ceresnek áldoztak. Az előbbinek egyebek közt egy serleg *borral* is kedveskedtek, Ceresnek épúgy, mint görög másának, disznó és tejbe kevert mézes lepény járt. Az ökröt úgy, mint az indek, a szántás kezdetének napján jól tartották ünnepi eledellel s a szántás végeztével is teli jászol elé állították, ezúttal koszorúval díszítve. Igen jelentős szerepe volt az ekének a rómaiaknál, midőn valamely városnak vetették meg az alapját. A vele húzott barázdával jelezték ugyanis a városfalak határait, mely végből a kiválasztott hely közepe táján gödröt ástak, azt megtöltötték mindenféle mezei terméssel, erre a városalapító fehérszőrű bikát és tehenet fogott az eke elé, aztán barázdát húzva, végigkerülte a város megállapított területét. E művelet közben arra ügyelt, hogy a föltúrt göröngy befelé essék, mert ez jelezte a fal helyét, míg a barázda a körülvevő árokét. Ahol a kapunak volt a helye, ott kiemelte az ekét a földből s a fölszínen vitte tovább, mert ez a ki- és bemenetelre szánt hely szentségtelen volt. A szent falaktól határolt belterületre nem volt szabad kivülről halottat hozni, sem halott számára ott emléket állítani; szintúgy tilos volt a város falán vagy árkán átugorni. A litvánok mielőtt a szántáshoz, vagy vetéshez fogtak volna, Laukpatishoz, a szántóföld urához, a lettek Laukamaathoz, a Mezőanyához imádkoztak. Sz.-György napján a tavasz istenségét áldozattal és énekekkel dicsőítették, miközben a pap egy sörösedényt *fogaival* kapott föl s a nélkül, hogy kezeivel hozzányúlt volna, kiitta belőle a sört s erre az üres edényt a fején át hátravetette. Az első barázdát szántójának nem volt szabad az egész éven át átlépnie. Midőn a férfiak az ökrökkel a mezőről hazatértek, az asszonyok reájuk lestek s embert, állatot vízzel leöntöttek. Szárazság idején a lettek Perkunnak, a zivataristenségnek fekete tehenet, bakkecskét és kakast áldoztak, mindezelőtt pedig, egy edényben háromízben sört hordtak a tüz körül s azt kiitták avval a kéréssel, hogy küldjön Perkun esőt. Legfőbb őre a jó termésnek a litvánoknál Zemyna, a Földanya volt, kinek ünnepét deczemberben tartották. Ennek az ünnepnek sokféle, igen érdekes szertartása *karácsonyi szokássá* változott. Számos idetartozó történeti és néprajzi adatot sorol fel a szerző a germán népeket illetőleg, melyek az előbbiekkel együtt azonos alapnézetekből fejlődtek s azt igazolják, hogy az indogermán népeknek már közös fejlődésük őskorában voltak a földmüvelésre, különösen pedig a szántásra vonatkozólag, határozottan kialakult vallási eszméik és szertartásaik. — Igen tartalmas Julius von Negerlein-nak „Macedonischer Seelenglaube und Totenkultus“ czímű közleménye is, mely G. F. Abbot „Macedonian Folklore“ (Cambridge, 1903.) czímű könyvének a maczedonok lélekhitére és halotti szokásaira vonatkozó dús anyagát röviden fogja össze és értelmezi. Az ezen tárgykört illető néphitnek, a szerző szerint, nem a halál után következő élet az alapgondolata, hanem az, hogy a halott ezen minőségében az élők világába lép. A neki tulajdonított sajátságok, vérszomja, éhessége, csak annak az aggodalomnak nyilvánulásai, hogy a halott arra törekszik, hogy a hátramaradt élőt magához hasonlóvá tegye. Ki másnak volna ahhoz hatalma, hogy egy beteg testét elsorvaszsza s vértelenné változtassa, mint épen annak, ki ezt a sorsot a maga testén átélte s ki vérre szomjazik, mivel régibb szellemek, ezt ő tőle is elvették? Ki találhatná meg a

halottak birodalmához való útat, ha ezt nem mutatnák meg az előbb elhaltak? Ily gondolatok hatása alatt válnak a halottak szellemei daemonokká. Különös alakja a maczedon néphitnek a vadállattá változó lélek. Gonosz életű törökökről beszélik, hogy haláluk pillanatában *vadkanná* változtak. A kezükön viselt gyűrű az ilyen állat előlábán ábrázolva látható. Az ilyen állat sövényeken és árkokon át száguld a mezőkön, majd beront a faluba s barátnak, ellenségnek sok kárt művel. Elterjedt a *vampyrhit* is, mely egyező a déli szlávokéval. Ha azt vélik, hogy a halott bűnös földi élete miatt nem nyughatik, fölássák s ugyanazon, vagy más sírba újból eltemetik. Ez történik különösen az öngyilkosokkal s kiket atyjuk vagy a pap kiátkozott. Borzalmas az az eljárás, melylyel a vampyrrá változott halottat ártalmatlanná teszik. Egy esetben ily halottat kiástak, forró olajjal leforrázták, egy hosszú szöget vertek a köldökén át, aztán újból elföldelték és a sír környékén kölest hintettek szét avval a gondolattal, hogy a sírból esetleg mégis fölszálló vampyr, ezeknek a kölesszemeknek fölszedegetésével vesztegesse el idejét, míg a hajnali szürkület nem éri. Több esetét ismerik a halott csonkításának, melyről az volt a gyanú, hogy szelleme kisért. Egyik módja az ily baj megszüntetésének, hogy a tettesnek levágják fejét s ezt külön temetik el. Azt a másutt is divó szokást, hogy a halott rokonai és barátai egy marék földet vetnek a sírba eresztett koporsóra, a szerző avval magyarázza, hogy ezzel, illetve a halottra halmozott földdel, az életben maradtak a halottat ártalmatlanná tenni akarták s midőn e műveletnél azt mondják, hogy „legyen könnyű számára a föld", ez voltaképen annak a véleménynek kifejezése, hogy a halott a ráraкott földtömeg alatt szenved. A temetés eredetileg egyáltalában nem a kegyelet ténye volt, nem a vadállatoktól akarták vele a tetemet megóvni, hanem csak az élők szemei elől való eltávolítás volt a czél. Addig a halott szelleme, a néphit szerint, nem nyughatik, míg a test eltemetve nincs, miért is az eltemetés az élőknek is fontos érdeke. — Theodor Zachariae „Zur indischen Witwenverbrennung" czímű közleménye szintén igen becses, nagyérdekű tanulmány. Kiinduló pontja az az alsó-lausitzi népszokás, hogy a menyasszony az esküvő előt két *czitromot* helyez az oltárra. Változata dívik ennek a mi hienczeinknél, kik két *narancsot* tesznek esküvő előtt az oltárra s ezeket utóbb a papnak ajándékozzák. Más helyeken a czitrom temetkezések alkalmával szerepel, a halottvivők, pap, kántor s az egyházfi kezében, sőt Badenben némely helyt czitromot vagy rozmarint a halott kezébe is adnak. Nálunk a koporsó mellett lépkedő díszruhás kisérők kardhegyre szúrva viszik. Meggyőzően mutatja ki a szerző ezen s még több más, velük összefüggő néprajzi tények kapcsolatát avval az *indiai* népszokással, mely szerint az özvegy, midőn elhunyt férjét a halálban követte, *kezében czitromot vagy kókuszdiót tartva lépett a máglyára.* Mint a részletesen tárgyalt irodalmi források vizsgálatából s más ind népszokásokból kitetszik, a czitromot, narancsot s kókuszdiót az indek szerencséthozó s bajteltávolító gyümölcsöknek tartották. A többi nagyobb közlemények közül kiválnak még Karl Dieterich-nek, a módszeres kutatás szempontjából is igen tanulságos értekezése az *új-görög találósmese-költészetről,* Bagrat Chalatianz tanulmánya az *iráni hősregék alakjaira vonatkozó örmény, grúz és osszét mondákról* s Eduard Herrmann-nak rajza a kóburgi lakodalmi szokásokról. A tárgyi néprajz körébe tartozó közlemények a Johann Reinhard Bünker-é, mely Szinte Gábornak, a székely

házról irt munkáját (Ethnogr, XI. közl. Mellékl.) ismerteti bő kivonatban, továbbá ROBERT MIELKE *„Régi építészeti hagyományok"*, MARIE LUISE BECKER *„Boszniai és herczegovinai müipar"* s MAX HÖFLER *„Háromkirály-napi sütemények"* czimű értekezése. *Munkácsi Bernát.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Keleti tipusú magyar varázsige. KAARLE KROHN jeles hírű finn folklorista „Wo und wann entstanden die finnischen Zauberlieder?" című értekezésében (Finnisch-Ugrische Forschungen I : 53—55) rámutat arra, hogy a votjákoknál, cseremiszeknél, mordvinoknál és csuvasoknál a varázsigéknek egy közös tipusa dívik, melyben a ráolvasó több lehetetlen dolgot sorol elő s mindegyiknek említésénél azt követeli a leküzdendő ellenséges szellemtől, hogy előbb azt a lehetetlent tegye meg, aztán „igézze meg", „tegye tönkre", „egye igya meg" a betegségtől gyötrött embert. Példakép álljon itt egy votják mutatvány a magam gyüjtéséből:

Megrontás ellen való ráolvasó ige: „Ha hetven és hetvenhét különféle száraz fának tetőhajtását össze bírod csomózni, gyökerük alatt át bírsz hatolni: aztán — ellenséges szellem! — edd meg, idd meg ezt az embert!

Ha a hulló csillagot, az égi csillagot megszámlálván végire tudsz jutni; ha az ég arany szivárványával [rúdtartó ív gyanánt] fogván be [lovadat] járhatsz: aztán — ellenséges szellem! — edd meg, idd meg ezt az embert!

Ha az Aziz-khánnak arany csészéjével, kanalával ehetel, ihatol; a mikor a békának szőrét markolva megfoghatod: aztán stb.

Ha a kéményen át fujva lehelleted a szobába juthat; a mikor a lyukatlan tűt czérnaszálba tudod dugni; aztán stb.

A mikor az izzó követ ki bírod lyukasztani a nyelveddel; ha a fagyos vasat megbírod rágni és lenyelni: aztán stb.

Ha hetven és hetvenhét különféle forrást együvé bírsz tenni; ha fölfelé menővé bírod tenni [a folyó vizet]: aztán stb.

A mikor tizenkét lakaton átmenvén, kibirod azokat nyitni; ha tizenkét kulcson át fúva lehelleted szembe jön: aztán stb.

Ha a komlót [a vízben] alá birod meríteni, a követ a mikor fenn birod lebegtetni: aztán stb.

Ha hegyet hegy mellé birsz tenni, ha a hegynek homokszemét számlálván végére bírsz jutni: aztán — ellenséges szellem! — edd meg, idd meg ezt az embert!

Ha a csuvas samán útjában ártalmas találkozástól tart, az útról követ vesz föl kezébe s a következő varázsigével köti le ellenfelét, illetve teszi mozdulatlanná: „A mikor ez a kétszáz pudnyi kő önmagától kimozdul helyéből, akkor mozdulhass ki helyedből!"

Ugyanily tipusú varázsigék néhány adattal a mi népünknél is igazolhatók. Ilyet közöl KOLUMBÁN SAMU a dévai csángók babonás hiedelmei során (Ethn. 15 : 39), midőn leírja, hogy a rontó „szépasszonyok" Szent György éjjelén minden istállóba bemennek s „nagy kedvük telik abban, ha a gyeplőket és a lovak sörényét összebogozhatják. Hogy ez meg ne eshessék, az istállóban szentelt foghagyma-koszorút kell felakasztani és Szent György estéje előtt az istálló körül *szentelt mákot kell elhinteni*, mi közben a következőket kell mondani: ‚Szépasszony, akkor

fond bé a lovam sërénnyit, ha ezt a mákot megolvastad!'" Megjegyzi a közlő: „Ha a mák nincs megszentelve, akkor a szépasszony segítséget hívhat s azzal együtt reggel előtt a mákot megolvashatja s így jut ideje arra is, hogy a lovak sörényét befonja. A szentelt mák megolvasására azonban segítséget hívnia nem szabad s így nem érkezik el vele. Második éjjel pedig a számlálást csak úgy folytathatja, hogy ismét elöl kezdi és így soha-soha nem jut ideje a ló sörényének a befonására". Érdekesen mutatkozik itt, hogy miként csatlakozik a pogány alapú népies hiedelemhez az egyházi befolyás alapján az a mellékképzet, hogy a varázslat sikeréhez még a varázseszköz „szentelt" volta is szükséges.

Egy másik magyar példáját a varázsigék itt tárgyalt keleti tipusának a Balásy Dénes-től fent (40. l.) ismertetett udvarhelymegyei babonák közt találjuk. Ezek szerint „ha valakinek fáj a feje, napfeljötte előtt menjen a folyóvízhez és álljon szembe a víz folyásával, akkor dobjon magán keresztül háromszor vizet és mondja: ‚Akkor fájjon a fejem, mikor az elvegyült vízcseppeket látom'".

Hasonló Kálmány Lajos-nak Szőregen följegyzett „fogfájásrul való" varázsmondása, melynél zsályát kell szakítani s megszagolva ezt mondani: „Zsája, zsája, akkô fájjon a fogam, mikor a tijéd!" (Szeged Népe III: 150). — Ó-Szent-Ivánon ugyancsak a fogfájás ellen újholdkor ezt mondják: „Új hôd, új kiráj, tégöd köszöntelek eleven foggal, döglött féröggel. Az én fogam akkô fájjon, mikô kényót, békát öszök (u. o. 159.). — Torokfájás ellen használ, ha valaki Szent György napja előtt gyíkot fog s míg kezivel a torkát keni, ezt mondja: „Gyíkocskám, gyíkocskám, akkor fájjon az én torkom, mikor én tégöd mögfoglak" (u. o. I: 110.). Megjegyzendő, hogy a *gyík (gyék)* egy torokbetegség neve. A ráolvasó, midőn az eleven gyíkról az idézett szavakat mondja, nyilván arra gondol, hogy *ezt* a varázsmondás után rögtön eleresztett gyíkot ő többé meg nem fogja.

A népünknél divó varázsló mondókák egy másik fajtájának, a visszafelé való számlálásnak is megtaláljuk változatát a Volga vidékén. Ily tartalmú magyar varázsigéket Kálmány Lajos és Kiss Áron közölnek (Ethn. II: 35., 116. és „Szeged Népe" III: 149.), mutatványul szolgálhat pl. a „patkányt elolvasó": „*A mi házunknál 9 patkány van; nem 9:8, nem 8:7, nem 7:6, nem 6:5, nem 5:4, nem 4:3, nem 3:2, nem 2:1, nem 1: écscsöp sč*" (Egy lélekzet alatt egyszer kell elmondani). Ehhez hasonlót olvasunk Magnitzkij V. „Matjerialy k objasnjenjiju staroj čuvašskoj vjêry" („Adalékok a régi csuvas hit megvilágításához"; Kazan, 1881) czímű becses művében, mely szerint „a fejen nőtt kelések gyógyítására kutyafejből való csontot vesznek elő, ezzel megérinti a ráolvasó *(jomźé)* a kelést, aztán elvéve onnan kezét, ekkép számlál: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 s reá ezt mondja: ‚Szóródjék el [t. i. a betegség] mind a kilencz tájék felé!' Aztán újból kezdi a számlálást, de ezúttal csak 7-ig halad s ekkor mondja rá: „Szóródjék el hét tájék felé!" Így ismétli a számlálást a megfelelő végmondókával 5-ig s 3-ig haladva; végül a ráolvasó egyszer megsimítja a kutyacsonttal a kelés tájékát s igy szól: „Az egy egy nélkül maradjon!", vagyis tünjék el teljesen a betegség. Erre egyet köp s félre dobja a csontot. Más helyeken a páratlan számokat olvassák csak, azaz kezdik ekkép: 9, 7, 5, 3, 1, folytatják: 7, 5, 3, 1, majd: 5, 3, 1,

aztán: 3, 1, végül: 1. Ily számlálással gyógyítják a nyakfekélyeket s szemárpát is, a midőn az első esetben rothadt kötelet, az utóbbinál árpaszemet vesz a ráolvasó kezébe".

Félreértés elkerülése végett meg kell jegyeznünk, hogy ez egyezések kétségtelen jelei ugyan a magyar és volgavidéki varázsigék *kapcsolatának*, de magukban véve még nem bizonyítják a magyar varázsigék *keleti eredetét*. Ennek a kérdésnek eldöntéséhez szükséges volna ismernünk a hazai nemzetiségek, különösen a szlávság és románság varázsigéit s csak midőn alapos vizsgálat után arról győződtünk meg, hogy a magyar varázsigék innen nem eredhettek, gondolhatunk a keleti származás fölvételére. Föl kell ehhez még említenem, hogy az első fajta varázsige-tipus néhány adatát Krohn megtalálta az *oroszban is*, sőt ebből azt következteti, hogy a szóban forgó varázsige-forma éppen innen került volna a volgavidéki néphez. Volt alkalmam kifejteni e nézet helyességére vonatkozó kétségeimet (l. Ethn. XII: 462.) s most is úgy vélem, hogy a történeti viszony tisztázásához mindenekelőtt több adat s szélesebb körű vizsgálat kívánatos. *Munkácsi Bernát.*

*

Madárjóslás a XVI. századból. Az alább közlendő madárjóslás eredetileg egy könyvtábla lapjára volt erősítve, onnan válhatott külön; iratása idejére nézve egyéb adatunk az írás jellegénél nincsen, az írás jellege pedig XVI. századi, talán annak utolsó tizedeiből való. A madárjóslás végén olvasható következő megjegyzésből: „Igaz, ha nem hazugság, de igen félek, hogy csak fictio humana, avagy peniglen garrulitas, csak hazugság" etc. — következtethetjük, hogy itt csak egyszerű másolásról van szó; nincs kizárva annak lehetősége, hogy az eredeti sokkal régibb s igy e közlés esetleg felhasználható hazánk ethnographiája multjára nézve.

Megjegyzendő, hogy a közlésben a mai ortografiát követjük; eredetije jelenleg az én tulajdonom, melyhez Székelyudvarhelyen jutottam; — valószinüleg a Székelyföldről származik is.

„*Augurium avium.* Tribus modus augurium fit: volatu, gestu, cantu.

Az madarak miket jövendöljenek mi nekünk az ö természetekkel.

Mikoron az madár az ember előtt igyenesen kiáltás nélkül repül el, bizonosképen hasznos uta leszen.

Ha penig kétszer avagy háromszor ember előtt hátra repül kiáltás nélkül, nagy hasznot jelent.

Mikoron penig az embernek mellette job kéz felől által megyen kiáltás nélkül, nagy hasznos nyereséget jelent.

Ha bal keze felől embernek kiáltással, avagy kiáltás nélkül elmegyen, haszontalan utat jegyez.

Ha háta megől az embernek megyen kiáltással, avagy kiáltás nélkül, bizonyára gonosz szerencsét jegyez.

Mikoron az ház előtt elrepül, avagy ember előtt, nagy zúgással, gonosznak itilheti.

Ha peniglen az ember előtt az útban szépen megáll és az úton menőnek ő magát vidámnak jelenti, jó szerencsének hasznos jegye leszen.

De ha az orrával tollát tépi, mintha vére járna, mindenképen gonosz szerencsének itilheted, avagy halálnak.

Mikoron az madár az ház tetején, az hátulsó részen áll, avagy ha az ház supján, avagy fán ül és ha vagdalja az orrával, az mely fán ül és napkeletre hajol, gonosz veszedelemnek jele leszen.

Ha penig napnyugotra azonképpen cselekedik, veszedelmet jelent.

Hogy ha az házban bemegyen és kimegyen kiáltás nélkül, jó szeren (így!) jegye; de ha az ház tetejin ül és ott sokat kiáltand, vendégeknek jövetelét jelenti.

Reggel penig, hogy ha az ház tetejin sokat kiáltand, valami új dolgot hallasz.

Estve penig, hogy ha azképpen cselekedik, üdőnek változását jelenti.

Délben ha sokat kiáltand az ház körül, az gazdát megjönni jelenti.

Ha igyenest felrepűl és kiáltván nagy erős zúgással az föld felé leszáll, veszedelem következik arra az városra. (Zárójelben ugyanattól a kéztől megjegyezve: hazudsz, mert szél leszen.)

Ha penig az háznak négy szege felől kiáltással, jelenti az háznak ellenségét ártalmára lenni.

Mikoron igyenest felrepül az házra és ott késendik, jó szerencsét jegyez.

Ha az kapuba megáll és az házbeliekre szüntelen kiált, némelyeknek veszedelmét jelenti.

Ha az ajtó eleibe szüntelen jövend és kiált nagy sokat, némelyiknek halála leszen.

Ha az udvaron leszáll és semmit nem kiált, semmit nem jelent.

Ha valaki az házból kimenésében szembe jőni látja, szerencsétlen utat jelent, de az utról meg tér.

Ha nagy sereggel repülnek, vagy kiáltással, jövendő harczot jelent.

Ha magasságból az földre nagy zúgással szálland, és sokáig azonképpen cselekedik, gonosz szerencsét jelent.

Ha az házból szalmát tép ki és idestova széliszti, az háznak pusztulását jelenti.

Ha penig csak szalmát szaggat, gonoszt jelent.

Ha az ajtón belül jövend, barátidnak jövésit jelenti.

Ha gyakorta jövend a házra, barátidnak boszúsága leszen.

Ha ritkán jövend az házra, barátidnak megszünik jövések.

Ha lábait mardossa, gonosz történetnek jele.

Ha az ő tollait kiszaggatja, felette gonoszt jelent.

Ha ennön köztök hadat viselnek és kiáltván egymást mardossák, jövendő hadat éreznek.

Ha az madár ő magát gyönyörködteti az szállásban, jó szerencsét jelent.

Igaz, ha nem hazugság, de igen félek, hogy csak fictio humana, avagy peniglen garrulitás, csak hazugság; azt hiszed uram. Én nem uram, de bár az Isten pappá tegyen."

Közli: *Dr. Lukinich Imre.*

*

Pilátusverés Csanád-Apáczán. Nagyszerdán és nagycsütörtökön délután, midőn a pap a „Miserere mei" kezdetű zsoltár után annak jeléül, hogy a templom kárpitja Jézus halálakor a jeruzsálemi templomban ketté repedt, megüti könyvével az oltár lépcsőjét; a nép botokkal esik neki a padoknak és azokat néhány másodperczig püfölik. Ezt nekem egy öreg apáczai ember a következőképen magyarázta meg: „Tessen tudnyi, mink ilyenkó a Pelátust verjök meg, hogy a mié elárulta a Krisztust hat szenvedjön, Mán apáink is úgy tartották, mi is azért teszszük ezt". *Szentkereszty Tivadar.*

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

A bűvös láda. Leleményes czigányfurfangnak esett áldozatul *Pop* Szimeon *marosszlatinai* jómódú földesgazda, a kit a hirtelen meggazdagodás szomja kergetett bele egy bohózat keretébe illő fonák helyzetbe. A kelepczét *Kovács Frank Jank* és *Kovács* Jovanti kóbor czigányok állították fel eredeti czigány ötlettel, mely mása Arany János *Bajusz* czímű versében megírt esetnek. Két jól öltözött, ezüstgombos mellényű czigánylegény felszólította a fukar gazdát, hogy közös erővel gyártsanak bankót. Nekik már ugyan megvan a kellő gyakor-

latuk, csak a felszerelések beszerzésére hiányzik a pénz. Ha segíti őket a még szükséges 300 koronával, olyan gazdagok lesznek, hogy mindhármukat felveti a bankó. Popnak tetszett az ajánlat, de bizalmatlan volt az idegen czigányok iránt s eleinte szabódott. A czigányok azonban, a kik már előbb kifürkészték Pop gyengéjét, azzal ijesztettek rá Popra, hogy már akadt a faluban más ember, a ki kapva kap az ajánlaton. Erre aztán Pop Szimeon leolvasta a 300 koronát. Hogy így az egyezséget megkötötték, áldomást ittak rá, s a míg a 300 koronában tartott, a község vályogvető czigányai le nem tették a vonót a kezükből. Mikor a gazda kialudta a mámort, gyanu ébredt benne, hogy a két czigány megcsalta. Rájuk támadt, hogy a törvény kezére juttatja őket, ha vissza nem adják a 300 koronáját. Megszeppent a két czigány, de aztán nagy titkolódzással előadták Popnak, hogy van nekik egy *bűvös ládájuk*, a mely azzal a csodás erővel van megáldva, hogy a belé zárt ólom ezüstté változik, ha két hétig nem háborgatják. Ez a bűvös láda az ő pénzcsináló felszerelésükhöz tartozik, de addig, a míg az elmulatott 300 korona értékének megfelelő ezüstöt a láda kiteremti, oda adják kölcsön. Pop Szimeon megint kötélnek állt. A czigányok másnap elhozták neki a bűvös ládát s ajándékoztak neki egy nagy darab ólmot is, a mit a szeme láttára tettek a ládába. Fölcsillant a szeme Popnak, mikor a czigányok a suttyomban lopott láda kulcsát is átadták neki s a lelkére kötötték, hogy két hétig semmi szín alatt ki ne nyissa. Alig várta, hogy a czigányok kiforduljanak a kapuajtón, nyomban szerzett még egy, az előbbinél hatalmasabb darab ólmot s becsempészte a bűvös ládába, így akarván kifogni a fukar czigányokon, a kik a jókora ládába alig tettek tizenöt kilogrammnyi ólmot s kikötötték, hogy két hét mulva eljönnek a ládáért. Türelmetlenül várta Pop az előírott két hét leteltét. Ezalatt a czigányok természetesen a hatodik határon is túl voltak. Végre elérkezett a nagy nap. Pop kinyitotta a bűvös ládát s meggyőződött róla, hogy alaposan rászedték. Futott a községházára s feljelentette a furfangos czigányokat, kiket a csendőrök néhány nap mulva elfogtak. A biróság csalás miatt vonja őket felelősségre. (*Arad és Vidéke* 1904 nov. 23.)

*

A bűbájos asszony. Szegedet választja leginkább szerepléseinek teréül *Ferkovics* Teréz szőregi czigányasszony, a ki kártyavetésből, bűbájosságból él. Szegeden sokan ismerik, még — a mint vallja — úri házakhoz is behívják, hogy kártyáiból jövendőt olvasson ki a kiváncsiaknak. Ferkovics Teréz módosabb házakhoz járt, a hol furfangos módon ruhaneműeket, pénzt csalt ki. Három szegedi asszony tett panaszt a rendőrségnél. A javasasszonyt ma reggel Szeged-állomáson letartóztatták. Azzal védekezik, hogy a panaszosok maguktól adtak neki egyet-mást, hogy *sziveválasztottjaikkal összeboronálja őket.* A czigányasszonyt a kihágási biróság tizenhat napi elzárásra ítélte tilos visszatérés és csavargás miatt. (*Szegedi Híradó* 1904 nov. 19.)

*

Pénzszaporítás. Zsablya furfangos czigányai egy megbizottat küldöttek *Szubotin* Szvetozár mozsori lakoshoz, a ki elhitette vele, hogy a boldogasszonyfalvai országút mellett tartózkodik egy czigánynő, a ki csodás varázserővel bir. *Ha pénzt ásnak el előtte, egynéhány varázsszóval, rövid idő alatt megszaporítja.* Szubotin megörült ennek a hírmondásnak és még az éjjel magához vévén 1100 korona készpénzt, felkereste a bűvkörben élő varázslónőt. A varázslónő már várta. Várták azonban mások is. Markos czigányok, a kik hirtelen az országút mellől előugrottak és Szubotint a földre teperve lefülelték. Szubotin egy ideig azt hitte, hogy a markos feketék a varázsütésre jött ördögök, ezek hozzák a pénzt, de nem fogta tréfára a dolgot, a mikor érezte, hogy zsebeiben kotorásznak. Hiábavaló volt minden védekezés. A pénzt megtalálták és elillantak vele. Másnap a babonás károsult a zsablyai rendőrségnél feljelentette a hirtelen eltűnt Luczifereket, a kiket sikerült kézrekeríteni. A pénzt megtalálták még és átadták a tulajdonosának, a rablókat pedig az újvidéki törvényszéknek. (*Bácska* 1904 95. szám.)

NÉPRAJZI HIREK.

Folyóiratunk méreteinek megváltozása. Az a körülmény, hogy folyóiratunk és múzeumi melléklete újabban már számos szöveg közé nyomott ábrát és műmellékleteket is közölhetett, egyre gyakoribbá tette azokat az akadályokat, a melyeket a folyóirat régi keretei közt a szerkesztők csak ritkán tudtak anyagi károk és idővesztesség nélkül elháritani. A társaság választmánya tehát elhatározta, hogy a jelen évfolyam méreteit már megnagyobbittatja. Egyidejűleg elhatározta azt is, hogy a múzeumi melléklet ezután külön negyedéves füzetekben, a társaság közlönye pedig az eddigi terjedelmet megtartva s amazzal váltogatva hat 4 íves füzetben fog megjelenni.

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság felhivása. Legfiatalabb tudományos testületünk kibocsátotta taggyüjtő felhivását, a melyben tudatja, hogy a rendes belépő tag évenként 10 koronát fizet, alapító tagnak pedig az választható meg, a ki legalább 200 koronát tesz le alapítványképpen. A tagok a társaság folyóiratából egy-egy példányt kapnak, a társaság esetleges kiadványait pedig kedvezményes áron szerezhetik meg. A havi folyóirat, melyet *Szily* Kálmán elnök közreműködésével *Zolnai* Gyula titkár és *Gombocz* Zoltán jegyző szerkesztenek, *Magyar Nyelv* czímen jelenik meg. A januári I. füzet gazdag tartalmából kiemelendőnek tartjuk „*Gróf Széchenyi* István a nyelvről, különösen a magyar nyelvről", „*Arany* Toldi Estéjének legújabb Lehr-féle kiadása", *Szinnyei* József: A Halotti Beszéd másolat-voltáról, *Herman* Ottó: A nyék, *Zolnai* Gyula: Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig cz. czikkeit. E füzet élén olvasható továbbá a felhivás ama része is, a melyben az új társaság czélja van tömören körvonalazva.

Az utóbbiban különösen fontos a következő nyilatkozat: „Meg akarjuk a művelt közönséggel ismertetni a magyar nyelvtudomány fontosabb eredményeit, mind a nyelvtörténet, jelentéstan és szófejtés, mind a hang- és mondattan terén; lehetőleg magyar példákon be akarjuk vezetni a nyelvészeti kutatások megbizható módszereibe; le akarjuk szoktatni a nálunk még oly gyakori délibábos nyelvészkedésről s rá akarjuk szoktatni a nyelvtények helyes felfogására. S hogy mindezt megtehessük, vagy legalább megkisérthessük, újra egyesíteni akarjuk e munkában a magyar nyelvészek szétszakadt seregét, s fölébresztve a magyar közönség érdeklődését s fölhasználva a romlatlan nyelvérzékben rejlő erőt, új segédcsapatokat is akarunk toborzani közös munkára".

Bennünket még ennél is közelebbről érint az, hogy az új társaság „különös gondot fog fordítani *a népnyelv és az egyes nyelvjárások megismertetésére*, valamint nyelvtörténeti adatok gyüjtésére is". Mivel a népnyelvi jelenségek megfigyelésére a néprajzi gyüjtések munkásai szintén hivatva vannak, óhajtandónak tartjuk, hogy e törekvéseket folyóiratunk hívei is hathatósan fölkarolják. Ezért jelezzük, hogy a jelentkezések *Szily* Kálmán m. tud. akadémiai főtitkár úrhoz (Budapest, V. Akadémia-utcza 2. sz.) czimzendők.

*

Kuhač Xav. Ferencz kitüntetése. Abból az alkalomból, hogy a horvátok megünnepelték *Kuhač* Xav. Ferencz működésének ötven éves fordulóját, a jeles folkloristát Ő felsége a Ferencz József rend lovagkeresztjével tüntette ki. A Budapesti Közlöny f. é. január 24-ki 19. sz. közölt legfelsőbb elhatározás szövege egész terjedelmében így hangzik: „Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztése folytán *Kuhač* Xav. Ferencz zágrábi lakosnak *a horvát népdalköltészet és nemzeti zeneirodalom terén folytatott sok évi sikeres búvárkodása elismeréseül,* Ferencz József rendem lovagkeresztjét adományozom. Kelt Bécsben 1905. évi január hó 14-én. *Ferencz József* s. k. *Gróf Khuen-Hédervá*ry s. k."

Megemlékezve arról, hogy *Kuhač* a dunántúli horvát és szlovén nyelvterületeken is gyüjtött népdalokat és egyéb népköltési, különösen népzenei termékeket, s hogy e folyóiratban tüzetesen tárgyalta a regös-énekek dallamait (1901, IV—V. füz.): a M Néprajzi Társaság elnöksége ez ünnepi alkalomból szintén tolmácsolta üdvözletét.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1904 november 16-ikán d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott rendes választmányi és felolvasó üléséről.

Jelen vannak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát dr. alelnök, *György* Aladár alelnök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Herrmann* Antal dr. titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Mader* Béla ellenőr, *Bátky* Zsigmond dr. könyvtáros, *Alexics* György dr., *Balassa* József dr., *Huszka* József, *Katona* Lajos dr., *Mahler* Ede dr., *Pápay* József, *Solymossy* Sándor dr. és *Kováts* László választmányi tagok, utóbbi mint jegyző.

A felolvasó ülésen *Mahler* Ede dr. jelentést tett a Baselben tartott második nemzetközi vallástörténeti kongresszusról. Majd *Ernyey* József olvasta fel „A lengyel heraldika magyar vonatkozású mondái" czímű értekezését.

Felolvasó ülés után zárt választmányi ülés.

1. *Elnök* az ülést megnyitja és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Solymossy* Sándor dr. és *Szinte* Gábor vál. tagokat kéri fel.

2. Az előző ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesíttetik.

3. *Főtitkár: a)* Bemutatja *Tolnai* Vilmos dr. levelét, melyben beteges állapotára és nagy elfoglaltságára hivatkozván, a választmányi tagságról lemondását jelenti. Választmány Tolnai V. helyét a közgyűlésig nem tölti be és betegsége javultával a lemondás visszavonását kéri. Számvizsgálónak helyébe *Bátky* Zsigmond választatott. — *b)* A tanitók Ferencz József-házának azon kérelmét terjeszti elő, hogy az Ethnographiát ingyen kapják. Megadatik. — *c)* Kéri a választmány engedélyét, hogy most ismét kettős füzetet adhassanak a szerkesztők. Oka ennek a folyóirat kedvezőtlen formája, a mely illusztrácziók beillesztésére nem alkalmas. A folyóirat formája megváltoztatásának kérdése egy bizottságnak tétetett feladatává, mely jelentését nemsokára megteszi. Tudomásul szolgál.

4. *Pénztáros: a)* Bemutatja a pénztár állapotát feltüntető adatokat. Bevétel: 15944·67 kor. Kiadás: 15922·58 kor. Tudomásul szolgál. — *b)* Előfizetőket jelent be: Vojna János, Iványfy István, a trsztenai kir. kath. gimnázium. Tudomásul szolgál.

5. *Herrmann* Antal dr. beszámol a múzeumok és könyvtárak orsz. szövetségének temesvári gyűléséről, a hol a Társaság képviseletében megjelent. Köszönettel tudomásul szolgál.

6. *Herrmann* Antal dr. mint örvendetes hírt közli a szamosujvári örmény múzeum megalakulását. Mint fontos tényt említi meg a külföldi örmények csatlakozását. Örvendetes tudomásul szolgál.

7. *Munkácsi* Bernát felveti az eszmét, hogy az Ethnographia évenként közölhetné a magyarországi néprajzi múzeumok rövid jegyzékét. Választmány ezen feladatot a Néprajzi Osztály Értesítője által óhajtja megoldani.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

K. m. f. *Szalay* Imre s. k. elnök. *Kováts* László s. k. jegyző. — Hitelesitik: *Solymossy* Sándor s. k., *Szinte* Gábor s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1904 deczember 21-én d. u. 5 órakor a M. T. Akadémia üléstermében tartott rendes választmányi és felolvasó üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnöklete alatt *Munkácsi* Bernát dr. alelnök, *Sebestyén* Gyula dr. főtitkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Alexics* György dr., *Herrmann* Antal dr., *Katona* Lajos dr., *Semayer* Vilibáld dr., *Solymossy* Sándor dr., *Pápay* József, *Szinte* Gábor választmányi tagok; *Bán* Aladár dr., *Timkó* György, *Ernyey* József rendes tagok. Elmaradását kimentette *György* Aladár alelnök.

A felolvasó ülésen *Semayer* Vilibáld: „Hans Leder tibeti gyüjteménye a M. N. Múz. Néprajzi Osztályában“ czimen szabad előadást tart, a leirt tárgyak bemutatásával. Utána *Timkó* György r. tag olvasta fel tanulmányát: Szigetközi leánykorbácsolás és legényczimer.

A felolvasó ülés után zárt választmányi ülés következett.

1. *Elnök* megnyitván az ülést, a jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinte* Gábor és *Herrmann* Antal tagokat kéri fel.

2. A mult ülés jegyzőkönyvének bemutatása és hitelesítése a jegyző betegsége miatt elhalasztatik.

3. *Elnök* felhatalmazást kér a választmánytól, hogy a folyó kiadásokat a mult évi költségvetés alapján folyósíthassa, mihez a választmány hozzájárul.

4. *Főtitkár a)* bemutatja *Gönczi* tagtárs levelét, melyben a társaságnak hetési kutatásainak a kultuszminiszterumban való eredményes pártolásáért köszönetet mond. Örvendetes tudomásul szolgál. — *b)* Bemutatja a Gyermek-tanulmányi bizottság elnökségének átiratát, melyben a társaságot a jövő évi szeptember hó folyamán tartandó gyermekmű-kiállítás szervezésében való részvételre hívja meg. Az előmunkálatokban résztvesz a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya is. Mivel ez átiratra a választ legkésőbb 1904 deczember 15-re kellett beküldeni, elnök a bizottság tagjaiul *Alexics*, *Katona*, *Solymossy*, *Vikár*, *Csiky*, *Herrmann* A. és *Sebestyén* tagtársakat ajánlotta. A választmány az elnök intézkedését jóváhagyja. — *c)* A főtitkár felolvassa *Kováts* László jegyző levelét, melyben betegségére és másirányú elfoglaltságára való hivatkozással a jegyzői tisztségről, valamint a választmányi tagságról lemond. A választmány az elnök és a titkár felvilágosításai nyomán kimondja, hogy a jegyzőségről való lemondását tudomásul veszi, ellenben a választmányi tagságot fentartja s a lemondó jegyzőnek két évi buzgó működéseért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz. Az így megüresedett jegyzőségre a főtitkár *Ernyey* József rendes tagot ajánlja, egyszersmind felkéri a mai ülés jegyzőkönyvének folytatására. A választmány ez ajánlathoz hozzájárul, Ernyey József pedig a bizalmat megköszönvén, a jegyzőséget elfogadja.

5. A folyóirat alakjának megváltoztatására kiküldött bizottság: *Munkácsi*, *Sebestyén* és *Semayer* szerkesztők előterjesztését, mely szerint: az Ethnographia és melléklete a Népr. Osztály Értesítője jövőre az Archaeol. Értesítő alakjában jelenjék meg olyképpen, hogy a főlap 6, a melléklet pedig 4 füzetben adassék ki, a választmány tudomásul veszi. Ennek kapcsán a pénztáros bemutatja a Hornyánszky-nyomdával folytatott tárgyalásai eredményét, melyek szerint a régi alakban adott 30 ivnek az új formatum $24^{1}/_{5}$ íve felel meg. Részletekre menőleg kimutatja, hogy e változás érezhető terhet nem okoz a költségvetésben sem, mert a kimutatott kis többlet szedésdifferentiák czimen ma is fennállott. A pénztáros elaboratumát a választmány köszönettel tudomásul veszi. Több választmányi tag szóvá teszi a lap szabálytalan megjelenését és ennek rendezését sürgeti, ezért a választmány megbizza a főtitkárt, hogy ez iránt a nyomdával tárgyaljon és erről jelentést tegyen.

6. *Munkácsi* alelnök, mint szerkesztő, indítványképen előterjeszti, hogy a lap térfogatának nagyobbításával kapcsolatban rendezni kellene a honorarium ügyét is s erre nézve 100, illetve 50 K kulcsot ajánl alapul. A választmány azonban több tag felszólalása, főleg a pénztáros felvilágosítása nyomán az inditványt csupán az új terjedelemmel arányos emelést illetőleg (40, 60, 80 K kulcs alapján) fogadja el.

7. *Pénztáros* beterjeszti költségvetését a november 1-vel lezárt könyvek alapján, ennek tárgyalását azonban az idő előhaladottsága miatt a jövő ülésre halasztják. Új tagokul jelentkeznek: *Csiki* Ernő múzeumi segédőr (ajánlja Bátky Zs.) és *Benkógy P. Emil* tanárjelölt (aj. Herrmann Antal). Megválasztatnak. Több tárgy nem lévén az elnök a gyülést bezárja.

K. m. f. *Szalay* Imre elnök, *Ernyey* József jegyző. Hitelesítjük: *Herrmann* Antal dr., *Szinte* Gábor.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG mély fájdalommal jelenti, hogy nagyérdemű tiszteletbeli elnöke

Dr. Gróf KUUN GÉZA

VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOS ÚR, SZÁMOS HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁGNAK TAGJA,

folyó évi április hó 10-én elhunyt.

A megboldogult hét éven át lelkes odaadással vezette társaságunk ügyeit, mint annak elnöke, elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar őstörténelem tudományos búvárlatával, vele a hazai néprajz egyik oszlopa dőlt ki.

Budapest, 1905. évi április hó 11-én.

Kegyeletes hálával őrizzük emlékét.

A MAGYAR ŐSHAZA KÉRDÉSE.

„Alán nyelvemlékek szókincsünkben“ czímű értekezésemben (Ethn. 15 : 1—19. l.) részletesen volt alkalmam kifejteni nyelvünk régibb jövevényelemeinek azt a nevezetes tanulságát, hogy a **magyar nép legősibb lakóföldjét s ethnikai fejlődésének kezdeteit okszerűen a Kaukázustól északra terülő mezőségeken**, a legtávolibb határokat véve, a **Volga és Don torkolata közében kereshetjük.**

Éles ellentétben áll a nyelvi tények ezen vallomása avval az eredménynyel, melyre legtekintélyesebb történettudósaink a magyarok ősi hazáját s vándorlásait illető vizsgálataikban jutottak. Ennek értelmében *a magyar éjszaki eredetű nép.* A történeti Jugria szomszédságában, *a baskirok mai földjén ringott nemzetünk bölcsője,* ott alakult ki a maga őseredeti sajátságaival mai magyar nyelvünk, innen indult ki a honkereső ősök vándorlása dél felé, melynek során átkeltek a Volgán s a Don tövében alapították meg második hazájukat, a Bíborbanszületett császártól emlegetett Lebediát, hol először jelennek meg a biztos történeti tudás látóhatárán.

Így vázolja a magyar őstörténet képét e tudományszak legszélesebb körű kutatója, Kuun Géza gróf, kinek „Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima“ czímű nagybecsű műve még meg is toldja a magyar őstörténet elejét egy oly korral, midőn még nem is mai nyelvét beszélte a magyar, hanem mint maga a nép, beszéde is tiszta török, még pedig *keleti török* volt. Ebben az időben a magyarok elődei messze Ázsia szivében *az Altaj hegységtől északra* honoltak s voltakép *ujgurok* voltak. A fonalszál, mely népünk hajdankori történetét az ujgurokéhoz csatolja, a magyarok szláv *ongri*, bizanczi Οὔγγροι nevének régibb *onugur* alakjához hasonlító *on-ujgur* (= „tiz ujgur“) népnév, melylyel a XIV. századbeli Rašīd-ed-dīn és a XVII. századbeli Abulgházi művében fenmaradt ujgur krónika szerint az ujgur népnek tiz folyó mellett lakó egyik ágát jelezték szemben a kilencz folyó mellett lakó *tokuz-ujgur* (= „kilencz ujgur“) másik ággal. Időszámításunk első századának végén történhetett, hogy az ujguroknak egyik fele, valószinűleg éppen az on-ujgur, az Irtis vidékére költözve részben *halászattal* és vadászattal is kezdett foglalkozni (I : 27., II : 64.). Itt jutott a *Jugriában* lakó vogul és osztják népek szomszédságába s ebből a külső érintkezésből volnának magyarázhatók a magyar nyelv szókincsének azok az elemei, melyeknek másait a *finn-urali nyelvekben* találjuk (I : 65.). Jugriából 558. táján vándoroltak a magyarok *Baskiriába*, hol előbb az avarok laktak. Itt alapították a középkori Ázsia-utazóktól emlegetett „Magna Hungariát“, honnan a bessenyők becsapásai miatt csak a

VIII. század vége felé költözött ki főtömegük, míg egy töredék továbbra is ott maradt s ezek utódaival Julián őshaza-kereső domonkos szerzetes 1237-ben még magyarul is beszélhetett. Útjuk most az alsó Volgának valamely pontján át *Alánia* felé irányul, majd 836 táján a Don folyón is átkelve eljutnak *Lebediába* (I : 78., II : 65.).

Azt a felfogást, hogy a magyar mint *keleti turk* eredetű nép az *Altaj* hegység felől indult vándorlásának hosszú útjára, megtaláljuk „A Magyar Nemzet Története“ czímű millenniumi műnek MARCZALI HENRIK-től irt első könyvében is (35. l.). Ugyane tudósunk szerint Európában *a Kaspitó és az Ural hegység közti vidék* volt a magyaroknak első tanyája (34. l.). „Az Ural és Volga folyók felső melléke ősrégi időktől fogva a finn-ugor törzseknek volt székhelye s a magyar nyelv szerkezetéhez a finn-ugor adta a törzset“ (15. l.). „A magyar mint „*török-ugor keverék nép* lépi át a történelem küszöbét“ s e keveredés, melynek teljes végbemenéséhez sok idő kellett, csakis az Ural mellékén, a nyelvileg legközelebb álló vogul és osztják népek szomszédságában történhetett olykép, hogy a magyar mint délebben lakó „lovas pusztai nép gyakorta űzött rablásaival egyre nagyobb számmal szerzett szolgákat a hegyi vidék lakosaiból, mások pedig tán önként csatlakoztak hozzá kedvet találva a szabadabb pusztai életben“ (u. o.). A Volga és Ural közti hazában hosszantartó és nagyon szoros összeköttetése volt a magyaroknak a *volgai bolgárokkal* s hogy a magyar nyelv török elemeinek nagy része a messze elterjedt törökség minden nyelvjárása közül leginkább a csuvasnak hangalakját tükrözi, annak a régi volgai bolgár és magyar összeköttetés a történeti háttere (21. l.). Körülbelül a 700-ik év táján jutottak a magyarok a *kozárok* szomszédságába (20. l.), hol Lebediában a *Dontól keletre* a Feketenger északi mellékén új hazát nyernek (17. l.), egy század mulva pedig a nép javarésze innen Etelközbe vonul. „A kozárok közelében — írja MARCZALI (36. l.) — kellett végbemennie annak a történeti ténynek, hogy a turk-magyar összeolvadt valamely számra nézve túlnyomó ugor törzszsel“ (36. l.). *Ez az ugor törzs szerinte maga a kozár lehetett* s Konstantinusnak az az ismert tudósítása a honfoglaló magyarokról, hogy saját turk nyelvükön kívül a hozzájuk csatlakozott kozár kabarok nem-turk nyelvét is beszélik, annak a történeti bizonysága, hogy a turk-ugor elemek keveredését a magyar nyelvben már a X. században is észrevették (u. o.). Ebből az elméletből folyólag mai magyar nyelvünk alapszerkezetében s szókincsének legfontosabb részében voltaképp *kozár;* a mi benne az eredeti, régi magyar nyelvből fenmaradt, az a benne található török szóanyag.

A magyar nép eredetére és ősi hazájára vonatkozó kérdésnek más megoldását kisérlette meg elhúnyt jeles történetbúvárunk, PAULER GYULA. „A Magyar Nemzet Története Szent Istvánig“ czímű művében kifejtett nézete szerint „*a magyar és baskir egy és ugyanaz a nemzet; a magyarok első ismert hazája a mai baskir földön*, az ufai és részben talán orenburgi kormányzóság területén volt s ennélfogva a magyarok nemcsak a baskirok szomszédjai, hanem maguk a baskirok voltak“ (241. l.). Az arab történeti kútfők „madsgar“ tartománya azonos a baskir földdel, vagy legalább is

közvetetlen szomszédja (244. l.). Csak a IX. században hagyták el a magyarok ősi hazájukat; 830-ban, vagy kevéssel utóbb leereszkedtek az Ural vidékéről, átkeltek a Volgán és Donon s a mai déli Oroszország azon részeiben alapitottak új hazát, melyek Kharkov vidékéről délre *a Dnjeper és Don között* a Fekete és Azovi tengerig terjednek (13. l.). Körülbelül 70 évig bolyongtak, ez alatt *letették régi „baskir“ nevüket,* de megváltozott „magyar“ nevükkel megtartották eredeti nyelvüket (241. l.). Ezzel szemben az őshazában maradt kisebb számú fajrokonok megtartották az ősi „baskir“ nevet, de idővel eredeti nyelvüket egy török szójárással cserélték föl. „Julián nem a *baskirok mellett* talált magyarokat, hanem a baskirok, kik úgy hívták magukat, voltak azok, kik tudták a régiek hagyományából, hogy azok a magyarok, kiktől Julián jött, tőlük származtak“ (247. l.). Julián ezekkel beszélt magyarul, mert az ő idejében nemzetünknek Baskiriába szakadt ága még értette atyái nyelvét.

Végül északi tájékra helyezi a magyarok ősi hazáját legújabban egy kiváló külföldi ethnologus történetkutató, J. Marqart is, ki 1903-ban megjelent „Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge“ czimű könyvében érinti röviden e kérdést. Szerinte *Jugria déli vidéke,* az Isim folyó melléke és a Baraba pusztaság volna a magyarság kezdő fejlődésének szintere (54. l.). Plinius ama helyét magyarázva, melyben a finn-urali törzsökűnek vélt „Thussegetae és Tyrcae“ (Herodot-nál: Ἰύρκαι) nevű népek a Maiotis mellett honoló s kétségtelenül kaukázusi „Cetae, Zigae, Tindari“ (Strabo-nál: Κερκέται, Ζίγοι, Δανδάριοι) népek nyomán következnek, azt tartja, hogy túlságosan merész volna oly föltevés, mely szerint finn-ugor vadásznépek már időszámításunk kezdetén elhatoltak volna a Kaukázus tájáig (55—56. l.).

A magyarok északi eredetére vonatkozó mindeme nézetek leküzdhetetlen nehézségbe ütköznek abban az észleletben, hogy a magyar s vele rokon nyelvek szókincsében jelentékeny számú *kaukázusi és alán elemek* ismerhetők föl, még pedig oly fogalomkörökből is, melyeknek kifejezései mindenesetre a legrégibb korokból származnak. Az a tény, hogy a magyar *réz* szónak a kaukázusi avar *rez* „sárgaréz“ szóban találjuk meg mását s hasonlóképp a vogul *ärγén*, zürjén *irgön*, votják *irgon*, cseremisz *vürgeńe* „réz“ szónak a láz *erkina*, grúz *rkina* „vas“ szóban, a vogul *kēr* „vas“ szónak a kaukázusi dido nyelv azonos értelmű *ger* szavában, vagy hogy a kőkorszakbeli szerszámok leggyakoribb anyagának, a *ková*-nak magyar neve szintén egy kaukázusi, a „kő“ jelentésű ingiloi *k'uvaj*, grúz *k'ua* szóval egyező semmikép sem vélhető valamely újabb nyelvtörténeti alakulat jelenségének, hanem csak abból magyarázható, hogy az e nyelveket beszélő népek *a fémekkel való megismerkedés beláthatatlan őskorában* érintkeztek egymással; de hogy ez az érintkezés a magas éjszakon, a vogul-osztják és permi népek mai területén történt volna, vagyis hogy a szóban forgó kaukázusi népek valaha a felső Ural vidékén laktak volna s onnan kerültek volna mai földükre, arra semmi nyom sem történeti, sem nyelvi adatok körében. Annak sincs semmi valószinűsége, hogy az alán elemek valahol északon kerültek volna a finnmagyar nyelvekbe, nemcsak azért mivel már az I. századbeli Josephus Flavius

határozottan Maiotis-melléki népnek ismeri az alánt, hanem mivel — mint már erre volt alkalmam utalni (Ethn. 15 : 15. l.) — a magyarban és vele rokon nyelvekben fölismert alán-osszét jövevényszavak közül némelyik további eredetére nézve a kaukázusi nyelvek köréből valónak bizonyul, tehát azt mutatja, hogy az alán nyelvi hatás idején e népnek már jó régen a Kaukázus táján kellett élnie. Hogy a különféle vizsgálati körben folytatott kutatások ily ellentmondó eredményei közt a való igazságot megtaláljuk, még egyszer tüzetesebb vizsgálat alá kell fognunk azokat a bizonyságokat, melyekre a magyar nép északi eredetének föltevése támaszkodik.

E munkánk során könnyű szerrel kikapcsolhatjuk minden előtt a *török eredet* s mi evvel egybefügg, az *altaji őshaza* elméletét. Tudvalevő, hogy ez az elmélet főkép a nyelvünkben található török szóanyag jelentőségének félreismerésén alapul. Az azonban ma egyetlen szakértő előtt sem kétséges, hogy a magyar a finn-urali nyelvek családjába tartozik s hogy a benne kimutatható török elemek különféle török népekkel való érintkezés révén került *jövevényszók*, melyeknek fölvétele nyelvünkbe mindenesetre későbbi keletű, mint akár az árja, akár a kaukázusi elemeké. Éppenséggel semmi elfogadható alapja annak a nézetnek, melyet Marczalin kivül nem régiben Nagy Géza is fejtegetett (Keleti Szemle I : 50. l.), hogy t. i. *a mi magyar nyelvünk voltakép a kozár kabarok nyelve*, melylyel a magyar nép a honfoglalás után, mai hazájában cserélte volna ki az ő nyoma veszett régi török nyelvét. Megdönti ezt a felfogást már csak az az egyszerű tény is, hogy biztosan tudjuk a kozárok nyelvének törökségét; hiszen Isztakhri és Ibn Haukal határozottan irják, hogy *a kozár nyelv a bolgárhoz hasonlít*,[1] a nyilvánosságra került volgai bolgár siremlékeken pedig *csuvas-török* szövegek olvashatók (l. Ethn. 14 : 261.) s Masz'udi is írja a bolgárokról, hogy az egy „török eredetű nép“ (MHK. 162. l.). Fontos tanulsága van e kérdésben a kozárok Σάρκελ erődje nevének is, mely Konstantinus szerint „fehér szállást“ (ἄσπρον ὁσπίτιον), az orosz Nestor Бѣлая Вѣжа forditásában pedig „fehér házat“

[1] L. MHK. (= A Magyar Honfoglalás Kútfői. Bpest. 1900.) : 239. l. A kozár-bolgár rokonság becses bizonyitékát találjuk Mihály szir patriarchának krónikájában, melyből a XIII. századbeli Georgius Barhebraeus szir történetiró meritett s mely — mint ezt Nöldeke figyelmeztetése nyomán Marquart igazolja („Historische Glossen zu den altürkischen Inschriften“ értekezésében: Wiener Zeitsch. für d. Kunde des Morgenlandes 12 : 198.) a régibb korokra vonatkozó közléseinek egy részét Ephesusi János 585-ben irt egyháztörténetéből vette. Szó van e forrásokban a bolgárok vándorlásáról, kik II. Maurikios császár idejében három testvér vezérlete alatt jöttek ki az Imaus hegységen túl fekvő hazájukból. Az egyik testvér, *Bulgarios* átkelve a Dunán Moesiában alapitott hazát. „A másik két testvér pedig az alán föld *Barsālia*-nak nevezett tájékára jutott, *Kaspia* városaihoz, melyet „a turkok (*Tōrājē*) kapujának“ neveznek. Lakóik a bolgárok és pangurok (v. ö. Φαναγουρία vidék nevét a Kuban folyó közelében) egykor keresztények voltak; de midőn idegen uralom alá jutott e vidék khazaroknak nevezték őket idősebb testvérük neve után, kit *Chazarīg*-nak hivtak“ (Marquart : Osteurop. u. ostasiat. Streifz. 15, 16, 479, 485.). A bolgár és kozár tehát egy testvér. Egybevág ezzel Ibn Roszteh-nek az a tudósitása, mely szerint a bolgárok egyik törzsét *barsūlā*-nak nevezik, a mennyiben t. i. ez a név azonos a kozároknak imént emlitett *Barsālia* földével, Theophanes is tudja, hogy a kozároknak ősi földje Βερζιλία (l. Pauler id. m. 118.).

jelent, de ez értelmében nem a mi magyar nyelvünk, hanem a csuvas nyelv alapján fejthető meg, hol *šórê* (régibb **šarê* alakból fejlődve) „feheret“ és *kil* „házat“ jelent. Konstantinus könyvének az a sokszor idézett helye, melylyel a honfoglaló magyarokra vonatkozólag némelyek a nyelv*változtatás*, mások a nyelv*keveredés* kedvelt eszméjét bizonyitgatják, nem foglal magában többet, mint a *kétnyelvűség* észrevételét, vagyis azt, hogy azok az előkelő magyarok, kik a császári udvarban megfordultak, tudtak saját nyelvükön kivül kozárul is, mely abban az időben Bizanczban bizonyára ismertebb volt a magyarokénál s valószinűleg az utóbbiakkal való politikai tárgyalásoknál is szerepel. „Megtanitották (a kabarok) — igy szól a szöveg — a turkokat (vagyis: magyarokat) a kozárok nyelvére s ők tudják azt a nyelvjárást most is, *de tudják a turkok másik nyelvét is*“.[1] Jól megérthetjük az itt jelzett kétnyelvűséget, ha számba vesszük, hogy a magyarok a honfoglalás előtt hosszú ideig szövetségben éltek a kozárokkal, hogy ennek következtében nemcsak Lebedias magyar vezér nyerhette feleségül a kozár khagán leányát (mint erről Konstantinus tudósit), hanem az ily kozár-magyar összeházasodás különösen az előkelők közt napirenden lehetett, végül hogy a kabarokkal egy egész törzs olvadt be a magyarokba, mely az utóbb idézett kútfő szerint a nyolcz magyar törzs között az „első“, a „legbátrabb és legvitézebb“ (MHK. 124.) tehát mindenesetre elég befolyásos volt.

Szintigy nem vehetjük jelentős bizonyitéknak a magyarok eredetének kérdésében azt a körülményt, hogy a bizanczi irók a magyarokat 839 óta — a midőn Georgius Monachus krónikája néhány soron belül három név, ú. m. Οὔγγροι, Οὖννοι és Τοῦρκοι alkalmazásával szól felőlük (MHK. 102.) — rendesen az utóbbi jelzéssel emlitik, tudván azt, hogy ugyancsak Τοῦρκοι volt náluk egész 765-ig a kozárok neve (mely Theophanes-nél szintén váltakozik a Χάζαρεις névvel),[2] noha épp az imént láttuk Konstantinus tudósi-

[1] „De Administrando Imperio“ 39. fej.: (Κάβαροι) τὴν τῶν Χαζάρων γλῶσσαν αὐτοῖς τοῖς Τούρκοις ἐδίδαξαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν αὐτὴν διαλέκτον ἔχουσιν. ἔχουσι δε καὶ τὴν τῶν Τούρκων ἑτέραν γλῶτταν (MHK. 124.). Hogy ez az észrevétel Konstantinus művébe került. annak korántsem a néprajzi, vagy nyelvi viszonyok iránt való érdeklődés az alapja, hanem annak a ténynek *politikai* szempontból való fontossága, hogy a magyarokkal való tárgyalásnál nem okvetetlenül szükséges *magyarul tudó* tolmács alkalmazása — a minőt az udvar bizonyára nehezebben tudott előkeriteni — mert beszélnek a magyar követek körében *kozárul* is. Ha a császár a magyarok néprajzi, vagy nyelvi viszonyait följegyzésre érdemesnek itélte volna, akadt volna erre böves-bőven anyaga, de ily szempontból az ő közlései sokkal kevesebbett tartalmaznak a keleti irókénál is, éppen mert velük nem törődött. Képtelenség már ezért is föltenni Konstantinustól azt a nagy nyelvtudományi képzettséget föltételező észleletet, hogy a magyarok „*keverék*nyelven“ beszéltek.

[2] L. Marquart id. m. 47. Igen valószinűnek tartom, hogy a *turk* népnév alkalmazása a magyarokra valamely keleti nép révén jutott divatba a görögöknél. Erre vall t. i. az a körülmény, hogy a Chorenac'i Mózes-nek tulajdonitott földleirás, a Nikopsistól északra lakó vagyis kubánmelléki bolgárokkal (*Bulγar-k'*) együtt emliti a *turkok* népét (*T'urk'-k'*), mely néven — mint ezt ugyancsak Marquart kimutatja (id. m. 57—58.) — nem lehet a kozárokat érteni, minthogy ezek *Xazir-k'* jelzéssel alább a *Bulχ-k'* nép társaságában vannak fölemlitve. Még kevésbé érthetők itt a *turk* nevezet alatt az altáji turkok, minélfogva nem marad más föltevés hátra, mint az, hogy ez a turk nép a bizanczi

tásából, hogy kozárok és magyarok merőben különböző fajú és nyelvű népek voltak. Hasonló általánossággal alkalmazza az orosz krónika viszont a magyarok *Ugri* nevét a kozárokra megkülönböztetvén őket, mint „fehér ugrokat“ amazoktól, kik nála „fekete ugrok“. A nélkül, hogy e többször fejtegetett tárgynál itt bővebben időzni akarnánk, világosan megítélhetjük már ez előadott tényekből is, hogy oly bizonytalan körű népnév, mint a Τοῦρκοι, épp oly kevéssé alkalmas arra, hogy ethnikai meghatározás alapjául szolgáljon, mint akár a népvándorlás századaiban szintén több fajta népre alkalmazott *scytha, hunn* és *avar* népjelzések.

Még legtöbb számbavételt érdemel a török eredet elméletének védelmében az a néprajzi erősség, hogy a magyarok *harczos lovas* nép voltak, ellenben nyelvrokonai békés halászok és vadászok. Ha azonban jól szemügyre vesszük a történeti kútfők vallomásait s egybevetjük ezeket a nyelvi és néprajzi vizsgálatokból folyó tanulságokkal, csakhamar rájövünk, hogy a szóban forgó ellentét nem eredeti állapot. Tudjuk jól, hogy Ibn Roszteh és Gardêzî szerint a „madsgarok“ egyik főfoglalkozása a *halászat* volt. „Tartományuk kiterjedt — így írja az előbbi — s egyik határukat a Fekete tenger alkotja s ebbe két folyam szakad, az egyik nagyobb a Dsaihûnnál (vagyis az Oxus folyónál), s ezen folyamok közt laknak. Télvíz idején, a ki ezen folyók valamelyikének közelében lakik, e folyóhoz húzódik s *a telet partjain tölti el halászva“*; „élelmüket ilyetének szerzik meg“ — toldja ehhez a másik forrás (MHK. 168—9.). Regino szerint is az ungrok „átbarangolják a pannonok és avarok pusztaságait s *vadászatból és halászatból szerzik meg mindennapi eledelüket“* (u. o. 322. l.). De Herman Ottó-nak a magyar népies halászat tárgyi hagyományai és okiratos emlékei terén eszközölt kutatásai, valamint a magam tanulmányai a magyar halászat műnyelvére vonatkozólag (Ethn. 4 : 165., 261. l.) szintén kétségtelenül igazolják, hogy „bárhonnan jött legyen a magyarság, halászó vidékről kellett jönnie, s hogy az emberiség ősfoglalkozása, a halászat mindenesetre e nemzetnek is ősfoglalatosságai közé tartozott s tartozik ma is“, épp úgy mint a voguloknak és osztjákoknak. Másrészt azonban az is kétségtelen, hogy az utóbbi népek, noha mai hazájukban a ló éjszakon egyáltalában nem, délen pedig csak gyéren tenyészik, eredetileg *szintén lovas nép volt* épp úgy mint a magyar. Kitűnik t. i. ez abból, hogy e népeknek régi korokból fenmaradt hősi énekeiben, valamint mythikai képzeteiben és hagyományos vallási életében a lónak kiváló szerep jut. A vogul Égatya, *Numi-Tąrėm* mennyei birodalmának „aranygyepes szép földjén“ „hét lovú lovas ménes, hat lovú lovas ménes“ száguld, „naphimes hét lóval van istállója, hófehér hét lóval van istállója“, „aranyszőrű paripán“ lovagol s fehér lovon szokott lebocsátkozni földi világszemléjére (l. Vogul Népkölt. Gyűjtem. I : CCCXII.). „Válla tarka,

írók turkjaival, vagyis a magyarokkal azonos, mihez jól illik a bolgárokkal való szomszédság ténye is. Megjegyzendő itt, hogy a magyarok Σάβαρτοι neveről is csak keleti, jelesen *örmény* forrás nyomán szerezhetett Konstantinus császár tudomást, továbbá hogy *turk* (الترك) néven ismeri a magyarokat El-Bekri is (Marquart id. m. 30.).

csipője tarka szárnyas lovon" járja körútját az Égatya legkisebb fia, az ünnepelt „Aranyfejedelem", vagy közönséges nevén „Világügyelő férfiúnak" hivott istenség is (u. o.), a Pelimi istenséget hivei arra kérik, hogy „nyomorúságos nép lakta nyomorúságos földrésze felé irányitsa csipője tarka szent állatának aranyos kantárja hét kötését" (u. o. II : 495.), szintigy mondja GONDATTI,[1] hogy az Obfői istenséget fehér lovon ülőnek képzelik. Fontos adat tárgyunk szempontjából, hogy a voguloknál megmaradt a *lovas vadászat* emléke, a minőről HERODOT a szkytha földön túl lakó Ἰύρκαι népnek leirásában tesz emlitést. „A *Tarėm*-fiútól való leterittetésről" szóló medveénekben panaszolja a vadászától üldözött állat, hogy ama „fürtje kifejlett szépséges férfi jégszinszőrű lova háta fölött üldögél" sőt a „férfigombos hatalmas erdei állatot" akkép követi. Midőn már lovas vadásza csaknem utóléri, imádsággal fordul az égi atyához: „Fenséges aranyos atyuskám!" — így szól — „ló lábát gátló dombos földet bocsáss alá, állat lába bukó halmos földet bocsáss alá!" s e kérésének teljesültével menekül (Vogul Népk. Gyüjt. III : 135—8.; Ethn. 5 : 167—9.). Többször előfordul uralvidéki régészeti leletekben, hogy a bálvány alakja lovon ül. Kiválóan fontos alkalmaknál a voguloknál és osztjákoknál a *lóáldozat* divik, melynél különösen a fehér szőrű állatot kedvelik. Ily állat előszerzésére az északi vogulok nem kimélnek sem költséget, sem fáradságot s képesek érte egész küldöttséget egy hétig tartó útra is meneszteni. Hogy mennyire szeretik a lóhúst, arra nézve jellemző, a mit e tárgyban NOVITZKIJ, a vogul-osztják hittérités szemtanuja és krónikása 1715-ben ir. E szerint midőn a kiküldött papok már nagynehezen megnyerték volna a kondai osztjákokat a keresztségnek, ezek végül avval a kikötéssel állottak elő, hogy „ne legyen számukra eltiltva a *lóhús élvezete;* mert nincs a világon oly jóizű étel s mely nekik oly kellemes volna; inkább tudnak életüktől megválni, mint ezen jóizű eledeltől" (Vogul Népk. Gyüjt. I : CXIV.). De klasszikus bizonysága annak, hogy a lóval való foglalkozás egykor északi nyelvrokonainktól sem volt idegen, a lóra vonatkozó jól kifejlett *műnyelv* (l. Ethn. 5 : 166.) s lényeges itt kiemelnünk, hogy e műnyelv több eleme *a magyarral egyezik* bizonyságául annak, hogy a lóval való bánás tudománya a magyaroknál és uralvidéki rokonaiknál még egykori közösségük, illetve földrajzi szomszédságuk korából való, tehát hogy ebben a néprajzi vonatkozásban közöttük épp úgy nincs különbség, mint a halászat pontjában. Fölsoroljuk itt e fontos tanulságú nyelvi adatokat, a minők:

1. Magy. ló (tő: *lova-*), dial. *lú*, *lo* = északi vogul *lūw* (*luwėm* „lovam"), lozvai *lū* (*lūm* „lovam"), kondai *lo̜* (tő: *lo̜γ-* : *lo̜γėm* „lovam"), tavdai *lu* (tő: *luw-* : *luwa̜n* „lovuk"); északi *lūw-pi'* „lófi, csikó" | északi osztják *lou. lovi*, szurguti *la̜u*, *la̜uχ*, *loχ*, irtisi *tau*, *tav* „ló". Valószinűleg a kaukázusi nyelvek köréből: v. ö. chinnalug *lak* „csikó" és „borjú", buduch, dsek *lag* „borjú" (l. „Árja és kaukázusi elemek" cz. művem 445. l.).

[1] Слѣды язычества у инородцевъ сѣверо-западной Сибири („A pogányság nyomai Szibéria északnyugati nemzetiségeinél"). Moszkva, 1888 : 20. l.

2. E régi kifejezés: **másod fű ló**, *harmad fű ló*, melynek értelme „másod éves ló“, „harmad éves ló“. Szóról-szóra egyező jelzés a vogulban: *kit pum lūw* „két fű ló“, *χūrėm pum lūw* „három fű ló“.

3. Magy. **nyereg** (tő: *nyerge-*) = kondai vogul *naγrä*, *naîrä*, *naîr*, északi *na'îr*, lozvai *naîr*, tavdai *näurä* „nyereg“ | szurguti osztják *noger*, déli *negėr* „nyereg“. A kaukázusi nyelvek köréből: v. ö. csecsencz *nevir*, *nuir* „nyereg“ (l. Árja és kauk. el. 487.).

4. Magy. **ostor**, *ustor* = északi vogul *ǭštėr*, lozvai *ǭštėr*, pelimi *ǫštėr*, kondai *ōštėr* „ostor“ | (hangátvetéssel): udori zürjén *orś*, votják *urîs*, *urės* (acc. *urs-äz*) „ostor“. Az árja nyelvek köréből: v. ö. szanszkrit *áṣṭra-* „marhahajtó ösztöke“ = avesztai *aštra-* „ostor“, pahlavi *aštr* „lóhajtó ösztöke“ (l. u. o. 494.).

5. Magy. **szekér** (tő: *szekere-*), dial. *szeker* = szurguti osztják *ḷiker* „szán“ (szókezdő *s*-ből fejlett *ḷ*-vel). Az árja nyelvek köréből: v. ö. szanszkrit *çákaṭa-* „szekér“, melyben a lingualis *ṭ* ejtése az *r*-éhez hasonló. (l. u. o. 566.). Az osztják szó „szán“ jelentéséhez megjegyzendő, hogy az északi Ural vidékén nyáron is szánon járnak, tehát e készség teljesen pótolja a szekeret, melynek alkalmazása a déli vogaloknál és osztjákoknál is több jel szerint újabb keletű (neve a kondai vogulban: *ōrėp* a tatár *arba* „szekér“szó átvétele).

6. E tájszó **kör-**, *kür-*, melynek értelme a moldvai csángóban a megfelelő igekötőkkel: „befogni, kifogni (az igavonó jószágot)“, pl. „*bekürtén* az ökreit“ = „befogta a járomba“, „*kikürtén az ökrëket*“ = „kifogta a járomból“ s át nem ható alkalmazásban is, pl. Beregben: „*bekür* az ökör a járomba“ = „befűzi a nyakát, beáll“, innen *bekörtet* Máramarosban: „betereli az ökröt a járomba“.[1] Alakilag és jelentésben pontosan megfelelő kifejezés a vogulban: *kėr-* „befogni (a lovat, vagy rénszarvast)“, pl. *luwä kėri* „befogja“, mondhatnók: „be*küri* lovát“. Ez igének jelentése egyébként „betűzni, beleölteni, beledugni“ s mint a magyarban intransitive is használatos „beleakadni, belefűződni“ értelemben (v. ö. a magánhangzók viszonyára nézve: magy. *gyökér, gyükér* = vogul *jėkwėr* id.).

Látnivaló mindezekből, hogy az az ethnikai válaszfal, melyet népünk török eredetének vallói a magyarok és nyelvrokonaik közt fenállónak hirdetnek, a tüzetesebb vizsgálatnál gyönge ködképnek bizonyul, mely semmikép sem nyujthat támasztékot oly nagyszabású fölvételre, hogy a magyarok a távol keletről, török népek kebeléből szakadtak volna ki s nyugatra jutva faji jellegüket s nyelvüket megváltoztatták volna. Nincs okunk, mely miatt a magyarok ősi lakóhelyeit merőben külön útakon s más környezetben keressük, mint faj- s nyelvrokonaiét s ezért az Altaj vidékéről való származás nézetét talán most már végleg a letűnt tudományos tévedések birodalmába sorozhatjuk. Nem menti meg e föltevés hitelét az a vélt hasonlóság sem, melyet némelyek az *on-ujgur* és *on-ugur* (*on-ogur*) nevek közt látnak s melyből nézetem szerint legfeljebb csak az elfogadható, hogy mindkét nép-

[1] L. TOLNAI VILMOS-nak e magyar szó használatára vonatkozó közleményét: Magy. Nyelvőr 33: 294—5.

nevezet egyazon módon van képezve, vagyis előrészében a török *on* „tiz“ szót tartalmazza a keletszibériai feliratokon található s a szövetkezett nemzetségek számát jelző szókkal összetett *üč oγuz* „három oghuz“ *altï oγuz* „hat oghuz“, *tokïz oγuz* „kilencz oghuz“, *üč kurïkan* „három kurykan“ és *otuz-tatar* „harmincz tatár“-féle törzsnevezetek[1] mintájára. Hogy ez a két külön névvel jelzett nép azonos volna, arra semmi adat a történeti kútfőkben. Az *on-ujgur*okat az Abulgházi művében fölhasznált ujgur krónika az I. század végén az Irtis forrásvidékén, tehát az Altaj hegység táján lakó részben földműveléssel, részben baromtenyésztéssel, egy harmadik csoportjában pedig halászattal és vadászattal foglalkozó, egyszóval békés életű népnek tudja. Sehol annak említése nem található, hogy e nép innen még tovább költözött volna nyugat felé; ellenben közismert dolog, hogy az ujgurok a VIII. század közepén oly erőben voltak, hogy legyőzhették a turkokat s ugyancsak az Altaj vidékén virágzó birodalmat alapitottak. Ezzel szemben azt a területet, hol az *on-ogur*okat a róluk szóló legrégibb történeti emlékezet, PRISCUS tudósítása ismeri, a honnan t. i. őket ezen kútfő szerint kevéssel 461 előtt a szaragur és urog népekkel együtt a tőlük keletre lakó szabirok kiszoritották, mindenesetre az *Uralon innen eső vidékre* kell helyeznünk, számbavéve egyrészt azt, hogy még a szabirokon túl laktak az avarok s azokon túl keletre következtek csak a terjeszkedő altaji turkok, tehát hogy két hatalmas népnek bizonyára nem csekély területű lakóföldje választotta el őket az Altajtól, másrészt hogy a szabirok egykori hazáját a nevük emlékét őrző *Szibir* uralmelléki tartománynév s az uralvidéki népek mondáiban tatárul *sïbïr, sïvïr*, vogulul: *sąpér,* osztjákul *šopėr*, *šaper*, *šăbar*, *ťăpar*, *šaber* néven emlegetett kiveszett őslakók hagyománya jelzi. Azután meg, ha az onogur nép tényleg azonos volna az on-ujgurral, tekintve hogy az onogurok bizonyos közelebbi viszonyát az ő nevüknek *ungri* változatával nevezett magyarokkal senki kétségbe sem vonja, nem következnék-e ebből a viszonyból az, hogy a magyar nyelvben levő török elemek a sajátos *ujgur* hangalakkal jelentkezzenek? Erre azonban semmi nyom.

De bármikép itéljünk is az on-ujgur és onogur nevek összefüggésére nézve, ennek a kérdésnek a magyarok őshazájának kutatásában nincsen különös jelentősége annál az egyszerű oknál fogva, mivel *a magyarok nem azonosíthatók az onogurokkal;* hanem a kettejük közt való kapcsolat helyesen csak úgy fogható föl, hogy *az onogurok, mint a bolgár fajta törzsek egyik ága eredetileg külön álló, török fajú és nyelvű népséget alkottak,* kik minden valószínűség szerint ethnikai érintkezésben, talán politikai összeköttetésben is állottak *a merőben más fajú és nyelvű és más műveltségű fokon álló magyarokkal,* idővel talán velük egybe is olvadtak, de származásuk s történeti multjuk szerint emezektől különböztek. Így vélekedik PAULER GYULA is, ki szerint „az unuguroknak *semmi közük sincs,* bár sokan össze akarják zavarni, *a magyarral*“ (Magy. Nemz. Tört. Sz. Istvánig: 239.). Tüzetesen kifejtettem e nézetem okait „Az ‚ugor‘ népnevezet eredete“ cz.

[1] W. RADLOFF: Alttürkische Inschriften 355, 455, 428, 429.

értekezésemben (Ethn. 6: 349—387.) egyebek közt arra utalva, hogy az *on-ogur*, *un-ugur* összetételes népnév utórészében ugyanazt az 'Ογώρ, Οὐγούρ népnevet tartalmazza, mely ily önálló jelzőtlen alakban Theophylactus-nál és Menander-nél (VI. sz.) fordul elő s a szibériai feliratokon többször található *oγuz* népnév, illetve ennek az arab és bizanczi íróktól kúnokra, szeldsukokra és turkománokra, tehát a népvándorlás utolsó rajaira alkalmazott *ghuz*, Οὖζ változata hangalakjától csak avval a *z* ≻ *r* változással tér el, mely a magyar nyelv török jövevényszavainak legfőbb csoportját jellemzi,[1] továbbá hogy az evvel az *ugur* névvel összetett *saragur*, *uturgur*, *kočagir*, *ultzingur* s egyéb népnevek előrésze is megfejthető a törökség alapján, úgy hogy Σαράγουρ a kozár Σάρκελ előrészével (= csuvas *šórĕ* „fehér") „fehér ugor", Οὐτούργουρ a csuvas *vǫttǫr* = török *otuz* „harmincz" szóval az *otuz-tatar* „harmincz tatár" mintájára „harmincz ugor" volna, szintígy jelentene Κοτζάγηρ a *köčer* „vándorló, nomád" szóval „kóbor ugort" s Οὐλτίντζουρ, vagy *Ultzingur* a csuvas *ı̑lttĕn* = *altı̑n* „arany" szóval, az „arany hordához" hasonló kifejezéssel „arany ugort". Az ugorok törökségére vall, hogy Theophylactus szerint az európai avarok a Fekete Til, vagyis Volga mellékén honoló 'Ογώρ-okból szakadtak ki, de az avarok török nyelvűségét a *bokolavra*, *tudun* és *khaghan* méltóságnevek teszik valószinűvé. Végül hivatkoztam az Οὐννουγούνδουρ, vagy *ugundur* bolgárok nevének végzetére, mely az *unugur*, *ugur* szavakból a török *-lar*, *-lär*, illetve *-lor*, *-lör* többesképző hasonult *-dor* változatával magyarázható. Az onogurok töröksége ellenében nem hozható föl bizonyítékul Jordanes sokszor idézett helye a hunugoroknak *becses prémekkel való kereskedéséről* („Hunuguri autem hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium" Get. 5: 37. §.); mert jól megjegyzendő, hogy itt nem prémes állatok *vadászatáról*, hanem az azokkal való kereskedésről, tehát ugyanarról a szerepről van szó, melyről a *török* fajú kozárok és különösen a volgai bolgárok híresek.[2] A ki népünk termé-

[1] Az *oγuz* és *ogur* népnevek azonosságának nézetét „Zur Geschichte Eurasiens" (1904) cz. tanulságos értekezésében újabban Martin Hartmann berlini tanár is fejtegeti utalva a *z* ≻ *r* hangváltakozásnak némely köztörök és török-mongol megfelelésekben mutatkozó adataira, mint tör. *ol-ur* „van" és *ol-ma-z* „nincs", tör. *köz* „szem" és *kör-* „látni", tör. *-kur* és *-kuz* műveltető képzők, török *öküz* „ökör" = mongol *üker*, tör. *öz* „maga" = mong. *öbür*. Szerinte az *ujgur* népnév is **uj-oγuz*-ból keletkezett. „*Oγuz* ist einer der älteren Namen für die Völker, die wir heut Türk-Völker nennen. Daher die zahlreichen Namen auf *ugur*, *gur*. Die Hunnen sind neben den Οὖννοι die Οὐνούγουροι der Romäer und aus dem Hunugur, *Hungur* entstand *Hungar* mit einem oft beachteten Lautwandel (*Moghal* für *Moghul*, selbst *Ugar* für *Uigur*) 14—15. l." Az utóbbi állítást alább is (17. l.) ismétli. „Dieser Lautwechsel allein klärt den Zusammenhang des Namens der Ungarn mit den Hunnen auf. Von dem Teile der Oghuz, der den Sondernamen *Hun-Oghuz,r*) führte, haben wir Reste in den *Hungar* (Ungarn)". De a régibb kútfők Οὖγγροι és *Ungri* nem *Hungari* alakban írják a magyarok nevét, miből nyilvánvaló, hogy az utóbbi ejtés az irodalomban ú. n. tudós népetymologia útján keletkezett. A német *Unger*, *Ungar* a szláv *Ongrъ* nevezet átvétele, de hogy e szót a szlávság bármily töredéke valamikor *h* vagy *χ* előhanggal ejtette volna, arra semmi nyom.

[2] L. erre vonatkozólag Kuun Géza gróf „Relationum" műve II. kötetének „De commercio Chazarorum" czimű 3 függelékfejezetét (137. l.).

szeti hajlandóságait ismeri, bajosan fogja elhinni, hogy a kereskedés valaha keleti hazájában kedvelt foglalkozása volt s jellemző e szempontból, hogy a kereskedői fogalomkörből való régibb szavaink közül az *ár* és *mér-*, továbbá a nagyobb számnevek, mint *hét*, *tíz*, *száz* és *ezer* árja, magának a kereskedőnek sajátos régi neve a *szatócs* pedig török eredetű (= tatár *satėučė*, keleti török *satχuči* „eladó, árus" a *sat-* „eladni" igétől), valamint török, még pedig csuvas, illetve bolgár jellegű török szó a *szám* (= török *san*, csuvas *som*) és a *kölcsön* (= csuvas *kivźėń* „kölcsön" mongol *külüsün* „izzadság; fizetés, bérpénz"). Az a körülmény, hogy a szlávok a magyarokat *ongrъ* = *onogur* s ennek nyomán a többi európai népek is οὔγγροι, *ungari* névvel nevezik, nem mond többet, mint a bizanczi irók Τοῦρκοι neve, vagyis nem jogosit föl arra a következtetésre, hogy a magyarok az onogurokkal azonegyek voltak, hanem csak arra, hogy — mint fentebb jeleztem — a két nép ethnikai, vagy politikai kapcsolata föltünő volt. Ezt az onogurokkal való kapcsolatot tartom én a magyar szókincs csuvas hangalkotású török elemei leginkább föltehető történeti hátterének; mert bizanczi és örmény irók határozottan tudják, hogy az *onogundur* illetve *olχontor* nép a bolgárok egyik ága, a volgai bolgárok nyelvéről pedig ma már biztosan tudjuk, hogy a csuvassal egynemű volt. Az a nézet, mely szerint a magyarok régebben *maguk is* „onoguroknak", vagy „*ungárok*nak" nevezték légyen magukat s hogy csak jelen hazájukban vették volna föl a vezérlő Μεγέρη = *Megyer* törzs előtérbe jutásával a *magyer*, *magyar* nevet,[1] bár Pauler is azt tartja, hogy a *magyar* népnév a IX. század vége felé keletkezett (Magy. Nemz. Tört. 20.), már csak azért sem tartható fenn, mivel tuvalevőleg Ibn Roszteh és Gardêzî nem a pannoniai, hanem a keleti magyarokat nevezi *maǯyar*oknak, ezeknek végső forrása pedig nem ám a X. század legelején élt Dsaihânî, mint eddig hittük, hanem mint ezt Harkavy már rég hangoztatta s újabban Marquart meggyőzően bizonyítja (id. m. 28.), Muszlim b. Abû Muszlim al Garmî volt, kinek későbbi szerzőktől fölhasznált írásai a 845. év előtti időből valók, tehát fél századdal megelőzik a honfoglalást. Egy másik döntő bizonyíték e kérdésben, hogy a volgamelléki eltatárosodott magyarokat orosz okiratok a XVI. század első felében *možar* és *možerjan* néven emlegetik, mely nyilván a *maǯar* szó átírása, valamint hogy ugyancsak a Volga és Káma közelében egész sereg *Mad́jar*, *Mad́arovo, Mažary*, *Možarovo*, *Možarka* stb. falu- és folyónevek őrzik a magyarok ősi nevének emlékét (l. Ethn. 5 : 175; 6 : 140, 385), de a volgavidéki magyarokról senki sem állíthatja, hogy a Pannoniába jött *Megyer* törzs nevét viselik, vagy hogy a honfoglalás után nevet cserélt magyaroktól, mai hazánkból szakadtak volna ki.

Annak a kérdésnek tisztázásához, hogy hol keressük a magyarok ősi hazáját, kiválóan fontos az onogurok ama lakóföldjének megállapitása, a hol 461 táján, miután a Volga és Ural közt fekvő régibb hazájukból őket a szabirok kiűzték, új hazát találtak; mert ennek tájékára kell helyeznünk

[1] L. Sebestyén Gyula dr. „A magyar honfoglalás mondái" I : 12.

többször említett ethnikai kapcsolatukból folyólag a magyarokét is. Erre nézve a bizanczi írókból és Jordanesből határozottan kivehetjük azt, hogy az *éjszaki Kaukázus* vidékén kellet lenni. Innen érthetjük AGATHIAS VI. századbeli írónak azt az elbeszélését, hogy Kolchisban egy 'Ονόγουρις nevű erőd van, „mely nevét amaz onoguroknak nevezett hunnoktól nyerte, kik a kolchokra rontván, ott legyőzettek". Szintigy THEOPHYLACTUS (VII. sz.) ama közlését, hogy a Volga felől nyugatra törő uar és khun törzsek legelőbb a barszelt, unugur és szabir népeket ejtik útjukba, mihez megjegyzendő, hogy a VI. században Barsālia az alánok földje volt, mely a Kaukázus északkeleti részén terült (MARQUART id. m. 56.). JORDANES-ből is tanulunk annyit, hogy szállásaik kelet felé túl estek a Chersonesus mellett lakó kutziagirek földén. Bizonyára az onogurok egyik ágát alkotják azok az Οὐγούρ-ok, kiket MENANDER szerint az altaji turk khagán udvarából visszatérő bizanczi császári követ 568-ban az 'Αττίλα (= Volga) és Κωφήν (= Kuma: MARQUART szerint; l. id. m. 504.) folyók közt talál. A Maeotis közelségébe helyezi a VII. századbeli ravennai névtelen földrajza *Onogoriá*-t. Tudjuk továbbá THEOPHANES nyomán (IX. sz.), hogy az onogundurok a Κοῦφις, vagyis Kuban mellékén laktak, a mint a Chorenac'i Mózesnek tulajdonított VII. századbeli örmény földleirás is a *Kup'i bulγar* (= Kuban melléki bolgár) törzs társaságában említi az *Olχontor Blkar* törzset, mely név nézetünk szerint az onogundurral azonos s evvel együtt örmény hangalakitással az onogurt jelzi. Elég biztosan van tehát igazolva, hogy az onoguroknak az V. század második felében elfoglalt hazája a Kaukázus északi táján, pontosabban meghatározva az Azovi tengertől és Don-tótól keletre a Kuban folyó melléke felé húzódott.

Ugyane területre utalnak *a magyar nyelv alán és kaukázusi elemei* s fontos e mellett, hogy ugyanily eredetű elemek jelentékeny számban a rokon nyelvekben is kimutathatók, sőt hogy az alán elemek egy része közös a rokon nyelvekkel (pl. *keszeg* = vogul *kǟsėγ* = oszét *k'äsag; ezüst* = zürjén *ezîś*, votják *azveś* = oszét *äwzīst* stb.); ellenben a török elemek csak a magyarban igazolhatók régi szóanyagnak, illetve a mennyiben egyik-másik régi török szavunk a rokon nyelvekben is előfordul (pl. *gyalom* = vogul *jạlėm*, *jalėm*, irtisi osztják *jădam* < tobolszki tatár *jälėm* id.), a szóátvétel emitten újabb korú s az egyező magyar nyelvténynyel nincs oksági összefüggésben. Ebből a körülményből azt a fontos történeti következtetést vonhatjuk, hogy midőn a magyar-török nyelvérintkezés történt, a rokon népek nem éltek már a régi közös területen, az alánok és kaukázusi népek szomszédságában; más szóval, hogy az a nép, melytől a szóban forgó török műveltséghatás ered, *bevándorolt nép*. Pontosan egybevág ez a nyelvi tényekből levont következtetés azzal a tudással, melyre bennünket az imént felsorolt történeti följegyzések tanitanak, mely szerint t. i. *az onogurok a Volga és Ural közéből a szabiroktól kiűzetve 461 táján vándoroltak be a Kaukázus éjszaki tájára*, a magyarok és vele rokon népek ősi hazájába. Ez az évszám jelzi tehát valószínűséggel a török-magyar nyelvi hatás *ex quo* határidejét, mert hogy

előbb is laktak volna a Kaukázus északi táján földművelő bolgár fajta törökök, a minőnek a magyar nyelv török elemeinek tanusága szerint az onogurokat vélhetjük, arról eddigelé nem tudunk. Talán éppen evvel a bevándorlással függ össze a magyar legközelebbi nyelvrokonainak kiköltözése észak felé, vagyis hogy az éjszak-kaukázusi vidékre betört onogurok a keletebbre eső s föltehetőleg gyöngébb *mańśi* törzseket, — kik a nyelvi eltérések után itélve már ekkor nem valami szoros összeköttetésben lehettek nyugati nyelvrokonaikkal, a magyarokkal — hazájukból kizavarták, mig az erősebb magyarokkal valószinűleg nem birtak s ezért velük közösségben lakni, vagy szomszédos szövetségben élni kényszerültek.

Midőn ezek szerint úgy véljük, hogy a magyarok uralvidéki rokonai a magyarok szomszédságából, a Kaukázus tájáról költözködtek ki s jutottak — talán hosszas vándorlás után és hatalmas ellenfelektől hajtva — mai éjszaki hazájukba, nézetünk teljesen egybehangzó avval az általános észlelettel, hogy *a finn fajú távolabbi rokon népeknek vándorlása is nem éjszakról délre, hanem délről éjszakra történt*. A finnekre nézve az éleseszű Thomsen Vilmos mutatta ki, hogy időszámitásunk első századaiban, midőn nyelvük még germán és balti népek hatása alatt állott, a *Finnöböltől délre* laktak,[1] ide pedig délkeletről, a Volgavidék azon tájairól jöttek, hol ma a finnek legközelebbi nyelvrokonai, a mordvinok és cseremiszek élnek, a kiknek nyelvébe némely litván eredetű szó a finnség révén jutott, jeléül annak, hogy az e népekkel való egység a litván hatás korában még nem szűnt meg teljesen. Az a finn fajú nép, melynek nyelvét ma a lappok beszélik, a finn honfoglalás előtt a finnek mai hazájában, tehát szintén délebbre lakott.[2] Fontos bizonysága a déli eredetnek az összes finn-magyar nyelvekben található közös és nem közös *árja elemek*, melyeknek eredetét olykép képzeljük, hogy az árják keletre való vándorlása alkalmával a főtömegektől elszakadt különféle nyelvjárásokon beszélő s a dél-oroszországi pusztaságon részben nomád életet folytató, részben félig letelepedett árja törzsek nyelveiből kerültek. Ezen árja elemek sorában sok van olyan, melynek átvétele a szó fogalmi természetében rejlő oknál fogva az ó-korban Európa keletén csak délibb tájakon föltételezhető, a minők a következő baromtenyésztésre és termékeire vonatkozó kifejezések: *tehén* : v. ö. avesztai *daenu-* „négylábú állat nőstényeˮ, szanszkrit *dhenú-* „tehénˮ | *üsző* = vogul *vāsi'* „rénborjúˮ : v. ö. finn *vasa* „rénborjúˮ, *vas-ka*, *vas-ikka* „tehénborjúˮ, mordvin *vaza, vaz*, lapp *vuöse* „tehénborjúˮ és oszét *väss*, szanszkrit *vatsa* „borjúˮ | cseremisz *üšküž* „bikaˮ : v. ö. avesztai *uχša*, szanszkrit *ukṣā* „bikaˮ ‖ *juh* = finn *uuhe-* „anyajuhˮ, vogul *ǭs, ǫš, os, oš*, osztják *os, ōš*, zürjén *iž, ež*, votják *iž, ěž*, „juhˮ : v. ö. szanszkrit *áviṣ* „juhˮ (magy. *juh* e helyett **iuh* szóvégi *š* > *h* változással úgy, mint *méh*: v. ö. szanszkrit *maçá-* „Mücke, Stechfliegeˮ, magy. *köh, keh* „köhögésˮ = finn *köhä*, lapp *kōss*) | zürjén *bal'* „bárányˮ : v. ö.

[1] „Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprogˮ (Köbenhavn, 1890): 36—37, 155. l.

[2] L. K. B. Wiklund: „Entwurf einer urlappischen Lautlehreˮ (Helsingfors, 1896): 22. l.

szanszkrit *bālá-* „fiatal, zsenge, gyermek“ | mordvin *śava*, *śeja* „kecske“ : v. ö. oszét *säγä*, *säγ*, *sāγe*, *saγ* „kecske“ (= szanszkrit *čhāgá-*) || mordvin *vaša*, *vaš* „csikó“ : v. ö. pahlavi *váčak*, mazandarani *vača* „fiatal (állat vagy ember)“ || finn *udar*, mordvin *odar*, cseremisz *vodar* „tőgy“ : v. ö. szanszkrit *údhar* „tőgy“ || magy. *ester* (dial.) „meddő, magtalan (marha, juh)“ = mordvin *äšťəŕ*, finn *ahtera* id. : v. ö. szanszkrit *starι-* „meddő (tehén)“ || észt *pima* „tej“, finn *piimä* „aludt tej“ : v. ö. avesztai *paẹma-*, pahlavi *pim* „tej“ | cseremisz *šeŕ*, *šör* „tej“ : v. ö. pahlavi, újperzsa *šir* = szanszkrit *kšιrá-* „tej“ | zürjén *riś* „tejszín“ : v. ö. szariqoli *raϑč* „sűrű tej“ zürj. *vuriǹ* „gyapjú“ : v. ö. szanszkrit *urana-* „kos, bárány“ | magy. *nemez* = vogul *ńamėt* „nemezkapcza“, osztják *nämat*, *nāmėl* „nemez“, zürjén *ńamöd* „kapcza“ : v. ö. pahlavi *namat*, újperzsa *namad*, *nämäd* „nemez, durva szőnyeg ; — továbbá ezen f ö l d m ű v e l é s r e s termékeire vonatkozók : finn *jyvä* „gabona“ = votják *ju*, *jü* id. : v. ö. avesztai *yava-*, szanszkrit *yáva-* „gabona“ || mordvin *čuž*, *šuž*, cseremisz *šož* „árpa“ : v. ö. szariqoli *čüšǯ*, šiγni *čušaǯ* „árpa, rozs“ | votják *šeźi* „zab“ : v. ö. szanszkrit *sasyá-* „mezei vetés, gabona“ (= avesztai *hahya-* „gabona“) || magy. *sör*, *ser* = zürjén, votják *sur*, vogul *sor*, osztják *sąr* (*-jiŋk*) „sör“ : v. ö. szanszkrit *súrā-* „habzó szeszes ital, sör“ | zürjén *irö̆š* „ficzkósör“ = oszét *iwäras*, *wäras* id. || cseremisz *keńe* „kender“ = oszét *gänä*, *gän* „kender“ | magy. *vászon* : v. ö. szanszkrit *vásana-* „ruha, szövet, posztó“ | magy. *imeg*, *ing* : v. ö. pahlavi *yāmak* „ruha, öltözék“ = baluči *ǯāmag* „ruha, ing, kabát“ | vogul *vǫs*, osztják *uš* „ruha“ : v. ö. szanszkrit *vāsa-* „ruha“. Tanulságos adat a votják *zareź* „tenger“ = vogul *śāriś*, *śāras* id., melynek mását szintén az árja nyelvek körében találjuk (v. ö. avesztai *zrayah-* „tenger“ = szanszkrit *ǯráyas* „folyam“). Természetes, hogy az ó-korban kelet-európai árják más tengert, mint a Fekete, vagy Kaspi tengert nem ismerhettek. s hogy e tengert annyit emlegették, hogy annak szavát tőlük idegen népek is átvehették, nyilván nem nagyon távol lakhattak a tenger déli vidékétől. Arról, hogy a rokon népek vándorlásának legdélibb pontja egész a Kaukázusig nyúlik, világosan szóló vallomással tanuskodnak a fentebb (71. l.) említett adatokon kívül a következő kaukázusi eredetű l ó- é s m a r h a n e v e k : magy. *csikó*, dial. *csika* (mellette a Szilágyságban : *csukás* „csikós“) : v. ö. avar, lák *ču* abcház *čy*, abadzech *šu*, *šy*, kabardin *šy̆*, *ši* stb. „ló“ (mi szerint a magy. *csi-kó*, *csi-ka* kicsinyítő képzés) | magy. *bergány* (dial.) „tüzes ló“ és vogul *pārėn*, lozvai *päruėn* „táltos ló“ : v. ö. dsek *barkan* „ló“ = kürin *balk'an*, *palk'an*, czachur *balkan* id. | magy. *csina*, *csinu* (dial.) „kis csikó“ és zürjén *čań*, votják *čuńi* „csikó“ : v. ö. grúz, mingrél, láz *cχeni*, ingiloi *cχen* „ló“, abcház *a-čan*, *a-dčan* „kancza“ (az *a-* előrész névelő) | magy. *csura* (dial.) „csikó“ : v. ö. andi *čor*, szvanét *čaar* „csődör“ | vogul *süpėl*, *sǫpėl* „másodfű csikó“ : v. ö. szvanét *sabol* „csikó“ | vogul *jeuėr*, *jėur* „csikó“ : v. ö. agul *ivura*, *ivra* „csikó“ | finn *orhi*, *orihi*, *orii*, *oris*, zürjén, votják *už*, cseremisz *ožo*, *oža* „csődör“, lapp *orries*, *oιres*, *vìoιres* „hím“ (állat) : v. ö. akuša, chürkilin *urči*, kaitach *urči*, *irči*, varkun *urči*, *uči*, kubači *uča*, *uče* „ló“, továbbá oszét *urs*, *wurz* „csődör“ || magy. *gulya* (a régibb nyelvben) „barom ; tehén“ : v. ö. chürkilin *gula*

„hízó marha“ | magy. *boczi* „kis borjú“, *bocs* „bivaly borja; medve kölyke“: v. ö. grúz *boča-la* „borjú“, mingrél *boši* „gyermek“, andi *moči* „gyermek“, ud *mozi* „borjú“ | lapp *miessie, miesse, miese* „borjú, rénborjú“, votják *mes* „fiatal tehén; bárány“, zürjén *mös*, vogul-osztják *mis* „tehén“: v. ö. dido *meši* „borjú“, andi *miči*, chinnalug *misi* „kicsiny, fiatal“ | votják *oš*, zürjén *öš* „ökör“: v. ö. avar *ocj*, kajtach *unc*, *us* varkun, ud *us*, dido *is* „ökör“ | votják *iskal, eskal*, cseremisz *uskal, škal*, mordvin *skal* „tehén“, melynek előtagja az előbbi szó, utótagja: kürin, akusa *kal*, varkun *kal*, *q'val*, kaitach *gal*, *gväl*, chürkilin *qväl, kval* „tehén“ | vogul *χär*, *k'ër*, osztják *χor*, *kär* „bika, csődör, ökör“: v. ö. grúz *χari*, ingiloi *χk'ar* „bika, ökör“; továbbá a következő „tejfélét“ jelentő szó: finn *noki*, zürjén *nök* „tejszin, tejföl“, votják *nek* „vaj a savójával“: v. ö. kürin *nekkχ*, rutul *näk'*, *nek*, arčin *nek'*, tabasszarán *nik'*, varkun, kubači *nig*, agul *nak'*, lák *naχk*, avar *nah*, *noχ* „vaj“. Igen figyelemre méltó, hogy a rokon nyelvek több f a- és e r d ő n e v e is kaukázusi eredetű, így maga a „fát“ jelentő vogul *jiw, jū*, osztják *juχ*: v. ö. czachur *juv* „fa“, rutul *juχ* „nyirfa“ | lapp *muorra, morra, mūrra, mūr* „fa“, mely a *Szilágy, Szilvágy, Nyárád* módjára képzett régi magyar *Mooragy* erdőnévben is megvan: v. ö. lák *murχ* „fa“ | magy. *csere* (dial.) „cserjés, bokros hely; kis erdő“: v. ö. tabasszarán *čere* „bokor“ | magy. *cseret* „nádas, kákás sűrűség“: v. ö. szvanét *čirt'* „bokor“ | vogul *rēs* „erdő“: v. ö. andi *rešu* „erdő“, karata *roša* „fa“ | votják *kwak* „cserjés, kis erdő“: v. ö. arčin *χvaq* „erdő“ | mordvin *pičä*, lapp *piehcie* „fenyő“: v. ö. georgiai *p'ičvi*, örmény *p'iči* „fenyő“ | vogul *tari*, *täri*, *teru* „fenyő“: v. ö. lák, kürin *ttar*, buduch, dsek *dar* „fa“ | vogul *χäl*, *k'ël*, *k'äl*, mordvin *kelu, kilej* „nyirfa“: v. ö. varkun, kaitach *kalka*, chürkilin *galga*, akuša *galgi* „fa“. Mindezek azt tanusitják, hogy nyelvrokonaink nem az Uralban és Középoroszország hegyeiben, hanem a Kaukázusban ismerték meg előbb az erdei életet s kezdetben ott űzték ősfoglalkozásukat, a vadászatot. Ha ezek után azt tapasztaljuk, hogy a magy. *konda* (dial.) „disznócsorda“ (innen: *kondás, kondász* „disznópásztor“) mása az andi *χunta* „disznó“, továbbá hogy a disznó tápláléka a *makk*, a tölgy bogyója a rutul *maχ*, ud *mäχ*, kürin *mäg'w*, avar *miqq*, varkun, kubači, kaitach *miq*, chürkilin *mig'* „tölgy“ és „makk“ jelentésű szókkal egyező, azután hogy maga a *tölgy* az alán-oszét *tūlʒ*, *tolʒä* s a tájnyelvi *csepe* „fiatal tölgyfa“, melynek teljesebb alakját a *csepeles* „tölgyes“ képzés mutatja, az avar, ingiloi *tcip'el*, grúz *tcifeli*, mingrél *tcipuri*, láz *cip'uri*, *sipri*, szvanét *tcüfra* „bükkfa“ szókkal egybevethető, végül hogy alán-oszét eredetű az *öszvér* szó, mely a szamárnak ismeretét föltételezi, azt hiszem nem lehet többé kétséges, hogy a török hatás előtti s a rokon népek földrajzi közelségében végbe ment alán és kaukázusi nyelvérintkezésnek földrajzi szintere délen van, vagyis csakugyan a *Kaukázus északi tája*. De egyszersmind azt jelenti, hogy u g y a n e f ö l d v o l t a m a g y a r s á g k é p z ő d é s é n e k ő s i t e r ü l e t e.

Ez az a *maǯγarok földje*, melyről DSAIHÁNÍ nyomán a keleti kútfők irnak s melynek végső forrása, mint fent jeleztük a IX. század első feléből való, minélfogva IBN ROSZTEH X. és GARDÉZÍ XI. századbeli irók tudósitásai a

magyarokról s szomszédairól az ezen korbeli — t. i. a IX. század eleji — állapotok leirását tartalmazzák. Nem helyes tehát az a nálunk elterjedt fölfogás, hogy a magyaroknak az a rúmi tengerbe szakadó két nagy folyós korábbi hazája, melyről bennünket a keleti források értesitenek, a Konstantinustól leirt 'Ατελκουζού, melynek a császári szerző szerint nem két, hanem öt nagy folyója van s hova a magyar nép főtömege mindenesetre később költözött, akkor midőn a bessenyők őket Lebediából kiűzték, mi azonban nem történhetett még meg abban az időben, midőn Gardêzî-nek végső forrása a mağγarokról való közlését irta, mert ugyanez a forrás a bessenyőket még a *kozároktól keletre*, a kipcsakok szomszédságában, tehát *túl az Ural folyón* tudja. Bizvást csatlakozhatunk a mağγarok földjének megállapitásában Marquart-hoz, ki a Gardêzî-nál megnevezett két folyó közül az اتل-ben az *Etil*-t, vagyis a magyaroktól Kézai szerint igy nevezett *Don*-t, a másikban pedig a hibás دوبا (*Duba*) jelzést كوبا-ra (*Kuba*) javitva, az örmény *Kupʿi*, illetve görög Κοῦφις, Κωφις, tehát a *Kuban* folyó nevét ismeri föl (id. m. 30—32.). Igen jól illik e meghatározáshoz El-Bekri-nek az a közlése, hogy „a mağγar föld határainak egyik végében a puszta irányában egy hegy van, a melyen egy ابين nevü nép lakik, melynek lovai, barmai és szántóföldjei vannak. A hegy alján a tenger partján egy اوغونا (*Ogona*) nevü nép lakik. Ezek keresztények; a Tiflis tartományhoz számlált muszlim földdel határosak. *És ez a hegy a Bab-al-Abwad* (vagyis „a kapuk kapuja“ = *Derbend*) *országig húzódik és a kozárok földéig ér.*“ Ez a hegy minden kétséget kizáró világossággal a *Kaukázus*.[1] A Don és Kuban közt, illetve a Kaukázus éjszaki táján volt tehát a keleti kútfők szerint is a magyaroknak az a vize és füvedús ősi földje, hol főkép halászattal, vadászattal és baromtenyésztéssel foglalkoztak, e mellett a nép egy része *földműveléssel* is, a mint erről Gardêzî-nek az a tudósitása tanuskodik, hogy a magyaroknak *„sok szántóföldjük van“* s a mint a régi török eredetű magyar *eke*, *szérű*, *arat*, *sarló*, *szór*, *búza*, *árpa*, *borsó*, *kender*, *komló*, *tiló*, *őröl* stb. szavak is bizonyitják.

Ezek után nem lesz nehéz elszámolnunk a baskir földi őshaza fölvételének bizonyságaival. Jelentősnek tetszik ezek közt mindenekelőtt Ibn Roszteh és Gardêzî ama közlése, hogy „a besenyők és eszegel bolgárok földje közt fekszik a magyarok első határa“, melyre Pauler (id. m. 243.) hivatkozik is. Minthogy a besenyők, ugyane szerzők közös forrása szerint, a kozároktól keletre, tehát az Ural-folyó vidékén tanyáztak, másrészt meg hitelesen tudjuk, hogy a volgai bolgárok hazája a Volga és Káma közelében feküdt, nem lehet abban kétség, hogy az idézett hely tényleg a baskirok mai földére, illetve ottan lakó magyarokra vonatkozik. Ismerjük is e magya-

[1] L. F. Westberg: „Beiträge zur Klärung orientalischer Quellen über Osteuropa“. (Bulletin de l'Académie imper. des sciences de St.-Peterbourg. V. Série. Vol XI. 1899. 215. lap.)

rokat Julián jelentéséből. De jól figyelembe kell vennünk, hogy IBN ROSZTEH és GARDÉZÍ szövegében még egy földrajzi meghatározás olvasható, mely az előbbivel semmi módon össze nem egyeztethető. Ebben két nagy folyóról van szó, mely a rúmi, vagyis Fekete-tengerbe szakad s különben is ki van emelve, hogy a mağγarok ezen tartományának egyik határát a Fekete-tenger alkotja, sőt hogy ennek kikötőjébe, Karkhba hordják az eladó szláv rabszolgákat. *A baskirok földén nem lehet sem két nagy folyó, mely a Fekete-tengerbe szakad, sem Fekete-tengermelléki határ*, mert közbeesik a bolgárok, burtaszok és kozárok földje; szláv rabszolgát is bajos szerezni s még bajosabb elvinni Karkhba. Mindez azonban könnyen érthető *a Don és Kubán közti hazában*. Tisztán áll előttünk a dolog, hogy az itt leírt két össze nem egyeztethető földrajzi meghatározás a közös DSAIHÁNÍ-féle forrásszövegben olykép keletkezett, hogy a könyviró vezir előtt két forrás, illetve — mivel MOKKADESZÍ szerint DSAIHÁNÍ a khoraszáni emir udvarában a távoli népekről való ismereteit olykép szerezte, hogy „az utazókat magához hivta s az (általok megjárt) tartományokról kikérdezte" — két följegyzett tudósitás feküdt: egyik szólott a *kaukázusvidéki*, a másik a *volgavidéki* mağγarokról, ő pedig e két adatot egymás mellé téve összeszerkesztette. Az utána iró IBN ROSZTEH talán éppen azért tette ki az első földrajzi meghatározásnál, hogy az „a mağγarok *első* határa", mivel észrevette a másik földrajzi meghatározással való ellenmondást. GARDÉZÍ-nak kevésbé gondos szerkesztésében ez a fontos „első" jelzés hiányzik.

Egy másik erőssége volna a baskirföldi őshaza elméletének, hogy MASZÚDÍ X. századi iró a magyarokat *bežγard*-nak nevezi, ISZTAKHRÍ és IBN HAUKAL szintén X. századbeli irók pedig világosan elődadják, hogy *„kétféle bašširt* van: egyik fajuk a ghuzok lakta földrész szélén tanyázik a bolgárok mögött . . . a másik baskir faj a besenyőkkel határos s úgy ők, mint a besenyők turk fajú népek s határosak a rúmi birodalommal" (l. MHK. 240.), mely leirásból biztosan kivehető, hogy itt a volgavidéki baskirokról és a pannoniai magyarokról van szó. Megértjük az itt mutatkozó névátvitelt, ha arra gondolunk, hogy a *musulman* szó a kaukázusvidéki tatároknál *musurman* és *busurman* alakban divik, mely utóbbi a magy. *böszörmény* és az iszlámhivőt jelző orosz *busurman, beserman, besermen* szóban is mutatkozik. Ugyane hangváltozással lesz a Petrarca-codex tanusága szerint a *kún*ban a keleti török *mojun* „nyak", *murun* „orr" és *muz* „jég" szavakból: *boin, burun* és *buz*. Föltehető tehát, hogy ugyanily módon a X. századbeli uralvidéki törökség — talán épp a ghuzok, vagyis kúnok — ajkán a *mažγar*nak egy **bažγar* változata képződött s minthogy épp egymás mellett éltek a Volgán túl a **bažγar* és *bažγïrd*, vagy *baškurt* (mai ejtés szerint: *bǫškïrt, bǫškǫrt*) nevű két nép, mi természetesebb, minthogy az idegen arab utazó, vagy iró, sőt idővel talán a közelebb lakó nép is ezt a két nevet egyesiti, de tudván tudja mindamellett, hogy *„kétféle"* baskir van s hogy az egyik baskirnak rokonai a rúmi birodalom mellett laknak. Ezzel a fölvétellel magyarázatát nyeri az a hangbeli eltérés is, mely a baskirok népnevének ismert *bažγïrd, baškïrt* s már IBN FADHLAN-nál található *baškurt* alakjai és másrészt

a MASZÛDÎ-féle *bežgard*, valamint a PLANO CARPINI-nél található *Bascart* és a Bécsi Képes Krónika *Bascardia* változatok közt az utótag hangzójában mutatkozik, a mennyiben t. i. ez épp a *mažyar*-éval és nem a *bazyird*-éval egyező, tehát az előbbi alak hatása alatt keletkezhetett. Ha a volgavidéki magyarokat is belefoglalják a baskirok nevébe, joggal mondhatja RUBRUQUIS, hogy „idioma Pascatir et Hungarorum *idem* est" annál is inkább, minthogy ezt saját bevallása szerint a dominikánusoktól tudja, kik erről JULIÁN nyomán hitelesen értesültek.

De azért, hogy JULIÁN a Volga vidékén megtalálta a magyarság egyik elszakadt ágát — miben kételkedni semmi okunk sincs — még ebből nem következik, hogy a baskirföld lett volna ama magyaroknak ősi hazája, kik a Don-tő mögül kiindulva előbb Etelközben, később Pannoniában szereztek maguknak új hazát. Az előbbiek után a volgavidéki magyar szállás másként nem fogható föl, mint hogy ezek a magyarok vagy a többi rokon népek éjszak felé irányuló vándorlása módján, vagy — mit valószinűbbnek tartok — *a volgai bolgárokkal együtt* kerültek el régibb kaukázusvidéki hazájukból. Hiszen rendes eljárás a népvándorlás korában az ilyen önként, vagy kényszer alapján történő együttes vállalkozás, különösen ha nagyobb szabású hadi tettek czéljából volt erre szükség. Attila az egész kelet népét vonszolta maga után seregében s ugyanezt teszik kisebb mértékben a szaragurok, midőn legyőzik az akatzirokat s arra kényszerítik, hogy velük együtt Perzsiába rontsanak. Tekintve azt, hogy az Etelköz felé nyomuló magyarok az előttük haladt dunai bolgárok csapásán indultak, fentarthatónak vélem most is azt a nézetemet, melyet a volgavidéki magyarokat illetőleg régebben (l. Ethn. 6 : 385.) kifejeztem s melyhez azóta THURY is csatlakozott (Magy. Ered. 70.), hogy t. i. a magyarságnak ez az ága szintén a bolgárok nyomán, vagy hozzájuk csatlakozva jutott éjszaki földére. Erre főkép a VII. század második felében volt alkalom, midőn Kotrag bolgárjai elszakadva délvidéki testvéreiktől, a Közép-Volga tájára vonultak s ott az ú. n. „Nagy-Bolgárországot" alapították.

Mindezek után a következőkben foglalhatom össze a magyarok eredeti hazájára s ethnikai kialakulásuk történetére vonatkozó nézeteimet:

1. A finn-magyar népek ősi hazáját a Kaukázus éjszaki táján elterülő erdős vidékek és vizben, fűben bővelkedő mezőségek alkották. Ennek a területnek közelségébe, a Volga és Ural alsó folyásának mellékére s ezen túl folytatva a mai kirgiz pusztaságba, illetve a perzsák Turánjába helyezhetjük okszerűen a finn-magyar népcsaláddal rokon *török-mongol népcsalád ősi földjét*, mely föltevéssel egyszersmind történeti alapját nyerhetjük *a sumir és régi árja jövevényszók előfordulásának* a szorosabb értelmében vett altaji nyelvekben.

2. Ősi hazájukban a finn-magyar törzsek fejlődésük kezdetén főkép halászattal és vadászattal foglalkoztak. Háziállatuk az *eb* volt s egy részüknél bizonyosan a *ló* is, melynek nemcsak húsát ették s tejét itták, hanem *velük vadásztak* és harczoltak is.

3. Az ősi hazában a finn-magyar törzsek hét ágazat-

ban fenmaradt nyelvük legrégibb jövevényszavainak tanúsága szerint két népfaj műveltségi hatása alatt állottak. Az egyiknek ma élő maradványai a *kaukázusi népek*, a másiké *az árja népek*. Mindkét hatás nyelvi jelenségei határozottan arra mutatnak, hogy ethnikai forrásuk nem egynemű, vagyis hogy úgy az árja, mint a kaukázusi népek csoportjában több törzs, vagy nép volt, mely az egymás földrajzi közelségében élő finn-magyar törzsek összeségével, vagy egy részével szorosabb összeköttetésben, vagy lazább érintkezésben állott. E sokféleség az árja csoportban oly mértékű, hogy bizonyos nyelvelemek hívebben egyező másait az *ind*-ben, másokét az *óperzsa*, *avesztai*, *középperzsa* és *pamir* nyelvjárásokban ismerhetjük föl.[1] Különös világossággal mutatkozik az *alán-oszét hatás* a finn-magyar népek keleti ágaiban, melyeknek ma a magyar, vogul-osztják és zürjén-votják a képviselői. Jól megérthetjük az ily irányú vizsgálatnál kifejlő ethnikai szálak nagy változatosságát abból, hogy mind a szóban forgó, régebben bizonyára csak kis népességű törzsek, akár halászattal és vadászattal foglalkoztak, mint a finn-magyar népek elődei, akár baromtenyésztéssel, mint az árjáké, *nomád életet éltek s ennélfogva sűrűn változtatták lakóhelyeiket*, hol az egyik, hol a másik törzs mellett laktak, aztán szövetkezés útján egybeolvadtak, majd megint részekre oszoltak. Minden hosszabb szomszédságnak, tartósabb szövetkezésnek, vagy beolvadásnak megmaradtak nyelvi nyomai, melyek mint rétegek és erek a geologiai alakulatban tanuskodnak az egyes népek keletkezésének és őstörténetének fontosabb mozzanatairól. A jelentősebb tanulságok közül kiemelkedik az, hogy a *réz* és *vas*, valamint a *kova* és *só* több szava a kaukázusi nyelvek köréből, ellenben az *arany*- és *ezüst*-é az árja nyelvek köréből való, továbbá hogy a finn-magyar nyelvek legszélső pontjain közös árja szókat találunk a *tehén*-re és *juh*-ra s hogy árja a finn-magyar nyelvek közös *ház* szava is. Nyilvánvaló ezekből, hogy a halászat és vadászat kezdetleges műveltségi állapotából a finn-magyar népek főkép árja törzsek hatása alatt tértek át a baromtenyésztésre. A földművelésre vonatkozó szavak köréből eddigelé nem ismerünk olyat, mely a finn-magyar népcsalád két legszélső ágában közösen meg volna, ellenben vannak közös gabonanevek az egymáshoz szorosabb rokoni viszonyban álló csoportok, pl. finn és mordvin, mordvin és cseremisz, finn és zürjén-votják nyelvek közt s ezek egy részéről szintén kimutatható az árja eredet. A földművelés elemi ismereteihez tehát a finn-magyar népek egymástól való szétválásuk után jutottak, még pedig szintén első sorban árja törzsek hatása alatt.

4. A törzsek, vagy egyes nemzetségek szaporodása, a tápláló föld- és víztáj elégtelensége, a nomád élettel járó számtalan apró, gyakran csak

[1] L. e tárgyra vonatkozólag „Verschiedenheit in den arischen Lehnwörtern der finnisch-magyarischen Sprachen“ cz. értekezésemet a Keleti Szemle IV. évfolyamában 374—384. l.

egy kút, legelő, vagy nő birtokáért keletkezett összetűzések, különösen pedig hatalmasabb szomszédok betörései lehettek okai a finn-magyar népeknél is annak, hogy már az időszámításunk előtti évezredben kisebb-nagyobb csoportokban kivándorolni kezdtek ősi lakóhelyükről, a Kaukázus éjszaki tájáról. Legkorábban valószinűleg az a finn fajú törzs indult éjszak felé, melynek nyelvi maradványa a *lappok* beszédében él. Ez a nép van t. i. a finn-magyar népek éjszaknyugatra irányuló vándorlási vonalának legvégső pontján. A Kr. utáni században, midőn a *finnek* germán és litván népek szomszédságában a Finn-öböltől délre laktak, a lappok elődei a finnek mai hazájában éltek, a honnan őket emezek éjszakabbra szoritották. Még előbb a finneknek legközelebbi nyelvrokonaik, a *mordvinok* és *cseremiszek* közelségében, a Közép-Volga vidékén kellett élniök. Külön csoportja a finn-magyar népek vándorlásának a *zürjének-* és *votjákoké*, mely átkelt a Volgán s egyre éjszakabbra tolatva végül a Kámán túl eső s akkor bizonyára még kevéssé lakott földön talál új hazát. Ismét külön csoportja a finn-magyar népek vándorlásának az, mely magát egy árja eredetű szóval *mańśi*-nak nevezte (v. ö. szanszkrit *mánuša-* „ember") s melynek útja nyilván a permi népekétől keletebbre haladva, bizonyára nem csekély viszontagság után végre a később Jugriának nevezett földön a Pecsora és Ob folyók között állapodott meg. E legközelebbi rokon népek elszakadásának a magyaroktól mindenesetre a magyar-török nyelvi hatás kora előtt kellett végbemennie, mely utóbbinak fölteheto legrégibb időtája a Volga és Ural közti régibb hazájukból kiűzött török fajú és nyelvű *ogur-bolgár* törzseknek megjelenése a Kaukázus éjszaki táján, tehát az V. század második fele.

5. Legutolsó maradványa a finn-magyar törzseknek a kaukázusvidéki őshazában a *magyer*, vagy *magyar*, mely, mint e népnévnek összetételes előrésze s a szorosabb nyelvrokonság mutatja, a *mańśi* névvel jelzett törzsek csoportjához tartozott s a beköltözött ogur-bolgár törzsek, ezek sorában különösen az *onogurok* hatása alatt vált a történeti életben jelentősebb szerepet vivő, harczias néppé a mellett, hogy ugyancsak e hatás alatt a nép egy része földműveléssel is kezdett foglalkozni. Természetes fejlődés és egyes ogur-bolgár törzsekkel való szövetkezés, majd az utóbbiak beolvadása folytán számban és erőben meggyarapodva, idővel rajokat bocsátanak ki magukból. Ilyen volt az, mely valószinűleg a bolgárokkal együtt a VII. század második felében a Közép-Volga mellékére, a mai baskir földre költözött s melynek utódait Julián 1236-ban fölkeresvén, velük még *magyarul* beszélhetett. Egy másik ily elváló magyar felekezet volt az, melyet — mint ezt Thury József tüzetesen kimutatta[1] — az örmény irók *szjavortik*, azaz „fekete fiak",

[1] L. „A magyaroknak ‚szavarti-aszfali' neve" cz. értekezését. Századok, 1897. 31. évf. 317—327., 391—403. l.

Masûdi *sziavordi* s Konstantinus császár Σαβαρτοιάσφαλοι néven ismernek s mely akkor, midőn Lebediából a hét magyar törzs Etelközbe vonult, visszatért a Kaukázus tájára s Örményország északi határán a Kur folyó mellett Udi tartományban telepedett le.

Fontos útmutatást foglalnak magukban az itt kifejlő eredmények arra nézve, hogy magyar őstörténeti tanulmányainkban jövőre ki kell terjesztenünk vizsgálataink körét a kaukázusi népek, nyelvek és régiségek kutatásából várható tanulságokra is.

*

Jelen értekezésemet már megjelenése előtt éleshangú bírálat fogadta, még pedig egészen váratlan oldalról, érdemes szerkesztőtársam Semayer Vilibáld dr. részéről folyóiratunk mellékletének legutóbbi füzetében. Nem óhajtanám, hogy észrevételeinek barátságtalan szelleme közöttünk tért hódítson; mert úgy vélem, hogy a tudományos munkásságra nincs nagyobb áldás, mint a közös irányban törekvők békés együttműködése; azért e helyen csupán néhány szerény megjegyzéssel kívánom röviden megadni válaszomat. Úgy véli, hogy a magyar őshazára vonatkozó nézetemet „merőben a *szófejtés* Prokrustes-i ágyára feszített *szótári* adatokra alapozom ügyet sem vetve, hogy az egyeztetett szók vagy szólásmódok alapján kiderített úgynevezett érintkezések földrajzilag, anthropologiailag és néprajzilag is igazolhatók-e vagy sem?" Pedig azt hiszem jelen közleményemet tárgyilagos tekintettel senki sem nézheti „merőben" *nyelvészeti* értekezésnek, sőt avatott szem beláthatja, hogy a nyelvi tanulságok nincsenek is itt oly bőven kiaknázva, mint a hogyan már az eddigi kutatások eredményei alapján lehetséges volna. Igaz, hogy a felhozott bizonyságok közt éppen a nyelviek a döntő jelentőségűek, — mert hiába, őstörténeti kérdésekben a nyelvi adatok világossága a legerősebb s legmesszebbre terjedő — mégis nem pusztán ezekre támaszkodik föltevésem, hanem mint fejtegetésem egész menetében látható *történeti kútfőkre* és *néprajzi alapokra* is. Anthropologiai bizonyítékaim nincsenek, mert e tudományág nem szakom. E részben éppen Semayer szerkesztőtársamtól várom a kiegészítő fölvilágosításokat. Ő van hivatva nekünk megállapítani, hogy mennyire bízhatunk Erckert-nek amaz észleletében, hogy a kaukázusi avarok közt föltűnő a *finn typus* (Der Kaukasus u. seine Völker: 260. l.) s hogy van-e valami tudományos alapja annak, a mit ugyancsak e szerző szerint (u. o. 103. l.) a *kabardok* állítanak, hogy t. i. ők *a magyarokkal közös származásúak.* Ha netán az anthropologiai vizsgálat nem deríthetne ki semminemű kapcsolatot finn-magyar és kaukázusi népek közt, az sem ronthatná le itt kifejtett eredményeimet, mert e negativ jelenség avval is magyarázható, hogy e két népfaj közt az ethnikai érintkezés, illetve keveredés nem volt oly nagyfokú, hogy ennek nyoma mai embertani jellegükön fölismerhető volna. Hogy a kaukázusi őshaza különös *földrajzi* igazolásra szorulna, nem látom be. Van a Don és Kubán közti vidéken s keletebbre is víz, erdő, hegy, legelő, szántóföld elég ahhoz, hogy egy halászattal, vadászattal és baromtenyésztéssel foglalkozó nem nagy számú népfaj eredeti lakóhelyét ott kereshessük. Természetesen nem szabad hinnünk, hogy a finn-magyar törzsek már e földön való közös együttélésük őskorában fejlődtek különálló népekké; ezek mai számarányából következve bízvást vélhetjük, hogy pl. az egymáshoz

szorosabb rokonsági viszonyban álló finn-mordvin-cseremisz népek ősei a kivándorlás idejében összesen csak néhány ezer családból állhattak. SEMAYER szememre hányja, hogy „az orosz és a magyar embertani és néptani tudományosság adatait egyszerűen mellőztem“ s hogy „*a már kész eredményeket* sem latolgatom“. Szégyenkezve vallom be, hogy nem tudom mire czéloz itt szerkesztőtársam. Én nem ismerem az orosz és a magyar embertani és néptani tudományosság ama „kész eredményeit“, melyeknek *a magyar őshaza* kutatásában hasznát vehettem volna s köszönettel venném, ha ezeket velem SEMAYER megismertetné. Mert — jól értsük meg egymást — ha arra gondol, hogy az oroszok a finn-urali népekre vonatkozólag szép számmal írtak anthropologiai tanulmányokat s hogy ő maga a magyarság anthropologiai typusairól irt tanulmányában két év előtt szép képekben mutatta be a „törökös“ és „ugoros“ magyarokat, hát ezeket van szerencsém ismerni; de e munkáknak semmi közük az *őshaza* kérdéséhez. Én nem a *magyar faj eredetéről*, hanem ősi lakóföldjéről értekeztem s midőn ezt a Kaukázus vidékére helyezem, egyszersmind fölteszem, hogy ugyanitt éltek egykor a nyelvileg rokon népek ősei és a török érintkezésnek is ez a táj volt a színtere. Mit bizonyítanak nézetem mellett vagy ellen az orosz és magyar anthropologiai munkák adatai?! — Mert nem tartozik tárgyamhoz, azért nem foglalkozom JANKÓ Jánosnak „A magyar halászat eredete“ cz. művének eredményeivel sem. Mit tanulhatunk a magyarok eredeti lakóhelyére nézve pl. JANKÓ kutatásának ama végkövetkeztetéseiből, hogy a magyar vejsze a finn-osztják-magyar közösség, a rácz vejsze ellenben az osztják-magyar közösség korából való, vagy hogy a gyalom török eredetű? Megállhatnak e következtetések, ha egyébként helyesek, akkor is, ha a magyarság népi életének kezdeteit Jugriában, akkor is, ha a baskir földön s akkor is, ha a Kaukázus táján képzeljük, mindenütt kapcsolatban élhetett úgy a rokon népekkel, mint később a törökség egy ágával. Az őshaza kérdésének szempontjából nem használhattam fel JANKÓ tárgyi kutatásai amaz eredményeit sem, melyek látszólag kedveztek nézetemnek, a mennyiben a Kaukázus tájára utalnak, a minő az, hogy „a duga a halászatnak *kaukázusi* módja“, vagy a melynek értelmében „a fülesvarsa s ennek alaki változásai, a csíkvarsák két formája az Alsó-Volga mellől valók, de hogy töröknek vagy *kaukázusi*-nak tekintendő-e, arra a kérdésre egyedül a *vanda* szó eredetének megfejtése adhat felvilágosítást“ (Magyar Halászat Eredete: 576. l.). Tudom, hogy az utóbbi szó kezdő mássalhangzójánál fogva nem lehet török, ellenben meg van ERCKERT „Die Sprachen des kaukasischen Stammes“ művében (108. l.) mint csecsencz, tehát *kaukázusi* szó: *vanda* „Netz“; de e tényeket mind nem vetem nézetem javára a mérlegbe, mert hiszen sem JANKÓ, sem mások nem tagadják, hogy a magyarság vándorlásában a Don-tő vidékén a Kaukázus közelébe is jutott, a magyar tárgyi néprajz e kaukázusi elemei tehát a baskirföldi és jugriai őshaza elméletével is összeférnek. Igaz, hogy JANKÓ művének utolsó kis fejezetében „a magyarok urali őshazájáról“ is értekezett; de íme — mily fényes igazolása eljárásom okszerűségének! — Jankó maga sem a tőle oly széles alapon kutatott tárgyi jelenségekre, hanem nyelvészeti atokra alapította őshaza-elméletét. Joggal kérdhetem, hogy miért idézi elém SEMAYER megboldogult JANKÓ-nk árnyát az őshaza kérdésében, mikor e pontban nem ő, hanem *én* járok JANKÓ útjain? Más kérdés, hogy miért nem hivatkoztam

hát JANKÓ-nak ide vonatkozó okfejtésére? Erre az a feleletem, hogy merő *kegyeletből*. Tudvalevő, hogy ez a fejezet JANKÓ művének leggyöngébb része. *Három halnéven* épül az egész elmélet, melyre VIKÁR barátunk mindjárt akkor, midőn a napi sajtó révén köztudomásra jutott, épp oly helyesen, mint szellemesen jegyezte meg, hogy „lehetetlen, hogy három hal akkorát kiáltson". Bizony lehetetlen még akkor is, ha nem tudnók, hogy a három halnév közül a *csuka* szláv, tehát nem ősi nyelvelem, a *ponty* a láz *ponco* „barbue" halnév után ítélve valószínűleg kaukázusi eredetű (l. „Árja és kauk. elemek" 519. l.), tehát a baskirföldi haza szempontjából szintén alig jöhet tekintetbe; végül a *harcsá*-nak összetartozása a vogul-osztják (szintén idegen eredetű) *sort* „csuka" szóval nem eléggé biztos. Az e három halnévből levont következtetés támogatására fölhozott magyar-baskir helynevek értékéről már volt alkalmam beszámolni (l. Ethn. 13 : 156. l.). Ezek után, mivel SEMAYER szerkesztőtársam hozzám intézi e szavait „megkövetelem, hogy törekvéseinket az *ellentábor* hívei is méltányolják", szeretettel kérem arra, hogy engem ne soroljon az „ellentáborhoz"; mert nem tartozom azok közé, kik a tárgyi néprajz ethnologiai jelentőségét kicsinylik. Vegye jóakaró figyelmébe azt, hogy midőn még nem volt néprajzi múzeumunk s nem volt „Ethnographia", sőt a Magyar Néprajzi Társaság alakításáról is még csak beszélgettek, már akkor szükségesnek találtam én, hogy feledhetetlen emlékű PÁPAI KÁROLY dr. barátom személyében társat szerezzek szibériai tanulmányutamhoz a *néprajzi* és *anthropologiai* kutatások végzésére s ha most SEMAYER ellenem támadó „ünnepi" czikkében PÁPAI KÁROLY-nak 18 darab vogul-osztják hímes kéregedényéről tárgyalhat, ebben közvetve része van az én gondoskodásomnak is. Azt is föl kell említenem védelmemre, hogy JANKÓ-t is, kivel a 90-es évek elején igen benső, bizalmas baráti viszonyban állottam, én bírtam arra, hogy abba hagyva a Nilus deltájának tanulmányát s mindenféle kalandozásait a legkülönfélébb tudományok mezején, kizárólag a néprajznak szentelje nagy tehetségét s hogy e körben mindjárt a rokon népek iránt is felköltsem érdeklődését, odaadtam neki földolgozás czéljából votjákföldi tanulmányútam jegyzeteit. A Magyar Néprajzi Társaságban 1891 márczius hóban tartott *első* értekezése „A votjákok közt" czímmel az *én* naplójegyzeteimből van összeállítva (l. Ethn. 3 : 93. l.). Nem vagyok tehát „ellentáborbeli" s haladhatunk talán legifjabb szerkesztőtársammal is egymás mellett tudományos törekvéseinkben békésen egy úton.

Munkácsi Bernát.

ŐSTÖRTÉNELMI BÖNGÉSZGETÉS.

— Első közlemény. —

I. Tigin.

A mi Nabopolasszárnak fényesen bevált, ugyanazt: egész Babilon fölött a *kaldu* szupremáczia érvényre emelését, Marduk-apal-iddin, a Szentírás Berodach- (II. kir. XX. 12.), vagy Mérodák- (Ezsaiás XXXIX. 1.) Baladan-ja szintén megkisérlette jó kilenczven évvel korábban. Eleintén, tíz-tizenegy éven át, csak ment is valahogy a dolog. Asszír Sargont, a ki Babilon trónjára szintén pályázott, nagy

méretű hadviselések messze országokban tartották lekötve s a kaldu király kényelmesen diplomatizálgathatott Ezékiással és mutogathatta kincses házait az ez utóbbi által hozzájáratott küldöttségeknek. Sargon azonban a külföldön rendet csinálván, fordult a koczka s vége szakadt a dicsőségnek. A harczedzett asszir hadak sorra dulták Marduk-apal-iddin várait s kiűzték őt nemcsak az ország székvárosából Babel-ből, hanem saját törzstartományából Bit-Jakinból is, utoljára pedig arra kényszerítették, hogy Elamba menekűljön át. Még gyászosabb véget ért, nagyobb kudarczczal járt Marduk-apal-iddin újabb kisérlete, a melylyel Sargon halála után ennek fia és utóda Szanherib (Szin-ah̬i-irba) idején az elveszett uralom visszaszerzését megpróbálta. Jóformán meg se melegedhetett az ismét birtokba vett trónon, az asszirok elűzték megint s az ekkor már agg kaldu király, őseinek csontjait, isteneinek szobrait hajókra rakva tengerre szállt, hogy honába soha többé vissza ne térjen.

Azonban a kaldu-k nem adták föl a harczot, hanem részint Marduk-apal-iddin fiainak, majd unokáinak vezetése alatt, nem egyszer pedig azoknak tevékeny hozzájárulása nélkül, évtizedeken át folytatták az asszirok ellen a küzdelmet, mígnem aztán Nabopolasszar csakugyan szerencsésen révbe vezette reménykedéseik bárkáját.

Ezekben a — mondhatni — guerilla-harczokban különösen néhány egyén visz előkelőbb szerepet. Csak kivételesen tulajdonképeni vezetői a mozgalomnak; legtöbbnyire csupán mellékalakok, de mindig ott találhatók, hol a hőség legnagyobb. A fölírásokban TIG.ÍN.NA néven történik róluk emlékezés. Hogy e szó nem személynév, hanem valamely állás- vagy méltóság-czím: már abból is kitetszik, hogy személynevük többnyire szintén adva van. Így a *babiloni B krónika* (IV. Col. IV. 15. sor) arról tudósít, hogy — Szanherib fia és utóda Ašarhaddon (Ašur-ah̬-iddin) uralkodásának hetedik évében — „*Šum-iddin* a TIG.ÍN.NA és *Kudur* a *Dakuri* fia (azaz *Bit-Dakuri*, egyik kaldu kis állam fejedelme) betörtek Asszíriába“; de ugyanitt már előbb is szó van . . . *-ahi-šullim* TIG.ÍN.NA-ról, a ki azonban hogy — Ašarhaddon második-harmadik évében — mit művelt, az e fölírás letöredezettsége, lekopása következtében nem állapitható meg. Szintén ez a forrás még korábban, Ašarhaddon uralkodásának mindjárt első évében, egy harmadik TIG.ÍN.NA-t is említ, de hogy mit tett, sőt hogy mi volt a személy neve, az előbbi okok miatt nem vehető ki; csupán az tűnik ki, hogy Nipur környékén követett el valamit.

Később *Nabu-šum-iriš* TIG.ÍN.NA lép előtérbe. Ašarhaddon két különböző feleségtől született két legidősebb fia Šamaš-šum-ukin és Ašurbanipal közt osztotta meg birodalmát, amarra, az idősbikre hagyván Babilont, eme másikra Asszíriát. A babiloni nőtől, legtöbb valószinűség szerint kaldu leánytól származott Šamaš-šum-ukin gyöngéd lelkületű, békés hajlamú volt. Ő egyszersmind az is, a ki — a mi Babilonban, Marduk-apal-iddin egypár rövid téglafölírásától eltekintve, jó hét-nyolcz évszázad óta nem történt — újra šumir-semita bilinguisben szólt alattvalóihoz, a mely cselekményben figyelembevételt érdemlő ujjmutatást látok a kalduk nemzetiségére nézve is, miután azt tartom, hogy sem a tiszta vizű semita babiloniakkadokra, sem a hasonló aramokra való tekintet nem adja indokos magyarázatát a šumir nyelv e föleleveni̇tésének. Szóval a kalduk meg lehettek és meg voltak elégedve Šamaš-šum-ukin kormányozásával; ugyanazért nem is mozgolódtak ellene.

Szakasztott ellentéte volt bátyjának Ašurbanipal, kit míg dicséretes tudomány-

szeretete rokonszenvessé tesz, duhaj, erőszakos jelleme, cselekményei ellenben meg kell hogy vonják tőle becsülésünket. A két koronás testvér közt mindamellett néhány éven át elég békés, barátságos volt a viszony. Ašurbanipal azonban kezdett hova-tovább több-több előjogot magához kaparintgatni, még Babilon belügyeinek intézésében is s kezdte adni a fő-fő urat, kinek csak hűbérese, kreatúrája a saját testvérbátyja is. *Nabu-šum-iriš* volt az első, ki ez üzelmeket megsokallotta s hűbér ura, Šamaš-šum-ukin gyámoltalan türelmességét tapasztalván, egyik babiloni-aram tartomány, *Gambul* fejedelmével *Bil-ikiša*-val egyetértésben, Elam királyát *Urtaku*-t szólította föl a nekiszilajodni kezdő asszir király megzabolására. Urtaku hajlott a szóra s kaldu származású tábornoka *Marduk-šum-ibni* vezérlete alatt hadat indított. Ašurbanipal lett a győztes. Diadala nem volt valami nagy; csupán annyiból állt, hogy az ellenséget ki bírta szorítni az országból. De már Elamba nem mert betörni; még Gambul megszállását is jobb időkre kellett elhalasztania. A sors csupán abban szolgáltatott részére némi elégtételt, hogy az imént megnevezett négy főszemély rövid időn belül s egy ugyanazon évben, úgy látszik, végzetes módon meghalt. Egyik fölirásán el is dicsekszik vele, hogy Urtaku „kínos hörgések közt idő előtt kimúlt“, a TIG.ÍN.NA vízkórságban veszett el, Bíl-ikiša-t vadkan döfte le, Marduk-šum-ibnit pedig „megbüntette az Isten.“ Hogy különösen Nabu-šum-iriš iránt mily mérhetetlen gyülölséggel viseltetett s mily félelmetes fontosságú ellenségnek tartotta őt Ašurbanipal, undorító módon dokumentálja azt az a cselekménye, hogy Gambult egy későbbi hadjáraton mégis elfoglalván, az ott eltemetett Nabu-šum-iriš csontjait a sírból kiásatta s diadalmenetben vitte Ninivébe, a melynek kapuja előtt aztán a TIG.ÍN.NA-nak szintén foglyul ejtett, de már apjuk czímét nem viselő két fia által porrá zuzatta.

Azért tartottam helyénvalónak ezt a kissé részletesebb történelmi vázlatot, mert jobban kidomborítani óhajtottam általa a TIG.ÍN.NA czím alatt szereplő állás vagy méltóság mivoltát. Bevallom, hogy biz' ez nem sok világot derített a homályra. Hanem így vannak megakadva ezzel a czímmel maguk a professzionatus assziriologok is. Winckler csak odavetve jegyzi meg, hogy „wohl ein *chaldäischer Scheich*“, Tiele, hogy a czím „sowohl *Oberster Herr* als *Adlatus Domini* deuten kann“, Hommel pedig, ki még GU.ÍN.NA-nak transceribálja, Strassmaier nyomán „*Oberaufseher über die Kanalbauten*“ jelentést ad neki. S ebben az utóbbi értelmezésben van is valami plausibilitás, mert a szó utolsó tagja NA csupán phonetikus kiegészítés lévén, úgy GU mint TIG = „part, oldal“, ÍN = „úr“. Szószedetemben e szót én is Hommelhez alkalmazkodva vettem föl. Noha kissé gyanakodtam az értelmezés helyességére. Óvatosságból meg is kérdőjeleztem tehát.

Annál nagyobb becset tulajdonítok ugyanazért annak a kis közleménynek, a melyet gróf *Kuun Géza* tollából a Keleti Szemle V. évfolyamának 287—288. lapja hoz s a melyben a tudós gróf arról tesz említést, hogy (szakasztott ugyanez) a ***tigin*** szó meg van a toghuz-guz és több ó-török nyelvben s meg van az orkhoni fölirásokon; jelentése pedig „fejedelemfi“, általában fejedelmi házból való „herczeg“. Ez a szó-értelem menthetővé teszi most már az én történelmi excursiómat is. Az a szerepkör, melyben a különböző TIG.ÍN.NA-kat találtuk, arról tanuskodik, hogy nem voltak közönséges Beamterek, talán vízi mérnökök, hanem fontosabb poziczíót foglaltak el s hihetőleg közelebbi viszonyban álltak a Marduk-apal-

iddin családjával, a mellett mintegy secundo geniturát képezvén. S nem tiltakozik e föltevés ellen a szónyomozás sem, a TIG (valamint a GU) nem csupán „part, oldal", hanem „nyak" jelzéssel is birván, mihez képest e szóösszetétet, a šumir szóképzés észjárata szerint, a Tiele „Oberherr" forditását szintén eléggé födözi.

Nem használom föl a kinálkozó alkalmat, hogy nyelvészeti elmélkedésbe bocsátkozzam. Arra a tagadhatatlanul tanulságos jelenségre mutatok csupán, hogy ime egy eset, midőn a šumirologiának, valamely šumir szó értelmezésénél, az altáji nyelvészet adja meg a helyes irányitást. S akadna ily eset több is, kétségtelenül. Itt van — teszem — a *kingi*, a mely szóval a šumir a tulajdonképeni „haza" fogalmát fejezte ki, de a mely szó, ideografikus eltagozódásában KI.ÍN.GI = „hely + úr + nád", szószerinti értelemben tehát „(az a) hely, (a hol) a nád az úr", a mi mégis kissé eszkimószerű módja a „haza" meghatározásának. Nem kerülne vajjon ennek is helyes útbaigazitó hasonpárja az ural-altáji nyelvek valamelyikében? Nem ugyan šumir, de szintén igen érdekes szó a *nazi* is, Delitzsch forditása szerint „oltalom, védelem" (Schutz), a mely szó különböző nemzetiségű névösszetételekben, és pedig majd elől, majd hátul jön elő. Így egyik Hammurabi korabeli szerződés-tábla szövegében *Ilu-nazi*, bizonyára a Rim-Szin idejéből visszamaradt, aztán elsemitizálódott valamelyik e l a m i t a neve; aztán *Tarhu-nazi*, egyik k h é t a államnak, Hani-galbatnak asszir Sargon korabeli fejedelme; viszont *Nazi-bugaš*, *Nazi-buriaš*, *Nazi-maruttaš*, *Nazi-šihu* stb. Babilon kasszita királyai. Ez a szó tehát három úgynevezett „alarodikus" nyelvet fűz együvé s párja ha nem az ural-altáji, de bizonyára a kaukázusi nyelvek valamelyikében szintén meg volna található. Azt tartom ugyanazért, nem lenne kárba veszett fáradság, ha hivatásos nyelvészeink a šumirologiát és tartozékait mégis méltatnák egy kis figyelemre.

II. Szkythák.

Hommel „Grundriss der Geographie und Geschichte des alten Orients" czímű legújabb művét *dr. Munkácsi* az Ethnographia XV. évfolyamának 433. s következő lapjain ismertetvén, tanulmánya záradékában, Nagy Gézának „Egy pár szó a szkythákról" szóló értekezésére is reflektálva, azt a figyelmeztetést emeli, hogy „igen idején való volna, hogy az ezen (szkytha) népekre vonatkozó tudományos ismeretek is újabb alapos megvizsgálás alá kerülnének".

Osztom a nézetet. Valóban nagy ideje ennek a revisiónak. Már csak abból a tekintetből is, hogy a tudományos pangermanizmus túlkapásai elé némi gát vettessék. Hisz' éppen az a Hommel, a ki „Geschichte Babyloniens und Assyriens" czímet viselő nagy munkájának 165-ik lapján, Trogus Pompejus tanúságára hivatkozással még azt a hitet vallja, hogy „. . . die (asiatischen) Skythen d. i. *die Turkstämme Mittelasiens* Jahrhunderte hindurch über Vorderasien geherrscht haben", most — a miért őt Munkácsi is pár enyhe szóval megrója — azt akarja belénk beszélni, hogy az ural-altájiak a kereszténység előtti ó-korban még nem is érintkeztek Előázsiával s ugyanő, a ki hivatolt történelmi munkájában csak a Kr. e. VIII. évszázad kezdetén fedezi föl a babyloni-asszirok látókörében az első árjákat, ma már a Kr. e. XV—XIV. században is indogermánokkal tölti meg a Közép-Eufrat vidékét.

Vagy itt vannak a *szákák*. Nem szólok arról, hogy ezt a népet oly tekintély, mint Vámbéry, határozottan a törökökhez számítja, ugyanennek visszamaradt, vagy visszaköltözött töredékét pedig oly másik tekintély, mint Shiratori, a Kr. e. II. évszázad folyamán a szintén kétségtelenül altáji hiung-nu = hun néppel együtt lakoztatja; csupán a német Billerbeck-et, a Vorderasiatische Gesellschaft választmányának egyik előkelő tagját idézem, a ki „Susa" czímet viselő egyik tanulmányának 94. lapján a következőket mondja: „A gimirri (kimmer) népnek ezek a betörései (Előázsiába) a történelemben ismert első nagy finno-mongol áradatnak voltak a hullámverése. Mert a gimirri-k és rokonaik nem a maguk jószántából hagyták oda kövér legelőjeiket, hanem elűzettek onnan még hatalmasabb népségek által, melyek közül a görögök a masszagetákat, szkolotokat, később a *szkytha-szákákat*, névszerint is megnevezik. *Úgy látszik, hogy ezek az utóbb említettek voltak az a nép, mely a chinai évkönyvekben „hiong-nu" név alatt jön elő, és a melyet a kinézéséről, szokásairól reánk maradt leírások után a hunok elődeinek tarthatunk.*" És íme előáll Hüsing s támaszkodva főkép Herodot több szakaszára, a melyekben pedig egy szó nem sok, de a szákákról annyi sincs, hanem a melyek csak általában szkythákat és pedig kizárólag európai szkythákat emlegetnek, követeli a szákák kisajátítását az indogermanizmus részére. Hogy aztán bizonyítékainak keveréke annál ízletesebb legyen: a Pythagoras Kr. e. 550. körüli rabszolgájából thrákgéta istenné előléptetett Zalmoxist lefoglalja az Ašurbanipal idejében, tehát éppen száz évvel előbb jelentkező száka nép istenségévé s görög írókból össze hord néhány állítólagos személynevet és közszót, megtevén azokat töről metszett száka produktumokká. S cselekszi mindezt a kirohanást, illetve betörést, mint arra éppen leghivatottabb terepen, a magyar Keleti Szemle hasábjain (IV. évfolyam 40. s köv. l.), a mely folyóirat, czímlapjának tanusága szerint, „az ural-altáji nép és nyelvtudomány" közlönye.

De hát nem szándékozom én most a szkytha kérdés nép- és nyelvtani oldalának bolygatásába bocsátkozni. Különben is vannak arra nálam illetékesebb, jobban előkészült erők a magyar tudományosság művelői közt, s a kérdés megoldásának dűlőre juttatását nyugodtan átengedem nekik. Részemről csupán a „szkytha" név származtatásának egy eléggé tetszetős újabb variansára kívánom fölhívni a figyelmet.

Jóformán le se csillapult még a nagy riadalom, a melyet Ašarhaddon uralkodásának negyedik évében (Kr. e. 677.) a gimirri-kimmer invasió [1] Assziria szerte gerjesztett: a birodalom északkeletén, az Araxes-Kur völgyben, ugyanazon a helyen, a mely Herodot III. 93. szerint a Dárius-féle perzsa birodalom XV. szatrapiájának nyugoti része volt, új népraj tört elő. „Der Name (dieses Volkes) — veszi át a szót Winckler — wird bei den Assyrern *Aš-gu-za-ai* und *Iš-ku-za-ai* geschrieben. Es handelt sich offenbar bei dem ersten Vocal nur um den von den Semiten bei

[1] Nem tudom honnan vette s mire alapítja Zsoldos Benő az Ó-kori Lexikon I. 417. lapján tett azt az állítását, hogy a kimmerek Kr. e. 700 körül elárasztották egész Kis-Ázsiát és hogy őket Senacherib megverte. Erről az ékírások nem tudnak semmit. Azokban a gimirri-kimmerek csak Ašarhaddon idejében s ekkor is Assziriának nem nyugoti, azaz Kis-Ázsia felé eső, hanem északkeleti oldalán jelennek meg legelőbb s csak kilencz év mulva, Kr. e. 668-ban tűnnek elő Kis-Ázsiában, a mikor is Lydia királya Gyges ellenük Ašurbanipaltól segítséget kér.

jedem beginnenden Doppellaut vorgeschobenen Hilfsvocal, das *alif-ul-waçli*, so dass der Name *Skûz* lautete. Das konnte leicht den Σκυθαι angeähnelt werden". (Altorientalische Forschungen I. 488. lap 1. jegyz.).

Az asszirok által Ašguzanak elnevezett, most megjelent horda azonban csupán előhada, inkább kémcsapata volt a nagy lomhán utána kullogó, vagy tán még a régi hazában veszteglő-szervezkedő zömnek. Sőt ez az első raj is — úgy látszik — két dandárban vonult elő, vagy megérkeztével mindjárt ketté vált. Assziria északkeleti szomszédja *Man* ugyanis, a melynek területén, vagy közvetlen közelében történt a megtelepedés, éppen hadat viselt az asszirokkal s az egyik ašguza dandár, *Išpakai* vezérlete alatt, mindjárt mellé szegődött, együttesen, bár kudarczczal végződő becsapást intézvén az asszir tartományok ellen. Assziria iránt barátságosabb hajlandóságot tanusító, egészen más álláspontra helyezkedett a *Bartatua* vezérlete alatt álló második dandár. Nincs ugyan semmi nyoma, hogy tettleg is támogatta volna Assziriát; egy fölirás azonban, a mely Ašarhaddonnak a Napisten jósdájához intézett egyik kérdését tartalmazza, azt beszéli el, hogy Bartatua követséget küldött az asszir királyhoz, tőle feleségül kérvén az egyik leányát. Ašarhaddon most arra kéri a jósdát: tudakozza meg Samástól, hogy ha oda adná leányát, vajjon hűséges barátja lenne-e Assziriának Bartatua?

Több szó az asszir fölirásokban nem esik az ašguza népről. Ellenben ugyanazt a vidéket, a hová e nép megtelepedésének helyét kell tennünk, tíz-tizenöt évvel később Ašurbanipal már *Szahi-föld*-nek nevezi. Ekkor is *Man*-nal volt háborúja Assziriának s a Szahi-föld lakossága, *Gagi* két fia, *Szarati* és *Parikia* vezérlete alatt ekkor is Man-nak volt szövetségese. És természetesen, a győztes szintén most is az asszir király, Ašurbanipal lett, a ki el nem mulasztotta aztán, hogy a Szahi-föld hetvenöt városát földúlja, kizsákmányolja. S ez az utóbbi körülmény, hogy a Szahi-földön az asszirok ennyi várost megsarczoltak, arról is tanuskodik egyszersmind, hogy tehát a lakosság nem új jövevény volt, hanem már huzamosabb idő óta meg volt telepedve, úgy hogy róla az ašguzákkal való azonosságot bizvást föltehetjük. Hogy ez a *Szahi*-föld, esetleg a neki nevet adó horda mikép jutott a nevéhez, az ez idő szerint kívül esik tudásunk körén. Abból az analogiából azonban, mely a Szentírásbeli (Ezékiel XXXVIII. 2—3.) „Ma-gog fejedelme" *Gog* és *Gagi* neve közt felismerhető, teljes szabatossággal következtethetjük, hogy eredetileg a *Szahi* is nomen proprium, a horda valamelyik előkelő törzs-vezérének a neve volt s erről ruháztatott át a hordára, melyről viszont a nyomán később megjelent hódító nép egész összeségére is átment. S ez az asszir névalak — úgy látszik — az achaemenidák *száka*-jánál közelebb áll a valódihoz, mivel ugyane népnek Shiratori által a chinai évkönyvekből kiböngészett *Szai* nevével is inkább egyezik.

Ennyi mindösszе, a mi adatot a szákák nevéről s első megjelenésük körülményeiről az asszir fölirásokban találunk. Egybegyüjtöttem mégis. Valamely nép ethnográfiai és linguistikai beosztásánál az összehasonlító nyelvészet nem egyszer kénytelen beérni az ily ösztövér adatokkal, melyeknek azonban egykorú följegyeztetésük mégis csak több becset ád, mint a milyennel a különböző Herodot-ok Protothyas-, Madyas-féle névgyártmányai bírhatnak.

Galgóczy János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A csordás-farkas.

Ez olyan farkas, mely a néphiedelem szerint emberből lesz. Az ember bizonyos körülmények között egyszerűen átváltozik farkassá és tetszése szerint többnyire vissza is nyerheti rendes emberi alakját. E hiedelem valószinűleg a lélekvándorlás eszméjéből eredt, mely szerint minden egyes bűnnek bizonyos állati alak felelt meg. A vérszomjas, gonosz ember farkas, a kevély a páva, a parázna a kakas stb. alakjaiban bűnhödnek.[1] A német mythosban az isteneknek állatokká való átváltozása többször fordul elő.

A farkassá való átváltozás hiedelme a régi görögöknél és rómaiaknál is megvolt. Mikor Zeus Lykaont meglátogatta, ő és számos fia emberhúst adtak eléje enni. Zeus haragjában mindnyájukat farkassá változtatta.[2] Herodot tudósítása szerint a neurok s skytha-nép bizonyos időben farkasokká váltak. Hasonlót hittek az arkadiaiakról.

A régi pogánykorban a nagyobb bűntett következtében számüzött, vagy vallási rajongásban szenvedő egyének farkasbőrt öltöttek magukra s magukat autosuggestio alapján farkasoknak képzelve, barangoltak, főleg erdőkben s hegyek között és csapatokba verődve az állatokat, sőt az embereket is megtámadták. E szerencsétlenek rendesen éltük végéig megmaradtak e lelkiállapotban s kóborlás közben pusztultak el.

Az embereknek a farkasokként való zalámbolása a középkorban alakult ki teljesen, a mikor is egyes vidékek lakosságára egész csapássá váltak.

Ezen időből több adat maradt ránk az ilyen csordás-farkasoknak képzelt egyénekről. Németországban 1589. évben Köln környékén egy embert kivégeztek azon a czimen, hogy mint farkas embereket tépett szét s agyvelejüket megette. Francziaországban 1598. évben ilyen csordás-farkasnak képzelt embert az őrültek házába zártak. A salzburgi biróság 1717-ben konstatálta, hogy öt farkassá változott ember 200 lovat s más állatot, 16 szarvast s más vadat összetépett, miért is gályarabságra itélték őket. Ugyancsak Salzburgban 1720. évben hasonló panasz alapján kivégeztek egy embert.[3]

Az akkori kor boszorkánypörei terelték el az emberek figyelmét más irányba s szabadították meg őket e veszélyes betegségtől. A hiedelem azonban fenmaradt, de — mint látni fogjuk — enyhébb alakban.

Európa népei között e hiedelem a legújabb időkig megvolt; sőt részben ma is megvan a germánoknál, szlávoknál, angoloknál és nálunk a honti palóczoknál, a göcseji s hetésvidéki magyarságnál, szláv és oláh nemzetiségeinknél. A németek az ilyen farkast *Werwolf-* vagy *Mannwolf*-nak, a szlávok *zvokolák*-nak, *prikolics*-nak,

[1] Ipolyi Arnold: Magyar Myth. 360. l.
[2] Cox Gy.: A myth. k. könyve 103. l.
[3] Wuttke: Der deutsche Volksaberglaube. 408. l.

a magyarok *farkas-koldus*-nak s Göcsejben és Hetésben *csordás-* vagy *küdött farkas*-nak nevezik.

A magyar nép egy részének vélekedése szerint a farkas-koldusok különösen az uraik által életükben megsértett, elnyomott juhászokból s bojtárjaikból lesznek, kik holtuk után mint dühöngő farkasok szokták bosszújokat volt gazdáikon s nyájaikon kitölteni. Bosszújok kitöltése után elvesztik farkasalakjukat s nyugodalmat találnak sírjukban. Ezeknek ereje sokkal nagyobb, mint a közönséges farkasoké. A göcseji s hetésvidéki nép hiedelme szerint élő emberek váltak farkasokká, hogy ellenségeiken bosszút álljanak s farkas képében lophassanak.

Különösen élő gyermekek, pásztorok s ezek feleségei szoktak csordás-farkasokká átváltozni. Csordás-farkas oly gyermekből vált, a kit a bábaasszony, midőn elszületett, vagy keresztelésre vitele alkalmával — persze rossz szándékból — nyírfaabroncson háromszor keresztül bujtatott. Az abroncsot erre a czélra már előre elkészítették. Az ilyen gyermek hét év mulva elment a háztól s csordás-farkassá változott és az is maradt. Oly ember is csordás-farkassá változhatik, a ki gyermekkorában hét évig szopta édes anyja emlőit. Az ilyen egyén bármikor farkas alakot ölthet, ha bizonyos mondások között istenátkozta tüskefát (csipkebokor), vagy nyírfaabroncson háromszor, vagy hétszer keresztül bújik. A harmadik, illetve hetedik átbúvás után rögtön farkassá változik. De csak addig marad farkas alakjában, míg valamely kieszelt tervét, rendesen lopást, vagy öldöklést, végrehajtja, mely után újra emberi alakot ölt. Az abroncsot, melyen keresztül bújik, helyén hagyja s midőn dolgát elvégezte, azon háromszor, vagy hétszer visszabújik.

Az abroncsot néhol karácsony előtt való nap szokták készíteni. Némelyek köröskörül tekerték madzaggal. Leginkább a szőlőhegy gyepüjében tartották s ott is bújtak rajta át. Átbúvásnál az illető egy erre a czélra szolgáló „lájblit“, „puroszlit“ öltött magára, avagy szíjat kötött derekára. Visszabúvásnál, midőn újra emberi alakot kivánt ölteni, a lájblit levetette, illetőleg a szíjat leoldotta. A szíj mint farkason is meglátszott s ha az az abroncson való visszabúvás előtt elszakadt, az illető azonnal emberré változott át. (Hetés.)

Némelyek szerint nagypénteken kellett az embernek az abroncson átbújni, hogy csordás-farkassá változzék. (Dobronak.)

Ha valaki az átbúvás után véletlenül, vagy rossz szándékkal az abroncsot eldugta s így azon az illető többé vissza nem bújhatott, örökre farkas maradt. Azonban, ha észrevették is az abroncsot, „kegyelemből“ ott hagyták, illetőleg ha félrevitték, vissza szokták tenni.

A csordás-farkas az abroncsot, midőn vissza óhajtott bújni, nem találta a helyén, nagy tútolást vitt véghez.

Némelyik egyén hetekig, sőt hónapokig is megmaradt csordás-farkasnak s a majorságban, csordákban, nyájakban s ménesekben nagy vérengzést vitt véghez.

A legtöbb pásztorember főleg azért változott át csordás-farkassá, hogy lopás közben fel ne ismerjék. Egyes pásztorok csak azért is farkasokká változtak, hogy a másik csordás gondjaira bízott marhákat — irigységből — megöljék, vagy legalább megtépjék.

A csordás-farkasok, a hiedelem szerint, különösen akkor voltak igen gyehennák, midőn a közönséges farkasoknak bagzási idejük volt. (Resznek.)

A kire a csordás-farkas haragudott, fényes nappal is kisérgette, különösen szántás közben s ha nagyon nem akart neki ártani, karmaival meghasogatta.

Rendkívül jó szaglásuk volt. A szagot hét határon át megérezték.

Már egész szokásban volt egyes lopásokat a csordás-farkasoknak tulajdonítani. Göcsej és Hetés vidékének völgyei, főleg a Cserta és Kerka folyók mellékének nádasai, régebben sok farkast rejtegettek. Ezek néha még nappal is elvitték a házaktól a majorságot, malaczot stb. Midőn egy ily farkast, zsákmányának vivése közben megpillantottak, rendesen igy kiáltottak fel: „Nini a csordás-farkas! viszi a ludat!" stb.

Szentmihályfán volt egy csordás-farkas. A helybeli csordás változott át időnkint azzá. Fia most is e községben lakik. A kire ez megharagudott, farkas képében fényes nappal is megszakgatta a marháit.

A valódi farkas, mint mondják, az igába való marhát sohasem szokta megtámadni.

Lentiszombathelyen egy csordás szintén farkassá szokott átváltozni. A lenti-i szöllőhegyen volt kis pinczéje, ott rejtegette abroncsát, a melyen átbújva, farkassá változhatott. Innen járt — mint farkas — malaczokat s majorságot lopni. A lopott állatokkal az abroncshoz tért vissza, ott azokkal az abroncson keresztül bújt s zsákmányát, már mint ember, vitte a pinczébe, hol feleségével a leölt állatokból lakmározgatott. Egyszer azonban a tolvaj csordásra ez az ördöngösködés végzetessé vált. Elment ismét malaczot lopni és sokáig nem tudott haza jutni, mivel a környéken őrző pásztorok, ismerve tolvajlásait, nagyon vigyáztak rá. Távolléte alatt felesége a pinczében előre tüzet rakott, hogy a sütést gyorsabban végezhesse. A férj csak nem jött. Mikor az asszony már nagyon megunta a várást, az abroncshoz ment, nézni: jön-e már. Az abroncsot véletlenül eldöntötte s el is pusztitotta. A férj végre visszatért egy süldővel. Jaj! de az abroncsot a felesége már elpusztitotta; más abroncson pedig hiába bújik át, emberi alakját vissza nem nyerheti. Ezt látva, elkezdett farkas módjára tútolni s feleségének, ki erre kijött a pinczéből, meghagyta, hogy fejtse le róla a farkasbőrt, talán újra emberré lehet. Az asszony kést vett s kezdte a bőrt lábánál fejteni. De igen nagy fájdalommal járt, nem birta ki, tehát a fejtést abba kellett hagynia. A csordás bizony örökké farkas maradt s továbbra is együtt élt feleségével. El-eljárogatott a községi gyűlésre is. Ott, persze, nem volt becsülete, mert mindenki ismerte esetét. Ütötték-verték. Számos éven át élt farkas alakjában s farkas módjára. A szobában hált. Mikor felesége főzött, felüldögélt a tűzhelyre. Dolgozni nem tudván, csak járkált s ült.

Egy Duskó nevezetű csordás a feleségével együtt változott át farkassá. Az asszony az átváltozás idején viselős volt s mint farkas szülte meg gyermekét. A gyermek egészen farkasalakú volt. Időközben a szülők visszanyerték emberi alakjukat s a gyermeket elvitték keresztelőre. A lelkész azonban, felismerve farkas voltát, nem keresztelte meg. (Pórszombat.)

Egy csordásnak két férjhez menő leánya fonóba járt; hogy a fonók lakomát csaphassanak, e két leány farkassá változott át s beszerezték lopás révén a szükséges ennivalókat.

Egy csordás-farkast, midőn malaczot hozva tért haza, fia — ki nem is sejtette, hogy apja az farkas képében — fejszével erősen megsebezte. E sebben az illető, mint ember, sokáig beteg volt. (Pórszombat.)

Egy csordás-farkasnak, midőn a birkaakolban garázdálkodott, kilőtték a szemét. A meglövés pillanatában elkiáltotta magát: „Jaj, mast kódissá tettetek!" Emberré való visszaváltozása után örökre vak maradt. (Kustánszeg.)

Kustánszeg határában, az. ú. n. Apáti-erdőben, három csordás-farkas tartózkodott; az egyiknek Kati, a másiknak Rozi s a harmadiknak Nacza volt a neve. Az arra járók fatörzsökökre kenyeret tettek, meghatározva, hogy melyik darab kinek jár s az illető farkasok a kenyeret onnan elszedték s megették. (Kustánszeg.)

Göcsejben s Hetés vidékén csaknem minden falunak megvolt a maga csordásfarkasa. Ez irányú kutatásaim, kérdezősködésem közben többször tanuja voltam, a mint adatközlőim a házbeliekhez fordulva ilyen megjegyzést tettek: „Iszen magik is tugygyák, hogy a nacs Csicsa, meg a Kámán Furgyán is csordás-farkas vuót. Bizon nekünk is nak kárt tettek! Esz sziép csikunkat naon megszaggatták, ludainkat evütték, stb."

Annak a farkasnak, mely hétéves gyermekből változott át, feje emberi, a többi testrésze pedig farkasforma volt. A többi, időnként átváltozott csordás-farkasok ismertető jelei voltak: a nyakon a szőr, bizonyos szélességben, fehér volt, mely messziről kendőkötésnek látszott, vagy a homloka „keresztes" volt, vagyis kereszt alakú fehérség látszott rajta. (Csertamellék.) Némelyik farkasnak a nyakán, vagy derekán szíj látszott. (Hetés.) Hasa alatt szőrtelen s farknélküli volt. (Szijártóháza.) Hasa fölül s háta alul volt. Ha leány változott át csordás-farkassá, pántlika lógott a nyakában, (A leeresztett hajfonaton levő pántlika.)

A csordás-farkast arról is megismerték, hogy annál, ha a tehenek közé ment, azok nem bőgtek, holott az igazi farkasnál nagy bőgést vittek véghez.

A csordás-farkast, mint általában az ördöngős egyéneket s boszorkányokat, a közönséges puskagolyó nem fogta. Pipaszárt kellett a puskába tenni; ezzel lőhették le. Ha valaki le akarta teríteni, egyik első lábával megfenyegette az illetőt, vagy megszólalt; mert farkas alakjában is tudott emberi nyelven beszélni.

Régente a farkast Göcsejben — valószinűleg félénkségből, mint a németeknél is — nem nevezték igazi nevén, hanem „toporgyán féregnek", a hogy még ma is nevezik Erdélyben. Valódi nevét nem akarták kimondani.

A csoda-farkasról ma már csak az öregek tudnak beszélni; az erre vonatkozó hiedelmeknek néhány évtized mulva nyomát sem fogjuk találni.

Gönczi Ferencz.

A szegény ember tehene.

(Nyitramegye néprajzából.)

A szegény ember legbecsesebb jószága, leghasznosabb állata, úgyszólván mindene: kis tehénkéje. Eltartása nem sok gondot okoz szegény fejének. Kora tavasztól késő őszig vagy legelteti, vagy füvet szed neki, télre pedig a borjú, a tej, vaj, túró és a trágya árából bőven telik nemcsak takarmányra, hanem sok mindenre, a mire a szegény embernek szüksége van. Meg is becsüli érte. Jobban gondját viseli, mint gyermekének. Ez a nagy gondozás az oka, hogy faluhelyen egy állathoz sem fűződik annyi babona és babonás szokás, mint a tehénhez.

Ha a szegény ember vásárra indul tehenet venni, egyedül csak az lebeg

szeme előtt, hogy olyan kerüljön a házhoz, a melyik sok tejet és jó vajat ad. Keres, kutat mindenfelé. Soká tart választása. Lehet a legszebb is és talán meg is felel ízlésének, de mihelyt bőgni kezd, azonnal otthagyja, mert vakon hisz a közmondásnak: „A mely tehén sokat bőg, annak nincsen teje". Bejárja az egész vásárteret, míg kedvére valót talál. Választása többnyire arra a vörösre vagy vörösfehérszínűre esik, a melyiknek a farka-húsa térdig ér, nagy köldöke van és a hasa alján vastag erek húzódnak végig. Ezen kellékek nélkül nem ismer jó tehenet.

Megelégedetten hajtja aztán haza s boldogsága teljes, ha felesége mosolyogva és jó szóval fogadja.

Az istálló ajtajához érve többnyire megfordul vele, hogy ne első, hanem hátsó lábaival lépjen először az istállóba. Azt akarja ezzel, hogy a tehén ne lássa és ne tudja azonnal, hogy idegen helyre jutott s így könnyen megszokik. Van, a ki seprőt rak a küszöbre s azon át kergeti be az állatot, de úgy, hogy kétszer csak a két hátsó lábával és az egyik első lábával engedi keresztüllépni a seprőt, utána rögtön visszarántja s csak harmadszorra engedi mind a négy lábával bemenni.

Az istállóban aztán megöntözi egy kanna vízzel s azt mondja:

„A mit eddig ettél, feledd!
Nálunk jobb lesz ám a helyed!"

Miután a jászolhoz kötötte, a legjobb takarmányt rakja eléje.

Gyönyörrel szemléli jószágát és szép szóval figyelmezteti szájtátva ott bámészkodó, őt mindenféle kérdésekkel ostromló s a szép tehenet dicsérő gyermekeit, hogy ne merjen ám egyik se valamikor *egy* halat vagy *egy* rákot a házba hozni, mert megdöglenék a szép „Mú!" — Megfogadja mindegyik.

Az asszony ezalatt kimossa a fejőrocskát és az istállóba indul, hogy megtudja, mennyi és milyen teje van a vett jószágnak. Ez a dolog, mint ezután soha, nem kerüli ki a gyerekek figyelmét. Bögrét szerez mindegyik és észrevétlenül követik édes anyjukat. Vagy az istálló küszöbére telepszenek, vagy az ajtó közelében várnak, szép csendben, mert jól tudják, hogy a mama nem tagad meg tőlük egy-két kortyot abból a jó meleg tejből, melyet ők oly nagyon szeretnek.

A család ettől fogva új életet kezd. Módjában áll, hisz . . . tejben, vajban úszik.

Hogy drága jószágát a megrontástól megóvja, az istállóba idegent be nem ereszt. Ha az asszony tejet ád el, a kilincset tejjel keni meg; néha meg kenyérmorzsát és sót tesz, vagy szentelt vizet önt bele. Napnyugta után, valamint marhavásár alkalmával senki fiának nem adna el tejet. Ha pedig vajat vesznek tőle, egy kis darabkával három keresztet rajzol a falra.

Ha azonban mégis előfordul, hogy véres tejet fej, azonnal tele van az egész község, hogy valami boszorkány megrontotta a tehenet. Bosszút forralnak ellene. Hogy megtudják, ki volt, a véres tejet megvesszőzik, vagy tuskóra öntve baltával vagdalják. A néphit szerint minden ütés kimondhatatlan fájdalmat okoz a boszorkánynak, ki azonnal a helyszínén terem és jóvá tesz mindent.

Némelyik asszony azzal a babonás szokással akarja elejét venni a bajnak, hogy balkezébe fogja a jegygyűrűjét, megfordítja a fejőrocskát és a jegygyűrűn keresztül feji a tehenet.

Ha a tehén nem adja le a tejét, akkor szerintök valaki megbabonázta. Ezt

a bajt is csak az illető szüntetheti meg, a ki elkövette, ha valami czímen ismét megfordul a háznál.

Egyik-másik asszony ilyenkor csalánt főz és azzal a vízzel megmossa a tőgyet. A víz csiklandozza azt, és adja a tejet, mint azelőtt.

Ha farkasnak vagy szent György napja előtt vakondnak a szivét beadják a tehénnek, akkor hét évig sok tejet és vajat ad, de azután megdöglik.

Szent meggyőződése az asszonynak, hogy sok vajat csak akkor kap, ha a köpülőt jól kiforrázza azzal a vízzel, melyben akasztott embernek valamilyen holmiját megfőzte; vagy azzal, melyet három folyóból, a kocsiátjárónál felülről lefelé merített s benne az ugyanott felszedett sima követ főzte; vagy azzal, melyben kilencz mesgyéről vagy kilencz sírról szedett füvet főzött; vagy ha a köpülőt parázsra tett kolduskenyérrel kifüstöli; vagy ha a tejföllel telt köpülőt a hátára veszi és egy ideig fel-alá jár a szobában; vagy ha három keresztútra megy vele. Sőt az egyszeri asszony a harmadik határig ment köpülőjével, s íme, mire visszaért, majdnem tele volt vajjal.

A háziasszony rendesen a hét végén, szombaton délután szokott köpülni. Ilyenkor is elmaradhatatlanok a gyerekek. Tisztes távolban időznek, játszva vagy beszélgetésbe merülve. Oly jók, mint egy harapás kenyér, érzik, hogy különben nem lenne vajas kenyér. Ilyen alkalommal nem egyszer hallja az ember, a mint az idősebbek e talányt adják fel a kisebbeknek: „Mi az: Üreges az apja, üreges az anyja és kövér gyerek van benne?“ Ezen talányfejtés közben sok badarság hangzik a kis emberek ajkáról a beavatottak nagy hahotájára, csak éppen a *köpülőre* nem gondol egyik sem.

A szegény ember annyira szereti tehenét, hogy még a kenyerét is megosztja vele. Ha azonban inkább a marhájának ad valamit, mint a koldusnak, akkor a néphit szerint holta után minden hajnali, déli és esti harangszóra el kell jönnie a másvilágról, hogy a marhának a takarmány elfogyasztásában segítsen.

Beszédjében is sokszor használ kedves, szelíd, jámbor tehenére vonatkozó szólás-mondásokat.

A szótalan, kevés beszédű, de különben okos embert, ha valamely fontos ügyben az ő szava döntő lehetne és ő mégsem szólal meg, azzal illetik: „Ez olyan vén tehén!“

Mikor valaki olyan jó tréfákat, bohóságokat beszél, hogy hahotára fakad ifjú-öreg, azt szokták mondani: „Itt még a tehénnek is kell nevetni“.

Ha valaki szavára, becsületére fogadja, hogy többé nem tér vissza arra a helyre, a hová nem kötik kedves emlékek, idővel azonban akaratán kívül is mégis visszakerül, akkor az egyszeri *Wamelitz* nevü ember elveszettnek hitt, de megkerült tehenére czélozva, azzal fogadják: „Visszajött Wamelitz tehene!“

Ha a tehén üzekedik, akkor a szegény embernek, mielőtt a bika elé vezetné, az az óhaja, kivánsága, hogy hiába ne költekezzék, hanem útja sikerrel járjon, azaz: tehenének szép borja legyen. Mit csinál tehát? Ellátogat a második szomszédhoz és kötelet kér kölcsön, melylyel a tehenet vezetni fogja, azután a harmadik szomszédhoz, a kitől meg a fedeztetési díjat kölcsönzi. Mikor aztán tehenével hazaér, a kötelet felhajítja az istálló tetejére és ott hagyja egy napig, azután visszaviszi gazdájának. Most már nemcsak nyugodt, hogy annak idején borjú is

lesz az istállóban, hanem mérget venne rá, hogy akkor, ha visszajövet először férfival találkozott, bikaborjút kap, ha pedig asszonynyal, üszőt.

Mikor a tehén megellik, hogy pokláját könnyebben elvesse, olyan innivalót kap, a milyent első ellése alkalmával kapott. Általános szokás, mikor valaki tehenet vesz, megkérdezi, mit adtak neki elléskor? Ha ezt nem teszi, érzékeny csapás érheti. A tehén ugyanis ilyenkor annyira megkivánja megszokott italát, hogy ennek hiányában megbetegszik, nem eszik, folyton bőg, napról napra jobban fogy, sok esetben elpusztul. Ez az itala rendesen a következő keverékből áll: egy puttony kútviz, két tojás, egy kis kovász, hagyma, bors, szentelt viz és só.

Utána a családfő az asztalról, a küszöbről és a sütőlapátról vékonyka forgácsot vág le és kenyérben beadja neki, hogy a szerencse ezentúl se kerülje házát.

Ha a borjút eladja, fejéről szőrt tép ki s kenyérben beadja a tehénnek, hogy ne busuljon borja után. A mészárosnak pedig szivére köti, hogy azt a kést, melylyel a borjút leöli, ne szúrja a húsfogasra, az úgynevezett renfába, a hová a borjú husát felaggatja, mert leszúrja vele a tehénnek a tejét.

Ha pedig a borjút felneveli, hogy elválasztása után hamarosan megtanuljon jól enni, a szecska közé azt a lángost vágja apróra, melyet felesége kenyérsütéskor a legelső tésztából sütött.

Ha valami baja van a tehénnek, a szegény ember azonnal felcsap állatorvosnak és a régiektől tanult mindenféle háziszerekkel és babonás kuruzslással gyógyitja.

Ha rugós a tehén, akkor az asszony vagy egy koldusnak a botjával húz hármat a lábára, vagy a szénapadlásra vezető létrának a harmadik fokával üt rá néhányat, vagy azon barkaággal vesszőzi meg, mely az istállóban a gerendára van téve (Ethn. IX. évf. 79. l.) s azonnal kezes lesz.

Ha a lába fáj, egy téglát vesz a tűzhelyről, széttöri mozsárban, eczettel kenőcscsé gyúrja, ruhára keni és beköti vele fájós lábát.

Szájfájáskor szalmacsutakkal kimossa a száját és eczettel meg sóval bedörzsöli.

Belső baj ellen megfőzi az úrnapján megáldott, különféle virágokból, különösen kakukfűből font koszorút (Ethn. IX. évf. 85. l.) s abba a vizbe csodasót (Glaubersalz), keserűsót, lenolajat, petrezselymet, köményt és hagymát kever, vagy pedig káposztalébe tormát reszel s beleönti a torkába.

Ha a tőgye fáj, lekaparja a ház faláról a meszelőről odaragadt sertét, vagy leszed egy darázsfészket, parázsra teszi, vagy egészen új fazékba parázs fölé bűzaszatot (Teufelsdreck) tesz s kinn a szabadban megfüstöli a tőgyet. Vagy megmossa azzal a vizzel, melyben tisztesfüvet főzött, azután az országút kerékvágásaiból összeszedett sárral vagy porral bekeni; vagy sárkefével megmossa; vagy a mángorlófával keresztalakban néhányszor végigczirógatja.

Ha nyúlós teje van, köményszalmát vág a szecska közé; vagy pocsolyavizzel mossa meg a tőgyét.

A tej nyúlósságát pedig úgy szünteti meg, hogy egy fúróval az istálló küszöbébe lyukat fúr és beleönti a tejet, azután veszi a kocsi elő- és hátsó-részét összetartó szeget, az úgynevezett derékszeget, megtüzesíti és a tejbe mártja.

Legnagyobb csapás a szegény emberre, ha abba a szomorú helyzetbe jut, hogy kedves tehenét el kell adnia.

Égető szükség kényszeriti, hogy vásárra menjen vele.

A vásár előestéjén az asszony már nem feji, hogy nagy tőgye legyen. Aznap pedig addig nem takarít, míg férje el nem távozott hazulról, mert elvenné szerencséjét.

Ha korra reggel valami asszonyféle lépi át elsőnek a ház küszöbét, bátran otthon maradhat tehenével, szokták mondani, mert már nem lesz szerencséje.

Miután az ember már jól megetette és megitatta tehenét, meghinti szentelt vízzel, vagy meglocsolja kútvízzel, azután néhányszor végigsöpri tollseprővel, azon hitben, hogy a hányszor teszi, annyi vevője lesz. Végül pedig a kenyérsütő lapáttal tomporát néhányszor megveregeti, hogy az állat kövérnek lássék a vásárban.

Tudja ugyan, hogy rossz emberek ilyenkor csalánnal szokták végighúzni a tehén tőgyét, hogy oly nagy legyen, mint a sajtár, de őt nem veszi rá lelkiismerete, hogy kinozza szegény jószágát.

Ha útközben czigányasszonynyal találkozik, azt szerencsének tartja, ha pedig pappal vagy üres edényt vivő emberrel, szerencsétlenségnek.

Mikor a tehenet eladta és az árát el akarja tenni, fog egy krajczárt (két fillért) és visszaadja a vevőnek, mert különben elvenné szerencséjét az istállótól. Ezt a krajczárt koldus kapja.

A vásárról szomorúan ballag hazafelé. Szörnyen bántja a gondolat, hogy otthon üres istállóra fog találni, meg aztán, mit feleljen a gyerekeknek, ha majd kérdik, hová lett a „Mú"? Csak nagysokára törődik bele szokatlan helyzetébe. Nap-nap után reméli sorsa jobbrafordulását, a mikor majd ismét lesz tej, vaj bőven.

Richter M. István.

Balázs-járás Sümegen.[1]

Hatan járják a Balázst: a generális, a püspök, a kapitány, a mester, a diák és a paraszt. A püspökön hosszú fehér ing, fején hosszú hegyes süveg. A generális és a kapitány tarka papirszalagokkal diszített csákót és hosszú kardot, a mester és diák szintén csákót és tőrt visel, míg a parasztnak csak bot dukál.

Napszállatkor útnak erednek.

Gyenyerális: Be szabad-e menni szent Balázsd katonáinak?

Szabad!

Gyenyerális egyedül beállít: Én vagyok egy elüljáró elküldetett vitéz. Maguk szobája rögtön legyen kész, mert ide nagy úri méltóságok fognak bejönni. Rokkákat és orsókat eldugjanak, mert azok nagy károkat tapasztalnak.

Ekkor mind bemegy. A püspök középre áll. Folytatja a

Gyenyerális:

Én gyenyerális lévén,
Magamat nem hagyom,
Seregemet mostan megvizsgálom,
A mely ha jó rendben lészen,
Azt megtudhatom,
Tisztem megajándékozom.

[1] A „Sümeg és vidéke" czímű hetilap f. évi febr. 5-iki számából vesszük át ez érdekes közleményt, melynek közlője a lap beküldője szerint: *Éles Károly.*

A kapitány:

Én kapitány vagyok,
Népem igazitom,
Gyakorta harczba is állítom.
Tűzzel, vassal, rajta! kiáltom,
Lődd-vágd!
Még ágyút is vontatok,
De méltán ajándékot is várok.

A mester: Higszom ega szemper torger bosszús vagyok. Minap hoztak egy diákot hozzám, kit az ábéczére meg nem tanítottak. Veniter szemper mond el a leczkédet.

A diák:

A á b cz d szimper virgine!
Ettül az egytől féltem, rettegtem,
Kinek elébe jönni nem mertem,
Tőle gráczlát nem is reméltem.

A paraszt:

Én szántok, vetek, keverek,
Melegben izzadok,
Éhes katonáknak
Izzadva takarok,
Mert ha én nem kapálhatok,
Hitvány volna lovuk,
De méltán ajándékot várok.

Gyenyerális:

Állj előlem, te meszes fejű,
Hol vetted magadat.
Te penészes üstökű?
Orrod akkora mint egy hat iczczés köpű,
Tudom a vagyonod,
De jól veszem, csak tettű.

Miután elvégezte mindegyik mondókáját, rázendítik szent Balázs énekét:

Első vers.

Emlékezzünk szent Balázsdra,
Hogy ma vagyon napja,
Mesterünk jó akaratját
Általunk mutatja,
Örömet e háznak,
Asszonynak, urának.
Hogy hirdesse éneklésünk
Mesterünk mutatja.

A szent Balázsd torokfájás
Ellen nagy védelem,
De az ő orvosságával
Szabadon élhessen,
Melyre nincs jobb haszon
Csak aggyon az asszony
Egy pár tojást, nyers szalonnát,
Hogy gyakran nyelhessünk.

Nekünk is van, engedelem mostan a tréfára
Ártatlan mulatság szabad az iskolaházba,
Szóljon a muzsika.
Vigadjunk nótára,
Majd eb fújja, kutya járja
Abécze módjára.

Gazda, gyorsan
Kelj, fel mostan,
Hozz minekünk jó bort,
Valamid van a házadnál
Csak mindenedet hozd.
Nézd a nyársunk mily üres
(A kardot föllökik.)
A belünk is éhes,
Ne sajnáljad szalonnádat,
Lásd kosarunk üres.
(A kardot leeresztik.)

Asszony csald meg az uradat,
Költsd el keresményét,
Ne sajnáljad megoldani
Penészes erszényét.
Tudjuk, hogy kiméli,
Azt nem is reméli,
Hogy maholnap
Ebre marad,
Azt nem is reméli.

Szűz leányok, kivánságtok,
Tudjuk, mire czéloz,
Meg is mondjuk: mindenőtök,
Darab szalonnát hoz.
Nem, hogy férjhez menni,
Galibát szerezni,
Hanem hol az olvasótok,
Arról gondoskodni.

Majd elmúlik a víg farsang,
Mi azt ne sirassuk.
Majd a böjtön iskolába
Jobban tanulhassunk.
Siratják a lányok
Itthon maradások,
Kiknek a sok méreg mihátt
Ránczos az orczájuk.

De kétségbe ne essetek
Vannak még legények
Csonkák, bénák és süketek,
Hagyján, ha szegények.
A zöld farsang hosszabb,
Nem lesz nekünk rosszabb,
A kik abban férjhez mennek,
Szerencsések lesznek.

Kapitány: Kosaras mit vársz?
Kosaras: Majd a háziasszony egy darab szalonnát ád.
Kapitány: Hátha egy poflevest ád.
Kosaras: Inkább adjon egy lázsiást.

Második vers.

A a a! Ma vagyon Balázsd napja,
Mert a szegény huszárok
Mai nap verbuválnak.
A a a! Vagyon bölcs Balázsd napja.

E e e! Hozzatok nekünk ide
Nagy csutora borocskát,
Tojást, kolbászt, szalonnát.
H*E e e!* ozzaok nekünk ide.

Ká a: ka! Jó kolbászos káboszta,
A ki abból jólakik,
Arra jó bort ihatik.
Ká a: ka! Jó kolbászos káboszta.

C a: ca! Ez az ehetős Mancza
Elugrott mint egy kancza.
Nem kell neki a rokka
V a: va! Már megvénült az odva.

S u l! Ez a kis lány úgy búsul,
Hogy pártát nem köthetett.
És férhez nem mehetett
U u u! Ne légy olyan szomorú.

Ü ü ü! Télben illik a keztyű.
Kisasszonyok kezére
Munkás emberekére,
Ü ü ü! Lányoknak köll szép gyűrű.

G e: ge! Versünknek leszen vége
Itten már nem késhetünk,
Tovább is kell sietnünk,
V e: ve! Áldassék Jézus neve.

A püspök.

Látod-e, jó gazdánk, köztünk gyermekedet,
Vagy talán azt restségből elheverted,
Hogy az iskolába el nem küldötted.
Küld el most a mi társaságunkba.
Majd utunkba tanitja,
Mesterünk sok szép tudományra.
Vigyázz gyermekedért ne juss számadásra.

Dicsértessék a Jézus Krisztus.

Nógrádmegyei babonák.

1. *A patkó.* Ha útfélen talált patkót szegezünk a sertések itatójába, a jószág egészséges lesz mindig és sohasem lehet megrontani. Ha pedig azt a konyha küszöbére, vagy kapura verjük a házból sohasem fog kimenni a szerencse. De a patkónak „talált"-nak kell lennie.

2. *Karácsonyi morzsa.* Karácsony estéjén az asztalon maradt morzsát nem szabad kiszórni, sem ahhoz hozzányúlni, hanem azt az asztalkendőben hagyva el kell tenni s csak 8 nap elteltével kell elővenni s oda helyezni, hol senki sem fér-

het hozzá. Ha azután évközben valami baja esik a jószágnak, csak egy keveset ezzel a morzsával kell megfüstölni, mire az állat nemsokára meggyógyul. Ha a jószág karácsony után újévig bezárólag betegszik meg, akkor azt még a mult évi morzsával kell megfüstölni, mert az új morzsa gyógyitó hatása csak január 1-vel veszi kezdetét.

3. *Vérfű.* Ha a zsóna-madár (?) fészkét beszegezik, az elmegy vérfüvet keresni s szájába vesz egy szálat, hozzáérinti a leszegezett fészekhez és az ismét kinyilik előtte. Az az ember pedig, ki ujját megsértve hozzáérinti a sértett részhez a vérfüvet, mindenhova bemehet, mert a zár felpattan, a mint a vérfüvel megsértett újjal hozzája ér.

4. Karácsony előestéjén egy *egész kenyeret* az asztalra kell tenni, hozzá nem érni újév napjáig s csak akkor megkezdeni: igy egész éven keresztül lesz kenyér a háznál.

5. Karácsony böjtjén az asztal alá tesznek egy leforditott *bögrét*, s annak tetejére egy összekötött *csomó szénát* s azt ott kell hagyni az ünnepek elmultáig. Reggel aztán kiviszi a gazda a szénát az istállóba s a teheneknek (arányosan szétosztva) odaadja. A bögrébe pedig belefeji a tejet. Így a teheneknek mindig lesz mit enniök s mindig elegendő tejet adnak.

6. Ha a tehén véres tejet ad, akkor a gazda napfelkölte előtt a *kerítésből egy karót kihúz* s azt megfordítva újra beleteszi: a tehén meggyógyul.

7. Ha a viselős asszonyt a *feszület fájáról lehasitott forgácscsal* megfüstölik, a szülés szerencsés lesz.

8. Zsadányban egy tűzvész alkalmával leégett két sor ház. Éppen egy öregasszony házára került a sor, midőn *az asszony levetkőzik s körülszaladgálja a házát*, mire a szél megfordult és az asszony háza meg lőn mentve. Azóta az asszonyról azt hiszik, hogy *boszorkány.*

9. *A nadragulyagyökér.* Ha a nadragulya gyökerét éjfélkor kiássák, azt megszárítva megtörik s tejben vagy vízben adnak belőle valakinek, az teljes 24 óráig fog szaladgálni még pedig éppen olyan öltözetben, milyenben kiásója volt. Ha pl. félmeztelenül ássa ki valaki, akkor az, a kinek adnak belőle, szintén éppen úgy fog szaladgálni. Legények használják leányok megcsúfolására. (Homor István közlése.)

Benkóczy Emil.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Mesë ja tyityok tartaó gyerëkreő.

Ëczczër haún, haún nem, vaót a tengërneej is tú' ekkis falu, jabba ja faluba jeet ësszëgeen özvegy asszon. Ennek më vaót ësszeep kis fija. Ja gyerëk pofáján raózsa nyit.

Ennek a kisgyerëknek az aódallyán ëkkard hűveő termëtt, emmëg a kisgyerekveő jëggyütt nyeőtt. Éppenseegveő jazon a napon, mikor a gyerëk születëtt, küttë magát a kiskerbe ëkkard hëgyi ja feődbeő; mindeé nyeőtt a gyerëkveő jaza kis kard, mëmëg a hüvelyi.

A kisgyerëk májesztendeős korába — mer hát eő tátos vaót — mëttanáta jakkis kerbe ja kardot, aszt mindënnap szátyakor a hívelyibe jilleszgettë.

Ëczczër estve, mikor a nap lëszát, lëfeküt a kisgyerëk, oszteéng nagyaó jeöj alutt. Másnap májeebreő lestë janap feőgyöttyit a feődbeő kinyeőt kardná, aszt egymás után heeczczër illyesztëttë ja hívelyibe. Nagy örömveő szalatt bejaz ëldës anyjáho, jeőkiáttya magát a gyerëk: Jaj ëldës anyám! mit aómottam een, nem annám a világeejsë jenyim aómomot!

Mit aámottá te jëldës fijam? keergyi jaz annya. Ó jëldës anyám! Asz mënnem mondom sënkineksë mí rajtam be nem tellyeseő.

Ugy van la! De hajeen tunnyi jakarom — aszongy az annya gyühöseő — ha mënnem mondod, maj eő páhaólak!

Hanej az anya híjábijesztëttë ja gyerëkët, mënnem monta; meé mëgisvertë, méssë monta më.

A gyerëk ríva kimënt a kerbe, letyeerbekeőt a kis kargyáho — ja ki mindeé jëdre forgott; mindegyiknek mëváktakkezit a ki hozzája mert nyúnyi, de jemi gyerëkeőnkeet mënnem seertëttë; a kiskard mikor eerzëttë, hohhát ezeő hívelyi szeelyit eertë, mingyá mëgát, oszteéng belëtyúszott. A gyerëk sokájeé neeztë ja kargyát; rít keserveseő.

Mikor a gyerëk a kerbe keserveseő rít, éppenseegveő jakkor mënt ára jaz ország kirája, mëhhallottarivást, a kocsiját mëgállíttya, jaszongyaz inasának: mënnyee jëldës szaógám, neezzeis më ki ríjakkerbe, osztëngmë mijeerí?

A kiráj inasa mingyá beszalatt a kerbe, mëkkeertëja gyerëkët mijee rí? Mëmmonta neki; mingyájis vissza mëgy a kirájinassa, isszaót a kirának: ëgyerëk ott tyeerbekeő ja viráköszt, azeéj rí, mer hát ezeő jëldësannya këgyetleneő jeőpáhaóta. Hoczíjeőt idë jëldës szaógám, mommë neki, hohhát a kirá hívattya, jeő sosë rít, de ja ríváss ë haógathattya.

Az inas hát eővittagyerëkët a kiráho: lëtöreőtëjakkönyvejit, a kirá mëkkeertëja szeep gyerëkët vaónajë kedvi jeőveleőmennyi? Eő mingyá fijának fogaggya? Eőmënneek bijeen kirájuram, hajanyám eresztenë.

Eregyee be szaógám a gyerëk annyáho — mongyakirá — hiczczi kijeőt, mommënneki, hogy a kirá hívattya, jaszt is montë mënneki, hogy ezeő fiját a kirá jeőviszi magávaó jezeőpalotájába, ha maj jaóviselyi magát, a felyi kiráságávaó megajándékozza, lyányai közeő ja letszëbbet nekijaggya feleségeő.

A meergës asszon rít örömibë, maga tëttë feő fiját a kirá hintajába, ja kirá ölebibe mëes csaókótaja kirá këzit is. Asszongyafijának az anya: ne lëgyee oszteéng olyan fejés kirájapád udvarjába, jaminyeő jeenhozzám vaótá! Beszalatt örömveő jaházba, jotthattakirát mindënësteő, debija gyerëk ëdre rít. A kocsiraó jakisgyerëk lekeereczkëdëtt, bemënt a kerbe, kiszakajtya kargyát a töviréő, betaszíttya hívelyibe, ja me mindeé csörömpeő! a hívelyibe.

Mikor má jaó darabon eőmëntek, a gyerëk is dërëkasaó kirita magát, a kirá isszaót hozzája: Mjee ritá të jëldes fiam a kiskerbe jollyan nagyaó?

Hát bjeen kirá uram azej ritam, merhát ëldës anyám nagyaó mëvvert.

Mjee vert më tégëdët ëldës fijam ettë janyád?

Azeéj mer nem montammë neki mit aómattam.

Hát osztëng mijee nem montatteki aómodot?

Azeéj mer senkinessë mondom më mí kinem tellyesegyik.

Nekëm së mondottë ki? aszongyakirá —

Nemeen, az Istenëmën kíveő senkinessë.

Majmëmondod tëjaszt — aszongyakirá — ha hazajeereőn!

Három nap múva jakirá várusába jeertek; nagyaó megeöreőt a kiraneé lyányaivaó, hohhát a kirá jollyan szeep gyerëkët hozott nekik, a lyányok aússzerették mincsak ëldëstestveerjejikët, kínáták mindenveő.

Në szeresseetëk — aszongy az okosná jokosabb kirá — nem eerdemlyijamë, mer nem akarja kimondanyi mit aómodott.

Majmemongyjeő nekëm — aszongyakirá letnagyobb lyánya — deja gyerëk a fejit rázta.

Majmemongya nekëm — aszongyakirá közeepseő lyánya —

Nemee — aszongya gyerëk durczasaó.

Majmemongyajeő nekëm — aszongya letkissebb királyán, meémegis símogatta.

Senkinekse mondommë, mí benem tellyesëgyik — aszongya gyerëk — aki meé meri keerdenyi, mëverëm.

A kirá nagyaó szomoraóvan neesztë ja gyerëkët mëmë lyányajit; azuteeng mëparancsaóta ja szaógájinak, vigyeéczi magok közeé, hadlakjeé veletëk, nem valaójeő királyi palotába, mer hát eő nagyaó kötekedeő gyerëk.

Haneja gyerëk aódallyán nagyocseördeőt a kargya. A szaógák szaót fogattak, eő vitték magokvaó joda, hún eők laktak. Rít a gyerëk, hohát kityaszitották a kirá palotájábaó, mint Ádánt a paragyicsom kertbeő, deja szaógák gyerekjei vigasztaóták, gyijaóvaó, më kalacsvaó kínágatták; nassokára kedvire hozták eőt; ësszëjis szoktak a gyerëkëk. Aggyeé lakott eő veelëk, mí tyizehheet esztendőssee vát.

A kirá keet lyánya tengërëkee túnnanra mëntek feerhë, ëgyedeőt a letkissebb lyán maratt apjáná, az is májeladóvá vát.

Eczczër lëszalatt a kirá lyány a palotábaó ja szaógák házjába, jahun a kisgyerëk májolyan gyönyörvetës legeen vaót, honmeecsak párja hetethét országaó se vaót. A kirá lyánya nagyaó jeöcsudákozott a legeenyën, merhát mejgeő jolyant sosë látott, oszteéng iszszaót hozzája: Ha të szeep legeen memondod nekëm mit aómottá, útte enyím, eenmë jetteed lëszëk, a koporsaósë válasszeejeő teőled!

Hane bja legeen mëvvertëja királyányát. A királyánya nagyaó rít, szalatt mingyájaz apjáho, memmonta micscsinát a legeen.

A kirá jiszontataó maódaó mëharagutt, mëgesküłt, hogyha czër lelki van is a legeennek, mëgkeőneki haónyi, meejg a hírinek is eőkeő pusztónyi jezeő jorszagjábaó.

Napnyugot feleé hácsinátatott ëd nagyaó magos akasztaófát ëczczëribe mingyá, jakireja legeent feőhuzattya. A várus neepi mind kimënt neeznyi jaz akasztást. A haóheer hátra köttëja szeep legeen kezit, hanejezeő aódallyán nagyocseördeőt a kargya. Mikor mája sëntënczíát aóvastaja pap, nadlármajesëtt, ëczczifra kocsi váktatott az akasztaófa feleé; az elejin a kocsinak fejeer lobogaó lobogott; a kocsiba ja magyar kirájüt. A kocsi megát az akasztaófáná, ja magyarkirá kugrott a kocsibaó, ja mëkkötözött legeennek gráczíját keert. A haragos kirá jeömontaja magyar kirának a legeen tëtyit, hohát eőneki nagyaó nagy kedvi vaóna ja legeent eőpusztítanyi ja világraó, merhát a mijeé mëkeerte jezeő gyönyörvetës lyánya ja legeenteő mit aómodott, nem montamë, hanë nagyaó mëvvertë.

Aczczi nekëm kirátássam ezt a legeent — aszongya magyar kirá — maj kimongyeő nekëm; hohha nekëm ki nem mongya, maj kimongya jezeen gyönyöreő lyányomnak.

A kard mëcscsördeőt a szeep legeen aódallyán. Odatta kirája rabot a magyar kirának, bűtettë ja kocsijába, jeőmëntek.

Nem sokára mëkkeertëja kirá, hotyhát mit aómodott?

Nem lëhet mëmmondanyi juram királyom — aszongya szomoraó legeen — mí ki nem tellyesegyik!

Maj ki mondod tejaszt a lyányomnak, mertë meé nem láttá jolyant!

Sënkinek! aszongya legeen — kargya mecscsördeőt a hivelyibe —

Budára jeertek néhánnap múva. A királyánya jeëpenseegveő ja kerbe seetát. Mikor apja hazajeert a szeep legeenveő, sihetett mingyajaz apjáho, mëcscsaókaóta ja kezit, mëllátta gyönyöreőseegës legeent, a minyeőt meé nem látott.

Nekëm hosztattejeőt — aszongya lyán — tündeer orszagbaó? Ilyet asszon meé nem viseőt a kelebin!

Nem tündeerországbaó, hanëjaz akasztaófajalaó hozom eőt — aszongyakirá — Nagyaon mëhharagutt a lyányára, merhát meé sohsëszaót legeehé, eszt mëmë ëczczërre mësszerettë.

Nem bánom een jëldës apám — aszongy az eőpiraót lyán — hatejeőt az akasztaófáraó hosztad is eőjenyím, eemmë jezöveé, ëgyütt halaón më; a szeep legeen mëmmëg eőt össze vissza csaókaóta.

Majmë haragszaó tëjeöråja szeeplyányom — aszongya kirá szomoraóvan — merha mëkkeerdëd eőt az aóma feleő, gurombájaó bányik veled. Nem is kirá veeribeő lëtteő, jegyedeőt a szaógák közeé valaó.

Ha megeönë, ha szëmëmët kiveszi, ha orrom eővágja, meessë haragunneek më rája; eő nekëm aómát memmongya, vendeeg szobámba viszem szállásra, ja szívem közepi mëmmë lësz ezeő tanyája!

A kirá mërrasztaffejit; eőküttë ja legeent a kertyi házba, jottëng hammulassa magát könyvekveő.

Allyeedaó allyeé teötlejehheet, a tündeer szeepseegeő királyán aranyos ruhájába jeőmënt a kertyi házba ja legeent mëllatogatynyi.

Mikor a legeen a gyönyörvetës lyánt mëllátta, mikor ezeő jeőtözettyit neesztë, kijesëtt a könyvi ja szemibeő . . neezëtt, hanë jësszaósë szaót hozzája.

A királyánya jolyan gyönyörvetës hangaó szaót, min csak a letszëbb csëngetyű, jaminyeőt a legeenmés sohse hallott.

Mommë nekëm szeep legeen mijee gyöttem hozzád? Ha kitanálodtë jetteed lëszëk.

Azeé — galambom, rózsám, angyalom — nekëssë mondommë, ha szeepszeriveő jakarsz apádho vissza menynyi, jarraó nejis tudakozaóggyá!

A lyán nem haógatott semmicscsë, meéjobban keertë, jëdre csaókaóta. Haneja legeen veegteős veegre meharagutt, aúcscsapta pofon a lyánt, mingyá mëgindaót az orra veeri. Sivaókodva szalatt a királyán a palotába, hun májaz apja várta feleletveő; hácscsak mellláttya lyánya veerit, rímiszteő gyühbe gyött; lëkajátott az ablakbaó ja kerbe: Eeheő keő mëhhalnodtë sárkán kölyök! Eőkeztë töreőgetynyi, mosogatynyija lyányát.

Mingyá jeőhivatta kirá jakkëőmivesëkët, mëpparancsaóta nekik, keeszíjjënek ënneesszögeő jeepöletët, abba csinálylyonak ësszeekët, mëmmëg asztaót, dejaz asztaó jegyedeőt ollyan legyeé, jakin egyedeőt ëttányir feerjëé!

Keet aóra múva májeökeeszeőt az ëpölet; mëntek mondanyija kirának.

Ahogy mënnek a keőmívesëk, tanákosztak a kirá lyányávaó, ja királyán a kit letöregebbnek látott, mëkkeerdëzti teőle: Tunnajë ja tormocskára jollyan lyukat csinányi, jahun ëttányir mëg ëppalaszk beteernë, dejakit sënki së tunnajám hún van?

Honnë tunneek — aszongya keőmíves — oszteenmáj egy feejaóra múva mëvvaót a lyuk.

Napszátakor kihoszták a legeent, eőmonták a bűnit, berakták a keőbeő csináttoromba. Haneja királyánya nem hattajeőt eehëznyi, szomjaznyi. Mindennap háromszollátogatta mëjezeő szerelmesit.

A kirá mindën harmagyik nap menneesztëjarabot cseleegyejiveő, jugyan mëhhaótë má! debija mindeé jeet.

Ëczczër a török császár csak levelet ír a magyar kirának; akija levelet hozta, hozott magavaó három szá vesszeőt nádbaó, jaszt írtaja leveőbe, ha mënnem tugya mondanyi mëlyik át letközelebb a tövihë, melyik a közepi, mëlyik a letveegi? háburaót küd a nyakára ja magyar kirának.

Bezzeé mëgihett a kirá! A lyán láttezeő japja bújját mëkkeerte hát: mjee busaó jollyan nagyaó?

Honnë busaóneé jëldëslyányom! Osztëng eőmonta neki ja török császár üzenetyit.

Majme segíjt az Isten ëldës kirájapám! aszongy a királyánya; josztëng nem sokára memmonta szereteőjinek is a császár üzenyetit.

Eregyee haza szívem szeep szereömi, feküügyee lë, jalugyá; ha feőjeebrecz, mommë kirájapádnak, hotte jaszt aómottad, hogy a nádakot lágy meleg vízbe tëgyë, mëttugya mingyá, mer hát aki ja víz fenekire szá, javaót a tövinee, jaki seja fenekire nem ű, seja víz tetejin nem lebëg, aza közepi, mëllyik fëleő marad, a mëg a tetejin vaót.

A lyán sihetëtt haza, lëfeküütt, alutt. Mikor feőkeőt, eőmonta kirájapjának akit a kedvesiteő tanaót. A kirá mëttëttëja lyánya aómát; csakugyan mingyá mëgis jedzëttëja nádakot, oszteéng eőküüteja török császárnak. Csakugyan heőbë hattaja török császár a magyar kirá üzenyetit.

Ëgyesztendeő múva mëmmë csak küdött a török császár a magyar kirának levelet mëmmë három csikaót, ëfformájút. A levelbe javvaót: haja magyarkirá ki nem tuggya tanányi mëllyik csikaó lëtt rëgveő, melyik lëtt deebe, melyik estve? úgy háburaót küd rája.

A kirá mëmmë csak eőkesztë busaónyi. Mëmmë mëkkeertëja lyánya: Mijën búsaó? A kirá mëmmonta török császár üzenetyit.

Arrajis maj csak mëssegít az Isten. Feejaóra múva májeőmonta szereteőjinek a török császár üzenetyit.

Eregyee haza szívem, mommëg a kirának, hottë maj megi lëfekszeő, maj csak megaómodod az igazit; mikor lefekszeő, mintha jaluttá vaóna, sikicsáfeő. Ha jasz keergyi kirájapád: mi bajod? Montczi neki: A török császár ezeőjembërjejit

küttè kirájapámeé, hovvigyeek rabságba, mer hát nem tutta kitanyáni ja csikók leettyijidejit, hane jeepenseegveő kötözteek mikor, az a legeen, ki pofon vágott, kiszabadaót valahogy a keőfao közeő, jammonta më ja csikók lyeettyjidejit.

Haza szalatt hát a filyig szereömes királyán, mëtëttë, jamit a keőtoromba montak neki.

Csakugyan másnap virattakor mája keőtormot szétvëtteek, a szeep legeent a kiráho vitteek.

Teeged csakugyan fijam ettë rabságodba az Istenke jeőrzött më; een is feőtëttem magamba tëneked mekkegyeömöznyi; hane leteleőször is ënnadaógot bízneek een te rád. Ehun a török császár levelyi, aóvasd; a három csikaó jezeen istállómba valla, mëffeleőhecz-ë të jerreja leveőre?

Mëffelelëk uram kirá — aszongya a legeen — hanë hát een is keerdek teőled valamit:

Van-e három ëffurma teknyeőd?

Nincsen, hanë mingyá lesz. Ëffertájaóra múva má jott vaót a három ëffurma teknyeő.

Teetesse uram kirá — aszongya legeen — jëgyikbe zabot, másikba jeleven izgaó parazs tyüzet, a harmagyikba hideg szenet; a csikaó jakija zabos teknyeőhö szalad, rëgveő, jakija parazsho mëgyën, deebe, jakija haót szeehhe megyen, estve lett erreja világra.

A kirá mëttëttë jakit a legeen mondott; a csikó minkülön külön szalatt a teknyeőhö; mëjjegyëztettë jazokot, haza küttë, mëgirtaja csikaók leettyi jidejit. A török császár mëvvaót ëleegëdve, nem küdött háburaót a magyarra.

A török császárnak vaót ëbboszorkaneenyi, jaz adta neki ja tanácsot miteeveő legyeé, honmagyarországot mënnyerhessë; jaz a boszorka tutta kivaót jazaz ember, aki mindent memmondott a magyar kirának olyan okosaó!

Ej ëldes öcsim — aszongy a vasorraó boszorkája török császárnak — nem a magyar kirá tanállya ki jettë keerdésjejidët, hanë vannála jëgy legeen, aki nagyaó szëgeen asszontaó lëtt, a mongya më ja mejg magyar kirá lesz; ha te jaszt mennemöletëd, agygyeé nem birsz teja magyar kirávaó, mer a legeen tátos.

Gyönmëgint level a magyar kiráho a török császártaó, hohhát aszt a legeent, aki nála jeehetetlenkëgyik, aszt a szëgeen asszon porontyát küggyë jegyedeől egymagát eő hozzája, hanem, mingyá gyön a katonájajívaó.

Nagyaó mëszzongyollódva jattoda ja kirája legeennek a levelet, hanë mikaó jeöaóvasta ja kevee császállyevelyit, isszaót: nem feelëk een a kopasz kutyátaó uram kirá! Magam ësszë japrítom egeesz országját. Egyebre nincsen szükseegëm, csak keet magam furmájaó legeenre, jazok ketten ëffurmák lëgyënek, eenmë maj csinátatok a pofámra papírbaó kifestvë minyeők eők lesznek, hohhát ëffurmák lëhesseőn mind a harmalla! Egeesz világtaó së feelëk.

A kirá várusába lakott keet ëttesveer, ëhhasvaó lëttek, sënkisë tutta mëlyik a másik; a szeeplegeen hát eő hozzájok valaó keepecsinátatott a pofájára; jeőmëntek török országba.

A boszorka má messzeérő mëgeerzëttë jaz idegëny embërëk szagját.

Mikor a török császár palotájába mëntek, mind a hárman ëczczëre köszöntek, ëczczërre hajaótak më, a császár keerdesire jëczczërre feleőtek; az eeteöhë

jëczczëŕre jűtek, ëczczërrė vitteek a szájokbajáz eeteőt, ëczczëŕrë jittak, ëczczërre keőttekfeő jazasztaótaó, jëczczërre köszönteek mëjaz eőteőt, itaót, osztëng eőmëntek alunnyi jëczczërre.

A török császár nem tutta mëlyik az a tátos, mind a hármat më mëgöletnyi nem akarta; haneja boszorka mëgösmertë; mëmmonta jöcsinek a külömbseegët a három közeő jazednek.

Nomáj mettod rëgveő császár testveerëm — aszongy a boszorka — mëllyikët keő mëgöletnëd; a kinek az ingi gallyeerja jeőlësz nyírva jallësz a magyar kirá jembëri.

Eeféjeleőt ëgyaórávaó, mikor a boszorkákot látnyi nem lëhet, a teőfokánnis áttunnak búnyi, ja veenbanya jakkaócslyukán betyúszott a szobába, hun a legeenyëk aluttak mind a hárman ëgyágyba; szeelyin feküttt a szeeplegeen, alutt hortyogvást — mër a boszorka aómot eresztett rájok —. A boszorka jëkkis ollaóvaó jeőcsippentëtt ëdarabkát az ingigallyeerjábaó ja szeelseőnek; mëgint kityúszott a házbaó. Hanejemmi legeenyeön mikor feeseőkögyik, mëppillanty az ingigallyeerját csonkájaó, mindëgyik gallyerjábaó jeőcsippentëtt olyant, a menyeő jezöveebeő vaót.

Füröstökömeőnyi hitta császár emi legeenyönköt mind a hármat. A veenbanya jazablakná ját; eőcsugyákozik hogy ing mëllátta gallyerokot mind eővágva jeffurmára. Mikor ëttek, mëhhajaótak, eőmëntek.

A magyarkirá lyánya mintha tyüviskën át vaóna, mindeé jizgott-mozgott, mer feetëttë jakkedvesit. Hanejegy estve csak lejëntik magokot a legeenyëk, hohaza gyöttek mindehhiba neekeő, jakkor öreőt meé mëg a kirá lyánya, keertëjis mingyá kirájapját adassajeőket össze, de bja kirá nem szaót sëmmissë, jaszt is lassa monta. A királyánya nagyaó nehezteőt azeő japjára.

Mikor ëczczër estve japjáná jesdekeőt, hirtelenyibe jeőjájaót a lyán. Csak azeej vaót az ájolás, hohhát az apja jasztallyán mëpillantott ëdlevelet, a kit a török császár irt az apjáho, hogy a szeep legeent ëgyedeőt ëmmagát küggyë hozzája, mer az a legeen magyarországra nagyaó veszëdeőmes embër.

A magyar kirá ja lyányataó kütteja levelet a legeenhë jakit rívajadott neki jakkezibe. Aszongy a legeen: Ne rijja jëldes szívem szeep szereőmi! Velem az Istenke, mëmmëg ezeőjereji; Eőmëk ëhhónap pitymallatkor, ëhhaónap múva jitt termëk la!

Egyedeőt ëmmaga mënt a bátolegeen a török császárho. A veen banyávaó jazudvarba gyött ëssze: jaszonta neki suttyogvást: Mos gyötteëtë jutólyára szeep törökországba! A kard mecscsördeőt a hívelyibe. A legeen rásë hederítet ja banya beszeegyire.

Mikor a török császár küszöbjit át leeptë, tyizenöt katonáját velyi szëmbe; kugrik mingyája legeen kargya ja hivelyibeő, mind összëjaprittyaja tyizenöt törököt pëcsënyeenek valaónak, deja császárt nem bántotta hanë beszalatt a hívelyibe. Eeczczaka jeőjakarta lopnyi ja veenboszorkaja legeen kargyát, hanejakkard kugrott a helyireő, jabboszorka vasorrát levákta.

A török császár iszontataó seregët állitott ki regveőreja legeenre; hane jezeő kargya jollyan gyossan forgott emi legeenyeőn köreő, hohhát ëkkardsë jeerhettë; a török më mind rakásra hút.

A magyar kirá lyánya má maj keecscségbejesëtt, hogy kedvesi nem gyött

mésë; keertë hát kirájapját szëgyëjösszë katonájit, indollyeé më törökország felé. Megindaótak.

A sereg előtt a királyánya mënt katona mundeerba. Hanë csak ëmmeefeő-nyire mënt a magyar kirá seregi, mermá jigyött a legeen kiskargyávaó.

A királyánya hát eőkisértëttëjeőt egeeszen Budára ja kirá palotájába. Mingyá jőtt kiskirának kijátottákki jallegeent a katonák.

Az ifijú kirá néhán ezër katonavaó jeőmënt abbajaz országba, hún eő szület-tëtt. Nagyaó mërímeőt az ëldes annya, mikor mëllátta sok katonát, mer asz gon-daóta, hogy ezeő falujokot akarják eőpusztítyani; hanë meé jobban megihett, mikollátta, hohhát a sokkatona sëhova së mëgyën ëgyedeőt ezeő judvarjára, hun ëtteőt se lëhetett vaóna letënnyi teőlök.

Rëszketëtt mikor ëddëreek embëlleszát a lováraó, josztëng eőfeléje mënt, hanejeőcsudákozott, mikor az az embër ezeő kezit mëffokta, mëcscsaókaóta, s ígyeng szaót: No jëldës anyám mámost mëmmondom mit aómottam, azt aómottam, hogy eemmeé magyar kirá lëszëk; az aómom má betellyeseőt, mer csakugyan magyar kirá vagyok. Mikor esztte teőlem gyerëk koromba keerted, azee nem akartam mëmmondanyi, mer të jaómomot eőmontad vaona, jakkor engëmët a magyar kirá megöletett vaóna.

Ággyon mëg az Isten a meé mëvvertee. Mosmá mënëk mehházasonnyi.

Eő is mënt katonájajivaó. A magyar kirá lyányát — kiveő meé most is eenek, ha mënnem haótak — vëttë feleseegeő.

(Somosújfalu, Nógrád-vm.)

Lejegyezte: *Pintér Sándor.*

Palócz nóták.

I.

Mikor kertész...

Mérsékelten.

Mikor juhâsz legên' vaótam,
Juhok utân sêtálgattam,
Rám hullott az esseő,
Esseő utân gyënge levegeő
Gyënge vagyok szerelemre.

Mikor vadâsz legêny vaótam,
Vadak utân sêtâlgattam.
Mëgleöttem a vadat,
És pedig ë'ttarka mädärat
De sok kis lâny ârva maradt

(Nőtincs. Nógrádmegye.)

II.

Ëste jár a csëndêr . . .

És - te jâr a csën - dêr a fa - lu - ba, Mëf-fog - ja ja

le - gênt a ka - pu - ba. Csën-dêr u-ram ë - rësz-sze ja ka-rom,

hagy ö - le - lëm a ked - ves ga - lam-bom.

Ezt a kis lyânt nem az anynya szülte,
Gyiófânak âgai termëtte.
Gyiófânak hajlik minden âga,
Szêp a babâm Parâdon nincs pârja.

(Parád, Hevesmegye.)

III.

Oktoberbe mennek ël . . .

Ok - to - ber - be mën-nek el a le - gê - nyek, Jaj, de ne - he - zen

bó-csóz-nak el sze - gê - nyek. Is - ten ve - le - tek, szer-musz lá-nyok

me-gyek mâ', A szë - re-teöm az a rê - gi de saj - nâ'.

Mâ' jezutân arra veszëm az utat,
A meőre jaz a kêt fênyes csillag mutat,
Kêt fênyes csillag mutatja jaz hazâmat,
Jaj, de rêgen nem lâttam az babâmat.

(Nőtincs, Nógrádmegye, 1900.)

IV.

Êldes anyâm levelet írt . . .

Lassan, érzéssel.

Êl - des a - nyám le - ve - let írt ka - to - na fi - â - nak

Gye - re ha - za ked-ves fi - am ha - lâ - lom - ra vár - lak.

Êl-des a-nyâm nem me-he-tek ma-ga ha-lâ - lâ - ra,

Nem bo-ru-lok ko-por-saó-ra csak a sír-hal - mâ - ra.

Eldes anyâm levelet írt katona fiânak:
Gyere haza kedves fiam utolsaó aórâmra,
Ezredes úr aztat mongya, hogy az fia nem megy haza
A nagy vâczi kaszârnyâba mostan verik vasra.

(Nőtincs, Nógrádmegye. 1900.)

V.

Kis Jajhalma . . .

Allegro.

Kis Jaj - hal - ma bë - ke - rit - ve kör-nyet-len kö - rű',

Hogy kell ki-meny - nyi be - leő - le sze - re - teő nê - kű',

Késsz - sze - re - teőm la - kik ben - ne, csel - la - gos az êg,

U - gyan ked-ves kis an - gya-lom szë - re - tël - e mêg?

Szë - ret - lek biz ên, de csak az i - dên,

Gyü-veő jeősz-vel úgy is tu - dom mâst vâ - lasz - tok ên.

(Parád, Hevesmegye. 1899.

VI.

Êldes anyâm nem tudok . . .

Vivace.

Êl-des a-nyâm nem tu-dok el a-luny-nyi, Hâ-zam e-leőtt

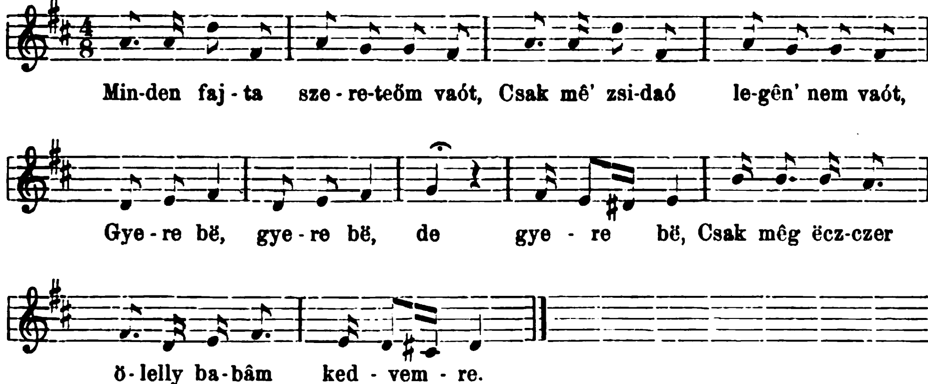
Êldes lânyom râêrsz mê' te kimënnyi,
Râêrsz mê' te allegên'vel beszê'nyi.
Tudom, anyâm, tudom, hogy mê' râêrëk,
Azt is tudom, hogy nem sokâig êlëk.

(Parád, 1899.)

VII.

Minden fajta szeretőm . . .

Allegro.

Zsidaó legên' nem is kêne,
Hogy a fene eőt ennê me'.
Gyere bë, gyere bë stb.

Azê' jadtam ötven pëngeőt,
Vegyê rajta selyëm kendeőt.
Gyere bë, gyere bë stb.

Azê' jadtam harmincz krajczórt.
Vegyê' rajta czigaritât
Gyere bë, gyere bë stb.

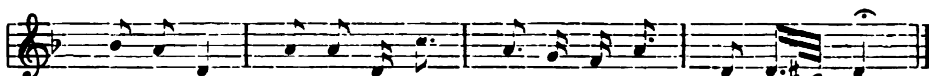
Âra gyëre a meőre jên,
Maj' më'ttudod hol lakok ên.
Gyere bë, gyere bë stb.

(Parád, 1899.)

VIII.

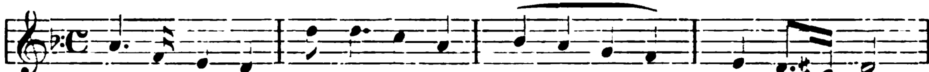
Kocsmárosné kiáll . . .

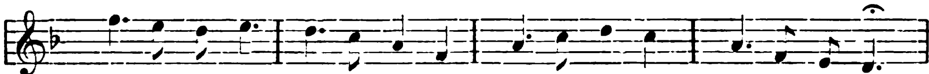

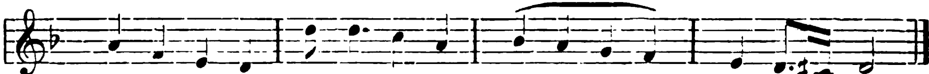
Gyűreő, gyűreő, ezüs' gyűreő, karika,
Nem keő nêkem akkën' lyânya, mer' csaófa,
Mer' ên nêkem dologra keő' jaz asszon',
Ne vasalylyon ên râm szërdân, szombaton.
(Parád, 1887.)

IX.

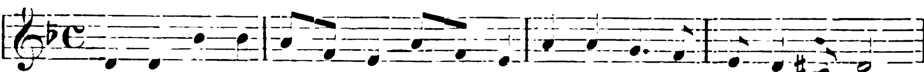

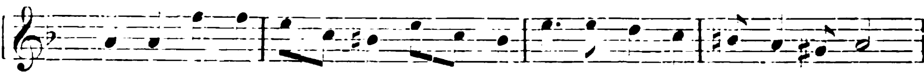
Ha bemënëk, ha bemënek a szereteőm hâzâba,
Leülök a, leülök a csërësnyefa laóczâra,
Bal vâllamra hajtya fejêt,
El në felejtsëm a nevêt.
Ne fêlly kedves kis angyalom
Nem leszël elfelejtve.

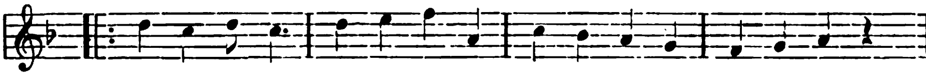
Miskaócz alatt patkolylyâk a kesely lâbú lovamat,
Huszâr allovât nyergëlyi,
Szereteőjêt mâs ölelyi (v. szeretyi)
Az ên kedves kis angyalom
Ne ölëlylye më'ssenki.
(Parád, 1899)

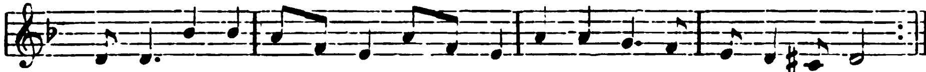
X.

Sárga tolla, igazán . . .

Kis mënyecske, igazân, igazân, oda szaól a biraónak,
Biraó uram, igazân, igazân, nem szeretëm az uram,
Kis mënyëcske lëlkem, rózsám, azt fütyüli ja rigaó,
Szerelëmbe igazân, igazân nem parancsol a biraó.

(Kis-Nyék, Borsodmegye.)

Gyüjtötték: *Istvánffy Gyula* és *Istvánffy Gyuláné.*

IRODALOM.

A néprajz és a szépirodalom.

Többször kifejtettem, hogy a vidéki sajtónak, különösen a vegyes tartalmú lapoknak, melyek úgyis többnyire tárgyhiányban szenvednek, elsőrendű feladatuk, de érdekük és érdemük is volna, hogy minél jobban felkarolják az illető vidék néprajzát, népéleti közlemények, kivált tárczák kiadásával, néprajzi gyüjtéssel és tanulmányokkal való foglalkozásra buzdító és ezek iránt tájékoztató felszólalásokkal s az országos néprajzi mozgalmakról való részletesebb tudósítással. Ismételve fordultam a szerkesztőkhöz ily értelmű tájékoztató és kérő körlevelekkel és megkeresésekkel. Nem nagy foganatja volt ennek.

De itt-ott mégis mutatkozik néha egy kis felbuzdulás, különösen a hol tanító emberek szerepelnek a szerkesztés körül, vagy olyan szépirók, a kik a népéletből szokták tárgyukat venni. Ilyen mind több akad; köztük jó stiliszták, éles szemmel megfigyelők, sőt néprajzi tájékozottságúak is. Ez javára válhatik az etnografiának, mindenekelőtt azzal, hogy felkelti, általánosítja és fokozza az érdeklődést, éleszti és fejleszti az érzéket a népélet jelenségei, a népélet nyilvánulásai iránt.

De a néprajzi ismeret közvetlenül is hasznát vehetné ez irodalmi fajtának, ha termékeiben több volna a realitás, élénk és teljes a helyi szín, stil- és életszerű a kosztüm, és ha a rajz valamely konkrét, határozott népéleti állapotnak hű, részletes és a lényeges, jellemző fővonásokat alaposan és úgyszólván kimerítően összefoglaló és projiciáló képe volna. A képzeletnek és szerkesztésnek még mindig elegendő szerepe jut a helyszín és egyének megválasztásában, a tipusok individualizálásában, a cselekmény kigondolásában és bonyolitásában; ebben is a való életnek kezdeményező és korlátozó hatása lehet, amennyiben a népélet tényleges eseményei gyakran kész regénytárgyak; de viszont a néplélek sajátos törvényei érvényesülést követelnek az író csapongó fantáziájával szemben.

Az efféle impressziókból és anyagból termett irodalmi műnek aztán rendesen jóval több az irodalmi és művészeti értéke is, mint az olyan hamis genre-képnek, mely futólagos szemlélet útján egy-két kirivó, de talán nem is lényeges vonást kap ki a népéletből (mint néhány genre-festő), általános dolgokat lokalizál és lokálisokat általánosit, erőlteti a tájszólás egy-két sajátságát, nem tudja egyeztetni a cselekvést a gondolkodással és ezt a néplélekkel. Az ilyen fonák népéleti rajzok megzavarhatják annak a képzetét, kinek nincs alkalma a közvetlen szemléletre, megtéveszthetik az összefoglaló és rendszerező etnografust és gyanussá tehetik az egész egyébként nagyon jogosult műfajt.

Viszont a népélet gondos és helyes megfigyelői, kikben van a néplélekkel való kongenialitás, rajzaikban, elbeszéléseikben ne idegenkedjenek egy kis reális részletezéstől és ne féljenek attól, hogy elrontják az olvasó illuzióját, ha hely és idő szerint pontosan keltezik népéleti felvételeiket. Nem fogják ezért mindjárt tudósnak tekinteni és lenézni, vagy a honoráriumot megnyirbálni. A tudósok azonban örülni fognak a keltezésnek, mert az ellenőrizhetővé, tehát hitelessé és használhatóvá teszi az anyagot, illetőleg adatait. Azonban nem szükséges, hogy a tárczairók néprajzi felvételei kinematogrammok vagy czinkografiák alakjában jelentkezzenek.

Viszont az etnográfus se tartson attól, hogy tudós voltának rovására lesz, ha szinesen, egyéni stilussal, élvezetesen ir, különösen ha nem egyenesen a szaktudós számára közli adatait (mert mi leginkább szeretjük a minél egyszerűbb, világos, tömör előadást, szóvirágok és okoskodások nélkül), hanem a nagy közönség számára ir ismeretterjesztő czikket.

Nagyobb kompozicziókra, pl. a népéletből vett regényekre nagyjában szintén ráillenek ez észrevételek. Népszinműirók számára pedig külön folklorista és tárgyi etnográfiai kurzust lehetne tartani a néprajzi múzeumban, vidéki tanulmányi kirándulásokkal. Mert a mai népszinmű körülbelül a népszinház néprajzi nivóján áll.

Korszerű és hálás dolog a népélettel foglalkozni. A népélet felé tendál az egész modern kultura minden iránya: a politika, a művészet, az irodalom. Részint azért, hogy megújhodjék, felfrissüljön ez örökké üde, éltető forrásból, részint hogy így foganatosabban munkálkodhassék a nemzeti czélok, az emberi eszmények megvalósításán. A modern tudomány minden oldalról tanulmányozza az embert, mint társas természeti lényt: a népet. A szépirodalomnak, az igazi nemzeti költészetnek is ez a leghálásabb tárgya és feladata.

Hogyan lehet a szépiró a népszellem hű tolmácsa, műve a népélet tiszta tükre? Mindenekelőtt a költő lelkének rokonnak kell lennie a néplélekkel. Aztán a nép között, a néppel kell élnie. Osztozkodik világnézetében, örömében bánatában; részt vesz ünnepeiben, szokásaiban; vele társalog, dalol, nevet; tanulmányozza életét, művészetét, nyelvét. Az alkotó népszellemnek így kongeniális, szerves, természetes tényezője lesz. Tanulmányozza azokat a költőket, kik a népgéniusz képviselői, kik néha látnoki szemmel mélyen belehatoltak a népélet, a néplélek titkaiba. (Petőfi, Arany, Jókai, kivéve utóbbinak a nemzeti multra vonatkozó fantasztikus sejtelmeit.) És forgassa úgy sem nagyon terjedelmes tudományos néprajzi irodalmunkat. Ez főkép arra fogja vezetni, hogy tudatosan hasson, hogy megkülönböztesse a lényegest az esetlegestől, a jellegzetest az általánostól.

De talán kissé korai még néprajzi utasításokat adni a szépíróknak. Hiszen még nincsen tájékoztatónk, utasitásunk, kérdőívünk, típuskönyvünk, fejtegető katalogusunk, kézikönyvünk, mintadolgozatunk, bibliografiánk stb. stb. a tulajdonképeni gyűjtők és dolgozók számára.

Tárczaíróinktól hiában várjuk ezeket. *Herrmann Antal.*

Adatok a nővásárlás történetéhez az indogermán népeknél.

Számos kezdetleges műveltségű népnél még ma is szokásos a nő megvásárlása. Ezzel a nő családjának kárpótlást adnak azért, hogy egy munkaerőről lemond idegen javára, másrészt némileg megtérítik azt a költséget, melyet a férjhezmenésig a leányra forditottak. A vétel eszköze pénz vagy marha; sőt van eset arra is, hogy a szegény hitelbe kapja nejét, a ki azonban gyermekeivel együtt addig marad atyja házánál, míg férje kiváltja. Egyik régibb formája a vételnek az volt, mikor a férfi nejéért szolgált, tehát a nő vételára a nő családjában végzett munka volt; van erre példa a szentírásban (Jákob) s az északi ságában (l. Weinhold, Altnordisches Leben, 242. l.) is.

A vételár megszabva nincs; változik ez a különböző népeknél és fajoknál; az ár magassága függ a nő egyéniségétől, munkaképességétől s a nép gazdasági viszonyaitól. A kaffereknél pl. *tíz* tehén alacsony ár, holott a földhöz ragadt szegény damara-nép örül, ha lányáért *egy* tehenet kap. Azt is tudjuk, hogy a művelődés kiszorította a nővásárlást; a nőnek társadalmi helyzete javult és a kereszténység előtt is voltak törvényhozások, mint a Mánué, mely a nőt sokkal jobban megbecsülte, semhogy adás-vétel tárgyává lealacsonyította volna. Különben Hellasban és Rómában is a történeti korban legfölebb symbolum emlékeztet a házasságkötés e régi formájára. Legtovább tartotta fenn magát a nővásárlás a germán népeknél, a hol csakis a kereszténység győzelme szorította ki. Ma is divik e szokás a délszlávok és az albánok között.

Több helyen a nőért adott árból nászajándék fejlődött ki, a mennyiben az apa a leendő vejétől vett értékeket leányának engedi át. A nő családjának még itt-ott szokásos megajándékozása a kérő részéről sem megvásárlás jellegű, hanem inkább captatio benevolentiae, kedveskedés, hogy a család az ő javára befolyásolja az „eladó“ leányt.

A nővásárlás kiválóan érdekes és nagyjelentőségű népszokásához nagyszámú becses adatot közöl rendszeres csoportositásban Hermann Eduard „Zur Geschichte des Brautkaufs bei den indogermanischen Völkern“ [1] czímű értekezésében. E munka négy fejezetben számol be eredményeiről. Az első (7—33. l.) az indogermán népeknél divó menyasszony-vásárlás szokásait tárgyalja, a második (33—39. l.) a vételárnak nevéről, a harmadik (39—42. l.) a nő vételárának magasságáról, a negyedik (42—44. l.) a nővásárlás koráról szól. Bevezetésében (1—7. l.) jelzi

[1] Wissenschaftliche Beilage zum XXI. Programm (1903—1904) der Hansaschule (Realschule und Progymnasium) zu Bergedorf bei Hamburg. 1904. 44 l. 8°.

feladatát és kifejezést ad annak, mit ért tulajdonképen „Brautkauf“ vagy „Kaufehe“ alatt. Vételnek tekinti H. azt, ha a vőlegény arájáért családjának vagy gyámjának, illetőnek apósának árt ad, melyet önkéntes ajándéknak fel nem foghatunk. E fogalom alá nem tartozik azon összeg vagy illeték, melyet a vőlegény arájának, az uralkodónak stb. adni köteles. Az első fejezet legterjedelmesebb. Szerző itt igen sok néprajzi forrásnak adatait gyűjti és rendezi. Szól az *indusok*ról, a kiknél a vedák idejében még ismeretes lehetett a szulkavivâha (nővásárlás), melyet később eltiltottak és emberhez nem méltó házasságkötésnek tekintettek, hanem „aszûravivâha“, gonosz daemonok házasságának. Ma csak dravida és egyik-másik bengáli nép alsó rétegeiben dívik (8. l.). *Irán*ban nem ismerhették. Ha a mai perzsáknál előfordul, az már idegen (sémi) befolyáson alapulhat; mert a hódító iszlám elől Indiába kivándorolt Ahura-Mazda hivők utódjainál, a pârsziknál nem szokásos. Az *oszétek* ugyan 1877-ben elhatározták, hogy a nővásárlást eltörlik, de azért még most is van rá eset. Az *afghânok* és *kurdok* is ismerik ezen intézményt. Az *örményeknél* a középkor kezdetén dívott már a nővásárlás; Justinianus küzdött ezen házassági forma ellen. *Európá*ban biztos tudomásunk van arról, hogy *Albániá*ban ősrégi e szokás, bár H. szerint nem biztos, hogy Herodotos I: 196., miszerint az illyrek leányvásárokon vették nejeiket, csakugyan a venetek- és illyreknél a szülők kapták-e a pénzt, vagy pedig a csunya lányok vevői (14. l.). A *thrákok* megvásárolták nejeiket, mint említi Herodotos V. 6. ὠνέονται τὰς γυναῖκας παρὰ τῶν γονέων χρημάτων μεγάλων. Hermann még régibb adatnak szeretné tekinteni az Ilias XI: 243. és köv., hol Iphidamasról, a ki nagybátyjánál *Thrákiá*ban nevelkedett, azt mondja: . . . ἧς, οὔ τι χάριν ἴδε, πολλὰ δ'ἔδωκεν.

Nem feledkezik meg arról, hogy Homeros nem-görög művelődési állapotra nézve nem történeti forrás (14. l.). A *görögök*-re nézve csak *egy* adatot fogad el a szerző (Homeros, Odyss. XIV. 3671); történeti korból adat nővásárlásra nincsen.[1] Hogy a *makedonok*nál dívott volna, arra sincsen adat; ha a mai makedonok ismerik a házasság e formáját, ez albán eredetű lehet. A *szláv* népeknél igen régi a nővásárlás; már a Nestor-féle krónika tesz erről említést (988. Vladimir Chersont odaadja feleségeért a byzanczi császároknak). A XV. században (1413) jelenti Lannoy, hogy novgorodi bojárok 1—2 ezüstrúdért vásáron veszik nejeiket. Ma még Jaroslav, Olonez, Kostroma kerületekben is, a galicziai kisoroszoknál s a délszlávoknál dívik. A XIX. század elején a nővásárlás szokása oly teher volt a szerbekre nézve, hogy Kara Gyorgye kénytelen volt az „eladó“ leány árát *egy* aranyra leszállítani (18. l.). A *baltok*ról nincs tudomásunk; a *poroszok*nál szokásos volt. A *germánok*-ról szólva Schröder R. „Geschichte des ehelichen Güterrechts in Deutschland“ és Lehmann K. „Verlobung und Hochzeit nach den nordgermanischen Rechten des frühen Mittelalters“ cz. műveket követi. Kimutatja, hogy a nővásárlás legtovább a *szászok*nál tartotta fenn magát; a trieri zsinatnak tilalma (1227) daczára még a XVI. században is volt rá eset. Dívott az *angol-szászok*nál és így valószínű, hogy a régi germánoknál általános házasságkötési forma volt a nővásár. Még a *kelta* népeknél, kymriek és ireknél e szokásnak nyomát találni. A *gallok*ról adatunk nincs. Egyet-

[1] Aristoteles Polikájában (ed. Susemihl 54. l.) e kitétel: τάς γυναῖκας ἐωνοῦντο παῤ ἀλλήλων H. szerint valószínűleg Homeroson alapul, tehát nem biztos hagyomány.

len egy ága az indogermán népeknek, az *italiai*, melynél az asszonyvásárlás őskori szokásáról adatunk nincs. Gaius institutióiban (I. 13.) a római plebejusokról mint „coemptio" szerepel, de ez is csak symbolikus (venditio imaginaria).

A mi a vételár nevét (II. fej.) illeti, közös (ős-indogermán) név e fogalomra nincsen. Még kevésbbé állapitható meg a nőnek indogermánok által elfogadott általános ára (III. fej.). Mikor azt sem tudjuk még, volt-e valamikor ős-indogermán közösség, a nővásárlás régiségéről (IV. fej.) szólni lehetetlenség. „Die vergleichende Altertumskunde muss sich hüten, voreilig Schlüsse zu ziehen" (az összehasonlító régészetnek óvakodnia kell az elhamarkodott következtetésektől) végeredménye ezen nagy szorgalomra és *lelkiismeretességre* valló értekezésnek; újat nem nyújt, de a meglevő adatokat elég alapos megbirálás után gyűjti és rendezi.

Dr. Kohlbach Bertalan.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A keleti törökök ősi rovásirásáról eddigelé nálunk ismeretlen igen becses adatot foglal magában az IBN ABÛ JA'QUB AN NADÎM néven ismert MUHAMMAD B. ISHÂQ AL VARRÂQ AL BAGDADI arab irónak a 987/8-ik évben befejezett kivonatoló munkája, melyet J. MARQUART-nak „Historische Glossen zu den alttürkischen Inschriften" czimű értekezése nyomán [1] van módomban itt bemutatni. Magyar forditásban a bennünket érdeklő közlés a következőleg hangzik:

„*Tudósítás a turkokról s azokról [a népekről], kik hozzájuk hasonlók.* A mi a turk (الترك), a bulγar (البلغر), bulγār (البلغار),[2] toγuzγuz, χazar, alán és a kisszemű s a fölötte fehér népeket illeti, ezeknek semmi írásjegyei nem ismeretesek, kivéve a toγuzγuzokat [3] és a tibetieket — mert (az utóbbiak) sinai, az előbbiek manichaeus írással írnak — továbbá a χazarokat, kik *héberül* írnak. A mi azonban az én tudomásomra jutott a turkok szokásairól, azt Abū'l Hasan Muhammad b. al Hasan b. Ašnas-nak köszönhetem, kinek خمودحرار, a مكل (= Mogol) törzsből származó turk beszélte el, ki a Tūzūn (nemzetség) embereihez tartozott, kik lakó földjükről nemes büszkeségből és fölzudulás következtében költöztek ki. A turkok főfejedelme t. i., ha az alsóbb rendű fejedelmek egyikéhez írni akart, előhivatta vezirjét és megparancsolta neki, hogy egy nyilat hasítson ketté. A vezir aztán rovásjegyeket (véséseket) rovott beléje, melyeket a turkok előkelői ismertek s kimagyarázták annak értelmét, a melyet a főfejedelem (kifejezni) akart s a kihez intézve volt, megértette s azt állította, hogy a kis felirat sokféle jelentésű lehetett. De ezt csak fegyverszünet, békekötés, valamint háborús idők-

[1] Megjelent a Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes XII. kötetében (1898): 169—170. l.

[2] MARQUART szerint a *bulγar* jelzés a Kubán-vidéki, a *bulγār* pedig a Volga- és Káma-közi bolgárokra vonatkozik.

[3] Ezeken ugyancsak MARQUART szerint az *ujgurok* értendők.

ben cselekszik. Ő megjegyezte még, hogy ezeket a teli rótt nyilakat jól megőrzik s ennek következtében az egyezséget megtartják. De Isten tudja legjobban!"

Élénken emlékeztet az itt leírt néprajzi tény arra is, hogy — a mint ezt legújabban Sebestyén Gyula dr. tárgyalta (Ethn. 14 : 316—318. l.) — a mi népünk régebben sorsdöntésül *„nyilat vetett"*, sőt több vidéken ma is *nyilazás*-nak, *nyílhúzás*-nak nevezik a sorshúzást. Eddigelé homályos volt, hogy a sorsvetés alkalmával miért kellett éppen nyilat alkalmazni, mikor épp oly czélszerűséggel felel meg a feladatnak akár a közönséges pálczika (a mint pl. az északi németeknél is dívik), akár más könnyen kezelhető tárgy. Megvilágosítja e kérdést az, hogy mint fentebb láttuk, a nyilrovással való értesítést főkép nagyobb jelentőségű egyezségeknél, fegyverszünetnél s békekötésnél alkalmazták, minek nyilván jelképi értelme volt, vagyis körülbelül azt jelentette: „e nyílra fogadom, hogy az egyezséget megfogom tartani". Háború idején a fejedelem parancsának közlésénél a nyílküldésnek az volt az értelme, hogy „e nyíllal üzenem akaratomat". Mindkét esetben az volt a mellékgondolat, hogy a mennyiben az egyezséget megszegi, vagy a parancsot nem teljesíti, *a nyíl pusztítsa el.* Ugyanígy eskették és szerződtették még nem régiben a szibériai népeket tömegesen és egyenként fejszével, késsel, medvebőrrel s vízzel, arra czélozva, hogy a fejsze, kés, medve s a folyó vize pusztítsa el őket, ha esküjök nem igaz, vagy ha kötött egyezségüknek meg nem felelnek. Könnyen érthető, hogy azt az egyezkedési szokást, melyet eredetileg háború után alkalmaztak, később átvitték szelídebb egyezkedési műveletek alkalmaira is, a minő népünknél a *földosztás* volt.

Munkácsi Bernát.

*

A „kedd asszonya" az oláhoknál. Hogy kit tart hazánk *magyar* ajkú népe annak, azt Katona Lajos ezen a czímen vallástörténelmi, nyelvészeti és néprajzi alapon rendkívül érdekesen és kimerítően tárgyalta. Ezen vonzó tárgy kiegészítéséül le akarom most már írni azt is, hogy hazánk *oláh* ajkú népénél ki a Kedd asszonya. Kedd ugyanis oláhul *márcz,* este annyi mint *sárá,* e két szó összetételben = *márczszárá,* pedig nem a kedd estéjét, banem *boszorkányt* jelent. Ez a *márczszárá* viharos estéken és éjjeleken a kéményeken és kürtőkön keresztül félelmetesen üvölt a házakba s kedden este nem engedi meg a mosást, a fonást, a szövést, a varrást és más házi teendőket, úgy hogy az napon a szerény ebéd megfőzése és elköltése után ölbe tett kezekkel mesélnek egymásnak a nők s csak gyermekeiket dajkálják, mert ez a *márczszárá* napja, a ki az ellene vétőket magával ragadja az odújába, vagy másképen szerencsétlenné teszi, megrontja. Ellenben minden gyógyítást, minden babonás, bűbájos és varázslatos eljárást kedden kell kezdeni, mert ezeket a *márczszárá* hathatós támogatásában részesíti, a mint azt különben rövidebben már „A rontó bábu" czímű s a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Értesitőjének 1901. évi 7. számában megjelent közleményemben is említettem. Ebbeli megfigyeléseim a temesmegyei Lippa és a krassószörénymegyei Facset nagyközségek környékére vonatkoznak.

A Katona Lajos alapos dolgozatában említett „szinte varázserejű segélykérő fohász" az említett vidéken a tisztán vallásos egyéneknél csak az Úristennek magá-

nak, a babonás elemeknél ellenben a *márczszárá*-nak is szólnak; a „mea Domina“, oláhosabban: „Domna méa“ fohászt nem hallottam. Ellenben Mettertiát kultivál hazánk német lakossága Pozsony, Buda és Temesvár vidékén, valamint a Szepességben is, de harmadiknak nem szent Annát, hanem szent Józsefet hívja segítségül, magyar helyesírással szó szerint: „Jesszász, Máriá und Józef!“

Hathalmi Gabnay Ferencz.

Ez érdekes adatokra az a megjegyezni valóm, hogy az oláh *márczszárá* (keddi boszorkány) kettős szerepe, mint büntető és mint varázsnak kedvező, csak megerősíti a „Kedd asszonya“ czímű dolgozatom vége felé (Ethn. XVI: 15. l. jegyz.) mondottakat; valamint azt is, hogy az ilyen néphitbeli elemek vizsgálatánál majdnem mindig igen sokféle alkotórészre akadunk s éppen azért semmitől sem kell óvatosabban tartózkodnunk, mint az egyoldalú és nagyon kizárólagos magyarázattól. Ez a módszertani tanulság sokkal értékesebb az én szememben még annál az eredménynél is, a melyre idézett értekezésem 13. lapján elég világosan reámutattam. Ebben az általános érvényű s minden hasonló esetből kitetsző következtetésben előre ki van jelölve a helye minden olyan, esetleg még más oldalról is jöhető pótlásnak és újabb adaléknak, a mely a „kedd asszonya“ complex alakjának egy-egy újabb összetevőjére még világot vethet. *Katona Lajos.*

*

Szilveszter-esti kolompolás Hajdumegyében. Néprajzunk kutatóit bizonyára érdekelni fogja az a hajdumegyei népszokás, mely szerint Szilveszter estéjén fiúgyermekek (6—12 évesek) mindenféle lármás eszközökkel, vasfazekakkal, csengőkkel, kolompokkal, ostorral, kondáskürttel, sipokkal stb. felfegyverkezve összeverődnek, csapatostul bejárják a községet (alkalmas enyhe időjárás esetén a szomszéd községekbe is ellátogatnak), s oly házaknál, a hol a férjhezmenésre már megérett, de pártában maradt leányt tudnak, éktelen lármát, valóságos macskazenét csapnak, vagyis az illető leányzót *„kikolompolják“*. Persze a dal és kurjongatás sem hiányzik soha, noha a legtöbb helyen nem jutalomban, de szidásban részesülnek. E szokás igen régi lehet, mert a Tetétlenen lakó legöregebb emberek is gyakorolták már gyermekkorukban. *Liszt Nándor dr.*

*

A kincskeresők. A nagyváradi szőlőhegyen, egy ördöngös pajta környékén elátkozott kincset sejtenek. A pajtába már évek óta nem mernek bemenni, mert azt hiszik, hogy ott éjféltájban a szellemek lejtenek boszorkányos tánczokat. A kincseket azonban keresik hűségesen. Lucza napján éjfélkor is kiment néhány vinczellér. Várták az óra ütését aztán hozzáfogtak a kincsásáshoz. Természetesen semmit sem találtak, de azért mindegyik megesküszik, hogy látta felcsapódni a földből a kék lángot. Karácsony éjszakáján tehát folytatják a kutatást, s a hegyen ugyancsak hisznek a kincsásók szerencséjében. (*Szegedi Hiradó* 1904. deczember 24.)

E. J.

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

A kuruzsló bájitala. Egy fiatal legény szomorú esetéről beszélnek mostanában a barsmegyei Kürt községben. Az ottani csendőrség egy fiatal leányt és egy vén kuruzsló asszonyt kisért az ügyészséghez. Balló János, a szomorú eset áldozata, az őszszel került haza Galicziából, a hol mint huszárszakaszvezető szolgált. A mikor elvitték katonának, Szabó András Juliska nevű leánya még gyermekkorban volt, de a három és félesztendő alatt, míg Balló odavolt, felcseperedett a leány s az őszi farsangon már ő tánczolt legtüzesebben a hazakerült nyalka huszárral. A fiatalok megszerették egymást s Balló udvarolt a leánynak. A tél elején Balló meg is kérte a kezét, de a leány szülei még fiatalnak tartották a leányt a férjhezmenésre, azt mondták a legénynek, hogy várjon még egy évig. A legény belenyugodott, de a szerelmes leányt attól kezdve folyton az a gondolat gyötörte, hogy szerelmese a hosszú egy év alatt nem fog-e elhidegülni töle. Ezen törte a fejét hosszú ideig. A karácsonyi ünnepek után azonban balvégzete összehozta egy Biczek Katalin nevű kuruzsló asszonynyal, a ki addig faggatta a leányt, míg az kitárta előtte szive fájdalmát. A vén kuruzsló megvigasztalta, hogy ezen a bajon könynyen lehet segiteni, majd ad ő neki olyan orvosságot, hogyha azt a legénynek beadja, úgy fog utána járni, mint a kezesbárány. Szabó Juliska ettől kezdve boldog volt. Többször sürgette a bájitalt, de a vén asszony húzta-halasztotta a dolgot, s e mellett mindig volt valamire szüksége, a mit a leány lopva vitt el a szülei házától. Két héttel ezelőtt megkapta a rég várt orvosságot, a mit a leány pálinkába kevert s várta a kedvező alkalmat, hogy azzal megkinálhassa imádottját. A mult vasárnap bál volt a faluban. Hajnalig tartott a tánez, a mikor Balló hazakisérte menyasszonyát. A leány ekkor elővette a rejtegetett pálinkásüveget s abból megkinálta Ballót, a ki körülbelül egy deczit ivott meg. A mint hazaért, rosszul érezte magát s még a következő éjjel meghalt. A községi orvos jelentése alapján felbonczolták a holttestet s mivel mérgezés tünetei mutatkoztak, megindították a nyomozást. A menyasszony sírva vallotta be, hogy ő adott pálinkát a vőlegényének, a mibe tett valamit, de ezt a valamit a Biczek Katitól kapta. Ennek a vallomásnak az alapján letartóztatták Szabó Juliskát is, meg a kuruzsló asszonyt is. (Magyar Estilap, 1905 febr. 17.) *M. B.*

*

A táltos asszony. Horváth Ambrusné, esztergomi czigány muzsikus özvegye, magát táltosnak nevezve, egy jó módú földmíves ember családját addig hitegette, hogy a házukban nagy kincs van elrejtve, míg elhitték neki. E réven tőlük a kincskereséshez szükséges értéktágyakat kicsalt. A megtévesztett család feje azonban csakhamar rájött a turpisságra és a táltost följelentette jóslás és szemfényvesztésekkel párosult foglalkozásáért. A biróság a táltost egész közönséges polgári bűnösnek találta és elítélte négy napi elzárásra és 20 korona pénzbüntetésre. A táltos megnyugodott és büntetését rögtön meg is kezdte a biróság fogházában. (Esztergomi Lapok, 1905 márcz. 16.)

*

A megbabonázott lakás. Egy hiszékeny budapesti asszony tett panaszt a rendőrségnél volt cselédje ellen, a ki úrnőjét 64 korona erejéig károsította meg. A panaszosnak Ó-utcza 40. sz. a. házban volt furcsa kis üzlete, mely azonban szépen jövedelmezett. Egyszer aztán a látogatók hirtelen elmaradtak. A háziasszony törte a fejét, hogy mi lehet e pangásnak az oka, végre kisütötte, hogy elbocsátott cselédje, Hugyeczné-Dinai Juczi őt és az egész lakást megbabonázta. Fölkereste Hugyecznét és kérte, hogy mindent babonázzon vissza. A cseléd erre elment a megbabonázott lakásba, temérdek füvet és olajat vásárolt össze, azokat megkotyvasztotta a konyhában s az ilyenformán kapott kotyvalékkal felmosta az összes szobák padlóját és a falakat. Ezért a munkájáért harminczkét korona jutalmat kapott. De a babona csak nem akart elmulni és az élelmes, furfangos cseléd természetesen újabb harminczkét korona jutalom ellenében megigérte,

hogy ezúttal sikerül a babonát megtörnie. Megint kotyvasztott valamit, ezúttal azonban már nem a padlót és a falakat mosta meg, hanem megfürösztötte benne az asszonyt, a leányoknak pedig orvosságot adott be. Ennek az lett a következménye, hogy az asszony teste megdagadt, a lányok pedig gyomorgörcsöket kaptak, hogy orvosi segítségre volt szükség. A pórult járt asszony kérésére a rendőrség a csaló cselédet letartóztatta. (K. Ujság, 1905 márcz. 24.) *E. J.*

NÉPRAJZI HIREK.

Az örmény múzeum megalakulása. Az erdélyi részek egyik kis városkájából, Szamosújvárról, nevezetes kulturmozgalmat indítottak meg nem régiben. A magyar tudományosság és a hazai sajtó legnagyobb rokonszenvével találkozott ez a mozgalom, melynek czélja összegyűjteni mindazt, a mi a hazai örménység multjára vonatkozik és az egybegyüjtött anyagot egy armenisztikai múzeum keretében megőrizni. Nagy általánosságban való megjelölése ez csak a múzeum hivatásának, mert a február 19-iki alakuló közgyűlésen a mozgalom vezetői részletes programmot adtak s ennek a programmnak a mi szempontunkból és bizonyára az immár teljesen magyarrá vált örmények szempontjából is — legértékesebb része azokban a vonatkozásokban domborodik ki, melyek a magyar tudományossághoz való viszonyukban jelentkeznek. S így jelentkezvén, az életrevalóság és fejlődésre való képesség feltételei többé már nem a szervezet programmján mulnak, hanem a vezetők alkotó képességén, szorgalmán, munkabirásán, sőt bizonyos tekintetben áldozatkészségén is. Mert ez a múzeumi intézmény hasznos is, jó is, szükséges is, éppen csak tevékeny munkaerő kell hozzá, mely úgy valósítsa meg, hogy fokozatosan erősödjék és hivatását minél eredményesebben szolgálhassa. Ekkor haszna lesz belőle az örménységnek is, mely büszkén hivatkozhatik majd arra, hogy saját erejéből egy ilyen fontos intézmény megalkotására képes volt és haszna lesz a magyar állameszmének is, melyet idegen firma alatt, de az állami intenczióknak megfelelően tudományos téren is mindig úgy szolgálhat, hogy törekvései a nemzeti érdekkel párhuzamosan haladjanak.

Ez a szempont ezúttal is a legnagyobb jóindulat és érdeklődés kifejezésére utal bennünket az újonnan keletkezett néprajzi múzeummal szemben. Értékelni tudjuk jelentőségét, megtudjuk ítélni czéljának nemes motivumait, de hazai intézményről lévén szó, — s hozzá tehetnők: vidéki intézményről — már most, a kezdet legelején hangoztatnunk kell, hogy az ilyen vállalatok sikerét csakis a legmesszebb menő ügyszeretet, tudományos lelkesedés és a munka termékeny hatásában való hit biztosithatja. Mert elszomorító látni azt, hogy éppen a nemzetiségi vidékeken miként alakulnak meg egyes szervezetei a magyar kulturának, melyek aztán pár évi fennállás után összeomlanak s mielőtt hatásuk jelentkezhetett volna, vajudásba jutnak. A legközelebbi eset ott van mindjárt Szolnok-Doboka vármegyében, Szamosujvár közvetlen közelében, hol egy ilyen szervezetet még az a körülmény sem volt képes elgyöngülésében visszatartani, hogy vármegyei központban lett felállítva, hol az összes vármegyei kulturális intézmények sorakoztak körülötte. A Szolnok-Dobokamegyei tört., irod. és régészeti társulatot értjük. Ez a sors pedig nemcsak kivételesen, hanem állandóan fenyegeti vidéki intézményeinket, mihelyt a szervezetük nem táplálkozik erős lelkesedésből és még erősebb munkaszeretetből. Azzal a buzgalommal tehát, a hogyan most hozzáfogtak a Szamosújvári Múzeum létesítéséhez, tovább kell folytatni a szervezést mindaddig, míg a legszükségesebb teendők elérettek. A mennyire mi ismerjük a hazai örmény etnográfiai viszonyokat, a teendők legsürgősebbikének tartjuk, hogy első sorban a néprajzi értékű tárgyak összegyűjtessenek, a történelmi vonatkozású levéltárak rendeztessenek és múzeumi kezelés alá vétessenek s a mi szintén egyik fontos teendő, a külfölddel való összeköttetésekre már most megtétessenek a közeledő lépések. Ez a múzeum már czíménél fogva is többet akar jelenteni egy kisebb igényű

vidéki vállalatnál, itt tehát fontos érdek, hogy egy percz se veszszen kárba és az agitáczió kifelé is nyomban meginduljon. A bécsi, velenczei zárdák három-négy elterjedt sajtóorganummal bírnak, a francziaországi és törökországi örmény sajtóval a szamosújvári *Armenia* eddig is tartott összeköttetést, mennyivel könnyebb hát most ennek a viszonynak felhasználása, tapintatos ápolása, mikor arra való emberek vannak és általános érdekű ügyről van szó, mely a külföldön élő örményeket éppen olyan mérvben érdekelheti, mint a magyar közönséget. Így remélhető, hogy lassanként a külföldi örmények köztudatában elevenen fog élni az a tudat, hogy *Magyarország az egyedüli állam a világ összes kulturállamai között*, hol egy speciális örmény múzeum létezik s hogy éppen ezért azoknak a sokat érő tudományos kincseknek, melyeknek birtokában vannak, elkallódás vagy idegen kézre jutás helyett, egyedül az a méltó rendeltetésük, hogy Magyarországba jussanak, hol arra való intézmény áll megőrzésükre. Most egyelőre ez a teendő csak egy módon közelíthető meg, a külföldi örmény, német és franczia nyelvű armenista lapok támogatásának és agitálásának felhasználásával. Majd ha az *Arménia*, mint az Örmény Múzeum hivatalos szaklapja, végleges formát kap, idegen nyelvű melléklapjaiban ezt a czélt is könnyebben és közvetlenebbül szolgálhatja. Mert ezt a feladatot lehet igen szép eredménynyel és érdemes is szolgálni, mert csak így lehet életre való intézményeket fejleszteni. S a mostanában kedvező jelek, biztató kilátások között induló Örmény Múzeum sikerének is ezen sarkallik a kriteriuma, hogy komoly, tudományos intézménynyé váljék, vagy pedig mint kuriózum elszigetelt, hatástalan, meddő életet éljen. Egyébiránt itt közöljük az adatok hiteles rendjében az alakuló közgyűlésről szóló tudósítást:

Az erdélyi magyar-örménység intelligens elemeinek részvételével és a budapesti, kolozsvári, erzsébetvárosi, dési, marosvásárhelyi stb. tud. egyletek, egyházi intézmények küldötteinek jelenlétében tartották meg Szamosújvárott február hó 19-én a városi Redout nagy termében az Örmény Múzeum szervezkedő közgyűlését, melyen *Szongott* Kristóf szerkesztő elnökölt. Szongott Kristóf, Herrmann Antal és Merza Gyula érdeme a mozgalom megindítása, melyet a közönség mindjárt a gyűlés kezdetén megjutalmazott azzal, hogy midőn a terembe beléptek, lelkesen megéljenezte őket. Szongott Kristóf nyitotta meg a gyűlést, ismertetve a mozgalom keletkezését, czélját, rendeltetését, külön is kiemelve, hogy egy hazafias és tudományos vállalkozásról van szó, mely most még csirájában van, de hiszi, hogy majd meg fogja érteni a közönség az intencziókat és tehetségéhez mérten minden tagja a magyar-örménységnek segíteni fogja a nemes czél megvalósítását. Jelentette, hogy külföldről és az országból 140 üdvözlő levél és távirat érkezett az elnökség czimére, köztük a párisi *Pánászer* tudományos lap szerkesztőjének, a bécsi, velenczei kolostorok papjainak, a lembergi érseknek, a perai örmény kollegiumnak, a római örmény szemináriumnak üdvözletei és a budapesti Néprajzi Társaságé, melynek üdvözletét Herrmann Antal élőszóval is tolmácsolta. *Kovács* Géza üdvözölte ezután a gyűlést az E. K. E. nevében és kivánt sikert a szervezkedéshez. Utána *Misgkián* János emelkedett szólásra, hogy külföldi honfitársainak üzenetét tolmácsolja. Hazafias beszédét így kezdte:

„Az első szó — mondá a jelen voltak éljenzése között — melyet a gyűléshez intéz, a *köszönet, hála és elismerés* szava egy olyan nemzet iránt, mely a *világtörténelemben a türelmesség, a liberalizmus és a bibliai értelemben vett felebaráti szeretet példátlan szimpátiájával* ölelte magához az üldözött örménységet. De nemcsak ennek a fajnak volt kiváltsága ez a rendkívüli megbecsülés, épen így kijutott a magyar haza többi nemzetiségeinek, kiket *a magyar állam a szabadság olyan biztosítékaival látott el*, a mi külföldön, a nagy kulturállamok kormányzata alatt élő nemzetiségek előtt megfoghatatlan volna. Személyes tapasztalatok alapján volt alkalma megismernie a hazai viszonyokat s a mit látott, az napról-napra meggyőzte abban, hogy a *nemzetiségeknek ebben az országban élni szerencse, mert jogokban, becsülésben, állandó szimpátiában* van részük, oly mértékben, miről a külföldi nemzetiségeknek sejtelmük sem lehet. A régi önérzetes közmondás — extra Hungariam non est vita — a mai modern viszonyok között is igaz, csakhogy ennek a mondásnak erejét és hatályosságát modern tartalommal kell megtölteni, a munka kultuszával, hogy a tudományosság, ipar, kereskedelem, művészet terén is megvalósulhasson az önérzetes magyar szállóige intenciója s az idegenek is kénytelenek

legyenek beismerni, hogy ez így van. Üdvözli a gyűlés tagjait s azzal végzi szavait, hogy a múzeumegyesület virágozzék, fejtsen ki hasznos munkát a *magyar nemzeti állam dicsőségére.*" Nagy éljenzés követte a dr. Misgkián szavait, melynek megszüntével dr. *Herrmann* Antal, mint a bizottság előadója ismertette általános figyelem mellett a múzeum programmját. Nemcsak lokális, hanem magyar érdek is — úgymond — hogy ez a múzeum létesüljön és hosszasan fejtegette az okokat, melyek egy ilyen specialis intézmény működését hazánkban szükségessé teszik. Lelkes szavai hatása alatt kért szót ezután Bárány Lukács kanonok-plébános, előrebocsátva, hogy örömmel csatlakozik a mozgalomhoz, mert a miket Herrmann Antal beszédében az imént elmondott, saját érzéseinek voltak tolmácsolásai. Nagyhatású beszédében így szólt:

A mai hazai örménység egy nagy tradiciót örökölt elődeitől s ez *a magyar nemzet iránt való szeretet és hála* érzése. A magyar nemzet volt az, mely két és fél század előtt az akkor is üldözött örménységet keblére fogadta, otthont biztosított számára és feledtette vele a szenvedett csapásokat. *Az utolsó örmény is, a ki ebben a hazában él,* a magyar nemzet iránt való hálával fogja itt hagyni ezt a földet, mert igazságos, lovagias, testvéries indulattal viseltetett iránta a magyarság. De az örmények is büszkén elmondhatják magukról, hogy a jóságért rút hálátlansággal soha nem fizettek. Pedig 1848-ban bujtogatták őket is, szivesen vették volna, ha vagyoni és szellemi nagy fölényüket a haza ellenségei soraiban a magyarság ellen érvényesítik, de áruló nem akadt egy sem közöttük. Ellenben akadtak igaz hazafiak, mint Kiss, Lázár tábornokok, Novák százados stb., kik a bitófán tettek hitet a nemzeti ügy igazáért. És küzdöttek a többiek is százával a honvédek soraiban. Világos után fogság várt reájuk, de hívek maradtak a nemzethez a szomorú napokban is. Az abszolutizmus alatt ismét jelentkeztek a bujtogatók, fényes igéretekkel iparkodtak az örményeket csábitani, mire a válasz az volt, hogy követeik négyszer egymásután lemondottak, de az osztrák tartománygyűlésre nem mentek el. Később pedig a szab. kir. örményvárosok összes tisztviselői kara lemondott és nem vállalt hivatalt, midőn az országot alkotmányellenes eszközökkel próbálták kormányozni. Ilyen előzmények után bennünket mindig azok az eszmék fognak lelkesíteni, melyek apáinkat a magyarság oldalán lelkesítették. S ha ez a most létező múzeum-egyesület ebben a szellemben fogja teljesíteni hivatását, akkor az isten áldása lesz rajta s legyen mindaddig, míg a magyar nemzet tudományos haladásának dicsősségére."

Merza Gyula jelentette ezután, hogy a múzeum első tárgyait az erdélyi magyar örménység intelligens körei adták össze, s nemcsak emléktárgyak adományozásával, hanem jelentékeny alapítványokkal igérték meg többen támogatásukat. Az első alapítványt, 2000 korona értékben, egy névtelen adakozó tette, kinek személyéről a bizottságnak ez ideig nem sikerült semmit megtudnia. Az alapszabályok bemutatása következett most, melynek elkészitését Merza Gyula elnöklete alatt egy bizottságra bízta a novemberi előkészítő gyűlés. A feladatnak Merza Gyula sikeresen megfelelt és az alapszabálytervezet minden pontja beható gondosságról tanuskodik. A szervező-bizottság nevében ő terjesztette elő az alapszabályokat, általánosságban megokolva a sarkalatos négy főelvet, mely a néprajzi középpont létesítésében, az örmény egyház patronatusában, egyesület alakításában és múzeum szervezésében nyer kifejezést. Az egyes pontozatokat megfelelő felvilágosítás után a közgyűlés egyhangúlag elfogadta. Jelvényül az úgynevezett örmény kereszt és az örmény tudományosság kígyófejes jelképének kombinatióját választották. Az egyesület hivatalos lapja az *Armenia* lesz, melynek eddigi terjedelmét egy, két, esetleg három iv tartalommal még kibővítik, olyan formán, hogy a lap tudományos közleményei magyar nyelven jelennek meg, miután azonban egyik főczél a külfölddel való összeköttetések keresése lesz, a múzeumi jellegű és magyar vonatkozású közlemények az Armenia melléklapjaiban német, esetleg még örmény nyelven közöltetnek. A német rész szerkesztését dr. Herrmann Antal fogja végezni. Sok erkölcsi és anyagi áldozatot fog igénybe venni a nevezetes tervek megvalósitása, de már most a kezdet legelején is az áldozatkészség annyi szép példája jelentkezett, hogy pár évi komoly munka után valószinűleg saját kis palotájában teljesítheti az új múzeum-egyesület hasznos hivatását. Szamosujvár városa régi gimnáziumi épületének egyik osztályát átengedte a múzeum czéljaira, az örmény katho-

likus egyház pedig olyan értelmű határozattal sietett a vállalkozók támogatására, hogy a míg a néprajzi múzeum épülete elkészül, a főtemplom hatalmas oratoriumát üvegfallal elkülöníttetí és a múzeum rendelkezésére bocsátja. Nevezetes momentuma volt a gyűlésnek, midőn Szongott Kristóf elnök felolvasta Molnár Viktor államtitkár akkor érkezett levelét és örömmel tudatta, hogy *József* főherczeg a múzeum alapítói sorába belépett. Nagy éljenzés követte a kijelentést.

Az alapszabályok elfogadásával az elnök az egyesület megalakulását határozatilag kimondotta s ekkor kezdődött a tisztviselői kar megalakítása. A választás eredménye lett: elnök Dániel László országgyűlési képviselő. Alelnökök: dr. Gopcsa László, Issekutz Győző, Mártonfi Lajos, Merza Gyula, Tüzes Karácson. Tiszteletbeli elnökök: Dániel Ernő báró, Karátsonyi Jenő gróf, Lukács László miniszter és Lukács György főispán. Tiszteleti múzeum igazgató: dr. Herrmann Antal. Dísztagok: Simay Gergely és Mály István. Tiszteleti alelnökökké megválasztattak: Korbuly Bogdán, Karácson Márton, beodrai Karátsonyi Andor, Voith Gergely és Zakariás János dr. Végül megválasztották a múzeumi vezetőbizottságot és a rendes tisztviselői kart, melynek feladata lesz a szervezési munkálatok keresztülvitele, az egybegyűjtött anyag rendezése, kiállítása, földolgozása és a szellemi teendők végzése. A választásnak ez a része is bizonyítja a mozgalom czéljának hazafias irányzatát, mert a megválasztott tisztviselők nagy része született magyar ember, kik hivatáskörükben olyan speciális szakmák művelésére lesznek utalva, mint az archeologia, história, természetrajz, armeisztika és e mellett a hazai örmény vonatkozású néprajz művelése. Hat múzeumi őrt választottak meg s az a terv, hogy ezek közül egyet, esetleg kettőt rendes hivatással, javadalmazással és járandóságokkal való állásban rendszeresítsenek. A választásnak ez a része így ment végbe: Múzeumi felügyelő: Bárány Lukács. Igazgató: Szongott Kristóf. Múzeumi őrök: dr. Bányai Elemér, Jósza János, Kapatán Márton, Orosz Endre, Ornstein József és dr. Temesváry János. Ezzel aztán a tárgysorozat utolsó pontját is kimerítették, mire Szongott Kristóf megköszönte a jelenvoltak érdeklődését és a gyűlést este 6 órakor feloszlatta.

*

A nagyszebeni román múzeum. A hazai románság 1861. évi november hó 4-én *Siaguna* András báró, nagyszebeni román ortodox érsek-metropolita elnöklete alatt Nagyszebenben tartott közgyűlésén egy a román irodalom és a román nép művelődését előmozdító egyesületet alakít „*Asociatiune Transilvana pentru literatura romana si cultura poporului romanu*“ név alatt, melyet rövidesen „*Asociațiune*“ újabban „*Asztra*“ néven ismer az olvasó közönség.

Az alakulást megelőzőleg *Siaguna* báró nagyszebeni, *Siulutu* balázsfalvi érsekek, *Alexi* János szamosujvári püspök, *Baritz* György író, *Cipariu* Timót kanonok, *Puscariu* János szolgabiró és még 180 erdélyrészi román 1860. évi május 10-én kelt s a cs. kir. erdélyi helytartósági elnökség útján Ő Felségéhez intézett kérvényben egy közművelődési egyesület alakítására kérnek engedélyt. *Lichtenstein* nagyszebeni kormányzó még az év július 10-én értesitette *Siaguna* bárót, hogy az 1852. évi november 26-án kelt egyesületi törvény 16. §-a alapján egyesület alakítására való engedély csak akkor adható meg, ha a kérvénynyel együtt az egyesületre vonatkozó alapszabályok megismertetnek a felsőbbséggel, a mi 1860. évi deczember hó 6-án pótoltatván, a kormányzóság 1861. évi január 31-én kelt leiratával értesíti *Siaguna* bárót, hogy megengedtetett egy irodalmi és a román nép művelődését, valamint a földművelés és ipar előmozdítását czélzó egyesület előkészítésére szükséges lépések megtétele.

Siaguna báró ezen leirat kézhez vétele után az erdélyrészi románokat 1861. évi márczius 21. és a következő napokon tartandó szervező konferencziára hívja össze Nagyszebenbe. Ezen három napig tartó konferenczián véglegesen megszövegezik az alapszabályokat és a közművelődési egyesület nevét a következőleg állapítják meg: „*Asociatiune Transilvana pentru literatura romana si cultura poporului romanu*“.

Az így végérvényesen megszövegezett és elfogadott alapszabályokat *Siaguna* báró

1861. évi márczius 28-án terjeszti fel jóváhagyás végett a királyhoz és még az év szeptember hó 26-án Kolozsváron tartott üléséből az erdélyi n. fejedelemség főkormányszékének elnöke, *Cserey* Farkas értesíti *Siaguna* bárót, hogy ő felsége egyes változtatásokkal legkegyelmesebben jóváhagyta az alapszabályokat és pedig azon kikötéssel, hogy *„oly tagok megválasztására, kik nem osztrák állampolgárok, ezen kir. főkormányszék beleegyezése megkivántatik"*.

A fejedelemségi főkormányszék leiratából még megtudjuk, hogy *„az egylet a 2-ik §-ban kitűzött feladathoz híven, csupán tudományos pályakörénél maradjon meg s a harmadik szakasz szerint kirekesztett vallásos és politikai ügyekbe való avatkozástól óvakodjék"*.

Siaguna báró az alapszabályokat jóváhagyó végzés átvétele után, 1861. évi november 4-ére hivja össze Nagyszebenbe az erdélyrészi románokat, hogy az egyesület alakuló közgyűlését megtartsák. Az alakuló közgyűlés három napig tart, a második napon megválasztják az alapitó és rendes tagokat és ezek sorából alakul meg az egyesület tisztikara *Siaguna* András báró, elnök, *Cipariu* Timót kanonok, alelnök, *Baritz* György iró, I. titkár megválasztása által. A következő, november 6-iki ülésen betöltik a többi tisztviselői állásokat és megválasztják a bizottságok tagjait is. A november 5-iki ülésen 9 alapitó tag 4480 frttal és 219 rendes tag 2613 frt 40 krral veti meg az egyesület alapját. Ugyancsak ekkor választották meg az egyesület tiszteletbeli tagjait és a névsorban találjuk *Csáky* György grófot, a ki adakozásával elősegitette a román iskolák haladását és a literaturát és *Kecskeméthy* Aurél budapesti lapszerkesztőt is.

Az egyesület az 1895. évig ezzel a névvel és programmal működik, a mikor is a belügyminister felhivására a következő évben, a Balázsfalván tartott közgyűlésén a *„Transilvana"* (erdélyi) jelzőt, mint elavultat kiemeli és az egyesület hivatalos neve ezentúl *„Asociaţiunea literară şi culturală a Românilor din Ungaria"* lesz, minthogy az egyesület tagjai sorába felvette a magyarországi románokat is és így a partikuláris jelző valóban idejét multa már.

Az egyesület tulajdonképeni tettekben gazdag működése ezen időre esik, a mikor az egyesület az alkotás terére lép és egyebekben kiterjeszti működését a közgazdasági térre is. Az 1897. évi augusztus 27-én és 28-án Medgyesen tartott közgyűlésén az egyesület elhatározta, hogy Nagy-Szebenben egy *Nemzeti Házat* (Casa Naţională) építtet múzeumi czélokra. Ezen tervnek leglelkesebb harczosai is azon meggyőződésben éltek, hogy legalább is egy évtized szükséges ahhoz, hogy az egyesület ezen kulturális intézményt felállithassa. Az egyesület vezetősége által kifejtett munkásság, a románok és különösen a *Mocsonyi* és más nevesebb és gazdag román családok adakozásai folytán már az 1903. év nyarán sikerül a múzeum alapkövét letenni és most már készen a szép épület és várja ünnepélyes felavatását.

A múzeum a nagyszebeni várospark legszebb részén előkelő izléssel épült kétemeletes palota. A homlokzaton ez a felirás lesz: *„Muzeul istoric şi etnografic român"* és a második emelet feletti háromszögben egy csillagot helyeznek el.

A múzeum földszintjén a hivatalos helyiségeket és a könyvtárt helyezték el. Az első emelet nyolcz termében a múzeum helyiségei vannak és pedig: három néprajzi és pedig erdélyrészi, bánáti és tisza-marosközi tipus szerint. A néprajzi osztály bemutatja a parasztház belsejét, a háziipart és a mezőgazdaságot eszközeivel együtt; a népviseletet, kézi munkát, a népies vagy egyházi ünnepségeken használatos tárgyakat, a zenét, a tánczot, a különféle foglalkozásoknál használatos segitő eszközöket, leginkább az ősfoglalkozások köréből, a néptipust mutató viaszalakokat, festményeket, szobrokat és a néprajzi irodalmat.

A történeti rész régiségtárból és történeti nevezetességű relikviákból fog állani, továbbá történelmi nevezetességű helyek és tárgyak fotografiájából. Ugyancsak a történeti részben fogják bemutatni a két román egyház történetét illető emlékeket és használati tárgyakat, régi fatemplomok mását és szent eszközök mintáit.

A második emeleten nagy diszterem van, a melyben felolvasásokat és hangversenyeket fognak tartani s a szinház-alap szini-előadásait.

Az egyesület f. évi február hó 16-án tartott ülésén a palota ünnepélyes felavatását határozta el és pedig augusztus 19—28-iki közti időben, a mikor az „*Asztra*“ rendes évi közgyülését Nagyszebenben fogja megtartani és ugyanekkor kiállitást is rendeztet.

A múzeum mögötti leányiskola teljes gazdasági kiállitás lesz; bemutatják a román pásztor-, vadász- és halász-életet, a bányászatot, a szabadságharczból való emléktárgyakat, s a rája vonatkozó irodalmat.

A román pénzintézetek is külön kiállitást rendeznek, a mikor is be fogják mutatni a magyarországi román pénzintézetek történetét, földrajzi elhelyezkedését, pénzügyi műveleteik kimutatását, a személyi és kulturális kiadásaikat.

Az egyesület felszólította az összes román kulturális egyesületeket, hogy ezen időben tartsák meg Nagyszebenben szokásos évi közgyülésüket és igy Nagyszebenben augusztus hó végén olyan erős lesz a román kulturális és társasélet s a faji összetartás oly impozáns módon fog megnyilvánulni, hogy maradandó hatása lesz a románságra, a mi kiviláglik a „*Transilvania*“ felhivásából is, a melyet következőleg fejez be: „Egy oly munkásságról van szó, a mely igen széles — úgy román, mint idegen — körökben szolgáltasson hű képet a mi állapotainkról, munkásságunkról és népünk törekvéseiről, hogy egyrészt erősítse meg nemzeti erőinkről tanuskodó öntudatunkat, másrészt az idegenek előtt a román elem fontosságának kellő méltánylását vivja ki ezen országban“. *Zászló J.*

*

Az aradmegyei néprajzi múzeum. Az „Arad-Hegyvidéki Turista-Egyesület, elhatározta, hogy rendelkezésére álló minden erkölcsi és anyagi erejével rajta lesz, hogy Aradon *Néprajzi Múzeumot* alapitson. Mint a felhivás mondja, összegyüjti különösen a megye területén élt és élő népek művelődési fokára, szokásaira jellemző tárgyakat és adatokat, melyek az illető népnek a kihalt és élő emberiséghez való viszonyát, rokonságát megvilágitják. Az egyesület tervének keresztülvitelére fontosnak tartja, hogy eszméjének terjesztésére a megyei művelt közönség közreműködését igénybe vegye s a megye területét ügybuzgó munkatársak működésével hálózza be. Az egyesület ezúttal a néprajznak csakis tárgyi oldalára szoritkozik, t i. csakis néprajzi tárgyakat gyüjt. Működési körének fejlődésével fog csak kiterjeszkedni énekek, babonák, népünnepélyek stb. gyüjtésére és leirására.

*

A cseh-tót néprajzi társaság közgyűlése. Az ismert nevű prágai társaság, a *Českoslovanské Národopisné Museum* alapitója, márczius 4-én tartotta rendes évi közgyülését, mely alkalommal az elnöklő *Dr. Lubor Niederle* inditványára *F. A. Šubert* tanárt, a társaság éveken át volt választmányi tagját, tiszteleti tagul választották. Šubert tanár főleg a prágai ethnographiai kiállitás, utóbb a múzeum szervezése körül szerzett magának érdemeket. Most, midőn betegeskedése miatt a választmányból is kilépett, a társaság köteles hálájét rótta le vele szemben. *Polivka* tanár az ismert nevű szentpétervári szlávistát, a Zsivaja Sztarina szerkesztőjét, *Vl. J. Lamanszkij*-t ajánlotta tiszteletbeli tagul 50 éves irói működésének jubileumára. Mindkét választás egyhangú volt. A társaságnak eddig az egy Jagič bécsi professzoron kivül tiszteleti tagja nem volt. — A társaság külső tagjául megválasztották: *Dr. Alex. Bruckner*-t, egyetemi tanárt, *Dr. Talko Hryncewicz*-et, a kiváló lengyel anthropologust és *Dr. Vladimir Hnatjuk*-ot, a ruthén ethnographust, kinek munkálatai a hazai tót és orosz néprajz körébe is vágnak. — A titsztikar következőleg alakult: alelnökök: Dr. A. Kraus és Dr. L. Niedorle; új választmányi tagok: Prof. Dr. V. Pech, V. Roštlapil, Dr. V. Tille; számvizsgálók: F. Schläger és F. Tallowitz. A többiek mandátuma még nem telt le.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG mély megindulással vesz részt az országos gyászban, mely a hazát s közéletünket

JÓZSEF FŐHERCZEG ÚR

Ő CSÁSZ. ÉS KIR. FENSÉGÉNEK

elhunytával érte. — A megdicsőültben társaságunk megalakulása óta fenkölt lelkű védnökét, tudós munkatársát és mindenkor kegyes jóakaróját tisztelte.

Kegyeletes hálával őrizzük emlékét.

Kelt Budapesten, a M. Néprajzi Társaságnak 1905. évi június hó 15-én tartott rendkívüli választmányi üléséből.

JELENTÉS
A BASELBEN TARTOTT II. NEMZETKÖZI VALLÁSTÖRTÉNETI KONGRESSZUSRÓL.

A folyó év augusztus 29-től szeptember 2-ig a II. nemzetközi vallástörténeti kongresszus Baselben tartotta üléseit. Ez alkalommal engem ért az a szerencse, hogy a kongresszuson a Magyar Nemzeti Múzeumot képviselhettem. Már dr. Sebestyén Gyula úr is, a ki az 1900. évi párisi nemzetközi vallástörténeti kongresszuson mint a Magyar Nemzeti Múzeum képviselője részt vett, czélszerűnek tartotta, hogy a kongresszus tevékenységéről e helyen beszámoljon. Példáját követve van szerencsém a baseli II. nemzetközi vallástörténeti kongresszus lefolyását röviden ismertetni.

A vallástörténetnek mint tudománynak a jelentőségéről alig kell sok szót vesztegetnünk. A vallástörténet, mint az egyetemes művelődéstörténet egyik alkatrésze, föllendülését tisztára a történettudomány és néprajz vívmányainak köszönheti. E tudományok az utolsó években a régészeti ásatások és a philologiai, kivált keleti philologiai kritikai tanulmányok következtében mind tágabb tért hóditottak meg, velök együtt a vallástörténet tanulmányozása is mind újabb táplálékot nyert és ma már akkora, önálló tudományággá növekedett, hogy az e téren működő erők egyesitése sürgős szükséggé vált. Alig van a tudományos kutatásnak még egy olyan ága, a mely a többi tudománynyal olyan mélyen, erősen össze volna fűzve és azok részéről olyan mélyreható támogatásban részesült volna, mint a vallástörténet, a melynek nemcsak az a feladata, hogy az emberiség vallásait kikutassa, hanem foglalkoznia kell általában a vallás lényegének és eredetének, valamint csiráinak és fejlődésének a kérdéseivel is.

A tudományos kutatás semmiféle ágában sincs annyira helyén a szabad fölfogás és az elfogulatlan kritika, mint itt, a hol ismereteinket nemcsak a philologia és történeti kutatás mozdítja elő, hanem a philosophia és igen lényegesen a természettudomány is. Éppen azért egy város sem volt olyan alkalmas arra, hogy e kongresszus székhelye legyen, mint Basel, a hol a valódi, mély tudományosság egyesült azokkal az eszmékkel, a melyek a „szabadság, egyenlőség, testvériség“ szókban kifejezésre jutnak.

A kongresszus tanácskozásain 266 tag vett részt, közöttük több állam, Német-, Angol- és Francziaország, India, Japán, Orosz- és Svédország és Svájcz kiküldöttei, továbbá a különböző egyetemeknek, tudományos akadémiáknak és egyéb tudományos intézeteknek negyvennél több képviselője. Minthogy St. Louisban szeptember elején az ottani világkiállítással kapcsolatban tudományos kongresszust is tartottak, a vallástörténeti tudomány sok képviselője meg volt akadályozva abban, hogy Baselbe menjen. Honfi-

társunkat, Goldziher Ignáczot is, a kit mindenütt mint a tudomány díszét tisztelnek, becsülnek és a kit már a párisi vallástörténeti kongresszuson a nemzetközi szervező bizottság állandó tagjává választottak, az amerikaiak meghivták, hogy az ő költségükön St. Louisba utazzék és ott a vallástörténet köréből meritett előadást tartson. Kivüle még sok kiváló szaktekintély közreműködéséről kellett a baseli kongresszusnak lemondania.

A kongresszus tudományos eredményei mindazonáltal kielégitők. A megjelentek között voltak: Balfour (Curator of the Pitt-River Museum Oxford), Bartholet (Basel), Dietrich (Heidelberg), Derenbourg (membre de l'Institut de France, Páris), Furrer (Zürich), Gautier (Genf), Gottschlick (Tübinga), Guimet (Páris), Halévy (Páris), Haupt (Baltimore), Holzmann (Strassburg), Hommel (München), Huart (Páris), Marti (Bern), Naville (Genf), Nieuwenhius (Leiden), Oettli (Greifswald), Orelli (Basel), Reinach (Páris), Réville Albert és Réville Jean (Páris), Schanz (Tübinga), Schröder (Bécs), Seybold (Tübinga), Siebeck (Giessen), Soederblom (Upsala), Spiro (Lausanne), Stolpe (az országos múzeum igazgatója, Stockholm), Usener (Bonn), Viénot (Páris) és még több más kiváló tudós. A kongresszus tevékenysége négy teljes ülésre terjedt ki, a melyen általánosabb érdekű előadásokat tartottak és 8 egyidejűleg ülésező osztályra, a melyekben speczialisabb tárgyakkal foglalkoztak. Ez osztályok a következők voltak: I. Az úgynevezett „vad népek" (beleértve a peruiakat és mexikóiakat) vallásai; II. a chinaiak és japánok vallásai; III. az egyptomiak vallása; IV. a semiták vallásai; V. India és Irán vallásai; VI. a görögök és rómaiak vallásai; VII. a germánok, kelták, szlávok és magyarok vallásai; VIII. keresztény vallás. A VII. osztályban azonban olyan kevesen voltak, hogy a VIII-ba olvadt bele.

Ez általános ismertetés után néhány szóval megemlékszem a kongresszus tudományos tevékenységéről.

Schröder „egy legfőbb jó lényben való hitről az árjáknál" tartott előadást. A vallás két csirája az ősök lelkeinek és a természeti erőknek a tisztelete. A vallásos képzetek, szokások és szertartások legnagyobb részét e kettő egyikére lehet vissza vezetni. E mellet sok népnél — kezdetleges népeknél is — avval a hittel is találkozunk, hogy van egy legfőbb lény, a mely a jót megjutalmazza, a rosszat megbünteti, jog, rend és hűség fölött őrködik. Nem természeti lény, a melynek földi teremtményeket vagy állatokat kellene áldozatul bemutatni, nincs külön istentisztelete, egyszerűen jó cselekedetek által tisztelik. A többi vallásos elemektől tökéletesen különböző vallásos képzet, a melyet nem lehet sem az ősök és szellemek, sem a természet tiszteletéből levezetni. Igaz, hogy e legfőbb jó lényt az emberek vagy valamely nép ősatyja gyanánt is imádják, de ez esetben az ősök tiszteletével való egyesitésről van szó: nem az ősatyát tették meg legfőbb jó lénynek, hanem emezt ősatyának.

Ezt a hitet az a kezdetleges gondolat hozta létre, hogy kell valakinek lennie, a ki mindent teremtett, a mit látunk, a ki azt akarja, hogy ezt vagy amazt cselekedjük. Erről a legfőbb lényről hol azt képzelik, hogy a mennyben lakik, hol azt, hogy mély erdőkben vagy hegyek közt tanyáz.

Az az ellenvetés, hogy a kezdetleges népek erkölcsiségének fejletlenségénél fogva ez egy Istenben való hit, a kinek akarata az erkölcsi törvényekben jut kifejezésre, alig van helyén, nem találó, mert az erkölcsiségnek bizonyos neme, ha nagyon fejletlen is még, meg van a vadaknál is. Ezt a hitet megtaláljuk olyan népeknél is, a melyeknél nem is gondolhatunk arra, hogy az izraelitáktól vagy európaiaktól vették azt át.

Ilyen hit uralkodott már az ősi árjáknál is, az indogermán népcsalád (hinduk, perzsák, görögök, rómaiak, szlávok, germánok, kelták) közös őseinél, mielőtt a törzs annyi ágra oszlott. Még fejletlen kulturájú nép volt, a melynél a természet tisztelete képződött ki leginkább, de a mellett meg volt a lelkek imádása is. Mind e népek azonban Diaus-pitart is imádják, a mennyei atyát, jó isten gyanánt, a ki jó és gonosz fölött őrködik. Azért már a közös törzsnépnél meg kellett lennie az ilyen legfőbb jó lénybe vetett hitnek. E hit fejlődése a különböző indogermán népeknél különböző. A görögöknél és rómaiaknál, a kiknél inkább a művészi érzék és logika fejlődött ki, ez isten egy maradt. Az indiaiak és germánok, a kiknél a képzelő erő fejlettebb, ez isten egyes jellemző tulajdonságait mint önálló lényeket választották ki belőle. Az indiaiaknál a régi Diaus-pitar isten már korán háttérbe szorult és Varuna vált ki belőle, tulajdonképen az éjjeli égboltozat, a mely mindenre reá borul, a jog és hűség őre. A perzsák Ahura-mazdája, a görögök Zeusa, a rómaiak Jupitere, a germánok Ziuja ez a legfőbb jó isten; a keltáknál, szlávoknál, litvánoknál is találkozunk evvel a hittel. A keleti népeknél inkább derült, barátságos, a nyugatiaknál harczias istenség; mindkét csoportot különben már a nyelvi sajátosságok is megkülönböztetik, a nyugatiak pedig egyúttal az államalkotó népek. Ki kell még emelni, hogy mindez istenek, a kikben az egy jó isten kialakulásait ismerjük föl, mythos nélkül szűkölködnek és istentiszteletök is csak csekély, Zeus kivételével, a kinek mythosai, szerelmi és házasságtörési történetei, azonban csak görög földön keletkeztek.

Schröder azután még a monotheismusról beszélt és így folytatta fejtegetéseit: „*Monotheismus* annyi mint *csak egy isten tisztelete*, a görög *monos* szóból, a melynek jelentősége: „csak egy, egy egyetlen, egy egyedül". A szónak tehát szigorúan kizáró, exclusiv, nem mindent magába foglaló értéke van. Ilyen valódi, szigorúan kizáró monotheismushoz azonban csak egy nép jutott el önállóan: Izrael népe, a zsidó nép. Ez adja meg e népnek egész külön állását, semmi által el nem törölhető sajátosságát és egyedül álló jelentőségét az emberiség történetében".

„Egyik nép sem ismerte föl e hit értékét olyan korán, olyan tisztán és olyan mélyen. Egy más nép sem állapította egész boldogulását egyedül reá, egy más nép sem kötötte össze vele sorsát mindörökre föloldhatlan módon. Akárhányszor, akármennyire eltévelyedett is a nép tömege, vezető szellemei mégis mindig vissza vezették az üdvözülés és szabadulás e kútfejéhez. Történetének hosszú nyomorúságában és szenvedésében a zsidó nép e nagy hittel együvé nőtt és megismerte a zsoltár mondásának igazságát: „Ha csak *Te* meg vagy nékem, mit sem törődöm éggel és földdel!"

„A hit ez alapján nőtt föl a kereszténység is, ennek a hitnek hatalmas sarja még az izlam is és beláthatatlan azon népek száma, a melyeknek vallásos életét befolyásolta és előmozdította, megtermékenyitette és megnemesitette.“

„Mai napság szokássá vált, hogy a zsidó istenhittel lehetőleg becsmérlőleg és ellenségesen bánjanak és nem is nehéz a bibliából számos vonást kiemelni, a melyek ma elijesztenek és vissza riasztanak bennünket. Ezek azok a foltok és árnyak, a melyek szükségképen hozzá tartoznak a nagy Isten magasztos képéhez, nem tekintve az általános emberi gyöngeséget és azoknak az időknek aránylag még sem magas művelődési állapotát már annál az egy oknál fogva is, mert *nemzeti istenné vált.* Azokból a szenvedélyekből, a melyek a népet mozgatták, önkénytelenül sokat átvittek az istenre is és képét ez által eltorzitották. De viszont tovább munkálkodnak a nép nagy vezető szellemei is e kép megtisztitásán, folyton-folyvást és eredményesen. Állitsuk csak elfogulatlanul összehasonlitva a próféták és zsoltárok Istenének képét valamennyi más, a kereszténységet megelező korból származó isten alakja mellé és nagysága, szentsége bizonyára tiszteletre indit. És nem lehet, nem szabad félreismernünk, hogy már magában nagy, világtörténeti jelentőségű tett volt, midőn a zsidó nép először és egyedül — eltérve minden más néptől, a melyek a vallás többi csirájának tág, nagyon is tág tért engedtek — fölismerte a legfőbb jó lény tiszteletét mint az egyedül igaz vallást, ezt az eszmét mindinkább magáévá tette, vele nőtt és összenőtt vele. Ha a zsidó nép Jahve-hitével és e hit által tudatával volt annak a sajátos és magas állásnak, a melyet valamennyi nép között elfoglalt és azért Isten választott népének nevezte magát, ehhez minden ellenére alapos joga volt. Ez a hit nemesi levele és dicsőségének örök forrása. Erős, mély alapja van annak is, hogy a régi zsidó próféták és zsoltárosok szavai még ma is drága, elidegenithetlen kincsei a legmagasabban álló művelt népek vallásos embereinek, a kik azokban találnak vigaszt, békességet és legnagyobb vallásos épülést.“

„Jézus Krisztus tetőzi be a zsidó istenhitet, a legmagasabbra emeli és megtisztitja azt. Tökéletes tisztaságban él benne Istennek és az Isten által akart felebaráti szeretetnek a képe és így hirdeti, nyilatkoztatja ki mindkettőt, bár maga is reámutat arra, hogy az Isten és felebarátok szeretetében már benne vannak az egész törvény és a próféták. Épp oly bizonyos, hogy az ó-testamentom nagy istenhitéhez csatlakozik, mint a hogy másrészt az ó-testamentom tanait és előirásait lényeges tekintetben helyesbiti, megtisztitja és magasabb fokra emeli. Már az is nagy dolog volt, hogy a zsidó nép csak a maga Istenében, a legfőbb, jó, teremtő lényben, a mindenható, örök, szent Istenben akart hinni, csak őt tisztelte, csak tőle való függését érezte és csak vele igyekezett összhangba helyezkedni. De még nagyobbat hozott Krisztus: a legnagyobbat, mert ez összhangot ő végig élte a világ szeme előtt utolsó leheletéig, szeplőtlen tisztaságban. Ő kimondhatta a nagy szót: „Én és az Atya egy vagyunk“; szenvedésében és halálában a legmagasabbat, Isten könyörülő szeretetét nyilatkoztatta ki nekünk.“

„Bár fejlődése folyamán foltok és árnyak tapadtak a kereszténységhez, mégis hiszünk és bízunk abban a győzelmes erőben, a melyet magában rejt; hiszünk és bízunk további fejlődésében, hogy mindig megújulva és mégis mint a régi, tisztábban fog fölemelkedni és ragyogó tisztaságban sugárzani, az emberiség üdvére.“

Érdekes és tanulságos volt *Dr. Sarasin Pál* (Basel) előadása „az emberiség legalacsonyabb formáinak vallásos képzeteiről“. A népek között nemcsak formai különbségek vehetők észre; vannak alacsonyabb emberi formák is, a szó szoros értelmében. A földgömb sok pontján szétszórva, kivált a tropikus égöv alatt, vannak emberek, a kik az által tűnnek föl, hogy kisebb termetűek a föld más lakóinál. Ezek két csoporba oszthatók be: 1. gyapjas hajúak, 2. göndör, hullámos hajúak. Ez a világ valamennyi apró törzsére nézve áll. A további vizsgálatnál föltűnik, hogy az arczvonásokban, testük alkatában és szellemi tulajdonságok tekintetében is nagyon hasonlítanak egymáshoz.

Ilyen nép típusa gyanánt írja le Sarasin a *veddákat* Ceylon belsejében, a kik között ő maga hosszabb időt töltött. Szomszédjaik azt mondják felőlük, hogy úgy élnek, mint az erdő állatjai. Ez a törzs évezredek folyamán sem vett át semmit a körülötte élő kulturnépektől és ősrégi egyszerűségében él tovább az őserdők mélyében. Magasabb megismerés fontosságának belátására képtelen. A szellemi fogékonyság és termékenység, a melynek alapján becsülünk valamely népet, a veddákból teljesen hiányzik. Ellenben az alsó fokon álló népek, nevezetesen a veddák ethikai tulajdonságai tekintetében meglepő tapasztalathoz jutunk. Ethikájuk a maga egyszerűségében ugyan kezdetleges, de tiszta. Személyes értékéről igen sokat képzel a vedda, szabadságára féltékeny. Baltával és nyíllal védelmezi vadászterületét és családját. Egyszerű gondolkodása azonban csak a jelenre vonatkozik, a jövő gondját nem ismeri. A vedda nem lop, mindig igazat mond; ha valamely kérdésre nem akar válaszolni, akkor hallgat, egyszerűségében nincs szüksége a hazugságra. Idegenek iránt vendégszerető, jótéteményekért hálás. Nagyon figyelemre méltók nemi viszonyai is. A vedda az egynejűséget szereti, nőül veszi — ha ugyan e kifejezéssel élhetünk, holott a házasságkötés szertartásai teljesen hiányzanak — legközelebbi rokonát is. Ha vetélytárs zavarja meg életét, az első alkalommal megöli. Örökösödési vagy családi jog a veddáknál ismeretlen, családi neveik sincsenek.

Tulajdonképeni vallásról a veddáknál, mint sok más vad népnél, nem lehet szó. Semmiféle nyom sem vall egy legfőbb lény fogalmára. A vedda épp úgy tartózkodik a szomszédos népek vallásától, mint azok kulturájától. Atheista, nem a tudatos istentagadás, hanem a nemismerés értelmében. A halálról és a halál utáni életről keveset töprenkedik, a mint hijjával van az istenség bármely metaphysikai képzetének is. A vallás egyetlen nyoma a léleknek a halál helyén való további életéről való homályos képzetben nyilvánul. Ezt a helyet egy ideig aggodalmasan kerülik. Hasonlóan áll a dolog a veddák nyiltánczával. Az ősök tiszteletének bizonyos neme, a daemonismus alapja, a mely még az őskorból maradt fönn. A veddák nincsenek

tisztában e szokások tulajdonképeni jelentőségével, azért gyakorolják őket, mert már atyáik is úgy tettek és csak azt a képzetet fűzik hozzájok, hogy hasznukra lehet, a nélkül, hogy tudnák, miért. Istent nem ismernek. Ha Istenről kérdezik őket, azt felelik: „Sohsem láttam“. A. veddának a természet a világ, a melyben jól érzi magát. Nem ismeri a daemonok tiszteletét, undok varázslatokat, emberek föláldozását.

Arra a kérdésre, vajjon ezek a kis törzsek ősi formák vagy secundär, elkorcsosult alakok-e, Sarasin nem válaszol, de megjegyzi, hogy létezésök már a kőkorban kimutatható. Ezek a törzsek még mindazt csirájában mutatják, a mit a magasabb művelődés kifejtett és az őseredeti természetes nemesség szép képét nyújtják. Az ilyen őserdők mélyében élő törzsek tanulmányozása nagyon fontos. A kis ember olyan mint egy tiszta lap. Erre a lapra irja föl a genius gondolatait, de e gondolatok nem sokat mondók vagy tévesen fogvák föl. Sokszor követték el azt a bűnt is, hogy olyan gondolatokat irtak erre a lapra, a melyeknek igazságáról nem voltak igazán meggyőződve. A népek sokszor helyesebben cselekedtek volna, ha e gondolatokat méreg gyanánt eltávolították volna maguktól, a mint a veddák is visszautasitották a szomszédos népek kulturáját. A ki hivatva érzi magát arra, hogy gondolatokat vessen, az a vetés előtt jó vizsgálja meg a magot, a melyet el akar vetni.

Igen érdekes volt *Kessler* greifswaldi tanár előadása is a *Mani-vallás* (Manichaeismus) vallástörténeti jelentőségéről. A keresztény theologus a manichaeismust veszedelmes eretnekség, a gnosticismus egyik formája gyanánt ismeri. A valóságban a manichaeismus önálló vallás. Mani vallásalapitó volt a szó szoros értelmében. Vallása mint negyedik sorakozik a három nagy világvalláshoz (buddhismus, kereszténység és izlam) és nyugaton, Afrika északi részében, de különösen keleten nagyon elterjedt. Nagy polemikus irodalom foglalkozott vele egész a középkorig. Mani vagy Manes a Kr. u. III. század kezdetén Babyloniában született és 276-ban a perzsa papok kezdeményezésére I. Bahram kivégeztette (keresztre feszittette vagy megnyúzatta). Kessler Mani tanát babyloniai-perzsa vallásnak nevezi. A Kr. u. 500. év körül egész Észak-Afrika manichaeus volt. Szent Ágoston kilencz éven át hive volt e vallásnak. A pápák és püspökök még a X. században is rendeleteket bocsájtanak ki a manichaeismus ellen, a mely Turkesztánban uralkodó vallás volt és China belsejében is nagyon elterjedt.

E nagy elterjedés daczára még kevéssel ezelőtt e vallásnak semmiféle eredeti irott forrását nem ismerték, csak a syr és keresztény irodalom nyújtott tájékozást, még pedig nem egészen megbizható módon, úgy hogy sok tekintetben bizonytalanság uralkodott. Két év előtt azonban bekövetkezett az, a mit már nem is reméltek. Grünwedel berlini tanár 1902-ben expediczióval indult a chinai Turkesztánba. Egy elpusztult város átkutatása közben egy ládát talált a melyben részben megsemmisült kéziratok voltak. Ezekről a behatóbb vizsgálat által kitűnt, hogy Mani iratainak kéziratai. Perzsa és syr írásjegyekből összeállitott manichaeus írással vannak írva. Nyelvök a perzsa nyelv. E csinos, színes képekkel diszített megbecsülhetlen

kéziratokat nem sokára ki fogják adni. Tanulmányozásuk kimutatta, hogy a keleti irodalom Mani tanait helyesen adta vissza. Mani vallásműve a legrészletesebb vallásbölcseleti, régi népvalláson alapuló munka a világ kezdetéről, közepéről és végéről. Tana a régi babyloniai theologusok gondolataival áll kapcsolatban. A manichaeus rendszer gnosticismus, a mely babyloniai-kaldeai bölcseségen épül föl és sok tekintetben a keresztény valláshoz simul.

Emlitésre méltó *Dr. Nieuwenhuis* leideni tanár előadása: „Vallásos szertartások a házépitésnél a *Bahau Dajakoknál* a Felső-Mahakam mellett Borneo szigetén". Az előadó két éven át tartózkodott e nép körében és jelen volt egy főnök házának épitésénél is. Mint hogy az ilyen esemény a Bahau Dajakok szemében kiválóan fontos, jó alkalom volt, hogy vallásukba bepillantson. A Dajakok jó és rossz szellemekben hisznek. Egész istentiszteletüket a saját gyámoltalanságuknak érzete tölti be, minden iránt, a mi őket környezi. Mielőtt valami vállalathoz fognak és annak kivetele közben az ég és lég jó és rossz szellemeinek áldozatokat mutatnak be. Az áldozati állatok (sertések, kakasok, stb.) beleiből igyekeznek a szellemek akaratát kiolvasni; azok minősége szerint megkezdhető valamely vállalat vagy nem. Ha valami baleset következik be, a munkát több napra be kell szüntetni és a szellemeknek áldozatokat kell bemutatni. A Dajakok áldozatok és a bűnök kerülése által iparkodnak nyugodt életet biztositani maguknak. Az előadó szemlélhető módon mondta el a főnök háza épitésének lefolyását és azokat a szertartásokat, a melyekkel e hosszabb ideig tartó épitkezés össze volt kötve.

Kevésbbé tudományos jellegű, de aktuális érdekű volt *Kaikoku Watanabé*-nak a jodo-tini (Tokio) buddhista főiskola tanárának előadása *a vallások jelenlegi állapotáról Japánban.*

A japáni vallás rendkivül érdekes jelenséget tüntet föl. A japán eltűri a keresztény vallás érintkezését a buddhismussal és e tekintetben nagyon türelmes. A buddhismus Siamban, Burmában, Koreában és Chinában a papok fogyatékos képzettségénél fogva tehetetlen álomba merült és semmi téritő erőt nem fejt ki.

Másképen áll a dolog Japánban. Az előadó a kereszténységet folyó vizzel hasonlitja össze, a buddhismust Siamban, Burmában, Chinában, stb. merev kővel, a japáni buddhismust terebélyes fával, a mely a keresztény vallás vizét hasznára forditja. A kereszténység, a melyet a jezsuiták 1548-ban vittek be Japánba, nyilvánvaló sikerrel járt, de a jezsuiták politikai föllépése következtében egyszerre megsemmisült. A két vallás, a kereszténység és buddhismus mai állapota tekintetében az előadó arra utal, hogy Japánban állami vallás nincsen és a vallásos meggyőződés teljesen szabad. A shintoismust, a legrégibb nemzeti vallást, ma már alig lehet vallásnak tekinteni és tisztára az ünnepélyes alkalmak szertartásaira vonatkozik. Nagy, fontos szerepe van a konfuczianismusnak, a taoismus a klasszikus philosophia tanulmányozására is szolgál. Szerencse, hogy Japánban nincsen olyan babonás taoismus mint Chinában. E mellett sok vallásos társulat áll fönn, pl. a Tenni és Remmon, a melyek többnyire erkölcstelen és beteges tano-

kon alapulnak. A buddhismus 12 felekezetre oszlik, a melyek mind az úgynevezett Mahayanához tartoznak.

Milyen a kereszténység állapota Japánban? Összesen körülbelül 300,000 keresztény van, közöttük több a katholikus (görög és római katholikus), mint protestáns. A protestantizmus ismét egyes részekre oszlik, mint methodismus, baylistikus egyház, stb. Az új Japán erejét főképen a protestantizmusból merítette. Európa új életfölfogásával és szellemi irányaival való harczában a kételkedésen át, miután Buddhánál hiába kereste a megoldást, a vallás örök szükségességének belátásához jutott el. Kezdetben a két vallás ellenség gyanánt állott egymással szemben, de miután mindkét részről a vallások tanításaiba mélyebben belehatoltak, lassankint a türelmesség békülékenyebb hangulata következett be. Elméletileg csakhamar elvárhatjuk, hogy a nagy, harmonikus gondolat, a buddhismusnak a kereszténységgel, a pantheismusnak a polytheismussal való egyesitése érvényesülni fog, annál is inkább, mert a buddhista tudósok mindinkább közelednek a keresztény nézetekhez és viszont a keresztény tudósok is buddhista elméleteket fogadnak el.

Magyarországból kívülem, a ki a Nemzeti Múzeum képviseletében lehettem jelen, még dr. Kolhbach Bertalan kaposvári főgymnasiumi tanár vett részt a kongresszuson. Utóbbi két előadást tartott. Egy általános jellegű előadás keretében „a képzőművészet hatásáról az egyptomiak, assyrok, babyloniaiak és görögök vallására“ értekezett, azon kivül a VII. osztályban „a pogány magyarok polytheismusáról“.

Reménylem, nem tűnik föl szerénytelenségnek, ha végezetül megemlítem azt az előadást is, a melyet a szervező bizottság fölszólítása folytán én tartottam „naptári adatok vallástörténeti jelentősége“ czimen. Ebben az előadásban az emlékfeliratok és a biblia alapján azt bizonyitottam, hogy nem csak a babyloniaiknál, hanem az izraelitáknál is a holdhónap 15. napját, tehát a teli hold napját, „*šabbattu*“-nak nevezték. A héber „*šabat*“ szó alapjelentése nem „nyugodni — mint ez általánosan el van fogadva —, hanem „készen lenni“, „végére érni“, bővebb értelemben „befejezni“, „véget vetni“ stb.

Chronologiai értelemben — és ezt a „Sabattu“ szó magyarázatánál figyelembe kell vennünk — *minden bevégzett időkört „šabattu“-nak neveznek;* ily értelemmel használja e szót a biblia is, nemcsak a befejezett *hétnapi* időkör, hanem a teljes *hétévi* időkör megjelölésére is.

Ebből kiindulva a zsidó naptár többi ünnepének is igyekeztem új magyarázatot adni. Az izraelita monotheismus külső kifejezését találtam meg bennök, a mely monotheismusban Izrael régi Jahve-kultusza összeolvad a régi egyptomiak Áten-kultuszával. Végül számos kulturelemre utaltam azzal a czéllal, hogy kimutassam a régi egyptologia és a biblia belső érintkezését. E kulturelemek eléggé tanuskodnak arról, *hogy az egyptologia és a biblia legalább is annyira érintkeznek, mint „Bábel és a biblia“.*

Fejtegetéseim lényege ez:

Tény az, hogy a babyloniaiak az égi tünemények megfigyelésében

bámulatra méltó eredményeket értek el. A csillagászat sok ágában (pl. a hold gyorsulásának ismeretét illetőleg) még ma is ott állunk, a hova már a babyloniaik eljutottak és az ó-kor csak kevés népe volt képes a babyloniaiakat a kutatásnak ezen terén követni. Különös figyelemben részesültek a hold egyes phasisai. Már a régi Egyptomban is, a hol már a birodalom történetének legrégibb korszakában a napot választották a naptári év alapjául, kiváló figyelmet szenteltek a hold pályájának, és a phasisok egyes napjait a *Hib* = „ünnep“ szó hozzátételével illették. A mellett az egyptomiak nem az újhold napját, hanem a holdtölte napját nevezték „*Tepen-abud* = *hónap kezdeté*“-nek. Ennek az az oka, hogy az egyptomiak abból az egészen észszerű nézetből indultak ki, hogy a hold a holdtölte napján és nem a conjunctió napján, a mely szabad szemmel úgy sem vehető észre, újítja meg körforgását és phasisképződését. A holdtölte napja volt a hold megújulásának a napja; ezen a napon „újult meg Osiris mint holdisten“ is.

A mit az egyptomiakról mondottunk, az még fokozott mértékben mondható a babyloniaiakról, a kik, a mennyiben meg van állapítva, hogy az egyptomiak Afrikában nem voltak benszülöttek, hanem Ázsiából a szuezi földszoroson át vándoroltak be Afrikába, föltétlenül tanító mesterei voltak az egyptomiak őseinek. A babyloniaiak voltak tehát azok, a kik már ősrégi időben a holdtölte napját választották holdszámításuk kiindulási pontjának és ezt a napot a holdistennek szentelt nap gyanánt ünnepelték meg.

Assurbanipal könyvtárában, a mely a British Museumban van fölhalmozva, van egy ékírásos szöveg, a melyből világosan kitűnik, *hogy a babyloniai hónap 15. napja, vagy a holdtölte napja „ša-bat-ti“ néven szerepelt*, a mely a szójegyzékben (Rawlinson II. 32. 16) *az ûm nuh libbi* vagyis „a szív örömének napja“ kifejezés egyenértéke gyanánt fordul elő és a melynek jelentőségét csak az egyptomi hónap napjainak a figyelembe vételével érthetjük meg igazán. A holdtölte napja *Osiris*-nak mint *holdistennek* volt szentelve: „a szíve örömtől repesett, midőn a teli hold szemét üdvözölte a 15. napon, midőn a hold megújitotta körforgását“. Ez a fölfogás azonban, hogy t. i. a holdisten szíve örömmel telik el a teli hold láttára, éppen nem kizárólag egyptomi, hanem ellenkezőleg előfordul mindazoknál a népeknél, a melyeknek astralis vallásuk volt és bizonyára Babylonban keletkezett. Itt, Babylonban, a hol minden isteni akarat a napban, holdban és csillagokban nyilatkozott meg, külön holdimádás honosodott meg. A holdistent tekintették itt az *istenek atyjának* és az mint ilyen a babyloniai pantheon élén állott.

Ezen az úton nyilván megmagyarázhatjuk a holdtölte napjának, mint *ûm nuh libbi*-nek a jelentőségét, és a *ša-bat-ti* szó etymologiai értelmének a megfejtése is alig ütközik már nehézségbe. Holdtölte napján a hold befejezte különböző phasisainak a fokozatait és mind teli hold ragyogott az égen. Holdtölte napján teljes fényében jelent meg a hold: ez volt az a nap, a melyen nem lehetett sem növekvést, sem fogyást észrevenni, a melyen tehát a phasisképződés teljesen be volt zárva és fejezve. Éppen azért volt *ûm nuh libbi*, tehát olyan nap, a melyen a holdisten teljes szivből örven-

dezett, mert ugyanazon a napon fejezte be művét, phasisait, hogy a földet teljes alakjának a fényével világitsa meg.

Šabattu tehát *chronologiai* értelemben annyi mint „cyclus", vagy „időkör" és — a mennyiben a teli hold az első látható és észre is vett jele egy nagyobb, magában zárt és mindig megújuló időkörnek — először a holdtölte napjára vonatkozott. A holdtölte napja volt az a nap, a melylyel az az első nagyobb időkör véget ért, a melyet a művelődés növekvésével előre haladó emberiség észrevett; ennélfogva *Šabattu*-nak nevezték. *Šabattu tehát eredetileg a holdtölte napja volt.* Később azonban a babyloniaiak nemcsak a holdtölte napját részesitették figyelemben, hanem minden phasisnapot általában és ennélfogva nemcsak a holdtölte napját illeték a *Šabattu* névvel, hanem minden napot, a melyen a hold valamely phasisa és így egy időszakasz véget ért. A mint ez megtörtént és reájuk nézve szükségessé vált, hogy a phasisnapokat *Šabattu*-napok gyanánt ünnepeljék, utóbb ahhoz is hozzászoktak, hogy a hónap minden hetedik napját mint *šabattu*-t üljék meg. Az ilyképen keletkezett heti körnek, mint hétnapos időkörnek a megállapitását utóbb egész elkülönitették a hold körforgásától és így következetes módon magától állott elő a hét hetedik napjának megünnepelése. Így keletkezett a *Sabbat*, a melynek vallásos ünneplése a babyloniaiaknál a fönti fejtegetéseknek megfelelően természetes módon fejlődött és tőlük átment a zsidókhoz is.

De most már nemcsak a Šabbat jelentősége egészen világos, hanem az izraeliták ünnepnapjaira vonatkozó bibliai-naptári megállapitások is új világitásban tűnnek föl.

A *Passah-ünnepet* a Niszan hónap 15. napján ülik meg, tehát *holdtölte* idején és az hét napon, vagyis egy egész holdphasison át tart. Hét holdphasissal a Passah-holdtölte után ünneplik a *Sabûôth-ünnepet.* A hetedik hónap 15. napján, tehát ismét holdtölte idején, ülik meg a *Szukkôth-ünnepet*, a mely szintén egy egész holdphasison át tart. E mellett (lásd Levit. XXIV. 39) az ünnep első napját, tehát a holdtölte napját „šabattu"-nak és az ünnep nyolczadik napját, tehát a következő phasisnapot is „šabattu"-nak nevezik. Már ezekből a tényekből is eléggé kitűnik az ünnepek *astralis* jellege; ha még tekintetbe vesszük, hogy a *Passah* és *Szukkôth* ünnepeket nemcsak holdtölte idején, hanem a napéjegyenlőségek táján is ülték meg, akkor világos, hogy ezekben az ünnepekben félreismerhetetlen *lunisolaris* jelleg jut kifejezésre.

De még tovább is mehetünk. Tudjuk, hogy a régi egyptomiaknál egyéb évformák mellett *„természeti évök"* is volt, a mely az első földtermények érésével kezdődött és a melynek újév napja tehát körülbelül avval a nappal esett össze, a melyet a későbbi izraeliták *„Hag-habikkûrim"*-mal jelölték. A Sziut mellett (Felső-Egyptomban) talált Kr. e. XX. századbeli tiz szerződés között a második bizonyos adományok iránti kötelezettségeket tartalmaz, a melyeket Apuat, sziuti templomának papjai tartoztak a főprófétának *újév napján* átszolgáltatni. Evvel szemben emez arra kötelezi magát, hogy átad bizonyos részt „az alapitványi birtok minden földjéről a fejedelmi

birtok *aratásának zsengéiből;* mint azt Sziut valamennyi alattvalója aratásának zsengéivel teszi. Parasztjai közül is mindegyik beszolgáltat ebbe a templomba *földjének zsengéiből*". Továbbá: „No hát tudjátok, hogy ha egy fejedelem vagy valamely alattvaló valamit beadott a templomba *aratása zsengéiből*, úgy nincs kedvére, hogy valami elveszszen abból, sem az, hogy valamely jövendő fejedelem a jövendő papoknak leszállítsa azt, a mit egy másik fejedelem szerződés által állapitott meg".[1]

Az egyptomiaknak tehát volt olyan évformájok is, a melynek újév napja az első földtermények érésével esett össsze. Az idézett szerződésekben emlitett újév nap t. i. csak egy külön „*természeti év*"-re vonatkozhatik, a mely az „első termények" behordásával kezdődött.

Ezen az úton a legfontosabb művelődéstörténeti és naptári tények egyikének a megismeréséhez jutottunk. E természeti év újév napján ajánlották föl a termények zsengéit. Ha megggondoljuk, hogy a hónapok az egyptomiak valamennyi évformájában ugyanazt a nevet viselték, hogy ennélfogva mind az állandó természeti év, mind a Sziriusz év és a mozgó év kezdete Thótt hó elseje volt, akkor az újév napot megelőzte:

5 szökőnap
Mesori-hónap 30 napja
Epiphi-hónap 30 napja stb.

Ha ennélfogva 50 nappal vissza megyünk az illető természeti év újév napjától, a melyen a termények zsengéit föl kellett ajánlani, Epiphi 16-hoz jutunk. Ha tehát Epiphi 16-tól 50 napot számlálunk, akkor ahhoz a naphoz jutunk, a melyen az egyptomiak a termények zsengéit fölajánlották. A szentirás szerint (Levit. XXIII. 15—16) Izrael köteles volt az első hónap 16. napjától, a mely a „*Hôdeš-ha'âbib = Abib-hónap* nevet viselte, 50 napot számlálni, mig a „*Hag-habikkûrim*"-ot vagyis a „*zsengék ünnepét*" meg kellett ülni. Az egyptomiak és az izraeliták szokása közt akkora a hasonlóság, hogy bizvást azonosithatjuk őket és a biblia *Abib*-hónapját az egyptomiak *Epiphi*-hónapjával egyezőnek tekinthetjük. Még megjegyezzük, hogy az arabok még mai napság is, ha a *šuhûr el-kebt*-ről „az egyptomiak hónapjairól" beszélnek, az „*Epiphi*" név helyett „*Abib*" nevet használnak. A legkevésbbé sem lehet kétséges, hogy a bibliában emlitett *Hag-habikkûrim* = „az első termények ünnepe" azonos az egyptomiak természeti évének újév napjával.

Fejtegetéseim közben az egyptomiak különféle időköreiről, a mennyiben ezek az egyptomiak vallásával összefüggésben vannak, behatóbban értekeztem.

Ismeretes, hogy az egyptomiaknál épp úgy mint a többi kulturnépeknél a holdév volt a legrégibb évforma; csak lassankint fejlődött ki ebből az évformából a napév, melynek normal alakja a Sziriusz-év volt. A papok havi jövedelmeit, tehát az egyes templomkerületek számára átadandó és átadott ajándékokat, valamint a szolgálattevő papok szolgálati idejét még később is holdhónapok szerint számitották és rendezték. Hiszen az új- és

[1] Erman, Zehn Verträge. Zeitschrift für ägypt. Sprache 1882. 169. l.

teli hold napjai még a birodalom újabb korszakában is ünnepnapok voltak az egyptomiaknál. A synodikus és periodikus holdhónap,[1] a holdév, a napév, valamint e két évforma kiegyenlítéséhez szükséges 19 éves cyklus, azonkivül a Sziriusz-év és a belőle keletkezett 1460 éves, Szothisz-korszak néven ismeretes időkör, nem különben cyklusok és korszakok egész sorozata, a melyek a nap, a hold és a Szothisz-csillagzat keringései egymáshoz való viszonyainak ismereteiből levezethetők (mint: a 25 éves Ápisz-korszak, a 30 éves Szet-korszak és az 500 éves Phönix-korszak) az egyptomiak előtt napjainkat már sok évezreddel megelőző időben is ismeretesek voltak. A legnagyobb nehézségeket okozta a következő naptáradatok megmagyarázása: az év kezdetének ünnepe, az újév ünnepe, a nagy év ünnepe, a kis év ünnepe és a 30 éves Szet-korszak ünnepe.

Kétséget nem szenved az a tény, hogy „az év kezdetének ünnepe" nem más, mint a polgári életben általánosan használt 365 napból álló *mozgó év* újév napja, míg az „újév ünnepe" a $365^1/_4$ napból álló *Sziriusz-év* első napjára vonatkozik. A következő időkörök (a „nagy év" és a „kis év) mindenesetre e két nevezett évformával vannak kapcsolatban, a mennyiben a „nagy év" által a mozgó év, a „kis év" által pedig a Sziriusz-év összhangzásba hozandó az éggel. A „nagy év" tehát nem más mint az 1461 mozgó = 1460 állandó évből álló nagy korszak, a melynek lefolyása után a mozgó év ismét régi helyére tér vissza[2] és így az égre való vonatkozásában kiegyenlítettnek látszik. *A „nagy év" tehát* — mint már *Brugsch* is sejtette — *nem más a nagy Szothisz-korszaknál.* Mi azonban a „kis év"? Épp úgy mint a „nagy év" oly időkört foglal magában, a mely a mozgó évet hozza összhangzásba az éggel, úgy a „kis év" sem más, mint amaz időkör, a melyen belül az állandó év vagy Sziriusz-év kiegyenlítettik az éggel. Már említettük, hogy a Sziriusz-év $365^1/_4$ napból áll. Naptárilag azonban csak egész napokkal lehet számolni és így a Sziriusz-év is közönségesen 365 nappal bír. Négy év alatt tehát az év $4 \times {}^1/_4 = 1$ nappal tér el az égtől. Hogy ezt kiegyenlítsék, a negyedik évben egy 6. toldalék napot csatoltak be, mi által ennek az évnek a hossza 366 napból állott és a Sziriusz-év újév napja ismét teljesen összeesett a Sziriusz heliakus felkeltével. Ily módon létesült egy kis periodikusan visszatérő időkör, a mely 4 évet számlált, tehát *Quadriennium* volt, a melyben 3 év közönséges 365 napból álló évként szerepelt, a 4-ik pedig 366 nappal bíró szökőév

[1] A *synodikus* hónap az az idő, a mely valamely holdphasistól ugyanazon holdphasis visszatéréséig tart. — A *periodikus* hónap az az idő, a mely alatt a hold naponta kb. 13 fokkal előre haladva, ismét ugyanahhoz a csillaghoz ér.

[2] 1 állandó év = $365^1/_4$ nap
1 mozgó év = 365 nap
tehát: 1 állandó év = 1 mozgó év + $^1/_4$ nap
„ 4 állandó év = 4 mozgó év + 1 nap
tehát: 4.365 állandó év = 4.365 mozgó év + 365 nap
azaz: 1460 állandó év = 1460 mozgó év + 1 mozgó év
vagyis: *1460 állandó év = 1461 mozgó év.*

volt, miáltal a Sziriusz-évet állandó évvé tették és az éggel összhangzásba hozták.

A *30 éves korszak* véleményem szerint a következő jelentőséggel bir:

Az egyptomiak szorgalmasan figyelték meg a csillagos eget, különös figyelemmel kisérték a csillagzatok heliakus felkeltét és lenyugtát és így természetes is, hogy a Szothisz-csillag heliakus felkeltének megfigyelésénél egyúttal a hold megfelelő phasisát és az égnek azt a helyét is megfigyelték, a melyen a hold ez időtájt állott. Hogy ez így volt, legjobban bizonyitja a denderai állatöv-szoba déli oldalán levő ábrázolás: az összábrázolás a Sziriusz-év kezdetét beállott holdtölte alkalmából jelezi.

Ily körülmények között semmi sem természetesebb annál, mint hogy azt az időkört is igyekezték kikutatni, a mely szerint ezek a jelenségek ugyanabban a sorrendben ismét visszatérnek. Ama idő, a mely ugyanazon holdphasis visszatérésére szükséges, tehát az egyik újholdtól a másikig vagy az egyik holdtöltétől a másikig elmuló idő a *synodikus* hónap. Tartama különböző és éppen azért csak középső tartamáról szólhatunk. Ez mai csillagászati ismereteink szerint 29·53059 nap. A holdnak ugyanazon csillaghoz való visszatérésére szükséges idő a *periodikus* hónapot alkotja, a melynek tartama a holdnak nem egyformaszerű mozgása folytán ugyancsak ingadozik és átlag 27·32159 napból áll. Ha most feltesszük, hogy az egyptomiak — a synodikus hónap tartamának ingadozása folytán — ennek középső tartamát hat perczczel nagyobbnak vélték mint mi és így 29·53476 napúnak gondolták és ehhez megfelelően a periodikus hónap középső tartamát nem 27·32159 hanem 27·32543 napban állapították meg, a mi annál is inkább lehetséges, mert a synodikus hónapok amúgy is néha 6—7 órával hosszabbak illetve rövidebbek a középső tartamúaknál és a napi keringés ideje is néha 12 perczczel nagyobb vagy kisebb a középső tartamúnál, úgy hogy a hónap középső tartamának megállapitásában egy 6 perczenyi különbség nem lehetett valami nagyon feltűnő, akkor:

371 synodikus hónap = 371. 29·53476 = 10957·39596 nap
401 periodikus hónap = 401. 27·32543 = 10957·49743 nap
30 Szirius-év = 30. 365·25 = 10957·50000 nap,

vagyis: *30 Szirius-év = 371 synodikus hónap = 401 periodikus hónap,* azaz: *30 Sziriusz-év mulva ugyanaz a holdphasis a Sziriusz-év ugyanazon hónapjának ugyanazon napjához tér vissza és a hold e phasisában az ég ugyanazon a helyén látható mint 30 évvel ezelőtt.*

Ez oly jelenség, a mi nem kerülhette ki az egyptomiak figyelmét, és ez volt véleményem szerint a 30 éves korszaknak a jelentősége.

E dolognak alapjául azonban más kulturtörténeti jelenség is szolgál. Ismeretes, hogy az egyptomiak országuk földrajzi viszonyait az égrajz másának tekintették és a földön történő összes jelenségeiben a nagy égi jelenségek kicsinyített képét látták. Ezeket a párhuzamokat a chronologiai viszonyokra is átültették oly módon, hogy minden egyes időkörnek, a melyet az idő meghatározására és beosztására használtak, egy a természetben létező időkör felelt meg. Így a közönséges évnek megfelelt a „nagy év", a mely

az 1460 éves Szothisz-korszakban nyert kifejezést. A mint azonban a közönséges év 12 hónapból + 5 toldaléknapból állott, úgy a nagy év 12 százhúsz évből álló részt + 5 Quadrienniumot számlált. És épp úgy mint a hónap alapjául szolgáló holdnál 4 pházist különböztetünk meg, a mi a 7 napból álló hét fogalmának ismeretére vezetett, úgy a nagy évnek 120 évből álló hónapja is 4 pházisra oszlott, a melyek mindegyike egy-egy 30 éves korszakot képez. A 30 éves korszakok ilyformán a nagy évnek nagy, úgynevezett évhetei; 4 hét egy hónapot alkot, tehát $4 \times 30 = 120$ év a nagyévnek egy évhónapját. Az év 12 hónapot + 5 toldaléknapot számlál, a nagy év 12 évhónapot + 5 Quadrienniumot. A nagy évben tehát egy Quadriennium a közönséges év egy napjának felel meg és tényleg a közönséges év 365 napot, a nagy év pedig 365 Quadrienniumot számlál, mert $365 \times 4 = 1460$.

Látjuk tehát, hogy az egyptomiak egyes időkörei, ha helyesen értelmezik és helyesen felfogják, egymással szoros kapcsolatban állanak és egymást kiegészitik. Mindannyi alapját astronomiai törvények képezik, a melyeket az egyptomiak mint az ég serény megfigyelői már korán ismertek meg és a melyeket helyes combinatiókban értékesitve az időkorszakok kiépítésére használtak. E különböző időkörök nagy chronologiai rendszert alkottak, a mely *ünnepnaptáruknak alapjául* szolgált.

Legvilágosabban kitűnik ez a következő számokból:

1460 Sziriusz-év = 533265 nap
18058 synod. hónap = 533263·4 nap
19518 period. hónap = 533262·8 nap.

Tehát egy Szothisz-korszak lefolyásával is a hold ugyanabban a pházisban tér vissza. Ha egy Szothisz-korszak kezdetén újhold volt, akkor a következő Szothisz-korszak is újholddal kezdődött. Igaz ugyan, hogy a holdelmélet mai állása szerint kis különbség forog fenn, ez azonban oly csekély, hogy Egyptom története nem nagyobb két Szothisz-korszaknál, ez tekintetbe se jöhet. De szemléljük a következőket is:

1460 Sziriusz-év 533265 napot számlálnak; ha ezt a számot 18058-czal elosztjuk, akkor hányadosul a 29·53068 számot nyerjük, a mely mindössze csak 0·00009-czel nagyobb mint 29·53059. Ez utóbbi azonban a synodikus hónap középső tartama; miután pedig 0·00009 nap = 7·8 másodperczczel, úgy azt látjuk, hogy a Szothisz-korszak tartama elosztva 18058-czal, oly számot ad hányadosul, a mely csak 7·8 másodperczczel tér el a synodikus hónap középső tartamától. Miután pedig még manap nem tekinthetjük megoldottnak a holdelmélet problemáját és még manap sem vagyunk abban a helyzetben, hogy a hold gyorsulását a legnagyobb pontossággal megállapíthassuk, úgy nincs kizárva az az eset sem, hogy az egyptomiak idején a synodikus hónap középső tartama tényleg 29·53068 napból állott; ebben az esetben azonban 1460 Sziriusz-év tökéletesen egyenlő volt 18058 synodikus hónappal. Ehhez hasonló eredményre jutunk a periodikus hónap középső tartamát illetőleg is. Ha ezt t. i. nem 27·32159 napból, hanem 27·32170 napból állónak vesszük, a mely feltevés a maitól csak 0·00011 napnyi, azaz

9·5 másodperczuyi eltérést mutat, akkor 1460 Sziriusz-év tökéletesen megfelel 19518 periodikus hónapnak.

Ezáltal azonban az 1460 éves Szothisz-korszak jelentősége egész más oldalról lett megvilágítva. Látjuk, hogy a Szothisz-korszak nemcsak a mozgó évet egyenlíti ki az éggel az által, hogy lefolyása után a mozgó év újév napja ismét összeesik a Sziriusz-év újév napjával, hanem hogy a holdpházisok és a holdhelyek is a Sziriusz-év ugyanazon naptárnapjainak felelnek meg mint 1460 évvel ezelőtt.

E tények elsejére különben már *Oppolzer* is figyelmeztett. „Über die Sothisperiode und das Siriusjahr der Aegypter“ cz. értekezésének 15. oldalán a következőket olvassuk: Az „1460 juliánusi évből álló korszak már azért is nevezetes, mert 1·4 napnyi tévedéstől eltekintve épp 18058 újholdat foglal magában, úgy hogy a holdpházisok e korszak lefolyása után majdnem egyenlő módon bonyolódnak le.“ Látjuk azonban, hogy a hold égi helye is majdnem ugyanaz volt mint 1460 évvel ezelőtt.

Mahler Ede.

TIGIN.

Az Ethnographia legutóbbi füzetében nagyon érdemes tudósunk, *Galgóczy János*, Őstörténelmi Böngészgetés czímen legelső helyen figyelemreméltó tanulmányt közöl a czímben feltüntetett állítólagos šumir szóról, melyet tiszteletreméltó óvatossággal igyekszik a toghuz-guz nyelv *tigin* szavával összeegyeztetni és „fejedelemfi“, vagy „herczeg“ értelemmel felruházni. Terjedelmes történeti fejtegetésben keresi az asszir-babiloni feliratokban előforduló TIG.ÍN.NA hármas ékjelnek tartalmi alapját, melynek értelmével „maguk a professzionatus assziriológok is meg vannak akadva“, s miután kénytelen bevallani, hogy az általa előadott történeti részletek sem képesek „sok világot deríteni a homályra“, elveti *Hommel* „Oberaufseher über die Kanalbauten“ értelmezését, melytől ugyan a szófejtés alapján nem tagad meg „valami plausibilitás“-t, de mivel a történeti összefüggés szerint a TIG.ÍN.NA nem lehetett „közönséges Beamter, talán vízimérnök, hanem fontosabb poziczió foglalt el“, nagy becset tulajdonít annak, hogy „szakasztott ugyanez a *tigin* szó megvan a toghuz-guz s több ó-török nyelvben“, a hol fejedelmi házból való herczeget jelent, s evvel kapcsolatban ismételten figyelmeztet arra a jelenségre, hogy „a šumirológiának az altáji nyelvészet adja meg a helyes irányítást“.

Legmélyebb tisztelettel ismerve el azokat a kiváló érdemeket, miket a czikkíró széleskörű tudományával és szorgalmas munkásságával szerzett főleg az ősi šumir nyelv iránti érdeklődés fölkeltésével, néhány megjegyzést óhajtok fűzni a fenti szóegyeztetéshez, mely nagyon alkalmas arra, hogy vérmes reményeket keltsen mindazokban, kik különösen sokat várnak a šumoriológiától az altáji nyelvészet terén.

A kérdés kellő méltánylása czéljából mindenekelőtt az hangsúlyozandó, hogy *Galgóczy* fejtegetéseinek anyagát nem magából az ékiratos irodalomból, hanem másodforrásokból merítette; forrása, mint az Újabb Sumir Szószedet 56. lapján

s. v. kitűnik, a Keilinschriftliche Bibliothek II. kötete, melynek függelékét képezi ugyancsak a B. jegyű babiloniai krónika is, mely az Ethnographiában közölt dolgozatban említtettetik. Ha *Galgóczy* nemcsak azt a gyűjteményes munkát, mely latin betűs átírással s német fordítással közli a feliratokat s tulajdonképen csak történészek számára akar anyagot nyújtani, hanem magukat az eredeti ékiratokat is szemügyre vette volna, úgy TIG.ÍN.NA helyett okvetetlenül TIG.EN.NA-t olvasott volna s már ez az egy körülmény is visszatartotta volna a „szakasztott ugyanazon" hangzású toghuz *tigin* szóval való egybevetéstől. A KB. II. kötete 1889-ben került sajtó alá s azóta az assziriológia véglegesen megállapodott az ÍN és EN szótagok külön jegyeiben, mely utóbbi jegy minden kétséget kizáró alakban látható úgy Assurbanipal annaleseiben (The Annals of Ashurbanapal, ed. *Lau.* Leiden 1903. III. Col. 63. sor), valamint a babiloniai krónikában (kiadta *Delitzsch* az Assyrische Lesestücke 4. kiadásának 141. s k. ll.).

Sokkal fontosabb azonban az eltérés az első szótag meghatározásánál. *Galgóczy* minden megjegyzés nélkül, de következetesen TIG szótagot ír TIK helyett, noha úgy *Jensen* (p. 182.), mint *Winckler* (p. 282.) az utóbbit használja, ámde maga *Winckler* annyira revizió alá vette a saját átírását, hogy az 1903-ban kiadott Keilinschriftliches Textbuch zum alten Testament cz. munkájában közölt babiloniai krónika (66. l.) átírásánál már nem a TIK.ÍN.NA alakot, hanem *gu-en-na* alakot használja. Tehát nem *Hommel* az egyedüli, „ki még GU.ÍN.NA-nak transcribálja" a szót; *Hommel* nagyon helyes érzékkel már 1885-ben (Geschichte Babiloniens und Assyriens. p. 735. jegyz. 1.) írt gu-ín-na alakot és ha Winckler, kinek irányadó tudományát az assziriológia terén minden szakavatott elismeri, saját nézetétől eltérve utóbb ugyanazt írja, úgy bizonyára nagyon fontos okok szólnak a mellett, hogy az illető jegy nem TIK(G), hanem GU. A döntő ok pedig erre vonatkozólag nem egyéb, mint az, hogy azon ékiratos jegy, melynek *asszir* fonétikai értéke TIK, a *babiloniai*, illetve a šumirnak nevezett nyelvjárásban GU értéket képvisel. Világosan és félreérthetetlenül utal erre a b. jegyű Syllabaris, mely legpontosabban a British múzeum által kiadott Cuneiform Texts from Babylonian Tablets XII. köt. 18. lapja VI. Col. 32. sorában látható, s a melyet latin betűs átírással már 1894-ben közölt Hommel is a Sumerische Lesestücke 9. lapján. Ezek után azonban lehetetlen más eredményre jutnunk, mint csakis arra, hogy *ha* a szóbanforgó jegycsoportban csakugyan šumir szó rejlik, úgy kizárólag GU-EN-NA hangértéket képviselhet, a minek a toghuz *tigin* nem szakasztott mása.

De ha egyáltalában szóba kerülhetne a hangzási rokonságon alapuló összeegyeztetés, úgy első sorban azt a kérdést kell tisztáznunk, vajjon ama jegycsoport *egy* három tagból álló *szót* akar-e feltüntetni, vagy pedig *ideogrammát*, mely a három jegyben három külön szót képvisel. A jelen esetben kétségtelenül ideogrammával van dolgunk, minthogy az összes helyeken, hol e jegycsoport előfordul, ki van téve az amêlu = ember fogalmát képező jegy, mely determináló érték gyanánt tétetik oly ideogramma elé, mely valamely foglalkozást, vagy hivatást jelent. Szótagokban kifejezett teljes szó elé, mely megfelelt a köztudatban élő szó hangjainak, determináns nem tétetett, a mi azonban soh'se mulasztatott el, a hol vagy a fogalom, vagy a jegyek hangértéke félreértésre adhatott alkalmat. A hol pedig ideogrammával van dolgunk, ott pillanatig sem szabad szem elől tévesztenünk azt,

hogy ha a syllabarisok alapján kétségtelenül nem ismerjük az illető ideogramma fogalmát kifejező szó hangértékét, úgy az átírásban az ideogrammát jelző jegycsoport hangértékét tüntetjük fel, a nélkül azonban, hogy a legtávolabbról is elhitetnők magunkkal, mintha azon hangcsoporttal igazán azt a szót ejtjük ki, a melylyel a fogalmat tényleg ki is fejezték az ősi babiloniaiak. És hogy a jelen esetben ideogrammával állunk szemben, arról meggyőződhetünk, ha csak egy pillantást vetünk *Brünnow*, A Classified List of all Simple and Compound Cuneiform Ideographs nagy munkájának 344—348. lapjaira, a hol egy osztályban nem kevesebb mint 154 ideogrammát kifejező jegycsoport van feltüntetve, a melyek közt 8401. és 8402. szám alatt a mi GU-EN-NA jegycsoportunk is előfordul, ámde nem amêlu determinánssal, hanem olyan determináló jegygyel, mely ÍM hangértéket képvisel. Nem bocsátkozom semminémű föltevésbe, hogy ez a determináló ÍM a jelen esetben mit jelenthet, annyi azonban elvitázhatatlan, hiszen maga a *Brünnow* által idézett syllabaris ékiratos magyarázata mondja, hogy ÍM-GU-EN-NA jegycsoport asszir értelme: ḲADÛ ŠIKANI és ŠIKNU ŠA NÂRI, a mi *Delitzsch* és *Muss-Arnolt* szótárai szerint tengerpartot, folyó- és csatornamedret, valamint kikötőt jelent. Ha már most ezen jegycsoport elé tétetik az amêlu determináns, úgy kizárólagosan csak azt jelentheti, a kinek hivatása a folyók és tengeri kikötőket s a csatornamedreket rendben tartani. Feltűnő csak az az egy körülmény lehet, hogy az amêlu determinánssal kapcsolatos ideogrammánál a jegycsoport első jele: ÍM mindenütt hiányzik, a mi azonban a feliratok ismerői előtt természetes, minthogy azon csoportban az ÍM maga is csak determináns, mely az újabban hozzácsatlakozott fogalomhatározó után magától kiesik. Hogy pedig ez a hivatal nem volt csupán „holmi Beamter, talán vízimérnök", hanem rendkivül fontos pozeczió, még a fővezéri állásnál is fontosabb, az nem lehet titok olyanok előtt, kik ismerik Babilonia történetét s főleg a déli részek topographiáját. Az a páratlanul tökéletes csatornarendszer, mely keresztül-kasul hálózta be Dél-Babiloniát s a mely csatornarendszer épségben maradásától függött nemcsak Észak-Babiloniának, de a még északibb Assziriának is gazdasági jóléte, okvetetlenül föltételez valamelyes vezetést, mely nagy felelősséggel gondoskodik a csatornák fentartásáról és az Eufrát s Tigris árjainak a városoktól s szántóföldektől való elterelésérõl.

Ezen tény kellő illusztrálása czéljából csak egy rövid sort idézek itt átiratban, melyet *Strassmaier*, Alphabetisches Verzeichniss der Assyrischen und Akkadischen Wörter cz. munkájában 1680. szám alatt a GU-EN-NA jegycsoport előforduló helyére vonatkozólag a British Múzeum K. 114,11. számú agyagtáblájáról ékíratban közöl: Ki-i iš-pu-ru amêlu gu-en-na Nabu-le'u amêlu šakin u e-mûk ša Bit Ja-a-ki-ni, a mi annyit jelent, hogy: „midőn elküldték a guenna-t, Nabu-le'u helytartót és Bit-Jâkin hadseregét", a mely mondatból nemcsak az következik, hogy a guenna, mint a legfontosabb állás viselője legelső helyen említtetik, hanem Bit Jâkin-nal, Dél-Babilonia egyik legnevezetesebb tengerparti városával kapcsolatban, honnan leghatékonyabban használhatták a fölkelő khaldäusok a csatornaeltömés fegyverét, kellő világot vet a fontos pozeczióra s az állás mibenvoltára. Nincsen ez idő szerint egyetlen egy adatunk sem arra nézve, hogy Észak-Babiloniában, vagy Assziriában élt és működött személy, vagy hivatal jelzését tüntetné fel a kérdéses jegycsoport, hanem az összes előforduló helyek Dél-Babiloniára utalnak,

vagy oly értelemben, hogy a khaldäus fölkelők guenna-jával gyült meg az asszirok baja, vagy hogy az asszirok küldtek Dél-Babiloniába amêlu guenna-t, a miből világosan következik, hogy a csatornarendszerre való felügyelet képezte az asszirok főérdekét s hadviselési bázisát.

Összegezve a fentieket, kétségtelen tény gyanánt konstatálható: hogy a kérdéses jegycsoport semmiesetre sem olvasható TIG-ÍN-NA-nak, hogy továbbá egyáltalán nem tudjuk, vajjon miként ejtették ki azon ideogrammát, de legkedvezőbb esetben — ha ugyanis mégse volna ideogramma — GU-EN-NA-nak olvasandó, s hogy végre mindenesetre olyan hivatalt jelent, mely Dél-Babylonia csatornarendszerével függ össze. Mindezek után pedig ismét kitört egy foga annak a kapocsnak, mely a šumirológiát mindenáron egybe akarja kötni az altáji nyelvészettel.

Dr. Venetianer Lajos.

A MUNKÁCSI CZIGÁNYOK.

Hogy a *czigányok* hazánkban sokkal elöbb telepedtek le, mint eddig történetiróink állitották, azt 1894-ben a *Czigányaink*-ról írt értekezésemben beigazolám.[1] Eddig ugyanis azt tartották, hogy a czigányok Zsigmond király alatt, a XV. század elején vándoroltak volna be, holott, mint okmányilag kimutatám, már 1373. évben Zemplénmegyében *Zigány* nevü nemesitett birtokos családok éltek és *Egyházas-Zigány* nevü helység is volt, a minthogy Zemplénmegyében *Kis- és Nagy-Czigánd* nevü faluk is állottak már ekkor, melyeknek alapitói, a hagyomány szerint, czigányok voltak, kik a tárkányi várhoz tartoztak, — de *Cziganyócz* falu volt akkor Ungmegyében, *Cziganyesd* és *Czigángfalva* pedig Biharmegyében is.

Bizonyára már Munkácson is századok előtt laktak czigányok, ha azokról irott emlékek csupán a XVI. századból vannak is. A következett század elején pedig már egy oly család létezett itt, melynek adományozott birtoka volt, mire a zenész-család kétségtelenül büszke lehetett egyideig. Ugyanis *Bethlen Gábor* fejedelem a XVII. század elején Munkácson, *Czigány-Hegedüs György*-nek fiágra szólólag ajándékozott birtokot, az adományost az 1645-ki összeirásban *György Czigánygazdá*-nak mondták, kinek laka a híd közelében állott, melyet azonban családja sokáig nem élvezett, mert 1664. évben *Földessy István*, Báthory Zsófia fejedelemné ügyésze, úrnője nevében tiltakozott a megyei gyülésen az ellen, hogy ezen, csupán fiágra adományozott birtokot a Czigány-Hegedüs leányágából származó utódok bitorolják s így kérdésessé vált a további birtokjog. Mind a mellett, ha a Czigány-Hegedüs család fiága ki is halt, nem pusztult ki a többi zenész, mert azok századokon át mindig találtattak, részint olyanok, kik a *Czigány-utczá*-ban tisztességesebb házakban laktak, részint olyanok, kik a város végén, mocsaras nyulvánokon s gorondokon felütött putrikban és gunyhókban tartózkodtak és furó s kalapács, majd tégla- és vályogvetés, szatyorfonás és kosárkötéssel, végre gyepmesterséggel tartották fen magokat és az évről-évre szaporodott purdékat.

[1] *Századok* XXVIII. kötete, 826. lap 1894.

Midőn pedig a munkácsi uradalom Zrinyi Ilona kezével együtt *Thököly Imre* fejedelem birtokába jutott, ők jobbágyaikat az egész nagy uradalomban összeíratván, 1682. évben *Munkács*-on a városi és majorsági czigányokat is bevették a lajstromba, kiknek nevei ezek valának: I. *Városi czigányok*: Sándor vajda, Paczi vajda, Gáspár vajda, házas fia Mátyás vajda, László vajda, házas fia György vajda, Márton vajda, Kacsi vajda, Ádám vajda, Pál vajda, házas fia László vajda, János vajda, két András vajda, Krajnai András vajda, Krajnai László vajda, házas fia András vajda, Gozó vajda, Szarka István s fia László, Ádám vajda, Gergely vajda, Kacskó András vajda és Gergely vajda. II. *Uradalmi, majorságbeli czigányok Munkácson;* Banta Ferencz s fiai Dávid és Mihály, István vajda, Jónás vajda, ismét Jónás vajda, négy György vajda, két András vajda, Márton vajda, Gábor vajda, Kajcsi Ferencz vajda, Bula vajda, Hegyes János vajda, Rézműves Rácz György vajda, Horváth András vajda, Horváth Márton vajda, Livajko vajda, Kacsi vajda, Tamás vajda, *Bolond Istók,* Kancsi László vajda, Orosz Jancsi és *Czina Ferencz* vajda. Összesen 53 személy és válogatott vajda, kiknek 36 fia és testvére volt; ezekből 42 külön kenyéren. Azonkívül négy czigánylegény bujdosáson leledzett, úgymint Horváth Márton vajda, ki a katonák közt tartózkodott, talán hegedűjével kereste köztök kenyerét; Baduja vajda és öcscse István vajda Bökényben, végre Péter vajda, kiről megjegyezte az összeiró udvarbiró, hogy ez csak nyaranta bújdosik.

Feltűnő jelenség, hogy e felsorolt czigány majdnem mind *vajda czímet* viselt, miből azt sejtem, hogy minden, maga kenyerén és külön odúban lakott családfő, a vajda nevet használta, megkülönböztetésül a lótó-futóktól, kiket az 1699-ki összeirás *kanczigányok*-nak nevez.

Tény, hogy czigány zenészek működtek a munkácsi várban, midőn azt Caraffa Antal és Caprara Aeneas császári hadvezérek 1686-ban megszállották; de Thököly Imre fejedelmi udvarában, 1683. évi számadásai szerint, népes zenekart is tartott, mely 13 trombitásból, 6 síposból, 5 hegedűsből, 1 dudásból és 2 dobosból állott. A hegedűsök közt csakugyan előfordul a fentebb említett adományos *Czigány-Hegedűs György* is, valamint Miska, György, *Barna* és Gergely nevűek, kik, mint a többi bandisták, egyre-másra 40 forintot, 2 czipót, 1 itcze bort, asztalt és öt sing posztót kaptak díjazásul s kik *veres öltöny*-t viseltek.

II. Rákóczy Ferenczre jutván később a munkácsi uradalom, ő 1699. évben szintén összeiratta összes jobbágyait s akkor a városban találtatott *36 czigány* férfi az irat szerint, néhány kanczigány is, kik között volt a *vajda* Ádám, a *viczevajda* András, és *biró-vajda* István. Ezekből is kétségtelenül kikerült nem egy zenész, kik képeztek jó zenekart, mely azután az 1703. évben kiütött szabadságharcz folyamában lelkesíté a hadfiakat. Beniczky Gáspár, Rákóczy fejedelem titkárja, feljegyzé naplójában, hogy a fejedelem az 1708. év első napján Munkácson lévén, annak hajnalát zenével apprekálták a zenészek; valamint a következő 1709. év első napjának reggelén is; de ő maga is itt a *fejérházban*, a mint a mostani kastély helyén akkor állott szerény palotát nevezték, nem egy ízben adott az őt meglátogató lengyel, orosz s német előkelő vendégeinek tánczvigalmat, melyen ő és jókedvű vendégei késő éjjelig tánczoltak.

Érdekes jelenség, hogy a híres *Rákóczy-nóta* is a fentebb említett czigányaink-

tól eredt. A hagyomány szerint ugyanis, e maiglan is kedves és lelkesítő nótát *Barna* Mihály Rákóczy udvari czigányzenésze, ki őt a számkivetésbe is követte, szerzette volna, a kitől annak híres unokája *Czinka Panna* vette át s tartotta fenn és terjesztette, míg végre a mult század vége felé a zeneértő Vacek váczi kanonok lekótázta.

E *Barna* Mihály bizonyára azonos azzal a *Barnával*, ki Tökölyi Imre alatt már a zenekar tagja volt és ennek híres unokája *Czinka Panna* származik azon *Czina Ferencz* nevű czigánytól, ki 1682. évben itt a lajstromban előfordul, csak hogy e szép és híressé vált művész leányt később *kedveskedésből Czinká*-nak nevezték el ismerősei, mely név azután rajta is maradt *az ősi Czina* helyett. Nagybátyja ennek, *Barna* Mihály a Rákóczy-nóta állítólagos szerzője, a Munkácsról 1711. február 18. távozó fejedelmének azokat az ismert szavakat mondotta volna: *„Mégysz, mégysz fölséges fejedelem, itt hagyod a vagyont és keresed a nincsen“*-t s elkeseredésében szerzé a szép nótát. Azonban vannak, a kik viszont *Czinka* voltaképen *Czina Ferencz*-et és két fiát *Sándor*-t *és Ferencz*-et *tartják e nóta szerzőinek;* mennyiben ezek szintén követték Rákóczyt Rodosztóba, kinek 1735. április 8-kán ott történt elhunyta után hazájába visszatértek s valószínűen nem vágytak többé vissza Munkácsra, hol elborult a hajdani dicsőség, hanem vidámabb, vagyonosabb vidékre költöztek úgy, hogy *Czinka Panna,* Czina Ferencz unokája is *Somogy-vármegyében* született, kit azután Lányi József Rozsnyón műveltetett ki a hegedűjátékban s már tizennégy éves korában ment férjhez egy viola di gambát játszó czigányzenészhez, kivel és két fivérével zenekart alakított és három műdarabot is szerkesztett, melyek 1772. évben bekövetkezett halálát túlélték.

Bármiként álljon a valódi tény, azt bizonyossá vehetjük, hogy a Rákóczy nóta olyanoktól származott, kik a hazafias ihletet itt szívták magokba s kiknek lelkét itt gyújtá lángra a honszeretet és szeretett urok iránti kegyelet.

A czigányok állhatatlan és nyughatatlan természetökben rejlett oka annak, hogy helyüket változtatni s közülök sokan czéltalanul bolyongani szerettek s így Munkácstól is eltávozván, helyökbe mások jelentek meg s az előbbiek nyomtalanul eltünnek, valamint neveik is, annál inkább, mert legnagyobb részök a XVIII. században még nem is használt rendes vezetéknevet, hanem csupán keresztnevet így Gergely vajda, Jancsi czigány, Gyogyó, Góga czigány, Ádámfia, vagy valamely tulajdonságától nyert elnevezést, mint *Füles* György, *Dobos* Gyurka, *Lakatos* Jancsi, Nagyf—ú Jónás stb. 1739-ben élt itt *Beregi László* nevű czigány is, ki paráznaság miatt elzáratván, *halálra ítéltetett,* de felesége könyörgésére életét száz pálczaütéssel mentette meg. 1740-ben január 8-kán pedig az uradalmi főtisztség megengedé *Lakatos Pál* czigány vajdának, ki még mult évben itt hét legényével letelepedett, hogy itt megmaradhasson, ha tisztes módon élend s a lakosok és jobbágyok károsítása nélkül keresi kenyerét. Azonban feltételül kiköttetett, hogy úgy mint a többi uradalmi czigányok köteles censust (bért) fizetni és *Szentgyörgy ünnepén uradalmi bort fogyasztatni* s az egész beveendő pénzt pontosan beszolgáltatni (*vinum epotare*).

Később Mária-Terézia királynő a czigányok kóborlásainak véget vetni s őket állandó tartózkodásra és rendes polgári életre kényszeríttetni akarván, 1768-ban elrendelte: 1., hogy azon évi június hó végéig minden czigány összeirattassék s

telepíttessék le s arra szorítandó, hogy keressen állandó lakást vagy zsellérhelyet, vagy valamely földesuraság alá adja magát, mert a következő évben s új összeíráskor a sátorok és faluvégi gunyhók és putrik a birák által szét fognak hányattatni, a kóborló czigányok pedig elfogadtatnak és tömlöczre vettetnek. Megparancsolta továbbá a felsőség 2-szor, hogy a czigánygyerekek meztelenül ne járjanak s az asszonyok se borítsanak magukra csupán egy fityegő lepedőt, hanem úgy a fi- mint a nőczigányok úgy öltözködjenek, mint a falusi szegényebb sorsú lakosok. 3-szor. A kézművesek, iparosok köteleztetnek büntetés terhe alatt, hogy a czigányfiúkat tanulásra fogadják be. 4-szer. *A vajdaság eltöröltetvén*, ők is a birák pálczája alatt legyenek. 5-ször. A czigányoknak tiltatik, hogy azontúl lovakkal kereskedjenek s kiknél lovak június hónapon túl találtatnak, azok elkobzandók lesznek, kivéve, ha azokat passzus mellett a földmívelésnél használni fogják.

E rendelkezés következtében 1768-ban a munkácsi czigányok is, kik eddig vajda alatt állottak, az uradalom, illetve város hatósága alá helyeztettek; és mivel néhol a czigányok oly tömegesen telepedtek meg, hogy egész helységet képeztek, mi a vidék biztonságát nem kevésbbé veszélyeztető és terhelé, azért 1775-ben legfelsőbbleg meghagyatott, hogy oszlassanak szét, mi csak úgy történhetett meg, hogy erővel kiutasíttattak a városból s fiaik az iparosokhoz adattak mesterségre, mi ellen a czigányok viszont felsőbb helyen az iránt panaszkodtak, hogy velük irgalmatlanul bánik a hatóság s gyermekeiket erőszakkal elszedi. Akkor a munkácsi czigányok az eddig fizetett 51 krajczárnyi fejadótól fölmentettek és 1780-ban a *kunyhópénz* fizetésétől is, annál inkább, mert akkor II. József császár újabbi rendelete következtében polgárosíttatván, az uradalom által a mai *Czigánysoron* (Zenészutcza) számukra kijelöltetett telkeken állandó lakásokban elhelyeztettek, hol azóta folytonosan laknak s éppen ezért ők ezután az 1781. évi összeíráskor többé a czigányok közé nem is soroztattak be, hanem a rendes adófizetők közé. József elhunytával azonban a hatóságok, mint annak egyéb intézkedéseit, úgy a czigányok polgárosítására vonatkozókat is, figyelmen kívül hagyták s így nemsokára a nagyobb zöme ismét az előbbi rendetlen életmódot kezdé folytatni, mely tart mind a mai napig.

E század (XIX.) elején letelepedett Munkácson mint zenész *Szirmai Mihály* nevű czigány, ki a Czigány-utcza szélén szerzett magának egy házikót, melyet azonban *Joó Imre* földbirtokos nemes erőszakosan elhányatott, mint mely az ő földén áll; azért Szirmai 1821 januar 16-ikán kérte a tanácsot, hogy jelölne ki számára egy más lakóhelyet, de elutasíttatván azért, mert az utcza szabályozását tette kilátásba a vármegye, ő és neje Eleki Anna a Török-féle háztelekből vettek egy öt öl hosszú házhelyet 210 váltóforintért, melyen magoknak lakházat építtettek. E Szirmai-család utódai még most használják azt. 1822. évben Szirmai Gábor és neje Kóré Zsuzsánna megvették Benkő Józsefné házát a Hajnal-utczában 85 forintért.

Az említett *Szirmai Mihály*-t később vajdául alkalmazta a hatóság, így 1830. május 11-kén meghagyta a tanács neki, mint munkácsi czigányvajdának, hogy elvállalt kötelessége szerint, minden idegen és kóborló czigányjövevényt jelentsen be, egyszersmind megdorgálta őt azért, hogy eddig egyet sem jelentett be, holott azok szertekószálnak. Sajátságos, hogy 1848-ban, a forradalom kezdetén,

a törvényelőtti egyenlőség keletkezésekor, ugyancsak ilynevű itteni czigány kérte a biróságot, hogy őt *vajdá*-ul ismerje el és nevezze ki, mint, kit zenésztársai és családbeliei arra akarják feljogositani, *hogy köztök birói tisztet gyakoroljon* s az ő ügyeiket s czivódásaikat jogérvényesen intézze el, nehogy a mindennap felmerülő ily aprólékos panaszokkal terheljék a városi hatóságot. Kérelmét azonban nem találta teljesithetőnek. Az ez utczában lakó számos *új magyar* leginkább zenéléssel foglalkozott s azzal kereste kenyerét; a banda élén állott Száraz József, Szirmai György és József és fia, Salata György s mások, kiket Turcsányi János r. k. orgonista 1843-ban arra alkalmaztatott, hogy a közterhektől való felmentés fejében a templomban a főbb ünnepeken énekes-misénél zenéljenek, mit ők egyideig tettek is, de koronként az egész éjjeli muzsikálástól elfáradván, a másnap bekövetkezett zenés-misétől elmaradoztak, mi birói fenyegetőzésre adott alkalmat, mint 1844-ben, a király születése napján is, midőn mentségök szerint, a *beharangozást elaludták.*

Valóban sajátságos és megmagyarázhatatlan jelenség, hogy a város és helységek végein nyomorult gunyhókban lakó s a legaljasabb dolgokat végző czigányok, a rohamosan terjedő műveltséget még most is épen oly mereven kerülik, mint századokkal azelőtt. A mi vályogvető czigányaink sem különbek a legutolsó falu czigányainál; épen olyan rongyosan, szemérmetlenül öltözködve járnak, mint hajdan, lakóhelyeik, gunyhóik és a félig földbe ásott szellős putrik a nyomor és undokság tanyái; élelmük a legkezdetlegesebb és legparányibb igényű; a hullott állatokat s baromfit a legnagyobb élvezettel elfogyasztják, épen úgy, mint elődeik századok előtt.

Érdekes emlékre akadtam e tekintetben az irattárban. Ugyanis 1739. évi deczember hó 15-én jelenté *Planer* nevű cs. százados, a Molki-féle gyalogezredből, *Breyer János Henrik* munkácsi uradalmi főtisztnek, hogy *Jándon* három helyen történtek veszélyes betegeskedések, jóllehet, másutt a környéken a *dögvész* (pestis) még nem igen mutatkozik. Továbbá bejelenté, hogy *az országúton egy csapat kóborló czigánynyal találkozott*, kiket csak azért nem tartóztatott le, mert uradalmi útlevéllel el voltak látva s így azokat szabadon bocsátá; jóllehet, *döglött állathúst hordottak magokkal.* A jelentés következtében a főtisztség mégis azonnal meghagyta Beniczky Miklós kerületi biztosnak, hogy a czigányokat, tartóztassa le, nehogy a vészt terjeszszék, kiket azután Makariánál utól is értek. A czigányok közt volt Lakatos Pál vajda, ki magát uradalmi jobbágynak vallá és Máramarosból jött... Azért történt e szigorú eljárás, mert azon évi július 23-ikán legfelsőbb helyről elrendeltetett, hogy a dögvész miatt egy halandó se merészeljen közlekedni Lengyelországgal s tartottak attól, hogy e kóbor czigányok talán a határontúlról érkeznek...

Lekoczky Tivadar.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Bessenyői paraszt-lakodalom.

Bessenyő egy kis falu a Valiczka patakja mellett, a Göcsej keleti szélén. Úgy mint egész Göcsejben, itt is a régi népviselet teljesen eltűnt és a szomszédos vendek módjára ruházkodnak olcsó gyapotszövetekből készült öltözetekkel, melyek a ruhakereskedésekből származnak s így semmilyen tipikus vonást nem mutatnak.

Ha az általános nyomorúság és szegénység a néplélek művészi nyilvánulásait öltözet dolgában le is törölte, a földművesi élet kimagasló szakait még sem tudta megfosztani eredetiségüktől. S így a lakodalmakat a földhöz ragadt szegény nép az ősöktől öröklött hagyomány szerint még most úgy üli meg, hogy semmilyen idegen behatás meg nem látszik rajta.

A következőben egy ilyen falusi lakodalmat írok le, melyhez az adatokat Zalaegerszegen töltött tanárkodásom alatt gyűjtöttem. Minthogy a gyűjtés nemcsak autopsziával történt, hanem volt tanítványaim bemondásai és kihallgatásai alapján egyes tévesen felfogott észleleteket meg is korrigáltam, mondhatom, hogy leírásom a tényeknek és való állapotoknak híven megfelel.

A kérő legény a faluból két nászat küld a leányos házhoz. A nászok kalapjaikat szépen felszalagozzák, felbokrétázzák lajbijukat s úgy lépnek be a portára. Előadják az apának jövetelük czélját s ha az illető kijelenti, hogy nincs ellenére a megkötendő frigy s ha a leányzónak tetszése vagyon, úgy bátran mehet a legényhez, akkor előszólítják a kapu előtt váró legényt s a házban valahol tartózkodott leányt. Ez utóbbi azután kijelenti, hogy van kedve ehhez a legényhez nőül menni, mire kezet fognak a szülők és a kérő nászok jelenlétében. A kézfogás jeléül a leány átad a legénynek egy gyolcsba kötött fejkeszkenőt, míg a legény ugyancsak gyolcsba takart pénzt ad át, mi rendesen egy ötforintos. Azután felkészülnek az áldomásitalra. Erre hivatalosak a leendő vőlegény és menyasszony legközelebbi rokonságán kívül a két kérő nász, két koszorús asszony, két koszorús leány, a két vőfély és a gazda egy pár jó barátja.

Terítenek vacsorára, a fogások évad szerint különbözők, vacsora közben megjelennek a muzsikusok is, kik harmonikán vagy cziterán játszanak. A fiatalság vacsora után tánczra perdül, s tart az áldomásital egész reggelig. Rendesen szombat estén szokták tartani, s ettől három hétre van a lakodalom.

A lakodalmas nap reggelén $^3/_4$8 órakor elmegyen a vőlegény és a menyasszony a jegyzőhöz, ki mint anyakönyvvezető a két nász jelenlétében összeadja őket az új házassági törvény értelmében. Félkilencz órakor az esküvő felek mindegyike haza megy, s tíz órára a két vőfény (vőfér) tartozik ott megjelenni, a hol a menyasszony lakik. Akkor elküldik őket a násznépet összeszedni, s ha együtt van az egész lakodalmas nép, oda indulnak abhoz a házhoz, a hol a lakodalom lesz. Ott terített asztal várja a násznépet, megeszik a reggelit és készülődni kezdenek. Feláll ugyanis az első vőfény, kinek kalapján csokor van s egy két méteres széles

szalag, leemeli a kalapját s először a menyasszony, azután a vőlegény nevében bucsúzik az anyától és a testvérektől. Kivált a menyasszony bucsúszavait hosszadalmasan, sok ismétlődéssel adja elő a vőfény, melyben unalmasságán kivül alig van kimagasló momentum.

Az elbúcsúzás után kocsira ülnek s indulnak az esküvőre. Kiáltja az első koszorús leány (ott nyoszorús leány):

„Háromnegyed tizenegyre,
Most megyünk az esküvöre!"

Kiáltja a második koszorús leány:

„Fejér galamb száll az ágra,
Édes anyám, megbocsásson!"

Azután az egész úton dalloznak. A templomi esküvő alatt a kocsik betérnek valamely korcsmába. Esküvő után elszéled a násznép női része, a boltokba fut, czukorkákat vásárol s megint oda gyülekezik a tanyát adott korcsmába. A vőfények időközben jól megvendégelték és itatták a kocsisokat s az oda csődült czigány muzsikusokat is, a mi meglehetős pénzbe kerül, azért nem is szívesen vőfényeskednek az emberek.

Az esküvőről indulnak haza felé. A czigányok is felkapaszkodtak a szekerekre s így zenekiséret mellett vonul be a lakodalmas nép a faluba. Falu végén leszállanak, a muzsikusok a Rákóczy-indulót húzzák s most a leánysereg rettenetes dalt tesz. A koszorús leányok az egy vőfény körül csoportosulva rikkantanak unisono:

„Ez az utcza szűk utcza
Rozmaringszál hasintja,
Ha hasítja, ha nem is,
Végig megyünk azért is!"

S következik egy hosszan tartó rikítás — Vagy pedig:

„Menyasszonyunk arany bárány,
Aranybetű van a vállán,
Vőlegényünk sem utolsó,
Szeme, szája szép mosolygó!"

Rikítás. — Vagy pedig:

„A ki minket nem szeret,
Egye meg az egeret,
A ki minket meggyaláz,
Pokolban legyen kovács (fináncz)."

Így dallozás és rikítás közben a lakodalmas házhoz érnek. Leugrik a vőlegény a kocsiról, hogy kinyissa a kaput, mi nem megyen minden nehézség nélkül, mert fortélylyal jól berekesztették azt. Ha végre valahára a kapu kinyilott, leugrálnak a szekerekről valamennyien, az első vőfény rendbe szedi őket s akkor oda áll a küszöbre és kezdi mondókáját:

„Legyen az Istennek dicsőség a mennyben, szerencsésen járunk nagy dolgunkba végbe. Legyen az Isten vezérünk mindenben; a mi még hátra van, múljon el szépen. Váljék az új párnak szent eskütétele lelküknek örök javára és üdvére, az Isten áldása szálljon le fejükre, valamint az őket nevelő szülőkre."

Ennek elmondtával bevonul párosával a násznép a lakodalmas házba. Mihelyt beértek a szobába, azonnal megkezdik a tánczot, $^{3}/_{4}1$ órakor pedig útnak indul a két vőfény a faluba, hogy ebédre hívják a meghivottakat. De ilyenkor nem igen sok szokott megjelenni, a jómód azt tartja, hogy ne első hívásra jöjjenek el az

ebédre, mely ennek folytán szűkebb körben foly le. Ebéd után az asztalokat kihordják az udvarra, és megindul a táncz, s tart estig, miközben egyre érkeznek a vendégek. Este 8 órakor vacsorához készülnek, asztalokat hordanak be, terítenek. De a ki azt gondolja, hogy csakhamar jó falatokhoz jut, az nagyon csalódik, mert még különböző formaságokat el kell végezni, míg tálalnak.

Az első vőfény ugyanis oda áll az ajtó küszöbére, leveszi a kalapját s így kezdi beszédjét:

„Urak, asszonyságok, foglaljanak helyet,
Terítve az asztal, ki-ki le is ülhet,
Ott kint a konyhában zaklat a szakácsné,
Sokáig kell várni, mind elpuhul a lé,
A legénységnek is viszket már a talpa,
Hogy az itt összegyűlt szűzet megforgassa.
Azért hát, méltóztassék letelepedni,
Ételből, italból, a mi lesz, részt venni,
Jó levessel vessék meg az ágyat,
Kivánok szivemből jó étvágyat!"

Erre kimegyen az első vőfény, kis vártatva visszajön, időközben a másik vőfény a vendégeket mind leültette. Erre az első vőfény újból kezdi:

„Van-e a háznak ura?
Ház urának násznagya?
Násznagyának vőlegénye?
Vőlegényének menyasszonya?
Menyasszonynak koszorús leánya?
Koszorús leányának vőférje?
Vőférjének hivatalos vendégei?"

Minden kérdése után szünetet tart, miközben azt válaszolja a násznép, hogy van, bizony van.

Erre így folytatja: „Kedves násznagy uram, egy pár szóm volna hozzá, ha bemenetelre engedelmet adna!" Feleli amaz: „Lehet", akkor így szól:

„Szerencsés jó estét kivánok mindeneknek
E menyegzős házba összegyűlt híveknek
Hozzám tartozandó jámbor legényeknek,
Ide beszólított szép, kegyes szűzeknek!"

Rikít egyet: „Csak vigan, csak vigan!"

A zene megszólal mint valami felköszöntésre a tuss. — Folytatja pedig:

„Dicsérjük az Istent bejövetelünkbe,
Legyünk szerencsések ezen esztendőben,
Víg béke, áldás lakozzék szivünkben,
Szegény magyar hazánk legyen békességbe.
Csak vigan!"

„Alázatossággal engedelmet kérek,
Hogy ide annyiszor belépni merészlek,
Legyen szép öröme mindnyájunk szivének,
Kik ily szép sereggel ide bejövének.
Míg rebegő nyelvemet szárnyára eresztem,
Szememet az égre felfelé emelem,
Onnént várok áldást e szép társaságra
E szép társaságnak mind egyes tagjára.
Várjuk azokat, a kik itt nincsenek,
Fontos dolguk miatt ide nem érkeztek,
Addig is a vendég mulatgassa magát
Lassú és friss tánczra egyengesse talpát!
Csak vigan!"

„Drága jó uraim és jó asszonyaim,
Kik meg nem vetették szorgalmas fáradságim,
Hogy meg nem vetették hivogatásaim,
Tűrjétek el, ha lesz fogyatkozásaim.
Tudjátok uraim, nem sokat tanultam,
Az iskola előtt gyakran elszaladtam,
De a mi kicsiny mégis megtanultam,
Azért sokat nyugtalankodtam!
Csak vigan!"

„Mivel jó házigazdánknak az az akarati,
Hogy vendégei vigan legyenek, általam jelenti:
Készül a vacsora!
Csapra is van ütve mind söre, mind bora!
Csak vigan!"

„Azért ti is, szűzek, szűzvirágok örvendjetek,
Mint tavaszszal zöldelő almafaágak,

Látjátok mindnyájan nagy kedvembe vagyok,
Muzsikások, nótámat húzzátok!
Csak vigan!"

„Nosza muzsikusok, ne szunyadozzatok,
Hanem szünet nélkül muzsikálgassatok,
Nevetekről tudom, nagy hirűek vagytok,
Víg nótátok mellett egyet hadd ugratok!
Csak vigan!"

„Indítom én is csendesen lábamat,
El is fordítom csendesen magamat,
Megnézem kedves szakácsnémat,
Elkészítette-e a csukoládémat?
Azt kiáltja a szám: Legyenek csendesen,
Annak szolgálok e házban szívesen,
Ki szépen mulat és becsületesen!
Csak vigan!"

„Minthogy már a nagyján által estünk,
Vígadjunk! Elég ha eddig pityeregtünk,
Eddig is úgy volt, ezután is úgy lesz,
Majd meglásd szomszéd, ha feleséged lesz!
Csak vigan!"

„Nosza Laczi koma, czimbalom zendüljön
Úgy, hogy a menyasszony füle megcsendüljön,
Verd el a Rákóczy híres indulóját,
Melyre sírt, mikor vívta Belgerádnak várát.
Csak vigan!"

„Szűzek, szűz virágok, mind hozzám álljatok,
Mert én fia vagyok híres Milánnak,
Karjain nevelkedtem szép Lukrecziának
Most is harmadát birom az országnak.
Látjátok uraim, még derék legény vagyok,
Az arczom mint a kikirics úgy ragyog,
Ismernek engem urak és hadnagyok,
Tudják, hogy Milánnak híres fia vagyok.
Azért hej szűzek rajtam kapjatok,
Mert én ez országban híres gyerek vagyok,
Lányok közt forgódni jól tudok,
Szeretem a bort, koszorús leányok adjatok!
Csak vigan!"

„Mert ha nem adtok, ördögöm van,
Egyet magamhoz csábitok,
És piros ajkára
Csolkot kell adnotok!"

„Az első tál étel lesz bagolynyerités,
Utána következik kemenczenyögés,
Csirkeordítás, borjúk köhögése
Végre érkezik egy üres kocsi zörgése.
Egy öreg sült disznó bepáczolva,
Egy beteges kályha kirántva,
Sült pecsenye helyett egy nagy fejű fóka,
Háromszáz esztendős keréknek agya."

„Káposzta lesz hússal s hasas szalonnával,
Kifőtt pulyka czombja rizskásával,
Ez a magyaroknak híres eledelük,
Ha ide felhozom, jóizűen megesszük."

„Készülnek az ételek, süt, főz a szakácsné,
Jól tud mindeneket, jobban mint a papné,
A jó ételeket tudja kavargatni,
De a boros kancsót is tudja hajtogatni!
Csak vigan!"

„Mikor én vendégeket hívtam,
Az úton egy tetűt találtam,
A pajtásomnak meg sem mutattam,
Felkaptam s a dolmányom alá dugtam.
Mihelyt haza értem, mindjárt meg is öltem,
Annak a húsából a lakodalmat kitartottam,
A bőréből pedig a menyasszonynak csizmát csináltattam,
Az előbbi jóságért azzal megajándékoztam.
Csak vigan!"

„Péntek után jön a szombat,
Most mondok egy szomorúat,
Menyasszonyunk panaszkodott,
Hogy ő neki piczi jutott.
Szombat után jön vasárnap,
Most mondok egy szomorúat,
Vőlegényünk szája elmosolyodott,
Keze a nadrág zsebébe csúszott,
A nyoszolyóleány csak félszemmel nézi,
Majd az Isten azt is reá segíti.
Csak vigan!"

„Látom, a nyoszolyoleányok nagyon szemérmesek,
Talán e lakodalomból meg is szöknek,
Sok beszédem miatt torkom el is száradt,
De egy pohár borral meg sem is kinálnak.
Csak vigan!"

„Kérem násznagy uram, gondolja meg magát,
Megköszönöm szives ajándékát,
A vőfény pajtásom is tátja a száját,
Be is vezetem, hogy nyoszolyóleányát
Lássa az Isten adtát!"

„Vig most a menyasszony, nem pörgeti rokkát,
Látok előtte egy nagy teli kancsót,
Melyre adjon neki az Isten sok jó borsót,
Násznagy urainknak diófakoporsót."

„A szakácsasszonyok didegnek-dödögnek
A konyhában mint a ludak az ólban,
Egyik azt mondja a másiknak:
Igyunk komám asszony, ürmös van a hordóban,
Pedig már az egyiknek megesett,
Mert a tűzhelyről leesett,
A másik is leesett volna,
Ha a pötyögös korsó kezében nem lett volna,
Harmadik beteg, megverte a pálinkás üveg,
Ezek ám, násznagy uraim, a híres szakácsasszonyok!
Csak vigan!"

„Ezek még az utóbbról is gondoskodnak,
Már több mint fél mázsa húsnál s fél akó bornál,
Mit hátul a kemencze szurdékjába eldugtak volna,
Ezek, násznagy uram, a híres szakácsasszonyok!"

Végre valahára elkészültek kint a konyhában az ételekkel, s jő az első fogás húsleves metélttel. De még mielőtt bevinnék, így szól a vőfény:

„Itt az első tál étel, elhoztam,
És hogy el ne ejtsem, imádkoztam,
Részemről nem adnám száz szürke barátért,
Egész kompánia fekete kapczáért.
Érdemes uraim, nem üresen jöttem,
Étkekkel van mind a két kezem megrakva,
De mielőtt hozzá nyulnátok,
Buzgó szívvel az Úrnak hálát adnátok.
De hogy én mostan, hosszan ne papoljak,
A forró táltól sebet ne kapjak,
Vegyék el tőlem ezt a meleg tálat,
Melyet kezeim tovább el nem állnak,
Hátam mögött is még húsz legény vagyon.
Annak is kezét süti igen nagyon,
Ne tántorogjon hát most előttem senki,
Mert a nyakát leforázzom neki.
Itt tehát a leves, melyet adott jó hús,
Azért itt senki szíve ne legyen bús,
Nosza, Laczi koma, szóljon hát egy víg duss,
Ezzel dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!

És erre beviszik a levest. — Második fogásnál következik tormás hús, ezt a vőfény így köszönti:

„Itt a jó tehénhús mártással,
Jobb ez mint a hering vöröshagymával.
Ábrahám is így élt Sáriával,
Azért élt ily soká hitvestársával.
Bátran tehát ebből is vegyenek,
Arra mártást s sót is tegyenek,
Huzd rá, Laczi koma, hogy vígan legyenek!"

A káposztát így köszönti:

„Itt a jó káposzta friss disznóhússal,
Jól meg van kápolva, mint szekér a guzszsal,
Egyenek uraim, jó gusztussal,
Kivánok végig jó ápitussal!"

Ha a paprikás húst hozzák, így szól:

„Ismét megérkeztem uraim,
De el merem mondani,
Hogy olyan jó ételt hoztam,
Mely első eminens az étkek sorában.
Ezen eledelért nagy próbát is tettem,
Egy szilaj bikával hét nap verekedtem.
Kicsínybe múlt, hogy ott nem maradtam,
De se baj, csak hogy legyőzhettem.

A kását beköszönti ezekkel a szavakkal:

„Kását is hoztam, még pedig meg is van
A teteje czukrozva, pörczözve, zsirozva,
Nem kapta ezt meg a tűznél a kozma.
Nem kell ennek erő a megrágásához, megfúvásához.
Csak egy kis szellőcske árától ne féljenek,
Hanem ezen rizskásából jó lakást egyenek.
Mert ha ebből esznek is, nem is, megbánják.
A szakácsasszonyok az árát rajtok megvenni akarják!"

A vőfény erre tányért kerít elő, hogy a szakácskodó asszonyok számára a vendégek közt egy kis pénzgyűjtést rendezzen, készpénzt szedjen. És ezt a következő szavakkal bevezeti:

„Én ismét papolok,
Szegény szakácsnénk ügyébe felállok,
Addig, uraim, tőle el sem válok,
Míg azt meg nem nyerem.
A miért instálok.

Nincs tán lakodalom ludas kása nélkül,
A melyre a szakácsné különösen készül,
Ha el is égeti ügyes kis kacsóját,
Összeszedi érte fájdalmának díját!"

Erre következik a pecsenye tálalás, ezt így beköszöntik:

„Pecsenyét is hoztam, de nem csak egyfélét,
Köszörülje hát mindenki a kését,
Hogy el ne csorbítsa tányérjának az élét.

Nincs párja a világon a jó pecsenyének,
Mert az vidámságot okoz az embernek,
Régi jó atyáink, mért voltak oly vének
Mert mindig pecsenyét evének."

Ha a czigányok számára pénzt gyűjtenek, igy bevezeti ezt a vőfény:

„A muzsikusoknak nagy bajuk érkezett,
A véletlen szerencse reája következett,
Mert a hegedűje összetöredezett.

Kérnénk kelmeteket, megszánnák szegényeket,
Tányérkára pénzt vetnének."

S így múlik el a vacsora, ennek végeztével fölszedik az asztalokat, hogy tánczra tért kaphassanak. Az első vőfény így szól a násznéphez: „Először is, másodszor is, első koszorúsasszony egy tánczra!" De az első felszólításra bizony ez nem jő ki. Megszólal újabban a vőfény: „Először is, másodszor is, harmadszor is, tessék előjönni!" Most már előkerül az első koszorúsasszony, s tánczol a vőfénynyel, de nem sokára párját, t. i. a nászát is kihívja. Ugyan így tánczol a vőfény a második koszorúsasszonynyal és a nászával. Végre a két koszorús leányt is kihívják és velök is tánczolnak a vőfények, mire gyorsan vissza vonúlnak a konyhába, mert bizony nagyon is megéheztek szegények. Hisz egész este csak a vendégeket mulattatták. Ha már jóllaktak a vőfények, megint csak bejönnek a szobába, és tánczra hívják a menyasszonyt és vőlegényt. És most kezdődik az igazi tánczmulatság, szól a zene és a szoba talaja csak úgy reng belé a víg tánczosok mozgásaitól. De ha a muzsikus el is hallgat időközönkint fáradtságtól, a tánczoló párak azért nem szünetelnek, hanem összefogóznak körbe s járják a lassú csárdást.

Éjfélkor kihívják az asszonyok a menyasszonyt a tánczteremből, külön helyre viszik, leveszik koszorúját, fölteszik a haját, fejkötőt húznak bele, s arra egy selyemkendőt kötnek. A vőlegény is ott terem a nászok kiséretében, s ezek négy gyertyát gyújtanak meg, s a tánczszobába visszatérő menyasszony előtt viszik a szobába, ott egy sarokban levő asztalkára helyezik, s addig hagyják égni, míg a menyasszony a jelenlevő vendégek mindegyikével nem tánczolt. Ezért a menyasszonytánczért egy kis ajándék is jár ki az új asszonynak, mit egy tányéron a tánczosoktól összegyűjtenek. Ha táncztól, evéstől, ivástól már teljesen kimerültek is, már reggelre is virrad, de azért a víg társaság csak nem oszlik, hanem kivilágos-kivirradtig mulatnak, ha bohókás, egyszerű játékkal is, mint pl. a „fordú bóha!" vagy a tűjátékkal.

Sebők Samu.

Vasmegyei karácsonyi népszokások.[1]

Vármegyénk népessége körében még mindig divatosak bizonyos szokások, a melyek a karácsonynyal kezdődő újesztendő titokszerűségére vonatkoznak és a titkos jövendő kutatását, jóslását czélozzák.

A jövendölések között érdekesek az időjóslások különböző módjai, melyekkel a beálló újesztendőnek és egyes szakainak időjárását, áldásos vagy káros voltát iparkodnak megállapitani. E czélból megfigyeléseik alapján sokan jegyzeteket, kalendáriumokat készitenek, ilyen például a Lucza-kalendárium s a vöröshagyma-kalendárium.

A Lucza-kalendárium így készül. A kalendárium készitő Lucza-napja beköszöntésétől fogva (decz. 13. éjfél után) karácsonyböjtje végéig (decz 24. éjfélig) megfigyeli a 12 napot, minden napnak reggelét, délelőttjét, délutánját, estéjét és éjjelét, feljegyezgeti az egyes napok meteorologiai tüneményeit: a ködöt, esőt, havazást, tiszta fagyos időt, borús időt stb. és a 12 napnak megfelelően, az egyes napok meteorologiai tüneményeiből vont következtetések alapján megállapitja az esztendő 12 hónapjának időjárását.

A vöröshagyma-naptár karácsony böjtje estéjén készül. A vöröshagymát kettévágják és az egyik félhagymából kivágnak 12 réteget. E 12 homorú alakú hagymaréteget az éjféli misére való indulás előtt sorban elhelyezik az asztalra, vagy gyúrótáblára, mindegyikre tesznek egy-egy adag őrlött sót és miután a homorú hagymarétegeket az egymásután következő hónapok neveivel megjelölték, elindulnak az éjféli misére. Mise után hazaérkezvén, megvizsgálják a hagymadarabokat. A melyikben a só nedvesnek látszik, az annak megfelelő hónap is nedves lesz; a melyikben a só szárazon maradt, annak a hónapja is száraznak igérkezik. Ez eredményeket aztán az új kalendárium illető lapjaira feljegyzik. Szintén időt jósol a megyeszerte használatos közmondásos megjegyzés: „Fekete karácsony, fehér husvét". Nem nagyon örülnek a karácsonynak, ha az keddre vagy péntekre esik; „akkor tikot se jó ültetnyi, mer' e-zápul e tojás és e mák is firges lesz". (*Hegyhát-Hodász.*)

Nyőgéren, mikor az éjféli misére elsőt harangoznak, a lányok kimennek az udvarra és felölelnek egy csomó vágott fát, azután a felölelt fadarabokat megszámlálják; ha számuk páros, akkor a lányok a következő farsangon férjhez mennek.

Német-Gencsen az asszony éjféli mise előtt két csésze alá egy-egy gyűrűt tesz; az egyik alá jegygyűrűt, a másik alá pedig közönséges köves gyűrűt! — Mikor miséről hazajönnek, igy szól férjhez való leányának: „Válassz a csészék közül!" Ha a leány azt a csészét választja, a melyik alatt a jegygyűrű van, akkor még abban az évben férjhez megy. Szombathelyen és vidékén divatos a gombóczfőzés. A lányok apró papirdarabokra férfineveket írnak és a megírt papirdarabokat egyenkint tésztába takarják. Éjfélkor az összesodrott tésztagombóczokat a forró vizbe vetik és a melyik először kerül a víz szinére, az rejti magában a jövendőbeli férj nevét.

[1] A „Vasvármegye" 1904 decz. 25-iki számából. Irta: *Kárpáti Kelemen.*

Vasvár vidékén karácsony estéjén a háziasszony a kamarában lévő élelmiszerek (gabona, köles, bab, borsó, mák, burgonya stb.) mindegyikéből egy-egy marokra valót szed össze és ezt a keveréket egy lábosban megfőzi és a zagyvalékot aztán egy tálban a szobában lévő asztal alá helyezi. Éjféli mise után a tálat az asztal alól előveszi és tartalmából ad a teheneknek, disznóknak, tyúkoknak, hogy egészségesek maradjanak.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

A természetrajzi mesékről.

Minden népnél találhatók természetrajzi aetiologiai mesék, azaz olyanok, a melyek okát adják az egyes természeti jelenségek keletkezésének, vagy annak, hogy miért olyanok, a minőnek őket látjuk. Minél inkább össze van nőve egy nép lelki élete a természettel, annál figyelmesebben szemléli a teremtést maga körül, és képzeletét élénken foglalkoztatják a keletkezés természetes okai. A mesék, a melyekkel ezen tudásvágyukat kielégítik, annál számosabbak lesznek. Az ily okfejtő mesék vagy mondák alapjait természetesen csak nehéz és fáradságos úton lehet kifürkésznünk. Mindenesetre szükséges ehhez, hogy az egész világ természetrajzi néphagyományait gyűjtsük és összehasonlítsuk. Azt találjuk ugyanis, hogy az emberi szellem a világ bármely tájékain, a természet bármely jelenségét egyenlő módon vizsgálja. Az amerikai mesék anyaga és motivumai csodálatos összhangzásban állanak más földrészek népeinek meséivel, a nélkül, hogy egyes esetekben ezektől befolyásoltatnának. A természetről alkotott fogalmak és magyarázatok hasonlatossága megkönnyítette az idegen hagyományok átvételét. A messziről érkezett, egészen új szinben feltűnő dolog, tartalmának magvánál fogva, nem volt egyéb, mint a mit már hazai történetekből régóta ismertek: elmés felfogása és magyarázása a természetnek. A következőkben egyes példákkal kivánom az egyes természetrajzi mesecsoportokat bemutatni.

A legtöbb vad népnek természetrajzi meséje az állatokkal foglalkozik s meglepő, hogy mennyire hasonlítanak ezek a czivilizált népek állatmeséihez. Mint legföltűnőbb jelenség a *szín* kérdése foglalkoztatja a népképzeletet. Így a cherokesek [1] beszélik, hogy a veres pinty, a mely eredetileg barna volt, miként jutott vörös ruhájához. A farkas egy mentő munkájáért azzal jutalmazta, hogy egy sziklához vezette a melyről élénk veres szín csurgott alá. A madár befestette magát vele. Németországban a jó isten festi be a tengeliczét, miközben rákeni festékes bögréjének maradékait.

Az ainok mesével magyarázzák, hogy miért barna a vidra bőre.[2] Az indiánok

[1] James Mooney, Myths of the Cherokee. 289. l. (19, annual report of the bureau of american ethnology to the Secretary of the *Smithsonian* Institution 1900).
[2] Journal of American Folklore VII., 33. l.

a mókus színének ismerik okát.[1] Egy keresztény legenda okát tudja annak, hogy a szamár sötét keresztet visel a hátán.[2]

A színváltozás is szerepet játszik e mesékben. Az izlandi megmondja, hogy a hófajd[3] miért szürkésbarna nyáron és miért egészen fehér télen, a kaffer pedig, hogy mióta bírja a chameleon színét változtatni.[4]

A színekre vonatkozó részleteket is megfigyelik és magyarázzák. Például hogy: miért van a rókának fekete lába,[5] miért visel az Uria-madár fehér gyűrűt a nyakán[6] (indián mesék), miért fehér a róka farkának a hegye[7] (finn mese), honnét származik az a vörös folt, a melyet a házi fecskék a mellükön viselnek[8] (pommerán)?

A szín után a test formái hatnak leginkább a képzelőtehetségre. Az állat testét egészben képzelik és keletkezését megmagyarázzák, így a farkas alkotását az ördögnek tulajdonítja egy észt mese és a következőképen beszéli el:

Az állat hátgerinczét egy durva kerítésléczből csinálta, a fejét egy fatörzsből alkotta. A mellkast czipőbőrből és virgácsból fonta össze. A bordákat téglákból építette fel. Sásból csinált farkat az állatnak és lábakat fűzfából, szíve helyére azonban követ tett. Mohával vonta be a testet és izzó parázst helyezett szemek gyanánt, végül szögeket karmoknak és fogaknak. Így magyarázható, hogy a farkas hátgerincze merev mint egy egyenes léczkerítés, karmai és fogai hegyesek és élesek miként a vasszögek, a szemei úgy izzanak a fejében mint két parázs, szíve kőből van, a mikor az ártatlan bárányokat széjjeltépi.[9]

Egy pommerániai mese[10] a medve külsejét, kis füleit, foltos hátát, talpát és orrát magyarázza.

Legtöbbször egyes különlegességeket magyaráznak. Nagyon kedvelt tárgy a csonkafarkról szóló: pl. hogy miként veszítették el a szarvas,[11] a medve,[12] a kecske,[13] a nyúl[14] egykor hosszú farkaikat. Egy zulukaffer[15] mese arról szól, miért nincsen a hyraxnak (Klippdachs) egyáltalán farka.

Azon a napon ugyanis, a melyen az állatok farkait kiosztották, beborult az ég. Míg a többi állatok kérni jártak, hogy farkokat szerezzenek maguknak, addig a hyrax félt a megázástól és könyörgésre fogta a dolgot: Kedves szomszédok, hoz-

[1] Hardwicke's Science Gossip. 1886 3. lap. Knortz, Nokomis, 88. l.

[2] Európában gyakori. Magyarban: Kálmány, Szeged népe. II. 140. l. — Arany-Gyulai Magy. népkölt. gyűjt. I. 509. l.

[3] M. Lehmann = Filhés Isländische Volkssagen. N. F. S. 54.

[4] Bleek. Reinecke Fuchs in Afrika. 58. l.

[5] Journal of American Folklore. III. 151. l.

[6] Franz Boas Indianische Sagen von der nordpazifischen Küste. 15. l.

[7] Schreck E. Finnische Märchen. 1887. 190. l., 231. l. Anders Poestion, lappländische Märchen. 15. l. Haltrich, deutsche Volksmärchen aus d. Sachsenlande in Siebenbürgen. 4. Aufl. 283. l.

[8] Jahn, Volkssagen aus Pommern und Rügen. 474. l.

[9] Harry Jannsen, Märchen und Sagen des esthnischen Volkes. II. 57. l.

[10] Jahn, Volkssagen aus Pommern und Rügen. 433. l.

[11] Dähnhardt, Naturgesch. Volksmärchen. 1. Aufl. 122. l.

[12] U. o. 127. l.

[13] U. o. 1. l.

[14] U. o. 130. l. magyarul: Kálmány. III., 171. l.

[15] Henry Tallaway, Nursery Tales of the Zulus. I. 1868., 355. l.

zátok el az én farkamat is, mert én nem hagyhatom oda a barlangomat, mivel esni fog. Mikor a többiek farkokkal tértek vissza, az övét senki sem hozta el, és így nincsen semmije, a mivel a legyeket elkergesse magáról. Ez volt a büntetése, a miért nem volt kedve arra, hogy megázzon.

A madarak között különösen a fecske az, melynek villaalakú farka foglalkoztatja a képzeletet.[1] Egy kedves flandriai mese[2] mondja el, hogy a barázdabillegető miért billegeti fel s alá kecses farkát:

Egy napon, már nem tudom mikor, történt, hogy a madarak hadat üzentek a négylábú állatoknak. Mikor az ütközetre készültek, a barázdabillegető, a ki az első sorban állott, maga körül tekintett, hogy bizonyosságot szerezzen a felöl, milyen erős a hadserege. De csaknem valamennyi fegyvertársa elenyészően kicsiny volt az ellenséghez képest. Ekkor úgy dobogott a szíve, hogy a farka reszketni kezdett és fel és alá billegett. Habár a madarak győztek, a barázdabillegető még sem felejtette el a rettegés napját; különösen akkor lepi meg a félelem a kis madarat, a mikor a földre ereszkedik, és ekkor látjuk, a mint farkát fel s alá billegeti.

Más mesék a külsőt tárgyalják; szólanak pl. a nyúl hasított ajkáról (Finnország,[3] Németország[4]), a disznó ormányáról (Finnország[5]), az Alcedo ispida csőréről (cherokesek[6]), a búvárkacsa hátsó lábáról (Finnország[7]), a Platessa (Scholle) ferde szájáról (európai partvidékek[8]), a halak testén látható ujjnyomokról,[9] a kígyók nyelvéről (India[10]) stb.

Az állatok *járása* is népszerű e mesékben: A páva csoszog, mert szégyenli fekete lábait (Angolország[1]); a sántító hiéna egyszer bal hátsó lábát törte, mert a róka nem fogta fel, mikor lezuhant (Afrika[2]), a Colymbus glacialis járása vontatott, mert Wesa-Katsch-ack, egy mythosi félisten, bántalmazta (indián mese[3]). Az ökröt lassúnak tartják, mióta az ember részére nap-nap után dolgozik és sohasem pihenhet; nincsen többé oka a sietésre (Luxemburg[4]). A madarak kiáltása is elmélkedésre készteti a népet: A sólyom, mondja az izlandi, a hófajd testvére volt. Most üldözi. Mikor azonban egészen a szívéig felfalja, észreveszi, hogy a testvére. Ekkor heves bánkódás lepi meg és sokáig kiáltoz és panaszkodik.[5]

[1] Például: Krausz, Sagen und Märchen der Südslaven II. 153. l. Krohn, Suomalaisia Kansansatuja. I. 276. l. Nr. 291. (finn).
[2] Revue des traditions populaires 10. 302. l.
[3] Krohn, Suomalaisia Kansansatuja. I. 41. l. Nr. 25.
[4] Strackujan, Abergl. und Sagen aus d. Herzogt. Oldenburg. 1867. II. 93.
[5] Krohn, Suomalaisia Kansansatuja. I. 274., Nr. 286., 277. l. Nr. 292.
[6] Mooney, Myths of the Cherokee. 708. l. Nr. 39.
[7] Krohn, Suomalaisia Kansansatuja. I. 281. l. Nr. 300.
[8] Grimm, Kinder- und Hausmärchen. Nr. 172.
[9] Sankt Peters Fingerdruck auf dem Schellfisch: Hardwicke's Science Gossip. 1867. 177. l. (Yorkshire) v. ö. Wolf Deutsche Märchen und Sagen. 1845, 148. l. — Amason, Islandic Legends, transl. by Powell and Magnussen. 11. l.: Az ördög ujjainak lenyomata.
[10] Journal of the Royal Asiatic Society. XIV. 256. l.
[11] Swan, Sperulum mundi. Cambridge. 1635. 410. l.
[12] Bleek, Reinecke Fuchs in Afrika. 12. l.
[13] Journal of American Folklore. VII. 202. l.
[14] Revue des traditions populaires 13., 344. l.
[15] Lehman-Filhés, Isländ. Volkssagen. N. F. 54. l.

Egy finn mese [1] szerint, a varjú egyszer meghívta barátnőjét a szarkát a paraszt csűrébe. Természetesen, mondotta figyelmeztetően, vigyázni kell a csipegetésnél. Alig érkeztek meg, egy lövés találta a varjút. A szarka ekkor kikaczagta, míg a varjú csak azt kiáltotta panaszában: Ah! ah! ah! Ez is maradt a szava.

A Charadrius hiaticula, a zöld harkályról (Picus viridis) és más madarakról azt mondják, hogy eső után esengenek, mert egy hibáért szomjuhozásra ítéltettek (India,[2] Európa,[3] Afrika[4]).

Az életmódot és egyes szokásokat is gyakran magyarázza a néphit: Így többek közt, hogy miért él a vakond a föld alatt? Erről egy kozák mese[5] a következőket mondja: Egy gazdag ember meg akarta károsítani a szegényt egy rész szántófölddel. Titokban mély lyukat ásott a szegény földjén és az üregbe ültette a fiát. Azután egy sereg emberrel tért vissza és így kiáltott: „Istenem uram mond, kié ez a föld, a gazdagé, avagy a szegényé? „A gazdagé" szólt egy hang. Az úr, a ki a nép között volt, leleplezte a csalást és így szólt a csaló fiához: „Maradj ott, a hol voltál és ülj egész életeden által a föld alatt, addig a míg a nap az égen tündököl". A fiú vakonddá változott és azóta kerüli a nappali világosságot.

Északnémetországban úgy tudják, hogy ennek az életmódnak elvarázsolás az oka. Így Schleswig-Holsteinban [6] azt mondják, hogy egy nemes a környék mészárosait azzal károsította meg, hogy csupán a húst fizette nekik és nem a csontokat. Olyan állattá változtatta tehát átkuk, a mely csontnélkül való húsból táplálkozik. Azért él a vakond gilisztával. Mecklenburgban és Pommerániában [7] úgy mesélik, herczegnő volt ez az állat, a ki mindig selyemben, bársonyban akart járni és most büntetésből, hiúságáért a föld alatt kell turkálnia. Mikor összezsugorodott, a ruhája mint feketebársony bunda simult a testéhez.

Méltán várhatjuk, hogy az indiánok, a kik, mint a fenti példákból látjuk, éles szemmel figyelik a természetet, a földet turkáló teremtés felett is gondolkoztak. Egy 1743-ban följegyzett fantasztikus mese szerint,[8] az indiánok a föld alatt éltek, míg egy hősnek sikerült a külvilághoz megtalálni az útat. Ez lefestette előttük a külső világ gyönyöreit, és a családok mindenestől felköltöztek. Csupán egyetlen teremtmény maradt a föld alatt, a virginiai marmota, és ez ott él még ma is.

Miért kerüli a fülemile a gyapotcserjét? Egykor szép gyümölcsöknek tartotta a cserje bimbóit, de miután esztendőkig várakozott arra, hogy ehetőkké vál-

[1] Krohn, Suomalaisia Kansansatuja. I. 250. l.

[2] Journal of the Royal Asiatic Society 23, 599.

[3] Például: Revue d. trad. pop. VIII., 43. l. XVI. 366., 420., Rolland, Faune populaire. II. 63. Ralston, Russian Folkl. 311. l. más szláv források.

[4] Basset, Contes d'Afrique. 355. l.

[5] Bain, Cossak Fairy Tales, 201. l.

[6] Karl Müllenhoff, Sagen, Märchen und Lieder des Herzogt. Schleswig,-Holstein und Lauenburg 357. l.

[7] Jahn, Volkssagen aus Pommern und Rügen. 2. kiad. 450. l. Wossidlo, Volkstümliche Überlieferungen aus Mecklenburg. II. 343. l.

[8] Journal of American Folklore. III. 179. l. v. ö. VI., 124. — Új magyarázat a vakondról: Mooney, Myths of the Cherokee. 277. l.

janak, észrevette tévedését. A madarak kikaczagták, ő pedig sohasem ül többé ilyen bokorra (India [1]).

A fülemilét és a szőlőtőkét egy franczia mese [2] hozza összeköttetésbe. Hajdanában, így mondja, este elszunnyadt a madárka. Egy éjjel, abban az időben, a mikor a szőlőgerezd kihajtott, lábai köré csavarodtak az indái, úgy hogy nem bírta kiszabadítani magát. Ez idő óta, míg a szőlőtőke virul, csattog, hogy ezáltal ébren tartsa magát.

Miért bukik a víz alá a fekete gödény? Egy gyapjúval megterhelt elsülyedt hajó után kutat.[3] Miért szalad a víziharkály kutatva a folyók mentén? Noé bárkájának romjait keresgéli. Noé kiküldötte, hogy nézze meg apadt-e a víz. Mikor vissza akart térni hozzá, már nem találta. Noé időközben partot ért és szétrombolta az úszó házat, hogy házakat és istállókat építsen belőle. (Francziaország [4]).

Miért nem akar a mezei egér házi egér lenni? (Magyarország.[5]) Miért kerülik a bagoly és a denevér a világosságot? (Különböző magyarázatok.) Miért él a hiéna az erdőben? (Afrika.[6]) Miért vájja a harkály a fákat?[7] ehhez hasonló kérdések azok, a mikre a természetrajzi mesék felelnek.

Látnivaló, hogy a természetrajzi meséknél sem működik a népképzelet mindenütt ugyanazon elvek szerint. A példák halmaza itt oly meglepő, mintha egy alkotó szellem műhelyébe lépnénk és ott ezerszámra készen találnók a kiváló gondolatokat és érzelmeket. Lehetetlen volna ekkor minden egyes csekélységet szemügyre vennünk, hanem ellenkezőleg kiválasztanánk egyes remekeket, hogy azok lényegét, keletkezését és fejlődését megismerjük. Ezért mi sem fogjuk azt keresni, hogy mit magyaráznak eme mesék, hanem arra a kérdésre igyekezünk felelni, hogy mennyire tudják e mesék „természetet ismertető" feladatukat megoldani, hogyan bogozzák a cselekvés csomóját és miként oldják azt fel.

Hogy a szín eredetét megmagyarázza, a mesélő nem elégszik meg egyedül a leírással. A humor, a mely a népmese egyik jellemző vonása, csattanósabb okokat keres; ebből kifolyólag természetes az a feltevés, hogy a kutya,[8] illetőleg farkas [9] bajszának fekete színe éppen megégetés folytán keletkezett; a hölgymenyét farkának vége meg azért fekete, mert üszökkel végig vertek rajta.[10] Az elégetéssel mindig kapcsolatos a tűzhordás eszméje. Észak-Amerikában p. o. azt regélik, hogy a mókusnak [11] azóta vannak hátán foltjai. Francziaországban viszont az ökörszemről azt mesélik, hogy tüzet akart hordani, eközben azonban elégeté szárnyait és

[1] Maive Stokes, Indian Fairy Tales. 39. l.
[2] Revue des traditions populaires. 5., 571. l.
[3] Dyer, Folklore of Plants. 305. l.
[4] Rollant, Faune populaire. II. 74.
[5] Kálmány, Szeged népe. III. 170. l.
[6] R. Basset, Contes d'Afrique. 403. l.
[7] Sébillot, Trad. de la Haute Bretagne. II., 185. l.
[8] Krohn, Suomalaisia Kansansatuja. I. 283. sz. 272. l.; 285. sz. 273. l.
[9] Journal of American Folklore II., 188. (ind. nyelveml.). Jannsen, Märchen u Sagen des esthn. Volkes. II. 60. l.
[10] Poestion, Lappländische Märchen. 11. old.
[11] Folklore Record. V. 96. old.

kénytelen volt drága terhét a vörösbegynek átadni; ez mellére teszi a kincset és megégeti nyakát.[1]

A meseköltés mindig szívesen fordul ily magyarázathoz. A tehén ötödik emlője természetesen azért olyan kicsiny, mert egy darabja elégett.[2] Hogy egyes kopasz helyeknek keletkezését magyarázzák, megperzselésről beszélnek. Ezért kopasz a tengeri nyúl nyakának vállközötti része,[3] csupasz a madarak lába[4] és ugyancsak ezért nincsen tollakkal borítva egy ölyvfaj feje[5] (Louisiana).

Igen érdekes még a tagcsere, tollazatváltás stb. gondolata is. Mecklenburgban[6] mesélik, hogy a vadgalamb nem tudta fészkét megépíteni; ekkor hozzá repült a szarka és azt mondja: Én megtanítlak ezen mesterségre, ha tollazatodat nekem adod; megalkusznak és midőn a szarka egynehány ágat egyberak, a vadgalamb így szól: No most már tudom. Persze kénytelen volt a szarkának a kialkudott bért megadni. Ezóta van a szarkának szép tollazata, a vadgalamb meg azóta panaszkodik: uí wuf, min bunter Rock.

A cherokesek szerint a *fajdkakas*[7] szakál gyanánt fejbőrt (skalpot) visel, melyet a teknősbéka valami rabló hadjárat alkalmával zsákmányolt. A fajdkakas kölcsönképen megszerezte, hogy lássa mint néz ki ily nyakékkel és elszaladt vele. Nem tehetett a teknősbéka most már egyebet, minthogy bűvös erejével, a melynek mestere, egy csomó nádszilánkot lőtt a fajdkakas lábaszárába. Innen ered az a sok apró csont, a melyet ennek az állatnak lábaiban találunk.

Ugyanilyen csellel rabolt a fogoly a teknősbékától egy fütyülőt, a melylyel ez igen büszkélkedett. Ezért tud a fogoly oly csengően fütyülni.[8]

A pawne indiánusok[9] egy regéje az őz és a zerge versenyfutásáról szól. A zerge a győző és fogadás szerint díjjul megkapja az őz epéjét; ám mert az őz igen szomorkodott, a zerge vigasztalásul körmeit adta neki. Ez idő óta az őznek nincsen epéje, a zergének nincsenek karmai.

Romániában kedves történetet ismernek az ökörszemről és a barázdabillegetőről.[10] Az utóbbit meghívják a pacsirta lakodalmára; megkéri tehát az ökörszemet kölcsönözné neki farkát. Az ökörszem, melynek abban az időben mint most rövid teste de hosszú farka volt, készséggel odaadta azt barátjának, de midőn később visszakövetelte, a barázdabillegető rá se hallgatott. A pacsirta lakodalma óta az ökörszemnek nincsen farka, míg a barázdabillegető ide-oda lóbálgatja azt, hogy meggyőződjék arról, hogy nem vesztette el.

Csehországban viszont a babukáról[11] mondják, hogy valami lakodalomra a kakuk koronáját kéri el, de szintén nem szolgáltatja vissza. Ezért van a babuká-

[1] Rolland, Faune populaire. II., 294. old.
[2] Kaarle Krohn, Suomalaisia Kansansatuja. I. 284. sz. 273. o. (Finnország.)
[3] Journal of American Folklore V., 295. o. (Indiánus eredet.)
[4] M. Lehmann Filhés: Isländische Volkssagen. N. F. 54. o.
[5] A. Fortier Louisian Folktales (1895) 23. o.
[6] Wossidlo, Volkstümliche Überlieferungen aus Mecklenburg II. 296. d. sz.
[7] Mooney l. c. 39. sz. 287. l.
[8] Mooney, l. c. 40. sz. 289. l.
[9] Grinnet, Hero Stories and Folk Tales of the Pawnee people. 204. l.
[10] Revue d. trad. pop. VIII., 595.
[11] Grohmann, Sagen aus Böhmen. 245. l.

nak koronája, míg a kakuk, mely azt elveszítette, folyton azt kiáltja kluku (gazember), mely kiáltása a babukának szól, ez azonban csak: jdu jdu (jövök már) szavakkal bíztatja.

A pacsirta és a varangyosbéka szintén cseréltek egyízben, mint azt Shakespeare „Romeo és Juliájából" (3 felv. 5. jelenet) tudjuk. Egyik odaadta a másiknak szemeit, mert a pacsirtának csunya, a varangyosbékának meg ragyogó szemei vannak. Francziaországban, Németországban és valószínűleg másutt is regélik, hogy a vakkígyó szemeit a fülemilének kölcsönadta.

Magyarországban ezt beszélik a tehénről és lóról (Nyelvőr XIII. 283.): Mikor az Isten a világot teremtette, a lónak adott két szarvat, de fogakat nem. De a tehén nem tudta magát más állatoktól megvédni, mert csak két rend foga volt; a ló pedig tudott döfni és rúgni. Elment hát a tehén az Istenhez és azt mondta, hogy ő se rúgni se döfni nem tud, vegye el hát a lótól a szarvakat és adja neki, mert más állatok mind ütik-verik. Az isten azt mondta: „Igen, de adj te is valamit a lónak cserébe, mert nem adja oda csak úgy, ingyen!" A tehén erre azt mondta, hogy ő odaadja a felső rend fogát, ha a ló a szarvakat neki adja. Az Isten beleegyezett s ők cseréltek. Ezóta van a lónak foga s a tehénnek szarva. A ló mindig mutatja az ő fogát, a tehén pedig rázza a szarvait, mert dicsekedik velök.

Végül megemlítjük a következő kinai népmesét: Régente a kutyának szarva volt, a szarvasnak nem volt, és ha a szarvas a kecskével viaskodott, mindig pórul járt. Megkérte ezért a kacsákat, menjenek el a kutyához és hozzák el kölcsönbe annak szarvait, hogy egyszer a kecskét alaposan elverhesse; azután megint visszaadja azokat. „Nem, nem — feleltek erre a kacsák és ravaszul pislantottak a szarvasra — semmi közünk dolgaidhoz, keress magadnak más közvetítőt, mi nagyon jól ismerünk; ha egyszer megkapod a szarvakat, elfutsz és soha többé vissza nem adod őket". Erre a szarvas a kakashoz fordult; ez meghallgatta és a kutyához szaladt, hogy elkérje szarvait. Megverekedett most már a szarvas a kecskével, de aztán eltűnt az erdőkben a szarvakkal együtt. Ezért mai napig így kukorékol a kakas: „lok-kah hwen kouko-a" a mi azt jelenti „szarvas add vissza testvéreimnek, a kutyáknak a szarvakat", míg a kacsák fejcsóválva gágogják: „hawk-awk-ah-ah-awk", a mivel azt mondják: „tudtuk mi azt előre, hogy a szarvas így fog cselekedni".[1]

A magyar meseköltés[2] szintén ismer egy hasonló mesét, de mindjárt összekapcsolja a leggyakoribb és legkedveltebb tárgygyal, az állatok ellenségeskedésével: Ezelőtt, úgymond a kutya talpa szőrös, a nyúlé pedig csupasz volt, ezért a nyúl fázott, a kutyának melege volt. Egyízben, midőn a kutya napsütötte helyen aludt, a nyúl melléje ódalgott, lenyírta talpáról a szőrt és egymásután a saját talpára ragasztotta őket; azóta a kutya fázik télen és haragszik a nyúlra s ha csak szerét teheti, megfogja.

Érdekes egynemű gondolat több nép természetrajzi meséjében az „éjjeli virrasztás". Egy indiánus rege a világ teremtéséről és az ember megalkotásáról szól.

[1] China Review. 14., 164. l.

[2] Kálmány, Szeged népe. III. 171. l.

Az embernek az állatokat kell felruháznia erővel, a melyet kisebb-nagyobb nyilak alakjában ad nekik. A farkas akar a legerősebb lenni, ezért hát éjjel virraszt, hogy reggel ő kapja a legelső nyilat. Azonban csak azt éri el, hogy hajnal felé elalszik, daczára annak, hogy szempilláit felpeczkelte. Reggel minden állat megkapja a nyilat, csak a farkas nem jelenik meg. Keresésére indulnak és alva találják. A fácskák szempilláiba fúródtak. Most már csak a legkisebb nyíl jut neki, de az ember megkönyörül rajta és nagy ravaszsággal kárpótolja. (Folklore Record 5. p. 93.)

Előző mesével összehasonlítható egy a faröi-szigeteken otthonos rege (Revue des traditions populaires. 10., 363.), mely arról szól, hogy miként szerezte a dunnalúd (Eidergans) pelyheit. A gödény és a dunnalúd a pehelytollak miatt czivódtak; végre megegyeztek abban, hogy az kapja közülök a tollakat, a ki a nap felkeltét elsőnek jelenti. A gödény nem mert aludni, hanem egész éjjel virrasztott, míg nem hajnalodni kezdett. A győzelemnek olyannyira megörült, hogy elkiáltotta magát, miáltal a dunnalúdat felriasztotta álmából. De a nap még nem tűnt fel a láthatáron és a gödény, a mely a virrasztástól kimerült, elaludt. A dunnalúd éjjel pihenvén, könnyű szerrel bírta most már a további virrasztást és igy ő jelenthette elsőnek a nap feljövetelét. A fogadás értelmében meg is kapta a pehelytollakat, míg a gödény nyelvét elvesztette, mert nem tudta féken tartani. (A gödénynek alig látható kicsiny nyelve van.)

Egy másik indián mese következőképen hangzik: Midőn az állatokat és növényeket megalkották — nem tudni kitől — azt a parancsot kapták, hogy hét éjjel virrasszanak, úgy a mint a fiatalok virrasztanak és böjtölnek, ha orvosságért imádkoznak. Megkisérelték és első éjjel majdnem valamennyi ébren is volt; de már második éjjel sokan elaludtak, harmadik éjjel még többen, úgy hogy hetedik éjjel csak a bagoly, a párducz és még egynehány állat virrasztott; ezek azután olyan szemeket kaptak, melyek sötétben is látnak, hogy éjjel megfoghassák az állatokat és madarakat, a melyeknek ekkor aludniok kell. A fák közül utoljára csak a czédrus, a fenyő, a pálma és a babér volt ébren, a melyek jutalmul örökzöldek maradtak és gyógyítóerejűek lettek; a többieknek meg ezeket mondották: miután nem voltatok állhatatosak, veszítsétek el minden télen leveleiteket. (Mooney, Myths of the Cherokee. 19. ann. report of the americ. ethnol. 24. o.)

A tárgy és az eszmék hasonlósága még sok más példával is bizonyítható. Bármily szédítőnek tessék is első pillanatra a világon fellelhető mesék nagy száma, behatóbb megfigyelésnél felismerjük mégis az inventió csodálatos rendszerességét és könnyen megállapíthatunk sok typust, mely valamennyi népnek közös tulajdonát képezi, melyeket ezek sehonnan sem vettek át, hanem valamennyit a természetes érzelmek önállóan szülték. A néppsychologia megismerésére a természetrajz köréből vett eredeti mesék kimerítő gyűjteménye kétségkivül nagy hatással lesz.

Más kérdések merülnek fel, ha a néptől néphez vándorló hasonló nemű átvett meséket tanulmányozzuk. Lehetetlen eredetre és terjedésre vonatkozó általános szabályokat megállapitani. De kétségkivül helytelen feltennünk, hogy India tulajdonképeni hazájuk, ámbár tagadhatatlan, hogy egy részük onnan származik. Összehasonlításra, történelemre és földrajzra van szükségünk minden egyes mese vizsgálatánál, de sok esetben még így sem jutunk eredményhez. A világtörténet, a bonyolódott kereskedelem és forgalom, a hazátlan rabszolgaság végre azon egyé-

nek tarka sokasága, kik hivatva voltak ily mesék megőrzésére, sokszor megakasztanak a fejlődésmenet vizsgálásánál és egész sereg bonyolódott kérdés elé állitják a kutatót. Mindazonáltal megismerhetjük azon tényezőket, melyek a mesék elterjedésénél szerepelhettek; a politikai és kulturális mozgalmak mellett mindenekelőtt a buddha, mohamedán, talmudikus és középkori irodalom sorolhatók ide. A legendás tárgyak nagy részét a keresztény egyháznak köszönhetjük. Különösen elővigyázónak kell lennünk ama kérdés megvilágításánál, hogy mely pogány elbeszélést alakitott át a keresztény vallás saját tanai szerint; mert hiszen pogány ünnepeket is átvett az egyház. Ismert közönséges dolog, hogy régi pogány mithikai alakok helyébe a keresztény korban bibliai személyek lépnek. A mesék eredetének és terjedésének vizsgálásánál felmerülő nehéz kérdéseket, legkönnyebben a természetrajz köréből vett tárgyaknál sikerül majd tisztázni, melyek ugyan csak kicsiny és meglehetősen határolt csoportot képeznek. De azon eredmények, melyeket amazok rendszeres kutatásával elérünk, előreláthatólag a meseirodalom többi ágaiban is értékesíthetők lesznek. Alulírott, hogy alapos összehasonlitás czéljából bő anyagot gyűjthessen, különböző országok néprajz-ismerőivel lépett összeköttetésbe s az így egybeszerzett anyag rendszeres és biráló feldolgozását és kiadását tervezi. Jelen sorok czélja, hogy Magyarországon is ilyen mesék kutatására serkentsék az olvasót. Bármily csekély adatért is igen hálás volnék.[1]

Dähnhardt Oszkár dr.

IRODALOM.

Archiv für Religionswissenschaft. Unter Mitredaktion von H. Usener, H. Oldenberg, C. Bezold, K. Ph. Preuss herausgegeben von *Albrecht Dieterich* und *Thomas Achelis*. Siebenter Band, erstes und zweites Heft. Mit 38 Figuren im Text und auf einer Tafel. Leipzig, Verlag von B. G. Teubner. (544 l.) Ára 16 márka.

Öt év a néprajz történetéből czimű ismertetésünkben rámutattunk arra a — korszerű kifejezést használva — villanyos gyorsaságú fejlődésre, a melylyel a néprajz, szinte napjainkban, polgárjogot szerzett magának a már eddig önállóknak elismert tudományok között. Az ismeretes *Archiv*-nak az a kötete, a melyet ezúttal olvasóinknak be akarunk mutatni, igen feltünő és érdekes példa a néprajz e rohamos térfoglalására. Ime egy hat esztendős vallástudományi folyóirat, a mely hirtelen egyet fordít irányán és czélul tüzi ki kikutatni: „a vallások etnikai alapjait, az antik vallások letüntét, a kereszténység keletkezését s a teologiával egyesíteni a filológiát, néprajzot (Ethnographie, Völkerkunde) és néptant (Volkskunde)". A ki némely különben tiszteletreméltó vallástudományi irányzatoknak a néprajzi

[1] Fölkérjük e folyóirat munkatársait és olvasóit, hogy a mennyiben az e közleményben tárgyaltakhoz hasonló természetrajzi mesékről tudomásuk van, ezeknek leírását hozzánk közlés czéljából minél hamarabb beküldeni szíveskedjenek. *Szerk.*

magyarázattól való ideges tartózkodását ismeri, az e folyóirat irányváltozásának fontosságát megérti.

Egy kis, az említett változást megokoló szerkesztői beköszöntő után Hermann *Usener* bonni tudósnak „Mythologie“ czímű közleménye nyitja meg e kötet értekezéseinek díszes sorát. Tárgya: a mithológia és vallástörténeti kutatás tartalmának és czéljának megállapítása. Módszertani irányú elmélkedéseinek menete a következő: A mithológiának és vallástörténetnek nyelvhasonlítási alapon nyugvó iránya tarthatatlan. E merev s inkább szélsőségekre vonatkozó felfogás megfelelő szerepkörrel s nem ily jogtalanul általánosítva igen régi gondolat: „Nicht die Namen und Worte, sondern die Vorstellungen können der Hauptgegenstand der Vergleichung sein“. De jogtalanul teszi hozzá: „Damit fällt denn auch die Möglichkeit, auf dem Wege der Wortvergleichung die Vorgeschichte einer Religion herzustellen“. Mi legyen hát a kutatás útja? Usener itt módszertani fejtegetéseit a tekintélyes tagadással befejezve így folytatja: Az ősember előtt minden érthetetlen volt, mindent csodával magyarázott, mindent csodával appercipiált. Összes erkölcsi fogalmaink és élettörvényeink őseredeti vallásos kötelmekből fejlődtek. Ne tegyünk hát különbséget *vallásos* és *mithológiai* tények között. Azonegy lelki fejlődés különböző fázisai ezek. Minden babonában hittek valaha, vallásos minden babonának eredete. A varázslatban való hit isten és ember egymáshoz való viszonyának kiindulási pontja. A keresztény hitélet áldó cselekvései, mondja Usener, semmiben sem különböznek a varázserejű cselekvésektől. A pogány világ teljes egészében bevonult a kereszténységbe. Csak a nevek és külső formák változtak meg.

Czikkekre beosztott értekezésében a varázslatnak és vallásnak azonosságát így kifejtvén folytatja megszakított módszertani elmélkedéseit. A módszer történeti legyen és összehasonlító. Vannak népek, a melyeknek története bizonyos mithológiai fejlődésekre különösen jó például szolgálhat. Az istenszemélyek fejlődése legtisztább a római mithológiában. A házközösség (Hausgemeinschaft) intézménye a déli szlávok specialitása. E tények eredetét előbb egy nép életén belül az illető nép történeti kútfőinek tanulmánya alapján kell kikutatnunk. Csak azután következzék a hasonlítás és pedig előbb rokonoknak s csak azután idegeneknek, de a kutatás tárgyában egyezőknek összehasonlítása. Különben empirikus legyen a módszer. Előzetes okoskodás halálos hatással volna vallásfilozófiai törekvésekre.

Ez úton megállapíthatjuk, hogy minden mithológiai tény két forrásra vezethető vissza. Vagy személyesítésnek, vagy képes beszédnek (Verbildlichung) köszöni létét. Áll ez arra is, a mit *pogány*-nak nevezünk, arra is, a minek hite mélyen bele van oltva lelkünkbe. A hitélet összes tényeinek egymás mellé rendelése s e gondolat őszinte, bátor kifejezése valóban méltó kezdet e folyóirat új irányához.

Julius *Wellhausen* „Zwei Rechtsriten bei den Hebräern“ czímmel az uralkodó olajjal való felkenésének, mint jogszokásnak eredetét kutatja. Bibliai adatok alapján két csoportra oszthatók e jogszokás esetei: 1. A próféták az olajjal való felkenéssel csak megjósolták azt, hogy a fölkent uralkodó lesz. Sámuel a kis Dávidot fölkeni (Sám. 16.) annak jelöléseül, hogy Dávidot Isten királylyá fogja tenni. 2. A pap kenése tényleg a hivatalba való léptetés nyilvános aktusa. Az egész szokásnak őseredeti alakja talán a kézzel való megérintés, a mellyel mintegy a testi érintkezés alapján a szellemi fluidum átömlesztésére gondoltak. Czikkének

második förésze néhány új adattal világítja meg azt a zsidó jogszokást, hogy a személyi birtoklást úgy jelezték, hogy a birtoklott személyre a birtokos ruhája szabad szárnyait borítá (v. ö. Ruth 3, 9 stb.).

A következő közlemény a római mithológiára vonatkozik. Benne a hallei Georg *Wissova* Ernst Samterrel szemben (Familienfeste der Griechen und Römer, Berlin 1901) azt bizonyítja, hogy a *lar*-kultusznak nincs semmi kapcsolata a lélek- s általában az ős-kultusszal s a személy- és lélek-kultuszok rendszerébe be nem illeszthető. A lar-ok *(lares)* eredetileg *nem* tartoztak a házi tűzhelyhez, hanem a szabad, mezei élet nyilvánulásai, közelebbről: a mezei birtokok védői valának. Minden egyes földbirtoknak volt egy speciális lar-ja, ezt a hozzátartozó *familia* tisztelte. Mikor a mezei élet mintegy összesűrűdött a városi életbe, a *lar familiaris* bevonult a házba és ott Vestával meg a Penates-szel a tűzhely-istenségeknek csoportját alkotta. Ezeket aztán közös gyűjtőnévvel *Lares*-nek nevezték el s egymástól később nem különböztették meg szigorúan, de a lar-nak az a speciális sajátsága, hogy nem személyhez, hanem helyhez fűződött, hogy tehát sohasem beszélhetünk személyeknek és nemzetségeknek lar-jairól s hogy a *lar* szó nagyterű metonimikus alkalmazásaiban mindig a házat jelzi és soha előbbi vagy jelenlegi birtokosát. A lar-nak ez a sajátsága mindvégig megmaradt.

H. *Holtzmannak* tisztán theológiai vonatkozású értekezése után („Sakramentliches im Neuen Testamente" a czíme) L. R. *Farnell* angol nyelvű czikkében („Sociological hypotheses concerning the position of women in ancient religion") összeállítja a Földközi-tenger partvidékén levő országok vallásaiban s általában néprajzi életében a nemek szerepét. A tárgyalás legnagyobb része a görögországi viszonyokkal foglalkozik. Szintén angolul szól de *Groot* „Wu Tsung's Persecution of Buddhism" czimű czikkében. Tárgya a buddhismus történetének egy epizódja, a IX. században élt Wu Tsung anti-buddhistikus törekvéseinek történeti jellemzése.

Richard *Wünsch* közleménye Herondas negyedik mimiambusát (czíme: Ἀσκληπιῷ ἀνατιθεῖσαι καὶ θυσιάζουσαι) interpretálja s az interpretálásnak ama kor vallására vonatkozó következtetéseit fejti ki. Parasztasszonyok — meséli a szöveg — ajándékkal Asklepioshoz járulnak s vezetőjük, kinek házából Asklepios nehéz betegséget terelt el, himnikus üdvözlő beszéddel szólal meg. Hálájuk kifejezésének három a módja: ima és kétnemű ajándék (szentelt ajándék és áldozás). Szerzőnk e három aktust részletezi és kifejti vallástörténeti vonatkozásaikat. Az egész Asklepios-kultusz, különösen a későbbi hellénéknél, kiknél Asklepios nemcsak egyeseknek megmentője, hanem már σωτὴρ τῶν ὅλων, azt a gondolatot kelti, hogy Asklepios Krisztusnak pogány mása, valóságos pogány Jézus.

A következő közleményt Georg *Karr* írta. Czíme: „Altkretische Kultstätten". A Krisztus előtt 2000 évvel virágzott ó-achai kultura emlékeiből igyekszik megállapítani e kultura vallási elemeit. A képnek, a melyet e fejtegetésekből nyerünk, alapvonásai a következők: Ez ó-achai vallási kultusznak nem voltak képei és nem voltak templomai. Isteneiket barlangokban, vagy szentelt berkekben és földterületeken tisztelték. E vonások az ó-achai kultura egész életén (körülbelül ezer évről van szó) keveset változtak. Nagy isteneik közül, kiket teljesen emberi alakúaknak képzeltek el, a legfőbb a Knosos-palota dupla-bárdú ura, a hellén Zeusz őse. Szembeszökő, hogy Kréta őslakói nem vettek át semmit a velük oly gyakori érint-

kezésbe jutó egiptusoktól. Önálló ősvilág ez, melynek eredet dolgában a kelethez sincs semmi köze s melyben a későbbi hellén világ ősi elődjét kell becsülnünk.

A „Panislamismus“ czímű közleményben a jelennek egy érdekes témáját meríti ki C. H. *Becker*. Arról az érdekes *áramlatról* van szó, a mely az utóbbi években az izlamról szóló irodalomban „panislamismus“ néven oly gyakran előfordul. Az értekezés ez áramlatnak lényegét, eredetét és különböző időkben való különböző nyilvánulásait fejtegeti. A szó maga (analogonul a „panslavismus“-hoz és „pangermanismus“-hoz) azt az irányzatot jelenti, melynek végső eredménypontja az összes muzulmánoknak egy izlam birodalomban való egyesülése. Rajta tehát — a mint történeti fejlődésén Becker oly világosan kimutatja — nem valami politikai szervezetet kell érteni, hanem egy közös, eleven erőktől kitűzött tendentiát.

Folyóiratunk új irányának tervezete szerint minden kötetben lesz a nagy értekezések után egy *Berichte* s egy *Mitteilungen und Hinweise* rovat. Az előbbinek nem bibliografiai a czélja. Az egyes szakoknak csak fontosabb könyvjelenségeiről lesz bennök beszámoló, teljességre a rovat nem törekszik. Időről-időre más és más szak könyveiről lesz e rovatban emlékezés. A mostani számban a fontosabb új-babilon-asszir vallást illető könyvekről értekezik C. *Bezold* s az indust illetőkről H. *Oldenberg*. Egyszer már kiadott, de azért megbecsülhetetlen — mert sokaknak hozzáférhetetlen — anyagot nyújt K. Th. *Preuss* „Religionen der Naturvölker“ czímű czikke. Preuss különösen a mexikói néprajz terén szerzett elévülhetetlen érdemeket. De ez összefoglaló ismertető törekvése is igen-igen fontos.

Belőle tanuljuk ama mondáknak (különösen teremtés-mondák, istenalakok stb.) sajátos alakjait, a melyek kulturátlan, vad törzseknél fordulnak elő és gyakorta kirínak belőlük a biblikus elemek. Nagy és nyilt kérdés, hogy vajjon itt egy közös ősfejlődés eleddig ismeretlen ágazatával van-e dolgunk, vagy talán — s ez a mi szerény és esetről-esetre igen reális alapú sejtésünk — a misszionáriusok hatásának tulajdoníthatók, olyanformán, hogy *a megtérített vadak mithosa az új bibliai elbeszélésekkel elvegyült s az elvegyített új mithikus elbeszélések a még meg nem térített vadakra is elterjedtek*. A kaliforniai *maidu* mondákban két szellem küzdelme határozza meg az emberek életének lefolyását. Az egyik *Coyote*, a gonosz, a másik a föld teremtője *Kodoyanpe*. Az utóbbi az embernek örökös, munka nélkül való boldog életet szán, vagy legalább a megifjulás kútjával akarja megáldani, de Coyote e tervet megsemmisíti. Kodoyanpe a földet egy vízben úszó tárgyból alkotta, símára, hogy kényelmes legyen a rajta való közlekedés, de Coyote technikai munkával és énekével egyenetlenné teszi a földet: hegyeket, völgyeket teremt rája. Ekkor a föld teremtője vízárral (özönvízzel) önti el a földet, de Coyote, a rombolás szelleme megmenekszik.

Egy láthatatlan, de mindenható isten képzete van elterjedve pl. a *kädo* törzseknél s a *wichitá*-knál. Ez isten, ki maga megközelíthetetlen, varázserővel ruház fel embereket. Sok törzs, irokéz módon, minden emberről bizonyos varázserőt tesz fel. Sokaknál e varázserejű emberek száma elszaporodik és mert erejüket gonosz czélokra használják fel, el kell őket pusztítani. A láthatatlan isten özönvizet küld, de közülök néhányan tizenkét földbe szúrt nádszálon (de az ő nádjukra gondoljunk !) megmenekülnek. Mikor az özönvíz már elmult, sajátságos dolog történik. A monda említést tesz, minden motiválás nélkül, egy galambról, a mely csőrében

valami növényt hoz. Azt se feledjük, hogy ez özönvíz előtt az emberek összevesznek az istennel, azért, hogy ha már mindent megteremtett az embereknek, minek teremtette a szörnyeket is, a melyek mindent elpusztítanak. Kell-e itt keresgélnünk sejtésünknek reális alapjait?

E kitépett adatok is mutatják, hogy milyen helyes e rovatnak berendezése. A Mitteilungen und Hinweise amolyan vegyes rovat lesz. Új felfedezésekről és régi, de eltemetett adatokról fog emlékezni és kérdésekkel a tudós olvasóknak egymással való érintkezését fogja elősegíteni. A mostani méltatja ama krétai sarkophag felfedezésének jelentőségét, a melyet 1904 júliusában a *Halbherr* vezetése alatt kutató olasz tudóscsoport hozott napvilágra. Apró ismertetések zárják be az újjászületett folyóiratot. Benne a néprajz, melyet méltán nevezhetnénk *a jövő tudományá*-nak, valóban hatalmas új fejlesztő erőt nyert.

Dr. Rubinyi Mózes.

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

A kincsvásárló szatócs. A nagyváradi kir. törvényszék folyó évi márczius 23-án érdekes bűnpert tárgyalt, melynek szereplői a „jó falusiak" sorából kerültek, a kiket éveken át fosztogatott egy maniákus szédelgő asszony. Holmi talált kincsről szóló mesével éveken át zsarolta a szegény embereket, sőt becsapta még a falu eszét, Friedmann J. szatócsot is. Friedmann sokat hallott beszélni holmi rettenetes nagy kincsekről, drágakövekről, régi pénzekről, a mit garmadába rakva őriz már másfél évtized óta Osvát Józsefné telkesdi paraszt asszony, a ki a kincset találta s azóta vár valakire, a ki a rengeteg kincset értékesíteni tudja. Ezzel a mesével különben tele van még ma is az egész Körösvölgy népsége, sőt sokan vannak, a kik azt állítják, hogy ők a saját szemükkel látták, a mikor a kincsek őrzője holdvilágos éjjeleken az udvarára kiterített lepedőkben garmadába rakta a temérdek drágaságot, vékaszámra menő arany- és ezüstpénzeket s hajnal hasadtáig eltisztogatta azokat. Nyiltan azonban senki sem mert beszélni a dologról, mert az asszony *szellemveréssel* és *rontással* fenyegette azokat, kik titkát elárulják. Friedmann praktikus ember létére megalkudott a kincsőrző asszonynyal, hogy kétezer forintért megkapja a kincs negyedrészét, azonban ráadásul ő reá hárult volna az értékesítés feladata. Át is adott az asszonynak először hatszáz, azután pedig kétezer koronát, de az igért kincsekből egy pár régi tallérnál egyebet nem látott. Mikor aztán látta, hogy rászedték, jelentést tett a csendőrségnél, a mely Osváth Józsefnét elfogta. A vizsgálat folyamán kiderült, hogy a szédelgő asszony, a kinek csak egy kis háza és kevés földecskéje volt, megvásárolt egy több mint százezer koronás birtokot. A birtokvételnél szerepelt Eötvös Károly is, a kinek szintén elmondták a talált kincs meséjét s nagyobb nyomaték kedvéért letétbe is helyeztek nála kétszáz darab Mária Terézia korabeli ezüst tallért is. Hanem ezzel aztán úgy látszik, kimerült a mesebeli kincses-bánya, mert többet se vittek hozzá a birtok árába. Kitudódott az is, hogy Osváth Józsefné évekkel ezelőtt már követett el hasonló szédelgéseket és hogy egy időben mint közveszélyes hiszterikus őrült elmegyógyintézetben is volt, a honnan azonban mint javult beteget kibocsátották. A tárgyalás folyamán Osváthné azt vallotta, hogy 18 esztendővel ezelőtt csakugyan talált kincset a fundusán Telkesden, de az első években nem mert róla szólni senkinek, csak apránként adott ki 1—2 régi pénzt. Ismerősei végre találtak egy ügyes embert, ki a kincs dolgában eljár s elhozták Friedmann Józsefet, a kit mint *oláh pópát* mutattak be neki. A 2600 korona fejében át is adott neki pontosan megmérve, kilencz kiló aranyat és egy zacskó ezüst pénzt kilencz ezer forint értékben. Csakhogy Friedmann nem fize-

tett többet s mikor az arany árát követelte, azzal felelt, hogy feljelentette. „Leteszem a lelkem, kezét csókolom, hogy így volt, tekintetes törvényszék! — fejezte be a vallomását — s nem is bíztam volna benne, ha tudom, hogy zsidó, de nekem mint a pópát mutatták be, hogy jobban higyjek s így kifosztottak." Ezzel szemben Friedmann azt állította, hogy egy pár régi pénzen kívül semmit sem kapott s a kilencz kiló aranyról szóló történet csak mese. A tanuk javarésze kitérőleg vallott, főleg az egyik semmire sem akart emlékezni. „Elvette az eszemet Osváthné, instálom, azért nem emlékszem." „Hát aztán hogy vette el?" kérdezte végre is az elnök. „Azt már nem tudom, de hogy elvette, az bizonyos", felelte a tanu s azontúl sem vallott semmit. Az iratok felolvasása után befejezték a bizonyítási eljárást. Lázár Márton kir. alügyész vád- és Poynár Szevér dr. védőbeszéde után a törvényszék ítélethozatalra vonult vissza. Rövid tanácskozás után az elnök kihirdette az ítéletet, a mely meglehetős meglepetést keltett. A bíróság Osváth Józsefnét fölmentette a csalás vádja és az összes következmények alól. Az ítélet ellen az ügyész felebbezést jelentett be, a védő és a vádlott belenyugodtak. (Nagyváradi Napló, 1905. évi márcz. 23. sz.) *E.*

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1905 január 18-ikán d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott felolvasó és rendes választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *György* Aladár és *Munkácsi* Bernát alelnökök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Herrmann* Antal titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Mader* Béla ellenőr. A választmányi tagok közül: *Ásbóth* János, *Gönczi* Ferencz, *Katona* Lajos, *Kausz* Sámuel, *Kunos* Ignácz, *Pápay* József, *Vikár* Béla. A rendes tagok közül: *Bátky* Zsigmond, *Téglás* Gábor, *Madarassy* László és *Timkó* György. Jegyző: *Ernyey* József.

Az elnök a felolvasó ülést megnyitja és felkéri *Kunos* Ignácz dr.-t, hogy a napirendre kitűzött: A török népmesékről cz. tanulmányát mutassa be. Utána *Gönczi* Ferencz olvasta fel Csordás-farkas cz. értekezését.

A zárt választmányi ülésen az elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére *Krausz* S. és *Vikár* B. tagokat kéri fel. Olvastatik a mult ülés jegyzőkönyve, a mihez *Munkácsi* B. felszólal és azt kéri, hogy az írói honorarium ügyében hozott határozat szó szerint közöltessék. Ennek értelmében a tiszteletdíjak megállapítása háromféle kulcs szerint történik: 1. Fejtegető czikkek és bírálatok nyomtatott ívenkint 80 korona, a leíró és közlő czikkek ívenkint 40 korona, a középminősítésű (fejtegetve leíró) czikkek pedig ívenkint 60 korona honorariumban részesüljenek.

Ennek kapcsán több választmányi tag kérdést tesz az iránt, hogy az így megállapitott kulcs maximuma, illetve minimuma, mikép lesz alkalmazva? Az elnök indítványára a választmány kimondja, hogy a kulcs megállapítása a szerkesztők belátására legyen bízva és az elnökség az általuk megállapított honorariumot utalványozza.

2. A folyó ügyek referálásánál a főtitkár jelentést tesz a lap átalakítása ügyében tett további lépéseiről. Bemutatja az ajánlott papirmintát, a próbanyomást és a borítékot. Tudomásul szolgál.

3. *Krausz* S. indítványozza, hogy a lap élén mindenkor ismétlődő főczim, mely a kötött példányokban zavarólag hat, úgyszintén a lapfőkön alkalmazott vonal mellőztessék, miáltal a lap terjedelme gyarapodni fog. Az indítványt elfogadják.

4. A főtitkár referál az egyes füzeteknek hátnyomással leendő ellátása ügyében tett lépéseiről. Technikai okok miatt nem teljesíthető. Tudomásul szolgál.

5. A főtitkár jelenti, hogy a feles példányoknak egy kötetbe való fűzését hátnyomással a nyomda elvállalta. Tudomásul szolgál.

6. Olvastatik a helsingforsi Finn-Ugor Társaság köszönő levele az Ethnographia megküldéseért. Tudomásul szolgál.

7. A főtitkár jelenti, hogy a gyermekművészeti bizottság *Vikár* B. és *Gönczi* F. vál. tagokat tagjai sorába pótlólag felvette. Tudomásul szolgál.

8. A pénztáros jelenti, hogy nyolcz tag kilépését jelentette. Tudomásul szolgál.

9. A pénztáros előterjeszti a kiadásokról és bevételekről szóló kimutatásait s ezek alapján a jövő évi költségvetés vázlatát. Tudomásul szolgál.

10. Az alelnök jelenti, hogy a Keleti Szakosztály, mint a Nemzetközi Ázsiai Társaság magyar osztálya működésével szorosabban óhajt csatlakozni a társasághoz, ezért felolvasásait, valamint kutatásainak eredményét a társaság ülésein fogja megtartani. Tudomásul szolgál.

11. A pénztáros tagajánlásokat jelent be: *Déchy* Mór (aj. Szalay Imre), *Liber* József dr. (aj. Gönczi Ferencz), *Popa* Péter, Alsó-Kajanel, Hunyadmegye (aj. Timkó György). Megválasztatnak.

Ezzel a tárgysorozat végére érve, az elnök az ülést berekeszti.

K. m. f. *György* Aladár s. k. alelnök, *Ernyey* József s. k. jegyző. — Hitelesítik: *Vikár* Béla s. k., *Krausz* Sámuel s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1905 február 15-én d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát és *György* Aladár alelnökök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Herrmann* Antal titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Mader* Béla ellenőr és *Ernyey* József jegyző. A választmányi tagok közül: *Alexics* György, *Balassa* József, *Huszka* József, *Karácsonyi* János, *Katona* Lajos, *Kunos* Ignácz, *Pápay* József, *Semayer* Vilibáld, *Solymossy* Sándor, *Szinte* Gábor és *Vikár* Béla. A rendes tagok közül: *Négyessy* László, *Déchy* Mór, *Hathalmi Gabnay* Ferencz, *Téglás* Gábor, *Bátky* Zsigmond, *Timkó* György, *Madarassy* László, *Bán* Aladár, *Zempléni* Árpád és *gróf Széchenyi* Béla koronaőr.

Az elnök az ülést megnyitja s felkéri *Munkácsi* Bernát dr.-t, hogy adja elő a napirendre kitűzött tanulmányát: „A magyar őshaza kérdéséről". A kérdéshez hozzászóltak *Déchy* M. és *Sebestyén* Gyula, mire a felolvasó reflektált. A hosszabb ideig tartott vita miatt a felolvasó ülés második pontja: *Herrmann* Antal: Vikár B. Kalevala-fordítása, a szerző kívánságára elmaradt.

A felolvasó ülést zárt választmányi ülés követte. *György* Aladár alelnök kimentve az időközben távozott elnököt, megnyitja az ülést és a jegyzőkönyv hitelesítésére *Karácsonyi* János és *Katona* Lajos vál. tagokat kéri fel. 1. A mult ülés jegyzőkönyvét észrevétel nélkül hitelesítik. — 2. A főtitkár referál a folyó ügyekről s bemutatja *Kuhač* Xav. Ferencz levelét, melyben a társaság részéről kapott gratuláczíót megköszöni. — 3. Bemutatja a Jókai-szoborbizottság átiratát, melyben a szobor javára adományt kér. A választmány e czélra 50 koronát szavaz meg. — 4. A főtitkár jelenti, hogy a lipcsei „Verein für sächsische Volkskunde" csereviszonyt óhajt. Elfogadják. — A budapesti tud. egyetem könyvtára kéri társulatunk kiadványait, illetve a folyóirat régi folyamainak kiegészítését. Elfogadják azzal a kikötéssel, hogy ritkább számok megváltandók, a többieket a könyvtáros ingyen adja át.

Ezután *Herrmann* Antal szólal fel elmaradt felolvasása tárgyában és azt indítványozta, hogy a társaság a Kalevala ismertetéssel kapcsolatban melodramatikus előadást rendezzen a Kalevalából, finn jelmezek és hangszerekkel, lehetőleg a M. N. Múzeum dísz-

termében. A választmány több rendbeli felszólalás után kimondja, hogy a tervhez elvileg hozzájárul s végrehajtásával az indítványozót, illetve *főtitkárt* és *Semayer* Vilibáldot bízza meg.

A pénztáros beszámol a pénztár 1905. évi február 15. zárlat szerinti állapotáról. Bevétel 3217·84 K., kiadás 3194·87 K., állapot 22 K. 97 fill. Takarékbetét 2286·48 K., kiadás 777·23 K., maradvány 1509 K. 25 fill.

A pénztáros jelenti, hogy előfizetőkül, illetve tagokul jelentkeztek: a *budapesti III. kerületi főgimn.*, a *verseczi reáliskola*, a *balatonfüredi közs. iskola*, *Láng* J. kereskedő Nagyváradon és *Reichardsberg és Társa* czég. Tagokul jelentkeztek: *B. Balogh* Benedek, *Gyulai* Ágost, *Thury* Zs. és *Gombocz* J. Felvétetnek.

Végül az alelnök előzetes megbeszélés alapján a közgyűlés napjául márczius 22-ikét ajánlja, mit a választmány tudomásul vesz. Ezzel az ülés 7 óra 45 perczkor véget ért.

K. m. f. *György* Aladár s. k. alelnök, *Ernyey* József s. k. jegyző. — Hitelesítik: *Katona* Lajos s. k., *Karácsonyi* János s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1905 márczius 22-én d. u. 4 órakor a M. Tud. Akadémia képes termében tartott választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát és *György* Aladár alelnökök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Herrmann* Antal titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Mader* Béla ellenőr, *Ernyey* József jegyző. Résztvesz az ülésen Gróf *Zichy* Jenő v. b. t. t. a keleti szakosztály elnöke. A választmányi tagok közül *Mahler* Ede, *Kunos* Ignácz, *Szinte* Gábor, *Melich* János, *Kováts* László, *Vikár* Béla, *Tagányi* Károly, *Pápay* József és dr. *Bátky* Zsigmond.

Az elnök megnyitván az ülést a jegyzőkönyv hitelesítésére *Szinte* Gábor és *Mahler* Ede tagokat kéri fel. Ezután konstatálja, hogy a választmányi tagok határozatképes számban gyűltek össze a közgyűlés tárgysorozatának előkészítésére. Mivel az alapszabályok szerint a közgyűlésen teendő netaláni indítványok, legalább két héttel megelőzőleg írásban terjesztendők be, az elnökség idejekorán szétküldte a meghívókat, mely alkalommal minden tag megkapta a társulat zárszámadásait is. Ezenfelül gondoskodott a meghívóknak lapok útján való közléséről. Indítvány nem érkezett, ennélfogva csupán a megállapított tárgysorozat 1—9. pontja jönnek figyelembe. Ezután felkéri a főtitkárt, hogy tegye meg előterjesztését.

A főtitkár bemutatja *Baróti* Lajos vál. tag levelét, melyben betegségére való hivatkozással lemondását jelenti. Utólag vidékre való költözését közli s megismétli lemondását. A választmány megemlékezve Baróti Lajos érdemeiről, lemondását nem veszi tudomásul s vidéki választmányi tagul továbbra is megtartja.

A pénztáros röviden bemutatja jelentését s annak néhány pontjára nézve utasítást kér. A választmány az eredeti szöveget fogadja el. A pénztáros új tagokat jelent be: *Markovits* Kálmán huszárszázados, Czernowitz (aj. Feichtinger Győző); *Péterfy* Márton tanító, Déva (aj. Szabó Imre) és *Vakarcs* Kálmán főgimn. tanár, Nagykikinda (aj. Sztója Miklós), Dr. *Domanovszky* S. tanár, Budapest; *Undi* S. Mariska tanár, Budapest (aj. Ernyey József); *Kormos* T. egyet. gyak.; *Littke* A. egyet. tanársegéd (aj. Timkó Gy.); *Sebők* S. tanár, Fogaras (aj. Semayer V.); Dr. *Tóth* Zs. tanársegéd (aj. Dr. Bátky Zs.); *Irczing* F. tanárj., Budapest (aj. Herrmann A.). Egyhangúlag megválasztatnak.

A mult ülés jegyzőkönyve megjegyzés nélkül hitelesíttetik, mire az elnök az ülést a közgyűlés idejéig felfüggeszti.

A M. Néprajzi Társaságnak 1905 márczius hó 22-én tartott rendes évi közgyűlése.

I.

Szalay Imre elnök megnyitó beszéde.

Tisztelt Közgyűlés!

Ismét elmult egy év, melynek a néprajz terén elért eredményei újabb bizonyságot nyújtanak eme tudományágnak terjedéséről és fejlődéséről, nemkülönben arról a fontos szerepről, a melyet az, mint a történelem segédtudománya hivatva van — főleg a nemzetek őstörténetének felkutatásában — elfoglalni. Ez a tétel áll különösen reánk magyarokra, a kiknek az őshaza felé vezető úton irányitóul szolgál.

A régiségtudomány fáradhatatlan kutatások révén s a hazánkban talált sírleletek nyomán pontosan megállapitotta immár a magyar bevándorláskori leletek typusát, eme leleteket kell nyomról-nyomra követnünk az uralaltaji néptörzsek hazájába kelet felé, amaz útakon, melyeket történelmünk legrégibb forrásai mint a bevándorlás útját általánosságban jelölnek meg s íme ebben rejlik az Oroszország által kezdeményezett „Közép-Ázsiai nemzetközi egyesület“ nagy fontossága reánk nézve, a melynek magyar bizottságában, hála kormányunk meleg érdeklődésének és anyagi támogatásának, különösen társulatunk Keleti Szakosztályának s Nemz. Múzeumunknak fontos szerep jutott.

Inter arma silent musae; Oroszországnak Japánnal most folyó háborúja és az Oroszországban dúló belviszályok ezt a tudományos kutatást egyidőre ugyan megakasztották, nem tehető fel azonban, hogy az emberiség bölcsőjének felkutatása, a mely az egész tudományos világnak oly élénk érdeklődésével találkozik, majdan — remélhetőleg nem tulságosan messze időben — újból napirendre ne kerüljön.

Különösen Magyarországot illetőleg bátran elmondhatjuk, hogy ez a kérdés, a mely bennünket magyarokat első sorban érdekel, már a legrégibb idő óta kutatásainknak czélpontja; kezdve a XIII. században élt Julian baráton, a ki mint hittérítő járt az őshaza táján, le egészen a XIX. századig számos kutató járt Ázsiában, kik között csak a legújabbat, gr. Zichy Jenőt, Keleti Szakosztályunk egyik elnökét emlitem, mint a ki három expediczíót vezetett saját költségén ugyane czélból Ázsiába s különösen utolsó, harmadik ázsiai utazása leirásának VI. kötetében „Keleti kutatások a magyarság eredetének felderítése érdekében“ czím alatt, tapasztalatait eme nagyérdekű, gazdagon illusztrált műben foglalta össze. Legyen szabad mélyen tisztelt Tagtársunknak a magyar néprajz érdekében tanusitott eme hazafias áldozatkészségéért jelen közgyűlésünkből társulatunk melegen érzett hálájátkifejeznem.

A történelmi kapocs kiderítésére azonban korántsem egyedül a régészeti leletek és a történettudomány, hanem mint vele egyenrangú fontosságú tényezők a nyelvkutatás és különösen a primitiv műveltségű népeknél, a föld népének konzervativ szelleménél fogva munkaeszközei, szokásai, háziipari termékei, népdalai, babonái, mindmegannyi nélkülözhetetlen segédeszközt nyújtanak.

Ez utóbbiaknak gazdag tárháza a M. Nemz. Múzeum Néprajzi gyűjteménye, a melynek kiegészítésére nagy és fontos lépés történt a vallás- és közoktatásügyi és a kereskedelmi miniszter urak együttes megállapodása folytán, a midőn a kereskedelmi miniszter úr, minisztertársa megkeresésére elvileg kijelentette, hogy a városligeti Iparcsarnok kisebbik felét a M. N. Múzeum néprajzi osztályának czéljaira tiz évre csakis az aránylagos épületfentartási költségek fejében átengedi s biztos kilátásunk van rá, hogy ez a fontos ügy rövid időnbelül finalizáltatni fog. Az iparcsarnok helyiségei a mostani helyiségeknek körülbelül háromszorosával érnek fel, ezekben azután lehetséges lesz az összes gyűjteményanyagot rendszeresen felállitani, a kétes tárgyakat hitelesen meghatározni, a hiányokat pótolni, egyszóval elérni azt a czélt, a mire a M. N. Múzeum törekszik, hogy t. i. olyan magyar néprajzi gyűjteménye legyen, a mely magában foglalja magyar lakosságunk, a hazánkban lakó nemzetiségi lakosok, az ország határai körül lakó s ennek folytán hazánk néprajzára befolyást gyakorló szomszédok néprajzát, továbbá a történelmi fejlődés folytán velünk kapcsolatban állott nemzetek pl. a törökök, a lengyelek, a déloroszok néprajzát, végül a földrajzi, történeti és néprajzi tekintetben reánk oly fontos Kaukázus és Kaspi-vidéki törzsek, legfőképen pedig a finn-ugor rokon népek néprajzát.

Ilyen irányban összeállitott néprajzi gyűjtemény hazánk jelenének és multjának kimerithetetlen kincsesbányája, a tudományos világra nézve, egy a maga nemében egyedül álló gyűjtemény lesz.

Társulatunknak azonban nemcsak a bel-, hanem a külföld néprajzára is figyelmet kell forditania: Így nagy érdekkel bir reánk az Osztrák mérnök- és építészegylet becses illusztrált kiadványa az osztrák házról, melynek legutolsó füzetében több határszéli, magyarországi német lakóház képét adja.

Nagy figyelmet érdemel a német birodalmi tanácsnak Luschan berlini múzeumi osztály-igazgató javaslatára kimondott ama határozata, a mely szerint a német gyarmatokban csak az gyűjthet néprajzi tárgyakat, a ki gyűjtését első sorban a berlini, másodsorban a német birodalmi vidéki múzeumoknak ajánlja fel; e részben a coloniális katonaság teljesit megbecsülhetetlen szolgálatokat, a mely úgy egészségügyi, mint gyarmatositási kérdésekben a benszülötteket és a kivándorlókat szemmel tartja s így a tudományos czélokat gyakorlatiakkal kapcsolja össze.

A finneknél az ural-altaji népekről szóló nagy történeti mű most várja befejezését; a francziák nemcsak hazai ősrégészetükkel, hanem hazájuk földjén túl is foglalkoznak már a nemzetek néprajzával; az oroszoknál az ottani kedvezőtlen közviszonyok daczára sem szünetel az ethnográfia terén való szorgalmas kutatás.

Szomorú kötelességet is kénytelen vagyok azonban teljesiteni, a midőn Társulatunk s illetőleg a néprajzi tudomány veszteségeiről teszek emlitést. E rövid bevezető szavaim keretében, bár a néprajz tudományát sok és súlyos veszteség érte évközben, csak három nevet akarok emliteni, ezek: Dr. Jókai Mór, Társulatunk tiszteleti tagja, ki az ő ragyogó tollával, költői szépséggel és a legmagyarabb érzéssel oly hiven tudta népünk sajátságait leírni, mint kivüle senki más.

Dr. Bastian, a berlini Museum für Völkerkunde nagyérdemű igazgatója, ki 80 évet meghaladott kora daczára ifjú hévvel kutatott a néprajz terén még legújabb időben is s éppen ilyen kutatásai közben fejezte be pár héttel ezelőtt munkás életét Trinidad szigetén.

Powel J. W. a Smithsonian Istitution washingtoni department of Ethnology igazgatója és második megalapitója, a tárgyi néprajz és az indián folklore oszlopa.

Az itt névszerint felemlitetteket, valamint a többi itt meg nem nevezett elhunytak emlékét kegyeletünk igaz kifejezése kiséri örök nyugalmuk helyére, működésük nyomai a néprajz terén, habár ők az emberi sors szerint földi vándorlásukat befejezték is, állandóan megmaradnak s a továbbfejlődés új meg új csiráját képezik, a melyeket életerős hajtásokká növel az utódok folytatólagos lelkes kutatása. Társulatunk is, traditióihoz hiven, minden irányban ápolja s elősegiti a továbbfejlődés eme munkáját, a melyre örvendetes felvirágozása teszi képessé.

Ezzel a Magyar Néprajzi Társaság XVII. rendes közgyűlését megnyitom.

II.

Dr. Sebestyén Gyula főtitkár jelentése.

Tisztelt közgyűlés!

Midőn tudományos testületünk történetének egy-egy elmult esztendejét e díszes gyülekezet előtt nyilvánosan elkönyveljük, figyelmünk önkénytelenül is ama nagy körvonalak felé irányul, a melyek multunkat és jelenünket, valamint tudományos környezetünk multját és jelenét is szorosan egybefoglalják. Kérdések támadnak, hogy fentartottuk-e multunkkal a kötelező kapcsolatot; ismertük-e a jelen minden terhes feladatát; tudatában voltunk-e mind ama vonatkozásoknak s éber gonddal bogoztuk-e azokat az érdekszálakat, a melyek egy egész terjedelmében felölelt tudománycsoportot minden szomszédos tudománycsoporttal és társadalmunk tudományra utalt rétegeivel is szervi összefüggésben tartanak? E kérdések árnyékában aztán nyomban jelentkeznek aggodalmak is: nincsenek-e a multnak és jelennek olyan mulasztásai, a melyek törekvéseinket bénították, munkásságunkat pedig meddőségre kényszerítették?

A rajokká szaporitható kérdéseknek és aggodalmaknak nyomban elibük vághatnék azzal, hogy társulati életünk még jóval fiatalabb, mintsem egy rövid év fordulója alkalmából ilyen számvetés elé volna állítható. De én nem ezt teszem, hanem helyette hivatkozom arra, hogy a ki ma így ítélkezni kíván, az a kérdések

és aggodalmak tartalmát onnan kénytelen meríteni, a honnan mi a választ is merítenénk: a mi társulati életünk eddigi történetéből.

A M. Néprajzi Társaság soha el nem muló érdeme marad, hogy megalapíttatása idején a néprajzi tudományok összeségét felölte s szakosztályainak felállításával megjelölte egyszersmind ama kereteket is, a melyeken belül a társaságnak köteles feladatai vannak. Elkülönítette a folklore, ethnographia, ethnologia és anthropologia ismét részekre tagozódó területeit; rámutatott a magyarság, a hazai nemzetiségek, az északi és keleti rokonnépek néprajzának tervszerű művelésére, valamint arra, hogy a szomszédos tudományoktól elhódított erők munkássága csak akkor érhet el teljes eredményt, ha a hazai, vagy hazai vonatkozású néprajz emlékeinek szintén lesz letéteményese, múzeuma.

Noha társaságunk életének eddigi három teljes lustrumában a tudományos, személyi és anyagi küzdelmek kálváriái is benne vannak, a gondosan alapozott munkásság időről-időre elszámolt eredményei mindig igazolták azt, hogy a társulati élet irányítói a hazai néprajz ügyét még a megpróbáltatás pillanataiban sem tévesztették szem elől. A nagy czél mindig ugyanaz maradt, csak a hozzá vezető útak megválasztásában, a teljesitendő feladatok sorrendjében voltak néha nagyobb rázkódások.

Az anyagi erőforrások hiánya már eleve lehetetlenné tette azt, hogy a hazai nemzetiségek és a magyar tájnyelvi területek néprajzát az egész vonalon kutassuk és feldolgozzuk. E helyett a szűkebb területre összeszoruló munkakör rendszerét kezdtük megállapitani úgy, hogy a feldolgozó tudományos fejtegetésekkel kapcsolatban a magyar és nemzetiségi hagyományok gyűjtőit is állandóan foglalkoztassuk. Munkaerők hiányában amott teret vesztett az anthropologia, mely veszteségünket azonban gazdagon pótolta az összehasonlító nyelvészetre támaszkodó ethnologia gyarapodása. A folkloristikai rész oldalán újabban gyarapodás mutatkozik a népzenei téren is.

Volt idő, midőn azok, a kik a néprajzi tudományok egész vonalon való egyenletes művelését tervezték, a nyelvészet nagyobb méretű beavatkozását aggódva szemlélték, sőt kifogásolták is; de utóbb kellemesen csalódtak, mert ma már tudjuk azt, hogy az összehasonlító nyelvészet világánál nemcsak őstörténetünkben, hanem összehasonlitó ethnographiánkban is könnyebben eligazodhatunk. E tudomány világánál domborodnak ki szemeink előtt legélesebben azok a tudományos feladatok, a melyeket reánk az a tudat ró, hogy a boldogtalan ural-altáji nagy népcsalád körében viszonylag mi magyarok vagyunk a legboldogabbak és leghivatottabbak is egyszersmind e népcsalád néprajzi és nyelvészeti emlékeinek megmentésére, tudományos feldolgozására és közkincscsé tételére.

E tudattól áthatva, alakította meg társaságunk a Keleti Szakosztályt, ez pedig nemzetközi jellegű folyóiratát, a Keleti Szemlét. A szakosztály tudományos sikerei ről a tisztelt közgyülés évről-évre hallott tartalmas jelentéseket; hall ma is, melyből büszkén veheti majd tudomásul azt, hogy a nagy Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság, mely a legelső sorban érdekelt magyarságot is csatlakozásra szólitotta fel, ezúttal bennünket késztiletlenül nem talált. A kivánt magyarországi bizottság gyorsan megalakult, mert csak a mi szakosztályunknak kellett magát kiegészítenie s a rendkívüli horderejű czélok szolgálatára vállalkoznia. Ezaz es emény támasz-

totta aztán néhány társunkban azt a kétséget, hogy az új bizottság nem teszi-e feleslegessé társaságunk e szakosztályának további fentartását. Az kétségtelen, hogy a szakosztály tagjainak munkássága ezután a hathatós állami támogatásban részesülő bizottság működési körét fogja legelső sorban gazdagítani; de ez még nem elegendő ok arra, hogy a mi tudományos testületünk kebelében korábban kialakult homogen intézményt — ha csak ideiglenesen is — megszüntessük. Ezért nem is volt nehéz a kétkedőket meggyőzni arról, hogy e cselekedetünk a társaság munkakörének megcsorbítását s egy olyan tőke elfecsérlését jelentené, a melynek az összehasonlító nyelvészet és összehasonlító ethnographia épp úgy hasznát veheti, mint a hogy hasznát vette a multban és igen nagy hasznát vette a jelenben is.

A Magyar Néprajzi Társaság programmjában szereplő múzeális tervek kis mustármagvából szintén terebélyes fa lett. A Magyar Nemzeti Múzeum rohamosan fejlesztett néprajzi osztálya ma már sikeresen teljesíti mindama feladatokat, a melyek a hazai néprajzi tudományok bokros feladatai közül a munka-megosztás természetes rendje szerint reá háramlanak. Míg az osztály az úttörés nehéz terheit viselte, a feladatok irodalmi részének teljesítése czéljából a Múzeum bennünket évi segélyben részesített. Midőn az osztály már megizmosodott és e terhek viselésére is vállalkozott, a múzeumi segélyt neki rendelkezésére bocsátottuk, hogy folyóiratunk melléklete gyanánt egy külön múzeumi értesítőt alapíthasson. A szerény, de szilárd alapokon nyugvó vállalat munkatársakat nevelt, rendelkezési alapját folyton gyarapította s így minden oldalról megerősödve, az anya-folyiratnak terjedelemben ma már csaknem egymértékese lett.

Az itt érintett két jelenség a hazai néprajz művelésének egyenletes voltát igen üdvös módon zavarta meg. Noha az áldás egyik esetben sem a mi társaságunk mezejét látogatta meg, tudatában vagyunk annak is, hogy a sikerben a mi társaságunk melegágyának szintén része van. Ennek elismeréseül a Múzeum néprajzi osztálya termelését hűségesen megosztja velünk, s bizonyára a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság kebelünkből alakult Magyarországi Bizottsága is talál módot a rokonságból folyó viszony ápolására és megszilárdítására.

A múzeumi melléklet megerősödése okozta, hogy folyóiratunk méreteit megváltoztattuk s a mellékletet az anya-folyóirattól elválasztottuk. Mindkét változást a szerkesztés körül fölmerülő és folyton szaporodó nehézségek tették szükségessé. A méretek megnagyobbítását a melléklet illusztrálása tette kívánatossá. A szétválasztást szintén az sürgette meg, hogy a havonként megjelenő mellékletet a rövid határidőkön belül illusztrálni pusztán technikai okokból nem lehetett. Most a melléklet kéthavonként megjelenő folyóiratunk füzetei közé iktatva negyedéves jelleget öltött. Hogy az évi tíz füzet továbbra is megmaradjon, folyóiratunkat a nagyobb formában hat füzetre kellett összevonni s így a szerkesztéssel járó nehéz munka tetemesen megkönyíttetett.

Sajnos, a méretváltozás alkalmával folyóiratunk terjedelme a régi maradt. Így aztán még érezhetőbbé válik az a régóta hangoztatott panasz, hogy a mai keretben munkásságunkat fokozni s az önként is folyton szaporodó becses termelést elhelyezni nem lehet. Pár éve rendszeresítettük ugyan a népköltészeti termékek rovatát, a melyet az idén a népzenei termékekével is kibővítettünk; ámde ez csakis a szerkesztésben mutatkozó tervszerűség igazolására alkalmas, különben pedig arról

tanuskodik, hogy a többi rovat terét voltunk kénytelenek megkurtítani. Ez különösen a néphit és népszokások rovatán észlelhető, holott épp e részben vagyunk anyaggal túlhalmozva. Kiadatlanul hever a téli népszokások ama másfélszáznál több gyűjteménye is, a melyet egy-két éve közölt felhívásomra küldött be a néprajzi gyűjtésre fölöttébb hivatott néptanítói kar. Mivel e gyűjtemények kiadására folyóiratunk a közel jövőben nem vállalkozhatik, a gyűjtőkkel szemben elvállalt kötelezettségnek megfelelve, a szerkesztési és magyarázói teendőket én a magam részéről a jövő év folyamán okvetlen elvégzem, társaságunkat pedig tisztelettel fel fogom kérni arra, hogy a nagy tudományos jelentőséggel biró gyűjtemény megjelenését rendkívüli segélyforrások teremtésével tegye lehetővé.

A külön kiadványok hiánya okozta, hogy *Dr. Katona* Lajos a „Magyar népmese-typusok", jelentéstévő pedig „Rovás és rovásirás" czímű terjedelmes dolgozatát három évfolyamban sem tudta befejezni. E két dolgozaton kivül folyóiratunkban még 15 fejtegető czikk jelent meg. Közülök külön is megemlítem *Dr. Munkácsi* Bernát „Alán nyelvemlékek szókincsünkben", *Dr. Herrmann* Antal „Adalékok a rováshoz", *Csiky* János „Népzenei följegyzéseink a XVI. századból", *Dr. Solymossy* Sándor „Ethnographia és aesthetika", *Dr. Mahler* Ede „A legrégibb törvénygyűjtemény", *Dr. Krausz* Sámuel „A hűtlen özvegyasszony irodalmáról" czímű tanulmányát és *Barna* Ferdinánd posthumus dolgozatát: „Adalékok közmondásaink s szólásaink eredetéhez". A néphit és népszokások rovatában 14, a népköltészetében pedig 4 közlemény jelent meg, ügyelve arra, hogy bennük a magyarság különböző tájnyelvi területei és a különböző nemzetiségi területek is képviselve legyenek.

Társaságunk elnöksége különös gondot fordított arra, hogy rendes felolvasó-üléseinkkel a nagy nyilvánosság érdeklődését szintén foglalkoztassuk. Gondoskodott továbbá arról is, hogy ezen üléseken a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya és — a mi újabb keletű kezdeményezés volt — társaságunk keleti szakosztálya szintén jusson szerephez. Amannak képviseletében *Dr. Semayer* Vilibáld osztályvezető őr, *Timkó* György és *Ernyey* József, emezében pedig *Dr. Kúnos* Ignácz, a szakosztály titkára tartottak felolvasásokat. A előző évben kezdeményezett népszerűsítő irányt az idén *Csiky* János mutatványokkal egybekötött zenetörténeti tanulmánya képviselte. A társaság részéről bemutatott egyéb felolvasások közül megemlítem *Dr. Munkácsi* Bernátét az őshaza sokat vitatott kérdéséről, *Dr. Mahler* Ede jelentését a Baselben tartott II. nemzetközi vallástörténeti kongresszusról, *Gönczi* Ferenczét a csordás farkasról, jelentéstévőét Telegdi Rudimentájának giesseni kéziratáról, továbbá *Dr. Solymossy* Sándor, *Kovách* Aladár és *Frenyó* Lajos ama dolgozatait, a melyek utóbb folyóiratunkban is megjelentek.

A keleti szakosztály és néprajzi osztály munkásságának tulajdonképeni tere tehát a rendelkezésül álló folyóirat volt. Az elsőről a nyomban elhangzó titkári jelentés fog beszámolni; az utóbbiról pedig csak annyit említek fel, hogy 25 író 48 dolgozatot, kisebb közleményt, irodalmi ismertetést és hivatalos közleményt bocsátott közre közel 27 ívnyi terjedelemben 161 ábrával és 17 külön táblával, vagy műmelléklettel. Azt hiszem e beszélő számoknál semmi sem hirdetheti meggyőzőbben a tartalmi tekintetben is rendkivül becses Értesítő rohamos emelkedését. Mivel e kiadvány, mint folyóiratunk állandó melléklete, a Magyar Néprajzi Társaság

irodalmi tőkéjét rendkívüli méretekben, csaknem az anya-folyóirat terjedelmében gyarapította, egy mulhatatlan és fölöttébb kedves kötelességet vélek teljesíthetni, midőn érte a Magyar Nemzeti Múzeum áldozatkész igazgatóságának és az Értesítő fáradhatlan szerkesztőjének társaságunk forró és mélyen átérzett köszönetét tolmácsolom.

A néprajzi osztály tudományos és múzeális fejlődésével kapcsolatban meg kell emlékeznem még arról a másik örvendetes jelenségről is, hogy abban a korszakalkotó kulturális mozgalomban, a melyet az elmult rövid néhány év folyamán a múzeumok és könyvtárak felügyelősége az ország egész területén megindított, a hazai néprajz ügye szintén igen hathatós felkarolásban részesült. Sorra támadnak újabb és újabb vidéki múzeumok, a melyek az archaeologiai, szépművészeti, iparművészeti gyüjtések kereteit a mai modern múzeális felfogás szerint már eleve is kibővitik a néprajzival s a meginduló kutatások egyik irányban sem mutatnak fel oly meglepően gazdag eredményt, mint a néprajziban. Szerencsére a néprajzi tárgyak forrásai ez idő szerint még könnyen hozzáférhetők, de mivel egy-egy kisebb területre szorulnak, minden gazdagságuk daczára sem kifogyhatlanok. Mivel a gyüjtések elve a typusok klasszikus képviseletével beéri, a források egyszersmind gyorsan ki is meríthetők. Ezért volna tanácsos, ha e múzeumok már most, a kezdet kezdetén, a duplumokat egyidejüleg szintén gyüjtetnék s a csereviszony tudatos fejlesztésével néprajzi osztályaikat szélesebb alapokra fektetnék. Így a múzeumok néprajzi gyüjteményei az összehasonlító ismeretekre nyitnának teret, a mi egyrészt a tárgyi néprajz tudományos művelésének kényszerét, másrészt a vidéki múzeumok „otthon gyüjtött" tárgyainak viszonylagos néprajzi értékét, helyi jellegét még a helybeli látogató közönség, sőt a kiállitott tárgyak naiv tulajdonosai előtt is kézzelfoghatólag kidomborítanák.

A vidéki múzeumok sorsát irányitó főfelügyelőség hivatalos kimutatásai arról tanuskodnak, hogy 1899 óta 25,000 korona fordittatott néprajzi gyüjtemények alapítására és fokozatos fejlesztésére. A legelső segélyt az Erdélyi Kárpát-egyesület kolozsvári néprajzi múzeuma kapta meg s mivel a kezdeményezés rendkivül üdvösnek és életrevalónak bizonyult, ez a mintaszerüen gondozott múzeum eddig összesen 7,000 koronányi támogatásban részesült. Nagyobb összegeket kaptak még a nagyszebeni német Kárpát-egyesület múzeuma, a szegzárdi Tolna-vármegyei Múzeum, a Vas-vármegyei Kultur-egyesület szombathelyi múzeuma, a sepsi-szentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a nagybányai Városi Múzeum, a keszthelyi Balatoni Múzeum, a kecskeméti Városi Múzeum s a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat temesvári gyüjteményei. Mivel a főfelügyelőség a mult év folyamán néprajzi gyüjtések előmozdítására már 6100 koronát fordíthatott, ebben az évben Békés-Csabán, Kassán, Máramarosszigeten, Veszprémben és Zomborban egy-egy reményekre jogosító újabb gyüjtemény alapját vetette meg.

E múzeumok legtöbbje egészen magyar, de van olyan is, mely vegyes nemzetiségü területeknek lett letéteményese. Az első csoporttal szemben támadnak viszont tisztán nemzetiségi, sőt egyenesen külön faji jelleget magukon viselő gyüjtemények is. Ilyennek készül a hazai oláhság nagyszebeni nemzeti háza s ilyenné lett a néhány hete megalapitott szamosújvári örmény múzeum. Mi e vállalkozásokat a hazai néprajzi tudomány nevében most is és a jövőben is örömmel üdvözöljük, mert a mi hegemon fajunk kulturtörekvéseiben az is benfoglaltatik, hogy

nemzetiségeinket a művelődés útján magunkkal ragadjuk s minden kultureszköznek birtokába juttassuk. Ha aztán elkövetkezik az a boldog kor, a melyben egy-egy nemzetiségnek nemzetisége már nem mindene, akkor a néprajzi múzeumok régiségei hirdetik majd legmeggyőzőbben azt, hogy a faji elszigeteltség primitiv korában sem voltak tökéletesek a nemzetiségi válaszfalak, mert a legprimitivebb műveltség áldásait is megosztották egymással az emberek.

Visszatérve saját munkakörünke, mostani jelentésemben is jeleznem kell, hogy társaink a társaság szűk keretein kívül is módot találtak a néprajz hathatós művelésére. Így *Dr. Herrmann* Antal titkártársam úttörő német nyelvű folyóiratának szerkesztésén és a kolozsvári egyetemen elfoglalt néprajzi tanszékének ellátásán kívül az imént említett örmény múzeum megalapítása körül is szerzett magának olyan maradandó érdemet, a melyért a múzeum alakuló közgyűlésén díszelnökké megválasztották. *Vikár* Béla választmányi tagtársunk a Kisfaludy-Társaság népköltészeti gyűjteményének VI. kötete gyanánt kiadta somogymegyei gyűjteményét, ugyane társaság idei pályázatán pedig a Kulervo művészi fordításával pályadíjat nyert. Mivel ezzel befejezte rég várt Kalevala-fordítását, a finn Irodalmi Társaság elismerésül beválasztotta tagjai közé. *Gróf Zichy* Jenő, a Keleti Szakosztály egyik elnöke, kiadta az ázsiai utazásainak eredményeit közlő nagy és fényes irodalmi vállalat egyik kötetét, Dr. Karácsonyi János egyetemi tanár, választmányunk egyik kitűnősége, mint akadémiai rendes tag, székét a székelyek eredetéről szóló tanulmányával foglalta el. *Dr. Munkácsi* Bernát alelnök alán nyelvemlékekről szóló s *Dr. Katona* Lajos választmányi tagunk „Kedd asszonya" czímű értekezése szintén akadémiai felolvasás volt, de folyóiratunkban látott napvilágot. A Kisfaludy-Társaság szintén az elmult évben bocsátotta közre az én millenniumi pályaművemnek első kötetét.

A társaság személyi ügyeit illetőleg sajnálattal kell megemlítenem, hogy *Dr. Bátky* Zsigmond könyvtárosunk és *Kováts* László segédtitkárunk az elmult év folyamán leköszönt állásáról. A választmány sok évi buzgó munkásságukért jegyzőkönyvileg fejezte ki forró köszönetét s helyükre meghívta *Ernyey* Józsefet.

Midőn a nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Minisztériumnak, a M. Tud. Akadémiának és a M. Nemzeti Múzeumnak társaságunk hathatós anyagi és erkölcsi támogatásáért forró köszönetünket tolmácsolom, szabadjon végezetül a tisztelt közgyűlést kérnem, hogy jelentésemet tudomásul véve, három éves megbizatásom leteltével megtisztelő állásomtól felmenteni kegyeskedjék.

III.

Kúnos Ignácz dr. jelentése a Keleti Szakosztály 1904. évi működéséről.

Tisztelt Közgyűlés!

A Keleti Szakosztály múlt évi munkásságának nagy jelentőségű eredményéről számolhatok be ez idei jelentésemben. Ama nagyfontosságú eszme, mely egy Rómában tartott orientalista kongresszus tudományos köreiből indult ki, és a melynek egy közép- és keletázsiai nemzetközi társaság megalakitása volt a czélja,

immár megvalósult. Testet öltött az ige, mely az orosz keleti tudományok vezéremberétől Radlofftól indult ki, és az orosz bizottság kezdeményezésére sorra alakulnak az egyes országok helyi bizottságai, köztük e társaság magyar bizottsága is. E bizottság megalakítására irányult törekvéseinkről legutóbbi jelentésemben volt alkalmam részletesen megemlékezni. Tanügyi kormányunk magáévá tévén keleti szakosztályunk igazgatótanácsának e tárgyban hozzá intézett javaslatait, 1904. évi október hó 24-ikén 4568 elnöki szám alatt kelt magas leiratával megerősitette a Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságát, az ezen bizottság szervezkedésére és működésére vonatkozó szabályzatokat és egyúttal országos költségvetési tételben is gondoskodott róla, hogy e bizottság munkálkodásához szükséges anyagi eszközöket, ha szerény keretekben is, biztosítsa, és rendelkezésére bocsássa. Ennek értelmében az engedélyezett összeg egy részéből, a bizottságban képviselt három főbb tudományág, jelesen: *a)* a nyelvtudomány, *b)* a néprajz és *c)* a régészet és történet, a Bizottságtól évenként külön megállapitandó czélokra egyenlő arányban részesül, a bizottság 19 tagja, kik nagyobbára a M. N. Múzeum szaktudósaiból és a Keleti szakosztály igazgatótanácsából kerültek ki, négy évre szóló megbizást nyertek, és a tisztikart úgy állapitották meg, hogy elnök lett: Vámbéry Ármin, tiszteletbeli elnök: Kuun Géza gróf, másodelnök: Almássy György, titkár: Munkácsi Bernát. Ezenkivül három szakelőadót is választott a bizottság. A nyelvtudományi szakra Kúnos Ignáczot, a néprajzira Semayer Vilibáldot és a régészettörténetire Nagy Gézát. Fordulópontot jelent e bizottság létrejötte úgy szakosztályunk, mint folyóiratunk a Keleti Szemle életében. A szakosztályéban annyiból, hogy most már egy országos és hivatalos jelleggel ellátott bizottság van hivatva ugyanolyan tudományos feladatok irányítására, mint a minő feladatokat szakosztályunk is teljesít. A folyóiratéra pedig annyiból, hogy a Keleti Szemle, mint ez a bizottság megerősített szabályzatának 8. pontjában látható, a nemzetközi közép- és keletázsiai társaság magyar bizottságának hivatalos közlönyévé lett. Az így megalakult bizottság működését legottan meg is kezdette. Gondoskodás történt róla, hogy már a mult 1904. évre folyósitott összeg akkép használtassék fel, hogy Pröhle Vilmos tanár nyelvészeti tanulmányútat tehessen a folyó év nyarán a baskirok területére, egyrészt, hogy nyelvészeti anyagot, másrészt pedig, hogy néprajzi tárgyakat gyűjthessen. Az orosz központi bizottság örömmel fogadta a magyar bizottság megalakulásáról történt értesítést, és e bizottság elnöke Radloff Vilmos, átiratban tudósította bizottságunkat, hogy a baskirok földjére utazó társunkat a szükséges támogatásokban a legnagyobb készséggel fogja részesiteni. — Folyóiratunknak, a Keleti Szemlének immár öt kötete fekszik előttünk. Az ötödik kötet munkálataiban is főkép azok a külföldi és hazai tudósok vettek tevékeny részt, a kik tudományos feladatainkban eddigelé is támogattak bennünket. Az ural-altaji nép- és nyelvtudománynyal foglalkozó tudományos világ ma már javarészében folyóiratunk köré csoportosult, és alig jelenik meg e szakba vágó külföldi munka vagy akár értekezés, mely forrásul ne használná folyóiratunkat. Elismerésükkel adóznak tudományos törekvéseinkhez nemcsak egyesek, mint *Hommel, Foy* és *Hartmann* nyilatkozatai, hanem számottevő és fontos tudományos tényezőnek ismeri el szemlénket a külföld keleti folyóirat-irodalma is, mint az ural-altaji tudományszak egyedüli és kellő szinvonalon álló közlönyét. E tekintetben szabadjon csak a

berlini keleti nyelvek szemináriumának „Mitteilungen" czímű hatalmas folyóiratára és az „Orientalische Litteratur-Zeitung" biráló észrevételeire hivatkoznom. A most befejezést nyert ötödik kötetben a következő külföldi tudósok vettek részt munkálataikkal. A berlini *Hartmann* egy kelet-turkesztáni török szöveget közölt megfelelő tanulmányok és filologiai feldolgozások keretében. Az erfurti G. *Jacob* a török népszínjátékok egyik legősibb alakjáról Bekri Musztafa agáról szóló érdekes tradicziókat közölt. A konstantinápolyi A. *Danon* tanulmánya a spanyol zsidók nyelvének török elemeiről szól, ismertetve azokat a grammatikai sajátságokat is, melyeket a török nyelv gyakorolt a bevándoroltak idiómájára. A hollandi *Houtsma* a Benu Mengnček nevű török dinasztiáról közölt érdekes történeti adalékokat és a *Balhassanoglu*, mely álnév alatt egy kiváló török filológus lappang, egy kisázsiai (az erzerumi) török dialektus grammatikai sajátságaival és szókincsével ismertet meg bennünket. Az orosz *Patkanow* harmadik és negyedik folytatását közli ama becses tanulmányának, mely a szibériai tunguz törzsek földrajzára és statisztikájára vonatkozik, míg a bulgár *Šišmanov*, jelenlegi kultuszminiszter, a bulgár név eredetéről szóló becses tanulmányát fejezi be. A finn *Paasonen* a magyar „kígyó" szó eredetéről értekezik és a külföldön élő *Marmorstein* az ékiratok kumani népéről közöl érdekes feljegyzéseket. Hazai orientalistáink közül *Kuun* Géza gróf jegyzeteket közöl „Gârdezi a törökökről" szóló és ugyancsak a folyóiratunkban megjelent dolgozatához, *Thury* József a Abuska Lugati czímű csagataj szótárt ismerteti, *Pröhle* Vilmos baskir nyelvtanulmányainak a közlését folytatja, *Munkácsi* a magyar szókincs alán elemeit, továbbá a vogul és osztják nép ősi pogány hitéletére vonatkozó történeti följegyzéseket közli és *Kúnos* a dunai tatárok közt feljegyzett nyelvi adatait teszi közzé. Szakosztályunk nak ama régibb intézkedését, hogy a folyóiratban megjelent nagyobb dolgozatokat, mint a szakosztály külön kiadványait, különálló füzetekben is megjelentesse, immár állandosítottuk és az eddig megjelent füzetek folytatásaképen Patkanovnak és Munkácsinak a dolgozatai fognak külön kiadásokban megjelenni. Ez erkölcsi sikerek mellett sajnálattal kell jelentenünk, hogy anyagi helyzetünk távolról sem oly kielégitő, mint azt annak idején remélni mertük és még mindig nem áll módunkban, fennállásunk hatodik évében sem, hogy munkatársainknak megfelelő tiszteletdíjakat biztosíthassunk. Sőt a legutóbbi év befolyt jövedelme, mint azt egy szakosztályi ülésen jelezni alkalmam volt, még a mellőzhetetlen kiadásokat sem fedezhette teljesen. És minthogy kilátásunk sincs arra, hogy a bennünket támogató társulatok segélyösszege gyarapodjék, a folyóiratnak nemcsak tartalmi felelőssége, hanem a kiadási és az ezzel járó anyagi gondok is a szerkesztőkre nehezednek. Reméljük, hogy a megalakult országos bizottság és a vele azonos czélokat szolgáló szakosztály megtalálják azt a módozatot, melynek révén hathatósabb támogatásban lesz részünk. Addig is buzgón és lelkesedéssel szolgáljuk azt a tudományos ügyet, mely a magyarság eredetének megfejtése szempontjából is elsőrangú fontosságú.

IV. A Magyar Néprajzi Társaság 1904. évi zár-

Sorszám	Bevételek	1904. évi előirányzat korona	fil.	1904. évi bevételek korona	fil.	1904. évi követelések korona	fil.	1905. évi előirányzat korona	fil.
1	Pénztári maradvány:								
	a) készpénzben . . .	128	78	1194	76	—	—	291	17
	b) takarékp. betétben .	1065	98			—	—	1478	28
2	Alapítók díjai	—	—	99	50	—	—	—	—
3	Hátralékos tagdíjak . .	800	—	1061	90	—	—	700	—
4	Folyó és köv. évi tagdíjak	3100	—	2896	60	700	—	3100	—
5	Állami segély	2000	—	2000	—	—	—	2000	—
6	M. T. Akadémia segélye	1000	—	1000	—	—	—	1000	—
7	M. Nemz. Múzeum segélye az Értesítő költségeire	2100	—	4100	—	—	—	4100	—
8	Keleti Szemle előfizetései	—	—	190	70	—	—	—	—
9	Kamatok	300	—	414	66	—	—	320	—
10	Vegyesek	—	—	121	67	—	—	—	—
11	Alaptőkéből (értékpapirok vásárlására)	—	—	2161	92	—	—	—	—
12	Takarékpénztári forgalom	—	—	5499	11	—	—	—	—
13	Betétállomány az alaptőkéhez tartozó s alább *, ill. **-gal jelölt összegeken kívül:								
	a) m. kir. postatakarékpénztárban	—	—	—	—	1242	16	—	—
	b) a leszámitoló és pénzváltó bankban . .	—	—	—	—	236	12	—	—
14	Pénztári maradvány készpénzben	—	—	—	—	291	17	—	—
15	Hiány	249	68	—	—	—	—	500	—
	Összegezés .	10744	44	20740	82	2469	45	13489	45

Kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság alaptőkéjéről s a kezelése alatt levő egyéb pénzösszegekről	1903. év végén korona	fil.	1904. év végén korona	fil.
3 alapító à 200 korona	600	—	600	—
1 „ à 120 „	120	—	120	—
1 „ à 124·30 korona	124	30	—	—
Ugyanez 223·80 korona	—	—	223	80
56 alapító à 100 „	5600	—	5600	—
1 „ névtelenül	2000	—	2000	—
Háromszék vármegye monographiájára	200	—	200	—
Értékpapirok árfolyamkülönbözete	Nem volt föltüntetve.		630	68
Összesen .	8644	30	9374	48

számadása és 1905. évi költségelőirányzata.

Sorszám	Kiadások	1904. évi előirányzat		1904. évi kiadások		1904. évi tartozások		1905. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Az Ethnographia költségei:								
	a mult évre	1015	56	—	—	—	—	1390	86
	a folyó évre	3200	—	3332	28	1390	86	3200	—
2	Írói tiszteletdíjak:								
	a mult évre	200	—	—	—	—	—	126	—
	a folyó évre	1500	—	1631	66	126	—	1500	—
3	Népr. Értesítő költségei:								
	a mult évre	75	12	—	—	—	—	656	99
	a folyó évre	2100	—	3518	13	656	99	4100	—
4	Keleti Szemle költségei:								
	a mult évre	188	32	—	—	—	—	104	10
	a folyó évre	300	—	574	92	104	10	300	—
5	Tisztviselők tiszteletdíjai	1400	—	1400	—	—	—	1400	—
6	Ügyvitel költségei:								
	a mult évre	15	20	—	—	—	—	13	40
	a folyó évre	550	—	527	13	13	40	550	—
7	Vegyesek	100	20	126	72	98	20	148	10
8	Alaptőkéhez	100	—	199	50	—	—	—	—
9	Alaptőkéből értékpapirok vásárlására	—	—	2161	92	—	—	—	—
10	Takarékpénztári forgalom	—	—	6977	39	—	—	—	—
11	Pénztári maradvány . .	—	—	291	17	—	—	—	—
12	Rendelkezésre áll . . .	—	—	—	—	79	90	—	—
	Összegezés .	10744	44	20740	82	2469	45	13489	45

s azok elhelyezéséről	1903. év végén		1904. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
M. kir. postatakarékpénztárban törzsbetét	200	—	* 200	—
A keresk. bank belv. fiókoszt. 24.180. sz. betéti könyvén	200	—	200	—
A leszámítoló bank belv. fiókoszt. letétszámlán:				
a) készpénz	2124	30	** 161	88
b) 6000 kor. névért. főv. kölcsön-kötv. à 87·—, ill. 97·50	5220	—	5850	—
c) 2200 „ „ kor. jár.-kötv. à 98·27, ill. 98·50 .	—	—	2162	60
Kötvényekben	800	—	800	—
A pénztári maradványból az alaptőkéhez csatolandó . .	100	—	—	—
Összesen .	8644	30	9374	48

Feichtinger Győző, s. k.
pénztárnok.

V.

Feichtinger Győző pénztáros jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Mint a közgyűlési meghívóhoz mellékelt s itt is kiosztott számadásból kitűnik, Társaságunk az 1904. évet — az ezen évet terhelő tartozások kiegyenlítése után — 79·90 kor. maradványnyal zárhatná le. Ugyanis az 1904. évet terhelő összes tartozásaink, a mint azt a zárszámadás jobb oldalán levő 3-ik oszlopban kimutatom, 2389·55 koronát tesznek ki, míg az ugyanezen év javára eső követelések és készpénzmaradvány — kimutatva a zárszámadás baloldalán a 3. oszlopban — 2469·45 koronát adnak.

Követeléseinket négy tételben sorolom föl, melyek három utolsója tulajdonképen nem is követelés, hanem készpénz; illetőleg készpénzszámba vehető takarékpénztári betét; az első tételben említett 700 koronát kitevő tagdíjhátralékot pedig — mivel abból a mai napig 680 kor. befolyt — úgy hiszem, nem lehet problematikusnak tekinteni.

Tartozásainkat hat tételben sorolom föl és pedig első helyen az Ethnographia költségeit; ez 1390·86 kor., t. i. 500 koronával klisékért Weinwurmnak, 890·86 koronával pedig az utolsó két füzetért a Hornyánszky-nyomdának tartozunk.

126 kor. az utolsó füzet írói tiszteletdíja.

656·99 kor. azon összeg, a melyet a Néprajzi Értesítő, a részére befolyt 4100 kor. és a tavalyi 75·12 kor. maradványból az 1904. évben föl nem használt.

104·10 kor. a Keleti Szemle rendelkezésére áll. A Keleti Szemlének 1903-ról a Társaság kezelése alatt 188·32 kor. maradt, az 1904. évre megszavazott segély 300 kor., melyhez még 190·70 kor. saját jövedelme járult, a mi összesen 679·02 koronát tesz ki; ebből igénybe vett 574·92 koronát, tehát még 104·10 koronával rendelkezik.

Az ügyvitelnél 13·40 kor. tartozásunk van, t. i. a decz. hóban tartott ülésre szóló meghívó s egyéb az év végén rendelt apróságokért.

98·20 kor. vegyes és átmeneti költségek, legnagyobb részben régebben utalványozott írói tiszteletdíjak, melyek annak idején kifizethetők nem voltak.

Ezek előrebocsájtása után meg kell említenem, hogy hátralékos tagdíjakból 261·90 koronával több folyt be, mint a mennyit előirányoztunk.

Folyó és következő évi díjakból az előirányzott 3100 koronával szemben csak 2896·60 kor., azaz 203·40 koronával kevesebb folyt ugyan be, de ez bő kárpótlást nyer a már előbb említett 700 kor. tagdíjkövetelésben.

A Néprajzi Értesítő költségeire Társaságunk szeretett elnöke és az Értesítő érdemes szerkesztője, Dr. Semayer Vilibáld tagtársunk, az eddigi 2100 kor. helyett 4100 kor. segélyt eszközöltek ki, s ezáltal lehetővé vált az Értesítő terjedelmét jelentékenyen megnövelni; azt hiszem, hogy ezért e helyen is elmondhatjuk köszönetünket.

Kamatokból 414·66 kor. folyt be 300 kor. helyett, azaz 114 kor. 66 fillérrel több.

Vegyesekből 121·67 kor. legnagyobb részben átmeneti bevételek, majdnem annyi mint a vegyes kiadások.

Az alaptőkéből 2161·92 kor., erre még visszatérni szándékozom.

A takarékpénztári forgalom 5499·11 koronával szerepel. Az év folyamán a takarékpénztárból kivett részletek összege.

Az összes bevétel tehát a mult évi maradványnyal együtt 20740·82 kor.

A kiadásokat illetőleg meg kell említenem, hogy az előirányzattól jelentékenyebb eltérés csakis az Ethnographia költségeinél történt, illetőleg a kifizetés szempontjából itt sem, mert az e czímen megszavazott 4215·56 koronából csak 3332·28 koronát adtunk ki, azaz 883·28 koronával kevesebbet — az 1904. évet terhelőleg, mint már említeni bátor voltam, még 1390·86 kor. tartozásunk van — tehát 507·58 kor. azon összeg, a melynek kifizetésére az 1904. évi közgyűlés fölhatalmazást nem adott s a mely összegnek kiegyenlítésére a m. t. Közgyűléstől engedélyt kérek.

Az írói tiszteletdíjak összege a kifizetett s a kifizetendőkkel együtt 1757·66 koronát tesz ki az előirányzott 1700 koronánál 57·66 koronával többet. Úgy gondolom, hogy a szerkesztő uraknak az utolsó fillérig nem lehetséges alkalmazkodniok az előirányzathoz s az egyik évben történő némi túllépést, a másik évben eszközlendő megtakarítás rekompenzálja.

Az ügyvitel költségeinél csekély 24·67 kor. megtakarítás mutatkozik.

Vegyes kiadások 126·72 koronát tesznek ki, alig valamivel többet, mint a vegyes bevételek, tehát az előirányzott 100·20 kor. csekély eltéréssel a jövőre is fönmarad.

Az alaptőkéhez 199·50 koronát tettünk. Talán méltóztatnak emlékezni, hogy 1903. év végén Herman Ottó tagtársunk 100 koronát fizetett be mint alapítványi díjat, melyet azon évben az idő előrehaladottsága miatt az alaptőkéhez helyezni már nem lehetett. Az 1904. évben pedig Herrmann Antal dr. tagtársunk 99 kor. 50 fillért fizetett a korábban befizetett 124·30 kor. alapítványához, e két összeg adja ki az előbb említett 199 kor. 50 fillért.

Említettem, hogy az alaptőkéből 2161·92 koronát vettem ki. A választmány 1904 január havában elhatározta, hogy Társaságunk alaptőkéjének azon részét, mely akkor a Leszámítoló és Pénzváltó Bank letétszámláján volt elhelyezve, értékpapirok vásárlására fordítja, s utasított engem, hogy készpénzünknek megfelelőleg koronajáradék-kötvényeket vásároljak. A bankban a mult év végén 2124·30 kor. készpénzünk volt, ehhez az épp imént említett 199·50 kor. járult, ez kitesz 2323·80 koronát, melyből 2200 kor. névértékű koronajáradék-kötvényeket vásároltam 98·27 kor. árfolyamon, azaz 2161·92 kor.-ért. s így az alaptőke készpénzrésze 161·88 kor.

Takarékpénztári forgalom 6977·39 kor. Az év folyamán a takarékpénztárba elhelyezett összegek:

Összes kiadás 20449·65 kor.

A készpénzmaradvány 291·17 kor., a takarékpénztári betétállomány pedig 1478·28 kor., melyről különben a t. pénztárvizsgáló bizottság is jelentést fog tenni.

Az alaptőkében az említetteken kívül egyéb változás nem történt; azonban a választmány határozata szerint föltüntettem azt is, hogy értékpapirjaink árfolyamkülönbözetéből alaptőkénk mennyivel gyarapodott. A gyarapodás 630 kor. 68 fillért tesz.

M. T. Közgyűlés! Az eddigi szokáshoz képest legyen szabad most mindjárt az 1905. évi költségelőirányzatot is bemutatnom.

Első sorban a költségvetésbe beállítandók a zárszámadás azon tételei, a melyekről az 1904. évi követelések és 1904. évi tartozások czíme alatt már a t. Közgyűlésnek jelentést tettem. A költségvetés egyéb tételei az 1904. évitől csak kevéssé térnek el. Így a M. N. Múzeum segélye az Értesítő költségeire 2100 kor. helyett 4100 kor.

9. sz. a. kamatok czímen 1904-ben 300 kor., 1905-re 320 kor.

A kiadások tételei is megfelelők az 1904. évieknek, kivéve a vegyesek tételét, — mely a 98 kor. 20 fill. tartozást 50 koronával mulja fölül — t. i. a választmány nagynevű tiszteletbeli tagunk Jókai Mór síremlékére 50 koronát óhajt felajánlani.

Ha a m. t. Közgyűlés a zárszám és az előirányzatot változatlanul fogadná el, akkor előirányzatunkat 500 kor. hiánynyal fognók ugyan lezárni, mégis aggodalom nélkül tekinthetünk a jövőbe, mert kellő takarékossággal és jövedelmi forrásaink gondos kihasználásával remélhetjük, hogy számadásunkat az év végén ismét némi maradékkal zárhatjuk le, míg a költségvetésben időnkint megjelenő hiány óvatosságra int, nehogy az egyik-másik kedvezőbb esztendő oly intézkedések tételére bátorítson, mely esetleg Társaságunk anyagi létét koczkára tenné.

Végül arra kérem a m. t. Közgyűlést, hogy a számvizsgáló bizottság jelentésének meghallgatása után jelentésemet tárgyalás alá vegye s a fölött határozzon.

VI.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Van szerencsénk jelenteni, hogy folyó hó 3-án a számadásokat a bemutatott okmányok alapján tételenként megvizsgáltuk s ehhez képest megállapítottuk:

1. hogy a mult 1903. évről maradt készpénzben 128·78 K., takarékpénztári letétben 1065·98 K., összesen 1094·76 K.;

2. hogy az 1904. évi bevételek és kiadások összege ezen említett maradványnyal, valamint a takarékpénztári forgalomnak megfelelő összegekkel együtt: bevétel 20740·82 K., kiadás 20449·65 K., készpénzmaradvány 391·17 K.;

3. hogy a takarékpénztári forgalom a következő volt: betét 6977·39 K., kivét 5499·11 K., betétmaradvány 1478·28 K.;

4. Társaságunk pénztárnoka bemutatta továbbá az alaptőkének elhelyezésére vonatkozó okmányokat is, melyek szerint a Társaság vagyona 1904. decz. 31-én 9374·48 koronát tesz ki.

Ezek után a tisztelt közgyűlésnek javasoljuk, hogy Feichtinger Győző pénztárnoknak a felmentvényt, a szokásos föntartásokkal, megadni sziveskedjék.

Budapest, 1905 márczius hó 22-én.

Pápay József,
számvizsgáló.

Dr. Bátky Zsigmond,
számvizsgáló.

VII.

Ernyey József könyvtáros jelentése.

Tisztelt Közgyülés!

Midőn a dr. Bátky Zsigmond könyvtáros lemondásával megüresedett könyvtárosi tisztet a választmány megbizásából elfogadtam, a könyvtárt a lehetőségig rendezett állapotban, katalogizálva vettem át. Azóta, mint alább szerencsém lesz kimutatni, a könyvtárban lényeges változás nem történt, vétel, csere vagy ajándék útján számottevő nagyobb gyarapodás nem volt, miért is jelentésem tulajdonképen dr. Bátky Zsigmond működésének bemutatására szorítkozik. A mult évi egész szaporulatot ő vette át és leltározta, miről a következőket van szerencsém jelenteni.

Könyvtárunk mult évi gyarapodása túlnyomólag dr. Munkácsi Bernát alelnökünk érdeme, a mennyiben ajándékképen 46 drb könyvet, 10 drb térképet és 23 fotografiát küldött be, miről a részletes kimutatást az eddigi könyvtárlajstrom kiegészítéseül itt mellékelem.

1. *Barna Ferdinánd:* Kalevala, a finnek nemzeti eposza. Pest, 1871.
2. *Bilkai Ferencz:* Hét országon keresztül. Úti emlékek spanyolországi utamból. Székesfejérvár, 1903.
3. *Čenék Zíbrt:* Bibliografie české historie. I. Prága, 1900.
4 *Dr. Conan Doyle:* A délafrikai háború. Budapest, 1902.
5. *Dr. Frank Iván:* Etnografičnij Sbirnik V., Ljvov. 1898.
6. *Gotvald Mária:* Pojezdka na goru „Surp-χač".
7. *Hegedüs István:* Guarinus és Janus Pannonius. Budapest, 1896.
8. *Király Pál:* A Simonyi-féle „Tüzetes Magyar Nyelvtan" I. kötetének birálata. Budapest, 1896.
9. *Kozma Ferencz:* Brassai Sámuel mint aesthetikus és műkritikus.
10. *Kőrösi, Alexandro:* Grammatica della lingua Ungherese. Fiume, 1898.
11. *Dr. Kunos Ignácz:* Šejχ Sulejman Efendi's Čagataj-Osmanisches Wörterbuch. Budapest, 1902.
12. *Majnov, V. N.:* Rezuljtaty antropologičeskich jizsljedovanij sredji Mordvy-Erzi. St.-Peterburg, 1883.
13. *Ašmarin, N. J.:* Matjerialy dlja jizsljedovanija čuvašskavo jazyka. Kazan, 1898
14. *Munkácsi Bernát:* A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Budapest, 1894.
15. *Munkácsi Bernát:* Regék és énekek a világteremtéséről stb. (Vogul Népköltési Gyüjtemény I.) Budapest, 1902.
15. *Munkácsi Bernát:* Életképek (Vogul Népköltési Gyüjtemény IV. köt.), Budapest, 1897.
17. *Munkácsi Bernát:* A votják nyelv szótára. II—IV. füz. Budapest, 1892.
18. *Munkácsi Bernát:* A magyar népies halászat műnyelve. Budapest, 1893.
19. *Munkácsi Bernát:* Verschiedenheit in den arischen Lehnwörtern der finnisch-magyarischen Sprachen. Budapest, 1903.
20. *Patkanov, Szerafim:* Irtisi osztják szójegyzék. Budapest, 1902.
21. *Patkanov, Szerafim:* Ostjackaja bylina pro bogatyrej goroda Endera.
22. *Pap Illés:* Arany János hun eposza. Budapest, 1902.
23. *Dr. Pekár Károly:* Positiv aesthetika. Budapest, 1897.
24. *Pulszky Károly:* A renaissance Olaszországban. Budapest, 1881.
25. *Rubinyi Mózes:* Két tanulmány a nyelvészet és nyelvművelés történetéből. Budapest, 1903.

26. *Némethy Géza:* A római elegia viszonya a göröghöz. Budapest. 1903.
27. *Niederle, Lubor:* Vestnik slovanskych starožitnosti (5. füzet).
28. *Nasyrov* és *Poljakov:* Skazki kazanskych Tatar. Kazan. 1900.
29. *Setälä, E.:* Nykyaikuisen kielentutkimuksen perias ... sta. Porvoo, 1891.
30. *Setälä, E.:* Pari suomalaista painintoa Upsalan yliopiston kirjastosta. Helsingfors, 1381.
31. *Id. Szinnyei József:* Az első magyar bibliographus. Budepest, 1901.
32. *Vadnay Károly:* Czakó Zsigmond ismeretlen drámai költeménye. Budapest, 1901.
33. *Weber, S.:* Geschichte der Stadt Leibitz. Késmárk, 1896.
34—35. Két nyomtatvány cseremisz szöveggel.
36—37. Két nyomtatvány votják szöveggel.
38—39. Két nyomtatvány mordvin szöveggel.
40. Egy nyomtatvány baskir szöveggel.
41. Egy nyomtatvány csuvas szöveggel.
42—43. Két nyomtatvány jakut szöveggel.
44. Egy nyomtatvány kalmuk szöveggel.
45—46. Két nyomtatvány avar szöveggel.
47. Tíz darab palóczföldi térkép (Pápaitól származnak).
48. Huszonhárom fénykép (többnyire palócz tárgyú) Pápaitól.

Ezeken kívül ugyancsak dr. Munkácsi Bernát néhai Pápai Károly hagyatékából utólag még 113 könyvet ajándékozott s így könyvtárunk anyagát 159, illetőleg a mappákkal és fényképekkel összesen 192 leltári tétellel (220 kötettel) gyarapította.

A gyűjtemény javarészt nehezen szerezhető orosz könyvekből áll, mellettük cseremisz, votják, mordvin, baskir, csuvas, jakut, kalmuk, avar szövegek vannak.

Ezeken kívül könyvtárunk az Ethnographia szerkesztőségéhez érkezett apróbb küldemények révén, melyeket a főtitkár küldött át külön, összesen 20 kötettel gyarapodott s így a beleltározott könyvek száma, azaz könyvtárunk egész állománya 387 tételt tesz ki.

Az eddigi usus szerint külön kezeltetnek a cserepéldány folyóiratok és időszaki kiadványok. Ezek közül néhány német és cseh folyóirat azonban oly rendetlenül jár, hogy legtöbbje még ismételt reklamálások és sürgetések után is csonka, használhatatlan marad. Ez irányú panaszok minden évben ismétlődnek, mert cserepéldányképen járó külföldi folyóirataink annyira hézagosak, hogy társulatunk lappéldányai valósággal kárba vesznek, mert ellenértéket nem kapunk. Ennélfogva bátorkodom kérni, hogy a rendetlenül járó lapok erélyesebb megreklamálásával újból kisérletet tehessek s ha ez is eredménytelen lenne, a választmány hozzájárulásával a cserepéldányt beszüntessük.

A teljes folyóiratok, valamint könyvek köttetésére nézve a körülményekhez képest a pénztáros úr rendelkezik.

Könyvtárunk gyarapítása érdekében régóta tervbe vett mozgalom megindítása a választmány hatáskörébe van utalva, de addig is, míg erre sor kerül, kívánatosnak tartom, hogy társulatunk körlevelekben hívja fel a hazai és külföldi kiadókat, hogy recensióra szánt példányaikkal, melyekkel a napilapokat elárasztják, az Ethnographiát is felkeressék. A mai szűkös állapot mellett érthető, hogy a könyvtár látogatóinak száma csekély s összeesik a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya könyvtárának látogatóival.

Könyveket ajándékoztak még a következők: M. N. Múzeum igazgatósága, a Múzeum Néprajzi Osztálya, Szilágy-vármegye közönsége, Orsz. statiszt. hivatal, Kárpát-Egyesület. A külföldi intézetek közül a stockholmi népr. társaság, a kazáni egyetem archaeol. és népr. szemináriuma, Museo National Montevideo. Magánfelek: Kimnach Ödön gimn. tanár Karczagról és dr. Szendrei János Budapestről. Összesen 18 tétel.

Az intézeti és közkiadványok javarésze azonban folyó munka lévén, leltározva még nincsen, azért részletesen csak az 1905-iki szaporulatban lesz kimutatva. Kérem a mélyen tisztelt közgyűlést, méltóztassék jelentésemet tudomásul venni.

Jegyzőkönyv

a Magyar Népr. Társaságnak 1905 márcz. 22-én d. u. 5 órakor a M. Tud. Akadémia üléstermében tartott rendes évi *közgyűléséről.*

Jelen voltak a fent (l. 173. l.) felsorolt választmányi tagok, továbbá: *Madarassy* László, *Csiky* Ernő, *Csánky* Dezső, *Timkó* György, *Bán* Aladár, *Beluleszkó* Sándor, *Kovách* Aladár és *Fränkel* Bertalan rendes tagok. Megjelent továbbá *Berzeviczy* Albert vall. és közokt.-ügyi miniszter úr ő nagyméltósága, kit a közgyűlés zajos éljenzéssel fogadott.

1. Az elnök megnyitja az ülést s megnyitójában beszámol a mult év nevezetesebb néprajzi eseményeiről, az újabb irányokról és törekvésekről s megemlékezik az év halottjairól.

2. *Sebestyén* Gyula főtitkár bemutatja jelentését a társaság működéséről. Tudomásul szolgál.

3. *Kunos* Ignácz a Keleti Szakosztály titkára beszámol az osztály mult évi munkásságáról. Tudomásul szolgál.

4. *Feichtinger* Győző pénztáros előterjeszti számadásait és az 1905. évi költségelőirányzatot. Tudomásul szolgál.

5. *Pápay* József bemutatja a számvizsgáló bizottság jelentését, melynek alapján a közgyűlés a felmentvényt megadja és a pénztárosnak, valamint a számvizsgálónak köszönetet szavaz.

6. Számvizsgálókul az 1905. évre az elnök indítványára Pápay József és Bátky Zsigmond vál. tagok választatnak meg.

7. *Ernyey* József könyvtáros jelentését a közgyűlés tudomásul veszi.

8. A tisztikar választására jutva, elnök maga és az egész tisztikar nevében köszönetet mond, a szavazatszedő bizottság elnökévé *Katona* Lajost, szavazatszedőkül pedig *Kovács* László és *Bátky* Zsigmond tagokat kérve fel; ezután a közgyűlést felfüggeszti és lemond.

9. *Herrmann* Antal inditványozza, hogy a lelépő tisztikart közfelkiáltással újra válaszsza meg a közgyűlés. Inditványát elfogadják és a tisztikart újból megválasztják. E szerint a M. Népr. Társaság tisztikara a védnök *József* cs. és kir. herczeg ő fenségén és *Gróf Kuun* Géza tiszteletbeli elnökön kivül: Elnök: *Szalay* Imre, min. tanácsos. Alelnökök: *Munkácsi* Bernát dr. és *György* Aladár. Főtitkár: *Sebestyén* Gyula dr. Titkár: *Herrmann* Antal dr. Pénztáros: *Feichtinger* Győző. Ellenőr: *Mader* Béla. Könyvtáros: *Ernyey* József.

A választmány tagjait az alapszabályok értelmében titkos szavazás útján kell választani. A választás eredménye az, hogy a két megüresedett helyre *Bátky* Zsigmondot 28, *Bán* Aladárt pedig 26 szavazattal választják meg. *Kolumbán* Samu vidéki választmányi tagot 23 szavazattal fővárosi taggá, *Baróti* Lajost pedig ennek helyébe 24 szavazattal vidéki taggá választják.

E szerint a választmányi tagok névsora az 1905. évre igy alakult:

a) *Fővárosiak*: Almásy György dr., Alexics György dr., Balásy Dénes, Balassa József dr., Balogh Pál, Bán Aladár dr., Bátky Zsigmond dr., Borovszky Samu dr., Esztegár László dr., Fiók Károly dr., Galgóczy János, Goldziher Ignácz dr., Gönczi Ferencz, Huszka József, Jancsó Benedek dr., Katona Lajos dr., Karácsonyi János dr., Kolumbán Samu, Kováts László, Krausz Sámuel dr., Kunos Ignácz dr., Mahler Ede dr., Margalits Ede dr., Melich János dr., Nagy Géza, Nagy Miklós, Pápay József, Patrubány Lukács dr., Réthy László dr., Semayer Vilibáld dr., Solymossy Sándor dr., Strausz Adolf, Szendrei János dr., Szily Kálmán dr., Szinte Gábor, Tagányi Károly, Tolnai Vilmos dr., Varjú Elemér, Vikár Béla, Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*: Asbóth János, Baróti Lajos dr., Bellosics Bálint, Erdélyi Pál dr., Giesswein Sándor dr., Istvánffy Gyula, Kada Elek, Kálmán Lajos, Lehoczky Tivadar, Posta Béla dr.

Ezeken kívül szavazatokat kaptak még Csánky Dezső, Kovách Aladár (Szegszárd) és Beluleszkó Sándor.

10. Az elnök köszönetet mond a bizalomért és indítványozza, hogy a közgyűlés táviratilag üdvözölje fenséges védnökét, valamint gyengélkedő tiszteletbeli elnökét. A közgyűlés az indítványokat lelkesedéssel elfogadja.

11. Az elnök jelenti, hogy a tagok részéről szabályszerűleg bejelentett indítvány nincsen, tehát a közgyűlés tárgysorozata ki van merítve. A közgyűlést berekeszti.

A MAGYAR NEMZET ŐSKORA.[1]

A magyar nemzet az *ural-altáji,* vagy *turáninak* is nevezett nagy népcsaládba tartozik. E népcsalád Európa északi és keleti szegélyeit, Ázsia nyugoti és keleti részeit s egész Közép-Ázsiát összefüggő tömegben lakta s túlnyomó részben lakja még ma is. Sejthető legrégibb hazáját a vele szomszédos kinai, sémi és kaukázusi népcsaládok régi területei közé ékelt közép-ázsiai részeken kell keresnünk. A fagyos észak felé való előnyomulást az elnépesedő szomszédok vándorlásai és területfoglalásai idézték elő. E vándorlások közt mindenesetre az európai árjáké, vagy indogermán népeké járt legnagyobb rázkódással. Mivel az irániak és hinduk elfoglalták Ázsia déli részeit, a közép-ázsiai őslakóknak csak északi, északkeleti és északnyugoti irányban lehetett terjeszkedniök. Ha tekintetbe vesszük továbbá, hogy az így lefoglalt óriási terület nagy részét sivár hegységek, homoksivatagok és hómezők borítják, meg tudjuk érteni azt is, hogy e boldogtalan népcsaládtól már az anyatermészet megvonta a gyors elszaporodás és művelődés feltételeit.

A nagy ural-altáji terület még ma is gyérnek mondható népességét a vadászásra, halászásra és baromtenyésztésre alkalmas részek szaggatottsága idővel több elkülönített nyelvcsaláddá fejlesztette. Így a keleti végeken kialakult a *mandsu-tunguz* és a *mongol* nyelvcsalád. Közép-Ázsiát a *török-tatár* nyelvek nagy csoportja foglalta le. Az északi Jeges-tengerhez a *szamojéd* csoportba tartozó nyelvek tulajdonosai szorultak fel. Ezektől délre és délnyugotra, az ural-altáji nyelvterület nyugoti végein, a *finn-ugor* nyelveket beszélő rokonnépek helyezkedtek el. A nyelvi határok keletkezése idején e népek még vadászó és halászó nomádok voltak s e kezdetleges állapotból idővel csak a baromtenyésztésre is alkalmas déli részek népcsoportjai bontakoztak ki. A harczias nomád népek művelődési fokára legkorábban a déli végek lótenyésztő török és ugor népei hágtak fel. A török lovasság az ó-korban már félelme volt a műveltebb idegen fajú népeknek. Nyugoton a görögökkel ezek ismertették meg a keleti jakutok nemzeti nevét, a görögös *szkythész* név ősét, a *szaká*-t. Keleten a kinaiak ezek ellen épitették fel a nagy határfalat. Délen ugyanezek hódították meg Indiát s hagyták maguk után az indo-szkytha királyok képével ellátott érmeket.

A bennünket közelebbről érintő finn-ugor népcsoport az őskorban jóval délibb és keletibb területeken lakott. Legrégibb nyugoti irányú vándorlásait

[1] Mutatvány Beöthy Zsolt Képes Irodalomtörténetének sajtó alatt lévő harmadik javított kiadásából.

bizonyára a saját és a vele szomszédos rokonnépek elsokasodása idézte elő. E kimozdulásnál és az utána következő számos területváltoztatásnál már okvetlenül irányitólag hatott az a nyelvi elágazás, a mely idővel a *lapp, szuomi* (finn, észt, liv, karjalai), *cseremisz* és *mordvin* nyelvek nyugoti csoportját, továbbá a *zürjén, votják, vogul, osztják* és *magyar* nyelvek keleti csoportját létrehozta. E népek természetes terjeszkedésének a kelet felé előnyomuló indogermán népek vetettek gátat s a keleti csoport északra való feltolatását is első sorban az indogermánok tömeges vándorlásainak kell tulajdonitanunk. Az irániaknak elhelyezkedésük után észak felől a finn-ugor népek keleti ágai lettek szomszédjai. Az igy támadt nyelvhatár a középázsiai törökség ó-kori vándorlásainak országútja lett s a letelepedés rendszerint a gyengébb rokonnépek rovására ment. A szkythák elhelyezkedéséből s a velük szomszédos keleti népek görög emlékeiből azt lehet következtetni, hogy azokat a finn-ugor nevű *jyrkákat* szoritották észak felé, kik a Hirkáni-tengernek (a mai Kaspi-tónak) és az iráni területre eső Hirkániának is nevet adtak.

Időszámitásunk kezdetén a történelem szinpadján szereplő népek már jól ismerték a hatalmas finn és mordvin nép nevét. Ekkor lesz ismeretessé a törökség *turk* neve és az a Strabonál felmerülő *urg* név is, mely a jyrkák utódait jelentette s utóbb *urog, ugor* változatban a finn-ugor népcsalád keleti ágainak összefoglaló neve lett. Ez az ugor népcsoport, melyhez a mai magyarság is tartozik, az ó-kori törökvándorlások előtt a Volgától, Kaspitótól és az Ural-hegység déli nyulványaitól keletre eső területeken, a kaukázusi, iráni népek és az altáji-vidéki törökség szomszédságában nomádizált. A bekövetkezett rázkódások alkalmával a zürjén és votják rész az Ural nyugoti felére, a vogul és osztják rész pedig e hegységtől keletre, az Irtis és Ob folyamvidékére szorittatott fel. A magyarság, mely társainál jóval nagyobb nyers erőt képviselhetett, az Ural déli nyulványai körül telepedett le s a Volga alsó folyásáig elbarangoló harczias török néptörzseknek továbbra is szomszédja maradt.

Az ural-altáji népek földrajzi elhelyezkedése és nyelvi megoszlása megett rejlő őstörténelemben az összehasonlitó nyelvészet segitségével pontosan eligazodni nem lehet. Biztos adalékaink vannak arra nézve, hogy a távoli rokonok vagy a szomszédos idegenek küzdelmei folyamán egyik vagy másik fél nyelve áldozatul eshetik s a vérkeveredés teljesen megzavarhatja a nyelvben jelentkező rokonság embertani tekintetben vett tisztaságát. A társadalomtudomány szintén ismer egy ős miveltségi állapotot, a melyben a rendszeres nőrablás idéz elő nyelvi és faji zavarokat. Ilyen, vagy ehhez hasonló zavarok a finn-ugor nyelvcsalád keretein belül is bőven fordultak elő, mert a hosszúfejű, szőkehajú és világosszemű szuomiaknak ma már germános, a kerekfejű „se nem szőke, se nem barna“ magyarnak törökös, ritka szőrzetű vogul és osztják rokonainknak pedig mongolos faji jellegük van. A nyilvántartott történelmi korban az igy keveredő népek már egymás közeli szomszédjai voltak; de a keveredést mi mégis sokkal ősibbnek tarthatjuk, mert az összes finn-ugor nyelvekben meglévő kölcsönszók

azt sejtetik velünk, hogy e népek egymással már akkor is szoros érintkezésben voltak, midőn a finn-ugor nyelvcsalád tagjait még nem szórták szét és nem szorították északra az indogermán és török-tatár népek vándorlásai.

A finn-ugor népek közös származásának legrégibb nyelvi emlékei az alapvető nyelvtani formák és a legprimitivebb szószükséglet azonosságában ismerhetők fel. Mivel a magyarság helyzeténél fogva török és iráni szomszédságában élt, gyorsabban állattenyésztővé, földmivelővé és harczias néppé lett. E kulturhatás természetesen nyelvében is nyomot hagyott. Török eredetű a *borjú, tinó, ökör, tulok, kos, ürü, tyúk* stb. neve, valamint az *aratni, sarló, tarló, boglya, őrleni* s az *árpa, buza, gyümölcs, alma, bor* stb. szavak is. Ezenkivül kölcsön vettünk még számos szót a vallás, hadviselés, háztartás és háziipar köréből. Török közvetitéssel változtattuk át a régi finn-ugor hetes számrendszert is tizes rendszerűvé. A déli iráni szomszédságnak szintén maradt nyelvi nyoma. Jellemző, hogy a lovat és lovas hadviselést már régen ismerő magyarság e szomszédjaitól kölcsönözte a *kard*-ot s a fejletebb hadviselés és békés művelődés néhány fontos szavát. Itt ismerkedett meg a dualisztikus vallás képzetkörével is.

Az ősműveltség nyelvi emlékeivel szivósság dolgában csakis a primitiv vallási fogalmak versenyezhetnek. Az ural-altáji pogány néphit, melyet összefoglaló néven *samanizmusnak* szokás nevezni, alapjában véve még ma is az, a mi volt az ural-altáji nyelvek elágazását megelőző ősidőkben. Ez a fetisizmus és totemizmus fölé helyezett primitiv vallás egy sötét és egy világos másvilág láthatatlan jó és rossz szellemekkel való benépesitésén és a szellemidéző samánok közvetitő szerepén alapszik. A szellemek sokasága és sokfélesége csak ott csappanik meg, a hol a kisebbkörű nomád család vagy rokonság a vadászó és halászó életmódból kibontakozik s idővel állattenyésztő törzszsé terül. Az ilyen törzsekből kialakuló s esetleg más hódolt törzseket is magukba olvasztó nemzetek tudatában az ős család szellemei istenekké lesznek, mint a hogy nemzeti istenné lett a magyarok, altáji törökök stb. főistene. Viszont az is kimutatható, hogy a samanizmus sem zárkózhatott el az idegen befolyás elől. Keleten a buddhizmus, nyugoton a parsizmus, mohamedanizmus s újabban a keresztyénség hagyott rajta mély nyomokat.

Az ősi vallási emlékek hivatásos ápolóinak a samánokat kell tekintenünk. Emberfelettinek tartott varázsló tudományuk örökségképen száll reájuk. Ez a titka annak, hogy a skandináviai lapp samán szerepe meglepően hasonlithat a kelet-szibériai tunguz samánéhoz. E végeken s a közbeeső óriási területen a samánok evangéliuma az az egyfenekű dob volt, melynek irhájára rendszerint rá vannak rajzolva a szellemvilág főbb jelenségei, vagy a varázsmesterség titokzatos jegyei. A dobbal és verőjével felfegyverkezett varázsló vezeti az áldozati szertartásokat. Sorra elénekli az alkalmi varázsigéket, melyekkel elűz minden kisértő rossz szellemet. Ha a jó szellemekkel érintkezni kiván, dobja dübörgésével, énekeivel, heves mozdulataival és izgató szereivel magát önkivületbe ejti, hogy elszálló lelke

meghozza a szellemektől várt üzenetet. Mikor ez megtörtént, következik az áldozati állat (ló, ökör, rénszarvas, juh, lud, kakas stb.) leölése és ünnepies ellakmározása. A szellemek bálványai, oltárai, szent fái, vagy szent helyei szintén részesülnek a lakomából. Néhol vért fecskendeznek szét, máshol a leölt állat agancsát, fejét, bőrét stb. hozzák áldozatul. Ott, a hol a fejlettebb, vagy az erőszakkal terjesztett idegen vallás zavarólag hatott s az együgyű régi vallásgyakorlatba vetett hit megrendült, a samánok hagyományos szerepköre is züllésnek indult. Így a déli törökség samánjai még szerepelnek ugyan a betegek ágya körül és rendeznek áldozati torokat, de szereplésükben már sok kapzsiság és tudatos ámitás is megnyilatkozik. A hol aztán a samanizmus régi rendszere megdől, vagy az idegen befolyás elől kiszorul, ott az emlékek csak egyes szokásokban maradnak meg és élnek tovább. Közülök különösen a temetkezési szokások tanusitanak feltünő szivósságot. Belőlük ugyanis csaknem minden rokonnépnél meg lehet állapitani, hogy az ural-altájiak valamennyien hittek a túlvilági életben, melyet a jelen élet képére és természetes folytatásául képzelték el.

A vallásgyakorlattal kapcsolatban megnyilatkozó szellemi életnek számos ősi emléke maradt ránk. A mely népnél sikerült a samánok énekeinek maradványait s a nép ajkán élő pogánytartalmú epikai dalokat megmenteni, ott számos világteremtési monda és isteneket, emberfeletti hősöket, mithoszi állatokat szerepeltető naiv költészeti termék került napfényre. Midőn a hazai és az oroszországi kutatók legközelebbi rokonainknál, a voguloknál és az osztjákoknál kutatni kezdtek, a samánok szerepe éppen kimulófélben volt; de azért itt is sikerült összegyüjteni olyan pogány epikai emlékeket, a melyekből a samánkodás világát még rekonstruálni tudja az összehasonlitó néprajzi tudomány. Különösen a szent állatnak tekintett medvék tora alkalmával elmondott *medveénekek* és *medveünnepi színjátékok* szövegében menekült meg sok becses ősköltészeti adalék. Birtokába jutottunk továbbá több olyan *hősének*nek is, a melyeknek régiségét eléggé jellemzi az, hogy bennük egy délibb őshazáról van emlékezés. A mentési munkálatok eddig a művelt finnek körében jártak legtöbb eredménynyel. Itt ugyanis Lönnrot Illésnek (1802—1884) sikerült a *Kalevala* czimű nemzeti eposz összes anyagát összegyüjteni. Az ötven runora, vagy énekre terjedő nagy mű világteremtési mondákon kezdődik s ezzel kapcsolatban a szuomi nép csodás keretbe foglalt történeteit regéli el. A mithikus ködbe vesző Väinämöinen és Ilmarinen harczai az északi hideg és sötét Pohjola (Lappföld) ellen irányulnak. Küzdelmeik tárgya a Szampo nevű csodamalom lett. Velük szemben Louhi, a pohjolai bűbájos asszony áll, kinek utóbb leányát is elrabolják. Az égen-földön lejátszódó események Kaleva fiainak teljes győzelmével végződnek, mert országuk számára az ellenséges északi népektől elvégre az elrabolt napot és holdat is sikerült visszahóditaniok. A szuomi nép e történetekben legrégibb epikai emlékeit őrizte meg. A bennük rejlő mondai elemeket sejthetőleg a finn-ugorok északra szorult nyugoti ágának honfoglaláskori emlékei szolgáltatták. Az ősrégi vándorlások korában e népek még vadászó és halászó nomádok voltak. Ha ehhez hozzá-

vesszük azt, hogy ugyanakkor még a samanizmusnak is korlátlanul hódoltak, minden titkát tudjuk annak, hogy náluk az a széleskörű epikai anyag kialakulhatott, melynek hősei nem a harczias népek hadierényeivel, hanem a samánok varázslásaival érték el örök emlékezetre méltó eredményeiket.

A fejlettebb kulturfok legrégibb emlékeit Közép-Ázsiában kutatja a tudomány. A Kinával és Indiával sűrűbben érintkező mongolok és turkesztáni törökök, nyugoton pedig a Perzsia és Kis-Ázsia szomszédságában élő ugorok és nyugoti törökök már korán megismerkedtek az ó-kori művelt népek örökségével. E népek épitészeti emlékeiben már felfedezhető a régi kölcsönhatás, valamint nyoma van a régészeti leletek ipari emlékeinek ornamentikájában is. Mikor aztán a fémek és kövek megmunkálásának módjával megismerkedtek, szükségleteiket a nyers fémekért és drága prémekért cserélt holmi kiséretében kezdték olyan eredeti termeléssel is fedezni, a melyen már rajta van a faji jelleg nyoma. Ismerünk leleteket, melyek valaha a fém-csüngőkkel, csörgőkkel, mithikus madáralakokkal teleaggatott samán-ruha kellékei voltak. Előkerültek vallási tárgyak, melyekből megtudtuk, hogy a déli és délnyugoti végek népei már tüzet imádtak. Viszont vannak olyan barbár emlékek is, a melyeknek vallási vonatkozásait még nem tudjuk pontosan megállapitani. Ilyenek például azok a régi ugorföldi csészetartó szobrok, a melyeken ugyanaz a csimbókos hajviselet hagyott nyomot, a melytől csak a keresztyénség megismerése után váltak meg őseink. A Közép-Ázsia felé irányuló kutatások legtitokzatosabb emlékei azok az északi mongol határon talált jenisszei- és orchonvidéki feliratos kövek voltak, a melyeknek terjedelmes szövegét csak a legújabb időben sikerült Thomsen Vilmosnak megfejteni. A benne foglalt beszédes vallomásokból tudtuk meg, hogy a VII—VIII. századi altáji törökség már egy régi keletű s alapjában véve nyugoti eredetű műveltségnek volt birtokában.

Azt már emlitettük, hogy a magyarság akkor, midőn a finn-ugor népek az indogermánok és törökök ó-kori vándorlásai következtében északra szorultak, valahol az Ural déli lejtői körül helyezkedtek el. Történeti adatok hiányában azokat a déli és keleti határokat, a melyeken át a kaukázusi, iráni és nyugoti török kölcsönszavak birtokába jutott, földrajzilag már nem tudjuk megjelölni. Egyelőre csak az bizonyos, hogy a nyilvántartott történelem akkor kezd foglalkozni vele, midőn a IV—V. századi hun-avar népáradat a jelzett ural-vidéki őshazát is útjába ejtette. Az előző hosszú századok folyamán az ugorságnak itt lakó déli része megerősödött, mert magát *onogur*-nak, *unugur*-nak, azaz nagy-ugornak nevezte. De a jelzett népáradatnak ellenállni nem tudott, mert a tőle keletre lakó *szabir* néppel együtt egy része nyugotra sodortatott. Jordanes értesülése szerint e rész bejárta Möziát, Trácziát, Dácziát, majd ismét keletre vándorolva, délen a Kaukázus és Azóvi-tenger közti sikságon telepedett le. Tőle keletre, a Kaukázus és Káspi-tenger közt, a vele együtt szereplő szabir nép helyezkedett el. Az északi részeken utóbb a hun-avar fensőség alól felszabadult *utugur*-ok és *kutugur*-ok, vagyis a déli ugorság öt-ugornak és hat-ugornak nevezett néptöredékei lettek szomszédjai. E néptöredékek idővel eltörökösödtek s

eltörökösödtek a tőlük északra lakó bulgárok is, a kik eredetileg az uralvidéki unugurok nyugoti szomszédjai voltak s fajilag is az ugorokhoz tartoztak. A déli unugurok nemzetisége érintetlen maradt, mert földjük nem esett a török áramlatok útjába. A byzánczi kútfők szerint e népnek már egy városa, téli szállása is volt, melynek a VI. században *Onogur,* vagy *Onoguris* volt a neve. A következő század elején pedig ugyanitt egy *matzar* nevű nép városa szerepel, a mely azonos a kuma-melléki *Magyar*-ral.

A szabirokkal együtt délre szakadt onogur vagy unugur nép a VI. század derekán még drága prémekkel való kereskedésről volt nevezetes, a mi azt jelenti, hogy az Ural aljában lakó rokonokkal állandóan fentartotta az összeköttetést. Ezt az északi részt a IX. század elején kezdődő bessenyő-kún vándorlások szoritották délnyugot felé. Ekkor az Azovi táján már a *kozár* törökség, a Kaukázus északi lejtőjén pedig az iráni eredetű *alán* (mai *oszét*) nép hatalmasodott el. Nagyon érthető tehát, hogy a minden oldalról támadott onogur nép északi és déli része a kényszerű találkozás alkalmával ismét egyesült. Az egyesülés után a kozár szomszédok szövetségesei lettek s utóbb egy népnek tekintettek. Mivel e szövetségben az erősebb kozár fél töltötte be a hegemon nép szerepét, a bizáncziak az Azovi melletti Lebediában szorongó onogurokat is *turk*-oknak azaz törököknek tekintették. Csak mikor Lebediát elhagyták s a besenyők elől a Don és Erdély közt elterülő Etelközbe (folyamközbe) menekültek, merült fel ismét nemzeti nevük, melyet a szomszédos szláv népek még *ugor,* a többi nyugoti népek pedig a régi onogur, unugur, helyesebben *un-ugor* változata gyanánt *ungár* formában ismertek meg.

Őseink tehát a mai hazát ungár néven foglalták el. Utóbb e névnek csak a szomszéd népek nyelvében, itthon pedig csakis a XI. századi hagyományokat ápoló királyi kanczellária latin fogalmazványaiban maradt nyoma, mert a királyság kialakulása után a Kaukázus aljából hozott *magyer* név s ennek felhangú *megyer* és alhangú *magyar* változatai kerültek forgalomba. A névváltozás titka az, hogy a kivándorlás előtt egyesült ungároknak összesen hét különálló törzsük volt. A hazai hagyomány e törzsek fejeit hét magyarnak nevezte; de Konstantin byzánczi császár 950 táján kelt följegyzéseiből tudjuk, hogy minden törzsnek más neve volt, s a *megyer* nevet eredetileg csak az egyik törzs viselte. Ugyane jól értesült kútfőből tudjuk azt is, hogy az összefoglaló *turk* nevezet csakis újabb keletű lehetett, mert az eredeti régi név állitólag *szabartiaszfali*-nak hangzott. Így nevezték azt a néptöredéket is, mely a kivándorlóktól útközben elvált s Perzsia felé, vagyis a Kaukázus melletti őshazába visszavándorolt. Az eltorzitott és elgörögösitett névből még kivehető, hogy itt tulajdonkép a szabiroktól való elszakadás emléke lappang. Annak bizonyságául, hogy a magyarság nemzeti neve keleten mindvégig *un-ugor* volt, elég legyen felemlitenünk azt, hogy Julian barát 1237 táján felkutatta az Ural alatti északi őshazát s e hazát, melyben még magyarul beszélő néptöredéket is talált, *Ungaria Magna*-nak, Nagy-Ungáriának nevezte. Mivel ez az ország nem volt nagyobb a mai Magyarországnál (Ungáriánál), a keleti haza nevében az *Ungar* (Un-ugor,

vagy a délen is megtalált Onogur, Onoguris) név még ismert, de félreértett, nagy-ugor értelmét kell felismernünk.

Julián küldetéséből és a krónikákban olvasható feljegyzésekből megállapitható, hogy a XII—XIII. századi magyarság a keleten maradt rokonok emlékét még nem feledte el. Viszont az sem szenvedhet kétséget, hogy a honfoglalókhoz csatlakozó hódolók külön nemzetiségéről és beolvadásáról rendkivül gyorsan elfeledkezett. Csak Konstantin emlitett följegyzéseiből tudtuk meg, hogy a kozár viszony felbontása után a *kabarok* elégületlen csoportja a kozárok közül kivált s a magyarok hét törzséhez nyolczadikul csatlakozott. A nyugoti kútfőkben pedig nyoma maradt annak, hogy a VIII. század végén s a IX. század elején összeomlott *avar* birodalom néptöredékei a magyarok megjelenéseig Pannónia, vagyis a mai Dunántúl és Horvátország nyugoti végein három egymást érintő nagy kerítésben vonták meg magukat.

A kabarok és avarok neve egyetlen kútfőnkben sem fordul elő. Annál többet olvashatunk *székely* nevű határőrök őseinek keleti és nyugoti csatlakozásáról. E székelyeket a hazai hagyomány és minden utána induló Árpádkori krónikánk *hunutódoknak* tartja. De mivel e forrásokból kiderül, hogy a keleti csatlakozók utódainak tartott erdélyi székelyek egy *kozár* nevű néppel háboruskodtak, a pannóniai nyugoti csatlakozók pedig, mint hunok utódai, a magyarok bejöveteléig egy török nevű *csigla-mezőn,* azaz egy bekeritett mezőségen vonták meg magukat: nyilvánvalóvá lesz egyszersmind az is, hogy a keleti székely határőrség a kozár-kabár csatlakozóktól, a nyugoti pedig a pannóniai kerítésekben talált avar néptöredéktől származik. A kabaroktól az emlitett byzánczi kútfőben egyébként is föl van jegyezve, hogy állandóan a magyar hadak előtt jártak, mint a hogy később is mindig elől jártak az előörsi szolgálatra kötelezett székely határőrök. A csigla-lakó „hunok“ avar voltát sem pusztán az avar kerités és ennek tiszta török neve igazolja, hanem az is, hogy az avarokat még a velük érintkező egykorú emlékirók is rendszerint hunoknak nevezték, s hogy a csigla-lakók hun őseinek történetében pontosan felismerhetők az avar birodalom bukásának emlékei.

A végek őrzésére alkalmazott hódolók nemzetnevének gyors elhomályosulását a közös „székely“ név idézte elő. E név eredetileg „végbelit, határőrt“ jelentett, s Felső-Magyarországon még a XVI—XVII. században is az erdőőrök, várőrök foglalkozását jelezték vele. Mivel az erdélyi végekre összevont kelet-magyarországi kozár-kabar székelység külön nemzetiségét és külön jogszokásait a teljes elmagyarosodás után is megőrizte, foglalkozást jelentő neve utóbb nemzetnévnek tekintetett. A nyugoti hun-avar székelység fenmaradását ilyen előjogok már nem biztositották. Ezért aztán a nyugoti háborúk idején még megmaradt s utóbb besenyő telepitvényekkel is megerősitett töredékek elmagyarosodásuk után a szomszédos magyarságba olvadtak. E beolvadásnak különösen irodalomtörténeti szempontból van nagy jelentősége, mert a gazdátlan hun-avar hagyományokon utóbb a magyarság és az erdélyi székelység osztozkodott. A fényes örökségre amaz a közös nyelv, ez a közös név jogán formált igényt.

Az elfoglalt terület ekként őrzött határain belül a hét ungár törzs egymás mellett helyezkedett el. Az itt talált germán és szláv elem részben a végek őrségeinek állandó katonasága lett, részben szolgai sorsra jutott s a sátrakban lakó hóditók számára erdőket irtott, földet mivelt és állatot tenyésztett. Mielőtt állandó tanyákat is épitett volna, nyelvéből már sok szó s vele együtt sok új fogalom is átment a magyar urak tulajdonába. De a sok kölcsönzés daczára a birtoklás jellege mégis magyar maradt, mert a foglalási földek fegyveres urai tavaszszal *nyílhúzással* sorsolták ki maguk közt a legeltetésre, mivelésre alkalmas birtokrészeket; őszszel pedig azon a keleti eredetű *rováson* számolták el az eredményt, melynek kezelésére Közép-Európát a magyarság tanította meg.

Az év közbeeső részét a hadi élet eredményeivel kellene kitöltenünk, mert a honfoglalók eleme a harcz és a hadi kalandozás volt. A törzseknek csak védelem esetén kellett tömörülniök; támadni, sarczolni lehetett a törzsek apróbb csapatainak is. Ezért a mai haza elfoglalása után rögtön bekalandozták egész Európát és sorra fosztogatták a gazdagabb városokat és kolostorokat. Sikereiknek forrása, a nyilat, kopját, szablyát tökéletesen kezelő könnyű lovasság még ismeretlen és így ki sem számitható hadi taktikája volt. Mikor nyugoton a tervszerű támadások, meglepetések, cselvetések titkát s a vakmerő lovasok gyengéit megismerték, a védelem is megváltozott s a magyar hadakkal szemben álló ellenségnek elvégre fényes győzelmeket is biztositott. Néhány véres vereség után a kalandoknak vége szakadt s a zsákmányra számitó itthoni élet gyökeresen megváltozott. A foglalási földek tulajdonosai állandóan letelepedtek s a földközösségben élő tanyák lakói idővel széleskörű rokonságokká, nemzetségekké, ágakká terültek. Mivel a törzsek rendszere szintén rokoni köteléken alapult, az így felszaporodó újabb érdekkörök a törzsek régi kereteit meglazitották s a kozár befolyás alatt létrejött fejedelmi méltóság egységes uralmát annyira megerősitették, hogy a X. század derekán még virágzó tözsfônökségek s a *gyula* és *harka* nevű fővezéri és főbirói méltóságok gyors megszünte után a nyugoti értelemben vett királyság is kialakulhatott.

Az első magyar királyok népe már a nyugoti műveltség részese volt. A vallási és társadalmi átalakulás rendkivüli rázkódással járt. Az új vallást egyházi műkifejezéseink bizonysága szerint a hódolók közt szereplő keresztyén szlávok ismertették meg velünk. A rendszeres téritésben római liturgia szolgálatában álló papok buzgólkodtak. A diadalmaskodó nyugoti egyház s a nyugoti minták után készülő első törvények a latin nyelvnek akkora teret hóditottak, hogy az egyházi élet és az államháztartás szükségletét fedező irásbeliség is latin lett és latin maradt. De ez a magyar nép nemzeti jellegét az új viszonyok közt egyáltalán nem befolyásolta. Nem zavarták meg a hazai és a külföldről beözönlő idegen nemzetiségek sem, mert a királyi hatalom kiépitésével egyidejűleg a hódolók, hadi foglyok és vendég népek jogai akként rendeztettek, hogy a magyar faj hegemoniája továbbra is érintetlen maradt. Mikor az egymás fölé elhelyezkedő társadalmi rétegek határait első törvényeink megvonták, csak két elismert nemzet volt: a

magyar és a székely. Mivel pedig ez a két nemzet nyelvi tekintetben már egyaránt magyar volt, magyarrá (azaz nemessé) lett s utóbb nyelvileg is elmagyarosodott minden idegen, a ki a hegemon nép előjogainak esetleg osztályosa lett. Utóbb elmagyarosodtak a magyar nemesség szolgálatában álló alsóbbrendű idegen elemek is. Ez az oka, hogy a keleti rokonaitól végleg elszakadt s a szláv, germán népek közé ékelt magyarság a népvándorlások egyik csodája gyanánt fenmaradhatott s keletről hozott nyelvének feláldozása nélkül a művelt nyugoti népek soraiban helyet foglalhatott.

Dr. Sebestyén Gyula.

ŐSTÖRTÉNELMI BÖNGÉSZGETÉS.

— Második közlemény. —

III. Ős kunok.

A Keleti Szemle ugyanazon számában, hol gróf Kuun Géza előlérintett czikke megjelent, van egy másik közlemény is, a mely szintén fölébresztette érdeklődésemet. Ez *Marmorstein Arthur* rövid értekezése „Az ékiratok ***kumani*** népéről“ czím alatt.

Örülök első sorban is, hogy szaporodik köztünk azok száma, a kik előszeretettel foglalkoznak az assziriologiával; a kik benne nem csupán exotikus csemegét látnak többé, hanem azt megérdemelt komoly tanulmányozásra méltatják. De jól esik különösen az az észlelet, hogy Marmorsteinban megvan a magyaros érzék, a mely vele az assziriologia heterogen elemei közt épp azokat a speciálitásokat véteti észre, a melyek saját fajunkkal vagy fajrokonaink valamelyikével többkevesebb vonatkozásban állanak. Hiszen alig fél évvel előtte az Ethnographia XV. évfolyamának 3—4. füzetében magam is fölemeltem gyönge szavamat, hogy a Pudi-il *turuki*-jaival együtt épp ezt a *kumanu* népet is figyelembe ajánljam. Természetes ennélfogva az a részemről érzett megelégedettség, hogy íme más is akad, a ki az ékirások emez adatának jelentőséget tulajdonít.

Bizonyára megbocsátja értekező s nem veszi birtokháborításnak, ha ugyanazért a tárgyhoz íme én is hozzászólok s az általa fölsorolt adatokat némileg kibővítem, megszaporítom.

A mi a *kumanu föld* fekvésének geográfiai megállapítását illeti, részemről is csatlakozom értekezőnek ama fölfogásához, hogy e végett a mai Azerbaidzsanban nem kutatolódzhatunk. Az a forrásmű, a melyből M. úr a maga adatait merítette, I. Tiglatpilezarnak máskülönben is nevezetes, mert az assziriologia fejlődésében egyik mértföld-jelzőt képező prizma-fölirása: az asszir király uralkodása öt első évének eseményeit tárgyalja csupán s ez idő alatt Tiglatpilezar kelet felé az Urmia mellékén fekvő Mildišnél tovább nem hatolt. Minthogy pedig a kuman hadjárat épp az ötödik év egyik epizódja volt: Kumanu-t keleten hiába keresnők.

Aztán *Kumanu* nemcsak segítséget vitt a muszribelieknek, hanem éppen tőszomszédja volt *Muszri*-nak. Mikor ugyanis Tiglatpilezar a kumani-k 20,000 főből

álló táborát[1] a Tala hegyen szétszórta: egészen a Muszri határán álló (ša pa-an mât Mu-us-ri) Harusza hegyig üldözte a megfutamitottakat s azok nyomán innen tört be országukba. Első sorban Muszri fekvését kell tehát megállapítnunk s mihelyt ezt megtettük, adva van Kumanué is.

Muszriról Tiglatpilezarnak nála mintegy 250 évvel korábban élt elődе I. Salmanasszar tesz először említést. Neki főkép Felső-Mesopotamiában s annak északi szomszédságában voltak véres háborúi. Alig két harmadfél év folyamán e vidéken lefolytatott húsz hadjárata közül tíz az arimi (ó-örmény), három a kirhi (ó-kurd), egy Hani-galbat („Nagy-Khétaország"), végre — tíz havi időközzel — kettő Muszri ellen volt intézve, minélfogva emez utóbbinak a kutatásával bizvást erre a környékre szorítkozhatunk. Csakugyan föl is találjuk itt egy részt Erzindzsan mellékén a Mezur-Dagh-ot és Mezur-Csajt, más részt Hani-galbat egykori székvárosa, Milid (ma Malatia = Jeni-Azbuzu) közelében a Muszer-Dagh-ot, a melyek okvetetlenül Muszri nevének az emlékét őrzik mai napig. Kétségtelen ennélfogva, hogy Muszri abban a zugolyban esett, melyet a Bagur- és Piran-Daghok között az Eufrát kettős kanyarodása alakít s részben vagy egészben födte a római kor Armenia minor-ját. Minthogy pedig ebben a helyzetben keleti szomszédai a Nairi államok, alantabb a kurți-föld voltak: Kumanunak tőle nyugotra kellett feküdnie.

Van rá még más bizonyítékunk is. Tiglatpilezar haragját a kumani nép ellen nem csupán a muszribeliek támogatása gerjesztette föl, hanem volt a neheztelésre bizonynyal más fontos oka is. Erre ő maga rávezet. Szintén a prizmafölirás VI. Col. 35—36. sorában azt mondja ugyanis, hogy „. . . a rájuk vetett adót és sarczot *a korábbihoz képest* fölemeltem és megszigoritottam". Tehát Tiglatpilezarnak már valamely előző alkalommal is kellett a Kumanu-földön járnia s azt adó alá vetnie. Ennek az alkalomnak a fölirásában elősorolt események közt csak egyszer van lehetősége, akkor t. i., mikor a 23 (annalisa szerint 30) Nairi állam 60 királyát „a felső tengerig" üldözvén, innen visszatérőben útba ejtette Milidet. Noha az asszir fölirások a „felsö tenger" czímet egyszer-egyszer a Van tónak meg az iszusi öbölnek is megadják; annál a körülménynél fogva, mert a név szerint is elősorolt Nairi államok utolsója Dajaini, későbbi asszir adatok szerint is Erzerum környékén feküdt: jelen esetben ez a „felső tenger" csak a Fekete-tenger lehetett, a melyet Tiglatpilezar valószinűleg Trebizond tájékán érintett. Minden kétségen felül áll ezeknél fogva, hogy Kumanu a Fekete-tenger és Malatia közt esett s egészen helytálló értekezőnek Lenormant és Finzi nyomán induló az a következtetése, hogy az asszirok által földúlt Hunusza, legalább földrajzilag, a *pontusi Comana*-val egy.[2]

[1] Túloz egy kissé értekező, mikor az asszirok által lekaszabolt kumani-k számát teszi 20,000-re, maga Tiglatpilezar (Prizmafölirás V. Col. 87) az ellene táborba szállt s általa szétvert összes haderő számát mondja ennyinek, de hogy közülök mennyit öldökölt le, azzal nem számol be. Nem nagyzoltak akkor még az asszirok; azt csak Szanherib korában kezdették, de akkor sem vitték annyira, mint a „classicus" görögök, a kik csak úgy dobálóznak ellenségeik millióival, hogy a saját hősségüket annál ragyogóbb dicsfénynyel övezhessék.

[2] Kikerülte bizonyára M. úr figyelmét, vagy tán nem tartotta említésre méltónak, holott igen jelentős művelődéstörténeti adalék, hogy Tiglatpilezar a földúlt és parlagfölddé tett város helyét *sóval behintette;* aztán rézből *villám*-ot készíttetvén, azt a számára emelt külön téglaépületben helyezte el s ráírta, hogy a város falai többé föl nem épithetők.

Azonban Hunusza csupán egyik, bár igen jelentékeny erőde, de nem metropolisa volt Kumanu-nak. A királyi székváros (mâhaz šarruti) Kibšuna volt, a mi azt is jelenti impliczite, hogy az országnak volt tehát királya is, csakhogy az asszir nagyúr nem tartotta szükségesnek, hogy róla említést tegyen. Tiglatpilezar ezt a várost is megszállta, de megkegyelmezett neki, csupán falait romboltatta le s belőle 300 „rebellis nemzetséget“ hurczolt túszul magával. Hogy ez a Kibšuna hol feküdt, az iránt az asszir király adatai kifejezetten nem nyújtnak tájékozást. De van Tiglatpilezarnak, egyebek közt, egy annalisszerű másik fölírása is, a mely azonban, fájdalom, csak néhány töredékében került elő. A töredékek egyike (III. Rawl. 5. No. 2. 24. s köv. sor) ezt a hadjáratot azzal reasszummálja, hogy „. . . a Kumani-k országát egészen a *Mihri-földig* elfoglaltam“. Ennek a földségnek a fekvése iránt viszont III. Ašurnazirpal annalisában (III. Col. 90.) azt a tájékoztatást nyerjük, hogy az asszir király a Libanon vidékéről jövén „meghágta az Amanust s onnan szállt alá a Mihri-földre“, mihez képest ez a földség az Amanus nyugoti lejtője és a Pyramus folyam partvidéke közt feküdt s része vagy azonosa volt a későbbi asszir idők Kua-jának. Mivel pedig a Tiglatpilezar korabeli Kumanu e tartomány határáig terjedt: nagy valószínűséggel bír Hommel-nek az a hypothesise, hogy Kibšuna a későbbi *Sarus-melléki Comana* helyén állt.

Szóval Tiglatpilezar nem hiába alkalmazza rá ismételten a *rapaštu* „tág, széles, kiterjedt“ jelzőt: szép darab föld volt ez a Kumanu, a Pontustól leereszkedve az isszusi öbölhez, nyugoton pedig ismeretlen messzeségig, de mindenesetre Pteria-n (Boghaz-köi) túl, benyúlva Kis-Ázsiába s nincs okunk tagadásba venni annak a valószínűségnek jogosultságát, hogy Hani-galbat mellett Kummuh is hozzászámított tulajdonképen, nincs okunk ugyanazért könnyedén eldobni Winckler hypothezisét, mint a hogy azt értekező cselekszi. Más alkalmakkal az asszir (és ó-örmény) fölírások ugyanezeknek a földségeknek, hozzájuk foglalva az Amanus és a Közép-Eufrat közén fekvő Gurgum, Šam'al, Gargamiš, Patin stb. tartományokat is, a *mât Hatti* „Khéta-föld“ gyüjtőnevet adják, noha az egyes részek ekkor is megtartják a saját külön nevüket. Tiglatpilezar fölírásai, természetesen, az egykorú politikai viszonyokat tüntetik és tüntethetik föl. Ebben az időben mint külön állam, vagy tán csak mint külön közigazgatási kerület, Kummuh az Eufrat keleti oldalán esett s mellette Tiglatpilezar ugyanitt Alzi és Purukuzzu tartományokat is megnevezi; a nyugoti jobbpart vidéke ellenben Hani-galbat nevet visel. De már II. Salmanasszar az Eufraton *átkelve* fogadja Kummuh fejedelme Katazilu s pár év mulva ugyanígy az új fejedelem Kundašpi adóját, mihez képest Kummuh ekkor már az Eufrat nyugoti oldalára is átterjeszkedett. S így ment ez tovább is számos évtizeden át.

Hani-galbat és a most már az Eufrat mindkét oldalán elterülő s Alzit és Purukuzzut is magába olvasztott Kummuh részint mint önálló, részint mint asszir (rövid ideig mint ó-örmény) vazall-államok, saját külön nevük alatt szerepelnek, mígnem végre asszir Sargon „kummuhi helytartóság“ néven őket közvetetlenül a birodalomhoz kapcsolja, Asurbanipal pedig a provinczia kormányzóját „a balkéz turtan-ja“ czímmel a birodalom második legfőbb méltóságává emeli. Ebből a tartományból lett aztán a római kor *Commagene*-je, a mely czím a „kumanu“ név emlékét szintén láthatólag magán viseli. De *Kamanu* név alatt maga Kumanu

is újra megjelenik asszir Sargonnál, a ki az országot elfoglalván, *Til-Garimmu* (a szentirásbeli Togarma) székhelylyel, asszir helytartósággá szervezi.

De — azonkivül, hogy az Amanus babyloni-asszir neve *Hamanu* szintén önkénytelenül Kumanu-ra meg annak synonim-jére Kamanu-ra emlékeztet, volt még egy ugyane nevet viselő kis állam is. III. Ašurnazirpal beszél róla, monolithfölirásának 52. sorában. Feküdt Mesopotamia legjelentékenyebb hegysége a Kašiari (ma Karadzsa-Dagh) keleti szakadékai között.

S most alkalom nyílik rá, hogy egy kis néprajzi széttekintést is tartsunk.

Muszri népét Tiglatpilezar *muszki*-nak, többesszámban *muszkaja*-nak nevezi s a maga viselt dolgainak elősorolását azzal vezeti be, hogy a nagy őse Salmanasszar által meghóditott Alzi-t és Purukuzzut ez a nép az ő trónralépte előtt ötven évvel megszállta, sőt onnan lassankint átterjeszkedett a szintén asszir hóditmányt képezett Kummuhba, a melyben ekkor is öt fejedelem alatt 20000 muszkaja harczos tartózkodott. Ő tehát a régi rendet visszaállitandó, mindjárt uralkodása kezdő évében[1] tábort vitt oda, a muszkajá-t véres csatában megverte, közülök 6000 embert foglyul ejtett, a kiket aztán birodalmában megtelepitett. Úgy látszik, maga Kummuh népe sem rajongott valami fölöttébb nagyon az asszir uralom után. mert Tiglatpilezarnak, hogy őket észretéritse, az országot „egész terjedelmében“ el kellett foglalnia, kizsákmányolnia, városait fölégetnie-dúlnia. Sőt a lakosság egy része ekkor sem állt rúdnak, hanem átmenekült a Tigris „tulsó“ oldalára, a *kurṭi*-ak közé, a kik egyik fejedelmük „a *Kali*-**Tišub** fia“ *Kili*-**Tišub** vezetése alatt készségesen pártjukra keltek. Az egybecsapásban, természetesen, az asszir hősiességé lett a diadal, melynek hatása alatt egy másik kurti törzs fejedelme *Šadi*-**Tišub** nem is várta be, hogy az asszirok hozzá szintén ellátogassanak, hanem önkénytesen meghódolt.

De Kummuhnak és vidékének szabadságszerető népeit ez a hadjárat erősen megtizedelte bár, megtörni azonban még nem birta. Uralkodásának első (teljes) évét megint azon kezdi Tiglatpilezar, hogy új hadjáratot visz az adófizetést megtagadó Alzi, Purukuzzu, Kummuh megharácsolására és a *kaška*[2] meg „a hattiak közül való“ *uruma* nép megfenyitésére. Ezekben a hadjáratokban Tiglatpilezar még egy izben sem lépte át az Eufratot, hanem folyvást annak keleti partvidékén portyázott. Uralkodása harmadik évében — mint föntebb emlitettem — az innenső, nyugoti partvidéken fekvő Hani-galbat „revoltált“, azaz nem fizetett önkénytes adót. Meg kellett tehát büntetni, a mit Tiglatpilezar csakugyan nem is mulasztott el. S ez volt, mert csak ez lehetett az egyetlen alkalom, a midőn Tiglatpilezar a kumani népet első izben megsarczolta. Következett aztán az ötödik évi razzia.

Az előadottakból azt a következtetést szűrhetjük le, hogy az Eufratmelléknek azt a szakaszát különböző nevek alatt bár s magukban is kisebb nagyobb törzsekre oszlott oly népek lakták, a melyek békés barátságban éltek egymással, ellenben a közéjük tolakodó idegen hóditók ellenében életre-halálra készségesen támogatták

[1] Úgy a babiloni, mint az asszir királyok teljes naptári évek szerint számitották uralkodásuk tartamát, trónfoglalásuk csonka évét pedig „uralkodás-kezdő év“-nek (riš šarrûti) nevezték.

[2] Némelyek kolchisi leszármazottaknak tartják (Tiele: „Babilonisch-Assyrische Geschichte“ 151. l.).

egymást, a melyek közt ugyanazért a közelebbi vérbeli rokonság föltételezése szinte elutasíthatlan. Csakugyan úgy az e korbeli, mint a későbbi asszir fölirások gyakor izben „hatti“ = *khéta* gyüjtőnév alá foglalják mind e népeket, alóla mégis a kurti-akat rendesen kizárván, noha ezeknél is az idézett három fejedelmi névösszetételben előforduló *Tišub* [1] khéta istennév a kapcsolat szorosabb-tágabb fönállásáról tanuskodik.

A mi speczialisan a kumanu és muszki nép közt létezett közelebbi viszonyt illeti, én a szoros rokonság jogos következtetésére igen erős támpontot látok a Kašiari-menti kis állam *Hamanu* nevében. Mikor Tiglatpilezar a foglyul ejtett 6000 muszkaját országában megtelepítette, akkor a Kašiari környéke már évszázadok óta asszir birtok, benne azonban ez a rész mint vad, kietlen, világtól elzárt. ugyanazért néptelen hegyvidék s kész Szibéria volt. Foglyainak eldugására az asszir király keresve sem találhatott volna alkalmasabb zúgot, ugyanazért őket kétségtelenül itt helyezte el. A magára hagyott nép itt lassanként meggyökerezvén, hogy származásának emlékét annál hívebben megóvja, föntartsa: megtartotta s új hazájára ruházta nemzetének ős nevét, melyet aztán az asszir dupšaru-k, mint az Amanussal is történt, Hamanuvá torzitottak el.

Idők folytán ezt a khéta-földet az aram-ok kezdik hova-tovább nagy rajokban megszállni, kiszorítván, vagy átgyűrván, elaramizálván a régi lakosságot. Erre a sorsra jut köztük az egykori Kumanu is, melynek déli nagyobb részében e vegyülésből III. Tiglatpilezar idején már teljesen ki van alakulva a *tibarenus* nép. Csak Muszri tartja még magát, nevét az asszir fölirások most már fölcserélvén lakosságának régi nevével *Muszki-ra*. Sőt meggyarapszik területben, az asszirok csapásai alatt széthullott Kumanu északi részeit birtokba vevén; királya *Mita* pedig az asszir Sargon ellen alakult északi szövetségnek éppen egyik legfőbb, legtevékenyebb vezére. Hanem az asszir zsarnokoskodásnak még nem telt be a mértéke, sőt éppen indulóban van, hogy még tágabb körben, még vehemensebb módon érvényesüljön. Sargon diadalmaskodik a coalitió fölött s ez utóbbival együtt Mita elbukik. Hogy pedig büntetése annál súlyosabb legyen, most neki esik az assziriológiai pangermanismus, őt azonosítja *Mydas*-szal s csinál belőle urwüchsig teutont (Winckler „Altorientalische Forschungen“ Zweite Reihe I. 103—137.).

. . . Nem ugyanoly bámulatos eredménynyel, mint az Eufrat-Tigrisközön, de azért folyik a kutatás az egykori khéta-földön is és szaporodnak a leletek. Hanem a fölfejtéssel nem birnak boldogulni semmikép. A mi értelmet ma megállapít az egyik, azt holnap leczáfolja a másik tudós. Alighanem meddő is marad addig a kisérletezés, míg a „kún miatyánk“ nyelvét is segitségül nem veszik.

IV. Még egyszer a „Tigin“.

Az Ethnographia májusi füzetében dr. Venetiáner Lajos úr helyteleníti társaságunk boldogult tiszteletbeli elnöke, gróf Kuun Géza *tigin* szavához fűzött következtetésemet. Czikkéből igazán örömmel tapasztalom nálunk még szokatlan jártasságát, nagy olvasottságát, bő tárgyismeretét az asszirologiában. Érvei mindazonáltal nem győztek meg.

[1] Az el-Amarna levelekben Mitani királya Dušratta is többször emlegeti s Ammonnal ismételten hozza párhuzamba.

Meg kívánom nyugtatni mindenek előtt, hogy nemcsak a gyűjteményes munkát „vettem szemügyre“, hanem ismerős vagyok valamelyest az ékjegyekkel és azok sajátságaival.

A vitás szót, egész teljességében, a következő négy (új-asszir) ékjegy adja:

Abban egyetértünk, hogy az első jegy LU = *amêlu* „ember“ szótag- és szóértékkel, puszta determinans; azért is nem tartottam szükségesnek, hogy első czikkemben vele is foglalkozzam. A negyedik ékjegy viszont NA = *abnu* „kő“ hang- és szóértékkel, fölfogásom szerint egyszerű fonétikai kiegészítő csupán, éppen úgy, mint *ilu Anu* sumír *An-NA* nevében. Marad tehát a két közbülső ékjegy s ezek azok, melyek köztünk az ütközőt képezik.

Elsejöknek, a föntebbi jegycsoport második tagjának szótag- és hangértéke — a kevésbbé gyakorlatosakat mellőzve — *gu, gun, tig, tik,* asszir szójelentése pedig *ahu, kišâdu.* Dr. Venetiáner erre azt mondja s azt hozza föl ellenem fő döntő okul, hogy közülök TIK(G) *asszir* fonétikai értékű s csak a GU „a *babiloniai,* illetve a sumirnak nevezett nyelvjárás szerint való“. Itt a tévedés! Tisztelt bírálóm hivatkozik rá, hogy az általam propagált szót „Újabb Sumir Szószedet“-em 56. lapján is meglelte. Ha csak egyetlen szóval tovább halad, ugyanott föltalálta volna a *TIK.bu.i (magâgu, hanâku), TIK.gab.a.ki* „Kutu város“, *TIK.har (šîmir kišâdi), TIK.ud.du.a (ṣubâtu nahlabtu)* szavakat is, a melyek míg egyrészt arról tanuskodnak, hogy az ékjegynek nemcsak TIG, hanem TIK hangértéket is bírtam méltányolni és ismertem, másrészt kétségtelenné teszik, hogy — e szavak föltétlenül „a babiloniai, illetve a šumirnak nevezett nyelvjárásból valók“ levén — a TIK(G) épp úgy, mint a GU(N), nem asszir, hanem sumir fonétikai értéke az ékjegynek. Kétségtelen ugyanazért, hogy valamint az asszir *gugallu* a vele azonegy jelentésű sumir GU.GAL származéka, épp úgy az asszir *tikku* is szintén csak sumirból vett kölcsönzés. S nem üthetjük el idézeteim e tanulságait azzal a föltevéssel, hogy emez „úgynevezett“ sumir szavak talán már az asszir fonétikához illeszkedő későkori asszir gyártmányok; mert a többire nézve ha meg is állna ez a lehetőség: Kutha nevekép *TIK.gab.a.ki* már Dungi fölírásain előfordul, a mikor pedig — hiszen tisztelt bírálóm szintén nagyon jól tudja — hol volt, mi volt még az „asszir“, vagy akár maga „Babilonia“ ?! Söt az ékjegynek TIK hangértéke megvan már Dungi előtt jó ezer évvel az Akurgal fia ÍN-annagin mozsárfölírásán, a melynek hatodik sorát Leon Heuzey — a kit bizonyára nem szükség bemutatnom — *kur-TIK-ni-ni*-re transcribálja.

Isten mentsen azonban, hogy nézetemmel a kérdésben szaktekintélyül föltolakodjam. Dr. Venetiáner ellenben Hommel „Sumerische Lesestücke“-jének 9. lapját hivatolja ilyenül. Helyes. Csakhogy — bocsássa meg, hogy saját szavaival élek — „nem vette szemügyre“, hogy az idézett helyen (98. sorszám) a *gu* mellett mindjárt közvetetlenül ott áll a *dig.* Minden megjegyzés, megkülönböztetés nélkül. Minélfogva az ékjegy e hangértéke amazzal teljesen egyrangú, egy minőségű. S mihelyt amannál elismerjük a sumír honosságot: nincs rá semmi érv, hogy ugyanazt emettől mégis elvitassuk. Ez a *dig* pedig = TIG. Valamint a *dab* = *tab, dag* = *tag, di* =

ti, dib = tib, dil = til, dim = tim, din = tin, dir = tir és annyi más. Vagyis egy ugyanazon ékjegyet az egyik asszirolog *d*-, a másik *t* kezdőbetűvel transcribálja. S megtaláljuk ezt a szabadosságot a szóvégeken is. Hogy egyebet ne említsek, a „haben, sein" ige sumír egyértékese az egyik átírásban (HSL 73—270 és GB VII. 42—43) *tuG*, a másikban (Winckler „Liste ausgewählter Keilschriftzeichen" 293.) *tuK*, Fossey-nél („Syllabaire cunéiforme" 493) pedig nemcsak mindakettő, hanem még *dug*, *duk* is. A mely példák után mintha mégsem követtem volna el valamely főbenjáró bűnt, a midőn „minden megjegyzés nélkül, de következetesen" TIG szótagot írtam TIK helyett.

Azonban megeshetik, hogy tisztelt birálóm ezek után is csak erőltetetteknek, legföljebb negativáknak fogja tartani bizonyítékaimat. Megpróbálom tehát, hogy közvetetlenebbekkel szolgáljak.

A Babylonian Tablets XII. kötete, a melyből Hommelnek dr. Venetiáner által idézett föntebbi adata merítve van, jó nagy idővel előzte a nem rég megjelent XIV. kötetet. E nagy időközben az asszirologia — természetesen — sokat haladt előbbre s az új kötet földolgozása legalább is oly — ha nem nagyobb — tökéletességű, mint a régié. Hát én bevallom, hogy ez a könyv, valamint a British Museum egyéb asszirologiai kiadmánya nincs meg birtokomban. Söt a mennyire helyi közkönyvtárainkat ismerem, aligha van meg azok valamelyikében is. Tehát bennük sem sok kilátással kutatolódznám utána. Ellenben megvan kis magán-könyvtáramban a „Mittheilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft" 1904-iki 3-ik füzete, a melyben Meissner az említett új kötetet ismerteti. A kötet egy rakás szószedetből áll, a melyek kiváltkép állat-, kő- és növénylisztákat tartalmaznak, adván azokban az egyes nemeknek úgy sumír, mint asszir neveit. A hal-félékkel foglalkozó egyik lisztának mindjárt a második tétele

TIG.bil.ha = (nûnu) kuppû

a mely sumír szóban ime nemcsak következtetve, hanem kifejezetten megvan az ékjegynek Tig szótag- és hangértéke.

Még tanulságosabb egy másik liszta különböző kőnemekről, a melyeknek egyike, Meissner megállapítása szerint

tag-na TIG.EN.NA sumir és *(abnu) SU-ku* asszir nevet viselt s ugyanezt a *tag-na TIG.EN.NA* nevet már évek előtt Pinches is megállapította a Babylonian Tablets VI. kötetének egyik lisztájában.

Hát én szintén nagy tisztelője vagyok Wincklernek és elismerem az asszirologia körül szerzett bokros érdemeit. Tanultam is tőle egyet-mást. Midőn azonban azt tapasztalom, hogy ugyanazt az ékjegycsoportot, a melyet ő előbb TIK. ÍN.NA-nak, később GU.EN.NA-nak írt át: vele teljesen egyrangú oly szaktekintélyek, mint Pinches és Meissner, nála előbb és nála később, következetesen TIG.EN. NA-ra transcribálják: iránta érzett minden hódolatom daczára nem bírom elhinni, hogy mégis *okvetetlenül és kizárólag* az ő második megállapítása a helyes, hanem azt tartom, hogy az ékjegy kettős hang- és szótagértékénél fogva úgy az egyik, mint a másik átírás *egyaránt* megengedett és jogos.

Hátra van az ékjegy-csoport harmadik tagja, a melyből tisztelt helyesbbitöm szintén gáncsot lök elém. Ez ékjegy hang- és szótagértékét úgy Pinches és Meiss-

ner, mint újabban Winckler, csakugyan EN-nel fejezik ki, holott én a régi Wincklerrel egybehangzólag ÍN-nek írtam. Azonban dr. Venetiáner bizonyára szintúgy tudja, mint jó magam, hogy mi a conventionalismus, a melynek éppen az asszirologiában nagy a nyomatéka. Ez hozta létre egyebek közt, hogy a babiloni-asszir szövegekben előforduló *Amar-ud*-ot, *Szilig-gal-sar*-t *Marduk*-ra, *Ínlil*-t *Bíl*-re, *Ín-zu*-t és *Uruki*-t *Szin*-re stb. transcribálják, akár bizonyos, akár nem, hogy a szöveg írója ez istenségeket vajjon nem tisztes ősnevükön akarta-e megnevezni. Ennek volt folyománya, hogy széltére *su*- (tehát *szu*-) *mir*-t és *su*- (*szu*-) *mer*-t írjanak, noha kétségtelen, hogy az e szót adó ékjegyek elsejének hangértéke nem a lágy *szu*, hanem a kemény *su*. De hát emez utóbbit az angolnak *sh*, a németnek *sch*, a francziának *ch* kezdőbetűvel kellett volna visszaadnia, holott az elsőnek a kifejezéséhez mind a három nyelvben elégséges volt az *s*. Közmegegyezéssel használják tehát ezt, ha mindjárt a hűség, a pontosság rovására is.

Ugyanez a conventionalismus kerül elénk a fönforgó esetben. Az ékírásos táblák legnagyobb része a British Museum tulajdona; azok első földolgozását, világgá bocsátását legnagyobb részt angol szakférfiak végezik. Az ő anyanyelvüknek azonban sem hosszú *í*-je, sem hosszú *ín*-je nincs; ellenben kétségtelen, hogy úgy a sumir, mint a babiloni asszir nyelvnek az angol által is akadálytalanul kifejezhető rövid *i* és *in* mellett egy nyújtottabb jellegű, ugyanily forma másik hangértéke is volt még, a mely különbség értékítésére aztán az angol szakkörök az *e* és *en* használatát vették gyakorlatba. A német asszirologia első úttörőit, közöttük Wincklert is, ez a tekintet nem feszélyezte, mert nyelvük mindkét árnyalatot minden nagyobb hangtani nehézség nélkül megbirta. Ugyanazért náluk, ritka kivétellel, egész a legújabb időkig *Í-a*, *í-kur*, *í-šara*, *íkallu*, *ímuku*, *ípušu*, *íribu*, *amílu*, *itíllu*, *Bíl*, *Nírgal* stb., aztán *ín*, *Ínlil*, *Ínzu*, *ki-ín-gi* stb. volt a közkeletű, holott az angolok mind e szavakat kezdettől fogvást az *e* és *en* szótaggal írták. Az angol szaktársakkal való sűrűbb érintkezés azonban, meg az a kényszerű körülmény, hogy munkálkodásukban a British Museum kiadmányaira vannak utalva, a németeket is lassankint odahajlította, hogy korábbi álláspontjukat föladják, úgy hogy most már hova-tovább alkalmazkodnak az angol gyakorlathoz ők is, példájukat a francziák szintén követvén. Szinte mulatság végig nézni azt a tojástánczot, a mit e tekintetben a német asszirologia egyik régi matadora, Jensen a Keilinschriftliche Bibliothek VI. kötetében végbevisz. Hogy a káposzta is megmaradjon, a kecske is jóllakjék: *Í-anna*-t, *Í-kur*-t, *Í-ríš-kigal*-t, *Í-utgal*-t, *Bíl*-t, *Nírigal*-t stb. *transcribál*, de ugyanezeket a *fordításban* Eanna, Ekur, Erēškigal, Eutgal, Bel, Nerigal stb. szavakkal adja vissza; ***Ín**-ki*, ***Ín**-nugi*, ***Ín**-na*, *Ningu-**ín**-na* s néhány más istenség hasonformájú nevénél azonban már nem viszi rá a lélek, hogy a régi renddel, ha mindjárt az angolok kedveért s csak az egyik helyen (transscriptióban vagy fordításban) is szakitson. *Pedig e nevek **Ín** szótagjának ékjegye éppen az, a melyet Winckler előbb szintén **ín**-nek, most ellenben **en**-nek ír.*

Nem valamely „nagyon fontos ok“ vagy mélyebb belátás, hanem pusztán a conventionalismus, meg az angol gyakorlathoz való alkalmazkodás vitte rá tehát Wincklert, hogy előbbi írásmódjától eltérjen. Mi magyarok, nagyon kezdő létünkre, még nem követelhetünk magunknak helyet a Ringben. Aztán a mi nyelvünknek

nem is okoz semmi nehézséget a régi német mód. Azt tartom ugyanazért, hogy leghelyesebb, ha megmaradunk mellette. Meg hogy ha nem — mint a hogy néhány fél-asszirologunk elkezdte — *szumer*-t, hanem *sumir*-t írunk. Hiszen ez az utóbbi az egyedül helyes.

Dr. Venetiáner történelmi excursiójáról nincs sok mondani valóm. Csupán arra kivánom figyelmeztetni, hogy — a mit Strassmaierből idéz — ahhoz a mondathoz nemcsak épp úgy, hanem még jobban hozzátalál, ha az ő guenna-ját, az én tiginna-mat nem vízi biztosnak vagy csatornafőfelügyelőnek, hanem valami másnak veszszük. Mert elhiszem ugyan, hogy egy oly csatorna-gazdag országban, a milyen Babilon volt, a hydrotechnikus igen fontos egyéniség lehetett; azonban a „helytartó“, a ki hozzá nem is a *pahât*, hanem a *šaknu* czímre hallgatott, szintén „valaki“ volt. Az idézet háborús viszonyokat sejttet. Hadviselés közepett a műszaki osztagoknak, valamint napjainkban, úgy a régi időkben is nagy és előkelő szerepkörük volt kétségtelenül; de főnökükre, valamint most nem teszik, úgy akkor sem bízták a főhadvezérletet, bármily ragyogó dialectikával iparkodik dr. Venetiáner ránkbizonyítni az ellenkezőt. Bit-Jakinnak az a *šakin*-ja tehát, a kinek éppen a saját dandáráról van szó, aligha türte volna a műszaki tisztviselő mögött másodsorba helyeztetést. Holott egy a királyi családhoz tartozó — bár secundo genitura — „főherczeg“ mellett ugyanezt egészen természetesnek kellett találnia.

Meg aztán „a ki ismeri Babilonia történetét és különösen a déli részek topografiáját, az előtt nem titok“, hogy a legtöbb csatorna . . . Dél-Babilonban volt talán? Dehogy ott, hanem Közép- és Észak-Babilonban. Már Hammurabi és dynasztiája itt épitették a különböző *nâr nuhuš niši*-ket; itt volt Babilon legfontosabb és legnagyobb csatornája, a Szentírás Gikhonja az *Arahtu*, a *Šurapu*, a *Zalzallat*, a *nâr Šarri*, a *Libil-higalli*, az Ezékiel által is emlegetett *Kebar* stb. Ellenben Dél-Babilon, honnan az Eufrat és Tigris, meg az egykori Elamban a mai Kercha és Karun, a hajdani Ukmu és Ulai s talán Ididi hordalékai csak nagy lassan szoritgattak vissza a valaha bizonyára egész Bagdadig fölnyúlt tengerárt, telve volt láppal, mocsárral, melyeknek nádasai, ingoványai rengetegében a Sargonidák által üldözött kaldu előkelőség nem egyszer keresett és talált menedéket. Bit-Jakin-ban ha volt is „csatorna-fölügyelő“, a hadvezéreken is fölülálló valami nagy potentat nem lehetett.

Ad vocem, *Bit Jakin*. Itt megint egy kis lapsust sejdítek. Dr. Venetiáner ugyanis azt mondja felőle, hogy „Dél-Babilonia egyik legnevezetesebb tengerparti városa“ volt. Szó sincs róla. Éppen magát Dél-Babilont, tüzetesebben a *mât Tamdim*-ot, a „Meerland“-ot értették alatta. A város neve *Dur-Jakin*. Ez is azonban nem a tenger, hanem az Eufrat partján feküdt s mikor Sargon ellen Marduk-apal-iddin, ez a csökönyös kaldu fejedelem, a várost megerősitette, nemcsak hogy „nem használta a (csatorna-) eltömés rendszerét“, sőt átmetszette az Eufratot s a folyam vizével elárasztotta a környéket, „az áradat közepett mint *tušmí*-madár (Delitzsch szerint „pelikán“, tehát nem tengeri, hanem folyóvízi, még inkább mocsár-madár) sátrat ütvén magának“ mondja Sargon. A tengerparti város, hová Til-Barszipben és Ninivében épített hajóit Szanherib is az Eufraton alábocsátotta s a honnan hajóhadát Elam ellen útraindítá, *Bab-Szalimíti* volt. Ez is azonban még két kaszbura esett a nyilt tengertől. „A ki ismeri Babilonia történetét és

különösen a déli részek topografiáját, az előtt" mindez — természetesen — „nem titok".

... Hát én mindezek után mégis csak kitartok előbbi ama fölfogásom mellet, hogy „a babiloniai, illetve šumirnak nevezett nyelvjárás" szerinti helyes szó TIG.ÍN(NA) és hogy e szónak köze van a toghuz-guz nyelv, meg az orkhoni föliratok *tigin* szavához. S megerősít ebben a makacskodásomban épp az a körülmény, hogy ugyanez a szó, a neki itt is teljes joggal tulajdonitható jelentéssel megvolt egy, sőt több más élő nyelvben is, a mi a GU.EN.NA-ról nem bizonyos. Ugyanazért egyáltalában nem érzem, hogy dr. Venetiáner úrnak eme bár igen magvas értekezése ama kapocsnak a fogát kitörte volna, a mely kapocs „a šumirologiát *mindenáron* egybe akarja kötni az altáji nyelvészettel".

Galgóczy János.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Történeti adalékok a boszorkányság és ördöngösség hiedelméhez.

„Ennyi volt szedhető az egy-két — sajátlag alig három helyrőli nehány boszorkánypör töredékeiből. Az olvasó előtt áll, mennyi adalék járult belőlök mythologiánk majdnem minden egyes emlékéhez és összes nyomaira. Mennyire fognak még mindezen nyomok erősülni, a levéltáraink szerte még lappangó boszorkánypörök előhozásával. Álljon ez itt addig tanuságul a gondatlanság, vagy becsmérlő felületesség ellenében, mely ezekben látköréhez képest csak nevetségest haszontalan ocsmányságot vél" — így nyilatkozik a kiváló Ipolyi Arnold, igen becses, ritka könyvében, a Magyar Mythologiá-ban a boszorkánypörök fontosságáról. És bár a kérdés szükebb körben keltett is komoly érdeklődést; de mindeddig nincs annyi közlésünk, a mennyit a kérdés komolysága megérdemel és egy nagyobb szabású feldolgozás nem nélkülözhet. Ez indít arra, hogy nehány adatot ez alkalommal bemutassak, a melyek népünk ismeretéhez, művelődéstörténetünkhöz nem egy becses adalékot szolgáltatnak.

Az első darab egy tanuvallatás a gróf Khuen-Hédervàry levéltárból Hédervárról. A vádlott, Galambos Ambrus, mai szemüvegen át nézve a dolgot, egyszerű; de értelmes, a füvek gyógyító erejét ismerő ember. Szegény és munkakerülő, azért felcsap „gyógyitónak", a mely mesterség annál jobban jövedelmez, mennél csodálatosabb hire van. Sikerei, dicsekedő homályos szavai és ha gyógyitásáért nem kap honorariumot, fenyegetőzései nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a babonás nép között elterjedjen az a hír, hogy az ördögökkel czimborál. És ő ennek csak örvend, mert a nép hisz gyógyító tudományában, vásárolja kenőcseit, füveit, sőt olyan is akad, a kit betegségében saját házánál gyógyit, mert minden ördögnél félelmesebb baj a betegség. És nem is nagyon drágán gyógyít, megelégszik néha egy darab kenyérrel is; de a gyönge szem ezt nem veszi észre, hatalmat lát benne és önkénytelenül arra gondol, hogy ha gyógyít, beteggé is tehet. A jó Galam-

bosnak ez a hit is tetszett, mert félelmesen tisztelték és nem merték a gyógyitás költségeit tőle megtagadni. És ha már ennyit hittek róla, a képzelet játéka hatalmas, természetfölötti lények társaságába avatta, a melynek ő szerez szép szál nőkből zászlótartót, Lucrifernek szolgálót, toboroz híveket; de csodálatosan mindig csak nőkből. Édes szavakkal csalogatja őket, egyiknek egy tallért is igér, mert hát bizonyára nagyon megtetszett neki; a rövidlátás azonban tovább akar tekinteni és az egyszerű tanulatlan falusi orvos lesz oka, ha valakinek baja történik. Annyi kerül így a rovásra, hogy bármennyire félnek is töle, egyszer csak *megfogják* és a földesuraknak, Czobor Imrének és Hédervári Istvánnak feljelentik. Ezért hallgatják ki eskü után a tanukat egyszerre a lipóti rétre és reá vonatkozólag. Azonban a Galambos ügye annyira leköti a tanuvallatók figyelmét is, hogy megfeledkeznek a rétről. Bizony, minket is a Galambos ügye érdekel és csak az a sajnálatos, hogy a tanuvallatással kapcsolatban nem maradt meg az úriszék itélete.

A második darab körülbelül 90. évvel fiatalabb és br. Révai Erzsébetnek, kora egyik nagyon kiváló asszonyának úriszéke előtt az ügyész vádjait és büntetési inditványát tartalmazza. A vádlott Vandlik Jánosné, Toman Anna, a ki megvetve a szigorú isteni és emberi törvényeket, annyira a boszorkányság bűnébe esett, hogy sok emberre bosszúságában szerencsétlen, szenvedésekkel teljes életet, sőt halált is bocsátott, másokat pedig betegségbe ejtvén, fenyegetésekre, sőt hatósági parancsra (!) boszorkányi mesterségével kigyógyított. Ezek a vádnak főbb pontjai, mely után felsoroltatnak az egyes esetek. Bűnösségét homályos, fenyegető szavai bizonyitanák legjobban, a milyent bosszúságában gyakran kiejt az ember, így a leggyakoribb: *Megemlegeted még ezt* és az, hogy a kikre betegséget bocsátott, meg is tudta gyógyitani. Van még egy érdekes, de különben boszorkánypörökben nem ritka tulajdonsága, hogy alakját tudja változtatni. Nincs kimondva a vádban; de bizonyosnak látszik, hogy azt tartották, hogy az a kakas, mely az Okolicsányi Pálné cséplői előtt oly titokzatosan jelent meg és a melynek kidobása miatt Firák György cséplő oly nagy betegséggel lakolt, maga a vádlott volt.

Ez ügyben tanuvallatások is történtek, melyekre hivatkozik is a vádló: de ezek nincsenek meg; kárpótol azonban az inditvány, melyet a vádló a boszorkány megbüntetésére tesz. Mivel kettős bűne van, a boszorkányság és emberölés, hivatkozván az előbbinél Szent István és László, az utóbbinál több királyunk decretumaira, kettős büntetést ajánl: Első sorban czinkostársai kivallása végett tortura alá kell vetni, azután pedig karddal kivégezni és holttestét megégettetni.

Tehát még III. Károly enyhítő intézkedései után is, egy hires erős lutheránus nő úri-széke komolyan tárgyalja a boszorkányságot, szigorú büntetést kiván rá, a miből kiviláglik, hogy e kérdésben a tévedés protestánsoknál is megvolt.

A harmadik pörhöz több apró okmány tartozik, melyeket egy nagy, botrányos pörből szakítok ki, a melyet Krmann Dániel ág. ev. superintendens és miavai lelkész ellen inditottak vallási szempontból és a melynek meginditására közvetlen hozzájárult, sőt mondhatjuk alkalmat szolgáltatott egy állitólagos ördöngös ember sorsa. Ez ember morvai származású; neve Mlinarics Venczel. Adataink eltérőek róla, mert mint valóságos és mint képzelt ördöngös és mint az ördöngösséget gonosz szándékkal szinlelő bűnös említettik. Ha nem gonosztevő, bizonyára kedélybeteg, képzelődő ember, a kit rémképei — az ördög — megszállottak és attól

menekülni igyekezik. Több egyházat felkeres a szabadulás reményében, de a katholikus papok próbáit — a melyek igen érdekesek — nem állja ki, úgy hogy elűzik, mint praetensiv ördöngöst. Így kerül Krmann Dánielhez, a ki több napon át gyógyítja lelkét, „melancholiáját" és a végén kigyógyítja és át is téríti.

E térítés nagy bűn az akkori egyházi viszonyok szerint, a melyet elnézni nem lehet. Ez vezet a megnyugvást talált ördöngös és a kifejlett ellenállás miatt Krmann Dániel elfogatásához. A vádak egész sora indul meg, a melyek közül csak azt emelem ki, a mely Mlinarics exorcisálására vonatkozik. E szerint azon alkalommal a Krmann csalása folytán az ördöngösből egerek szaladtak szét.

Végezetül csak azt jegyzem meg, hogy a két utóbbi adatot egy czím nélküli folioalakú, a XVIII. század első feléből származó kéziratból közlöm, melynek eredetije br. Radvánszky Béla úr becses könyvtárában, Sajó-Kazán van.

I.

Galambos Ambrusra vonatkozó tanuvallatás.[1] Lipót 1640 jan. 3.

Anno 1640. Januarii ex mandato et annuentia communi dominorum spectabilium ac magnificorum dominorum Emerici Czobor de Czobor-Szent-Mihály, Stephani Hedervári de eadem Hedervar sunt destinati eorundem dominorum provisores egregii Andreas Horvat, Joannes Makay et Michael litteratus ad exigendam particularem inquisitionem, quae sequitur hoc modo.

De eo utrum.

1. Tudja-e az lipolti rétet, ki az Ásvány Körtvélyesen túl lévén határos is az medvei határral, az lipolti falú mi módon birja; urak engedelméből-e, vagy pénzért birta hajdan és miképpen szakadott az ő birtokok alá?

2-do. Mivel az úr jobbágya Galambos Ambrus sok emberektűl földes urának bévádoltatván — — — bocsáttatott el, ha tudja-e, hogy valakit ördögi mesterségivel meg vesztett, vagy gyógitott volna és ördögi társaságához hivott-e másokat; látott-e ezekben valamit hozza, vagy hallott másoktúl, vagy magátúl?

1. (testis) Judex Gergely Jakab. Hallotta az itt való jobbágyoktúl, hogy az régi urak adták volna Lipolthoz. Lipolti biró hiti után azt vallja, hogy az feleségétűl hallotta, hitta volna arra az ördögi társaságra Galambos Ambrus.

2-dus testis, biró felesége, Baronyai Ilona asszony, hiti után azt vallja, hogy józan korában Galambos Ambrus hitta közikben *zászlótartónak* mind tavali s mind ebben az esztendőben, mondván neki, hogy szintén ilyen kellene zászlótartónak, mivel hogy magas ember vagy és oly szép helyeken hordoznánk, melyet az előtt soha nem láttál. Mégis kérvén, hogy „állj közinkben, csak egy szép gyürűvel is megajándékozlak", én mondám, hogy „én bizony nem állok". Ő mondá: „*Csak közinkben állj; bár csak egy kis ujjodot add ide,* én végezek az több társaimmal".

[1] A semmit sem valló tanukra vonatkozó adatokat nem idézzük.

Az mely nap talált betegségem lenni, másnap jó reggel hozzám jütt mondván: „Nem akarál közinkben állani, csak az kis ujjommal taszitom az fejedet".

3-us testis Mattheus Baronyai annorum 70, hiti után azt vallja, hogy ez előtt három esztendővel, hogy *megvesztették* volt az feleségét, hogy szintén *úgy bögött, mint az marha,* Galambos Ambrus oda menvén az feleségem szidta volna mondván: „Bestye hires kurva fia, ha meg nem gyógitasz az urhoz megyek panaszolni". Galambos erre azt mondá, hogy „nemcsak én dolgom, hanem mások is vannak ahoz." Egykor az feleségem sütött volna költest, oda jövén Galambos, kért költest. Mond az feleségem: „Imár elosztogatám". Onnét Galambos elmenvén, küldött az feleségem felet neki. El nem vette, hanem vissza küldte; azután ismég megvesztették. Ahoz képest én is egyszer is, máskor is kedvét keresvén, úgy gyógult meg az feleségem.

4. testis Baronyai Máthéné, Sipos Veronik asszony, annorum 61. hiti után azt vallja, az mit a második tanu, az biróné vall.

8. testis More Jakab, annorum 42, hiti után azt vallja, hogy hallotta Galambos szájábúl, hogy az itt való *asszonyokban hítt volna* az ő társaságokban, *kit zászló tartónak, kit pedig Lucifernek szolgálójának* részegségében. „Halászi esküttül (igy) hallottam Kis Jánostúl, hogy azt hallotta Galambostúl. hogy *Bécstül fogva mennyi ördög vagyon Budáig, mind parancsol nekik.*

9. testis, Nagy Gergely, annorum 40, hiti után azt vallja, hogy More Jakab Galambos Ambrusnak szeméhen mondotta volna, hogy „te Bécstül fogva mennyi ördög vagyon Budáig, mind parancsolsz neki. Galambos mond neki, hogy: „Hazucz!" Moré Jakab mondja neki, hogy „én nem hazudok mert megbizonyitom."[1]

17. testis Vad András, annorum 39, hiti után vallja, hogy egykor Siska István megbetegedett, Galambos Ambrus meggyógitotta. Hogy Siska István meggyógyult, az Kovács ninje előtt kérte Galambos, hogy fizessen meg neki Siska István, ü meg nevette. Annak utánna megbetegedvén Siska István. egy tinót adott neki, mig ismét meggyógitotta.[2]

18. testis, Móré Jakabné, Katus asszony, annorum 32, hiti után azt vallja, hogy az birónét hitta volna Galambos zászlótartónak közikben. „Azt is hallottam, hogy Pinki Lászlónak az *fiát megvesztették* volt. Ide jütt Pinki László azt mondotta neki Galambos, hogy hadd menjek én csak Szent Miklósra, meglátják, mit cselekszem nekik".

20. testis, Horvát András, annorum 64, hiti után azt vallja, hogy az kisebbik fiát, Geczit az elmult esztendöben négyszer vesztették meg. „Egykor hozzám jöve s mondá: „Ha ti énnékem szómat fogadnátok, soha csak az fejetek sem fájna; megoltalmaználak benneteket". Ezeket Galambos Ambrus mondta.[3]

28. testis Török János, annorum 35, hiti után azt vallja, hogy mikor megfogták Galambos Ambrust, azt mondta, hogy egy szikra eleget szolgál az Győri István házának. Ezt az biróné szájábúl hallottam, hogy mondta volna Galambos Ambrus.

[1] A Nagy Gergely vallomása áthúzva.

[2] Érdekes, hogy a Vad András felesége (22. testis) semmi terhelőt nem vall a vádlott ellen.

[3] Törülve. Ugyancsak vallja felésége is (23. testis).

31. testis Török Jánosné Éva asszony, annorum 25, hiti után azt vallja, „Egykor mentem haza, énnekem azt mondotta: Édes szomszéd asszony, állj én hozzám, *én az én tudományomra megtanitalak*. Én kifordulván házambúl mondék neki: „Ne adja Isten nekem azt tudnom".

32. testis, Geőri István annorum 37, hiti után azt vallja, hogy hallottam az feleségemtűl, hogy társaságokban hitta volna Galambos Ambrus. Én mondám neki, hogy ha ezt cselekszed, én feleségem nem lész.

33. testis Győri Istvánné, Borbala asszony, annorum 29, hiti után azt vallja, hogy mikor egykor az uram borát árulnám, kétszer veszett meg az szavam. Egykor hozzám jöve az Galambos Ambrus, mondá, hogy: „Édes komám asszony, ím egy nihány rákot hoztam, mondja kgd. hogy: Mi atyánk, ki vagy mennyégben, szenteltessék. — Én elmondtam; lassan lassan az én szóm megjütt. Secundo, egykor Moré Jakabnál vagyunk s mondá Galambos Ambrus, hogy: Édes csillagom, komám asszony, ez napokban biz közinkben kell állanod. Tott Mihálynénak mondá: Ennek két hét alatt közink bé kell állani.

35. testis, Kolonicz Péter, annorum 50, hiti után azt vallja, hogy egykor megfenyegette Galambos Ambrus. Akkor az nyáron *minden borjainak megzsugorodott az lába;* de nem tudja, ki dolga.

39. testis, Szászi Tamás, annorum 60, hiti után azt vallja, hogy kérte Galambost, hogy gyógicza meg s azt mondta Galambos, hogy nehéz énnekem szenvednem, én nem gyógitlak.

40 testis, Szászi Tamásné, Erzsébet asszony, annorum 40, hiti után azt vallja, hogy az uram nyomorult volt; kértem Galambosnét, hogy adjon valami *kenőt* az szegény uramnak, s azt mondta, hogy mihelt be jün az ura, mingyárást megesmeri.

44. testis, Petróczi János, annorum 33, hiti után azt vallja, hogy egykor az korcsomán vagyunk s mond Galambos: Hadd fájlalja, hadd meg tudnám gyógitani, de hadd kénlódjék: Az porkoláb felől monta ezeket.

45. testis, Szabó Farkasné, annorum 53, hiti után azt vallja: Ezelőtt 6 esztendővel Galambosnak az feleségétül kenderét megfogadtam nyüni. Mikor elvégeztem volna az kender nyüvést, mind feleségestül, gyermekestül oda jütt Galambos mondván énnékem: „Miért torkon verve megnyüvetted, hiszem énnekem is volt feleségem, gyermekem". Mondám én: „Édes komám, komám asszony akaratjábúl nyüttem, mivel hogy ő adta énnékem". Az nyüvésbül haza menvén mind ő mind én, éjjel *olyan lőn az testem, mintha czellanyal*[1] *vertek volna meg*, az melyben három egész hétig kellett feküinnöm. Abbúl lassan fellábadozván . . . mentem hozza és mondám: Édes komám, adjon kgd egy kis kenőt, avagy fereszszen meg kgd. Egy kis marok füvet ada s mondá: „Komám asszony, csenáltass feredőt". Csenáltaték feredőt és így meggyógyulék.

49. testis. Horvat Mátyás, annorum 36, hiti után vallja, hogy egynihányszor láttam, hogy Galambos szedte az ajtóbúl mind az négy szegletibül kiczint kiczint, cseppet az *ajtó alúl is földet vett*. Mi végre, — nem tudom.

55. testis, Vargha Pálné, annorum 26, hiti után vallja, hogy: egykor az

[1] Nyilván „csalánynyal" értendő.

uramnak megtörött az keze, Galambos kötötte. Mikor bekötötte az uramnak kezét, mindenkor kért hol kenyeret, hol mit s azt mondotta, hogy ha nem viszek semmit, megvernek.

62. testis, Tott Mihály, annorum 32, hiti után vallja: Egykor Siska István betegek volt, Galambos Ambrus meggyógitotta. Egyszer kérte Galambos s mond: No Siska István, fizess meg, mert ha meg nem fizetsz, bizony úgy lész, az mint voltál. S úgy megbetegedett rövid nap.

63. testis, Tót Mihályné, Panna asszony, annorum 27, hiti után azt vallja, hogy neki mondta Galambos, hogy rövid nap neki *közikben kell állani.*

74. testis, Takács Péterné, Sofi asszony, annorum 35, hiti után vallja, hogy egykor vásznat szüttünk Galambosnak. Galambos azt mondotta, hogy az ő fonalábúl elloptunk és abroszt szüttünk belőle, eladtuk. Annak utánna megfenyegetett, megmondta, hogy bizony megbánjuk. Én *öt egész esztendeig feküttem egy végben.*

76. testis, Siska István, annorum 24, hiti után vallja, hogy: ekkor megvesztettek, de nem tudom, ki. Galambossal megalkuvàn, hogy meggyógitson, mikor immár meggyógitott, kérte fizetését tülem, az miért meggyógitott. Mondottam neki: Megadom, édes Galambos uram, de most nincsen. Mondotta arra Galambos: Im meg nem adod, de bizony kitekerem az féllábodat. Azután csak hamar *kitekerte az lábamat,* a *melyet aztán fizetésért meggyógitott újabban.* Ugyanott nála fektemben hallottam az feleségétül, hogy „senkinek semmi kenöt sem merek adni, mert akárhunn legyen az uram, de ha haza jün, mingyárt megtudja, kinek mit adok“.

77. testis, Siska Istvánné, Susanna asszony, annorum 24, hiti után vallja, hogy hallotta, de nem tudja kitül, hogy egykor kiment Galambos a házábúl éjjel, meg viszontlag bemegyen s mond az feleségének: Ime most bocsátom a kurvákat el, mert megakadtak volt az resben (így).

78. testis Tot Mihályné Erzsébet asszony anno 50, hiti után vallja, az mit az menye, az 63. tanu.

83. testis, Béres Gergelyné, Margit asszony, annorum 23, hiti után vallja, hogy engemet is[1] hitt Galambos Ambrus közikben. Azt mondta énnekem, hogy: *Csak jöjj közinkben, egy tallért adok.*

86. testis, Paxi Mihály annorum 40, hiti után azt vallja: Egykor, mikor yttam volna Galambos Ambrus házánál, jó kedvet vévén, az leányával kezdettem tánczolni. *„Nosza vigan lakjunk az ördög házánál.“* Vevén eszemben, hogy azon az mondáson megszomorodott Galambos. — Ugyan azkor volt énnálam Galambosnak valami fonala. Másnap jó reggel hozzám jöve Galambos s mondá, hogy: Nosza, bánjál vele, mert bizony szorgalmatos[2] az fonál. Mondék neki, hogy: Bizony nem lehet, mert az éjjel nem tudom, mi lélte az lábomat. — Eregy csak, ülj a szövő székben, nem leszen semmi gondod.[3]

[1] Előtte áthúzva *ütet is*, tehát sulyt helyeznek arra, hogy a tanuvallomást közvetlenül, oratio rectaval vegyék fel.

[2] = szorgos szükség van rá, sürgős.

[3] Szélén NB. áll.

87. testis, Paxi Mihályné, Katus asszony, (annorum) 14, hiti után vallja: Én mondék neki egykor Galambos leányának, hogy bezeg szép szoknyád vagyon, utálatos eb. Azon az Galambos leánya megharagudott s mondá énnekem: Az én apám *gyógitó;* de ki tudja, mint leszen dolgod. Egy, vagy két hét mulván úgy lett dolgom, hogy mindenem *eldagadozott* volt. Galambos leánya egykor meg ismét oda jöve, hogy immár beteg voltam s mondá, hogy: édes leány barátom, bezeg rosszul vagy; de bizony szólok az anyámnak. Az anyjának szólván az Galambos leánya, hogy szegént gyógitsa meg kegyelmetek, mert bizony látom, hogy meg is hal szegény.

(Áthúzva: *Peracta eodem die*, ut supra és azután folytatólag más kézzel:)

Török János Lipóton lakó, annorum 45, megesküttt. Hiti után azt vallja, hogy: Mikor nála laktam vóna, egykor az kertéből valami három vagy négy szál hagmát szakasztottam vala, mikor bemönt az kertébe, möglátta s mondá nekem: Ki szakasztotta? Én mondám, hogy: én dolgom. S mondá, hogy ha őtet nem szánják, én is nem szánok mást.[1] Azután úgy megvesztem az szómba; holott az előtt nem volt semmi nyavalyám, hogy immár sem vagyok, sem nem vagyok.

Kívül: Az lipóthi rétről való inquisitio.

A gróf Khuen-Hédervári család levéltárából. Fasc. 26., No. 4.

II.

Vádindítvány Toman Anna boszorkány ellen.

Actio egregii Gabrielis Gocsetz, qua illustrissimae dominae baronissae Elisabethae Révay, relictae viduae Calisiusianae bonorum fiscalis, uti actoris, contra et adversus Annam Toman, providi Joannis Vandlik conthoralem, uti incattam de et super eo mota et suscitata,

qualiter eadem incatta ante aliquot abhinc annos omni timore et pietate Deo debitis prorsus sepositis neque etiam rigore legum et constitutionum tam divinarum, quam etiam humanarum contra deliquentes severe detonantium perculsa in tam horrendum et detestabile *sortilegii,* seu *magiae* crimen diversis vicibus et temporibus semet impie sane et malitiose praecipitaverit, ut arte sua magica aliis quidem inferius nomine et cognomine tenus designandis personis primo vitam calamitosam et cruciatibus plenam procurasset, subsequenter demum mortem quoque conscivisset, alios vero primo morbis variis vexatos expost resanasset. Et quidem:

Primo. Georgium condam Biisztanszky; dum quadam vice praerecensitam incattam in saltum ducere noluisset praemissis erga eundem comminatoriis verbis formalibus: *Expectes Georgii, recordaberis tu istius et nunquam saltabis* ad tam misserrimum arte sua magica perduxit statum, ut quarta circiter post comminationem die gravi morbo correptus eodemque per integrum unum et annum medium vexatus ac toto quasi corpore fractus, imo uno pede totaliter contracto, ita miserrime vitam cum morte commutare debuerit.

[1] Az idézet módja változik.

Similiter *secundo.* Georgius condam Huck ex ratione ea, quod fruges incattae quadam occasione in suum horreum conservandi gratia recipere noluit, primo quidem aeque similia comminatoria et formalia verba: *Expectes Georgii, erit tibi istud factum memorabile,* subsequenter vero morbum quasi aliquem contracturam repraesentantem per integrum biennium inter summos angores, postremo autem ipsam etiam mortem facto et opera ipsius incattae experiri coactus fuerit.

Tertio. Matthaeus Svehla, pastor vaccarum oppidi Tott-Prona, dum quadam vice vaccas ex campo per oppidum pepulisset ad vaccamque incattae, aliam vaccam cornibus impetentem, lapidem iecisset consequenterque ira commota pastorive indignata dixisset: *Erit hoc tibi memorabile,* eotum idem pastor in tam repentinum morbum tertia statim die incidit, quod quasi infans geniculando incidere debuerit continuo expost supra incattam querulose clamitando, eidemque causam morti suae adscribendo. Quo quidem per magistratum dicti oppido viso, dum dicta incatta per magistratualiter deputatum iudicem et iuratum serio commonita extitit, ut si quid praestigiosi et magici, tam misere decumbenti pastori confecisset, eundem confestim et protelatione absque omni sanet, eadem, credi par est, formidine eventuri mali sui permota, non solum dicto iudici et iurato respondit et in forma remedii, seu medicinae, *ut morbidus pastor caseo putrido linatur,* suasit eundem taliter evasurum fore morbum. Quin imo ipsa etiam eundem pastorem personaliter adeundo corpusque eundem (igy) palpando praerecensitam praescriptionem medicinalem coram eodem quoque reiteravit assecurando eundem, si eadem uteretur, nihil sibi eventum iri. Pro cuius actus magici nefaria continuatione et tanto evidentiori expressione *facie versus morbidum pastorem versa retrograde ex domo eiusdem exivit,* per hocque etiam secreta actis sude diabolicae prodere non formidavit.

Demum *quarto* occasione quadam dum tritulatores perillustris ac generosae dominae Susannae Raksányi, relictae viduae Paulo Okolicsanyianae fruges in horreo Tott Pronensi excussissent ex insperato pullus quidam gallinaceus totus macilentus et quasi conquassatus idem horreum ter subintravit, quem ubi iidem tritulatores comprehendere et eiicere voluissent, idem bis quidem disparuit. Quia attamen tertia vice per Georgium Firak dictum trituratorem (igy) non solum captus, verum etiam ex horreo exportatus et in contiguum hortum coniectus fuisset, ex hinc idem Georgius Firak vix regrediens in horreum momentane tam intensum capitis dolorem sensit, ut neque amplius eadem die triturare potuerit. Qui etiam dolor non ut successive sensim cessasset, verum de die in diem magis et magis crevit in tantum, ut etiam phantasmata in eodem Firakio apparenter per duas fere septimanas experiri potuerint, audirique frequenter reiterata verba: *Traiiciatis me globo et enecetis; causa mei morbi est Vandlikiana.* Quibus omnibus praetitulatam dominam Okolicsanianam subauditis, dum eadem domina praenuncupatae incattae, ut dictum Firakium sanet, denunciasset, eadem incatta aeque formidine mali eventus compuncta suasit, ut solummodo *certa aliqua particula melis a die nativitatis Christi remansi in aures morbidi Firakii immittatur,* eo facto evasurum fore morbum.

Pari ratione pro *quinto* circa Pauli Hnok et alterius Pauli Thoman sanatione aeque utriusque ordinis praememoratam medicinam adhibere non fuit verita,

uti haec omnia ex *fidedignis fassionibus testium* in inquisitione hic sub litera A. producta comprehensorum seriatim, gradatim et uberime appararent taliterque docerentur.

Quia autem tam attrocia facinora et detestabilia crimina eiusdem toties reiterata, cum primis ex ratione concurrentiae duplicis mortis iuxta leges tam divinas, quam etiam humanas et praesertim nostras patrias incattae perquam poenalia, singillatim etiam tantoque strictius unam, cum attamen cum exasperatione suplicii capitalem mererentur censuram; quam ob rem idem fiscalis memoratam incattam ob tam maligna facta eiusdem praevie ex vinculis suo modo et ordine ad sedem praetitulatae domine baronissae Calisianae dominalem pro certo termino citatam iuxta demerita eiusdem in conformitate capitum 31. et 32. Sancti Stephani libr. II., item 34. Sancti Ladislai regis libr. I., in quantum vero mortem duobus hominibus conscivisset taliterque simul homicidii crimen commisisset.Tit. 15., partis 1., Mathiae decreti III. ad 28-vi, item Uladislai regis decr. primi ad 82-di, item anni 1563. articuli 28-vi, aliarumque positivarum regni legum, uti et statutorum huius comitatus, si et ubi opus fuerit citandorum, non secus et praxis in casibus criminalibus observari solitae, seu propter sortilegii, videlicet et magiae, seu vero propter homicidii crimen singilatim, seu vero propter utrumque in concreto, prius quidem ob necessitatem revelationis complicum torturae subiici, expost vero praemissa exasperatione supplicii gladio feriri, cadaverque eiusdem in exemplo aliorum igne comburi, ac sic ius et iustitiam impendi et administrari peteret et postularet reservando, si et ubi e re et necessitate fuerit, praemissa supplendi et omnia legalia et practicabilia adhibendi facultatem.

III.

Városi Antal, a trencséni jezsuita-collegium rectora bizonyítja, hogy bizonyos állítólagos ördöngős embert próba után nem találtak ördöngösnek. Trencsén, 1730. márczius 2.

Ego, infrascriptus testor, anno 1728. adductum fuisse ad lumen collegii nostri a quodam plebeio hominem pari conditionis, qui obsessus, vel infestatus a malo genio dicebatur. Consilium spirituale cum peteret a patre nostro fortuito ad ianum collegii evocato, data est eidem cera Romana cum aqua divi Ignatii nomine benedicta; nullum tamen in homine Energumeni signum observatum, suasum quidem, ut amuletis suis muniret, is, quem infestatum dicebant et commendatum plebeio ductori (praetensus enim obsessus nec verbum loquebatur), ut si amuleta sacra auxilio alieni forent, certiorem facerent patrem, a quo consilium petitum est. Alius porro pater fortuito ibidem transiens viso homine et auditis relationibus de ipso hypochondriacum iudicans aiebat, ad pharmacopolam, ut se conferat, atra bile, qua sola miser laborabat per medicinam evecta omnes praetensos et imaginarios inferni genios certo certius profligandos. Sed neque Energumenus praetensus, neque ductor eius unquam stetit se deinde ulli nostrorum. In fidem harum manu mea scripsi, subscripsi et officii sigillo munivi. Trencsinii, die 2. Martii, anno 1730.

(P. h.)

Antonius Városi S. J. p. t.
rector et novitiorum magister.

IV.

Palkovics György jelentése arról, hogy ő Mlinarics Venczelt kétszeri vizsgálat után sem találta ördöngősnek és a plébánosnak, mint eszelőst ajánlotta. Illava, 1730. márcz. 3.

Excelentissime ac reverendissime domine comes, domine praesul mihi gratiosissime! Laudetur Jesus Christus!

Evocatus vigore gratiosissimae commissionis Excellentiae Vestrae per reverendum dominum Adamum Gyury archidiaconum Trencseniensem, qua occasione sistendo me Illavae die 3., mensis Martii anno 1730. examinatus sum, utrum constaret mihi de Venceslao Mlinarics fucato praetensive Energumeno ex marchionatu Moraviae, pago quippe Seninka dicto oriundo et ad parochiam Liptak spectante, ad quod in puritate conscientiae recognosco, me nulla signa formalia et evidentia in praeattacto praetensive Energumeno apud me binis vicibus se existente una cum suis cognatis expertum fuisse exceptis vestigiis phraeneticis et maniacis eundemque non qua Energumenum parocho, sed qua delirantem recommendasse.

His coeterum permaneo Excellentiae Vestrae servus et capellanus humillimus

Georgius Palkovics p. t.
parochus Bellusiensis.

Coram me: *Johanne Magén*, parocho Dubniczensi et vicearchidiacono districtus Illaviensis. Me quoque praesente: *Martino Rehorovszky*, plebano Illaviensi. Datum Illaviae, 3. Martii, 1730.

V.

Halacz Márton kochanóczi plebanus bizonysága arról, hogy Mlinarics Venczelt megpróbálván, őt álördöngősnek találta. Kochanócz. 1730. jun. 2.

Infrascriptus recognosco et fateor conscientiose, quod certus fictitius *energumenus* Moravus ante annos circiter duos a reverendis patribus S. J. collegii Trenchiniensis ad me divertens asseruerit se obsessum a Dyabolo petendo remedium. Cui pro experimento eiusmodi obsessionis loco lustralis aquae porrexi aquam communem et sacrarum reliquiarum sacramenta chartae inclusa, quem non esse talem, ut praefertur, exinde collegi. Quod idem existimando esse sacras reliquias, vestigia non veri energumeni, sed fictitii se habere exhibuerit. Unde eundem verbis asperioribus domo mea repulli et reieci. In cuius rei fide dignitatem hancce recognitionem propria manu subscriptam et usuali sigillo roboratam extradedi. In Kochanócz, die 2. Junii, anno domini 1730.

(P. H.)

Martinus Halacz p. t.
plebanus Kochanoczensis.

Közli: *Dr. R. Kiss István.*

Gonosz szellemek barlang lakásai az erdélyi Érczhegységben.

Az erdélyi Érczhegység déli és keleti mészköövében általam 20 év előtt kinyomozott barlangok legtöbbjénél babonás hiedelmeket jegyezhettem fel. A mélyebb s igy a nép által nem is látogatott barlangüregeket az *ördögök, boszorkányok* és más gonosz szellemek éjjeli gyülőhelyének, avagy éppen tanyájának tartják. A lehulló cseppkőroncsalékot a gonosz szellemek által törbe ejtett szerencsétlenek csontjainak tartják s ebbeli hiedelmük a barlangok megnevezésében is legtöbbször kifejeződésre jut. Nem lesz tehát érdektelen, ha a *Maros* jobbpartjától 10—15 kilométer távolságban rejtőző eme barlangokat Zámtól, Arad- és Hunyadmegyék határszélétől keletre haladólag legalább röviden megismertetem azon szaktudósainkkal, a kik ezen népmythologiai adalékokat behatóbban értékesíthetik.

1. *Ördögtanya Godinesd alsó barlangjában.* Hunyadmegyének marosilyei szolgabirói járásába (burzsuki körjegyzőség) tartozó *Godinesd* nevű helység, *Zámtól* északkeletre alig egy órányira, a hasonnevü patak mellék szűk völgyén szóródik szét. A balparti mészsziklákban két barlangot találtam.

Az alsó faluvéghez tartozó barlang a templom közelében jó magasságban mutatkozik. Feltűnt mindjárt, hogy a meredekre nem vezet kitaposott ösvény s alig vehető ki emberi nyom a sziklafokokon, tehát ritkán látogatják a különben egészen kézügyben eső barlangot. Ennek okát az ördög elriasztó zajongásával magyarázta ki egyik tudákos kisérőm. A barlang tágas előcsarnokában ugyanis mindjárt erős csobogás üti meg fülünket, mert a háttérben állandó vízzuhatag ömlik alá. Az 50 m. távolságban 7 m. magasságból ötágú kandelaberszerü *stalaktit* csillárról erős sugarakban alácsurgó víztömeg nagy zajjal csapódik a tálczaszerű mészszintér medenczékbe s a visszafröcscsenő víztömeg párazatával is kisérteties látképet nyújt az érkezőnek. Minthogy világító anyag nélkül odáig jutni amúgy sem lehet; s minthogy a további hármas barlangból még denevérek is suhannak elé, mindez elég arra, hogy a nép fantaziájában kisérteties rémlátásokat keltsen. Azért nem is látogatják a félelmes visszhangzásával, erős zuhogásával valóban idegenszerű ijesztő hatást gyakorló üreget, mely az ördögnek és czimboráinak egyik notorius rejtekhelye. A barlangot különben Pulszky Ferenczről neveztem el.

2. *Godinesd* felső barlangja (Hampel József barlang). A falu felső házcsoportjánál, messze elhallatszó vízeséssel fogad egy újabb barlang, melyből a vízesést okozó patak elé törve a hegyoldalon alázuhog.

Az előtér elég tág s abban jellegzetes praehistorikus konyhamaradványokat találtam. Már itt erős vízzúgás hallatszik s 27 m. tárnaszerű szűk résen kell tovább gázolnunk a lépcsős esésekkel kifutó patak vizében. Ide már alig akadt kisérőm s pár suhanczot csakis jutalom biztatásával sikerült csatlakozásra bírnom, mert az öregek keresztet vetve magukra, intettek engem is az ott lakozó ördögtől. Mi azonban pénzjutalommal neki bátorított pár fiúval tovább merészkedtünk mégis.

Gyertyánkat azonban erős légvonat támadta meg csakhamar, úgy hogy nagy nehezen megnyert kisérőim egy része is visszairamodott, mert mind erősebb dübörgés zaja tört elé a kisérteties homályból s a fokozódó légáramlatot is a gonosz

szellemek leheletének képzelik. Pedig a zuhogás felől érezhető nedves párázat is érezhetővé teszi, hogy vízeséshez közeledünk. A patak t. i. fenn a tetőn egy ravaszlyukba (nyelő = dolina) bukik be s nagy robajjal szakad a barlangba, miközben erős légvonatot is támaszt. Ettől riadnak vissza a falusiak. Feljutva ezen az akaratlan zuhanyoztatáson, szép és érintetlen csepkövesedéssel ragyogó fülkébe érkezünk. Kisérőink ezt oltárnak és *templomocskának* (besericuța) keresztelték mindjárt el s megnyugvással mesélték a künn maradtaknak, hogy *még sem* az *ördög lakja a barlangot*, mert *oltárral* akkor nem végződnék. Az emberek hitetlenül rázták fejüket s a bíztatás daczára aligha vállalkoztak a behatolásra, mert az ördög lakik legalább *elől* s annak hatalmát a *belső oltár* sem törheti meg.

3. *Ördögbarlang* [Pestère *Zmeuluj*] *Kermazinesdnél* (Hunyadmegye, marosilyei járás). *Guraszádán* keletre a következő kermazinesdi völgyet középen zárja el egy barlang. Olykor felhőszakadások idején, miként 1873-ban is történt, a víz hordaléka eldugja ezt a természetes alagútat s veszélyes duzzadásokat okoz. Ezt a barlangot még sem rettegi a nép, hanem a jobbparti oldalon levő kis, alig 25 méteres üreget nevezi inkább sárkány- vagy ördögtanyának. A barlangban még denevért sem találtam s az elnevezés természeti okát alig kereshetjük másban, mint abban, hogy éjjelente az átfolyó víz suttogása és csobogása rémületbe ejtheti a mindent babonásan néző népet, főleg áradások idején, a mikor mindez fokozódni szokott; a megtorladó víztömeg az egész völgyet betöltő zajjal ostromolja ezt a természetes sziklakaput.

4. *Felső-Boj* felső barlangja [*Torma Károly* barlang]. A guraszádai körjegyzőséghez tartozó *Felső-Boj* község egy terjedelmes dolina teknősödésében helyezkedett el s szilváskertek közt tarkálló viskóival festői látványt nyújt. Elzárt helyzetében igazi ethnographiai sziget, mely megérdemelné a tüzetes tanulmányt.

A falu hátteréül szolgáló mészsziklák közé egy horpadás vezet, mely a Boj patak földalatti útját is jelöli. A patak a falu szélén bukkan napfényre s ha tovább haladunk a *Galbina* és *Vurvu Lucia* sziklák közt félkilométernyire kialakult horpadás dolinasorát elhagyjuk, ráakadunk az eltűnési helyre is. Éppen ott délkeletre egy terjedelmes barlang kapuzata tárul fel, mely barlang csak létra segélyével elérhető szűk réssel éri végét s előcsarnokát egy termetes sziklafalazat kétfelé osztja. A barlang hátulsó oduit baglyok, denevérek lakják, s éjjelenkint a lepotyogó kövér vízcseppek kisérteties csobogása mellett bagolysüvités is hallatszik ki belőle. Minthogy az erdei csuvikszemeknek villogása az erdős környezetben amúgy is idegenszerű, a falusi nép *ördögök* és *boszorkányok* tanyájának tartja a terjedelmes barlangot s azért magánosan arra felé éjjeli időben nem is mer mutatkozni, söt társaságban is jó távol igyekeznek elkerülni a gonosz szellemek eme tanyáját.

5. *Ördögbarlang*, *Pestère (Barlangfalu)* határán Kis-Bánya (Boicza) szomszédságában. A bradi járás kis-bányai (boiczai) jegyzőségéhez tartozó *Pestère* (Barlangfalva) község alatt egy mellékszirtszorost a magyar Repedésből formált *Repedea*-nak neveznek. A *Repedés*-ben elérhetetlen magasságban látunk egy tágas üreget, melyet *ördögtanyának* (Huda Draculuj) emlegett a nép. Azért éjjelente arra őgyelegni nem tanácsos s esti harangszó után keresztvetéssel menekül, a kit sorsa közel vezet. Ebbe az elérhetetlen barlangba hurczolja ugyanis az ördög áldozatait s főleg a *szüleikkel egyenetlenkedő leányokat*. Egy özvegynek gyönyörű két

leánya vala. Ügyelt is rájuk mint a szeme fényére s nem engedte magukra soha el. Történt azonban, hogy a szomszéd helység *nedeát* (tavaszi ünnep, majális) tartván, a két leány erősen vágyódott oda. Anyjuk azonban nem mehetett velük s azért nem akarta engedni őket sem. A két leány durczásan megszegte az anyai tilalmat, elillantak a tánczra, hol csakhamar hozzájuk szegődött egy deli ifjú s ugyancsak tánczoltatta őket, hogy a többiek majd megpukkadtak az irigységtől. A két leány azonban nem érkezett többé haza, anyjuk hasztalan kutatta át a környéket, mert teljesen nyomuk veszett. Hét esztendő mulva a „Repedés“ csermelye mellett megtalálták gyöngyös nyakéküket. Akkor tudták meg, hova lettek. Elragadta az ördög s elérhetetlen sziklavárába hurczolva, mikor halálra gyötörte őket, kidobta nyakéküket az alatt folydogáló csermelybe. Erre a felfedezésre aztán mindjárt akadtak, a kik emlékezetüket megfeszítve, annak idején az általánosan megbámult tánczosnak kecskebakk lábaira is emlékezni kezdtek; csak nem merték észleletüket akkoriban közölni. Az ördög fekete kecskebakk alakjában lakozott itt a sziklaodúban s az ifjak mulatozásán szép ifjú képében megjelenve csábítá el kiszemelt áldozatait. Ezért nem tanácsos naplemente s esti harangszó után az ördögbarlang közelében főleg hajadonnak mutatkozni.

Kisbányánál már egész barlangcsoporttal foglalkozik a népmythologia. Ezekről tehát más alkalommal közlöm feljegyzéseimet s itt egyelőre pihenőt tartok.

Téglás Gábor.

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

A „Molnár Anna“ czímű székely ballada újabb változata.[1]

Molnár Anna czímen már öt változatban ismerünk székely balladát, (Arany László—Gyulai Pál magy. népk. gyüjt.) hatodik változatát 1904 tavaszán találtam meg Sepsikőröspatakon. E ballada tárgya megegyezik az előbbi ötével: a férjét s csecsemő gyermekét elhagyott anya, csábítóját megölvén, visszatér övéihez. Az ismert balladák két első változata szerint Molnár Annát elrabolják, a más három és az új szerint elcsábítják. Mind a hat arról szól, hogy a szereplők rengetegbe mennek, a férfi — a két elsőben *Ajgó Márton*, a negyedik és ötödikben *Sajgó Márton*, a harmadikban vitéz uram, az újban *jó katona* — meg akarja ölni Annát, de ez megsejtvén a férfi szándékát, maga öli meg azt. Mind a hat változat szerint Anna a tett végrehajtása után felöltözik a férfi *gunyájába* s úgy tér vissza urához, szállást kér, urát borért küldi, síró gyermekét megszoptatja. Az első változat ezzel befejeződik, a többi négy szerint ezután Anna a férje hangulatát előbb kipuhatolja s midőn meggyőződik, hogy bántódása nem lesz, megismerteti magát. Az új szerint

[1] V. ö. a szerzőnek „A székelyek zenéje“ czímű tanári székfoglaló értekezésével, mely a nagyenyedi ev. ref. Bethlen-kollégium ezidei értesítőjében jelent meg. *Szerk.*

is így tesz, de, míg az előbbiek szerint férfi ruhában is megismeri férje, abban is marad, az új szerint saját ruhájába öltözik s csak így ismeri fel ura.

Nem lehet eléggé sajnálni, hogy Bartalus István a népköltési dallamok gyüjtésénél csak részleges munkát végzett s a már nyomtatásból is ismert szövegek dallamát nem kutatta, pedig mindenik találási helyét is tudhatta. A Molnár Annáról szóló balladák zenéje ismeretlen, pedig bizonyára mindenik változatnak külön dallama volt, mit bizonyít a havasi rabló feleségéről írt három változatban ismert *Eleget könyörgék . . . Megmondtam apámnak . . . Nem szoktam . . .* kezdettel, melyek mindenikének dallamát ismerjük (Bartalus népd. gyüjt.).

Az új ballada dallama azok közül való, melyek a nép ajkáról születtek.

A népköltési termékek azon részét, mely a XIX. század elejéig keletkezett, *ősdallamoknak* nevezhetjük, az ily dallamok fősajátságai: a legelső időben a kis hangterjedelem, lépcsőszerű dallammenet, ritmus egyhangúság és rövidség; a későbbi időben és egész napjainkig, a szabad — pongyola — ritmus és hangnemváltozás, mely utóbbi sokszor meg sem állapitható, tehát nem az egyházi hangnemek hatása, de ősvonás. A XIX. század elejéig — nyelvünkkel együtt — kiforr, tisztul, határozott lesz úgy a ritmus, mint a hangnem s az ősforrás a kurucz költészet által kristálytiszta lesz, de ez nem rövid ideig tart, mert nem annyira a népköltészetben, mint inkább a nagyon felszaporodott dilettans írók műveiben kavarodást, ellaposodást és posványodást látunk, mi a népköltészeten is hova tovább mind jobban megérzik.

Hogy az új ballada mikor keletkezhetett, megállapítani nem lehet, a *dolomán* és *fontról-fontra* kifejezés se biztos támpont, eredhet egész régi időből, de nyelvezetén s némely kifejezésén érzik az újabb idő, *szőnyegen szoktam sétálni.* Dallamával is így vagyunk. Formája a rendes népdal forma: egy szakaszos két körrel s míg első szakasza egészen a modern dur hangnemet mutatja, második szakaszában a modulálás — hangnemváltozás — miatt s főkép, hogy nem a kezdő hangnemmel, hanem párhuzamos molljával végez egészen sajátságos zárlattal, mely zárlat első sorban erős bizonyíték arra, hogy dallamaink hangneme nem azonos az egyházi hangnemmel, hanem az őshazából hozatott régebbi eredete mellett szól, ugyanez nem azt bizonyítja, hogy feltétlen régi eredetű, mert ma is születik a nép ajkáról oly dal, mely a régiség minden vonását magán hordja. A szekvenczia nyújthatna némi támpontot, mely a XVII. században keletkezik, itt meg a Tinódi dallamai húzzák keresztül a számítást, mert azokban már találkozunk szekvencziával s mint tudjuk, Tinódinak volt legnagyobb hatása a népköltészet formájának s belső tartalmának is alakulására. Ezek figyelembe vételével — az első szakaszt véve főbizonyítéknak — keletkezését a XVIII. század előtti időre nem tehetjük.

Mint előbb mondám, a ballada formája a népdal forma: egy szakaszos két körrel, körei négy ütemesek, ütemeiben a tizenhatod, a pontozott nyolczad a kiegészítő tizenhatoddal, meg a negyed érték váltakoznak vagyis a piczi ◡ ◡, a lengedező - ◡ ◡ -, a menő ◡ - és a lépő - ◡ fordul elő. Ritmusa határozott, egyöntetű, változatos. Hangsúlya mindig a páratlan szótagon van. A második kör az elsőnek ritmikai képleteit ugyanazon rendben hozza. Szekvencziát látunk benne. Mindkét kör szabályosan zárt. Az első kör az alaphangnemben marad tökéletes egész zárlattal, a második kör hangneme változatos a párhuzamos mollban. Dal-

lamhajlítása inkább skálaszerű és elbeszélő, régi kelte mellett bizonyít, hogy a bővített másodot nem ismeri sem a hetedik, sem a negyedik fokon. Legjellemzőbb benne s értékét leginkább emeli a befejezés, minek alapján határozottan állítható, hogy népköltési termék.

Elbeszélve.

‚Nem megyek te jó katona,
Vagyon nekem jámbor uram,
Jámbor uram az erdőben,
Kicsiny fiam a rengőben.'
„Jere, jere Molnár Anna,
Vagyon nekem hét kővárom
Vagyon nekem hét kővárom
Hetediket neked adom."
Addig hívta csalogatta,
Míg a gyilkos fáig csalta.
„Ülj a fának árnyékába,
Nézz egy kicsit a fejembe.
Fel ne tekints erre fára
Harmat esik az orczádra."
‚Hogy eshetik harmat mostan
Mikor éppeg álló dél van.'
Feltekintett ő a fára
S hát hat leány felakasztva.
Ha ő okos nem lett volna,
A hetedik ő lett volna.
„Hágj fel, hágj fel erre fára."
‚Nem szoktam én fára hágni,
Szőnyegen szoktam sétálni,
Hát mutasd meg, hogy kell hágni.'
Letette az éles kardját,
Levette a dolomántját.
Molnár Anna mint serény volt,
Felkapta az éles kardot.
„Hagyd meg, hagyd meg a karomat,
Hogy tegyem el a zacskómat."
‚Nem hagyom meg a karodat,
Mert levágod a nyakamat.'
S addig vágta darabolta,[1]
A míg fontról fontra vágta.
Felöltözött nagy pompásan,
Huszárosan katonásan,
És elindult hazafelé,
Arra jámbor ura felé.
‚Jó estét te Molnár gazda.'
„Jó estét te jó katona."
‚Hallod-e te Molnár gazda,
Van-e jó bor a faluba'?
Ha van jó bor a faluba',
Hozz egy kupát kóstolóba,
Hozz egy kupát kóstolóba
Harmadfelet megivóba.'
„Nem megyek te jó katona,
Esztendeje s hat hónapja,
Hogy nem aludt kicsiny fiam."
‚Eredj, eredj Molnár gazda.'
‚Eredj, eredj Molnár gazda
Elaltatom kicsiny fiad.'
Kigombolta dolomántját,
Megszoptatta kicsiny fiát.
„Mit csináltál jó katona,
Esztendeje s hat hónapja,
Hogy nem aludt kicsiny fiam?"
‚Elringattam, elaltattam.'
‚Feleséged haza jönne,
Megszidnád-e, megvernéd-e?'
„Meg se szidnám, meg se verném,
A szemire fol se vetném."
Letette ő a csákóját
S leeresztette szép haját.
‚Én vagyok már Molnár Anna?'
„Nem te vagy a Molnár Anna."
Bement ő a kamarába
S felöltözött ruhájába.
‚Én vagyok már Molnár Anna?'
„Te vagy, te vagy Molnár Anna!"

Veress Gábor.

---

[1] E két sor a második körre, a négy utolsó ütemre éneklendő.

A hajdútáncz.

Kőváry László a következőket írja e tánczról: „*A hajdútáncz*, melyet Kemény János mint székely dajkája egyik dicséretre méltó tulajdonát említi, nem lehet egyéb, mint a mit ma igen prózailag csárdásnak nevezünk; mi azonban nemcsak a csárdákban, hanem a népnél is benn volt, s különösen a székely ifjúság különbnélkülönb figurákkal fűszerezve korunkig járt".[1]

Körülbelül ugyanez a meggyőződése újabban *Fraenkel Bertalannak* is, a ki „Népdal és palotás zene" cz. akadémiai felolvasásában [2] ezt a kategorikus megjegyzést teszi a hajdútánczról: „Ma már kétségbevonhatatlan, hogy a XVI. és XVII. században az ősrégi, igazán népies táncz a hajdútáncz volt, a mint ezt rengeteg népdal és nyelvemlék bizonyítja". Részletesebben fejtegeti *Fraenkel* ezen állítását „Régi magyar tánczok" cz. újságczikkelyében,[3] melyben a hajdútánczot őseredeti magyar népi táncznak igyekszik bizonyítani.

Mint annak idejében Kőváryнak, úgy legújabban Fraenkelnek is bizonyára sok hivője akadt, mert hisz a tetszetős bizonyítások halmozása, meg a fordulatos előadás könnyen megejtik azokat, kik a magyar tánczok genealogiáját nem ismerik. Ilyenek pedig — mi tagadás benne! — vajmi sokan vannak. Hiszen e tárgynak tudományos kutatásával eleddig alig foglalkozott valaki irodalmunkban. Valóban itt a végső ideje, hogy a magyar ethnographia már arra is ráirányítsa figyelmét, mert a modern kultura mind jobban őrli, pusztítja nemzeti hagyományainkat. Maholnap alig marad belőlük valamink!

Ezen értekezések czélja annak tudományos bebizonyítása, hogy *a hajdútáncz nem eredeti magyar termék, hanem idegenből átplántált pásztor-, illetőleg katonatáncz.*

Valamely táncz eredetiségének helyes megállapításához véleményem szerint elfogadható nyelvészeti, történelmi, choreographiai, ethnologiai és zenei bizonyságok szükségesek.

Mindezekre a hajdútáncz őseredetiségének vitatói alig voltak számbavehető figyelemmel. Nem csoda tehát, hogy az igazság rovására tették színmagyarrá a hajdútánczot, amelyet mi valódi tulajdonosainak ezennel visszaszármaztatunk. Hogy és mikép, lássuk:

Mielőtt magával a tánczczal foglalkoznánk, jőjjünk tisztába a *hajdú* név és a hajdúság eredetével.

A *hajdú* elnevezéssel legkorábban 1500—1510 között találkozunk mint személynévvel: *Haydo* Barlobas, *Haydo* Gergely, azután 1573-ban: Johannes *Haydow*.[4] Mint köznév legelőször az 1514-iki 60. és 61. törvényczikkelyekben kerül elő „*bubulcus*" („*Bubulci* wlgari sermone *Haydones* nuncupati"), tehát „*barompásztor*" értelemmel. Ez a körülmény a mellett bizonyít, hogy a *hajdú*-t az Árpádok korabeli magyarság nem ismerte. *Jerney* felemlít ugyan egy 1238-iki oklevélben előkerülő

[1] A magyar családi és közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából (1861.) 130. l.

[2] Akadémiai Értesítő 1903. évf. 528—536. ll.

[3] Budapesti Hírlap 1904. aug. 6. sz.

[4] Magyar Oklevélszótár. 333. l.

ilyetén személynevet,[1] de ezt minden bizonynyal apokritnak kell tartanunk. Ennélfogva a *hajdú* biztos nyelvtörténeti adatok szerint újabb kori használatú szó, a mely a XVI. században vált csak közkeletűvé nyelvünkben. E század második felében már *„gyalogos katona"* jelentéssel járja a közhasználatban, még pedig azon oknál fogva, mert a nagy számmal levő pásztornépségből elődeink főleg a déli vidékeken gyakran alakították zsoldos csapatokat a török dúlások megakadályozására. Így a *hajdú* lassan majdnem kizárólag *„gyalogos katoná"*-vá lett, s mint ilyen tudvalevőleg nagy szerepet játszott különösen a Bocskay-féle fölkelésben.

Ha az etimologiáját keressük, legtermészetesebbnek látszik a *hajt* igével való rokonítása; tehát *hajdú* annyi mint *hajtó*, azaz: baromhajtó. Ekép magyarázták eredetét már régebben is. Újabban pedig *Takáts Sándor* történeti adatokkal igyekszik e magyarázatot valószínűvé tenni.[2] Szerinte a barompásztorok és hajtók nagy része a XVI. és XVII. században hiteles oklevéli bizonyságok szerint az egész országban szláv: horvát, rácz és tót volt. Ennek tulajdonítandó, hogy az eredeti *hajtó* szó a XV. század vége táján az idegen pásztorok ajkán *hajdú*-vá fajult.

Ezt a látszatra eléggé megokolt magyarázatot azonban a tudományos etimologia nem fogadhatja el, nem pedig azért, mert hangtanilag semmikép sem igazolható a *hajtó* alaknak *hajdú*-féle szlávosítása.

Másutt kell tehát keresnünk a *hajdú* eredetét, még pedig leghelyesebben a török nyelv *h'ajdamak, ajdamak* igéjében, a melynek jelentése: *eine herde, vieh treiben*, azaz: *csordát, barmot hajtani;* főnévi származéka pedig: *h'ajdud, ajdud*: *csordás, baromhajtó* (vannak más jelentései is, de ez az eredeti!). A *hajdú*-nak a török *h'ajdud*-ból való származtatása mind hangalaki, mind jelentésbeli szempontból sokkal valószínűbb, mint a *hajtó*-ból való eredeztetés.

Csak az a kérdés: közvetlenül kaptuk-e a török nyelvből, vagy valamely közvetítéssel?

Melich János kiváló szlávistánk hozzám intézett levelében a mellett bizonykodik, hogy közvetlenül vettük a törökből. Én azonban valószínűbbnek tartom, hogy szláv, még pedig horvát-szerb közvetéssel került hozzánk. Tudvalevő ugyanis, hogy hogy a *h'ajdud* meghonosult majd minden szláv nyelvben *hajduk* alakban Tekintetbe véve már most azt, hogy a barompásztorok és hajcsárok (a *hajtó* szó szlávosított ivadéka!) nagy része országunkban a XVI. és XVII. században, sőt még utóbb is szláv volt, egészen természetes az a következtetés, hogy ezek révén honosodott meg nyelvünkben a *hajduk*. Hogy pedig nálunk *hajdú* vált belőle, ennek valószínű magyarázatát abban találom, hogy a köznyelvérzék a végén levő *k* hangot analogia alapján többes jelnek vette s mint ilyet egyszerűen elhagyta.

Tehát a *hajdú* nem magyar, hanem török eredetű szó, a melyet szláv (horvát-szerb) pásztoraink honosítottak meg nyelvünkben, hihetőleg a XV. század második felében.

A név eredetével voltakép a *hajdúság* eredete is tisztázva van, a mennyiben a név etimologiájából tudjuk, hogy a legelső hajdúk, sőt a későbbiek is hosszú időn keresztül nagyrészt a szlávságból kerültek ki.

[1] Régi magyar nyelvkincsek Árpádék korszakából I.

[2] Régi magyar pásztori élet. M. Nyelvőr XXXII. 86. s köv. ll.

Magától értetődik, hogy ebből a történeti tényből eleve egyenes következtetést vonni a *hajdútáncz* eredetére még nem lehet. Mindamellett ennek nyomban következő tisztázásánál kétségtelenül joggal hivatkozhatunk majd reája mint egyik nyomós bizonyságra.

Valamint régi tánczainkról általában, úgy különösen a *hajdútáncz*-ról csak gyér számú és szűkszavú adatok maradtak reánk a régiségből. Ámde ezekből is megtudjuk valamelyeskép szerkeszteni choreographikus vázát.

A legrégibb adatot *Verancsics Antal* szolgáltatja róla „Memoria rerum, quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt" cz. művében,[1] a melyben egyebek közt felemlíti, hogy Szapolyai János vajda a lázadó Székely György parasztvezér kinzatása közben „az ő vitezivel *toborzok tánczot* jártata" (11. l.) s magyarázatul jegyzetben hozzáteszi, hogy „alias *hajdótánczot*". Ebből megtudjuk, hogy a hajdútánczot más névvel *toborzók-táncz*-nak is nevezték. A *toborzók* szó kétségtelenül a *toporzékol* s még tovább a *tipor* igével függ össze. Ebből tehát joggal következtethetjük, hogy a *hajdútáncz* olyan táncz volt, melyben a *toporzékolás, tipródás* egyik lényeges sajátság volt.

A másik már bővebb szavú értesitést *Mednyánszky Alajos báró* nyújtja róla 1829-ben kiadott „Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit" cz. művében. Mednyánszky hiteles források alapján „Der Rector Magnificus"[2] czímmel (304—309. ll.) elbeszéli, hogy Thurzó György (e néven III.) nádornak Imre nevű nagy eszű 17 éves fiát a wittenbergi egyetemi tanács 1615-ben rector magnificus-szá választotta. A nagy örömben levő atya erre elhatározta, hogy mind az egyetemet, mind fiát szokatlan tisztességben fogja részesiteni. Kiválasztott tehát e czélra Árva várának alattvalói közül száz, többnyire latinul tudó férfiút s több híres tánczost adott melléjük, kik a hadi szekerczével és karddal járt honi úgynevezett *hajdútáncz*-hoz jól értettek. Azután díszesen felöltöztette őket hazai módra, több társzekeret megtöltetett honi különlegességekkel s a szükséges utasításokkal ellátva várnagyának vezetésével útnak bocsátotta őket Wittenbergbe. A különös csapat idegenben mindenütt föltünést kelt. Wittenbergbe érkezvén, a város előtt tábort ütnek. A lakosok megrémülnek a marczona férfiak láttára, lezárják a kapukat s megkettőztetik az őröket. A városi tanács összeül s két előkelő polgárt küld a

[1] Momumenta Hungariae Historica. Irók III. köt.

[2] Az idevágó eredeti szöveg részlete a következő: Aus den Unterthanen des Schlosses Arva wählte Graf Georg alsobald hundert Mann, wovon die Meisten der lateinischen Sprache mächtig waren, *gesellt ihnen mehrere berühmte Tänzer bei, die des einheimischen sogenannten Heiducken-Tanzes mit Streitaxt und Schwert kundig sind,* gibt ihnen Waffen und gleichförmige Nationalkleidung von dem braunen einheimischen Tuche, mit hohen Mützen, an deren Seite ein dreieckiger Lappen, gleich einem kleinen Fähnlein in der Luft swebt, lässt in mehrere Rüstwagen alles packen, was an Seltenheiten des Landes aufzutreiben ist, und sendet sie mit den nöthigen Aufträgen versehen unter dem Kommando seines Kastellans gen Wittenberg . . . A küldöttség a városba „unter dem Schalle der Geigen, Jagdhörner, Schallmeien und *Sackpfeifen*" vonult be és nagy lakomát rendezett. „*Nach dem Tische* — folytatja tovább M. — *fingen die Tänze an, in denen sie, besonders im Heiducken-Tanz bei den sehr schnellen verschiedenen zustammenstimmenden Bewegungen mit der Streitaxt und dem Schwert eine so ausserordentliche Geschicktlichkeit bewiesen, dass ihnen die Wittenberger ihre Bewunderung nicht versagen konnten.*

rablóknak gondolt jövevényekhez, hogy szándékukat kitudja. A követség vezetője erre megnyugtatja a küldötteket, hogy ők Thurzó Gy. emberei, kik azért jöttek, hogy fiának, az új rektornak tisztelegjenek s gratuláljanak. A város kapui azután természetesen megnyílnak a követség számára, a mely nagy díszszel hegedűk, trombiták, sípok és *dudák* zengése közt vonulnak be. Uruk nevében a magukkal hozott honi eledelekből és italokból az egész egyetem számára fényes lakomát rendeznek, a melyen a város előkelőségeiből több száz ember vett részt.

„Asztalbontás után megkezdődtek a tánczok, melyek közül különösen a hadi szekerczével és karddal, igen gyors változatos s összehangzó mozgásokkal járt hajdútánczban oly rendkívüli ügyességet tanusítottak, hogy a wittenbergiek nem tagadhatták meg tőlük csodálatukat“.

Ezen érdekes történeti tanulság azt bizonyitja, hogy *a hajdútáncz fegyverrel: szekerczével, karddal járt gyorsabb mozgású különleges táncz volt.*

Fegyveres voltát több más adat is tanusítja. Így teszem, a *Zrinyiász* fölemlíti, hogy a siklósi diadal után való győzelmi lakomán

„Némely horvát dávorit nagy torokkal kezde,
Némely hajdú tánczot fegyverrel szökdöse“ (IV. ének, 39. versszak).

Esterházi Pál pedig önéletirásában az 1647-iki országgyűlés alkalmával az udvar előtt bemutatott hajdútánczáról ezt írja: „Annak utánna *két meztélen karddal kellett hajdútánczot járnom*, kinek igen mestere voltam“.[1]

Az eddigieknél bővebb tudósítást kapunk a hajdútánczról *Brown*, angol utazó 1669-ből való útirajznak[2] következő följegyzésében: „Magyarországba való utazásom előtt sohasem láttam a pyrrhikus tánczot, melyet hajdan a régiek gyakoroltak, most pedig a hajdúk tánczolnak. Ezek *meztelen karddal tánczolnak, egymás kardjára ütnek, miáltal nagy csörömpölés keletkezik, forognak, a levegőbe ugrálnak, meglepő ügyességgel a földhöz vágódnak, végül a maguk módja szerint énekelnek*, mint ezt hajdan a görögök is tették“ (311. l.). Ebből a följegyzésből tehát a hajdútáncznak már három főchoreographikus figuráját is megismerjük, t. i. *a forgást, a levegőbe való ugrálást és a földhözvágódást.* Azt is látjuk belőle, hogy a tánczot közben *énekkel kisérték.*

Még közelebb visznek bennünket a helyes megismeréshez az 1705-ből való *Thaly Kálmán* közölte *erdélyi hajdútáncz*-szövegnek[3] eme sorai:

„Nossza hajdú, firge varjú,
Járjunk egy szép tánczot!
Nem vagy fattyú, sem rossz hattyú,
Kiálts hát egy hoppot,
Szájad mondjon, lábad járjon
Egy katonatánczot!

Pöndülj csizma, járjad anya!
Elől tollas, elől!
Amaz Palkó — k . . . . fia —
Vigyázz kívül-belül,
Toppants gyorsan, hadd csosszanjon,
Ne maradj balfelől!

Nossza Pánduj, hol vagy Viduj?
Fújd az bagi tánczát,

[1] L. Budapesti Hirlap, 1904. aug. 6. számában.

[2] Közölve Szamota István fordításában: Olcsó könyvtár 290. sz.: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054—1717.

[3] Adalékok II. k. 95—99. ll.

Az emlőjét, az tömlőjét
Ne kíméld a sipját!
Mert emennek — Kis Péternek
Adta az balsarkát."

Ebből a szövegrészletből az előbbi adatokkal teljesen harmonikusan kiviláglik hogy *a hajdútáncz dudaszóra járt gyorsabb tempójú különleges katonatáncz volt, melyhez szöveget is énekeltek, s a melyet egy előtánczos vezetésével zajosan, topogva-csoszogva és forogva alkalmasint körben jártak.* Hogy zenéje főkép a duda volt, azt egyebeken kívül *Mélius Péter* is bizonyítja ezen szavaival: *„A haidut a bordó síp az hajdutanczra indettia"*.[1]

Tudva azt, hogy a hajdúk eredetileg barompásztorok voltak,[2] eleve is nagyon valószínűnek találjuk, hogy később, a midőn katonákká lettek, sajátos ősi tánczukat megtartották. Magától értődő dolog azonban, hogy mikor így a pásztortánczból katonatáncz lett, ugyanekkor bizonyos katonás rendszert kapott, mint ez a föntebbi közlésekből is egész határozottan kiolvasható. Mindamellett a lényege alig változhatott valamit. Épp ezért a hajdútáncz eredetének tisztázására a hazai pásztortánczból is nyerhetünk útbaigazító felvilágosítást. Erről pedig mind a régebbi, mind az újabbi időből vannak biztos és hiteles adataink.

A régebbi időből megemlítjük *Balassa Bálintnak* 1572-iki közfeltűnést keltő *juhásztánczát*, melyet *Isthvánffy* a következőleg ír le:[3] „Az asztalok eltávolítása után a hadi ifjúság és az előkelő férfiak fölserdült gyermekei a ház tornáczában tánczokat jártak; ezek között Balassa Bálint, a kegyelembe minap visszafogadott Jánosnak huszonkét éves fia, nyerte el a pálmát — *azon tánczemben, mely a mi juhászainknak különleges sajátja, de a melyet a külföldi népség közös magyar táncznak tart,* — midőn a császár és király s a többi herczegek egy magas emelvényről gyönyörűséggel nézték őt, *a mint* — Pánt és a satyrokat utánzólag — *lábszárait, földig guggolva, majd összekapta, majd hamar szétvetette, majd felszökelve ugrándozott.*"

Különösen fontosnak tartjuk eme rövid leírásban Isthvánffynak azon megjegyzését, mely szerint *a juhásztánczot csak a külföldiek tartják közös magyar táncznak, holott igazában csak pásztorainknak sajátos táncza.* Ezt pedig azért véljük itt kiemelendőnek, mert *Kőváry* és *Fraenkel* a hajdútánczot — teljesen helytelenül — a magyar népi táncz ősi formájául akarják föltüntetni.

A lábszáraknak földre guggolt állapotban való szétvetése és összekapása, valamint a levegőbe való felugrálás, — mint a juhásztáncznak sajátos figurái —

[1] Sámuel könyvei és királyok könyvei (1565.) 336. l.

[2] V. ö. „A gyulai sík mezőn *juhász, — hajdúk* között is igazlátó voltam". Thaly, Vitézi Énekek I. k. 348. l.

[3] De rebus Hungaricis (1724. kiad.) lib. XXV. pag. 326. A latin szövege a következő: „Remotis mensis inventus militaris, et illustrium virorum liberi adolescentes choreas in cavedio domus duxere; inter quos *Valentinus Balassius*, Joannis nuper in gratiam eceptori filius alterum et vicesimum natus annum, *eo genere saltationis, quam nostris opilionibus propriam et peculiarem, vulgus exterorum omnibus aeque Ungaris communem putat,* palmam oppinuit, quum Caesar et rex ceterique principes illum, veluti Panem et Satyros unitantem, *modo retractis, mox divaricatis in terram eruribus subsistentem, modo saltuatim se attollentem,* sublimi e podio non sine voluptate spectavissent".

egészen belevágnak a hajdútáncznak már ismert történeti choreographikus vázlatába. Ezzel tehát igazolva láthatjuk, hogy *a hajdútáncz* valójában a pásztortáncz ivadéka, azaz nem volt egyéb, mint *a pásztortáncznak katonai rendszerbe szedet változata.*

Ezt különben újabbkori adatokkal is megerősíthetjük.

Például *Bajza* „*Athenaeum*"-jának 1843-iki évfolyamában *Czuczor Gergely Szilágy* álnévvel, saját megfigyelése alapján ezeket írja a hazai pásztortánczról (117. l.): „A pásztorok ...... sajátszerű zenével, énekkel és tánczczal mulatoznak. Zeneszerök *duda* vagy *furulya*, ritkábban klarinett-féle *tárogató*. Énekök, mint a dudaszó, *dünnyögő*, tánczok pedig, legalább Bakony vidékén *dobogós*, melyet ma már itt rendesen csak a kanászok járnak el, azért *kanásztáncznak* is neveztetik . . . Rövid vázlata e táncznak következő: Duda vagy hosszú furulyaszóból áll *a zene*, melynek *ritmusa egészen különböző a toborzó vagy friss magyarétól, s hallására szinte kénytelenek földet dobogtatni a lábak, mert igen jellemző taktusa van.* Valamint a frissben férfi nővel, úgy itt *férfi férfival szembe állva dobogtatja a földet, s mindenik botot vagy fényes baltát perget újjaival* és pedig néha szinte ijesztő gyorsasággal, ugyanezen eszközöket egymásnak dobálják, s így történik, hogy míg egyiknek kezei üresek, azalatt a másik mindkét kézzel fegyverkezve fitogtatja pergető ügyességét; *majd leteszik botjaikat, s azokat ritmus szerint balról jobbra és viszont által ugrándozzák; majd lábai közé vett botjára gugorodik az egyik, a másik pedig kerülgeti őt, néha át is ugorja stb*".

Eme kétségtelenül hiteles megfigyelés mellett hivatkozhatom a magam tapasztalatára is. Gyermekkoromat pusztán töltvén, nem egyszer láttam a ma már kiveszőben levő pásztortánczot, még pedig két változatban, t. i. mint *juhász-* és mint *kanász*-tánczot. Mind a kettőt dudaszóra lejtették. Az előbbit két juhász járta kampós botokkal, a melyeket nemcsak pergettek és dobáltak egymásnak, hanem a lábszáraik között is gyorsan átkapkodtak. E mellett nehéz csizmájukkal teljes erővel dobogtatták a földet, közben hirtelen magasra ugorva összecsapták a levegőben bokáikat, majd meg lekuporodtak. A kanásztánczot csupán egy bakonyvidéki származású kanásztól láttam, a ki szekerczeforgatva járta. Tánczmozdulatai a juhászokéhoz hasonlítottak, csak groteszkebbek voltak, teszem néhányszor egészen — de ügyesen — földhöz vágta magát, majd meg leguggolt és lábszárait váltakozva kirugdalta; a végén pedig szekerczéjét meglepő ügyességgel a mestergerendába vágta.

Látnivaló tehát ezen újabbkori megfigyelésekből is, hogy a hajdútáncz lényegében azonos a pásztortánczczal.

E szerint a közölt tanuségtételek alapján majdnem teljes bizonysággal megállapithatjuk, hogy *a hajdútáncz a pásztortánczból katonai rendszerbe öntött nehézkes fegyveres táncz volt, a melyet közben-közben énekelve dudaszóra jártak, düllöngve, dobogva, toporzékolva, forogva, földre guggolva s levegőbe ugrálva.*

Az a kérdés most már, vajjon a hajdútáncznak ez a — bár csak változatos choreographiája megegyeztethető-e a magyar néptáncznak sajátos faji karakterével?

Tanulmányaim alapján kereken merem állítani, hogy semmiképen se!

A magyar néptáncz — úgy, a mint manap fenn van, s a mint hiteles bizonyságok alapján századok óta ismerjük, — a síkföldi könnyű lovasnép táncztípusát mutatja.

Lássuk csak, milyen ennek a táncztípusnak a lényege:

A magyar nép táncza mindenekelőtt egyenes testtartású s egyenes vonalakban mozgó könnyed táncz, melyben a testmozgás két irányú: vízszintes és függőleges. A vízszintes mozgás lassú, hullámzó lépésekben, a függőleges pedig feszes, gyors ugrosásban jelentkezik. Népi tánczunknak veleje ebben van, t. i. hogy a lassú része vízszintesen lépő, a gyors viszont merőlegesen ugrosó táncz. A test mind a kettőben könnyedén lebeg a földön, mivel a talp mindig hullámosan érinti a földet. S ez a tulajdonsága annyiban sajátszerű, a mennyiben teszem a mozgásban hozzá hasonlóságot mutató szláv tánczok valamennyijében a test egész talpon lép vagy ugrik, a mi nehézkessé, dobogóvá és topogóvá teszi a mozgást. Előfordul a mi tánczunkban is a dobbantás, söt a dobogás is, de csak időközönként, mint ékítmény. Kiemelendő továbbá a magyar néptáncz szembeötlő természetessége. E tekintetben kevés idegen néptáncz hasonlítható hozzá, s még kevesebb, a mely utóléri. A testmozgás a mi tánczunkban, bármilyen geometriai vonalat ír is le, sohase csap ki a természetes emberi határokból, pl. földhöz lapulás, leguggolás, a levegőben való bukdácsolás stb. nem fordul elő benne. S ehhez a természetességhez hozzátartozik az is, hogy mozgása — az öröm nagyobbodásával harmonikusan — mindig fokozatosan szokott gyorsulni.

Saját hosszas megfigyelésem alapján ezekben látom én a magyar népi táncznak leglényegét.

Ám ha ezt most a hajdútáncznak entebb megállapitott lényeges sajátságával egybevetem, úgy találom, hogy a kettő közt igazi rokonság egyáltalán nincsen.

A mi néptánczunk először is *könnyed* és *lebegő* táncz, *a hajdúké nehézkes* és *dobogós;* azután a mienk *egyenes testtartású,* a hajdú *düllöngő;* az mozgásában mindig *természetes,* ez pedig többször *természetellenes,* pl. a lelapulás-, guggolás- és bukdácsolásnál; az *fokozatosan gyorsuló,* ez *neki rohanó.* Hozzátehetjük még ezekhez, hogy a hajdútáncz egész mivolta szerint *fuvó hangszer,* különösen *a duda édes gyermeke,* a mi néptánczunk viszont aprózó könnyed mozgásával határozottan *húros hangszerekre* mutat.

Ezen egybevetés alapján tehát állithatjuk, hogy a *hajdútáncz nem a magyar népi táncz tövéből fakadt,* mert lényeges sajátságaival egészen elüt ettől.

Ellenünk vetheti azonban valaki: hátha a mi néptánczunknak lényege hajdanta más volt, mint a jelenben! Hiszen *Fraenkel* is azt állítja, hogy „különösen a rég elmult századokban nem volt olyan, a milyen manap“.[1]

Erre az ellenvetésre a következő észrevételünk van:

A magyar népi táncztípus lényegileg alig változott századok, söt — bátran mondhatni — ezer év óta. Sok más, itt nem részletezhető bizonyságon kívül[2] ékesszólóan bizonyítja ezt az a tény, hogy a nemzetünkkel vérbeli kaukázusi és altáji népeknél a mi tánczunknak némely változata még napjainkban is feltalálható. *Vámbéri* középázsiai utazása alkalmával feltünő hasonlatosságot talált, teszem a *georgiai „lezginka“* nevű néptáncz és a mi csárdásunk között; még felötlőbbnek

[1] L. Budapesti Hirlap 1904. aug. 6. sz.

[2] Ezeket majd a magyar tánczokról készülő nagyobb tanulmányomban fogom előadni.

találta e hasonlóságot a *cserkeszek addighi*-törzsének tánczában.[1] *Eberhardt Károly*, nyugalmazott olasz tábornok, 48-as honvéd, ki a szabadságharcz után mint török ezredes több évet töltött a cserkeszek között (jelenleg a győrmegyei Gecse faluban birtokos), élő szóval szintén egész határozottsággal állította előttem, hogy a cserkeszek táncza meglepően hasonlít a mi néptánczunkhoz. *Almásy György* ázsiai utazónk pedig a *kirgizek* tánczáról szóról-szóra ezt írja:[2] „A tánczos lassan, ütemszerűen lengeti felső testét, ezt a lábak mindenféle forgó mozgással követik; a kezét pedig majd csípőre teszi, majd pedig könnyedén meghajlítva felfelé tartja. E mellett a tánczos büszke, kihívó állásba helyezkedik, *a mi emlékeztet a mi lassú csárdásunkra*“.

Eme szavahihető megfigyelések, melyeket számos régebbi és újkori tanubizonysággal tudnék szaporítani, kétségtelenné teszik, hogy *a magyar népi táncz őseinknek Európába költözte óta lényegében nem változott.*[3]

Ha pedig nem változott, akkor teljesen megokolt a fentebbi következtetésünk, hogy *a hajdútáncz, elütő jellegével, a magyar néptáncz évezredes tövéből nem fakadhatott.*

E szerint okvetlenül arra a gondolatra kell jutnunk, hogy *idegenből hozott ültetvénynek kell neki lennie.*

De honnan?

E kérdésre a *hajdú* név és a *hajdúság* már tisztázott eredete alapján röviden azt felelhetjük, hogy *a szlávságból.* Ámde ezt az erősséget magunk se tartjuk föltétlennek, mert a hajdúság szláv eredete még nem zárja ki annak lehetőségét, hogy esetleg egy sajátos magyar eredetű pásztortánczból fejlesztették ki fegyveres tánczukat. Csupán annyit akarunk tehát ezzel mondani, hogy az előbbi megállapítottuk körülmény a táncznak szláv eredetére utal. Keressük ennélfogva a szlávság körében.[4]

Ethnologiai szempontból véve a dolgot, tudjuk azt, hogy minden nemzetiségnek megvan a maga sajátos lejtésmódja, s ez a lejtésmód többé-kevésbbé mindig visszatükrözteti annak benső karakterét. A szláv fajra általánosan jellemző a szükségben való meghunyászkodás és a szerencsében való szertelen fennhéjázás. S vajjon nem látjuk-e ezt kifejezve tánczaiban? Kétségtelenül! A szláv tánczok többsége a mozgás végleteit mutatja: a test egyszer magasra szökdécsel a levegőben, másszor meg leguggol, sőt egészen a földhöz lapul. S nem mutatja-e a hajdútáncz testmozgáza is ezt a két végletet? Tehát *ethnologiai szempontból szláv eredetűnek kell tartanunk.*

Az ethnologiai szempont bizonyító erejét kiegészíti és szembeszökően fokozza ama *choreographiai tapasztalat, hogy a hajdútáncznak leglényegesebb mozgás alakzatai,* t. i. a nehézkes düllöngő topogás, bukdácsolás, hirtelen lelapulás, földre guggolás s a lábaknak ily állapotban való szétrúgása s összekapása stb. valósággal is *kétségbe nem vonhatóan szláv tánczsajátságok.* Elég tanuságul pl. a *kozák*-tánczra hivatkoznunk, melyben ugyanezen figurákat megtaláljuk; de megvannak a

[1] A magyarság keletkezése és gyarapodása (1895.), 375. l.

[2] Vándorútam Ázsia szivébe (1904.) 574. l.

[3] Badarság volna azt állítanunk, hogy egyáltalán semmi változáson se ment keresztül; de ahhoz ragaszkodnunk kell, hogy lényegileg hajdanta se volt más, mint a jelenben.

[4] Mint történeti adat érdemes a fölemlítésre, hogy Zrinyi tánczoló hajdúi minden valószínűség szerint *horvátok*, Thurzó nádoré pedig *tótok* voltak.

huczul (ruthén) eredetű *kolomyjká (kalamajká)*-ban, a tátravidéki goralok *zsivány*-tánczában s egyéb szláv tánczokban is.

Erősen bizonyítja továbbá a hajdútáncz szláv voltát az a jelenség, hogy *mind az északi, mind a déli szlávság mai napig széltében ismeri és járja, még pedig nagyrészt hajdútáncz névvel.* A hazai tótságnak jelenleg is ez az egyik főtáncza részben eredeti, részben *odzemok* vagy *pozabučky* néven.[1]

Joggal kérdezhetnők itt, miként tudnák a hajdútáncz ősmagyar eredetének vitatói kielégítő magyarázatot adni annak, hogy a hajdútánczot a mi népünk nem ismeri,[2] míg a körülöttünk lakó szlávoknak napjainkban is éppen ezen a néven kedvelt tánczuk? Nagyon valószínűleg sehogy sem! Hiszen ha magyar eredetű pásztortáncz lett volna, szinte lehetetlenség, hogy míg az idegen szomszédok átvették és megtartották, addig a magyar néphagyományból oly könnyen és hamarosan kiveszhetett volna! Igaz ugyan, hogy minálunk is egészen a legújabb korig fennmaradt, ámde nem szabad elfelednünk, hogy nem *„hajdútáncz"*, hanem *„juhász-"* vagy „kanásztáncz" névvel és formával s azután nem a nép nagyobb rétegében. hanem pusztán az elszigetelt pásztoroknál.

Ezzel a hajdútáncznak idegen eredetét a levezetésünkben megjelölt szempontok szerint több oldalúlag bebizonyítottuk. Csupán az van még hátra, hogy bizonyításunkat *zenei* szempontból is igazoljuk.

Reámutattunk már, hogy a *hajdútáncz a duda édes gyermeke.* De ezen ismétléssel kapcsolatban meg kell jegyeznünk azt is, hogy a szláv néptánczok, különösen pásztortánczok hangszere ugyancsak a tömlősíp.

Nem szükség bővebben fejtegetnünk, hogy a hangszer milyensége mindenkor erős változtató hatással van a táncz jellemére. A húros hangszer könnyedséget ad a táncznak. Legjobb példa erre a saját népi tánczunk, melynek ősi hangszerei tudvalevőleg a koboz és a hegedű. Viszont a fúvó hangszer, főként a duda nehézkessé teszi a tánczot. A duda dünnyögő hangja s az ezzel kifejezhető egyhangú zeneritmus önkénytelen dobogásra készteti a lábakat és düllöngésre a testet, mint ezt a hajdútáncz is szembeszökően bizonyítja. A hajdútáncz nehézkes, dobogó s düllöngő jellegének egyik főokát mindenesetre a dudában kell keresnünk. *A duda pedig* nyilvánvalóan nem magyar, hanem idegen, még pedig minden valószínűség szerint *szláv eredetű hangszer.*[3]

[1] Érdekes, mit ír a hajdútánczról *Árvai Ignácz* bodrogi tanító úr hozzám intézett levelében: „Gyermekkoromban láttam Árva vármegyében járni a tánczot, de ez oly nyaktörő portéka, hogy igazán legény legyen a talpán, ki azt eljárja. Egyes részletekre már nem emlékszem tisztán, csak arra, hogy a tánczot egy ember járja, még pedig *guggoló* helyzetben és úgyszólván egymagának is kell egy szoba, jobban mondva nagy területű kör. *Ily guggoló helyzetben ugrál a tánczos, hol az egyik, hol a másik lábát veti előre, jobbra, balra, miközben kezét is segítségül veszi a merész testmozdulatokhoz, fel-fel ugrik, meg vissza leguggol* és így folytatja tovább. Ebből láthatni, hogy a táncz a lábizom roppant megfeszítésével jár és igen nagy ügyességet és jártasságot igényel."

[2] Minden eddigi kérdezősködésem ezt bizonyítja, még a hajdúság körében se leltem addig a nyomára.

[3] Elterjedt ugyan és széleskörű használatnak örvendett s részben örvend a duda a mi népünk körében is, de azért igazi hangszerévé sohasem lett s a használata ősi tánczunk szépségén inkább rontott, mint javított.

A táncz zenéjének helyes megitélésésére újra emlékezetbe hozzuk Czuczornak a pásztortánczról irt eme szavait: „Duda- vagy hosszú furulyaszóból áll *a zene*, melynek *ritmusa egészen különböző a toborzó vagy friss magyarétól s hallására szinte kénytelenek földet dobogtatni a lábak, mert igen jellemzett egyszerű ritmusa van*“.

Czuczornak ezen állítását a magam tapasztalatával nemcsak megerősíthetem, hanem emlékezetemből egész pontosan közölhetem a dalt is, melyre a *juhásztánczot* járni láttam. Ime:

Élénken, zajosan.

A ki du - dás a - kar len - ni, po - kol - ba kell
an - nak men-ni: Ott kell an - nak meg - ta - nul - ni,
ho - gyan kell a du - dát fuj - ni.

Minden ép magyar zenei érzékű s csekélyebb elméleti képzettségű ember is nyomban tisztában lehet azzal, hogy ez nem magyar zamatú dallam s főleg nem magyar ritmus. Egész moduláczió ja szláv jellegű. A tempója is más, mint népdalainké, t. i. gyorsabb a lassú nótákénál és lassúbb a frissekénél. Legjobban tán „allegro non troppo“-nak jelezhetnők.

A *kanásztánczot* a következő dalra láttam lejteni:

Élénken, zajosan.

Meg - is - mer - ni a ka - nászt már a já - rá - sá - ról,
Itt - hon van - e a ka - nász, vagy a fe - le - sé - ge,
tű - zött - fű - zött bocs-ko - rá - ról ta - risz - nya - szí - já - ról.
nem kell né-kem a ka - nász, csak a fe - le - sé - ge.

Látnivaló, hogy ez a dal az előbbinek csupán egyhangúbb változata.

A szláv eredet mellett erős bizonyság továbbá *a tótoknak* maig széltében ismert következő *hajdútáncz-dala:*

Élénken, zajosan.

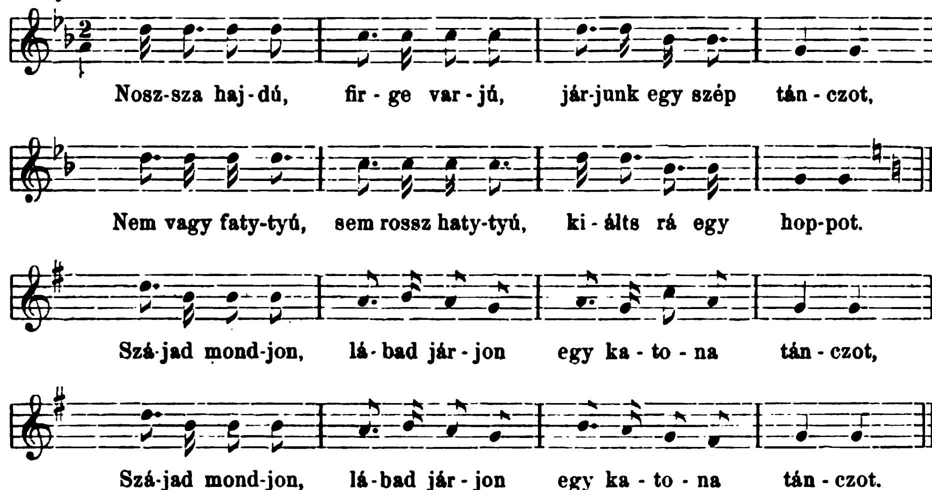
Po va - la - ski od ze - me kdo mi ko - zi od - že - ńie?

Meglepő dolog, hogy ez a kifejezetten szláv dal lényegileg azonos a magyar juhász és kanásztáncz fönti szokásos zenéjével. S hogy itt nem mi vagyunk az átadó fél, az a melódia és ritmus el nem vitatható szláv karakterénél fogva kétségtelen.

Ám vannak a régebbi korból is emlékeink a hajdútáncz zenéjéről.

Ilyen a Káldytól közzétett 1704-ből való emez erdélyi hajdútáncz-nóta:[1]

Ez a Rákóczi-korbeli hajdútáncz-nóta megint csak ékesen szóló bizonyság a szóbeli táncz zenéjének idegen volta mellett. A ritmusa alig különbözik az előbbi dalokétól. S ha a szövege külön nem bizonyitaná, akkor is könnyen észrevennők, hogy a fentebbiekhez hasonlóan ez is duda-nóta, melynek dünnyögő dallama s egyhangú ritmusa feltétlenül magyartalan jellemű. Káldy oláhosnak ítéli, de szerintem épp ily joggal szláv zamatúnak is állítható.

A hajdútáncz legrégibb ismert két dallama 1588-ból való. A drezdai királyi könyvtár Ms. J. 307. m. jegyű „Tabulatur Buch auff dem Instrument Christianus Herzogh zu Sachsen“ cz. kéziratos gyüjteményének K levelén vannak följegyezve lantírással. *Csiky János* fejtette meg s tette őket közzé e folyóirat 1904. évfolyamában.[2] Minthogy éppen ezen a helyen jelentek meg, nem tartjuk szükségesnek újabb közlésüket; ezért csupán biráló megjegyzéseinket tesszük meg rájuk.

[1] A régibb és újabb magyar tánczokról 1567—1848. A Magy. Tört. Társulat felolvasásai IV. 14. l.

[2] Népzenei följegyzések a XVI. századból, 129—131. ll.

Mindenekelőtt fontosnak véljük annak kijelentését, hogy egyik sem eredeti népi termék, hanem utánzat, még pedig igen valószínűen nem is magyarországi, hanem idegen szerzőtől való utánzat. Ez a körülmény azonban még nem zárja ki esetleges magyarosságukat, mert emellett lehetséges, hogy az idegen szerző helyes zenei érzékkel utánozta az itteni hajdútáncz-dalokat.

Csiky kiemeli „tüzes magyar ritmusukat". Megvalljuk: a mi magyar zenei érzékünk ezt a „magyar", különösen „tüzes magyar ritmust" sehogy se tudja bennük fölfedezni, főleg nem az elsőben, mely a magyarosságnak egyáltalán semmi jelét se mutatja. Ennek egész dallamfűzése, ritmusa, súlyozása és kisérete távol van a magyar népdalokétól. Mi egyenesen szlávosnak ítéljük. Erre szerintünk sem a lassú, sem a friss magyar tánczot nem lehet eljárni, már azért sem, mert tempója — a mint kivehető — gyorsabb az elsőénél és lassúbb az utóbbiénál.

S ez nem csupán az én meggyőződésem. *Seprődi János,* kolozsvári ev. ref. főgimn. tanár, ki a magyar népzenének egyik legalaposabb ismerője, hozzám intézett levelében szlávnak ítéli a szóbeli táncznak karakterét.

Csiky második hajdútáncza két részből áll, t. i. egy $^2/_4$-es ütemű lassúból s egy $^3/_8$-os ugrósból. Ámde helyes kritikával ezt se fogadhatom el semmikép se magyar népzenei terméknek, vagy akár jó utánzatnak sem.

A páros méretű lassút követő páratlan beosztású, ugyanoly dallamú friss egyenesen magasabb körre és külföldi mintára mutat.

Bartalus István minden kétséget kizárólag bebizonyította,[1] hogy a XVI. század úri tánczai közt egész Európában bizonyos külszervezeti azonosság létezett. Ez az általános divat nálunk is meghozta a maga gyümölcsét a páratlan méretű friss tánczban (több külföldi szerzőnél „saltarello ongaro" czímmel). De helyesen hozzáteszi *Bartalus,* hogy ez a zene csak a magasabb körökben találhatott ápolókra, míg a népies zenének és táncznak sohasem volt köze a palotákéhoz.

Meggyőződésem szerint a jelen példát is magasabb körök számára írt utánzatnak kell tartanunk.

Annyit tagadhatlanul elismerek róla, hogy a lassú résznek pattogós ritmusában (ám ennek oka a húros hangszerre való áttétel is lehet) van bizonyos magyaros zamat, de észrevehetően idegen ízzel keverve. S annak daczára, hogy lant számára van írva, megérezni rajta, hogy szerzője valószínűleg duda-nóta emlékezete után írta. A $^3/_8$-os ugrós változat pedig nemcsak hogy a magyar népzenébe nem illeszthető bele, hanem még a hajdútáncz ismert hiteles zenéjével sem hozható összhangzásba, lévén nem csupán a magyar, hanem a határozottan szláv, söt az oláh hajdútáncz[2] is kizárólag páros méretű.

A pásztor-, illetőleg hajdútáncznak közöltük régi s újabb emlékeiből egyaránt joggal vonhatjuk le tehát azt a következtetést, hogy ennek *zenéje is minden bizonynyal idegen, még pedig sajátosan szláv eredetre vall.*

E szerint az eredetiség valamennyi szempontjából *tudományosan bebizonyí-*

[1] Újabb adatok a magyar zene történelméhez. Értekezések a nyelv- és széptud. köréből X. k. 13. sz. (1882.) 33. l.

[2] A hazai románok *hajdău* néven tánczolják. Ezek tehát a név alakja után ítélve alkalmasint már tőlünk vették át.

tottuk, hogy a hajdútáncz valósággal nem magyar származású termék, hanem a szlávságtól átplántált pásztor- illetőleg katonatáncz.

Történeti adatok mutatják, hogy a pásztorok és hajdú-katonák révén idővel a magyar nép körében is bizonyos kedveltségre tett szert,[1] de meg kell jegyeznünk, hogy csak mint alkalmi mutatványos táncz. Általános mulatsági tánczczá nem válhatott nálunk, mert karaktere nem egyezett meg a magyar népjellemmel. Ez az oka egyszersmind annak is, hogy lassanként feledésbe kellett mennie.

Nem tudom ugyan bebizonyítani, de mint valószínű föltevésemet felemlíthetem róla, hogy eredeti őse a galicziai ruthén (huczul) származású úgynevezett *kolomyjka*-táncz lehetett. Ez idővel az összes szlávság közt elterjedt, leginkább pedig a szláv pásztorok körében, a kiknek útján azután hozzánk is eljuthatott.

Föltevésemet több erősséggel tudom támogatni:

Először ez is, miként a hajdútáncz, a dudának legtermészetesebb tánczszülötte. Másodszor zenéjük jellege föltünően egyező. *Bartalus* egy régi lengyel gyüjteményből közzétett négy *kolomyjka*-dalt,[1] melyeket én a hajdútáncz-nótákhoz hasonlóknak találtam. Harmadszor a *kanásztánczot* gyermekkoromban külön néven *kalamajkó*-nak is hallottam emlegetni. A Tájszótár szerint ugyan a *kalamajka, kalamajkó* csak határozatlanul „valamiféle táncz“, de én úgy tudom, hogy igazában dudaszóra járt pásztortáncz[2] volt. Azután a *kolomyjka* és a magyarországi pásztortáncz tempója és choreographiája között is nagy a hasonlóság. Hozzá mind a kettőt énekkel szokták kísérni.

Lehet ugyan, hogy ezek az egyezések csak esetlegesek, mindamellett szerintem rokonságra is értelmezhetők.

Ha tehát föltevésem megállja helyét, akkor *a hajdútáncznak ez a fejlődésmenete volt: kolomyjka ≻ pásztortáncz ≻ hajdútáncz.*

Réthei Prikkel Marián dr.

Adatok a Rákóczi-induló történetéhez.

A tót múzeumi-egyesület folyóiratának legutóbbi számában (Časopis Museálnej Slovenskej Spoločnosti R. VII. č. 6.) *Zigmundik* J. közli *Pauliny-Tóth* Vilmos levelét 1875. évi aug. 21-ről, a melyet az annak idején ismert nevű tót író, a *Matica Slovenská* elnöke intézett volt „bedői, dolhai és petrovai öreg *Petrovay* János“ 1848/9. honvédhadnagyhoz Bazinba, vagy talán Pozsonyba, a hová a czímzett később átköltözött. A levél előzményeiről csak annyit tudunk, hogy *Petrovay*, ki a Rákóczi-nóta eredetét kutatta, egyebek közt *Pauliny-Tóth* Vilmoshoz is fordult adatokért s tőle az alábbi levelet kapta.

[1] Ez a kedveltség azonban sohasem volt általános. Arról a *Frenkel* emlegette *rengeteg* népdalról és nyelvemlékről, melyek ezt bizonyítanák, nekem hosszú kutatásaim daczára sincsen tudomásom.

[1] L. a Századok 1892. évf. 1. füzetének mellékletén.

[2] Érdekes, hogy a Tájszótár szerint *kalamajka* a palóczoknál annyi mint *duda*.

Tisztelt Tekintetes Úr!

Nyitramegyében tett hosszabb utazásomból hazatérve, hon találtam Tekintetes Úr f. hó 8-án kelt becses sorait, melyekre van szerencsém e következőkben válaszolni.

Boldogult *Hodža* Mihálytól hallottam, hogy a monda szerint létezett volna valaha tót népdal, mely Trencsényi Máthénak kedvencz dala volt s mely Magyarország tót vidékein még a XV. században is a husszíták által énekeltetett. Ezen, most már a maga népies egyszerűségében ismeretlen népdal textusa nem tudatik ugyan, de egyszerű dallama — szakértők állítása szerint — számos zenészi s kivált czigányfogású czikornyákkal, bennfoglaltatik az úgynevezett *„Svihrovai notá“*-ban, melyet Hodža Mihály Csák Máté kedvencz dalának tartott. II. Rákóczi Ferencz udvari zenészének szép leánya, *Czinkaburna* Panna megtanulta valahol a kérdéses dallamot s gyakran énekelte azt. Rákóczi Ferencznek nagyon tetszett e dal, mely okból betanulta azt *Czinka-Burna* Mihály bandája is, de — sajnos — beleszővén már számos zenészi czifrákat is, úgy hogy idővel Panna leányasszony egyszerű dalából transscriptio formájú zenemű nőtte ki magát, mely aztán *Rákóczi-nótája* czím alatt játszatott s melyből később a cseh születésű Ružička, veszprémi karmester által az úgynevezett Rákóczi-induló készült. Ezen indulót legelőször Vaczek kanonok tette fel hangjegyekre.

Pityo (czigány primás) még most is játszsza Csák Máthé ábrándját, vagyis az úgynevezett svihrovai nótát, de ma már ismét több czigányfogású czikornyákkal, mint ezelőtt 15 évvel. A *Matúšová duma*, vagyis a svihrovai nóta, úgy jelent meg az általam szerkesztett *Sokol* lapban, a mint azt Pityo még 1860-ban játszotta.

Ezek után szives üdvözletem mellett tisztelettel maradtam Tur.-Szt.-Mártonban, 1875 aug. 21-én

a Tekintetes Úrnak alázatos szolgája

Pauliny-Tóth Vilmos s. k.

A „Sokol“ fentemlített közleménye Zigmundik utólagos helyesbítése szerint az 1862. évfolyam (I. Újsorozat) 9. füzetében mellékletül jelent meg. A kisérő jegyzet (344. l.) szerint a szerkesztő szolgálatot akar tenni olvasóinak az által, hogy az emlékezes nótát közli. „Nemzeti hagyományaink szerint, folytatja tovább, a nóta (Csák) Máté egyik kedves zenészétől származik, a mit 300 év mulva bőven kizsákmányolt a *„Rákóczi-nóta“* szerzője, épp úgy, mint utóbb a *„Fóthi dal“* szerzője, kizsákmányolta másik nemzeti nótánkat: *„Kebys mala má panenko sto oviec“* és ezért száz aranyat kapott! Adjuk a nótát úgy, a mint azt a mi kiváló és dicső nemzeti zenészünk Pityo leírta, abban a reményben, hogy idővel akad majd énekes, a ki e merengőben hullámzó mély érzelmeket költői szavakba öltözteti és ez úton majd tótságunk számára valóságos nemzeti hymnus támad.“

A várt szöveg azonban elmaradt, régi textusa különben sem volt, így a nótához fűzött remények is megsemmisültek. Ma már a felvidéki, tót nótákat játszó czigányok közt is alig akad, a ki az egykor híres „dumát“ tudná, vagy eredeti alakjában játszaná.

Volt-e valami komolyabb alapja Hodža versiójának a Rákóczi-nóta eredetét illetőleg, nem tudjuk. Feltéve, hogy a *Csák* Mátéig menő hagyomány nem misztifikáczió, hanem valósággal népies alkotás, akkor *Pauliny* nevéhez fűződik ennek a tradicziónak első feljegyzése s hihetőleg tőle vette át *Heyduk* A. cseh költő, mert tót motivumokkal teli: Cymbál a husle cz. 1872-ben megjelent kötetében, noha csak jegyzet alakjában, szintén utal erre a „népies hagyományra“.

Különben *Hodža* verzióját s részben az itt bemutatott levelet is a „Reggeli Ujság“ 1899. évi április hó 4-iki (III. évf. 89. sz.) számában közölte volt maga

Petrovay, mikor a „Matušová duma“ hangjegyét a kolozsvári ereklye múzeumnak megküldte. Újabb példányt azóta nem sikerült találnom, mert a *Sokol* különben is kevés számban jelent meg s az előkerült évfolyamok mind csonkák, vagy legalább a hangjegy mindenikből hiányzott. Maga a svihrovai nóta értesülésem szerint a 60-as évek elején szintén megjelent nyomtatásban s állítólag ezen épül a *Káldy* gyűjteményéből ismert tót Rákóczi-induló. Ily módon tehát a *duma* ős alak lenne, melyből a *Svihrovai nóta* és a *tót Rákóczi-induló* fejlődött.

Ernyey József.

A magyar népdalok kormeghatározása és kutatási módszere.

(Glossák Csiky János czikkéhez.)

Tudvalevő, hogy a magyar népdal is, mint minden élő dolog, századokon át fejlődött és színesedett; és örvendetes, hogy most már egy fiatal kutató (a czikkíró) is evolutionista és kiterjeszti figyelmét a *gyermeknóták* dallamaira is, mint azt Kiss Áron, de jómagunk is évtizeddel ezelőtt is tettük és még régebben a turócz-szent-mártoni tót gyűjtők. Hanem az már teljességgel nem áll, hogy a dallamnak *egész más* hangnemben való folytatása vagy befejezése speczialisan keleti, ázsiai s így magyaros jellemvonás volna; „ebben az esetben a többi európai nemzet zenéjében is észlelhető volna“ mondja a czikkíró — és bizony észlelhető is. A vegyes hangnemű dallamfűzés megvolt az ó-görögben (lásd *Rossbach und Westphal: Griechische Metrik*), megvolt az egyházi ó-katholikus énekben az egész középkoron át, akkoriban innét megvolt a Nyugat népzenéjében is, megvan mai napság a régi *tót* nótákban is; hogy Nyugaton a fölszínről kiveszett annak a fejlődés (mai dur és moll) az oka, de elmaradtabb vidékeken még ma is megvan. Ha elolvassuk *Seprődi Jánosnak* nemrég megjelent bíráló füzetét az új református énekeskönyvről, láthatjuk, hogy mennyi az ének, a mely *más* hangnembe megy át; pedig ezek nem ősmagyar eredetű, hanem egyházi eredetű énekek. Talán jobban körülhatárolhatjuk és meghatározhatjuk a tényt, ha azt mondhatnók, hogy a magyar régi nótának megvan a hajlama, hogy a második részben előszeretettel megy át mollba, bár az első rész sokszor durban volt stb.; ez a tulajdonsága már a törökkel, oláhval, kisorosszal, szóval Délkeleteurópa népzenéjével rokon; épp úgy az úgynevezett *magyar skála* is. Az sem áll, hogy a sequentia, ez az egyházi tulajdonság, csak a XVIII. század elején kerül a népzenébe; Tinódinak és a reformátoroknak énekeiben, az általam a Magy. Tud. Akadémiának átengedett *Eszterházy* vagy mint czikkíró nevezi: *Vietorisz*-féle énekeskönyvben már bizony van sequentia bőven. Ezt is talán úgy formulázhatnók, hogy a magyar *búsongó* vagy *krónikás* nótában — a melynek alapszövete, szálának anyaga az egyházi ének — megvan, a tisztán népi eredetű *táncznótában még* nincs. Kétszáz év óta már ott is megvan.

Itt mindjárt megjegyezzük, hogy a *régi* magyar tánсznóta Kelet- és Délkeleteurópa népies tánczaival és táncznótáival rokon, de a *mai* táncznótától egészen elütő, a mint mindezt már több alkalommal megírtam.

A nóták szövege — nem mindig — de némelykor becses útmutatás, ha a legóvatosabb értékeléssel, a legkínosabb vigyázással haladunk nyomról-nyomra. Erre akarok egy pár példát felhozni.

Igyekezni kell, hogy a ritmus, a dallam mellett, vele párhuzamosan beszéljen a szöveg, a tartalom is. Így pl. ha czikkíró azt tartja, hogy a XVI. századbeli töredék „Bátya, bátya ez az út Becskerekére?" összeköttetésbe hozható a szintén nem mai, hanem 1800 korabeli „Hol lakik kend, hugomasszony, Kereszttúrba?" továbbá a negyvenes évekbeli „Meg ne mondja, komámasszony, az uramnak!" nótákkal, ebben lehet valami; mert ámbár a dallamok színre, hajlásra meglehetősen különböznek, mégis *ritmusban*, a *szöveg tartalmában és gondolatmenetében* eléggé rokonok, hogy a legelsőnek egy feles szótagszámától eltekintsünk. De az már sehogysem helyeselhető, hogy a czikkíró külföldi gyűjteményekben *minden szöveg nélkül* talált nóták vagy tánczok alá tesz Krizából, P. Horváth Ádámból, stb. vett szövegeket; hisz nincs *semmi*, de *semmi* adata, támasztéka arra, hogy épp ez a szöveg való alá és nem más a sok száz, sőt ezer szótagszámban egyező közül. Hiszen a kutató tudományos kutató volna vagy mi? és egy, két vagy 300 éves magyar táncznótának a felkutatása elég érdem úgy is; minek azt megrontani minden adat- és alapnélküli szövegösszepárosítással, a mely a könnyebb fajtájú érdeklődőt megtéveszti, a nagyközönségben megint egy újabb gyomot ültet el. A tudomány tartsa magától távol a tudományos játékot.

Mert ha a szöveget és tartalmát, meg egyéb följegyzést igen óvatos kritikával felhasználjuk, akkor sokszor becses eredményeket érhetünk el. Például a „Szól a kakas már" kezdetű nótánál. Mikor pár év előtt a Balassa Bálint korabeli népdalról szóló tanulmányomban szóltam a „*hajnalnóták*"-ról, közöltem P. Horváth Á. kéziratos gyüjteményéből azt a nótát: „Három óra már, majd megvirrad már" stb., a mely nóta dallamban is, ritmusban is, tartalomban is édes testvére annak a Felső-Tiszavidékén ma is élő, többször már meg is jelent virradatra való (azaz hajnal) nótának: „Szól a kakas már", a melyet Pásztor Mihály és Csiky újabban közöltek. A zsidók mint virrasztó nótát vették át éjjeli zsoltáros virrasztásaik mellett és beleszőttek és magyaráztak némi Messiás-várást. Itt tehát hármas (dallam, ritmus, tartalom) nyom van, a melyen már megvetheti az ember a lábát és elég valoszínűséggel nyilváníthat bizonyos nézetet a dalcsiráról és annak több száz éves leszármazásáról, elágazásáról, vagyis a gondolat- és dallambokorról; de ezek a nyomok bizony minden egyes esetben felkeresendők.

Volt még a régi magyaroknak egy másik hajnalnótája is, a melyről megemlékezik Lipsius is; t. i. a tábori őröknek ébresztő nótája „Pannones excubitores sub auroram sibi occinunt": „Hajnal vagyon szép piros (hajnal)". A szó és fogalom, mint valóságos technikus terminus átment a tótba is és átment a lengyel nyelvbe is, a hol: *heynal piesen* = hajnali nótája az őröknek; a lengyelben: Eynatopis = hajnali nóták költője, Eynalaspiev = az azt éneklő; a kölcsönzés a vitézi érintkezés útján történt. Ezt a tábori nótát ismerhette a fiatal Eszterházy Pál, a későbbi herczeg és nádor is, mert kéziratos nótás listájában fel van sorolva a „Hajnal, hajnal" nóta. Apor Péter idejében a hajnalnóta serenade-ot jelentett, a mit a fiatal leventék adtak a nőknek kora reggel; ugyanilyen értelemben tilalmazzák zenészeinknek a XVIII. század elején egynémely felvidéki város „sogenannte

Hajnals zu spielen", még pedig pénzbirság terhe alatt. Lehet, hogy még ez a második „hajnalnóta" is előkerül.

„A rab" cz. nóta, a mennyire az idők folyamán végig követhettem, 1658-ban keletkezett, a mikor Rákóczy György szerencsétlen hadjárata folytán 10,000 magyar került tatár rabságba (megvan a Bochkor-féle énekeskönyvben is); azóta a tatár rabságból lett aradi (1849) tömlöcz, majd nagykállói vármegyeház; dallama igen sok változatban terjedt el.

Csiky úgy véli, hogy Balassának „Palkó nótája" nem egyéb, mint a kurucz időből ismert „Csinom Palkó" nóta. Szép volna, jó volna, ha úgy volna; de nem úgy van. P. Horváth Ádám kéziratos gyűjteményében így kezdődik:

Patyolat a kurucz,
Gyöngy a felesége;
Hetes vászon a hajdú,
Köd a felesége stb.

Ez a négy sor megvan a 18 strófás kurucz táncznótában is (a Bochkor-féle könyvben), ahonnét Thaly közölte „hajdú" helyett „a labanczság" áll, a mit H. Á. talán nem mert közölni; eme négy sor alapján vitte rá az egészre Káldy a Horváthnál maradt dallamot; tehette is, mert hogy e nyolcz szótagú sorokra alkalmazta a hatos és hetes hangú dallamokat, ez az aprózás — az alapritmus korlátai között — a magyar népdalban mindig otthonos volt. Az egész Csinom Palkó versben mindenütt szabadon váltakoznak a hatos, hetes és nyolczas sorok; az egész vers izről-ízre *kuruczkorbeli*, azon melegében bejegyzett termék, táncznóta, a melyet csak az egy „Palkó" szó alapján a világért sem szabad a Balassa említette nótával egybefogni, erőszakkal átformálni. A „Palkó nótája" megy Balassának III. sz. („Eredj édes györöm, majd jutsz asszonyodhoz"), IV. sz. („Bizonynyal ismérem rajtam most ereit"), IX. sz. („Oh te csalárd világ, nyughatatlan elme"), XXV. Losonczy Anna nevére („Lelkemet szállotta meg nagy keserűség"), XXVI. sz. („Szentirás szerint is kereszt csak bút jegyez"), XXVII. sz. („Az én szerelmesem haragszik most reám") versei: szóval mind-mind *lassú, búsongó menetű és tartalmú* nóták, a melyek az eleven, lüktető, kiérezhetően *tánczritmusú*, minden egyes sorában kurucz idejű, tartalmú és vonatkozású vidéki táncznótával az egy „Palkó" szó alapján a legtávolibb összeköttetésbe sem hozható. Forma, ritmus és tartalom elég czáfolat; fölösen még azt említem meg, hogy a hadtörténelemben köztudomású, hogy a magyar lovas katonáságnál csak a XVII. század végén és a XVIII. század elején jött divatba a karabély (rövid puska) és a pisztoly, előbb nem; Csinom Palkó csontos karabélya tehát a Balassa idejében még nem működhetett, a „Palkó nótája" (1585) idejében a magyar lovas vitézeknek még kard és kopja volt a fegyverük.

A szappanbuborékra rá kellett fújni, mert a magyar népdalkutatónak csak úgy minden segédforrást igénybe kell venni és *igen óvatosan* értékelni, akár csak a történetkutatónak.

[Megjegyzem még, hogy Balassánál is felirás vagy ritmus mindig megmutatja, hogy táncznótára szerezte-e költeményét.]

Leghíresebb strófája volt a Csinom Palkó nótának:

Rajta Miska rajta!
(vagy: Rajta, kurucz, rajta!)
Az tüzes labanczon
Mienk lészen az nyereség
Mind a derék harczon stb.

Az erdélyi szászoknál a gyereknótában így maradt fel:

Rajta, Miska rajta!
Zabel an die Saita
Nemm die Karbatsch in die Hand
Jag den Türken aus dem Land.

És az egész nótát a „Rajta kurucz" nótának, még pedig *tánczótának* ismerték, mert gróf Forgách Simon így szól Rákóczi fejedelemhez 1704 aug. 31-én, megszólva Bercsényit: „lám ő kegyelmének csak tetszik, hogy az muzsikási az Paspüctet el tudják vonni és az *Rajta kurucz tánczot* is".

A kutatónak legszebb eredménye, a midőn egy bizonyos forráson alapuló föltevését egy másik, az elsőtől egész független forrás megerősíti, mint mikor a magyar őstörténetre vonatkozó nyugati (frank) adatot megerősít egy bizanczi vagy arab feljegyzés. Én is jártam már így, nem sokszor, de mégis egynéhányszor. Például a Horváth Á. kéziratos gyüjteményéből átirtam azt a nótát „Megbolondult a világ, fegyverben az ország" stb. és kifejeztem abbeli meggyőződésemet, hogy ez authentikus és 1741-ből, a Mária Terézia-féle insurrectióból származik. És íme megtalálom a régi tót népdalok között; ugyanaz a ritmus, rokon dallam és szövege így kezdődik: „Marii Theresii ja sam oddavam" (Mária Teréziának már lekötöttem magam); az ilyen congruentia már valóságos jó szerencse.

Vagy egy másik eset. P. Horváth gyüjteményéből a már említett alkalommal közöltem egy igen szép búsongó dallamot (A moll) „Mért sir a fejér hattyú Mäander vize partján". A dallamból, a klasszikus képből és egyebekből következtettem a Balassa korára; azóta Kálmán Farkas lelkész úr közölte velem, hogy dallamát 1572-ben csinálta Dávid Ferencz, a hires reformátor; közlésem után nyomban Dr. Révész K. kassai ref. lelkész közzétette az egész költeményt, a melynek az első versszakasza; halotti búcsúztató a debreczeni „Lukács pap" (Hodászi Lukács) felett. A dallam különben megvan ma is a ref. gyászénekek közt; ugyanennek a szövegnek másik dallama, de a mely már nem ily szép, megvan az Eszterházy-féle tabulaturás könyvben is.

Becses segítő a földrajz is t. i., hogy a legtöbb vidéknek megvannak a maga törzsnótái, a melyek ott keletkeznek, ott megmaradnak, ellentétben a többi leszármazott, nyári záporként csak átfutókkal. Például a P. Horváth Ádám gyüjteményében megvan az az igen régi ritmusú és dallamköltésü nóta „Összegyültek, összegyültek a *miskolczi* lányok" (közölve Bartalus: Magyar Orpheus). Én magam gyermekkoromban hallottam Takta-Harkányon (két órányira Miskolcztól); K. T. népköltési gyüjteménye Erdélyből közli szövegét, a mely azért megint azt a vidéket említi: szóval a nóta, a melynek legalább is másfélszázéves multja van, ezen a vidéken keletkezett vagy legalább is alakult ki végleges formájában. Ámbár, mint a természettudományban nincs végleges, örök faj, itt sincs végleges forma, mert az is mindig változik.

Az, hogy a dallam moll-ban van-e vagy durban van-e, nem lényeges a rokonság szempontjából, mert a hangszín könnyen változik vidékek szerint; a ritmus és maga az egész dallamfrázis (dalcsira) meglehetősen állandó és leszármaztatható. A mint vannak a magyar népköltészetben történetek, mesék, gondolatok, képek, szólások, stb., a melyek erednek az egyházból, átmennek a históriás, vitézi költészetbe, majd a közönséges szerelmi népdalokba: úgy vagyunk a népdaloknak nemcsak tárgyával és szólásaival, hanem még sok dallamával is. Például a középkori hymnus így szól: A solis ortus cardine Ad usque terrae limitem Christum canamus principem etc. (a Döbrentey-codex szövegében maradt fenn legrégibb magyar fordítása); már a kép és gondolat a Vásárhelyi daloskönyvben szerelmes nótára megy, mondván:

Áldván napkelettől fogván napnyugotig
Hirdetem nevedet utolsó pályámig stb.

Vagy pl. a „Boldogasszony anyánk régi nagy patronánk“ kezdetű egyházi ének a tótság, de a palóczság között teljesen rokon dallammal, ritmussal már mint szerelmes fohász a boldogságért fordul elő, de még szövegében is elárulva és tanuságot téve eredetéről: „Istenem, istenem kérem szent nevedet stb.

A magyar népdalkutatásban az volna a legsürgősebb teendő, a mit már másfél évtizeddel ezelőtt Bartalus jelzett t. i. a dallamcsiráknak és a szövegnek, tartalomnak *családfáit* összeállítani; ugyanazt a remek cselekvést és tevékenységet elvégezni a magyar népdal terén, a mit Dr. Katona Lajos a népmesék terén végez; megrostálni, tartalom, ritmus és dallam alapján csoportokba válogatni a magyar népdalokat és tudományos eredmények tekintetében is ez volna a legczélszerűbb módszer. Hiszen most már az egész országban akadnának munkatársak, mert az érdeklődés meglehetősen fel van keltve; (ebben a tekintetben magunk is merünk dicsekedni némi érdemmel). Persze egy igen szükséges volna: hogy t. i. a hozzávetéseket, feltevéseket csak akkor eresztenék a nyilvánosság elé, a midőn ez teljesen megáll — és ehhez igen nagy türelem és magabirálás kell. Nekünk igen nagy öröm és vigasztalás volna, ha ezt a szép, de nagy terhet gyengülő vállainkról fiatalabb erők vennék át, a kikre azt nyugodtan lehetne bizni. Mert most még éppen nem lehetünk nyugodtak. Például czikkiró azt mondja, hogy a népdal virágkora az elmult századokban volt és hogy az 1840 óta teljes hanyatlásban van; olyan alapos állítás, mintha valaki azt mondaná, hogy Balassa (az igazán nagy) meg Gyöngyösi voltak a nagy magyar poéták, Arany és Petőfi már a hanyatlást mutatják; tudom, hogy a fiatal kutatót csak a mult iránt érzett lelkesülése ragadja ilyen szertelenségekre s nem járatlansága; de még akkor sem kellene az ilyesmit megirni.

Mint mondám, tudományos kutatásnál a tényeknek legtisztább, össze nem kevert reprodukálása, a segédeszközökben a legteljesebb apparatus, az anyagnak legnagyobb bősége kell és ehhez mi a fiatal kutatónak az értékelésben és a következtetésben a legnagyobb, a legkínossbb óvatosságot ajánljuk; mert munkakedve és hazafias lelkesülése már is igen szépen van.

Dr. Frenkel Bertalan.

IRODALOM.

Vikár Béla Kalevala-fordítása.[1]

Mai előadásomnak van egy kis története. Kezdettől fogva különös figyelemmel kisértem Vikár Béla Kalevala-fordítását. Nálam volt a Kullervo-rege fordítása is, melylyel most megnyerte a Kisfaludy-Társaság Széher-diját. Valami két héttel ezelőtt a Kalevaláról és a Kullervo-regéről egy kis czikket írtam népszerű előadással egy fővárosi napi lap számára. Igérete ellenére nem közölte a megállapított időre. A mult héten tehát a Néprajzi Társaság főtitkáránál jelentettem be ezt az előadást, melynek tárgya sokban érintkezett az említett czikkemével. Időközben, most már az én szándékom nélkül, megjelent a tárczaczikk. Az ebben kifejtett óhajtás azonban immár tárgytalanná vált a nagyközönség előtt is azzal, hogy köztudomásúvá lett a Kisfaludy-Társaságnak a Kullervo-fordítást illető döntése. És viszont ez a tárczaczikk majdnem tárgytalanná tette mai előadásomat, a melyben immár a felvetett témának némely részletére akarok rámutatni. Nézeteim összefoglaló kifejtését akkorra tartom fenn, mikor mindnyájunk kezén lesz Vikár immár teljesen kész Kalevalájának kiadása. Hogy ez minél előbb meglegyen, minden magyar folklorista őszinte óhajtása. A megvalósulást bizonynyal elősegíti a Kisfaludy-Társaság koszorúja.

A műfordítás tulajdonképeni művészi feladata, hogy előidézze az eredetinek költői hatását, még pedig nemcsak fokra és intenzitásra, hanem színre és mondjuk: zamatra nézve is. És ettől függ a fordítás kulturtörténeti és ethnikai értéke is. A költői hatás összesége többféle ható tényezők eredője. Ilyenek a verses műnél a verselés technikai eszközei is. Kivánatos, hogy a műfordítás ezekről is képzetet nyujtson az aesthetikai érzetek és hangulatok keltése mellett. A műfordításnak három tekintetben kell megközelíteni az eredetit. Először úgy kell hatnia, mintha eredeti volna. Azaz mintha azon a nyelven termett volna, a melyre fordították. Másodszor úgy kell hatnia, mint a hogy hat az eredeti az illető anyanyelvű olvasóra, jobban mondva, hallgatóra, mert az olvasott költemény csak olyan halvány, mint az olvasott zene, vagy mint valami silhouette. S harmadszor lehetőleg ugyanazon eszközökkel, faktorokkal kell hatnia, mint az eredeti hat; mert általán csak kölcsönösen azonos componensekből eredhet identikus resultans. Hozzájárul ezekhez talán még egy negyedik momentum is. A fordítás élvezőinek hasonló receptibilitással, költői érzékkel, söt ízléssel kell bírniok, mint azok, a kikhez az eredeti szólott. Ennek nem mond ellen az, hogy a legnagyobb költők mindjárt egyenesen az egész emberiséghez szólnak minden időben.

Ezeket szem előtt tartva, miféle feltételeket kiván a tökéletes fordítás és hatása?

Mindenekelőtt a fordító bizonyos congenialitását az alkotóval szemben. Még pedig úgy a szellem általános irányára, mint a költői eszközök fölötti uralomra

[1] Felolvastatott a Magyar Néprajzi Társaság folyó évi június 7-én rendezett Kalevala-estéjén.

nézve. (Hogy mind a két nyelvet teljesen kell bírnia, az természetes.) Hiszen a fordító reprodukálása újraköltés, viszontalkotás. Megkönnyíti a fordító feladatát, hogy készen kapja az anyagot és a formát, kész harmoniában. De megnehezíti, hogy a fordító nincs abban a lelkiállapotban, kedélyi affectusban, a melyből az eredeti fakadt ki szinte öntudatlanul. De a fordítónak képesnek kell lennie hasonló emotiókra, melyekben az eredeti concipiálódott, és rendelkeznie kell azokkal a képzetekkel, melyek által azok az érzések költői gondolatokká váltak és megérthető kifejezést nyertek. Mindez áll bizonyos tekintetben és mértékben a hallgatóra nézve is.

Továbbá szükséges, hogy a fordítónak a nyelve rendelkezzék alkalmazkodó képességgel és hogy különösen az eredetinek a nyelvéhez tudjon simulni. A nyelv ezen sajátsága lényegileg összefügg az illető nemzet assimiláló, accommodáló képességével. És függ attól, hogy miféle költői, főkép verselési eszközökkel rendelkezik a fordító nyelve. A franczia, az angol nyelv nem nagyon alkalmas költői fordításra. A német nyelv viszont igen alkalmas. És talán még alkalmasabb a magyar nyelv; részben talán a nemzet alakulásának módjánál, de főkép a nyelv hajlékonyságánál és költői eszközeinek gazdag és változatos voltánál fogva.

Ezek némileg ethnikai momentumok, melyek az egy nagy kultur-közösségbe tartozó nemzetek műköltésében kevésbbé érvényesülnek. Mert e körben a kölcsönhatás és a műveltek irodalmi ízlésének egyformasága nivellálja a különbségeket, elhomályosítja a sajátságokat, általánosítja az uralkodó formákat és elvonja az egyes nemzetek költését a termő őstalajtól, emancipálja pl. a ritmust az illető nyelv természetes ejtési törvényeitől, az illető nép zenéjének kanonjától, sőt e két utóbbit is átalakítja. S a műköltés törvényeit követi, talán lassan és vonakodva, a népköltés is, de mégis úgy, hogy eredeti ösvényei többnyire kinyomozhatók.

A műköltés tökéletes fordítása is bizonyos ellentmondások közt lebeg. Vagy az eredetét tagadja meg, vagy a fordítás nyelvét. Minél közelebb áll egymáshoz az illető két nyelv és nép (nem földrajzilag), annál kevesebb az ellenmondás, annál egyszerűbb az egyeztetés.

De fokozódnak a nehézségek és néha valóságos lehetetlenséggé válnak a népköltés terén, a hol a kosmopolita ízlés még nem törölte el az ősi nyomokat. Itt voltaképen csak olyan nyelvek jöhetnek fordítói relációba egymással, a melyek rokonok. Nemcsak az őseredet szempontjából, a szókincsre, grammatikára nézve, hanem a syntaxis, a szólásmódok, a stilisztikai eszközök, a ritmus, a verselés tekintetében.

Egy vidéki lapban tavalyelőtt kifejtettem, hogy a Munkácsi gyűjtötte vogul költői hagyományoknak ugyancsak tőle eredő magyar fordításából inkább szembeszökően kitűnik a két nyelv rokonsága, mint a tudományos nyelvhasonlítgatásból.

Ki lehet mondani, hogy a finnek nemzeti eposzát, a Kalevalát, a finn népszellem ez összefoglaló alkotását, megnyilatkozását és képét, tulajdonképen nem lehet európai nyelvre lefordítani, németre sem (Herder, Rückert, Daumer stb. után sem); de magyarra lehet fordítani. Még pedig az eredetinek minden tárgyi, nyelvi, költői, verselési sajátságával és művészi hatásával együtt. A német fordítók nem bírtak ezekkel. A többi nemzetek, bármennyire méltányolják a Kalevalát (kivált az angolok és olaszok), meg sem kisérelték a költői fordítást.

De nem sikerült a Barna Ferdinánd magyar forditása sem. Az ő forditásából megismerhetjük a Kalevala tartalmát, de sem nyelvének szines gazdagságát, sem igazi verselését, sem költői szépségét. A Barna forditásának nem volt termékenyitő hatása a mi irodalmunkra; nem volt élvezhető s nem tudott közönségünkben mélyebb és általánosabb érdeklődést kelteni a finn népköltés iránt, a mely pedig olyan közelről érdekel minket.

De korszakos munka a magyar műforditás történetében, sőt, az én nézetem szerint, a nyelv történetében is, Vikár Béla Kalevala-forditása.

Mi képesitette Vikárt arra, hogy meg tudta alkotni az eredetihez teljesen méltó magyar Kalevalát?

Az általános kellékek: a két nyelv teljes birása, költői zsenialitás, verselési virtuozitás. De a magyar Kalevala ennél is többet kivánt Ismerni kellett ehhez mindkét nép lelkének, életének titkait. Vikár bejárta az ezer tó országát és a nép ajkáról leste a Kalevala runóit, mint akár Lönnrot. Vannak is Vikárnak saját gyűjtései, kiadatlan variánsai, és van eredeti, önálló felfogása a Kalevaláról, különösen verseléséről. És bejárta Vikár széles e hazát, a merre csak magyar dal fakad, s a Balaton partján és a székely hegyek közt, a hol még él a magyar epikai költés hagyománya, ott figyelte meg, ott szivta lelkébe, hogyan születik és hogyan kél szárnyra a magyar népdal. És mind a két országban a legbehatóbban tanulmányozta a népnek azt az intim életét, melynek megnyilatkozó hangja a népköltés. Ismeri a finn nép azon életviszonyait, melyek projiciálódnak a Kalevalában; kileste, megdivinálta, hogyan szólalna meg a magyar néplélek hasonló helyzetekben. És töviről hegyire ismeri a népélet minden tárgyát, melyet emlit a finn Kalevala és forditása, és azért olyan szemléltető, olyan élethű a magyar Kalevala. Éveken át élt belső intuitiójában a finn és a magyar nép képe, csengett lelkében együtt a finn és a magyar dal, míg összeforrtak, egymásba olvadtak. Így keletkezett a magyar Kalevala.

De nem egyszerre és tökéletesen ám, mint Minerva Jupiter fejéből. Húsz év szakadatlan, ernyedetlen munkája. Nem csak a fantáziáé, a költői teremtésé. Hanem e mellett folytonos elmélkedés és tanulás, kutatás és tökéletesedés. Azért a mai befejezés határozott haladást mutat a húsz év előtti kezdettel szemben.

Vikár forditása, főkép utolsó fázisában, a leghivebben visszatükrözi az eredetinek minden nyelvi és költői sajátságát és előidézi annak minden hatását. Még pedig teljesen genuin, tősgyökeres, tőrőlmetszett, erős, zamatos magyar népnyelven. És halljuk az igazi, tiszta magyar ritmus lüktetését, zenéjét. A Vikár Kalevala-forditása a mai magyar népköltés nyelvének ideálja. És e mellett megvan benne a magyar nemzeti műköltés minden valódi kiválósága, modern eszköze, ezer éves haladásának vivmánya. És mégis úgy érezzük, mintha Szent Gellért leányzójának danáját hallanók e versekben. A Vikár Kalevalájában és a Munkácsi vogul-votják forditásaiban mintha az a ritmus, az a szófűzés szólalna meg, mely a magyarok őseinek fülébe zengett volt. Ezekben a forditásokban én az ősi magyar nyelv revelatióját, reconstructióját, sőt újjáéledését sejtem. E kezdemény vivmányait felhasználva, az ott megjelölt irányt követve, talán alig sejtett mértékben gazdagodnék, szinesednék a magyar költői nyelv, a magyar stilus.

Más irodalmakban is nagyon jelentős volt némely forditás. A germán iroda-

lom két igen nevezetes korszaka a biblia fordításán alapul. A magyar irodalomban a nyelvújítók fordításai sok germanizmust hoztak a nyelvbe. A klasszikai iskola pedig rá erőszakolta a magyar nyelvre az időmértékes verselést. A magyar nyelv arra is képes volt. És ennek az idegenszerű principiumnak talán van valami érvényesülése a Kalevala-fordításban is. A magyar Kalevala hivatva van arra is, hogy végkép kiköszörülje azokat a csorbákat, melyeket a németből és latinból való fordítás és az idegen ritmus alkalmazása ütöttek a magyar nyelven.

Nem akarom most tovább fejtegetni a Vikár Kalevalájának kiválóságát és azt a termékenyítő hatást, melyet gyakorolhat a magyar költői nyelvnek a népnyelv alapján kialakuló második megújhodására. A mint egyáltalában nem bocsátkoztam a Kalevala költői és néprajzi méltatásába. Pedig a Kalevalának magyar szempontból való beható tanulmányozása nagyon hálás és fontos feladat és most felette időszerű is. Csak rá akarok mutatni arra, hogy Sebestyén Gyula is nagy elismeréssel nyilatkozott az Ethnographiában a Kalevala-fordítás mutatványairól s hogy én egy alkalommal, Vikár gyermekverseinek ismertetésénél (Ethnographia, 1903, 484—85), pedzettem azt, hogy ezek új hangot kezdenek a gyermekköltésben, a melynek természetszerűen a népnyelv hangján kell szólania.

Most a Kalevala-fordításnak csak egy momentumával akarok még foglalkozni. Érintettem, hogy Vikárnak megvan a maga eredeti önálló elmélete a Kalevala ritmusáról. Meglehet, hogy e theoria a Vikár poetikai formulázásában nem válik be egészen és véglegesen, de kétségtelen, hogy a gyakorlatban, az alkotásban teljesen bevált a fordító ritmus-érzéke. Hiszen nem előre formulázott szabályok és sablonok kaptájára csinálta Vikár az ő verseit, hanem átengedte magát ihletének, geniusának, és haladó munkájának élő jelenségeiből vonta le elméletét. Tanulságos például figyelemmel kisérni a Kalevalá ritmikus beosztásának úgyszólván történeti fejlődését.

Azokban a mutatványokban, melyeket Vikártól a Budapesti Szemle ezelőtt 16 évvel közölt, még a közkeletű, irodalmi magyar nyolczas sor alakjaival találkozunk többnyire. A mint az első ének indul:

Magas kedvem kerekedik,
Gondolatom gerjedezik 1 : 1—2.

úgy látjuk az ősinek nevezett, de voltaképen újabb nyolczas sort a Vikár-féle fordítás egész első stádiumában, az első nyolcz éneken át. Ugyanaz a versidom ez, melyben Arany a Csodaszarvas regéjét írja. A sort szabályosan két részre osztja a középmetszet. Vikár érezte, hogy ez a tagolás a sorok százain, söt ezrein keresztül végre is vontatottá válik: olyan, mint az olyan utas, a ki minden két lépés után megáll és úgy akar megtenni hosszú utat. Ezért, bár még általában ragaszkodik a nyolczas sornak ezen irodalmi alakjához, mely egyébként a Kalevala változatos szabad ritmusának egyik szabadsága, már az első próbák számos helyén mintegy engedménykép a folyamatos, megszakításnélküli nyolczas sort iktatja közbe, mint pl.:

Olyan egyedüli, árva,
Örök szűzességre szánva. 1 : 119—120.

Ez a hang szórványosan meg-megcsendül már az első nyolcz énekben.

Később, már a Hunfalvy-album lapjain közölt kilenczedik énekben és még inkább a tizedikben, a mely Eperjesen jelent meg, a hol a szerző felolvasta, mindinkább emanczipálja magát ettől a kötöttségtől; s innen kezdve a fordítás versidoma némileg középúton halad az újabb magyar nyolczas és a Kalevala versalakja közt. Itt már sűrűn akadnak olyan sorok, a hol a középmetszet hiányzik:

Míg világ világúl lészen 10 : 27.
Dall virágtetős fenyűfát 10 : 33.
Lombját szétteríti messzi 10 : 37.
Dalla fényeskedő holdat 10 : 40.
Jártam Lappország csapáit,
Táltosságtudók határit 10 : 73—4.
Hogy ím hajlékodba tértél 10 : 80.
Hátáról Hetevény csillog 10 : 91.
Főkovács örökétiglen 10 : 94.

A lány lesz jutalmad érte 10 : 99.
Hősök-elsülyesztő helyre 10 : 112.
A virágtetős fenyőnek 10 : 130.
A kovács közelébb álla,
Azt az új fenyőt csodálja 10 : 135—6.
No öcsém, vasak verője 10 : 141.
Ilmari kovácsot kapja 10 : 171.
Észak udvarába ére 10 : 181.
Észak gyérfogú banyája 10 : 186. stb.

De mindjárt elejitől fogva még egy elem járul az itt még csak szórványosan mutatkozó és csak később teljesen érvényesülő folyamatossághoz. S ezt már csak a Kalevala eredeti versidomából és a magyar népköltés kimutatható régibb alakjából vette át Vikár. Értem a sorok elején mutatkozó bővülést, mely által a sor elevenségre kap és terjedelme egy, sőt két szótaggal megnövekedik. Ilyenek számosával vannak már az első mutatványokban (1—8. é.), pl.:

– ◡ – ◡ – ◡
Dalaim | rég a | fagyon | állnak 1 : 79.
◡ ◡ ◡ ◡ – ◡ – ◡ – ◡
Kivegyem-e | fagyról | dala|imat 1 : 81.

Még inkább a 9. és 10. énektől kezdve, pl.:

Feje le|sütve, | rossz a | kedve 10 : 45.
Hogy íme | Ilma|ri ko|vácsot 10 : 47.
Merre i|döztél | ide|genben 10 : 65.
Van bizony | arrul, | mit be|szélnem 10 : 82.
Soha míg | éle|tem tart | nékem 10 : 107.
Nem megyek | Észak | hajlé|kiba 10 : 109.
Ágain | álldo|gál a | gönczöl 10 : 120.
Ágain | ím a | gönczöl | guggolt 10 : 137.
Halad a | szélnek | útja | mentén 10 : 177.

Szabályosan visszatér ez a bővülés különösen mindenütt a dialógus kezdetén vagy annak valamelyik meglepő fordulatánál, pl.:

Hol lehet | az a Lemminkäjnen? 15 : 3.
Nézi a | fésűt minden este
Odavan | már az én kis férjem
Fésüje | immár vért virágzik
Oda ím | árvának fiacskám
Mentin a | dombok megdöndülnek
Fiamat | farkas fel nem falja

Keze a | maczkót földre sújtja
Fogait | szabja száz ölesre
Éled-e | új hős még ez egyszer
Szemeit | szemling már kiszedte
Csontot a | csonthoz illegeti
Őket a | régi rendbe osszad
Nemzi a | férfit, hősét szabja stb.

Mindezek az utóbb felhozott példák egyetlen énekből (15.) valók.

Ugyanitt már sokkal sűrűbben akadnak olyan példák s innen kezdve a for-

ditónak ez a gyakorlata egészen állandósul, hogy a közepén kettétagolt sormetszetes nyolczas sor helyébe a megszakítás nélküli nyolczas sor lép, pl.:

Vagy vé|szes vi|ada|lomban,
Retten|tő ri|ada|lomban,
Lába|szárát | vérbe | mossa,
Térdig | erő|be, pi|rosba 15 : 15—18.
Küllik|ki ke|vély me|nyecske 15 : 19.
A ke|fe pi|rosat | játszik 15 : 36.

Szánba | ülte|tém lo|vasba 15 : 67.
El sem | is tu|dom ta|lálni 15 : 89.
Útacs|ka e|lejbe | álla 15 : 143.
Kapczát | lel, ka|lapot | erre,
Kapczát | búra, | búbá|natra,
Kala|pot ke|serves | jajra. 15 : 256—8.

Ezek már teljesen kalevalai sorok. De ezeknél is jellemzőbbek az olyan példák, midőn a folyamatos nyolczas sor nem trochaikus lejtésű a mi fogalmaink szerint, csupán első vagy második ütemében az, pl.:

Tara|jos ha|bok te|tején 15 : 14.
Ezüst|ből va|ló bo|tomat 15 : 148.
Lel ke|zire, | lel fe|jire,
Lel la|poczká|ja fe|lire 15 : 301—2.
Értö|résbe | tölts aranyat 15 : 362.

Látnivaló, hogy ez a versidom sokkal változatosabb, mint a melyet a magyar műköltés analógiáiból ismerünk; mert a míg egyrészt megengedi, hogy a nyolczas sor a közepén megoszolhatik, ezt még sem teszi kötelező szabálylyá, hanem tért enged oly eseteknek is, a midőn a sor megszakítás nélkül pereg le. Fordítása újabb részeiben Vikár mindjobban simul a Kalevala eredeti alakjához abban is, hogy a *verslábak elején a hangsúlyos rövid szótagot* csak kivételkép alkalmazza, pl.:

Tátongó törések | között,
Repedező rések | között 15 : 327—8.

Csónakján, a rézből | valón,
A piros fenekű | hajón 15 : 331—2.

Észak | fehér | népeinél
Fürtös | fejű | szépeinél 15 : 615—16.

Ezekben *között, valón-hajón, fehér-fejű* szópárok kivételkép foglalnak helyet első szótagukkal a versláb élén. Erre a kivételre azonban bőséges jogositványt ad nemcsak a magyar műköltés állandó gyakorlata, mely erre számtalan példát mutat, hanem népköltésünk régi hagyománya is, a mint a fordító utal erre az Erdélyi Múzeum XVI. kötetének 72. és köv. l. közölt fejtegetésében (A Kalevala és a székely népköltés), a hol a finn versidomnak az ősi magyar nyolczassal való egyezését bizonyítja.

Az ilyeténkép értelmezett és alkalmazott versidomnak, mely az időmértéket és a hangsúlyt jellemző és eredeti módon egyesíti magában, még egy nevezetes eleméről kell szólanunk. Ez a betűrím. A Kalevala betűrímei, mint a fordító helyesen idézi említett értekezésében, teljes hasonmásukat találják a magyar, kivált pedig a székely népköltés hagyományaiban, minő pl.:

Hátán által hatvan kolbász
Köldökibe köböl komló (Regös ének).
Búsan búgó bús gerlicze stb.

Vikár ezt a sajátságosan fejlett, úgy látszik ős-uralaltáji versképző elemet mindjárt fordítása elejétől kezdve igyekezett oly fokra fejleszteni, hogy az erede-

tinek e részben nyilvánuló szépségeiből semmi el ne vesszen. A mellett, hogy a magyar költés minden vívmányát, a mit az ezer év termelt, belevitte fordításába, így a végrímet is állandóan szerepelteti: a betűrimmel egészen a Kalevala módjára operál. A nyolczas sornak *legalább két szava* összecseng vagy mássalhangzós vagy magánhangzós betűrímben. S ez a betűrím akkor, ha mássalhangzós, gyakran kiterjed a mássalhangzót követő magánhangzóra is, éppúgy mint a Kalevalában. Gyakori eset, hogy három szó alliterál s köztük kettő a magánhangzóra is kiterjedőleg; vagy megfordítva: a magánhangzós alliteráczió magában foglalja a következő mássalhangzót is. Ilyenformán valóságos kezdő rímek támadnak, pl.:

Tördeltem a törpe fákról 1:56.
Dali némber dajkájától,
Levegőég leányától 1: 109—10.
Tenger tette domborúvá 1:136.
Világszéles víz ölében 1:159.
Itt a habok hátán hálnom 1:167.

Hajósok haló helyéül 1:280.
Szörnyű szoros szobájában 1:298.
Azt a csoda csontlakatot 1:321.
Hős a habok hatalmában 1:328.
Hágj a holdat hóditanod 10:142.
Hivtam hattyút hajtania 15:107. stb.

Magánhangzósak:

Idejét már idegennek,
Érzi éltét kietlennek 1:317—18.
Ösmeretlen ösvényekre 15:34.
Én aranyos almácskámat 15:147.
Ernyedő ereken által stb.

Ilyen alliterácziókban duskál a Kalevala és az egész finn népköltés. Vikár fordítása is sűrűn él vele s a hol nem kinálkoznak önkénytelenül, ott a végrímet teszi helyébe. Számtalanszor egyesíti mindakettőt, a mint ezt a Kalevalában is, bár csak elvétve, megtaláljuk.

Ez alkalommal csak rámutatni akartam Vikár Kalevala-fordításának nyelvi, stilisztikai és poetikai jelentőségére és kiválóságaira. Az én szintelen fejtegetéseimnél hatékonyabban érvényesítették ezeket azok a szemléltető előadások, melyek a Magyar Néprajzi Társaság által a Nemzeti Múzeum dísztermében 1905 június 7-én rendezett Kalevala-estén mutatták be a finn és a magyar Kalevalát. Azt hiszem ez az előadás több tekintetben emlékezetesnek és termékenyítőnek fog beválni.

Dr. Herrmann Antal.

Néprajzi könyvészet 1904-ből.

a) *Magyarországi:*

Ajtay József. Magyarország fajnépességi viszonyai a XVIII. században. Budap. Szemle 119. köt. 64. l.

Ákos. A múzeum néprajzi osztálya és ethnografiai gyüjteménye. Magy. Állam 77. sz.

Arany László. Magyar népmese-gyüjtemény. Harmadik kiadás. Budapest, 1904. Franklin-T. (8-r. 300 l.) 1 K 80 f.

B. M. Régi lakodalmi szokások Breznóbányán. Garamvidéke 13. sz. — A breznóbányai népéletből. U. o. 19—21. sz.

B. Zs. Az ovambókról Német-Délnyugat-Afrikában. Földr. Közlem. 244. l. — Az úgynevezett mongol földről, mint rászjegyről. U. o. 245. l. — A perzsiai kurdokról. U. o. 476. l. — Törpe népek Brit-Új-Guineában. U. o. 476. l. — A kinaiak kivándorlása. U. o. 477. l.

Balogh Pál. Fajnépességi viszonyaink az erdélyi részek körül 1890—1900. években. Kolozsvár. (8-r. 151 l.)

Bánó Jenő. Az apotéh indián nő. Budap. Hírl. 151. sz.

Bátky Zs. A néprajzi analogiák megitélésének és értékesitésének kérdéséhez. Földr. Közlem. 162. l.

Bátky Zs. A néprajzi analogiák megitélésének és értékesitésének kérdéséhez. Földr. Közlem. 162—165. l.

Bayer József. Adalékok a magyar ponyvairodalom történetéhez. Philol. Közl. 467. l.

Becker, M. Louise. Ungarische Volkskunst. 1903. Jon. B. Zs. Ethnogr. Mellékl. 67. l.

Blumgrund, E. Die Frau im ungarischen Sprichwort. Ung. Rundschau 3. sz.

Báró Bornemissza Pál keletafrikai kiállítása. Vasárn. Ujs. 20 sz.

Bünker, J. R. Das Székler Haus. Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. 1904. I. Ism. B. Zs. Ethnogr. Mellékl. 68. l.

Cholnoky Viktor. Etnográfiai titok. Hét 31. sz.

Cholnoky Viktor. Bornemissza Pál báró kiállítása. Új Idők 18—19. sz.

Csahihen Károly. A különböző énekesrendek. Magy. Szemle 16. sz.

Csallány Gábor. Régi germán sirmező a szentesi határban. Arch. Ért. 153—170. l.

Csehély Adolf. A magyar diszitő stilus tanitása. Ism. Herrmann Antal. Ethnogr. 78. l.

Csehély Adolf. Udvarhelymegye népies műiparáról. 1899. Ism. Herrmann. A. U. o. 80. l.

Czakó Elemér. A gyermekjátékokról. Magy. Iparművészet 125. l. és Polit. Hetiszemle 36. sz.

Czigány-Telepités. Vasárn. Ujs. 30. sz.

Czirbusz Géza dr. Összehasonlitó délvidéki ethnographia. Déli Kárpátok 13. l.

Czirbusz Géza és *Kováts Géza dr.* Déli Kárpátok. 1904. Ism. Dr. Herrmann Antal. Ethnogr. 226. l. — Bátky Zs. U. o. mellékl. 212. l.

D'Artagnan. Régi lakodalmak. Az Ujság 276. sz.

Erhardt Viktor. A nem-keresztény népek hite, istentisztelete, hagyományai és szertartásai. Esztergom, Buzárovits G. (8-r. 476 l.) 6 K.

Erdélyi László. A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeirása. Nyelvt. Közlem. 388—416. l.

Fáy Albert ifj. dr. A vándor vagy oláhczigány-kérdés. Nógrádi Lapok 9—11. sz.

Fiók Károly. A „Brassó“ név és egy magyar hangtörvény. Philol. Közl. 666. l.

Fleischer Michael. Muster von Leinenstickerei sächsischer Bäuerinnen aus dem Nösner Gau. Beszterczе. (4-r. 8 l. 12 tábla.) A beszterczei ev. fögymn. értes. mellékl.

Frenkel Bertalan dr. Régi magyar tánczok. Budap. Hírl. 217. sz.

Frenkel, Dr. B. Der König im ungarischen Volksliede. P. Lloyd 205. reg. sz.

Gabnay. Ungarische Kinderspiele. Globus 85. köt. 42—60. l.

Galgóczy János. Újabb sumir szószedet. (Néprajzi füzetek. 9. sz.) Budapest, Ranschburg. (8-r. 62 l.) 1 K.

Gárdony Zsigmondné. Élőbabák, játékbabák. Magy. Nemzet 30. sz.

Gönczi Ferencz. A határjárások. Uránia 11. sz.

Gönczi Ferencz. A fák kultusza. U. o. 9. sz.

Götz István. A madarak a magyar népdalban. Sajóvidék 36. sz.

Gorjanović-Kramberger, Dr. Karl. Der paläolithische Mensch und seine Zeitgenossen aus dem Diluvium von Krapina in Kroatien. Mitteil. d. Anthrop. Ges. Wien. 187—199. l.

Gubitza Kálmán. A monostorszegi ősemberi telepekről. Bács-Bodrog vm. tört. társ. évkönyv. 55, 133, 171. l.

Hairié Ben Ajad herczegnő. A török nő élete a társaságban és a hárem. Előszóval Berlepsch Goswinától. Budapest, Szilágyi B. (8-r. 58 l.). 1 K 20 f.

Hampel József. Ornamentika a honfoglalási kor emlékein. Arch. Ért. 105—152. l.

Hanusz István. Állatregék hazai történetünkben és népmondáinkban. Kecskeméti főreál. értes. 903/4. 3—19.

Hanusz István. Hazai történetünk állatregéihez. Kecskeméti Lapok 278. sz.

Harmath Lujza. Székely népszokások. Magyarország 81. sz.

Harmath Lujza. Székely kapu-feliratok. Székely Lapok 84. sz.

Herrmann Antal dr. Adalékok a rováshoz. Brassói Lapok 49—50. sz.

Herrmann Antal dr. Az építő-áldozatról. (Kőmíves Kelemenné témájához.) Magy. Állam. 28. sz.

Höhr, Adolf. Siebenbürgisch-sächsische Kinderreime. 1903. Ism. Dr. Kohlbach Bertalan. Ethnogr. 73. l.

Hoitsy Pál. Időjóslás és csillagjósok. Egyesítés 31—32. sz.

Hrvatski gradevni oblici. Izdaje hrvtsko društvo inžin i archit. u Zagrebu. Sv. I. 1904.

J. M. Görög kereskedők hazánkban. Egri Híradó. 85. sz.

Junius Bájolás és méregkeverés. Budap. Hírlap. 50. sz.

Katona Lajos. A rovásírás ügyében kiküldött bizottság jelentése. Akad. Értesítő 348—354. l.

Katona Lajos. Ad Gesta Romanorum. (Újabb adalékok és pótlások.) Philol. Közl. 296—314. l.

Kernau, Elimár. Der Oktober im Volksmunde. Kaschauer Ztg 115. sz. — Allerlei vom November. U. o. 129. sz. — Der Dezember im Volksmunde. U. o. 143. sz. — Der Mai im Volksmunde. U. o. 52. sz.

Kis Ernő. Veszprém vármegye református köznépe. — Ism. Bátky Zsigmond. Ethnogr. Mellékl. 287. l.

Kohlbach Bertalan. A pogány magyarok istenei. Hazánk 288. sz.

Kolumbán Lajos. A hétfalusi csángók a multban és jelenben. — Ism. Reőthy Vladimir. Polg. isk. Közl. 40. l.

Kovács Dezső. A népdal dekadencziája. Magy. Állam 216. sz.

Kövi, E. Die Namen der Pflanzen in den Orts- und Flurnamen der deutschen Zips in Ungarn. Korr. Bl. Ver. sieb. Landesk. 6—9. sz.

Krämer, Oscar. Das Leben der Zigeuner in und aus seinen Liedern. Ung.-Weisskirch. Volksbl. 11. sz.

Krausz Sámuel dr. A hűtlen özvegyasszony irodalmáról. Magy. Nemzet 213, 250. sz.

Kristóf György. A magyar mitológia klasszikus eposzainkban. Erd. Múz. 190, 255. l.

Lázár István. Alsófehér vármegye magyar népe. — Ism. Bátky Zs. Ethnogr. Mellékl. 287. l.

Lehmann Alfréd. Babona és varázslat. 1901. — Ism. Győry Tibor. Századok 259. l.

Lehoczky Tivadar. Honfoglalás nyomai Beregmegyében s a beregszászi sírhely. Bereg 31. sz.

Lehrer, Jos. Was die Bauern singen Mediasch. 1903. — Ism. Wittsock O. Korr. Bl. d. Ver. siebenb. Landesk. 5. sz.

Lup János. Magurai babonák. Hunyadm. tört. társ. Évkönyve XIV. 132—137. l.

Ms. F. Siebenbürgische Ansiedler in der Moldau. Korr. Bl. d. Ver. siebenb. Landesk. 3—4. sz.

Magyar néprajzolat. 1. Szeged-tanyai szólások. — 2. Zene-bona őshangszer. — 3. Nyenyere. Dr. Cz. G. Déli Kárpátok I. 13. l. — 4. A víz-tő származékai. — 5. Szimpatikus varázslat növényekkel. U. o. II. füz. 14. l. — 6. Babonák állatokkal és állatokról. U. o. III., IV. füz. 18. l.

Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont-vármegye. Budapest. — Ism. Bátky Zs. Ethnogr. Mellékl. 250—252. l.

Mahler Ede. A sumir nyelv rokonságáról. Budap. Szemle 118. köt. 153. l.

Mezei Ernő. A népek fiatalsága és vénsége. Budap. Hírl. 356. sz.

Michalovits Gyula. A czigányok vallása. Kolozsv. Hírl. 30. sz.

Miklós Géza. Aesopusi mesék buddhista köntösben. Pesti Hírl. 6. sz.

Móka bácsi. Legszebb magyar mesék. I. sorozat. Budapest. Lampel R. (8-r. 304 lap) 6 K.

Német néprajzolat. 1. Herrmann Antal dr. Német mondókák. — 2. Schmidt Ágoston. Lakodalmi szokások Fehértemplomban. — 3. Sch. Á. Farsangi menet Fehértemplomon. — 4. Dr. Cz. G. Sympathikus igézet svábоknál. — 5. Husvéti néprajzolatos tojások. Déli

Kárpátok II. füz. 16. l. — 6. Gyermekjáték. — 7. Tréfás dalok. Közli Herrmann Antal dr. — 8. Ráolvasások a délvidéki németeknél. Schiff József. U. o. III. IV. füz. 19. l.

Az ősmagyar vallás emlékeiről. Budapest. Kókai L. (8-r. 71 l.) 50 fill. — Ism. Dr. H. A. Ethnogr. 167. l.

Paál Sándor. A székely nép. 1904. — Ism. Rácz Miklós. Erd. Múz. 472. l.

Peisner Ignácz. Hogy mulattak a budapestiek a mult században. Magyar Szalon Nov. 152. l.

Péterfi Márton. Esőcsinálás és más babonák Zám környékén. Hunyadm. tört. társ. Évkönyve XIV. 137. l.

Pogány József. A magyar miniszterium-dráma. Színház 14. sz.

Régi városi élet. Vasárn. Ujság 35. sz.

Relković Mita. A ló szerepe a népköltészetben. Magy. Szalon. 40. köt. 443. l.

Révai Sándor dr. Barlaám és Jozafát legendája a magyar irodalomban. Magyar Szemle 9., 10. sz.

Rodiczky Jenő. Magyarországi juhászok. Vasárn. Ujs. 10. sz.

Rumén néprajzolat. 1. A fiúsítás a ruméneknél. Munteán János. — 2. Fakályha és kötepsi a rumén házakban. Dr. Cz. G. Déli Kárpátok I. füz. 14. l. — 3. Panasz szerelmi bűvölés miatt. Népdal. Kötli Juan Epure. — 4. Tehénpásztor. (Krassómegyei havasi nóta.) — 5. A lyányka bánata. Közli Nyágu Márton Epure után. — 6. Oláh tánczszók. — 7. Régi román szokások. Bugariu Terentius. — 8. Sztriczák és Opregák. Dr. Czirbusz Géza. U. o. II. köt. 17. l. — A lunkányi rumén nép. — 10. Bisztravölgyi építkezés, rumén typus és viselet. Dr. Czirbusz Géza. U. o. III. IV. füz. 21. l.

S. L. Békésmegye népe. Vasárn. Ujs. 2. sz.

Sági János. A keszthelyvidéki népéletből. Keszth. Hirl. 31—33. sz.

Sági János. Zalamegye néprajzi kincsei. U. o. 43. sz.

Sajó Károly. Indián vegetáriánusok. Uránia 4. 6—8. sz.

A sátoraljaújhelyi betlehemesek mondókája. Közli dr. Perényi József. Zemplén 141. sz.

Schneider János. A magyarok családi élete és jelentősége a XVII. században. Bdp. VIII. ker. főreál. értes. I—II. l.

Sebestyén Gyula dr. A magyar honfoglalás mondái. Kiadja a Kisfaludy-társaság. I. köt. Budapest, Franklin-T. (8-r. XX, 563. l.) 6 K.

Seemann Gábor. A bikaviadalok ismertetése. Vasárn. Ujs. 23. sz.

V. Sipos Ida. Népies irodalom. Magy. Szó 274. sz.

Somogyi Ede. Szumirok és magyarok. — Ism. Bibó István. Uránia 1. 2. sz.

Spange, Dr. Ernst v. Die Puppe in der Kulturgeschichte. Kaschauer Ztg 145. sz.

Splitter zur Volkskunde. Korr. Bl. Versiebenb. Landesh. 2. sz.

Stein, Dr. Ludvig. Der vorgeschichtliche Mensch. Pest. Lloyd 287. sz.

Ströbl Frigyes. Sváb közmondások Délmagyarországon. Déli Kárpátok 15. l.

Szeghalmi Gyula. A vágvidék mondaköre. 20. sz.: Szúnyogh Kata. Nyitramegy. Közl. 1. 3. sz.

Széky Gyula. Betlehemesek versezete. Protest. Pap 11. 12. sz.

Szent István napja a legendában. Polit. Hetiszemle 34. sz.

Szerb néprajzolat. 1. A lelkek útja a délvidéki szerbeknél. Dr. Cz. G. — 2. Kisebbedő virág. Theodorrous A. Déli Kárpátok 16. l.

Szláv Ethnographia. 1. Tótok a Délvidéken. Szekcsik András. — 2. Tót varrottas. — 3. Délmagyarországi szlávok száma. 1900. Dr. Cz. G. — 4. A vampir-hit a szerbeknél. Déli Kárpátok. II. 18. l. — 5. Lakodalom a krossoránoknál. Ifj. Krána Péter és Dr. Cz. G. — 6. Iván napja a szerbeknél. Milinkovics P. — 7. Megyudnevica. M. G. U. o. III. IV. 26. lap.

Szongott Kristóf. Szamosújvár monografiája. IV. köt. — Ism. *t.* Ethn. 322. l. — Dr. Herrmann Antal. Armenia 168. l.

Takáts Sándor. Hazafias halászok. Budap. Hirl. 95. sz.

Takáts Sándor. Magyar bikaviadal. U. o. 35. sz.

Tarczay György. A soóvári csipke. Magy. Iparművészet 108. l.

Tarczali Dezső. Az ősmagyarok műveltsége. Corvina 29. 30. sz.
Téglás Gábor. A Déva név eredete. Hunyadm. tört. társ. Évkönyv XIV. 23. l.
Tetzner, F. Dr. Die Kroaten. Globus. 85. köt. 21. 37. l.
Timár Szaniszló. Japán asszonyokról. Egyetértés 52. sz.
Verner László. A rozmaringról Székely Nemzet 177. sz.
Vielliebchenessen. Woher das Vielliebchenessen kommt und wie es salonfähig wurde. Pressb. Ztg 28. sz.
Vikár Béla. Virágmesék. — Ism. Téglás Gábor. Nemz. Nőnevelés 179. l.
Váradi Antal. Halottas játék. Term. tud. Közl. 730. l.
Varjú János. Néhány vonás kétszáz év előtti őseink életéből. (1526—1686.) Váczi Közl. 25. 26. sz.
Varjú János. Őseink divatja. Hazánk 300. sz.
Vay Sándor gr. Régi májusok. Pesti Hirl. 142. sz.
Walter Gyula. Karácsony a népéletben. Magy. Állam 286. 287. sz.
Wosinsky, Móricz. Die inkrustrierte Keramik der Stein- und Bronzezeit. Berlin, A. Asner K. 0.[*]
Zahlen-Aberglauben. Ist 13 eine Unglückszahl Pressb. Ztg 234. reg. sz.
Zakariás János dr. A brassóvármegyei csángókról. Magy. Állam. 70. sz.
Zoltán Vilmos. A taápi boszorkánymester. Budap. Hírl. 228. sz.
Zsemley Oszkár. A fővárosi gyermekek játékai. Magy. Nemzet 70. sz.
Zsigmond Konrád. Krisztus-mondák. Magy. Szó 26. sz.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Folyt. köv.)

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Mit jelent a finn runo? *Vikár* Béla korszakos Kalevala-forditása bizonyára fokozottabb és általánosabb érdeklődést kelt nálunk a finn népköltés tárgya és formája iránt. Időszerű tehát, hogy folkloristáink figyelme előre ráirányuljon az alapozó fogalmakra.

A mai irodalmi finn nyelv *runo*-nak nevezi a költeményt általán, különösen pedig a népköltés nyolcztagú alliteráló versét. Ilyen értelemben használják a finnből forditók is. Ahlquist e szót a germán rún, rúna szóból származtatja, azt állitván, hogy a finnek a skandinávoktól vették a szót és az alliteratiót mint költői eszközt s hogy a runo alapjelentése: varázsének. Comparetti és Thomson is e véleményen vannak. Az utóbbi kifejti, hogy e jelentés közelebb áll a megfelelő gót szó „miszterium" értelméhez, mint a lett nyelvbeli *runa:* beszéd értelméhez. Minthogy nálunk a *rovás* kérdése nemrég napirenden volt, megjegyezzük, hogy a germán *runa* rovásirást jelent és összefügg a raunen: „titokban sugni" szóval.

A finn folklor legalaposabb kutatója, Krohn Károly, a „Finnisch-Ugrische Forschungen" most megjelent füzetében (IV: 1. 79—90.) a finn runo jelentéséről értekezik. Érdekesen kimutatja, hogy a runót a dél-kareliai népnyelv nem ismeri. A Kalevalában runo eredetileg nem a cselekvés, hanem a cselekvő neve, nem azt jelenti: költés, hanem azt: költő. Ezt igazolja számos analogia, a hol a runo nem dolognak, hanem személynek a párhuzamos neve: szinonimja. Lönnrot adta a Kalevala több (részben e czélra emendált) helyén a runo-nak az ének jelentést és ő alkalmazta a nem szabatos *runoja:* énekes képzést is.

Némely adatok szerint a XVII. század második felében történhetett, hogy a finn irodalmi nyelvben a runo nomen agentisből nomen actionis lett. Meglehet, hogy az 1640-ben Aboban alapított egyetem tudós köreiben hatott az ó-északi germán rún dologi jelentése az egyező hangzású, de személyt jelentő eredeti finn szó funkcziójára. A finn szónak magának germán etymologiája hangtani nehézségekbe ütközik.

Herrmann Antal.

*

A prikulis. A németben úgy mint a francziában egész irodalma s mondhatom még külön *regény*-irodalma is van a „Währwolf", illetve a „loup-garou"-nak, melyet Gönczi Ferencz csordás-farkasnak, az oláhok pedig Krassó-Szörény megye déli részében prikulik-, északi részében pedig prikulis-nak mondanak. [Persze magyar helyesírás szerint olvasva.]

Nem akarok minden apró részletbe bocsátkozni, csak egy igen egyszerű s így kedves kis mesét óhajtok róla elmondani, úgy a mint azt nekem Moldován Juon németgladnai lakos 1897-ben elbeszélte: „Egy földmíves a feleségével egy erdei tisztáson szénát gyüjtött. Az asszony szokás szerint a készülő boglyán állott s eligazította azt a szénát, a melyet neki a férje villával feladogatott. Egyszerre csak leteszi a férje a villát s félre bemegy az erdőbe. Alig hogy eltávozott, egy hatalmas farkas tör ki ugyancsak az erdőből s uczczu neki a halálra ijedt szegény asszonynak, a ki a félig kész boglyán sikoltozott, segitségért kiabált s őrülten hadonászott a veszett állat felé, a mely minduntalan feléje ugrált s éktelen ordítás közben csak a katrinczája rojtjait birta elkapkodni. Végre sikerült az asszonynak a villával egy jó nagyot a farkas fejére ütni, mire ez visszaszaladt az erdőbe, az asszony meg a nagy ijedelemtől összeroskadt s persze élénk szemrehányásokkal fogadta nagysokára az erdőből kilépő férjét. S mikor az asszony még mindig lelkendezve elmondja neki, hogy minő halálos félelemben volt, míg ő olyan sokáig félre járt, hát elnevette magát az ura s az így tágra nyilt szájában akkor látta csak az asszony, hogy az ura foga között ott volt az ő katrinczájának a rojtja. Tehát az ura prikulis volt. Az ilyen ember nagyon gonosz, sok kárt tehet, mert nem fogott rajta a keresztvíz. De ha megtudják, hogy ki az, hát annak a hátára tüzes vassal három keresztet sütnek s ha ebből a tűzkeresztből kigyógyul, már nem tud többé farkassá átváltozni."

Az úri osztály energikus tagjait is ezzel a névvel tisztelik meg. Így egy mérnököt is, a kinek Karánsebes vidékén saját kőszénbányái vannak, a munkásokkal szigorúan bánik s jeges vízben is fürdik, csak éppen szembe nem hívják prikuliknak. *Hathalmi Gabnay Ferencz.*

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

Tátika, a föld szelleme. Juhász Andrásné tótkomlósi szegény asszonyhoz beállitott két czigány asszony és nagy titokban elmondták, hogy kamrájában mérhetetlen nagy kincs van elrejtve, mit azonban csak olyan „*túlviláglátók*" mozdithatnak ki helyéből, a kinek a Tátika megengedi. A czigány asszonyok aztán elmesélték, hogy Tátika a föld szelleme, a jó szellemek közé tartozik. Szép, ősz szakállú, menyecskekedvelő szellem ő, a ki szivesen időzik asszonyok portáján. A kincseit is odaviszi és hol itt, hol ott ássa

el az aranynyal szinültig telt vékákat. Azután bevezették Juhász Andrásnét a sötétes kis kamrába és ráparancsoltak, hogy maradjon csendben. Ekkor megkezdték a jól összetanult czigány asszonyok a szükséges hókusz-pókuszt a szellemidézéshez. Bűbájos mozdulatokkal járták körül a kamrát és éneklő hangon fújták a szellemhívást:

Farkasköröm egyik hája,
Tátika kis kamrája
Mutasd meg, hogy nincs-e
Tátikának kincse...
Jelenj meg, jelenj meg.
Föld szelleme hivunk...

Egyre nagyobb áhitatossággal végezték a furfangos czigány asszonyok a fortélyoskodást. Juhászné egyszer csak kékes lángot látott a föld felett és mikor közelebb lépett, kénes szag ütötte meg az orrát, akkor a czigány asszonyok már ott kuporogtak a földön és valami régi rozsdás késpengével turkálták a földet. Csakhamar elő is került a földből néhány korona ezüst pénz, később egy tíz koronás arany. Juhász Andrásné oda volt a bámulattól és ettől kezdve akár a párnáját is odaadta volna a czigány asszonyoknak. Azok pedig ilyen boszorkányos fortélylyal 20 koronát csaltak ki Juhásznétól. Olyan czímen is kértek pénzt, hogy a Tátika templomba akar menni és ünneplő ruhára kell neki pénz. Végre a jóakaró szomszédok felvilágositották a szegény asszonyt, hogy a czigányok csak bolonditják. Juhászné ekkor feljelentette a túlviláglátókat, de az aradi törvényszék bizonyitékok hiányában a vádlottakat felmentette. (Arad és Vidéke, 1905. évi ápr. 2. sz.) *E. J.*

*

Egy tanyai csodadoktor. Engi Tüdő Vincze szeged-alsótanyai kuruzsló parasztember, csodadoktor bűbájos szertartásaival messze vidékről bolonditja magához a népet. Egy vidéki plébánosnak tudomására jutott, hogy Engi miséket is rendez, azért bejelentette az esetet a csanádi püspöknek, kérve, igyekezzék meggátolni a népbolonditást Az egyházmegyei hatóság erre felszólitotta Jászay Géza szegedi apátplébánost, úgyszintén Szeged hatóságát, hogy egyházi és világi tagokból álló bizottság vizsgálja meg Engi Vincze viselt dolgait. A bizottság először Engi imaházát tekintette meg, mely kápolnaszerűen van berendezve. A vizsgálat során kitudódott, hogy Engi csak fás-szín épitésére kapott engedélyt s a sajátlagos épületet ekkor emelte. A kihallgatott tanuk igazolták: hogy Engi éjjeli istentiszteleteket tart, afféle „fekete misét", a hol a vallásosság örve alatt megbotránkoztató erkölcstelenségek történnek. Szent beszédeket tart, azonkivül jövendőmondással és betegek gyógyitásával is foglalkozik. Igaznak bizonyult, hogy rendszerint pénzt is gyűjt, de azzal nem számol be senkinek, mert magát Isten kiválasztott emberének hirdeti. A hiszékeny emberek vallási fanatizmusára jőleg azzal hat, hogy egy szögekkel kivert deszkát mutat, mint a melyen állitólag alszik. Feküdni azonban még senki sem látta a szögeken. A hatóság ezen vizsgálat alapján erélyesen fog elbánni ezen alattomos népámitóval. (Torontál, 1904. XI. 8. sz.) *E. J.*

KARD A HÁLÓTÁRSAK KÖZT.

Kelet és Nyugat legkülönbözőbb népeinek irodalma, főleg népköltése és mesekincse sajátságos néprajzi vagy ősjogi vonást rögzitett meg: együtt háló férfi és nő közé kifent kard van rakva, illetőleg szúrva, érzékiségük leküzdésére. Ez a kard rendesen a szűzi tisztaságot vagy a hitvesi hűséget oltalmazza, néha vallás- vagy babonaszabta fogadalom fölött őrködik, néha meg éppen cselből van odatűzve, hogy a szerelmesek kaján kémeit félrevezesse. Ez a felötlő, sajátos vonás talán rászolgál, hogy a hozzáférhető adatok nyomán az irodalmakon végigkisérjük és lehetőleg megpróbálkozzunk eredetének kiderítésével is.

Az elválasztó kard a magyar irodalomban.

A magyar irodalombeli adatok száma tekintélyesnek mondható. Csakhogy valamennyi idegen mintát másol vagy átalakít. Tudtunkkal egyetlen példa sem vall arra, hogy a magyar népszokás vagy népjog ismerte a hálótársak közti kardot mint intézményt.

Katona Lajos a magyar mese fajképei közé sorozza ugyan azt is, melynek ez a kard lényeges, mintegy faji vonása, de czimével: „Amicus és Amélius“ világosan utal ennek a csoportnak idegen eredetére.[1] Heinrich Gusztáv pedig minden kétséget eloszlatott az iránt, hogy ezt a mesetárgyat a Poncianus Historiájá-nak utolsó novellája (*Amici*) vitte be irodalmunkba.[2]

Szól pedig ez a novella két hű barátról, Alexander és Ludovicusról, kiket szinte meg sem lehetett különböztetni. Ludovicus a király lányának, Florentinának szerelmét élvezi. Egyik ellensége följelenti a királynak. Bajvivásra bizzák a döntést, igaz-e a vád. Ludovicus az éppen nászára készülő Alexanderrel vivatja meg a perdöntő párbajt, maga addig Alexandert a mátkájánál helyettesiti: „Ludovicus kivoná az ő éles fegyverét és melléje tevé úgy, hogy egyikük teste sem érné a másikat és ezt a király lánya csodálja vala és semmit nem szól vala és mind addiglan ezen módon hálnak, mignem Alexander megjöve“. Ekkor Alexander foglalja el helyét neje mellett, a kard eltűnik; a nő magyarázatot kér: „meg akartalak csak téged kisértenem, ha gyarló asszonyállat vagy“.[3]

[1] Ethnographia 1903, 418—420.

[2] Poncianus historiája, Bécs, 1573, kiadta Heinrich Gusztáv 1898. (Régi magyar könyvtár 5; p. 53, 54, 229—231.)

[3] Ib. 199, 202, 206.

A Poncianusnak ez a befejező novellája belekerült Erdélyi János „Magyar népmesék“ cz. gyűjteményébe párdarabostul (IV. novella) és a keretnek egy töredékével együtt. Itt is Ludókius megesküszik Alexander mátkájával, „hanem minden éjjel csupasz kardot rakott maguk közé“. Felesége kérdésére Alexander azt felelte: „az asszonyi állhatatosságot akartam vele megpróbálni“.[1]

Gaal György „Magyar népmesegyűjteménye“ magyarítja a személyeket: Alexander-ből Világbiró Nagy Mátyás, Ludókius-ból Szigeti lesz. „És kihúzza Szigeti a kardját s élével felfordítva teszi az ágy közepére;“ ... „az ő országukban, úgymond, ilyen szokás van, tehát ő itt is megtartja négy vagy öt napig“.[2]

Itt különösen szembetűnő, hogy a magyar népszokás nem ismerte a kardnak ilyen rendeltetését, messzi ország önsanyargató fölfogásának tünteti föl.

Mint ilyen szokatlan inditékot teljesen mellőzi az elválasztó kardot az „Amici“-nek XVII. századi párbeszédes, verses magyar átdolgozása: „Igaz barátságnak és szíves szeretetnek tüköre“. Philostenes itt, úgy látszik, minden önmegtartóztatás nélkül helyettesíti Hermiast a mátkájánál.[3]

Az ebből a novellából kiszorult elválasztó kardért fölösen kárpótol újabb elbeszélő irodalmunknak egy sajátságos alkotása: „A ki a szivét a homlokán hordja“. Ennek a cselekvényét Jókai valósággal a csupasz kard élére alapította.

Egy fiatal herczegnő (épp az, a ki a szivét, a szivalakú jegyet, a homlokán hordja) Mekkába szeretne zarándokolni. Ámde lány — bimbó, melyben pók is rejtőzhetik — nem vehet részt a szent zarándoklásban.[4] Csakhogy a tilalom megkerülhető, színleges házassággal. A herczegnő ideiglenesen, alakszerűen neje lesz a holt szivű (asszonyhoz nem vonzódó) Edrisz

[1] Ib. 53—64, főként 61.

[2] Gaal György: Magyar népmesegyűjtemény. Kiadták Kazinczy Gábor és Toldy Ferencz. Pest, 1860. 1, 1—23. Világbiró Nagy Mátyás; p. 13.

[3] Nagyon valószínűnek látszik, hogy Z. Sz. I., a ki „régi írások fragmentumaiból“ összeszedegette e költeményt és a ki mögött Gyöngyösi Istvánt, illetőleg annak egy „nem tehetségtelen“ tanítványát sejtik, a Poncianus Históriájából merítette tárgyát és nem az Amicus és Amélius különálló földolgozásából. Kitűnik ez abból, hogy nála, mint némileg Poncianus-ban, Hermias (= Alexander) kész kerítő, de főkép abból, hogy a Poncianus-ban elhalványul, Z. Sz. I.-nél meg teljesen eltörlődik az istenítélet motivuma. Amicus és Améliusban azért hárul a bajvívás Améliusra, mert ez joggal vitathatja, hogy nem nyúlt a királyleányhoz és így megállhatja az istenítéletet, ellenben Amicus-szal szemben igaz a vád. Z. Sz. I.-nél Philostenes irtózik a Severus-szal vívandó harcztól, mert inkább enyelgésre mint küzdelemre termett. — Igaz, e bizonyíték nem döntő, mert Z. Sz. I. amúgy is megrontja a monda indítékait, torzítja jellemeit. — Lehet, hogy a kardot is azért mellőzte, mert így az előadás még érzékibb, még ingerlőbb; hisz a nagyszámú változatok közül csak egy-két módfölött összevontban hiányzik. Heinrich Gusztávnak elismerő ítélete, a ki a párbeszédsorozatot a népmeséknél „jóval becsesebb“-nek, „szép költemény“-nek mondja, érdemen felül kedvező. Csak egy tekintetben klasszikus e vers: a parasztjeleneteknek aristophaseniIeg szemérmetlen hangjában. Greszler Gyula: Amis és Amiles változatai (Budapest 1903) nem szól a magyar földolgozásokról.

[4] Valóságban ez a tilalom nem áll fönn.

bégnek. A házastársakat — mint rendesen a mekkai alkalmi házasságoknál — kard választja el.[1] Edrisz bég gondoskodik hölgyének szórakoztatásáról: adomákkal tartja, melyek hasonló helyzetü nőkről szólnak. A szép Gamila ideiglenes férje nem tisztelte a kardot. Gamila eleped utána és midőn máshoz viszik férjhez, a Tigris hidjáról a folyóba veti magát.

Nevezetesebb azonban az a mese, melylyel Edrisz a mekkai ideiglenes házasságok eredetét magyarázza. Hârûn Al-Resid khalifának *lánya,* Abbasa, el szeretne zarándokolni Mekkába. Hârûn szinre nőül adja első tanácsosához, a hős és tudós Dsa'fárhoz, kikötve, hogy kivont kard válaszsza el a párt. Abbasa hervadtan tér haza a zarándokútról. Egyszer Hârûn sok rab közül enged Dsa'fárnak választást. Ez a sok közül két gyermeket össze ölel-csókol: az ő és Abbasa gyermekei. Hârûn a fejét véteti.

Minthogy Jókai ezt a mesét makámaszerüen kezdi, eleinte valószinünek hittem, hogy valamely keleti gyüjtemény európai forditásából vette ezt a beleszőtt tárgyat. Honnan? Ezzel a kérdéssel fordultam az arabs és összehasonlitó mesetörténet két jóhirü kutatójához, Victor Chauvin liège-i egyetemi tanárhoz és René Basset az alger-i École des Lettres igazgatójához. Chauvin válaszának tárgyunkra tartozó részét közöljük: „A szóbanforgó történet, bár eltérő alakban, igen ismeretes. Hârûn, miniszterétől épp oly kevéssé tudván megválni mint *húgától,* Abbasza-tól, összeházasitja kettejüket, eltiltván őket a házas érintkezéstől; ilyképen asztalánál együtt láthatja őket. De a pár igazán szereti egymást vagy pedig (más változatok szerint) Abbasza, Dsa'fár felesége álruhában, föl nem ismerve, közeledik férjéhez. Végül följelentik őket és a khalifa kivégezteti a miniszterét". Ezután számos franczia és német művet sorol föl Chauvin, a melyekből Jókai ezt a hagyományt ismerhette; majd így folytatja: „Mindezek a források ugyanazt az elbeszélést adják elő; egyikükben sem található a következő három sajátosság: elválasztó kard, — Abbasza mint Hârûn *lánya* — zarándokút idejére szóló házasság".

„Mi következik ebből? Az, hogy valaki inditva az ismert mese által vagy pedig csak hallomásból ismervén azt, átalakitotta ennek a három elemnek segítségével, melyet máshonnan ismert, mert tényleg akadt ideiglenes házasság a zarándoklás tartamára."

„Ez a valaki, véleményem szerint, nem Jókai; legalább semmi abból, a mit ettől a szerzőtől olvastam, nem indit arra a föltevésre, hogy neki a keleti irodalomban különleges ismeretei lehettek."

„Egy igen eltorzult alakulatban, melyet Bibl. ar. V. 296 idézek (Velten, Suaheli), Abbasza már Hârûn lánya. Létezik tehát, úgy látszik nekem, arabs mesék oly gyüjteménye, melyben a szóbanforgó mese előfordul."

„De ezt a gyüjteményt, mely az orientalisták előtt ismeretlen, ismerhette-e Jókai valamely európai forditásból vagy földolgozásból? Megvizsgáltam minden mesegyüjteményt, mely kezem ügyében van, nem találok semmit."

Ellenben René Basset úgy vélekedik, hogy Jókai bárhonnan meritette

[1] Ily intézményről az iszlâmnak kiváló ismerői, a kikhez fordultam, mitsem tudnak.

is értesülését, kénye szerint bánt el vele. A kardot, szerinte, Sigurd és Brunhild skandináv mondájából vagy Aladin meséjéből ismerhette.

Abban, hogy Hârûn lányának tünteti föl Abbaszát, Jókai mindenesetre valamely forrást követett (Chauvin föltevése). Edrisz elbeszélését ugyanis a szivét homlokán hordó herczegnő helyreigazítja: „Én úgy „hallottam", hogy a csodaszép Abbasza a nagy Hârûn-al-Rasidnak húga volt, nem leánya". Edrisz válaszol: „Te úgy hallottad a mesemondóktól, én ellenben így „tanultam" azt a tudósok munkáiból". Kortani bizonyításokba is bocsátkozik.[1]

Viszont nagyon valószinűleg Bassetnek van igaza abban, hogy Jókai önkényesen használta föl forrását.

Az elválasztó kardot az 1001 éjszakából ismerte. Erre megint biztos adatunk van. A Kis Királyokban, melyek 1886-ban, ugyanegy évben „A ki a szivét a homlokán hordja" cz. művel jelentek meg, Sáromberky Lizandra és Tanussy Manó ideiglenes házassága alatt a férj a fa tetején, a nő a kunyhóban hál. „Mint Alnufusz herczeg az „ezeregyéjszakában", a ki az éles kardot odafektette maga és a menyasszonya közé".[2] A motivumot nyilván arabs meséből ismerte Jókai, de Alnufusz-szal megint zavarba ejt, mert ilynevű herczeggel — megint Chauvinre hivatkozhatom — az 1001 éjszaka nem hozza összefüggésbe az elválasztó kardot.

Az elválasztó kard az európai irodalmakban.

Már a magyar irodalmi vonatkozásokba is vágott a Poncianus „Amici"-je, mely a Hét Bölcs-nek latin, franczia, német, örmény-orosz változataiban is benne foglaltatik.[3] Amicus és Amélius czimen ez a novella fejlettebb és elterjedtebb. Ennek a mondakörnek szerves alkotórésze a kard, melyet a barát maga közé és barátjának mátkája közé tesz.[4] Kölbing 12 változatot tárgyal és azoknak csak egyike van annyira összevonva, hogy a kard is kiszorul belőle.[5] Az Acta Sanctorum, mely számot ad Amicus és Amélius szentté avattatásáról, csak „sylloge critico historica"-t, kivonatot tartalmaz, mely minden kalandos részletet mellőz.[6] Ellenben Konrad von Würzburg

[1] Jókai, Nemzeti kiadás 59. k. 203, 204.

[2] Jókai, Nemzeti kiadás 75. k. 220. l. Erre az adatra Gombócz Zoltán dr. figyelmeztetett. — Mikszáth Kálmán a hálótárs elválasztó kardot, kissé homályos emlékezés szerint, a következő hasonlatban használja föl a szabadelvű- és nemzeti-párt tökéletlen egybeolvadásának jellemzésére: „Hosszú, elkeseredett harczok emléke fekszik köztük, mint a mesékben olvassuk, mikor a házaspár közé éjjelenként leereszkedett a nászágyba egy hideg, meztelen kardpenge". (*Mikszáth: Az én kortársaim*, 1904, *Az új parlament* cz. fejezetben, 128. l.) A hideg penge nem ereszkedik a házasfelek közé, hanem egyikük oda rakja vagy oda szúrja maga mellé. Harczok emléke pedig, Sigurd és Brunhild mondáját kivéve, nem választja el a hálótársakat.

[3] Heinrich Gusztáv Bevezetése a Poncianus kiadásához, p. 48.

[4] Simrock: Quellen des Shakspeare I.[2] Bonn 1872, p. 93. jegyz.

[5] Paul Braune Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. IV. Halle 1877, p. 306.

[6] Acta Sanctorum (Bollandistáké) October VI. (okt. 12) Brüssel 1856[2] p. 124—126.

Engelhart-jában a kard-motivum megkétszereződik, mert Dietrich, Engelhart személyében lépve föl, legyőzi Ritschier-t és nőül veszi Engeltrut-ot, addig pedig Dietrich-et a nejénél Engelhart helyettesíti; mind a két ideiglenes párt kard választja el.

Amicus és Amélius-ban világirodalomszerte találkozunk az elválasztó karddal. Európai kiterjedésű ez a motivum egyszersmind a Tristan-mondában.

A régi franczia változatban, Béroul-nál, Tristan lefekszik, kardját maga és Iseut közé teszi; Iseut megtartja ingét; ha e napon ruhátlan volna, nagy baj éri őket. Iseut férjének, a királynak elárulják, hogy a szerelmesek az erdőben élnek. Meglesi őket álmukban. Midőn meglátta, hogy Iseut megtartotta ingét, hogy szájuk nem éri egymást, hogy csupasz kard választja el kettejüket, fölkiált: Istenem, ... mitevő legyek, öljek-e vagy távozzam? ... Ha eszük nélkül szeretnék egymást, nem volna rajtuk ruha, sem köztük kard. Nagylelkűen keztyűt ejt Iseutre, hogy a naptól megóvja s elviszi az elválasztó kardot és a magáét teszi helyébe.[1]

Strassburgi Gottfried-nél úgy hálnak mint férfi és férfi, ajak idegen marad ajktól, Tristan csupasz kardját teszi középre, erre felé ő fekszik, arra felé Izolde. Az áruló vadász kilesi őket a barlangnyíláson át, de megijed, boszorkányságnak nézi.

J. Grimm az ó-angol Tristrem-ből is idézi a megfelelő részleteket.[2]

A Tristan-mondában még egyszer nyílnék alkalom az elválasztó kard használatára: Tristan később Arundelben nőül veszi a másik, fehérkarú Iseult-t; szerelmétől tartózkodik, de nem választja el magát tőle karddal, mert itt nem akarja elhatározását oly erélyesen nyilvánítani.

Wagner Richard nem illesztette bele a Tristan és Izolde-ről szóló zenedrámájába a kardmotivumot. Ellenben a Bédier-től újjáalkotott elbeszélés többet tud a kard jelentőségéről, mint eredeti mintája.[3]

Tristan erdei jelenetét átvette egy Thibaut nevű költő a Romanz de la Poire-jába, a körtéről szóló történetébe (hősének szerelme oly módon támad, hogy beleharapott egy körtébe, mely egy nőnek száját érte). Itt is a hős megtéveszti a *királyt*, kardot helyezve maga és kedvese közé; tettetik, mintha aludnának (Tristan és Iseut tényleg alszik).[4]

Az elválasztó kard a Nibelungen-mondának is lényeges eleme, de csakis annak skandináv változataiban. Sigurd kiküzdi Gunnar részére Brynhild-et, maga tartja meg vele, Gunnar helyett, a nászt, de kard választja el az együtthálókat. Sigurd halála után Brynhild, a ki özvegyének vallja

[1] Béroul Tristan-ját Michel adta ki; e kiadás híján avval a kivonattal kellett beérnem, melyet Petit de Juleville: Histoire de la Langue et de Littérature française ad. I, p. 268.

[2] Jacob Grimm: Deutsche Rechtsalterthümer. Göttingen 1828. p. 169. Pio Rajna, (Le Origini dell' epopea francese. Firenze 1884, p. 406, 8. jegyz.) fölteszi, hogy a Tristan-mondában a kardmotivum angol-szász eredetű; de ezt a föltevését nem okolja meg.

[3] Joseph Bédier: Le roman de Tristan et Iseut. Paris s. a. IX. fejezet, p. 146, 150.

[4] Leopold Sudre: Les allusions à la légende de Tristan dans la littérature du moyen âge, Romania XV, p. 548.

magát, vele hal, közös máglyát készit kettejüknek, de a halálban is kard villog köztük, mint nászukkor.[1] A Nibelungenlied-ben ez a vonás eltünt; eltünésével, J. Grimm szerint, a nász-jelenet mesterségesen kieszeltnek, túlfinomitottnak tűnik föl; a kevésbé kényes Vilkina-saga-ban Sigurd csak akkor húzza le Brynhild ujjáról a gyűrűt, a mikor szerelmét élvezte.[2]

A germán hősmondából ideväg még a Wolfdietrich. A pogány király lánya unszolja Wolfdietricht, hogy együtt háljanak; a hős kirántja kardját hüvelyéből, középre teszi, szólván: „a ki megmozdul, megvágja magát". A királylány markolatjánál fogva eldobja a kardot, de Wolfdietrich állhatatos.[3]

Grimm fölhozza az Orendel és Breide közti hasonló helyzetet; Breide kérdi, vajjon Orendel országában ez-e a szokás.[4] Utal a Hausmärchen (1, 334 és 3, 107) hasonló vonására és a Wunderhorn egy költeményére, „A megtalált királyleányról". Annelein-t kufár elrabolta királyi szüleitől és kocsmárosnak adta át. Annelein bátyja, Mannigfalt herczeg betér a vendéglőbe, egy-három éjjelre kéri Anneleint:

Der Herzog zog aus sein goldiges Schwert,
Er leit es zwischen beide Herz!
Das Schwert soll weder hauen noch schneiden,
Das Annelein soll ein Mägedli bleiben.

Hazaviszi a szüleihez.

Uhland, a ki egy kötet dalból közölte ezt a költeményt, számos (skandináv, angol, olasz, franczia) párhuzamot gyűjt össze; de tárgyalásából nem tűnik ki, vajjon a kardmotivum is visszatér-e ezekben a változatokban.[5]

Könyvészeti utalásokból következtethető, hogy az elválasztó kard található angol balladában, mesében, graubündeni néphagyományban; lotharingiai, gascognei, szicziliai, új-görög népmesékben.[6]

A részletezett példákban a kard az erkölcsnek az őre. Egy latin legendában azonban askétikus rendeltetése van. Egy remete látni vágyik, mi lesz az égben az ő jutalma. Isten tudtára adja, hogy olyan lesz az ő jutalma, mint egy — megnevezett — királyé. Fölkeresi ezt a királyt. Ez elutazik és meghagyja nejének, hogy a remetével teljesen úgy bánjék, mint vele magával. A nő követi az utasitást. Izletes ételt tálalnak, de nem szabad hozzájuk nyúlnia, mert a király is csak főzelékkel él, a dús étel a szegényeknek jut. Este a királyné a remetét ágyába vezeti, kettejük közé két-

[1] Karl Simrock: Die Edda. Stuttgart 1882[8] p. 191, 192, 200, 310, 438.
[2] J. Grimm: Die Deutsche Heldensage. Berlin 1867[2] p. 370 (= első kiadás p. 362).
[3] Hagen: Heldenbuch. Leipzig 1855, I, 236.
[4] Rechtsalterthümer, 169, 170.
[5] Uhland: Schriften zur Geschichte der Dichtung und Sage. IV, Stuttgart 1869, p. 128.
[6] Az első fontos összeállitás: *Grimm:* Rechtsalterthümer Göttingen 1828, 168—170, hol a Pentamerone-ból (1, 9) Fonzo és Fenizia van idézve. — Gazdag: *Reinhold Köhler* és *Bolte*: Zu den von Laura Gonzenbach gesammelten sicilianischen Märchen. Zeitschrift des Vereins für Volkskunde VI. (1896) 76. — Még kimeritőbb: *Victor Chauvin:* Bibliographie des ouvrages arabes etc. V, 62 (2. jegyz.) VIII, 194 (1. jegyz.). Nem férhettem számos oly adathoz, melyre utalnak, de viszont több olyat is használtam föl, mely kikerülte figyelmüket vagy a mely azóta lett ismeretes.

élű kardot tesz; így szokott ugyanis a király tenni, hogy még ha akarna is, ne közeledhessék feleségéhez; valahányszor a hús ösztöne a királyt gyötörte, az ágy előtt álló hideg vízbe vetette magát. Alig aludt el a remete, a királyné unszolja, dobja magát a vízbe. Vasárnapon visszajön a király és a remetének megmutatja kincsét: bélpoklost, a kit ápolgat és a ki, mert néhány napja nem nézett feléje a király, arczul üti.[1]

A házasfelek hasonló önsanyargatására, fölötte tisztelt mesterem, Goldziher Ignácz figyelmeztet: egy arabs nyelvű krónikában az önmegtartóztató párt nem kard, hanem éjjelenkint megjelenő saskeselyű választja el, melynek egyik szárnya a férjet, másika a nőt takarja el.[2]

Amicus és Amélius példája a világirodalomé, Tristan az európaié, Sigurd a germáné, a többi felsorolt adat egy-egy európai nép hagyományából való. Európának és Ázsiának mesgyéjére visz bennünket egy kaukázusi osszét mese. Czíme: Dzanbolat és Antoniquo. Lövőünnepkor az egybegyűlt atyafiság unszolja Dzanbolat-ot, hogy nősüljön. De ez fél, hogy neje tán viszályt támaszt közte és öcscse Àntoniquo közt. Öcscse megfogadja, hogy elköltözik és sohase látja sógornőjét. Dzanbolat nősül, öcscse elköltözik. De egy ármánykodó szolga odacsalja Antoniquo-t sógornője kamrájába. Éjen át ott kell maradnia. Antoniquo kardját, a nő pedig ollóját teszi maguk közé. A gyanakodó férjet megengesztelik.[3]

Az elválasztó kard a keleti irodalmakban.

E fejezetben az ind, arabs és héber nyelven ránk maradt példákat csoportosítjuk. R. Köhler egyik utalásából kitetszik, hogy a szyr irodalom is ismeri a hálótársak közti kardot.[4]

Már 1869-ben Weber azon elemek közé, melyek közösek a Krishna-ról szóló hagyományokban és keresztény legendákban, a „kardélfogadalmat“ is sorolja. Hat példát hoz föl reá és elfogadja róla Wheeler-nek azt a magyarázatát, hogy a ki ezt a fogadalmat vállalja, egy álló esztendeig meztelen kardot tesz maga és neje közé.[5]

Ez a „kardélfogadalom“ Kalidâsa költő Raghuvamça-jának 13. énekében is szerepel. Daçaratha király második neje számüzeti Râma királyfit, kit a trón megillet és saját fiára ruháztatja a hatalmat. Csakhogy ez, Bharata, nem él az őt meg nem illető méltósággal, hanem bátyja javára őrzi. A hazatérő Râma hálásan magasztalja. Ifjú létére nem élt az atyjától adományozott méltósággal, mely ölébe hullott, hanem az én kedvemért, annyi év óta mintegy a kardélnek keserves fogadalmát állja vele. Stenzel és H. Kern

[1] Jahrbuch für romanische und englische Literatur. XI. (1870) 231, 232.

[2] Petrus ibn Râhib: Chronicon ed. Cheikho p. 107.

[3] A mesét kiadta Wsewolod *Miller*, Moszkwa 1902. Idézi H. *Kern* az amsterdami akadémia Verslagen en Mededeelingen-jeiben (1904) VI, 4 p. 23.

[4] Idézi Prym-Socin-t: Syrische Sagen und Märchen 25, 405.

[5] Monatsberichte der Kön. preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1869, p. 40. Az indus adatokat másodkézből vettem.

az ellentmondó magyarázatok közül a következőt fogadják el. A kardélfogadalom eltiltja a férjet a nejétől; Bharata most mintegy férje volt a királyi hatalomnak és mégsem élt vele.[1]

H. Kern idevonja még Katharit-sagara-t (Aldaar Taranga 17, 64). Dharmaguptának lánya, Somaprabha, megesküszik, hogy nem lesz férje. Atyja holt hirét költi. De midőn a háztetőről ünnepet néz, beleszeret az ifjú Guhacandra. A király támogatja az ifjú leánykérését. Somaprabha rááll, ha férje soha nem közeledik hozzá. Az ifjú megfogadja. De a nász estéjén atyja biztatja, hogy senki sem tilthatja őt el a nejétől. Somaprabha szeme szikrát hány: apósa ijedtében meghal. Guhacandrának úgy rémlik, mintha a halál istennője lépett volna be a házába; úgy él nejével, mintha kardélfogadalom állana fönn köztük.[2]

Az arabs irodalmi példák közül legismertebb az Aladin és a csodalámpáról szóló 1001 éjszakai mese. Aladin megkérette Bedr-el-Budur királyleányt, a „Holdak holdját". Midőn a király, igérete ellenére, a vezir fiának adja lányát, Aladin a nászéjszakán csodalámpája segítségével saját lakására varázsolja a nem teljesen házas párt, a vezir fiát künn a hideg árnyékszékben dideregteti, maga pedig egy ágyban hál Bedr-el-Budur-ral, de kettejük közé ruháját és kardját teszi. Ezt megismétli, míg a király föl nem bontja a tervezett, de végre nem hajtható házasságot.

Hasonló vonást tüntet föl az 1001 éjszaka egy másik meséje: Szejf-el-Muluk és Badiat-el-Dzsamal. Szejf-el-Muluk kiszabadítja Daulet Chatûn herczegnőt, ketten elmenekülnek tutajon. Egész útjukon Szejf-el-Muluk maga mögé fekteti a herczegnőt, közibük kardját teszi, úgy hogy, ha visszafordul is, kard választja el a lánytól.

De van tanuságunk rá, hogy ez a szokás mindmáig él az arabs nép tudatában. Erre vall a középarábiai népies elbeszélés Anîsz-el-Fâdhil sajátságos lánynézőjéről. A szépségéről hires Zénath-el-Muvâszif épp róla álmodik, midőn öreg szolgálója már be is vezeti az ifjút. Leoldja kardját és egymás közé helyezi. „Mért teszed?", kérdi a lány. „Nem jöttem", szól Anîsz, „hogy tilos dolgot végezzek". Együttlétüket megénekli: három napig időztem Zenath oldalán, megtartóztattam lelkemet, de gyümölcsének ízét mégis élveztem.[3]

A héber nyelvű irodalomnak öt ismert adata közül három Európában, sőt kettőjük valószinűleg európai hatás alatt keletkezett. Egy héber nyelvű gyűjteménynek egyik meséje egy szegény és egy gazdag testvérről szól. A gazdagnak lánya beleszeret a szegénynek fiába. Középre tett karddal együtt hálnak. A kardot a gazdag atya a szegény ifjú jóhiszeműségé-

[1] *Stenzler:* Das Schwertklingengelübde der Inder, Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft 40 (1886) 523—525. H. *Kern:* Beteekenis en oorsprong von 't Asidhārāvratam der Indiers. Az amsterdami akadémiabeli Verslagen etc. IV, 6, p. 21—30,

[2] Ugyanott 270.

[3] Diwan aus Centralarabien, gesammelt, übersetzt und erläutert v. Albert Socin herausg. v. Hans Stumme. Leipzig 1900. Arabs szöveg I, 265 (10), 266 (34); német fordítás II, 131, 132.

nek tudja be és (számos meseszerű fordulat után) hozzáadja a lányát. A mesének héber előadása hemzseg a gallicismustól; kifejezésével együtt a franczia népi gondolkodástól nyilván az inditékait is kölcsönözte.[1]

A másik adat azért nevezetes, mert nem szó, hanem kép őrizte meg. A párisi Bibliothéque Nationale 1388. sz. képes haggádat foglal magában. (Haggádának nevezik a pászkaünnep első két estéjére való héber imarendet.) A rajzokat közzétette Moise Schwab. A hagyomány szerint az egyptomi rabság gyötrelmei közé az is tartozott, hogy a rab zsidók, nehogy gyermeküket a vízbe dobják, tartózkodtak a házas érintkezéstől. A szövegnek „abstinentiá"-t jelentő héber szavához a kép álló férfiút és nőt ábrázol, kik közt földbe szúrt kard mered, akkora mint ők maguk. Érdekes ezt a képet összehasonlítanunk a Bibliothèque Nationale-nak egy XIII. századi Tristan kéziratával. Itt pazar és gyermetegségében hatásos miniature jeleníti, mint lesi ki Marke király az alvó Tristan-t és Iseut-t. Ülve aluszszak, közéjük kard van szúrva, mely a dűlő alakoknak feje fölé emelkedik.[2] Moise Schwab, a képes haggáda kiadója,[3] vizsgálódásában oda jut, hogy az ábrák szerzője valószinűleg egy XVI. századi olasz, nem-zsidó „művész". Mindenesetre valószinű, hogy a rajz európai művészeti mintát követ és nem zsidó hagyományt.

Sajátságos a harmadik európai héber adat. A zsidó szertartástörvény szerint a nő havi tisztulása idején a házas érintkezés tilos. Zerachjah Hallévi, XII. századi, később francziaországi rabbi, az erre vonatkozó utasitásait és tanácsait versbe szedte, melynek egyik szaka így szól: tisztulás idején a nő vánkosára éles kardot tégy.[4] Úgy látszik, hogy Zerachjah Hallévi a thalmudi legendának egy mindjárt tárgyalandó vonását értékesiti az egészségügyi ritus javára.

A régebbi hagyományos irodalom szintén ismeri a szétválasztó kardot. Egy a X. század tájáról való legenda elbeszéli, hogy Mózes elvette az aethiops király özvegyét, de karddal különitette el magát tőle.[5] Ez a monda valószinűleg csak utánzata, átalakitása egy régiségénél fogva nevezetes hagyománynak, mely Dávid királyt menteni kívánja. A Szent Írás olvasóit bántotta, hogy Dávid király visszavette feleségét, Michalt, Saul leányát, jóllehet távollétében már másnak, Paltiél-nek lett neje.[6] A III. századnak legtekintélyesebb palaestinai zsidó tanítója, Rabbi Jochanan, azzal a magyarázattal csillapítja az erkölcsi fölháborodást, hogy Paltiél

[1] Kiadta Israel Lévi, Revue des Études juives 35. k. (1897) 65—83, héberül, franczia fordítással.

[2] Közli: Suchier és Birch—Hirschfeld: Geschichte der französischen Litteratur 112 és 113 ll. közti képmelléklete.

[3] Revue de Études juives 45 (1902); a kép: 125. l. 22. ábra.

[4] Reifmann: R. Zerachjah Hallévi története (héberül), Prága 1853, 19. o. Ezt az adatot is Goldziher tanáromnak köszönöm.

[5] Jellinek: Bet-ha-Midrasch. Leipzig, 1853. II, 6. Az adatokat összeállítja Gaster, Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums. (1880), 127.

[6] I. Sámuel 25, 44 és II. Sám. 3, 15.

kardot szúrt maga és Michal közé, kijelentvén, hogy a ki „ezt" megcselekszi, átszúratik evvel a karddal. Az erkölcsi magauralomnak következő ranglétráját állapitja meg: alul József, a ki a házasságtörő csábitás elől kitért; fölötte Boaz, a ki Ruth könyvének elbeszélése szerint az éjszaka hosszat lábainál alvó Ruth ellen nem vétett; legfelül Paltiél, a ki éveken át karddal különitette el magát vele együtt háló feleségétől.[1]

Ez utóbbi adat azért nevezetes, mert a keltezhetők közül a legrégibb: legkésőbben a Kr. u. III. századból való.

A karddal való elválasztásnak módja, eredete és hazája.

A fölsorolt vonásokból több, némileg eltérő képet állithatunk össze. A kardtétel igéje (rak, leto, geleit, laid, legt, leit, mese, [olasz] posa stb.) kétségben hagy a felől, letették-e vagy ágyba beszúrták-e a kardot. Mind a két ábrázolás: a Tristan-é és a haggadabeli a kardot *leszúrva* tünteti föl. A R. Jochanan használta na'acz ige is beszúrt kardról tanuskodik. Sajátságos elem lép föl az osszét mesében: a férfi a kardját, a nő az ollóját veti közbe. Aladin a kardon kívül ruhájával is különíti el magát a herczegnőtől. Sokkal jellemzetesebb részletekkel szemlélteti a képet az Eddának Brynhild-dala:

Das Schwert legte das goldgeschmückte,
Der mächtige König (scil. Sigurd) mitten zwischen uns,
Mit Feuer aussen die Ecken belegt,
Mit Eitertropfen innen bestrichen.[2]

Olasz népmesében a kard helyett szalmaszál különíti el az együtthálókat; Pio Rajna szerint[3] ez is bizonyitaná, hogy minden átalakul, semmi sem vész el. Ezen változatok közül csak az Eddának a kardra kent vércseppjei tartozhatnak komolyan az elválasztás szertartásához, mert azt jelzik, hogy annak is vére hull, ki a kardot nem tiszteli.

Áttekintve az adatok sokaságán, világosan látjuk, hogy a kardnak jelképes a jelentősége. Wolfdietrich ugyan valóságos anyagi akadálynak tünteti föl: „a ki nem tiszteli, megsebzi magát", hasonlóan a latin legenda királya karddal él, hogy még, ha akarná is, ne közeledhessék nejéhez, ámde Wolfdietrich kardját elröpiti a pogány herczegnő, a király pedig nem bizhatik föltétlenül a kardjában, hisz hideg vizet is tartogat érzékisége lehütésére. Tényleges akadály tehát a kard nem lehet, csak jelkép. Minek a jelképe?

Liebrecht azt gyanitja, hogy az ércz általában a gonosz szellem ártalmatlanná tételére szolgál, varázsűző.[4] Ezt a föltevést erősitené az osszét mese, melyben nemcsak kard, hanem olló is őrködik az együtthálók erkölcse

[1] Bab. Szanhedrin, 19[b] 20[a].
[2] Simrock: Die Edda 1882[8] p. 191.
[3] Pio Rajna: Le Origini dell' epopea francese. Firenze 1884., 406, 407, 8. jegyz.
[4] Idézi Gaster, Monatsschrift für Gesch. u. Wiss. d. Judenthums 29 (1880) 126, 217; de az idézett hely (Zur Volkskunde, 106) nem szól az elválasztó kardról.

fölött. De teljesen erőtleníti az a következetesség, melylyel a kard mindig kirántva, csupaszon szerepel, sőt leszúrva, pedig a varázsűzésben benn maradhatna hüvelyében.

Simrock a kardban az erkölcsnek, a törvénynek jelképét látja, mely az együtthálókat eltiltja egymástól. A barátságmondában (Amicus és Amélius, Engelhard) a baráti iránt kötelesség győz, a szerelmi mondában (Tristan) a szerelem diadalmaskodik az erkölcsön, a kardot ámításra használja.[1]

Idevág talán egy házassági szertartás, melynek a leghíresebb arabs lovagregény, az Antara őrzi a nyomát. Ablát, Antara menyasszonyát, mielőtt vőlegényéhez viszik, karddal övezik, a kardot ő később kezébe veszi, majd pedig az anyja ragadja ki kezéből.[2] Tehát a menyasszonyt karddal díszitették, melyet — talán a nász előtt — elvettek tőle. A kard ily összefüggésben a szűzi hozzáférhetetlenségnek lehet a jelképe. De az Antararegény — úgy látszik — nem ismeri a hálótársakat elválasztó kardot, mert több „mariage blanc"-nál nem veszi igénybe ezt a szimbolumot.[3]

Simrock föltevése szerint a szerelmeseket elválasztó akadályt nemcsak kard, hanem pl. (Hero és Leandernél) víz vagy más is szemléltetheti; az osszét mese ollója, sőt az olasz mese szalmaszála is erre volna magyarázható.[4]

H. Kern fokozatos árnyalatokat igyekszik megkülönböztetni. A kardban titkos erőt hittek élőnek, mely önmaga megtorolja a bűnt. Hivatkozik a latin Amicus és Améliusra, a hol Amicus a csábitgató nőt megfenyegeti: „Vide ne mihi aliquo modo appropinques, quia statim hoc ensi morieris". Kezdetleges fokon a kardot fetis-nek gondolhatták, melyben ördöngös erő lakozik, később a kardot a fegyveristentől lelkezve képzelték. A harczisten, isten létére, mindenütt jelenlevő; mindenüttlétének látható székhelye a kard.[5]

Ebből a kissé bonyolitott elméletből az fogadható el, hogy a kard azért alkalmas az elválasztásra, mert vele a tilos közeledés menten meg is torolható. Ezt fejezik ki a korra legelső adatnak, a III. századi zsidó legendának szavai: a ki vétkezik ebben a dologban, szúrassék át evvel a karddal. Erre a gondolkodásra vall az a régi friez szertartás, hogy a menyasszony előtt kivont kardot vittek, a mi, Grimm szerint, a férfiúnak pallosjogát jelképezte kötelességéről megfeledkező nejével szemben.[6]

Maradt-e ennek az irodalomszerte annyira elterjedt eljárásnak valamelyes nyoma a jogi gyakorlatban, vallási vagy egyéb intézményekben? Maradt. Igen nevezetes emlékét kutatta föl J. Grimm: „So wurde noch

[1] Karl Simrock: Die Quellen des Shakspeare Bonn 1872². I, 93, 94.

[2] Antar, Kairo 1306, X. köt. 19 (21. sor), 20 (20), 22 (8), 27 (18).

[3] Antar, Kairo 1306, X. köt. 28.

[4] Fernand Khnopff brüsseli festőnek egy pastellrajza (L'isolement), mely a mi 1902. nemzetközi tárlatunkban is szerepelt, egy ifjút és egy meztelen nőt ábrázol, kik közé férfiúalak pálczával kezében áll, jelképezve a két nemet elkülönítő társadalmi törvényt.

[5] Amsterdami akadémia: Verslagen en Mededeelingen IV, 6. 1904. p. 29, 30.

[6] Rechtsalterthümer 167, 168.

1477. bei vermählung der Maria von Burgund mit erzherzog Maximilian, als dessen bevollmächtigter, Ludwig pfalzgraf von Veldenz gestiefelt und gespornt das hochzeitliche bett beschritt, ein *nacktes schwert* zwischen ihn und die braut gelegt".[1] Ez a történeti valóság meglepően egyezik Sigurd mondájával, a ki Gunnar-nak szerzi Brynhildet, valamint egyezik Amicus és Amélius meg Engelhard példájával, a hol a párbajvívó barátot a násznál a hasonmása helyettesíti. Feltűnő, hogy Brynhild mégis férjének tekinti Sigurd-ot és érvényesnek a vele kötött házasságot.

Ha Jókai a meséjét („A ki a szivét a homlokán hordja") a valóság szálaiból szőtte volna, akkor az elválasztó kard törvényszerű tartozéka volna a mekkai zarándoklás idejére kötött házasságoknak. Csakhogy az iszlam és arabs néphagyomány ismerői mitsem tudnak minderről.

Bédier szintén intézményszerűnek tünteti föl a kardot, mikor a kémkedő királyt ekkép szólaltatja meg: „Ha eszükvesztetten szeretnék egymást, tették-e volna ezt a kardot maguk közé? Nem tudja-e mindenki, hogy egy meztelen penge, mely két testet elkülönít, őre és kezese a tisztaságnak? Ha eszükvesztetten szeretnék egymást, oly gáncstalanul pihennének-e?"[2] De evvel a részletező megokolással Bédier túlmegy azon a jogon, melyet mintája, Béroul Tristan-ja reá ruházott.

Az európai mondák oly kevéssé tekintik a karddal való elválasztást intézménynek, hogy az együtthálók egyike gyakran csodálkozik a kardon és azt hiszi, illetőleg elhiteti, hogy az idegen országból vett szokás (P. Amicus és Amélius, Engelhard, Orendel); Strassburgi Gottfried-nál a vadász boszorkányságnak nézi.

Ellenben teljesen megszilárdult intézményként jelentkezik az indus kardélfogadalom. Korra is legközelebb áll a legrégibbhez, a III. századi zsidó legendához. Merőben valószinűtlen, hogy Palaestina volna ennek a szokásnak hazája. Semmi gyökere sincs a zsidó talajban, valóságos vándorsziklaként bukkan föl rajta. Ellenben a „kardélfogadalom" az ind képzetalkotás, nyelvhasználat eleme, kedvelt metaphorául szolgál az önmegtartóztatásra, az uralomról való lemondásra. Jóllehet az általánosító föltevés, hogy az indusok az összes nemzetek helyett magukra vállalták a kitalálás (inventio) tisztjét, tisztára tudós babonának tűnik föl, ezúttal nyomozásunk mégis Indiába vezet. Régtől élhetett Indiában a karddal való elkülönödés önsanyargató szokása, ha már a III. században útat találhatott Palaestinába. Kern indogermán eredetűnek hiszi.[3] De akkor, tekintve az arabs, héber, syr, kaukázusi és egyéb példákat, inkább általánosan emberi tulajdonnak mondhatnók. Valóbbszinű, hogy ez az erős, érzéki, szemléltető vonás megragadta a népképzeletet és behatolt a meseköltés távol széléig. A mi magyar irodalmunkról jóformán kétségtelen, hogy ezt a világirodalmi motivumot idegenből átvette.

Heller Bernát.

---

[1] Rechtsalterthümer 170.
[2] Bédier: Le Roman de Tristan et Iseut. Paris s. a. 150.
[3] U. o. 28, 29.

MÉG NÉHÁNY SZÓ AZ ÁLLÍTÓLAGOS SUMÉR TIGIN MÉLTÓSÁGNÉVHEZ.

Galgóczy János úrnak az Ethnographia legutóbbi számában közölt válaszára a következőket jegyzem meg:

A Cuneiform Texts from Babylonian Tablets éppen olyan vállalat, mint volt a Rawlinson-féle gyűjteményes kiadás, mely átírás *nélkül* közli a British Museum ékiratos tábláit. A VI. kötetet tényleg *Pinches* másolatai alkotják, a XIV. kötetet pedig *Thompson* rendezte sajtó, illetve kőnyomat alá. Tehát a Babylonian Tablets kiadójára nem lehet hivatkozni akkor, a mikor a kiadott ékjegyek olvasata, vagy átírása körül forog a kérdés. *Meissner* a Mittheilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 1904. évi 3. füzetében széljegyzeteket adott a B. T. XIV. kötetéről, melynek közleményei közül *Meissner* írta át latin betűkre az ékjegyeket. *Meissner* megbízhatóságára azonban elég világot vet csak az a három jegycsoport, melyre *Galgóczy* úr mint főbizonyítékra támaszkodik.

Az első jegycsoport: TIG-BIL-ḪA = ku-up-pu-u, mely *Meissner*-féle átírás alapján veszi *Galgóczy* úr készpénznek azt, hogy az első ékjegy sumér hangértéke TIG. Méltóztassék betekinteni *Delitzsch* és *Muss-Arnolt*, az assziriológia legkiválóbb lexicographusainak szótáraiba, hol a „kuppu“ gyök alatt a kérdéses jegycsoport idéztetik; *Delitzsch* p. 347. b. így közli: TIK.NE[bez.GU.BI].ḪA, *Muss-Arnolt* pedig p. 421. a: TIK.NE[orGU.BI].XA; a mi azt jelenti, hogy TIG-BI[BIL]-ḪA nem lehet a jegycsoport. Vagy sumér értékű szóval van dolgunk s akkor Gu-bil-ḫa olvasandó, vagy asszir értékűvel, mely esetben TIK-NE-ḪA a hangzása. Remélem, hogy *Meissner*-rel szemben *Delitzsch* és *Muss-Arnolt* megállják helyüket mint döntő birák.

Ám nézzük meg közelebbről a másik két jegycsoportot, melyre *Galgóczy* úr hivatkozik. A B. T. VI. kötet 10. lapjáról, (a mi sajtóhiba, mert a 12. lapon áll) idézi *Meissner* TAG-NA-[TI]G-EN-NA és a XIV. kötet 16. lapjáról TAG-NA-TIG-EN[!]NA jegycsoportokat. Az elsőben [TI]G s a másodikban EN[!] csak *Meissner* emendatiója; az egyik tábla (a VI. kötetben) éppen a képzelt [TI]G helyén el van törve s a töredékből nem látható annyi vonás sem, hogy csak a zárójelen kívül hagyott G hang is következtethető volna; a másik csoportban pedig (a XIV. kötetben) a *Meissner* által EN-nek olvasott, s azért általa „megfölkiáltójelezett“ szótag helyén a *legtisztábban*, a *legvilágosabb módon olvasható* ***BI***[KAŠ] jel áll, a mi, nézetem szerint, mint phoneticai indicatio a legfényesebb bizonyítéka annak, hogy az első helyen közölt jegycsoportban *Delitzsch* és *Muss-Arnolt* vagylagos olvasata közül tényleg csak a GU-BIL-ḪA olvasatnak van reális értéke. Tehát *Meissner*-re, ki tört helyen is el tud igazodni és a világosan közölt szótag helyett egyebet képes — ha fölkiáltójellel is — olvasni, ebben az esetben nem lehet bizonyítékokat építeni. *Meissner*-en kívül még másoknál is megvan a helytelenül használt TIG(K) olvasat; így *Küchler*-nél (Beiträge zur Kenntniss der ass. bab. Medizin. Leipzig 1904) p. 85. TIG-ŠA-ḪAR-RA, p. 102. TIG-ÍN-NA, p. 103. TIG-GAL és TIG-TUR, vagy *Behrens*-nél (Ass. bab. Briefe religiösen Inhalts.

Leipzig 1905) p. 6. jegy, amelu TIK-EN-NA, de ha egyrészt a hiba csak hiba marad, akárhányan követik is el, úgy másrészt mindezek csak a szó benső tartalmi értékével törődtek, nem pedig hangtani vonatkozásával nyelvészeti összehasonlitás czéljából.

Mielőtt azonban további bizonyításba bocsátkoznám, szükségesnek tartom közbevetve megjegyezni, hogy az egyedül helyes valónak megfelelően nem szabad „sumir"-t, hanem csakis „sumér"-t lehet mondani és irni. *Hommel,* Grundriss der Geogr. und Gesch. des alten Orients I. állandóan „sumerisch" kitételt használ, *Delitzsch,* Wo lag das Paradies p. 196 „Šumêr", *Weissbach* 1898-ban írta munkáját: Die Sumerische Frage. *Fossey,* Manuel d'Assyrologie: Šumer és sumérienne, *Pinches,* The old testament in the light of the historical records: Šumer and Šumerian, és a többi szaktudós mind „sumer"-t ir; minthogy pedig az ékjegyek šu-me-er szót tüntetnek fel, bizonyos, hogy az összevonásban hosszú ê hangzott, melyet mi „sumér"-nak mondunk.

Ezen közbevetett megjegyzés után pedig örömömnek adok kifejezést, a miért *Galgóczy* úr észrevette, hogy nagyon óvatosan szólok a „sumérnak nevezett nyelvjárásról". Bizony óvatosan. Cseppet sem befolyásol engem a tábor *nagysága,* mely a sumér zászló körül csoportosul, s *Galgóczy* úr tudja jól, hogy adhuc sub judice lis est! Most, e viszonválasz keretében nem szólhatok erről a kérdésről; nem akarok magam elé vágni időszerütlen fejtegetéssel s nem terjeszkedhetem ki jelen alkalommal az ékirás eredetének kérdésére; itt csakis a vita tárgyát képező egyetlen jegyre tehetem meg megjegyzéseimet.

Birálatomban különbséget tettem a kérdéses jegy asszir hangértéke (TIK) és a „sumérnak nevezett nyelvjárásbeli" hangértéke (GU) közt. *Galgóczy* úr *Meissner* révén szerzett positiv s közvetetlen bizonyítékra hivatkozva, válaszában a TIK szótagértéket is „sumérből vett kölcsönzés"-nek tekinti.

Az egész sumérologia azon az alapon épült fel, a melyet félszázaddal ezelőtt *Oppert* — *Hincks* és *Rawlinson*-tól teljesen függetlenül — helyezett el avval a felfedezésével, hogy az ékirást nem a babiloniai semiták hozták létre, mert a jegyeknek olyan hang- és szótagértéke van, mely nem felel meg a jegy asszirbabiloniai (sémi) jelentésű hang- és szóértékének; sumérnak nevezte el azt az állitólag a turáni nyelvcsaládhoz tartozott népet, mely az ékirást létrehozta, s melyet a hódító sémi faj az őslakosság leigázásával szintén átvett, megtartván az ékjegyek eredeti hangértékét.

Hangsúlyoztam az imént, hogy most még nem akarok e tárgyról bővebben szólni, s így föltételezve e theoria helyes voltát csak azt az egy kérdést vetem föl: ki van-e zárva annak a lehetősége, hogy a babiloniai semiták olyan fejlettségi fokon vették át az ékirást a suméréktől, a mely fokon a meglevő jegyek által nem voltak képesek mindent kifejezni, a mit csak akartak s így kénytelenek voltak sumér csapáson indulva új jegyeket is alkotni? E kérdés jogosultságát semmiféle érvvel elütni nem lehet, főleg ha tudjuk, hogy az idáig kiásott legrégibb emlékek közt sem akadunk egészen tiszta sumér-szövegű felirásra, mely teljesen ment volna minden semitizmustól. E kérdésből kiindulva tartsuk szem előtt azt a tényt, hogy az ékirás eredete képirás volt s akkor a szóbanforgó kérdésben megtaláljuk a kifelé vezető útat, mely eredményhez juttat.

A TIK, GU ékjegy ez idő szerint ismert legrégibb képjegye megtalálható Thureau Dangin, Recherches zur l'origine de l'Ecriture Cunciforme. Paris 1898. czímű munkájának 352. sz. a. Ez a kép már a fejlettség bizonyos fokát mutatja, a mikor az eredeti primitiv rajzból már csak a főbb körvonalak jeleztettek, de mégis világosan mutatja, hogy vizzel telt fölforditott nyakas korsó képzetét van hivatva fölkelteni. E jelentést a legtermészetesebbnek fogjuk találni, ha tudjuk, hogy szótagértéke TIK, mely az eredeti és hamisitatlan sémi gyökü szóból: TIKKU-ból származik, mely kiöntést, kifolyást jelent (l. *Delitzsch* szótárában p. 712. a. közölt idézetet: kima mê nâdi ina tiki liktuú = mint a tömlőnek vize kiöntés által menjenek tönkre).

Ezen eredeti jel alapján tovább dolgozott a képzettársulás, mely a rajzban csatornával egybekötött folyót is látott s megalkotta a jel ideogrammatikus asszir értelmét: ahu és kišadu = folyópart; šisîtu = kiáltás, jajgatás (ha az ár túllépi a partot s pusztulást okoz); sukku = gát; sikku és sikkatu = eltömés, elzárás, czölöp; sanâku ša dalti = ajtó becsukása; továbbá: paḫru = gyülekezet (a medenczében összegyülemlett viz képzettársulása folytán) nalbašu = ruha, égbolt (Delitzsch: Himmelsvorderseite, Himmelsantlitz, bizonyára a babilóniai kosmogoniai képzet alapján, hogy a felső vizeket elzárja az égboltnak általunk látható része), mely utóbbi jelentésnek mintegy következménye: miḫictu = arcz, körvonalozás, bekerités, valamint maḫru és rêšu = első, fő. Azon egyetlen jel, mint ideogramma véve, fejezi ki mindezen értelmet, melyek közül a „folyópart" és „első" ugyan nagyon messze esik egymástól, de a feltüntetett lánczolatot figyelve meg, természetesnek fogjuk találni a képzettársulást, ha kiindulunk a képnek megfelelő alapjelentéséből, mely tiszta asszir gyöknek: tikku = kiöntés-nek felel meg. *Evvel pedig teljesen tisztázva van a TIK szótag benső összefüggése a betüalakzattal s egyben az utóbbinak asszir eredete.*

De vajjon mit jelent a GU? A syllabárisok nem nyújtanak erre nézve eddigelé semmiféle felvilágositást, de *Halévy, Ball* és *Sayce* kimutatták (l. Muss-Arnolt p. 208. a.), hogy gû = qû = gabona (gaah = emelkedni, nőni gyökből), a mely gyök szintén hamisíttatlan sémi gyök s értelme teljesen födi a szóbanforgó ékjegyet, mint ideogrammát: azon növény, mely a folyók partján, csatornák mentén elterülő mezőkön van = gabona = gû.[1] Igaz, hogy ez a szó nem sumér s így a kérdéses ékjegy szótagjelentései közül még ezt az egyet is asszir, illetve sémi eredetű szótagokhoz reklamálom, de hát ezek oly tények, melyekkel szemben csak beismerésnek van helye.

Ugyanezen ékjegy GU = gabona jelentését bizonyítja, noha a TIG hang-

[1] Ez a gabonát jelentő GU ideogramma rendszerint sammu = növény determinativummal fordul elő. De GU még alpu = ökröt is jelent, vagy mert növésével kiemelkedik a gulyából, vagy talán mert folyók mellett volt a legelő; GU-GAL = nagy ökör, mely a gulya élén jár, azért jelenti GU-GAL a vezért is, mint a ki elöljáró szerepet játszik. GU-GAL azonban amelû determinanssal „pap"-ot is jelent; így mondja *maga Meissner*, Supplement zu den assyrischen Wörterbüchern p. 27. a.: „gugallû bezeichnet auch eine speciell priesterliche Würde; ana bâb bit (il) Bêl-iddin (am.) gu *(geschrieben tik)*-gal-lum ipkidi = nach dem Thor des Hauses des Priesters B. bestellte er sie." Bizonyára a templom papjainak főnöke, vezetője jutott e czímhez.

értéket idézi, maga *Meissner* is három lappal utóbb, mint a honnan *Galgóczy úr* érveit merítette, mondván: „TIG-GAL, TIG-TUR, TIG-ŠA-ḤAR-RA . . . sind wirklich Vegetabilien", holott *Küchler* (Bab. Medicin) a harmadikra kimondja (p. 85 és 131), hogy „eine Getreideart" megtoldva avval a föltevéssel, hogy „megőrlött", a két elsőre pedig bár nem egész határozottsággal, hogy „grob und fein gemahlenes Mehl", a mi azonban oda igazítandó ki, hogy nagyszemű és kisszemű gabona. Ha pedig ők maguk elismerik, hogy ezen ékjegy abban a jegycsoportban gabonafélét jelent, úgy igazán nem kellett volna e jegyet TIG szótaggal átírni, mikor gabonát a GU jelenti.

Ennél azonban még sokkal erősebb bizonyítékot szolgáltat a GU + UN egyesített ékjegy, mely „biltu" értelemre és csak mint ideogramma fordul elő. *Jensen* (KB. II. p. 168) nem írja át ezen ideogrammát, mely abban az összefüggésben talentumot (mérték) jelent, az asszir biltu szóval, hanem jegyzetben mondja: Aussprache in der Bedeutung „Talent" unbekannt. A szótárak szerint biltu = Ladung, Last, Steuer, Abgabe, Tribut, Ertrag eines Feldes, Leibesfrucht, Talent. Mi lehet ezek közül a biltunak megfelelő GU + UN ideogramma eredeti jelentése? Az első alkotórészt már ismerjük: gabona; a második, szerencsére, csak kettő, illetve három jelentésre használtatik mint ideogramma; még pedig: nišu = emberek, nép, lakosság; mâtu és kalamu = ország. E szerint GU + UN nem lehet egyéb, mint az ország gabonája termése. Ezen jelentést a képzettársulás átvitte a hadisarczra, adóra (melyet a hódító számára kellett beszolgáltatni), teherre és talentumra is (talán azon a réven, hogy bizonyos mennyiségű gabona volt beszolgáltatandó, mely mennyiség utóbb mértékegységnek vétetett). Hogy a hadisarcznál a biltu = GU + UN = termés volt, bizonyosnak mutatkozik abból, hogy a történeti feliratokban állandó kitétel gyanánt fordul elő egymás mellett „bilta u madatta elišunu ukin = adót és sarczot vetettem ki rájok", de a hol részletezve van a sarcz, mint pl. Assurnasirpal monolith-feliratának 6., 8., 19., 52. soraiban: X város sarcza volt: juhok, borok, bronzedények stb., ott a sarcz, mint egyesítő kifejezés, madattu kitétellel fordul elő; gabona, mint hadisarcz külön kiemelve sehol nem említtetik, már pedig el nem képzelhető, hogy a hazájától messzeföldön járó hódító sereg élelmezésénél elsősorban ne lett volna gabonára szükség. Kétségtelen, hogy a GU + UN ideogramma alatt a felírások a város vagy ország termését értik.

Nem hagyhatom itt említés nélkül az asszir gunnu szót, mely Sargon hengerfeliratának 18. sorában fordul elő: muballiku gu-un-ni-šu, mely szót úgy *Peiser* (KB. II. p. 42), mint *Lyon* (Keilschrifttexte Sargons p. 32) fordíttatlanul hagyja, holott az előadottak alapján s az összefüggésből is kitűnik, hogy jelentése: kiürítette, kifosztotta magtárait.

Mindezekből levonva a következtetést, látjuk azt, hogy a kérdéses jegy egész teljességében és eredetében a babiloniai semiták tulajdona, hogy valamennyi szótagértéke és ideogrammatikus jelentése a TIK eredetre vezetendő vissza, hogy még az egyetlen GU sem sorolható a sumérnak nevezett nyelvjárásba, hanem még ez a GU is egész valójában asszir szó, mely *mint ideogramma szerepel a sumérnak nevezett ideographikus jegycsoportokban, de a szótagos írásban mindig és mindenütt csak TIK hangértékkel bírt.*

Ez érdemleges válaszom Galgóczy úrnak.

A mi további megjegyzéseit illeti, azokra röviden válaszolhatok. A Bit Jakin tekintetében félig igaza van, mert tollamból igazán észrevétlen csúszott ki a város szó tartomány helyett, de az idézett szövegben tényleg nem Dur-Jakin áll, hanem Bit, még pedig Ê ideogrammával.

A hosszú *e* és *í* használatára sem terjeszkedem ki bővebben, hiszen csak *Delitzsch* grammatikájára kell utalnom, s bárki meggyőződhetik róla, hogy az asszir-babiloniai nyelvben úgy írásban, mint kiejtésben meg volt különböztetve nemcsak az *í*, hanem az *e* is, s hogy mindkettőnek a hosszúsága akként lőn feltüntetve az írásban, hogy vagy maga a hangzó, vagy az utána következő mássalhangzó megkettőztettetett. *Delitzsch* (tehát a német iskola főképviselője) még 1874-ben Ilamtu-t írt (Assyrische Studien I. p. 119), holott 1881-ben már Êlamtu-t (Wo lag das Paradies p. 217) s 1889-ben megjelent grammatikájában véglegesen sikra szállt a hosszú ê mellett. Az angolok pedig, hogy épp a kezem ügyében levő Transactions of the Society of Biblical Archelogy V. kötetét (1877. évf.) idézzem, a mellett hogy (p. 329) helyesen föltüntetik a „zi-i-bu"-nak megfelelően „zî-bu" átírással a hosszú *í*-t, helyesen adják vissza az *e* hangot is, midőn (p. 442) „EN-ZU"-t írtak; legújabban pedig *King* (Annale of the King etc.) átírásában (p. 5) Kashshî (a szövegben levő: -ši-i jeleknek megfelelően), Kutî (a szövegben: -ti-i) Lulumî, (a szövegben: -me-i), holott (p. 113:) Lulumê áll, minthogy az utóbbi hely szövegében csakugyan me-e látható.

Ezek után pedig éppen nem látom be az angol vagy német iskolát követő conventióról mondottak jogosultságát, s így teljes egészében fentartom, sőt a felhozott bizonyítékokkal megerősítem s most már minden óvatosság félretevésével kijelentem, hogy véleményem szerint a kérdéses jegycsoport nem TIG-ÍN-NA, hanem GU-EN-NA, mely jegycsoport nem három — illetve két — szótagból álló egyetlen sumér szót tüntet fel, hanem mint ideogramma csak fogalmi tartalmat jelez és šiknu ša nâri = vízügyi miniszternek olvastatott.[1]

Dr. Venetianer Lajos.

A „SZŰCS MARCSA" BALLADÁRÓL.

1896 telén a Bükk aljában, Heves megyében, gyűjtöttem népdalokat özvegy Erdődy grófnő birtokán, a csincsei tanyán. Onnan átrándultam fonográfommal a borsodmegyei Mezőcsáthra. Ez a kis város, meglehetősen elszigetelt helyzetével, tiszta magyar lakosságával sokat igért a gyűjtés szempontjából. Több napot töltöttem ott, felkutattam a dalolni tudó öregeket, de bizony az eredmény, legalább eleinte, nagyon kevéssé elégített ki. A régi dalok kimentek volt a divatból, a daloskör, négyes hangra, évek óta virágzik és sikerrel terjeszti a legújabb sütetű, sokszor legkevésbbé sem magyaros ízű úgynevezett népdalokat. Egyszerre azonban

[1] Érdekes különben, hogy Küchler (Bab. Medizin. p. 102) az IM-TIG-IN-NA jegycsoportot éppen a šiknu ša nâri alapján magyarázza, mely utóbbi kitételt azonban „Flusschlamm"-nak fordítja; Jensen KB. VI. p. 476 szintén agyagot lát az IM jegyben és iszapot a šiknu szóban, azon az alapon, hogy šakanu ige ülni, ülepedni értelemben is előfordul. A fentiek után fölösleges itt az ellenbizonyíték.

nagy örömömre azt hallom, hogy tudják ám ott Szűcs Marcsa történetét is többen, söt hogy ez a Szűcs Marcsa ott élt a városban, odavaló leány volt s ott halt meg 1822 körül. A hagyomány szerint kedvese ütötte agyon féltékenységből, azután beledobta a város határán kívül lévő kútba, ott találták meg utóbb a leány holttestét. S a mi még jobban és örvendetesebben lepett meg, az az volt, hogy állítólag a leányról szóló dalnak is *odavaló ember volt a szerzője, néhai Uj Péter;* ő írta nyomban Szűcs Marcsa halála után, tőle tanulták meg kortársai s terjedt el azután másfelé is a dal.

A legkedveltebb magyar népballadák egyikéről lévén szó, természetesen nagyon érdekelt a dolog, annyival inkább, mert az eset folklore-unkban unikum s másutt is kétségkívül a legnagyobb ritkaságok sorába tartoznék, ha egyáltalán előfordult valahol. Arra elég példát tudok, nemrég megjelent somogymegyei gyűjtésemben is utalok ilyenekre, hogy a nép ajkán termett, szűk helyi határok közt maradó dalnak nemcsak alapszövegét, hanem szerzőjét is sikerült kideríteni. De itt más esettel van dolgunk. Itt a költemény messze túlment a helyi költés határain s időben és földrajzi elterjedésben a népdal változásainak elég gazdag útját tette meg. Mindezeknél fogva méltán keltette föl nálam a nyomozó kedvnek azt a legmagasabb hőfokát, melyre csak a ritka fölfedezés tudata emel.

Kiss József és Tóth Elek helybeli tanítók és Bodolay István lelkész segítségével összeszedtem több asszonyt és férfit, a kik a balladát el tudták énekelni, nevezetesen: Kecskés József, Kürthi György, Pócsi Sámuel, Erős Sámuelné, Szabó Sándorné és ifj. Kapitány János ottani lakosokat. Magát a költőnek több rokonát is megénekeltettem, mint a kik szintén tudják a költeményt. Részint általuk, részint más forrásokból értesültem Uj Péterre és a költeményre vonatkozólag még a következő érdekes adatokról:

Uj Péter nem maga írta le verseit, hanem Vajda Szabó Ferencz most is ott élő ember bátyjának diktálta. Számos névnapi köszöntője és sírverse maradt fenn ilymódon, melyeknek egy részét mások is lemásolták s ezek ma is megvannak az illetőknél. Uj Péter összes költeményeinek Vajda Szabótól származó kéziratát a költő családja, majd pedig a másolónak fia is kegyelettel őrizték a költőnek 1886 január 8-án bekövetkezett halála után; ott jártomkor az egész gyűjtemény még sértetlenül meg is volt, pár évvel ezelőtt azonban egy Böszörményi Géza nevű műkedvelő folklorista, Jókai Mórra hivatkozva, elkérte azzal az igérettel, hogy ki fogja őket nyomatni s egy példányt küld belőle a családnak. Ez azonban nem történt meg, söt az említett egyén nem sokkal azután tudomásom szerint Amerikába vándorolt ki s a kéziratok alkalmasint elkallódtak keze alatt. A Szűcs Marcsáról szóló éneket szerencsére sikerült idejekorán lejegyeznem, különben az említett Kecskés József bemondása majdnem teljesen fedi az alapszöveget, mások is szinte szóról-szóra tudják, egyébiránt a helybeli változatokból is, mint a melyek az eredetivel szemben mind csak kevés különbséget mutatnak föl, az alapszöveg könnyű szerrel helyreállítható. A vers Uj Péter költése szerint így szól:

Mező-Csáth városa egyebet nem terem:
Minden fa tetején virít a szerelem,
Virít a szerelem, de senkisem szedi —
Ezt minden értheti, ki szívére veszi.

Estve van már, estve, hatot vert az óra,
Minden eladó lány készül a fonóba,
Készül a fonóba, utána a legény,
Egypár csókot ha kap, avval elmegy szegény.

Hej, szegény Szücs Marizs, ő is oda indult,
De felette az ég homályba beborult,
Beborult homályba, be is sötétedett,
Hol szegény Szücs Marizs el is tévelyedett.

Gyászt visel a holló fekete tollával,
Maga természete hozza ezt magával,
Gyászt visel: gyászt illet az a fekete toll —
Keresik Szücs Marizst, nem találják sehol.

Megtalálták Marizst keddre viradóra;
De szomorún jött fel sok szép leányzóra
Az a nap, a melyen megtalálták amott
Azon kútba, melyből szomjas gulya ivott.

Felvették Szücs Marizst, viszik sirja felé,
Jertek elő, lányok, teszik is már belé;
Lássátok, hogy mit szült a buja szeretet!
Nem irok több verset, irtam már eleget.

Felvette az árviz a tarjányi tölgyet,
Meghalt már Szücs Marizs, ráhúzták a föl-
Ráhúzták a földet, irták fejfájára, [det,
Hogy minden eladó vigyázzon magára.

Jertek elő, lányok, pennámmal mit irtam,
Minden vers közepén hármas jajjal sirtam.
Nem sirok, nem sirok, sirtam már eleget,
Úgyis tudom, rózsám, nem leszek a tied.

A költemény magában véve is több szempontból magyarázatra szorul; még inkább, ha tekintjük ama részleteket, melyek az alapszöveg változati alakulásaiban mutatkoznak. Legyen szabad oly tüzetesen foglalkoznom az itt felvetődő kérdések mindenikével, a mint a ritka eset méltán megérdemli és megkívánja. Látni fogjuk, hogy az Uj Péter szívéből született dal már ott helyben miként módosul, mint kezdődik meg rajta az a folyamat, mely a népköltés termékét időben és térben mindinkább eltávoztatja eredeti alakjától; s hogy e változások mily roppant arányokat öltenek, a mint messzebb és messzebb távozunk a forrástól. Sajnos, hogy a tanulságok sora nem lesz teljes, mivel a változatok sora hiányos. De így is több jelenséget fognak földeríteni, a mi eddig rejtvény számba ment, s igazolni fogják azt a rég hangoztatott tételemet, hogy népköltésünk titkaiba a változatok kataszterszerű pontos fölgyűjtése nélkül sohasem fogunk teljesen behatolni s minden következtetésünk, minden megállapításunk elhamarkodott hozzávetés lesz mindaddig, a míg ez a főfeladat megoldatlan marad. Ez az eset azonban a gyér kivételek közé tartozik. Itt biztos talajon mozgunk, mert a véletlen kezünkbe adta az érdekes titkok kulcsát, az alapszöveget. Nézzük tehát először is, hogyan viszonylik ez a lelet önmagában népköltésünk egészéhez; s azután, hogy a változatok miként viszonylanak az alapszöveghez és egymáshoz.[1]

A) Alapszöveg.

Látnivaló mindenekelőtt, hogy az alapszöveg nem igazi népballada. Igen kevés benne az elbeszélő elem. Nem mondja el magát az eseményt, a mely különben eléggé ismeretes volt Mezőcsáthon, hanem újabb népköltésünk általános divatja szerint csak egyes lirai helyzeteket emel ki, melyek az ismert eseményből fakadó hangulatok tükrözői. A dal szerkezete és előadásmódja azonban, mint egészen népies, a műköltéstől meglehetősen elütő, igen nagy figyelmet érdemel.

Az első versszak a palócz és matyó elbeszélő költésnek azon törvényét látszik követni, hogy a vers *a tárgy megjelölésével* kezdődjék. Ezt egy lirai kép

[1] A változatokat l. *Erdélyi*: Magyar népdalok és mondák. I. 378. l., *Szini* Károly: A magy. nép dalai és dallamai. 74. l., Arany—Gyulai: Népk. gyűjt. I. 212. l., u. o. III. 102; M. Nyelvőr IV: 96. és XIII: 48. *Kálmány* Lajos: Koszorúk II. 69. és Szeged népe III. 7., Ethnographia II. 226. l., továbbá saját többi gyűjtéseim (Somogy és Zala).

akarja kifejezni; a többi versszakokban azután elő van adva maga a történet, de ez voltaképp szintén csak képek sorozata, némi czélzásokkal Szűcs Marcsa esetére.

Az egész költeményen — a különben is költőietlen, száraz 5-ik és 6-ik versszakok kivételével — végighúzódik az ismétlésnek egy szabályos, mindig a sor felét kitevő neme, a mely rendesen a második sor végét átviszi a harmadik sor elejére (változatlanul, vagy csak szórendi változtatással).

A verselés gyakorlottságra vall. A nyelv többnyire hibátlan, népies, zamatos. Azt kell mondanunk: valóban kár, hogy Uj Péter a névnapok és halálesetek alkalmi költészeténél magasabbra nem tört s az igazi dalköltés köréből csak erre az egyetlen kisérletre szorítkozott. Ez azonban még akkor is számot tarthatna figyelmünkre, ha mint elszigetelt helyi költés emléke marad fenn s nem válik szülőjévé a változatok egész sorának, melyek Szűcs Marcsa szomorú esetét a dallam szárnyain elvitték a történet színhelyétől messze a magyar dal birodalmának minden részébe.

Legyen szabad mindenekelőtt a költeménynek már érintett lirai képeihez némi észrevételeket fűznöm. Ezek olyannyira a népköltés régi készletéből vannak merítve, hogy annak ismerete nélkül egyáltalában meg sem érthetők, sőt általa is csak hozzávetőleg, mert sajnos, hazai folklore-nk összehasonlító anyaga nagyon szegényes s így ily esetekben mindig rébuszokkal állunk szemben, melyeknél a megfejtés sok kívánni valót hagy fenn.

Az első versszak lirai képe véleményem szerint azt fejezi ki, hogy Mezőcsáthon annyi a szerelmes leány, mint fán a levél, mégsem választ magának kiki egyet, hanem a másét választja. Ez történt volna t. i. Szűcs Marcsa esetében. A magyarázatra nézve összevethető:

Szerelem, szerelem, átkozott gyötrelem,
Mért nem virágoztál minden fa tetején,
Minden fa tetején, diófa levelén,
Hadd szakasztott volna minden szegény legény!
(Erdélyi: Magy. népd. és mond. II. 143. l. Saját gy. Mező-kövesd.)

Ezen valószínűleg Szűcs Marcsánál régibb dal teljesen azt a verstani alakot sőt az ismétlésnek is ugyanazon fajtáját mutatja, mint költeményünk. A tartalom is rokon; költeményünk első versszaka mintegy felel arra a kérdésre, a melyet itt hallunk, megmondja, hogy Mezőcsáthon igenis *minden fa tetején virít a szerelem,* tehát *minden legény szakaszthat* (és lám, mégis baj van).

A *diófa* jelentőségére nézve is van mondani valóm. Népköltésünkben nagy szerepe van ennek a fának. Ez úgyszólván a magyar speciális házifa. Rendesen a házajtó előtt az udvaron és a telek végében áll egy-egy, innen a közmondás: „azt hiszi, övé mind a diófáig," t. i. hogy minden az övé. A dal tehát nem általában minden fára, hanem speciálisan a háztájék fájára, a diófára gondol.

Magát a szerelmet is jelenti mind a fa, mind pedig gyümölcse. Innen a kérdés:

Mért nincs minden lánynak út az udvarába,[1]
Aranyos diófa pitarajtajába?

[1] Némely változat *kút*-ról beszél; a változatok más része azonban, s éppen a legjobb dalvidékekről valók, (gyűjteményemben Borsodból és Hevesből) *útat* említ. A betűrímnél fogva is ez látszik eredetibbnek. A *kút* nyilván úgy keletkezett, hogy az előző *lánynak* k-ja félreértésből az *út* elejére került.

S ugyanazon dal végén a kérdés meg is van magyarázva:

Mért nincs minden lánynak igaz szeretete? [1]

A harmadik versszak egészen érthető költői képben azt fejezi ki, hogy Szűcs Maris — a fonóba menet — szerencsétlenül jár. Az ég beborult felette, be is sötétedett stb. Ez teljesen közkeletű költői beszéd a szerencsétlenség, baleset, gyász kifejezésére. A helybeli szájhagyomány, mint említettem, tudja is, hogy ez a besötétedés s utána az eltévedés mikép történt; a költő elégnek tartja itt is egyszerűen megérinteni az ismert eseménynek ezt a mozzanatát.

A negyedik versszak a leány halála után történő dolgokat mondja el: hogyan fedezik fel Szűcs Marcsa holttestét a kútban. Teljesen népies felfogással a holló említtetik, rokonaival együtt — varjú, csóka — a gyász madara. Tőle izen távol levő kedvesének az örökös rab:

Amott kerekedik egy fekete felhő,
Abban tollászkodik sárgalábú holló;
Várj meg holló, várj meg, hadd izenjek tőled
Apámnak, anyámnak, jegybéli mátkámnak.
Ha kérdik: hol vagyok, mondd meg, hogy rab vagyok:
A török udvarban talpig vasban vagyok.
(Erdélyi: II. 134. l. és másutt.)

Hagyományunk — mint egy helyt már megírtam — a hollót azért tartja gyászos madárnak, mert a holló elárulta Krisztust, mikor üldözői keresték; addig fehér volt, ekkor azonban Krisztus megátkozta, hogy azontúl fekete legyen. Ez a holló bűne, ezért ‚mossa holló a fiát' Krisztus halála napján, nagypénteken, s ezért mondja egy másik népdalunk csaknem szószerint úgy, mint Uj Péter költeménye:

A fekete csóka gyászt visel magáért,
Én is gyászt viselek barna galambomért. (Erdélyi: II. 131.)

Vesd össze még:

Jegenyefa tetejében
Ül egy holló feketében,
Gyászruhája engem illet,
Mert a rózsám már nem szeret. (Általános.)

Az ötödik versszak az egyetlen, a mely legalább túlnyomóan elbeszélő jellegű. Szerkezetre nézve is elüt a többitől. Az ismétlés hiányzik belőle; nehézkesebb is, mint a többi, egyrészt a visszamutató névmás kétszeri használata, másrészt a miatt, hogy a mondat két ízben is átmegy a következő sorra és végre, hogy a nép nyelvében szokatlan „leányzó"-val él.

A hatodik versszak eleje azt mondja még, hogy Szűcs Marist sirja felé viszik; azután, mint rendesen, ismét a lirai hangba megy át és a végén azt a tanulságot fejezi ki, a melyet minden népköltés, söt műköltés említ hasonló helyzetekben, hogy ime, mit művel a szerelem; végül pedig csupán a rím kedvéért magát a költőt szólaltatja meg.

[1] Más változatok szerint: *szereteje*. A magyarázat szempontjából mindegy.

A hetedik versszak első sora szerint az árvíz (nyilván a Tisza) felvette (értsd: meghaladta) a *tarjányi tölgyet.* Tarján szomszédos falu Mezőcsáthtal; a tölgy (értsd: tölgyerdő), melyet a vers említ, bizonyára még most is megvan a két helység közt. Különben a versszak további része Szűcs Marcsa temetését énekli meg, s ehhez újabb tanulságul azt fűzi, a mit ily esetekben a magyar népballada általában szokott fűzni, hogy:

„minden eladó lány vigyázzon magára".

Itt a versnek voltakép vége is van. Az utolsó versszak már teljesen fölösleges, különben ismét a lirai hangnembe s a végén szerelmi kesergésbe csap át.

B) Közelebbi változatok.

Szemlét tartva már most a rendelkezésünkre álló változatok során, azt tapasztaljuk, hogy az első versszak *csupán a helybeli változatokban* maradt meg. Egyik ily változat szerint az utolsó sor másként van:

Ki ezt meggondolja, jól szivére veszi.

Hogy a Mezőcsáthon kívüli változatok az egész első versszakot mind mellőzték, ennek két oka is lehet. Először: nyilván nem értették meg a képnek vonatkozását a tárgyhoz, hiába állítja, hogy: „ezt minden értheti". Másodszor: a vers éppen olyan jól, sőt jobban kezdődik a második versszakkal, mint az elsővel.[1]

Az összes változatok, szemben az eredetivel és általában a mezőcsáthiakkal, mind az eredetinek második versszakával kezdődnek. Az egész különbség annyi, hogy az első sorbeli ismétlés: *Estve van már, estve* a változatokban többnyire teljesebb lett: *Este van, este van;* továbbá, hogy ugyanott az óra nem *hatot vert,* hanem *hatot üt* (már egy mezőcsáthi változatban is), vagy *hétre jár.* Egy palócz változat, melyet Lapújtőről ismerünk (Nyelvőr XIII: 48), elhagyja az ismétlést: *Este késü, lelkem,* hatot üt az óra.

A második sor nem változott Szininél, Erdélyinél és az említett palócz följegyzésben. A harmadik és negyedik sort azonban a többi változatok elhagyják s helyettük az eredetiből a harmadik versszak két első sorát veszik át némi különbséggel:

Szegény Szűcs Marcsa is oda indult volna,
Ha az ég felette be nem borult volna.

Egy helyt a határozó szó elmarad és az ég jelzőt kap:

Ha a csillagos ég be nem borult volna. (Lapújtő.)

A mi a két versszak összevonását illeti, ilyenre számtalan példa van minden nép költészetében. Nálunk talán legismertebb az, a mely Petőfinek *Fürdik a holdvilág* cz. költeményével történt, a hol az első és második versszakot a nép egészen hasonló módon új versszakká alakította.

[1] Épp ennek a második versszaknak az irodalomra is volt némi hatása, a menynyiben feltehetjük, hogy Arany Családi körének eleje:

Este van, este van, ki-ki nyugalomba!

az Erdélyi közlése óta Arany előtt is bizonyára ismeretes népballada kezdősorára támaszkodik.

Petőfi:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Méláz a haramja erdő közepében;
Sűrű a földön az éj harmatozása,
De sűrűbb két szeme könnyének hullása.
Fokosa nyelére támaszkodva mondja:
Mért adtam fejemet tilalmas dologra!

Nép:

Fürdik a holdvilág az ég tengerében,
Bújdosik a betyár erdő sűrejében,
Baltája nyelére támaszkodva mondja:
Mért adtam fejemet tiltványos dologra![1]
(Saj. gyüjt. P.-Földvár, Békésm.)

Az alapszöveg harmadik versszakának következő sora ugyanaz a Nyelvőrbeli palócz közlés szerint; egy szó eltéréssel van a negyedik sor:

Lapújtő:

A szegény Szűcs Marcsa el is tévelygĕdĕtt.

Uj P.:

Hol szegény Szűcs Marcsa el is tévelyedett.

Valamivel jobban eltér mind a két hátralevő sor Erdélyi- és Szininél:

Erdélyi:

Beborult már az ég, be is estvéledett,
a szegény Szűcs Marcsa el is keseredett.

Szini:

Beborult, beborult, be is setétedett,
szegény Szűcs Marisra homályos este lett.

A negyedik és ötödik versszakot csupán a mezőcsáthiak tartották meg, a többi változatok teljesen mellőzik. A negyediket valószínűleg ugyanoly okból, mint az elsőt, t. i. mert a kép már elhomályosodott; az ötödiket talán azért, mert nagyon lapos, döczögős, költőietlen volt.

A hatodik versszaknál már Mezőcsáthon erős változati alakulás jelei mutatkoznak. Az egyik följegyzés szerint az első két sor teljesen összevág az eredetivel, a harmadik és negyedik azonban ismét el van hagyva s helyettük a következő versszak két utolsó sora idevonva, mint az előbb tárgyalt esetben, azonkívül mult idő helyett jelen idejű igével. Egy másik mezőcsáthi változatból az egész hatodik versszak eltűnt, s helyette a hetediket találjuk, mint hatodik versszakot. Egy harmadik változatban a szintén kihagyott hatodik versszakot annak az Alföldről ismeretes szép kis románcznak (M. Nyelvőr XVIII: 96) vége pótolja, a mely a gyermekét ringató leányról vagy asszonyról szól, az eredetihez alkalmazkodó verstechnikai változtatással:

Lányok, szegény *lányok*, rólam tanuljatok,
a legénynek csókot *soha* ne adjatok,
mert az a csók *néktek* nem esik hiába:
sürü könnyetek hull a bölcső gombjára.

A verstani okból történt kibővítést az első sorban a némileg szabályellenesen harmadszor is ismétlődő „lányok“, a második sorban „soha“, a következőben „néktek“ és az utolsóban „sűrű“ mutatják, az utolsót kivéve henye kifejezések, s mint ilyenek már magukban elárulják a strófa toldalékjellegét és e kapcsolatban idegen eredetét.

A mezőcsáthi változatok egy részében itt még egy befejező versszak következik:

[1] Nevezetes, hogy az országszerte énekelt költemény, melynek a néptől eredő szép dallamát is több változatban ismerem, a műveltek ajkán is ugyanígy rövidülve él. A népköltéstani folyamat általános érvényre tett szert.

Szűcs Maris már régen el is van temetve,
de a híre, neve, nincsen elfelejtve.
Írták fejfájára: itt nyugszik egy árva,
kinek szeretetből történt a halála.

Mint látjuk, a harmadik sor első fele az alapszöveg utolsóelőtti versszakának második felével egyezik. Az utolsó sor megvan egy Mezőkövesdről való népballadában is, mely így kezdődik:

Gelej falujába meghalt egy leányka
kinek szeretetből történt a halála. (Saj. gy.)

A Mezőcsáthon kívüli változatokba pedig ennél a hatodik versszaknál egészen új és nevezetes mozzanatok kerülnek bele. A lapújtői szerkezet szerint Szűcs Marcsa haza kívánja magát kisértetni:

Gyertek lyánypajtásim, kisérjetek haza,
mer' nem megyek többet e te fonótokba.
A szegény Szűcs Marcsát el is kisértették
a fekete fődbe el is eltemették.

Erről az alapszöveg mitsem tud, egyáltalán nem is említi a leánypajtásokat.

Az intés, melyet föntebb már ismételten idéztünk, itt is megvan, de kissé másként motiválva:

Gyertek lánypajtásim, rólam tanuljatok,
a legényeknek[1] *csókot ne adjatok;*
mer' ha csókot adtok: minnyáján így jártok;
a fekete födet húzzák te reátok!

Az utolsó sorban az alapszöveg hetedik versszakának szavait halljuk megcsendülni: *ráhúzták a földet.*

A tanulság és motiválás az idézett románcznak pontosan megfelelő versalakkal, de Szűcs Marcsához s itt közelebbről az imént tárgyalt változathoz csatlakozó szerkezettel van meg egy másik palócz költeményben, mely Gyöngytyúk Józsoról énekel, másként azonban Sz. M.-tól egészen független:

Lyányok, lyányok, rólam tanuljatok,
a szentfályi[2] *felé ne járjatok;*
mer' ha [a][3] *szentfályi felé jártok,*
mellásátok, maj tyik is így jártok. (M. Ny. XIII : 48)

Mint emlékezni fogunk, az *alapszöveg* szerint Szűcs Marcsa nem jut el a fonóba, útközben éri a szerencsétlenség.

A többi változatok itt még tovább mennek az imént tárgyalt lapújtői szerkezetnél, mely csupán a lánypajtásokat hozza be. A többiekben Szűcs Mari elmegy a fonóba, s itt a leány kedvese, sőt a „gazdasszony" is föllép, kinél a fonó népe összegyűl. Erdélyi és Szini szerint Marcsa

[1] Egy szótag hiányzik! Azonkívül a többesszám népköltészetileg s általában népnyelvileg helytelen; az eredetileg is toldott szöveg helyes alakját már ismerjük: a legénynek csókot soha ne adjatok.

[2] Talán Szentfái?

[3] Nyilván hibából maradt ki.

elment a fonóba, leült a lóczára,
kihívja egy legény csak egy minutára.

„Jertek lányok, jertek, rajtam segítsetek,
jaj, soha nem jövök fonóba veletek!“
Elmentek, felfogták, letették a földre,
pirosra festette a földet is vére.

Kérdi a gazdasszony: Vajjon ki lánya ez?
Béugrik egy legény: Biz az én rózsám ez.
Lányok, lányok, lányok, rólam tanuljatok,
hogy irigy legénynyel ne barátkozzatok.

A mint látjuk, egészen új strófák. Az utolsóelőtti sorban pedig a mezőcsáthi egyik változatból és a lapújtőiből már kimutatott románczrészlet intő szavaival van dolgunk. Erdélyinél még két sor toldás jön ez után, mely az ismert intést motiválja, de másként, mint a lapújtőinél láttuk:

mert ha barátkoztok, így lészen sorsotok,
piros véretekkel kell meglakolnotok.

Míg azonban nála itt a költeménynek vége van, Szininél itt egy egészen új versszak alakul a románczrészlet ismétléséből s az előző versszaknak szintén ismétlődő harmadik sorából:

Lányok, lányok, lányok, rólam tanuljatok,
ha fonóba mentek, guzsalyt ne hordjatok,
mert ha guzsalyt hordtok, így lészen sorsotok:
hétfőn víradóra eláll a szavatok.

A guzsalyra való czélzás értelme nem világos; sokkal értelmesebb az Erdélyi-féle változat megfelelő helye, a mely kiindulópontul szolgáltatott erre a fejlődésre.

C) Távolabbi változatok.

Egy lőrinczfalvi változat, melyet Kálmány Lajos tett közzé (Szeged népe III. Jegyz. 216—17. l.) a leány nevét Szűcs *Kláris* alakban ismeri. A szöveg maga a Szini közölte változatnak ha nem is egyenes folytatása, de mindenesetre valamely közbeeső alakon át leszármazója. Első versszakában a különbség csupán az, hogy az óra *nyolczra jár* és *eladó* lány helyett *hajadon* lány van. A közvetetlen folytatásban is csak egy sor, a második, mutat tőle némi különbözést:

a szögén Szűcs Kláris *gyászba öltözködött.*

Szintén egybevág a további szövegben a gazdasszony kérdése és a legény válasza, csakhogy ezt szövegünk előbbre teszi, mindjárt a lóczára leülés után:

— — — — Ugyan ki löhet ez?
Feleli a legény: Az én kedvesöm ez!

A további négy sor azonban már teljesen új, önálló hozzáköltés:

Kihítta a kerbe, Talijányi völgybe,
Talijányi völgybe lészön möghalása.

Mikor ëgyyet ütött: féllött a fokossa,
Mikor kettőt ütött: vérbe borította.

A változat *Taliáni völgye* az alapszöveg *Tarjáni tölgyének* felel meg közönséges folklorisztikai helynév-illeszkedéssel. A változtatásra okot szolgáltatott egyrészt az, hogy a „tölgy“ inkább irodalmi szó, a nép közönségesen „tölgyest“ mond; másrészről pedig Tarján lejjebb az Alföldön jóformán ismeretlen s így az átmenet a közönséges *Talián* szóból képzett alakra könnyű volt. Annál inkább, mert látni fogjuk alább, hogy ennek a *taliányi völgynek* közvetetlen előzője, mint az alapszöveghez még közelebb álló alak, szintén kimutatható.

A többi szöveg ismét ugyanaz, mint Szininél; minthogy azonban a kérdést és választ már előbb mondta el, itt a helyett a Szini-féle változat további része következik, utána pedig ismét egy toldás:

Talijányi völgyben lëszön möghalástok.

Írjátok fejfámra, gyászos körösztfámra:
Minden hajadon lán vigyázzon magára.

Ebben a két végső sorban az alapszöveg hetedik versszakának végsoraira ismerünk:

— — — — — *írták fejfájára,*
hogy minden eladó vigyázzon magára.

A most bemutatott lőrinczfalvi szerkezet azután kiinduló pontja lett egy másik alföldi — szőregi — változatnak, melyet szintén Kálmány közöl. (Szeged népe III. 8. lap.) Itt még több önállóságot látunk. Az első versszak különös módon alakul. Két első sora Szini második versszakára támaszkodik, de az elsőből vett kezdettel:

Este van, este van, be is sötétödik.

A rá következő sor ellenben már az Erdélyi-féle változat illető sorát tükrözi, azzal a különbséggel, hogy Szűcs Mari helyett a legény van említve, a kinek itt már a nevét is tudják:

Szilasi Pista már el is keserödik.

A további két sorban pedig sajátságos ugrással az alapszöveg befejező sorait találjuk meg szinte változatlanul:

„Nem sírok, nem sírok, sírtam már öleget,
úgyis tudom azt mán: nem löszök a tied!“

A második versszak az alapszöveget tükrözi lényegtelen különbségekkel: *eladó lány* helyett *szép szüz leány* van, az óra — mint már egyik mezőcsáthi változatban — *hatot üt,* s *az ég,* mint Lapújtőn, *csillagos* lesz:

Este van, este van, hatot üt az óra,
mindön szép szűz leány készül a fonóba,
szögény Szűcs Maris is *elindul magába,*
de a csillagos ég be is borult gyászba.

Figyelemre méltó analogia, hogy itt az ég borult, Lőrinczfalván pedig — mint láttuk — Szűcs Marcsa öltözködik *gyászba.*

A folytatás (harmadik versszak) ismét csatlakozik a Szini-féle változathoz, a mennyiben annak második versszakából a két első sort szóról-szóra átveszi;

ezen túl azonban a változat mind jobban önállóśul: a versszak második fele, valamint az egész negyedik versszak merőben új. Elsőbben is meghalljuk, hogy mit jelent a csillagos ég gyászba borulása Szűcs Marira nézve:

Mert Szilasi Pista elindult utána,
nem is sok üdőre ott vót a sarkába:

„Kérlek, rúzsám, kérlek, kérlek az egekre,
csak egy-két szavaim vögyél a füledbe:
mé löttél, mé löttél másnak hütös társa,
másnak hütös társa, szívemnek gyilkossa?"

Mikor egyször mondja: fémlik a fokossa,
másodszor oda vág: vérös a fokossa,
harmadszor oda vág: elállott a szava,
elállott a szava, összerogyott halva.

Ez tovább fejlesztése a lőrinczfalvi változat illető helyének, a hol csak két ütésről van szó:

mikor eggyet ütött: *féllött a fokossa,*
mikor kettőt ütött: *vérbe borította.*

A szőregi még egy ütést említ, melytől *„elállott a szava"* s ezt egy új mozzanattal természetesen bővíti ki: *összerogyott halva.*

„Elállott a szava" emlékeztet már a Szini-féle változat utolsó sorára, mely a lőrinczfalviban is megvan:

hétfőn virradóra *eláll a szavatok.*

A hetedik versszak népballadáink lirai közhelye:

Vérem a véreddel egy patakot mosson,
testem a testeddel egy sírban nyugodjon,
Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon.

Egészen így van a közös halált óhajtó passzus az anyjától eladott leány (az „ismeretlen anya") balladájának *borsodmegyei* változataiban, melyeket Felső-Tárkányon és Mezőkövesden jegyeztem föl. A székely balladák ellenben a három kívánság közül rendesen csak az első kettőt szokták megtartani.

A következő — nyolczadik — versszak első fele az alapszöveg hetedik versszakának felel meg, csak *víz* helyett *köd* és *tölgy,* ill. *völgy* helyett *rét* van:

Elborítja a köd a Tarján rétöt.[1]
szögény Szűcs Marisra ráhúzták a födet.

Ez a *Tarján* alak volt nyilván a közvetítő a lőrinczfalvi változat *Taliányi* alakjához, mely az előbbinek folklorisztikai helynév-magyarázattal készült mása.

Ismét önálló a közvetlen folytatás, egész a befejezésig:

Fejtül való fája rézzel van kiverve,
Fekete pántlika van ára kötözve.

Mindön lány ablakján nyílik a szép rúzsa,
csak Szűcs Mariséba hervad a tüsökfa,
öntözzétök lányok, hogy ê ne hervadjon,
galambotok szíve mög ne háborodjon!

[1] Az *ö* betű itt alighanem sajtóhiba Kálmánynál, nyilván *rétet* a helyes.

Költői, szép sorok. A rózsafa öntözése a szerelem ápolása. Öntözzétek a rózsafát: legyetek gyöngédek a szerető iránt, hogy „szíve meg ne háborodjék". A megháborodott szív tragédiákat teremt, mint Szűcs Marcsa esetében.

A *tüsökfa* (a. m. tüskefa), úgy látszik, a rózsa ellentéte: a szerelem halála, elhervadtának szimboluma.

Ismerünk az Alföldről még egy változatot, azt, melyet az Ethnographiában közölt (II. k. 226. l.) *Farkas* Sándor Szentesről, állítólag egykorú, 1831-iki följegyzés alapján. Odavaló eredetünek is véli a balladát, mert — nyilván az imént megismert *taliáni völgy* elözöjeül — *Tarjáni völgy* van benne; már pedig Hódmezővásárhelyen egy városrészt hívnak így. Ez a körülmény, ha nem puszta kombináczió, mindenesetre fontos; mert kulcsot szolgáltat ahhoz, hogy az alapszöveg tarjáni *tölgye* a jelentéstani ok mellett, melyről már szóltam, miért változott *völgyre* Vásárhelyt és vidékén. Hogy azonban itt a Szűcs Marcsáról szóló költemény csak köntöseül szolgált egy más eseménynek, a mely Hódmezővásárhelyt játszhatott le, bizonyítjuk a költemény befejező részével:

Elunta két lábom
bilincsem rengetni
és gyenge két karom
hírharangot húzni.

Tudjuk, hogy szegény Szűcs Marcsa nem rengette a bilncset és nem húzta a hírharangot. Ez tehát egy más esetre vonatkozik, melyre itt költeményük egyes részei épp oly módon alkalmazták, mint később ugyancsak az Alföldön egy példában látni fogjuk, a midőn balladánknak más költeményekre gyakorolt hatásáról lesz szó.

Egy változat, melyet *Sebestyén* Gyula dr. közöl velem dunántúli népkölt. gyűjteménye kéziratából, szintén vegyült, és pedig azzal az Alföldön elterjedt betyárdallal, mely ott így kezdődik:

Az én lovam pejkó,
magam vagyok Jankó —
Sej, mind a négy lábáról
lehullott a patkó.

Ennek módosításához fűzi az ismert (különben szintén máshonnan való) tanulságot:

hogy minden eladó kis lány
vigyázzon magára.

Többi részében balladánknak csupán eleje van meg, a borsod—gömöri szerkezetre támaszkodó változatban.

Az Alföldről átment a balladának ez a szerkezete, vagy inkább valamely ehhez közelálló változat a székely földre. Onnan ugyanis egy feljegyzését ismerjük, mely a Kisfaludy-társaság népköltési gyüjteményének I. kötetében mint *háromszéki* van közzétéve. (212. l.)

Ennek a székely változatnak már első szakasza feltünteti a szőregi változattal való szoros kapcsolatot; a három első sor csaknem szóról-szóra megegyezik. A leány neve *Szőcs*; az alföldi Szűcs névnek székely tájszólási megfelelője. De mond valamit, hogy „minden szép szűz leány" vagy „eladó lány" helyett itt „minden

asszony, leány“ készül a fonóba. Ez nyilván összefügg azzal, hogy itt — a mint már a szőregiben is láttuk — Szőcs Marcsa világosan mint asszony szerepel.

Még a harmadik sor is szóról-szóra ugyanaz. A vele rímelő negyedik azonban itt már teljesen eltűnt; s ezért a ballada elejét folyamatos sorokba látjuk osztva, elütően a szakaszokra oszló további szövegtől.

Ilyesmi akkor szokott előfordulni, ha nem énekeltetjük, hanem mondatoltatjuk a szöveget; az ének nélküli előadáshoz nem szokott közlő ily esetben rendszerint elfelejt valamit. Lehetséges azonban, hogy az illető sor csakugyan hiányzik a változatból s akkor éneklés közben úgy állítják helyre a versszakokra való beosztást, hogy a harmadik sort ismétlik. De az is meglehet, hogy a negyedik sor a szerkesztők kezén kallódott el; mindenesetre hiba van a kréta körül, s a harmadik sor végére tett kérdőjel szinte azt látszik mondani: Hova lett a negyedik sor?!

Mindjárt a Szőcs Marcsa fonóba indulása után a szőregi változat ötödik versszakát találjuk meg némi eltéréssel:

Először megütik, leesett a hidra,
másodszor megütik, elállott a szava,
harmadszor megütik, véres volt a foka,
a kis balta foka.

Az ismétlés, melyet itt találunk, végig folytatódik a versen, de aligha mindvégig egészen népies. Ily művészi módon a népköltés nem ismétel:

véres volt a foka,
a kis balta foka.

Fekete pántlika van reá csukrozva,
szépen rá csukrozva.

A *kis* balta népiessége is gyanus a székelyföldön; *kicsi* baltának kéne lenni.

A második szakasz a szőregi változat negyedik versszakának felel meg. Érdekes őket szemtül-szembe állítani, mert ezáltal világos lesz előttünk a feltünő fél sor toldás, illetőleg ismétlés oka:

Szőreg:	Háromszék:
Kérlek, kedves rúzsám, kérlek az egekre, *csak egy-két szavaim vögyél a füledbe:*	*Kérlek rózsám, kérlek, kérlek az egekre,* *egy-két szavaimat vedd be a füledbe:*
	szerelmes szivemnek gyémántos Marisa,
mé löttél, mé löttél, másnak hütös társa, *másnak hütös társa, szivemnek gyilkossa?*	*mért levél, mért levél másnak hites társa,* *szivemnek gyilkosa?*

Látjuk, hogy a tulajdonképeni ismétlést a székely szerkezet mellőzte s *az ismétlés utáni fél sort* veszi át az említett fél sor alakjában.

A legényt itt *Zilahi* Pistának hivják: kétségtelenül az alföldről megismert Szilasi Pistának székelyes színezetű alakítása. Egyébként a szöveg így szól:

Zilahi Pistának nem kell a bokréta,
Szegény Szőcs Marisnak ő volt a gyilkosa. stb.

Egészen a szőregi változat nyolczadik szakasza nyomán halad a rákövetkező (negyedik) versszak:

A torjai rétet körülfogta a köd.

Itt a *Tarjáni rétből* szintén erdélyies földrajzzal *torjai rét* lett; általában az esemény helyéül *Torja* szerepel, ismert helynév a székelyföldön. Itt is föl lehet azonban tennünk, a mire egyébként is számos jel utal, hogy ennek a „torjai rétnek" egy közvetítő fok volt az előzője, a hol *torjáni* rét szerepelt. A fejlődés tehát ez volt: tarjáni tölgy ∾ tarjáni völgy ∾ Tarián völgy ∾ Talián völgy ∾ torjáni rét ∾ torjai rét.

A fejfa itt nem oly ékes, mint Szőregen, a hol rézzel van kiverve; itt egyszerűen „ki van rovázva" (a. m. rovátkolva); ellenben a fekete pántlika, mely Szőregen rá van kötözve, itt nagyobb dísz és a rím kedvéért rá vagyon csukrozva. Még a szőregi változat befejező versszaka sem hiányzik, csak a leány lakása helyett a torjai templom s a rózsa és tüsökfa helyett a hűség jelképe, két szál rozmarin szerepel:

A torjai templom körül van árkolva,
Két szál szép rozmarin van belé plántálva,
Öntözzétek lányok, hogy el ne hervadjon,
Szeretötök szíve meg ne háborodjon.

Részben az alapszöveggel, részben a borsod-gömöri és a lörinczfalvi, részben pedig a szőregi és a hódmezővásárhely—szentesi változattal tart közösséget a balladának egy másik székelyföldi följegyzése (Népkölt. gyüjt. III. 102. Kriza gyüjt.), mely azonban túlnyomólag mégis a háromszékihez csatlakozik. Az utóbbinak első szakaszából elkallódott negyedik sor itt még megvan:

szegény Szőcs Maris is elindul magába,
feje felett az ég homályba borula.

Mint láttuk, az alapszövegben és Erdélyinél, valamint a Farkas S.-féle változat szerint is *homályba borul* az ég.

Ezután mindjárt az ütések jönnek, még pedig szintén három, mint Szőregen, de következményük sorrendje más:

Először megütik, leesett a hidra,
másodszor megütik, megfogyott a szava,[1]
harmadszor megütik, véres lett a foka,
kicsi balta foka.

Logikusabb a szőregi és a háromszéki, a hol előbb lesz a balta véres, s azután áll el a leány szava.

Érdekes, hogy az ismétlődő fél sor itt is olyan, mint a háromszékiben, de azután többször nem fordul elő. A *kicsi* balta szemben áll a háromszékinek *kis* baltájával; a székely népköltésre, sőt a székely beszédre az előbbi jellemző.

A változat folytatásában:

A torjai nagy rét körül van sánczolva,
annak a végibe fekete pántika,
az is a Szőcs Máris gyászos koporsója.

E három sor elseje a háromszéki szerkezet utolsó szakaszának illető sorát tükrözi, másodika a szőreginek nyolczadik versszakából a fekete pántlikát vette be, har-

[1] A közlés szerint föntebb *„megfogott"* van. De ez kétségtelenül sajtóhiba *megfogyott* helyett, a mint itt helyesen találjuk.

madika „Szögény Szűcs Marisnak gyászos koporsójában“ (u. o. 6-dik vsz.) találja szoros megfelelőjét, az előző sorhoz illeszkedő helyettesítéssel.

Az ezután következő tanulságot ismét a borsod-gömöri, szorosabban a Szini-féle változattal kell összevetnünk:

Szini:	Kriza:
Lányok, lányok, lányok, rólam tanuljatok, hogy irigy legénynyel ne barátkozzatok.	*Leánybarátaim, rólam tanuljatok,* (*u. a.*)
Lányok, lányok, lányok, rólam tanuljatok, *ha fonóba mentek*, guzsalyt ne hordjatok, mert ha guzsalyt hordtok, *így lészen sorsotok*, *hétfőn virradóra eláll a szavatok.*	— — — — — — — (hiányzik) *ha fonóba mentek*, — — — — — — — — *így lészen sorsotok:* *szeredán estére megfogyik szavatok.*

Megint a szőregihez húz a további rész, de a legény neve itt is székelyes:

Szőreg:

6. vsz. 1. s. *Szilasi Pistának minek a bukréta*
3. s. *egy szál levendula, két szál majorána*
4. s. *Szögény Szűcs Marisnak gyászos koporsója.*

Kriza:

Zilahi Pistának két szál bokrétája,
az egyik muszkáta, másik majoránna,
az is a Szőcs Máris gyászos bokrétája.

A szőreginek második sorát elhagyták. Itt azonban az alföldi szerkezet köréből ismét a székely alakhoz térnek át, még pedig visszaugorva ennek közepére:

Zilahi Pistának nem kell a bokréta,
szegény Szőcs Marisnak ő volt a gyilkosa.

Épp úgy a háromszéki, csakhogy ott „Marcsának“ van, nyilván a vele szemben levő „Pistának“ kedvéért; v. ö. ugyanott: Pistára, Marcsára.

Végre ismét az alföldi, nevezetesen szőregi szerkezethez csatlakozik közelebb a halálban való egyesülés kívánata:

Szőreg:	Kriza:
Véröm a véröddel egy patakot mosson, *testöm a testöddel egy sírba nyugodjon,* *lelköm a lelköddel* egy istent imádjon.	*Vérem a véreddel egy patakba folyjon,* (*u. a.*) *lelkem a lelkeddel mennybe vigadozzon.*

A kívánság itt is három; a parallelizmus ugyanaz, mint a szőregi szerkezeté (egy patak, egy sír, egy isten, de ugyanoly teljes: patak*ba*, sír*ba*, menny*be*).

Csupán két első sorával tartozik ide az a Magyar-Bánhegyesről való költemény, mely szintén Kálmány gyűjtése (Koszorúk II. 69. l. 15. sz.). Az említett két sor a Szini—Erdélyi-féle változatokra támaszkodik:

M.-Bánhegyes:	Szini:
Beborult, beborult, be is sötétedett,	(u. a).
	Erdélyi:
Szegény Manó Terka elkedvetlenedett.	a szegény Szűcs Marcsa el is keseredett.

A lányokhoz szóló intés itt is megvan:

Lányok, lányok, lányok, rólam tanuljatok,
hogy ti a legénynek *jó szót* ne adjatok,
csókot ne adjatok, mert tik is így jártok:
a harmincz | fontos vasat tik is hordozzátok.[1]

Ez meglehet, szintén Szűcs Marcsából került ide; csakhogy, a mint említettük, oda szintén máshonnan vegyült. Még a leány neve előtt többször kitett „szegény" jelző emlékeztet Szűcs Marcsára, a kinek ez a jelzője — talán a betűrím miatt — szinte állandó. Ellenben a többi egészen más történet, mely Manó Terkáról szól s a mienkhez egyébként semmi köze.

A költeménynek azon egyéb változatai, melyeket ismerek, mind az itt bemutatott alföldi szerkezethez állanak közelebb, de semmi újat nem mondanak. Így a csongrádmegyei (Arany—Gyulai: Népk. gy. III. 102. l.) s így a Kálmánynál lévő másik följegyzés (Koszorúk II. 69. l.). Gyüjteményemben van a Dunántúlról egy pár töredékes változat, melyek a borsod-gömörmegyei szerkezethez látszanak tartozni.

A dallam valamennyiben ugyanaz, a melyet Szini közöl. A székely változat dallamát azonban nem ismerjük. A dallamra nézve megjegyzem, hogy az valószínűleg régibb, mint a költemény, mert egy országszerte ismert szerelmi dal (Ha nem szeretnélek . . .) szövegére is ugyane melódia változatát éneklik.

Nem tekinthetjük a ballada szövegváltozatának a Kisf.-T. Népköltési gyüjteményének legújabb (VII.) kötetében levő s a Székelyföldről följegyzett ama költeményt, melyet a gyüjtő Mailand Oszkár dr. és a szerkesztő Vargha Gyula ide von. Ott egyszerűen költeményünk tárgyának önálló feldolgozásával van dolgunk, csupán a leány neve közös és két sor találkozik a mienkkel:

Este, este, hét az óra,
Szőcs Mári megy a fonóba.

V. ö. az elejére nézve a hómezővásárhely—szentesi változatban:

Este, este, este,
Hatot üt az óra.

Ily csekély közösség véleményem szerint változati jelleget nem állapít meg. Ehhez, dalról lévén szó, a tárgy közösségén kívül a *versalak rokonságának* is meg kell lenni, az pedig itt hiányzik. Egyébként a költemény tiszta népi eredete is gyanus. Ezt a gyanut megerősíti a költeménynek az a közeli változata, melyet Csiky János jegyzett föl dallamával együtt szintén Háromszékből, Eszternekről s mely így szól:

Mérsékelve.

He-gyes dom-bon e - sik a hó, Ott te-rem a ró - zsa-bim - bó,

O-lyan vagy ró - zsám, mint a hó, Hold-vi - lá-gon csó-kol - ni jó.

[1] E sor elején a névelő verstani ütembontással van beiktatva.

Hajtsd ki rózsám a libákat,
Hadd csókolom meg a szádat!
„Nem hajtom ki a libákat,
Nem csókolom meg a szádat“.

Este, este, hét az óra,
Szűcs Maris megy a fonóra,
Azért megy ő a fonóra,
Hogy fonjon szemborítóra.

„Maris, Maris, te vagy-e az,
Ily késedén merre ballagsz?
Elkéreztél-e anyádtól,
Szülő, nevelő dajkádtól?“

„Elkéreztem, kérve jöttem,
Szívességét megköszöntem,
El is teszi a vacsorám,
Vár is majd éjfélig reám“.

„Reád ugyan héjába vár,
Vérbe kell füródnöd immár“ . . .
— — — — — — — —
— — — — — — — —

„Lányok, lányok, ne hagyjatok,
Segítsetek, jaj meghalok!
Piros véremtől mossatok,
A *hullámat* takarjátok.“

„Ne higyj leány a legénynek,
Hamis a lelke szegénynek,
Mert a legény leánycsaló
Mind akasztófára való.“

A páros diófa ága
Kihajlott volt az utczára.
A diófa kiszáradott,
Szűcs Maris is elhervadott.

A gyűjtő, kinek szívességéből közlöm a költeményt, megjegyzi, hogy: „Eszternekre egy hetvenéves kolduló-barát vitte ezelőtt húsz évvel. Ő még a nagyatyjától tanulta“. Mindemellett kétségbe kell vonnom a költemény régiségét (a dallam bizonyára régi) már csak azért is, mert a hetedik versszakbeli „hulla“ mint kétségtelenül nyelvújítási szó csak újabban, irodalmi úton kerülhetett a versbe. A két első versszak különben nem tartozik a költeményhez, mint külön dalt ismerem őket; de az egész érdekes világot vet a Mailand közölte másik változatra, s mindenesetre bizonyos az, hogy alapszövegük mindkét változat szerint már meglehetősen átköltésen ment keresztül a nép ajkán.

Egy költeményben, a melyet magam jegyzettem fel Zalamegyéből, Gáborjaházáról, a leányt szintén Szűcs Marcsának hívják, de maga a ballada egészen más, az anyjától eladott leánynak egy változata s így a mienkhez semmi köze.

*

Látjuk tehát az eddigiekből, hogy költeményünk a Tisza felső folyásánál, Borsodmegyében, Mezőcsáthon, 1822 körül keletkezett, mint oly költő műve, a ki maga is a néphez tartozott ugyan, de az irodalmi verselés módját elleste, külső formáit elsajátította.

Keletkezése helyéről a dal, valószínűleg a Sajó mentén, előbb északra jutott el, s itt már lényegesen változott; azután a Tisza folyását követve, az Alföldre jutott le, itt még jobban bővült, módosult és több közbeeső fokon át el egészen a legkeletibb magyarság dalkincsébe is átment.

Mivel a változatok ily száma korántsem elégséges arra, hogy belőlük a fejlett finn folklore-tudomány követte jeles módszerrel, Krohn K. módszerével, az eredeti alakot rekonstruálhassuk, ellenben az alapszöveg véletlenül rendelkezésünkre állt: a megfordított úton haladtunk. Nem a változatokból állítottuk helyre az alapszöveget, hanem ebből ítéltük meg a változatokat. Így is rendkívül sok tanulságot nyújtott e költemény sorsa és még többet igér, ha idővel talán pótoljuk azon hézagokat, melyek a gyűjtés körül ma még fennállanak. A még ismeretlen változatok

bizonyára ki fogják egyenlíteni, megmagyarázni a mostanáig ismertek közt mutatkozó nagy eltéréseket. Tán ki fogják mutatni, hogy az Alföldön egy más történet belevegyülése játszik közre a változatok ily kialakulásában, úgy a mint láttuk fentebb a Kálmány közölte, Manó Terkáról szóló dal esetében. Talán világosságot fognak deríteni a magyar népdal területi hullámzására is, melynek törvényét ma még nem ismerjük, csupán egyes tüneményeire tudunk rámutatni. Jelen nyomozásunk eredményéül megállapíthatjuk, hogy az Alföld gazdag népköltéséből egy csatorna a Tiszától a keleti magyarsághoz vezet. Számos költeményt ismerünk, kivált saját kézirati gyűjteményeimben vannak ilyenek, a hol az alföldi eredet a székelyföld népköltésében pontosan kimutatható. Kétségtelen adataink vannak viszont arra is, hogy a Székelyföldről szintén indul egy dalfolyam az Alföldre, fel egészen a Mátra és Cserhát aljáig; így pl. az Arany—Gyulai-féle Népköltési gyűjtemény I. kötetében Kuris Pista néven közölt ballada, mely Nógrádmegyéből van közölve, egészen biztosan a Székelyföldről való, ezt már az első sor minden kétségen kivül helyezi:

Eredj lányom *guzsalyasba.*

A ‚guzsalyas', a magyarországi ‚fonó' értelmében, tiszta székely szó, az Alföldön s általában a magyarság egész területén, a székelységet kivéve, merőben szokatlan s így önmagában is a székely eredetnek kétségbevonhatatlanul biztos jele. De sem a magyarországi részekből Erdély felé, sem az Erdélyből nyugatra s általában a magyar részekből történő dalvándorlásnak útvonalát egyelőre szabatosan megállapítani, sőt csak megközelítőleg rajzolni sem birjuk. Messze vagyunk attól, s nincs is kilátás reá, hogy a magyar folklore elé ily magas feladatokat tűzzünk. A legelemibb föltétel is: a gyűjtésnek országszerte való komoly szervezése még mindig csak jámbor óhajtás, mely csupán a nemzeti ügy néhány rajongójának szívében él.

Vikár Béla.

EGY-KÉT SZÓ A „DUGA" HALÁSZÓ MÓD KAUKÁZUSI ÉS MAGYAR ANALÓGIÁJÁHOZ.

Ezt a Székelyföldön dívó halászó módot Herman Ottó írta le „A magyar halászat könyvé"-ben (232. o.). Áll pedig abban, hogy a patak vizét alkalmas helyen újonnan ásott mederbe terelik s az ennek utána sekély vízben, vagy éppen szárazon rekedt halakat (pisztráng, pérhel, kölönte) jórészt kézzel összefogdossák.

Jankó János „A magyar halászat eredete" czímű munkájában lépésről-lépésre Herman könyve alapján dolgozván e halászó mód eredetének vizsgálásához vagy talán helyesebben keleti egyeztetésének megejtéséhez is eljutott.

Erről így ír (251. o.): „Bármily kezdetleges és ősi halászat ez, jó ideig hasztalan kerestem nyomait az egész orosz halászati irodalomban. Sem magának az oroszok lakta területnek, sem az Uralnak, sem a finn-ugor népek területének irodalma nem nyújtott erre analógiát. Mihelyt azonban a Kaukázus-hegység sokkal kevésbbé ismert halászati irodalmát vettem elő, legott megtaláltam a „dugá"-val való halászatot." „Úgy látszik tehát, hogy a dugahalászat a Kaukázusban csak oly

elterjedt, mint a Székelyföldön s tekintve azt, hogy a dugára az orosz terület többi részén nem akadunk, azt kell hinnünk, hogy a duga kaukázusi eredetű s a magyar földre azokkal a székelyekkel jutott, kikben az újabb történetirás kaukázusi kabarokat lát“.

Ezzel tehát a kaukázusi-magyar vagy kabar-székely rokonság bizonyításához egy, mondjuk tárgyi adalékot is nyertünk volna, a melyet őstörténetünk nem tisztán ilyen nyomokon búvárkodó művelői éppen azért mint megállapitott tényt tekintenek és azt saját vizsgálódásaik körébe magától értetődőleg csakúgy belevonják, mint a tárgyi etnográfus is a többi rokon tudományok eredményeit a maga munkálkodásába.

Abban a válaszban, melyet Munkácsi Bernát az Ethnographia ez évi folyamának 2-dik füzetében Semayer Vilibáldnak adott, (86. o.) fölhozza, hogy „az őshaza kérdésének szempontjából nem használhatta fel Jankó tárgyi kutatásának amaz eredményeit sem, melyek látszólag kedveztek nézetének, a mennyiben a Kaukázus tájára utalnak, (erről lévén itt t. i. szó) a minő az, hogy a duga a halászatnak kaukázusi módja“ stb.

Ezzel tehát úgy látszik elismerte Jankó fentebbi kijelentését „eredménynek“ s csak éppen esetlegesség, hogy jelenleg nem használta azt fel. Ebben, hogy t. i. az tannak elismerte, teljesen igaza van. Jankó tekintélye s Munkácsinak egészen más módszerrel dolgozó tudománya ezt megindokolják. A jelen esetben ugyan azt hiszszük, hogyha ezen analógia mibenlétét kritika alá veszi, a mire most semmi szüksége sem volt, hamar rájön, hogy ez az analógia nem itélhető föltétlenül analógiának e szó szokott értelmében (legalább ez idő szerint nem), hanem esetleges találkozásnak s mint olyan nem is használható fel, vagy legalább is annak a tételnek támogatására nem, hogy mivel a duga halászó mód csak a Kaukázusban és csak a Székelyföldön van meg, ez is bizonyíték arra, hogy a magyarok a Kaukázus északi lába tájékáról jöttek mai hazájukba.

Azt mondja Jankó, hogy csak a Kaukázusban és csak a Székelyföldön ismeretes a dugászás, a finn-ugorság és oroszság területén nem s mivel Sebestyén Gyula kutatásai alapján a kabar-székely kapcsolat kétségtelen, tehát a művelet is ez úton jutott hozzánk. Itt mindjárt közbevethetjük, hogy a kabarok lakta földről Jankó nem emliti a dugászást, sőt éppen olyan helyekről (Dagesztán keleti fensikja és Mingrélia) sorolja fel, a hol alkalmasint sohasem is laktak. Azután egyáltalán nem bizonyos az, hogy a dugászás csak e két helyen divatozik, s lehet, hogy véletlenül nemvárt helyről épp úgy megkerül, mint a kétezeréves finn-osztják kapcsolatot hirdető négyzetöltéses himzőtechnika is (Értesitő 1903.). De ezzel a jelen esetben nem sokat mondanánk. Az elméletnek itt keveset ártana pl., ha az derülne ki, hogy megvan a déli volgamelléki finneknél, megvan az oroszoknál is, mert azt lehetne rá felelni, hogy azért még mindig lehet kaukázusi eredetű. Nagyobb baj volna, ha Európa nyugatán is meg volna. És miért ne lehetne vagy miért nem lehetett volna meg régebben? Igaz, hogy ezt hamarosan nem tudjuk bizonyítani, de akkor meg kérdezzük, hogy tudunk-e benne olyan ethnikai jellegre rámutatni, mely e két műveletet — melyek közül a kaukázusit Jankó nem is írja le — közös származásúnak deklarálja, a mint pl. ezt a szerszámoknál láthatjuk? Hisz ez a halászó mód mindenesetre bizonyos eltérésekkel annyira közkincse az emberiségnek, hogy a

Kaukázuson kívül ismeretes Ázsiából, Afrikából, Amerikából[1] félművelt és műveletlen népektől, de sohasem összefüggő területeken, hanem mindig csak szórványosan épp úgy mint a kézzel való fogás, szigonyozás stb.[2] vagy hogy Jankót magát idézzük (375. o.) „a czégék, melyek az emberiség olyan ősi tulajdonát képezik, a melyeknek ethnologiai jelentőségük nincs, a melyeknek megmaradása igen érdekes jelenség, de népek eredetének kérdésében szerepök nincs“. Már pedig czége és duga ugyan közel áll egymáshoz.

A Kaukázusban el van terjedve a dugászás, mert bizonyára alkalmas rá a talaj alakulása, a vízmeder formája stb. s mert a halak bizonyosan tömegesebben szoktak tanyázni (különösen pisztrángok a kövek alatt) a meder némely, könnyen szárazzá változtatható pontjain — a mit Herman Ottónak az a leírása is igazolni látszik, hogy mindig bizonyos helyeken dugnak — míg máshol, tehát az orosz síkságon talán hiányoznak ezek a természetadta feltételek vagy más úton könnyebben juthatni tetemes zsákmányhoz, tehát dugászás nincs. Ne felejtsük el, hogy a Kaukázusban is pisztrángra megy a vadászás, csak úgy mint Erdélyben, sőt Kuznetzow szerint egyenesen magas fekvésű, alpesi tavak lefolyásainak pisztrángjaira,[3] a hol a patakok kőgörgetegekkel teli medrében csak szigonynyal és horoggal lehet boldogulni. Mindenki láthatta, hogy a hegyi patakok vize is gyakran annyira elfogy, hogy a meder apróbb-nagyobb gödrök sorozatából áll, a melyekben könnyű megejteni a benrekedt halat, vagy azt, hogy egy keresztgáttal milyen könnyen elterelhető egy-egy patak. Ez mindenkinek könnyen felkínálkozik, ha különösen tömegbe állva nagyobb mennyiségű prédára számítanak. Feleslegesnek is látszik itt említenem, hogy teljesen primitiv népek a tenger dagálya alkalmával kitóduló halakat előre megépített gátak vagy gödrökben fogják meg.

Mindezzel csak azt óhajtom mondani, hogy egyáltalában nem volt szükséges a székelységnek ezt a halászó módot a Kaukázusban tanulnia, ha ugyan járt valaha annak hegyvidékén, mert igen könnyen rájöhetett arra ismeretes leleményességével mai hazájában is. Figyelembe veendő továbbá az is, hogy a magyar halászószerszámok keletről való darabjai mind síksági halászkodáshoz valók. De kérdem nem tanulhatta-e el az erdélyi székelység ezt a dugászást a kitelepedése alkalmával ott talált népektől, hiszen minden vonás arra mutat, hogy erdélyi új hazájában is megtartotta itthoni síkföldi hajlamait s csak nehezen barátkozott meg a hegyes lakóhelylyel? Vagy kérdem azt, nem lehetséges-e, hogy a székelység az alatt a több évszázad alatt, míg a Kaukázus mellékéről Erdélybe került s míg a síkságon tartózkodott, a hol alkalmasint nem dugászott, nem feledte el annyira ezt a mesterséget — ha ugyan annak idején a kabaroktól tanulta el, a kikről feltehető, hogy akkor mai hegyes hazájukban laktak — hogy Erdélybe kerülvén, sok száz év multán ismét elővehesse? De főképen kérdem, szükséges-e mindenáron ilyen analógiákat felállítanunk, a miket egykönnyen igazolni nem tudunk, nem úgy mint

[1] O. Peschel, Völkerkunde 7. Aufl. Leipzig 1897, 164. o.; az afrikai előfordulásról tanuskodó könyvet hamarosan nem találom, de bizonyosan emlékszem, hogy Ny.-Afrikából volt említve.

[2] Krause, E.: Fischereigeräthe, Zeitschr. f. Fischerei XI. Bd. 3/4 H. Berlin.

[3] I. D. Kusnetzow: Fischerei und Thiererbeutung in den Gewäss. Russlands; St.-Peterburg 1898, 280.

a szorosabban vett tárgyi és nyelvhagyományt? Azt hiszem, hogy az ilyen látszólagos analógiákat egyelőre nem kellene tekintetbe venni, mert ezek az összehasonlító tárgyi néprajz tudományos komolyságának ártanak. Jankót az analógiák keresése és a kabar-székely rokonság tantétele kissé elragadta, de ha jobban megvizsgálta volna a dolgot, lemondott volna az analógiáról.

Nem tartom azonban lehetetlennek, hogy tüzetes helyszíni kutatás mindkét helyen nagyobb világosságot nem hozhatna e kérdésbe. Addig részemről a kaukázusi és erdélyi dugászást véletlen egyezésnek tartom.

Bátky Zs.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Baranyai babonák.

I. *Egyes ünnepek.*

1. Vízkeresztkor a lakószoba ajtajára írt G + M + B (Gáspár, Menyhért, Boldizsár) szerencsét hoz. (Siklós és környéke.)

2. Ha Szent Vincze napján (január 22-én) esik, bő szüret lesz. Innen a mondás:

Ha csurog a Vincze,
Telik itcze, pincze. (Siklós.)

3. Ha Gyertyaszentelő Boldogasszony napján kisüt a nap, még sokáig tart a tél; ha csunya az idő, akkor hamar kitavaszodik. (Siklós.)

4. Márczius 18-, 19-, 20-ikáról azt tartják, hogy:

Sándor, József, Benedek
Zsákban hoznak meleget. (Siklós.)

5. Ha az ember Quatember-héten (Kántorböjt idején) mos, tele lesz a keze sebekkel. (Pélmonostor.)

6. Húshagyókedden avval a leánynyal, a ki pártában maradt, göcsöt húzatnak. Az ajtó vagy kapu kilincsére göcsöt (tuskót) kötnek, úgy, hogy mikor az illető az ajtót kinyitja, húzza a göcsöt. (Kökény.)

7. A ki nagypénteken fésülködik, annak kihull a haja. (Siklós.)

8. A ki nagypénteken tüzet rak, annak férges lesz minden almája. (Szentlőrincz.)

9. Mária Magdolna napján kell a lányok haja végét levágni: akkor nagyra nő a hajuk. (Málom.)

10. Ha a leány András napján böjtöl, étlen-szomjan lefekszik és vánkosa alá gatyát tesz, úgy megálmodja, hogy ki lesz az ura. (Siklós.)

11. Lucza napján a leány almát dug zsebébe s ott hordja bővöd estig (karácsony estéje). Akkor kimegy a kapuba és beleharap az almába. A ki akkor arra megy, az lesz az ura. (Pécs.)

12. Ha az asszony Lucza napján varr, az új esztendőben nem tojnak tyúkjai, mert bevarrta a tyúkok tojókáját. (Kökény.)

13. Karácsony estéjén hozzon be az eladó leány egy nyaláb fát és dobja a tűzhely elé. Reggel olvassa meg, hány darabot vitt be. Ha páros, úgy abban az évben férjhez megy; ha páratlan, úgy pártában marad. (Pécs.)

14. Karácsony estéjén a hajadon ólmot önt vízbe. Az öntvény alakja megmutatja leendő ura foglalkozását. (Siklós.)

15. Éjféli misére piros almát vigyen az eladó lány. Úrfelmutatáskor bele kell harapnia. Ha ezt megteszi és másnap korán reggel a ház elé áll, arra fog menni a jövendőbelije. (Pécs.)

16. Ha valaki meg akarja tudni, hogy mit beszélnek az állatok, karácsony éjjelén az éjféli mise vége felé, menjen haza, járja körül háromszor a baromfiólat, akkor megérti az állatok szavát. (Németboly.)

17. A kiket aprószentek napján megvirgácsolnak, az nem lesz keléses. (Siklós.)

18. Ha az ember karácsony és újév között kenyeret süt, akkor az újévben vagy meghal valaki a családból, vagy legalább is a tehén döglik meg, vagy a disznó. (Pélmonostor.)

19. Szilveszter estéjén annyi pogácsát kell sütni, a hány tagja van a családnak. A család minden tagja kiválaszt egy pogácsát még a sütés előtt, és abba tollat dug, a kinek pogácsáján a toll sütés közben elperzselődik, az az újévben meghal. (Ormánság.)

20. Ha vénasszony kíván először boldog újévet, szerencsétlenséget hoz; ellenkezőleg szerencsét hoz a zsidó, kis gyermek vagy fiatal leány kívánata. (Siklós.)

21. Újév napján malaczot kell enni, mert a malacz a házba túrja a szerencsét. (Siklós.)

22. Újév napján nem szabad tyúkot tenni az asztalra; mert a tyúk a szerencsét hátrakaparja. (Siklós.)

23. Ha valakit újév napján öröm ér, egész évben örülni fog; ha azonban ezen a napon bánat éri, egész évben búsulni fog. (Siklós.)

II. *Idő.*

24. Pénteken nem jó lábvizet venni, mert ez betegséget hoz. (Siklós.)

25. A ki pénteken vágja le a körmeit, annak nem fáj a foga. (Pécs.)

26. A mit pénteken kezdenek, az nem jól sikerül. (Siklós.)

27. Ha szombaton mosnak, megharagszik a Boldogasszony. (Pécs.)

28. Ha újholdkor megnyírják a lány haját, dúsan fog az nőni. (Siklós.)

29. A ki újholdkor pénzét megcsörgeti, sok pénzre tesz szert. (Siklós.)

30. Ha napszállta után piros az égalja, másnap szél lesz. (Siklós.)

31. A ki este tükörbe néz, ördögöt fog látni. (Siklós.)

32. A ki márcziusi hóban mosakodik, nem lesz szeplős. (Siklós.)

33. Ha a korai szivárványban sok a sárga szín, bő gabonatermés lesz; ha sok a piros, sok bor lesz; ha sok a zöld, sok lesz a takarmány. (Kökény.)

III. *Növény- és állatvilág.*

34. Ha az ember újságot (új krumplit, salátát, káposztát, stb,) eszik, hogy meg ne ártson, mondja el ezt a verset:

Újság a hasamba,
Betegség a pokolba. (Keszü.)

35. Ha valaki diófát ültet, az akkor hal meg, mikor a diófa olyan vastag lesz, mint az ültetője nyaka. (Pécs.)

36. A ki pókot üt agyon, az elűzi magától a szerencsét. (Siklós.)

37. Ha tavaszszal az ember először fehér pillét (lepke) lát, egészséges lesz abban az esztendőben; ha sárgát: akkor beteg lesz; ha feketét, úgy meghal még abban az esztendőben. (Kökény.)

38. Ha az ember varangyos békát lát, csukja be a száját, mert a béka kiolvassa a fogait. (Siklós.)

39. Boldogság lesz abban a házban, melyre a fecske fészket rak. (Siklós.)

40. A ki elpusztítja a fecske fészkét, szerencsétlen lesz. (Siklós.)

41. Hogy az ember ne legyen szeplős, az első fecske látásakor ezt kell mondania:

Fecskét látok,
Szeplőt hányok. (Harkány.)

42. Mikor az ember tavaszszal először lát fecskét, mosakodjék meg, akkor abban az esztendőben nem lesz szeplős. (Siklós.)

43. Hogyha halálmadár (kuvik) szól valamely házon, meghal ott valaki. (Siklós.)

44. Szerencsét hoz az ajtóra szögezett bőregér. (Siklós.)

45. Ha nyúl fut az úton keresztül, jobb visszafordulni, mert szerencsétlenül jár az ember. (Siklós.)

46. Ha valaki galambot akar a házhoz szoktatni, tegyen az asztalra három szem búzát; vigye háromszor a galambot az asztal körül, aztán etesse meg a három szemet a galambbal. (Pécs.)

47. Ha valaki tyúkot ültet, a kötényből kell a tojást a tyúk alá tenni, mert másként nem kel ki a csirke. (Málom.)

48. Ha a kakas a küszöbre állva befelé kukorékol, vendég jön a házba. (Pécs.)

49. Ha valaki kocsiján macskát visz, megsántul vagy megdöglik a lova. (Pécs.)

50. Ha a macska a küszöbön ülve fülön fölül mosdik, kedves vendég jön. (Pécs.)

51. Ha a kutya tutul (vonít), meghal valaki. (Siklós.)

52. Ha a kutya vonítás közben felnéz, tűz lesz; ha lenéz, meghal valaki a házban. (Pécs.)

53. Ha a tehén olyan vízből iszik, melyet fecske érintett a szárnyával, véres lesz a teje. (Kákics.)

IV. *Rontás, betegség, halál.*

54. A ki asztalra ül, annak kelés nő a fenekén. (Keszü.)

55. A ki csalánra vizel, az kiütéses lesz. (Siklós.)

56. A daganat elmulik, ha éjjeli nyállal kenik meg. (Pécs vidéke.)

57. Elhajított ruhadarabot nem jó felvenni a földről, mert ha az, a ki eldobta, beteg volt, a betegség a felvevőre száll. (Turony.)

58. Talált hajtűt nem szabad a hajba tűzni, mert kihull töle a haj. (Siklós.)

59. Ha az ember kezén szemölcs van, újholdkor hajoljon le a földre; vegye fel azt, a mi a kezeügyébe esik (fa, fű, kö, csont, vagy bármi); kerítse azzal háromszor be a szemölcsöt, miközben mondja:

Új hold, új király,
Hozzád hívtak engem vacsorára,
De én nem eszem sem halat, sem rákot,
Vedd le rólam ezt a csunyaságot.

Erre az ember feje fölött hátradobja azt, a mit előbb felvett, s hátra sem nézve, hazamegy. (Ormánság.)

60. Ha a kis gyermekre azt mondják, hogy szép, szem árt neki. De ha szembe köpik és csunyának mondják, nem fog rajta a rontás. (Harkány.)

61. Hogy a gyermeket meg ne ronthassák szemmel, forditva kell az inget ráadni. (Siklós.)

62. Ha a gyermek foga kiesik, egérlyukba kell tennie s ezt a verset mondania:

Egér, egér, adok neked csontfogat,
Adjál nekem vasfogat.

Ha így tesz, jó foga lesz. (Siklós.)

63. Ha a kenyér sütés közben kettéválik, valaki meghal. (Vaiszló vidéke.)

64. Ha valakinek a foga álmában kiesik, meghal valaki. Ha a fog helye vérzik, akkor valaki a rokonságból fog meghalni. (Siklós.)

65. Ha az égről lefut egy csillag, valaki meghal. (Szava.)

66. Ha az ember kígyócsontba lép, meghal. (Siklós.)

67. Ha a gyermekek keresztbe vizelnek, meghal egy zsidó. (Siklós.)

68. Ha a faluban halott van és akkor esik, ez annak a jele, hogy a halott jó ember volt; sokan siratják. (Kökény.)

69. A halott szája fölött ki kell vágni a szemfödőt; mert ha a szemfödő a holt szájára lóg, kipusztul az egész család. (Zaláta.)

70. Ha valaki meghal a házban, az óra sétálóját meg kell állítani, mert másként a holt lelke kódorogni fog. (Szava.)

V. *Szerelem, házasság.*

71. Hogy az ember viszont szerelmet nyerjen, annak, a kit szeret, keresse meg a lábanyomát és a sarka helyéről felvett port kendőjébe kötve, hordja mindig magával. (Ormánság.)

72. A házastársak közül az hal meg hamarabb, a melyik előtt az esküvő alatt az oltár gyertyájából több égett le. (Siklós.)

73. A mely lány tükröt tör el, hét évig nem megy férjhez. (Siklós.)

74. Ha lakodalmas menet temetéssel találkozik, a házasság nem lesz szerencsés. (Siklós.)

75. Ha a leány katiczabogarat fog, tegye az ujja végére és kérdezze: „Merre visznek férjhez?“ A merre a bogár száll, arra viszik. Ha a bogár a földre száll, a leány mint hajadon hal meg. (Kökény.)

76. Ha a leány kötênye mosás közben vizes lesz, részeges férjet kap. (Kökény.)

77. A ki először hajába tűzi a menyasszony hajából kihullott hajtűt, az hamar férjhez megy. (Siklós.)

78. Ha esküvő napján esik az eső, a házasság nem lesz boldog; az asszony sokat fog sírni. (Kökény.)

VI. *Vegyesek.*

79. Ha leány fütyöl, sir a Mária. (Pécs.)

80. Szerencsét hoz a küszöbre szögezett patkó, ha úgy véletlenül találták. (Pécs.)

81. Szerencsét hoz a talált rossz (régi) pénz. (Siklós.)

82. Ha a terhes asszonynak karéjkenyeret vágnak, lánya lesz; ha az alsó héjjával vágnak neki, fia lesz. (Málom.)

83. Ha kés, villa, vagy a toll hegyével lefelé esik s a földben vagy a padlóban megáll, váratlan vendég érkezik. (Pécs.)

84. Ha valakinek az orra viszket, bosszúság éri. (Pécs.)

85. Ha az asszonynak a s . . . e viszket, dícsérik a férfiak. (Pécs.)

86. Ha valakinek virágos a körme, ajándékot kap. (Málom.)

87. Ha valakinek a bal tenyere viszket, pénzt kap; ha a jobb, úgy pénzt fog kiadni. (Pécs.)

88. Ha valaki szopós gyermekről álmodik, másnap megszólják. (Kökény.)

89. Annál, a ki felé a véletlenül kidöntött viz folyik, nemsokára keresztelő lesz. (Siklós.)

90. Rosszat jelent, ha valaki elindul hazulról, de otthon felejtvén valamit, vissza kell fordulnia. (Pécs.)

91. Ha valaki reggel baráttal találkozik, szerencsétlen lesz az nap. (Pécs.)

92. Ha tojáshéjat égetnek el, pör támad a házban. (Garé.)

93. Ha a kis gyermeket átlépi valaki, nem nő meg. (Siklós.)

94. Ha az ember kártyán nyer, meg kell a nyert pénzt köpdösni s ezt mondani: „apád, anyád ide jöjjön“, akkor állandó lesz a szerencse. (Siklós.)

95. A vénasszonyok, boszorkányok a nagyharsányi ördögszántotta hegyre járnak éjfélkor tánczolni. (Siklós és vidéke.)

96. Ha valaki álmában tiszta lángú tüzet lát, szerencse éri; ha a tűz füstöl, baj éri. (Siklós.)

97. Ha asszony hajtja a lovakat, eső lesz. (Siklós.)

98. Akasztott ember kötele szerencsét hoz. (Siklós.)

99. Ha valakinek jobb szeme viszket, bánat éri; ha a bal, úgy öröm (Siklós.)

Gyüjtötte: *Dr. Révai Sándor.*

Ördögtanya a krassó-szörénymegyei Pozsega Gaura scrofa nevű barlangjában.

A közép Marosvölgy barlangjairól szóló babonás hiedelmeket egy balparti barlangról: t. i. a Krassó-Szörénymegyébe eső, bár a Hunyad- és Aradmegyék határszélére eső *Iltyó*-val átellenes Pozsega községhez tartozó s a *Zámról* Arad felé haladó vonatról is észrevehető *Gaura scrofa* [= a kocza barlangja] barlangjáról szóló néphittel kell kiegészitenem. A Maros balpartján *Szelczovà* Pozsega között feltünedező mészsziklák elsejében, közvetlenül a Lippára vezető út mellett nyílik meg ez a csúcsíves barlangkapu, melyet nagy közelsége és szembeötlő voltánál fogva a föld népe eltitkolhatatlan borzalommal szemlél.

Az üreg nem hatol mélyen a hegy testébe; de azért végére mehetetlenség hírében áll s nem vállalkoznak látogatására a környék lakói, mert gonosz szellemek, söt éppen az ördög tanyájául szolgál. Szent képeket aggatnak a barlangnyílás mellé jóbbról-balról s magános vándor alig halad itt el a nélkül, hogy legalább egy Miatyánkot el ne rebegne, magát a gonosz szellemek hatalmától men-

tesítni ne sietne. A közhit szerint Oláhországig vezet a barlang s egy kocza kilencz malaczával beletévedvén, nagy késöre vergödött ki ismét Oláhországban. Ezért nevezik kocza barlangjának is. Éjnek éjszakáján az ördög akárhányszor becsalja, hatalmába keríti az erre tévelygőket. Ime reá a példa. Történt egyszer, hogy egy pozsegai asszonynak elfogyott a fonala s mert a közelgő ünnepre vásznát meg akarta szőni, férjét arra erőltette, hogy a sötét éjjel daczára menjen *Kápolná*-ra (Soborsin átellenében) kenderért. A szegény férj váltig húzodozott a küldetéstől s a késő időre, a nagy sötétségre utalgatva szerette volna másnapra halasztani az indulást. De a kardos menyecske csak nem tágitott s kituszkolván a kunyhóból, utána rivalta: hogy ha mindjárt az ördögtől is, de fonalat hozzon neki, s a nélkül színe elébe ne kerüljön. A kelletlenül útra kelt férfi alig bandukolt ki faluja házai közül, egyszerre egész váratlanul egy furcsa formájú törpe alak toppant eléje s mikor kérdésére megtudta éjjeli gyalogolása czélját, nagy előzékenységgel felajánlotta a szükséges fonalat, csak ne tévelyegjen a sötétségben tovább. A megszeppent embernek kapóra jött az ajánlat, nem sokáig ellenkezett; hanem követte a törpét, a ki őt hamarosan egy sziklalakba kalauzolta.

Ott ugyan nagy álmélkodására a szomszéd faluban négy esztendővel azelött elhalálozott papnét látta egy sarokban kis csecsemőjével bajlódva s a tűzhely előtt térdelve éppen tüzet gerjesztett a két esztendő előtt hirtelen elhunyt falusi biróné. Bármekkora vala is ijedelme, sem szólni, sem visszatérni nem bírt, annyira megvarázsolta egy intésével a törpe, kinek lába kopogásáról mindjárt észrevette ördög voltát. Átvette tehát a kínált fonalat s alig várta, hogy hátat fordithasson az ördögtanyának. Ügyet sem vetve a törpe búcsúintésére: hogy el ne árulja senkinek a látottakat, mert ő is halál fia lesz; a mint a szabadban érezte magát, neki iramodva inaszakadtáig futott s a mint haza érkezett, nagy lelkendezve elmesélte elejétől végig a vele történteket a hirtelen visszatérés felett álmélkodó asszonynak. De nem is nyilt többé szóra a szája, mert alig fejezte be mondókáját, hangja elállott, forróság ütött ki rajta s oly gyengének érezte magát, hogy ágyba kelle dőlnie. Egy álló esztendeig sorvadozott s éppen az ördöggel történt találkozása évfordulóján elhalt ő is, intőjelül mindazoknak, a kik a barlangba merészkednének hatolni.

De van is respectusa a Gaura scrofanak olyannyira, hogy a mikor 1882 augusztus 10-én először látogattam meg a barlangot s előkészületeink befejeztéig egy tüzérséget viselt kiszolgált katona kisérőmnek a gyertyát azzal a felszólítással adtam kezébe, hogy világitana előre, a jól megtermett ifjú keresztet vetve magára kereken kijelentette, hogy egyedül be nem teszi oda a lábát s ha már olyan biztosnak érzem magam az ördög hatalma ellen, hát induljak csak én előre s majd meglátja követhet-e?

Minthogy Krassó-Szörénymegye északi felében s általán ezen a vidéken több barlang nincs s a Maros jobbpartiaktól jó távol esve, azokkal s főleg a félreeső *Godinesd*, *Boj* melletti barlangokkal ritkán érintkeznek, azért a magában jelentéktelen üregnek nagy híre van a környéken s a róla mesélt babonás hiedelmek is széltében nagy hitelnek örvendenek.

Téglás Gábor.

A bácskai tótok Dodolája.

Bellosics Bálint az „Ethnographia“ VI. évfolyamában, újabban pedig a Bács-Bodrog-vármegyei Történeti Társulat évkönyvében közli a szerbek esővarázslását és felhívja egyszersmind az olvasóközönséget, hogy ilyenek után kutasson. Újabban sikerült nekem is a bácsmegyei pinczédi (pivniczai) tótoknál ezt a Dodolát szerepeltető népszokást felfedeznem és egy odavaló cselédleány tollbamondása után lejegyeznem.

Pinczéden a Dodolát a husvét előtti két vasárnapon (dodolu vodit'), a fekete vasárnapon (smutná nedeľa) és virágvasárnapján (kvetná nedeľa) vezetik. Az első napon fekete ruhába öltöztetik és lombokkal meg virágokkal díszítik fel. Utóbbi vasárnapon pedig fehérben jelenik meg s ugyancsak lombbal és virágokkal van feldíszítve. Így járnak aztán vele házról-házra, kaskát is vive magukkal, hogy a nyert, leginkább tojásból álló ajándékokat összegyüjtsék, mit a két-három lányból álló kiséret vesz oltalmába. A dodola-ének után megöntözik a Dodolát, hasonlóan a szerb dodolásoknál leirt okból. Feltünő azonban, hogy ezek „Györgyöt“ szerepeltetik, mint termékenyítő alakot.

Alábbiakban adom a két dodola-ének eredeti és fordított szövegét:

Fekete vasárnapon.

Smutná nedeľa,	Fekete vasárnap,
De si kluče podela?	A kulcsokat kinek adtad?
Ta dala som, tadala	Odaadtam, odaadtam
Smutnému Ďurovi.	A szomorú Györgynek.
Smutni Ďuro stává,	Szomorú György, ébredj!
Zemi odnykává.	A földeket nyisd fel.
Tráva zelená;	A fű már kizöldült;
Vyše kolená.	Térden felül megnőtt.
Navarime, navarime var pivá.	Megfőzünk, megfőzünk egy ital sert.
Napečieme, napečieme peť chlebá.	Megsütünk, megsütünk öt kenyeret.
Zavoláme, zavoláme	Meghívjuk, meghívjuk,
Rychtároho syna.	A birónak fiát.
Až ne bude piť,	Ha nem fog inni,
Budeme ho biť.	Meg fogjuk verni.
Až ne buďe jesť,	Ha nem fog enni,
Budeme ho piesť.	Meg fogjuk döngetni.
Kyjám, kyjám három,	Kijám, kijám három,
Za vlasi ho kájom.	A haját meghúzom.
Daj gazdinka	Adj gazdasszonykám,
Jedno vajce, lebo dve	Egy-két tojáskát.
Čak ti to maličko	Hisz ez a kevéske
Ne odbudne.	Nem is lesz majd a terhedre.

Virágvasárnapon.

Kvetná nedeľa	Virágvasárnap,
De si kluče podela?	A kulcsokat kinek adtad?
Tadala som, ta dala	Odadtam, odadtam
Kvetnému Ďurovi.	Virágos Györgynek.

Kvetni Ďuro stává,
Zemi odny kává.
Tráva zelená etc.

Virágos György, kelj fel!
A földeket nyisd fel!
A fű már kizöldült stb.

Úgy vélem, ha a kutatást folytatni fogjuk, hasonló esővarázsolás nyomait nálunk még más szláv területeken is fel lehet fedezni.

(Pinczéd, Bács-Bodrog-vm.)

Közli: *Hajnal Ignácz.*

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

Mátyusföldi gyüjtés.

1. Sági biró lánya.

(M. M. ♩ = 88.) *A)*

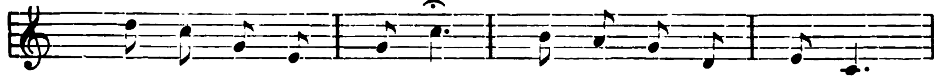

Jó es - tét, jó es - tét, Sá - gi bi - ró asz-szony,

Hol van az a le - ány, Ki en - gem hi - va - tott.

Utolsó négy üteme Felső-Szeliben:

„Bent van a szobában,
Fekszik az ágyában."
„Keltse föl, keltse föl,
Jöjjön el a bálba."

Jó estét, jó estét,
Kocsmárosné asszony,
Hol van az a legény,
Ki engem hivatott.

Üljön le, üljön le
Mellém a lóczára,
Rá parancsolok én
Majd a czigányokra.

Húzzátok, húzzátok
Világos virradtig,
Míg a Sági biró
Lánya elaluszik.

Aluszik, aluszik,
De nem jó kedvébül,
Csikorgós czipője
Tele van vérébül.

Hagyjanak, hagyjanak,
Kimegyek hűtőzni,
Csikorgós czipőmből
A vért kiöntenyi.

Harangoznak dére,
De nem az ebédre,
Sági biró lányát
Most viszik a földbe.

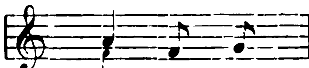
Hunczut az az apa,
Ezerszer az anya,
Ki egyetlen lányát
Bálbo elbocsássa.

(Nádszeg, Felső-Szeli.)

(M. M. ♩=92.) *B)*

A 9-ik ütem a 2-ik és 3-ik strófában így módosul:

Itthon van, itthon van
Az első szobába,
Jó íziiet aluszik
A paplanos ágyba.

Menjen be, költse föl,
Küldje el a bálba,
Piros bársony ruháját
Vegye föl magára.

Czigányok, czigányok,
Reggelig húzzátok,
Most mulatok rózsámmal,
Sági biró lányával.
(Többet nem tudnak.)

(Zsigárd.)

(M. M. ♩=92.) *C)*

(Gútai szállások.)

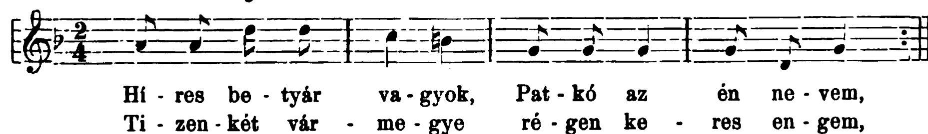
(M. M. ♩=92.) *D)*

(Farkasd.)

2. Patkó.

Szabadon. (M. M. ♩=66.)

He - gye - ken, völ - gye - ken hi - á - ba mász - kál - nak,

A sze - gény Pat - kó - nak nyo - mát nem ta - lál - nak.

[: Pedig ott is termett, a hol nem gondolják. :]
Híres paripával mindenütt ott vagyok,
Zsandárok kezébe de soha se jutok.

Bakony-erdő hazám, a sűrű rengeteg.
Kimegyek belőle, szivem szinte reped,
De sok szegény legény lakott benne régtől,
Nem félnék most velök kilencz vármegyétől.

Édes, kedves rózsám, lehajtom fejemet,
Kebeledbe rejtem bánatos szivemet;
Viraszszál fölöttem még itt szunnyadozok,
Hogyha zaklatnának, kelts föl szép galambom.

(Zsigárd.)

(M. M. ♪ = 116.) 8.

Csin - gi - lin - gi,
bam - bi - lam - bi,
ku - li - pin - gyom,
Becs - ke - re - ki
el - vesz - tet - te a lo - vát,

Bar - na kis lány meg - ta - lál - ta pat - kó - ját.

Gye-re ha - za Becs - ke - re - ki meg - van már,

Töb - bet ér egy bar - na kis lány száz ló - nál.

Loptam lovat, loptam kocsit, szamarat,
Ráültetem a rózsámat, magamat,
Arra megyek, a merre a nap lejár,
A merre a gazdája sohase jár.

(Zsigárd.)

4.

Egyenletes, vontatott előadás. (M. M. ♩ = 100.)

Csil - la - gok - nak te - rem - tő - je, Vi - gyázz min - den

em - be - rek - re, Ár - vák - ra és öz - ve - gyek - re,

Éj - jel boly - gó le - gé - nyek - re.

(Zsigárd.)

5.

Mérsékelt rubato.

Ha be - me - gyek, i - haj, ha be - me - gyek, csu - haj,
É - les ké - sem, i - haj, fé - nyes kar - dom, csu - haj,

a tak - so - nyi csár - dá - ba, Most tud - ják meg
vá - gom a ge - ren - dá - ba,

ki az be - tyár, ki az le - gény, ki, ki, ki;

Még az éj - jel, i - haj, csen - dőr vér - rel, csu - haj,

pin - gá - lom az csár - dát ki.

(Taksony.)

6.

(M. M. ♪ = 132.)

Tö - rik már a ré - te - ket, ri - peg, ro - pog a já - rom,

Ke - mény föld van fel - ső - sze - li ha - tá - ron,

O - lyan ke - mény, még az e - ke sem jár - ja,

Min - den lány - nak, re - cze - cze, szebb a ma - ga ba - bá - ja.

Megüzentem, reczecze, a szeretőm anyjának,
Fehér párnát csináltasson lányának;
Fehér párnát, csipkés legyen a széle,
Hogy a legény, reczecze, nevessen ki belőle.

(Felső-Szeli.)

(M. M. ♪ = 116.) 7.

Nin-csen szé - le, nin-csen szé - le a fe - ke - te ken - dő - nek,
Nin-csen szi - ve, nin-csen szi - ve a ked - ves sze - re - tőm-nek,

Ve - szek ne - ki oly egy ken-dőt, a me-lyik-nek szé - le lesz,

Ke - re - sek én oly sze - re - tőt, ki - nek i - gaz szi - ve lesz.

(Felső-Szeli.)

Rubato. (M. M. ♩ = 69.) 8.

(Az első vers *a*-n, a többi *d*-n kezdődik.)

Szán - ta - ni kék, ta - vasz va - gyon, A kis - si - gem

széj - jel va - gyon, E - kém szar - va Szar - va - son van,

Gö - rön - dö - lőm Gö - döl - lőn van.

Szántóvasam Vasadon van,
Az alfája Albáron van,
A bifája Békésen van,
Csoroszlám a kovácsnál van.

A béresem a Bánátba,
A baltája a Bácskába,
Szép hat ökröm a vásárba,
Mondd meg asszony, hol az ára?

„Kit megettél, kit megittál,
Kit a szép lányoknak adtál,
Kit a szép lányoknak adtál,
Szántogass apád szamarán."

(Farkasd.)

Tánczlépés. (M. M. ♪ = 126.) 9.

Az - ért hogy én hu - szár va - gyok, kin - csem, ró - zsám, ga - lam - bom; Ok - tó - ber - ben ab - fű - ru - lok, kin - csem, ró - zsám, ga - lam - bom; Sár - ga - réz sar- kan - tyús csiz - mám hu - szá - ro - san ösz - sze - pen - ge - tem, De sok - szor meg - ö - lel - te - lek, so - ha el nem fe - led - lek.

(Zsigárd.)

(M. M. ♪ = 116.) 10.

Ha fel - ü - lök, csu - haj, ha fel - ü - lök kis pej lo - vam há - tá - ra,
Be - ug - ra - tok, csu - haj, be - ug - ra - tok kocs - má - ros ud- va - rá - ba,
Kocs - má - ros - né, szép csár - dás - né fe - ke - te ká - vét ad - jon, Nem a - lud - tam ti - zen - há - rom éj - jel, gyó - gyít - sa meg a gyom-rom.

Ha felülök, csuhaj, ha felülök gőzkocsi tetejére,
Isten tudja, csuhaj, Isten tudja, hol szállok ki belőle,
Írok benne a rózsámnak oly szomorú levelet,
Tizenhárom, tizenhárom éjjel mindig sirat engemet.

(Felső-Szeli.)

Gyüjtötte: *Kodály Zoltán.*

Dajka-rímek, gyermek-versek, mondókák.[1]

(Csordahajtáskor:)

Jön a csorda
Tejet ád, vajat ád.
Jön a csorda
Tejet ád, vajat ád.

(A bikára:)

Bölömbika,
Vaskarika,
Álljon belé
A kóvika.

(A denevérre:)

Tündelevény gyer elő,
Itt a büdös szelelő.

(A békakuruttyolásra:)

Varrok, varrok,
Papucsot varrok.

(A varjak röpködésekor, meg az ú. n. „csipkedő" játéknál mondják, a mikor összeállva, egyik kezükkel a másik kézfej bőrét hüvelyk- és mutatóujjukkal megcsípik s a következő mondókát ismételve a kezeket föl és le mozgatják:)

Csipi csóka
A fiát,
A varjú meg
A kányát.
Csíp, csíp, csíp.
Sárga lábú,
Viasz kontyú
Tu-lu-lú.

(A pulykakakas bosszantásakor:)

Szebb a páva,
Mint a pulyka,
Mert a páva
Aranyos,
De a pulyka
Kotronczos.
Pul, pul, pul.[2]

(Ha csiga-bigával játszanak:)

Csiga-biga, csiga-biga
Nyujtsd ki szarvacskádat,
Majd meglátod, hogy mit adok néked.

(Ha héját látnak kerengeni:)

Héjő,
Keverő,
Kasza, kapa
Kerülő,

(Csúfolódók:)

Sós kenyér,
Vakaró,
Csak a zsidónak — való.

[1] E közlemény a beregmegyei *Rákosról* és vidékéről való. A ritka szép fekvésű, fűzfalombos falu körülbelül a megye közepe táján, a munkács—ungvári országút mentén fekszik, mely mintegy határvonala a megye dél- nyugoti: magyar, és északkeleti: zord havasokba nyúló felének, melyen a szegény, jámbor ruthén nép nyomorog. E mozgalmas ponton *Rákos* északfelé a magyarság végső állomásául tekinthető s kicsiben szintén magán hordja a vegyesség bélyegét. Harmadfélezernyi lakosának egyharmada orosz, a többi reformált hitű magyar, rendkivül józan, munkás s nagy Amerika-járása mellett is vallásos nép. Kedélyvilága azonban, a nehéz birtokviszonyok okozta nélkülözés, meg a köztük lakó csöndes ruthénség hatása alatt is: föltünően komoly. Talán több ének hangzik ünnepnapokon az egyszerű gerendás szobákban, mint vidám dal nyáron az arany kalászos és kukoricza-táblás mezőkön. E komolyság kifejezésre jut még a viseletükön is, mely eltekintve a fiatalság élénkebb színű öltözetétől: férfiakon, nőkön egyaránt sötétkék vagy éppen fekete. Szokásaik, életmódjuk, nyelvjárásuk — bizonyos elszigeteltségük s a ruthén hatások közepett — egyaránt figyelemreméltók. Tájszavaik jórészét a Szinnyei „Tájszótár"-ában már közöltük. Ethnographai, sajátságaikról más alkalommal bővebben fogunk megemlékezni. Most legyen elég költői világukból ez igénytelen töredék. *P. K.*

[2] Részben hasonlit az Arany—Gyulai „Népköltési Gyüjtemény" II. köt. 275. lapján közölttel.

(A csorba gyerekek csúfolására :)

Csík, csík,
Csorba csík,
Ha megfogom
Majd megcsíp.

(A czigányokra kiabálják :)

Czigány moré,
Vas kandoré,
Czigány moré.

(A kényeskedőkre :)

Kinnyes,
Pala finnyes,
Nyald ki a szemem,
Mikor finnyes.

(Versenyfutáskor :)

Ki legelöjére,
Túró a szemére.
Ki legutójára,
Túró az orrára.

(Mondókák :)

Adjon Isten jó napot,
Diófából kalapot.

Adjon Isten jó estét,
Diófából menyecskét.

Élek, halok,
Ha meghalok,
Bocskort varrok.

(Gyerek rengetéskor és hintázáskor mondják :)

Gingalló,
Szent ajtó,
Főzz kását,
Ha nincs só.
Gingalló.

(A fej és gyomor részeinek játékos elnevezései :)

Sűrű erdő,
Sík mező,
Pillangó,
Szortyogó.
Itt lemegyen,
Itt megáll,
Itt a kulacs,
Itt igyál.

Én pap vagyok,
Prédikálok.
Nincsen székem,
Csak úgy állok,
Galuskával
Hajigálok.[1]

Egy, kettő, három, négy,
Ökör, bika hová mégy?
Megyek, megyek kaszálni,
Téged belé takarni.

Egygyem—kettőm
Hábor—német,
Ökör—bika,
Lórom—király,
Prücsök—perez.[2]

(Lapda-kapó mondóka :)

Egy—előre,
Két—kettőre,
Három—hatra,
Hat—kilenczre,
Üsd ki tizre,
Tizenegyre.
Gyertyatartó,
Vaskoppantó.
Üti hátam,
Dübbentőre.[3]

Egy : érik a meggy.
Kettő : csipkebokor vessző.
Három : vas a járom.
Négy : majd elmégy.
Öt : majd megköt.
Hat : majd elhajt.

[1] Az első és utolsó sorok hasonlítanak az Arany—Gyulai „Népköltési Gyüjt." II. köt. 271. lapján közöltéhez, a mi teljesebb is.

[2] A kezdő sorok hasonlítanak a dr. Kiss Áron : „Magyar Gyermekjáték Gyüjteménye" 26. lapján közölt kiolvasó mondókához. De csak a kezdő sorok.

[3] Az első négy sor egyezik az Arany—Gyulai „Népköltési Gyüjt." II. köt. 303. oldalán közlöttével, a többi sorok mások.

Hét: vedd fel a kis mentét.
Nyócz: üres a kis pócz.
Kilencz: kis Ferencz.
Tíz: tiszta víz,
Minek az a tiszta víz?
Kis kertet öntözni.
Minek az a kis kert?
Tököt belé vetni.
Minek az a tök?
Malaczot hizlalni.
Minek az a malacz?
A háját kiszedni.
Minek az a háj?
Szekeret kenni.
Minek az a szekér?
Purdékat hurczolni.
Minek az a purdé?
Mandrót pusztítni.[1]

Oda jön egy vén asszony:
Ejnye adta kurvanyád!
Minek szeded föl a baraczkot,
Nem te ültetted a káposztát.
Erre szaladásnak vevém utamat:
Beesteledtem.
Egy tó partjához érve
Kipányváztam nyergemet,
Szürke paripámat
Fejem alá tettem.
Arra jön a vén banya,
Utána indulok a fiúnak,
Kivetem sarkából az ajtót:
Beugrok az ablakon.
Csak úgy főtt, rotyogott a zsíros kása,
Igen fáint ettem a töltött káposztából.
A ki hibátlanul utánam mondja, annak tíz baraczkot, diót vagy krajczárt stb. adok.[2]

(Tréfás mondóka:)

Fölmásztam az ugorkafára,
Megráztam a dinnyefát,
Tele lett az alja mogyoróval.

(Ráolvasó:)

Mi bajod? Finkő nőtt a nyelvemen.
Ha (mikor) kött? Ma kött. Holnapra olyan legyen, mint egy ház, vagy torony, falu stb.

Mikor dió, mogyoró, mák vagy más efféle száraz dolgok evésekor bizonyos csípős fájdalom érzik a nyelv hegyén vagy oldalán: erre mondják, hogy *„finkő“*. Ekkor a gyerekek egymással szembe állva pörgetik a fenti mondókát, miközben a kérdező a fájós hely felé bökdösi az ujját, így a baj — hitük szerint — hamar elmúlik.

(Kiolvasó versikék:)

En, den, dé-nusz,
Mó-rika de-nusz,
En, den, den, *buff.*

Eczem, peczem, zeczcz.
Füzi, máli, zeczcz,
Jászi, jászi, baba-licska,
Okti-mári, *zeczcz.*

Egyedem, begyedem, cziczczu — mer,
Áber, fáber, doni — mer,
Érc, bérc, gatya — korcz.
Tied lesz a dinom — dánom
Bika, lapát — *f*. . .

An, tán ti-musz.
Szára, kata, tika, tuka,
Ela, bela, *buff.*

(Társasjátékoknál — leginkább lányok — erős szótagolással, ugrándozva dalolják:)

Most jöttem Bécsből,
Lengyelországból.
Lovakat hoztam,
Csikos a lába,
Aranyos a farka,
Fordulj, fordulj kis Juliska
Anyád parancsára.

[1] Az Arany—Gyulai „Népköltési Gyüjtemény“ (I. köt. 344. old. és a II. köt. 305. old.) és a Kiss Áron „Magyar Gyermekjáték Gyüjteménye“ (37, 38. és 56. old.) több ilyen, ú. n. hintázó mondókát közöl, de valamennyi csak nagyjában hasonlít a mienkhez, a mely teljesebbnek is, kerekebbnek is mondható. Az utolsó sorban előjövő *„mandró“* a rákos-vidéki nyelvjárásban kukoriczakenyeret jelent.

[2] Hasonló mondóka, de más tárgyi és gondolati kapcsolatokkal olvasható Kálmány Lajos „Szeged népe“ czímű gyüjteményében, II. köt. 153—54. old.

(Névnapi köszöntő :)

Eljöttek (pl. Tar Sándor)
Neve tiszteletére — ére
Ére — Apollóvis (?) kedvére.
Kedvére mulatoz,
Alig várta köszöntse — öntse,
Öntse, sziveteket bétöltse.
Töltse bé szivetek,
Mennyei áldásokkal — sokkal,
Sokkal biz látogasson jókkal.
Jókkal koronázza
Életed, ne veszélylyel, élylyel,
Éjjel is aludhass békével.
Békével, hogy élhess,
Lelked Istent dicsérje, érje
Érj a Múzsák berke végére. Vége.[1]

(Lakodalmi, ú. n. hivogató vers:

Ifjú (pl. Tóth Pál János) a páros életet,
Midőn megkedvelte, leányt is kéretett.
Azért küldött ide mostan két követet,
Holnap reggel tészen egy szép tiszteletet.
Kigyelmeteket is szivesen elvárja,
A mi töle telik méltán nem sajnálja.
Szólni fog muzsika gyönyörű hársfája, (így!)
Kinek a táncz tetszik, bátran eljárhatja.
De kikérem: hívásom ne legyen hasztalan,
Fogadom, mondásom nem lesz bizonytalan.
Így a fáradságot még mi nem sajnáljuk,
Mert még ifjak vagyunk, nem áll el a lábunk.

Rendszerint két „hivogató" van, kik bokrétás kalappal, hosszú, pántlikás pálczával járják dalolva, régebben pisztoly sütögetve — az utczákat, ú. n. „sorokat". A meghivót — ritka értelmességgel és tisztességtudással — a nagyobbik vőfély szavalja, a kisebbik csak ennyit mond rá: „Én általam is szivesen szólítják kigyelmeteket".

(Síri búcsúztató :)

Tisztességet tevő gyászos gyülekezet,
Kiket a szeretet ide kötelezett,
Hogy ezen megholtnak végtiszteletére,
Kijönnétek az ő temetőhelyére.
Ennek példájából nyilván tapasztaljuk:
Hogy egykor a halált mi is megkóstoljuk.
Kiki úgy éljen hát e földön köztetek,
Hogy ide boldogan kiköltözhessetek.
Valakik e megholt mellett fáradoztok,
Azzal a szeretet oltárán áldoztok.
Kivánják nektek is a szomorú felek:
Hogy Isten áldása legyen majd veletek.
Nyerjetek mindnyájan ily szép tisztességet,
A síron túl pedig örök idvességet.
E megholtat is a föld csöndes kebele
Nyugtassa, míg tart a sír hosszú éjjele,
Akkor vigye Isten magához az égbe,
Mindnyájunkkal együtt örök dicsőségbe.
Szivesen kivánjuk. — Mindnyájan:
Nyugodjon békével!

(Fejfa-felirások :)

Anno 1890.
Utas állj meg e fejfánál,
Mészár János sirhalmánál.
Csak 32 évet éltem,
Már Jézusom eljött értem.

E gyász sirhant fedi hideg tetemimet,
S már Jézus magához vette lelkemet.
Éltem Bara Lidi 5 évet. Meghalt
18 . . stb. Béke hamvaira.

Az Istenben bíztam,
Boldogul kimultam.
Éltem Bolyog Mihály 70 évet,
Jézus magához vette lelkemet.
Meghalt 1894 stb.

Itt nyugszik az örök feltámadás
reménye alatt Pálicska András,
ki is élt 65 esztendőket.
Meghalt . . stb.

[1] A köszöntő hangja, szokatlan versformája és vonatkozásai (Apollóvis, Múzsák) bár nagyon elterjedt: nem mutatnak népi eredetre.

(Karácsonyi énekek:)

Mennyből az angyal,
Lejött hozzátok.
Pásztorok, pásztorok!
Nagy Betlehembe,
Siessünk mennybe (?)
Lássátok, lássátok!

Az Isten fia,
A ki született
Jászolba, jászolba,
Fekszik barmok közt,
Nyugszik barmok közt
Szent fia — szent fia.
Szent az Úristen szent fia,
Szent, szent, szent fia.

A kit gondoltál,
És választottál,
Nyugvó helyét
Nem találtuk
A városba, városba,
Hanem barlangba
Kint a pusztába, pusztába.

Ott is fekszik kis ártatlan,
Nincs ruhája, se párnája.
Ökör, szamár melengeti,
Szűz Mária két karjával
Ápolgati.

Szép fényes csillag
Süt a szemembe,
Mert a Jézuska
Született jászolba,
Betlehembe.

Csodáknak csodája,
A szűz fia született ma
Betlehemben,
Szegény helyen.
Óh, boldog Mária!

Angyalok imádják,
Pásztorok áldják.
Szűz Mária szent ölében
Istennek szent fia,
Királyok királya.
Nem király e kis lakban,
De jászolban
És barlangban
Jött ma világra.
Angyalok imádják,
Pásztorok áldják.

Adjon az Úristen több karácsonyi napokat és estéket elérni kigyelmeteknek. Ezt is kivánom minél örvendetesebben eltölteni áldásban, békességben.[1]

(Rákos, Bereg-vm.)

Gyüjtötte: *Pap Károly.*

Fejő-nóta.[2]

Hol vagyon, hol vagyon az a kecske,
Kit anyám fejt a mult nyáron,
Kit apám vett a vásáron,
Fél áron, fél grason.
— Fejd anya, fejd!

Hol vagyon, hol vagyon az a farkas,
Ki megette azt a kecskét,
Kit anyám fejt a mult nyáron
Kit apám vett a vásáron,
Fél áron, fél grason.
— Fejd anya, fejd!

Hol vagyon, hol vagyon az a bokor,
Kibe elbújt az a farkas,
Ki megette azt a kecskét,
Kit anyám fejt a mult nyáron, stb.
— Fejd anya, fejd!

[1] Az első 10—12 sor majdnem szószerint megegyezik az Arany—Gyulai: „Magyar Népköltési Gyüjtemény" I. köt. 3., 18., 40., 52. és 96. oldalán s a Kálmány L. „Koszorúk" II. köt. 5. oldalán közlött misteriumokkal. Különben semmi nagyobb hasonlóság. — Érdekes, hogy Betlehemesek se Rákoson, se a környékén, talán egész Beregben sem járnak, csak az ú. n. „kántáló gyermekek", kik ismert templomi dicséreteket (rendszerint „Hogy eljött az idő teljessége" vagy „Az Istennek szent angyala" stb.) énekelnek. Az itt közölt misteriumtöredékeket mintegy 10—12 év óta hallom s jellemző, hogy csaknem kizárólag ruthén fiúk ajkáról, kik a magyar és orosz karácsonyt egyforma szent mohósággal végig kántálják. Kétségtelenül ők hozták valahonnan.

[2] Változatát l. Erdélyinél III. köt. 151. *Szerk.*

Hol vagyon, hol vagyon az a fé'sze,
Ki kivágta azt a bokrot,
Kibe elbújt az a farkas, stb.
— Fejd anya, fejd!

Hol vagyon, hol vagyon az a nagy tűz,
Ki elégte azt a fé'szét,
Ki kivágta azt a bokrot, stb.
— Fejd anya, fejd!

Hol vagyon, hol vagyon az a nagy víz,
Ki eloltá azt a tüzet,
Ki elégte azt a fé'szét, stb.
— Fejd anya, fejd!

Hol vagyon, hol vagyon az a bika,
Ki megitta azt a vizet,
Ki eloltá azt a tüzet, stb.
— Fejd anya, fejd!

Hol vagyon, hol vagyon az a nagy bot,
Ki megütte azt a bikát,
Ki megitta azt a vizet, stb.
— Fejd anya, fejd!

Hol vagyon, hol vagyon az az ember,
Ki csinálta azt a botot,
Ki megütte azt a bikát,
Ki megitta azt a vizet,
Ki eloltá azt a tüzet,
Ki elégte azt a fé'szét,
Ki kivágta azt a bokrot,
Kibe elbújt az a farkas,
Ki megette azt a kecskét,
Kit anyám fejt a mult nyáron,
Kit apám vett a vásáron,
Fél áron, fél grason.
— Fejd anya, fejd!

(Bibarczfalva, Udvarhely-vm.)

Lejegyezte: *Gálos Rezső.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Árva-vármegye oláhjai. Az Ethnographia mult évfolyamában olvastam (6. füzet 259. lap), hogy Árva-vármegyében az 1553. évi összeirás Dubova és Trsztena határában 1—2 valachot mutatott ki. Kevéssel később a Péchy-családnak a M. N. Múzeumban elhelyezett levéltárában Árvamegye érdekes leirására találtam, melyet 1813 áprilisban Árva várában készített Dlholuczky Mihály mérnök és uradalmi tiszttartó. E leirásban a valachokat illetőleg oly érdekes adatokat találtam, hogy azok közlését érdemesnek tartottam. Azt mondja a kézirat, hogy Árva-vármegyében hajdan csupán valach-, illetőleg pásztor-községek (valachales a slavico Walasy seu pastorales communitates) állottak fenn, melyek állattenyésztéssel s a megfelelő iparral foglalkoztak. E valachok kiváltsággal birtak, hogy nyájaikat az egész vármegye területén legeltethessék. E kiváltságuk alapján, mely már régen elévült és a birtokok kialakulásakor hatályon kívül helyeztetett, három évvel ezelőtt az árvai uradalom ellen pert indítottak, hogy a legeltetési jog különbség nélkül mindenhol őket illesse meg. Dlholuczky szerint Árva-vármegyében a valach nyelvet is beszélik.

A községek részletes felsorolásánál azonban csupán egy helyen találunk valachokra, t. i. Dubovánál. Dubova birtok (possessio Dubova Valachorum) Liptó-vármegye határán a nagy Choos-hegység lábánál fekűdt. Hajdan a valachok alapitották, kik nyájaikat az árvai uradalom területén szabadon legeltethették. Földje terméketlen s lakosai Hont- és Nógrád-vármegyékből behozott dohány eladásával fedezik szükségleteiket. Kőből épült katholikus temploma előbb a liptómegyei komnyatvai anyaegyházhoz tartozott, mely a Thuránszkyak birtokán fekszik, újabban azonban a vallásalap terhére külön plébánost kapott. $5^5/_8$ scultetialis s $16^4/_8$

colonicalis telke van 586 lakossal s az árvai uradalom joghatósága alá tartozik. — Dubova az árvai vár egykori uraitól nyerte elnevezését s semmi köze sincs az oláhokhoz. Ma is megvan még Árva-vármegyében Oláh-Dubova, de 730 lakosa éppen nem oláh. Van Árva-vármegyében Paraszt-Dubova is s ennek megfelelően a szóban forgó községet joggal nevezhetnők Pásztor-Dubovának, a mint a valach nevet 1813-ban a nemzetiségi kérdés előtt Dlholuczky is magyarázza.

Gárdonyi Albert.

*

A barlang szerepe a nép hiedelmében. Az *Ethnographia* f. évi 4-ik (júniusi) füzetében *Téglás* Gábor úr „Gonosz szellemek barlang lakásai az erdélyi Érczhegységben“ czimű czikkében öt barlangról tesz említést, a hol természeti tünemények rettentik vissza a jámbor lakosokat.

Az Alacsony-Tátrában is van több olyan barlang, melyekről azt mondja a babonás nép, hogy boszorkányok, ördögök s egyéb rossz manó találkozó s tartózkodó helye. Sok barlangban meg felhalmozott kincset vél a nép s úgy beszélik, hogy a kincset több fejü kutyák, sárkányok, sőt maguk az ördögök is őrzik. A déményfalvi jég- és cseppkőbarlangról azt tartja a nép fantáziája egyebek között, hogy ez egy tóval függ össze, a mely tóba ha libát vagy kacsát eresztünk, akkor ez a viz alatt úszva a barlang végében lévő pocsolyában újból a felszínre kerül. A tóban torony nagyságú aranyhegy van, a mely, úgy látszik, mintegy ábrázolni akarná e vidék régebbi dúsabb aranybányászatát.

Van az Alacsony-Tátrának több olyan barlangja, melyekről az irodalom nem tesz említést. Ennek oka részben az lehet, hogy nehezebben hozzáférhetők az egyébiránt is kevésbbé látogatott részében a Felvidéknek, részben meg az, hogy az ott lakó nép is csak hirből ismeri ezeket; mert bemenni az ott tartózkodó rossz szellemek miatt nem mer. Ilyen barlang, a mint beszélik, a németlipcsei (Liptó-vm.) bolnóvölgyi barlang is. A pásztorok azt mesélik róla, hogy összeköttetésben van a Német-Lipcsétől nem messze délre fekvő brindzoveczi zsiványkijárattal, minek megfelelően a barlang egyenes vonalban 6—8 km. hosszú volna.

Több oldalmenete van, melyek némelyike a fővölgybe is kiablaklik: persze az ablakokat oda kell képzelni. Mindennek daczára az egyik ablaknak mégis anynyiból volt hire, hogy ez vezetett volna egy lipcsei polgárt a patak másik oldalán lévő domb tetejére, a hol vaskoporsóba elzárva sok arany pénzt talált, mitől meg is gazdagodott volt. A dombtetőre még most is sokan felmennek azok közül, kik Cseleznó-fürdőre vagy a magurkai aranybánya-müvekhez kirándulnak s tényleg láthatni is koporsó alakú lyukat a mészkőben.

A barlangnál maradva, a pásztor fantáziája tovább kisér minket s elkalauzol a kincsig; persze csak tapogatózva, mert égő anyagot a barlangban nem szabad használni, nehogy a rossz szellemek meglássanak s nekünk kellemetlenséget okozzanak. A kincs nagy rakásban fel van halmozva s a barlang mindkét bejárata felől hétfejü, tüzet szóró kutyák őrzik. Ezek nem esznek semmit, legfeljebb akkor, mikor a szellemek a tolakodó halandót prédának dobják nekik. A kutyák mindaddig ki nem jönnek a barlangból, mig csak valaki a szellemeket ki nem üzi onnan s őket nevükön nem szólítja, a mely munkájáért az őrzött kincset elviheti.

Persze az egész csak mese, de elég sajátságos, s úgy látszik, hogy a mely barlangban nincsenek lármázó, zúgó szellemek, oda kincset eszel ki a nép s őrizteti csendesebb, nem evő sárkányokkal, kutyákkal vagy más állatokkal.

Kordos Gusztáv.

*

Magyar ráolvasások 1651-ből. Manuscriptum Adamianum (kis quart, a superintendentalis könyvtárban Nagy-Szebenben). A püspök 1650-ben *Barth Christian* volt, a ki egyházi vizitácziót tartva, az elharapózott bűnök között ezen babonákat is irtotta. A feljegyzett ráolvasások közt a következő két magyar van:

Die Mechel Wagnerin in Gross-Alisch büsset (gyógyít, elhajt) für das Berufen (igézés): Hol megyen vala Urunk Jesus Christus, elől talála az hét igizitet, hetvenhét fiával, hetvenhét menyevel, hetvenhét unokával. Christus urunk mondá: tiltlak az Istennek szent Igével, szent hatalmával, hogy ne mehessen az gonosz, ne ártassan senkinek.

Die Mechel Kutesin in Gr.-Alisch kann das Wetter also verspechen: Hol el indula Urunk Jesus Christus szerető szolgáiaval, szent Peterel, elől talala fekete felhőt, felheteget, az szót mondvan az Ur Jesus Christus: Te hova megy fekete felhő: En elmegyek mindeneket elvenni, elszagatni, embereket megszegényíteni. Parancsiola Urnak szent fia az Ur Jesus Christus sz. Attyanak sz. szavábul sz. igével. Menyel hideg havassakra, szakassad hidegh havassaknak agat, bogat es tengernek követset fövenyet. Ne mehess te fekete földnek szenyire es embereket megszegenyeteni.

Fabó B.

IRODALOM.

Néprajzi könyvészet 1904-ből.

b) *Külföldi.* (Folytatás.)

Abraham, O. und *Hornbostel, E. v.* Phonographierte türkische Melodien. Zeitschr. f. Ethnol. 203—221. l.

Achelis, Th. Mythologie und Völkerkunde. Deutschland 18. sz.

Aljbom Mejerberga: Vidy i bytovyja kartiny Rossii XVII. v. Izd. Suvorina 1903. — Ism. E. E. Etnogr. Obozrj. God. 1904. Kn. LX. 154—155. l.

Andree, Rich. Votive und Weihegaben des katholischen Volks in Süddeutschland. Ein Beitrag zur Volkskunde. Braunschweig, F. Vieweg. (8-r. XVIII, 191 l.) 12 Mk.

Archiv für Rassen- und Gesellschafts-Biologie. — Ism. dr. Herrmann Antal. Ethnographia 284. l.

Asche, Th. Sagen von Goslar. Goslar, J. Bramby. (8-r. 47 l.) 30 Pf.

Behlen, H. Der Pflug und das Pflügen bei den Römern und in Mitteleuropa in vorgeschichtlicher Zeit. Dillenburg. — Ism. Werner. Zeitschr. f. Ethnol. 900. l.

Bergmann, Hugo. Sagen und Geschichten Niedersachsens. Frankfurt a/M. (8-r. VII, 84 l.) 2 Mk.

Bergmann, Dr. Joh. Geschichte der Antialkoholbestrebungen. Ein Ueberblick über die Akoholgegner. Bestrebungen aller Kulturländer seit den ältesten Tagen bis auf die Gegenwart. Aus dem Schwedischen übersetzt und neu bearbeitet u. heräusg. v. Dr. R. Kraut. Hamburg. (8-r. XV, 458 l.) 7 Mk. 20 Pf.

Bernecker. Das russische Volk in seinen Sprichwörtern. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde. 1904. I.

Bjelskositsche and *Thomas.* Animal Folklore from the Herzegovina. „Man“ 1904. sept.

Bloch. Origine turque des Bulgares. Bulletins . . . de la Soc. d'Anthr. de Paris. IV. 5.

Bode, Emil. Die Learsage vor Shakespeare mit Ausschluss des ältesten Dramas und der Ballade. (Studien zur englischen Philologie. XVII. Halle. M. Niemeyer. (8-r. 150 l.) 4 Mk.

Boguslawski, Eduard. Einführung in die Geschichte der Slawen. Aus dem Polnischen übersetzt von Waldemar Osterloff. Jena, H. Costenoble. (8-r. VIII, 135 l.) 3 Mk. — Ism. A. R. Globus 85. köt. 375. l.

Brenner, O. Reine und angewandte Volkskunde. Mitteil. z. bayer. Volkskunde. X. 2.

Bruckner, Alexander. Starożytva Litva. Ludy i Bogi. Szkice historyczne i mitologiczne. Warszava. 1904. — Ism. Kuzijminskij, K. Etnogr. Obozrj. God. 16. Kn. LX. 132—136. l.

Buchholz, Gust. Eine deutsche Kolonie im Südosten (Slawonien). Tägliche Rundschau 263. sz.

Cancioneiro de Ajuda. Ediçāo critica e commentada por Dr. Carolina Michaëlis de Vasconcellos. 2 vol. Halle, M. Niemeyer. (8-r. XXVIII, 924; 1001 l.) 60 Mk.

Čeusov, A. K zyrjanovjedjeniju. Etnogr. Obozrj. God. 16. Kn. LXI. 156—160. l.

Chalikiopoulus. Geographische Beiträge zur Entstehung des Menschen und seiner Kultur. Geogr. Zeitschr. 8. Hft.

v. Czechenherz. Beiträge zur Volkskunde von Mähren und Schlesien. Zeitschr. f. österr. Volksk. 3—4. Hft.

Dan. Glaube und Gebräuche der Armenier bei der Geburt, Hochzeit u. Beerdigung. Zeitschr. f. österr. Volksk. 3. Hft.

Doncieux, G. Le Romancéro populaire de la France. Choix de chansons populaires françaises. Textes critiques. Avec un avant-propos et un index musical par Julien Tiersot. Paris, Bouillon. (8-r. XLIV, 522 l.)

Drechsler, Paul. Mythische Erscheinungen im schlesischen Volksglauben. II. Die Druck- und Quälgeister. (Zaborze-i gimn. értes. 13 l.)

Drechsler, P. Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien. Leipzig. — Ism. Ss. Korr. Bl. Ver. siebenb. Landesk. 122. l.

Driesen, Dr. Otto. Der Ursprung des Harlekin. Ein kulturgeschichtl. Problem. (Forschungen z. neueren Literaturgeschichte. XXV.) Berlin, A. Duncker. (8-r. XXII, 286 l.) 5 Mk. — Ism. Frnkl. L. Lit. Zentr. Bl. 20. sz.

Dühren, Dr. Eug. (Dr. Iwan Bloch). Neue Forschungen über den Marquis de Sade und seine Zeit. Mit besonderer Berücksichtigung der Sexualphilosophie de Sade's auf Grund des neuentdeckten Original-Manuskriptes seines Hauptwerkes „Die 120 Tage von Sodom“. Mit mehreren bisher unveröffentlichten Briefen und Fragmenten. Berlin, M. Harrwitz. (8-r. XXXII, 488 l.) 10 Mk. — Ism. S. K. Lit. Zentr. Bl. 48. sz.

Eldring, Bernh. Humor des Estenvolkes. 100 Original-Anekdoten. Eine freie Bearbeitung estn. Volkswitzes. Reval, Kluge u. Ströhm, (8-r. 40 l.) 1 Mk 20 Pf.

Elsenhaus, Theod. Kants Rassenthorie und ihre bleibende Bedeutung. Leipzig, Engelmann. (8-r. 53 l.) 80 Pf. — Ism. Lit. Zentr. Bl. 48. sz.

Erbe, Dr. Thdr. Die Locrinesage und die Quellen des Pseudo-Shakespeareschen Locrine. (Studien zur englischen Philologie. XVI.) Halle, M. Niemeyer. (8-r. VII, 73 l.) 2 Mk.

Fink, Paul. Das Weib im französischen Volksliede. Berlin, Mayer u. Müller. (8-r.) 2 Mk. 80 pf.

Fischer, Dr. E. Die Herkunft der Rumänen. — Ism. Br. R. Korr. Bl. Ver. siebenb. Landesk. 2. sz.

Fränkel, Ludwig. Die Stellung der Völker- und Erdkunde im Deutschen Reich. („Deutschland“ cz. folyóiratból.)

Frobenius, Leo. Das Zeitalter des Sonnengottes. I. Bd. Berlin, G. Reimer (8-r. XII, 420 l.) 8 Mk. — Ism. Globus 85. köt. 261. l. — b. h. Lit. Zentr. Bl. Nr. 29.

Führer durch das Museum für Völkerkunde. (Berlin.) 11. Aufl. Berlin, G. Reimer. (8-r.) 50 Pf.

Gedeon Alajos. Német hösmondák az ifjúság számára. Budapest, Lampel R. (8-r.) 4 K.

Gerling, Reinh. Mecklenburgs Sagenschatz. Oranienburg. (8-r. VIII, 183 l.) 4 Mk.

Giacomo, Salvatore di. Die Prostitution in Neapel im XV., XVI. u. XVII. Jahrhundert. Nach unveröffentlichten Dokumenten. Nach der deutschen Übersetzung bearbeitet und mit e. Einleitung versehen von Dr. Iwan Bloch. Dresden, H. R. Dohrn. (8-r. VIII, 176. l.) 3 K.

Gjorgjević, Th. R. Die Zigeuner in Serbien. — Ism. Globus 85. köt. 35. l.

Glass Ferencz. Rabszolgaság a Megváltó eljövetele előtt. Székely Nemzet 191. sz.

Glotz, Gust. L'ordalie dans la Grèce primitive. Étude de droit et de mythologie. Paris, Fontemoing. (8-r. 135 l.)

Graf, Dr. J. H. Über Zahlenaberglauben, insbesondere die Zahl 13. Bern, K. J. Wyss. (8-r. 46 l.) 1 Mk.

Gugitz, G. Der Ursprung des Harlekins. Die Gegenwart 20. sz.

Günther, Dr. S. Ziele, Richtpunkte und Methoden der modernen Völkerkunde. Stuttgart, F. Enke. (8-r. VII, 52 l.) — Ism. B. Mitteil. d. Anthrop. Ges. Wien 87. l. — Globus 85. köt. 325. l.

Günther. Ueber Anthropologie, Völkerkunde und Sprachwissenschaft. Die Umschau 17. szám.

h. Faust Auerbach pinczéjében. Philol. Közl. 785. l.

Haas, Dr. A. Sagen und Erzählungen von den Inseln Usedom und Wollin. Stettin, J. Burmeister. (8-r. XVI, 232 l.) 2 Mk. 50 pf.

Haas, A. Rügensche Sagen und Märchen. 3. Aufl. Stettin. — Sagen und Erzählungen von den Inseln Usedom und Wollin. Stettin. — Ism. Ss. Korr. Bl. f. Ver. siebenb. Landesk. 123. l.

Hansen, Dr. Andr. M. Landnåm i Norge. Kristiania, 1904. W. C. Fabritius. — Ism. Brenner O. Beil. z. Allg. Ztg. 136. sz. — Ethnogr. 281. l.

Harriet, Dr. Wm. Geschichte der Prostitution aller Völker. Eine ausführliche Abhandlung der Sittenverderbnis und ihrer Opfer. Von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Auf Grund der wissenschaftlichen Forschung, der Quellen und Literatur ergänzt und bis auf die Gegenwart fortgeführt von Berthold Klein. Berlin, B. Jacobsthal (8-r. XII, 322 l.) 6 Mk.

Haupt, H. Die Sitte des Kümmelklappens und Pfefferreibens zu Rossdorf bei Darmstadt. Hessische Blätter f. Volksk. II. köt.

Haushofer, Dr. Max. Bevölkerungslehre. Leipzig, B. G. Teubner. (8-r. VI, 128 l.) 1 Mk. 25 Pf. — Ism. Goldstein. Globus 85. köt. 310. l.

Hazlitt, W. Carew. Faiths and Folklore. A dictionary of national beliefs, superstitions and popular customs, past and present, with their classical and foreign analogues, described and illustrated. Forming a new edition of „the popular antiquities of Great Britain" by Brand and Ellis, largely extended, corrected, brought down to the present time, and now first aphabetically arranged. 2 vols. London, Reeves and Turner. (8-r.) 21 sh.

Heldmann, Karl. Die Rolandsbilder Deutschlands in dreihundertjähriger Forschung und nach den Quellen. Beiträge zur Geschichte der mittelalterlichen Spiele und Fälschungen. Halle, Niemayer. (8-r. VII, 176 l.) 6 Mk. — Ism. Lit. Zentr. Bl. Nr. 26.

Hermann, E. Zur Geschichte des Brautkaufs bei den indogermanischen Völkern. (Bergedorf b. Hamburg. Progr.) (8-r. 94 l.)

Hertz, Frdr. Moderne Rassentheorien. Kritische Essays. Wien, C. W. Stern. (8-r. VIII, 354 l.) 5 Mk. — Ism. Wilser L. Globus 86. köt. 99. l.

Hessische Landes- und Volkskunde. Das ehemalige Kurhessen und das Hinterland am Ausgange des XIX. Jahrhunderts. In Verbindung mit dem Verein für Erdkunde. Herausgegeben von Carl Hessler. II. Bd. Hessische Volkskunde. Marburg i/H. 1904. Elwest. (8-r. XVI, 662 l.) 8. — Ism. g—l. Lit. Zentr. Bl. 35. sz.

Hnatiuk, W. Pisenni nowotwory w ukraińsko-ruskij narodnij słowesnosty. Lemberg. — Ism. Dr. Bugiel W. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien 317. l.

Íslendiga saga eptir boga Th. Melsted út af hinu Íslenka bokmentafjelagi. Fyrsta bindi, annad hepti. Kaupmannahöfn Möller. (8-r. XX, 161—336 l.)

Jacob. Georg. Oriental elements of culture in the occident. Washington. Smithsonian Instit.

Jacob, Dr. Georg. Vorträge türkischer Meddâhs (mimischer Erzählungskünstler). Zum ersten Male ins Deutsche übertragen und mit Textprobe und Einleitungen herausgegeben. Berlin, Mayer u. Müller. (8-r.) 3 Mk. 60 Pf.

Jacob, G. Traditionen über Bekri Mustafa Aga. Keleti Szemle 271. l.

Jellinek, A. L. Bibliographie der vergleichenden Literaturgeschichte. I. Bd. 1903. — Rövid. ism. tz. Beil. z. Allg. Ztg. Nr. 120.

Jireček, Const. Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. III. Teil. Denkschr. d. K. Akad. d. Wiss. — Külön is megjelent. (4-r. 78 l.) 4 Mk. 50 Pf.

John, A. Die Walensagen und Tannhäuser im Fichtelgebirge. Unter-Egerland VIII. 1.

Jokuff, Ernst. Die Faustsage. Ihre Entstehung und Wandlg. bis auf Goethe. Ein Versuch, Goethes „Faust" in verständig. Zusammenhang mit der Sage zu bringen. Hamburg, J. Kriebel. (8-r. 27 l.) 60 Pf.

Jülicher, R. Martinsbräuche in Westdeutschland. Tägliche Rundschau 266. sz.

Kaindl, R. F. Die Volkskunde. 1903. — Ism. B. L. Magy.-Zsidó Szemle 42—45. l. — Peisner Ignácz. Ethnogr. 76. l.

Kaindl, R. Neuere Arbeiten zur Völkerkunde, Völkerbeschreibung und Volkskunde von Galizien, Russisch-Polen und der Ukraine. Globus 86. köt. 19—20. sz.

Kirchhoff. Dr. Alfred und *Regel, Dr. Fritz.* Bericht über die neuere Literatur zur deutschen Landeskunde. II. Bd. (1900 u. 1901.) Breslau, F. Hirt. (8-r. VIII, 413 l.) 12 Mk.

Klauenberg, Otto. Getränke und Trinken in altfranzösischer Zeit, nach poet. Quellen dargestellt. (Diss.) Hannover. (Göttingen Vandenhoek u. Ruprecht.) (8-r. VI, 161 l.) 3 Mk.

Knauer F. Die Herkunft der Hunde. Wiener Abendpost-Beilage. Nr. 140.

Köferl, J. Salz und Milch im Glauben und Spruche der Deutschen Westböhmens. Unter-Egerland. Nr 3—4.

Korobka, N. I. K izučeniju malorusskich koljadok. (Izvj. otdj. rus. jaz. i slovesnosti. 1902.) — Ism. Šambinago, S. Etnogr. Obozrj. God. 16. kn. LXI. 186—189. l.

Kraitscheck, Dr. G. Die Menschenrassen Europas. (Polit.-anthrop. Revue II. 1. 79. Heft.

Kraus, Friedrich S. Anthropophyteia. Jahrbücher für folkloristische Erhebungen u. Forschungen z. Entwickelungsgeschichte der geschlechtlichen Moral. Bd. I. Südslawische Volksüberlieferungen, die sich auf den Geschlechtsverkehr beziehen. I. Erzählungen. Leipzig, Deutsche Verlags A.-Ges. (4-r.)

Kraus, Dr. Friedr. S. Die Volkskunde in den Jahren 1897—1902. — Ism. Rubinyi Mózes. Ethnogr. 163., 218. l.

Krause, Eduard. Vorgeschichtliche Fischereigeräthe und neuere Vergleichsstücke. Eine vergleichende Studie als Beitrag zur Geschichte des Fischereiwesens. Berlin, Gebr. Bornträger. (8-r.) — Ism. Voss. A. Zeitschr. f. Ethnol. 901. l. — A. R. Globus. 86. köt. 335. l.

Krause. Sitten, Gebräuche u. Aberglauben in Westpreussen. Berlin. (8-r. 76 l.) 75 Pf.

Kremmer, L. Die Sage vom Strandsegen und das Strandrecht an d. deutschen Küste. Die Grenzboten. 31. sz.

Kuun Géza gr. Gardezi a törökökről. Keleti Szemle 130—152. l.

Kuznecov. S. K. Kult umeršich i zagrobnyja vjerovanija lugovych čeremis. Etnogr. Obozrjenie. God. 16. kn. LX. 67—90. l. és kn. LXI. 56—109. l.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

(Vége köv.)

TÖRVÉNYSZÉKI NÉPRAJZ.

Kuruzslás fonográffal. A nyárádszeredai járás főszolgabirája veszedelmes kuruzslót leplezett le. A kuruzsló a marosszentgyörgyi román pap: M. Miklós. Éppen egy közveszélyes őrült asszonyt „gyógyított", mikor lakásán vizsgálatot tartottak. Az asszony fejére lepedő volt borítva. Előtte egy tál lisztbe szúrva kilencz gyertya égett s a pap egy könyvből hókusz-pókuszokat olvasott fel. A pap nem tagadhatta, hogy betegeket gyógyít s előmutatta eszközeit: a fonográfot és a villamozó-gépet. Mindamellett tiltakozott az üzletszerű kuruzslás vádja ellen. Én, úgymond, csak saját czéljaimra használom ezeket az eszközöket, e mellett imádkozom a betegért és ha az orvosok nem tudják meggyógyítani, mint pl. ezt az asszonyt is, nálam mind meggyógyulnak. A vizsgálat kiderítette, hogy a pap egy sereg beteget megzsarolt a vidéken, jámbor parasztokat, kik azt hitték, hogy valami égi hang beszél a fonográfból. De jártak hozzá úgynevezett intelligens emberek is. A papnak fényes jövedelme volt, legalább ötezer forint évenként e kuruzslás révén. (Szeged és Vidéke 1905. ápril. 10.) *E. J.*

*

Fata paduri. A borgói és ó-radnai havasok néphitében élő „Fata paduri"-nak (erdei leány) ismét áldozata van, Filip Juon ó-radnai suhancz eltünt nyomtalanul gazdájától. Eltünését nem tudták megmagyarázni maguknak a házbeliek, minthogy a legény tisztességes és hűséges cselédnek bizonyult. Hosszas kutatás után végre megkerült a boldogtalan a Radna-Borberek feletti meredek sziklafalak közt, borzasztóan összevérezve és lerongyolva. Lábai meg voltak bénulva s csak karján vonszolta magát szikláról-sziklára. A mikor ráakadtak, sírva panaszolta környezetének, hogy az erdei leány titkos hívásának nem bírt ellentállani, követte őt a havasokba, a hol napokig étlen, szomjan furulyáznia kellett a tánczoló fata padurinak. Ha megpihenni akart, ütötte, verte őt, letépte ruháját s csak akkor távozott el tőle, a mikor már eszméletlenül terült el a sziklákon. A környék havasi népe valósággal rajokban vonult ki a kisérteties sziklákhoz, a hol kézről-kézre adták a boldogtalan legény rongyokra tépett ingét s darabokra szaggatott tüszőjét. A hatóság tudomást szerezvén a babonás esetről, orvosilag megvizsgáltatta Filip Juont s úgy találta, hogy a szerencsétlen epileptikus kórságban szenved s sebei az eséstől származnak. A babonás nép persze nem enged hitéből s tovább fűzi meséjét az évszázadokon át élő fata paduriról. (Aradi Közl. 1905. jún. 10.) *E. J.*

*

Oláh babonák a székelyek közt. Ezer meg ezer székely vándorol újabban a segesvári tudós oláh asszonyhoz és a tudós oláh papokhoz, kiket a rohamosan terjedő néphit szerint a gondviselő isten mindentudással, jövendőmondással ruházott fel. Kinek valamije elveszett, ki nehéz betegségben szenved, kinek halálos ellensége van, vagy más ezer ügyben, a tudós oláh asszony, meg a tudós oláh papok ajtaján zörget és mindenre van tanács, mindenre van orvosság. A segesvári tudós oláh asszony ajtaja előtt ijedt, de reményteljes képpel áll a székely asszony, vagy bácsi; vállán egy általvető tele étellel és zsebében 8 korona, mert ez a díja minden tanácsnak, vagy orvosságnak, s midőn belép a tudós szobájába nagy rémület fogja el, mert az ágy alatt megkötött varasbékák fertelmes hangokat adnak s itt ott a szoba sarkán fölfelé akar mászni egy-egy tenyérnyi nagyságra hízott béka. A tűzhelyen valami furcsa szagú folyadék párolog; ezek úgy elveszik némelyik látogatónak a bátorságát, hogy alig tud szóhoz jutni. A betegek kapnak valami folyadékot s kinek halálos ellensége van, azt *megcsinálják* és e csinálmányban a népünk nagyon hiszen. Ime egy eset. Egy székely asszonynak halálos ellensége volt a komaasszonya és a tudós oláh asszony azt mondta, hogy három hétig minden este vegyen az utczáról egy kavicsot és azt fogja a bal kezébe és este 10 órától fél 11-ig az udvaron folyton átkozza az ellenségét, leginkább azt kérje Istentől, hogy

azzal büntesse őt meg, a mivel leginkább szeretné, hogy megbüntetődjék és a jobb kezével folyton vesse a keresztet s végül a követ köpje le és dobja az ellenségе udvarára. Ezt nevezik megcsinálásnak. (Székely-Udvarhely 1904. okt. 23-ki 86. sz.) *E. J.*

*

Az újfehértói csoda. Újfehértó község és környékének köznépét egy csodás jelenés híre izgatja. A nép között az a hír terjedt el, hogy a Szűz Mária megjelent Csuka Zsuzsának az újfehértói határban levő kapitány-tanyán. Csuka Tőkés Zsuzsa szüleivel lakik a kapitány-tanyán. Az apja a bérlőnél faragó ács, hajdunánási illetőségű, kálvinista vallású magyar. Csuka Zsuzsa pedig, szép, sápadt arczú 17 éves leányka, a ki a mult hetek egyikén kiment a tanyaszélben vállalt tengeri földjüket megkapálni. Hazafelé menvést, mintha csak a föld alul tört volna fel, gyermeksírást hallott. Körültekintett, de sehol sem látta a sıránkozó gyermeket, tehát tovább lépdelt és e közben az árokszélen, fiatal bodzafa hűsében, a keserűlapu széles levelével betakargatva pólyás gyermekre talált. Karjára vette a kicsit és bontogatni kezdte a pólyát. De nem bonthatta ki, mert éles hang csendült a fülébe: Azonnal tedd le az én szentséges szent magzatomat, mert te bűnös vagy... Nem vagy méltó hozzá... A lány, mivel senkit sem látott, a hang hallatára ijedtében összerogyott és mire föleszmélt, már a gyermek sem volt sehol. Zsuzska lélekszakadtan futott be a tanyába, a hol szüleinek és az ámuldozó tanyai népnek elmondta, hogy aranyos bodzafa alatt látta a Szűz-anyát, a ki megparancsolta neki, hogy hetenként négy napi böjtöt tartson és az aranyos bodzafánál minden hat órakor imádkozzék. A lány azóta imádkozik és a környékről sok jámbor asszony jár a csodájára. (Debreczeni Független Ujság 1905. június 16.) *E. J.*

*

A boszorkány. Radnót kisközségben a gyerekek csak a tavaszi és őszi hónapokban járnak a szomszéd faluba elvétve iskolába, mert ilyenkor a szülők hazafogják őket munkára, télen pedig lehetetlen őket a szomszéd faluba küldeni. Így van itt ez már rég óta, azért nincs benne semmi különös, hogy a radnótiak még most is hisznek a boszorkányokban. Már régóta gyanakodtak Szele Kiss Györgynére, hogy a boszorkánysággal is foglalkozik. Karácsony éjjelén azután a Luczaszékével többen bizonyságot szereztek róla, hogy Szele Kiss Györgyné a falu boszorkánya. Csak alkalomra vártak, hogy a gonosz indulatot kiverjék belőle. Az alkalom el is érkezett, a mikor Szele Kiss Györgynét meglátták az erdőből hazajőve furcsa nótákat dudolva. Körösztös Péterék háza előtt levő padra leült és különös dudolását folytatta. Másnapra Körösztös Péterné betegen ébredt fel. Erre már mindenki elhitte, hogy Körösztösnét a boszorkány rontotta meg. A jó szomszédok aztán betörték Szele Kiss Györgyné ajtaját és félholtra verték. Az arra jövő csendőrőrjárat akadályozta meg, hogy agyonverjék. A súlyos sérülést szenvedett Szele Kiss Györgynét orvosi ápolás alá vették. (Somogyi Hirlap, 1905. május 7.) *E. J.*

*

Villámcsapásra vonatkozó babona. A „Félegyházi Hirlap egyesült Félegyházi Hiradó" f. é. augusztus 20-iki száma írja: Nagy vihar volt városunkban; a villám a Kossuth-utczai fasor között le is ütött. Két fát egészen megrongált. A babonás nép másnap, vasárnap, — éppen vásár volt, — ezrével lepte el a villámsujtott fákat, s abból a forgácsokat szétkapkodták, mivel az, állításuk szerint, a fogfájást örökké megszünteti.

*

Koporsóhoz szegezett holttest. Aradvármegye egyik románlakta községében *Zöldes*-en történt, hogy Vesza Tógyer odavaló gazdaember gyanus körülmények között hirtelen elhalt. A nagyhalmágyi csendőrörsnek nem kerülte ki a figyelmét e váratlan haláleset és nyomozni kezdett részletei után. Az ügynek büntetőjogi oldala ugyan nem volt, mert Vesza természetes halállal halt el, hanem a nyomozás érdekes felfedezésre vezetett. Megállapította, hogy Vesza Tógyer holttestét Flora Jóczáné, ugyancsak zöldesi lakos a koporsó falához szegezte egy kampós szeggel, nehogy a lelke hazajárjon.

A zöldesi nép ugyanis azt tartja, hogy vannak egyes betegségek, melyeknek halottjai a földön túl sem nyughatnak békében s lelkük haza-haza jár, mint a kisértő lélek. Ugyanitt a babona abban találja ennek az ellenszerét, hogy az elhalt egyénnek holttestét a koporsó falához szegezi s ezzel elejét veszi annak, hogy kisértse hozzátartozóit.

Kempelen Béla.

*

Boszorkányégetés. A „B. Hirl." f. é. szeptember 2-iki száma írja: Mezőlivádia községben még márcziusban meghalt Bettyán Jakabné, a kiről azt hirdették, hogy boszorkány. A nép erősen hitte, hogy valami szerencsétlenség éri a falut, ha csak Bettyánnét el nem égetik, a mint ezt minden boszorkánynyal tenni szokás. A lakosok közül ezért többen kimentek a temetőbe, kiásták Bettyánnét a sírból, azután a holttestet darabokra vagdalták és elégették. Az ügyészség a sírbontók ellen megindította a vizsgálatot.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság 1905 április 11-én d. u. 5 órakor a M. N. Múzeum igazg. termében tartott *rendkívüli* választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát alelnök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Herrmann* Antal titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Ernyey* József mint jegyző. A választmány tagjai közül *Bátky* Zsigmond, *Katona* Lajos, *Mahler* Ede, *Melich* János, *Pápay* József és *Semayer* Vilibáld. A jegyzőkönyvet hitelesitik *Katona* L. és *Melich* J.

Az elnök előadja, hogy tiszteletbeli elnökünk, Gróf Kuun Géza váratlan elhunyta tette szükségessé a rendkívüli választmányi ülés összehívását. Megemlékezik az elhunyt tudományos érdemeiről és a Társaság felvirágoztatása körül tett fáradalmairól, melyek társaságunkat örök hálára kötelezik. Előadja elnöki hatáskörében tett intézkedéseit s kéri ezek utólagos jóváhagyását. Inditványozza: *a*) tegyünk koszorút az elhunyt ravatalára, *b*) adjunk ki külön gyászjelentést, *c*) a folyóirat legközelebbi számát gyászkerettel jelentessük meg, *d*) vegyünk részt testületileg a temetésen, *e*) külön részvétnyilatkozatot intézzünk az özvegyhez.

A választmány egyhangúlag hozzájárul az inditványokhoz s fentartja azt, hogy az emlékére külön gyászünnepet rendez, a miben az érdekelt tudományos társulatok is résztvegyenek. Erről az intézetek és társulatok jegyzőkönyvi kivonatban értesítendők.

K. m. f. *Szalay* Imre s. k. elnök, *Ernyey* József s. k. jegyző. — Hitelesítik: *Melich* János s. k., *Katona* Lajos s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság 1905 június 15-én d. u. 5 órakor a M. N. Múzeum igazg. termében tartott rendkívüli választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát alelnök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Herrmann* Antal titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Szinte* Gábor, *Vikár* Béla és *Bátky* Zsigmond vál. tagok, ez utóbbi mint jegyző. A jegyzőkönyvet hitelesítik *Vikár* Béla és *Szinte* Gábor.

Az elnök meghatottan jelenti az országos gyászt, mely közéletünket s közelebbről Társaságunkat is érte fenkölt védnökünk, József főherczeg ő fensége elhunytával. Vázolva tudományos érdemeit felkéri a választmányt, hogy a Társaság nevében kötelességszerűen és méltán osztozzék a gyászban.

Indítványozza: *a)* fejezzük ki gyászunkat jegyzőkönyvileg, *b)* táviratilag József Ágost ő fenségéhez, *c)* tegyünk koszorút a ravatalra, *d)* testületileg jelenjünk meg a temetésen. Észrevétel nélkül elfogadtatik.

Az alelnök pótlólag indítványozza, hogy a folyóirat legközelebbi száma gyászkeretben jelenjék meg, azonkívül hozzá külön gyászkeretben foglalt értesítést is mellékeljünk. A szükséges intézkedések megtételére a választmány az elnököt kéri fel.

K. m. f. *Szalay* Imre s. k. elnök, *Bátky* Zsigmond s. k. jegyző. — Hitelesítik: *Vikár* Béla s. k., *Szinte* Gábor s. k.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaság 1905 június 20-án d. u. 4 órakor a M. N. Múzeum igazg. termében tartott rendes választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát, *György* Aladár alelnökök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Semayer* Vilibáld, *Bátky* Zsigmond, *Bán* Aladár vál. tagok. Jegyző *Ernyey* József. A jegyzőkönyvet hitelesítik *Bán* Aladár és *Bátky* Zsigmond.

Az elnök megemlékezik Dr. *Esztegár* László választm. tag haláláról és érdemeiről. Ajánlja, hogy helyébe választmányi tagul Dr. *Csánki* Dezső legtöbb szavazatot nyert tag hivassék be. Elfogadtatik.

A főtitkár referál a június 7-én megtartott Kalevala-est sikereiről és indítványozza, hogy a közreműködőknek jegyzőkönyvi köszönetet szavazzunk.

A választmány elfogadja azzal a megjegyzéssel, hogy Axel O. Heikel helsingforsi múz. intendánsnak külön köszönőirat küldessék.

A Kalevala-est megújítása, illetve ehhez hasonló bemutatások rendezésére *Vikár* Béla, *Sebestyén* Gyula, *Herrmann* Antal és *Semayer* Vilibáld bizottsági jelentéstétel végett megbízást nyernek.

A főtitkár jelenti, hogy Gróf Knun Géza és József főherczeg elhunyta alkalmából küldött részvéttáviratokra válaszok érkeztek. — Tudomásul szolgál.

Az orvosok és természetvizsgálók Szegedre induló vándorgyűlése csatlakozásra hiv fel. A meghívás tudomásul vétetik azzal, hogy a tagok sorából Sebestyén Gyula és Ernyey József előadásokat jelentettek be.

A főtitkár jelenti, hogy a budapesti egyetemi hallgatók „Természetrajzi szövetsége“ kéri a folyóiratot és a mennyiben lehetséges a régebbi évfolyamokat is. — Megadatik azzal a megszorítással, hogy csak a feles számban levő évfolyamokat engedjük át.

A pénztáros bemutatja a június 10-én felvett zárlatot: bevétel 10,829 K 83 f., kiadás 10,690 K 27 f. Készpénz 139 K 56 f. Takarékbetét 4437 K 56 f. Kivét 3836 K 66 f. Tiszta betét 600 K 90 f. — Tudomásul szolgál.

A tagajánlásokra térve jelenti, hogy: *Figuss* V. tanító, Lajosfalva, Torontálm. (aj. Farkas S.); *Földr. szeminárium*, Kolozsvár (aj. Sebestyén Gy.); Dr. *Vass* M. tanár, Kaposvár (aj. Dr. Kohlbach B.); *Leitersdorfer* R. műépítész, Bpest (aj. Ernyey József); *Forintos* Nándor jegyző és *Göbel* K. tanító, Szulok (aj. Farkas S.) tagokul ajánlkoznak. — Egyhangúlag megválasztatnak.

K. m. f. *Szalay* Imre s. k. elnök, *Ernyey* József s. k. jegyző. — Hitelesítik: Dr. *Bátky* Zsigmond s. k., Dr. *Bán* Aladár s. k.

A LAPPOK MYTHOSI EMLÉKEI.[1]

A finn-ugor összehasonlító nyelvészet már meglehetős fejlettségre emelkedett hazánkban; de nagyon csekély azon munkálatok száma, melyek a velünk rokon népekkel ethnographiai és ethnologiai szempontból foglalkoznak. Pedig csak úgy remélhetjük, hogy népünk őstörténete valaha kellő világításba kerül, ha a finn-ugor népcsoport szellemi életét a néprajz és népköltés nyújtotta adatok alapján teljesen megismerjük s az összehasonlitás biztos eszközével megállapitjuk: mi ezekből közös kincsük a finnugor népeknek, s így a mi népünknek is. Ez az összehasonlitás azonban csak akkor lesz lehetséges, ha előbb minden egyes kérdést kellőleg megvilágitunk. Ezen kérdések egyikét választottam értekezésem tárgyául, megjegyezvén, hogy minden korai egybevetést és délibábos következtetést szándékosan kerülök. Meg vagyok ugyan győződve arról, hogy a magyar nép ősi pogány vallása csak a finn-ugor népek pogány hagyományainak segélyével lesz megdönthetetlen biztossággal megállapitható, de még nagyon messze vagyunk attól az időtől, midőn az erre szükséges előmunkálatok teljesen rendelkezésre állanak. A számtalan kapcsolat, mely ezeket a népeket a különféle népekhez fűzi, igen megnehezíti a vizsgálódást. E nehézségek némi elhárítására törekszik a jelen dolgozat, mely szerkezetében és feldolgozásában világosságra és lehetőleg eredeti fölfogásra törekszik. Új adatokkal természetesen nem szolgálhat, mert hisz a lappok pogány vallása ma már a mult emlékeihez tartozik s újabb kutatások legföljebb megerősithetik és bővíthetik eddigi tudomásunkat, de hozzá merőben új anyagot semmiesetre sem fűzhetnek. — Főczélom, rendszerbe foglalni az e kérdésre vonatkozó anyagot, melyet svéd, finn és magyar forrásokból meritettem.

Az ugor népek pogány vallását rendszerbe önteni igyekszik Julius *Krohn*, a néhai híres finn költő és tudós: „*Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus*" (A finn népcsalád pogány istentisztele, Helsingfors, 1894.) cz. kitünő művében. E könyv azonban, mint czíme is mutatja, csak a külső vallási cselekményekkel foglalkozik, de nem veszi tárgyalás alá a mythologiát, az istentant. A lappok vallását a maga teljességében először *Scheffer* János: *Argentoratensis Lapponia, id est regionis Lapponum et gentis nova*

[1] Ez a tanulmány 1905 nov. 15-ikén a Néprajzi Társ. szakülésén olvastatott fel. Megjegyezzük, hogy a felolvasásnak itt csak első fele (a mythologiai rész) jelenik meg. Az istentiszteletet tárgyaló rész egy nagyobb összehasonlító tanulmányban fog napvilágot látni. *B.*

et verissima descriptio (Frankfurt, 1673.) czímű latin műve tárgyalja a régibb forrásoknak lelkiismeretes és értelmes fölhasználásával. Harminczöt fejezete közül a VII., IX., X., XI. s részben a XIX. foglalkozik a lappok régi vallásával, mely az ő idejében még teljes virágzásnak örvendett. 1871-ben jelent meg J. A. *Friis: Lappisk Mythologi* (Christiania) cz. munkája, mely különösen a norvég lappok vallási mondáit igyekszik egybefoglalni. De mindezen műveknél teljesebb Gustav v. *Düben „Om Lappland och Lapparne"* (Stockholm, 1873.) cz. jeles ethnogr. munkája, mely a lappoknak egész életével s így régi vallásával is behatóan foglalkozik. A számos források közül meg kell még emlékeznem *Castrén Utazásairól* (Nordiska resor och forskningar) s *Halász* Ignácz gazdag lapp gyűjteményeiről.

Ezen alapvető művek megemlítése után, mielőtt feladatunk megoldásához fognánk, előre kell bocsátanunk, hogy a lappok pogány vallása sok érdekes adatot szolgáltat az egyetemes és összehasonlító mythologia számára. Megerősít bennünket azon hitünkben, hogy a lélek mélyén rejlő ősi sejtelmek és fogalmak közösek az egész emberiséggel, csak a formájuk, megnyilatkozásuk különböző. Támasztékot lel továbbá az a nézet, hogy a művelődés kezdetleges fokán álló népek vallását systematikusan osztályozni, hogy úgy mondjuk „értékelni" tévedés. Ha a lapp nép régi vallásának gazdag tartalmával megismerkedünk, belátjuk, hogy e kisded sarki nép hite semmivel sem állt alacsonyabb színvonalon a homéroskori görög népénél. Csak a művelődés fejlődésével születnek meg azon különbségek, melyek az egyes népek vallási rendszere között élesebb határvonalat teremtenek; de e különbségek is egyes rendező elméknek alkotásai s nem fakadnak közvetlenül a nép lelkéből, mely gyermeki naivitásában az egyszerű fogalmi ismereten felülemelkedni nem tud.

Az ugor népek vallását a sámánisztikus vallásokhoz szokás számítani, leglényegesebb elemül ismervén föl benne a sámánok, pogány papok által bizonyos szertartások közt végzett kuruzslást, azaz jóslás [1] vagy gyógyítás czéljából űzött mágikus cselekményeket. Nem vizsgálva most azt a kérdést: mikor és hogyan jutott a sámánizmus a finn-ugor népekhez, csak annak kijelentésére szorítkozunk, hogy a sámánkodás nem nyom megkülönböztető bélyeget az egyes vallásokra. A finn-ugor népeknél divó kuruzslás lényegében nem különbözik a görögök jósló és gyógyító vallási mesterkedéseitől. Az, hogy a sámánizmus a jelenben és közelmultban (mióta a finn-ugor népekkel foglalkozik a tudomány) túlnyomó szerepet látszik vinni e népek pogány vallási ténykedésében, onnan van, hogy a kereszténységnek a mythologiai elemeket jórészt sikerült kiirtani, de a pogány szertartásokat, melyek közt lényeges helyet töltött be a sámánizmus, nem bírta megszüntetni. Tovább éltek ezek a keresztény hit mellett is, sőt gyakran épp

[1] Megjegyezzük, hogy a jósláson itt nem jövendölést értünk, hanem azt, a mit a német ‚wahrsagen' ige fejez ki: t. i. igazmondást, azaz rejtett dolgok felfödését; pl. elveszett rénszarvasok tartózkodása helyét; a jövendölés e szerint csak egyik ága a jóslásnak s vele nem azonos.

a keresztény vallás dogmáinak szolgálatába szegődtek s Jézus, a Boldogasszony vagy a szentek nevéhez fűződtek a pogány isteneké helyett. Éppen az történt itt, a mi a kereszténység első századaiban, midőn a pogány istenek eltüntek, de a tiszteletükre űzött szertartások tovább éltek az új vallás istentiszteletében.

Fejlődése első fokán majd minden nép természetimádó; ez volt a lapp is. Könnyen érthető, hogy az egyszerű naiv ember először az őt titkokkal körülvevő természet rejtelmeit igyekszik magyarázni. Mindenben és mindenkor változást észlelvén, arra a gondolatra jut, hogy e változások csak élő, mozogni tudó lényektől származhatnak. A tiszta erő elvont fogalma még ismeretlen előtte. Látja, hogy a nap fölkel, emelkedik, majd lemegy; hasonlókép a hold és csillagok — mindezek mozognak: élnek. A vihar, zivatar keletkezik, tombol, majd elcsitul; ez is mozgás: élet. S e természeti mozgások állandóak, hatalmasak, használni és ártani tudnak. Tehát kedvükben kell járni, nekik szolgálni. Így megszületik a félelem, a könyörgés, engesztelés — egyszóval az imádat.

Az itt vázolt lelki folyamat ment végbe a lapp népben is. De az egyszerű természetimádásnál nem állapodott meg, hanem a kereszténység hatása alatt a metafizikai kérdéseket szintén belevonta szemlélete körébe. S így a lappok régi vallása sajátszerű konglomerátumát mutatja a természetimádásnak s a kereszténység eszméivel vegyített csodálatos metafizikai hipotéziseknek. Elmélkedésünk főfeladata épp abban áll, hogy ezt a két elemet elkülönítsük egymástól, s rámutassunk arra: milyen lehetett ezen érdekes népnek eredeti vallási felfogása. Mielőtt a részletes tárgyalást megkezdenők, megismertetjük azon rendszert, melybe a lappok pogány hagyományait beilleszteni törekedtek.

Jessen [1] a lappok isteneit négy osztályba sorozza:

I. *égfölöttiek*, a csillagos mennyben. Ezek: 1. Radien-Attje és 2. Radien-Kidda.

II. *égiek*, a levegőégben: 3. Beive, 4. Ailekes vagy Ailekes-olmak.

III. *égalattiak*, a föld és ég között: 5. Mader-Attje, 6. Mader-Akka, 7. Horagalles, 8. Sarakka, 9. Uks- vagy Juksakka.

IV. *földalattiak*, az alvilágban: a Saivo-aimoban a Saivo-olmak, Jibmeker, Rutu stb.

Ezen osztályozás elsősorban a norvég-lappok isteneit veszi tekintetbe; voltak még isteni lények, melyek a lappok egyéb törzseinél éltek. Ez a rendszer inkább az iró képzeletében volt meg, mint a nép hitében, mely összefoglaló rendszer felállitására nem törekszik. A helyett, hogy ily mesterséges rendszert állitanánk fel, megkiséreljük a lappok vallási hagyományait természetes alapon, *eredetük szerint* rendezni.

[1] Lásd: K. *Leem*: Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og fordrige Afgudsdyrkelse, oplyst med mange Kaabberstykker, med J. E. *Gunneri* Anmärkninger og E. J. *Jessen* I Afhandling om de norske Finners og Lappers hedenske Religion. Kiöbenhavn, 1767.

Mint minden vallásban, a tárgyaltban is el kell választanunk a mythologiát az istentisztelettől, azaz az istenekről szóló tant a külső vallási cselekményektől és szertartásoktól; ez alkalommal csak a mythologiai emlékekről szólunk.

A lapp mythologia, anyagának eredete szerint, három csoportba osztható: *a)* skandináv pogánykori átvételek, *b)* keresztény kölcsönvételek s *c)* ősi elemek.

Ha vizsgálódásunk folyamán kiválasztottuk az idegen elemeket s a megmaradt eredeti anyagot rendezzük, ez utóbbi világosan mutatja, hogy a lapp mythologia két alapelemen épül s ez: *a) természeti erők*, *b) az ősök szellemeinek vagy a lelkeknek imádása.* E két alapelemhez fűződik a kultusz két ága és pedig *a)* a természeti erők imádása áldozatok, *b)* az ősök szellemeinek tisztelete áldozatok és sámánkodás által. Így tekintvén a dolgot, világossá lesz előttünk az is: mily szerepet tölt be e vallásban a sámánizmus, melyről az egész vallást elnevezték.

Tekintsük először a skandináv elemeket. Kimondhatjuk, hogy ezek mind a *Thor*-kultuszra vezethetők vissza. — Scheffer „De religione prima Lapponum cz. fejezetben említi, hogy Olaus Magnus[1] szerint a bjarmiak, kikben ő a lappok őseit sejti, Jumala vagy Jomala nevű istent imádtak, kit oltáron ülve, fején koronával s ezen 12 drágakővel ábrázoltak; nyakán aranyláncz függött. Ez a bálvány nagyon hasonlít az upsalai pogány templomban lévő simulacrumhoz, mely éppen ilyen volt, csakhogy a koronáján a 12 drágakő helyett ugyanannyi csillag említtetik, melyek kétségkívül szintén drágaköveknek értendők. A bjarmiaknak (permiek) nem volt templomuk, mint a svédeknek, hanem csak bekerített szentudvaruk, a milyenek ma is vannak a finn-ugor népeknél. Ez az adat a mellett szól, hogy a *jumala* szó ismeretes volt a finn-ugor népeknél már a legrégibb történeti időkben. Castrén kimutatta, hogy e szó nemcsak a finneknél és lappoknál fordul elő, hanem megvan az eszteknél (jummel), zürjéneknél (jemel), cseremiszeknél (juma) és szamojédeknél is (num) s eredetileg szerencsést, gazdagot vagyis istent jelentett.[2] A lapp nyelvben jomala, jumal, jubmel, ibmel változatban fordul elő s ma az „isten“ fogalomnak kifejezésére használtatik. Az elmondottakból az következik, hogy a Thor-kultusz a Skandináviához közel lakó finn-ugor népek között el volt terjedve, de azt nem állíthatjuk, hogy a lappok a jumala szót már ekkor ismerték s vele Thor istent jelezték volna. Ez a szó inkább későbbi finn kölcsönzés lehet, mert mostani használata teljesen az, mint a finn nyelvben. A lappoknál Thor isten neve többféle változatban élt, melyekkel idő folytán a „jumala“ szó értelme azonosíttatott, mint ezt Scheffer helyesen állítja. Tiermes, Turrisas,[3]

[1] O. Magnus Gothus: De gentium septentrionalium variis conditionibus statibusque. Basiliae, 1567.

[2] Lásd: Vikár: Kalevalai tanulmányok. Ethnogr. XII. 7.

[3] Hogy a Thor-kultusz a finneknél is megvolt, bizonyítja Agricola Mihály, ki zsoltárfordításának előszavában leírja a pogány finnek vallását s a többek közt így szól: „Turisas ada győzelmet“.

Aijeke[1] s Horagalles[2] néven imádták őt a lappok s valamint a skandinávok, ők is a mennydörgés és villámlás istenének tartották, kinek hatásköre leginkább a vadászat védelmében állt. A legfőbb isten a nomádoknál a legfontosabb foglalkozás védője. Kezében kalapácscsal ábrázolták, a szivárványt Thor íjjának nevezték.

A skandináv kölcsönzéseknél későbbiek, de jóval gazdagabbak a keresztény vallásból való átvételek. A hómezőkön kóborló lappok hallottak egyet-mást a feléjük győzelmesen közelgő új vallásról s eleven képzelődésük kiszinezte a csodálatos tanitásokat s belevegyíté ősi mythosai közé. Ez a folyamat még erősebb lőn, mikor a svéd királyok a lappok megtérítéséről kezdtek gondolkozni. Megtérítésükre a svédek részéről már a XIV. században történtek kisérletek, de valódi eredménynyel csak a protestántizmus idejében, főleg Gusztáv Adolf alatt járt a térítő munkásság. Külsőleg ugyan keresztényekké lettek, de szivük mélyében megmaradtak pogányoknak. Hogy miért mutatott föl a térités ily csekély eredményt, annak több okát adja *Ziegler* Jakab 1536-ban. Legfőbb oka ennek az, hogy a keresztény papok nem a nép lelki üdvét tartják szem előtt, hanem inkább annak megadóztatását, saját hasznukra való kizsákmányolását. Másik ok a nagy szétszórtság (spatia ingentia); majd minden család külön él, messze a többiektől s így keresztény oktatásban nem igen részesülhetnek a gyermekek. Harmadik ok az ősök hitébe vetett bizalom, a megrögzött pogány szertartások, babonák, melyeknek erejéről apáiktól oly sokat hallottak. Ezen okokhoz hozzátehetjük még azt, hogy itt az a tünemény ismétlődött, mely új religióra térésükkor közönséges mindenkor az embereknél. Ha a nép hitet cserél, nem hiszi el azt, hogy az ő régi istenei semmik voltak: képzelet és ábránd. Azt véli, hogy a régi isteneken győzedelmeskedik az új (vagy újak), de azért amazok szintén tovább élnek, sőt némi hatalmat megőriznek maguknak. Az a folyamat megy végbe a nép lelkében, mely a rómaiaknál hivatalos kifejezést nyert, midőn a meghóditott népek isteneit pantheonjukba fölvették. A régi istenek azután rosszakaratúak lesznek, látván, hogy hajdani híveik új isten vagy istenek szolgálatába szegődtek. Innen gyökeresedik meg lassankint a népben az a vélemény, hogy a szellemek, kisértetek gonoszak (kikben a régi istenek emléke él) s a nekik való szolgálat ördögi mesterség; s ebben a hitében való megerősödésére a keresztény papok tanitása is természetesen közremunkál. *Halász* Ignácz (Svéd-lapp nyelv, V. 1893.) pite-lappmarki följegyzéseiben olvassuk, hogy mily véleménynyel van ma a nép a varázslókról, kiket régente szent embereknek tartott. „A táltosok (noiték) olyan emberek voltak, kik különféle rosszat tudtak tenni. Néha medve képében jártak, néha farkas képében, néha pedig magának az ördögnek képében jöttek. Borzasztó kárt is tettek másoknak és megbabonázták, a kit csak gyűlöltek vagy akárhogyan haragudtak is.“

[1] Aijeke és Aüke alakban fordul elő Scheffernél (96. és 92. old.) „Tiermes sive Aüke, id est Tonans, ab aliis vocatur Thorus“.

[2] Hora = Thor, galles: apó.

Íme, a régi bölcs és szent embereket az ördög szolgáinak tartják, de azért hatalmukban még hisznek.

A kereszténység hosszú küzdelmének számos nyoma maradt a lappok pogány vallásában. A keresztény dogmák lassan-lassan behatoltak a pogány tanok közé s azokkal összevegyültek vagy új képzeteket hoztak létre. A következőkben be fogjuk mutatni azon isteni lényeket, melyek határozottan keresztény felfogást hirdetnek.

Említők már, hogy a lapp nyelvben meglévő *jumala* szót finn átvételnek tartjuk és pedig a keresztény korból, midőn finn hittérítők e néven kezdték hirdetni az egy igaz Istent, kit ők e régi szavukkal neveztek. A Kalevalában gyakran előfordul a jumala szó s „fő, felső istent" jelent, de nem legfőbbet, mint sokáig tévesen hitték s afféle Zeust kerestek benne, ki minden isteni lényen s az egész teremtett mindenségen uralkodik. Csak a kereszténység hatása alatt lett Jumala a legfőbb isten, mert épp ezzel a szóval jelezték az első keresztény papok a keresztény istent. *Pehr* v. *Högström* (1746.) legfőbb istennek tartja, kinek ellensége volt Perkel (ördög, finn: perkele), a gonosz szellem. Lehetetlen ebben a kereszténység hatását föl nem ismerni.

A kereszténység hatására ismerünk a *Radien*-ekben is. Radien = hatalom (norvég råd: erő, svéd råda: uralkodni) Radien-Attje = Hatalom-Atya s Radien-Kidda vagy Kiedda[1] = Hatalom-Nyilatkozása. Az atya hatalma mindenek fölött áll: kiterjed az égre, földre és emberekre. Ő minden erőnek a forrása. De maga semmit sem teremt, hanem mindent sarjadéka, a Kidda által teremt, a kit ő hoz működésbe. E kettőn kívül említik még *Radien-Akkát* (Akka = asszony) mint Radien-Attje feleségét, kit máskép *Tjárve* (csórve: szarv) *Radien*-nek neveznek, mivel rénszarvas-agancsot áldoztak neki s ő volt a rénszarvas-tenyésztés védőasszonya. *Väralden-Radien*[2] nevű istenséget is emlegettek Pite-Lappmarkban. (Düben: 217.)

A Radien-hit kétségkívül a kereszténységnek köszöni eredetét, a mint azt *Leem* véli. Radien-Attje az Atyát, Radien-Kidda a Fiú-Istent, Radien-Akka pedig a Bold. Szűzet jelképezi.

Hasonlókép a kereszténységből magyarázható egy másik isten-csoport s a róla szóló bonyolult tan, melyet *Jessen* állított föl. A levegőben, mindjárt az égbolt alatt lakott egyedül: *Mader-Attje* (eredet atyja). Midőn a teremtő-hatalommal fölruházott Radien-Kidda létrehozza a lelket,[3] elküldi azt Mader-Attjéhoz, a ki megnyilt belsejébe zárva elviszi a *Mader-Akká*-hoz, ki a lélek köré formátlan testet alkot s elküldi azt *Uks-* (vagy Juks-) *Akká*-hoz vagy *Sar-Akká*-hoz (Uks ajtó, finn: uksi, Sar: teremtő); az előbbihez, ha fiú, az

[1] Kidda: erő, sarjadás; Lule-Lappmarkban Kedde: pázsit (Wiklund: Lule-Lappisches Wörterbuch. 1890.); Rādānissa: haushälterisch (u. o.).

[2] Viäralte vagy vearalte: világ, levegő, tehát Viäralten-Radien = világerő (Halász J. Déli-lapp szótár. 1891.).

[3] A finn és lapp vallástól idegen eszme a léleknek semmiből való teremtése, ez is keresztény eredetre vall. A finn hitregékben is csak *alkotó*, de nem teremtő munkásságról van szó.

utóbbihoz, ha leány lesz belőle. Ha már a magzat ily módon nemet kapott, ismét Mader-Akka veszi át s neki tökéletes emberi formát adván, a szülő asszony méhébe helyezi, a hol megnő és aztán megszületik.

E bonyolódott tan nem igen felel meg a nép eszejárásának. Sokkal valószínűbb a másik, egyszerűbb változat, mely szerint Mader-Akkának két leánya van: Uks- és Sar-Akka. A Radien-Kiddától megteremtett magzatot Sar-Akka formálja ki az anyaméhben, Uks-Akka meg az észt adja neki, mint ezt a *Fjellner* sorselei lapp lelkésztől följegyzett „Nap fia“ cz. énekben olvassuk.[1]

„Sarakka szült az apámtól,
Izmot, erőt ada nékem,
Szüleim vérét vegyíté;
Uksakka tejjel keveré
S észt önte a koponyámba.“

Sarakkát nagy tiszteletben tartották, különösen az asszonyok. Jessen írja: „Ez az istenség a lappoknak mindig ott van a szivükben és ajkukon“. Hozzá fohászkodtak minden bajukban s legfőbb vigasztalójuknak tekintették. De kivált a terhes, vajúdó és gyermekágyas asszonyok hivták őt segitségül.[2]

E komplikált rendszer minden valószinűség szerint a kereszténység tanaiból származott skandináv közvetitéssel. A Mader körülbelül ugyanazt jelenti, mint a Radien. Lule-Lappmarkban maaddu: eredet, maaddare: rokon, ugyanazon családbeli. A szentasszonyokról szóló hit visszavezet a Szűz Mária és Szent Anna tiszteletére, kik közül különösen az utóbbit a szülő asszonyok védőjeként tisztelték a keresztények. Düben azt hiszi, hogy a svédek közvetitésével fejlődött ki e tanitás a lappoknál. Hogy e két istenasszony (Sar- és Uksakka) tulajdonképen egy és ugyanaz volt, közös tiszteleti szertartásaik bizonyitják.

Scheffer (Caput IX, 89. l.) idézi Samuel *Rehn* (vagy Rheen) svéd kéziratából, mely 1671-ből kelt, a következő szavakat: „Dies habent quosdam, quos observant, ut Catharinae, Marci vel Cante paive, item Clementis, quibus diebus nemo Lapponum venari vult aut sagittis feras petere, fuerunt quippe ita fore, ut multa ipsis eo anno improspere eveniant, si quid tali die venarentur sagittisve peterent, atque id imprimis, quod rumpentur arcus ipsorum“. E szavak mutatják, hogy a pogány vagy ujonnan megtért lappok a körülöttük lakó keresztények hatása alatt óvakodtak bizonyos napokon fontos dolgot végezni, szerencsétlen napoknak tartván ezeket. Ugyancsak itt olvassuk, hogy karácsony első napján különösen sok babonát űznek, a megkeresztelt lappok, mintegy engesztéléséül pogány isteneiknek. E napon a családapák nem mennek templomba, hanem otthon maradnak kunyhójuk (kota) őrizetére,

[1] Donner: Lappalaisia lauluja. Helsinki 1876.

[2] Megjegyezzük, hogy Sarakka tiszteletében összeolvadhatott valami régi pogány isten kultusza a keresztény Szűz Mária tisztelettel, de később ez utóbbi elem elnyomta a régibbet.

mert ekkor, hitük szerint, sokféle rosszakaratú szellem kóborol. Helyesen jegyzi meg Scheffer, hogy e nézetük kifejlődésére befolyással lehetett a keresztény papok tanítása. A biblia írja, hogy a Megváltó születésének hajnalán angyalok szálltak le az égből, kiktől a pásztorok megrémültek. A megkülönböztetett napok közé tartoznak a hét napjaiból a péntek, szombat és vasárnap, melyeket istenekké téve *Ailekes* vagy *Ailekes-olmak* (szent emberek) néven tisztelték.[1] Ezek nevei: puores vagy sodno-peive-ailek: vasárnap, lava-ailek: szombat s fried-ailek péntek.[2] E három isteni lény alakja a lapp varázsdobokon gyakran előfordul.

Mielőtt áttérnénk a régi lapp vallás ősi elemeire, megemlítjük még a *Joulu-herrát*, karácsony urát s a Ruotta vagy Struot nevű isteni lényt, kinek neve a svéd *drott:* „uralkodó“ szóból származik. Mindkettő a karácsonykor született Megváltóba vetett hitre vezethető vissza.

*

Miután főbb vonásokban áttekintettük azon elemeket, melyek minden valószínűség szerint idegen forrásokból jutottak a lappok vallási nézetei közé, az alábbiakban szemügyre vesszük azokat, melyek véleményünk szerint e nép legősibb hagyományaihoz tartoznak. Mint fönnebb említők, ezen elemek mind azt vallják, hogy a lappok úgy, mint egyéb természeti népek, a természet jelenségeit imádták.

A lappok ősi istenei közül a legrégibb és leghatalmasabb volt mindenesetre a Nap = (Beive, Peive), — „Vi taga äfven för gifvet att hon (Sol-Dyrkan) är ursprunglig hos Lapparne, för hvilka solen icke blott, såsom för alla andra folk, var ett framstående naturföremål, utan äfven, genom sina verkningar, ytterst tydligt visade sig absolut nödvändig för renarnas och der med deras egen tillvaro“ — mondja Düben. (Biztosra vehetjük, hogy a napimádás eredeti a lappoknál, kikre nézve a nap nemcsak föltünő természeti jelenség, mint más népeknél, hanem a lehető legnagyobb mértékben létföltétel mind rénszarvasaikra, mind saját magukra nézve.) — Már *Olaus Magnus* írja (lib. III. c. 2.): „Solem toto aestatis cursu eis lucentem adorant, gratias ei offerentes, quod lumen contra tenebras perpessas et calorem contra immensa frigora adducit“, — továbbá; „Solem putant *matrem*[3] esse omnium animalium“. — Scheffer szerint a lappok legrégibb istenei: Jumala, Thor és a Nap voltak.

Hogy a napot megszemélyesített istennek tartották, bizonyítja az, hogy egész családja volt neki: a hold volt a felesége, Peiven-neita a leánya s

[1] Ma: ailes: szent, ailĕke: vasárnap (Wiklund).

[2] Puores: jó, sodno: pihenő: laavuntaeka: szombat este; finn: lauvantai: szombat. A svéd laugr s löger-dagból. Löga: fürdeni.

[3] A ‚matrem‘ szón itt mindenesetre szülőokot kell értenünk s nem női alakban való megszemélyesítést, melynek az összes lapp hagyományok ellene mondanak. Különben is a lapp (s általában a finn-ugor) nyelvekben grammatikai nem nem lévén, az istenek nemi különbsége sem domborodott ki oly élesen, mint azoknál a népeknél, melyeknek nyelvében grammatikai nemek vannak.

Peiven-pardne a fia, sőt Tornio-Lappmarkban egész család volt, a mely magát a naptól származtatta.[1] A nap-kultusz áthatja az egész mythikus költészetet s mai napig találunk rá vonatkozó adatokat.

Fjellner sorselei lelkész följegyzése után lett ismeretessé a Nap fia (Peiven-pardne) czimű epikai költemény, mely a Nap fiának házasságát mondja el; egy vak óriásnak leányát veszi el. Ebben a mondában a vak óriás valószinűleg az éjt, a sötétséget, a leány pedig a hajnalt jelképezi. De sokkal elevenebben élt a nép képzeletében a Peiven-neita, a Naptündér, kiről az a hit volt elterjedve, hogy szürkület idején gyakran megjelenik. A ki meg tudja fogni, az megnyeri nagy kincseit és óriás rénszarvas-nyáját. Hogy mennyire áthatotta e hitrege a lappok lelkét, mutatja az a történetke, melyet Fjellner beszél el. Mikor tanuló korában hazament nomád-lapp szüleihez, kik Svédországnak Herjedal nevű tartományában éltek, egyszer látni vélte a Naptündért. Köd volt. Hirtelen csengők és kolompok zaja ütötte meg a fülét s megpillantá az isteni leányt egy sziklán ülve. Mögéje került, hogy karjaiba zárja, de csak a hideg követ ölelte át.[2] Ez a történet élénken emlékeztet a Herjedalban több változatban elterjedt balladára, mely egyike a legérdekesebb ilynemű termékeknek. A Donnertól közölt váriánsnak tartalma ez: Egy verőfényes napon egy lomha ember megpillantotta a Naptündért egy magas szikla alatt ülve. A tündér fölszólitotta őt, hogy nagy rénszarvas nyáját neki adja, ha a nyájat utána hajtja a nélkül, hogy visszapillantana. A tündér elindul, a lapp utána hajtja a nyájat. Egyszerre iszonyú átkozódást hall háta mögött, hogy lelövik, megölik őt. Hátra tekint s abban a perczben eltünik a nyáj harmadrésze. Tovább mennek. Rettenetes zivatar támad; visszanéz, s eltünik a nyáj másik harmada. Megállapodnak. A tündér fölhivására a lappnak kunyhót kell épitenie éji pihenőre. De nem lett volna szabad egyetlen rést sem hagynia rajta. Reggel fölébred a tündér, s meglátja, hogy a napsugár behatol egy kis résen. „Ah, ott látom az apám és anyám szemét!“ kiált, mire eltünik a nyájjal együtt. A rénszarvasok zordon kősziklákká lesznek.

Fjellner legalább százra teszi azon regék számát, melyek a Nap tündérével foglalkoznak. Ezen mondák közül legnevezetesebbek Njavvis-ene és Attjis-enéről szólók, kik Halász Ignácz népköltési gyűjteményében N'ävićhētnē és Ähcić-hētnē néven fordulnak elő s a róluk szóló mythos már a lappoknál olyannyira kedvelt állatmesévé lesz (a kompo-rωwte bogár és a béka eredete). Njavvis-ene (ene, hētnē: nő, né) a Naptündér, Attjis-ene a holdtündér. Njavvis-enének fia, Attjis-enének leánya született, de álnok csellel Attjis-ene elvette Njavvis-enétől a fiát, fölnevelte s jómódban élt, mert a fiú kitűnő vadász lett, mig Attjis-ene a leányával együtt nyomorgott és éhezett.

[1] *Castrén* „Utazás Lappföldön“ (1838.) cz. művében bővebben megemlékezik e családról, mely magát a nap fiától származtatta; neve Päiviö. A finn karjalai népmondákban is szerepel Päivän-poika nevű hős. A lapp regék Päiviöt, e család ősét úgy írják le, mint a lapp fogalmak szerinti jóllét, gazdagság symbolumát: annyi rénszarvasa volt, hogy 30 szolgát és ugyanannyi szolgálót tartott a gondozásukra.

[2] Donner: Lappalaisia lauluja.

A fiú egyszer megtudta a cselt, mostoha anyját s annak leányát megölte és anyját boldoggá tette.[1] E vázlatosan közölt regében a hold és nap, az éjjel és nappal küzdelmét ismerhetjük föl, mely a *Koit ja Ämerik* (Hajnal és homály) nevű szép észt népregének is tárgya. Düben Fjellner közlése szerint írja le, milyennek képzeli a nép e két tündért (331. l.):

„Njavvis-enének (a jó tündérnek) hosszú haja van; ez dús fürtökben omlik alá s belőlük néhány füle körül göndörödik. Homloka nyilt, tiszta és magas; szemöldöke barna, szabályos; tekintete nyájas; orra kissé hajlott; arcza derűs és finom; arczkifejezése mosolygó; nyaka hófehér, ujjai lágyak és gyöngédek; termete kissé kövér; emelt fővel jár, könnyed tartással, lenge léptekkel, finom barna rénszarvasbőr-ruhában."

„Attjis-ene haja szőke, sima és merev; homloka széles, redős, eres; szemöldöke sötét, sűrű; nézése éles, metsző; orra erősen hajlott; arcza megnyúlt, komor, sovány; álla hegyes; szája széles; fogai nagyok; arczkifejezése mogorva, haragos; termete magas, ösztövér, csontos; lába esetlen; hangja sivító, éles; ruhája fehér, vékony, rövid."

A jóságos Naptündér sokáig élt. Midőn halálát közeledni érezte, kinyilvánította, hogy majd a legmagasabb hegycsúcson temessék el (a lenyugvó nap sugarai). Midőn elhunyt, fakéregbe burkolták s a rénszarvas nyakán növő pelyhes szőrre fektették, melynek neve lapp nyelven *ńavvi*. De lelke nem tért sírba; szép leány képében bolyong tündér-nyájával szerte Lappföldön. Midőn ébren van, láthatatlan, de ha elszunnyad, látható lesz s a ki ilyenkor meg tudja fogni, azé lesz gyönyörű szarvasnyája. (Lásd föntebb.)

A nap-kultusz emléke az a szép ének, melyet Halász Ignácz jegyzett föl, s melyből egy részt rimes forditásban itt közlünk:

Te fölkelő szép, pompás nap,
Szivem örül, mikor látlak,
Fényedért köszöntlek, áldlak!

Ha fölébredsz reggel korán,
Új vidámság árad reám,
Téged akar dicsérni szám.

Hajnalban te tündökölve
Melegséget küldsz a földre
Új terményeket növelve...

A napimádás testvér-kultusza a hold tisztelete, melyről a föntebbiekben már szó esett. A napot áldáshozó jóságos istenként tisztelték, a holdat pedig félelmes, rosszakaratú lény képében személyesitették meg. Zeus, Apollon és a trák származású félelmes Hekate jut itt eszünkbe. Jessen beszéli, hogy a karácsonyi holdat (jul-månen) Ankaka vagy Bisse-mano[2] néven tisztelték s az asszonyok nem mertek szövéssel vagy fonással foglalkozni, míg fenn volt. Zajt sem volt szabad ütni. Ha e tilalmakat valaki megsértette, áldozatot kellett bemutatnia.

[1] Halász Ignácz meséjében a megégetett Attjis-ene kompo-rωwte: vasbogár lesz, ennek tóba lökött leánya békává.

[2] Bisse, basse vagy passe: szent, mano: hold, tehát szent hold.

A hold-tiszteletnek a népköltési hagyományokban is több emléke van. Mindannyiban ártalmas lény gyanánt emlegetik, a ki főleg karácsony táján haragos és szörnyen megbosszulja, főkép ha lármával zavarják a csöndes éjen, vagy rámutogatnak.[1]

Így pl. Qvigstadtól és Sandbergtől följegyzett mesék[2] egyikében olvassuk, hogy karácsony este a gyermekek, kiknek szülei templomba mentek, nagy zajt ütöttek. A hold erre stallu képében (óriás) leszállt s borzasztó bosszút állt a gyermekeken s a templomból hazatérő szülőkön. Az egész családot kiirtotta s a kunyhót és a rénszarvasokat mind kővé változtatta, melyek ma is ott vannak a Durkiham-hegyen (Norvégia). Halász Ignácznak (Svéd-lapp ny. V.) a Mese a sütő holdról (Supcas pasē mānūn pirra.) cz. közleményében olvassuk, hogy egy öreg ember gyermekei fölmutogattak ujjukkal a holdra és kiabálták: „amott a hold, a hold, a hold!“ A hold haragjában leszállt, lenyúzta az öreg ember fejebőrét s három gyermekével együtt megsütötte. Ezért nevezik a holdat, mely ősszel van, sütő holdnak, teszi hozzá a mese.

Rhen Sámuel közleményéből tudjuk, hogy nemcsak a napot, holdat, hanem a csillagokat is imádták a lappok. Az északi csillagról a Peivenpardne elbeszélő költemény is megemlékezik s a finn népköltészetben szintén szerep jut neki a nappal és holddal egyetemben.

A megszemélyesített égi testeken kívül a természet egyéb tárgyait hasonlókép körülvették babonás tisztelettel. Damianus a Goes portugál író a XVI. században (1544.) írja: „Religio illius gentis, ut *ignem* et statuas lapideas pro diis habeant“. Scheffer (91. old.) hozzáteszi, hogy a tűz a nap jelképe volt, a mi nagyon valószínű. Több nyoma van a *medve-* és *kigyó-*kultusznak, melyek mindegyike általános az ugor népeknél s érdekesnél érdekesebb pogánykori emlékek mutatják ezen állatok tiszteletét. A medveimádás nagy szerepet játszott a finneknél, kiknek népköltészetében ma is ivan nyoma a medve-énekeknek, sőt Orosz-Karjalában itt-ott a medveünnep s él, mely minden lényegesben megegyezik a lappok régi ünnepségével, a mint azt Scheffer „De Lapponum venationibus“ (XIX.) czimű fejezetben részletesen lefesti.[3] S most forduljunk a lappok azon emlékeihez, melyek pogány vallásuk másik sarkalatos elvéből, a holtak lelkeinek tiszteletéből származnak.

*

[1] Szeged népénél általánosan elterjedt hiedelem, hogy a csillagokra rámutatni vagy velük szemben magunkat illetlenül viselni nem szabad. (Kandra Kabos, Magyar Mythologia, 71.)

[2] Lappische Sprachproben, aufgezeichnet von J. Qvigstad und G. Sandberg, 1888. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran aikakauskirja, III.)

[3] A finn medve-ünnep leírása a Kalevalában Lönnrot Illés átalakító kezének nyomát mutatja. Teljes népies hitelességgel van rajzolva a következő műben: Suomen Kansan muinaisia taikoja. I. Metsastys-taikoja. Helsing. 1891. Ugyanez magyarul: Képek a finn nép életéből. Bán A. 1905. Budapest.

Majd minden természeti nép hiszi, hogy a látható világon kívül van egy másik, halandó szem elől rejtett világ, a földnek titkos méhében. Az a körülmény, hogy a holtakat rendszerint a föld gyomrába teszik pihenőre, nagyon könnyen szülhette azt a gondolatot, hogy e rejtelmes világot az elhunyt ősök szellemei népesítik be. A lappok is e hitben voltak s képzelődésre rendkívül hajlandó természetüknél fogva ez a gondolat számtalan képzetet támasztott lelkükben és igen sok vallási ténykedésnek szolgált náluk alapul.

Az alvilági szellemekbe, vagyis a holtak lelkeibe vetett hitük főleg három, hogy úgy mondjuk „tan"-ban nyert kifejezést, melyeket *sztórjunkare*, *seita* és *saivo* néven emlegettek a régi és újabb kutatók. Ezekhez csatlakozik még néhány kisebb jelentőségű szellemhit, melyekről szintén meg fogunk emlékezni.

A föntebb említett háromféle vallási emlékeket a lapp népköltési gyüjtemények alapján határozottan *az ősök szellemeire* kell vonatkoztatnunk. Castrén ezek közül a saivokat olyanféle kisebb isteni lényeknek hitte (id. műve III. k.), a minők a finneknél a haltiák, a lappoknál haldek, vagyis nemtők, a kik mint az embertől merőben különböző szellemek, erdőkben, tavakban, hegyekben lakoznak. Ezzel szemben habozás nélkül csatlakozhatunk Dübenhez, ki ezt mondja: „Én a saivo-kat egyszerűen átszellemült, a halál által tökéletesbült ősöknek tartom, kik maradékaikat védelmükbe veszik s rájuk hatnak; ezek nem laknak egy közös helyen, mint a Valhall megdicsőültjei, hanem mindegyikük az ő saját külön helyén, azon a vidéken, hol élt és működött, a mely az ő sajátja volt".

Mielőtt e hagyományok tüzetesebb ismertetéséhez kezdenénk, egy általános szempontot kell kiemelnünk. Az ősök szellemeibe vetett hit a legfontosabb elem a lappok pogány vallási emlékei között. A természeti erők, főleg az égi testek imádása sokkal csekélyebb szerepet játszik, mint a szellem-imádás, mely — Düben szavaival élve — „a magva a lappok régi vallásának". „A saivo-hit — mondja továbbá Jessen — úgy látszik, főeleme (hufvudartikeln) a régi lapp vallásnak, melynek a többi mind csak járuléka". A szellem-tiszteletnek ezt a fontosságot az adja, hogy a tulajdonképeni *sámánizmus* vagyis a sámánok működése, mely oly nagy szerepet játszott az ugor népek istentiszteletében, egyenesen ehhez fűződik.

A lappok tehát kétségtelenül hittek egy más, a földi után következő életben, mint ezt S. Rheen mondja: „Men att nogot aer quar efter döden, troo thec". (De azt, hogy van valami a halál után, hiszik.) Annál különösebb, hogy a keresztény hittérítőknek semmi sem ment nehezebben, mint a lappokat meggyőzni a feltámadás tanáról. „A lappok még oly nyersek — mondja Rheen — hogy nem akarnak hinni a test föltámadásában, a test és lélek egyesülésében, az utolsó napban, hanem azt hiszik, hogy állatban és emberben egyazon lélek (ande, spiritus) van." Egy lapp pap (Raunalából), hogy híveit megszilárdítsa a föltámadás hitében, halálát közeledni érezvén, meghagyta, hogy lapp testvérei közé temessék el; azt vélte, hogy ezáltal megerősíti őket hitökben. Sokszor prédikálta ugyanis nekik, hogy az utolsó

napon együtt fognak föltámadni sirjukból. (Scheffer, 91. l.) E vonakodásuk alapja bizonyára abban rejlett, hogy a holtakat boldogabbaknak, tökéletesebbeknek hitték a földi embereknél; nem fért tehát a fejükbe, miért vegyék föl ismét a gyarló földi testet, melyben egykor annyit kellett szenvedniök. S. Rheen s utána több svéd és finn iró említést tesz az úgynevezett *storjunkarék*-ról, de norvég irók nem szólnak róluk, ámbár maga az elnevezés norvég eredetű. „Ez a szó a norvég nyelvből van átvéve, mivel a norvégek tartományi főnökeiket (landshöfdingar) junkare (német junker) névvel illetik; a lappok tehát isteneiket storjunkareknak (nagyfőnököknek) nevezik, mivel nagyobbak, hatalmasabbak, mint a junkarék".

Ezek a storjunkarék nem voltak egyebek, mint kőbálványok, melyek hegyen vagy tóparton álltak. Valami különös alakkal kellett birniok, ámbár semmi nagyobb hasonlatosságuk sem volt emberhez vagy állathoz. Némely hegyen több ily bálványkő volt együtt s ilyenkor egész családot alkottak: apa, anya, gyermekek, szolgák voltak. Hatalmuk kiterjedt az összes állatokra, s különösen a vadászatban és halászatban nyújtottak segélyt az őket tisztelőknek. Az olyan hegyet, melyen ily bálványok voltak, *passe-vari*, szent hegynek nevezték s nagy tiszteletben tartották. Minden családnak volt ily szent hegye. „Minden családnak vagy nemzetségnek megvannak a maga storjunkarei azon a vidéken a hol tartózkodik és lakik", mondja Rheen.

A storjunkarékhoz nagyon hasonlitanak, sőt mondhatjuk, hogy velük azonosak az úgynevezett *seiták*, melyek nem egyebek, mint isteni tiszteletben részesitett kövek; a különbség csak az, hogy a Finnország határa körül lakó lappok nem a storjankare, hanem a seita elnevezést használják. Hogy milyenek voltak ezek, arról világos fogalmat nyújt Joh. *Tornaeus* (1672.), kinek szavait Scheffer után idézzük: „A tornio- és kemibeli lappok nem ismernek storjunkarét. Tuskókat és köveket tiszteltek istenekül s a hány család, sőt majdnem a hány lapp, annyi bálványuk volt, mindegyikük a maga helyére állitva a tó mellett. De egyik közülök a legnagyobb és kimagaslóbb vala, melyet a többieknél nagyobb, megkülönböztetett tiszteletben részesitett az egész falu. Ezt, valamint a többi kisebb istent (t. i. követ) seitáknak nevezték". Egyik nevezetesebb bálványra pedig ezt mondja: „Nem volt semmi emberi formája, hanem közönséges tuskó volt, minő a többi bálvány szokott lenni".

Castrén[1] szintén azt irja, hogy a seiták fából és kőből valók voltak. „A fából való seitákról azt hallottam beszélni, hogy emberi alakhoz hasonlitottak körülbelül oly módon, mint azt manap is tapasztaljuk az osztjákoknál, voguloknál s a finn népcsaládnak egyéb távoli ágainál . . . Az úgynevezett kő-seitákról azt tartja a hagyomány, hogy nagyobbára durva, terjedelmük és külső formájuk által feltünő sziklák voltak . . . A mi az alakot illeti, a kő-seiták közt is akadtak olyanok, melyeket emberi kéz formált és pedig egy csomó egymásra rakott kőből, melyek közül némelyek a fejet, mások a vállat és a mellett stb. jelképezték."

[1] Reisen im Norden: Reise in Lappland im Jahre 1838. (69. l.)

Hogy a kő-seiták a finneknél is megvoltak, azt egyéb adatokon kivül világosan bizonyítja K. *Killinen*[1] következő közlése: „Kontio-Lappenlahti falu északi felén van egy nagy kő, a neve Uhrikivi (áldozókő) vagy Immonen köve, melynél mai napig buzgón áldoznak. Hirlik, hogy lábánál mindig akadnak égerfavessző-kötegek, melyek közt van hét, három hüvelyk hosszú köteg piros szalaggal átkötve; ezek a legfontosabb varázsszerek minden bajban. A nők Immonen-kövéhez tejet, tehénszőrt, gyapjut stb. hordanak. ... Toivoinen Kirsti volt sokáig a kő papnője; ő általa mutatták be az áldozatokat s — mint az orákulum — az áldozóknak elmondta a szellem (haltija) feleletét".

Már az eddigiekből is észrevehettük, hogy a seiták nem voltak egyebek, mint az előbb storjunkare néven emlegetett bálványok. De hogy (valamint a finnek) nem magukat e köveket imádták, hanem a bennük lakó szellemeket, az alábbiakból világosan ki fog tünni. Azon hegyeket, melyeken seiták álltak, szintén szent hegyeknek (passevari) hívták, ez is bizonyítéka annak, hogy e két néven nevezett bálványok azonosak voltak.

De még szemmelláthatóbb lesz ez az azonosság, ha a szellemek tiszteletének *saivo* néven szereplő hagyományait vesszük szemügyre. A hagyományoknak ezen osztálya a legújabb népköltési gyűjteményekben is bő adatokkal van képviselve. Mielőtt ezen emlékekre fordítanók figyelmünket, megjegyezzük, hogy mind a seita (vagy seitä, seid), mind a saivo (vagy saiv) szó idegen származás és eredetileg annyit jelent, hogy *szent.* Maga a saivo szó rendesen a szellemek lakóhelyét jelenti, ugyanez az értelme a Saivo-aimo szónak is, azon különbséggel, hogy ez a föld gyomrában mélyebben volt (aimo: heim). A szellemeket saivo-olmak (saivo-emberek) névvel jelöli a nép. Hogy honnan eredt a seita és saivo szók jelentésének különválasztása, azt Düben e szavakkal fejti meg: „A rejtély akként fejthető meg, hogy a svéd írók csak seitákat, a norvég szerzők pedig saivokat irnak, a minek oka az, hogy a svédek nem hatoltak be a dolog lényegébe, csupán a külső formára épitettek, a norvégek pedig egyedül a lényegre szorítkoztak". A svéd irók t. i. a seita néven tisztelt köveket magukat tartják a lappok isteneinek, a norvégek pedig csak a saivo (vagy saivo-olmak) névvel jelölt szellemekről tesznek említést, melyek e kövekben bennlaknak.

A régi irók tanusága szerint a saivok sajátságos alakulatú kövek voltak, minden emberi vagy más forma nélkül. Tehát ugyanolyanok, mint a storjunkarék és seiták, de fából való saivókról nem történik említés. Nagyon valószínű, hogy a fából való bálványok az ugoroknál általános fa-imádásnak emlékei, a mit az is bizonyítani látszik, hogy e bálványok formátlan tuskók voltak, alig alakított rajtuk valamit emberi kéz. Finnországnak Oroszországgal határos vidékén ma is találkoznak ily szent fák, melyek tövéhez áldozatokat hordanak. Savóban gyakoriak az úgynevezett *karsikkók:* háncsuktól megfosztott fák, melyek a holtaknak szentelvék.[2] Ha a házban valaki meghal,

[1] K. Killinen: Muinaisjäännöksiä jamuistoja Sortavalan kihlakunnassa. (Suom. Muinaismuisto-Yhd. aikakauskirja, XI. 1890.)

[2] V. Vallin: Kuvauksia Suomen Kansan esihistoriasta. 1894.

egy fát lenyesnek az emlékére (karsi: nyes, nyúz), azaz kérgét lenyúzzák s áldozatot visznek a tövéhez a holt tiszteletére. Castrén közlése szerint csak egy ágon hagyják rajta a héjat, s ez az ág mindig arrafelé néz, a merre a megboldogult lakott.

A kőből levő storjunkarék, seiták és saivók tehát, látjuk, ugyanazok voltak. Hogy tulajdonképen micsoda feladatuk, jelentésük volt, azt főleg a saivo-hagyományokból lehet megállapitani. Ezek pedig minden kétséget kizárólag mutatják, hogy e három néven emlegetett bálványok mind *a holtak szellemének tiszteletét szolgálták.*

Hogy a saivo-aimo csakugyan a holtak birodalmát jelenté, bizonyitja Jessen: „Ős időktől fogva hitték a lappok, hogy némely hegyben, melyet saivo- vagy passe-vare-nak neveztek, mintegy a holtak országában, *jabme-aimo*-ban (jabme lapp nyelven: holt, halott), bizonyos lények tartózkodnak, hasonlók ő hozzájuk; s ezek ugyanazon foglalkozással, természettel birnak, csupán azon különbséggel, hogy nagyobb tökélyt és boldogságot élveznek". Másik bizonyitékunk Schefferné1 található, mely a mellett szól, hogy a seiták nem voltak egyebek a holtak lelkeinél: „Manibus nulla certa dant vocabula, sed generatim *mortuos* seu defunctos lingua sua *Sitte* nuncupant". (II. 7. l.) A saivo-aimoban nemcsak emberi lelkek, hanem egyes állatok is tanyáztak, főleg madarak, halak. A seiták közt hasonlóképen több madáralakú kősziklát találtak, melyek közül egyet Düben be is mutat (237).

Miután láttuk a régi lappok vallásának e nevezetes részét, a holtak tiszteletét, vessünk egy pillantást a maig élő néphagyományokra. Ezek valamennyien azt bizonyitják, hogy a saivo-hit mélyen gyökeredzett a lapp nép lelkében s a kereszténység évszázados küzdelme sem tudta onnan kiirtani.

Halász Ignácz (Svéd-lapp szövegek, III.) mythologiai töredékeiben olvassuk: miként formulázza maga a nép a saivókról való hitét:

„Sajevók olyan emberek voltak, kik a föld alatt szoktak lakni. Ezek kicsiny emberek voltak. A lappok ezeket kék ruhás embereknek hívták, mivel csak kék ruhájuk volt. Mikor a sajevók más országokba akartak menni és a földre mentek, ezt az utazást hosszú utazásnak hivták. Ekkor elmentek a lappokhoz és a sátorokba is. Nem voltak a lappok iránt ellenséges emberek." E szavakból látjuk, hogy a nép már feledni kezdi a saivók eredetét s mintegy jóakaró törpéknek képzeli. E jóindulat az ősök szellemeire vall, kik utódaikat mindig védelmezni akarják. Sok emléke van annak, hogy a lappok az alvilágba való leszállást közönséges dolognak tartották; igen gyakran előfordul ez a népmesékben. Hasonlóképen gyakori eset, hogy lapp legény saivo-leányt vesz el és fényes lakodalmat csapnak. Ez a mulatozás bizonyára későbbi szüleménye a nép képzeletének, mert a holtak általában a csöndet kedvelik, mint ezt a saivo-halakról vagy saivo-tóról szóló meséből megtudjuk. Ez a mese Halász Ignácznál megvan, de majdnem ugyanígy olvasható korábbi följegyzésekben [1] is. Tartalmának főinditéka az,

[1] Ezekből egy gyűjtemény németül megjelent következő czimen: „Lappländische Märchen, Volkssagen, Räthsel und Sprichwörter übersetzt von J. C. Poestion. Wien, 1886.

hogy egy legény, a ki a saivók kedvezéséből többször hallal telt hálót húz ki, mindannyiszor elveszti az összes zsákmányt, a hányszor csak megszólal, míg a halak mind a parton nincsenek.

Röviden tehát ekként összegezhetjük vizsgálódásunk eredményét: A storjunkarék, seiták és saivók tulajdonképen ugyanazok voltak, t. i. istentiszteletben részesített, különös formájú kősziklák, melyekben vagy melyek alatt azon holtak lelkei tanyáztak, kik földi életükben azon a tájon éltek és működtek.

S miután így főbb vonásaiban áttekintettük a lappok pogány vallásának legfontosabb mythologiai elemeit, a következőkben pár szóval megemlékezünk néhány kisebb jelentőségű szellemhitről, melyet szintén e körhöz kell számítanunk.

Halász Ignácznál s norvég és svéd gyűjtőknél gyakran olvasunk a kinē, ēhpēr és rauka nevű szellemekről, melyek mind a holtak lelkei közé tartoznak.

A kinék földalatt élő emberek, kik úgy élnek, mint más emberek, de boldogabbak és gazdagabbak. Eredetükről Halász Ignácznál (V. kötet) azt olvassuk, hogy egyszer a Megváltó a földön járt s betért egy sok gyermekes asszonyhoz. Ez röstelte, hogy annyi gyermeke van s közülök két fiút és két leányt a pinczébe bújtatott. Ezek a gyermekek eltüntek a föld alá s ezekből lettek a kinék. E tündéri lények épp úgy, mint a saivo-emberek sokszor érintkeznek az emberekkel, sőt össze is házasodnak velük. Bizonyára a saivo-regék olvadtak össze ezen újabb keletű mondákkal, a mit az is bizonyít, hogy a kinék — mint a saivo lelkek — rendesen jóakaratúak.

Az *ēhpērek* [1] anyjuktól meggyilkolt és földbeásott fattyúgyermekek szellemei, kik nem nyughatnak békén sírjukban, mivel nincsenek megkeresztelve, hanem bolyonganak. Ha anyjuk véletlenül odatéved nyugvóhelyükhöz, fölkelnek és bosszút állnak rajta. E hitben is a keresztény tanítás hatására ismerünk, mely szerint a kereszteletlen csecsemők nem mehetnek be a mennyországba.

A *rauka* [2] oly ember bolygó lelke, ki vízbe fulladt s azért jár-kel, hogy meglássák. Kétségtelen itt is a keresztény hatás; az utolsó szentségek nélkül elhunyt lélek nem talál nyugalmat.

Bán Aladár.

[1] Wiklund szótárában āeparaha (nom. āepari) = gespenst von einem ermordeten kinde. Finnben äpärä vagy äpäre = sarjú, fattyúgyerek.

[2] Wiklund: rau*ka: der körper eines ertrunkenen.

ÚJABB ADATOK SZŰCS MARCSÁRÓL.

Előző fejtegetéseim során beszámoltam Szűcs Marcsa balladájára vonatkozó népköltéstani kutatásaimnak végeredményével. Közöltem a szerencsés véletlen folytán fölfedezett alapszöveget, Uj Péter versét s ennek vonatkozásait egyfelől az egész népköltéshez, mint alaphoz, melyen Uj Péter verse általában föléplilt és másfelől a változatokhoz, melyek belőle indultak ki, vagy belőle vettek át, többé-kevésbbé önállón alakult szerkezetükbe, egyes részleteket. Előadtam egyúttal mindazt, a mit az alapszöveg szerzőjéről és a költemény hőséről, a ‚szegény' Szűcs Marcsáról addig sikerült megtudnom M.-Csáthon, a történet szinhelyén.

Ezzel tulajdonkép jóformán meg is oldottam feladatomat. Mert a mi szempontunkból — a népköltéstant értem — tökéletesen elég, hogyha ki tudjuk fejteni az alapszöveget és felderítjük a változatok összefüggését vele, az alapszöveggel.

Így állítván magunk elé a czélt, ennek elsőrendű jelentősége előtt maga a szerzőség kérdése szintúgy háttérbe szorul, mint a költeménynyel kapcsolatos egyéb személyi vagy dologi tekintetek. Az alapszöveg dönt. Ha ez kétségtelen bizonyossággal megvan, minden egyéb adat másodlagos jelentőségű. Ez tehát nem teszi azt, hogy jelentéktelen, csak annyit tesz, hogy a módszeres kutatás szempontjából előbb a változati szövegek vallomását kell meghallgatnunk és belőlük az eredeti alakot kifejtenünk: a többi azután jön.

Szóval: szerintem az alapszöveg *hitele* merőben független a szerző és hőse személyének, sőt a színhelynek és időpontnak előleges ismeretétől. Ha nem ismernők is Uj Péter meg Szűcs Marcsa egyéniségét, ha semmit személyükről nem lehetett volna többé megtudnunk, csak a változatokra volnánk utalva: akkor is a végeredménynek ugyanannak kellene lenni. Akkor is minden út Mező-Csáthra vezetne s az ott élő változatok megadnák az alapszöveg kulcsát föltétlen biztossággal s egyben meghatároznák, legalább hozzávetőleg, mindazon másodlagos értékű mozzanatokat is, melyekről szó van: helyet, időt stb. Mert a fejlődésnek más iránya, mint a melyet most, az alapszöveg előleges ismerete mellett, kiderítettünk, a változatok tanuságtételeiből akkor sem lenne felállítható, ha nem kaptuk volna meg az alapszöveget. A *torjai rétből* semmiféle közvetítéssel sem lehetett volna *tarjáni tölgy*, mint Mező-Csáthon éneklik, a hol ez földrajzi igazság, mert ott van az esemény színhelyéül megnevezett M.-Csáth és a szomszéd Tisza-Tarján közt ma is az a tölgyerdő, melyről az ének szól s melyet ősz táján és tavaszszal az árviz csakugyan ‚fölvesz'. A *torjai rét* vagy *Tarián völgy* megmaradt volna *rétnek*, ill. *völgynek* mindenütt, annak nem volt oka megváltozni sehol a magyar nyelvterületen, mert mindenütt közkeletű és közérthető; ellenben kimutattam, hogy a helyi vagy legalább is szűkebb területre vonatkozó *tölgy* (a. m. ‚tölgyerdő') szükségkép *völgy* lett a változatokban s a völgyből $<$ rét egy paraszt arasztnyi ugrás.[1] A balladai homályt, a távolabbi változatok költőiségének ezen egyik elemét, nem fogná elosz-

[1] A Szentesről beküldött, Hódmező-Vásárhelyről származtatott változat magyarázatául szereplő tarjáni völgy czáfolatával majd lejebb szolgálok.

latni épp M.-Csáth, a Mátra-alji városka, a cselekvény oly részleteinek, adatainak kidomboritásával, melyekről a többi mitsem tud; ez csak úgy lesz érthetővé, ha fölteszszük, hogy a költemény itt született. S a mikor Erdély és az Alföld megnevezik a gyilkost és a kettős, közös halál kedvelt képét rajzolják meg: Mező-Csáthnak nem lenne oka mélyen hallgatni Szilasi (v. Zilahi) Pistáról, s nem lenne oka a hütlenséggel költőileg jól megokolt tragédia rugója felől szintén néma hallgatásba burkolózni. A gyilkos nevének elhallgatása, hogy ne mondjam: eltitkolása helyén van ott, a hol ő még csakugyan élt és talán kiméletre szorult. Különben miért lenne éppen csak Szűcs Marcsa ‚szegény', ha megcsalta kedvesét, ha ez méltán vonhatta kérdőre a legszenvedélyesebb szókkal, minőket valaha népköltés dalolt:

Szerelmes szivemnek gyémántos Marissa,
Mért lettél, mért lettél másnak hites társa,
Másnak hitestársa, szivemnek gyilkosa?
(Szőregh és Háromszék.)

Hisz akkor a leány gyilkolt előbb, és a legény, a ki megölte őt, utána pedig önmagát, nem kevésbbé szánalomra méltó, nem kevésbbé ‚szegény'! Ámde egészen más az eset, ha megölte őt, de maga nem halt meg utána, mint a mezőcsáthi szerkezetből máris következtetni lehet s mint újabb kutatásaim alapján mindjárt ki fogom mutatni hiteles tanuságtétellel. Akkor igazán ráillik Szűcs Marcsára a ‚szegény' jelző.

Itt megjegyzem még, hogy a népköltés meg szokta ugyan nevezni a gyilkost, de nem nevezi meg mindig. Sokszor az ‚ők' alakban emliti, pl.

Megöltek egy legényt (vagy zsidót).

Vagy: „Itt meg itt mi történt? Ezt meg ezt megölték". Olykor az ‚én' alakban, a mi korántsem jelenti, hogy az ének szerzője maga az ének hőse; pl. a fenti balladakezdetnek egyik változata:

Megöltem a legényt. (Alföld, saj. gy.)

A megöltnek neve gyanánt be szokták néha toldani valamely élő vagy elhalt kedves emberüknek nevét, pl.:

Megöltem a Takót. (P.-Földvár, saj. gy.)

(A közlő magyarázata szerint: Takót barátság okáért veszik bele a versbe.)

De vajjon megnevezik-e azt a gyilkost, a kit még nem ért utól tettéért a büntetés, a ki még ismeretlenül rejtőzik valahol vagy esetleg gyanútól menten a tett szinhelyén tartózkodik? Soha. Mert a már fogva levő, elitélt vagy éppen kivégzett gyilkosnak emlitése nem jár semmi koczkázattal; ellenben a föl nem fedezett, még el nem itélt, vagy a büntetés elől valahogy megmenekült gyilkost, ha még úgy ismerik is, sőt annál kevésbbé, nem czélszerű emlegetni a dalban: könnyen torkára forrhat az illető dalosnak. Azért már eleve föltehetjük az alapszöveg hallgatása nyomán, s ezzel is ki kell egészitenem a fentieket, hogy Szűcs Maris gyilkosa, bár ismeretes lehetett Csáthon — hogy, hogy nem — nem került a törvény kezébe: vagy ki se nyomozták, vagy, bármily okból, futni engedték. S azért nem került bele a nótába sem.

De lássuk a konkrét bizonyságokat, melyek a népköltéstan eszközeivel kihámozott igazságainkra most már még élesebb fényt fognak deríteni. Ezen újabb adatok világában meglepő elevenséggel fognak felvonulni előttünk a kerek 85 éve lejátszódott tragédia szereplői. Megtudjuk, hogy ki volt a gyilkos, mi vitte őt gonosz tettére, s mely okok magyarázzák Uj Péternek, az esemény egykorú megéneklőjének hallgatását e körülmény felől.

*

A mikor még mint a M. Néprajzi Társaság főtitkára első ízben jártam Mező-Csáthon, Uj Péter versén kívül csak a főbb adatokat jegyezhettem le reá és Szűcs Marcsára vonatkozólag. De nagyobb hitelesség okáért a köv. 1897. év április havában levéllel fordultam Kis József és Tóth Elek tanítókhoz és megkerestem őket a ballada helybeli *változatainak* gyüjtése mellett a válaszadásra azon kérdésekben, melyeket legfontosabbnak tartottam. A kérdések és a válaszok így szóltak:

M.-Csáth, 1897 április 23.

1. Szűcs Marcsa halálának éve (circa, biztosan)? — 1822 körül.

2. Uj Péter (kerékjártó mester) halálának éve (circa, biztosan)? — 1886 január 8-án halt meg.

3. Uj Péter egyéb versei megvannak-e s hol? — Névnapi köszöntői, sírversei számosan vannak. Verseiből a M.-Csáthon lakó öregeknél több van leírva, de olyan irányú, mint a Szűcs Marcsáról írt, nincs, s népdalai nem maradtak fenn.

4. Leszármazói közt van-e, a ki szintén tud verselni, vagy jó nótás? — Nincs.

5. „Szűcs Marcsa" szövegének jelzett többi leírásai honnan valók (kik küldték be) s megkaphatók-e? — (Meg lehetne kapni néhány leírását, de az én véleményem szerint nem nagyon érdemesek velük bajlódni.) Erős Sámuelnénál, Pócsi Sámuelnél, Szabó Sándornénál, Kőthi Györgynél, Karancsinénál stb.

6. A dallam kitől jegyeztetett föl (ki dalolta el)? — Kecskés József dalolása után kottára tették: Kis József és Tóth Elek tanítók.

A dallamról említettem már, hogy csekély különbséggel ugyanaz, a melyet Szini idéz. (Változata megvan a Kisf. T. Népk. Gy. VI. k. Vikár: Somogym. népköltési dallamai közt 459. l.)

Ezután kértem a válaszban jelzett változatokat. Mint legteljesebbet, a Kecskés Józseftől följegyzett, hét versszakra terjedő szöveget kaptam.

Minthogy első előterjesztésem, mely az addig szerzett adalékokat összegezte, a t. szaktársak körében még kételyeket hagyott fenn, a további kiegészítő nyomozást első sorban ezekre a kétségeseknek talált pontokra irányítottam.

Először is a Szentesről följegyzett, de helyesen Hódmező-Vásárhelyről származtatott változat beküldőjének, *Farkas* Sándornak azon megjegyzése, mely szerint „*Tarjáni völgy:* városrész Hódmező-Vásárhelyen" indított arra, hogy ennek a dolognak mibenlétét kutassam. Kérdést intéztem tehát Endrey Gyula orsz. képviselőhöz, városa történetének és néprajzának alapos ismerőjéhez, hogy mi van ezzel a Tarjáni völgygyel. Endrey válasza igazolta az én kétségemet, hogy ez a közlés nem pontos. Vásárhelyt van Tarján városrész (Susán, Tabán és Tarján), s erről szól az ismeretes dal:

Tarjánvégen jön a posta (Kisf. T. Népk. Gy. 244.)

De nincs, nem is volt *Tarjáni völgy*. Tarján helynevet egyébiránt ismernek az Alföldön másutt is, pl. Szegeden. *Kálmány*-nál (Sz. n. III. 257. l.) egy bordal említi:

De szép madár a sült kappany czintányéron!
Jó bor teröm Szöged alatt a *Tarjányon*. (Egyházas-Kérről.)

Itt tehát Tarjány: szőlőhegy.

Ismertebb azonban a rokonhangzású *Terján*. (U. o. 81. l.: Monostor és *Terján*.) Sőt van biztos tudomásom szerint *Terjányi völgy* is, de nem a mi Tarjánunkhoz, hanem a most idézett Terján helynévhez tartozik, tehát a Szűcs Marcsáról szóló balladához csak annyiban van köze, hogy befolyással lehetett a szentesi változat *Tarjáni völgyének* alakulására. Az, a kitől a balladát leirták Szentesen, ismerhette a terjáni völgyet is, meg vásárhelyi Tarjánt vagy inkább Tarján-*véget* is s a kettőből alkotta meg az illető változat *tarjáni völgyét*.

S ezzel, gondolom, elintéztük a szentes—vásárhelyi változatból az ottani eredet javára vonható következtetés dolgát.

Minthogy Uj Péter költeményeinek V. Szabó Ferencztől származó kézirata 9 évvel ezelőtt még megvolt, nagyobb hitelesség kedvéért az eredeti följegyzést óhajtván bemutatni, fölkértem közbenjárásra Bodolay István lelkész urat. Töle kaptam az alábbi értesitést:

„Tisztelt Vikár Úr! Hozzám intézett felhívásának csak most tudok eleget tenni, de csak kis részben. *Uj Péter* költeményei *Vajda Szabó Ferencznél* voltak meg, a kinek atyja Uj Péter diktálására irogatta le e verseket, azonban néhány évvel ezelőtt *Böszörményi Géza* nevű egyén Jókai Mór megbizásából kicsalta V. Szabó Ferencztöl a könyvet és azóta a verses könyvnek nyoma veszett. Így adja elö V. Szabó Ferencz. Másnál pedig e versek nem találhatók.

Szűcs Marcsa nótáját itt küldöm, azonban ez is meg van toldva az elsö és utolsó versszakkal, melyek aligha Uj Pétertől származtak. Sajnálom, hogy kérésének nem tehetek eleget. Uj Péter költeményei valamely csalónak birtokába jutottak, mert azóta már abbeli igéretét, hogy visszaadja a kéziratot és egy nyomtatott példányt is küld, beteljesítette volna. Mező-Csáth, 1905 szept. 18. Tisztelettel *Bodolay István*, lelkész."

A beküldött változat ifj. Kapitány Jánostól való. A maga helyén föntebb már említettem. Legközelebb áll a Kecskés József-féle nyolcz versszakos változathoz, s a kettő együtt Uj Péter költeményének teljes egészét, az alapszöveget fedi. Hozzá és egymáshoz való viszonyukat is volt szerencsém fönt kifejteni.

Az itt említett ‚gyüjtő' iránt megkerestem Kún László művész barátomat is, a Vígszinház karnagyát, ha netalán töle megtudhatnék valamit az Uj Péter költeményeivel világgá ment férfiúról. A válasz nem volt kedvező:

„Böszörményi Gézáról — irja Kún L. 1905 nov. 7-ről — már évek óta nem hallottam. Azt hiszem, hogy Amerikában van, de közelebbi czimét éppenséggel nem tudom. Nálam a nóták *dallamai* (szövegeikkel) vannak csak, ezeket is magam jegyeztem le *az ő előadása alapján.*"

Arról tehát le kellett mondanom, hogy a költő Uj Péter diktálta eredeti szöveg kéziratát ismét megkerítsem, mert az ilyen B. G. fajta gyüjtők a mit egyszer begyüjtenek, avval rendesen be is fűtenek.

Hogy további felvilágositó adatok birtokába jussak, még egy kirándulást tettem Csáthra nov. elején. Utam, mint a hogy reméltem is, sikerrel járt. Vajda

Szabó Ferencz, a ki még emlékezett reám 9 év előttről, több olyan dolgot közölt velem a régi tárgyról, a mi egészen új volt rám nézve. Így elmondta, hogy Szűcs Maris megölőjét Szarvasi Tóth Istvánnak hívták. Emlékezzünk vissza, hogy lejebb az Alföldön és Erdélyben is (Háromszéken) a gyilkos keresztneve ugyanez: Pista, a Szilasi vezetéknév pedig nagyon hasonlít Szarvasihoz, Tóth István nemesi előnevéhez.

Sz. Tóth Pista igen jó lábon állt a költő Uj Péterrel. Egykorúak és mindennapos pajtások voltak.

A költő tehát, ha tudta is az eset részleteit, nem akart testi-lelki barátjának — legalább versben — árulója lenni. Azt is közölte V. Szabó, hogy Uj Péter nem volt írástudatlan ember, sőt egyideig nótáriuskodott a városkában, ámde a gyűjtemény leírója sokkal szebb betűket tudott vetni s ezért diktálta le neki a verseket saját fogalmazványából. Uj Péter versei saját kezeírásában is megvoltak régebben, de ezek is elkallódtak.

Továbbá igen nevezetes adalékokhoz jutottam V. Szabó József közlése alapján a költőnek M.-Csáthról Tisza-Tarjánba átköltözött és jelenleg is ott élő unokaöcscse által, a kit szintén Uj Péternek hívnak. Mielőtt azonban vele érintkeztem volna, M.-Csáthon Bodolay L. és lelkésztársa, Gulyás Benő urak közreműködésével a ref. egyház régi anyakönyveiben utána néztem a Szűcs Marcsára vonatkozó bejegyzéseknek, majd pedig az ő tanácsukra Füry Lajos tarjáni lelkész úr segítségéhez folyamodtam, a tarjáni Uj Pétertől netán nyerhető adatok végett. A nevezettek elismerésre méltó buzgósággal tették önálló kutatásuk tárgyává az érdekes ügyet. Az eredményről beszámolnak írásbeli tudósításaik, melyeket fontosságuknál fogva szó szerint közlök oly sorrendben, a mint tárgyilag egymásután következnek.

Füry Lajos tarjáni lelkész, válaszul hozzá intézett levelemre, okt. 29-éről ezt a rendkívül érdekes levelet írja:

„Nagybecsű megkeresése folytán Szűcs Marcsára vonatkozólag, az itt lakó Ujj Péter révén, a következőket sikerült megtudnom:

Szűcs Marcsa igen szép, sánta leány volt; mint szolgáló lakott Mező-Csáthon Erős Jánosnál, a nemesek hadnagyánál. Volt neki egy Tóth István nevű szolgalegény szeretője, kivel benső viszonya volt, melynek következményei már mutatkozni kezdtek. Szűcs Marcsa is — falusi szokásként — szorgalmasan eljárogatott a fonóházba, hová rendesen szeretője kisérte el s onnan haza.

Egy alkalommal, midőn a fonóba így együtt mentek, Szűcs Marcsa szemrehányást tett kedvesének, hogy őt ilyen szégyenletes állapotba hozta. Ettől az estétől kezdve nyoma veszett Szűcs Marcsának. Még ekkor azonban nem tűnt fel mindjárt eltünése, mert volt neki egy nagynénje, kinél néha 2—3 napig is elidőzött; hogy akkor este, sem másnap nem került haza, gazdasszonya azt hitte, most is a nagynénjénél van, a nagynénje is nyugodt volt, mert azt gondolta, hogy gazdájánál van. Harmadnapra aztán, hogy még akkor sem került haza, gazdasszonya nagynénjéhez küldött érte, azt hivén, hogy ott van; így aztán megtudták eltünését. Keresték mindenfelé, míg végre megtalálták a csáthi erdő mellett levő gulya-kútban.

Ez az eset Ujj Péter állítása szerint 1825-ben történt. Szűcs Marcsa csáthi születésü volt s miután ott is halt meg, így anyakönyvi adatai onnan szerezhetők be. Én átnéztem 25—30 évet úgy a keresztelési, mint a halottas anyakönyvben, de semmi adatra nem találtam. Ujj Péter mondta aztán, hogy az anyakönyvi adatok Csáthon vannak.

Szeretőjének, gyilkosának, mint Ujj Péter mondja, nem volt nyugta sohasem; bár hosszú időt élt, de ez esettől fogva bent a házban nem volt nyugta, folyton az Isten szabad ege alatt élt.

A Szűcs Marcsa nótájára vonatkozólag mint érdekes dolgot beszéli el Ujj Péter, hogy ebben az időben egy Petneházy nevű ref. lelkész volt Csáthon, kit egy jó barátja meglátogatott, ki éppen akkor tért haza Angliából, hol egyetemen volt; az roppant lelkesedéssel beszélt egy újabb dalról, melyet Angliában többször hallott a szinházban s általános feltünést s nagy tetszést keltett. Ez a dal a Szűcs Maris nótája volt, mire Petneházy felvilágosította barátját, hogy ez magyar népdal, szerzője, Ujj Péter, itt lakik Mező-Csáthon, városi nótárius, olyan poéta-forma ember.

Ujj Péter unokaöcscse ennek a volt nótáriusnak, a „Szűcs Marcsa nótája" szerzőjének, ki az eredeti, hamisítatlan dallamát is tudja a dalnak s mint mondja, többször dalolgatták együtt a szerzővel.

Bocsánatot kérek, hogy pár napig késtem a küldéssel, de nem én voltam az oka. Ujj Pétert mindjárt behívattam magamhoz, hogy megszerezzem tőle a kivánt dalt. Ő, bár nagyrészét könyv nélkül tudja a dalnak, de mint mondotta, a teljes egészet szeretné kezemhez juttatni, miután nem tudja, hogy nem feledett-e ki belőle valamit esetleg, ezért átment Csáthra az unokatestvéréhez, a kinek ez le van írva, de azt nem találta otthon. A mint igérte — ha nem volna olyan sürgős — néhány nap mulva újra felkeresi unokatestvérét s ha esetleg nem volna teljes az általa leírt dal, azt kiegészítené.

Én magam is utána néztem a dalnak, meg is találtam könyvtáram egyik könyvében, a könyv czíme „Népdalok és mondák", szerkeszti és kiadja Erdélyi János, Pest, 1846, a melyen a 378. lapon, 381. sz. alatt „Szűcs Marcsa" néven van egy négy strófás vers; ezt felolvastam Ujj Péter előtt, de ő azt mondta, hogy abban több rész van olyan, a mely már hozzátoldás s az eredetiben nincs meg.

Az eredeti, Szűcs Marisról szóló nótát Ujj Péter közlése nyomán a következőkben adhatom:

(S itt közli a balladát Uj Péter bemondásában. Azután így folytatja:)

Ez Ujj Péter szerint a Szűcs Maris-féle nóta eredeti szövege. Lehet — mint mondja — hogy talán *maradt ki belőle*, de nem igen gondolja, mert elég híven megőrizte emlékezetében.[1]

Több adatot nem tudtam gyüjteni Szűcs Marcsa esetére vonatkozólag. Ezeket örömmel s szives készséggel bocsátom rendelkezésére. *Füry Lajos*, ev. ref. lelkész."

Újra megkerestem az ügy iránt oly melegen érdeklődő érdemes papot és kértem, hogy kutasson tovább is önállóan mind Szűcs Marcsára, mind pedig a költőre vonatkozólag. Egyben fölvetettem azon kérdést is, hogy nem volna-e lehetséges a ballada szövegét leiratni magával Uj Péterrel. A válasz így szól:

„Folyó hó 1-én kelt becses levelét megkaptam. Miután a Szűcs Marcsára vonatkozó anyakönyvi adatokat Tarjánban nem találtam, átmentem Mező-Csáthra s ott a *halotti anyakönyvi bejegyzést sikerült megtalálni, (1825-ben)*, az anyakönyvi adatokat azonban akkor Gulyás kollega nem adhatta ki, mert sok dolga volt. Legközelebb majd elkérem tőle s el fogom küldeni.

A keresztelési anyakönyvi bejegyzést nem sikerült feltalálni. Hallottam, hogy Szűcs Marcsa Kesziben született, ezért a keszii lelkésztársamat megkértem, hogy nézzen utána s ha megtalálja, juttassa el hozzám.

Ujj Péterrel azóta nem beszélhettem; nagyon el van most foglalva mezei, kerti, szőlőbeli munkával; a napokban azonban — ha csak lehet — megszerzem az ő leírásában a balladát.

A Tóth Istvánra vonatkozó adatok felől is majd tudakozódni fogok Csáthon s azokat közölni fogom. Tisza-Tarján, 1905 nov. 7. *Füry Lajos*, ev. ref. lelkész."

Három héttel később, nov. 29-én, megküldi Füry úr a kivánt sajátkezű leírást és egyben utal arra is, hogy Szűcs Marcsa esetéből folyólag tarjáni Uj P. nem tud semmiféle bűnügyi vizsgálatról. A levél itt következik:

[1] Erre majd visszatérünk alább.

„Szives felszólítása folytán itt küldöm a Szűcs Maris-féle balladát az Uj Péter leírásában. Legnagyobb sajnálatomra nem sikerült az *eredeti* ballada-szöveget előkeríteni, *ez* a leghitelesebb, s mint Uj Péter állítja, valószinűleg teljes egész is.

Ugyancsak Uj Péter állítása szerint a Szűcs Marcsa-féle bűnügyben *semmiféle törvényes nyomozás nem történt*; legalább ő s hozzátartozói semmit nem tudnak erről. Ő ennek azt veti okául, hogy Szűcs Marcsa nagyon szegény leány volt, nem volt senkije, ki a dolgot bolygatta volna, így aztán az magától feledésbe ment, bár mindenki tudta (?), hogy gyilkosa Sz. Tóth István volt, de mivel reábizonyítani nem lehetett, Tóth István elkerülte a büntetést.

Uj Péter eldalolta nálam az eredeti dallamot, a mit ő még nagybátyjától tanult el s mint mondja, több alkalommal együtt dalolgatták azt a szerzővel; hangja, bár iskolázatlan, de kellemes, csengő. Mondtam neki, illetőleg kérdeztem töle, hogy hajlandó volna-e fonográfba beénekelni? Ő készséggel vállakozott reá s nagyon büszke, hogy nagybátyja ilyen országos nevezetességre tett szert. Tisza-Tarján, 1905 nov. 29. *Füry Lajos,* ref. lelkész."

A költemény összevág azzal, a mit Füry Lajos lelkész úr a közlőtől leírt és már előbb beküldött, a különbség mindössze egy-két betűből áll (3. vsz. setétedett, az előbbiben: sötétedett; 4. vsz. hozta: hozza; 6. vsz. leányzó: eladó.[1]

A költőre vonatkozó adataim ezekben ki vannak merítve. Hátra van még két dolog: az első, hogy számot adjak a Szűcs Marcsa halálát illető anyakönyvi bejegyzéséről, mely már érintve volt. Ezt Gulyás Benő lelkész úr szívességének köszönhetem, a ki nov. 6-áról tudatja velem a következőket:

„*A halottas anyakönyvben ez a bejegyzés található: 1825. 134. novemb. 15. — Néh. Szűcs András leánya, Mária, 24 éves; agyonverték. Énekszóval.* — Az esketési bejegyzés szerint ládházi lakos özvegy ember Szűcs András eljegyezte N. Berecz Mihály hajadon leányát, Borbálát. E szerint Szűcs Marcsa 1801-ben *Ládházán* született. Az odavaló ref. lelkészi hivatalt már megkereste Bodolay kollegám, hogy a születési anyakönyvben nézzen utána a dolognak. — Lehet, hogy Szűcs András elhalván, Marcsa az anyjával visszajött Csáthra s itt cselédkedett és akkor történt vele ez a szerencsétlenség."

[1] Kisebb eltérések az alapszöveg és ezen, a szerzőtől megtanult, bár szintén variánsszámba menő szerkezet közt:

1. vsz. 4. sor: ezt minden értheti || minden értheti ezt.
2. vsz. 1. sor: hatot vert az óra || hatot üt az ó.
3. vsz. 4. sor: Hol szegény Sz. M. || A sz. Sz. M.
4. vsz. 2. sor: hozza ezt magával || hozza azt m.
4. vsz. 3. sor: gyászt visel, gy. illet || gy. v., gy. mutat.
5. vsz. 4. sor: szomjas gulya || szomjú g.
5. vsz. 1. sor: || 7. vsz. 1. sor: Felvette az árvíz || f. már a víz.
5. vsz. 4. sor: eladó || leányzó.

Ezenkívül azonban a közlő szerint is lehetőnek mondott *kihagyás* szintén megvan, még pedig éppen úgy, mint némely más helybeli (mezőcsáthi) változat felünteti: Kimaradt az eredetinek hatodik egész versszaka, a befejezés pedig, szintén több változattal megegyezően, itt más, mint az alapszövegben:

Sírtam, nem sírok már, mert könnyem elepedt,
Nem írok több verset, írtam már eleget.

A befejező sor — mint látjuk — szó szerint megtartja az eredetiből a 6. vsz. végét, az előtte levő sor pedig részben az eredetinek utolsó előtti sorával egyezik (Nem sírok, nem sirok), részben pedig merőben új alakítás, melyet egyik változat sem ismer. Lehetséges, hogy utólagosan maga a költő módosította így a befejező strófát. Ez a befejezés mindenesetre jobb, költőibb, mint az alapszövegbeli.

Sajnos, hogy a keresett születési adatok dolgában nem voltunk ily szerencsések. A lehetőség különben nincs kizárva, hogy még ezek is elő fognak kerülni. *Bodolay* Lajos lelkész úr éppen nov. 15-én, szegény Szűcs Marcsa halálának évforduló napján, értesít ez irányú fáradozásairól a következő levélben:

„Azt hiszem, meg méltóztatott kapni lelkésztársam azon értesitését, hogy anyakönyvünkben 1825. évről Szűcs Mária tragikus halála be van jegyezve. Én Szűcs Mária születési adatait is kutattam, de úgy látszik, hogy hiába. Házassági anyakönyvünkben 1800. évről Szűcs András ládházai özvegy férfiúnak Berecz Borbálával történt házassága be lévén jegyezve, írtam a ládházai lelkésznek, hogy keresse Szűcs Mária születését az ottani anyakönyvben. Mert Szűcs Andrásnak vagy Berecz Borbálától vagy első feleségétől, ki hirtelen meghalhatott p. o gyermekszülésben, vagy más bajban, születhetett Mária nevű leánya, még pedig Berecz Borbálától 1801. évben, első feleségétől 1800. évben. A ladházai lelkész levelét ide mellékelem, azonban világot nem vet a Szűcs Mária születésére nézve.[1] De hát szerintem teljesen elég a Szűcs Maris-féle nótához az ő halálának tudása, ezt pedig az anyakönyv bizonyítja. *Bodolay István*, ev. ref. lelkész."

A második, a mivel még tartozom, a gyilkosságra vonatkozó bűnper tanusága. Ez iránt a legilletékesebb helyre, Borsodmegye levéltárához fordultam s annak tudós őrétől, *Magasházy* Béla dr.-tól a következő igen becses adatokat nyertem:

„Levéltárunkban — írja Magasházy 1905 nov. 20-án — az említett gyilkossági esetről csak a mellékelt s az 1830. évi közgyűlési jegyzőkönyvben foglalt adatok találhatók. Átnéztem a jegyzőkönyveket 1825-től 1860-ig: — semmi! Átvizsgáltam a rabok betűsoros lajstromát 1825-től 1856-ig, de nemes Tóth István nevére nem akadtam. Írásokról szó sincs! Hova lehettek? Talán a fiskus kezén maradtak, s így a bűnös megmenekült méltó büntetésétől".

A melléklet pedig a következő:

„Másolat: 4503/1830. Magistratuális Fiskálisunknak gyilkossággal vádoltatott Ns. Tóth István Csáthi lakos ellen inditott Perében ezen Itélet hozzattatott: *Itélet.* Az L. alatt lévő Tanuk vallásánál; az ellenek formálódható kifogásoknak az után is lehető előadása

[1] Mind a mellett a születési adat megszerzése iránt esetleg támasztékul szolgálható mellékletet is közölni kivánom e helyen. A Bodolay István lelkész úrhoz intézett levél igy szól:

„Anyakönyveink lelkiismeretes utánnézése folytán a következőket közölhetem:

1. Szűcs András és Berecz Borbála anyakönyveinkben házastársakként nem szerepeltek, a minthogy a házassági anyakönyv szerint házasságra nem is léptek, hacsak 1780 előtt nem, de ezentúl már nem beszélnek írott anyakönyveink. Az *1801-ik* évben ugyan van egy ilyen bejegyzés: „keresztszülők: Szűcs András és Berecz Sára". Ez a *Berecz* név az egyetlen. Ezek valószinűleg *1780* előtt léptek házasságra, de gyermekük egy sem volt, vagy elmentek más faluba lakni, mert Berecz Sára halála nincs beírva a halotti anyakönyvbe.

Tehát fent nevezett szülèknek nem volt sem házassági egyűttélésük, sem gyermekük!

2. Egy másik Szűcs András felesége, nem Kún, de mint a házassági anyakönyvben utána néztem *Kozma Kata* (szülei ónodi lakosok, atyja: Kozma István), tényleg férj és feleség voltak. Mária nevű leányuk *1800* június 1-én született. Kozma Kata, a feleség, Ládházán nemhogy ebben a születési évben, de egyáltalán nem is halt meg. Férje: Szűcs András, 1802. év május 28-án 38 éves korában elhalt s valószinű, hogy *ónodi* születésű s ekkor már özvegygyé lett felesége Ónodba ment szüleihez s itt is halhatott meg, mert Ládházán halálesete nincs bejegyezve.

3. Szűcs András és Kozma Kata gyermeke, *Mária* meghalt-e 1805-ig vagy nem, nem állapítható meg. Ugyanis *három* Szűcs András is szerepel a születési anyakönyvben mint szülő, s az *1800*-ik évben egy helyen így van beírva a haláleset: „Meghalt *Szűcs András leánya*". Ennyi az egész. De hogy melyik Szűcs Andrásé a leány, mi volt a neve, egyéb semmi nincs bejegyezve.

Ennyi, a mit — tekintettel az általam is nagyrabecsült czélra — ennek érdekében kész szívvel s pontossággal kikereshettem; bár világosságot deríthetne az érdekes irodalmi emlékre! Ládháza, 1905 nov. 10. *Farkas István*, lelkész.

szabadsága felhagyásával; meghitelesíttetni rendeltetnek; Melly Itélet folytában azon L. alatt lévő 1-ső; 2-dik; 4-dik; 5-dik; 7-dik; Tanuk vallásaik azonnal meg is hitelesíttettek.

4580/1830. Ugyan Magistratuális Fiskálisunknak gyilkossággal vádoltatott Ns. Tóth István Csáthi lakos ellen inditott Perében; az L. alatt lévő 5-dik Tanunak vallása meghitelesíttetett; a 7-dik Tanu pedig az Alperes Féllel szemben állíttatott."

Ezek az érdekes jegyzőkönyvi adatok azonban éppen eleget mondanak czélunkra. Bizonyítják ugyanis (a miről tarjáni Uj Péternek és a helyi hagyománynak már nincs tudomása), hogy Szűcs Marcsa megölése miatt Szarvasi Tóth István ellen a bűnper in optima forma folyamatba volt téve. Bizonyos azonban, hogy — az anyakönyv adatait magam megnéztem — Sz. Tóth István kevéssel a haláleset után házasságra lépett és a földi igazságszolgáltatás sujtó kezét valahogy (ki tudja, hogyan) elkerülte. Hogy lelkében mégis megbünhődött a gyilkosságért, arról tarjáni Uj Péter közlése után alig lehet kétség.

Egyébiránt Bodolayval magam is azt vélem, hogy az elősorolt adatok teljesen elégségesek a kitűztem tudományos czélnak kellő világlatba helyezésére.

Ismerjük a Szűcs Marcsáról szóló népballada eredeti alakját, ismerjük szerzőjét, ismerjük a cselekvény színhelyét, időpontját és szereplő személyeit. A dráma, sötét hátterével együtt, újra lejátszódott lelki szemünk előtt.

De nemcsak egy kész drámai tárgyat derítettünk föl, a mely némileg elüt a sablontól s talán egykor meg fogja ihletni a népies felé forduló drámaíróink lelkét mint legújabban Fehér László balladája Gárdonyi Gézáét, hanem a népköltés titkos műhelyébe is sikerült egy-két mélyebb pillantást vetnünk.

A szegény Szűcs Marcsa tehát nem halt meg és költője, Uj Péter, nem élt hiába.

Vikár Béla.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

Az emberi betegségek s gyógyításaik a göcseji s hetési népnél.

Az itt közölt betegségek s azok gyógyításai az Ethnographia 1902 évi XIII. évfolyamának 3—5. füzetében közöltek kiegészítései. Az elmult télen bejártam *Hetést* is s onnan is összegyűjtöttem a betegségek s népies gyógyításaikra vonatkozó adatokat. Az itt közölt adatok részben az Ethnographia jelzett évfolyamában felsorolt betegségek bővítései, részben új, eddig nem közölt betegségek s azok gyógyításai.

Igézés, vagy szemverés. A göcseji nép azt tartja, hogy a három nagypénteket keresztül szopott gyermeknek — főleg ha hetedik gyermekként született — a szeme nagyon ártalmas. Az ilyen egyénnel, persze még gyermekkorában, három nagypénteken kútba nézetnek, hogy tekintete ne ártson. (Szilvágy.)

A ki saját — születése alkalmával levágott — köldökzsinórját magával hordozza pl. nyakában, vagy a nő fejkötője alatt, annak a szem nem árthat. (Szentmihályfa.)

A mely gyermekre születése után (azonnal) vasfazekat borítanak, annak a szem nem árthat meg. (Csonkahegyhát.)

Ha a kisded első fürdővizébe az apja kapczáját és disznótrágyát tesznek, nem igézhetik meg. (Kustánszeg.)

Ha az igéző a szemverés után azonnal lenéz, akkor az, a kit megigézett, ember vagy állat, meghal; ha azonban felnéz, az illetőt még ki lehet gyógyítani. (Szentmihályfa.)

„Szótalan-vízben" megszárított csarapot (egy növény) főznek s ezzel a megigézett gyermeket gőzölik. Ha a gőz felszáll s a megfőzött csarap bimbója kinyilik, a gyermek meggyógyul, ellenkezőleg meghal. (Ballahida.)

Az igézésben levő gyermeket hétszer kell gyógyítás czéljából megfüröszteni, a folyóról hozott vízzel. E víz hozásánál háromszor a víz eleibe s ugyanannyiszor a víz után merítenek és csak a hatodik merítésnél hagyják az edényben a vizet. A fürdővízben rozslisztből tésztát főznek s azt az állatnak adják. A fürdővíznek magától kell kihülnie; mesterséges lehűtést nem szabad alkalmazni. Azt az inget, mely a gyermeken volt, közvetlen az első fürdés előtt el kell ásni az üstök alá, vagy a csurgásba és ez azután ott „öröködik". A hetedik fürösztés után a szülők egyikének (a szerint: fiú vagy leány az illető beteg) a vizet keresztútra kell vinni s ott kiönteni. Ha a gyermek a hetedik füröszt6és után sem gyógyul meg, biztos, hogy meghal. (Nagylengyel.)

Az igézésben levő egyént „semfűsemfával" gőzölik. (Pusztamagyaród.)

Szakramentumról levett koszorúvirág füstjével gőzölik meg. (Bonczodföld.)

Hideglelés. Hideglelés 77-féle van. Ime néhány fajta: *forró, gőzölő, hideg, éhes, megtevős.* Persze mind a hetvenhetet senki sem tudja elszámlálni.

Hideglelős leány ne menjen férjhez, mert ezzel egész életére a hideghez esküdött. (Szilvágy.)

A hideglelés gyógyításai:

Szent-György napja előtt fogott zöldleveles békát a hideglelős egyén az ingébe, illetőleg öblébe teszi, ott jól megrázza s a hideglelés elmulik. (Bánokszentgyörgy.)

A hideglelős árt vág az istálló falába s a betegség róla arra megy, a ki megtette neki. (Tófej.)

Megyekert mellett nőtt csalánnal a beteget széltében-hosszában megmérik s azután a csalánt kerékcsapába dobják és a hideglelés elmarad. (Bánokszentgyörgy.)

A hideglelőst három darab disznótrágyáról itatják s ivás után odaviszik, a honnan felszedték. (Szentmihályfa.)

A beteg 2 filléresről iszik s azután azt a kútba dobják, hogy a betegség is odavándoroljon. (Lispe.)

Üres lisztes- vagy gabonazsákkal a hideglelőst — meglepetésszerűen — meg kell csapkodni; az illető megijed s a hideglelés a betegről elszökik. Az ekként használt zsákot olyan helyre teszik, hol nehezen juthatnak hozzá, mert ha egy darab időn belül használnák, a beteget a hideg újra kilelné. (Petrikeresztúr, Szentmihályfa.)

Vöröshagymát kétfelé metszenek, vizet isznak róla s azután a füstre kötik ezen mondással: „Akkor löllön e téged a hideg, a mikor én eszt a hajmát leveszem!" (Szilvágy.)

A ház mögül három szem cseresznyemagot kell födő közé tenni s ezekről kell a betegnek vizet inni. (Petrikeresztúr.)

A macska hátulját vízzel megmossák s a vizet a beteggel megitatják. (Döbréte.)

A hidegrázós hajából egy fürtöt lemetszenek s a szomszédház falába rásározzák. A hidegrázás oda megy. (Pórszombat.)

Ha egy hüvelyben kilencz fehér babszemet találnak, a hideglelőst arról itatják. (Salomvár.)

A lajtorjának harmadik fogából az éket (a minél a fog bele van erősítve) kiveszik s arról a hideglelőssel háromszor itatnak és azután vissza, az előbbi helyére verik. (Bonczodföld.)

A kit a hideg lel, ne feküdjék arra a helyre, a hol a hideg kilelte, hanem tegyen oda egy bőrtarisznyát, azt töltse tele aludtejjel. A tarisznyát ki fogja rázni a hideg, az illetőről pedig elmegy (Tófej.)

Forróság. A gyermek — hiedelmük szerint — rendesen macskától, kigyótól stb. való megijedés következtében kapja a forróságot.

Ha a gyermek forrósága ijedtségtől származik, az az idegen, a ki először a szobába lép, első betoppanásánál a szoba földjéről port vesz s azt a gyermek fejére hinti. (Szilvágy.)

A gyermek talpára sót hintenek, rozsliszttel kevert tormát kötnek rá. (—.)

Kendermagot összetörik, vízbe teszik s ruhával a gyermek talpára kötik. (Csesztreg.)

A gyermeket hugyos ruhával háromszor lehúzzák. (Csesztreg.)

Kendermagot forró vízzel telt fazékba tesznek, s mikor a víz forr, a fazekat félrehúzzák s tartalmát sajtárba öntve, a kis gyermeket fölibe tartják, hogy meggőzöljék. Ha ilyen kendermagot elvetnek s nem csirázik ki, akkor a gyermek meghal, ellenkezőleg életben fog maradni. (Lispe.)

„Forráskútból“ hozott vizet fazékban megforralnak s sajtárba öntik, előbb azonban egy kis kusztorakést szúrnak a fenekére s a fazekat a késre ráborítják. Ha nem tolul víz a fazékba, a gyermek meghal, ellenesetben felépül. (Lispe.)

A disznóvályút helyéről elfordítják s az alatta talált férgeket tányérba téve, vizet öntenek rájuk s háromszor isznak róluk. (Nagylengyel.)

A forrólázban szenvedő gyermeknek füle mellé egy kis darab szentelt gyertyát tesznek, hogy ne ijedezzen. (Nagylengyel.)

Szembaj. Ha a szem *viszket*, „füborsot“ főznek s annak levelével mosogatják. (Lispe.)

Ha a szembe *valami beleesik*, rákszemet, lenmagot vagy hajdinaszemet eresztenek a szembe. Ezek a szemetet, vagy általában a szemben levő tárgyat „megkeresik“ s kihúzzák. A rákszem nem a rák rendes szeme, hanem a szemei mellett levő, lencse nagyságú csontocska. Ilyen csontocskát csak minden ötödik-hatodik ráknál lehet találni. A gyógyítással foglalkozó asszonyok e rákszemeket össze szokják gyüjteni, s elteszik, hogy szükség esetén rendelkezésükre álljanak. (Csonkahegyhát.)

A *vérágas* szembe szoptatós asszonynyal belefejetnek. (Hetés község.)

A *fájós szem* gyógyítására szoptatós asszony tejéből vajat készítenek s azzal a szemhéjat megkenik. (Hetés község.)

Édestejet eczetbe „ojtanak“ s annak túrójával a szemet éjszakára beborogatják. (Bánokszentgyörgy.)

Visszafelé 9 forgácsot olvasnak rá, 9-nél kezdve (9, 8, 7, 6 stb.); ezeket megfőzik s a lével a szemet 9-szer megmossák, azután pedig a vizet, a hol legtöbben járnak, kiöntik. (Nagylengyel.)

A szem *árpája* — némelyek hiedelme szerint — egyesek szemén azért „terem“, mert a kutyának, midőn az megkivánja, nem vet valami ételt, kenyeret. (Baksa.)

A szem árpájára a késpilingát rányomják s azon háromszor végighúzva, ugyanannyiszor ezt mondják: „Árpát aratok!“ Ez után a férfi kan-, a nő nősténykutyának félkenyeret dob. Vagy: „Én tégedet árpo learatlak; kévébe nem kötlek, szekiren nem vüszlek, kazaba nem raklak“. (Söjtör.)

Továbbá: „Mua keti, hónap evesszi, hónapután tótasszon s . . . . . e ragaggy rá!“ (Milej.)

Kilencz szem árpát helyeznek a kút kávájára, melyeket a madarak elvisznek s ezzel a baj elmulik. (Salomvár.)

Megfőzött tojásfehérét s „szembeigizüfüjjet“ tesznek az árpára. (Szentadorján.)

A *szemhályog orvoslásai:* Ludtoll sipjába finoman törött czukrot tesznek s azt a szembe fujják. (Lispe.)

Fehér rákszemet megtörnek s azt a hályogos szembe belefujják. (Lenti.)

Tojást keményre főznek, fehérét kettévágják, a székit vagyis sárgáját kiveszik, azután a fehérét megczukrozzák s újra egymásra helyezve, gőzbe teszik. A tojásban képződött olajjal (!) azután meggőzölik a szemet. (Csonkahegyhát.)

Pacsirtafészekben talált tojásokból egyet, a közepen levőt kiveszik, magában megszárogatják, azután összetörik s a szembe eresztik. (Csonkahegyhát.)

Fejfájás. A ki megfogadja s fogadását meg is tartja, hogy szombati napon sohasem fésülködik és főtt ételt nem eszik, fejbaja elmulik. (Boczföld.)

A fájós fejre forróvizes ruhát tesznek. (Bánokszentgyörgy.)

„Büdös terpetinnel“ a fej lágyát megkenik s a fejet betakarják, hogy melegen legyen. (Nagylengyel.)

Reszelt tormát két ruha közé tesznek, s a talpára vagy fejlágyékára teszik. (Bánokszentgyörgy.)

Ha az Úrnapján összeszedett s megfőzött nyirfalevelekkel mossák s gőzölik a fejet, nem fog fájni. (—.)

Vörös kukoriczaszemeket, vagy czukrot megtörnek s azokat a fődő parázsába téve, a fejet megfüstölik s végül a tűzbe dobják. (Lispe.)

A fejfájásban szenvedőre újholdkor rá is olvasnak, 9-től visszafelé. Gyermeknél a ráolvasást rendesen az édesanya végzi, a következőleg: 9 tábor megy 8 táborra, 8 tábor megy 7 táborra, 7 tábor megy 6 táborra stb. egész 1-ig. Elvégzése után Miatyánkot, Üdvözletet s Hiszekegyet imádkoznak és a gyermek feje meggyógyul. A pattogós, sebes fejre is ugyanezt imádkozza az anya. (Hosszúfalu.)

Derék- vagy szárazfájás. Kemény terpentint kötnek a derékra. (Csonkahegyhát.)

Egy felfutó, piros bogyós növény gyökerét megreszelik s ó-háj közé teszik. Ezzel dörzsölik a derekat. (Nagylengyel.)

Köszvény. A kigyóhagymát összetörik s hájjal keverve, azzal a köszvényes testrészt bekenik. (Bánuta.)

Kökényfát megfőznek s azzal a beteget meggőzölik. (—.)

Nyilalás vagy szegedés. Ez ellen komlót főznek s azt forrón a fájós helyre teszik. (Nagylengyel.)

Nádpelyhet vagy házi mohát kell megköveszteni s azzal a fájós részt beborítani. (Bánokszentgyörgy.)

Virágos kenderről a gyötént (szulák) lehúzzák, leforrázzák s a beteggel megitatják. (Csesztreg.)

Borjúvirágját (a borjú lépjénél van) leforázzák s a betegre kötik. (Csesztreg.)

Csúz. Töklevelet s bodzafát aludttejben megkeverve, a csúzos testrészre kötik. (Csesztreg.)

„Szénapörgyit“ (szénatöredéket) leforrázva, a csúzos részre teszik. Lábfájást és daganatot pedig a gőzével gyógyítják. (Csonkahegyhát.)

Ha fehérnépnek van csúza, tehéntrágyát, ha pedig férfinek, ökörtrágyát kennek meleg vászonra s azzal a testrészt betakarják. (—.)

Ha a „Folosu“ felfújja a fejet, az illető a szoba ablakához áll s kivülről ugyanolyan nevű asszonynyal vagy férfival, a milyen nevű a beteg, vízzel vagy tejjel leöntetik az arczát s a lefolyó vizet kutyával felnyalatják. (Lispe.)

Husvéti szentelt csonttal s azzal a piros kukoriczával, mely karácsony böjtjén az asztalon és husvétkor az asztalfiában volt, a csúzos testrészt megfüstölik. (Dobronak.)

Fülfájás. A házon található körózsát nyersen üvegbe teszik s kenyérsütéskor a vakarcsba beledagasztják. A körózsa a vakarcscsal a kemenczében „kifő“. A kifőtt olajat a fülbe csöpögtetik. A körózsa a fülbajt megszünteti, de — mint hiszik — a hallást is úgy elveszi, hogy az többé vissza sem tér. (Nagylengyel.)

„Mocskotaszőlő“ levét kis üvegbe teszik s azt háromszor „megfejtik“. A tisztáját újra elteszik s ezt, szükség esetén, a fájós fülbe csöpögtetik. (Csonkahegyhát.)

A fülfájós egyén fülét körtefa új hajtásával s hasonnemű s nevű egyénnel kell megpiszkáltatni. Az ágat nem szabad letörni, hanem csak lehajtani s a piszkálást újhold vasárnap kell végeztetni. (Dobronak.)

Mennykőütötte fának ágával vagy „rókacsékénynyel“ is meg szokják a fület piszkálni. (Nagylengyel.)

Vásznat beviaszkolnak, összepöndörgetik s a fülbe dugják. (—.)

Nyers fát, szeletelt burgonyát borogatnak, ruha között a fülre. (Bánokszentgyörgy.)

Mogyorózsírt (a mogyoró kifacsart olaját) öntik a fájós fülbe. (Baksa.)

A búzaszenteléskor kitépett szálat imádságos könyvbe teszik, ott megszárítják s ezzel piszkálják meg a fájós fület. (Szentmihályfa.)

Oly harangkötéldarabbal, melyet a karácsonyi éjféli mise alatt vágnak le, megfüstölik a fájós fület. (Bonczodföld.)

A fájós fülbe a szoptatós asszony tejét belefejetik. (Hetés község.)

Hasfájás. Kelkáposztát leforráznak s a fájós hasra teszik. (Lispe.)

Köolajat itatnak a beteggel. (Bánokszentgyörgy.)

Tiszta fehér babot megfőzve, ruhára kenik s a fájós hasra borítják. (Lispe.)

Köményolajat tejbe csöppentenek s azt a beteggel megitatják. (Lispe.)

Szüretlen édestejben foghagymát főznek s azt a fájós részre teszik. (Bánokszentgyörgy.)

Az újhold megpillantásakor következőleg olvasnak rá a hasfájásban szenvedő egyénre, különösen a gyermekre: „Új hód, új királ, addig a zén hasam ne fájjon, míg háromszor meg nem újul!" Vagy: „Újság, új királ, téged Isten ott talál". (Radamos.)

Hasmenés. Fekete tyúk tollát eczettel leforrázzák s arra a hasmenős egyént ráültetik. (Bánokszentgyörgy.)

Bojtorján magját (melyet Kétasszonynap között szedtek) megszárítják, megtörik s valami ételben a betegnek beadják. (Lispe.)

Vérhas. Pirított rozsgániczát, továbbá rántott levesben enyvet eszik a beteg. (Bánokszentgyörgy.)

A Kétasszonynap között szedett kökényt megszárogatják, megfőzik s annak a levét megitatják. (Bánokszentgyörgy.)

A beteg gubacslevet iszik. (Bonczodföld.)

A vérhasban levő beteg saját szükségletét nagyfejszével keresztezze meg, azután vegye azt fel és borítsa vissza, a baj elmulik. (Bollahida.)

Torokfájás. Vörösrépát reszelnek, megmelegítik, eczetet öntenek rá s azt a torokra borítják. (Pusztamagyaród.)

Hugyos csizmakapczát vagy az ugorka sárga héját teszik a torokra. (Bánokszentgyörgy.)

Tejbe főditököt reszelnek s édestejben megfőzik, azután melegen a torokra borítják. Ez kelevény s ficzamodás ellen is jó. (Pusztamagyaród.)

A torokban levő kelésre patyolattököt sütnek, s melegen — külsőleg — a torokra borítják. (Nagylengyel.)

Köhögés. Megfőzött körtefagyöngylevet iszik a beteg. (Kustánszeg.)

Édestejben megforralt vöröshagymát iszik a beteg. (Lispe.)

Sárgarépát megreszelik, kifacsarják s azt mézzel addig főzik, míg péppé válik. Ebből a beteg naponkint háromszor iszik. (Hetés község.)

Fuldoklás. A hülésből eredő fuldoklosnál a torkot ökörfarkkóró virággal, vagy anyalapuval meggőzölik. (Lispe.)

Két marék sót forró vízbe tesznek s ezzel, továbbá új, tüzesített téglával gőzölik a beteget. Ez utóbbinál a téglát a sajtárba teszik, arra vizet öntenek s a beteg, lepedővel betakartan, fölibe áll. (Bánokszentgyörgy.)

Ha gyermek szenved fuldoklásban, a szobaajtó félfájához állítják s feje fölött kis fúróval három lyukat fúrnak. A két szélsőt nyírfaszeggel beverik, a középsőt szabadon hagyják. A forgácsnak, mint a lyukakat fúrják, a gyermek fejére kell potyognia. Ezután — hiedelmük szerint — a fuldoklás megszünik. (Szentmihályfa.)

Mellbetegség. „Burosán"- (gyalogfenyő-) magot főznek s annak levét czukorral keverten, forrón itatják a beteggel. (Csonkahegyhát.)

Megfőzött mogyorófa- vagy körtefagyöngy levét issza a beteg. (Szentadorján.)

Megfőzött galagonya levét sárga és fekete czukorral vegyítve isszák. (Hetés közs.)

A beteg nyers vöröshagymával él. (Hetés község.)

A megsütött vörösrépát vékony szeletekre metszik, sárgaczukorral meghintik s ezt „ejegeti“ a beteg. (Bolhahida.)

A betegnek kutyazsírral rántott levessel, vagy ilyen zsírral kent kenyérrel kell élnie. (Bonczodföld.)

Lókehe, vagy szamárkehe ellen (kinek „siket a mellë“) vizes ruha borogatást használnak. (Szilvágy.)

Fogfájás. A fájós fogat nyers czinadónával (kutyatej) megkenik, megizzított szénsalakkal füstölik. (Lispe.)

Kenik még a fogat: petróleummal, sóval, pálinka bakjával, holt ember fogával. A nő fájós fogát holt nő, a férfiét holt férfi fogával kell meghúzogatni. (Bánokszentgyörgy, Szilvágy.)

Penészbogarat sütnek vajban s ezzel a zsiradékkal a fogat megkenik. (Bánokszentgyörgy.)

A fogban levő „*izt*“ kutya fehér trágyájával, mézzel kevert foghagymával dörzsölik. (Szilvágy.)

Tüdőveszély (tüdőgyulladás). Tökmagot vagy mandolát megtörnek s azt vízben, vagy tejben a beteggel megitatják. (Lispe.)

Gyomorfájás. Ha valakinek a gyomrában keménység van, berekfalevelet tesznek a hőkköre, azt fazékkal beborítják, hogy „megkoffaggyon“ és ezzel beborítják a gyomrot. (—.)

Kakukborsfüvet sárgaczukorral kevernek s kenyérbélből készített födőbe teszik. Erre igazi födőt helyeznek s úgy főzik meg. A beteg ebből naponkint iszik. (Bonczodföld.)

Hegyi széna „pörgyéjét“ megfőzik és azzal a gyomrot, a mily melegen a beteg csak kibírja, beborítják. (Bánokszentgyörgy.)

Gyomorgörcs, vagy nádrafájás. (A gyomorban ide-oda menő gömböcz.) Karácsonyi diónak belét a villa egyik ágára szúrják s azt hamuvá égetik. A hamut a beteggel vízben megitatják. (Lispe.)

Nyers lómentának a levét pohárba facsarják, arra vizet öntenek s a beteggel megitatják. (Lispe.)

A beteg lótrágyáról iszik. (Radamos.)

Lótrágyával bekötik a gyomrot. (Dobronak.)

Forró hamura eczetet öntenek s azt a beteg megissza. (Csesztreg.)

A beteg kormos tejet iszik. (Csesztreg.)

A gyomorkeménységre rá is olvasnak úgy, mint a fökényre.

Fökény. A kinek fökénye van, egy botra annyi metszést tesz, a hány fökény van a kezén, azután az egyik fökényt megmetszi s a bot rovásait a kiserkenő vérrel megkeni. A botot eldobja. A ki felveszi, arra ragad a fökény. (Szentmihályfa.)

Midőn vacsora alkalmával az esteli harangszó első kondulását a fökényes egyén meghallja, a szájában levő falatot kiveszi, azzal a fökényt megkeni s hátradobja. (—.)

A fökényt, hogy elmuljék, keresetlen szekérkenőcscsel megkenik. (Szilvágy.)

Ökörfarkkóró virág kifacsart levével kenik be a fökényt. (Tófej.)

A temetőben embercsonttal lehúzzák. (Dobronak.)

Kerékcsapából földet visz a beteg, azzal a fökényt megkeni s a mi föld megmarad, azt visszaviszi oda, a hol felvette. (Csesztreg.)

A *szálkás fökényt* havibaj vérével kell háromszor megkenni. (Szentmihályfa.)

Azzal a vakarcscsal kenik be, melyet először szakasztanak, először tesznek be a kemenczébe s először vesznek onnan ki. (Szilvágy.)

Hóttetem. Ezt azon egyén kapja meg, ki a kiterített halott arczát nem nézi meg. (Szentmihályfa.)

Ó-hájat söprűvel összekevernek s azzal kenik be a hóttetemet. (Csesztreg.)

Istenátkozta-tüskefának tüskéjével a hóttetemet megbökik, s a tüskét benhagyják. (Baksa.)

Hetedik gyermek holdújulásakor háromszor tűvel megkeriti a hóttetemet s végül tűvel a közepébe bök. (Csesztreg.)

Újholdkor ráolvasnak. Midőn t. i. az „újságot“ a ház üstöke alól először megpillantják, a következőket mondják el a hóttetemre: „Újság, új királ, nekem is van ev vendigem, vacsoráro eküdöm“. (Nagylengyel.)

Kelevény. A kelevényre lenmagot mákkal, sütelen mézestésztát (búzából), vagy nyúlhájat tesznek. (Csesztreg.)

Méz, vöröshagyma, zsir, édestej és búzaliszt keverékébe macskaszőrt s a kifőzött pépet a kelevényre teszik. (Nagylengyel.)

Mikor a kelevényből az evesség már folyik, papirra bajuszkenőt kennek s azt a kelevényre tapasztják. (Bánokszentgyörgy.)

A kelevény megfakasztására disznótrágyát használnak. (Bánokszentgyörgy.)

Vakkelésnél rozskenyeret parasztvászonra kennek s azt teszik rá. (Bánokszentgyörgy.)

Seb. Cserfának megtört héjával vagy hamujával hintik be a sebet. Dobronak).

„Rakatlafa“ megtört héját megfőzve, a nyírfa héjat nyersen a sebre teszik. (Dobronak.)

Fűbors levével mosogatják a sebet. (Lispe.)

Ha valaki megvágja testét, összetört nyers csalánt kevernek olajjal s azzal bekötik a sebet. (Bánokszentgyörgy.)

Sebes arcz. Midőn az első pünkösdi rózsa „kiburul“, azt lemetszik s elteszik s őszszel az első tőkéről lemetszett szőlőt ráfacsarják. Ezen folyadékkal mosogatják a sebesült arczot. (Dobronak.)

A **sebes lábat** valami híres szent kútnál mossák meg. Azt a rongyot, melylyel a lábat lemossák, valamelyik közeli fagalyra dobják s ott hagyják. A következő év tavaszán gereblyélik össze s dobják a trágyára vagy gödörbe. A hetésvidéki községek lakói a Bagonya határában levő úgynevezett Vid-kútnál mosogatják lábaikat. (Radamos.)

Törés. Megpaprikázott vagy megsózott lúdtrágyát kötnek a törésre. (Lispe.)

Ha a törés megfakad, disznózsirral vagy fenyőfaszurokkal kenik be. (Dobronak.)

Vágott disznózsirt s csigát söprűpálinkával összekevernek s ezzel megkenik a törést. (Dobronak.)

Tyúkszem. Megsózott vöröshagymát kötnek rá. (Lispe.)

A tyúkszemes lábat meleg sósvízbe teszik. (Lispe.)

Cserépfedővel sütögetik ki. (Bánokszentgyörgy.)

Piros virágot főznek tejben s azt a tyúkszemre teszik. (Dobronak.)

Fekete hólyag. Foghagymával összetört harisnya-csalánt tesznek rá. (Bonczodföld.)

Foghagymát, szenet, paprikát megtörik, összekeverik s a hólyagra teszik. (Bánokszentgyörgy.)

Megsózott tojás székével fakasszák ki. (Boczföld.)

Korhadt fa, vagy más tárgy alatt levő kukaczot tesznek a fekete hólyagra s 1/4 óra múlva elmulik a baj. Megjegyzendő, hogy a kukacznak élőnek kell lennie s ha az a hólyagon megdöglik, egy másik élő kukaczot kell rátenni, mert csak élő szívja ki a hólyag mérgét. (Bánokszentgyörgy.)

„Esü-kukaczot" (giliszt́át) élve s nyers majorsághúst is rákötnek a fekete hólyagra. (Bánokszentgyörgy.)

Körömméreg. Az illető ujját háromszor forróvizbe mártják. (Bak.)

Ha valaki eleven vakond vérével kezét bekeni és „összezsurmolta" (dörzsöli), a körömméregtől mentesíti magát. (Bonczodföld.)

Dühös kutya marása. Pórszombatban egy gazdának hét darab süldőjét a dühös kutya megmarta, minek következtében kitört rajtuk a veszettség. A bajt a gazda észrevette, de a malaczok közelébe menni nem mert, pedig elzárt helyen voltak. A kiváncsiságból összeverődött nép is csak távolról nézte a malaczokat, mert félt dühösségüknek a „szelletétől". A helybeli állami iskola derék, művelt tanítója (Halápy János) is a nézők közé állott s igyekezett a népet meggyőzni, hogy a dühös malaczok szellete nem árt. Hiába! A malaczokat meg kellett semmisíteni s erre — más hiányában — ő neki kellett vállalkoznia. Puskát kerített s a gazda beleegyezésével agyonlötte a süldőket. Az agyonlőtt állatokat el is kellett volna távolítani; erre azonban a nép köréből senki sem mert vállalkozni, félve a szellettüktől. Végre erre is a tanító vállalkozott. Kellő körültekintéssel — hogy magát meg ne fertőztesse — lábuknál megfogta a malaczokat s azokat a telekre húzta. A nép ezt szörnyüködve nézte, mert szentül meg volt győződve, hogy a tanítót a dühösség szellete megütötte s most már ő is meg fog dühödni. A süldőket eltakarítani sem akarta senki. Hatósági beavatkozással kellett azokat elföldelni.

Azok, a kik a süldőkhöz, a nézésnél közelebb állottak, magukat a szellet által megütötteknek tekintették. Több százan voltak. Ezek mind Zalapatkára mentek egy javasasszonyhoz, orvosságvételre. A javasasszony adott is be valami szert, mely ugyancsak megkínozta őket. Állítólag apró bogarakat vettek be.

A tanítóhoz egy hétig nem küldték a szülék gyermekeiket iskolába, mert biztosra vették, hogy a veszettség (miután őt a szellet a legjobban, legerősebben megcsapta) ki fog rajta törni. Folyton nógatták, hogy menjen a javasasszonyhoz.

A dühös kutyának nyomába, csapájába sem szabad lépni, míg az meleg, mert az illetőn kitör a veszettség. Az is baj, ha közel fut el az ember mellett a dühös kutya, mert szellete megcsapja.

Göcsejben a dühösségről itt elősorolt hiedelmek általánosak.

Dühösség ellen Szent György nap előtt fogott istenbogarat (katiczabogarat) megszárogatják, megtörik s pálinkában a betegnek adják. (Szilvágy.)

Veszett kutyáról vett szőrrel a megharapott egyént megfüstölik, hogy a harapás által okozott seb el ne mérgesedjék s hogy a dühös kutya harapásának általában hatása ne legyen. (Dobronak.)

Hideg vizet kell a megharapott egyénnek szagolnia s közben ezt mondani: „Jaj, de büdös ez a víz!“ akkor nem lesz baja. (Nagylengyel.)

Az ilyen embernek kőrisbogarat apróra összetörnek s azt beadják. (Naprádfa.)

A dühös kutyát megégetik s a megmart emberek a füstbe állanak, hogy a baj ki ne törhessen rajtuk. (Nagylengyel.)

Törött láb. Borospinka gyékénének a gyökerét megtörik, olajjal összekeverik s ezzel a fájós lábat bekötik. (Bánokszentgyörgy.)

Kificzamodott (iramodott) lábnál az előző évről maradt foghagyma szárát megkövesztik s a lábra teszik. (Bánokszentgyörgy.)

Lenmagot s vöröshagymát együtt főzik meg s a lábra kötik. (Bak.)

A kinek a lába *merevedést* kap, „inereszti füjjel“ kötik be. (Bánokszentgyörgy.)

Lábviszketés. Nyirfa kérgének belső, sárga részét megfőzik s azt forró lábvizül használják. (Szilvágy.)

A viszketéses helyet megnyálozzák s azután megsózzák. (—.)

A lábat vizestetüfüvel vagy kénsóval mosogatják. (Dobronak.)

Izzó bádogkanalat tesznek rá. (Bánokszentgyörgy.)

Lábfájás. A ló szárcsontjának a velejét kiveszik s azt kidőlt fának a kérge alatt levő kukaczczal összegyúrva, spirituszba teszik. A fájós lábat ezzel bekenik. (Nagylengyel.)

Lábhüdés. Új téglát tűzbe tesznek s midőn jól megizzad, sajtárba teszik, eczetet öntenek rá s a betakart lábat ráteszik, hogy meggőzölődjék. (Pusztamagyaród.)

Kosz. A testet olajjal bekenik és törött humer gyökerét belemelegítik. (Bánokszentgyörgy.)

Ótvar. A kit a havibajos asszony leköp, ótvart kap. Orvoslásai:

Mosatlan, fekete szappannal bekenik, mely után elszárad. (Szilvágy.)

Mikor a gyermek elszületik, az asszony mássából egy darabot levágnak s azt gerendák között a füstre teszik, hol megszárad. Ezután összetörik. A gyermek ótvarát táblaolajjal bekenik s erre a mássa porát ráhintik. (Csonkahegyhát.)

Az ótvaros gyermeket újholdvasárnap, napkelte előtt kovácshoz viszik, a ki kis pemettel háromszor meghúzza, a mi után a baj elmulik. (Nagylengyel, Dobronak.)

Egy röf piros pántlikát vesznek (rendesen a keresztanya), melyre alkudni nem szabad. Ezt a gyermek nyakára kötik s addig rajta hagyják, míg el nem mulik. (Ballahida.)

Sömör. Kékköves tejfellel, vagy meszes zsírral megkenik. (Szentmihályfa.)

Azzal a vízzel kenik meg, a mit a ló szájából kiereszt. (Radamos.)

A sömört szalmával vagy késsel háromszor megkerítik s minden kerítésnél ezt mondják: „Én tégedet, te sömör, megkerétlek!“ (Ballahida.)

Vagy: „Mua keti, mua vesszé e!“ (Csonkahegyhát.)

Lósömört az kapja meg, a ki olyan vályúból mosakodik, a melyből lovak ittak. (Szentmihályfa.)

Pénzvar. (Korpás var.) Szalma gombjával (bütykével) a pénzvart háromszor megkerítik s azután, megbökés közben ezt mondják: „Mua keti, mua evesszé!“ (Szentmihályfa.)

Pipa aljából vett bagólével, vagy ablak harmatjával megkenik. (Baksa.)

Szeplő. A szeplős arczú egyén lencse harmatjában mosdik, pünkösd napján. (Baksa.)

Szent György nap előtti bikanyállal mossa a szeplős egyén az arczát. (Bánokszentgyörgy.)

Tűzön levő fából kiforró vízzel kenik be a szeplőt. (Göntérháza.)

Márcziusi havat üvegbe tesznek s vizével a szeplős arczot mosogatják. (Hetésvidék.)

Tej habjával mossák. (Resznek.)

Gyermekágyas asszony ingével, a szülés után a gyermek arczát letörlik. (Csonkahegyhát.)

A kikelt kis libának testével lehúzzák az arczot. (Ballahida.)

Úrfelmutatáskor a szeplős arczot háromszor lehúzzák. (Lentikápolna.)

Szemük. (Fekete pontok az arczon az öregeknél.) Fehérgáliczot, továbbá fehér czukrot vízben feloldanak s ezzel az arczot mosogatják. (Dobronak.)

Gilisztanyálozás. Burgonya forró levének a gőzét szivatják a beteggel. Az asszonyok rendesen a gőzölgő burgonya fölé állanak. (Dobronak.)

A megreszelt fekete retket olajjal összekeverik, kifacsarják s annak levét isszák. (Dobronak.)

Görcs. A görcsben szenvedőnek a talpára és tenyerére meleg vasat nyomnak. Ez a görcsöt kiszívja. (Pórszombat.)

A görcsös testrészt vörös posztóval dörzsölik. (Resznek.)

A lábat térden alul hegedűhúrral átkötik. E kötést 3—4 hétig tartják rajta. (Bonczodföld.)

Vérfolyás. Kétasszonynap között vérfüvet szednek s azt a vérfolyásban szenvedő asszony dereka alá teszik. (Bonczodföld.)

Úrnapi piros rózsát megfőznek s annak levét a beteggel megitatják. (Dobronak.)

A magos kenderben véletlenül maradt virágos kender kóczából pörgetett madzagot a beteg asszony derekára kötik. (Bánokszentgyörgy.)

Szárított kenyérdarabokat porrá törnek s vízbe téve, arról naponkint többször iszik a beteg. (Pórszombat.)

A jérczének első tojását megfőzik s azt ruhában a beteg nyakára kötik. (Bánokszentgyörgy.)

A vőlegény által használt szalagot a vérfolyásos egyén derekára kötik. (Bánokszentgyörgy.)

Herélt, szürke ló trágyájából tesznek a gyomorra. (Vakonya.)

Lótrágyát itatnak a beteggel söprűpálinkában. (Resznek.)

Lótrágyát eczetben megfőznek s ruhába téve a beteg kupájába s hasára kötik. (Bonczodföld.)

Öregmáriaczell vidékéről hozott úgynevezett „vérkűjjből“ borba kotornak s a beteggel megitatják. (Bonczodföld.)

Fehérfolyás. A betegnek fürdőt készítenek s abba gyökeres semököt, idei fűzfahajtást, $^1/_4$ kiló sót s sárga agyagföldet tesznek. Az ekként elkészített fürdő a betegséget elállítja. (Lispe.)

A fehérfolyásban szenvedő asszony kilencz fehér rongyból kilencz kis babát készít, azokat szoknyája alá dugva, egy határfolyóhoz megy s ott mindegyik babát

vizbe bocsátva, a következőket mondja: „Akkor gyüjjön ez a baj vissza, a mikor én ezeket a babákat kiveszem a vizbű!“ (Bánokszentgyörgy.)

Pálinkába vérfűmagot törnek s azt a szenvedő nővel megitatják. (Kustánszeg.)

Nyavalyatörés, guga. Élő meggyfát széthasitanak, azon a beteget, mikor a baj rájön, át- és visszahúzzák. (Ballahida.)

Nyers ugorkamagot vizben megdagadtatnak s arról itatják. Fejére és talpára is szokják tenni. (Pusztamagyaród.)

Csávássajtár fenekét kinyomják s azon a nyavalyatöréses kis gyermeket keresztül bujtatják. (Bánokszentgyörgy.)

Abból a czifra kisbundából, melyben a menyasszony esküdött, egy darabot levágnak s azt, annak idején meggyújtva, a beteg orra alá tartják, hogy a füstjét beszívja. Ha e közben a nyavalyatörésben kinlódó fejét lehajtja, a bajt „a füst megtöri“. (Csonkahegyhát.)

Jegykendőt is dobnak a hanyatt fektetett beteg szemére. (Csonkahegyhát.)

Megölt tyúknak a vérét a bajos mellére folyatják s az „mingyár észre gyün“. (Lispe.)

Gyűszűből háromszor itatják. (—.)

Ha gyermeken tör ki a nyavalya, keresztanyja hüvelykujját tűvel megszúrják s egy csepp vért a gyermek szájába eresztenek. (Lentikápolna.)

Egy olyan gyermekkel vetetik le az ablak egyik felét, a milyen nevű a nyavalyatörős s azt a szeméhez tartatják s háromszor a nevét kiáltatják vele. (Szentmihályfa.)

Ablak sarkát helyezik a feje fölé s arról olyan nevü egyén önt a szájába vizet, a milyen nevű a bajban szenvedő. (Göntérháza.)

A kin a nyavalyatörés először jelentkezik, pároló-fazekat tesznek eleibe s fejét belehajtják. Azután minden ruháját lehúzzák s abba kövecset takarva a házon átdobják s a hol leesik, ott elássák. (Baksa.)

Szent-György nap előtt fogott eleven vakond szivét kiveszik s azt a beteggel megetetik (Hetésvidék.)

Szent-János-borból öntenek a kinlódó szájába. (Göntérháza.)

Az ablakra néhol izzó parazsat tesznek s azt vizzel leöntik, hogy a baj hamarabb elmuljék. (Bánokszentgyörgy.)

A szívbajos gyermeket születésekor eltett köldökzsinórral huzogatják meg. (Boczföld.)

Egy fiú felmászik a haranglábon függő haranghoz s bugyigás-korsóból vizet önt a harang szivére, mely vizet a betegségben szenvedővel hasonló nevű fiú, vagy leány felfog; ezzel a nyavalyatöréses egyén arczát megmossák. (Radamos.)

A sirból kiásott kis gyermek pántlikájából s virágjából egy darabot le kell vágni s azt kis csomóba kötve, a szívbajos nyakára kötni és a baj — elmulik. (Boczföld.)

Keresztanya fekete kendőjét teritik a kinlódó gyermek arczára. (Söjtör.)

Sárgaság. A ki lábát olyan vályuban mossa meg, melyből tyúk ivott, megkapja a sárgaságot. (Lispe.)

Általános az a hiedelem, hogy a sárgaság leginkább mérgelődés következtében keletkezik. (Salomvár.)

Orvoslásai:

Fűzfagyöngyöt megtörnek s azt égetett borba öntve, a beteggel megitatják. (Dobronak.)

Fűzfagyöngyre friss lúdtrágyát facsarnak s azt borba téve, a beteggel megitatják. (Dobronak.)

Sárga füzvesszőt vizben megfőznek, kevés tejet beleöntenek s abban a beteg megfürdik. (Bonczodföld.)

Baraczkfagyöngyöt megtörve, pálinkába teszik, s abból itatnak a beteggel. (Lispe.)

Mogyorófa gyöngyéről iszik a beteg. (Lentikápolna.)

„Fődi-pörgye" gyökerét megfőzik s üvegbe szűrve, a beteggel megitatják. (Bánokszentgyörgy.)

„Sárgaságról való füjjet" szednek s annak gyökerét megszárítva, megtörik s a beteg megissza. (Lispe.)

A sárgaságban szenvedővel csalánra vizeltetnek. (Baksa.)

Kétasszonynap között szedett csalánmagot égetett cserfakéreg hamujával fél liter söprüpálinkába tesznek s hét tetűt beledobva, a beteggel megitatják. Ez még a fekete sárgaság ellen is használ. (Petrikeresztúr.)

Sárga tyúkot ölnek, megfőzik s levét a beteg szótalanul megissza. (Szilvágy.)

Egy tojást keményre megfőznek, azután kétfelé vágják, sárgáját kiszedik s abba lyukakat szúrnak s fejből kifésült piszkot, a hajjal együtt a lyukakba teszik s végül kiakasztják a közkertre, a honnan a madarak elviszik. (Nagylengyel.)

Édestejben a beteg megmosdik, s ezt a tejet a macskának adják. A macska „lenyalja" a sárgaságot. (Nagylengyel.)

Hét kenyeret sütnek s azokat melegen a dunna alá teszik s elvitelük után a beteg a meleg helyre fekszik. (Szilvágy.)

A sárgaságban szenvedőnek kezeiről s lábairól a körmöket levagdalják, azután egy tojást kiszúrnak s a körmöket abba beletéve, puha kenyér belével beragasszák. Ezek után a tojást egy határfolyóba dobják. Az illetőnek, ki a tojást viszi, sem oda menet, sem visszajövet vissza nézni nem szabad. Ezzel a sárgaságot a betegről elúsztatták. (Bánokszentgyörgy.)

A sárgaságban levő egyén sárga tyúk lábáról iszik. (Ballahida.)

Tojós rucza lábát megmetszik s a kiserkenő vért borban itatják meg a beteggel. (Bonczodföld.)

A beteggel naponkint rongyra vizeltetnek s utána minden alkalommal füstjárta helyre akasszák. (Lentikápolna.)

Vaj kifőzésekor a beteggel a már folyadékká változott vajba belenézetnek. (Söjtör.)

Fekete sárgaság. Sárgarépa belsejébe vizet öntenek s abból a szenvedőt megmosdatják, azután füstjárta helyen üstbe teszik, a hol elszárad. A mire elszárad, a baj is elmulik. (Nagylengyel.)

Megszárított fodormentát söprüpálinkába tesznek s abból iszik az illető szenvedő. (Bánokszentgyörgy.)

Fekete tyúk zuzájának a hártyáját szárogatottan megtörik s a betegnek ételben, vagy italban beadják. (Dobronak.)

Keménység. Ha a keménység az illető vékonyában van, újholdkor (ha a holdat üstökön kívül látja meg először) rá kell olvasnia. Keresztet vet magára háromszor s kezeit a hajra téve, ezt mondja: „Új hód, új királ, engem híjat a királ lakodalomba. Magam nem mehetek e, eküdöm a ráczomat (bajomat). (Tárnok.)

Részegség. A részeges emberrel Szent-György napja előtt fél liter borban szőlőtaplót és békanyálat itatnak. (Kustánszeg.)

Abból a vízből, melyből a halottat megmosdatták, a részegeskedő borába öntenek. (Baksa.)

A kiben a pálinka ki akar gyuladni, szájába lótrágya levéből öntenek egy kanállal. (Dobronak.)

Kőbántás, vagyis a kar, könyök és térd „összübucskosodása". E bajt akkor kapja meg valaki, midőn a köszörükőben levő azon vizet, a melyben már köszörültek, kiöntik s az illető rálép. Gyógyítása:

Azokat a márcziusi tojáshéjakat, melyekből a csibék kikeltek, apróra összetörik s söprüpálinkában megitatják. $^{1}/_{4}$ liternyit készítenek egyszerre s azt mindaddig használják, míg a baj el nem mulik. (Bánokszentgyörgy.)

Csömörlés. A beteget foghagymás eczettel megkenik s testébe dörzsölik (massage).

Szent Antal tüze. (Orr, láb stb. vörössége.) A tüzesedésben levő testrészt édestejjel mossák meg s a fiút bak-, a leányt nősténykutyával ugratják át. (Lispe.)

Daganat. Bucsfenyőmagot megtörik s rozsliszttel összegyúrva, a daganatra teszik. (Bonczodföld.)

Pálinkába tett bucsfenyőmagról itatják a beteget. (Bonczodföld.)

A daganatot megfőzött kerekrépa levével mossák. (Dobronak.)

A polyvát leforrázzák, kifacsarják s kendővel a daganatra kötik. (Lispe.)

Egy marék szénapolyvát s egy-egy marék sót, búzapolyvát s gesztenyebaguczot összekeverve megfőznek s levével az illető testrészt mosogatják. (Dobronak.)

Öregség. Ez egy betegség. A nép hiedelme szerint a satnya ember szenved benne, ki nem nő, testfejlődése mintegy megállapodik s így szervezete elöregül. Gyógyításai:

Rozslisztből mácsikot készítenek s annak levében a satnya gyermeket háromszor megfürösztik. (Bonczodföld.)

Vincze áldását adatják a gyermekre, vagy csak a ruhájára a templomban. (Hetés község.)

A gyermeket abba a vánkosba, melyben megkeresztelték, belekötik, azután a vánkost kézbe fogják s a vánkos egyik végével a szobában háromszor végigsöpörnek. (Salomvár.)

Háromszoros húzás. Ha a gyermek születésekor „háromszorosan húz" vagyis egy helyett hármat lélekzik — melyet három helyütt lehet látni és pedig a gyomornál, a mellporczogónál és oldalt — akkor az ajtó szárfájába egymás alá három lyukat fúrnak s fúrás alatt a gyermeket alája tartják. A felső és alsó lyukat nyírfaszeggel beverik, a középsőt pedig nyitva hagyják. Ezáltal a gyermeknek egy lélekzete lesz. (Bonczodföld, Szilvágy.)

A megrontásból eredő betegeskedés. A betegnek fürdőt készítenek. A vizet forrásból viszik s abba hét határról szedett füvet tesznek, melynek hozá-

sánál sem beszélni, sem hátra nézni nem szabad. A fürdővíz alá vízhordta fával fűtenek. Az ily módon elkészített vízben fürdik a beteg. (Szentmihályfa.)

A vízhordta fával fűtött kemenczébe hosszú lánczot dobnak s azt a megrontott egyén fürdőjébe teszik. (Szentmihályfa.)

A boszorkányoktól eredő rontásnál vagyis teeménynél kuruzslóhoz fordulnak. Ez a beteget székre ülteti, azután tálba hideg vizet önt, azt a beteg feje fölé tartja s vagy könyvből, vagy fejből (emlékezetből) ráolvas s imádkozik. Azután lábosban viaszkot olvaszt s azt a beteg feje fölött a vízzel telt tálba önti. A vízben képződött viaszkalakokból olvassa ki a kuruzsló, hogy milyen bajban szenved a beteg. Ha a viaszkalakzatok között koporsót, keresztet, kalapácsot találnak, akkor a betegségnek halál lesz a vége.

Szemölcs. Hogy a szemölcs elmuljék, vakondvérrel kenik be. (Bánokszentgyörgy.)

A szemölcsöt le kell vágni, a tyúkász szekerébe dobni s — elmulik. (Salomvár.)

Keresetlenül talált csontnak földön fekvő oldalával meghuzogatják a szemölcsöt. A csontot oda kell visszahelyezni, a hol találták. (Salomvár.)

Fa odvában talált keresetlen vízzel mossák meg a szemölcsöt. (Salomvár.)

Szőrféreg. A mely gyermeken szőrféreg van, az attól sokat nyugtalankodik, sír. A szőrférges gyermek teste tüzes, különösen altestnél, köldöknél és felső lábszáron. Régi sebekben is van szőrféreg, különösen a lábsebekben.

A csecsemő füröszténél tüzlánggal három, vagy hét szál üres rozs fejét (kalászt) megpörkölnek, száraikat összekötik s a fejeket szorosan oda szorítják, a hol a kisded teste vörös, tüzes s vízzel locsolják. Egy-két percznyi locsolás után a rozsszalmát a nap, gyertya avagy lámpa világosságánál megnézik s ha látnak rajta igen vékony, áttetsző, hosszú féregszerű alakokat, melyek mozogni látszanak, biztos, hogy a gyermeken szőrféreg élősködik s tovább locsolják. Hogy a rozsfejeket többször is használhassák, azokat újból megpörzsölik. A rozsfejeken való locsolást egy fürdésnél többször ismétlik és több fürdésnél alkalmazzák, míg a szőrférgek elpusztulnak. Szitált hamut is hintenek a fürdővízbe s abban füröszik a kisdedet. Ettől is elpusztulnak a szőrférgek. (Bánokszentgyörgy.)

Kétfejű rozskalászt pörkölnek s azt a gyermek azon testrészére helyezik, hol az szőrférges. Borsfüvet tesznek a sebre s a fürdővízzel „lohollák". (Hetés község.)

Szőrférges sebnél hamut forráznak s annak lúgjával a sebet megmossák. (Nagylengyel.)

Körömméreg. Ha valaki eleven vakond vérével kezét bekeni és „összezsurmolla" (dörzsöli) körömméregtől menteíti magát. (Bonczodföld.)

Hasogatás. Háját virágos kenderrel vízbe áztatnak (két hétig szokott tartani az áztatás) s mikorra a kendert kiveszik, a hasogatás elmulik. (Göntérháza.)

A besózott üvegben megőrzött füstölt hús levével megkenik. (Dobronak.)

Havi baj. Azt a virágos kendert, mely a kenderföldön kinyüvetlenül maradt s két leánytestvér egymás kezéhez dörzsölt, a havibajos asszony a derekára köti, akkor gyorsan megszabadul bajából. (Dobronak.)

Mellkeményedés. A mely szoptatós úton evő egyénnel találkozik, ki markában tartja az ételt s azt ő nem látja, mellkeményedést, esetleg forró lázt kap.

Az előbbit akkor is megkapja, ha az ennivalót, midőn valahová belép, előle eldugják. (Salomvár.)

E baj elmulik, ha a mellett forró vizzel gözölik, leforrázott petrizszsel beboritják; továbbá mennykővel, karácsonyi sóval, kaszakővel, sodrófával, teknősbéka teknőjével, vagy a férj szeméremtestével időnkint háromszor meghúzzák, továbbá forró vizzel gőzölik. (Nagylengyel.)

Sótalan kását, megfőzött s vajjal megkent diófalevelet kötnek a mellre. (Hosszúfalu.)

Ha valamit sütnek s a szoptatós asszony elől eldugják, csöcse kifakad. (Hosszúfalu,)

Fájós test. A mely gyermek pénteken születik, minden tagja fájós lesz. (Boczföld.)

Disznókanyaró. Ha a gyermek disznókanyaróban szenved, reggel a disznók kihajtása után, midőn azok helye még meleg, az ólban illetőleg hidasban meghömpölygetik. (Hosszúfalu.)

Bimbórepedés. „Ha a csöcsbimbó" megreped, vajban kisütött dióval, vagy édes tejszinnel kenik be. (Bucsuta.)

*

A mint az Ethnographia 1902. évi XIII. évf. 3—5. füzetében s e helyütt közlött adatokból kitünik, a népies gyógyitások részben a szer erejében, részben az eljáráshoz fűzött babonás szokásokban való hivésen alapulnak. Jórészük ősi eredetű lehet, visszanyúlván őseink pogánykorába. A különféle betegségekre használt ráolvasások egész valószinüleg a pogány vallás szertartásainak maradványai.

A gyógyításokat, kuruzslásokat, leginkább a nők s ezek közül is az öregebbek gyakorolják. A bábaasszonyok között találunk legtöbb ilyen „tudus asszonyt". Némelyik asszony a gyógyítás terén nem kis nevezetességre tesz szert, annyira, hogy még a szomszéd községekből is felkeresik, avagy magukhoz hívják, ha betegeik vannak. Ezek rendesen szegény sorsúak s részben a gyógyításból élnek.

A gyógyitásnál használt babonás szokások szinte kimerithetetlenek. Egy részét nem is lehet összegyűjteni, mert azok az illetők titkát képezik, s mint ilyeneket másnak nem mondanak el, nehogy ellenük is használják, avagy — ha rendesen foglalkoznak a gyógyitás mesterségével — jövedelmükben rövidülést szenvedjenek. A szokások főbbjeit, melyek általánosabban vannak elterjedve, sikerült összegyűjtenem. 67-féle betegséget, s azoknál használt különböző gyógyításmódot közöltem, elég bő adattal. Egyes gyógyitásoknál, mint láttuk, undorító szereket, drasztikus módokat használnak.

Sok esetben hatásosnak tartják a hasonló nemű állat valamijével (szőrével, trágyájával); hasonló nevű, vagy szinű növénynyel, ásványnyal, folyadékkal stb.-vel való gyógyítást. (Pl. vérfolyást rózsalével, sárgaságot aranygyűrűvel, sáfránnal stb.) A népnél szokásos mondás: „Fűbű, fábú kerűnek ki a zorvosságok".

A közönséges betegségek jórészének eltávolításánál arra törekszenek, hogy azok más egyénre szálljanak, ezt tartván legbiztosabb módjául a bajtól való megszabadulásnak.

Az orvossághoz használt füveket a nép lehetőleg Kétasszonynap között szedi, mert az ekkor szedetteknek van — hitük szerint — igazi hatásuk.

A göcseji nép által gyakorolt gyógyítások babonás részénél nagy szerepük van a számoknak s különösen a 3 s ennek többszörösei: a 6, 9 és 99-nek, továbbá a 7-nek s többszörösének, a 77-nek. Ezekkel lépten-nyomon találkozunk olyképen, hogy egyes tetteket 3-szor, 7-szer stb.-szer elmondanak, ismételnek.

Különben ezen számok nemcsak gyógyításoknál, hanem a szerelmi varázslásoknál, a rosszak szerzésénél, szülésnél, gyermekekkel való bánásnál s az év egyes napjaihoz kötött szokásoknál stb. is gyakran előfordulnak.

Gönczi Ferencz.

Ótvar gyógyítása a ruthéneknél.

A gyermekeken, ha a tisztaságra csekély gond fordíttatik, nagyon gyakran jelentkezik az *ótvar* (pranya) néven ismert fekély.

Az uglyai ruthének babonás hiedelme szerint ez a fejen és arczon jelentkező fekély onnan származik, hogy a gyermekes házra a születés idején ránéz valamely havitisztulásban szenvedő nőszemély.

Mivel ezt a bajt az orvosok nem tudják sikerrel gyógyítani, a szükség a népet is ráutalja, hogy hiedelme és felfogása alapján a gyógyszerekről maga gondoskodjék.

A mai felfogás szerint e fekély gyógyítására elegendő, ha ugyanaz a nőszemély, ki tisztátalan állapotban a házra szüléskor rápillantott, az ingével megérintse a sebes gyermeket. A gyermek rövid idő alatt teljesen megtisztul sebeitől. Ha a baj előidézője maga nem jelentkezik s a gyanús egyént a szomszédasszonyok segítségével kipuhatolni nem lehet, akkor előáll a *kikiáltás* szüksége.

A „kikiáltás“ úgy történik, hogy ünnepen vagy vasárnapon, mikor a nép a templomból kivonul, a szenvedő gyermek anyja hangosan kikiáltja: „Asszonyok, leányok! . . . —kor született gyermekem „prányá“-ban szenved, a ki okozónak tudja magát, jelentkezzék nálam, mert különben megrontom“.

Ha jelentkezik az illető, megérinti a beteget s ezzel eleget tett kötelességének. Igen ám, de megesik, hogy az ilyen nő személyes bosszúból vagy tájékozatlanságból a felhivásnak nem enged. Ilyenkor aztán az anya megkezdi a *rontást*, mely a néphit szerint életébe is kerülhet a makacskodó félnek.

A megrontás így történik: A gyermek anyja vesz egy darabka vászonrongyot s azzal felszedi a beteg gyermekről leváló sebrészeket és gennyes váladékokat. E rongyot egy lehullott szarvba dugja, a szarut pedig egy bocskorkötő szőr-zsinórra kötve egy czövek segélyével mocsaras talajba sülyeszti. Ennek következtében az a nőszemély, a ki oka a gyermek sebeinek, vérezni kezd, sőt bele is hal, ha csak idejekorán nem jelentkezik s a mocsárba mélyesztett szarut ki nem veszik.

Akad azonban olyan ember is, a ki az ilyen sebre *gyógyító írt* tud késziteni.

A gyógyitó ír készitése így történik: A készitő ellátja magát két darab mázatlan új fazékkal. A fazekak egyikének fenekét kis furóval átlyukasztja s azután kilenczféle növénymagot egyenlő mértékben, pl. egy-egy deciliternyit, összekeverve. belehelyez. Majd kivonul az erdőbe s annak is lehetőleg olyan helyére,

a hol hivatlan látogatók zaklatásától védve érzi magát. Ott összegyüjt nagy menynyiségű puhafa-hulladékot. Azután agyagos földből tapaszt készit. Az épfenekű fazekat beássa a földbe olyan mélyen, hogy annak a szája a talajszínén alul két ujjnyira legyen. A magvakkal (pl. búzával, árpával, rozszsal, tatárkával, kenderrel, lenmaggal, tökmaggal, zabbal és babbal) telt fazekat lyukas fenekével ráhelyezi a földbe vájt fazékra, úgy hogy pár ujjnyira besülyedjen az alsó fazékba. Ekkor a két fazekat agyagtapaszszal légmentesen összetapasztja. Ha a felső fazék fedőjét ugyanígy betapasztotta, megkezdi a lassú, mérsékelt tüzelést.

A tűznek gyűrűalakban kell körülfogni a felső fazekat. Az ilyen tüzelés következtében a fazékba zárt magvak hatalmasan izzadnak s utóbb olajat is választanak ki magukból. E váladék a fazék fenekén lévő lyukon át az alsó üres fazékba csorog. Az ilyen tüzelésnek mérsékelten kell folyni, hogy néha teljes 24 óra hoszszáig is eltarthat. A puhafa is azért szükséges, mert erős tüzelőtől a magvak átszenesednének és így a kivánt ir vagy nem volna megkapható, vagy igen kevés lenne.

Az így nyert irtól, párszori bekenés után, a seb állitólag szépen le szokott tisztulni.

Körülirt gyermekbetegséget *Ohnik-tűz*-nek is nevezik. Ezért néha úgy is gyógyitják, hogy a beteg gyermeket a szoba-ajtó küszöbének egyik oldalára fektetik, másik oldalon pedig valami cserépedényen égő szenet helyeznek el. Az így elhelyezett szénre aztán úgy fújnak rá, hogy a széngáz a beteget érje. Közben ezt mondogatják: „Tüzet tűzzel vendégelek".

Ha a kovács a locsolóval párszor meglocsolja a beteget, szintén meggyógyul utána.

(Uglya, Máramaros-vm.) *Nemes Mihály.*

NÉPKÖLTÉSZET ÉS NÉPZENE.

A hajdútáncz.

Dr. Réthei Prikkel Marián, e folyóirat ezévi folyamának 225—237. lapjain a fenti czím alatt értekezvén azt mondja, hogy: „***tudományosan** bebizonyítottuk, hogy a hajdútáncz valósággal nem magyar származású termék, hanem a szlávságtól átplántált pásztor-, illetőleg katonatáncz*".

Daczára ennek a tudományos bizonyításnak, bátorkodom a kérdéshez hozzászólani.

Azon kezdi a szerző, hogy a régi magyar tánczok „*tudományos* kutatásával eleddig alig foglalkozott valaki irodalmunkban".

Tudomásom szerint egész kis irodalma van ennek a kérdésnek s maga a szerző bőven idézi azt.

A kik foglalkoztak is ezzel a kérdéssel, a szerző szerint „*az igazság rovására tették színmagyarrá a hajdútánczot*".

Ezekkel szemben szerző először azt a „történeti tényt" állapítja meg, főleg

a hajdú szó etimologiájából, hogy *„a legelső hajdúk, sőt a későbbiek is hosszú időn keresztül nagyrészt a szlávságból kerültek ki“*.

Ezzel szemben a hazai hadtörténelemre vonatkozó egész nagy irodalomra hivatkozva megállapítom, *hogy a hajdúság között kezdettől fogva voltak ugyan szlávok is, de a későbbi időkben és mindvégig, a hajdúság nagyrészt a magyarságból tellett ki!*

Egy pár történelmi adat és leírás alapján kimondja azután, hogy „a hajdútáncz a pásztortánczból **katonai rendszerbe** *(!)* öntött *nehézkes* fegyvertáncz volt“. E szerint szerzőnek idézett forrásaival együtt az a főtévedése, hogy a pásztortánczot, a hajdútánczot és a fegyvertánczot egynek veszi, holott az három különböző táncz volt.

Az általa idézett régi források elmondják ugyan, hogy a hajdúk fegyveresen, közben meztelen kardjaikat összecsapva tánczoltak. De ebből nem következik az, hogy azok a hajdútánczot járták, csak azért, mert ők hajdúk voltak. A hajdú tánczolhatott más tánczot, is nemcsak a hajdútánczot. Hiszen minden idők tánczosa nemcsak egy tánczot tudott járni, hanem többfélét is.

Éppen olyan, mintha ma valami külföldi utazó huszártiszteket walzert tánczolni látván, megállapitaná, hogy a *huszártánczot* nagy forogva járták, vagy hogy a walzer = huszártáncz.

Ha a hajdúk fegyvereiket csattogtatva tánczoltak, úgy az ősmagyar fegyvertánczot járták.

Maga szerző hivatkozik arra, hogy a hajdútáncz figurái megvannak az orosz *kozák* tánczban s ez szerinte megint bizonyitéka a szláv eredetnek.

A ki a honfoglaló ősmagyarság útját ismeri, a kinek van tudomása a Volgamenti őshazáról, az meg fogja érteni, miért hasonlít a kozák táncz a hajdútánczhoz s miért találni meg a mi csárdásunkat a kirgizeknél, a tatároknál s a cserkeszeknél, szóval a Kaukázuson át messze be Közép-Ázsiáig.

Mert egy közös ősforrásból erednek, onnan, a honnan a magyarság életfolyása kiindult. Hogy ez az ősforrás azonban nem szláv, bizonyára mindenki tudja.

Hogy azt a hajdútánczot, melyet mai hazánkban a szláv hajdúság tánczolt, ezek a magyarságtól tanulhatták, s esetleg az ősmagyar fegyvertánczból ferdithették el, szerző el sem tudja képzelni. Szerinte okvetetlenül nekünk kellett azt a szlávságtól eltanulni.

Szerző is elismeri, hogy egyéb bizonyitékok között e kérdés tisztázásához és eldöntéséhez *történeti bizonyítékok* is kellenek.

Az általa felhozottakat a magam részéről nem tartom elegendőknek és éppen azért részemről is hozzá kivánok pár adattal járulni.

A hazánkra vonatkozó XVII. századbeli külföldi irodalomnak egyik kiváló műve *Birckenstein*-nak, Bécsben 1686-ban megjelent „Ertz-Herzogliche Handgriffe“ czímű s József trónörökösnek ajánlott munkája. Ebben a magyarországi várak rajzait adja ki, s ezek előterében, saját tanulmányai és rajzai alapján számos, népéletünkre és történetünkre vonatkozólag nagyfontosságú képet közöl.

Itt a többek között *Kaproncza* látképének előterében a XVII-ik században a hadfiak között még széltében szokásban volt *fegyvertánczot* járó *hajdúkat* látunk ábrázolva. A három alak öltözete teljesen egyforma, prémes, zacskós kucsma, elöl

sűrűngombos kurta dolmány, szűk nadrág és bakancs. Az egyik két lábujjhegyre ágaskodva forog, miközben jobbjában meztelen kardját villogtatja, a másik, a földön guggoló helyzetben, balkezével a föld felett vízszintesen tartott szablyáját átugorja, míg a harmadik szintén guggoló helyzetben, ugyanezen aktusra késztilődik. Jobboldalt hasonló öltözetű zenész tárogatósipját fujja.[1]

Itt tehát hajdúk tánczolnak fegyveresen, még pedig magyar tárogató mellett. Miután pedig a szerző szerint „a hajdútáncz a duda édes gyermeke“, a duda pedig a szlávság főbizonyítéka; tehát kétségtelen, hogy a mi hajdúink nem — a szerző szerint szláv — hajdútánczot, hanem a magyar zeneritmusú magyar fegyvertánczot járják. Másik itt bemutatott képünkön a kép eredeti fölirata szerint pandurok, öltözetük után ítélve azonban II. Rákóczi Ferencz korabeli hajdúk tánczát látjuk.[2]

Itt ugyan nincsen hangszer, hanem kétségtelenül saját nótájukra járják a tánczot, de mégis megállapítható, hogy egy bizonyos körtánczot járnak, mely azonos a szláv *kolóval* s azzal rokon *kolomyjkával*, a minthogy a koló *kört* s a kolomyjka *köröcskét* jelent. Miután azonban az a figura a melyet képünkön látunk, megvan a *körmagyarban* is, megállapításra vár az is, hogy milyen viszonyban van egymással ez a három táncz.

Az utóbbi képünkön látható táncz volna *Réthei Prikkel* úr meghatározása szerint a szláv eredetű hajdútáncz. A mi ha egy volt a kolóval, nem lehetett magyar nemzeti táncz, abból is gyanítható, hogy tiszta magyar vidékeken, Abauj-, Borsod-

[1] Kiadtam: „*A magyar viselet történeti fejlődése*“ czímű munkám 133. lapján.
[2] Kiadtam: „*A magyar viselet történeti fejlődése*“ czímű munkám 197. lapján.

és Heves-vármegyékben manapság is szálló ige, ha valaki bolond módjára ugrál vagy esztelenül cselekszik, hogy *„járja a kalamajkát"*.

De ha a kolónak hasonlóságai vannak a körmagyarral, nem lehetséges-e, hogy azok a régi hajdúk tulajdonképen magyar tánczot jártak? Ime mennyi sok oldala van a kérdésnek.

Mint jeleztem volt, én csak pár szerény adattal kivántam ahhoz hozzájárulni, azt azonban már most is tagadom, hogy *„tudományosan be volna bizonyítva*, miszerint a hajdútáncz szláv pásztor-, illetőleg katonatáncz" volna.

Dr. Szendrei János.

Hajdútáncz és régi magyar táncz.

A tudományos vizsgálódásnak mindig „sine ira et studio" kell történnie, vagyis sohasem szabad a hiteles adatokat azzal a feltett szándékkal birálni, hogy ha a priori megalkotott véleményünknek, *mai* izlésünknek vagy előitéletünknek meg nem felel, akkor azokat nem veszszük tekintetbe; ellenesetben igen. A vizsgálódásnak ezt a hibáját pedig „A hajdútáncz" czikk irója lépten-nyomon elköveti.

Nem mai keletű tanulmányaim alapján arra a meggyőződésre jutottam, hogy a mi világszép tánczunk mai formájában és lényegében 115 évre megy vissza és hogy a XVI., XVII., XVIII. században a legelterjedtebb magyar táncz a hajdútáncz és azzal rokon táncz volt — akár tetszik e tény, illetőleg e táncz, a mi mai fülünknek, mai szemünknek és mai izlésünknek, akár nem. (Hogy az a mai magyar táncztól teljesen elütő volt, azt mint kutató és mint magyar hallású ember én is már régen észrevettem, több izben meg is irtam.) Most jön *Prikkel* és úgy tüntet fel, mint a ki „tetszetős bizonyíték halmozással, meg fordulatos előadással megejti azokat, a kik a magyar tánczok genealogiáját nem ismerik". Prikkel legjobban tudhatja, hogy valamelyest, talán annyira, a mennyire a kutatás mai szinvonalán lehet, ismerjük a magyar tánczok genealogiáját. De követem a czikk menetét.

A *hajdú* név eredetét csakis Takáts Sándor mutatja ki helyesen; az olyan kifejezések, mint „bubulci haydones nuncupati" (a XVI. század elején), „haydones sive ochsentreiber" semmi kétséget nem engednek; sem a török, sem a délszláv hiteles és egykorú források nem emlitik a szót és fogalmat *olyan korán*, mint a magyarok, ők azt mind a magyarnál sokkal későbben használják; Prikkel török leszármaztatása nem állhat meg (Kunos I. szóbeti közlése); az is tény, hogy a magyar hajdúság csak a XVI. század végétől kezdve telt meg délszláv és oláh elemekkel. Szóval az etymologikus állitásokat sem látom semmiképen se bebizonyitva.

Hanem a hajdú szó, de még a hajdútáncz *eredetének* a kérdése is irrelevans volna ama kétségbevonhatatlan tény mellett, hogy az és rokonfajtái Verancsics idejétől kezdve (a XVI. század eleje) egész a szatmári békéig, sőt egész 1800-ig az uralkodó, egész Magyarországon elterjedt, úrtól és parasztól egyformán tánczolt népi táncz volt. A bizonyitó okok erre nézve 1. a megemlékezések; 2. versbeli adatok; [1] 3. dallambeli adatok (mindenütt egykorú adatot értek); 4. mai marad-

[1] Egyetlen más tánczunk sincsen, a mely a magyar népköltészetet ennyire áthatotta volna, a melyeknek szövegei a dallamokkal együtt fejlődtek volna, holott *idegen*

ványok, törmelékek; szóval *hiteles* és *tömeges* adatok, a mik ellen szegzi Prikkel a priori megalkotott véleményét és *mai* izlésen alapuló benyomásait.

Mindenekelött feltünő, hogy a choreographiai leírások között nem említi *Gerlach* Istvánnak 1571-ből származó leírását a *magyar* tánczról, talán azért, mert expressis verbis „*magyar*" tánczot említ és nem hajdút, ámbár ugyanolyannak írja le. Második különösség, hogy a magyar tánez ezeréves azonosságát bizonyitandó, hivatkozik „a nemzetünkkel vérbeli kaukázusi népek"-re, nevezetesen cserkeszre, georgiaira, holottköztudomású, hogy sem a *cserkesz*, sem a *georgiai*, sem a *lezgh*, sem az *adighe* népek sem fajilag, sem nyelvileg a magyarral nem rokonok; mivel *turánabbak* (bocsánat a szóért!) ezek a népek, mint pl. a szláv nyelvű, de vérben erős turáni vegyülésű kozákság? Ha meg megengedünk egy kaukázusi kölcsönhatást — a miben nincs semmi lehetetlen — mért ne engedhetnénk meg és ismerhetnénk el pl. szláv, oláh és török kölcsönhatást? Hiszen 1000 év óta a magyarság nem élt elszigetelt életet, hanem hatott minden szomszédjára és minden szomszédja ő reá. Hát ez a kaukázusi rokonság (?) semmit se bizonyít, vagy ha bizonyít, nem azt, a mit Prikkel akar.

Egyes ötletekből vagy elszigetelt tényekből nagy és messzire mutató általánosításokat levonni pedig a legveszélyesebb módszer. Pl. azt mondja czikkiró, hogy a hajdútáncz „a duda édes gyermeke, a duda pedig nyilvánvalóan nem magyar, hanem minden valószinűség szerint *szláv eredetű hangszer*", „saját népi tánczunk *ősi* hangszerei tudvalevőleg a koboz és hegedű". Hát ezen állításokra nézve a következőket jegyezzük meg:

Egy magyar tudós, *dr. Czirbusz Géza*, 21 évvel ezelőtt megirt egy internationális adatokban igen bővelkedő kis értekezést: „A zene az ethnographiában", a melyben arra az eredményre jut, hogy *a turáni népeket jellemzik a fúvó hangszerek*, a nyugatiakat (árjákat) a húros szerszámok stb.; íme a Prikkel aforizmájával egészen ellenkező vélemény. — Minket *Czirbusz* sem győzött meg, mert a zsidók és görögökön kezdve, meg a vadnépeken, minden népnél van *fúvó és húros* szerszám; a duda, különösen a hajdútáncz *tömlős dudája* (bordósíp) megvan Olaszországban, Bretagneban, sőt ma is virágzik Skócziában, a hol egyes skót ezredeknél hivatalos nemzeti hangszer (horn-fife): szóval mindenütt megvan. a hol még él a pásztorélet, vagy annak emléke; hát azt speciálisan szláv eredetűnek állitani naivitás. A duda a fejletlen, földmivelő vagy pásztorkodó népek intrumentuma, miután könnyű játszású, messzire hangzó a síppal és dobbal együtt a tábori élet muzsikája;[1] a hegedű és más húros hangszerek már több tudást

dallamnál és táncznál ez 300 éven keresztül teljes lehetetlenség lett volna (nem is történt ez meg sem az olasz passameczzóknál, sőt még az igen elterjedt „lengyel táncz"-nál se); Balassa Bálint táncznótája („Egy szép tánczot szép szerelmem, Én most néked küldök") egész Arany János „Rozgonyiné"-jáig, a mint azt mindenki kiérezheti, ugyanolyan ritmusú, mint pl. a kurucz hajdútáncz, a régi magyar gyökeret és elágazást pedig mutatják a rokon dallamú és ritmusú *gyereknóták* és *regös énekek*.

[1] A verses kiadásban azt mondja Apor Péter:

„Dobbal az török sip kedves muzsikájok
Azoknak volt régi szép magyar nótájok."

De már Geleji Katona is a dudát mondja a legrégibb magyar hangszernek. „Az orgonán értvén minden fuvós és tömlős sípokat, az minémű a magyaroknak első muzsi-

és zárt helyet kivánnak, azért az a szabadban, a táborban ritkább is volt. Hogy mennyire *„ősi“* (Prikkel szerint!) hangszerünk a koboz, arra bizonyság, hogy a Schlägli szójegyzék a hangszerek közt meg se említi, viszont tény, hogy a kisoroszoknál a vándor népénekesek neve már évszázadok óta „kobzár“ (kobzos) és a szó eredetéről ma se tudni, szláv-e az vagy turáni. Hát minek az az erőszakos osztályozás és magyar speciálizálás?

Azt is elhallgatja Prikkel, hogy a *hajdútáncz* nemcsak pásztor- és katonatáncz volt, hanem *páros, nővel járt táncz is*, épp úgy a vele rokon „oláh“ és „magyar“ táncz is. (Mindig az elmult századokról beszélve.) „Dajkám *marosszéki székely asszony* volt, jó énekes, *jó hajdútánczos*“, mondja Kemény János fejedelem, hát Marosszék székely népe szláv volt vagy oláh? A kuruczkorbeli hajdútáncznóta azt mondja: „Menjen tánczra kiki köztünk az ő jegyesével“; Eszterházy Rebekka grófkisasszony rokonával Eszterházy Pállal járja 1647-ben Pozsonyban a királyi pár előtt az ú. n. „oláh“ (a hajdútánczczal rokon) tánczot; ezt miért hallgatja el Prikkel? Azonkívül ott van a Vásárhelyi daloskönyv 25. sz. nótájában:

„Dudás hosszan fúdd az dudát
Ne kiméld *asszonyok talpát.*“

Prikkel belekapaszkodik a Bartalus István egy ötletébe (Századok, 1892. évf.), hogy t. i. Apafi és felesége (Apor-Cserei szerint) kalamajkát tánczoltak. Apornál (Cserei jegyzete) ugyanis ez áll: „Igen kedves muzsikája volt a duda: *magyar módon* szép csendesen tánczolt, alig láthatta valaki a lábait, mint emeli fel a tánczban“.[1] Bartalus ötlete ehhez ez: „Cserei kiegészítéséül bizton állíthatjuk, hogy ez a táncz a kalamajka volt, mert a dudának legkedvesebb, legtermészetesebb gyermeke a kalamajka“. Az ötlet teljesen alaptalan, mert a dudának Skócziától egész Uralig legalább egy tuczat ilyen *„kedves gyermeke“* van; köztük a skót, a cseh, a lengyel, az oláh, a magyar és hajdú, a kozák stb. táncz és dal; a ruthén kalamajka (különösen *a milyen* Bartalus birtokában volt) legalább 100 évvel későbbi táncz; 1670-ben a magyar hajdútáncz már legalább is 120 éves volt és azonkívül világosan meg vagyon írva, hogy Apafi fejedelem a duda hangjaira *magyar módon* tánczolt, azaz *magyar tánczot*, vagy ha idegen tánczot (a minek feltevésére semmi okunk), azt is *magyar módon*. Minek hát az a fantáziálás éppen a kalamajkával, legfölebb, hogy egy tévedés szüljön más százat.

Hogy a magyar táncz is a dudának „legkedvesebb gyermeke“ volt, azt még azon évben (1892.) beigazolta Merényi Lajos, közölve Pallas Ester (Eszterházy Pál) verseiből a lakoma és tánczmulatság leírását, többek közt:

Magyar tánczot vonhatsz,
Te dudás is fujhatsz
Immáron.
A közrend is hadd tánczoljon,
Innét senki ne oszoljon.

kájok az *bordósíp* avagy *duda* is, melyhez aztán egy is talált s más is valamit.“ Kétszáz év előtt a bécsiek híres népénekese, *Augustin*, szintén csak dudás (Sackpfeifer) volt.

[1] A verses kiadásban:

„Az duda volt igen kedves muzsikája.
Magyar módon igen lassú volt az táncza.“

A kalamajka úgy kerül ide, mint Pilátus a credoba.

A Thaly-féle képen is a mulató kuruczok fúvó hangszerek mellett mulatnak. Szóval a duda „szláv“ voltán alapuló argumentumok nem alaposak, az nem kizárólag „szláv“ hangszer.

Az ugyanebből az időből származható Eszterházy-féle tabulaturás könyvben ilyen egy „Chorea Hungarica“, a melynek először való közlése talán nem lesz érdektelen:

Ma az ilyen dallamot és ritmust oláhosnak érezzük; épp úgy a Kajoni-féle „Sacrum concentus“-ban talált gyér magyar tánczoknak (megfejtett egynéhányat közülök Sztankó Béla) a mai tánczunktól teljesen elütő jellege van, hasonló a bemutatotthoz. A kuruczkorbeli táncznótákat Káldyval együtt én is oláhosnak érezném (nem tótosnak, mint Prikkel mondja), ha kutatásaim más meggyőződést nem érleltek volna bennem; mert a tények: tények — és nekem hiába írja Prikkel, hogy „nem czélszerű az adatoknak rideg mérlegelése, mert az eredmények aztán nem felelnek a magyar géniusz jellegének“.

Hogy milyen alaptalan és a priori megalkotott Prikkelnek az az állítása, hogy a magyar táncz lényegében mindig ugyanaz volt (még lényegében se), arra három részletesebb adatot fogok felhozni. Egyik Bethlen Miklós önéletírása. „A mi tánczunk *körbe megy*, a tánczosok *egymásnak adnak kezet s előtánczos van*, ki az egészet vezeti, csendes léptekkel kezdődik, mind gyorsabbá lesz, míg tánczfigurákká növi ki magát; miután a férfi egyet-kettőt perdül, átöleli tánczosnéját, ki kezét szintén reá nyugtatja, azt megforgatja, de vigyáz arra, hogy a félkört a közben ne lépje át; nagy termekben néha hetet, nyolczat is forgásban látunk, míg a többi a félkört pontosan megtartja.“ Meggyőződvén arról, hogy az a (1794-iki) magyar fordító csak gyengén tudott francziául és gyengén is fordított, a franczia eredetit vettem elő, a hol is ez áll: Toutes nôs danses ne consistent qu'en ce que vous appelez en France les *branles* ou *contredanses*, chacun *se tient par la main, le premier mène toute la chaine* et commence d'abord d'un pas assez sérieux, puis un peu plus gai et ensuite il finit par une espèce de gavotte où l'on tourne plusieurs fois, l'homme embrassant des deux bras la dame que le fuit, sans sortir néanmoins en tonrnant du *demi-cercle que l'on forme;* de sorte que dans une grande salle, il y eu a quelque-fois sept ou huit qui tournent avec leurs dames, pendant que les autres observent exactement la figure du demi cercle.“ Íme: *füzértáncz sorbaállással, aztán félkörbe állás,* ilyen volt akkor egy magyar táncz (az emlékíró azt mondja: toutes nôs danses = minden tánczunk) és hol vannak ezek meg a *mai* magyar tánczban? Megjegyzem, hogy a *gyermekjátékban* maradt fenn némi nyoma, mert a „kis kacsa fürdik fekete tóban“ (páratlan ütem!) és egy másik játéknótában („Járom az udvarát, a táját“) a gyermekek sort alkotva

vezetővel kígyózva tánczolnak; [1] ritka és régi emlékezés. Hanem menjünk tovább a „lényegileg mindig ugyanolyan" magyar tánczban.

A lipcsei „Allg. Mus. Ztg." *1800.* évi 35. számában van hat magyar zenedarab; új magyar palotás zene (közölte Bartalus: Magyar Orpheus 25. l.); mellette Pozsonyból eredő névtelen tudósítás, a melyet, mivel Bartalus nem közölte, 1904 nyarán magam másoltam le a bécsi udv. könyvtárban. A terjedelmes tudósítás czíme: „Über den Nationaltanz der Ungarn" és így írja le a már akkor *verbunkos* jellegű, de még sok régi elemet tartalmazó magyar tánczot: Übrigens sind alle National-Tänze entweder *langsame*, die man sehr artig *Werbungstänze* nennt; oder Geschwinde, die Zigeuner- oder *Volkstänze* heissen. [2] Von beiden lege ich ein Paar bei. (Nem egészen így tett, mert igazi *népies* tánczot nem közöl.) Der Ungar beschreibt bei seinen Tänzen *immer einen Zirkel.* (Ez a mai táncztól teljesen elütő jellemvonás.) Bei den Werbungstänzen stellen sich blos die *Mannspersonen in einen Kreis* (a régi hajdú- és katonatáncznak gyakori jellemvonása) an, machen auch nach Massgabe der Tänze verschiedene, aber meistens gut in die Augen fallende gemässigte Figuren mit den Füssen und schlagen mit ihren klingenden Sporen und *mit den Händen* den Takt so ordentlich, dass dadurch selten der Wohlklang der Töne gestört, wohl aber das Pathetische der Tanzes merklich gehoben wird. An den geschwinden Tänzen nimmt auch das schöne Geschlecht Theil. (Ennek a leírása már hasonlít a mai gyors csárdáséhoz.) Szóval az 1800 korabeli lassú (verbung) tánez sem a mai. De folytassuk.

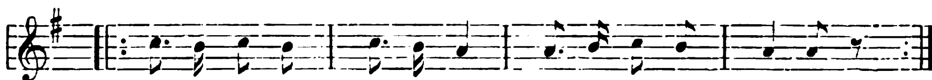
Arany János gyüjtött is nótákat, csinált is; gyüjtését (vagy 130-at) tollba dudolta Bartalusnak, a ki azokat nagy gyüjteményében (M. N. É. Gy.) szétszórtan közölte; nos, Arany gyüjtésének *valamennyi régi táncznótája* mind azt *a régi típuszt és ritmust* mutatja, a mely a kurucz hajdútánczokban van; a mely *ma* nekünk oláhosnak tetszik, söt Arany János — a kinek magyar ritmusérzéke felül áll mind az én, mind akárki más birálatán — egy helyütt megjegyzi: *régies, de nem oláh* (M. N. É. Gy. V. 8. l.); kell ennél szabatosabb meghatározás és tisztább megvilágítás? Ugyan ő közöl egy régi típusú táncznótát (eltéréssel P. Horváth Ádám s közli): „Még azt mondják, nem illik a táncz a magyarnak".

Még azt mond-ják nem il - lik a táncz a ma - gyar-nak,
Nem, ha né - ki czi - pel-lőt, bő nad - rá - got varr - nak

[1] Mindkettő Szabolcsmegyében és a Hegyalján divatozott. A fejedelem tánczának emléke Erdélyben még több mint száz évvel azután is fennmaradt, mert a szász Heidendorf 1791-ből így emlékezik meg arról: „Der Graf Gyulai tanzte dach der *alt ungrischen* Art, wenn der Fürst auch *in Reihen* tanzte und sein erster Minister hinter ihm d. i. er hatte ein grosses langes spanisches Rohr in der Hand und seinen Zobelhut darauf aus Ehrfurcht gegen denselben mit unbedecktem Haupte in einem weit von der Tanzgesellschaft ihm gelassenem *Kreise* um seine Dame mit vielen Verbeugungen herum". Más helyütt pedig azt mondja: „tanzten *ungarisch* d. i. je zwei Paar mit einander": ez se a mai táncz!

[2] Tehát csak a *gyorsban* tánczoltak népdalokra, a minthogy a tulajdonképeni (lassú) verbungnak zenéje akkoriban mind műköltés volt.

Ez a táncznóta-típus *nem a mai* magyar táncznóta, de rokon a *hajdútánczokkal*, a „chorea hungaricá"-kkal és P. Horváth Ádám [1] gyüjteményeinek *minden régi táncznótája erre a típusra megy*. Pl. „Összegyültek a banyák", „Sári rózsám hová mégy", „Megbolondult a világ" (a Mária Terézia korabeli insurrectionális nóta) „Menj el menj szegény magyar" és sok más, legalább *ötven*. Hát ezek ne volnának magyar nóták? Ez mind oláh volna? Ezt józanul senki sem állithatja. Vagy azok a régi magyar táncznóták, a melyeket Bartalus Erdélyben gyüjtött, pl. „Házasodik 'a tücsök. Nincsen kit elvenne", vagy a székely „Ha megfogom az ördögöt, egy zacskóba zárom" (Bartalus I: 143. l.), vagy „Jó szerencsét egész háznép, Sok asztal vendéggel" (régi lakodalmas üdvözlő), vagy „Lányom, lányom, gyöngyvirágom, Gyöngyömnek az ága", vagy a „Gyere haza édes anyám" népballadának versszakrefrain része:

Mindjárt, mindjárt, édes lányom,
Csak egy tánczot járok,
Egy pohár bort felhörpintek,
Egy szép legényt várok.

Pedig ez már nem is Erdélyből, hanem a Bodrogközről való. A magyar táncznótának *ez a régibb rétege*, illetve annak körülbelül 200 [2] fenmaradt példája mind nem magyar? Hát mi?

Söt ássunk még mélyebbre. A *gyermeknóták* s azoknak édes testvérei a *regös énekek dallamai* és ritmusai talán a mai tánczunkkal rokonok? Soha azt! Hanem igenis még primitivebben, *még egyhangúbban* azokkal a ritmusokkal és dallamokkal, a mikről most szóltam. Az a regösének pl. „Itten vagyon egy szép legény, kinek neve Józsi; itten vagyon egy szép kis lány, kinek neve Rózsi" stb. szinte nem mai típus, hanem igen-igen *régi*, de az előbb emlitettekkel kétségbevonhatlan rokonságú; vagy az a (szabolcsmegyei) gyermeknóta:

Dülj el, dülj el Péter bácsi
Kendnek hegedülnek.

A gyermeknóta régiségét pedig még az is kénytelen elösmerni, a ki minden kanászt és juhászt idegennek (?!) tart. Oh! nagyobb horizontja és mélyebb perspektivája van mindennek, mintsem Prikkel gondolja és mintsem ki lehetne végezni azzal a skatulyázással, hogy „ez szláv". Nem szláv, csak *primitiv*, azért *egyhangú*, de *századokra visszamenő magyar gyökere van!*

[1] Hangsúlyoznom kell, hogy P. Horváth Ádám — bár fiatal korában a Tiszántúl (Debreczenben) diákoskodott — mégis dunántúli volt és 40 éven át ott gyüjtött; magyar ritmusérzéke Aranyt megelőzőleg a legelső volt.

[2] „Arról a Frenkel emlegette rengeteg népdalról nekem hosszú kutatásaim daczára sincs tudomásom" mondja Prikkel; no, most már lehet. Ámbár argumentumnak ez nem argumentum, mert két évvel ezelőtt még a hajdútáncz choreografiájáról se volt tudomása. Gondolhatná Prikkel, hogyha állitunk valamit, azt nem az ujjunkból szopjuk.

Idéztem tánczleírást 1662-ből, 1800-ból, nézzünk egyet a mai időből. *Lázár István* Alsó-Fehérmegye monographiájában szólva az ottani magyarságról és tánczáról, így ír: „A mi pseudo magyar tánczunkat, a mai csárdást, általában nem ismerik . . . Két szapora közben egy lassúval alkot egy tánczot. A lassút a czigányoktól vették . . . De helyet követel magának a szenvedélyes kedv, akkor, mikor a sebeset kezdik. „*Karéjba, legények!* kiáltja az első legény — s erre mindegyik elhagyja tánczosnéját, körbe állanak, felugornak s *felugrás közben* összeütik bokájukat; a földön kettőt toppantanak s újra felugornak. Délczeggé magasodik ebben a tánczban a legény . . . A czombot verik egy kézzel és utánna csettintenek mind a kettővel; aztán meg *szétterjesztett lábbal* lehajolva a zene üteme szerint veregetik a bokájukat és czombjukat, néha a földet is, közbe összecsettintenek s kiegyenesedve jobbra-balra topognak. Egy másik keresztbe tett lábakkal kezdi, lábait jobbra-balra kanyarítva emelgeti; majd sarkon, majd lábujjhegyen állva követi az ütemet teste mozgásában, kezével csattogtat, ujjaival pattogtat, vagy éppen *magasra ugorva a gerendát verdesi*. Szenvedély, sőt bizonyos vad negédesség van ebben a tánczban, az őserő korlátlan szabadságával tombol a legény, szinte rengeti a földet". Íme a Prikkel emlegette „sohase csap ki a természetes határokból".[1]

Most még egy kis összefoglalás.

Fel nem lehet tenni, hogy 300 éven keresztül Balassa Bálint, Eszterházy Pál herczeg és Eszterházy Rebekka, Apafi fejedelem és neje, Kemény János fejedelem, Bethlen Miklós, Apor Péter báró — tehát 150 év magyar főurai, azután a kuruczvilág, a hajdúság, a juhászok, kanászok, erdélyi magyar nép mai napig, továbbá P. Horváth Ádám, a pozsonyi névtelen, Arany János, Bartalusnak a gyűjtése: mind-mind magyarnak érezték volna *mindig és minden alkalommal* az idegent, ha az csakugyan idegen lett volna; hiszen 300 éven keresztül csak nem volt megháborodva Magyarországnak apraja-nagyja, előkelője és népe! Azonban tekintély ide, tekintély oda, még volna egy lehetőség. Tudniillik ha Prikkel kétségbevonhatlan *tömeges és hiteles adatokkal részletesen* kimutatná, hogy az elmult századokban létezett egy ezeknél magyarabb, igazibb, *genuinabb magyar tánez;* mi már két éve felszólítottuk ezeknek rendelkezésünkre bocsátására vagy közlésére és miért nem teszi? ubi nota pernicitas? Mi azt tartjuk, hogy a nemzeti geniusznak a hiteles és tömeges adatoknak diadalszekerén kell a tudomány lapjaira bevonulni és nem annak, hogy palástjával akár az adatok hiányát leplezni, akár hogy a priori megalkotott naiv előítéleteinket fedezni segítsen.

Mert miről van szó? Mi azt állítjuk, hogy mai világszép tánczunk száz évnél csak valamivel régibb, azelőtt (az adatok szerint) egész más, sokkal primitivebb volt; Prikkel azt állítja, hogy lényegileg mindig ilyen volt. Adat? Nem tudni hol van. Mi azt állítjuk, hogy az a régi magyar táncz rokon volt *egész Kelet- és*

[1] Mint minden nemzeti és népies tánczot, tánczolták a régi magyar tánczot is, a mait is szépen és diszkréten, mint pl. Apafi fejedelem, és féktelenül, mint arról szinte nem egy adat van. A XVII. században egy ref. pap úgy rajzolja, hogy a tánczosok topognak, farukat hányják és kezeik „veszteg nem állhatnak, mint pozsonyi hóhérnak". Egy másik még a nőkre is azt mondja, hogy tánczközben „pokolba dobálják strimpflis lábaikat". És a magyar táncz féktelenségéről azóta is panaszkodunk, 1845-ben épp úgy, mint 1905-ben; bajosan lehet ezt „szláv" jellemvonásnak megtenni.

Délkelet-Európa népies tánczaival, Prikkel ezt perhorreskálja, a hajdútáncz azért is idegen, mert a kalamajkához hasonló; Prikkel az egyhangúságot „szláv" jellemvonásnak állítja, szerintem az egy *régi fejlődési fokozat*, a mely *a magyarban is* mindenhol megvolt. Szerinte a szláv tánczok esetlenek és a mellett féktelenek; szerintünk egyetlen egy nemzeti táncz van, a mely délczegségre, könnyedségre, nemes tűzre a mi világszép tánczunkkal vetekszik és az is szláv termék: a lengyel nagy mazur. Szerinte: minden, mi sötét: szláv, minden, mi világos: magyar. Hát mitől jó ez?

Ezer év óta vegyült és vegyül a magyarság a szlávsággal; a hogy a nyelvében vannak szláv elemek, vannak lelki életében, zenéjében is közösségek. Az Árpádkor magyar énekesét *igricz*-nek hívták, lehet, hogy a „pakocsás" szó is szláv (ámbár törökségét is vitatják). A „táncz" szó nyugoti kölcsönzés, ámbár régi magyar szavunk is volt rá, a „lejtő" (a Schlägli szójegyzékben: „jejte"). Regös énekeink motivumai ugyanazok, mint a tótoké (Kuhač téved, a midőn a horváthoz hasonlítja), nagyon sok ritmusképlet, dallamunk közös, kivált, miután a két — annyira különböző származású — nyelv hangsúlya is egyezik. Egész Kelet-Európában rokon a hangnem (az ú. n. magyar hangsor) és igen sokban a ritmus is, a táncz is. Hofmansegg gróf észreveszi a kozákkal való hasonlatosságot (1794), Köppen Péter, az orosz államtanácsos és nyelvész szinte (1822); Gáthy István szerint (A kótából való klavirozás mestersége. Buda, 1801.) „a kozák, a tót, az oláh tánczra eljárhatod a magyar tánczot" — persze csak a régit. Mi következik mindebből?

Az, hogy hazánk dallamflórája is — az elmult századokban — rokon volt Kelet- és Délkelet-Európáéval, épp úgy a táncza is; hazánkban vegyült a Kelet és Nyugot, a hogy Budapest környékén találkozik össze az alpesi flóra a Balkán flórájával és a keleteurópai pusztaságéval. A hajdútánczot — vissza nem származtatjuk, miután az századokon által a mienk volt, még akkor se, ha idegen származás volna is, a mint ki nem irtjuk az gazda, asztal és szabadság szavakat, hiába szláv eredetűek. Száz és egy néhány éve, hogy a magyar dalnak *táncznóta fajtáji* és a magyar táncz erősebben kiváltak az addig érezhetően fennálló keleteurópai közösségből (a magyar *búsongó* nóta már 400 éve); hogy azóta páratlan és eredeti szépségeket hozott létre, az a magyar géniusznak igazán diadala.

Dr. Frenkel Bertalan.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Adatok hazai czigányaink történetéhez. A magyarországi czigányok története még mindig homályba van burkolva; az eddig megjelent oklevél-publikácziókban csak elvétve akadunk rájuk vonatkozó adatokra; éppen ezért nem tartjuk fölöslegesnek az alább olvasható három oklevél közlését Dés városa levéltárából; a szakférfiak felhasználhatják.

1. *Kolozsvár, 1557. szeptember 30.*

Izabella királyné rendelete a megyei hatóságokhoz, hogy a Dés városához tartozó tíz sátor czigányt senki rendes vagy rendkívüli fizetésre ne kényszerítse.

Isabella Dei gratia regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Fidelibus nostris egregiis et nobilibus, comitibus, vicecomitibus et iudicibus nobilium quorumcunque comitatuum, item vajvodis Egiptiorum in regno nostro Transylvaniae, constitutis, salutem et gratiam. Ex litteris serenissimi principis dni Ferdinandi, Romanorum regis et etiam fidelis nostri spectabilis ac magnifici dni comitis Petri Petrowith de Suraklia, locumtenentis nostri etc. intelleximus; pharahones decem tentoriorum ab antiquo ad cameram nostram Deesiensem pertinuisse et ex indulto divorum quondam Hungariae regum ab omni solutione taxae, tam ordinariae, quam extraordinariae exemptos fuisse, qui tamen nunc per eos contra eorum libertates molestantur, — supplicarunt nobis fideles nostri prudentes et circumspecti iudex et iurati cives oppidi nostri Dés, ut ipsis pharahonibus antiquam eorum libertatem observari facere dignaremus. Quorum nos humili supplicatione clementer exaudita et benigne admissa, fidelitati Vrae et vestrum singulis committimus et mandamus firmiter, quatenus dictos pharahones decem tentoriorum in antiquis libertatibus et consvetudinibus eorum conservare, neque eos, vel aliquem eorum ad solutionem alicuius taxae ordinariae, vel extraordinariae contra ipsorum exemptionem cogere et compellere, aut eosdem propterea in personis rebusque et bonis suis quovis modo impedire, turbare et molestare debeatis et teneamini. Secus nullo modo facturi, praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Coloswarini ultimo die Septembris anno Dni Millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo.

Isabella mp. (L. S.)

(Eredetije nyíratlan félív papir, pecséttel.)

Kívül: De re chyganorum. 1557. —

I. Ferdinándnak és Petrovich Péternek Izabella ezen okiratában felemlített biztosító levelei a következők:

2. *1552. április 10.*

I. Ferdinánd a désiektől Martinuzzi által elvett és Szamosujvárra kölcsönzött tíz sátor czigányt nekik újra visszaadja s a közadótól mentesíti.

Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austriae etc. Fidelibus nostris spectabili ac magnifico Andreae de Bathor waiwodae nostro Transylvaniensi ac comiti Siculorum, eiusque vicewaiwodae, nec non comitibus, vicecomitibus quorumcunque comitatuum, item civitatum, oppidorum et villarum iudicibus, magistrisque civium et rectoribus ac vaivodis gentium Egyptiacarum, cunctis etiam aliis subd tis nostris cuiuscunque status et conditionis hominibus modernis et futuris, praesentes nostras visuris salutem et gratiam. Expositum est majestati nrae in personis fidelium nostrorum prudentium et circumspectorum iudicis et iuratorum ac universorum civium ac inhabitatorum oppidi nostri Dees, quomodo ipsi cives nostri haberent decem tentoria pharahorum, qui semper ab antiquo servivissent ad cameram nostram Deesiensem et ex indulto ac concessione divorum quondam

regum Hungariae nostrorum praedecessorum ubicunque et in quibuscunque comitatibus regni nostri Hungariae ambulassent, ab omni taxa et solutione tam ordinaria, quam extraordinaria fuissent liberi et exempti, quos reverendus quondam Frater Georgius alias episcopus Waradiensis nimia exactione indebitisque servitiis valde oppressisset et a praedicto oppido nostro Dees civibusque eiusdem alienatos arci Uywar applicasset, magno ipsorum exponentium, fodinarumque nostrarum damno. Supplicatum itaque est majestati nostrae per eosdem exponentes humiliter, ut cum praedicti pharahones decem tentoriorum rursus ad bona et territoria antedicti oppidi nostri Dees sedire vellent, dignaremur eis superinde gratiose providere et eos in suis libertatibus facere observari. Quorum nos humili supplicatione exaudita volentes pro commodo et utilitate audictorum exponentium, consequenterque fodinarum nostrarum Deesiensium, dictos pharahones rursus ad eosdem exponentes, a quibus alienati fuerint, sedire et nostris servitiis incumbere, fidelitati vestrae et vestrum singulis harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus, rebus ut praefertur, stantibus et se habentibus, a modo in posterum memoratos pharahones decem tentoriorum in suis antiquis libertatibus et consvetudinibus conservare debeatis, neque eos, vel aliquem eorum in suis antiquis libertatibus et consvetudinibus conservare debeatis, neque eos, vel aliquem eorum ad solutionem alicuius taxae sive ordinariae, sive extraordinariae, quovis modo compellere, vel eos propterea in personis, rebusque et bonis ipsorum impedire, turbare, molestare, seu damnificare praesumatis, nec sitis ausi modo aliquali, praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Viennae, decima mensis Aprilis, anno Dni Millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo.

Ferdinandus mp. (L. S.) Nicolaus Olahus Eppus Agriensis mp.

(Eredetije nyíratlan ívre irva s pecséttel ellátva.)

3. *1556. május 26.*

Petrovich Péter helytartó nyílt parancsa, hogy a dési sóaknákhoz tartozó tíz sátor czigányt senki adófizetésre ne kényszerítse.

Tartalma részben Izabella, részben I. Ferdinánd okiratával egyező, azért csak regestáját adtuk.

(Eredetije papirra irva s gyűrűs pecséttel ellátva.)

Közli: *Dr. Lukinich Imre.*

*

Egy népszokást eltiltó oklevél. Alldieweilen Unsere Wohl-Erwürdige Herrn Seelsorger Jacobus Gevay im Jahre 1740, Michael Kraus 1750, Antonius Neander 1769 und Alexander Rusbaczsci, in diesem 1774 Jahre den neuerwählten Richter und Rath dasz Nothwendig erforderliche Jurament vor dem Altar Gottesz nicht wollten ablegen lasszen, esz seye den, dasz wir musz nicht nur christlich unter unseren Dorff Insigill sondern, gleich wie zu andern unseren Schuldigkeiten unterer Jurament verbunden (alsz welchesz unsz auch gewisszenhaft obliegt, dasz Böse abzustrafen und nach möglichkeit zu verhindern) dasz wir in Unserem Löblichen Mittel das eingeschlichene mit Höchst ärgerlichen ausgang durch Lange jahr über Handt genohmner *Freygehen und Nächtliches Beisammenschlafen unserer Unverhayratheten Jugendt gänzlich auszurotten*, unsz Befleiszen werden. Derowegen machen wir Kundt Bahr jedermann, dass wir unsz durch'sz Jurament verbunden, all mögliche Mittel zu brauchen, um diese Gott Losigkeit abzuschaffen: und

insonderheit Bestellen wir Gott'sz führtige Männer die genauer und Wachtsamme alesicht über diesesz Tragen sollen, und wofern hier in falsz einige überträtter solten Befünden werden, sie solche alsogleich ohne aller Rücksicht auf freundt oder bekandtschaft unserem Wohl Ehrwürd gen Herrn Seelsorger angeben sollen, und zu wasz immer einer straffe der gleichen Verbrecher von unserem Wohl Wohl Ehrwürdigen Herrn Seelsorger werden verurtheilt werden, wir Richter und Rath ihme darzu die schuldige Hilf und Asistenz Beystehen werden, auf dasz dieses übel gäntzlich möge ausgerottet werden. Datum in Teutschlitta den 6-ten Abril unter Unsere gewöhnlichen *Teutschlittner* Sigill 1774 derzeit Neu Regierender Richter Michael Bölbeber. Ältester Geschworner Jacobus Jaschko. Rechner Michall Roob Joannes Kubisch. Martinus Schmidt. Martinus Puskailer. Georgius Roob etc. Sambt vorreder Laurentio Windisch. (L. S.)

(Magyar fordítása: Mi jelenlevők, főtisztelendő lelkipásztorunk Gévay Jakab 1740-ik évben, Kraus Mihály 1750-ben, Neander Antal 1769-ben és Rusbaczsci Sándor ebben az 1774. évben az újonnan megválasztott birót és tanácsot Isten oltára előtt nem engedték meg a sürgősen szükséges megesküdni, legyen tehát, hogy mi nemcsak jó keresztényhez illően, községi pecsétünk alatt, hanem más kötelességeinkhez mérten eskü alatt kötelezzük magunkat (mely lelkiismeretileg is kötelez bennünket, a gonoszat megbüntetni és lehetőleg meg is akadályozni), hogy érdemes községünkbe belopódzott, bosszantóan végződő, hosszú éveken át elharapódzott kicsapongást és hajadon ifjúságunknak éjjel együtt való elhálását teljesen kiirtani igyekezni fogunk. Ennélfogva adjuk tudtul mindenkinek, hogy eskü alatt kötelezzük magunkat, minden gondolható eszközzel odahatni, hogy ezen istentelenséget kiirtsuk; különösen istenfélő férfiakat bízunk meg azzal, hogy e felett pontosabban és éberebben őrködjenek és ha netalán valaki ezt áthágná és rajtakapnák, azokat rögtön, a barátságra vagy rokonságra való tekintet nélkül főtisztelendő lelkipásztorunknak jelentsék fel és ha ezen gonosztevőket főtisztelendő lelkipásztorunk bármily büntetésre itélné is, mi, biró és tanács, neki kellő segítséget és assistenciát szolgáltatunk ahhoz, hogy e baj tökéletesen kiirtassék. Kelt *Teutschlittán* (*Kapronczа*), april 6-án közönséges kapronczai pecsétünk alatt 1774. A jelenleg újonnan választott (uralkodó) biró: Bilböben Mihály. Legidősebb esküdt Jaschko Jacobus. Számvevő Roob Mihály. Kubisch János, Schmidt Márton, Puskailer Márton, Roob György etc. Windisch Lőrincz szószólóval együtt. P. H.)

Jellemző, hogy ez az üldözött szokás a felvidéki német és tót nép közt szórványosan még ma is divatban van. Megjegyzem továbbá, hogy az itt közölt oklevél eredetijét a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának bocsátottam rendelkezésére. Közli: *Hajnal Ignácz.*

IRODALOM.

Perfid kritika.

(Válasz egy névtelen birálónak.)

Az „Irodalomtörténeti Közlemények“ az utóbbi időben megtisztelt azzal, hogy koronként megjelenő köteteimet figyelemre méltatta.[1] Noha minden egyes esetben nyilvánvaló volt, hogy a vállalkozó a felölelt tárgygyal kellő tájékozottság nélkül, csak *ad hoc* foglalkozik, elismeréseinek és kifogásainak többé-kevésbbé jelentékeny tévedéseit szó nélkül hagytam. Hiszen a ki könyveimet ismeri, az ilyen bukdá-

[1] „Regös-énekek“ és „A regösök“ cz. köteteimet az 1903. évi folyam 378—382. l., „A magyar honfoglalás mondái“ I. kötetét a f. évi folyam 123—126. l. ismertette.

csolásokat tetszés szerint ellenőrizheti. Jelent meg azonban e folyóirat előző füzetében egy újabb közlemény, mely „A magyar honfoglalás mondái"-nak II-ik új kötetét annyi tudatlansággal és rosszhiszeműséggel ismerteti, hogy másokat is megtévelyítő botlásait és tudatos ferdítéseit néhány helyreigazító szó nélkül már nem hagyhatom.

Mivel a névtelen kritikus művem tavaly megjelent I. kötetét *Cs.* jegygyel ismertette, ezidei II. kötetét pedig *L. R. M.* jegygyel ismerteti, kissé elkésve is feljogosítva érzi magát annak szóvatételére, hogy az én mondafejtő munkásságom tulajdonkép nem is az *irodalomtörténet*, hanem a *történettudomány* körébe tartozik. Íme, egy újabb stácziója tudományos működésem kálváriájának. Először egy névtelen merénylő három lustrummal ezelőtt ugyancsak az „Irodalomtörténeti Közlemények"-ben intézett ellenem orvtámadást. (L. „Verembe esett kritikus" cz. válaszomat ugyanazon folyóirat 1891. évi folyamában 495—7. l.) Midőn Anonymusról szóló művemet megirtam, az volt a baj, hogy csak Gyulai és Beöthy tanítványa vagyok. Azóta folyton kutattam irodalmunk középkori s vele összefüggő újabbkori történetét, népköltészetünk legősibb és újabb keletű emlékeit, mignem az Akadémia jelölt nyelvtudományi és megválasztott történettudományi osztályának tagjai közé. Azt hiszem, birálóm is erre támaszkodik, midőn most főművem előtt be akarja zárni az irodalomtörténet kapuit. Ugyan miért? Talán mivel középkori történetünk kútfőiből hüvelyeztem ki pogánykori s Árpád-kori költészetünk csodaszép emlékeit? Az igaz, hogy e téren épp oly meddő munkát végeztem volna megfelelő történeti és kútfőkritikai ismeretek nélkül, mint a hogy mások sem boldogulhatnának XVI—XVII. századi irodalomtörténetünk terén megfelelő vallástörténeti ismeret nélkül. Ámde jutott-e még eddig valakinek eszébe az utóbbi téren Szilády Áronra, az „Irodalomtörténeti Közlemények" jelenlegi szerkesztőjére, vagy akár a budapesti tudományegyetem irodalomtörténetet tanító három magántanárára, Bodnár Zsigmondra, Dézsi Lajosra és Horváth Cyrillre is rákiabálni, hogy ők alapjukban véve okleveles theologusok? Bizonyára nem jutott eszébe senkinek.

A ki egyébként ezt a kérdést fölvetette, nyomban magára is czáfolt azzal, hogy irodalomtörténeti szempontból kezdte birálgatni az én máshova skatulyázott eredményeimet. Kritizálja merésznek tetsző módszeremet, másrészt pedig elismeri: „az olvasó, hogy Sebestyén fejtegetéseit igaznak tartsa, elég, ha eszére hallgat". Megvonja bizalmát a néphagyományt kutató folklore-tól, mely összehasonlító műveleteiben az irodalomtörténet részéről nehezen ellenőrizhető mezőkön kalandozik. De elfeledi, vagy nem tudja, hogy a haladottabb nemzetek akadémiai folyóirataiban ma már ilyen szegénységi bizonyítványok nem olvashatók. Sőt a folklore eredményeivel szemben Erdélyi János, Ipolyi, Gyulai és mások előmunkálatai után már a mi irodalomtörténetünk munkásai is állandóan gyakorolják az ellenőrzés jogát. Ámde az én névtelen kritikusom nemcsak a folklore széleskörű összehasonlító műveleteiben járatlan, hanem a hazai határokon túl messze elterülő összehasonlító irodalomtörténet nemzetközi birodalmában is. Ezért jajdul fel azért, hogy a Csanád-monda (szerinte: Ajtony-monda) fejtegetésében szűk látókörének korlátain túl is mozogni mertem.

Tekintettel tehát arra, hogy kritikusom olyan téren csetlik-botlik, a mely nem tartozik fogyatékos tudása irodalomtörténeti kereteibe: csupán ama tévedéseit

igazítom helyre, a melyekbe még akkor sem lett volna szabad beleesnie, ha csak lelkiismeretére és „eszére hallgat".

Azt mondja, hogy a birált legújabb kötetben már némi javulásom észlelhető, mert azt, a mit még csak hypothesisnek tartok, néhány lappal alább nem árulom igazság gyanánt és az ilyen igazságot nem használom fel egy újabb hypothesis alapjául. E súlyos, minden tudományos hitelemet megingató vádra azonban még e kötetemben is talál elvétve bizonyítékokat. Például felemlíti azt, hogy a 187. lapon *Keán* nevét „megerősitett hypothesis" gyanánt méltóságnévnek tartom, míg a 200. lapon már tény gyanánt szerepeltetem. Ez egyszerüen nem igaz! Mivel a második magyar fejedelem „gyula" nevét megszemélyesitő erdélyi Gyula társaságában a krónika egy Keánt szerepeltet, csatlakozom azok véleményéhez, a kik Keánt is a „khán"-méltóság megszemélyesítőjének tartják. Ennyi az egész. De az idézett 200. lapon már *nincs róla szó*, még kevésbbé szerepel ott egy újabb hypothesis alapja gyanánt.

Védelmére sietek és azonnal hozzáteszem, hogy őszinte dicséreteinek árja szintén hemzseg az ilyen botlásoktól és ferdítésektől. Sikereim közé iktatja például azt, hogy kimutatom „mint szőtte a képzelet a régi avar hagyományokból és a honfoglalás történeti emlékeiből a maga költői játékait". Holott én e kötetben csak a magyar mondákról szólok, a melyekbe nem keveredett egy szemernyi avar emlék sem.

Legtöbb éberséget akkor tanusít, midőn azt akarja bebizonyítani, hogy a honfoglalás mondáinak általam kihüvelyezett mythosi elemei kétes értéküek. „Legfeltünőbb" például a fehér ló mondáját hozza fel, a melyben csak azért találtam meg azt, a mit kerestem, mert nem helyesen idézem a mondát: „a szöveg követről és kérésről, Sebestyén kémről és rablásról beszél". A ki az én idézetemet figyelmesen olvassa, benne nem kémet, hanem *három követet* talál. Közülök az elsőt Árpád nemcsak Zvatoplughoz meneszti, hanem megbízza azzal is, hogy „menjen és tekintse meg (prospiceret) azt az egész földet és ismerje ki (agnosceret) a föld lakosait". Ez a követ tehát kémszolgálatot is teljesitett, s e minőségében Zvatoplug tudta nélkül vitt a kikémlelt területről magával földet, füvet és vizet. E jelképekkel Árpád ünnepélyesen birtokába veszi Zvatoplug országát s csak azután meneszti a második követet fehér lóval és csak azután kér *nyilvánosan* földet, füvet és vizet. Mivel itt csakugyan jelképes foglalás esete forog fenn, joggal utalhattam az ural-altáji rokonnépek amaz ősrégi szokásaira, a melyekből kiderül, hogy az elfoglalandó területről azért vettek titokban földet, füvet és vizet, mert vele elrabolták, előzetesen magukhoz hóditották a földszellemet. Az, hogy a küldött fehér ló e népeknél még ma is legfőbb áldomás tárgya az engesztelő áldozatoknak, a magyarázatom szövegét csürö-csavaró kritikussal szemben itt külön bizonyításra nem szorul.

A mondák szövegének helytelen olvasását bizonyitja azzal a másik állítással is, hogy én Botondot *óriásnak* mondom, holott a krónika szerint legkisebbnek vallja magát a magyarok között. Ez ismét ferdítés, mert Szabó Károlylyal szemben éppen én vitatom azt, hogy „az eredeti szöveg határozottan a termet kicsiségét hangsúlyozza (159. l.)". De utalok egyben arra is, hogy a nyers erő túlsúlya ellen győzedelmeskedő XII—XIII. századi bajvívók e társának szerepében

egy kaput döngető hős régebbi emléke is pontosan felismerhető. Ez a korábbi epikai fokot jelző emlék társult a XII. század elején ama Botóéhoz, a kit a magyarok Aurai Ekkehard szerint „a hajdani óriások közül valónak“ tekintettek, Marczali pedig a honfoglaláskori Botonddal azonosított. Ha tehát valaki a változó viszonyok ismerete nélkül a jelzett monda-keveredést föl nem ismeri, az ne nekem higyjen, hanem a Bécsi Képes Krónika festőjének, a ki még Nagy Lajos korában is tudta, hogy Botondot a régi mondai vonás miatt csakugyan nem lehet törpének feltüntetni.

Midőn kritikusom e két példával végzett, kijelenti, hogy „talán nem is igen találhatnánk több példát e kettőnél, de éppen mert megtörtént vele a tévedés, nem szabad gondolkodás nélkül átadnunk magunkat az ő meggyőző, tetszetős fejtegetéseinek“.

A dicséret és gyanusitás, a tévedés és tudatos ferdités e furcsa dialektikája akkor sem változik meg, midőn most kötetem második felét, tehát azt a részt kezdi ismertetni, a mely szerinte is az irodalomtörténet körébe tartozik. Mivel tehát itt már ismereteire is támaszkodhatik, elvárhatnám töle, hogy kicsinylő szavaival necsak velem szálljon perbe, hanem azokkal a komoly kritikusokkal (Beöthy Zsolttal, Szilády Áronnal és Zichy Antallal) is, a kik pályaművemet ezelőtt tíz évvel túlzott mértékben megdicsérték. E nélkül most nagyon furcsán hangzik az, hogy a mi szerinte művemben szintelen, s a miben nálam nincs újság és érdekesség, az a régebbi birálók szerint „igazán a műkritika egy remeke“, „vagy sokkal gazdagabb és teljesebb, mint bárhol másutt“. (A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, új folyam, XXX. 29—32.)

Sorra elhárítható gáncsvetéseinek ismertetésével nem untatom az olvasót. Például én is csak a legjellemzőbbet hozom fel, hogy belőle mindenki megitélhesse a furcsa kritikus irodalomtörténeti tudományát. Ez a kegyelemdöfésnek szánt utolsó éles és szúrós megjegyzés egész terjedelmében így hangzik: „A helytelen mondaolvasásra emlékeztet (!) az az állítása, hogy Vörösmarty, mint Arany „Elveszett alkotmányá“-nak egyik birálója, meg volt elégedve az eposz *külsőségeivel.* Hogy ezt a különösen hangzó állítást — hiszen úgy tudtuk eddig, hogy Vörösmartynak éppen az eposz nyelve és verselése nem tetszettek — elhitesse, a birálat illető helyét rosszul olvassa (!): nyelv és verselés olyan, „mintha *már* irodalmunk vaskorában élnénk“. Így persze már valószínűnek tetszik Sebestyén felfogása, de ha nem is tudnók, hogy Vörösmarty szavai másként hangzottak (. . . irodalmunk vaskorát élnők), még akkor is lehetetlen volna elgondolni, hogy Vörösmarty az „irodalmunk vaskorát“ dicséretképen emlitette volna az olyan munkánál, mely az általánosan csodált és dicsőitett és éppen nyelve, verselése miatt csodált és dicsőitett Zalánja után két évtizeddel iratott!“

Hát kérem szeretettel, bármily ünnepi komolysággal olvastatott is reám, csak olyan együgyüség ez, mint a többi volt. Az én hamisitással vádolt szövegem forrásául művem utalásokkal ellátott „Tárgy- és névmutató“-ja (510. l.) a Kisfaludy-Társaság Évlapjainak 1845—6-ra szóló VII. kötetét jelell meg, a hol a hivatalos rész XXXVIII. lapján Vörösmarty birálatának *egyedül hiteles* szövegében csakugyan ez olvasható: „*'s a' nyelv és a' verselés ollynemű, mintha már irodalmunk' vas korában élnénk*“. Szóval én most is helyesen idéztem. Mi alapon vádol tehát az én szeren-

csétlen kezű kritikusom hamisitással? Egyszerűen irodalomtörténeti kézikönyveink egyik széltére terjesztett hibás idézete alapján. Az eltorzitott szöveget tudtommal Toldy Ferencz kézikönyvei hozták forgalomba, a melyből aztán átvette mindenki, a ki kézikönyvekből tanulja és tanítja irodalmunk történetét. Az én kritikusom szintén horogra ment és még lélektanilag is megindokolta a hibát. Ha valaki idővel ezt az ormótlan fejtegetést szemügyre veszi, okvetlen elszörnyülködik azon a Káin-bélyegen, a melyet a mi névtelen kortársunk Vörösmarty tisztes homlokára sütött. Mivel az a kiméletlenül kezelt eszköz az én homlokomat szintén megérintette, szabadjon mély felháborodásomnak kifejezést adnom; szabadjon a leghatározottabban tiltakoznom az ellen, hogy valaki a névtelenség álarcza alatt, az elpirulás minden veszélye nélkül, köztünk, az irodalomtörténet békés munkásai közt, úgy éljen, a hogy ez a kritikus él és itél. Mert a fentiek után egészen nyilvánvaló, hogy ez a férfiú nem is kritizált, hanem egyszerűen tülekedett; hogy milyen alkalomból tülekedett, azt azok előtt, a kik irodalmi életünk jelenlegi viszonyait ismerik, nem szükséges külön is megjelölnöm.

A történtek után az „Irodalomtörténeti Közlemények“ tudós szerkesztőjétől bizonyára elvárja mindenki, hogy e fogyatékos ismeretekkel biró, de mindenre vállalkozó férfiút az Akadémia irodalomtörténeti organumának birói polczáról egyszerűen intse le.

Dr. Sebestyén Gyula.

Néprajzi könyvészet 1904-ből.

(Befejező közlemény.)

Langer, Ernst. Sprüchwörter-Chronik. Enthält über 1000 schles. Sprüchwörter und Redensarten. 2. Aufl. Schweidnitz, G. Brieger. (8-r. 49 l.) 50 Pf.

Lanz-Liebenfels, J. Die Urheimat der Germanen. Das freie Wort. Nr. 8.

Laurent, Dr. E. Sexuelle Verrirrungen. Sadismus und Masochismus. Autorisierte deutsche Ausgabe v. Dolorosa. 4—5. Tausend. Berlin, H. Barsdorf. (8-r. IV, 272 l.) 5 Mk.

Lehmann, Dr. Johannes. Die Pfahlbauten der Gegenwart, ihre Verbreitung und genetische Entwickelung. Mittheil. d. anthrop. Ges Wien. 19—53. l.

Leibrock, Gust. Ad. Sagen des Harzes. 5. Aufl. Quedlinburg, Ch. F. Vieweg. (8-r. III, 152 l.) 1 Mk. 50 Pf.

Lempens, Carl. Das grösste Verbrechen aller Zeiten Pragmatische Geschichte der Hexenprozesse, durch welche allein in Deutschland in kaum 300 Jahren mehr als 100,000 Menschen auf martervolle Weise völlig unschuldig hingerichtet worden sind. Historischer Nachweis, wozu geistl. und weltl. Tyrannei im Interesse ihrer Herrschsucht und Habgier fähig ist. Jena, H. W. Schmidt. (8-r. III, 135 l.) 1 Mk. 50 Pf.

Liebe, G. Das Judentum in der deutschen Vergangenheit. 1903. — Ism. Magy.-Zsidó Szemle 57—59. l.

Die Lieder der älteren Edda. (Saemundar Edda.) Herausg. v. Karl Hildebrand. 2. völlig umgearb. Auflage v. Hugo Gering. (Bibliothek der ältesten deutschen Literatur. Denkmäler. VII.) Paderborn, F. Schöningh. (8-r. XX, 484 l.) 8 Mk.

Lippert, Jul. Hausbaustudien in einer Kleinstadt. — Ism. Ss. Korr. Bl. Ver. siebenb. Landesk. 83. l.

Lohmeyer, Dr. Theodor. Die Hauptgesetze der germanischen Flussnamengebung, hauptsächlich an nord- und mitteldeutschen Flussnamen erörtert. Kiel u. Leipzig, Lipsius u. Tischner. (8-r.) 1 Mk. 20 Pf. — Ism. Globus 85. köt. 261. l.

Lorentzen, Th. Die Sage vom Rodensteiner. Heidelberg. — Ism. Ss. Korr. Bl. Ver. sieben. Landesk. 123. l.

Löwinger Adolf dr. A livjathan. Magy. Zsidó Szemle 374—382. l.

Lullies, Dr. H. Zum Götterglauben der alten Preussen. Königsberg, (Gräfe & Unzer. Buchh.) Progr. (4-r. 20 l.) 80 Pf.

Ms. F. Siebenbürgische Ansiedler in der Moldau. Korr. Bl. Ver. siebenb. Landeskunde. 3—4. sz.

Mannhardt, Wilh. Wald- u. Feldkulte. 2. Auflage, besorgt von Dr. W. Heuschkel. I. Bd. Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme. Mythologische Untersuchungen. Berlin, Gebr. Borntraeger. (8-r. XVIII, 648 l.) 14 Mk.

Marian, Sim. Fl. Legendele Maicii domnului. Studiŭ folkloristic. Edițiunea Academiei Române. București, Carol Göbl. (8-r. 4, 344, 2 l.) 4 lei.

Marian, Sim. Fl. Insectele în limba, credințele și obiceiŭrile Românilor. Studiŭ folkloristic. Edițiunea academieĭ Române. Bucuresti, Carol Göbl. (8-r. XIII, 595 l.) 6 lei.

Meiche, Alfred. Sagenbuch des Königreichs Sachsen. Leipzig. — Ism. Ss. Korr. Bl. Ver. siebenb. Landesk. 123. l.

Meringer, Dr. Rudolf. Beiträge zur Hausforschung. Mitteil. d. anthrop. Ges. Wien. 155—180. l.

Meyer, E. H. Indogermanische Pflugbräuche. Zeitschr. d. Ver. f. Volkskunde. 1904. I—II. Heft.

Minor, J. Goethes Fragmente vom ewigen Juden u. vom wiederkehrenden Heiland. Stuttgart, Cotta Nachf. (8-r.) 3 Mk. 50 Pf.

Mitzschke, E. und *Mitzschke, P.* Sagenschatz der Stadt Weimar und ihrer Umgegend. Weimar, H. Böhlau's Nachfolger. (8-r. XVIII, 152 l.) 2 Mk. 40 Pf.

Močuljskij, V. N. Tatarskija narodnyja poverija i sootvjetstvujuščija im paralleli v skazanijach drugich narodov. Odessa. 1903. (8-r.) 19 str.

Much, Dr. Matthaeus. Die Heimat der Indogermanen im Lichte der urgeschichtlichen Forschung. Zweite, mit Berücksichtigung der neueren Forschung, vermehrte Auflage. Jena, H. Costenoble. (8-r. VII, 421 l.) 8 K.

Müller, Dr. Jos. Das sexuelle Leben der christlichen Kulturvölker. Leipzig, Th. Grieben. (8-r. IV, 238 l.) 4 Mk.

Müller, Raimund. Die Zahl 3 in Sage, Dichtung und Kunst. (Teschen Oberrealschul-Progr.) (8-r. 23 l.)

Nejedlý, Zdeněk. Dějiny předhistorického zpěvu v Čechách. V Praze. Nákladem královské české společnosti náuk. 1904. 8° 359 str.

v. Negelein. Makedonischer Seelenglaube. Zeitschr d. Ver. Volkskunde. 1904. I.

Nosilov, K. D. U vogulov. Očerki i nabroski. S 41 ris. v tekstje. Speterb. 1904. Suvorina (255 l.) 1 r. 50 kop.

Oloff, R. Die Religionen der Völker und Gelehrten aller Zeiten. Berlin. Walther. (8-r.) 3 Mk.

Osman-bej, Maj. Die Frauen in der Türkei. Leipzig. Deutsch. Verlag-Inst. (8-r. VII, 256 l.) 2 Mk.

Othmer, Wilhelm. Die Völkerstämme von Hispania Tarraconensis in den Römerzeit. Berlin. 1904. (8-r.) (Diss.)

Panzer, Frdr. Deutsche Heldensage im Breisgau. (Neujahrsblätter d. badischen histor. Kommission. 7.) Heidelberg, C. Winter (8-r. 90 l.) 1 Mk. 20. — Rövid ism. Lit. Zentr.-Bl. 15—16. sz.

Ploss, H. und *Bartels, Max.* Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. 8. Aufl. Leipzig, Th. Grieben. (8-r.)

Preuss, K. Th. Der Ursprung der Religion und Kunst. Globus 86. Bd. 20., 21., 23., 24., sz.

Reling, H. u. *Bohnhorst, J.* Unsere Pflanzen nach ihren deutschen Volksnamen, ihrer Stellung in Mythologie und Volksglauben, in Sitte und Sage, in Geschichte und Litteratur. 4. verm. Aufl. Gotha, E. F. Thienemann. (8-r. XVI, 416 l.) 4 Mk 60. Pf.

Reyer, E. Städtisches Leben im XVI. Jahrhundert. Kulturbilder aus der freien Bergstadt Schlackenwald. Leipzig, W. Engelmann. (8-r. VII, 129 l.) 1 Mk.

Rethel, Alfr. Auch ein Totentanz. Nach den Holzschn. aus Bürkners Werkstatt herausg. vom Kunstwart. München, G. D. W. Callwey. (2-r. 6 tábla II lap szöveg). 1 Mk. 50 Pf.

Sabel, E. Von der „heiligen" Zahl Sieben, ihrer Geschichte, ihrer Bedeutung und ihrem Ursprung. Nord u. Süd. März.

Sainéan, L. L'état actuel des études de folklore. Paris. — Ism. Dr. W. Bugiel. Mitteil. d. Anthrop Ges. Wien 90. l.

Salin, Bernhard. Die altgermanische Tierornamentik. Typologische Studie über germanische Metallgegenstände aus dem IV—IX. Jahrhundert nebst einer Studie über irische Ornamentik. Aus dem Schwedischen übersetzt von J. Mestorf. Stockholm, K. L. Beckmanns Buchdr. (Berlin A. Asher Commiss.) 30 Mk.

Sartori, Paul. Die Speisung der Toten. 1903. — Ism. Dr Kohlbach Bertalan. Ethnogr. 222. l.

Sawyer, W. C. Teutonic legends in the Nibelungen lied and the Nibelungen ring; with an introductory essay by F. Schultze. Philadelphia, Lippincott. 2 doll.

Schaab, Wilhelm. Über den Ursprung der deutschen Zwergsage. Berlin K. Wilh. gym. progr. (4-r 24 l.)

Schirmeisen, Karl. Die Entstehungszeit der germanischen Göttergestalten. Brünn, C. Winiker (8-r. 38 l.) 1 Mk 44 Pf. — Ism. A. R. Globus 86. Bd. 97. l.

Schmeltz, J. D. E. Album of the Ethnography of the Congo-Basin. II. Haarlem, H. Kleinmann & Co. (70 tábla.)

Schrader, Otto. Totenhochzeit. Vortrag. Jena, H. Costenoble. (8-r. 38 l.) 1 Mk. 50.

Schuman, Adph. Geschichte der erotischen Literatur der Deutschen, herausgegeben und gesammelt unter Mitwirkung hervorragender Gelehrter, 1 Lfrg. Leipzig, A. Schumann. (8-r. 32 l.) 1 Mk.

Schwalbe, G. Die Vorgeschichte des Menschen. Braunschweig, Fr. Vieweg u. Sohn (8-r. 52 l.) 1 Mk 60 Pf. — Ism. R. Globus 85. köt. 260. l.

Schwindrazheim, O. Deutsche Bauernkunst. Wien. 1904. — Ism. th. Magy. Iparművészet 318. l. — Bátky Zs. Ethnogr. Mellékl. 160. l.

The shadow of the Balkans. Being a collection of Folk Lore by Henry Bernard and others. London, Nutt. (8-r.) 7 sh. 6 d.

Singer, S. Schweizer Märchen. 1903. — Ism. Schullerus A. Korr. Bl. Ver siebenb. Landesk. 8. 9. sz.

Sismanov, Dr. Ivan. L'étymologie du nom „Bulgare". Keleti Szemle 88. l.

Sikorskij, I. A. Charakteristika černoj, želtoj i bjeloj ras v svajzi s voprosami russko-japonskoj vojny. Kiev 1904. — Ism. B., Vl. Etnogr. Obozrj. God 16. Kn. LX. 197—198. l.

Sper, Dr. A. (Hans Rau). Der Marquis de Sade und der Sadismus, Berlin. (8-r. 183 l.) 3 Mk.

Steig, R. Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Ihre Entstehung nach ungedruckten Quellen. Voss. Ztg. Sonntagsb. 9—11. sz.

Stoll, O. Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie 1903. — Ism. Hornyánszky Gyula. Philol. Közl. 332. l.

Stratz, C. H. Die Frauenkleidung und ihre natürliche Entwickelung. 3. Aufl. Stuttgart, F. Enke, (8-r.) — Ism. Fritsch Gustav Zeitschr. f. Ethnol. 700—703. l.

Stumme, Hans. Maltesische Märchen, Gedichte und Rätsel in deutscher Uebersetzung. Leipzig, Hinrichs. (8-r.) 3 Mk. 50.

Tetzner. Zur Volkskunde der Serben. Globus. 86. köt. 6.

Thomas. Animal Folklore from Greece. Man. 1904. Aug.

Tolnai Vilmos Romeo és Julia mondája: Philol. Közl. 423. l.

Trachten, alte schweizer —. I. Liefr. Bern, Stämpfli & Co. (4-r.) 1 Mk. 80 Pf.

Volksboeken, nederlandsche —, opnieuw uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. VIII. Historie van Turias ende Floreta. (1554.), uitgeg. door Lecontre en de Vreese. IX: Exempel van en Soudaensdochter (16. eeuw), uitgeg. door Boekenoogen. Leiden, Brill. (8-r. 86, 57 l.)

Wachter, Dr. Wilhelm. Das Feuer in der Natur, im Kultus und Mythus, im Völkerleben. Wien, A. Hartleben. (8-r. VII, 166 l.)

Weber, L. F. Märchen und Schwank. Eine stilkritische Studie zur Volksdichtung. Kieler Dissert. 1904. (8-r. 82 l.) Ism. Schullerus A Korr. Bl. Ver. siebenb. Landesk. 100. l.

Weisz Miksa dr. Az átokról és hatásáról a talmudi irodalomban. Magy. Zsidó Szemle 11. l.

Wilmanns Wilh. Der Untergang der Nibelunge in alter Sage und Dichtung. 1903. — Ism. Bleyer Jakab. Philol. Közl. 498. l.

Wilser, Dr. Ludwig. Die Germanen. Beiträge zur Völkerkunde. Eisenach u. Leipzig, Thüring. Verlagsanst. (8-r. VI, 448 l.) 6 Mk. — Ism. Ehrenreich P. Zeitschr. f. Ethnol. 706—708. l. — Findeis Rich. Lit. Zentr. Bl. 29. sz. 954. hasáb.

Wilser, Dr. Ludwig. Menschenrassen und Weltgeschichte. „Iduna“ 1904. 4—5. Hft.

Winter, A. C. Totenklagen der Russen. Globus 85. köt. 388 l.

Winternitz, Dr. M. Was wissen wir von den Indogermanen. München. A „Beil z. Allg. Ztg. 1903. évf.-ból különnyomat.

Wisser, Volksmärchen aus dem östlichen Holstein. Heimat Nr. 7.

Wisser, Wilh. Wat Grotmoder vertellt. Ostholsteinische Volksmärchen. Leipzig, E. Diederichs. (8-r. 95. l.) — Rövid ism. Ss. Korr. Bl. Ver. siebenb. Landesk. 123. l.

Wolfner Pál. A fekete hegyek országa. Uj Idők 21., 22. sz.

Wundt, Wilh. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwickelungsgesetze d. Sprache, Mythus und Sitte. I. Bd. Die Sprache. 2. umgearb. Aufl. I. Tl. Leipzig, W. Engelmann. (8-r. XV, 667 l.) 14 Mk.

Wünsch, R. Griechischer und germanischer Geisterglaube. Hessische Blätter f. Volksk. II. Bd.

Zelenin, D. Kama i Vjatka. S 7 illjustraciami. Jurjev, tip. Bergmana 1904. (16-r. IV + 180 l.) 60 kop. — Ism. K—v, S. Etnogr. Obozrj. God 16. Kn. LXI. 190. l.

Žukovszkij. Obrazcy perszidszkago narodnago tvorcsesztva. 1902. — Ism. Kégl Sándor. Philol. Közl. 860. l.

c) *Európán kivüli.*

Almásy György dr. Vándorútam Ázsia szivébe. 1903. — Ism. Bátky Zsigmond. Ethnogr. Mellékl. 157. l.

Andrianov, A. V. Očerki Minusinskago kraja. Tomszk. 1904.

Bezemer, T. J. Volksdichtung aus Indonesien. Sagen, Tierfabeln und Märchen. Übersetzt von —. mit Vorwort von Dr. H. Kern. Haag, M. Nijhoff. (8-r. VIII, 430 l.) 10 Mk. — Ism. Hertel J. Zeitschr. morg. Ges. 492. l. — b. h. Lit. Zentr. Bl. 20. sz.

Birkner, F. Zur Anthropologie der Mongolen. Archiv f. Rassen-u. Gesellschafts-Biologie. Jahrg. I.

Boas. The Folk-Lore of the Eskimo. Journ. of Americ. Folk-Lore jän—march.

Chamberlain, A. F. Primitive Woman as Poet. Különnyomat a Journ. of american Folk-Lore. 1903. okt.—decz. füzetéből.

Curtiss, S. J. Ursemitische Religion im Volksleben des heutigen Orients. — Ism. dr. Kmoskó Mihály. Magy. Sion 72. l.

Dorsey, George A. Traditions of the Skidi Pawnee. Boston, New-York, Houghton, Mifflin & Co. (8-r.)

Ehrenreich, P. Die Ethnographie Südamerikas im Beginn des XX. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der Naturvölker. (Archiv f. Anthrop. N. F. III. Bd. 1.)

Festetics de Tolna, R. Vers, l'écueil de Minicoy après huit ans dans l'océan Pacifique et Indien à bord du yacht „le Tolna“. Paris, Plon-Nourrit. (8-r. 401 l.) 20 fr.

Festetich. Chez les Cannibales. Paris 1903. — Ism. Schwarz Ármin. P. Lloyd 52. sz.

Fritsch, Gustav. Ägyptische Volkstypen der Jeztzeit. Wiesbaden. C. W. Kreidel. (4-r.)

de Goeje, M. J. Mémoire sur les migrations des Tsiganes à travers l'Asie. 1903. — Ism. Zr. Budap. Szemle 117. köt. 331. l.

Goldziher, Ignaz. Orientalische Baulegenden. Globus 86. Bd. 6. sz.

Hahn, C. v. Neues über die Kurden. Globus 86. 2. sz.

Held, T. v. Märchen und Sagen der afrikanischen Neger. Mit einer Einführung von General v. Liebert. Jena, H. W. Schmidt. (8-r. XIV, 202 l.) 3 Mk.

Henning, Charles L. Die sumerische Grundlage der vorderasiatischen Schöpfungssage. Globus 86. 3., 4. sz.

Henry, V. La Magie dans l'Inde antique. Paris. 1904. — Rövid ism. Magy. Zsidó Szemle 197. l.

Hommel, Dr. Fritz. Grundriss der Geographie und des alten Orients. 1904. — Ism. Munkácsi Bernát. Ethnogr. 433—438. l.

Howitt, A. W. The native tribes of Southeast Australia. London, Macmillan. (8-r. 836 l.) 21 sh.

A japánok vallásai. Brassói Lapok 83. sz.

Kramař, Ph. C. Karl. Über die sumerisch-gruzinische Sprachenheit. Prag. Selbstverl. (8-r.)

Lang, Dr. Alois. Buddhismus. Moravská Ostrava. 1904. Str. 134. 8°.

Lauterer, Dr. Joseph. Japan. Das Land der aufgehenden Sonne einst und jetzt. Leipzig. O. Spamer. (8-r. V, 407 l.) 7 Mk.

Leist, Arthur. Das georgische Volk. 1903. — Ism. Seidel H. Globus 85. köt. 96. l.

Luschan, F. v. Einige türkische Volkslieder aus Nordsyrien und die Bedeutung phonographischer Aufnahmen für die Völkerkunde. Zeitschr. f. Ethnol. 177—202. l.

Majláth Géza gróf. Kinai karczolatok. Nógrádi Lapok 10. sz.

Marmorstein Arthur. Az ékiratok „kumani" népéről. Keleti Szemle 288. l.

Merker, M. Die Masai. Ethnogr. Monographien eines ostafrikanischen Semitenvolkes. Berlin, D. Reimer. (4-r.)

Munkácsi, Bernhard. Ältere Berichte über das Heidenthum der Wogulen und Ostjaken. Keleti Szemle 56. 204. l.

Nassau, Robert Hamill. Fetichism in West-Africa. Forty Year's observation of native customs and supertitions. London, Duckworth. (8-r. XVII, 389 l.) 7 sh. 6 d.

Ottmann, Victor. Von Marokko nach Lappland. Berlin u. Stuttgart, W. Spemann, (8-r. VI, 255 l.) — Ism. Globus 85. köt. 97. l. — Liter. Zentr. Bl. 43. sz. 1425. hasáb.

Panhuis, L. C. v. Beiträge zur Ethnographie, Linguistik und Entdeckungsgeschichte Amerikas. Haag. (8-r.)

Patkanow, S. Geographie und Statistik der Tungusenstämme Sibiriens, nach den Angaben der Volkszählung 1897. Keleti Szemle 36. 185. l.

Pénzes József. Annamita mesék. Magyarország 309. sz.

Preuss, Th. Phallische Fruchtbarkeitsdämonen als Träger des altmexikanischen Dramas. (Különnyomat az Archiv f. Anthropologie N. F. I. köt.-ből.)

Preuss K. Th. Der Ursprung der Menschenopfer in Mexiko. (Globus 86. köt.)

Pröhle Vilmos. Baskir nyelvtanulmányok. Keleti Szemle 228. l.

Rijnhart, Dr. Susie C. Wanderungen in Tibet. Calw u. Stuttgart. (8-r. 278 l.) 2 Mk. — Ism. S. Globus. 85. köt 64. l.

Sapper. Der gegenwärtige Stand der ethnographischen Kenntnis von Mittelamerika. Archiv f. Anthrop III. 1.

Schmidt, Hubert. Troja—Mykene. Ungarn. Zeitschr. f. Ethnologie. 608—656. l.

Schmidt, Rich. Liebe und Ehe im alten und modernen Indien. (Vorder-, Hinter-, und Niederländisch-Indien,) Berlin, H. Barsdorf. (8-r. VII, 571 l.) 10 Mk.

Seler, Eduard. Gesammelte Abhandlungen zur amerikanischen Sprach- und Altertumskunde. II. Bd. Berlin, A. Asher u. Co. (8-r. 1107 l.) — Ism. Strebel W. Mitteil. d. Anthrop. Ges. Wien. 390—392. l.

Sirelius, U. T. Ornamente auf Birkenrinde und Fell bei den Ostjaken und Wogulen. Helsingissä. (Leipzig, O. Harrasowitz.) (2-r. XVI, l. + 49 tábla.) 8 Mk.

Šmidt, P. Ju. Strana Utrennjago Spokojstvija. Korea i jeja obitateli. S 22 risunkami i kartoju. Izd. O. N. Popovoj. Spb. 1904. (8°. 108 l.) 60 kop. — Ism. B. Vl. Etnografičeskoe Obozrj. God 16. Kn. LXI. 198. l.

Šternberg, L. Giljaki. I. Territorija Izolirovannost v lingvističeskom otnošenii. Proischoždenie. II. Okružajaščij mir. Tip. Vnješnij byt. III. Sistema rodstva. Normy braka i vlianie ich na semejno-rodovoj stroj. IV. Njekotorie vyvody iz norm giljackago braka. Etnografičeskoe Obozrjenie. God 16, Kn. LX. 1—42. l. V. Religija giljakov. U. o. God. 16. Kn. LXI. 19—55. l.

Fronnier. Die Durchquerung Tibets seitens der Jesuiten Johannes Grueber und Albert de Dorville im Jahre 1661. Ztschr. d. Ges. f. Erdk. Berlin 5. sz.

Uchtomskij, Kn. Espér. Iz oblasti lamaizma. K pochodu angličan na Tibet. Spb. 1904. (8°. 129 l.) — Ism. B. Vl. Etnogr. Obozr. God. 1904. Kn. LX. 144—147. l.

Wehrli, H. J. Beitrag zur Ethnologie der Dhingpaw (Kachin) von Ober-Burma. (Intern. Arch. f. Ethnographie. Suppl. zu. Bd. XVI.) Leiden Brill. (4-r. 16, 83 l) 3 fl. 50.

Összeállította: *Hellebrant Árpád.*

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1905 október hó 18-án a M. Tudom. Akadémia üléstermében tartott választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Szalay* Imre elnök, *Munkácsi* Bernát alelnök, *György* Aladár alelnök, *Sebestyén* Gyula főtitkár, *Herrmann* Antal titkár, *Feichtinger* Győző pénztáros, *Mader* Béla ellenőr, *Almássy* György, *Bátky* Zsigmond, *Vikár* Béla, *Balásy* Dénes, *Bán* Aladár, *Pápay* József, *Nagy* Géza, *Solymossy* Sándor és *Kolumbán* Samu választmányi, valamint *Klein* Samu r. tag, jegyző *Ernyey* József.

A felolvasó ülésen *Vikár* B. bemutatja a Szőcs Marcsáról szóló népballada keletkezése és fejlődéséről szóló tanulmányát.

Ezután zárt választmányi ülés következett.

Főtitkár: 1. ajánlja, *hogy azok, a kik a társaságnak még nem tagjai, folyóiratunknak közleményeket küldenek be, belépésre szólitandók fel, s ha be nem lépnének, az illetőket egy évre előfizetőknek tekintjük, cikkeikért a honoráriumot egy évi tagsági díj levonásával utaljuk ki.* Részletesen megokolt indítványát a választmány elfogadja s kimondja, hogy az új rend 1906. január 1-vel indul meg. 2. A dévai régész. társulat jubiláris ülésére szóló meghívás tudomásul vétetik azzal, hogy *Herrmann* Antal titkár a Társaság képviseletében üdvözölje a jubiláló társulatot. 3. A téli népszokások bemutatására kiküldött bizottság, *Semayer*, *Vikár*, *Sebestyén* és *Herrmann* tárgyalták a kivitel nehézségeit. Az ideiglenes megbeszélést a választmány tudomásul veszi ugyan, de felkéri a kiküldött tagokat, hogy az ügyről mielőbb részletes jelentést tegyenek. 4. Az elnök indítványára a választmány kimondja, hogy a folyóirat ez évi utolsó számában új tagjegyzéket ád ki, melynek összeállítására a pénztárost kéri fel.

A pénztáros bemutatja havi jelentését, mely szerint a takarékpénztári forgalom 5518 K 45 f. Pénztári maradvány 2486 K 64 f. Rendelkezésre áll 108 K 73 f. Jelentése kapcsán megjegyzi, hogy a hátralékos tagdíjakat postai megbízás útján fogja behajtani. Tagajánlásra térve, a pénztáros jelenti, hogy *Sztripszky* H. r. tag ajánlatára tagokul jelentkeztek a következő kolozsvári lakosok: *Györke* Margit tanárj., *Elekes* S. tanárjelölt, *Telkes* B. unit. theol. és *Nagy* Andor tanárjelölt. *Sebestyén* Gy. főtitkár ajánlatára: *Réthei Prikkel* Marián tanár, Kőszeg, *Bartók* Gy. Kolozsvár és *Jeszenszky* J. közjegyző, Bpest. *Péterfi* M. r. tag ajánlatára: *Csőcz* Gábor tanító, Alpestes és *Juhász* J. tanító, Türe. *Katona* Lajos vál. tag ajánlatára: *Gálos* Rezső tanárjelölt, Bibarczfalva. *Ernyey* József jegyző ajánlatára: dr. *Varró* István ügyvéd, Bpest és *Maróti Rintel* Géza szobrász, Bpest. Egyhangúlag megválasztatnak, a taggyűjtőknek pedig a választmány jegyzőkönyvileg köszönetet mond.

K. m. f. Dr. *Munkácsi* Bernát alelnök s. k. Hitelesítik: *Vikár* Béla s. k., *Pápay* József s. k., *Ernyey* József jegyző s. k.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TAGJEGYZÉKE AZ 1905. ÉV VÉGÉN.

Tiszteletbeli tagok:

Andrian-Werburg Ferdinánd báró, Alt-Aussee.
† Bastian Adolf.
Biró Lajos, Bpest, VIII., Illés-u, 4.
Csáky Albin gróf, v. b. t. t., Bpest, VI. Andrássy-út 114.
5 Gyulai Pál, főrendiházi tag, ny. egy. tanár, Bpest, VIII., Baross-u. 17.
† Jókai Mór dr.
Keller Ottó, Prága. Kreutzherrenplatz
Lenz Oszkár, Prága. Universität.
Radloff Vilmos, Szentpétervár.
10 † Tomaschek Vilmos.
† Virchow Rudolf.
Vámbéri Ármin, Bpest.
Wlassics Gyula dr., v. b. t. t., Bpest, VIII., Eszterházy-ú. 24.
Zichy Jenő gróf, v. b. t. t., Bpest, VI., Rózsa-u. 61.

Külső tagok:

Aspelin J. Reinhold, Helsingfors.
Braun Dániel, Helberug.
Katanoff Miklós, Kazan.
Krohn Károly, Helsingfors.
5 Krausz Fr. S. dr., író, Bécs, VII., Neustifgasse 12.
Miletič Ljubomir, Sophia.
Paasonen Henrik, Helsingfors.
Ryberg Károly, Koppenhága.
Schuhardt Hugó, Grácz.
10 Schwindt Tivadar, Helsingfors.
Setälä Emil, Helsingfors.
Šišmanov Iván, Sophia.
† Ujfalvy Károly.

Alapító tagok, rendes tagok és előfizetők:[1]

Abrudbányai áll. el. isk., Alsófehér m.
Ágai Adolf dr., szerkesztő, Bpest, Athenaeum.
Ágner Lajos dr., tanár, Jászberény
Alapy Gyula, megyei főlevéltáros, Komárom.
5 Áldásy Antal dr., egyetemi magántanár, magy. nemz. múzeumi őr, Bpest, I.. Krisztina-u. 10.
Alexander Bernát dr., egyetemi tanár, Bpest, IV.. Ferencz József-rakpart 27.
Alexics György dr., tanár, Bpest. V.. Keleti Kereskedelmi Akadémia. Vál t.
Almásy György, dr., földbirtokos, Borostyánkő, Zala m.
Alsó-kubini áll. el. isk., Árva m.
10 Alsó-szováti áll. el. isk.. Kolos m.
Ambrus Antal, áll tanító, Kudsir, Hunyad m.
Andrásy Károly. tanár, Marosvásárhely, Maros-Torda m.
Angyal Dezső, igazgató, Bpest, I., Gellérthegy, Ménesi-u. 45.
Apponyi Sándor gr., Lengyel, Tolna m.
15 Aradi áll. tanítóképző.
Aradi gimnáziumi tanári könyvtár.
Aradi Kölcsey-Egyesület.
Arad szab. kir. város közönsége a. t. (100 kor.)
Aranyosmaróthi áll. el. isk. Bars m.
20 Árvai Ignácz, tanító, Bodrog, Somogy m.
Asbóth János, képviselő, Videfalva, u. p Losoncz.
Árvai közbirtokossági uradalom. Arva-Váralja a t. (100 kor.).
Auer Róbert, Bpest. V., Eötvös-tér 2. a. t. (100 kor.).
Babics József, urad. igazgató, Zsombolya, Torontál m.
25 Bábolnai ménes-int. isk. népkönyvtára.
Bachát Dániel, ev. püspök, Bpest, VIII., Kerepesi-út, Luther-udvar.
Bács-Bodrog-vármegyei Történelmi Társulat, Zombor.
Bácsfalvi áll. elemi isk., u. p. Türkös Brassó m.

[1] Az alapító tagok nevei kövér betűkkel jelöltettek meg.

Bajai áll. tanítóképző, Bács-Bodrog m.
30 Baksay Sándor, ev. ref. esperes, Kun-Szt.-Miklós, Pest. m.
Balassa József dr., tanár, Bpest, VII., Kertész-u. 33. Vál. t.
Balassagyarmati főgimn.
Balásy Dénes, keresk. isk. tanár, Bpest, VII., Rottenbiller-u. 10. Vál. t.
Balatonfüredi gazd. felső népisk. Veszprém m.
35 Balatoni Múzeum-Egyesület, Keszthely, Zala m.
Balla Sándor, Bpest., II., Mérleg-u. 13. II. a. t. (100 kor.)
Ballagi Aladár dr.. egyet. tanár, Bpest, IX., Kinizsy-u. 29.
Balogh Pál, hirlapíró, Bpest, VII., Damjanics-u. 46. I. 8.
Baloghy Dezső, Balassagyarmat. Nógrád m.
40 Bán Aladár dr., tanár, Bpest, VIII. áll. főgimn.
Bánffyhunyadi áll. elemi isk., Hunyad m.
Bánóczi József dr., igazgató, Bpest, VIII., Rökk Szilárd-u. izr. tanítóképző.
Baranyasellyei Kaszinó. Baranya m.
Barátosi Balogh Benedek, főv. tanító, Bpest. I. Költő-u. 17.
45 Baróti Lajos dr., ny. főreálisk. tanár, Almádi. Veszprém m. Vál. t.
Barta Sándor dr., Bpest. IV., Reáltanoda-u. 5. a. t. (200 kor.).
Bartal Antal, igazg., Haraszti. Pest m.
Bártfai áll. főgimn.
Bartha József dr., főgimn. tanár. Bpest. VIII. ker. főgimn.
50 Bartók György ifj., tanárjelölt, Kolozsvár, Király-u. 51.
Bátky Zsigm. dr.. m. nemz. múzeumi s.-őr, Bpest, IX., Csillag-u. 3. Vál. t.
Békefi Remig dr.. egyet. tanár, Bpest, VIII., József-u. 4.
Bellosics Bálint, tanár, Baja, Bács-Bodrog m. Vál. t.
Beluleszkó Sándor, magy. nemz. múzeumi s.-őr, Bpest, IX., Csillag-u. 3.
55 Benedek Elek, író, Bpest, VII., Vörösmarty-u. 19.
Benkóczy Emil, tanárj.. Bpest, I., Pálya-u. 11.
Beöthy Zsolt dr., min. tanácsos, egyet. tanár, főrendiházi tag, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
Berczeller Imre dr., orvos, Bpest, IV., Deák-tér 1.
Beregszászi áll. el. isk., Bereg. m.
60 Beregszászi áll. gimn.
Beretzky Endre dr., orvos, X., Kőbánya.
Berger Mór, Mercurbank tisztviselője, Bpest, Fürdő-u. 3.
Bernáth Lajos. tanár, Halas, Pest m.
Beerz Nagy János dr., kir. tanf. tollnok, Lugos.
65 Berzeviczei áll. elemi iskola, Sáros m.
Berzeviczy Albert dr., v. b. t. t., a m. tud. akadémia elnöke, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
Beszterczei áll. el. isk., B.-Naszód m.
Beszterczei polg. fiúisk., B.-Naszód m.
Beszterczenaszód-várm. Általános Tanító-Egyesület, Besztercze.
70 Bilkei áll. el. isk., Bereg m.
Binder Jenő, reálisk. tanár, Brassó.
Birkás Géza dr., tanár, Bpest. IX., Lónyai-u. 20., fsz. 3.
Bodola Sándor, tanár, Sepsi-Szt-György, Háromszék m.
Bodolai áll. elemi iskola, Háromszék m.
75 Bogisich Mihály, püspök, Esztergom.
Bohrandt Lajos, Eperjes. Sárosm.
Borbély Sándor, igazg., Vácz, Pest m.
Borgóbeszterczei áll. elemi iskola, Beszterce-Naszód.
Borovszky Samu dr., akadémiai irodaigazgató, Bpest, a. t. (*) Vál. t.
80 Borsodmegyei Általános Tanítóegylet.
Borszéki áll. el. isk., Csík m.
Brádi g.-kel. román gimn., Hunyad m.
Brankovics György, szerb metropolita, Karlócza, Szerém m. a. t. (100 kor).
Brassói áll. el. isk.
85 Brassói áll. keresk. Akadémia.
Brassói Magyar Kaszinó.
Brassói róm. kath. főgimn.
Brázay Zoltán, nagykereskedő, Bpest, IV., Múzeum-körút 23. a. t. (100 kor.).
Bresztovszky Ernő bölcselethallg., Bpest, VII., Dembinszky-u. 33, III. 32.
90 Breznóbányai áll. el. isk., Zólyom m.
Brózik Károly, tanár, Bpest, I., Krisztina-körút 53.
Brüll Alfréd, Bpest. VI., Andrássy-út 9.
Budaházy József, néptanító, Petőszinnye, u.p. Bööd, Abauj-Torna m.
Budai Paedagogium, I., Győri-út 9.
95 Budai Paedagogium Ifj. Könyvtára, I. Győri-út 9.
Budapest székesfőváros könyvtára a. t. (100 kor.).
Budapesti I. ker. főgimn.. Várfok-u. 14.
Budapesti I. ker. fels. leányisk.
Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző, Csalogány-u. 43.
100 Budapesti II. ker. közs. polg. leányisk. II, Battyányi-u. 10.
Budapesti III. ker. áll. főgimn.
Budapesti Egyetemi Könyvtár. IV.
Budapesti kegyesrendi főgimn., IV., Városháztér 4.
Budapesti IV. ker. közs. felsőbb leányisk. Váczi-u.
105 Budapesti V. ker. áll. főgimn. tanári könyvtára, Markó-u. 31.
Budapesti V. ker. áll. főreálisk, Markó-u. 20.
Budapesti VI ker. áll. gimn., Lovag-u. 18.
Budapesti VI. ker. felső keresk. isk., Nagymező-u. 1.
Budapesti VI. ker. áll. főreáliskola, Bulyovszky-u 22.
110 Budapesti VI. ker. áll. főreálisk. ifj. könyvtára.
Budapesti felső építő-ipariskola, Bpest., VII., Csömöri-út 74.

Budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimn. VIII. Trefort-u. 3.
Budapesti VIII. ker. áll. főgimn., Tavaszmező-u.
Budapesti VIII. ker. polg. fiuisk., Német-u.
115 Budapesti VIII. ker. közs. Rökk Szilárd-u. elemi iskola.
Budapesti Eötvös kollégium, IX. Csillag-u. 8.
Budapesti Könyvtár-Egylet, Bpest, II., Fazekastér 5.
Budapesti orsz. rabbiképző-int. VIII., Bérkocsis utcza.
Budapesti orsz. izr. tanítóképző, VIII., Rökk Szilárd-u. 26.
120 Bünker Rajmund, tanító, Sopron.
Christian Antal, ügyvéd, Pancsova, Torontál m.
Csaczai áll. el. isk., Trencsén m.
Csabrendeki áll. el. isk., Zala m.
Csanádmegyei Tanító-Egyesület, Makó.
125 Csánki Dezső dr., levéltárnok, Bpest, Orsz. Levéltár.
Csányi Andor, közjegyző, Nagy-Szalonta.
Csányi Károly, orsz. m. iparműv. múzeumi őr, Bpest, VIII., Német-u. 22.
† **Császka György**, a. t. (100 kor.).
Csiki Ernő. múz. őr, Bpest, VIII. M. N. Múzeum.
130 Csiky János, zeneszerző, Bpest, VI., Teréz-körút 5. fsz. 2.
Csongrádmegyei tanító egylet.
Csongrád vármegye törvényhatósága, a. t. (200 kor.).
Csongrádi áll. el. isk
Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat Szentes.
135 Csopey László, tanár, Bpest, II. Halász-u. 1. III. 12.
Csősz Gábor, Alpestes, u. p. Csernakeresztúr, Hunyad m.
Csúra Kamenkó, tanító, Zsablya, Bács-Bodrog m.
Csurgói ev. ref. főgimn. tanári kara, Somogy m.
Czambel Samu dr., min. titkár, Bpest, VII., Izabella-u. 61.
140 Czárán Gyula földbirtokos, Mennyháza, Arad m.
Czettler Jenő dr., min. s. fogalmazó, Bpest, VII., Aréna-u. 54.
Czimmermann Pál, kegy r. tanár, Szeged.
Czegléd-berczeli áll. el. isk. Pest m.
Czeglédi áll. gimn., Pest m.
145 Czirbusz Géza dr., tanár, S.-A.-Ujhely.
Dancses János, esperes, Páka, Zala m.
Deák Jenő dr., orvos, Tapolcza, Zala m.
Debreczen szab. kir. város, Hajdu m. a. t. (100 kor.).
Debreczeni keresk. akadémia, Hajdú m.
150 Debreczeni ref. főgimn. Hajdú m.
Déchy Mór, Bpest, VI., Aradi-u. 70.
Deési főgim. Szolnok-Doboka m
Delmár Emil dr., Bpest, V., Széchenyi-tér 8.
Dénes Tibor, Bpest, V., Akadémia-u.
155 Dévai áll. főreálisk., Hunyad m.
Dévai áll. főreáliskola ifj. önképzőköre, Hunyad m,
Dévai áll. tanítóképző, Hunyad m.
Dévai tanítóképző ifj. önképzőköre, Hunyad m.
Diamandi Mihály, tanító, Farkasd, u. p. Perlasz, Torontál m.
160 Dicső-szent-mártoni áll. el. iskola Kis-Küküllő. m.
Dirner Gusztáv dr., egy. tanár, a bpesti m. kir. bábaképző igazg., Bpest, IV., Kigyótér 1. II.
Divald Kornél író, Bpest, VIII., Rökk Szilárd-u. 11. II. 1.
Dobay János, könyvkereskedő, Gyula, Békés m.
Dobsinai polg. fiúisk. Gömör m.
165 Domanovszkzky Sándor dr, tanár. Bpest, V., keresk. akad.. Alkotmány-u.
Dorner János, tanító, Temes-Kutas, Temes m.
Dorozsmai áll. el. isk. Csongrád m.
† **Dunkel V. K.**, a. t. (100 kor.).
Éber László dr., múzeumi őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum.
170 Ebner Lajos, képíró, Bpest, I., Várkert-bazár.
Egri áll. főreálisk. Heves m.
Elek Zoltán, Rozsnyó, Rákóczi-tér.
Elekes Antal, tanárjelölt, Kolozsvár, Bocskai-u. 7.
Éles József, borbélymester, Bpest. IX.. Lónyai-u.
175 Entz Géza dr., egyet tanársegéd. Bpest, VIII., Tisza Kálmán-tér 10.
Eötvös Károly ügyvéd, Bpest, V.. Fürdő-u. 4.
Eötvös Károly Lajos, tanfelügyelő, Szolnok, Jász-N.-K.-Szolnok m.
Eperjesi kir. kath. főgimn.
Eperjesi ág. h. ev. kollégium. Sáros m.
180 Eperjesi áll. tanítónőképző, Sáros m.
Eperjesi «Széchenyi-Kör», Sáros m.
Erdélyi Pál dr, könyvtár-ig., Kolozsvár, a. t. (100 kor.). Vál. t.
Erdőszentgyörgyi áll. el. iskola, Maros-Torda m.
Erődi Béla dr., udv. tan., főigazgató, Bpest, VII., Damjanics-u. 44.
185 Ernyei József, m. nemz. múz. gyakornok, Bpest, IX., Csillag-u. 3. Könyvtárnok.
Erzsébetvárosi áll. el. isk., Kis-Küküllő m.
Erzsébetvárosi áll. főgimn.
Esztergom szab. kir. város könyvtára.
Esztergomi főgimn. tanári könyvtár.
190 Faragó Alfréd, tanárj., Bpest, VII., Hermina-út 35.
Faragó Ödön. Bpest, VI., Kemnitzer-u. 30.
Farkas Ignácz, tanító. Vásáros-Dombó, Baranya m.
Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentes, Csongrád m.
Fehérmegyei Tanító Testület, Székes-Fehérvár.

195 Fehér Sándor, körjegyző, Köves-Kálla, Zala m.
Fehértemplomi áll. el. isk. Temes m.
Feichtinger Győző, tanár, Bpest, VII., Arena-ú. 15. Pénztáros.
Fejér Jenő, zeneszerző, Bpest, V., Mária-Valéria-u. 17. a. t. (100 K.).
Fejérpataky László dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., M. N. Múzeum.
200 **Fekete József**, író, Bpest, V., Szabadság-tér 10. a. t. (100 kor.).
Felber János, plébános, Páli. Sopron m.
Felvinczi áll. el. isk., Torda-Aranyos m.
Felsővisói áll. el. isk., Mármaros m.
Ferenczy Gyula, akad. igazgató, Debreczen, Hajdú m.
205 Festetics Rudolf gróf, Bécs, Valeriestrasse 46.
Feszty Árpád, képíró, Bpest, VI., Bajza-u. 21.
Fialowski Lajos dr., tanár, Bpest, V., ker. gimnázium.
Fiók Károly dr., tanár, Bpest, IX., Csillag-u. 6. Vál. t.
Firczák Gyula püspök, v. b. t. t., Ungvár, a. t. (100 kor.).
210 Fischer Károly Antal, vasúti tisztviselő, Rákospalota-Ujfalu, Pest m.
Fogarasi áll. el. isk.
Fogarasi áll. főgimnázium.
Forintos Nándor, közs. jegyző, Szulok, Somogy m.
Fraknói Vilmos dr., püspök, Róma, Quartiere Villa Patrici.
215 Fränkel Bertalan dr., ügyvéd, Bpest, V., Géza-u 5.
Frank Zoltán, tanárjelölt, Bpest, I., Győri-u. 13.
Frecskay János, Bpest, I., Lovas-út 16.
Fülöp Gyula, néptanító, Nagyvenyim, u. p. Herczegfalva, Fehér m.
Gálffy Ignácz, igazgató, Miskolcz, Borsod m.
220 Galgóczy Elemér, m. á. v. főmérnök, Bpest, V., Sziget-u. 6.
Galgóczy János, Bpest, IV., Szerb-u. 2.
Gálos Rezső, tanárjelölt, Biharczfalva, Udvarhely m., u. p. Barot, Háromszék m.
Garda Samu dr., tanár, Bpest, VII., Damjanics-u. 44.
Gárdonyi Albert dr., sz. főv. könyvtártiszt, Bpesf, IV., közp. városház.
225 Gárdonyi Géza, író, Eger, Heves m.
Geőcze Sarolta, igazgatónő, Bpest. VII., Damjanics-u. 28/a.
Gerecze Péter dr., tanár, Bpest, VI. ker. reáliskola.
Gerencsér István, tanítóképzői tanár, Kolozsvár.
Ghyczy Elemér, gazdálkodó Nagy-Igmánd, Komárom m.
230 Giesswein Sándor dr., kanonok, Győr. Vál. t.
Girálti áll. elemi isk. Sáros m.
Glatt Adolf, tanító, Bonyhád, Tolna m.
Gohl Ödön, m. n. múzeumi őr, Bpest. VIII., M. N. Múzeum.
Goldziher Ignácz dr., egyet. tanár, Bpest, VII., Holló-u. 4. Vál. t.
235 Gombócz Zoltán dr., tanár, Bpest, VI., Hunyadi-tér 11. II.
Gosztony László, plébános. Csány, Zala m.
Göbel Károly, néptanító, Szulok, Somogy m.
Gömöry Sándor, üzl. főnök, Bpest, IX., Tüzoltó-u. 22.
Gönczi Ferencz. kir. segédtanfelügyelő, Bpest, II, Csónak-u. 13. I. 4. Vál. t.
240 Groh István, tanár, Bpest, Iparműv. múz., IX., Üllői-út.
Guttenberg Pál, igazgató, Bpest, VI., Teréz-körút 31. II.
Gyárfás I. Tihamér dr., tanár, Brassó.
Gyarmathy Zsigáné, Bánffy-Hunyad.
Gyertyánffy István, kir. tanácsos, igazgató, Bpest, I., Gellérthegy.
245 Gyöngyösi áll. el. isk.
Gyönki ev. ref. gimn.
Győrffy István, tanárj., Kolozsvár, Egyetem.
György Aladár, Bpest, II., Zsigmond-u. 1., II., 15., a. t. (100 kor.) Alelnök.
György Lajos, gimn. tanár, Losoncz, Nógrád m.
250 Győri áll. főreáliskola.
Győri áll. polg. leányisk.
Győri áll. tanítónőképezde.
Győri polg. fiúisk.
Győrszigeti áll. el. isk., Győr m.
255 Györke Margit, tanárj., Kolozsvár, Szappan-u. 7.
Gyulafehérvári r. kath. főgimn., Alsó-Fehér m.
Gyulai Ágost dr., tanár, Bpest, I., Logody-u. 33.
Gyulai Pál, főrendiházi tag, egyet. tanár, Bp st, VIII., Baross-u. 17., a. t. (100 kor.).
Hadzsics Antal, író, Ujvidék, Bács-Bodrog m.
260 Hajdunánási ev. ref. gimn. Hajdu m.
Hajtmann Etelka, polg. leányisk. tanítónő, Szászváros, Hunyad m.
Halasi főgimn.
Halász Gyula főreálisk. tanár, Brassó.
Hampel József dr., udv. tanácsos, egyet. tanár. Bpest, VIII., N. Múzeum.
265 Harmath Lujza, Moson, u. p. Nyárád-Szereda, Maros-Torda m.
Hársing István, kegy. r. tanár, Bpest, IV., Városház-tér 4.
Hathalmi Gabnay Ferencz, főerdész, Bpest, I., Mozdony-u. 10.
Hatvani Deutsch József, gyáros, Bpest, VI., Eötvös-u. 13.
Hatvani áll. el. isk., Heves m
270 Hegedeös Miklós, főmérnök, Pozsony, Justi-sor 5.
ifj. Heidlberg Mór, Bpest, V., Nagy-korona-u. 4. a. t. (100 kor.).
Hellebrant Árpád, Bpest, V., Akadémia-palota.
Heller Bernát dr., tanár, Bpest, II ker. főreálisk.

Helsingforsi Ethnographiai Múzeum.
275 Herendi áll. el. isk., Veszprém. m.
Heinrich Gusztáv dr., min. tan., egyet. tanár, a m. tud. akadémia főtitkára. Bpest, V. Akadémia.
Herrmann Antal dr. igazgató. egyet. magántanár, Bpest. I., Győri-u. 13. a. t. Titkár.
Herrmann Antalné, Albertfalva, u. p. Budafok, a. t.
Herman Ottó, Bpest, VIII., József-körút 65. a. t. (100 kor.).
280 Heuberger Rezső, tanár, Bpest, II., Zsigmond-u. 7.
Hild Viktor, szerkesztő, Jászberény, Jász-Nagy-Kún-Szolnok m.
Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnáziumi könyvtár. Csongrád m.
Hoitsy Pál, Bpest. IX., Ferencz-körút 36.
Holczmann Ignácz, tanító, Torzsa, Bács-Bodrog m.
285 Homicskó Athanáz, festőművész, Bpest, Mátyás-tér 5. h.
Homoródalmási áll. elemi iskola, Udvarhely m.
Hontmegyei Múzeum Társaság.
Horger Antal, tanár, Brassó.
Hornig Károly br., püspök, v. b. t. t., Veszprém, a. t. (100 kor.).
290 Hornyánszky Aladár, theol. tanár, Pozsony.
Hornyánszky Gyula dr., egyet. m. tanár, Bpest, VII., Damjanics-u. 39.
Hornyánszky Viktor, Bpest, V., Akadémia-u. 4.
Horgosi áll. el. isk., Csongrád m.
Horváth Czirill dr., egyet. magántanár, Bpest, IV.. Reáltanoda-u. 7.
295 Hubert Emil dr., Bpest, VIII., Nemzeti Múzeum.
† **Hunfalvy Pál**, főrendiházi tag, a. t. (100 kor.).
Hunyad vármegye törvényhatósága, Déva, a. t. (100 kor.)
Huszka József, tanár, Bpest, IX., Fővámház-tér 10. Vál. t.
Iluszti állami elemi isk. Máramaros m.
300 Iparművészeti Múzeum. Bpest, Üllői-út.
Irczing Ferencz, tanárj., Bpest, Győri-u. 13.
Istvánffy Gyula, igazgató, Breznóbánya, Zólyom m. Vál. t.
Ivánffy István, keresk. akad. hallg., Bpest, V., Kálmán-u. 6.
Ivánka Imre, joghallg., Dolány, u. p. Széchény.
305 Jakab József, polg. isk. tanár, Dobsina, Gömör m.
Jancsó Benedek dr.. tanár, Bpest, VIII., Hernád-u. 54. Vál. t.
† **Jankó János** dr., a. t. (100 kor.).
Jászberényi főgimnázium. Jász-Nagykún-Szolnok m.
Jász-Nagykún-Szolnok vármegye törvényhatósága a. t. (100 kor.).
310 Jászó-mindszenti áll. el. iskola Abauj-Torda m.
Jeszenszky István dr., kir. közjegyző, Bpest, IV, Koronaherczeg-u. 3. I.
Joannovics György, nyug. államtitk r, Bpest, VII., Király-u. 57., a. t. (100 kor.).
† **József királyi herczeg**, a. t. (100 kor.).
Juhász István, p. és t. főtiszt, Bpest, VIII., Vas-u. 15/b.
315 Juhász József, áll. el. isk. igazg., Türe, u. p. Magyargorbó, Kolos m.
Kaas Ivor br., Bpest, IV., Kecskeméti-u. 7.
Kada Elek. polgármester, Kecskemét Pest m. Vál. t.
Káldy József, tanító, Veszprém-Harsány, Veszprém m.
Kálmány Lajos. lelkész, Csanád-Palota, Csanád m. Vál. t.
320 Kalotaszentkirályi áll. el. isk., Kolozs m.
Kanyaró Ferencz, főgimn. tanár, Kolozsvár.
Kaposvári áll. el. isk., Somogy m.
Kaposvári áll. főgimn. Somogy m.
Kapuvári polg. iskola. Sopron m.
325 Karácsonyi Béla, tanító. Esztergom.
Karácsonyi János dr., kanonok, Nagy-Várad. Vál. t.
Karánsebesi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
Karczag István. bérlő, Magyar-Egres, u. p. Hetes, Somogy m. a. t (100 kor.).
Karczagi ev. ref. főgimn., Jász-Nagykún.
330 Karczagi Petőfi-Önképzőkör.
Kardos Albert dr., tanár, Debreczen, Hajdu m.
Kardos Árpád szerkesztő, Bpest, VII., István-u. 17. III., 29.
Károlyfalvai áll. elemi isk., Temes m.
Gr. Károlyi Gyuláné, Károlyi Melinda grófnő Arad-Mácsa, a. t. (100 kor.).
335 **Kassa szab. kir. város**, Abauj m. a. t. (100 kor.).
Kassai áll. iparisk., Abauj m.
Kassai kath. főgimn., Abauj m.
Kassai kir. jogakadémia. Abauj m.
Kassai Múzeum.
340 **Katona Lajos** dr., egyet. m. tanár, Bpest. Csalogány-u 43., a. t. (100 kor.). Vál. t.
Kecskemét th. város közönsége, Pest m. a. t. (100 kor.).
Kégl Sándor dr., földbirt., egyet. magántanár, Puszta-Szentkirály. u p. Laczháza, Pest m.
Keglevich Gábor gr., Egres-Káta, u. p. Nagy-Káta, Pest m.
Keleti Kereskedelmi Akadémia. Bpest, V., Alkotmány-u. 12.
345 Kepp Frigyes dr., tanár, Nagy-Szeben.
Képviselőházi Könyvtár. Bp. VIII.
Kertész József, tanár, N.-Kanizsa.
Keszthelyi premontrei társház. Zala m.
Kézdivásárhelyi áll. el. isk., Háromszék m.
350 Kézdivásárhelyi polgári fiúisk. Háromszék m.
Kézdivásárhelyi polg. leányisk. Háromszék m.
Késmárki áll. polg. fiú- és fels. keresk. isk., Szepes m.

Kézsmárki ev. lyceum. Szepes m.
Kilián Frigyes utóda, könyvkereskedő, Bpest, IV., Váczi-u. 28.
355 Kimnach Ödön, tanár, Karczag.
† **Király Pál**, a. t. (100 kor).
Kismartoni polg. isk., Sopron m.
Kis Márton, tanító, Salomvár. Zala m.
Kispesti áll. el. isk., Pest m.
360 Kispesti felső áll. elemi isk., Pest m.
Kisujszállási ev. ref. főgim. könyvtára, Jász-Nagykún-Szolnok m.
Kis-várdai áll. el. isk., Szabolcs m.
Klein Mihály. tanító. Felső-Terény, u. p. Gyügy, Hont m.
Klein Samu, polg. isk. igazg., Dobsina. Gömör m.
365 Koch Károly, min. könyvtáros Bpest,VIII., József-u. 32.
Kodály Zoltán, Bpest, II., Hunfalvy-u. 15.
Kohlbach Bertalan dr. tanár, Kaposvár, Somogy m.
Kohn Sámuel dr., főrabbi, Bpest, VII., Holló-u. 4.
Kolba Lajos, irodafőnök. X., Kőbánya.
370 **Kolozsvár szab. kir. város közönsége**, a. t. (100 kor.).
Kolozsvári áll. ipari szakiskola.
Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar.
Kolozsvári ev. ref. kollégium.
Kolozsvári r. k. főgimnázium.
375 Kolumbán Samu, tanár, Bpest, II., Zsigmond-u. 21., 5. Vál. t.
Komoroczy Miklós, Rozsnyó, Gömör m.
Kónyi Manó, Bp. II., Szalag-u. 9.
Kopics János, szobrász, Bpest. Kerepesi-u. 18.
Koritsánszky Ottó, gyógyszerész, Sopron.
380 Kóris Kálmán, tanár, Miskolcz.
Kormos Tivadar, egyet. gyakorn., Bpest, VIII., Egyet. földr. intézet, Sándor-u.
Korponai áll. el. isk., Hont m.
Kovách Aladár, megyei alleváltárn., Szegszárd. Tolna m.
Kovács Antal, tanár, Baja.
Kovács János, Szeged. Csongrád m. Bás-
385 tya-u. 15 II.
Kovács Kázmér, néptanító, Tisza-Süly, J.-Nagy-Kún-Szolnok m.
Kováts László, könyvtárnok, Bpest VIII., Nemzeti Múzeum.
Kovásznai áll. el. isk., Háromszék m.
Köpeséni áll. el. isk., Moson m.
390 Körmöczbányai áll. főreálisk., Bars m.
Körösi József dr., statiszt. int. igazg., Bpest, V., Vigadó., a. t. (100 kor.).
Kőrösi Sándor, tanár, Bpest, VII., Aréna-út 70
Kőrösszeg-Apáti község, u. p. Szakál, Bihar m.
Kőváry László, Kolozsvár.
395 Krasznai áll. el. isk, Szilágy m.
Krausz Sámuel dr., tanár, Bpest, I., Gellért-tér 3. Vál. t.
Kristóf Domokos, tanárjelölt, Kolozsvár.
Ifj. Kubinyi Miklós, uradalmi jogigazgató, Árva-Váralja, Árva m.
Kúnos Ignácz dr., Bpest., V., Alkormány-u. 11., a. t. (100 kor.) Vál. t.
400 **Kúnszentmiklósi ev. ref. főgimnázium**, Pest m. a. t. (100 kor.).
† **Kuun Géza gr. dr.**, a. t (100 kor)
Lähne Vilmos, főgimn. igazgató, Sopron.
Lajtaujfalui áll. el. isk. Sopron m.
Lakós Béla dr., ref. főgymn. tanár. Pápa. Veszprém m.
405 Lampérth Géza dr., orsz. levéltári fogalmazó Bp., I., Orsz. Levéltár.
László Gábor dr., kir. geologus, Bpest, VII., Stefánia-út 14.
Lázár Béla dr., tanár, Bpest, VII. ker. Barcsay-u. 5.
Lehoczky Tivadar, urad. főügyész, Munkács, Bereg m. Vál. t.
Leitersdorfer Béla, műépítész, Bpest, VII., Pálma-u. 10.
410 Lengyel Lajos p. ü. s-titkár, Nyitra.
Lengyel Sándor, tanító, Salgó, u. p. Salgó-Tarján, Nógrád m.
Lestyánszky Dezső, mérnök, Bpest, Kemnitzer-u. 22.
Leszik Károly, könyvkötő, Bpest, VIII., Szent-királyi-u. 13.
Lévay József, nyug. alispán, Miskolcz. Borsod m.
415 Liber József, tanf. tollnok, Bpest, VIII., Szentkirályi-u, 3.
Libertiny Gusztáv, tanfelügyelő, Galgócz. Nyitra m.
Lichtneckert József, kereskedő, Székesfehérvár.
Lilin József dr., ügyvéd, Bpest, VIII., Csepreghy-u. 1.
Lill Tivadar. Bpest. III., Lajos-u. 19.
420 **Lindenbaum Mór**, Bpest, IV., Deák-tér 6., a. t. (100 kor.).
Lippai áll. polg. és fels. keresk. isk., Temes m.
Lippich Elek dr., oszt. tan., Bpest, VII.,
Liptóujvári állami elemi iskola.
Liszt Nándor dr., orvos, Hajdútetétlen.
425 Litkey Menyhért, néptanító, Torna-Ujfalu, u. p. Torna, Abauj-Torna m.
Littke Arél, egyet. tanársegéd, Bpest., VIII., egyet. földr. intézet.
Lóczy Lajos dr., egyet. tanár, Bpest, Stefánia-út 22., II.
Losonczi főgimn. tanári könyvtár. Nógrád m.
Lósy József, tanár, Bpest, Rökk-Szilárd-utcza 31., I., 4.
430 Lőcsei áll. főreálisk., Szepes m.
Lőcsei kir. főgimn.
Lugosi áll. el. isk., Krassó-Szörény m.
Luttár Miklós, áll el. isk. igazgató, Fiume.
Mádi áll. el. isk., Zemplén m.
435 Madarassy László, tanárjelölt, Bpest, IX., Csillag-u. 3
Mader Béla, Bpest. Földmívelési Minisztérium. V Vál. t.
Magyar Mérnök-Építész-Egylet, Bpest, IV., Ujvilág-u. 2.
Magyarláposi áll. el. isk. Szolnok-Doboka m.

Magyar-óvári áll. el. isk., Moson m.
440 Magyar-világosi áll. el. isk., Arad m.
Magy. Kir. Technológiai Iparmúzeum, Bpest. VIII., József-körút 6.
Mahler Ede dr., egyet. magántanár, Bpest, IX., Ferencz-körút 24.
Majovszky Pál dr., min. s.-titk., IV., Zöldfa-u. 28.
Makói áll. főgimn., Csanád m.
445 Mangu Béla, megyei aljegyző, Nagy-Károly, Szatmár m.
Manyok Ferencz, tanító, Szakcs, Tolna m.
Marczali Henrik dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., József-körút 57.
Margalits Ede dr., egyet. tanár, Bpest, VIII., Vas-u. 15/a. Vál. t.
Margitai József, igazgató, Csáktornya, Zala m.
450 Marienescu Athanáz dr., kir. táblai biró, Nagy-Szeben, Szeben m.
Márki Sándor dr., egyet. tanár. Kolozsvár.
Markovits Kálmán, huszárszázados Cernowitz.
Marosujvári áll. el. isk., A.-fehér m.
Máramarosszigeti áll. el. isk.
455 Marosvásárhelyi ev. ref. kollégium, Maros-Torda m.
Maróti Rintel Géza, szobrász, Bpest. VIII., József-körút 57.
Marton József, m. n. múzeumi s.-őr, Bpest, VIII., M. N. Muzeum.
Medgyesi áll. el. isk., Bihar m.
Mednyánszky Dénes br., Bécs, VII., Schottenfeldg. 83., a. t. (120 kor.).
460 Medveczky Károly, plébános. Kelő, u. p. Geletnek. Bars m.
Melich János dr., Bpest, VIII., N Múzeum. Vál. t.
Mester Károly. Szentsimon, u. p. Felső-hangony, Gömör m.
Mezőbándi áll. el. isk., Maros-Torda m.
Mezőtelegdi áll. el. isk., Bihar m.
465 Mezőtúri ref. főgimn. J.-N.-K.-Sz. m.
Miavai áll el isk., Nyitra.
Mikszáth Kálmán, orsz. képviselő, Bpest, IX., Lónyai-u. 13.
Miskolczi Nemzeti Kaszinó, Borsod m.
Modern Filologiai Szeminárium, Bpest, IV., Központi egyetem.
470 Modori polg. isk., Pozsony m.
Mohl Adolf, esperesplébános, Tata, Komárom m.
Molecz Béla, tanár, Szentes, Csongrád m.
Molnár János, ev. ref lelkész, Erzsébetfalva.
Molnár Viktor, államtitkár, Bpest, V., Közoktatási Minisztérium.
Morelli Gusztáv, igazgató, Bpest, X. ker.
475 Kinizsi-uteza 31.
Mosoni áll. el. isk., Moson m.
Munkácsi áll. el. isk., Bereg m.
Munkácsi áll. főgimn. Bereg m.
Munkácsi Bernát dr., tanfelügyelő, Bpest, VI., Szondy-u. 9. Alelnök.
480 Nagyági áll. el. isk., Baranya m.
Nagy Andor, tanárjelölt, Kolozsvár, Deák Ferencz-u. 12.
Nagybányai áll. főgymn., Szatmár m.
Nagybányai Múzeum-Egyesület.
Nagybereznai áll. el. isk., Ung m.
485 Nagyenyedi áll. polg. leányisk., Alsó-Fehér m.
Nagyenyedi Bethlen-főiskola.
Nagy Géza, magy nemz. múzeumi igazgató-őr, Bpest, VIII., M. N. Múzeum. Vál. t.
Bercze Nagy János dr., kir. tanfelügyelői tollnok, Kolozsvár.
Nagykállói áll. gimn. Szabolcs m.
490 Nagykárolyi áll. polg. leányisk., Szatmár m.
Nagylaki áll. el. isk., Csanád m.
Nagymihályi áll. el. isk., Zemplén m.
Nagy Miklós, szerkesztő. Bpest, IV. ker., Egyetem-tér 6. Vál. t.
Nagysomkúti áll. el. isk., Szatmár m
495 Nagyszombati közs. polg. fiúisk. könyvtára.
Nagyszőllősi áll. el. isk., Ugocsa m.
Nagyváradi áll. főreálisk., Bihar m.
Nagyváradi kir. jogakadémia, Bihar m.
Nagyváradi közs. iskolai könyvtár, Bihar megye
500 Négyesy László dr., főgymnasiumi tanár egyetemi magántanár, Bpest, VIII., Luther-u. 1/a.
Nemes Mihály, tanító, Uglya, u. p. Talabor, Mármaros m.
Németh József, tanító, Bak. Zala m.
Németh Jenő, igazg. tanító, Zala-Szt-Mihály.
Németszentmihályi áll. el. isk., Temes m.
505 Németh Zoltán Géza, hirlapiró, Bpest, VI., Izabella-u. 80
Nyáry Albert báró dr., földbirtokos, Bpest, IX., Csillag-u. 6.
Nyáry Jenő br., Piliny, Nógrád m.
† **Nikolics Fedor br.**, a. t. (100 kor.),
Nyiregyházi ág h. ev. főgimn., Szabolcs megye
510 Nyitrai püspöki nagyobb papnevelő intézet.
Nyitrai kath. főgimnázium.
Odescalchi Artur hg.. Szkiczó, Bars m.
Ódombovári áll. elemi isk., Tolna m.
Ópaulisi áll. el. isk.. Arad m.
515 Orbán Nándor, polg. isk. tanár. Liptó-Szt.-Miklós.
Orehója Béla. tanító, Monostorszeg, Bács-Bodrog m.
Orosházi polg. isk., Békés m.
Orlay Antal dr., min. titkár, Bpest, IV., Havas-u. 2.
Orosz Endre, áll. tanító, Apahida, Kolos megye.
520 Oroszvégi áll. el. isk., Bereg m.
Országos Iparegyesület, Bpest, VI., Új-u. 4
Óvári Ferencz dr., ügyvéd orsz. képviselő, Veszprém, a. t. (100 kor.).
Őrkényi áll. el. isk., Pest m.
Osztern Salamon dr., Jászberény.

525 Pajcsics János. m. kir. postafőnök, Őri-Szt-Péter. Vas m.
Pálfy Márton, tanár, Kolozsvár.
Pálinkás Béla, tanító, Felsőhuta, u. p. Batony, Heves m.
Pálos Ödön, sz.-főv. tisztviselő, Bpest, VIII., Mester-u. 31.
Pancsovai áll. el. isk., Torontál m.
530 Pancsovai áll. főgimn.
Pap Károly dr, tanár, Bpest, IV. ker., Zöldfa-u., leánygimn.
Pápai áll. tanítóképző.
Pápai ev. ref. főisk., Veszprém m.
Pápai Sz.-B.-rendi főgimn.
535 Pápay József, Bpest, VIII., József-utcza 8. Vál. t.
† **Papi Balogh Péter**, a t. (100 kor.).
Papp János, m. á. v. főellenőr, Bpest, VII., Rottenbiller-u. 6.
Papp József, ev. ref. lelkész, Tomor, Abauj-Torna m.
Parajdi áll. el. isk., Udvarhely m.
540 Pásztor Bertalan dr., ügyvéd, Eger, Heves megye
Patrubány Lukács, tanár, Bpest, I. ker., Karácsony-u. 6. Vál. t.
Payer Endre dr., orvos, Pozsony, Kossuth Lajos-tér.
Pécs sz. k. város Múzeuma.
Pecsenyédi áll. el. isk., Trencsén m.
545 Perényi Adolf, tanár, Bpest, I. k. főgimn.
Perényi Lajos, tanár, Bpest, VIII, Mária-Terézia-tér 8.
Perlaki áll. el. isk., Zala m.
Perlik Lajos, joghallgató, Jászó.
Pesty Lajos, néptanító, Nagy-Récse, Zala m.
550 Péter János, igazgató, Bpest, II. ker. fels. keresk. iskola.
Péter Viktor, néptanító, Vaja, Maros-Torda m.
Péterffy Márton, tanító. Déva, Csángótelep.
Petrovics Arzén, műszaki tan., Arad, Révay-u. 7.
Petrozsényi Kaszinó, Hunyad m.
555 Petz Gedeon dr., egyet. tanár Bpest, I., Úri-u. 42.
Pikler Gyula dr.. egyetemi tanár, Bpeet, VIII., Szentkirályi-u. 22.
Pintér Sándor, ügyvéd, Szécsény. Nógrád m., a. t. (100 kor.).
Podhradszky Lajos, tanár, Beszterczebánya. Zólyom m.
Podolini kath. gimn., Szepes m.
560 Pópa Péter, jegyző, Alsókanajel, u. p. Marossólymos.
Popovics V. István, igazgató, Bpest, Zöldfa-u. 25.
Pór Antal, kanonok, pápai prelatus, Esztergom.
Posta Béla, egy. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.).
Pozsonyi keresk. akad. ifj. önképzőköre.
565 Pozsonyi kir. jogakadémia.
Pozsonyi áll. tanítónőképző.
Pozsonyi kir. kath. főgymn.
Princz Gyula, egyet. gyakorn. Bpest, I., Krisztina-körút 81.
Privigyei gimn.. Nyitra m.
570 Privitzer Jenő dr., postatiszt, Bpest. VII., Nagydiófa-u. 13.. II,
Prukker Károly irgalmasrendi gyógyszerész. Kismarton, Sopron m.
Radvánszky Béla br., koronaőr, Sajó-Kaza, Borsod m.
Radvány Ferencz dr., kir. segédtanfelügy., Zombor.
Ransburg Gusztáv, könyvkereskedő, Bpest, IV. Egyetem-u.
575 Rákosi Jenő, szerkesztő, a főrendiház tagja, Bpest, VIII.. Rökk Szilárd-u. 4.
Rákosszentmihályi áll. el. isk. Pest m
Rakovszky István. áll. számvevőszéki elnök. Bpest, VIII., Eszterházy-u. 10.
Reiner Zsigmond dr., Bpest, IV., Váczi-u. 25., a. t. (100 kor.).
Reinhardt József. gyógyszerész, Salgó-Tarján, Nógrád m.
580 Rethei Prikker Marian Sz.-B.-rendi tanár Kőszeg.
Réthi Árpád, p. és t. tiszt, Vácz, Pest m.
Réthy László dr.. m. n. m.-i igazgató-őr. Bpest, VIII., M. N. Múzeum. Vál. t.
Rettegi áll. el. isk., Szolnok-Doboka m.
Révai Sándor dr., tanár, Pécs, Radonai-u. 5.. Baranya m.
585 Bévész Béla dr., orvos, Békés-Gyula.
Révffy Lajos, tanító, Jász-Dósa, Jász-N.-K.-Szolnok m.
Rexa Dezső, m. levéltáros, A.-Kubin. Árva m.
Rhousopoulos A. Rhousos, görög konsul, Bpest, IV. Zöldfa-u. 25,
Richter M. István, tanár. Szfehérvár.
590 Riedl Frigyes dr., egyet. tanár, Bpest, VI. Andrássy-út 82.
Roboz Andor, főreálisk. tanár, Bpest, VII., Kerepesi-út 57.
Roediger Lajos, főgimn. tanár, Zombor.
Rombauer Emil, főigazgató, Bpest, V.. Markó-u. 20.
Rózsahegyi kath. főgimn., Liptó m
595 Rozsnyói áll. el. isk., Gömör m.
Rozsnyói kath. főgimn., Gömör m.
Róth Hermann, keresk., Ungvár.
Rubinyi Mózes dr., Bpest, VII., Klauzál-u. 32.
Ruisz Gyula, igazgató. Bábolna, Komárom m.
600 Sági János, múz.-őr, Keszthely.
Samu János, ref. főgymn. tanár, Bpest, Lónyai-u.
Sarkadi Lajos, Krasznabéltek. Szatmár m.
Sárospataki főiskolai könyvtár, Zemplén m.
Schmiedt Henrik dr., tanár, Berlin.
605 Schmutzler Nándor, kereskedő, Bpest, IV., Váczi u. 53.
Schiff József, tanárj., Kolozsvár.

Schneller István, egyet. tanár, Kolozsvár, a. t. (100 kor.).
Schönherr Gyula dr., m. n. múz.-i igazgató-őr, Bpest, VIII., Rökk Szilárd-u. 18.
610 Schönwisner János, tanító, Mizserfa, u. p. Kis-Terenne, Nógrád m.
Sebestyén Gyula, igazg., Bpest, VI., Bulyovszky-u.
Sebestyén Gyula dr., m. n. múz.-i igazg.-őr. Bpest, VIII., M. N. Múzeum, a. t. (100 kor.). Főtitkár.
Sebestyén Gábor, Köves-Kálla, Zala m.
Sebestyén Károly dr., tanár, Bpest, VI., Szív-utcza 18.
615 Sebestyén Károly, polg. isk. tanár, Szeged.
Sebők Samu, tanár, Fogaras.
Segesvár szab. kir. város, N.-Küküllő m., a. t. (100 kor.).
Segesvári áll. el. isk., N.-Küküllő m.
Selmeczbányai kir. kath. gymn., Hont m.
620 Semayer Vilibáld dr., m. n. múz.-i igazg.-őr, Bpest, IX., Csillag-u. 3. Vál. t.
Seprődi János, Kolozsvár, Bástya-u. 2.
Sepsiszentgyörgyi áll. el. isk., Háromszék m.
Sepsiszentgyörgyi Kaszinó, Háromszék m.
Siegescu József dr., tanár, Bpest, VII., Aréna-u. 11.
625 Sigerus Emil. bankfőtiszt, N.-Szeben.
Simonyi Jenő dr., tanár, Bpest, V., Keresk. Akadémia.
Simonyi Zsigmond dr., egyet. tanár, Bpest, VII., Erzsébet-körút 9.
Singer és Wolfner könyvkereskedése, Bpest, VI., Andrássy-út 10.
Skonyár Gusztáv, polg. isk. tanár, Liptó-Szentmiklós.
630 Socháň Pál, akad. festő, Turócz-Szentmárton.
Solymossy Sándor dr., Bpest, VIII., Kisfaludy-u. 7. Vál. t.
Sommer János, ékszerész, Makó.
Somogy vármegye törvényhatósága, a. t. (100 kor.).
Somogyi Károly, bankigazg., N.-Kőrös.
635 Somogyi-Könyvtár, Szeged, Csongrád m.
Somorjai polg. isk., Pozsony m.
Soproni áll. főreálisk.
Soproni evang. lyceum.
Soproni Városi Múzeum.
640 Sopronvidéki r. k. Néptanító-egyesület.
Spitzer Mór, földbirtokos, Pozsony-Széleskút.
Stein János, könyvkereskedő, Kolozsvár.
Stern Ábrahám, igazgató, Bpest, VIII., Népszinház-u. 27.
Stoll Ernő, Nyiregyháza, Szabolcs m.
645 Strausz Adolf, tanár, Bpest, VII., Rákóczi-u. 1. Vál. t.
Strobl Alajos, szobrász, Bp., VI., Munkácsy-u.
Sümegi reálisk., Zala m.
Szabadka szab. kir. város, Bács-Bodrog m. (100 kor.).
Szabadkai főgimn. B.-Bodrog m.
650 Szabó Imre, m. k. p. ü. számtiszt, Déva
Szabó Zoltán, Tolnaszántó, Tolna m.
Szabolcs vármegye törvényhatósága, a. t. (100 kor.)
Szakáts Péter dr., orvos, Csögle, Veszprém m.
Szakolczai kir. kath. gymn., Nyitra m.
655 Szalay Gyula, tanító. Büd-Szt Mihály, Szabolcs m.
Szalay Imre, min. tanácsos, a Nemz. Múzeum igazgatója, Bpest, a. t. (100 kor.). Elnök.
Szalay Károly, tanár, Bpest, IV., Ref. főgimnázium.
Szalay László dr., min. tanácsos, Bécs, IV, Margaretenstr. 26.
Szamosujvári kir. kath főgymn., Szolnok-Doboka m.
660 Szász Károly, min. o. tan., IX., Szabóky-u. 30.
Szászsebesi áll. el. isk., Szeben m.
Szászvárosi ev. ref. Kún-koll., Hunyad m.
Szatmár vármegye törvényhatósága, a. t. (200 kor.).
Szatmári kir. kath. főgimn.
665 Széchenyi Béla gr., v. b. t. t., a magy. szt. korona őre, Bpest, II., Lánczhíd-u. 10.
Szegedi áll. főreálisk. tanári könyvtára Csongrád m.
Szeghalmi Gyula, tanító, Szeghalom, Békés m.
Szegzárdi főgymn., Tolna m.
Szegzárdi Kaszinó, Tolna m.
670 Székely Bertalan, festő, Bpest, VI. ker., Andrássy-út 95.
Székely Dezső dr., főorvos, Hátszeg Hunyad m.
Székelykeresztúri áll. el. isk., Udvarhely m.
Székelykeresztúri áll. tanítóképző ifjúsági önképzőkör.
Székelykeresztúri unit. gimnázium.
675 Székelykevei áll. el. isk., Temes m.
Székely Mikó-kollégium, Sepsi-Szent-György, Háromszék m.
Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola, Udvarhely m.
Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium, Udvarhely m.
Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn, Udvarhely m.
680 Széll Farkas, kir táblai tanácselnök, Debreczen, Hajdú m.
Szendrei János dr., min. tanácsos, Bpest, I., Attila-u. 23
Szeniczi áll. polg. isk., Nyitra m.
Szentadorjáni áll. elemi isk., Zala m.
Szentbenedekrendi Központi Könyv-tár, Győr-Szentmárton.
685 Szente Arnold. polg. isk. tanár, Veszprém.
Szentesi áll. főgymn. Csongrádon.
Szentgotthárdi áll. gimn., Vas m.
Szentmártoni Darnay Kajetán. Kaposvár. Somogy m., a. t. (100 kor.).

Szentmártoni Darnay Kálmán, Sümeg, Zala m. a. t. (100 kor.)
690 Szepes-Iglói áll. tanítóképző.
Szilády Zoltán dr, tanár, N.-Enyed.
Szily Kálmán dr., min. tan., akad. főkönyvtárnok, a. t. (100 kor.). Vál. t.
Szinyérváraljai áll. el. isk. Szatmár m
Szinnyei József dr., egyet. tanár. Bpest, VIII., József-körút 17.
695 Szinte Gábor, főgymn. tanár, Bpest, VIII., Tavaszmező-u.
Szmik Antal, okl. mérnök, Bpest, VIII., Stahly-u. 1. I.
Szombathelyi főgymn. tanári kar, Vas m.
Szomorú István, igazg.-tanító, M.-Pécska. Arad m.
Szongott Kristóf, tanár, Szamosujvár, Szolnok-Doboka m.
700 Sztankó Béla, tanár. Bpést, I., Budai Paedagogium.
Sztárcsovai áll. el. isk. Torontál m.
Sztója Miklós dr., tanár, N.-Kikinda.
Sztojkovits Viktor, jegyző, Alsókanajel, u. p. Marossolymos.
Sztripszky Hiador, egyet. tanársegéd, Kolozsvár.
705 Tagányi Károly, Bpest, I., Orsz. Levéltár. Vál. t.
Takaró Imre, tábori lelkész, Kassa.
Tamás László, ev. ref. lelkész, Krasznamihályfalva, u. p. Ákos.
Tanács Imre, tanárj., Bpest, Győri-u. 13.
Téglás Gábor, főigazgató, Bpest, IX., Pipa-u. 4.
710 Teleki Pál gr., Fehérszék, Szatmárm.
Temesvár szab. kir. város, a. t. (100 kor.).
Telkes Béla, tanárj.. Kolozsvár.
Temesvári áll. főgimnázium.
Temesvári áll. főreáliskola.
715 Temesvári áll. tanítóképző.
Temesvári Rezső dr., orvos, Bpest, VII., Erzsébet-körút 12.
Terenta János, áll. tanító, Muraszentkereszt. u. p. Muraszerdahely, Zala m.
Téry Ödön dr., közegészségügyi felügyelő, Bpest, I., Belügyminisztérium.
Teutsch Gyula, liqueur-gyáros, Brassó, Rossmarkt 4.
720 Thallóczy Lajos dr., osztály főnök. Wien, Joannesgasse 6.
P. Thewrewk Emil dr., egyetemi tanár, Bpest, I. Tárnok-u. 12.
Thim József, főszerk., Apatin.
Thirring Gusztáv dr., egyet. magántanár, Bpest. I., Karácsonyi-u. 15.
Thúry József, tanár, Halas. Pest m.
725 Thury Zsigmond, tanárjelölt, Kolozsvár.
Timár Pál, főgimn. igazg, Bpest, VII., Arena-út 66.
Timkó György, m. nemz. múz. gyakornok, Bpest, IX., Csillag-u. 3.
Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár Egylet, Heves m.
Titeli áll. el. isk., B.-Bodrog m.
730 Tiszakarácsonyfalvai áll. el. isk., u. p. Nagy-Bocskó, Máramaros m.
Tiszaújlaki áll. el. isk., Ugocsa m.
Tiszolczi áll. el. isk., Gömör m.
Tolnai Vilmos dr. ev. főgimn. tanár. Bpest, VII., Damjanics-utcza 44.. II. udv, III. Vál. t.
Tolna vármegye múzeuma Szegszárd.
735 Tordai áll. polg. isk. Torontál m.
†**Torma Zsófia**, a. t. (100 kor.).
Tornai áll. el. isk. Csanád m.
Tóth György dr. főgimn. igazgató, Kecskemét, Pest m.
Tóth-Szabó Pál dr., tanár, Nagy-Várad.
740 Tóth Zsigmond dr., Bpest, IX., Tűzoltó-u. 58.
Tótmegyeri Uradalmi Könyvtár. Nyitra m.
Tótprónai áll. el. isk., Túrócz m.
Tökölyi áll. el. isk., Pest m.
Tőketerebesi áll. el. isk., Zemplén m.
745 Tömörkény István, író, Szeged.
Török Andor dr., polgármester, Kézdi-Vásárhely, Háromszék m.
Török Károly, tanító, Alsónemesapáti Zala m.
Váradi Török Gyula, földbirtokos, Dézna, Arad m.
Trencsénbaáni áll. elemi isk. Trencsén m.
750 Trsztenai kir. kath. gimn., Árva m.
Turóczszentmártoni áll. el. isk.
Turóczszentmártoni Tót Múzeum.
Tzigara Samurkas Al. dr. egyet. könyvtár igazgatója, Bukarest.
Uhlár Béla. gyógyszerész, Bpest, VII., Wesselényi-u. 30.
755 Újbessenyői áll. elemi isk., Temes m.
Újpesti áll. el. isk., Attila-u., Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Erzsébet-út. Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Ferencz József-tér, Pest m.
Újpesti áll. el. isk., Lőrincz-u., Pest m.
760 Újpesti áll. el. isk., Toldi-u., Pest m.
Újpesti áll. el. leányisk.. Ferencz József-tér, Pest m.
Újvidéki kir kath. magyar főgimn. B.-Bodrog m.
Ujvidéki szerb felső leányisk.
Újtordai áll. el. isk. Aranyos-Torda m.
765 Undi Springholcz Mariska, tanárnő, Bpest, II., Toldi Ferencz-u 26.
Ungvári áll el. isk., Ung m.
Váczi kegyesrendi főgimn.
Váczy János dr.. tanár, Bpest, II., Szemlőhegy-u. 13.
Vágó Aladár, tanár, Bpest, VII., Csömöri-út 42., III.. 10.
770 Vágó Pál festőművész, Jászapáti.
Vajda Ferencz, igazg, Trencsénbaán, Trencsén m.
Vajdahunyadi áll. el. isk., Hunyad m.
Vajkay Rezső, min. titkár, Bpest, VII., Dohány-u. 26.
Vajna Károly, gyűjtőfogházi igazgató, Bpest, X., Kőbánya.
775 Vakarcs Kálmán dr., főgimn. tanár, Nagy-Kikinda.
Varju Elemér, Bpest, VIII., N.-Múzeum.
Varga Bálint dr., tanár. Bpest, Ref. főgimn.

Varró István dr., Bpest, VIII., Szentkirályi-u. 17.
Vass Miklós dr., tanár, Kaposvár.
780 Vasvármegyei Kultur-Egylet, Szombathely.
Vasvári Béla, gyógyszerész, Bpest, II., Zárda-u. 40.
Vasverő Rajmund, tanár, Székesfehérvár, Fehér m.
Vathy István, tanító, Borszörcsök, u. p. Somlóvásárhely, Veszprém m.
Venetianer Lajos dr., rabbi, Ujpest.
785 Verbói áll. el. isk., Nyitra m.
Vető Zsigmond, földbirt., Felcsuth, Fehér m.
Veress Endre dr., tanár, Kolozsvár, Ferencz József-tér 48.
Versényi György dr.. tanár, Kolozsvár.
Verseczi áll. főreáliskola Temes m.
790 Vértesy Dezső dr., gimn. tanár, Losoncz.
Vésztői Kaszinó, Békés m.
Vikár Béla, szerkesztő. Bpest, I., Gellérthegy. Vál. t
Vitális István, lyceumi tanár, Selmeczbánya, Hont m.
Vogth Géza, néptanító, Csermend, u. p. Pereszlény, Nyitra m.
795 Vojna János, keresk. akad. hallg., Bpest, V., Kálmán-u. 6.
Volckmar F. könyvkereskedése, Lipcse.
Vörös Balduin, sz. B.-r. tanár, Kőszeg, Vas m.
Vrabely Mihály, szerkesztő, Rákos-Liget, Pest m.
Wagner Lajos dr., tanár. Pozsony.
800 Weber Samu evang. lelkész, Szepes-Béla, Szepes m.
Werner Boldizsár, tanító, Oltárcz, u. p. Bánokszentgyörgy, Zala m.
Weisz Miksa dr., tanár, Podmaniczky-u.
Wosinszky Mór. apát. Szegzárd. Tolna m.
Zalaegerszegi áll. el. isk.. Zala m.
805 Zayugróczi áll. el, isk., Trencsén m.
Zborói áll. el. isk., Sáros m.
Zentai gimnázium. B.-Bodrog m.
Zempléni Imrey Árpád, író, Bpest, IV., Bástya-u. 11. fsz. 1.
Zichyfalvai áll. el. isk., Torontál m.
810 Zilahi áll. el. isk., Szilágy m.
Zilahi ev. ref. gimn.
Zloczky Theodoz. lelkész, Eötvösfalva, u. p. Kövesliget, Máramaros m.
Zolnai Gyula dr., főgimn. tanár, egyet. magántanár, Bpest, II, Margitrakpart 51 Vál. t.
Zólyomi áll. el. isk.
815 Zombori áll. főgimnázium.
Zsembai István, tanító, Csontosfalva, Abauj-Torna m.
Zseni József, földbirtokos, Bpest, X., Szabóky-u. 52.
Zsilinszky Mihály. v. b. t. t., ny. államtitkár, Bpest, Vas-u. 6.
ifj. Zsoldos Benő, törv. aljegyző, Zombor, Bács-Bodrog m.
820 Zsolnai gimn., Trencsén m.

Tiszteletpéldányban részesülnek:

Abercromby John, Edinborough.
Almberg A., Helsingfors.
A bölcselethallgatók segítő egylete Bpest, Közp. Egylet.
Bobrovnikov A. N., Kasan
5 Brunovszky Rezső, tanár. Déva.
Bpesti Ujságírók Egyesülete, IV., Károly-körút 2.
Délmagyarországi term. tud. társ. Temesvár.
Donner Otto, tanár, Helsingfors
Erdélyi Muzeum Egylet, Kolozsvár.
10 Forström O., Sortavala.
Főiskolák term. r. szövetsége. Bpest, VIII., Sándor-u., földr. szeminárium.
Genetz Arvid, tanár, Helsingfors.
Halász Ferencz, min. o.-tan., Bpest, VII., Wesselényi-u. 60., II.
Herman Ottó, Bpest, VIII., József-körút 65., I.
15 Kereszty István, M. N. Múz tisztv. Bpest.
Leland G. Charles, London, M. Baring Brs. S. Bishopsgat-Wilhim.
Magyar Nemzeti Múzeum
Magyar Nemzeti Múzeum népr. oszt.
Magyar Néptanítók Otthona.
20 Magyar Sándor, gépész. Pusztaszentlőrincz u. p. Fülöpszállás.
Magyar Tudományos Akadémia
Mikkola J. J. dr., Helsingfors.
«Otthon».
Pesti Hazai Takarékpénzt. Egyesület.
25 Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsingfors.
Török Aurél dr., anthrop. int. igazg., Bpest, IV., Károly-körút 26.
V. és K. Miniszt. elnöki osztálya.
Wichmann G Helsingfors.
Zilahi Kiss Béla, Bpest, VII., Akáczfa-u. 11., II., 15.
30 Alkotmány.
Budapester Tagblatt.
Budapesti Hirlap.
Budapesti Napló.
Egyetértés.
35 Független Magyarország.
Hazánk.
Pester Lloyd.
Magyar Állam.
Magyar Hirlap.
40 Magyar Nemzet.
Magyarország.
Magyar Szó.
Pesti Hirlap.
Pester Journal.
45 Pesti Napló.

Csereviszonyban állanak:

Berliner «Zeitschrift des Vereins für Volkskunde».
Bosn.-Herz. Landes-Museum, Serajevo.
«Cesky Lied», Prag.
«Erdély», Kolozsvár.
5 «Földrajzi Közlemények» Budapest.
«Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat».
Huszadik Század.
Kazáni tudóstársaság.
«Kwartalnik historyczny», Lemberg.
10 «Magyar Könyvszemle», Budapest.
«Magyar Zsidó Szemle» Budapest.
«Narodopisnému Museu», Prag.
Berkeszi István a «Történelmi és Régészeti Értesítő» szerk., Temesvár.
Román irodalmi és közművelődési egylet, Nagy-Szeben.
15 «Sevčenko Gesellschaft», Lemberg.
«Slovenské Pohlady» Turócz-Szt-Márton.
«Towarzystwo ludpznawze», Lemberg.
«Turista Közlöny».
Wiener Anthropologische Gesellschaft.

Tiszteleti tag 1903. év végén	14	. . 1905. év végén . .	14
Külső tag 1903. év végén	14	. . 1905. év végén . .	13
Alapító tag 1903. év végén	61	. . 1905. év végén . .	62
Rendes tag és előfizető 1903. év végén	713	. . 1905. év végén . .	758
Összes létszám 1903 végén	802	1905 végén	847

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK
ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

VI. ÉVFOLYAM. 1905.
(ÚJ FOLYAM: I.)

5 SZÍNES, 2 FEKETE TÁBLÁVAL, 259 SZÖVEGÁBRÁVAL.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1905.

HORNYÁNSZKY VIKTOR CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVNYOMDÁJA.

TARTALOM.

/ / / 2

en ordre

Olvasóinkhoz!

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője, közoktatásügyi kormányunk bölcs gondoskodásából az alapítója és első szerkesztője kijelölte szűkös keretekből kilépve, a jelen füzettel évente négyszer megjelenő, különálló folyóiratttá alakul.

A Magyar Néprajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében ezután is megkapják, a minthogy ezzel a formális különválásunkkal a Magyar Néprajzi Társasághoz és folyóiratához, az Ethnographiához, való viszonyunk nem változik.

Különválásunk és ezzel együtt az Értesítő eddigi alakjának megváltoztatása elkerülhetetlen volt, mert a rendszeres gyűjtések küszöbön álló megindításával *havi* folyóirat szerkesztésére többé nem vállalkozhatunk, másrészt pedig az eddigi alak az illustrálást nehézzé és költségessé tette.

Folyóiratunk czélja a régi marad: a magyar tárgyi néprajz és embertan kevés művelőjének és nagyszámú jóbarátjának tájékoztatása arról a múzeális és tudományos tevékenységről, mely ezen a téren osztályunk falain belül és kívül egyre élénkebben folyik.

Magától értetődik, hogy gyűjteményeink egyes részeinek megvilágítására alkalmas, bár kívülről eredő, szakdolgozatoknak mindenkoron az első sorban juttatunk helyet.

Az egyes füzetek tartalmát szorosan a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának végérvényesen megállapított programmjához és a magyar néprajz külön szükségleteihez alkalmazkodva szabjuk meg. Ehhez képest minden egyes füzetben közölni szándékozunk egy-egy czikket a magyarság s a vele rokon népek, nemzetiségeink és hazánkat környező rokonaik, továbbá a tengerentúli népek tárgyi néprajzából, vagy embertanából. Adjuk továbbá a legfontosabb elméleti és módszertani művek és az idevágó szakfolyóiratok ismertetését, végül osztályunk jelentéseit — mindenkoron azzal a czélzattal, hogy hazai népéletünk jelenségeit ebben az elfogulatlan tükörben vizsgálhassuk.

Képet az eddiginél is többet közlünk.

Tudományunk népszerűsítésére törekvő, rövidre fogott czikkeink irányát illetőleg úgy a magunk, mint a külső munkatársak számára a *„Homo sum, nihil humani a me alienum puto!“* elvét valljuk.

Igazi, eleven tudománynyá ez elvnek követése avatta a néprajzot.

Budapest, 1905 február havában.

A szerkesztő.

A HÁROMSZÉKI SZENTFÖLD SZÉKELY HÁZA.

Háromszéknek úgynevezett „Szentföldje“ a megyének néprajzilag legérintetlenebb része, mert vasútja nincsen s távol esik minden külső behatástól. A vidék Kézdivásárhelytől keletre, északra és nyugatra terjed s majdnem kizárólag katholikus vallású lakosainak köszöni elnevezését. Érintetlensége különösen tárgyi néprajzi dolgokban nyilvánul feltünően.

Faluról-falura járva, igen érdekes megfigyeléseket tettem a székely házra vonatkozólag, melyek úgy látszik éppen csak arra a vidékre terjednek, s a melyek itt újabb adatként szolgáljanak a székelyház kérdéséhez. Fenti állitásom bizonyitására és a viszonyok megvilágitására szolgáljon mindenekelőtt egy kis statisztika. Könnyebb áttekintés kedvéért összeállitottam ugyanis a következő tanulságos táblázatot, mely az 1900. évi népszámlálás adatai alapján százalékarányban mutatja a házépités-nemek elterjedését megyék szerint, a székelyföldi átlagban, és végül a beutazott és átkutatott részen.

	A ház fala			A ház fedele		
	vályog	kő vagy tégla	fa	szalma	cserép	zsindely
Csikmegye	—	3·8	96·6	4·4	5·7	89·8
Háromszékmegye [1] . . .	—	5·4	94·5	6·7	11·2	81·7
Maros-Tordamegye [2] . . .	27·7 [2]	2·4	69·5	41·8 [2]	12·2	45·9
Udvarhelymegye [1] . . .	0·8	14·0	85·1	10·4	39·3	50·2
Székelyföldi átlag . . .	8·5	5·8	85·4	17·5	16·3	66·0
Háromszéki *„Szentföld“* .	—	1·4	98·5	10·0	0·3	89·5

A székelyházat azelőtt csak fából épitették és szalmával vagy zsuppal födték. Még most is túlnyomóan így épitenek, csak a szalmafedést tiltották be közigazgatási úton, tűzrendészeti okokból. A fennálló ilyen ház tehát mind régi. Téglából, kőből csak újabban épitenek, vályogból sem most, sem azelőtt. Fenti táblázatból látható, hogy aránylag sehol sincsen annyi, hogy úgy mondjam, ősi anyagból, tehát fából épült és szalmával fedett ház, mint Háromszék megyének emlitett részén. Az összehasonlitásnál Maros-Torda

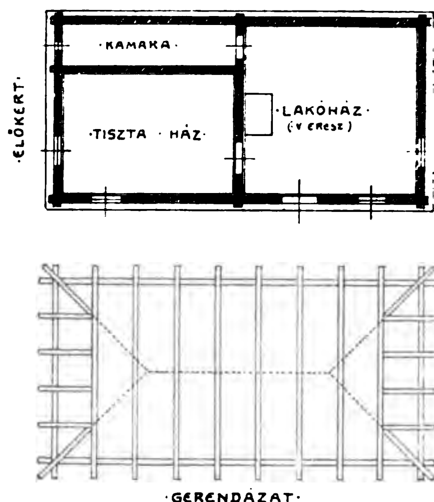
[1] A megyék városok nélkül értendők.

[2] A marostordamegyei feltünő nagy számarányú vályogház és szalmafedél a nagyszámú oláh lakosságra (36·8 %) számitandó.

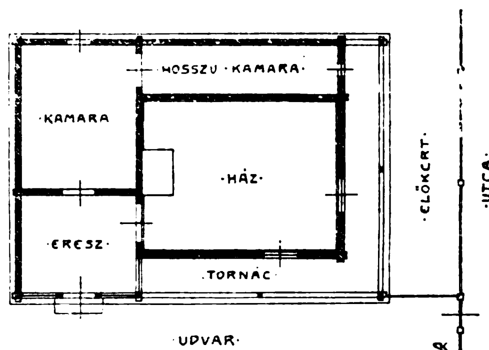
megye előbb említett oláhlakta része kiveendő, mert a megyei s az egész székelyföldi átlagot megváltoztatja.

A ház keskeny végével kifelé, nem az utcza sorában, hanem mindig egy pár lépésnyi előkerttől elválasztva, beljebb áll. A hol nem kő- vagy téglaalapon van, ott mindig, a hogy Szinte Gábor említette, „a ház alján köröskörül felhányt földtöltés védi a felcsapó nedvesség ellen a ház alapját“. (Népr. Ért. I. 110. l.) Ez kisebb házaknál csakugyan mindig megvan, s száraz időben igen kényelmes padkának is szolgál.

Szembeötlő és az egész vidéken uralkodó tipus *a ház kettős osztása* Az eresz még megvan, de nem a ház közepén, hanem a kettős osztásnak az udvar felé eső részét teszi ki, a mögötte levő kamarával. Nagyon régi szalmafedeles házakon még látható a *zárt eresz* is, vagy annak nyoma. Ujabb, háromosztású modernizált székelyházakon, széles, nagy ajtólyukkal biró elő-

1. ábra.

2. ábra.

szobaféle lett az ereszből. Néhol annyira összezsugorodik az, hogy csak félméternyi mélysége van.

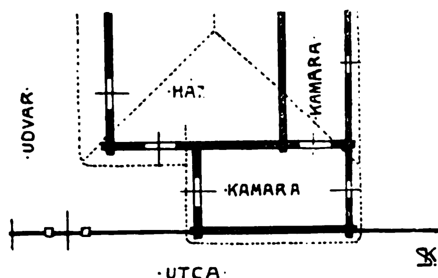
De legsajátságosabb a „Szentföld“ székelyházán az, hogy a mit Jankó János mond a szoba melletti hálófülkéről: „A két nagy szobának hátsó részén egy-egy hálófülke van, a melybe a falnak, egy mintegy 2 m. széles ajtótlan nyilásán jutunk“, (Az 1896. évi ezredéves kiállitás eredményei. 883. l,), s a mit Huszka emlit az udvarhelymegyei régi szombatosok házáról, melyek „eltértek az általános tipustól, hogy a hátsó hálófülke nagyon szűk volt, kis lyukkal a végén“ (A székelyház. 55—56. l.), ugyan az a tipus itt is megvan általánosan a kétosztású házon, végig az egész vidéken.

Az utcza felé eső *ház* mellett van egy ugyanolyan hosszú, igen keskeny helyiség egy kis ablaknyilással az utczára. De ennek a bejárata nem a *tiszta házból*, hanem a hátulsó u. n. *nagyházból* vagy *lakóházból* (1. ábra), vagy a *kamarából* (2. ábra) van. A neve *hosszú ház* vagy *kamara*. Rendeltetését utóbbi név mutatja. Hálófülkének használva csak egy helyen láttam,

egy forditott házon Nyujtódon. E szerint az azon vidéki székelyháznak utcza felőli képe olyan, hogy egy nagyobb ablakot látni a belső sarok közelében (a túlsó oldalon levővel szimmetrikusan,) és egy kisebb ablaknyilást a kamarából, mely többnyire egy kis farácscsal van ellátva.

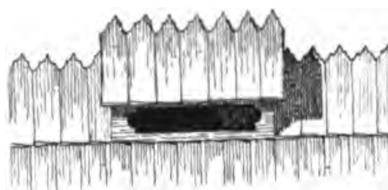
Szinte Gábor (Népr. Ért. 1900) két egyenlő szélességü ablakot rajzolt a székelyház homlokzatára, s ott, a hová csak egyet rajzolt, azt is a fal közepére tette. Én mindenütt úgy láttam őket elhelyezve, hogy az utcza felőli belső sarok körül, attól alig egy ablakszélességnyire vannak csoportositva a mi a belső beosztás és berendezés sarkos rendszerével szoros,

3. ábra.

4. ábra.

összefüggésben van. Az ajtóval szemben levő sarokban van a *pád* és a *kanapé*, azok között az asztal. Igy az ablakok kétfelől éppen az asztalra világitanak. Huszka is azt mondja (A székelyház, 55. l.), hogy „Az ablakok . . . a ház elejét képező sarok körül csoportosulnak . . . Ez a sarok a szoba főhelye, fénypontja . . .“

Némely helyeken (Almás, Csomortány) az előkert helyén egy általánosan alkalmazott házmeghosszabbitás, vagy toldalékrész látható. A fedél az utcza felé egy sikban leereszkedik a keritésre, s az ablak előtti rész kivételével az egész ház előtt egy újabb helyiséget képez, illetve beföd, mely vagy hozzátoldott borona-, vagy egyszerü deszkafallal van bekeritve. Gyakran maga a kerités szolgál az új helyiség külső falául, melyben azonban soha sincsen nyliás. *Kamarának* vagy *árnyékalyának* nevezik, s többnyire mezőgazdasági szerszámokat helyeznek el benne (3. ábra). Különös, zárkózott képe van

ezáltal a falunak, mert még ablakot sem lehet látni azok miatt, és a többnyire magas kerítések miatt is.

A székelyháznak nincsen kéménye. Mint a szalmafedést, úgy a kémény dolgát is megszabályozták, most már ott sem szabad házat kémény nélkül épiteni. Eddig a *füsluk* szolgált kémény gyanánt, még pedig igen sokféle változatban alkalmazva. A 4. ábrán láthatók (Szárazpatak, Almás, Nyujtód) már nem „a tető sikjában, mintegy félmagasságban levő szelelőrések, vagy a házvégeken a kontysik felső csuscain levő füstlyuk . . ." (Jankó J., „Az 1896. ezr. kiáll. erdm." 883. l.), hanem a taréjvonal közepéből kiemelkedő külön kis épitmények, melyek külön kis nyereg- (4. ábra. vagy sátorfedéllel (5. ábra) vannak fedve. A tetősikra néző két átellenes oldallapja a legváltozatosabb alakú nyilással van áttörve, melyen a füst

5. ábra.

1

6. ábra.

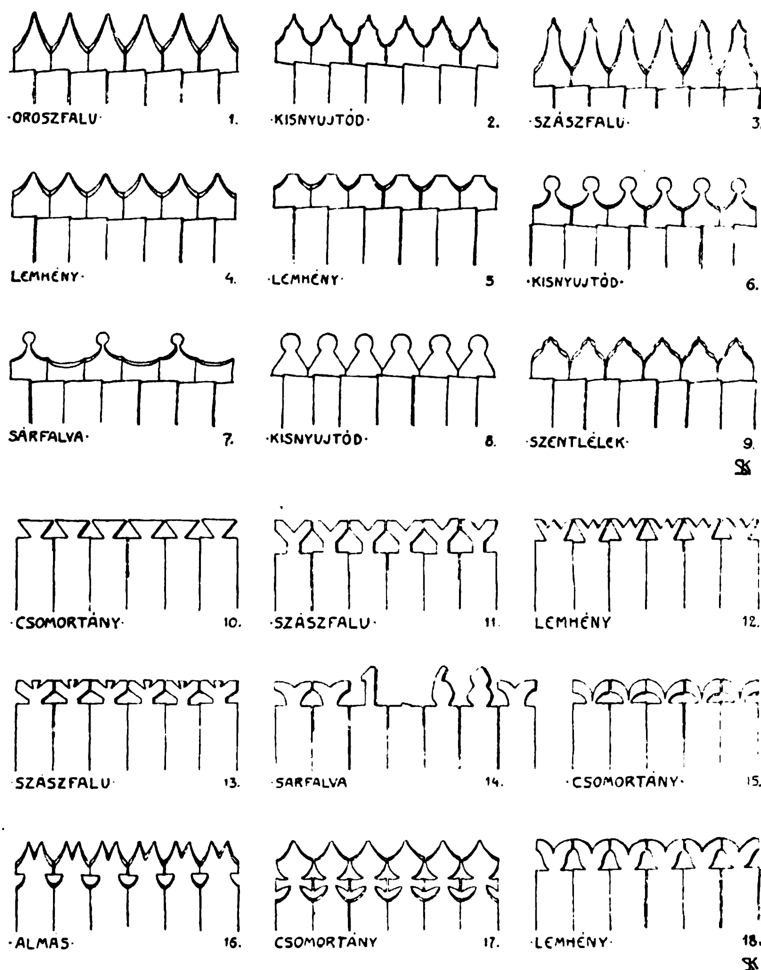
2

7. ábra.

kiszáll. Némely faluban ez a nyilás még egy kis, ferde léczekből alkotott, rácsozattal van elzárva. Gyakran kereszt is van a tetején, mint a fedéltaraj két végén. A Kászon vidékével határos felső szegeletben, a füstlyukak sajátságos kerek kúpalakú tetővel is vannak fedve (6. ábra), a milyeneket ott útszéli vagy temetőbeli keresztekre szoktak alkalmazni.

A füstlyukkal kapcsolatban van a díszes *zsindeltaraj* vagy *reczés zendely* (Csomortány). Kevés figyelemre méltatott, egyik jellemző dísze ez a székelyháznak. Szinte Gábor ezt írja róla „Szép változatát látjuk az oromdisznek Csikmegyében, hol a tégla-lemezek (bükkfalapok) szigonyos, koczkás, tulipános, nyelves formára vannak előkészitve". (Népr. Ért. I. 106.) Rajzot nem mutat be róluk. Tán az egész Székelyföldön, hol zsindelylyel födnek, alkalmazzák ezt, mert mindenfelé lehet látni a 7. ábra *1.* sz. egyszerű változatát. De hogy ezek régebben díszesebbek, czifrábbak voltak, mutatja az, hogy a távol, félreeső falvakban mind szebb és czifrább alakokat találunk, különösen régi házakon (8. á.). Néhol, ha a füstlyuk nem a taréjvonalban

van, kifaragták még a fedés évszámát és a tulajdonos nevének kezdőbetűit s igen ügyesen, (*14.* sz.) Huszka a „Székelyház“ 58. lapján ugyan azt mondja, hogy: „A czifrább liliomszerű alakitást azonban, mint a kapuknál, itt nem találjuk, valószinűleg csak a fáradságkimélés szempontjából . . .“ de ez ellen a *12.*, *13.*, *16.*, *17.* és *18.* sz. változat bizonyít. A szalma- vagy zsuptetőt ú. n. kalodafák szorítják le, 7. ábra *2.* sz., melyek a szél ellen

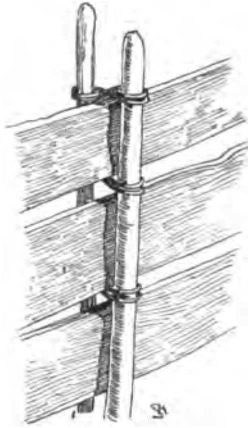

8. ábra.

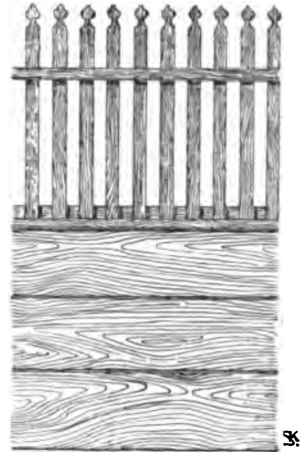
biztositják azt. Ezek a felül hegyes karók, ha sűrűn egymás mellett vannak ugyanazt a csipkés tarajvonalat mutatják, mint a zsindely-ből valók. Önkénytelen kinálkozik az összehasonlitás és az a következtetés, hogy a reczés zsendelyű tarajvonal ebből fejlődött ki.

Végül, mert a házhoz tartozik, meg kell emliteni a *kerítést* is. Legrégibb alakja, szerintem a 9. ábrán látható, mert legprimitivebb, s minden szög nélkül készül. Három-négy darab, öt-hat m. hosszú, három-négy ujjnyi vastag, fejszével hasitott *zavora* (Bélafalva) van két, a földbe vert

hosszú karó közé, egymás fölé téve. A szemben álló karók a zavorák között háncscsal vannak összekötve. Ez a kerités Gyimesen is nagyon el van terjedve. A Kurtapatakhoz közel eső falvakban, és különösen Polyánban gyakori a *kőkert*. Faragatlan, tört kövekből összerakott, sárral kötött kerítésfal. Leggyakoribb és legjellemzőbb azonban a *léckert*. Két részből áll: alsó fele hosszában egymás felé tett három-négy deszka, a belül álló czölöpre erősitve, ezek tetején körülbelül félméter magas függőleges, sűrűn egymés mellé szögelt léczek vannak. Felső végük mindig lándzsa- vagy virágalakú (10. á.).

9. ábra.

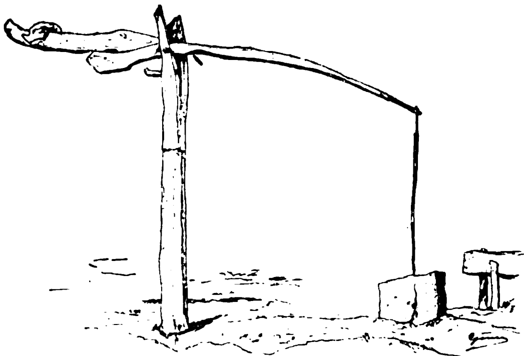

10. ábra.

Székelykapu azon a vidéken már nincsen sehol. Huszonhárom faluban már csak hármat találtam. Pusztulásának oka az, hogy már nincsen *cserefa*, a melyből készitették, a fenyőfa meg nem alkalmas rá. Olcsóbb meg tartósabb a Kurtapatakról való *kőkapuláb*, a milyent most széltében használnak.

Sebestyén Károly.

GÖCSEJI KUTAK ÉS HÁCSKUK.

1. ábra. Oroklánból.

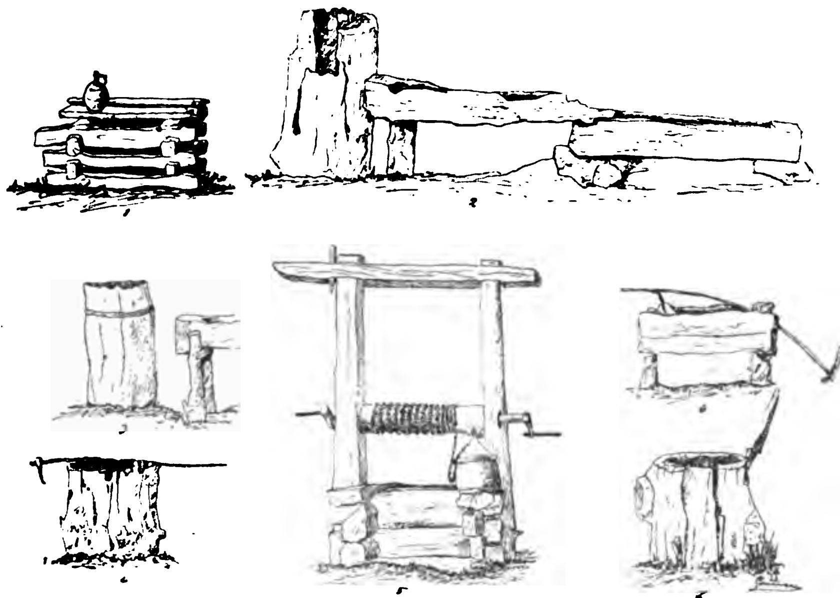
A göcseji ember a kutat legszivesebben a háza homlokzata elé, vagy az udvarába épiti. Csakhogy nem mindenkor van módjában azt tetszése szerint való helyre fúrni, a talaj alacsony vagy magas fekvése miatt.

A göcseji faluk jórésze ugyanis dombháton vagy fensíkon fekszik, oly magasan, hogy a házaknál nagy nehezen vagy egyáltalában nem lehet fúrni. Ha ilyen helyen mégis vizet érhetnek, a kisebb falukban egy, a nagyobb falukban legfölebb 2—3 kutat fúrnak közösen s közös használatra.

A síkon, völgyben fekvő falukban a házak jelentékeny része alacsonyan, sőt mélyen fekvő talajon épült, a melyeknél jó vizet nem lehet nyerni, tehát itt is közös kút építésére vannak utalva a lakók s azt rendesen a domboldalra avagy a község emelkedettebb pontjára építik.

Azoknál a göcseji községeknél, melyek dombháton feküsznek, a kutakat a telek aljába, a hol a domb a völgygyel érintkezik, szokták építeni. Az ilyen helyen rendesen *csigáskutat* készitenek (l. 1. á.).

E vidékbeli csigáskutak, melyeket más vidéken gémeskútnak neveznek, mind alak, mind szerkezet tekintetében egyeznek az alföldi s hazánk más

2. ábra.

1. Szilvágy, 2. Szentpéterföld, 3. Páka, 4. Pórszombat, 5. Kerkaszentmihály, 6. Zebeczke, 7. Kányavár.

részén található ilyféle kutakkal. Ezeket jóval gondosabban készitik, mint az alföldi gémeskutakat. Míg az Alföldön az oszlophoz a levágott fát úgy, a hogy van, kérgestől együtt, egyszerűen beássák, sőt itt-ott élő ákáczfát használnak fel oszlopul s a többi részeket is gyakran természetes állapotukban minden faragás nélkül alkalmazzák, addig Göcsej vidékén az oszlopfát rendesen négyszögletűre faragják, sőt ágainak szétfutása alatt többször faragásokkal is diszitik. Emelője is rendesen faragott.

A kút oszlopát *kútágasnak* nevezik. Ennek két ága között vizszintesen futó erős vashengeren forog a *csiga*, mely rendesen egy, néha azonban két darabból is áll, mint képünkön is látható; a hátsó, vastagabb végére, nyomtatóul néha tuskót, téglát vagy követ kötnek, guzszsal vagy kötéllel. Az emeltyű hosszabb végén lóg le a *pózna* vagy horog, rajta a vödörrel.

A kutak gödrét kővel vagy téglával rakják ki. Különösen az ú. n.

terméskővel szeretik kibélelni, mert ez a legtartósabb. Göcsej vidékén kőbánya nem lévén, messziről hordják össze a követ.

A kútgödör földfölötti részét, vagyis káváját négyszögletesre készitik, fából. A régebben épitett kutaknál minden oldal egy-egy, legfölebb két-két darab bükk- vagy tölgyfa-padlóból van egyberóva. Fölső szélén, a vödör részére vizszintesen perem fut körül.

Majdnem minden kút mellett *itatóvályú* is van, néhol, mint az itt közölt egyik rajzon (2. á. *2*. sz.) látni, kettős. A kettős vályúnál az egyik jóval lejebb fekszik. A magasabban fekvő voltaképen csak csatornája a mélyebben fekvőnek, t. i. az előbbin vezetik le a vizet az utóbbiba.

A vályúk czövekeken, nagy tuskókon állanak. A czövekeken vagyis lábakon keresztül vizszintesen faszeget vernek s arra illesztik a vályút, úgy hogy a czövekeken belül essék.

A mezőkön, legelőkön s a falu szélein rendesen csigáskutak vannak. Benn a faluban s egyes házaknál ritkábbak.

A közönséges *kávás-kút* káváját a deszkákon kivül boronafából vagyis négyszögletű avagy gömbölyű fából is készitik (2. á. *1*. ábra). A boronákat a sarkokon bevágásokkal egymásba vájják. A boronafák között széles nyilások maradnak, mert a boronákat nem fektetik szorosan egymásra. 3—4 boronafát használnak egy-egy oldalon, egymás fölött. Szeget az összeillesztésnél nem használnak.

Igen régi s Göcsejben nagyon elterjedt a *bodonkút*, melyhez belül korhadt, vastag, tölgyfatörzset használnak, azaz használtak, mert ma már ilyen kutat csak ritkán van módjukban késziteni, nehezen lévén szerezhető megfelelő vastagságú fa s ha akadnak is egyre, azt nagyon meg kell fizetni, mig régebben, úgyszólván ingyen jutottak hozzá.

A bodonkutat a következőképen készitették: levágtak arra alkalmas, vastag, belül odvas tölgyfát s annak törzsét az ágazásnál elvágták avagy elfűrészelték, azután fejszével, sulyokkal s faékekkel kétfelé repesztették. Az ekként kettéhasitott törzsnek a belső, korhadt részét eltávolitották s az úgynevezett csákányfejszével, a mennyire csak lehetett, simára lefaragták. A kérget rendesen rajta hagyták. A törzs kitisztogatása, kifaragása után a már megásott kútgödörbe először az egyik, azután a másik részt kötelek-lánczok segitségével a megásott üreg fenekéig leeresztették úgy, hogy eredeti alakjában illeszkedett össze a törzs, s ha már mind a kettőt lebocsátották, a hasadékot mohhal, vagy földdel erősen betömték. Némelyik bodont már leeresztés előtt összeillesztettek, úgy, hogy a két félbodont lánczczal „megcsaptatták“, közepén megékelték s úgy eresztették le a fenékig. Leeresztés után köröskörül földet tömtek melléje. Mikor a töméssel a bodon közepéig jutottak, a lánczokat, köteleket levették. Ha a kút gödre mély volt s egy bodon nem volt elég hosszú, kettőt illesztettek egymás fölé. Ez esetben természetesen két egyenlő vastagságú törzset kellett kikeresni.

A bodonkút földfölötti részét rendesen minden támaszték, kapcsoló-kötés nélkül szokták hagyni, csak azon esetben használtak vasabroncsot,

ha a bodonon itt-ott nagy „vigyor“, rés volt, a mikor tehát erősebben kellett összeszorítani.

A bodonkút kávája 60—120 cm. magasság között váltakozik. Némelyiknek födele is van, mely födél egyik pontján vaspánttal a kávához van erősitve s igy felemelhető s leereszthető. A födelet eső ellen s biztonság okából alkalmazzák, hogy a gyermekek a kútba ne essenek. A bodonkút szélességének s belső átmérőjének hossza a törzs vastagságától függ.

Bodonkutat csak oly helyen készitettek, hol nem kellett nagyon mélyen leásni, tehát a völgyekben, síkságokon fekvő községekben. A Csenta s Váliczka folyók mellett fekvő községekben a kutak nagyobb része még bodonkút és pedig nemcsak egyes házaknál, hanem a köztereken is. Ellenben a „szegek“ vidékén, hol a községek rendesen dombhátakon feküsznek, (Barabásszeg, Kustánszeg, Paizsszeg stb.) ritkán találunk bodonkutat s csak a községeken kívül elterülő völgyekben, mezőkön.

Ebből a közönséges káváskútból, kampóval (horog) húzzák fel a vizet.

A magasabban fekvő helyeken, hol mélyen kell ásni, rendesen hengeres, kerekes kutat épitenek (l. a záróczimkét). Az ilyen kút gödrét 10—12 méter mélyre is kell ásni, míg vízre akadnak. A legmélyebb ilyen kutak egyikét Kustánszegen találtam. Ezeket, mivel a fúrás nehéz és sok munkába kerül, igen gondosan készitik. Fölül a káva oldalán két vagy négy oszlop emelkedik, melyeknek felső végét vízszintesen fekvő gerenda köt össze, avagy az oszlopokra fedelet helyeznek. A fedelet rendes házfedél alakjában készitik mint az a képen is látható. A fedél deszkáit, zsindelyeit ollólábakra helyezik. Ez utóbbi fedőanyag alatt természetesen léczek futnak, az ollólábakra szegezve.

A hengerre kötél, vagy láncz csavarodik, melyeket vizmerítésnél addig engednek, míg a vödör vizet ér.

A hengert vagy egyszerű fogóval, vagy kisebb-nagyobb kerékre erősített fogóval húzzák, illetőleg eresztik.

A kerekes kutak az egész országban ismertek s általában egyformájúak, azért azt részletesebben ismertetni nem tartom szükségesnek. E kutakat, ha közösek, a falu főutczájának szélére, tehát mindenki által könnyen hozzáférhető helyre épitik.

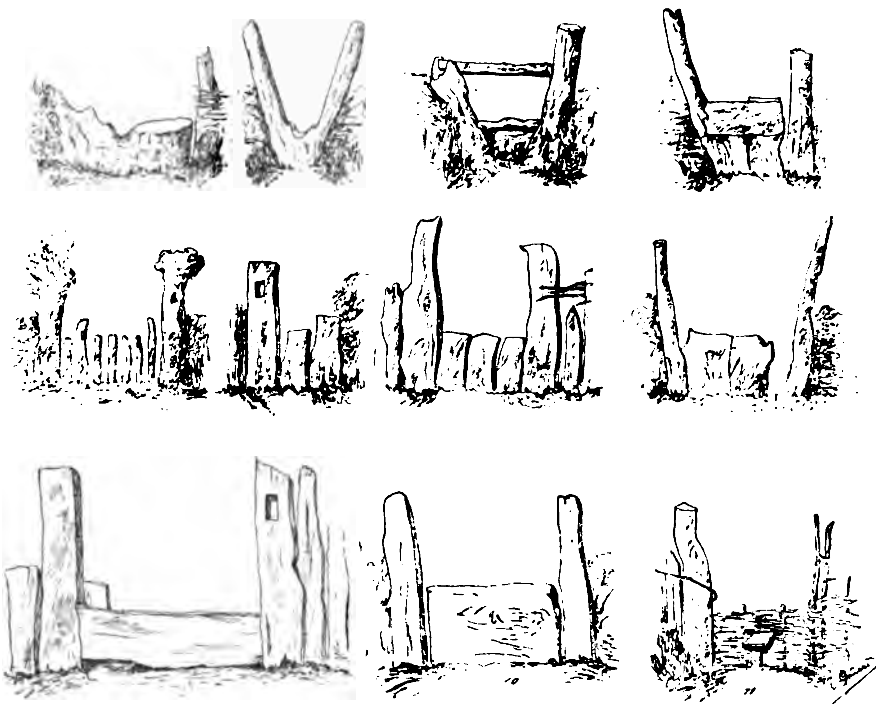
A göcseji embernek a kút fúrásánál nagy a gyakorlata. Ebbeli ügyességüket Plánder Nándor, hajdani novai esperes-plébános is kiemelte a „Tudományos Gyűjtemény“ 1838. évi folyamában „Göcseinek ismérete“ cz. alatt közzé tett ismertetésében.

*

Göcsejben régente hácsku (hágcsó) szolgált a gyalogosoknak a kerítésen, gyepün való átjárásra, sőt a házba való bejárásra is. A mostani „kisajtót“ pótolta. Az egyvégbe épitett, avagy kukoritott (derékszögben épült) házak bejárója rendesen, a telek s kert kerítése pedig csaknem mindig hácsku volt. A szőlőhegyekbe a gyalogosok számára még most is általában hácskut készitenek; a gyepükön nem is találni kisajtót, vagy más bejárót.

A hácskuk, mint a mellékelt 3. ábra mutatja, igen egyszerű, sőt kezdetleges átjárók, melyeken, ha alacsonyabbak, még a kisebb háziállatok: disznók, juhok stb. is könnyen átugorhatnak.

A hácskuk készitésére nem fordítanak valami nagy gondot; összeütik úgy a hogy s olyan fából, a milyen kezük ügyébe esik. Csak két oszlopfa legyen; közbül czövekek, hasoványok, alacsonyabb, magasabb pallók, ťonás, tuskó stb. megteszik.

3. ábra.

1. Csehi, 2. Gutorföld, 3. Baki hegy, 4. Barabásszeg, 5. Lispe, 6. Bak, 7. Mikefa, 8—10. Lasztonyai hegy, 11. Pusztamogyoród.

Hácskóul olyan tuskót szeretnek használni, mely szélesen elnyúlik (3. á. *1.*), a mely tehát egy tőből kiinduló két fatörzsnek, vagy elágazásnak maradványa. Az ilyeneket széthasogatni úgyis bajos, mert forradásokkal („forrács“) vannak tele, sok munkát és időt kellene rá elfecsérelni; hácskunak és favágitóra „tusaknak“ (mely utóbbin a fát szokják hasogatni, aprítani), pedig nagyon hálás, mivel rendkívül tartós. Hácskóul különben az egyszerű, vékonyabb fatörzset is felhasználják.

A szőlőhegyeket kőritő gyepüknél az úgynevezett *ágosas hácskut* alkalmazzák leginkább (3. á. *2.*). Ez V alakú szétágazó két ág, melynél a törzset, melyből az ágak szétfutnak, oly hosszúra hagyják, hogy annak földbe eresztett része a hácskut erősen tartsa. E hácsku ágai, melyek egyúttal az oszlopokat is képezik, 1—1½ méter magasak. Ha valamelyik ága letörik,

oszlopot állitanak helyére s ha az alsó része hasadozik, vagy korhad, meg is foltozzák, mint azt a 3-ik ábra *4*. sz. mutatja.

Némelyik ágosas hácsku ágai közé, a széthajlásnál, pallódarabot helyeznek, hogy magasabb legyen az átjárója s azt fölülről egy, vizszintesen futó deszkával vagy gömbölyű fadarabbal leszoritják (3. á. *3*.). Az ágasos hácskura, hogy az állatok át ne szökhessenek, fölül karfát használnak. Ezt a karfát a hácsku egyik ágára szegezik, oldalt, úgy, hogy foroghat s az átjárók könnyen feltolhassák s leereszthessék, ha keresztülmennek rajta. A karfa másik vége a hácsku ágának bevájt tetejére ereszkedik.

Hácsku-oszlopul nem ritkán élő vagy kiszáradt fűzfa-törzset is felhasználnak (3. á. *5*.), közéjük czövekeket vagy hasoványokat verve le. A czövekeket s hasoványokat a legtöbbször nem egyenlő mélyen verik le, illetőleg egyik rövidebb, másik hosszabb.

A hácskuk oszlopai általában vékonyabb-vastagabb tölgyfakarók, vagy ugyancsak tölgyfahasoványok, melyeket széthasitanak, úgy, a hogy fejszével lenagyolnak s a földbe illesztik. Csak néha adnak rá annyit, hogy kapufélfa alakban kifaragják (lásd 3. ábra *6*. és *9*.).

A házaknál levő hácskuk rendesen fonottak vagy hasovány okból valók.

A hácskuk alkalmazása a házaknál mindinkább szűkebb körre kezd szorulni. Már csak itt-ott, a szegény emberek régies házánál találjuk meg. A ki csak teheti, ajtót készit a kapu mellé. A szőlőhegyek gyepűinél s a belső telkek keritéseinél azonban még sokáig ez lesz az általánosan alkalmazott átjáró.

Gönczi Ferencz.

Bakról.

A DEVAI CSÁNGÓ-SZÉKELYEK KARÁCSONYA.

A katonajáték.

Csángó-székelyeink a karácsonyi ünnepeket verselésekkel s az országszerte ismeretes betlehemezéssel szokták megülni. *Szenvedejét* (karácsonyest) minden különösebb szokások nélkül ünneplik.

Az úgynevezett *katona-versek* karácsony első napján divnak. Az egybegyült legények ketteje *katonának* öltözik föl, sarkantyús csizmát húz s piros sapkát tesz fejére. Kettő rongyos *zsidó* lesz, hátukat szalmával tömik ki, hogy puposabbak legyenek. Egy *klánétás*, egy *mozsikás* meg egy *gardonyos* kiséretében ellátogatnak oly házakhoz, hol nagy leány van. Az ablak alá érve, esetleg az *ereszben* általánosan ismert karácsonyi énekeket énekelnek.

Ennek végeztével az egyik katona *a*) betoppan a házba. Kezében levő nádvesszőjével megüti a gerendát s így köszönti a gazdát:

„Jó estét gazda, tőcs bort asztalodra
Itt fogok maradni zsiros pánkódra!"

Közben előbbre jön, újra megüti a gerendát, mire belép a második katona is, ki pálczájával a mennyezetet szintén megérinti. Ha ez megtörtént, kezdetét veszi a jelenlevő háziak s idegenek mulattatására a két katona közötti tréfás, összefüggésnélküli verselés. Az utóbb belépett katona *b*) elkezdi:

„Jó estét vitézek, ide hallgassatok
Jó tormás tyukhusval engem jól tartsatok
Ez sárga répátok mind nékem háncsátok
Szőröm galléromba mind néktek pakolok."

Az ereszben maradottak közül a zsidók már türelmetlenkednek; a jelenlevők folytonos kötődését nem állják s benyitnak a szobába, a mi azonban a katonát nem gátolja meg abban, hogy társának ne feleljen vissza a következőleg:

a)
„Ájj félre barátom, hadd szójjak én eggyet,
Hejjén van az eszem, nem ettem vadmeggyet,
Bort sem ittam kupát hármat, négyet,
Jó vóna már innék három huszonnégyet."

b) rávágja:
„Ájj félre te meszes üstökű,
Ojan a fejed mint egy rossz hegedű
Szeder módra termetű,
Gerezdes tetejű."

a)
„Ájj félre te olá
Sz . . az orrod alá."

b) sem rest, s így válaszol:
„Üsmertem apádot,
Szőrös bocskorba járt,
Kecskeganéval kenegette fogát
Mégis oly *hegyesen hordozta magát.*"

a)
„*Sutuba* laska,
Beleesett macska
Nézze bátya tarkát
Feltarcsa a farkát
Hogy üsse be orrát."

b)
„Bátyád a szakállát félvállárra vette,
Mi kicsi esze vót, *acskóba* tette.
Az acskó zsiros vót, a macska megette,
Így szegény bátyádnak nincsen elég esze."

a)
„Mikor én a hadba csákós huszár (v. főkapitány) vótam
Tizenkettő között legokosabb vótam
Feteke levest sapkámval hörpöltem,
Sült pecsenye helyett fészefokot nyertem."

b)
„Mikor én Szent Istán királynál délebéden vótam
Két hordó *arangyat* egy acskóba raktam,
Mikor a lovamra tenni fel akartam
A nadrágot teli s teli raktam."
„Váj ki zsidó!"

Nosza van erre a zsidóknak hadd el hadd! Eddig sem hagyta a ház népe őket békében, de most már teljesen nekik esnek. Hol jobbról, hol balról czibálják, húzzák, egyet-egyet hátukra is kapnak. Ha kissé lecsendesülnek, a katonák tovább folytatják félbeszakított verselésüket.

a)
„Vékony czérna, *keménymag* (köménymag)
Hej be vitéz legény vagy
A falunak adós vagy
Egy *fénik*nek ura nem vagy."

b)
„Elvettem egy vén leányt, mit csináljak véle
Csiszik, csoszik a papucsa, maj meg halok tölle,
Vagyon biró, vagyon eskütt, válasszon el tölle,
Mi Istennek teremtése, nem élek meg vélle."

a)
„Messze jártam házasodni, bár ne jártam vóna
Édes kicsi, feleségem bár ott vesztél vóna.
Bár az ördög olyan vóna, talicskába tenne,
Minél jobban sikótoznál, annál jobban vinne!"

b)
„Duna mellett veszedelem,
A vén kopacz fejedelem,
Hányd el, vesd el a kereket
Mind a bikfa nadrágfeneket
Idd meg a f. . . . t
Mind a rozmaringot."

a)

„Csorba Marczi felakasztotta magát,
Nyerd el a nyakravalóját.“

b)

„Minap az erdőben láték egy szunyogot
Kinek árnyékába hét falu nyugodott,
Akkor águsztusba
Senki meg nem izzadott.
Az ó-testamentomba vót egy bába,
Kinek 77 felé állott a lába
Ha nem hiszed pajtás,
Buj a szerszámjába.“

a)

„Minap az erdőbe láték egy őzet
Ki futott, s hullatta a rezet.
Ha nem hiszed pajtás, menny el, szedd fel
S edd meg, mint a lépes mezet.“

Ezután *b)* a gazdához fordul s a következőt mondja:

„Likas a kend háza szege
Piros a kend lánya képe
Aggya nékem kend a lányát
Maj bé fódom én a házát.
Huszonhárom ruczatojás,
Enyém vagy te kék *rakojás*, (szoknyás)
Húzd rá mozsikás!“

Erre bejönnek a muzsikások s valamennyien muzsika szó mellett tánczra perdülnek, mulatnak egy kicsit. Távozás előtt a gazda leánya kalácsot és pálinkát ad a katonáknak, mire az egyik *elrikócscsa* (elkiáltja) magát hogy:

„Herczek Marczi felnyergelte a lovát,
Mind azt mondják,
Magyar fiak előre hát!“

S ezzel elhagyják a házat.

A betlehemesek.

A betlehemesek szintén az ünnep első napján kezdik meg útjokat. L. 1. á. a betlehemesek fölállása és 2. á. pakulárok táncza. Csoportjuk 12 tagból, ú. m. gazda (6), király (7), királyi szolga (8), Szent József (5), Szűz Mária (4) s az angyalból (3), továbbá a következő *csobánokból* (çioban oláhul = juhpásztor): öreg csobán (11), bogláros (10), báránkás (12), kecskepásztor (9), furulyás (2), hamubotos (1) és a romlott istálócskából áll.

A gazda rendes ünneplő ruháját veszi magára, kezében hosszú, vékony bot van. A király czifra egyenruhát szerez, kezében pálczát s zsebkendőt tart. Fejét színes papir csákó födi, oldalán kard csüng. A királyi szolga piros, huszár sapkát hord. Szent József *mentárát* (szűrszerű felső ruha) ölt, s nagy fehér szakállat ragaszt. A Szűz Máriának öltöztetett fiú fehér lepe-

dővel takarja fejét s kendőt tart szája elé, úgyszintén az angyal is. Ez utóbbinak a királyéhoz hasonló csákója van. Az álarczos csobánok a furulyás és az elemózsiát gyűjtő hamubotos lompos, báránybőr bundájokkal, furkos botjaikkal s szalmával kitömött gatyaszárukkal igen érdekes képet mutatnak.

A gazda már jó előre benyit a kiszemelt házhoz s a házigazdát üdvözölve megkérdi, hogy: „Lesz szíves béfogadni a Krisztus példáját követő bötlehemeseket?“ Kedvező válasz esetén a kapuba kimenve bevárja az elmaradottakat. Várakozására különösen a lassan haladó csobánok adnak okot. Míg a hamubotos tréfáival a nagy számban összegyűlt népet mulattatja, addig a furulyás *az öreg csobán keservét*, *a purnyáló nótát* fujja (nevét az oláh „pornesçe“-ből = indul, veszi).

Ha útközben hídra találnak, a csobánok botjaikkal dörömbölve tánczhoz fognak. A furulyás eddigi lassú nótája élénkebb lesz. Dallama itt következik:

A házhoz érve valamennyien az ereszben maradnak, csak a király s a rongyos istállót vivő királyi szolga lépnek be a szobába, hol az előbbi fel s alá járkálva lassú, vontatott hangon elkezdi:

„Dicsértessék Krisztus az magos egekben
Ki kegyelmeteket hagyta egészségben
Tarcson és marasszon végnélkül örömben.
Mi nem azét jöttünk, hogy itt istarjázzunk
Hanem egy fertájnyég mulatni akarunk,
Miként a Krisztusról egy példát mutatunk,
Hogy mikép született, jászojba tétetett
Három pásztoroktól ajándék vitetett
Melyen Krisztus annya igen örvendezett."

Ezalatt az ereszben levők az ismeretes „Mennyből az angyal" kezdetű karácsonyi éneket éneklik. A király, szavainak végeztével a betlehem mellé állva így szól:

1. ábra.

„Szent Józsefnek itten szállás
Nem adatik
Sehut ez városba
Bé nem fogadtatik
Hanem a királytól
Most elébb küldetik."

A kint maradt Szent József erre így felel:

„Egészségvel gazda nyizsd meg az ajtódot,
Ereszd bé *megszükült* (megszorult) te jó akaródot
E világ urának éltető dajkáját
Met az utazásba igen elfáradott."

A király szolgája felé fordulva elkezdi:

„Egy szózatot hallék mostan az ajtómon,
Mi legyen az oka, bizonnyal nem tudom.
Jelen vagy é szógám?"

Szolga:

„Jelen vagyok uram, parancsolattyára!"

Király:

„Parancsolom szógám, lázsd meg sietséggel
Ki dörget ajtómon ily nagy bátor szívvel?"

(Szolga ki néz az ajtón). Szent József:

„Tibilius császár parancsolattyából
Jöttünk Názáretból a beiratásra.
Hogy ha béfogadnál ez egy écczakára
Bizony megfizetné az egeknek ura."

Szolga:

„Várakozz egy *kevésnyeg*,
Minyárás jelentem!"

2. ábra.

A szolga királya elé áll jelentést teendő, de a király megelőzve kérdi:

„Mi új hírek vannak a városba
Mond meg hát hű szogám
Nékem bizonyosan?"

Szolga:

„Felséges királyom, olyan emberekre találtam
Ajtódon, nem hinném jönnek országunkból.
Hogyha béfogaggyuk, elvész az hatalmunk
Ez *ikes* városból éppen *kipirulunk* (kikerülünk)."

A szolga be sem várva ura feleletét, így szól Szent Józsefhez:

„Hogy én béfogaggyalak,
Abban nállam nem kapsz,
A város ucczán kívül
Ámbár ha meg is faccz!"

Szent József:

„Kemény kősziklához
Hasonló nemzettség
Még a pogánynál es
Van engedelmesség
Hát hogy te nállad nincs
Uradhoz kegyesség."

Szolga:

„Gyer hát bé barátom
Fütözz egy keveset."

A hivásra Szent József, Szűz Mária s az angyal belépnek a szobába. Szent József a király előtt, a többiek az előbbitől jobbra állnak föl. Szent József a királyt üdvözölve elkezdi:

„Álgyon meg az Isten
Kegyelmes királyom."

Király:

„Álgyon meg barátom
Neked es kivánom."

Szent József folytatja:

„Szerelmes királyom,
Fogaggy bé házadba
Fizetést nem szántunk
Ez egy écczakára
Bizony megfizeti
Az egeknek ura."

Király:

„Szerelmes barátom
Szállást nem adhatok
Met hogy estére
Sok vendéget várok.
Hanem egy kis helyet
Minyárást mutatok.
A városon kivül
Van egy istáló,
Oda szokott jönni
A jövevény szálló."

Szent József kérése megtagadása után Máriához fordulva keseregve mondja:

„Szerelmes jegyesem
Már mire jutottunk,
Ez íkes városba
Majd minden ucczákon
Házról házra jártunk
Szállást nem találtunk
Talán az écczaka
Hidegvel meghalunk."

Mária:

„Az egeknek Ura
Világ megváltója
Tekincs alá menyből
Szegény szolgálódra,
Ne haggy el münköt is
E bujdosásunkba."

Szent József:

„Szerelmes jegyesem
Ne sírj s ne bánkóggy
Met nem hagy el az Úr
Hogy árcson a halál.
Ha Krisztus személe szerint
Müközénkbe leszáll
Semmi dér és hideg
Ott helyet nem talál.
Hanem csak *szálljunk bé*,
Szálljunk bé ezen istálóba
Inkább es lesz módunk
A szent imácscságba."

Mária:

„No hát csak szálljunk bé,
Szálljunk bé ezen istálóba
Inkább es lesz módunk
A szent imácscságba."

Evvel *beszállanak*, t. i. a király elől mindhárman a betlehem mellé állanak, hol a „Szűz egy fiat szült, ki mennyben nagyon örült" kezdetű éneket kezdik el.

Az ének végeztével nehézkes léptekkel a csobánok lépnek be. Elől jön az öreg csobán, utána a bogláros és a báránkás. Lehetőleg a kályha

mellé húzódnak, hol az öreg csobán megrázza magát, hogy — kendermaggal helyettesített — tetveit lehullassa, melyekből egy jó marokkal a tűzbe dob. Majd dörmögve lefeküsznek, közbül az öreg, jobbról a báránkás, balról a bogláros. Valamennyiöket az utóbbi lábánál álló kecskepásztor botjára támaszkodva őrzi. (1. ábra.) A furulyás és hamubotos az ajtó sarkánál helyezkednek el.

Ha ez megtörtént az angyal Mária elé lép s a következőt jelenti:

„Ó Istennek annya,
Látod jelenlétem
Parancsoj met mennyből
Te hozzád küldettem.“

Mária:

„Ó Istennek angyala
Szógáj szent Uradnak
Aggy hírt a nyáj mellett
Lévő pásztoroknak
Hogy imádására
Jöjjenek Krisztusnak.“

Ekkor az angyal az öreg csobánt lábával megérintve elkezdi:

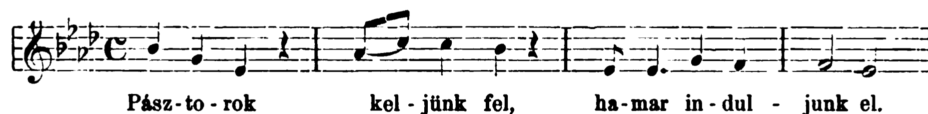

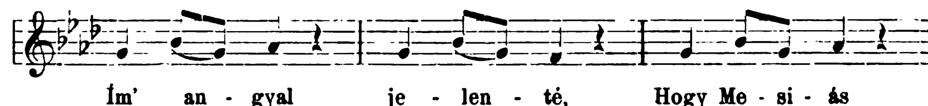
Majd Máriához fordulva az alábbi ismeretes karácsonyi éneket kezdi el:

„Dicsőség mennyben Istennek
Békesség földön a jó akaratú embereknek,
S jó akaratú híveknek,
Kik Istenben örvendeznek.“

A szunnyadozó öreg csobánt az angyal szavai úgy látszik zavarják, mert másik oldalára fordulva dörmögve mondja szomszédjának: „Jaj, jaj, jaj, még itt sem alhatom a verebek *csirikolásától!*“ mire a báránkás botjával fenyegetve így csitítja:

„Alugyál, alugyál vén *untyiás* (az oláh unchiule = bátyám-ból van átvéve) met ma megtapogatlak evvel a szalma szálacskával.“ Az angyal Máriától eltávozva újra a csobánokhoz szól:

Az angyal szavai felköltik az öreg csobánt. Azt sem tudja, hogy ébren van-e vagy álmodik:

„Jaj, jaj, jaj,
Mit láték, mit hallék
Ördög-é vagy angyal
Nékem megjelenék.
De csak azt nem hihetem
Hogy Jézuska született vóna,
Hanem még leteszem a fejem
E *puczékra* s nyugszom,
Míg a hajnalcsillag
Feltecczik az égre."

Báránkás:

„Azt én es jól hallám,
De mivel hogy sötét vala
Többet nem láthatám."

Az újra hozzájok forduló angyal azonban ismételten tudtokra adja, hogy Jézus valóban megszületett, s ösztökéli őket, hogy csak siessenek a városba:

„Gyertek sietségvel gyorsan az városba
Met ott fekszik Jézus a kórós szénába."

Mire Szent József a gyülekezettel egyetemben elkezdi:

„Serkenyetek pásztorok, pásztorok,
Kik nyáj mellett alusztok, alusztok,
Mert született uratok
Néktek kis Jézusotok."

A pásztorok ezalatt lassan felemelkednek a földről, s a mig a betlehem elé érnek, mondogatják: „No hát csak menjünk el, s vigyünk ajándékot a küs Jézuskának, ki s kitől mit lehet."

A rongyos istállócska elé érve sorban letérdepelnek. Az öreg csobán először is Máriát üdvözli:

„Jó napot Mária,
Istennek szent annya
Serkensd fel fiadat,
Pásztorok eljöttek
Kik szent angyalidtól
Te hozzád küldettek."

Mária:

„Serkenny fel fiam,
Pásztorok eljöttek
Kik szent angyalidtól
Te hozzád küldettek."

Mária szavai után a csobánok fölajánlják a Jézusnak szánt ajándékokat. Először az öreg csobán szólal meg: „Ó édes kicsi Jézuskám, hát én imán mi ajándékot aggyak? Én egyebet nem adhatok, hanem egy sajtot ugyan szépet adok. Kérlek vedd jó néven, a melyet adhatok," s evvel egy fehér hagymát nyujt a betlehem felé. Majd a báránkáshoz fordul: „Aggy te es valamit a küs Jézuskának!"

Báránkás:

„Ó édes kicsi Jézuskám, hát én imán mi ajándékot aggyak? Én neked sajtot, ordát, turót nem adhatok. Met azt én es csak *piritva s korczolva* (szűken) kapok. Hanem egy báránkát, ugyan szép bojtost adok. Kérlek vedd jó nevén, a melyet adhatok" (egy kis játékbárányt mutat).

Mondókája után a boglárost biztatja: „Aggy te es valamit a küs Jézuskának:

Bogláros: Ó én szerelmes ártatlan küs Jézuskám, hát én imán mi ajándékot aggyak? Én neked turót, ordát, sajtot. báránt nem adhatok. Hanem egy bogláros szijjacskát igen szépet adok. Kérlek vedd jó nevén, a melyet adhatok," s erre egy aranyos szijjat vesz elő.

A kecskepásztor is adna szivesen valamit, de nem tellik: „Jaj, jaj, jaj, hát én imán mit aggyak? A mit a nyáron kerestem, mind el es kötöttem."

Szavait nem folytathatja tovább, mert Mária előlép s megköszöni az ajándékokat:

„Köszönöm pásztorok
Mindhárman ti néktek.
Kévánom, hogy mennyben
Koronát nyerjetek
És az véghetetlen
Örömben legyetek."

Az öreg csobán gúnyolódva közbe vágja: „Ásá dáre!" (asadară oláhul = úgy hát), miért a báránkás meg is feddi:

„Ó *bajbatag* bohó
Vén untyiás hamó
Nem gondolod meg te
Mit példáz ő ezzel?"

Csobán: „Mit?"

Báránkás: „Alázatosságát ezzel jelegeti mü hozzánk."

Az öreget e szavak, meg hogy az *új királyt es víg örömbe láttya* nagyon megörvendeztetik, s a kis Jézuska kedvéért *pakurár*-jait (păcurar = juhpásztor) tánczra parancsolja:

„Jusson *Vasilia, Estyéfán, Gligorval*
Mind álljatok elé Todor pakurárval
Ennek a küs Jézuskának kedvéét
Járjunk egy szép *zsukát*!"
(Helyesen: joc = táncz.)

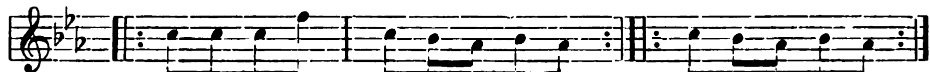
No de nem azért van furulyása, hogy az tétlenül álljon. Tánczolni sem lehet úgy szárazon, ezért hát oda szól:

„*Auz pakulárom*
(Az oláh auḑi pacurariu meu-ból = hallod pásztorom.)
Kedves furujásom
Mivel az új királyt
Víg örömben látom
Azét egy szép nótát
Szufle maj (oláhul suflă = fujj!) barátom!"

Bogláros: „Met egy vig mozsika meg ér egy régi *pótrást.*"

A báránkás is biztatólag oda kiáltja, hogy: „Ki s ki bocskorának talpát fődtől ne sajnájja!"

A betlehem elé állva, hozzá fognak nehézkes körtánczukhoz, mely alatt nemcsak bocskoruk talpát, hanem még furkos botjaikat sem sajnálják a földtől. Táncz alatt a furulyás teljes erejéből fujja, hogy:

A macs-ká-nak tar - ka lá - ba, On - nan ho-zunk
A - zon me-gyünk Mó - du - vá - ba. o - láh fá - tát,

Ki - vel jár - juk a zsu-ká - tát. A kup - to - ron

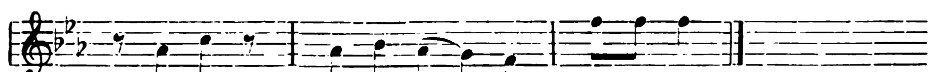
he - ver, ma-ma- ma- ma - li - gát ke - ver.
li - gát ke-ver,

Ha-ja se te bu - ku - re, se jó o dá - te,
pen-tru ko-pott Ki - ris - tóf fá - cse to - do - rá - tye.

Tra-dra, tra - dra, tra-dra, tra - dra, ra, tra-dra,

tra-dra, tra-dra, tra - dra, tra-dra, ra!

Egy pillanatra megállapodnak, hogy a tánczot az eddigivel ellenkező irányban folytassák. Ezt a betlehemi pásztoroktól elmaradt Kristóf juhászért járják, a mit a szövegben kifejezésre is jutattnak:[1]

Tánczukat a király a betlehem tanyában elhelyezett csengetyűvel szünteti meg, mire a pásztorok párbeszédbe elegyednek. A báránkás oda szól az öreg csobánnak: „*Kuru mosule* (tréfás oláh megszólitás) fekete *káprét* (oláhul capra = kecske) mekegve hallám!"

Csobán:

„Iszen jó vóna *fertátye*
(az oláh fráte = testvér elferditése)
Hogyha tán elindulnánk.
Lássátok minyájan
Be üres a csuklyánk
Próbáld meg a jó gazdát
Hogyha valami útravalót kapnánk."

Bárányos:

Kérlek vén untyiás, hová sietsz?
Iszén én még e gazdától útravalót várok!"

A bogláros furkosával a házigazdához szökik, s fenyegetve igy kiált: „Láture maj!" (oláhul: latră mă = ugass!) Kevés megszakitással folytatja:

E gazdának *bácscsa*
(az oláh baçi = számadó juhászból)
Én es vótam tavaj es
Igen jó gazdám vót
Ő nekem akkor es
Hogyha százszor kértem
Sem adott egyszer es
De most arra igiri magát, hogy
Megtőti még a *gulujánkat* es." (Tarisznyát.)

Úgy látszik, hogy a kecskepásztort ha a gazdához nem is, de a gazdasszonyhoz kellemes emlékek kötik, mert a háziasszonyt megsimogatva igy szól:

„Én es a kecskéket őrzöttem
De a gazdát magát
Meg sem emlitettem.
Hanem a gazdasszonyval
Igen jól egyetértettem.
Hurkát, májast, kolbászt
Eleget es ettem."

Csobán: „Isze ti csak kaptok, mivel hogy fiatalabbacskák es vagytok. De én, mivel hogy öreg es vagyok, süket es vagyok, nem es igen látok, ha a jó gazdasszony valami jóval kénál es, az gondolom, hogy szid. Én kifelé fartalok."

Kecskepásztor: „Kérlek vén untyiás, ne panaszkoggyál, met én sem ettem egyebet ma egy hideg *málécskánál*. Azt es itt kaptam elébb a másik háznál."

Csobán: „Hazuccz met még oda sem es jártál."

[1] A szöveg nagy része helytelenül kiejtett oláh szavakból áll; értelme k. b. ez: Jer örvendeztesselek meg én is egyszer, s a kopott Kristófért járjunk egyet Todor!

Ezután a pásztorok a hamubotos kivételével tovább állanak. A gazda pénzbeli ajándékát az istállocskába dobja, mire a király megköszöni szívességét s isten áldását kéri a házra:

„Hallátok rendszerént
E rövid példában
Miként Krisztus Jézus
Romlott istálóban
Született s tétetett
A hideg jászolyban,
Midőn a pásztorok
Angyalnak szavába
Jövének Krisztusnak látogatására.
Köszönöm és hálálom
Kik itt hallgattátok
Alacsony munkánkat
Meg nem utálátok.
Tik pedig jó gazdák
Kik béfogadátok
Semmiféle átok
Ne férjen reátok
Küs Jézus áldása
Szálljon ti reátok
Mük pedig elmegyünk
Vigan maraggyatok."

A benmaradt hamubotos mély hajlongással a gazdasszony felé tart, hogy elemózsiát kunyoráljon tőle. Zsákját kibontja, s hogy minél többre tehessen szert, nyájas hangon elkezdi:

„Látom gazdasszonynak
Sürü mosolygását,
Zörgeti pénzes ládájának kócscsát
Hogy kivegye belőle
Háram ezüst garassát,
Kilencz rétbe esszefont kolbásszát.
S akár mejen nagy vasban sült
Rétes kalácscsát."

Ha kikapta részét, a király eme szavai mellett hagyják el a házat: „Áldás békességet kévánok az új esztendőben. Császárok s királyok közt békességet."

Szabó Imre.

VOGUL-OSZTJÁK HÍMES KÉREGEDÉNYEK.

A Magyar Néprajzi Társaság folyó évi február hó 10-én megtartott fölolvasó ülésén ismét egyszer a „magyar őshazáról" esett a szó.

Ezúttal Munkácsi Bernát dr., a hivatottak között a legelsők egyike, fejtette ki évtizedes tanulmányai eredményeként, hogy a magyar őshaza délebbre fekvő vidéken keresendő, semmint azt Hunfalvy-tól Paulerig és Marczali-ig hihettük, sőt az előadó nem késett, ez őshazát egyenesen a Kaukázus északi tövére áthelyezni.

Mélységes eruditiójú egybefoglaló értekezésére a megjelenése után fogunk visszatérni. E perczben csak azt a sokszor hallatott panaszunkat hangoztatom, hogy Munkácsi B. dr., a ki pedig valamikor a tárgyi ethnográphia felé is hajolt, ez összefoglalásában ismét kizárólag nyelvészeti alapon áll. Mert az a néhány néprajzi általánosság, melyet előadásába itt-ott beleszőtt, csak megzavar, de nem tisztáz. Pedig kétségtelen, hogy nyelvészeink máskülönben hangyaszorgalmú munkássága ha nem is meddő, de mindenesetre csekélyebb értékű lesz, míg elméleteiket, pl. ez esetben a magyar őshazáról szóló Munkácsi-félét merőben a szófejtés Prokrustes-i

ágyára feszitett „szótári“ adatokra alapozzák, ügyet sem vetve, hogy az egyeztetett szók vagy szólásmódok alapján kiderített ú. n. érintkezések földrajzilag, anthropologiailag és néprajzilag is igazolhatók-e vagy sem?

Déchy Mórnak és Sebestyén Gyulának az előadónak érvelése ellen földrajzi és forrástanulmányi tekintetben még a fölolvasó ülés folyamán emelt óvásait ép ezért ujabbal kell megszereznem, azzal, hogy a magyarság kaukázusi őshazájának szerzője e munkájában az orosz és a magyar embertani és néptani tudományosság adatait, de még inkább ezek módszertani útbaigazításait egyszerűen mellőzte. Pedig ezek egybehangzó itélete híján ez a legújabb kaukázusi magyar őshaza is halvaszületett gyermek.

Munkácsi Bernát dr. úr bizonyára észreveszi, mi az, a mi nekem fáj, hogy az összehasonlító tárgyi néprajz oly fontos termékéről, a minő pl. Jankó Jánosnak: „A magyar halászat eredete“ czimű nagy műve, egyetlen szóval sem emlékezett meg, — holott Jankó e műve a magyar „őshazák“ egész területére, köztük a Kaukázusra is kiterjed és ha benne egyebet sem nyújtana, de megmutatta azt, hogy az afféle egyoldalú (ez esetben nyelvészeti) okoskodással megvont eredmények, a milyen az őshazának Munkácsi-creálta kaukázusi elmélete, elfogadhatókká csak akkor válhatnak, ha az anyagi kultura tágas térségein belül is igazolhatók.

Se baj! Arról, hogy Munkácsiék a már kész eredményeket sem latolgatják, valóban nem tehetünk. De azért a miénk a jövő. Hogy ez így van, mutatja egy teljesen idevágó példa, az indogermán nyelvészeti ethnographizálás csődje. Pedig az indo-germán őshazát a nyelvészek ugyancsak erősen támogatták, de megfújta az embertani és tárgyi néprajzi alapon induló modern irány első szele, és az a sok fényes légvár recsegve-ropogva összeomlott. Az indo-germán tanszékek modern tulajdonosai ma már mind guzsalyokról, motollákról és hogy egy vérbeli magyar nyelvész szavához öltsem a magamét, a végén már a tőle oly mélységesen lenézett pipaszurkálókról czikkeznek.

Ne értessem félre. Én a magyar összehasonlító nyelvészek munkásságát első sorban Munkácsi Bernátét is nagyra becsülöm, és ideálomként ápolom azt a gondolatot, hogy a magyarság és a rokonságunk néprajzi kincseinek haladéktalan, mert a lekésés veszedelmével járó egybegyűjtése és egybehasonlítása terén szorgalom tekintetében magyar nyelvészeinkkel vetekedhessünk. De épp azért megkövetelem, hogy törekvéseinket az ellentábor hívei is méltányolják, hiszen azok az alapgondolatok, a melyeken a modern embertani és néprajzi tudomány alapszik: hogy a fajok testileg csak rendkívül hosszú periodusok után lépnek a mutatió terére, s hogy a nép a maga kulturális vagyonán (ruházat, ház, szerszám stb.) csak olyan szivósan csüng, mint akár a nyelvén, épenséggel nem megfoghatatlanok, mert minden ízükben természetesek és lépten-nyomon ellenőrizhetők.

*

Ezzel, a magyar-vogul-osztják egybehasonlító tárgyi néprajzhoz némi igénytelen adalékot szolgáltatandó, áttérek a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában őrzött vogul-osztják kéregedényeink, illetőleg azok ornamentikájának múzeologiai bemutatására, melyet már b. Jankó János tervezett, a mennyiben az e czikkben közölt rajzokat Nécsey Istvánnal még ő maga készíttette. Elhatározására úgy vélem, az a Helsingforsból érkezett hír indította, hogy volt tanítványa, későbbi utazó- és némileg versenytársa Sirelius U. T. magister, vogul-osztjákföldi kutató útjáról hazaérkezvén, első sorban kéregedényeinek ornamentikáját óhajtja közzétenni. A rajzok feldolgozására már nem maradt ideje. A hagyatékában lelt — özvegyétől rendelkezésemre bocsátott — jegyzetei sem bizonyulván valami bőségeseknek, a rajzok publikálása még égy évig elmaradt, míg azután a mult év vége meghozta Sirelius-nak még Jankó életében jelzett és a helsingforsi finn-ugor társaság kiadásában megjelent nagy dolgozatát: Ostjakkien ja wogulien tuohija nahkakoristeita (Osztják és vogul nyírfakéreg- és prémornamentumok czímen, 46 folio táblán körülbelül 500 rajzzal, de legnagyobb csodálkozásunkra a Jankóénál aránylag kevesebb magyarázat kiséretében, — egyszerűen anyagközlésként, — bizonyságául annak, hogy kéregedényeink múzeologiai feldolgozása, mely Sirelius adatait sok tekintetben kibővíteni s megerősíteni hivatott, ezután sem felesleges, miért is azt már hónapok óta, önálló folyóiratnak indult „Értesítőnk" ezen első ünnepi füzete számára tartogattam. Ezúttal csak a kéregedényekre keríthettem a sort és a prémornamentumokat egy későbbi közleményemben fogom közzétenni, noha emezekkel teljesen azonosak, miért is pl. Sirelius a kéregedényekkel együttesen tárgyalja azokat.

A vogulok és osztjákok rendkívül díszesen ornamentált kéregedényeiről és prémes ruháiról majd minden nyugati Sziberiában járt utazó tesz említést. Behatóbban mégis csak újabban kezdtek velük foglalkozni, a mióta az ethnologusok a primitiv népek ornamentumában a néplélek egyik legjellemzőbb megnyilatkozására leltek. Mindamellett pl. Martin svéd utazó és gyűjtő „Sibirica" czímű 1897-ben megjelent nagy képes művében kéregedényeket közöl, de ornamentatiójukról meg sem emlékezik (talán azért is, mert tolmács nélkül utazott), míg nála iskolázottabb társai, a magyar dr. Pápai Károly (1892) és dr. Jankó János (1898), és utána a finn Sirelius, e kéregedények ornamentikájára fektetik a legnagyobb súlyt.

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában összesen 50 darab ilyen kéregedényt őrzünk; 18-at dr. Pápai Károly, 32 darabot pedig dr. Jankó János gyűjtéséből, ez utóbbiakat mint gróf Zichy Jenő ajándékát.

Külső alakjuk és rendeltetésük szerint nyolcz csoportra oszlanak: I. tálak, II. fedelek, III. puttonyok, IV. merítőkanalak, V. bölcsők, VI. dobozok, VII. peremes tálak, VIII. kisebb tartók.

Tárgyaink múzeologiai leírása során szintén ezekhez a kategoriákhoz ragaszkodom, annyival inkább, mert a bennök helyet foglaló tárgyak a legtöbbször kiviteli technikájuk szerint is egyöntetűek, miért alosztályok felállítása csak egy-két esetben vált szükségessé.

Anyaguk szerint kéregedényeink főképen a nyírfa kérgéből készülnek, de vannak fenyőkéregből készült ilyféle edények is. Sirelius szerint mindkét kéregfajt tavaszszal, a nedvkeringés megindulása után hántják, a mikor belső felülete sötétvörös, sőt főzés és halzsirral való bekenés után feketeszinűvé lesz. Feldolgozás előtt a kérget kivétel nélkül huzamos időn át főzik, a mitől simulékonynyá, mondhatni bőrszerűvé válik.

Az ornamentumok technikája szerint Sirelius 1. vakart, 2. festett, 3. kivágott, 4. karczolt és 5. préselt technikájú kéregedényeket különböztet meg.

A magam részéről a múzeologiai leirás folyamán 1. diszitetlen, 2. vakart, 3. reárakott (applikált), 4. alárakott, 5. festett és 6. ponczolt diszű edényeket különböztetek meg, tehát ugyanannyi technikát mint Sirelius. Emelhetném e számot egy újabb technikával, a mennyiben a festett ornamentikájú edények egymástól nagyon élénken elütő két alcsoportra oszlanak. Az első *a)* alcsoportba azok tartoznának, a melyeknél a földes fedőfestékkel a nyirfakéreg vörös hátterére sárgára bevakart edényeket utánozzák, a második *b)* alcsoportba pedig azok, a melyeknél az edény falára (mely ezeknél mindig a kérges falával befelé s a sima falával kifelé néző fenyőhaj) karczolt s azután feketére végighúzott vonallal kirajzolják az idomot, melybe fekete pontokat is rajzolnak. Az alapot valami átlátszó, okvetlenül növényi eredetű vörös festékkel mázolják be. (L. alább.)

Szerszámul, a melylyel a kéregedényeket készitik, egyszerű bicskát használnak. Vakarás, kivágás vagy karczolás előtt a fakérget az illető helyen megnedvesitik, a mi a megmunkálást tetemesen megkönnyiti.

A kéregedények diszitése, mint ezt Jankó s utána Sirelius is megjegyzi, mindig a nők feladata, kik a rajzokat, szakasztottan azon a módon készitik, mint magyar parasztasszonyaink a varrottasokat, szűrszabóink és szűcseink a maguk diszitményeit, azaz e rajzokat mindennemű minta vagy előrajz mellőzésével szabadon vetik a diszitendő tárgyra. Némi kivétel a ponczolt diszű burnóttartóknál észlelhető, a mennyiben ezeknek ornamentumait rendesen iramszarvas-csontból, vagy agancsból készült ponczokkal verik be a puhább kéregbe. (Lásd mindezek ábráit alább.)

Másik a megfelelő magyarral analog jelenség, hogy miként a mi magyar himzéseinknél minden egyes motivumnak megvan a maga népies neve, azonképen a vogulok és osztjákok is kéregornamentikájuk, majd minden egyes motivumát külön névvel illetik. Jankó, és tanitását követve Sirelius is, a motivumok ezen elnevezéseit rendkivül szorgalmasan gyűjtötték, a mi edényeinket az általános ornamentika igazi kútforrásává avatja.

Az elnevezések révén u. i. mélyreható pillantást vethetünk a primitiv népek teremtő képzeletébe. Az elnevezések a különböző vidékek szerint persze nem mindig egyeznek, a mi azonban becsüket korántsem alterálja.

A himes kéregedények földrajzi elterjedését illetőleg Martin azt állitja (id. h. II. t. szövegmagyarázata): „hogy az ornamentált haltálak legnagyobb számban azokban a jurtokban találhatók, melyek az Ob szomszédságában az oroszokkal legélénkebben közlekednek“.

Ezzel szemben Sirelius azt mondja (i. h. III. l.), hogy az Irtis, a Konda és a Pelümka folyók mellékéről, továbbá a cserdümi kerületből, tehát azokról a helyekről, a hová az orosz lakosság révén az ipar hatása észlelhető, a nyirfakéreg-tárgyak majdnem teljesen eltűntek, s ezzel elveszett ornamentikájuk is. A nyirfakéreg-edények diszitése mindmáig csak a Vach, Szoszva és Kazüm folyók mellékén virágzó. A berjozovi kerület északi részében különösen a Kazüm-mentieket tartják ebben nagy művészeknek, és valóban majdnem kizárólag ők szállitják a nyirfakéreg-edényeket, mert hisz a berjozovi kerület északi felében a nyirfa többé nem tenyész. A kéregdiszitések dolgában a második hely az Ob, a Lozva, a Vasz-Jugan és a szurguti kerület folyók mellékeit illeti, kivéve a Vach-ot".

A saját gyűjteményünknek az a része, mely dr. Pápai Károly gyűjtése, többnyire vogul területről a Konda, Szoszva, Narüm, Vasz-Jugán, Lozva, Szigra folyók mellékéről, továbbá Szurgutból (osztják) kerültek. Mindmegannyi darabjának származási helye teljesen hiteles. Jankó gyűjtése darabról-darabra a Nagy-Jugán völgyéből származik, a legtöbbször peszrákról (halászó tanyákról), melyeknek lakói csak a nyári halászat tartamára húzódnak le a folyóhoz, télen pedig beljebb fekvő jurtjaikban laknak. Az utolsó (legdélibb) jurt, a melyről Jankó ilyfajta edényeket hozott, a jugánvölgyi Uszanovü jurt.

Himes kéregedényeink részletes bemutatása.[1]

I. *Tálak.*

Tizenkét darab[2] kivétel nélkül nyirfakéregből. Szerkezetüket minden leirásnál jobban az I. ábra *a* mutatja. A hol a varráshoz még az ősi inczérnát használták, esetről-esetre megjegyzem. A többit már kóczmadzaggal varrták össze. Száritott (nem füstölt) halak, ikra stb. tálalására valók.

1. Lelt. sz. 3348. Hazája: Konda melléke (vogul). Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Diszitetlen. Méretei: 19 × 15 cm.

2. Lelt. sz. 3353. Hazája: Szoszva melléke (vogul). Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Vakart diszitésű. Tükrének diszitésén l. 1. á. *1.* sz., belső peremének diszitései l. 2. á. *1.*, *16.*, *13.* sz. Méretei: 25 × 20 × 6 cm.

3. Lelt. sz. 3356. Hazája: Szoszva melléke (vogul). Gyűjt.: dr. Pápai Károly. Ínvarrásos. Vakart diszitésű. Tükrének diszitését l. 1. á. *2.* sz., belső peremének diszitését l. 2. á. *5.* sz. Méretei: 24 × 20 cm.

4. Lelt. sz. 3357. Hazája: Szoszva melléke (vogul). Gyűjt.: dr. Pápai Károly. Szijazattal, melyen mint kantáron vihették. Vakart diszitésű. Tükördiszét l. 1. á. *3.*, peremdiszei közül 2. á. *1.*, *4.*, *20.*, *25.* sz. Méretei: 22 × 18 cm.

[1] A némi ismétlésekkel járó múzeologiai leltár formáját azért választottam, hogy az itt következő számokat czédula-katalogusaink és kiállitási czélokra is fölhasználhassuk.

[2] A római folyószámmal jelzett ábrák az edények alakjaira, az arabs számokkal jelzettek a fejlődési sorozatokba szedett ornamentumokra vonatkoznak.

5. Lelt. sz. 3720. Hazája: Narüm melléke (vogul). Gyűjt.: dr. Pápai Károly. Diszitetlen. Méretei: 16·5 × 15 cm.

6. Lelt. sz. 39,953. Hazája: Nagy-Jugán melléke. Gyűjt.: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Vakart diszitésű. Tükördiszét l. 1. á. *4*, peremdiszét 2. á. *2*, 3. ábra *2* és *4*. Sugara: 22 cm.

7. Lelt. sz. 39,954. Hazája: Nagy-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Vakart diszitésű. Tükördiszét l. 1. á. *7*, peremdiszeit 2. ábra *2*., *12*. és 3. ábra *5*. és *6*. sz. Sugara 33 cm.

8. Lelt. sz. 39,955. Hazája: Nagy-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Vakart diszitésű. Tükördiszét lásd 1. á. *11*. sz. Méretei: 12 × 9 cm.

a *b* *c*

I. ábra.

9—12. Leltári sz. 39,956—57, 39,959—60. Hazájuk: Felső-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Diszitetlenek. Méreteik: 39,956. 19 × 4 × 7 cm.; 39,957. 44 × 20 cm.; 39,959. 27. × 15 × 10 cm.; 39,960. 34 × 17 × 9·5 cm.

II. *Fedelek.*

Négy darab, a haltálak, peremes tálak és dobozok lefedésére. Néha inczérnával vagy újabban madzaggal az illető edényhez odaerősitik (l. III. á. *b*). Vakart diszűek.

13—16. Lelt. sz. 39,972—75. Hazájuk F.-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Vakart diszeiket l.

39,972. l. 1. á. *10*. Mérete: 24 × 18 cm. Sugara: 25 cm.
39,973. l. 1. á. *6*. Mérete: 24 × 18 cm. Sugara: 23 cm.
39,974. l. 1. á. *3*. Méretei: 24 × 18 cm. Sugara: 20 cm.
39,975. ábrázolatlan.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

1. ábra. Tálak és fedelek vakart ornamentumai.

III. *Puttonyok.*

Három, alakilag külön álló tárgy, melyre tán legjobban a puttony-féle elnevezés illik. Rendeltetésük azonos a többi dobozéval.

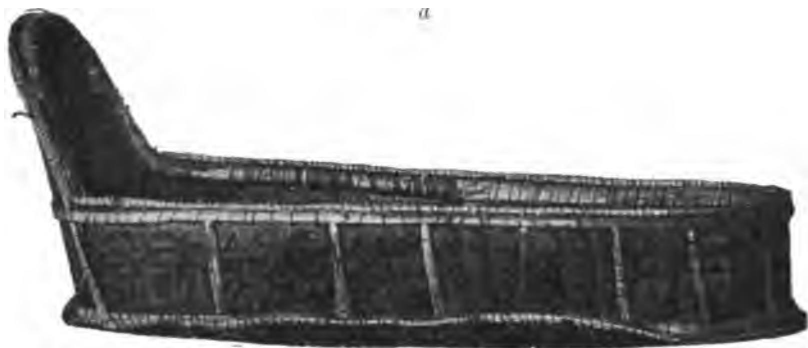
17. Lelt. sz. 3347. Hazája: Konda völgye (vogul). Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Nyirhaj-puttony mintája. Diszitetlen. Mérete: 21 × 14·5 cm.

18. Lelt. sz. 3541. Hazája: Vasz-Jugán völgye. Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Köldökzsinór eltartására. Diszitetlen. Mérete: 14 × 9 cm.

19. Lelt. sz. 39,961. Hazája: F.-Jugán völgye. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Vakart diszitésű. Rajzát l. I. ábra *b* és 1. á. *12.* és 3. á. *3.* Mérete: 19 × 14 cm.

a

b

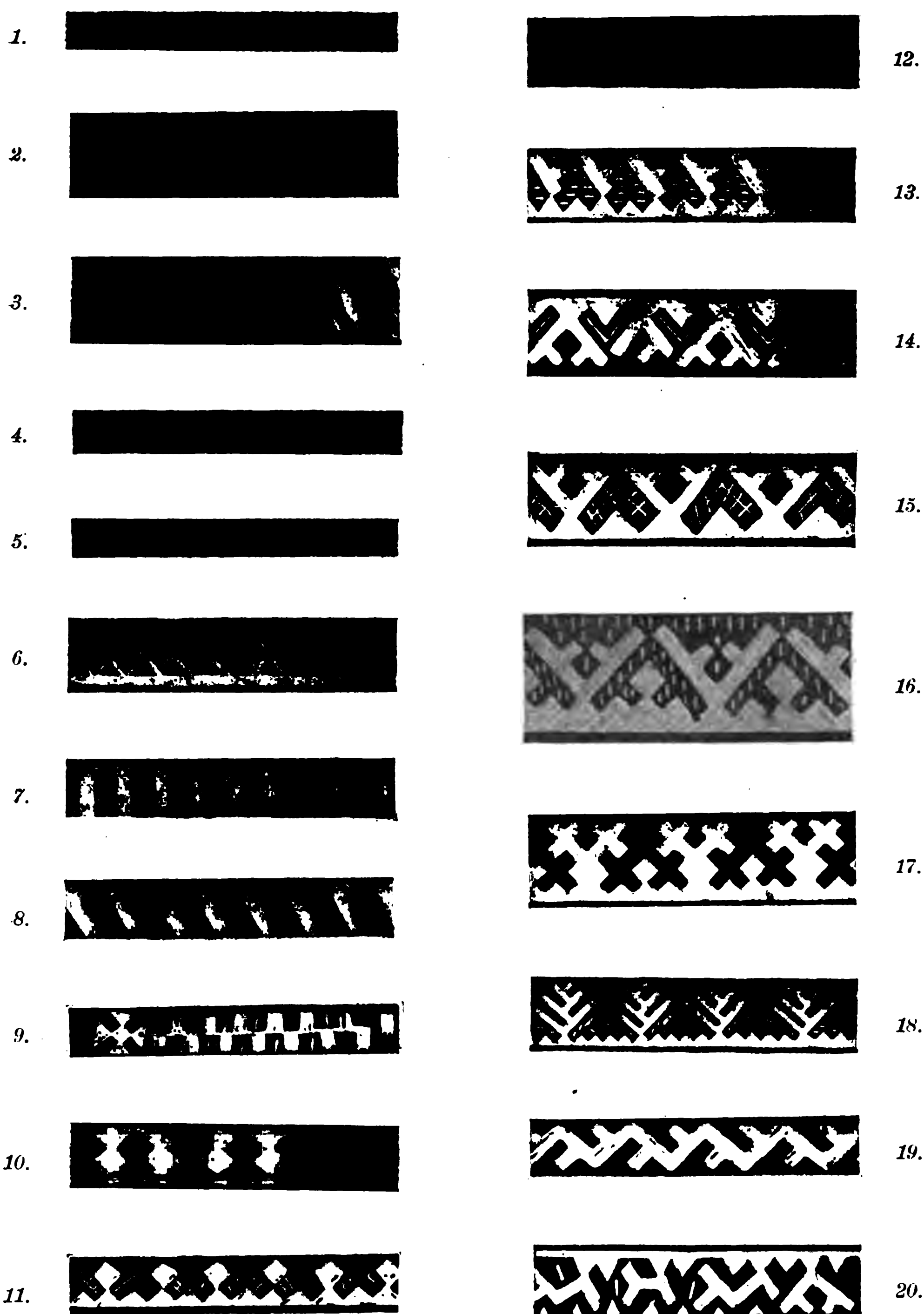
II. ábra.

IV. *Merítő kanál.*

20. Lelt. sz. 3309. Hazája: F.-Lozva völgye. Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Fényképét l. I. á. *c.* Belső tükrének vakart ornamentumát l. á. *11.*, a szél rajzait 2. á. *15.*, *8.*, *11.* és *5.* Mérete: 32 × $2^1/_2$ cm.

V. *Bölcsők.*

Három darab. Sirelius szerint a meritővel együtt kizárólag a berjozovi kerületben készülnek. Martin csak két fajta osztják bölcsőt ir le, az újszülött bölcsőjét, melyet ez körülbelül kéthetes koráig használ s a másikat, melybe az első két hét letelte után átrakják. Tulajdonképen azonban háromféle

2. ábra. Vakart ornamentumok.

bölcső divik náluk. Az újszülött bölcsője, a szopós gyermek nappali és éjjeli bölcsője. Osztályunk gyűjteményében dr. Pápai Károly gyűjtéséből — mint látni fogjuk — mindhárom fajta képviselve van.

Az újszülött bölcsője a rendesnél szilárdabban készült tompított sarkú derékszögű négyszögű, peremes tál. Közepére két posztórongyot erősítenek, melyet a gyermek fölött összekötnek. Az alját korhadt fatörmelékkel és az iramszarvas szőrével tömik ki, a gyermeket nyúlbőrökbe pólyázzák.

A csecsemő nappali (l. II. á. *a*) és éjjeli bölcsői (l. II. á. *b*) tompított sarkú derékszögű négyszögű alapon épülő 12—15 cm. magas peremüek. A nappalinak támlája van s rövidebb, az éjjelinek támlája nincs és hosszabb. Amabban a gyermek ül, emebben fekszik. Az egyes alkotórészeket in-czérnával varrják össze. Alja szintúgy korhadt fatörmelék és szőr. Közepére puha bőrt varrnak. A csecsemőt is nyúlbőrbe, majd gyapotszövetbe burkolják. Erre aztán nyírfakéreg-korongot raknak, aljául a most következő szijjazásnak. A bölcsőt lóbáltatják, még pedig iramszarvas-agancson, mely a jurt padjához van erősítve. A ringatást elülső végéhez erősített szijjal végzik.

21. Lelt. sz. 3704. Hazája: Szoszva melléke (vogul). Gyüjtötte: dr. Pápai Károly. Mérete: 53 × 24 cm.

22. Lelt. sz. 3705. Hazája: Szigva melléke. Gyüjtötte: dr. Pápai Károly. Nappali bölcső. Földfestékes rozsdavörös alapon természetes szinü festett ornamentumait l. a következő számú éjjeli bölcső azonos ábráival összeolvasztva a 4. ábrán. *1—15.* és *17.* Mérete: 45 × 35 cm.

23. Lelt. sz. 3706. Hazája: Szigva melléke. Gyüjtötte: dr. Pápai Károly. Éjjeli bölcső. A fentivel egyenlő kivitelü és motivumú festett diszitéseit l. a 4. ábrán *1—15.* és *17.* Mérete: 55 × 21 cm.

VI. *Dobozok.*

Kilencz darab. Igazi hengeres dobozok fenyő- vagy nyírfakéregből, fedéllel vagy a nélkül. Szerkezetüket l. III á. *a*, *b*, *c*. Diszitetlenek, vakart, festett és applikált diszűek. A legegyszerűbbeket, gyarlóan készülteket bogyó- és gombaszedésre, a gondosabban készülteket liszt, dara, halzsír tartására használják. Jankó szerint ezek neve entep-untyep, azaz vadászó öv, mert a mikor halászni vagy vadászni mennek, ezeket a dobozokat hátul a faron övükre akasztják.

24. Lelt. sz. 3374. Hazája: Konda melléke (vogul). Gyüjtötte: dr. Pápai Károly. Diszitetlen. Mérete: 20 × 14·5 cm.

25. Lelt. sz 3513. Hazája: Szurgut (osztják). Gyüjtötte: dr. Pápai Károly. Nyírfakéreg fedele diszitetlen, fenyőkéreg palástfelületén karczolt, vörös földfestékes alapon fekete körvonalú sárga (festetlen) ornamentum fekete pontokkal, melynek analog rajzát l. III. á. *b*. Mérete: 20 × 14·5 cm.

26. Lelt. sz. 3514. Hazája: Szurgut. Gyüjtötte: dr. Pápai Károly. Teteje nyírfakéregből, vakart diszű, analog az 1. á. *1.* és *3.* sz. diszítményeihez. Palástfelületén az előbbi ábránál leírthoz hasonló technikájú festett (de növényi festékes) szalagdisz. Mérete: 19·5 × 11·5 cm.

1.

5.

2.

6.

3.

4.

7.

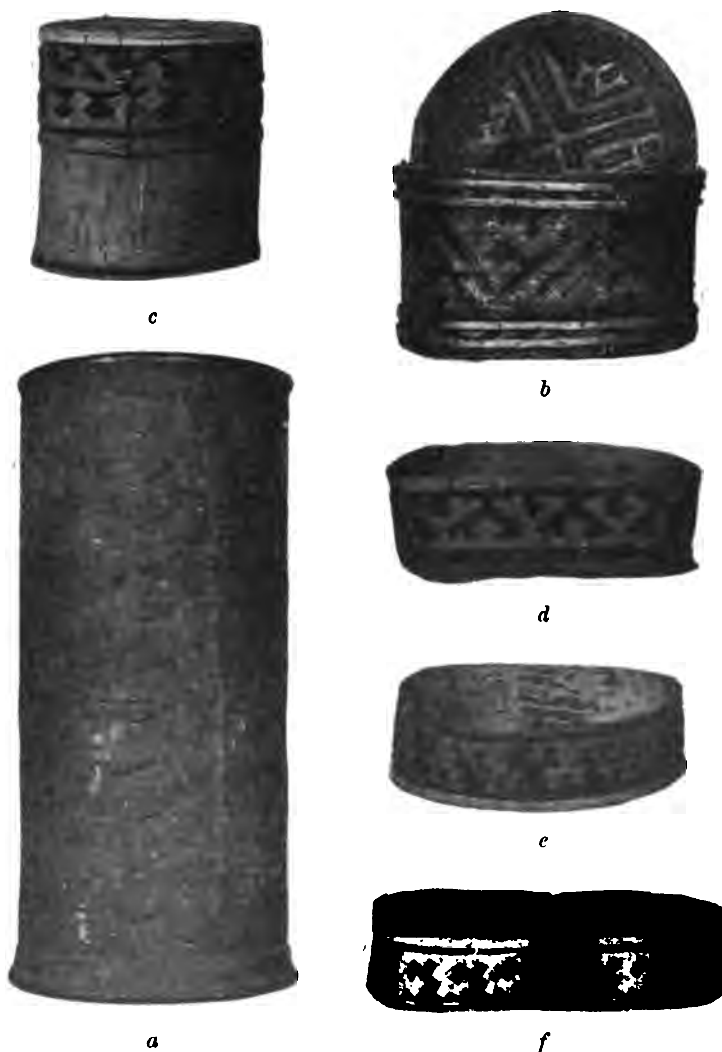
8.

9.

3. ábra. Vakart ornamentumok.

27. Lelt. sz. 39,940. Hazája: F.-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Liszttartó volt. Peremes, skatulyaszerűen járó fedéllel, ennek sakktáblaszerűen vakart diszét l. záróczimke. A fedél applikált diszét l. 5. á. *4*. A doboz palástfelületének vakart ornamentumát l. 3. á. *7*. sz. Mérete: 12 × 13 cm.

III. ábra.

28. Lelt. sz. 39,950. Hazája: F.-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajánkékozta: gróf Zichy Jenő. Fedele nyirfakéregből, ínvarrásos applikált díszszel, a doboz sima felületével kifelé forditott diszitetlenül hagyott fenyőkéregből. A fedél ornamentumait l. 5. á. *1*. és *5*. Mérete: 27 × 25 cm.

29. Lelt. sz. 39,951. Hazája: F.-Jugan melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Toldozott-foldozott darab. Fedelének

applikált rajzát l. 5. á. *11.*, a doboz palástfelületének festett rajzát 3. á. *8.* sz. Mérete: 16 × 18 cm.

30. Lelt. sz. 39,952. Hazája: F.-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Ínczérnával varrott, foltozott darab. Fedelének tetőlapján vakart keresztalak (l. 3. á. *6.* sz.). A fedél szélének applikált díszítését l. 5. á. *1.* és *2.* Mérete: 13 × 14 cm.

31. Lelt. sz. 39,955. Hazája: F.-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Dézsának is beillik. A paláston keresztül fűzött két szíjjacskával. Palástfölületének vakart ornamentumát l. 3. á. *9.* sz. Mérete: 21·5 × 15 cm.

32. Lelt. sz. 58,901. Hazája: Ny.-Szibéria. Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Díszítetlen; l. III. á. *a.* Mérete: 18:40 cm.

VII. *Peremes tálak.*

Tizenegy darab. Kerek, kerülékded, sokszor pedig csak tompított sarkú derékszögű négyszög alakú tálak 5—6 cm. magasságú fekete színű nyírfakéreg peremmel, mely egyetlen festett peremű darab kivételével inczérnával reávarrott (applikácziós) fehér nyírfakéreg-ornamentumokkal díszes. L. III. á. *c, d, e, f.* Néha fedelesek s ekkor, mint Martin mondja, halzsír eltartására valók. Ezt a Vach folyó mellékéről Sirelius is megerősíti. Ugyancsak szerinte a Vasz-Jugan folyó menti asszonyok rongyaikat és varrószerszámaikat tartják benne. Jankó János naplójában ezeket mondja róluk: „Minden nőnél — asszonynál és leánynál egyaránt — találtam egy-egy kéregdobozt, osztjákul jing, melyek inkább tálak, mert alapterületükhöz képest peremük nagyon alacsony, mely dobozoknak vagy oldaluk vagy fedelük díszített volt. Ezekben tartották apróságaikat, varrótű, gyűszű, olló (!), gyűrű, fonal, ringy-rongyocskák stb."

32. Lelt. sz. 39,958. Hazája: F.-Jugán völgye. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Peremének külső felületén földfestékes sötét téglavörös alapon természetes nyírfakéreg színű ornamentum, l. 4. á. *16.* Mérete: 24 × 48 cm.

33—43. Lelt. sz. 39,962—71. Hazájuk: F.-Jugán völgye. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Peremük külső felületének reávágott ornamentumait lásd.

39.962. l. 5. á. *4.* Mérete: 22 × 15 × 5 cm.

39,963. díszítetlen! Mérete: 19 × 15 × 4 cm.

39,964. l. 5. á. *6.* Mérete: 21 × 13 × 4 cm.

39,965. l. 4. á. *2.* (u. e. a díszítést l. a 39,952. sz. dobozon). Mérete: 26 × 18 × 8 cm.

39,966. l. 5. á. *7.* Mérete: 29 × 19 × 6 cm.

39,967. l. 5. á. *8.* Mérete: 24 × 8·5 cm.

39,968. l. 5. á. *12.* Mérete: 26 × 23 × 8·5 cm.

39.969. l. 5. á. *3.* Mérete: 23 × 6·5 cm.

39,970. l. 5. á. *9.*, fölötte u. a. ábra *1.* Mérete: 33 × 24 × 9·5 cm.

39,971. díszítetlen. Mérete: 54 × 32 × 8·4 cm.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9

10.

11

12.

13.

14.

15.

16.

17.

4. ábra. Festett ornamentumok.

VIII. *Kisebb tartók.*

Skatulya, dobozka, kettős dobozka alakúak, rendszerint szijdarabka segélyével kiemelhető fenyőfa-fedéllel. Só, burnót, zsir eltartására valók. Kivitelük szerint nagyjában kétfélék. Az első fajtánál a tartó nyirfakéreg falának legkülső rétegébe különböző czifrákat metszenek s ez alá vagy frissen vágott és belső oldalán a levegő hozzájárulása után megfeketedett nyirfakérget, avagy pedig szines (zöld és piros) posztót raknak (l. IV. á. *a*).

b *c* *a*

IV. ábra.

A második fajtánál e tartók nyirfakéreg falát iramcsontból, néha az iram agancsából készült apró ponczokkal ékitik. A ponczoláshoz fakalapácsfélét használnak. Ilyen edényeket l. IV. á. *b* és *c*, a hozzávaló ponczok V. á. *a*, *b*, *c*.

a) Alárakott diszűek.

43. Lelt. sz. 3515. Hazája: Narüm völgye. Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Fedelének kivágott rajzát l. 6. á. *1*. Mérete: 20 × 15 × 10 cm.

45—47. Lelt. sz. 39,944—46. Hazájuk: Júgán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. Burnóttartók. Kivágásos, alárakott diszüket lásd

39,944. l. 6. á. *3*. Mérete: 7 × 9 cm.

39,945. l. 6. á. *2*. Mérete: 6 × 3 × 4·5 cm.

39,946. l. 6. á. *2*. Mérete: 7 × 3·5 × 5 cm.

a *b* *c*

V. ábra.

b) Ponczolt diszűek.

44—45. Lelt. sz. 3610. és 3342. Hazájuk: Szoszva melléke (vogul). Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Előbbi burnótszelencze, utóbbi kanalas. Előbbi mérete: 10 × 10·5 cm., utóbbié: 8 × 5 × 8 cm.

46. Lelt. sz. 3512. Hazája: Vasz-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Mérete: 16 × 14·5 × 9 cm.

47—48. Lelt. sz. 3573—74. Hazájuk: Vasz-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Pápai Károly. Burnótszelenczék. Méreteik: 9 5 × 4 × 8 cm., 6 × 3 × 6 cm.

49—50. Lelt. sz. 39,941., 42., 43., 47. Hazájuk: F.-Jugán melléke. Gyűjtötte: dr. Jankó János. Ajándékozta: gróf Zichy Jenő. A 39,941. sz.

1.

7.

2.

8.

3.

9.

4.

10.

5.

11.

6.

12.

5. ábra. Reárakott (applikált) ornamentumok.

kis kéregkulacs, faragott dugóval, a többi burnótszelencze, az utolsó félig kész, a nyírfakéregfal egymásba illesztésének bemutatására. Méreteik: 10 × 11·5 cm., 9 × 11·5 cm., 10 × 5 × 7 cm., 6·5 × 9·5 cm.

Az ornamentumok nevei, összefoglalás.

Könnyebb áttekintés okából a hímes kéregedények díszeit már eleve az 1—6. ábrákba összesítettem.

Az 1. ábrán a tálak és fedelek vakart ornamentumai láthatók, melyek közül Jankó a Jugán völgyében a következők neveit puhatolta ki.

3. sz. Szartomurszkija jurt. Neve khutl-khaucs = nap a felhő-fejekkel, a miből per analogiam következtetve az *1.* sz. ékítmény is napot ábrázol.

4. sz. Ugyanonnan. Kul-kor = fekvő hal, fent a feje, lent a farka, középütt a teste, két oldalt az úszók, melyeket a tér megtöltése végett tovább fejlesztenek. Nem mulaszthatom el reámutatni, hogy e halalak gerinczében kétszer homorú kis rajzocskák láthatók, melyek, ú. l., a halak azonos alakú gerinczcsigolyáira utalnak.

5. sz. müχder = féreg, a milyet az apró horogra csalinak tesznek, a miből egész bizonyossággal az következik, hogy a *6.*, *7.*, *8.*, *9.* és *12.* sz. ornamentumok is állatokat ábrázolnak.

Ábráinkat a Sirelius nagy munkájában foglaltakkal egybevetve, még a *11.* számú motivumot sikerült megállapitanunk, bár csak alternative, hattyú-nak vagy nyírfaág-nak (l. Sirelius VIII. t.).

A 2. és 3. ábrákon a tárgyainkon előforduló vakart ornamentumok második, többnyire kisebbszerű ékítményei láthatók.

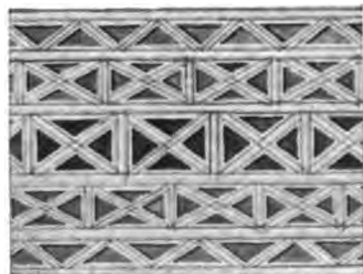
Ezek közül Jankó egyetlen egyet állapitott meg, a 2. ábrán a *17.* számút, mely egyébként igen gyakori előfordulású. Ez a tysur pilχ = nyúlfül. A 3. ábra motivumai közül többnek meghatározása sikerült.

1.

2.

3.

6. ábra. Áttört és alárakásos ornamentumok.

2. sz. vaszuχ-pajláng = kacsaszárny.
3. sz. kutkor = hal.
5. sz. szor-peng = csukafog.
6. sz. amp-lól = kutyatalp.
7. sz. floχ-peng = lófog.
8. sz. felhő-fejes (!) sor.
9. sz. mönkam = kígyó; a domináló hullámvonal a kígyó gerinczét jelzi, a háromszögekbe foglalt rajzok a kígyó bőrén látható rajzokat ábrá-

zolják. A kígyóra az vall, hogy a zeg-zug vonal élei nem élesszögbe fut, hanem az egymásba szögelés helyén ismételten megtörik.

Sirelius sokkal kevesebb idomot állapított meg.

A *4*. sz. szerinte egyszer hermelin, egyszer vidra lábnyoma,
a *7*. és. *8*. számúak fák bütűi (levágott végei),
a *10*. sz. fenyődobozt jelez,
a *13*. sz., egyezően a Jankó felfogásával, csukafogat jelez,
a *14*. sz. kacsaszárnyat,
a 3. ábra *3*., *4*., *5*. száma csukafogat (szintén Jankóval egyezően).

Különösebb analogiák megállapítása itt fölösleges.

4. ábránkon kizárólag a bölcsők festett ornamentumai foglalnak helyet, a *16*. sz. kivételével, mely az egyik peremes tál díszítése.

VI. ábra.

Jellemző, hogy sem Jankó naplójából, sem Sirelius többször említett művéből ezek motivumai meg nem határozhatók, a mi arra vall, hogy tulajdonkép ezek a legrégebbiek, a mit teljesen archaikus jellemük is bizonyít.

Az 5. ábrán a reárakott (applikált) ornamentumokat ábrázoltuk.

Jankó idevágó meghatározásai:

1. sz. nyugosz-kot = czoboly-karmok,
2. sz. tyeur-pilχ = nyúl-füle,
5. sz. varopaχnasz = роняса oroszul,
6. sz. velianyget = iramagancs,
9. sz. nyogusz-onter = czoboly,
10. sz. nány noχ = faága.
11. sz. veli-angget = iram agancsa,
12. sz. szor-peng = csukafog.

Ehhez járulnak Sirelius meghatározásai:

1. sz. fenyődoboz (Jankóénál valószinűbb),
2. sz. nyúl füle,
6. sz. víz hulláma,
8. sz. fenyő gyökere,

9. sz. felhős fejek, czoboly törzsek,
10. sz. vad-nyom, fenyőgyökér, fejes czoboly,
11. sz. békaczomb (analogia).

A 6. ábra *1—3.* számú motivumaihoz sem Jankó, sem Sirelius megnevezéseket nem fűznek.

*

A kéregedények, jobban mondva a nyírfakéregedények (mert hisz a fenyőhéj csak néhány nagyobb darabnál lépett föl helyettesitőleg) a nyelvileg különálló, de egy kulturájú vogul-osztjákság északi szerzeményének látszanak. Eredeti kulturvagyonuknak azért nem tekinthetem, mert a nyírfakéregedényt tömegesebben Európa, Ázsia és Amerika [1] összes nyíres regióiban használják, noha déli határát egyelőre megvonni nem merem.

Nálunk Magyarországon az erdélyi székelység és oláhság kezén kisebb-nagyobb nyírfakéreg-edények járják. Többnyire só, paprika, sajttartók stb. Egy ilyent a háromszéki Oltszemről l. VI. á.

Hogy ezek a leírtakkal néprajzilag összetartozók-e vagy sem, azt kötéseik, értem a meggörbitett nyírfakéreg-lemez egymásba illeszkedésének beható tanulmányozása fogja kideríteni, a mihez bő magyar anyag kellene.

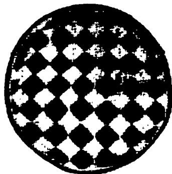
Annyi bizonyos, hogy a nyírfakéregedényeknek a voguloknál és osztjákoknál divó diszitési módja e népeknek eredeti, „*nemzeti*“ sajátságuk, melyet már-már a tökéletességig fejlesztettek s melynek sem az orosz, svéd és lapp, sem pedig az ázsiai és amerikai népek, de a vogul-osztjáksággal rokon déli népek, tehát a magyarság ornamentálási módjában, felszines analogonját nem leltem. Mert hogy a felszinről a mélyekre ható tüzetes tanulmány nem derit-e itt is ki eddig nem is gyanitott összefüggéseket, egyelőre ki tudná megmondani?

Ez idő szerint ugyanis az az általános tapasztalat, hogy a kezdetleges, vagy visszasülyedt népek diszitő stilfajtái mindenütt közös, mondjuk Bastian-nal, „elemi motivumokon“ indulnak,[2] hogy azután, a legtöbbször eléggé hirtelenül, különálló stilekké kristályosodjanak, melyek között még átmenetek is igen nehezen constatálhatók.

A vogul-osztják-magyar diszitő stileknek a hímes kéregedények alapján történt összehasonlitása tehát egyelőre negativ, az összefüggést tagadó eredményhez vezetett, de azért kérjük Munkácsi Bernát drt, hogy a magyar őshazáról tartandó legközelebbi előadásában ezt, legalább ezt, fölemlítse.

Dr. Semayer Vilibáld.

[1] L. Jezup-expediczió eredményei.
[2] Az ábramagyarázatnál felsoroltakra.

FOGADALMI SZOBROCSKÁK A DUNÁNTÚLRÓL.

Vasvármegye határszéli német ajkú lakói körében rég óta divó szokás, hogy a nép bucsúnapokon a környék bucsújáró templomaiban különféle alakú fogadalmi szobrocskákat ajánl fel. Az Ethnographia mult évfolyama utolsó számában található közlemény e fogadalmi tárgyak felajánlásában a hála kifejezését látja és az állatok óhajtott szaporodásának symbolumait ismeri fel a változatos alakú szobrocskákban. Az én kutatásaimnak más az eredménye. Felkerestem mindazokat a bucsújáró helyeket, a hol csak ilyen figurákat sejthettem. Találtam is többet és többfélét. Van egy gyüjteményünk Rőtről, egy a velemi szent Vid-templomból és egy a kertesi templomból. Hallomás szerint megtalálhatók még e figurák Rönökön, Czelldömölkön és Vasvárott, e megyénkben kiválóan híres bucsújáró helyeken.

A figurák rendeltetése felől kutatván, mindenünnen azt az egyértelmű felvilágosítást nyertem, hogy a nép mindenütt bizonyos bajok, betegségek vagy fenyegető veszedelmek elhárítása végett ajánlja fel e szobrocskákat, a melyek tehát határozottan engesztelő jellegűek, és sehol sem hallottam azt, hogy azok felajánlásában a hálának is lenne valami szerepe, sem azt, hogy az állatszaporodás symbolumai lennének.

A 7—10 cm. hosszú és 8—14 cm. magas szobrocskákat bábsütők készítik pirosra és zöldre festett, vagy természetes szinű viaszból. Tőlük vásárolják, darabját 20—30 fillérért a bucsújáró templomok gondozói: a templomatyák vagy egyházfiak, a kik e szobrocskákat, mint templomi vagyont, a sekrestye szekrényében őrzik. Bucsúnapokon a templom bejárata közelében asztalra rakják a szobrocskákat, mindegyiknek meg van a maga szabott ára (4—6 fillér), a minek lefizetése után az egyházfi a kivánt figurát a vevőnek átadja. A kinek a tehene, ökre, lova vagy disznója beteg, az tehén-, ökör-, ló- vagy disznófigurát vásárol; a kinek foga, füle, vagy a szeme fáj, az a testrészeket ábrázoló szobrocskát keres, pólyásbabafigurát vesz, a kinek kis gyereke beteg, ifjú- vagy leányfigurát kér, a kinek fia, leánya, veje vagy menye szenved valami bajban. A szobrocskák között vannak szivet, kezet, lábat, öreg asszonyt, öreg férfiút, rákot és házat ábrázolók. L. 1. ábra. (Köztük a rák nem az, hanem az irodalomban mar régóta ismert varasbéka alakja.)

A néphit szempontjából érdekes a rákalak. A határszéli német nép ugyanis minden tartósabb gyomorbajt rákbetegségnek tart és ellene a rákalak felajánlásával keresi az orvosságot;[1] a házfigurákat pedig azok ajánlják fel, a kik tűztől féltik házukat.

[1] Érdekes itt a szerző jelezte képzelettársitás, mely a varasbékaalakot ráknak mondja. A varasbéka (Kröte) a germán népeknél ősidők óta az uterus, matrix symboluma, sőt mint ilyen már a classikus korban kimutatható. A germán, de részben a szláv mythos is az uterust önálló lénynek tekinti, mely mozgása által görcsöket és gyomorfájást okoz. A mythos később a lidérczhittel kapcsolódott s általa az incubus és succubus gyötrései ellen ugyancsak varangyalakot áldoztak. Így válik érthetővé, hogy férfiak és nők egyaránt ismerik e görcsöket. Nálunk a mythos homályos ugyan, de a szivmátra, mádra, nádra mint kifejezés használatos, a varangy mint symbolum azonban ismeretlen. (Lásd M. Nyelvőr XIX. 11. Katona L. Szivmátra.)

A bucsúsok a templomtéren vásárolt e figurákkal lépnek be a templomba, az oltár előtt térdre borulva, összekulcsolt kezeikben a figurát tartva mondanak el egy-két miatyánkot a szobrocskával jelzett baj megszüntetéseért vagy elhárításáért, imájuk végeztével aztán a figurákat az oltárra helyezik. Mikor aztán a

1. ábra.

templomatya látja, hogy asztala már-már üres, leszedi az oltárra helyezett szobrocskákat és azokat ismét leendő elárusitás végett újra az asztalára rakja.

Egy-egy bucsúnapon némelyik szobrocska 20—30 ember kezén is megfordul, és az értök befolyt fillérek jó néhány koronával gazdagítják a templom pénztárát. Értesülésem szerint a régibb időben e szobrocskákat az ügyesebb kezű falusiak maguk faragták ki fából, vagy pedig a falu kovácsa készítette vasból.

A bécsi Museum für österreichische Volkskunde-ban több ilyen vasfigurát láttam, és mindezek az alpesi vidékekről valók; de Vasvármegyében eddig egyetlen fa- vagy vasfigurát nem találtam. Az utolsókat nem régen pusztította el a kupfalvai plébános. Ezekből néhány látható a lékai vár gyűjteményében.

2. ábra.

A fogadalmi szobrocskák használatának szokása a szomszéd stájer bucsújáró helyekről származott át hozzánk és pedig századokkal előbb, mert p. o. a rőti templomi levéltár adatai szerint e templomban már a reformácziót megelőző korban szokásban voltak. Német eredetük mellett szól az a körülmény is, hogy

vármegyénknek csak német ajkú lakói körében találhatók, és a magyar bucsújáró helyeken (Szent-Vid, Kis-Czell, Vasvár) is csak a német ajkú lakosok kédvéért tartogatják. *Kárpáti Kelemen.*

*

Utólag kaptuk *Sági János* a balatoni múzeum őrének pótló czikkét, a ki *P. Börzsey* Tivadarhoz, a sümegi ferenczrendiek házfőnökéhez fordult felvilágosításért s innen azt a választ kapta, hogy mivel a bucsújárások után a rendház nyomban gyertyát öntet e viaszalakokból, tehát mutatványt sem küldhet belőlük Egyébképen a szokás általános: „A különböző viaszalakok rendesen az emberi test részeit szokták ábrázolni: kezet, lábat, fület, szemet, szívet stb., melyeket a szerint szoktak volt fölajánlani, a mint ki-ki melyik testrészében szenvedett, és kért, illetve kapott gyógyulást Most már nemcsak a betegek, illetve gyógyultak, hanem egészségesek is rendesen megszerzik a templomtéren felállított sátrakban kapható alakokat és fölajánlják azokat; a zárda pedig a templom használatára gyertyákat készíttet belőlök."

Vasvárról *P. Bakács* Lőrincz, a plébánia nevében ezt írja: „A nép, mely hozzánk bucsúk alkalmával s pedig Nagyboldogasszony napján (aug. 15.) és Kisasszony, valamint Mária nevenapján Zala, Vas, Sopron sőt Somogymegyéből jön össze, évenként úgy 35,000 ember, tényleg hoz magával, vagy itt vesz viaszalakokat, mint kéz, láb, fej, felső testrész, szív, stb. s elhelyezi őket az oltárokon, természetesen első sorban a bold. Szűz oltárain, abban az erős hitben, hogy a bold. Szűz az ő pártfogása által a viaszalak által jelzett beteg testrészt meggyógyítja vagy már meg is gyógyította". Mutatványt a használt alakokból innen sem kaphatott, mert a templom szintén nem őrzi ezeket az ajándékokat, hanem beönteti gyertyává.

Sági szerint a Dunántúlon általában szokás, hogy a nép bucsújáró helyeken — különösen a hol barát-zárdák vannak — viaszból készült áldozati tárgyakat helyez az oltárra. A bábosok kéz-, láb-, szív-alakokat árulnak 6—12 fillérjével. A beteg a megfelelő alakot kezében tartva, az oltárt térden háromszor körül csúszsza. Azután a viaszalakot az oltárra helyezi, melyek itt zsákszámra kerülnek össze.

Az itt ábrázolt viaszalakok Segesdről kerültek a balatoni múzeum birtokába, köztük állatalakok is vannak, melyeknek jelentősége azonos az *Értesítő* említett számában leírt vasból készült állatszobrokkal. (Néhány a szerkesztő gyűjtéséből származó darabbal, a pest-hidegkút-mária-remetei búcsújáró templomból megszaporítva, l. 2. á.)

A keszthelyi bábosok most már nem öntenek ilyen viaszalakokat, mert Keszthelyen és vidékén nagyobb bucsújáróhely nincs, a távol fekvő bucsújáróhelyekre pedig már nem járnak. De hogy egykor itt is készítették, bizonyítják az öntésére szolgált „formák", modellek, melyek elfeledten a bábosok padlásain hevernek. A néprajz barátai jól tennék, ha ezeket megmentenék a múzeumok részére s egyúttal összegyűjtenék az áldozati tárgyakra vonatkozó régi hagyományokat, valamint a néhai votivumok egyéb emlékeit.

KÉK SGRAFFITOS EDÉNYEINK.

Kék sgraffitos edényekről először Pap János írt a *Művészi Ipar* 1888-ik évfolyamában, „*A magyar fazekasipar*" czímű derék tanulmányában. Azt mondja itt, hogy e technika állítólag Küküllő megyéből ered. Az általa ismert ilyenfajta edények erdélyi gyűjteményekben vannak. Jellemzésükről a következőket mondja: „Ez edényeket szemlélve, nem tudjuk, vajjon a mester rajzképességét bámuljuk-e, melynek segélyével ékítményeit oly könnyedén az edényre karczolta, vagy a kéz gyakoroltságát, mely a fehér réteget soha meg nem sérté, a rideg, frittos természetű engobot soha ki nem csorbítá? A technika önálló eredetisége, a biztosság, melylyel a mester technikájának nehézségén diadalmaskodik s a keresetlen hatás, melyet két szín egyszerű körvonalával ér el, képezik ez egyszerű művek kiváló becsét".

Utána Petrik Lajos foglalkozik ez edényekkel a *Művészi Ipar* 1889-ik évfolyamában s 4 kancsót és 2 tányért rajzban is bemutat belőlök. A mesterségről a következőket írja: „Ezek a különös technikájuk[1] által jellemzett edények nemcsak a magyar fazekasárúk között a legérdekesebbek, hanem a külföld készítményei között sem akadunk hasonlóra".

Azt is mondja Petrik, hogy ezeket az edényeket egy mester csinálta, a mi a technikából és rajzból következtethető s hogy az általa ismert legrégibb darab 1781-ből származik, de a legnagyobb rész a mesterség fénykorából 1799—1813-ból való; ennél régibb évszámos darabot nem látott, ámbár némely modorosabb stilusú példányok azt mutatják, hogy a technika tovább öröklődött, mit ő is erdélyi szásznak tart. Kivánatosnak mondja végül a régi műhely nyomainak felkutatását.

Alkalmi vásárlás révén osztályunk nagyobb tömegű ilyen edények birtokába jutván, újólag felelevenítjük ez edények dolgát s közlésükkel felhívjuk rájuk a figyelmet. Van összesen 20 kancsónk és 34 tányérunk, melyeknek nagyobb részét a képekben adjuk. Legrégibb darabunk *1786*-ból, a legfiatalabb *1846*-ból való.

Hogy hol készültek, sajnos, még ma sem tudjuk, csak annyit mondhatunk, hogy minden tekintetben egyeznek a Petrik-től közlöttekkel. Huszka J.: „A magyar ornamentika" czímű munkájában (XXXII. kép) közöl egy hasonló kancsót, mely Ugráról (Küküllő m.) való s még más kettőt (4. kép), de bizonytalan lelőhelyről. A nagyszebeni Kárpát-Egyesület múzeumában 18 tányér, 24 kancsó s egy hasonló fazékfedő van, melyek 1780—1820-ból származnak s mint dr. Kepp múzeumőr

[1] Készítési módjuk a következő: „A közönséges agyagból formált tárgyakat égetetlen állapotban kétszer és pedig először fehér agyaggal és annak megszikkadása után az edény külső felületét másodszor még kékre festett engobeval öntötték le. Tudvalevő, hogy ilyen különböző színű agyagok (engobe-ok) egymásra rakva összetartanak, feltéve, hogy a különböző agyagok a szárítás és az égetés alkalmával egyformán húzódnak össze. A fehér és kék leöntés azután úgy födi el a durva vörös agyagot, mint a sgraffitó készítésénél a különböző színű vakolatrétegek az épület falazatát és az edényt a szikkadás után egészen a sgraffitó módjára diszitették, t. i. a diszítményt a kék agyagrétegbe karczolták, minek következtében kék alapon fehér mélyített rajz keletkezett és csak azután mázolták és égették a tárgyakat".

úr tudósít, kétségkivül egy mestertől valók. Némelyiken német felirás van. Egy tökéletlen technikájú tányérunk (l. záróczimke.) Brassóújfaluból került. Egy újjmutatással mégis szolgálhatunk. A prágai cseh-szláv néprajzi múzeumban és a cseh királyság múzeumában vannak kiállítva ilyen edények. Amott 12, emitt 9 darab, a mienkhez hasonló lapos, de ezektől eltérően igen széles peremű tányér. Kancsók nincsenek. Diszitésük jórészt virágokból telik ki, melyek a tálaknak mind fenekét, mind peremét elborítják. Találkoznak közöttük olyanok, melyek élénken emlékeztetnek a mieinkre. Egyiknek peremén pl. kacskaringós bajuszú szőlőfürtök vannak széthintve, egy másiknak közepére, két egymástól széthajtó tulipánt véstek, közbül ágon ülő madárral. A bevésett ékítmények vonalai vagy élesek, vékonyak, vagy elmosódók, szélesek, 3—4 mm.-esek, mint a mieink is. A legrégibb darab a *Museum Regni Bohemiae*-ban 1678-ból, a *Cseh-Szláv Néprajzi Múzeum*-ban 1693-ból való. Zománczuk tiszta, mély kék színű. Ez utóbbi gyűjtemény vezetőkönyvecskéje szerint, ez edények készítéshelyét Csehország déli részére, Neuhaus környékére teszik a cseh irók, minthogy ott találhatók legnagyobb számban ilyen tálak.

Kancsók. Nagyságuk körülbelül egyforma.[1] Legtöbbjük $18^1/_2$—$19^1/_2$ cm. között van. A legkisebb 17, a legnagyobb 24 cm. magas. Alakra nézve a testesebb szász s a nyulánkabb székely bokályok között állanak. Vannak közöttük erősen karcsúak (I. tábla *1.* ábra, két alsó), egyforma szélességű szájjal és nyakkal, megnyúlt hasi részszel, vannak ugyanilyen száj és nyak mellett zömökebb hasúak (I. tábla *1.* ábra baloldali 2-ik stb.) és ismét olyanok, melyeknél e három rész tisztán el van különitve (I. tábla *1.* ábra baloldali szélső stb.).

Nagy alaki különbség nincs közöttük. Diszitést csak a füllel szemközt eső mellső felületen találunk egy foltban s ép azért fogasra aggatva az ékitett rész jórészt elfödetik.

Ez az ékítmény csaknem kivétel nélkül egy darabból áll, azaz nem ismétlődik, a mellett sajátos, mert más edényeken nem fordul elő. Egy madár vagy egy magános virág vagy csokor az egész, minden unalmas, ismétlödő geometriai elem híján, könnyedén, zavarosság nélkül odavetve. A madár kétszer fordul elő (I. tábla *1.* ábra felsősor 2-ik és 6-ik sz.). Az egyik kancsó 1795-ből, a másik 1800-ból való. Mindkettőn naturalisztikusan, fölfelé tekintő állásban van ábrázolva.

Az I. tábla *1.* ábra felső sor balszélső, az I. tábla *2.* ábra balszélső s az I. tábla *3.* ábra legfelső díszítése csaknem teljesen azonos s majdnem bizonyos, hogy himzésről, illetve a hímzést megelőző *„irás“* mintáról van levéve. Ezek a legfiatalab darabok, 1845-ből és 1846-ból. Alaki tekintetben is legjobban elválnak a többiektől s a székely formájú kancsókhoz közelednek.

Az I. tábla *1.* ábra alsó sor baloldali szélsőn s a felső soron a jobboldali szélsőn egy-egy szőlőfürt van ábrázolva, egyiken levéllel, mindkettőn pedig kacsokkal. 1801-ből és 1803-ból valók.

Az I. tábla *1.* ábra felső sor 3-ik és 5. szám szintén testvér egymással. Mindkettőre vékonyszárú, bajuszos levelü rózsa van rajzolva, szintén himzésmintákat utánozva.

[1] A képek az eredetinél körülbelül tizszer kisebbek.

1.

2.

3.

Ugyanehhez a csoporthoz csatlakozik a következő számokból álló csoport is, mely ismét egységes modorban van díszítve: I. tábla *1.* ábra legfelső és alsó jobbszélső, I. tábla *1.* ábra jobboldali szélső, I. tábla *3.* ábrán a felső magányos tányér két oldalán álló két drb. Mindegyiken pödört szárú, apró levelű rózsaforma virágot látunk.

Díszítés tekintetében magában áll a még fel nem említett következő négy példány:

Az I. tábla *2.* ábra felső balszélsőnek díszítésébe geometrikus elemek vegyültek s gyűrűs osztású díszítése szorosan egyezik Petrik két kancsójéival (i. h. 59. l.), melyeket rajzuk modorossága miatt újabb eredetűeknek tart. A mi példányunkra 1788. évszám van ugyan vésve, mindamellett, pár jegyből következtetve, hajlandó vagyok Petrik nézetéhez csatlakozni s ezt a példányt hamisítottnak minősíteni. Egy újabb közlés azonban legbiztosabban eldönthetné a dolgot. A számok írásának karaktere ugyan teljesen a XVIII. század végéről származókéval egyezik.

A vele egy polczon álló társa Petrik egyik példányával egyezik (i. h. 57. o.), mely 1781-ből való, de technikája még amazénál is tökéletlenebb. Máza azonban csodálatos sötétkék és kifogástalan.

Az I. tábla *3.* ábra alsó balszélső példányán leveles virágszál van. Máza után itélve régi darabnak tartom.

A jobboldali példány közepén háromszögalakban elhelyezett pikkelyeket kétoldalt könnyen felismerhető mezei szarkaláb-virágok fognak körül.

Tányérok. Ezek nagyságra kétféle. Az egyik csoportbelieknek szélessége 18·5—20 cm.; a másiké 27—28 cm., amazokat tányéroknak, emezeket tálaknak mondhatjuk, alakra és díszítésben azonban nem válnak külön. Mint a képek mutatják, egészen sikérek, gyakran igen keskeny peremmel. Díszítésmodorban egyeznek a kancsókkal. Elemeik madarak és virágbokréták. A geometriai elemet ezeknél is kerülte a mester, még a széleken is csak háromnál találunk hullámvonalas díszt, jóllehet ezek igen alkalmasak lennének mértani motivumokra.

Madáralakkal öt esetben találkozunk. Ezek ülő vagy leszálló helyzetben vannak ábrázolva s leginkább galambhoz — csőrében bogyós ágat tartva, kedvelt himzési motivum is — hasonlítanak. Hogy a madáralak alatt a készítés évszáma s fölötte virágocska van, ebben mindnyájan egyformák.

A szőlőfürt és rózsaornamentumok szintén a kancsókéival egyeznek, ellenben az I. tábla *2.* és *3.* ábrákon (két-két pld.) látható tulipános virágágak azokon nem fordultak elő.

Az I. tábla *2.* ábra alsósorbeli két szélső tányérjának díszítése csaknem ugyanaz. Egyenesen emelkedő virágkocsán végén magyaros stilizálású tulipán, alatta jobbról-balról egy-egy felfelé álló hegyes-tojásdad levél, ezek alatt egy-egy, szintén felfelé tekintő aprószárú szegfűvirág vagy nefelejcs. A virágok alól nem hiányzik a megszokott, természethű két kis melléklevél sem; nem szorul bizonyítgatásra, hogy ez a valóban bájos, üde kis ékítmény határozottan magyaros jellegű.

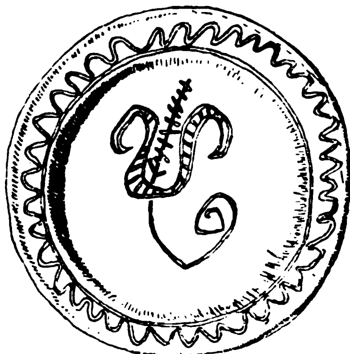
E két tányérnak testvére az I. tábla *3.* ábra alsósorán látható két tál, melyeken még dúsabban vannak bekarczolva ezek a motivumok, a technikai ügyességnek és népi díszítő-művészetnek kiválóan sikerült példányai.

Olyan fiatal tányért, mint kancsót nem találunk. A legfiatalabb 1814-ből való (I. tábla *2.* ábra alsó jobb szélső).

A karczolások mindig biztos kézzel, a máz csorbítása nélkül vannak odavetve. A máz természetesen ezeknél sem egyforma jó minőségű és szépségű, mint Petrik edényeinél sem.

E kis közleménykénkkel a vidéki gyűjtők figyelmét óhajtjuk ez edényekre felhívni, azokat, kiknek ilyen edényeik vannak, a közlésre felszólítani, a kiknek pedig módjukban van, azokat e technika forrásának kikutatására felhívni.

Bátky Zs.

VÁNDORLÓ SZTINÁK A HORTOBÁGYI HEGYEKBEN.

A fogaras-vármegyei fensíkot északról a Hortobágyi hegyek szegélyezik, a melyek hosszú lánczolatban vonulnak Felek tájékáról egészen a Baróti hegységig. Tekintve csekély relativ magasságukat, inkább dombvidéknek tűnik fel a különböző alakú csúcsoknak, hosszan elnyúlt gerinczeknek, púpos hátú emelkedéseknek, szakadékoknak és horgosaknak e tömkelege, a melyeknek keleti szakaszában tör át az újabbkori vulkanikus közeteknek egy-egy tömbje (trachit vagy trachittuffa). E vidék földtani rétegei a harmadkor legutolsó idejéből származnak. Hatalmas agyagrétegek váltakoznak laza szerkezetű löszlerakodmányokkal és nagy számú, legömbölyödött harmadkorú homokköveket bezáró, tagadhatatlanul régibb jégkorszaki eredetre valló tömeges agyaggal. A lakosság természetszerűen keresi e kövekben szegény országrészben e záródmányokat, mert belőlük épül házuk szilárd alkotórésze. Különben az egész vidék számtalan szakadékával és tornyos lösz-oldalaival tereptanilag rendkívül változatos.

Csobán.

A vidék általában mivelt tájnak képét tárja elénk. Hajdan hatalmas erdőség boríthatta, de a jelenben, kevés folt híján, az erdőirtás sivár következményei mutatkoznak, úgy hogy a fogarasi fensíkról nézve, e hegyvidék nagyon kopárnak látszik. Ez

a kép azonban csakhamar megváltozik, ha az Olt mellékére meredeken aláereszkedő hegyoldalra felkapaszkodunk, mert akkor előttünk áll az a hullámos nagy feltérség, a melyet az atmoszfériliák ugyan nagyon kikezdettek, mert rajta a folyók kivájó működése minduntalan új meg új felületi alakzatokat teremt, de a mely az emberek szorgalma folytán üde zöldjével, jól mivelt szántóföldjeivel, kiterjedt kitünő legelő ugarjaival igen jó benyomást gyakorol.

Az itt letelepedett oláh lakosság a határ kihasználásában három éves vetésforgót követ és pedig felosztja az összes földeket három részre, az első részt kukoriczával, a másikat búzával, rozszsal veti be, a harmadikat

1. ábra. Vándorló sztina.

pedig ugarnak hagyja. Az ugar legelőül szolgál bivalynak, fehér szarvasmarhának s juhnak. És pedig az ugart a szerint, a mint messze kiterül, vagy nagyon hepe-hupás, két egyenlő részre osztják. Az egy tagban levő nagy legelőket járják a bivalyokkal s szarvasmarhával, a kisebbeket és elszórtakat a juhokkal. A domborzati viszonyok pedig olyanok, hogy az egy tagban levő ugarok inkább a telepek közelében, az elaprózott, völgyhajlásban fekvő, szakadékos ugarok pedig a telepektől jó messze vannak. Míg a bivaly- és szarvasmarhacsordákat a pásztor minden nap haza hajthatja, addig a juhnyájakat őrző csobán tavasz jöttével kihajt az ugarra s ott marad rendesen november 1-ig, mivel a határok, kivált Nagyküküllőmegye déli részében, nagyon terjedelmesek. Így a középhegység vidékén a havasi pásztorélet egy neme fejlődött ki, mely még nem igazi havasi pásztorélet, de épp olyan fáradságos, mint amaz.

Néprajzi tekintetben ez az észlelet a közfelfogást igazolja, mely az olá-

hokat a par excellence pásztorkodó népek közé sorolja. A századok kulturális munkája itt is érintetlenül hagyta a középhegységben letelepedett oláhok majdnem ösztönszerű, mert öröklött hajlandóságát a pásztorélethez. A hol az a kezdetleges közgazdasági állapotokkal vele jár, a mai oláh éppen úgy él, mint egyes kisebb csoportokban a Balkán-félszigetről felszállingózott elődjei.

A havasi és a középhegységben folyó pásztorkodás között azonban mélyen járó különbség van. A havasi juhpásztor sztináját (kunyhó) oly helyen épiti fel, mely középpontja azoknak a havasi legelőknek, a melyeken juhai járnak. A sztina helyét jól kell megválasztania, a hirtelenül támadó fergetegtől jól megvédett helyen, a hová könnyű szerrel eljuthat minden este fejés idejében nyájával.

A középhegységben pásztorkodót azonban nem bántják sem az időjárás viszontagságai, sem pedig a könnyű közlekedés kérdése. Sztináját egy helyre nem építheti, mert a legelőhelyek legnagyobbrészt ugarföldek lévén, igen nagy utakat kellene mindennap megtennie, ha a szerteszórt legelőket felkeresni akarja. Tehát vándorló sztináról kell gondoskodnia.

Képünk egy ilyen vándorló sztinát ábrázol (lásd 1. ábra), a mint azt november elején a juhászgazda udvarára haza hozta. Egyszerű deszkákból összerótt alkotmány az egész, kerekeken járó, melynek továbbitására ugarról-ugarra a legelők nehéz járhatósága miatt hat-nyolcz ökör szükséges. A sztina terjedelme nem nagy, éppen csak annyi hely van benne, hogy a sajtkészités műveleteit benne elvégezni lehessen. Berendezése is a lehető legegyszerűbb. Az egyik sarokban van a kövekből rakott tűzhely, mely fölött kampón lóg a tejfőző katlan, mely a katlankészitő sátoros czigányok egyszerű készítménye. A sztina elejét függőleges deszka két részre osztja, az egyik mellett áll az alacsony fejőzsámoly, melyre a fejő csobán ráül, ha a karámba terelt juhokat egymásután sorba feji. A karámnak két bejárata s a karám egész hosszán átvonuló választófala van, mely a sztina elején levő deszkához csatlakozik s a még meg nem fejt juhokat a már megfejtektől elválasztja. (L. 2. ábra.)

2. ábra.

S = sztina. *Ka I* = zárt karámfél. *Ka II* = nyilt karámfél. *K* = sajtfőző katlan. *V* = ételvályú. *O* = ordatartó polcz. *Zs* = Juhfejő zsámoly. A nyilak a juhterelés irányát jelölik.

A frissen fejt tejet azonnal melegitik, megalvasztják s a kiváló édes túrót — az ordát — egyszerű fűzfavesszőből font kanállal lefölözik. Az ordatömegeket egy széles szitaabroncs közé szorítják. Feneke egyszerű gyalult deszka. Ha a forma megtelt, befödik másik deszkával, melyre pár súlyos követ raknak. Gondosabb gazdák a szitaabroncs fenekét sürű kendervászonnal kötik be. Lassabban, de jobban távozik úgy a savó a sajtolt ordából.

Az alacsony orda-hengereket egy időre még elhelyezik a sztina falán levő polczokra, hogy megszáradjanak és azután hazaküldik a falvakba, hogy a gazdasszonyok meggyúrják és előleges erjedésen átment brinza váljék belőle. A vándorló sztinák csobánjait (lásd a kezdő czimkét) a falvakból szokták eleséggel ellátni. A csobán nem a sztinában alszik, hanem szabad ég alatt, az őrizetére bizott juhnyáj között, legfeljebb nagy bozontos sipkáját, kecsúleját, rakja párna gyanánt feje alá és a karámfalak egyikét kiczövekeli szélfogónak oldala mellé.

A karám fűzfafonatait a felszedéskor összekötözik és a sztinába tolják, hogy az új legelőhelyen ismét felállitsák. Ez két czövekkel történik, a melyek legalább 30—40 cm.-nyire állnak ki e földből.

Sebők Samu.

A PUTRI-NEGYED.

Vidéki városok sorsüldözött, kitaszitott, csavargó népe jobbára a *putrinegyedben* húzódik meg. Kegyelemkenyérre szorult elaggottak, a kiknek hely már nem jutott a városi szegényházban, elhagyott nyomorékok, a kiknek senkiök sincs, féleszűek, vagy mint nevezik: bolondok, a kikkel családjuk megszakitott minden közösséget, rossz útra tévelyedettek, a kiket senki be nem fogad s a kik egyébként is kerülni óhajtják a hatóságok figyelmét s végül a czigányok, a kiket elsőnek emlithettem volna, mert hiszen mindenütt az ő jelenlétük szabja meg a *putrinegyed* jellegét. A *putrinegyed*, mint községeink egyik kigészitő része, czigány találmány s a nyomorúságos kalyibák összességének felel meg; mint épület, a *putri* eredetileg azt a czigányhajlékot jelzi, a mit az állandóan még le nem települt czigánycsalád téli lakásul, de már bizonyos rendszer szerint hevenyész. Az 1893. czigányösszeirás hivatalos utasitása a czigányok településénél megkülönböztet: házat, putrit, kunyhót, földalatti üreget, sátort s a putriról azt mondja: kis, nyomorult czigányviskó, melynek azonban fala és ablaka van. Különböző leirásokból ma már eléggé ismerjük a putrilakás külső és belső képét,[1] de a putri elnevezés lassankint átment mindarra a nyomorúságos lakásfélére, a melyik szegénységével elüt a községbeli polgári házaktól, a minthogy a különélő czigánytelepek idők folyamán magukhoz vonták mindazokat az elemeket, a melyek a polgári társadalomból, elzüllésük következtében, kiváltak.

A hazai czigányügy rendezése körül kifejtett fáradozásoknak szép eredményét mutatta az 1893. czigányösszeirás, mely szerint a hazai czigányság — 274,940 fő — $^9/_{10}$-ed részét már az állandóan letelepültek sorába lehe-

[1] *Dr. Herrmann Antal*: Magyar statisztikai közlemények. Új folyam IX. kötet: *dr. Wlisloczky Henrik*: Pallas Lexikon, IV. kötet; *dr. Jankó János*: Az ezredéves országos kiállitás néprajzi faluja. 1897. (Különlenyomat.)

tett felvenni. Nevezett czigányösszeirás azonban azt is kimutatta, hogy hazánk czigánylakta községeinek túlnyomó részében — 3750 — a czigányok külön élnek a többi lakosságtól. Ezt Herrmann Antal, a hazai czigányság kitünő ismerője s a nevezett czigányösszeirás statisztikai feldolgozója úgy magyarázza, hogy: míg egyfelől a megvetett czigány-páriákat a polgári társadalom mindenütt kiközösíteni igyekszik, másfelől a társaslények általános életjelensége az egyfajtájúak együttélése a közösségbeli egyének lételének minél kevesebb közös erővel való előmozdítására és biztosítására. A *putrinegyedeket* czigányok kezdték tehát épiteni mindenütt, a kik már letelepedtek ugyan, de a kik még nem akarták független természetüket a

1. ábra.

rendezett városi élet békóiba veretni. De meg a békésebb városi polgárság is jobb szerette, ha az enyveskezű jövevények a városon kivül ütnek tanyát. Így teremtették meg a *putri*-nak, mint telepnek fogalmát egyfelől a telepitési törekvések, másfelől a faji összetartozóság érzete, a melyhez hozzájárult a városok züllött elemének kihúzódása e telepekre.

Majd minden nagyobb község mellett megtaláljuk a *putrinegyedet*, a mely tehát, mai kialakulásában, többé nem egy fajnak különleges települési módja, hanem a legalsó társadalmi rétegek gyülőhelye, a minthogy a telep tanyái sem többé a putri-lakásnak megállapodott formái, hanem azon vidék építkezésének silány utánzásai, elrontásai. A *putrinegyedek* legsürűbben előfordulnak a tót és német nemzetiségű vidékeken; a czigány e nemzetiségekkel nem szeret együtt lakni, a minek Hermann Antal dr. szerint, ethnikai oka van. „A német és czigány természet olyan ellentétek, a melyek még a szélsőségekben sem érintkeznek.“ De igen sűrűen fordulnak elő a

putrinegyedek a Duna-Tiszaközén, a Tisza mindkét partján és Erdélyben. A *putrinegyednek*, községek szerint, jobbára más és más helyi elnevezése is van. Így leggyakrabban nevezik: *czigányváros*-nak, ritkábban: *koldus-negyed*-nek; Csongrádon például *Párizsváros* a neve. Keletkezésüket itt-ott egyenesen a hatóságnak köszönik, mint Kiskunfélegyházán, a hol az úgynevezett *nyomásföldek* emelkedettebb részén mintegy két magyar holdnyi területet hasitottak ki, körülárkolták s azután a településekre bizták beépítését. A terület be is épült hamarosan, jobbára sárkalyibákkal, a miknek oldalait az idő viszontagságai ellen itt-ott földdel is feltöltötték. A szorgalmasabbak úgy verték a falat, a módosabbak vályogból emelték. Tető-

2. ábra.

zetül, kivétel nélkül, dirib-darab fákat alkalmaztak, a mit vastagon betapasztottak szalmás sárral. Rendszer az épitkezésben nincs; ki-ki oda épitett, a hová neki tetszett, mégis hagytak az egész telep számára egy főbejáratot, valamint több sikátort.

Szomorú, de érdekes képe van messziről az ilyen *putrinegyednek*. Fát sem benne, sem körülötte nem ültetnek; ha egy-egy van is, magját a véletlen hozta oda, mint a települőt, a ki egy szükséges pillanatban ki fogja vágni — tüzelőnek. A sárga tapasztóföldes tetők, alacsony falak élesen kiválnak a zöld tenyészetből s a zárkozottság, a mivel az egymás hegyére-hátára rakott kalyibák már eleve bizalmatlanságot keltenek a szemlélőben, az egész telepet titokszerűvé teszi. De a nyomorúságnak s a keleties henyeségnek e tanyáit nem is igen keresi fel a városi polgár; kezét még a hatóság is leveszi róluk s belső dolgaikba nem avatkozik. De nem is tudna rendet tartani ott, a hol sohasem tudni bizonyosan: hány ember él,

hány ember csavarog kenyér után, a hol egyik ember alig ismeri a másikat s ha ismeri is, eltagadja, a hol napirenden van ugyan minden förtelme a züllöttek társadalmának, de a mit a hatóság alig tudhat meg, mert nincs, a ki jelentse. Kiskunfélegyházán sem törődik a hatóság a *putri*-val. (L. 1. és 2. ábra.) Időnkint, életfogytiglanra, megbíz a hatóság egy *vajdát*, vagy mint nevezik: *czigánybirót, kuldusbirót;* fizet is neki évente 40 koronát, a miért ez köteles a szedett-vedett népségen biráskodni — legjobb belátása szerint. Mindazzal a szabadsággal szemben, a mivel a körülmények felruházták a *putri* társadalmát, csak egy kötelességet ró rája a hatóság. S ez abban áll, hogy a mikor tűz van a városban, a *putri* lakosságának kötelessége azonnal a tűz színhelyére vonulni s az oltásban segédkezni. Ha a kiskunfélegyházi nagytemplom tornyában az őr tüzet jelez, az első dolog, hogy a lovashajdú a *putriba* lovagol s ha kell, karhatalommal hajtja a népséget a tűzhöz. Hogy ez a tűzrendészeti elem nem sokat lendít, az természetes; de már így van emberemlékezet óta.

3. ábra.

A *putri* lakója úgy él, mint az ég madara. A *putri* gyermekét a szellő dajkálja, iskolába nem jár; tétlenségben tölti életét 10—12 éves koráig, a mikor neki is kijut az életből s kezdi azt az igavonó munkát, a melytől koravénségben pusztul el, vagy belekerül abba a kényelmesebb életmódba, a mely némi ügyességet kíván ugyan, de a melylyel végigjárhatja a tolonczhelyek s fogházak végtelen sorozatát: ez a csavargás, tolvajlás. Nyáron minden épkézláb ember útra kel a *putri*-ból s értékesiteni igyekszik azt a kezdetleges foglalkozási módot, a melyráragadt. Kerülnek közülök kovácsok, üstfoltozók, kazánfűtők, vályogvetők, téglavetők, tapasztók, lókupeczek, peczérek, aratásnál marokverők. (A czigány más mezei munkára nem való, tartja a magyar ember.) Ilyenkor betapasztják a *putri* kalyibáinak ajtait, ablakait; az ablakokon mindössze egy-két szelelőlyukat hagynak. (L. 3. á.) Télen aztán vannak nagy eszem-iszomok, dáridók s egy nap alatt feleszik, a mit nyáron kerestek. Különben semmiféle döghústól sem irtóznak. A téli munka tollfosztásból áll, a mit felében, harmadában vállalnak tollkereskedőktől, meg muzsikálásból. Akár czigány, akár nem, ért mindegyik a muzsikához s farsang idején minden parasztlakodalmat ők muzsikálnak ki. A gyerkőczök elmennek *kántálni* és *betlehemest játszani.* Egyenkint és együttvéve pedig mindenütt kéregetnek. Szobáik vagy nagy szegénységet, vagy szokatlan bőséget mutatnak. Egynémely kalyibában meglepően szép parasztszobák vannak, másikban valóságos Közép-Afrikát talál a látogató. Feketebőrű ficzkók marakodnak egymással, szellős rongyokban, a kuczkóban fésületlen hajú, piszkos némberek bagóznak s vetik a kártyát, a férfiak tollat fosztanak, vagy

a pálinkától elaléltan hevernek. Vannak olyan öreg putrilakók, a kik már esztendők óta ki nem mozdultak kalyibáikból, úgy, hogy mikor a kiskunfélegyházi *putri* volt czigánybiráját (l. 3. á.), a ki már innen-onnan 90 éves, meleg nyár idején kivezettettem a napvilágra, erélyesen követelte visszavezettetését, mert a szabad levegőn nem érezte jól magát. Érdekes, hogy egy-két ember a *putri*-nak azon eleme közül, a melyik nem volt eredetileg czigány, a túlnyomó czigány környezetben, vagy az állandó érintkezéstől egészen elczigányosodik, beházasodik s felveszi azoknak minden tulajdonságát. De ez csak ritka kivétel azon általános tapasztalat köréből, hogy a czigányság évről-évre fogy. A melyik rész idő előtt el nem pusztul, mert a czigányság halandóságának aránya roppant nagy, azt gyorsan felszivja az a nemzetiség, a mely között él. A *putri*, mint telep, átalakult formában és tartalmával, immáron hagyatéka lett a gyorsan letünő czigánykornak, éppen ezért érdemes volna vidékenkint még most összegyűjteni a reája vonatkozó települési, népismei adatokat.

Madarassy László.

ADALÉKOK A BISMARCK-SZIGETEK LAKÓINAK HAJÓZÁSÁHOZ ÉS HALÁSZATÁHOZ.

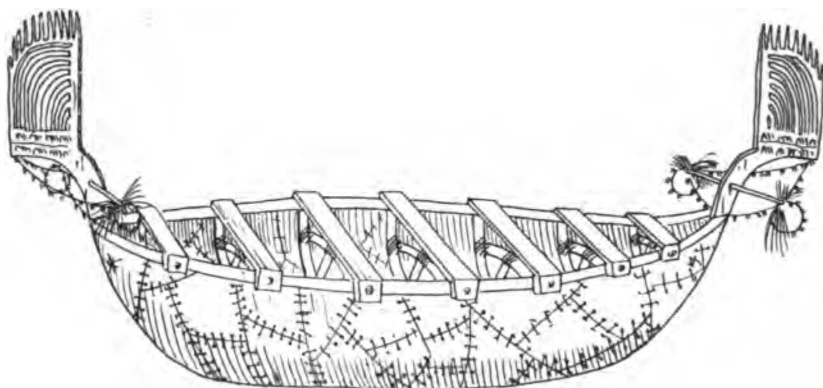
A Bismarck-szigetekre az 1900. év májusában a Johann-Albrecht nevű német gőzösön rándultam ki. Új-Mecklenburg partját Lambom falu tájékán pillantottuk meg.

A partra nem szállhattunk ki az erős hullámverés miatt, de a benszülöttek több járművel jöttek hajónkhoz, készségesen magukkal hozva azokat a legényeket, a kik munkásokúl elszegődni kivántak. Úgy látszik, mindegy volt nekik, hogy mely tájékra kerülnek, mert előbb már öten elszegődtek, csak azután kérdezősködtek utána, hogy honnan jő és hova megy majd a hajó? pedig egy olyan legény volt a szóvivőjük, (neve *Kŏrĕsz*), a ki már öt évig szolgált volt Samoa ültetvényeiben. Rajta kivül többen is jól beszélték az itten nemzetközi tört angol nyelvet, s azonnal fel is használtam az alkalmat, hogy kérdezősködjem tőlük. Hogy hamis adatokat ne kapjak természetesen csak olyan tárgyakra terjeszkedtem ki, a melyeket éppen náluk láttam. Legelsőben is csónakjaikat vettem szemügyre, melyekből kétféle alak volt képviselve hajónk körül.

Az új-mecklenburgi benszülöttek csónakjairól nekem csak annyi irodalmi forrás állott rendelkezésemre, a mennyit *Dr. Finsch „Ethnol. Erfahrungen und Belegstücke aus der Südsee“* czimű munkája 139. [57] és 399. [637] lapjain láttam feljegyezve. Ez a könyv utazásaimnál folyvást kezemnél volt s reá figyelemmel lehettem.

A *Sziara* vidékiek *nagyobb csónakja* (ottani neve *mon*) az európai csónak typusát mutatja. Új-Mecklenburg körül való útunkban csakis itt láttam. Alkalmasint ez az alak az, melyet Dr. Finsch, mint „nagy hadicsónakot“, *Romilly* útleirása után felemlit.

A *mon*-csónak, mint említém, az európai csónakhoz hasonlít, széles, mély és hosszú; egyensulyozója (vendéghajója) nincs. Ilyen széles és mély csónakhoz nem vehetnek egy darab fát, azért több darab, megfelőlen kivölgyelt deszkából tákolják össze; ezeknek az összetartására okvetlen szükségük van arra, hogy kiépitsék a hajó gerinczét és bordáit, ülőpadjait, szóval az Európában általánosan elterjedt csónakalak minden lényeges alkotó részét. Mindamellett legkevesebb okom sincs feltenni, hogy európai telepeken szolgáló benszülöttek útján jött volna itt divatba a csónaknak ez az alakja; sőt meg vagyok győződve, hogy itt ez az eredeti typus. Minden alkalommal tapasztalhatjuk, hogy mennyire konzervativ az itteni benszülött mindenben, ha nem jobban, de legalább is annyira, mint az európai népek legalsó rétege. Szivesen átveszi és használja mindazt, a mi neki kényelmes és hasznos, ha ahhoz készen és könnyen jut, de új szokásokat akkor vesz fel, új eszközök előállitását csak akkor kezdi el, ha már azok nélkülöz-

1. ábra.

hetetlen szükségletévé váltak. Ha európai csónak utánzásáról volna szó, azt nem a kedvezőtlen partviszonyok miatt az európaiakkal való közlekedéstől elzárt Sziara-partvidéken kellene keresni, hanem a Blanche-öbölnél és Nusa környékén, melyek régóta állandó európai befolyás alatt állanak.

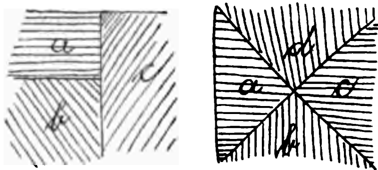
Részemről azt hiszem, hogy éppen a kedvezőtlen parti viszonyok, a folyton csapkodó hullámoktól vert part kényszeritette e partvidék lakosságát, hogy biztos járású széles és mély csónakot épitsenek. Jelen alkalommal is öt ilyen csónak mellett csak két egyensulyozóval ellátott keskeny kánū mert kijönni hajónkhoz.

A *mon* csónak mintegy 7—10. m. hosszú, (egyik középnagyságúnak a hosszát $8^{1}/_{2}$ méternek mértem le, miután azt hajónk oldalán megjelöltem) legfölebb 1 m. széles és mintegy $^{3}/_{4}$ m. mély. A csónak teste vagy teknője (*mápó*) számos három- és négyszögü faragott deszkából van összeállitva; a pántokat valami futónövény szára (nem rotang!) helyettesiti, a szemben álló lyukakon átfűzve és megkötve. L. 1. á.

A hézagok valami Ficus-féle háncsából levakart, rostos, kaucsuk tartalmú anyaggal vannak betömve és Parinarium-magból készült anyaggal

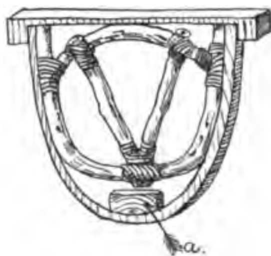
vízhatatlanná kalfaterezve. Úgy láttam, hogy a csónak teknőjét alkotó deszkáknak nincs határozott alakjuk, csak arra ügyelnek, hogy egyszerre kettőnél több deszka szöglete ne kerüljön együvé, hanem mindig egy harmadiknak a széléhez jussanak. L. 2. és 3. á.

A deszkák erősitésére szolgál egy részről a fenéken hosszában elnyuló 4. és 5. ábrán *a*-val jelzett gerincz, melynek nem gerenda, hanem lapos deszka alakja van. Felfelé álló két vége alig nyulik túl a teknő felső szintájánál; nem is áll egy darabból, hanem legalább az egyik vége más, megfelelően görbe fából van pótolva. A deszkák a gerinczhez is lyukakon átfűzött háncscsal vannak oda erősitve.

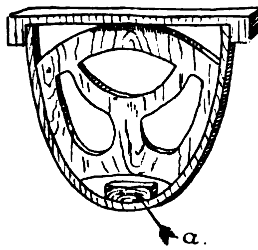

2. és 3. ábra.

A csónak bordázata kétféleképen van szerkesztve. Vagy egy darab deszkából áll, keresztbe fektetve (4. ábra), vagy ívalakú fákból összeállitva (5. ábra) s erősen egymáshoz kötözve. Az egy darab deszkából készült bordán megfelelő nagy lyukak vannak vágva, hogy a mögötte levő padon

4. ábra.

5. ábra.

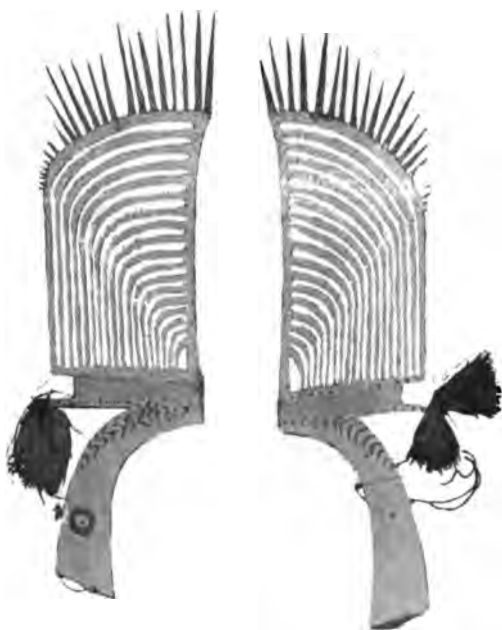
ülők jól megvethessék a lábukat; a csónak oldalához fekvő részét nem gyengitik kivágásokkal, de benszülött tolmácsom fontosnak tartotta megjegyezni, hogy alól a gerincz mellett lyuknak kell lennie, hogy áteressze a vizet, a minek egyenletesen kell a csónak fenekén elhelyezkedni.

Az ülőpad (*pānčti*) lényeges kiegészitő része a hajó bordázatának, éppen ezért szilárdul meg van kötve s mindenik borda fölött van egy-egy. A padnak a két végén lefelé nyuló, 3—4. cm.-nyi erős párkánya van s ezzel mint erős kapocs tartja össze a csónakborda két végét. Némelyik ülőpadon bemetszett diszités van, de csak nagyon elnagyoltan; állat vagy eszköz alakjához nem hasonlitott egyik se.

A csónak alakja és felépülése tehát nekünk nem meglepő, mert egészen európai typus; feltünő rajta csak az, hogy benszülötteknél találjuk, kiknél ez a forma szokatlan, legalább az itteni német védterületen, másunnan nem ismerem. Szembetűnőbb azonban, még a felületesen szemlélőnek is, a csónak orrának diszitése, itteni benszölött nevén: *kōm*.

Egyik csónak két végéről lefűrészeltetve, megvettem egy párt. Mint a mellékelt 1. sz. ábra mutatja, magasan áll ki a csónak két végén, majdnem függőlegesen. Finomul metszett áttört faragvány (l. 6. á.), a mi e mel-

lett nem kerül sok fáradságukba, mert igen puha fából készül. Hamar is ráállottak a vásárra, bizonyosan azért, mert mulandó diszités, néhány órai itt időzésük alatt majd mindenik csónaké összetört, a mint a hullámzó tengeren hajónk mellett megállani akartak. Bővebben leirnom szükségtelen, csak annyit jegyzek meg, hogy az ábrázolás alapjának az emberi fejet tartom, ha arra gondolok, hogy a tetején levő tüskék hajat akarnak feltüntetni, mihelyt a következő csónak diszitését figyelembe vesszük. Könnyebb csomagolás kedvéért kihúztam belőle azt a pálczikát, melynek két végén egy-egy tollas karika van, s ennek a végéről fonalak mennek a csónak orrához és a felső diszitéshez. Tolmácsom ugyanazt állitotta, hogy az csak úgy, haszontalanul van ott („belong nothing"); de nem hiányzott egyik csónakról se. Azt sejtem, a rajta levő tollak s lecsüngő levelek mozgásáról a szél irányára akarnak ügyelni; bár nekik a szél nem fontos, mert vitorlájuk nincs. L. 1. á.

6. ábra.

Ezeken a csónakokon párosával ülnek a padokon, s mindenik evez. A legnagyobbon kilencz pad volt, tehát kétszer annyi utast vehetett fel; a legkisebben öt pad volt. Kivülről valamennyi egyformán fehérre volt meszelve, csak két végén volt mindenik oldalon európaiaktól szerzett berlinikékkel egy-egy 4—5 ágú tengeri-csillag (Aster) oda mázolva. Nem hiányzott ez a Gerrit-Denys szigeti kanukról se, hol *këürit*-nak nevezik Jabim szolgám is felismerte benne az ő *titälätä*-jukat.

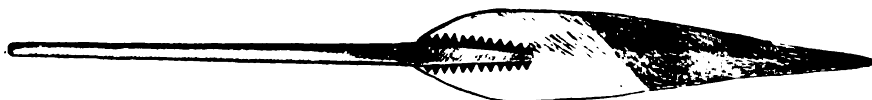
Ugyane csónakokról szerzett evezőt (*fösz*) l. 7. ábra, nem különben a csónak alján összegyült viz kimeritésére szolgáló durván faragott bambuszt (*szinäp*) mutat a 8. ábra.

A Sziără vidékiek kisebb vizi járműve a szokott alakú kanu (*ĕ ŏ in*), egyszerű diszitetlen, vékonyra kivájott puhafatörzs, semmiben se különböző a Herbertshöhe környékéről jól ismert alaktól. Az itteni benszülöttek nyelvén a kanu kivájt törzse *mäpó*, az egyensulyozó *păläj*, a kettőt összekapcsoló rudaké *pălilŏn*. A kivájt fatörzs nyilása olyan keskeny, hogy a rövid padon (*pänĕti*) ülőnek egymás elébe kell raknia lábait. A kanu orra egyszerűen egyenest álló csúcsosra van faragva, egyiken se volt nyoma valami faragott vagy festett diszitésnek.

Sziără partvidéknek észak felé a folytatása *Mangáj* partvidék, mely előtt mintegy 30 km.-nyi út hátrahagyása után hajónk megállott. Magam itt

nem szállhattam a partra, csak azt a néhány kanut láttam, miken a benszülöttek legkiváncsibbjai hajónk közelébe jöttek. Ezek semmiben se különböztek a Sziără parti egyszerű díszitetlen kanuktól, sőt kisebbek és csak halászatra valók. Nagyobb csónakjaik egyáltalában nincsenek is. Éppen azért nem is tehetnek tengeri útat más felé, hanem a Sziărăbeliek jönnek hozzájuk, kereskedni velük. Különben is egy nyelvűek (*tikiká*) és barátságban állók (*kámgöj*), a mi a Mángöj vidékieknek csak hasznos lehet, mert a Sziărăbeliek a külön nyelvűeket (*diŭkú*) ellenségnek (*lŏŭlŏŭ*) tekintik s azok főtt húsát (jŏŭhi) ősi nemzeti szokás szerint éppen nem vetik meg.

Utam folytatásában Gerrit-Denys szigetnél a keleti részén levő Luisenhafennél vetett horgonyt 1900 május 19-én a „Johann-Albrecht", s néhány órát a szigeten töltöttünk. A benszülöttek csónakjait azonban csak vissza jövet nézhettem meg futólagosan, a mint a parton jőve a magas korall-

7. ábra.

8. ábra.

9. ábra.

szirtek árnyékos szakadékaiba felhúzva állottak. Mintegy 20 darabot láttunk ott, de a sietős út miatt jegyzeteket nem gyűjthettem, csakis annyit írhattam fel, hogy a csónak neve az ő nyelvükön *dágŭb*, az evezőé pedig *odsz.* L. 9. á. Csónakjaikon pedig legszembetünőbb volt a két végén levő maszkszerű faragvány, melyet másnap St. Joseph-szigeten közelebbről tanulmányozhattam, sőt egyet megszereznem is sikerült. L. 10. á.

A fent elősorolt szigeteken egyforma csónakjaik vannak a benszülötteknek: a pápuáknál általánosan elterjedt egyensulyozós kanu-typus; az Új-Mecklenburg partvidékein és szomszédos szigetein divatos jellemző eltérések mind meg vannak rajta: egyensulyozója nem czövekeken nyugszik, kettőnél több rud kapcsolja a csónaktesthez stb. Legjellemzőbb helyivonása a végein levő faragvány.

A kanu (neve St. Joseph és St. Francisco-szigeteken *á szŭm*) kivájt teknője nem olyan puha és könnyű fából van faragva, mint a Blanche-öböl lakóié, nem is olyan kemény és súlyos fából, mint az új-guineaiké, hanem mintegy középen áll a kétféle közt. Ellenben egész puha fából van a kanu

egyensulyozó fája (*szám*), mely a csónakkal párhuzamosan úszik, s melyet 3—5 keresztrúd (*á jĕ*) kapcsol össze, mik új-mecklenburgi divat szerint egy megforditott nagy T alakú faággal (*dŭdú*) vannak az egyensúlyozóhoz kötve. Két ilyen kanurészt l. a 11. ábrán; ezek a Sandwich (*Tiaŭl*) szigetről valók, hol *á jeje* a nevük.

A csónak belső bordáját (*mbĕk*)[1] két könyökszerűen befelé hajló s középen hasitott rotangszijjal összekötött, karvastagságú fa képezi, mindenik fölött egy ülőpad (*mŭndúr*), mely lefelé álló párkányával a Sziara-vidéki nagy csónakok ülőpadjainak a hasonmása. L. 12. á. Evezőjük (*á wĕsz*) is teljesen hasonló, a viz kimeritésére azonban, bár bambusz bőven nő e szigeteken, Pandanusz-levélből pénztárcza formára összehajtogatott meritőt (*kâmbĕk*) használnak.

10. ábra.

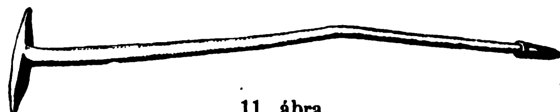
A kanu két vége teljesen egyenlő, nem is tesznek különbséget, hogy melyik az eleje és hátulja? szükség szerint lehet akár melyik. Ezért a csónak végének a diszitése is egyenlő, vagy legalább megfelelő, ha diszitéseinek a részletei különböznek is.

Ezek a csónakdiszitések anynyira maszk kinézésűek, hogy talán magam is annak tartottam volna, ha nem láttam volna rendeltetési helyükön. [Vajjon nem ilyen csónakfaragványok-e a Godeffroy-Museum katalogusában a 62—65. lapon felsorolt darabok, miket Dr. Finsch 139. [57] lapján tabuházak diszitéseinek akar helyreigazitani?] Partra szállásomkor magammal vittem Dr. Finsch munkáját, s annak képein felismerték Gerrit-Denys sziget lakói a *tŭndák* (St. Josephen *wânisz*) tánczmaszkot (Taf. VI. [4] Fig 4, 5.), *gŏámbálĕ* faragott kakast (Taf. VI. Fig. 3.), *bembem* buceros-madárfejet, *lŏló* halott emlékünnepi alakokat („Giebelleiste" Finschnél) (Taf. VI. Fig. 1, 2.; Taf. VII. [5] Fig. 1, 2, 3.); *dzŭkdzŭn* kőből faragott emberalakot (Taf. VII. Fig. 4.), de az ő csónakdiszitő faragványukat (*szŏszó*) nem találták meg köztük.

A *szoszó* változatos diszitéseinek az alaptypusát azon az egyszerű faragványon véltem felismerni, mely egyik St. Joseph-szigeti kanu két

[1] *Mbĕk* a neve a *Globigera rubricera* nagy púposorrú gyümölcsevő galambnak is, mely e szigeteken gyakori.

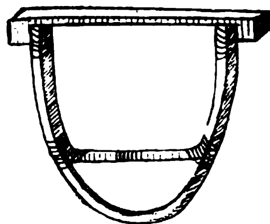
végét egyformán kifaragva díszítette, de a melyet megszereznem nem sikerült. Ezen négyszögű merőben egyszerű kakasfej (*tē*) van domborúan kifaragva (l. 13. á), Turbo-csiga fedőjéből készült szemmel; fölötte háromszögű ékitmény van (*pogotol*). Ezt a két elemet csaknem kivétel nélkül megtaláltam az e nemű csónakfaragványokon, habár sokszor nagyon-nagyon elczifrázva.

11. ábra.

Idegen elem csak annyiban kerül bele, hogy a kakas helyét emberarcz foglalja el, de ehhez is elég átmenet van azokon a faragványokon, a hol a kakas részei, szem, csőr, tollak úgy vannak csoportosítva, hogy többé-kevésbbé emberarczra emlékeztetnek; ezek mellett sem hiányzik azonban a kakasról vett diszítő elem.

Mielőtt az itt bemutatandó darab díszitéseinek elemzését megkisérleném, ajánlom, nézzük meg figyelmesen azokat az egyszerű kakastoll bokrétákat, melyek a szóban forgó szigetekről és más Új-Mecklenburg körül fekvő helyekről kerülnek. Legfigyelemre méltóbb rajtuk az a lapos tok, többnyire rikító papagály-tollakkal beragasztva, melybe a kakastoll bokréta van beillesztve. Ez a tok maga is oda került a kakasról vett diszitő motivumok közé s úgy a csónakfaragványokon, mint emberalakokon természethűen feltüntetve gyakran látható.

12. ábra.

13. ábra.

A bonyolultnak látszó alak diszitései ezek után könnyen elemeikre bonthatók és értelmezhetők. (V. össze 10. á.) A főalak itt is a *pogotol*-háromszög (*a*), alatta a kakasfej (*tē*), mely itt csoportozatból áll: egy szem s alatta apró tollak (f^3), ez alatt ismét két kakasfej, annyira megnagyított csőrrel (*b* és *bb*), hogy buceros-fejnek tarthatnók, ha a benszülöttek nem tiltakoznának e félreismerés ellen.

A háromszög fölött kilátszik egy része egy másik háromszögnek (*h*), ez a fentebb emlitett bokrétartó; mint természetben, hosszú kakastollak állanak ki belőle. A két szélső (*e* és *ee*) olyan tökéletlenül van kimetszve, hogy akár tollnak, akár csőrnek nézhetjük, a mi mindegy, mert ugyanazonos diszitő elemek. A bokréta tetején erősitésül lécz van keresztbe fektetve (*f*), apró tollat jelző diszitéssel; hasonló apró tollakat mutat a háromszög környező három lécze (f^2), a kakasszem alja (f^3) és elől egy magános lécz, mely mintegy hézagtöltőnek van ott. (f^4) Illő helyen, szintén mintegy hézagtöltő néhány kakasszem. (*c*, *cc*, *d*.)

Az egész faragványon csak egyetlen részlet marad értelmezés nélkül, az alsó két csőr hegye fölött levő kigyós szalag (*g*), a mi bizonyára szintén határozott diszitő elem, csak hogy több darab beszerzése után lehet értelmezését megkisérelni. Az új-mecklenburgi halotti emlékeken ugyan a kakasmotivumok társaságában ott van a kigyó is, de hiányos vizsgálati módnak tartom egyes darabok után összevetést tenni más vidék diszitő ábrázolásaival.

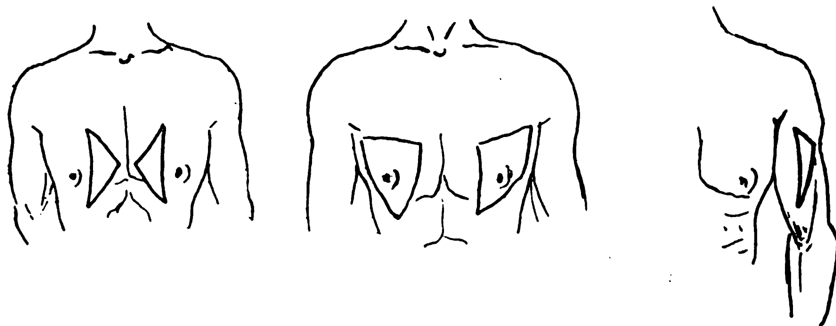
14. ábra.

15. ábra.

Ugyancsak St. Joseph-szigeti csónakok végén láttam egy más forma faragványt, olyan formára, mint egy lapos kalaposgomba. L. 14. á.) Ennek a neve *szöszö*. Láttam, hogy némely egyszerű csónakon a faragvány helyét egy rövid rúdra tűzött, nyilásával lefelé álló nautilus-héj (*üngöl*) helyettesitette, azt következtettem hát belőle, hogy ez adta hozzá a motivumot; de a st. josephi benszülöttek nem akartak köztük vonatkozást látni (vagy őszintén szólva, nem értettük meg egymást).

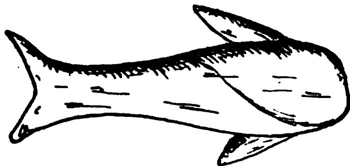

16. ábra.

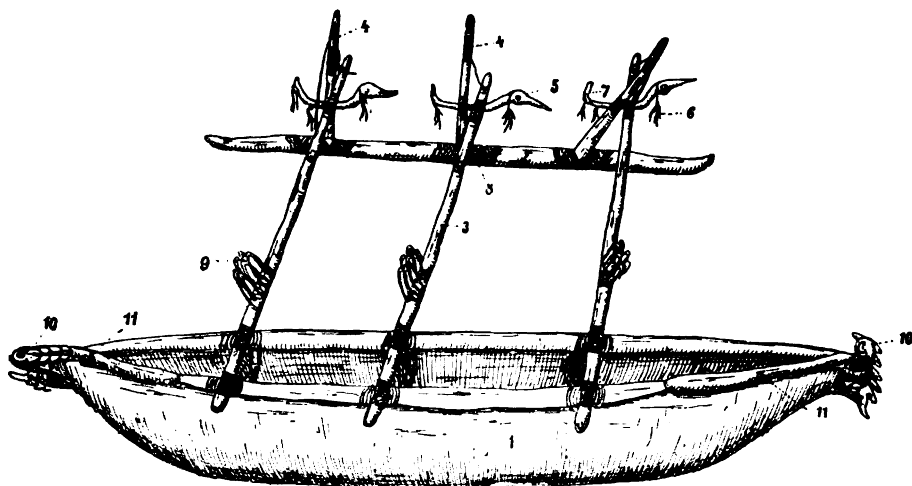
Egy más csónak orrán ilyen alakú diszitéseket láttam, mintegy 8—10. m. szélesen domborúan, részint vésve (l. 15. á.): ezeknek a neve, alakra való tekintet nélkül: *szinszir*. Ezek közül egyik rajz, az egyenlőtlen oldalú háromszög, gyakran látható legények és leányok testén mint diszitő sebhely (*bürümburer*), a két csecs közt, vagy azt bekeritve (l. 16. á.), vagy pedig a karon, (egyik legénynek a karján 17. cm. hosszú, 7. cm. széles). Egy más diszitő sebhely, vastagon kidomborodó körvonalakkal, durva halalakot mutat (l. 17. á.), egy asszonynak oldalt a felső czombját „ékesitette“, óriási nagyságban, (22. cm. hosszú volt), egy másik asszonynak a felső

karján volt egy valamivel kisebb; ennek a neve[1] St. Joseph szigeten *nărăkāj*, tárgyakon ábrázolva nem láttam.

Végül megemlítem, hogy a dárdákon levő díszítéseknek külön nevük van (*á kári*), s hogy *szŏszó* a neve a csónakdiszítésen kívül a fésűnek is.

17. ábra.

Új-Mecklenburg körül való útunkban csak május 27-én volt alkalmam ismét nagyobb számú benszülött csónakot látni, mikor Új-Hannover délnyugati partján a térképeken is jelzett Marienbucht csendes vizében vetettünk horgonyt s a benszülöttek mintegy 10—12 csónakon jöttek hajónkhoz a szétszórtan fekvő parti falukból. Természetesen nem adhatták el nekem csónakjaiknak azon részeit, a mik nekem megtetszettek, meg kellett tehát

18. ábra.

elégednem tőlem kitelhető vázlatokkal, miket a legjellemzőbbnek látszókról ott a helyszinén készítettem.

Az új-hannoverai Mateiszom lakóinak csónakjai nem különböznek az Új-Mecklenburg környékén általánosan elterjedt typustól, de feltüntek nekem különösen gondos kidolgozásuk és a rajta levő feltünő szép háncskötésük miatt.

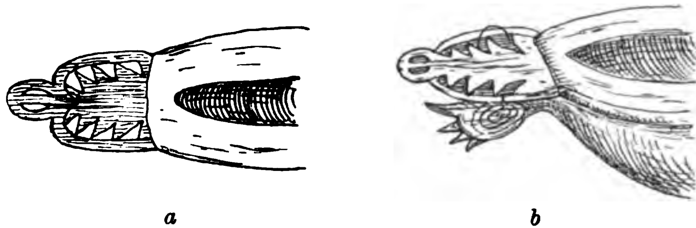
A kanuk neve itt *bŭl*. A főrészt képező kivájt fa, a csónak tulajdonképeni teste (*kálĕŭ*) kivül-belül simára volt vakarva, úgy hogy az új darabokon se látszott a faragásnak semmi nyoma. Két végén magából a csónak testéből faragott kicsiny, de gondosan faragott alak, mely ugyanazon a kanun sem mindig symmetrikus, hanem a kettő más-más (l. 18. ábra). Motivumának a legtöbbön a kakasfejet véltem felismerni.

[1] Ugyanilyen halalakú diszítő sebhelyet láttam másnap máj. 21-én, Gardner szigeten is egy nő karján: itt *bú-szisziri* a neve.

A mintának lerajzolt kanu egyik végének a diszitését, mely szélein áttört müves levélalakot mutat, a 19. *a* rajz mutatja, ugyanazt oldalról az alatta levő kakasfejjel a 19. *b* ábra.

A csónak vége felől a teknője szélén egy domborúan kifaragott hurkás lécz van, szintén a kanutestből kifaragva (18. ábra 11. sz.); ez jellemző lehet, mert egyikről se hiányzott. Egyéb diszitést a csónaktesten nem láttam.

Az egyensulyozó rudon, (neve *számán*) mely a kanu teknőjével párhuzamosan úszik, (18. és 20. á. 2. sz.) nincsen semmi különös, úgy szintén a keresztbe fektetett három rudon (*inäü*) se (18. és 20. á. 3. sz.), mely az egyensúlyozót tartja. Szükséghez képest megfelelő nagyságúak és erősek. E kettőt az új-guineai csónaktól eltérőleg nem bevert czövekek tartják össze, hanem egy faág, melyen meg van hagyva a törzsnek egy része, úgy hogy két irányban kinyuló talpat képez, melyet erős háncscsal kötöznek az egyensulyozóhoz. Az a darab, egészen egyszerű, itt Mateiszomban azon díszesebb,

a *b*

19. ábra.

a mennyiben felső vége finom rotang-kötéssel van bevonva. A neve *kàràsz*. Az összekötő rud (18. és 20. ábra 3.) egy két tenyérnyi magasságban finom rotang-kötéssel van hozzá kötve. (20. ábra.)

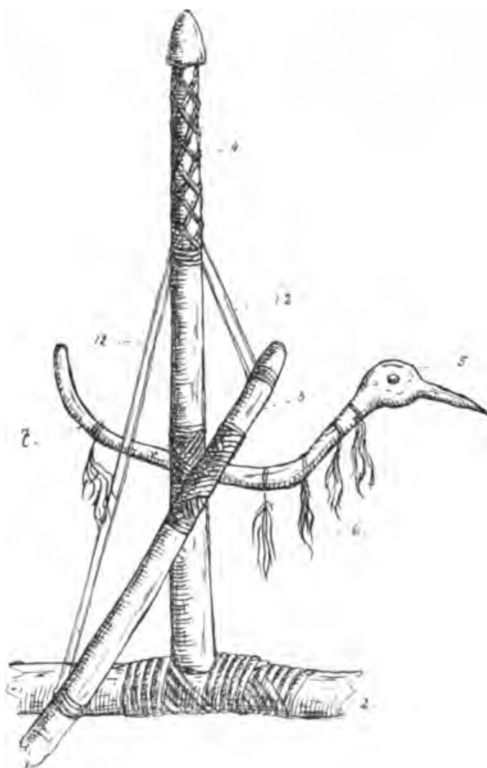
Az összekötő rudat a kötésen kivül még egy más ág is tartja (*à gömbüt*). Ennek a vastagabb vége rendesen elnagyolt madárfej-alakra van faragva (18. és 20. ábra 5.), vékonyabb vége a függőleges *kàràsz*-fán fúrt lyukon átdugva, hogy mintegy a madár farkának látszik; ennek külön neve van, *tüpök*, mert a mint mindjárt látni fogjuk ez nem csupán czifraságnak van ott. A madárnyakról fonalra kötött levélsallangok (*mälgász*) lógnak le, hogy a szelet jelezzék. (20. á. 6.)

Mindenik összekötő rudon (18. á. 3.) ivesen görbitett rotangból kosár forma alkotmány (*mànmàngi*) van megerősitve, (18. ábra 9.) az ülőpadot helyettesitő résztől csak annyira, hogy kinyújtott kézzel könnyen elérni. Ez a dárdák kéznél tartására való, miket az itteni lakosok mindig csomósan hordanak magukkal. A vastagabb vége ebben a rotángkosárban nyugszik, hegyes végét a rud hosszában a madáralakú keresztfára helyezik; itt egyszersmind osztályozva is van, egy része a madárfejes rész, más része a farkát képező rész felől. Hogy a csónak ingadozása közt is rendben maradjanak, egyik idevaló hajószolga magyarázata szerint arra való az a pár fonal (*táun*), mely a függőlegesen álló *kàràsz*-fa felső részéről az összekötő rud vége táján és belől felöl van megkötve. (20. ábra 12, 12.) Én

magam ugyan ennek a szükségességét nem tudom belátni, de ők jobban tudhatják.

Feltűnő szép és gondos az egyes részeket összefoglaló rotangkötés, melyeket a 20. és 21. ábrán igyekeztem híven lemásolni; utóbbi az összekötő rudakon látható, a hol a hajóteknő két oldalához van erősitve E kötések idevaló neve *nàk pütük*.

A fent ismertetett csónakfaragvány (*tojtoj*), melynek beküldése alkalmából ime ezt az ismertetést irom, az új-hannoverai csónakoknak nem lényeges diszítő része; valamennyi elém került csónak közül csak kettőn volt egy-egy, de csak az egyiket sikerült megszereznem. Az egyik csónak egyensulyozónál a *kàrász*-fa (18. és 20. ábra 4. sz.) tetejébe volt tüzve. Bővebb leirására kiterjeszkednem felesleges, mert úgy is haza küldtem.

20. ábra.

21. ábra.

Evezőjük teljesen olyan, mint a Sziara-parti és Gerrit-Denys sziget lakóié; úgy látszik egész Új-Mecklenburg körül ugyanez az alak divatos. A csónakban összegyűlt vizet a bételtartók mintájára összehajtogatott friss Pandanus-levéllel meritik ki; a neve itt *kàmbĕk*, akár bételtartó, akár vizmerítő.

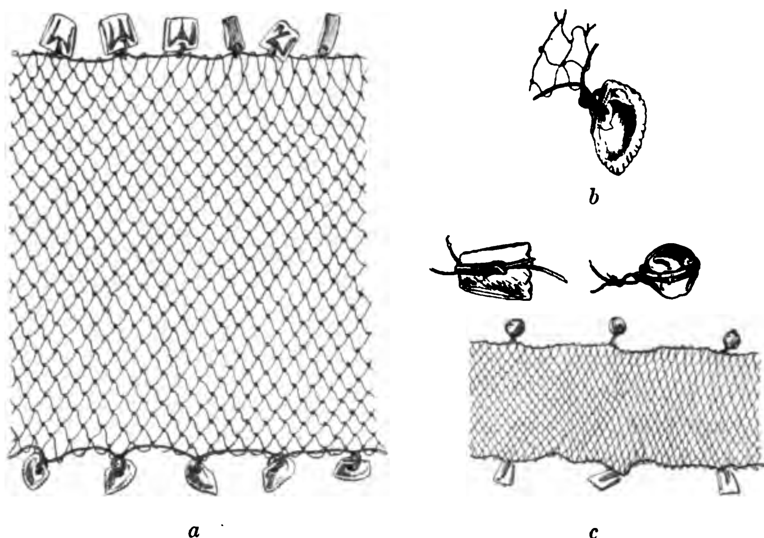
A hol a vastag bambusz bőven nő, a folyókon való átkelésre és a csendes öbölben való kisebb kirándulásokra bambusztutajt is használnak, a mit vagy evezővel, vagy csupán hevenyészett rudakkal hajtanak, vagy tolnak, ha a viz sekély; 4—5 rotanghán csesal nagyjából összekötött bambuszrud biztosan hord két embert. Kisebb távolságra magam is sokszor mentem rajta. Különösen itt Mateiszom-nál, a Gardner és Gerrit-Denys szigeteknél láttam használatban; utóbbi helyen *szüvàk* volt a neve, a mi különben nem külön a tutajt jelöli, hanem egyszerűen a bambusz neve.

Árbóczfát és vitorlát az új-mecklenburgi kanukon seholse láttam. Újabb időben azonban az Új-Hannover és Sandwich szigetről sok legény szerződik az európai telepekre s közülök sok van a csónakoknál foglalkoztatva. Ezek vitorlavásznat kérnek fizetésükbe s vitorlát húznak fel otthon kanuikra.

De csak a készet szeretik. Láthatták ugyan az új-guineaiaktól, hogy miként lehet honi anyagból is vitorlát késziteni, de ezt utánozni nem jut eszükbe.

Az ugyanezen a vidéken tapasztalt halászati eszközökről a következőket akarom kiemelni.

Az egyik háló az Európában általánosan ismert kerítő háló typusa szerint van készitve (és ugyan úgy is halásznak vele) a pápuáknak egyik legfontosabb hálója, mely felül úszófákkal, alól kőnehezékekkel van ellátva. Mutatónak a Huon Golf jabim vidékéről és a Sandwich szigetről l. 22. á. c. Új-Guinea német birtokban levő partvidékén csak kevés helyen látni,

22. ábra.

ott is csak igen nagyokat, miket megszerezni nem lehet, mert nem eladók, egész falu a tulajdonosa s nemcsak hogy drága, de nem is könnyen pótolható.

Finschhafen környékén azonban már gyakoribb, s legalább a kisebbik alakú, könnyen is megszerezhető. Ezen a vidéken legjobbakat a Tami sziget lakói készitenek, de még többet hoznak Sziasszi szigetekről, kik viszont Új-Britannia déli partjairól szerzik be. Itt már nagyban készitik, vagy legalább sok jut a vidékről-vidékre haladó rendes forgalmi úton a cserekereskedésbe. A French-szigetek egyikén (Deslacs a térképeken), alig van lakóház, melyben egy pár ne volna tartalékban, azonkivül, hogy a használatban levők a szárítórudakra vannak kiteritve. Értesülésem szerint így van ez a szemben fekvő Villaumez-félszigeten is, nem különben, mint személyesen meggyőződni alkalmam volt, Új-Irland partjain és a körül fekvő szigeteken.

Ismertetésére mintának a jabim vidéki e nemű hálókat veszem, mert azokról tudok legtöbbet.

Gyüjtésemben csak a kisebb hálók vannak képviselve (l. 22. á.); ezeknek a neve a Huongolfnál a különböző nyelvű vidékek szerint változik, a

jabim vidéken *öüszán*, Bukana vidéken *wäszán*, Kelä vidéken (Cap Parsee) *üábü*, Támi-szigeten *püt*, a Sziassi-szigeteken *pu*. A French-szigeteken *köte*. Új-Irland körül általánosabb neve van: a Blanche-öbölben *äübĕnĕ*, az északkeleti partvidéken *Fesszöä* (*Busszó*)-nál *übine*, Nömörödünál *äübĕn* s az északnyugati parthoz közel eső Sandwich-szigeten *óbene*.

Készitése módját Támi szigeten láttam. Lassan és hosszadalmasan készül el, mert nem szerzik meg egyszerre a hozzá szükséges mennyiségű fonalat (*gám*, jabim ny.), hanem csak részenként. A mi éppen kész fonal van, azt egy gondosan faragott, mindkét végén két ágú villás motollára (*szigun*, támi ny.) tekerik. A hálószemeket egy más, lapos kis deszkán (*mát*, támi ny. L. 23. ábra) mérik egyenlőre; rajta sokszor csinos diszités van. (L. 24. á.)

23. ábra.

24. ábra.

A hálószem kötése módját nem tartottam szükségesnek feljegyezni, mert egy társaságomban volt európai, ki ehhez értett, azt mondta róla, hogy minden fogása teljesen olyan, mint a hogy ő Európából ismeri.

A háló felső szélén könnyű fából egyformára faragott úszófácskák (*kábá*, támi és jabim ny.; *ïton* sziasszi ny.) vannak sorban rákötözve, alól pedig nehezéknek megfelelő számú Cardium-kagylóhéj (l. 22. á. *b*) (*kálágü*, támi és jabim ny.; *kupát*, sziasszi ny.). A háló különböző helyein egyes kioldható szemek vannak, (*ngä-tölĕ* jabim ny., *szüin* sziasszi ny.), hogy egyes nagyobb halakat hamarosan biztosságba lehessen helyezni.

A *hálószemnek* a neve egyszerűen „lyuk" (*ngá-lászi*, jabim ny.).

Tökéletesen ilyenek a French-szigeti hálók is, egészen az úszófák alakjáig és a nehezéknek való Cardium-héjakig. Csak hogy ott persze más a neve; a hálónak magának *köte*, a fonaljának *bügó*, az úszófáknak *kälikäli*, a Cardium-csigáknak *kürókürĕ*.

Új-Mecklenburg szigeten *Fessöä* (benszülöttek *Busszó*-nak mondták) telepen jegyeztem fel a háló részeinek a neveit: az úszófák (*á tán*), a Cardium sulyzó *á wát*, a közepe táján levő czifra fa *á nálüš* (š = sch = magyar s).

Mindenütt, a hol ezeket a hálókat használják, látni igen nagyokat is, melyek egész falu, vagy több család közös tulajdona. Ezeknek az ára is nagy. Finschhafen környékén tartózkodásom idején Simbang falu lakosai

szereztek meg egyet Bukaua vidékről; több nagy disznót s három pár szép karikás kanagyarat fizettek érte, s még ezenkívül egész sereg kisebb tárgy maradt fenn adósságba. Ünnepje is volt a falunak, mikor ezzel mentek ki halászni.

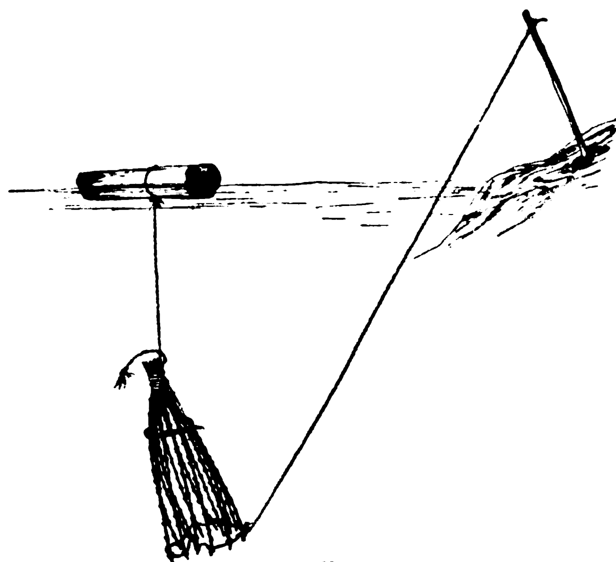
Ezeknek a nagy hálóknak a Huongolfnál külön nevük van, a legtöbb vidéken *szápŭ* (jabim, tami, kela és sziasszi nyelven), Bukauában *jápŭ*. Különben teljesen olyan, mint a kisebbek, nagyságához képest való módosítással (fonala vastagabb, úszófái nagyobbak stb.).

Van azonban rajtuk egy figyelemre méltó jegy, a *kábá* és *kábá-támó*. Ezek többé-kevésbbé diszesen faragott fák, melyek a hálóra kötve azt a határt mutatják, hogy kinek mennyi része van a hálóból? A mi halat az ő hálórészében fognak, az *az övé*. Csak hogy a boldog tulajdonos ennek nem sok hasznát veszi, mert éppen ő nem kap belőle egy falatot se, kiosztják a többiek közt, mint az ő ajándékát, neki pedig a dicsőséggel és a dicséretes cselekedet öntudatával kell jóllakni. A legszebb polgári erény a bőkezűség, és a fösvénységnél nincs nagyobb bűn. Éppen azért a ki dárdájával nagy halat vagy vadászatkor vaddisznót ejt el, azt a legutolsó darabkáig kiosztja, hogy még a látszata se legyen annak, hogy fösvénykedik. Még saját nevelésű disznóját is ilyen önzetlenül kell a polgártársak rendelkezésére bocsátania, s bár szabadon rendelkezik fölötte, eladnia szabad, de becsületes ember nem teszi, ha több nincs, a mivel a közönséget kárpótolja. A ki abumtaŭ-nak született, vagy tekintélyre akar szert tenni, igyekeznie kell, hogy minél többször alkalmat adjon arra, hogy bőkezűségeért dicsérjék. Azok a legények, a kik az Új-Guinea Társaság telepeire 2—3 évre munkásul elszegődnek, mikor az idő leteltével vasneműben, dohányban és ruhaneműekben kifizetett bérükkel haza térnek, félóra mulva nem urai egy csipetke dohánynak sem. Dicséretből azonban bőven van részük.

E szép polgári erény hiányának szomorú példája az én Kamunszanga barátom. Ez a derék ifjú megtanulta tőlünk európaiaktól a takarékosság csunya vétkét. Gazdag akart maradni, s mikor 1898. tavaszán három évi bérével haza jött, legbecsesebb holmiját egy teli ládával a simbangi hittérítőknél hagyta őrizetben. Dicséretből ugyan megkapta itt is a részét, de ez nem sokat használt neki. Jabiméknál szűkmarkuság hirébe került, s bár a többiekhez képest gazdag maradt, nem kapta meg szíve választottjának a kezét. Azóta ugyan kétszer is mást választott a szíve, de sikertelenül, bűnét nem tudják megbocsátani. Elkeseredésében felcsapott keresztyénnek, úgy gondolkozván, hogy így a hittérítőkhöz lesz hasonlóvá, a kiktől szintén nem követeli az ő népe, hogy oszszák ki köztük mindenüket. A kilencz tagból álló hittérítői kar ilyeténképen megérte azt az örömet és dicsőséget, hogy 12 évi szorgalmas működés után megnyithatta az első jabim lélek előtt a mennyeknek kapuit. Ezt az alkalmatosságot a jó Kamunszanga, keresztyén nevén Szilász, bizonyára minél későbben kivánja igénybe venni, ellenben annál hamarabb szeretne a házasság kikötőjébe evezni. Hanem ez még mai napig se sikerült, mert — takarékos.

Másik fontos halászóeszköz a *kălăŭĕ* halfogó-tőr, a melyből különösen

sok volt látható Sandwich (Tiaül) szigeten; a megszerzett 5 darab is egyetlen házból került elő (l. 25. á.). Kivetve is láttam néhányat; hogy a víz el ne sodorja, egy vízszintesen fektetett rud végéhez volt kötve a parti korallpad mellett egy mélyebb helyen. Úszófája (*kapkap*) jelezte hollétét s tartotta függőlegesen, nyilásával lefelé. Hogy a tőrbe csalandó hal csak alulról lássa a csalétket, oldalról száraz banána levéllel volt becsavarva. Csalónak ezekbe nem kis hal volt téve, hanem egy összetört tengeri csiga húsa. A hegyes és horgas tüskéket egy botvastagságú szárú rotángnak a levélkacscsa szolgáltatja, mely Új-Mecklenburg partjain és a körülötte fekvő szigeteken bőven nő és sokszor ruháimba akadt tüskéivel. Sandwich szigeten *üje* nevet mondtak e növényre; éppen így hivják ott a közönséges rotangot is (Calamus sp.), mely a közönséges spanyol nádat szolgáltatja. Az Astrolabe-öbölnél ez a rotang ritka; utólagosan visszaemlékezem rá, hogy az Új-Mecklenburgból került szolgák gondosan eltették e rotang levélkacsait, de akkor még e halfogót nem ismertem s nem tudtam a czéljukat.

25. ábra.

A bambuszrúd végébe tűzött sok hegyű halászó dárdát Új-Mecklenburgben és környékén kevéssé használhatják, mert nekem csupán a Sandwich-szigeten került szemem elé, a hol *kcszëi* a neve, meg Matupinál, a hol, mint Dr. Finsch, *á kúr* nevet jegyeztem fel.

Horgászó rudat Gerrit-Denys szigeten láttam (itt a neve *iünäüán*), hosszú vékony bambuszrudon megfelelő fonal (*ájuwäl*) végén kicsiny európai vashorog.

Új-Hannover szigeten Mateiszom falunál *Pászingán* nevű főnöknek egyedüli „ruházata“ a dereka körül csavart halászó-fonal volt, végén kis vas halhoroggal. Disznek a hajába tűzve egy kis gipszpipa.

A halak bóditása mérges növényekkel igen elterjedt lehet. Mateiszomban egy házban egész kosárral volt összegyűjtve a *Barringtonia speciosa*, itt mindenütt növő tengerparti terebélyes fa magva. Ezt a halbóditót már a jabim vidékről ismerem, ott *pú* a neve; magja belét összezúzzák s vízbe szórják; *í-älön*, *i-bí*, *í-bulin* és *í-dumbi* jabim nevű halak kapnak utána, s könnyen kézrekerülnek.

Úgy látszik nem nő vadon az a másik halbóditó futónövény se, melyet Mateiszomban házak előtt karóra futtatva ápolnak s *tuá*-nak hivnak. Jabim

szolgám felismerte benne az ő *ŏápĕ* nevű halmérgező növényüket, melynek az összetört gyökerével mérgezik ők a fentebbi nevű halakat. Virágát vagy termését sem Mateiszomban, sem a jabim vidéken nem láttam, terméketlen ágát pedig nem tettem el.

A halászati eszközöknél említem a kosarat, melyben a fogott halat haza viszik. *Máhúr* (St. Francisco) szigetéről egy csinos fonású került a birtokomba (l. zá·óczimke); itt *kisz* a neve. Nomoroduból való legények azt állították, hogy ilyen náluk is van, s ott *kàlöt* a neve.

Biró Lajos.

IRODALOM.

Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn und in seinen Grenzgebieten. Herausgegeben vom Oest. Ingenieur- und Architekten-Vereine. Lieferung 2—4.

Ennek a nagy vállalatnak első füzetéről Értesítőnk 1902 ik évfolyamában emlékeztünk meg (95. l.). Azóta három füzet jelent meg 2—4-ig, mindegyik 15 nagy folio-táblával s ezzel a 4-ik füzettel az eredeti terv szerint be is zárult volna a munka. Azonban az utolsó füzeten azt olvassuk, hogy még egy 5-ik füzet is meg fog jelenni s ezzel egy időben az 50 lapnyi magyarázó szöveg. A gyűjtés kiterjeszkedik Ausztria mindegyik tartományára Galiczián kivül. Bennünket most inkább az érdekel, hogy a „Magyar korona országaiból“ is van közölve három lap és pedig kettő „Magyarországból“ egy „Erdélyből“. Mind a három felvétel Bünker tagtársunktól való, kit folyóiratunk olvasói is jól ismernek s a ki az itt bemutatott háztipusokat a bécsi anthropologiai társaság folyóiratában ismertette.

Az első táblán a sopronmegyei Ágfalváról látunk néhány házat, illetve telket alaprajzokkal s a község képével, a másodikon a vasmegyei hienczség földjéről egy tipikus szűk udvarú, kölábas tornáczos, szalmatetős „kerített“ hajlékot, alaprajzzal, metszetekkel és részletrajzokkal (a tartalomjegyzék hibásan Oedenburger Comitat-ból valónak mondja), a harmadikon pedig az erdélyi szászság köréből kő- és boronaházakat a szebenvidéki

és beszterczei részekből bőséges és részletes alaprajzokkal és metszetekkel. Nem tudjuk, hogy ezzel a magyar népi építkezés le van-e tárgyalva, vagy esetleg jut még számára hely az 5-ik füzetben is. Hogy szoros értelemben vett magyar ház aligha lesz benne, nagyon valószinű. Különben az osztrák nemzetiségekkel sem törődik a munka — legalább eddig nem — így szinte feltünő, hogy az olasz mellett Bukovinából örmény, oláh és rutén házat is közöl. De várjuk meg itéletmondás előtt az 5-ik füzetet a szöveggel együtt, a mikor bőven visszatérhetünk reá. *Bátky Zs.*

*

Hrvatski gradevni oblici. Izdaje hrvtsko društvo inžin. i arhit. u Zagrebu. Sv. I. 1904. Horvát építési képek, kiadja a horvát mérnök- és építőegyesület I. füzet. Folio

Míg mi a magunk parasztépítkezéséről csak szerény kis értekezéseket tudunk felmutatni szakszerű néprajzi írótól, azt is csak kevés számmal, de addig még nem jutottunk el (Huszka székely házát leszámítva), hogy azzal építőmestereink építészeti szempontból komolyan foglalkoznának : íme a horvát mérnök- és építési-egyesület egy nagyszabású munkát ad ki a horvát népi építkezésről, mely méltán csatlakozik a svájczi, német és osztrák műépítők hasonló kiadványaihoz. Ennek a műnek egyik füzete van előttünk. 10 foliolapon van itt bemutatva horvát népi faépítkezés pompás szines és fekete rajzokban, fénynyomatokban, alapbeosztásokban, metszetekben és detail felvételekben Mérnökök munkája lévén, természetes, hogy az architektonikus szempontok érvényesültek itt is csak úgy mint az osztrákok kiadványában. Az épület külseje, szerkezete, a részletek, toldalékok, szerkezeti és nem szerkezeti elemek kiképzése és díszítése a vizsgálat első tárgyai és csak másodsorban az épület tagolása, beosztása vagy éppen berendezése. Az építő felhasználható népi elemeket fog itt keresni s a munka czélja az, hogy találjon is. Fénynyomatban öt, a délszlávságra jellemző hombár van itt pl. bemutatva a 4-ik oldalon, a melynek erősen aláfaragott oszlopaik és kerítésrácsozatuk pompás anyagul kínálkoznak a műépítőnek felhasználásra, de az ethnographus ezenfelül mást is keres bennük.

Az első füzetben közölt épület-rajzok Szerém, Pozsega és Zágráb megyéből, továbbá Dalmácziából származnak. A terv szerint még 4 füzet fog meg jelenni, mindegyike 10—10 lappal s az utolsó füzethez fog a szöveg csatlakozni. Kivánatos, hogy ez ne csak horvát nyelven legyen írva.

Annak idején bővebben megemlékezünk róla. *Bátky Zs.*

*

Földrajzi Közlemények. 1905, I. f.: Magyarország dunántúli részének népsűrűsége az 1900. évi népszámlálás alapján. Írta Zombory Ida.

A fenti helyen és czim alatt egy három oldalra terjedő rövidke közlemény jelent meg térképmelléklettel. A térkép a népsűrűséget tünteti fel s a következő módon készült: szerző községről községre menve — a Dunántúlon van összesen 2878 — a kat. holdakat km.²-re. átalakítva, megállapította területi nagyságukat s lakosságuk számát ehhez viszonyította. Az egyenlő népsűrűségű községek határát azután egyenlő színekkel befestette. Sűrűségi skálája hat fokozatból áll, ú. m. km.²-enként lélekszám : 0—20 ; 20—40 ; 40—60 ; 60—100 ; 100—160 ; 160-on felül. Az egyes fokozatokra eső községek száma sorban : 36 ; 391 ; 863 ; 1008 ; 343 ; 137.

Kétségtelen dolog, hogy szerző nagy munkát végzett, mig térképét megcsinálta s mi csak sajnálni tudjuk, hogy fáradsága egyrészt kárba veszett, másrészt nem használta azt fel mások tanítására.

Kárba veszett azért, mivel a térkép reprodukálása autotypia útján egyáltalán nem sikerült, mert az egyes skálafokozatok nem válnak el egymástól s a térkép használatát csak bizonyos határig engedik meg. Bántólag és zavarólag hat a sürü és felesleges folyóhálózat is. Olvasó és nem tudós közönség részére tiszta, könnyen áttekinthető térképet kell adni.

Másik kifogásunk pedig az, hogy ehhez a nagy fáradsággal megszerkesztett térképhez mindössze hat sornyi magyarázatot ad. Ez bizony édes kevés és méltán kérdhetjük, miért kellett ekkora fáradságot belefektetni az elkészítésébe? A ki ilyen térképet csinál s azt leközli, annak mindenesetre foglalkoznia kell azokkal a tényezőkkel, a melyek a népesség miként való eloszlását eredményezik s ezeket okulásul másoknak is elmondania. Igaz, hogy ez a nehezebbik oldala a feladatnak, de hisz éppen azt várná el az olvasó. Milyen tanulságos lett volna, ha pl. összeveti népsürűségi térképét a Dunántúl néprajzi és gazdasági, különösen szőllészeti térképével, nem is említve a domborzati, közlekedési, ipari és egyéb térképeket, természetesen lehető kiterjedt autopszia mellett. Különösen az előbb említett két térkép olyan világosan beszél a mi szempontunkból, hogy szinte meglepő. Csak éppen megemlítjük, hogy ott, a hol a németség telepedett meg s ott, a hol ezzel együtt a nagybirtok hiánya mellett (a latifundiumok elterjedése s a népesség eloszlására való befolyása is mily hálás téma a Dunántúlon) az intenziv gazdálkodás s a szőllőműivelés meghonosodott, ott sürű a lakosság. Rendkivül tanulságos erre a tolnabaranyai szöglet.

Nagyon háladatos munka lenne ebből a szempontból újra tanulmány tárgyává tenni a Dunántúlt s ez igen alkalmas feladat lehetne a budapesti egyetemi földrajzi intézet hallgatóinak, a hol ez a térkép is készült. *Bátky Zs.*

*

Magyarország vármegyéi és városai. Szerkeszti *dr. Borovszky Samu.* Pozsony vármegye. 754 oldal, számos ábrával.

Az Apollo irodalmi társaság vaskos kötetei ugyancsak gyorsan követik egymást. Hogy ezeknek szinvonaluk is emelkednék, nem állíthatjuk. A néprajzi részről legalább semmi esetre sem. Terjedelemre ez még jobban összeszorult, mint a többi kötetekben, a mennyiben a nyolczadfélszáz oldalnyi szövegből csak 20 oldal s a több mint háromszáz képből csak 8 jutott reája. Az ismertetés bizony gyarló, talán az összes kötetek között a leggyarlóbb. Részletesen nem is érdemes vele foglalkoznunk, mert csak kifogásokat hozhatnánk fel. De jellemzésképen néhány tételét ide iktatjuk:

„A pozsonymegyei magyarság jelleg és jellem tekintetében semmiben (!) sem különbözik a szomszédos vármegyék magyarjaitól."

„A magyarság háztája semmi jellegzeteset sem mutat." „A német lakosok házai szintén ilyenek." „Nem találunk bizonyos megállapodott szokást a csúcsfalak (!) tekintetében is. Ebben sincs semmiféle rendszer (!)."

„A magyarok ruházat tekintetében semmiben sem különböznek a szomszédos vármegyék magyarjaitól" stb.

A szines képek kritikán aluliak. Parasztház csak egyetlen egy van, az is habán.

Az előbbi három kötetről elmondott véleményünket (Értesitő 1901., 1903., 1904. évf.) erre a kötetre is teljes mértékben fentartjuk. A nyitrai kötet messze előtte jár a pozsonyinak. *Bátky Zs.*

*

Richard Andree: **Votive und Weihegaben des kathol. Volkes in Süddeutschland.** Ein Beitrag zur Volkskunde. Mit 38. Abb. auf 32 Tafeln und 2 Farbendrucktafeln. Braunschweig. Friedrich Vieweg und Sohn 1904. I—IV + 1—191 S. 4°.

Az Ethnographische Paralellen jeles szerzője az összehasonlitó néprajz új, eddig eléggé fel nem dolgozott terére vezet. A fogadalmi és áldozati tárgyak története ez, nyomozva a népek psychikus fejlődésének egyes szakaszaiban, melynek részletei rávezetnek a népies gyógyászat, babona, szokások genesisére és a kereszténység hatása alatt történt átalakulására. A hajdani polytheismus nyomai éledeznek az országos és kerületi szentek patronatusában, az egyes speciális erejű védőszentek kultuszában, mely oly erős, hogy átéli a reformáczió viharos korát, sőt helyenkint éppen az üldözés hatása alatt

új erőre kap s a helyi viszonyokhoz alkalmazott átalakulásban maiglan is él. A speczialista védőszentek megválasztása sok tekintetben független az egyház által sanctionált legendáktól, mert váltakozik egyes vidékek és korszakok szerint. Még arra is akad eset, hogy egyes, évszázadokon át tisztelt szentek, mintegy detronizálva feledésbe merülnek s helyüket újabb favoritok foglalják el, másutt a szentek csak szerepkört cserélnek s a kultusz változott alakban folyik tovább. Az ilyen különleges irányú tisztelet néha tagadhatattatlanul az *Acta sanctorum* hatása alatt fejlődött, de nem ritkán csak a népies etymologia teremti meg nimbuszát; pl. szent Ágost (Augustin) kizárólag a neve miatt lett a szembajosok, szent Gallus a baromfiak patronusa stb.

Ezek mellett azonban a különleges ajándékokkal tisztelt szentek száma kisebb, tiszteletük kimutathatólag csak a földmívesek körére szorítkozik és nagyon valószínű, hogy közvetlen folytatása az ó-római lustratio, palilia stb. ünnepeknek. Az állattenyésztők legrégibb patronusai szent Antonius (apát), másutt szent Cornelius, Georgius, Martinus, Colomanus, Vilibaldus, Vendelinus, Theodulus, Sebastianus, Patricius, Vitus stb. kiket Északitália, Délnémetország és az osztrák örökös tartományokban tisztelnek, Ausztriában pedig ilyen szerepe szent István királyunknak jutott. Szent István király ez irányú tisztelete állítólag magyar hatás folytán elterjedt a Duna felső folyásán is, miről a szerző a 66. lapon így nyilatkozik: . . . A lovat keményen megülő magyaroknál így lett ő a lovak védőszentje, a kinek tiszteletére körüllovagolták templomait. Divott ez a szokás a müncheni Szent István templomnál is, a hol a müncheni bérkocsisok még 1850-ben is megülték ez ünnepet a védőszent napján szept. 2-án (!) és körülkocsizták a templomot. Azt tartották, hogy ez által lovaik, a szentnek közbenjárásával, minden betegségtől mentesek lesznek. Régebben kivonultak erre az ünnepre még az udvari kocsisok is.“ A felsőausztriai Schwand-ban maiglan divik ez a kocsizás szent István napján, hasonlóan az Asp melletti St. Stefan-ban is, hol a lovakat e napon a pap megáldja. Különleges ajándékkal, vagy fogadalmi áldozattal mindemellett csak szent Antal tiszteletében találkozunk, a kinek kenyeret áldoznak, mig a votumok java-része szent Leonhard körül csoportosul, a kinek kultusza vetekedik a Mária-kultuszszal s ennek megfelelően hatásköre is változatos. Az eddigi kutatások azt sejtetik, hogy a germán mythologia Fro, Freyr kultuszát alakította át a keresztény hatás, s így lett Leonhardus beteg emberek és állatok orvosa, rabok szabadítója, pásztorok patronusa stb., kinek tiszteletére kocsi- és lóversenyeket rendeznek, kultusza azonban főleg áldozati és fogadalmi tárgyakban nyilvánul.

A régibb időkben, mikor a vas értéke még nagyobb volt, kovácsolt, vagy öntött vasból való életnagyságú szobrokat, emberi és állati alakokat áldoztak tiszteletére, később vaspléh figurákat, majd viasztárgyakat, mig mai nap a szegény hívek már csak papir és deszkából való értéktelen ajándékokkal rakják meg a csodatevő szent kápolnáit. Számottevő irodalmi apparatussal van megvilágítva főleg a vas és a viasztárgyak fejlődése, az áldozatul hozott tárgyak felsorolása, mai lelőhelyeik, a szokás elterjedésének földrajzi határai, érdekes történelmi példákkal, analogiákkal és párhuzamokkal a világ minden részéből, miáltal a túlzásba ment kultusznak egyházi és világi hatóságok által történt korlátozása válik érthetővé, másrészt azonban akaratlanul is kapcsolatba jut a pogány phallus-tisztelet emlékeivel.

Szervesen összefügg e változatos kultusz néhány alakja a búcsújárások asketikájával s így kapcsolatba jut a csodavizek, szent források legendáival, az itt hozott áldozatokkal, melyek azonban mind a Leonhard-kultuszban lelik magyarázatukat s erre mint ősalakra visszavezethetők. A fogadalmi tárgyak és áldozatok messze terjedő felsorolása és leírása helyett utalok lapunk e tárgyú más czikkére, melynek ábrái csaknem minden esetben hű másai *Andree* gyűjteményeinek, noha nálunk nem a Leonhard-kultusz tárgyai, hanem a Mária búcsúsok áldozatai.

Kétségtelen ugyan, hogy a szoros közelség, a közvetlen szomszédok példája, nálunk is hagyott nyomokat, mert pl. a dunántúli németség között kifejlődött némi Leonhard-kultusz, de ez elterjedni nem tudott, ezért a Leonhard-kultuszra annyira jellemző vastárgyak száma hazánkban elenyésző csekély. Még ott is, hol a fent említett speciális szentek tisztelete kifejlődött, az áldozati tárgyak nem honosultak meg. Ilyen

pl. a tótságban eléggé kultivált szent Vendel tisztelete, teljesen mentes akár a vas, akár a viasz áldozati tárgyaktól s a hol nálunk ilyenekről szó lehet tót, ruthén vagy felvidéki tótság körében, azok mind a Mária-kultusz tárgyai. A mennyire Leonhard-kultuszról is szólhatunk, ez hazánkban csak az osztrák határok mentén levő német vidékekre szorítkozik, de tovább hatolni nem tudott, bár kétségtelen, hogy a kultusz terjesztésére nálunk is történt kisérlet, miről a Vas- és Zalamegyében ismétlődő helynevek, valamint a szentnek tiszteletére emelt régi templomok tanuskodnak. Ennek nyomai elvezetnek egész Szlavoniáig, de mélyebb hatása sehol sem maradt, mert ezek a községek hamar megmagyarosodtak s ezzel együtt a kultusz is elenyészett, az eredetileg is magyar községekre pedig nem hatott, mert hiányzott a praedispositio, papságunk pedig e különben is nem egyházias szokást nem ápolta.

Hihetőleg ezekre a nyomokra czéloz a szerző is, midőn a szokás határaiba hazánk nyugati részét is belevonja, de a hatás fokát mindenesetre túlbecsüli, mert éppen a kiemelt vastárgyak nálunk is ritkák. E mellett azt állítja, hogy az ilyen szokások ápolásában főtényező az illető népnek vagy néprétegnek psychikai fejlődése, mellette a lakóhelyek és a környezet hatása elenyészik. Ellenkezőleg, éppen ennek a szokásnak elterjedése azt bizonyitja, hogy ez a németség sajátja lehetett, mert elterjedésének határai csaknem összeesnek a németség nyelvi határaival. Elterjed pl. Elsass és Belgiumig, a birodalomban általában ismert, góczpontja mindamellett az osztrák németségben van, míg nálunk, bár átplántálódott, de elterjedni nem tudott.

Külön tárgyalja a fejurnák áldozását, melyek szent Albanus, Eusebius, Dionysius stb. fejnélküli szentek tiszteletével függnek össze.

A mi az áldozati tárgyakat illeti, Andree adatai szerint a vastárgyak áldozása ma már obsolet szokás, ellenben az apró viasztárgyak, rendszerint különböző testrészek, ritkábban állatalakok maiglan divnak, még pedig a belül üres vázak kiszoritották a templomok szempontjából nagyobb értékkel biró tömör tárgyakat. Erre a következtetésre jut a szerző akkor is, mikor a régibb áldozati tárgyakat összehasonlítja a maiakkal, a mi a szokás decadentiájára mutat. Az intentio szerint külön tárgyalja a közvetlen véres állatáldozatokra emlékeztető szokásokat, így pl. a Karinthiában divó szent Wolfgangnak áldozott sertéshúst, a különböző szenteknek áldozott eleven galambokat és tyúkokat, minek kedveért az egyes templomokban mostanig látunk ketreczeket. Ezen az alapon kimutatja, hogy a templomba hozott viasz, illetve vasállat nem is helyettesíthette mindenkor az élő áldozatot, következőleg, hogy pl. a sokat emlegetett vacca ferreá-k (L. az Értesítő 1904. 266. l.), mint bizonyos szolgálmány külső jelei, az eddig vázolt kultusztól külön választandók. Külön osztályba sorozza az áldozatul hozott gazdasági és munka eszközöket, pl. ekét, kalapácsot stb. mely utóbbiban a phallus-kultusz, illetve Thor-Donar mythos emlékeit látja. Ezeknek áldozása már összefolyik más országok Mária-kultuszával s földrajzilag, legalább észak felé, tovább terjed Svédországig. Ugyancsak külön válnak a Leonhard-tisztelettől a naturalekban hozott testrészek: haj, fogak, csontok, ruhafélék votioja, melynek emlékei jobbára a XV—XVI. századból valók, valamint a szent Floriannak hozott pléhből, vagy viaszból készített házak. Átlag hasonló csoportokba oszthatók a tulajdonképeni votiv képek, votiv táblák, melyek a csodák emlékét hirdetik.

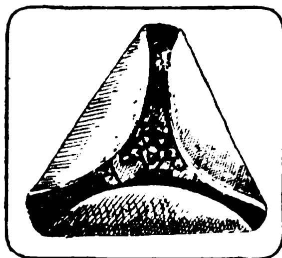
Ma már mindezeknek kora lejárt. Az egyes templomokban, a hol még a különböző tárgyak tömegesen találhatók, múzeális régiségek, emlékek gyanánt őrzik, de újabbak hozatala ellen maga a papság tiltakozik. Hagyomány kedvéért néhol még elfogadják a viasztárgyakat, bár ezek is nyomban a gyertyaöntőhöz kerülnek nyers anyagként, de ezek napjai is rövidülnek. Ellenben a többi tárgyak ellen a templomokban nyilt tilalmak vannak kifüggesztve s ha egy-egy jámbor hivő mégis becsempész ilyet, azt könyörtelenül elpusztítják. Egyes helyeken a felszaporodott apró tárgyakat elégették, összetörték vagy elásták. Szent Leonhard egykor látogatott búcsújáróhelyei elárvulnak, templomai pusztulnak s nemsokára az egykori nagy kultuszról csak a múzeumi gyűjtemények fognak tanuskodni. Tartós, bár profán emléket emelt e votumoknak Andree könyve, mely gazdag forrása a historia ecclesiasticának is, repertoriuma által pedig új indiculus superstitionum-ot nyitott.

Ernyey József.

Szláv folyóiratok szemléje.

Časopis Musealnej Slovenskej Spoločnosti. Rediguje *A. Sokolik* tajomnik. Ročnik VII. Turčiansky Sv.-Martin. Tlačou Knihtlač. ú astinárskeho spolku 1904.

A Turócz-Szt.-Mártonban működő tót múzeum-egyesület folyóirata az egyesület titkárának, *Sokolik* Andrásnak, szerkesztésében évente 6 füzetben jelenik meg, mellékletül pedig *Sbornik museálnéj Slov. Spoločnosti* czimen évente két külön, önálló füzetet ad ki. Ez utóbbi volt eredetileg a múzeum hivatalos organuma, úgy hogy a mostani melléklet már IX. évfolyamot töltötte ki, míg a fenti főlapból csak 7 évfolyam jelent meg. A mult évfolyam tartalma a következő: Az I. füzetben *Kmet'* András (az egyesület elnöke) *Óriás lábnyom* czimen a hontmegyei Palást község Moczár nevű hegyén talált, 1903-ban Berencsfaluba szállított sziklatömböt ír le, a melyen emberi jobbláb alakjának megfelelő mélyedés látható. A nép hite szerint az egykori óriások lábának a nyoma. Méretei: hosszúsága 70 cm., az ujjaknál 30. cm. széles. A kő anyaga trachit, rajta faragás vagy vésés nyoma nem található. A szerző a természet játékának tartja, bár a környéken még öt, azóta részben elpusztult lábnyomról tesz említést, melyek anyaga laza homokkő volt. A közlemény pótlásul szolgál egy régebbi czikk anyagához.

1. ábra.

Ugyanez a szerző ismerteti a prágai Narodopisný Sbornik czikkét, mely a turóczmegyei *krosienko* fonásról értekezik. A folyóirat tárgyalásánál e czikkre visszatérünk. Ugyanitt *dr. Petrikovich* a múzeum numismatikai gyűjteményének 1903. évi szaporulatát ismerteti. *Krajčovič J.* az assakürti nép karácsonyi szokásait írja le, *Halaša A.* pedig folytatja a tót hímzések onomatologiájáról szóló hosszabb tanulmányát. Helyenkint a himzett ruhadarabok enumeráczióját, röviden a technikáját is adja megyék szerint csoportositva. A füzet ezenkívül történelmi adalékokat és szakügyeket tartalmaz. A 2. füzetben *Sochaň Pál* „Áldozati kövek és lábnyomok a kövekben" czimen újabb pótló adatokat közöl Kmet' fenti czikkéhez és ennek kapcsán részletes enumeráczíót ad a felvidéken sűrűn található faragott és faragatlan kőrakásokról, melyekhez a nép meséket fűz A kövek néha kereszttel vannak jelölve, a mi a délibábos archaeologusokat arra a feltevésre vezette, hogy ezek mind pogánykori oltárok voltak s a keresztet utólag vésték rá. A szerző azt bizonyítja, hogy ezek a jelzett kövek határkövek voltak. *Starohorsky* czikke: A mi öreg Krivánunk, agrogeologiai tartalmú. *A. K.* Molnárjog czimű czikkében felhívja a figyelmet a régi felvidéki szokásjogra, hogy a falvak molnárai néhol, függetlenül a biráktól, büntetőjoggal birtak s ennek jeléül a malom ajtaján vaskapocs lógott, a melylyel a bűnöst nyakánál fogva, mintegy pellengérre lehetett állítani. A szerző adatokat keres arra nézve, mi volt e jognak történeti alakja, milyen természetű volt e jog és mikor törülték el? *Kmet' A.* Felhivás czím alatt felújítja a Természettud. Közl. 1903. évi febr. számában felvetett kérdést: ismeretes-e valahol a Prunus Padus (zelnicze meggy) *csudarémfa* néven? *Vojtek* M. babonás hiedelmeket közöl a trencsénmegyei Tyerhova községből.

A 3. füzetben *Dr. Petrikovich J.* A szakolczai kalapos-czéh nemezbárczája és hontmegyei agyagbárczák czimen ismerteti a múzeum két érdekes szerzeményét. A kalaposbárcza háromszögletű kalapformára összehajtott nemezdarab (l. 1. á.), középen a czéh pecsétjének nyomait viseli. A szakolczai kalaposlegények ilyen fizetési bárczákat kaptak mestereiktől, melyeket elszámoláskor pénzzel váltottak be. Az agyagbárczákat illetőleg közli a Numismat. Közlöny II. 4. nézetét, mely szerint ilyen agyagpénzeket bárczaképen kapták a beszterczebányai péklegények szálláspénzül. Ellenben a bécsi Münz- und Antiken-Kabinet véleménye szerint . . . sind es Stempel oder Marken, über deren Zweck man nicht im Reinen ist. Wahrscheinlich waren sie ein Tauschmittel... A régi czéhirományok ilyen bárczákról nem szólnak, a czéhkorszakból való öreg mesterek nem ismerik, tehát e

kérdés megfejtetlen marad. *Starohorsky* befejezi az előbbi füzetben említettt czikkét a Kriványról. *B—y A.* (Buday Antal) topographiai adatokat közöl a beszterczebányai szolgabirósági járásból. Szepesmegyei Letánfalváról és Hnileczről való népmesék, szólásmódok, közmondások mellett, hivatalos közlemények töltik meg a füzetet.

A 4. füzetben olvassuk az elnöki megnyitó beszédet, *B—y A.* folytatja topographiai adatait, *Vojtek M.* népies gyógymódokat ismertet Tyerchováról, *Klimo A.* gyermekversikéket és játékokat, *Podtatransky* régi népdalokat közöl Liptómegyéből, Verbiczről. *Kamenár B.* összeállította a házi használati tárgyak és munkaeszközök névsorát, melyek az ópazovai népnél használatosak, de minden magyarázat vagy idegen nyelvű interpretálás nélkül, miáltal a különben gondos enumeráczió értékét vesztette. *Pitonják T.* szepesmegyei talányokat közöl.

Az 5. füzetben *Veterán* a palota és táltos szavak etymologiájával foglalkozik. *Petrikovich* pedig befejezi a numismatikai szaporulat ismertetését. *Volf-Kňazolucky J.* az újbányai nép idiotikonjából ad szemelvényeket. A 6. füzetben *Zigmundik J.* bemutatja *Pauliny Tóth* Vilmos 1873-ban írt magyar levelét, adalékul a Rákóczy-nóta eredetéhez. Ismertetésére még visszatérünk. *Klimo B.* gyermekjátékokat ír le. *Vrablec J.* a pozsonymegyei Závod községből határ- és dülőneveket közöl. *Halaša A.* folytatja a tót hímzésekről szóló tanulmányát. Ismeretlen eredetű népdalközlések szólásmódok, szepesi közmondások után *Krajčovič J.* befejező közleménye következik az 1. füzetben megkezdett: czikkhez karácsonyi népszokások és babonák Assakürtön.

Állandó rovata a folyóiratnak, a kis archivum, népies vonatkozású tót följegyzéseket közöl a felvidéki plébániák levéltáraiból.

A Sbornik 1904. IX. évfolyamában *Medveczky A. K.* Pálos-Nagymező és környékének nép- és helyrajzi leírását adja. *Halaša A.* Puchói régiségek czímen tót fordításban folytatja báró Hoening német keziratának közlését 4 tábla rajz kiséretében. *Iremsky* a liptómegyei Bobró községben gyűjtött, irodalmi és köznyelvben kevéssé használt vagy ismeretlen szavak jegyzékét közli.

Ugyancsak *Iremsky* horal dalokat közöl Árvából, az idiotikonok gondos magyarázata kiséretében. *Sasinek F.* Moravia és Nyitra czímen történelmi tanulmányt kezd. A füzetet könyvjegyzék zárja be, katalogusa a múzeum gondozására bízott Kresméry-féle könyvtárnak. A 2. füzetben *Veterán* helyi mondák és regék czímen feldolgozza Jókainak a Szent Anna taváról írt tündérregéjét, de színhelyét Erdélyből Teplára helyezi át, mert a népmonda ott is tengerszembe sülyedt harangot emleget. *Sasinek* folytatja és befejezi Moravia és Nyitra cz. történelmi tanulmányát, melynek ez utóbbi része Velehraddal Moravia problematikus várával foglalkozik *Drobný J.* az 1654—1733-ig terjedő brezói krónika szövegét közli az 1783-ból származó transsumptum nyomán. A krónika több érdekes adatot nyujt a község és az egyház történetére. *Bulovský M.* az egész tótság területére kiterjedő szólásmód- és közmondás-gyűjteményt mutat be, folytatásul a mult évben megkezdett közléshez. *Dr. Petrikovich J.* a bohuszlavici leletből származó 95 bronztárgyat írja le 4 tábla rajz kiséretében. *Iremsky* a márkusfalvi gyermekjátékokat ismerteti. Ugyancsak *dr. Petrikovich* folytatja a Sbornik VI. évfolyamában megkezdett tanulmányát: Kisebb érem- és pénzlelőhelyek felsorolása és a leletek leírása (XXVI—LIII. tétel), melyek az egyesület birtokában vannak. A kisebb közlemények rovatában találjuk a liptó-szent-miklósi csizmadialegények 1697. évi tót nyelvű artikulusait és a beszterczebányai levéltárban levő XVII. századi tót levelek közlését. Mellékletül van adva a fent említett Krčméry-féle könyvtár betűrendes katalogusából a 289—714. tétel.

Ernyey József.

MÚZEUMI ÜGYEK.

Néprajzi előadások.

1. A Nemzeti Múzeum ismeretterjesztő előadásainak évente szokásos sorozatát ez idén *dr. Semayer Vilibáld* a néprajzi osztály vezető-őre nyitotta meg október 15-ikén, *A magyarság anthropologiai fajtái* czímű előadásával. Az evolució tanának magyarázatából kiindulva valószínűnek tartja, hogy mindazok a fajták, a melyek ezelőtt 1000 esztendővel hazánk földjén éltek, utódaikban itt élnek ma is s így nem lehetetlenség a honfoglaló magyarság fajtájának keresése és föltalálása. *Kuun* Géza grófnak *Hazánk lakói a római uralom megszünte után a honfoglalás idejéig* cz. tanulmányából megtudjuk, hogy a honfoglaló magyarság keverék nép volt, finn-ugor, török-tatár és szláv népek keveréke. Ezen a történeti alapon és az anthropologiai jellegeken felépült módszertani kutatás egybevetésével a fajmagyarokat egyelőre két fő embertani fajtára osztja. Az egyik, a melyet finn-ugoros fajtának nevez, középtermetű, sárgás bőrű, gesztenyeszín hajú, szőg bajuszú, világos szemű s különösen a Tisza mentén s Erdélyben lakik. Ehhez tartoznak a székelyek. Különben is ez a magyarság zöme. A másik a magas termetű, barna bőrű, sötét hajú és sötét szemű törökös-magyarság, mely tömegesen a Jászságban s a Kunságban él, de szétszórtan található az országban sokfelé, különösen a palóczságban és a Dunántúlon. Vannak típusok, a melyek a két főfajta egyikébe sem sorozhatók s ezért valószínű, hogy a kutatás előrehaladásával újabb fajták felállítása válik majd szükségessé.

2. Az említett előadások során november 12-ikén *Beluleszkó Sándor* segédőr *A husvéti piros tojásokról* tartott előadásában ismertette az ezekkel összefüggő babonákat és népszokásokat, készítésük népies művészetét és a Néprajzi Osztály gazdag tojásgyűjteményéből vett példákkal jellemezte a Magyarországon divó husvéti tojásait. A tojások írása nem látszik magyar találmánynak, mert legszebb kifejlettségében nem a színmagyarság középpontjában, a Nagy Alföldön él, hanem inkább a periferiákon, hol a magyar elem más nemzetiségekkel érintkezik. A magyar husvéti tojások rendesen piros színűek; közöttük legszebbek a csángó és székely tojások. A németek nem igen ismerik a tojás népi diszítését. Legszebbek, mert ritka változatos színpompát fejtenek ki, az oláh piros tojások. A szerbekéi fantasztikus díszítésűek és rikító színezésűek. A ruthén tojások díszítményei utánozzák a szőttesek és fafaragványok motivumait. Határozott izlésre mutatnak a tót piros tojások is. Végül előadó megvasalt ú. n. szerencse-tojásokat mutatott be.

3. Deczember 21-ikén a Magyar Néprajzi Társaság felolvasó-ülésén *dr. Semayer Vilibáld „Hans Leder tibeti gyüjteménye a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában* cz. előadásában ismertette azt a kerek 900 darabból álló tibeti gyűjteményt, melyet a Néprajzi Osztály az év folyamán gyűjteményei számára megszerzett. A kollekczió legbecsesebb darabjait, a lamaizmus attributumait eredetiben mutatta be, így számos selyemre festett templomi régi zászlót és képet, Buddha-szobrocskákat,' imagépeket, a Czammünnepély alkalmával használatos tánczmaszkok modelljeit, a melyek most kerültek először ilyen teljes sorozatban európai múzeumba. — *o.*

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1904. év IV. (okt.—decz.) évnegyedében.

Az osztály gyűjteményei a következő szaporodást mutatják:

I. *Gyüjteménytárgy*: 3990 drb. Ebből vétel: 2310 drb, ajándék: 1680 drb.

A) A vételek részletezése: Anthropologiai tárgy: 22 drb. Ruházat, női kézimunka és ékszer: 450 drb. Szövés-fonási szerszám: 3 drb. Bútorzat: 65 drb. Konyhaeszköz: 205 drb. Gazdasági eszköz: 9 drb. Halászati tárgy: 12 drb. Kismesterségi szerszám:

27 drb. Használati tárgy: 404 drb. Parasztfaragás: 1 drb. Zenetárgy: 31 drb. Kultusztárgy: 466 drb. Alkalmi tárgy: 8 drb. Játékszer: 4 drb. Fegyver: 154 drb. Fénykép és rajz: 333 drb. Modell: 115 drb. Czéhjelvény: 1 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Szladovics Mária, Boldogfa 1 drb használati tárgy. Gönczi Ferencz, Budapest, 2 drb kultusz-tárgy és 6 drb fénykép, Papp János, Budapest, 7 drb fénykép és 1 drb konyhaeszköz. Dr. Papp Károly, Budapest, 1 drb fénykép. Lichtneckert József, Székesfehérvár, 2 drb kályhaszem. Dr. Réthy László, Budapest, 1540 drb kép. Millecker Bódog, Versecz, 2 drb fejkötő. A mezőtúri fazekas-társaság 25 drb cserépedény. Dr. Szilády Zoltán, Nagyenyed, 3 drb konyhaeszköz. 1 drb kultusztárgy, 2 drb gyermekjáték és 1 drb modell. Dr. Bátky Zsigmond, Budapest, 6 drb kép. Beluleszkó Sándor, Budapest, 8 drb fénykép. Madarassy László, Budapest, 17 drb fénykép. Timkó Imre, Budapest, 31 drb fénykép. Tóth József, Kiskunfélegyháza, 10 drb fénykép. Jenovay Dezső, Kiskunfélegyháza, 8 drb fénykép.

Ezen negyedévi szaporulatból 505 drb hazai tárgygyal szemben 3485 drb külföldről származik és pedig Angolországból: 34 drb, Ausztriából: 148 drb, Bajorországból: 9 drb, Belgiumból: 15 drb, Boszniából: 8 drb, Bulgáriából: 11 drb, Dániából: 10 drb, Francziaországból: 65 drb, Görögországból: 7 drb. Hollandiából: 2 drb, Montenegróból: 4 drb, Németországból: 85 drb, Norvégiából: 29 drb, Olaszországból: 9 drb, Oroszországból: 93 drb, Romániából: 24 drb, Svédországból: 18 drb, Svájczból: 12 drb, Szerbiából: 13 drb, Törökországból: 51 drb, Ázsiából: 963 drb, Afrikából: 1245 drb, Amerikából: 247 drb, Ausztrália és Oczcániából: 374 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Abauj-Tornára 10 drb, Alsó-Fehérre 7 drb, Aradra 2 drb, Bács Bodrogra 18 drb, Beregre 3 drb, Biharra 8 drb, Brassóra 7 drb, Csongrádra 12 drb, Fehérre 2 drb, Fogarasra 32 drb, Gömörre 15 drb, Győrre 16 drb, Hajdúra 1 drb, Háromszékre 3 drb, Hunyadra 5 drb, Jásznagykunszolnokra 25 drb, Komáromra 5 drb. Krassó-Szörényre 9 drb, Máramarosra 3 drb, Mosonra 11 drb, Nagy-Küküllőre 12 drb, Nógrádra 1 drb, Nyitrára 1 drb, Pestre 30 drb, Pozsonyra 1 drb, Sárosra 33 drb, Somogyra 71 drb, Szatmárra 8 drb, Szepesre 4 drb, Szerémre 2 drb, Szolnok-Dobokára 26 drb, Temesre 10 drb, Tolnára 1 drb, Torontálra 8 drb. Trencsénre 5 drb. Vasra 1 drb, Verőczére 1 drb, Zalára 50 drb, Zemplénre 1 drb, Zólyomra 1 drb; közelebbi meghatározás nélkül Magyarországra 49 drb.

II. *Könyv:* 65 drb. Ebből vétel 22 drb, ajándék 37 drb és csere 6 drb.

Ajándékoztak: dr. Kepp Frigyes, Nagyszeben, 1 drb, dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 19 drb, dr. Bátky Zsigmond, Budapest, 7 drb, Duc de Loubat, Paris, 1 drb, a columbiai múzeum 7 drb, a M. N. Múzeum igazgatósága, Budapest, 1 drb, Fraknói Vilmos, Budapest, 1 drb munkát.

Cserébe küldtek: a bolgár statisztikai hivatal, Sofia, 2 drb, a zürichi néprajzi társaság 1 drb, a berlini orientálista szeminárium 2 drb és a Naturforsch. Ges., Basel, 1 drb munkát.

III. *Felszerelési tárgy:* 103 drb.

IV. *Látogató;* 679 egyén és a bosnyák gyalog-ezred egy százada. (A gyűjtemény november elseje óta zárva.)

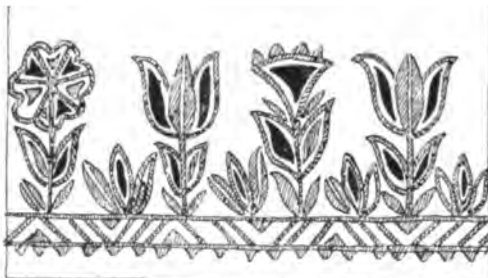
Dr. Semayer Vilibáld.

MAGYAR MÁNGORLÓ-LAPICZKÁK.

A növényi rostokból készült szövetek szálai a mosást követő szárítás folyamán összezsugorodnak, keményekké, merevekké válnak. Hogy a szöveteknek ezt a merevségét megszüntessék, szálaikat puhává és simulékonynyá s egyben többé-kevésbbé fényessé tegyék, nyomó-dörzsölő műveletnek vetik alá. Ilyen művelet a mángorolás, mely legegyszerűbben úgy történik, hogy a szövetet, vagy a kész fehérneműt tésztanyújtóforma[1] rúdra tekerik (l. 1. ábra), erre deszkát tesznek s a felső test súlyával reá nehezedve, a rudat ide-oda hengergetik. Ezeket a deszkákat hívják a művelet után mángorló-fáknak vagy lapiczkáknak. Ezt a primitiv műveletet nagyban, a mint tudjuk, hatalmas asztalalakú mángorlók végzik, melyeknél az emberi test súlyát és nehézkedését hatalmas kövek pótolják, vagy a modern háztartásban már valóságos mángorlógépek. Hogy hosszú utat tett meg az emberiség addig is, a mig a mángorlódeszkákig eljutott, kétségtelen. Hazánkban ezek a primitiv mángorló-lapiczkák még mindenfelé el vannak terjedve, a mennyiben kisebb háztartásokban az egyszerű követelményeknek meg is felelnek. De egy lépéssel tovább menve, azt is merjük állítani, hogy vannak olyan vidékeink is, a hova a mángorló ismerete még nem hatott el. Hogy pedig ezek a mi mángorló-fáink minden kiczifrázott voltuk mellett is mennyire primitiv eszközök s alakjukkal mennyire régi világra emlékeztetnek, mutatja az, hogy túlnyomó számban nem egyebek, mint sima lapos deszkák, a melyre az egyik tenyérnek a mángorláskor minden támaszték nélkül erősen rá kell nehezednie. Ezeknél sokkal kezelhetőbbek és eredményesebb munkát végeznek azok a példányok, a melyek hátán vagy végén a gyalu szarvának megfelelő kiálló marjuk van (l. 3. á.), a melyet munka közben meg lehet markolni, vagy pedig azok, a melyeknek fogantyúja nem a deszka végéből nyúlik ki, mint

1. á. Somogyi sodrófa.

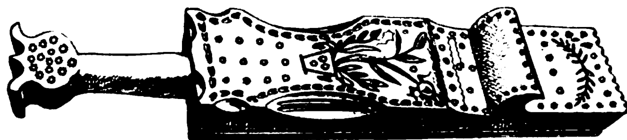
2. ábra. Somogyi sodrófa pecsétviasz-zománczos diszitése.

[1] Az 1. ábrán Somogyból mutatunk be ilyen sodrófát, melynek két végén a 2. ábrán látható, később megbeszélendő pecsétviasz zománczolású diszités van.

a mieinké, hanem belőle fül módjára kiáll (l. 4. á.).[1] De a nép konzervativ s ezért eszközeiben sok ősi formát őrzött meg.

Szerszámaink kivétel nélkül kemény fából vannak faragva, mert ez a fa szálkátlan is, meg súlyos is. A súlyt fokozza még deszkájuk tetemes vastagsága, mely néha 3·5—4 cm.-re rúg, 50—60 cm. hosszúság mellett.

A magyar mángorló szó a németből származik s ez csaknem bizonyosan rámutat az eszköz eredetére is. A mint a németeknél a mángorlódeszkák (Roll- o. Mangelbretter) kiválóan kedvelt objektumai a népi faragó művészetnek, épp úgy nálunk is előkelő helyet foglalnak el paraszt-művészetünkben, a mennyiben anyaguknál és alakjuknál fogva rendkívül alkalmasak az ornamentálásra. Általában mondhatjuk, hogy hazánkban a fából, tehát

3. á. Gömör m. palócz.

könnyen dolgozható anyagból készült mindennemű szövő-fonószerszámok kiapadhatatlan forrásai népi diszitő stilusunknak.

Közzétételükkel egyes-egyedül ehhez akarunk anyagot szolgáltatni s rájok a figyelmet felhivni, azért tartózkodni kivánunk ornamentikájuk részletesebb fejtegetésétől.

4. á. Dolha (Máramaros m.), rutén.

Mángorlóink első tekintetre két csoportra válnak, úgymint szinesen berakottakra és egyszerűen faragottakra. Előbbieknél a kivésett alapba a rekeszes zománczolás technikájához hasonlóan olvasztott piros, fekete vagy zöld pecsétviasz van meleg késsel benyomkodva s ezzel a fa alapszínével kombinált szinezéssel érik el azt a hatást, a mit rajtuk tapasztalhatunk.[2]

Zománczolt, színes mángorló-lapiczkák. (L. II. tábla, 6—11. á.)

6. á. Deszkája háztetőszerűen kissé domborodó, hossza 50 cm., felső széle 17, alsó 11·5 cm., a mi úgy aránylik egymáshoz, mint 2 a 3-hoz, míg ugyanezek a hosszúsághoz majdnem úgy, mint 3 a 4-hez. Egyike, később

[1] Das hamburgische Museum für Kunst und Gewerbe. Hamburg, 1894. 680, lapon Schleswigből. Andree: Braunschweiger Volkskunde, 1901. 258. l. stb. Zeitschrift für Ethnologie. Berlin, 1886. 1330. vendektől.

[2] Megjegyezzük itt, hogy ez a pecsétviasztöméses diszitésmód ismeretes németországi pásztoroknál és l. Andree: Beitr. z. Anthrop. Braunschweigs. 1898. 138. Verhand. d. Berl. Ges. für Anthr. etc. 1882 (370).

6

1. Viszló (Somogy).

7

Somogy.

8

Tab (Somogy).

6

1. Viszló (Somogy).

7

Somogy.

8

Tab (Somogy).

9

Diszel (Zala).

10

Mezőkövesd (Borsod).

11

Pusztasomorja (Moson).

első pillanatra szamártövist (Onopordon) vagy bogácsfélét (Carduus) juttat az eszünkbe, de lehet a szegfüre is gondolnunk. A hegyes levélalak talán bimbót (a két felsőnél levél), a kis kerek virág nefelejcset — a tükrösök kedvelt virágát — a mellette lévő hármas czikkelyű forma talán a kecskerágó (Evonymus) termését, a legalsó két nagy virág talán a csillagfüvet (Paris) akarja ábrázolni, ha mindenáron meg akarjuk őket határozni. Iktassuk ide még, hogy a legfelső virágcsomó hármas levélpárok a népies botanikában nevezetes vérehullófű (Chelidonium) leveleire hasonlítanak feltünően. A szivből fölfelé kétoldalt egy-egy szár emelkedik s hatalmas virággal, talán pünkösdi rózsa, tetőzik. Alattuk két nyiló-félben lévő bimbójuk van.

A virágoknak ilyetén csoportositása a magyar parasztornamentikában, mint tudjuk, igen közönséges s különösen fafaragásokon, főkép tükörfákon, festett bútorokon gyakori. Azt is tudjuk, hogy renaissancekorra visszamenő régi himzéseinken is gyakori. Ezeknél az edényből (itt a szivalak) egyenesen fölfelé virágszál és pedig a többinél erősebb virágszál vagy csokor szokott kinőni, a mi esetünkben azonban e helyett egy idegenszerű alakot találunk egy második szivalakból kinövő tornyos virágfürtformát. A nélkül, hogy e két elemnél hosszasabban időznénk, kimondjuk azt a véleményünket, hogy ez a két alak subagallérról van lemásolva.

A középső virágcsomó abban különbözik a most leirttól, hogy a szivalak helyére virágcserép került, ebből dupla tulipán nő ki s az ú. n. subagallér-rózsa elmaradt. A legfelső középteste az alsóéhoz hasonlít, a szivalak be van fűződve, a lelógó virágszálak itt felfelé állanak s a két ú. n. pünkösdi rózsa elmaradt róla. A fölötte lévő két karika felesleges tölteléknek van ott.

7. á. Hazája Somogy m., Kammerer Ernő ajándéka. Legszebb darabunk; beosztásában szabályosság, diszitésében egyszerű keresetlenség, bizonyos tartózkodás, a mellett tiszta átlátszóság, kivitelében preczizitás jellemzik. A mértani szabályosság még nagyobb mértékben meg van beosztásában, mint az előbbiében, de ez csak hosszabb szemlélet után tünik fel. Ez is táblákra van osztva, melyek közül a felső és alsó egyforma hosszú 18—18 cm., a középső pedig ezeknek fele. Éppen ilyen hosszú t. i. 18 cm. felső széle is. Szegélyezése feltűnő széles, de arányban áll az egyes mezők virágcsomóinak tömörségével.

Az alsó mezőt ablakiven álló (?) cserép, melyből simmetrikus, lefelé és felfelé hajló virágszálpár, nefelejcs és tulipán, meg egy egyenesen fölfelé álló hármas levélszál- (talán télizöld) ornamentum tölti meg és pedig igen sikerülten. A szárak kettősen haladnak, sűrű harántsávokkal egybekapcsolva, a mi zömökké, de egyszersmind nyugodt hatásúvá teszi őket. A felső táblát az előbbi példányéhoz hasonlóan ugyanez az ornamentum tölti be, de a paraszt diszitő modorhoz hűen itt sem kopizálva, hanem kissé elváltoztatva, felső részében a szélesebb mezőnek megfelelően széthúzva, alul összeszoritva, éppen nem előnyére szépségének. A tér betöltése nem sikerült úgy, mint az alsónál.

A két mezőt egy szélesebb sáv különíti el egymástól, jobb és bal szélén egy-egy üresen hagyott folttal, ablakkal. Ezek az ablakok a felső és alsó táblák pendantjai.[1] E sáv vékony szegélyző csíkjainak keresztalakú félkörös és egész körös motivuma, nemkülönben a deszka szélén végigfutó csikoké is az ólmozott balta, bicska- és karikásnyelekről, botokról, furuglyákról, stb. van lemásolva (lásd pl. Huszka: Magyar Ornamentika XIV. k. 12. á.), a melyek alkalmasint a botok stb. fakéreg kimetszései által előálló diszitő elemeket utánozzák.

8. á. Hazája Tab, Somogy vm. magyar készitmény. Deszkájának hossza 51, felső széle 18, alsó 12 cm.

Formában diszitésben különbözik a két előbbitől. Deszkája szintén igen alacsony háztetőszerű, a mint a rajz sötét oldala láttatja. Ez a gerinczesség a fogantyúra is átterjed. Szélén a keretelés hiányzik, úgyszinte a táblákra osztó harántsáv is, mindamellett ornamentálása nem hosszanti, hanem épp úgy ismétlődő elemekből áll, mint két előbbi társáé. A nyél felől kezdve szemlénket ismerős diszitményt látunk, szívalakból fölfelé kinövő virágcsokrot. A különbség közte és az előbbiek között tüstént felötlik. Vékonyak a szárak, szélesebbek a levelek, nagyobbak a virágok. Az egésznek inkább virágbokor formája van. Vele szembenézve ugyanezt a mintát találjuk azzal a változtatással, hogy itt csupa telt tulipánból áll a csokor. A kettő között lévő küllős elrendezésű ornamentum (alkalmasint négy szegfű) a készitő ügyességére vall, a mennyiben a teret pompásan betölti s az egyhangúságot mérsékli. A felső végen, de ugyancsak a nyél felé tekintőleg ugyanilyen tipusú, de szélesebb és gazdagabb virágbokrot látunk, mely a természetest legjobban megközeliti. A bokroknak ilyetén szemben álló elhelyezése szintén gyakori népi művészetünkben s éppen Somogyból, a honnan ez a darab is származik, van egy másik példányunk, melyen négy virágcserép párosával szemben áll egymással. Lásd 5. ábra. Jelen esetben ez talán azzal indokolható, hogy e mángorlóknak két irányú néző tengelyük van, egyik a nyélből kiindulva mángorlás közben, másik a nyélnél fogva történő felakasztás közben a deszka végéből kiindulva s így a szemlélő mindkét esetben természetes fekvésben lévő diszitményeket talál.

A beléje illesztett két tükördarab felesleges ékesség, de guzsalyokba, mosósulykokba stb., a melyeket ajándékba szoktak csinálni, mint a mi mángorlóinkat is alkalmasint, belerakja itt-ott a romlott ízlésű faragó.

9. á. hossza 54, felső széle 12·5, alsó: 10·5 cm. Diszitésében lényegesen elüt a somogymegyei példányoktól, a melyekkel együtt egy stílvidékbe (Zala) tartozik. Orientálva szélesebb végétől van. Hosszanti szegélycsikja keskeny, nem geometrikus elemekből van alkotva, hanem sűrű levelű hullámos levélfüzérből, tarkitva apró piros rózsákkal. Felső és alsó szegélyét szélesebb sáv alkotja, közepén a renaissance kagylóforma moti-

[1] L. Nécsey I.: Felsőmagyarországi meritőedény. Ethnographia melléklete 1900, 119. l., az ablakíven álló (?) cserepestulipán-ornamentumra nézve l. ugyanezen értekezést.

vumára emlékeztető rózsaalakkal, kétoldalán négylevelű lóherre hasonlító diszítménynyel. Deszkája három mezőre van osztva, melyek közül a két alsó egyforma, a felső náluk keskenyebb. Az alsóban a feszület, a felsőben Mária Jézussal van bevésve, mindkettő virágos ágak közé foglalva. A középsőt cserépből kinövő hatalmas kövér levelű, kétoldalt szétterülő virágcsomó tölti be, mely ismét a tükrösök virágcsokrainak stilizálásához hasonlít. Diszel (Zala vm.).

10. á. Méretei csaknem teljesen ugyanolyanok mint az előbbié, t. i. deszkájának hossza 52, felső széle 16, alsó 11 cm. Szegélyül vékony hullámvonalcsík szolgál. Már az első látásra is lehetetlen fel nem ismernünk, hogy diszítése nagyjára ugyanazon elv szerint történt mint az előbbieké, különösen mint a 2-ik számúé s hogy még elemei is ugyanabból a forrásból vannak merítve, csak némikép elváltoztatva. Ebben a tekintetben igen tanulságosak ezek a mángorlófák, a mennyiben világosan látni rajtuk, hogy a népművész a diszítmény kompozicziójának egységessége mellett kevés elemmel, milyen változatos ékítményeket, milyen elütő hatásokat képes létrehozni csak azzal, hogy a diszítmény elemeit elrendezésben és formában változtatja. Elválasztó harántsávot itt sem találunk, a mi azt mutatja, hogy készítőjét az eddigiektől eltérően mintegy vezette az ornamentálás alatt a deszka megnyult volta. Nincs kimért szeletekre osztva, hogy beléjök elhelyezhető legyen szembántólag a majdnem négyszegletes ornamentum. Itt ez megnyúlik, úgy mint a deszka halad. Egygyel azonban mégsem tudta betölteni a művész, hanem kettőt faragott rá. Az alsó kisebbiknél virágcserépből konyul le simmetrikusan fuchsia módjára két virágszál, nyúlik fölfelé két vaskos tulipán s kigyózó kiálló szárra ül egy másik, melyet ökörszarvalakra a lekonyuló virágok két testvére fog körül. A felső virágcsomó hatalmas rózsából indul ki s a teret simmetrikusan és igen sikerülten tölti be. Ez a rózsa kompozicziójával élénken emlékeztet a zemplénbereg-ungi vésett kanásztülkök középső nagy rózsájára, melyről Herman Ottó (Ethnographia III. k. 314 o.) kimutatta, hogy „semmi egyéb, mint a czifra szűrön a csatt szíját tartó bőrrózsa". A nagy tulipán szárának diszítése ismét az ólomveretes bicskanyeleket juttatja eszünkbe. A mángorló Mezőkövesdről származik s 1829-ből való.

11. á. Lapjának hossza 60 cm. Diszítése a vége felől van orientálva. Tudálékoskodó, zavaros fej munkája. Ornamentálásából hiányzik az a nyugodtság és derültség, mely az előbbieken annyira jólesően hat. Már a formája a maga hosszan megnyult, csaknem szabályos tégla alakjával untatóan bántó.

Jobbadán paraszttányérok pereméről vett motivumokkal keretelt lapja négy szabálytalan négyszögre van osztva s mindegyikben más-más rajzot találunk. Az alsó négyszög fenekét oltár foglalja el repülő angyalokkal, kik kezükben virágkoszorút tartanak. Sem a virágok rajza, sem csoportosításuk nem magyaros. A második négyszög virágcsokra szintén magyartalan, értelmetlen és izléstelen. A harmadikban két koszorút tartó nőialak áll szintén értelmetlenül borozó asztal mellett. Végül a negyedikben

ismét vallásos motivum van, ha nem csalódunk a virágos palástú kisczelli Boldogasszonyt (feje nincs) környezi, jobb és bal felől egy-egy szent gyertyát és koszorút tartó szárnyas angyal. Minden bizonynyal katholikus ember faragványa, a mit felvésett neve Rozs Lénárt is elárul. Pusztasomorjáról (Moson vm.) származik.

Faragottak színezés nélkül.

Míg szinesen zománczolt darabjaink diszitésének jellemét csaknem kizárólag növényi ornamentumok adták meg, hisz a szines zománczolás

12. á. Magyarvalkó (Kolozs m.).

13. á. Diósad (Szilágy m.).

elsősorban a virágok kedvéért alkalmaztatott, addig faragott példányainknál a mértani elemek is nagy szerepre vergődnek, sőt akárhánynál a le nem rajzoltak közül egyedül uralkodnak. Kivétel nélkül mindegyiknél egy új elem is megjelenik, néhol mint szegélydisz, másutt mint töltelék a nyugoti eredetű fűrészfogmetszés, mely annyira otthonossá lett diszitő művészetünkben.

12. á. Ritka szép darab, gazdag és nem közönséges ízlésre valló faragással. A tábla közepén pompásan kigyózó virágszál fut végig, mely fent két ágra oszlik s mindegyik ága hosszúdad tulipánban végződik. A kigyózó szár domborulataiból tulipánok és télizöldhöz hasonló virágok nőnek ki hosszúkás lándzsaalakú levelek öléből; bő öblösödéseit pedig három hatalmas csillag tölti ki. Ugyancsak és pedig hatágú csillag, mindegyik

14. á. Horvátzsidány (Sopron m.).

15. á. Horvátzsidány (Sopron m.).

ága között apróbb csillagokkal, van a két ágvégi tulipán között is. Az itt röviden leirt ornamentum sikerülten tölti meg az egész felületet, de hogy a sima alap egészen eltünjék, tele van boritva apró fűrészfog vésményekkel, a mit a kalotaszegi parasztművész gyöngyvirágnak mond. Hazája Kalotaszeg. (Magyarvalkó.) [1]

[1] A rajzokat japán papirosra zsiros krétával közvetlenül a himzett lapiczkákról dörzsöltük át.

13. á. Igen csinos darab, egyszerű, de izléses, tiszta nyugodt hatású mértani diszitéssel, melynek főjellege a fűrészfog ornamentum bőséges alkalmazása. A széles szegélydisz a maga zeg-zugos vonalaival és fogacskáival igen sikerültnek s a közép diszitésével összhangzatosnak mondható. Hazája Diósad (Szilágym.), magyar.

14. á. Deszkájának formája a 7-ik számú szines példányra emlékeztet,

16. á. Hegykő (Sopron m.).

17. á. Sopron megye (?).

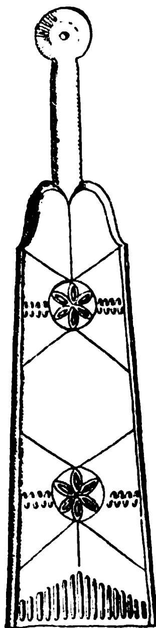
a mennyiben ennek is hiányzik az a kecses metszése, mely többi társait tetszetős formájúakká tette. Esetlen formájának unalmas voltát növeli még hosszánti szegélydiszének keskenysége, valamint felületének nagy, diszitetlen foltjai is. Vésése tökéletlen, diszitményei, melyek mértani és virágdiszből állanak, csak éppen be vannak karczolva.

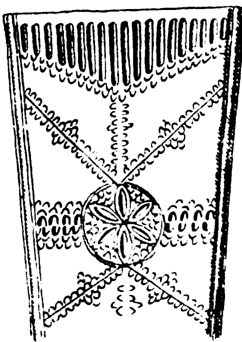
Ornamentálásában a hármas beosztás van meg. Körülbelül a közepetáját hét egyforma sugarú körből alkotott rózsa foglalja el, egy a középen, hat pedig a periferiáján. Minden bizonynyal érdekes jelenség az, hogy ugyan-

ezt a diszitést láthatni egy másik mángorlófánkon, mely ugyancsak Sopronmegyéből Darufalváról származik és pedig 1789-ből. A középső körben lévő hatágú csillag hegyein hármas levélcsokor, (v. virág) a periferikus körök metszéspontjain pedig szemben álló levélpár ül. E rózsa fölött és alatt egy-egy vékony szárú, ízléstelenül hatalmas tulipán terpeszkedik. Alattuk két-két apróbb leveles virágos ág nő ki. Hazája Horvátzsidány (Sopron vm.).

15. á. Alakja hosszú, keskeny, igazi deszkaalak. Diszitésében az architektonikus elem is újra megjelenik. Középső mezejét pompásan ékitett ablak fogja körül, melynek két vállán virágcserép van s belőle magasan kinyulakodó szárnyas levelű virágszállal. A belőlük oldalt növő ágak a tér betöltésére valók. Az ablakív tetejére is jutott egy virág (liliom?)[1]

Középső mezejének diszitése ennek sem vonalmenti, hanem épp úgy hármas osztású, mint az előbbenié. Alján a körszeletekből alkotott román friz fölött a föntebbi virágcserepekhez hasonló három egyforma nagy cserép áll egymás mellett, fölöttük két konczentrikus körből alakitott s körszeletekkel kitöltött rózsa e fölött szivalak koszorúval körülfogva, felső részéből kinövő három liliommal (?). Az előbbinél sokkal szebb példány, magyaros izt azonban ebben is keveset tudunk felfedezni. Hazája szintén Horvátzsidány, 1825-ben készült.

18. á. Jánosi (Gömör m.).

16. á. Hosszú, keskeny deszkájú, tetszetős forma csinos dupla zeg-zug-vonalas szegélyezéssel. Hármas beosztása ennek is nyilvánvaló.

Alsó felében *szivalak ?* (v. ö. 10. sz. szines példány lent) belőle kinövő két tulipánnal, fölötte csillag, e fölött gótikus rozetta, kétoldalt két leveles szárú tulipánnal. Új elemek az egyes részeket elválasztó harántos diszitések. Erősen hasonlit az előbbi darabhoz. Szintén Sopronmegyéből, Hegykőről (német) való 1784-ből. Lelt. sz. 10,979.

17. á. Ismeretlen lelőhelyről való, de diszitése annyira hasonlit horvátzsidányi egyik példányunkéhoz, hogy teljes joggal tételezhetjük fel, hogy ez is arról a vidékről való. Készitésének éve 1772. Az eddigi daraboktól deszkája alsó részének aláfaragásában különbözik. Ez az aláfaragás, mely hatalmas tulipánban végződik, a kaputámasztó oszlopokat (czobor) utánozza. Erre a kifaragott tulipánra három ügyesen elhelyezett tulipán van iskolás módra rákarczolva. Mezejének hármas tagolása van. Legalól villásan fölfelé álló leveles ágak közt tulipán, azután ugyanezek közt rozetta és

[1] V. ö. Nécsey István.: Felső magyarországi meritő edény. Ethnographia melléklete 1900, 66. l.

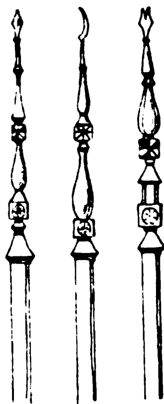
még egyszer ugyanaz. Ez utolsót érdemes összevetni mezőkövesdi színes darabunk hasonló kompozicziójú (10. á.) legfelső ornamentumával. Az ismétlés elkerülésére való törekvést igen tanulságosan mutatja ez a három egymás fölött álló ornamentum, melyekben a mértani és növényi elem szerencsés harmóniában van összekapcsolva.

Ha a növényi elemet hajlandók lennénk is magyar vonásnak mondani mángorlóinkon, a rozettákat joggal követelhetik a németek magukénak.[1]

18. á. Alsó vége tulipánalakra van kimetszve, a mi különben is kellemes formáját, párosulva nyelének gombja felé való fokozatos vékonyodásával, még kecsesebbé teszi. Diszítése egészen elütő minden eddigi darabunkétól. Elemei kirárólag mértaniak: körök és a körmös nevű vas czifrázó aczéllal beütött félkörök, továbbá a hornyoló vésővel húzott árkocskák. Hazája: Jánosi (Gömörm.) magyar.

Felhivjuk rájok a gyüjtők figyelmét. *Dr. Bátky Zs.*

KOPJAFÁK (TEMETŐFEJFÁK) A SZÉKELYFÖLDÖN.[2]

Négy évvel ezelőtt e helyt (Népr. Ért. 1901. 7. sz.) megirott czikkem óta többször át meg át kutattam a székely földet, keresve népünk szellemének, izlésének megnyilatkozását azokban a szerény alkotásokban, melyek mindennapi szükségletét kielégítik.

A temetőfejfát is ilyennek találom. Mai értekezésemben ezek *szimbolumait veszem bonczolás alá,* igyekezvén megfejteni azoknak *értelmét, jelentőségét* és *helyi vonatkozásait.*

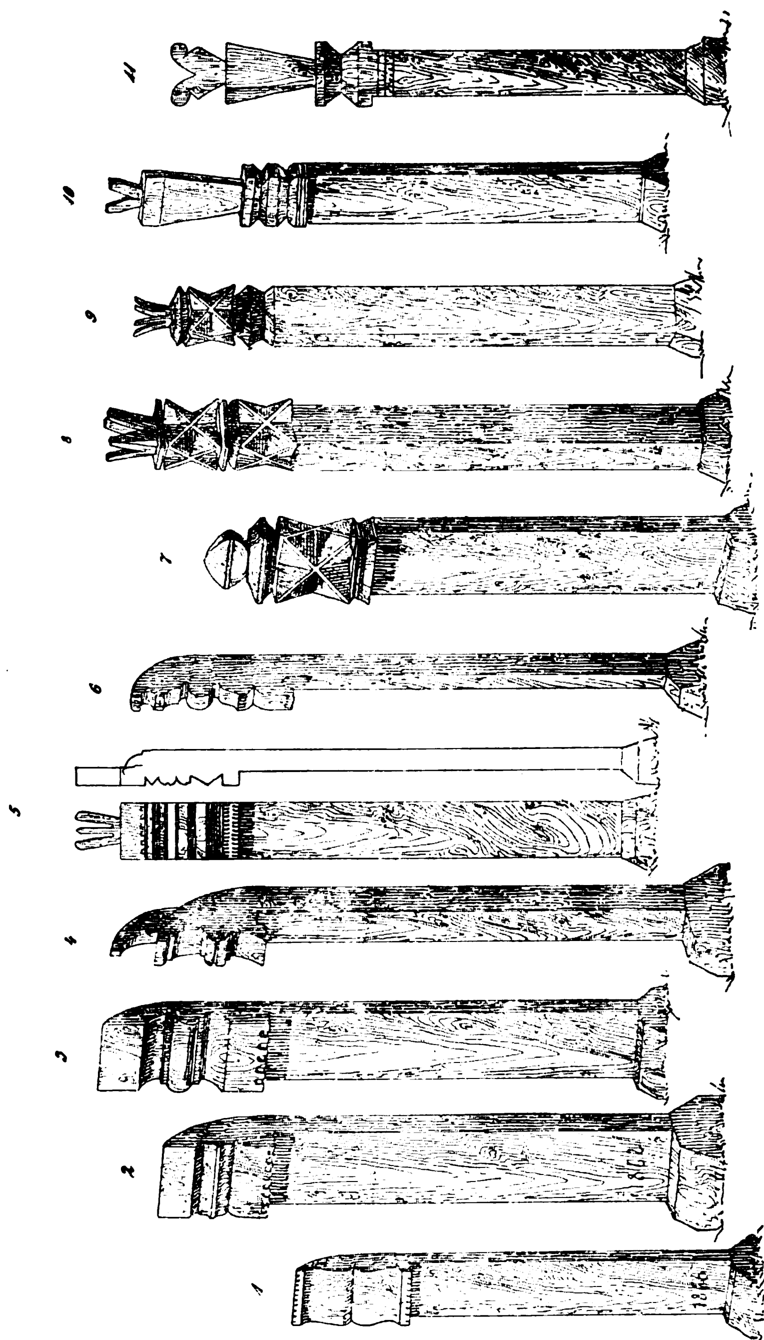
Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy ma már székely földi kopjafa-gyűjteményem teljesnek mondható s a széles körben feléledt gyűjtés, áttekintést nyújt hazánk más vidékeinek fejfa-kultuszáról is. Ezek közül a székely kopjafák úgy alaki szépségre, mint szimbolikus jelekben rendkivül gazdagok. Mi az oka ennek? A székely nép vagyoni helyzete, hogy talán több költséget fordithatott a sirok emlékére, vagy nagyobb kegyelete, melynek bármi áldozatok árán is igyekezett megfelelni?

Egyik sem, hanem az a szivós ragaszkodás valamely megszokott tradiczióhoz, a mit századok raktak le és érleltek meg benne a nélkül, hogy gondolkozásuk az idegen hatásoktól másfelé terelődött volna. Ők megmaradtak a régi csapáson, melyet műveltek és fejlesztettek a mai napig. Ma azonban kezdik feledni az ősi hagyományokat, már-már nem ismerik a saját szimbolumaikat, összezavarják, helytelenül használják s minthogy a roha-

[1] V. ö. Bünker R.: Das Bauernhaus in der Heanzerei. Mitth. der Anthr. Ges. in Wien. Bd. XXV. p. 133 és 145.

[2] V. ö. Sebestyén Károly következő, sok tekintetben kiegészitő czikkét. *Szerk.*

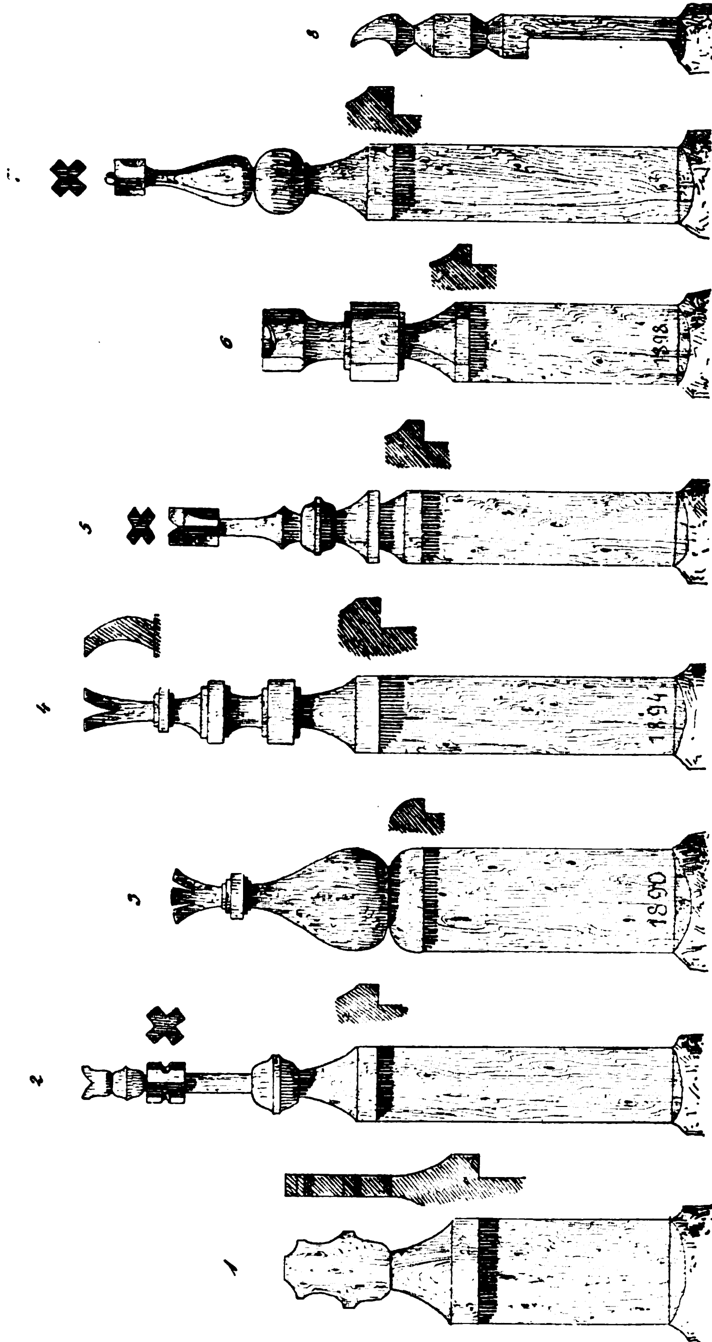
mosan haladó társadalmi átalakulásban régi kaszt-rendszerük elveszett: fel is hagynak vele teljesen.

1. á. Kopjafák a bölöni temetőből (Háromszék m.) 1/20 t. n. Rajz. szerző.

Hogy mely korban indult meg a fejfák kultusza, ma nem tudná határozottan megmondani senki, ámbár általánosan a reformáczió korára s még határozottabban a Bethlen Gábor korára, tehát a XVII. század elejére

teszik. Érveik: a sírkereszt elvetése és a fejfákon található renaissance elemek megjelenése.

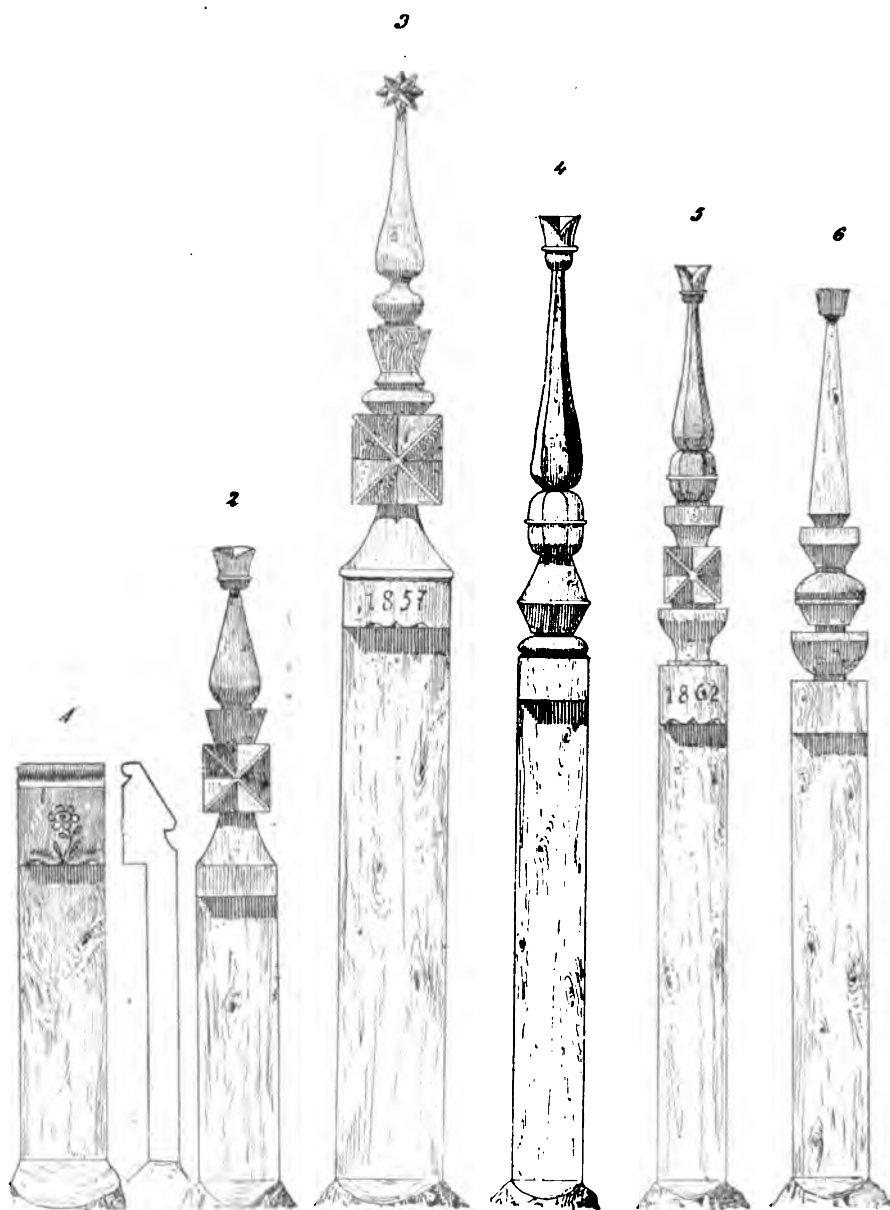

2. á. Kópjafák a kisborosnyói temetőből (Háromszék m.) 1/20 t. n.

Rajz. szerző.

Mind a kettő megállja helyét, de szerintem ezek csak bizonyos térre szorították azt a kultuszt, mely már meg volt; de korántsem teremtették meg. A katholikus vallásúak megmaradtak a keresztnél, a reformáczió hívei

pedig megalkották volna a kopjafa alakját? Ez lehetetlen, mert a kopja a renaissance idejében már kimuló félben lévő harczi eszköz volt. A mellett hazánk többi vidékén a temető fejfák alakja nem közelíti meg annyira a

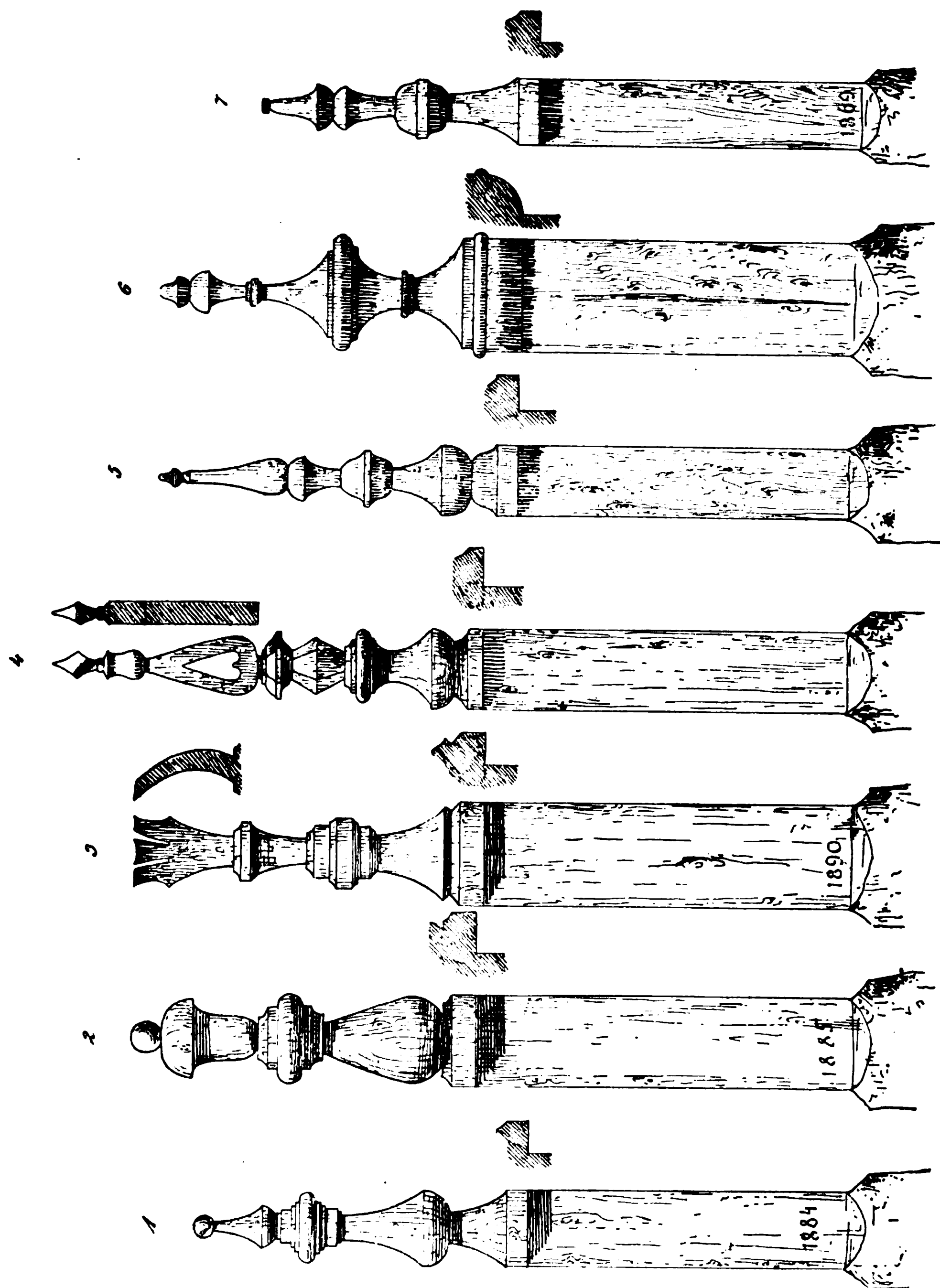

3. á. Kopjafák a középajtai temetőből (Háromszék m.). $^{1}/_{20}$ t. n. Rajz. szerző.

kopja alakját, mint a székelyföldi fejfáké. Amazoknál az oszlop, a négyzetes, vagy lapított hasáb az uralkodó forma, a székelyeknél a csúcsban végződő *dárda* vagy *kopja.*

Így tehát fel kell vennünk, hogy maga a kopjafa oly szimbolum, mely

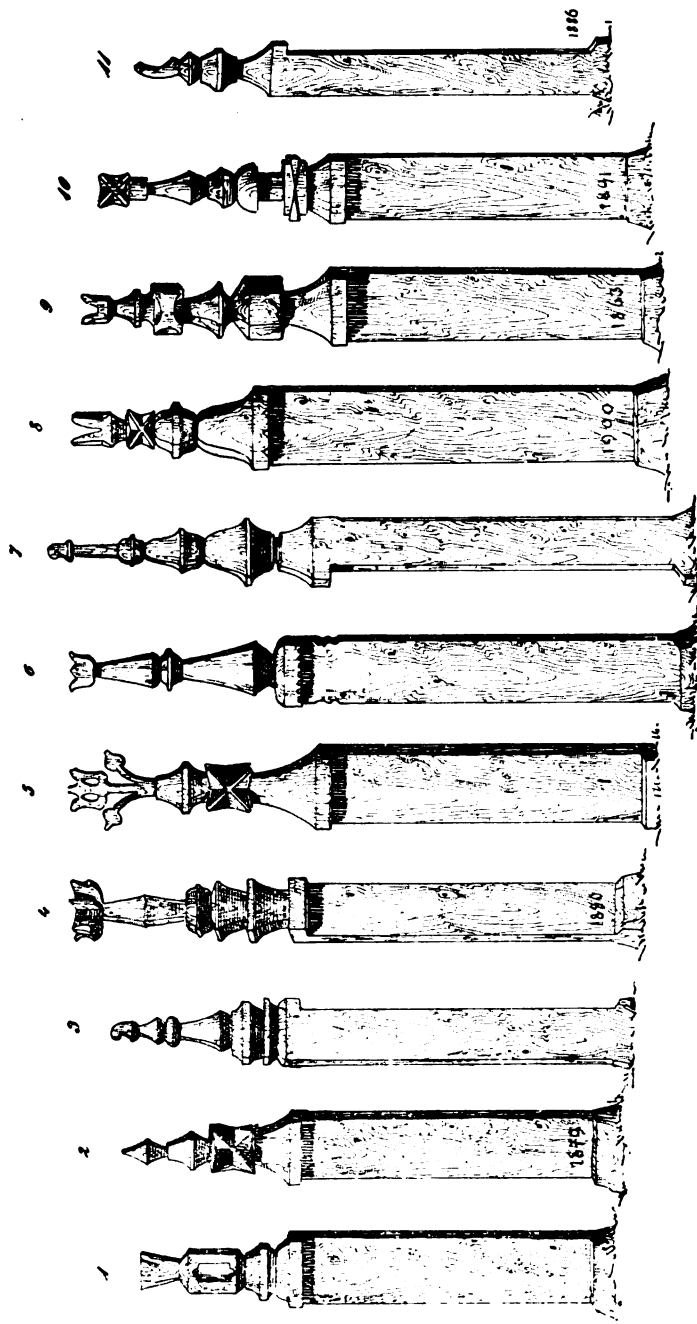
a székely *harczost*, a *kopjást*, régtől fogva megillette. E nézetem igazolására még egy másik bizonyitékot is találtam a kopjafa *fejlődésében,* mely a

4. á. Kopjafák a kisborosnyói (1., 2., 3., 7.) és szacsvai temetőkből (4., 5., 6.) (Háromszék m.). 1/20 t. n. Rajz. szerző.

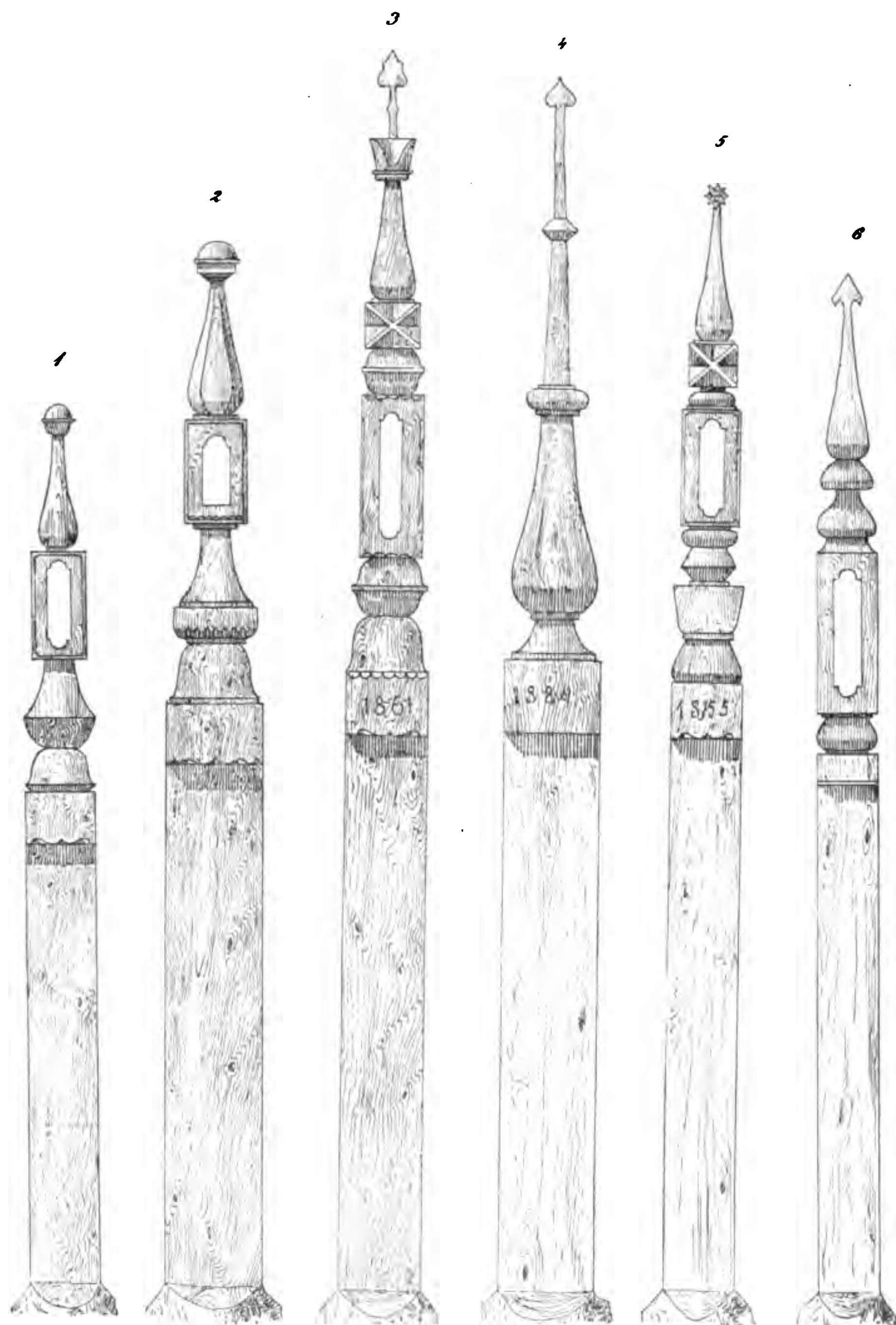
kopja alakját megváltoztatta, sőt némely vidéken teljesen elvetette: így a bölöni, kisborosnyói, szacsvai (Háromszék m.) temetőkben a fejfák egyrészén a *huszárcsákó* tarajos diszét látom szimbolizálva (l. 4. ábra *3.* szám, 1.

ábra *4.*, *5.*, *6.* szám 2. ábra *4.* szám). A székelység Mária Terézia alatt osztatott be a huszár ezredekbe s megkülönböztetésül a *huszár* és *gyalogos* jelleg

5. á. Kopjafák a bölöni (1—7.) (Háromszék m.) és a hévizi (8—11.) (N.-Küküllő m.) temetőkből. $^1/_{20}$ t. n. Rajz. szerző.

feltüntetésére a temető fejfák elhagyják a kopja alakját, hogy a huszár jelleget feltüntető *tarajos csákó* a fejfára illeszthető legyen a székelység között.

6. á. Kopjafák a középajtai (Háromszék m) temetőből. $^1/_{10}$ t. n. Rajz. szerző.

Még egy harmadik rend is keletkezett. Azok t. i., a kik nemeslevelet kaptak, nem elégedtek meg a kopja alakkal, sem a tarajos huszárcsákóval, hanem belevitték a *paizs alakot* mint új elemet a fejfa diszitésébe (lásd 7. ábra *2.*, *11.* szám, 1. ábra *10—11.* szám, 2. ábra *1.* szám). E paizsra a czimert vésették fel oly módon, mint a feliratot szokták, 6—7 milliméter mélyitéssel.

A papok fejfái a *kehely* alakkal juttatják kifejezésre az elhunyt foglalkozását (lásd 4. ábra *1.*, *2.*, *5.*, *6.*, *7.* szám), s jóllehet a kehely, pohár, urna, mint a hamuvá vált test maradványának összetartója, gyűjtője, s a a drága hamvakra emlékeztető jel, már az egiptomiaknál, később a görögöknél és rómaiaknál is nagy szerepet játszik, mégis megjegyzésre méltónak tartom, hogy ez az alak a székely fejfákon is érvényesül a papi osztály feltüntetésére.

Egyébként kiemelendőnek vélem, hogy manapság még szakemberek is úgy tartják, mintha minden fejfa egyúttal kopjafa is volna. Pedig hát ez nem áll. Ha az általam pontosan felmért és e helyt lerajzolt 73 fejfaalakot végig nézi a szives olvasó, erről maga is meggyőződhetik; azok közt, valódi kopját szimbolizáló és így igazi kopjás sirját diszitő fa, összesen 20 van. Ezek: első közleményemben a 2., 4., 5., 6., 7., 8., 11., 12., 13. ábrák, jelen közleményemben csak a 3. ábrán *3.*, 6. ábrán *3.*, *4.*, *5.*, *6.*, 7. ábrán *5.*, *11.*, 4. ábrán *4.*, 5. ábrán *2.*, *10.*, *11.* számúak.

Ezek után vegyük szemre azokat az elemeket, melyek után a *fejfán*, ezek után most már nem kopjafán, mint symbolumok szerepelnek (l. 8. á.).

A gömb és *a kör*, talán mint *a nap jegye* (8. á. *1.* sz.) és pedig gula és kúp tetején. Előfordul kapukon, házak ormán, kútágasok tetején, kapuszárnyak közép oszlopán is. A székelyek elmaradhatatlan diszitési eleme s a *gránátalma* is kétségtelenül a nap jegye a magyar ornamentikában.

A félhold szakállas és szakáltalan alakja (8. á. *2.* sz.) a fejfákon kivül, kapukon, keritéseken, tornáczkimetszéseken stb. szintén igen kedvelt forma, mely a török világból is maradhatott reánk; de nincs kizárva, hogy még az Árpádok alatt is használták, miről igen sok Árpád-kori sirlelet tanuskodik.

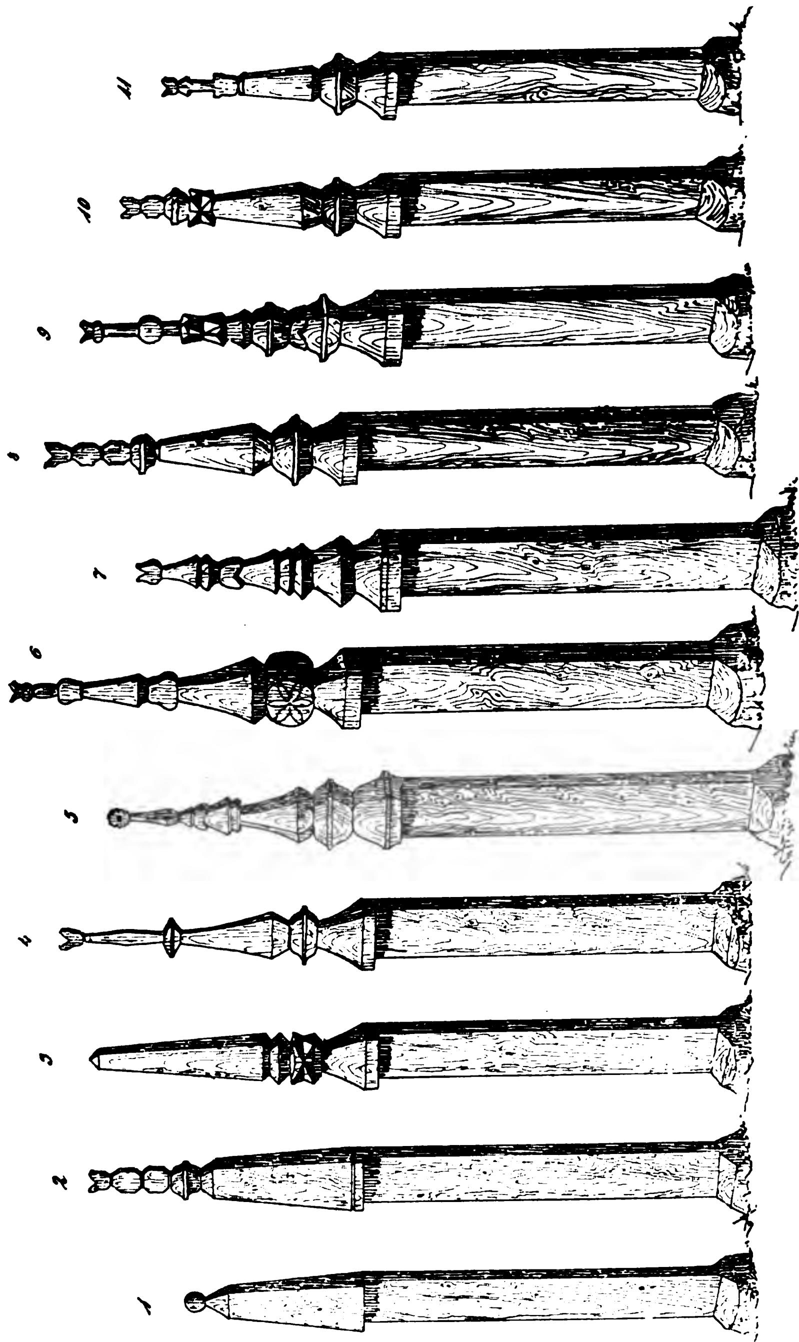
A csillag mindkét alakjában, úgy is mint lapos disz, úgy is mint 3 dimenziós test elmaradhatatlan disze a fejfáknak, kapuknak, oszlopoknak, botoknak, járompálczáknak s még a guzsalyoknak is (8. á. *3.* sz.).

E három alak változatos ábrázolásban jelenik meg és ezeket tartom a kopjákon a román és gót korszak képviselőinek a *szigony-*, *nyíl-* és *dárdahegy* társaságában. A reformáczió és az evvel együtt hazánkban elterjedt renaissance alkotásait ezekről lefejtem s az így tisztán maradt elemekből próbálom megalkotni azt a fejfát, mely mint kopjafa méltán viseli e nevet (kezdő czimke).

Ha még hozzá teszem a nők, leányok, gyermekek növényi elemekből formált szimbolumait: a *rügyet, feslő bimbót*, *liliomot*, leszámoltunk a fejfák azon ős alakjaival, melyek a renaissancot és reformácziót megelőzhették.

A *mécs*, vagy *lobogó láng* alakját, igen éles megkülönböztetéssel a félholdtól, közömbös helyre tehetem, éppen így a *lámpás* alakját is, mely

átmeneti alakításban, négy oszlopon álló román, vagy gót tornyocskának de épp úgy renaissance-lámpásnak is magyarázható (l. első közlemény 6.

7. á. Kopjafák a bibarczfalvi (Háromszék m.) temetőből. $^1/_{20}$ t. n.

Rajz. szerző.

ábra és jelen közlemény 6. á. *1.*, *2.*, *3.*, *5.*, *6.* számok lámpásait. Az áttört, átlyukasztott díszítést ez alakon kívül még a *szív és liliom* (l. 8. á. *6.* és *10.* sz.) alakban találtam, mintegy jelzéséül annak, hogy e díszítés igen hatásos

forma, bár a fa tömörségét, és így tartósságát koczkáztatja; alakja szerint mindkét elem bátran gótnak mondható.

A *süveg* eredeti kiképzésben gótikus elemnek mondható, ellentétben a renaissance-párkányokkal megrakott *tarajos csákóval,* mely határozottan a barokk-kor szüleménye, az előbbi a meglett férfikor jelzője, ez utóbbi a huszár csákóval a huszárok rendjét tünteti fel. (L. 8. á. *7.* sz.)

Renaissance elem még a *paizs* többszörösen behajlított tagozásával a nemesi osztályt szimbolizálva, míg a *kehely, csésze, pohár* úgy a gót, mint a renaissance formájú tagoltságot hordja magán. (8. á. *8—9.* sz.)

A *tulipán* bimbó és szétnyilt alakjával oly virágelem, mely a gót liliomnak lép helyébe, de tömör vaskos alakjával a gótikus, könnyebb kiképzésével a renaissance faragás felé hajlik.

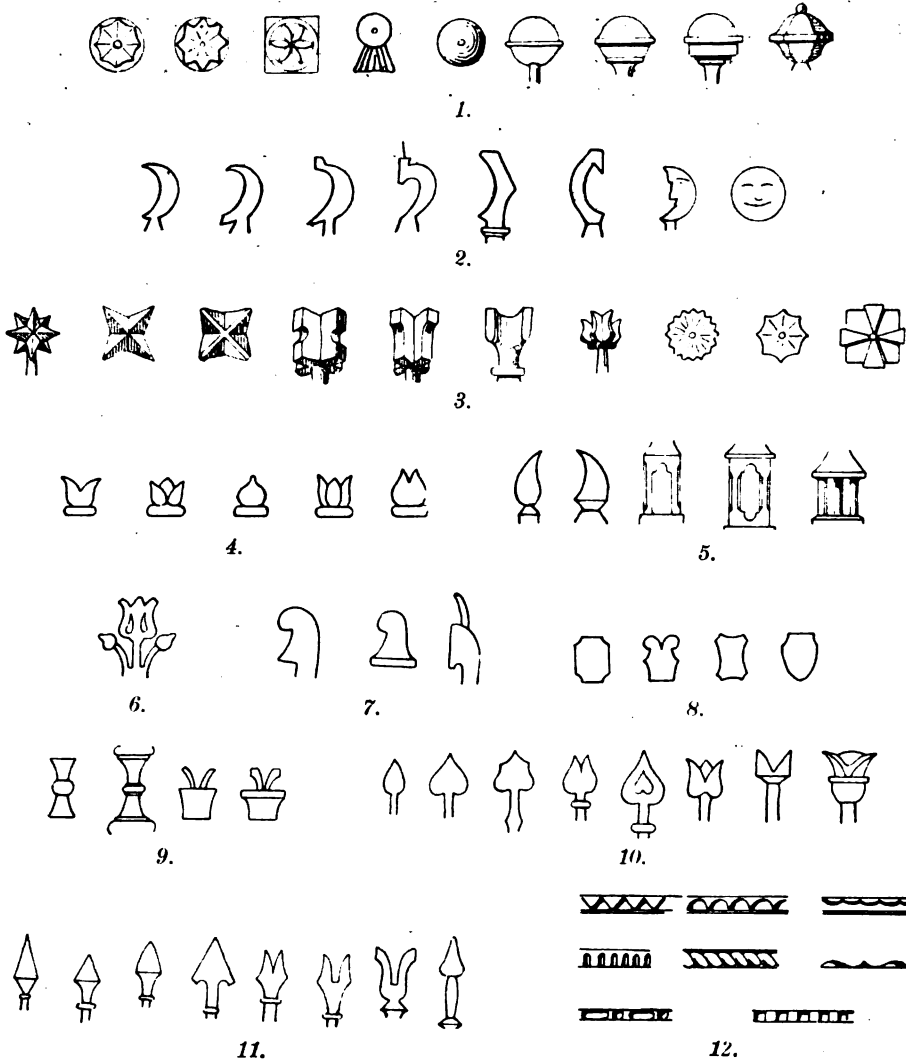
Egyéb diszitési elemek, mint a lándzsa, dárda, nyilhegy, szigony, falevél, virág, bimbóalakok a gót és a renaissance keverékét mutatják. Mert találunk hajlitott és egyenes formákat kecsesen hajlitva a renaissance vonalai szerint, míg igen sok esetben a gótikus rendszer tűnik fel az egyenes és görbe vonal keverékével. (L. 8. á. *10—11.* sz.)

Egyéb díszitések, mint mélyitések, oromzatok kiképzése, az élek leszedése a kézvonó kés, az egyenes és félkörivesen vájt véső könnyed alkalmazásából folynak s mint a román és gót korszak egyaránt kedvelt formái jellegzetesek. (L. 8. á. *12.* sz.)

Általában a fafaragás mestersége úgy a házon, mint a kapukon, gerendákon, temetőfejfákon azt mutatja, hogy a román és gót korszakban viruló fafaragás a renaissance-korszakon áthatolva a népélet legalsó rétegébe, oly mélyen véste be uralkodó formáit, egyszerű technikáit, hogy csak ritka esetben találkozunk renaissance formákkal. Az esztergályozás sokat adott kölcsön ez elemekhez, de elnyomni teljesen még sem tudta, mert a fejfa oly nagyságban, mint azt a székelyföldön alkalmazzák, (3—4 méter) nem volt esztergába szoritható, külön darabokra szaggatva pedig nem tartották elég tartósnak, szilárdnak arra, hogy szabad ég alatt az idő viszontagságait kiállja. Nem is találtam a székelyföldön esztergályozott fejfát, habár némelyiknek alakja erre is vall.

Most még szólanom kell a feliratokról. Úgy látszik és az elmondottakból egészen világos, hogy a fejfán a szimbolikus jelek kifejeztek mindent, a mivel az elhalt iránti kegyelet tartozott, legfennebb az évszámnak kellett egy kis helyet szoritani rajta, melyet vagy a homlokzaton, vagy a szimbolikus jelek valamely mezőjében meg is találtak. De még erre sem volt igazán szükség, ha tekintetbe vesszük a fejfa tartósságát. A ki gyakorlott temetőjáró, csak ránéz egy fejfára s rögtön megmondja még az idejét is, hogy körülbelül mikori keletű valamely fejfa, mert 30 év alatt elkorhad a tő (a fa tőkéje) s ha mégegyszer beássák, azaz lejebb sülyesztik, eltarthat 50 esztendeig is. Így tehát a fejfa élete mintegy 80 esztendőre tehető. A legrégibb fejfa, a mit eddig felvettem a *zaláni* temetőben (Háromszék m.) ama fejfa-óriás, melynek szélessége 30 cm., magassága a föld felett 3 m. lehetett, le nem mérhettem, mert már kétszer sülyesztették alá, (lásd első

közlemény 5. ábra) egyúttal a legszebb kopjaalak. A feliratnak erőszakosan csináltak helyet úgy, hogy a fa középső harmadát bemetszették, a mivel a kopja alakból lényegesen kivetkőztették. Ebből viszont azt következtetem, hogy a kopjafa régen irás nélkül szerepelt, mint a hogy szerepel sok helyen

8. á. A kopjafa, ill. fejfákon előforduló symbolumok.

1. nap, 2. hold, 3. csillag, 4. bimbó, 5. lámpás, 6. tulipán, 7. huszárcsákó taraja, 8. czimerpaizs, 9. kehely, 10—11. kopjavégek, 12. egyéb diszítések.

ma is, mert a kopjafaragók az irás mesterségét nem ismerték, csak a helyet csinálták meg a fán, hogy a *kopjaíró* lehetőleg sima lapot kapjon és az irás esőtől, ütéstől, kopástól némileg védve legyen. Bármely szük hely jutott is így az irásnak mégis elég bőbeszédűek a sirfeliratok, habár 8—10 év multán csak nagy nehézségekkel kibetüzhetők. A felirat újabban hossza-

dalmas, áradozó, szellemeskedő, ellentétben a régivel, mely egyszerű és szűkszavú, s rendesen csak ennyiből állott: „Kés Károly élt 2 évet, meghalt 1860-ban". Vagy: Itt nyugszik Halász Márton, meghalt 62 éves korában 1864.

És ennyi elég is volt teljesen, mert a fejfa, mint szimbolum elmondotta a többit, csak tudni kellett, hogy a kehely papot; a huszárcsákó tarajjal huszárt; a dárda gyalogost; a süveg férfit; a rügy, feslő bimbó kis gyereket; a kinyilt virág hajadont; a mécs, alig pislogó lánggal jelezvén az élet végső határát, öreget; a paizs nemesrendűt, az egyszerű kúp tisztán a nap jegyével szolgarendűt, vagy jobbágyot jelentett.

Álljon itt néhány sirirat mutatóul:

Torombitált
az Árkangyal
Végsőt szusszant
Nagy Antal
Béfödték e
sirhanttal.
(N.-Borosnyó)

Utas
Olvasd meg
siriratom:
Addig meg-
hal a halál,
Míg Tamó
Máriára talál
szül. 1817-be jun. 17
Meghalt 1886 ápr. 27.
Béke porain.
Fia T. A.
(N.-Borosnyó.)

Itt nyugszik
Magyarósi Dávid
a hátán,
Várja Jézusát
hogy el ne
vigye a sátán.
(S.-Martonos.)

Itt nyugszik
Imre Gábor
a falun kivül
a falu is nyugszik
nála nélkül.
Meghala végre
valahára
Az egész falu
kivánságára.
(S.-Martonos.)

Nevem vala
Pap Márczella
Nyugvó helyem
Ez párczella.
(Szt.-Gericze.)

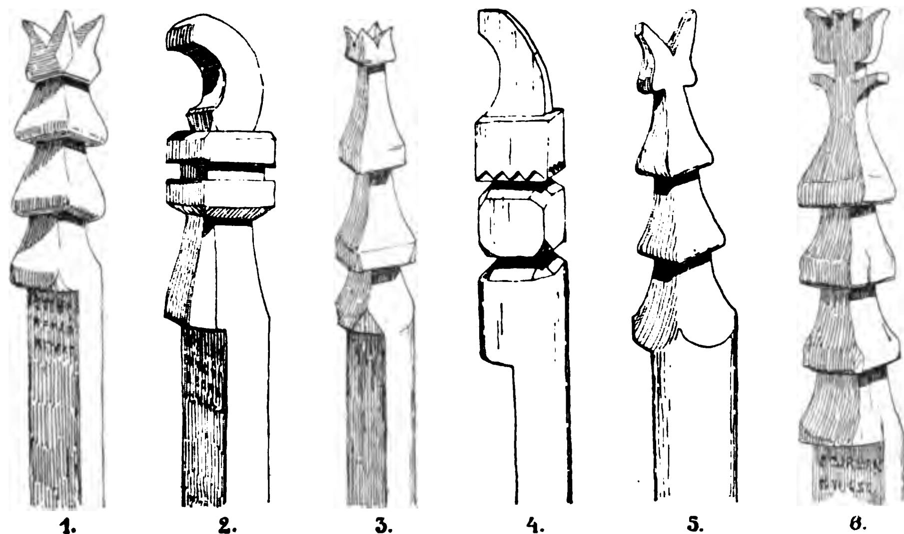
Végül álljon itt Benkő Józsefnek a nagy növénygyűjtőnek és történelmi kutatónak fejfafelirata (fejfáját lásd 3. ábra *3.* szám).

Nagy érdemű s
nagy tudós profesz-
szor *Benkő József* a
Harlemi tudós társa-
ságnak egyik tag-
ja porai nyugszik itt
élt 85 esztendőt meg-
holt 1814-be. Apró-
szentek napján ez
sirt újították a jó emlékű
rokonok meg Május
1857.

Szinte Gábor.

SZÉKELYFÖLDI KOPJAFÁK ÉS KERESZTEK.

Háromszékmegyei vándorlásom alatt alaposan átkutattam több temetőt, különösen református lakosságú községekben. Kiváncsi voltam többi közt a Roediger Lajos (Népr. Ért. IV. 299.) emlitette kovásznai kopjafákra is. Kerestem is őket, de legnagyobb meglepetésemre, bár három temetőt át meg át kutattam, már nem találtam csak egy-két jelentéktelen alakú fejfát. Ez a meglepő eredmény (vagy inkább eredménytelenség) is mutatja, mily sürgős dolog vár a magyar néprajzra, ha a Székelyföldön még itt-ott

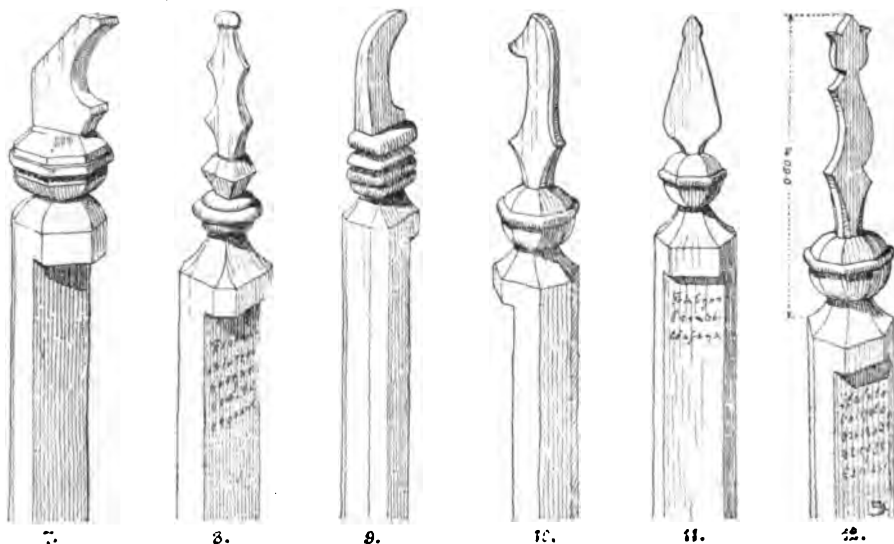
Székelyföldi fejfák. Szerző rajza.

meglevő kopjafákat össze akarja gyűjteni. Mert most már kevés helyen készitenek kopjafát, a régiek pedig rohamosan pusztulnak. Az aránylag olcsóbb és tartósabb kő kiszorítja, és rövid időn belül már hire hamva se lesz.

Roediger azt mondja, hogy Felső-Háromszéken, és többek között Zabolán is van még kopjafa. Sajnos, már sem itt sem ott nem találtam, mindenütt csak sirköveket láttam. Ezek után meglehetősen lehangoltan indultam tovább *Kőrös* felé, a hol azonban kedvezett a szerencse. Kőrösi Csoma Sándor szülőfalujában, a falu déli oldalán, a dombtetőn fekvő temetőben, egy csomó részint igen régi, részint újabb kopjafát találtam. Anyaguk *cserefa,* vastagságuk 15—30 cm., magasságuk 1—2 m. között váltakozik. Alakjuk, tudomásom szerint, az összes eddigi bemutatottaktól eltér, kivéve az 1. és 3. számút, melyek a Roediger által közölt kovásznai 12. számúval egyeznek. Úgy látszik minden faluban más formák divatosak.

A kőrösi temetőben leggyakoribb a föntebb említett 1. és 3. sz. Az első a régibb, s az utóbbitól, mely újabb, tömöttsége, gondosabb alakja és faragása által különbözik. Igen régi a 6. számú is, melynek az 5. számúval közös az alapformája, s csak végződése eltérő. Vajjon az a kettős és hármas osztás és a különböző végződés nincsen-e a halott korával vagy nemével összefüggésben?[1] Sajátságos az 1., 3. és 13. sz. felső négy ága, mely más vidéken is nagyon elterjedt.

Tovább haladva, *Pákén*, mely a hegyektől távol, a síkban fekszik, már alig van kopjafa, de ott más fölötte érdekes dolgot láttam. A temető tele van méternyi magas, legfeljebb három újjnyi vastag rudakkal, melyek minden síron párosával, fejtől és lábtól vannak a földbe szúrva. Végük

Székelyföldi fejfák. Szerző rajza.

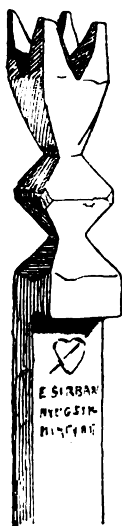
gombalakúra, vagy a föntebb említett négy ágúra, vagy a 17. sz. alakjára van faragva. Ennek a neve *kivüvőfa.* Ezeken viszik ki a koporsót, és a sír befödése után annak két végére letűzik, ideiglenes fejfának. Ez a fejtől és lábtól álló két rúd, a melyet tudtommal még senki sem említett, úgy látszik teljesen megvilágítja a kopjafák eredetét. A „kopjafa“ elnevezés és a Pákén maig megmaradt szokás arra a magyarázatra enged következtetni, hogy az a két rúd, a melyen a koporsót a temetőbe vitték, eredetileg valóban a kopjának, dárdának nyele volt. A két kopjanyelet, a mely a halottal való kapcsolatuk miatt profán használatra mintegy alkalmatlanná vált, a sírhant két végébe tűzték s ott hagyták. Figyelemre méltó e tekintetben az a pákéi szokás, hogy a két *kivüvő* rudat még akkor sem távolítják el, ha az elhunytnak sírkövet állítanak, hanem ilyenkor a sírkő mögé

[1] V. ö. Szinte Gábor előző czikkét.

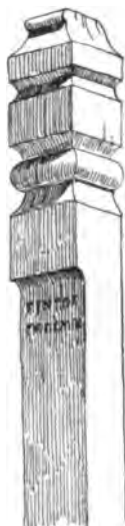
szúrják be a földbe. S talán a mai kopjafák díszesen faragott végének is meg lehetne találni az eredetét. Lehetséges ugyanis, hogy a régi kopjanyelek vége többé-kevésbbé meg volt jelölve faragásokkal, hogy azok révén mindenki ráismerhessen a magáéra. És könnyen föltehető, hogy mikor a síron korhadó kopjanyeleket időnként kicserélték, végének megfaragása a halott iránti kegyeletből egyre díszesebb lett. Minthogy pedig a díszes faragás nem csekély munkával járt, idővel kettő helyett eggyel is megelégedtek.

Barátoson már nincsen kopjafa.

Nagyborosnyón, a híres oltárhegyen levő temetőben is már igen kevés a kopjafa, ott már sok a kő. A 7—12. sz. egyes igen régi tipusokat mutat. Ezek már merőben különböznek a kőrösiektől. Faragásuknak közös alap-

13.

14.

15.

16.

17.

18.

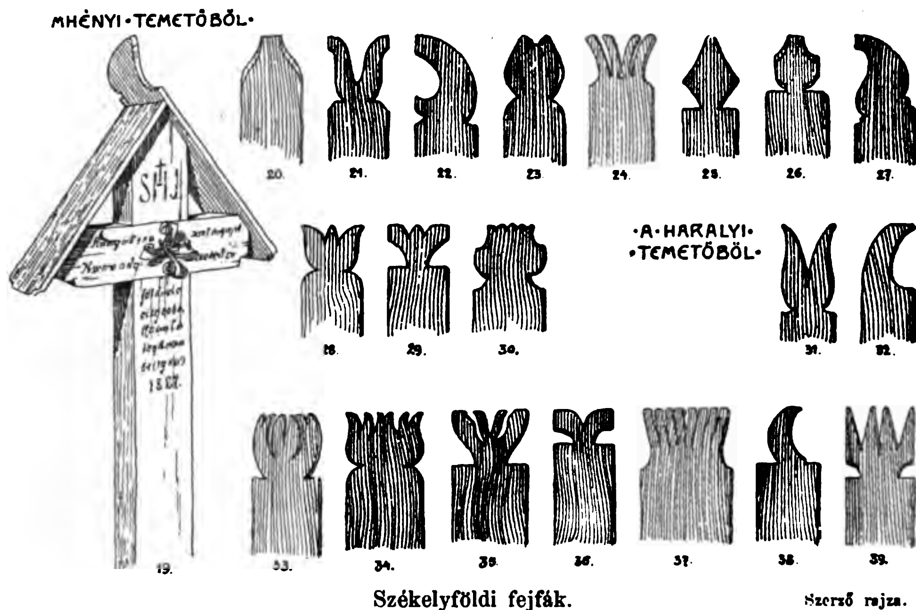
Székelyföldi fejfák. Szerző rajza.

idoma a nyolczoldalú gyűrűs gömbféle, melyből a többféle felső végződés kiemelkedik. A 11. sz. határozottan lándzsa alakú, a 12. sz. virág.

A határos *Czofalván,* a kevés fönmaradt példány változatos, de megint más formájú (13—17. sz.) A 18. sz. *Léczfalváról* való, igen régi és feltünő magas.

Hogy „manapság a sírkövek leszorították a régi hagyományok és megszentelt nemzeti szokások által kifejtett alakját a kopjafáknak a székelyföldön . . .“ (Szinte G. Népr. Ért. 1901. 115.) oka az, hogy már nincsen *cserefa,* a melyből az készült, vagy nagyon drága, mert messziről kell hozni. Különösen bent a síkon, a Feketeügy mellett fekvő községekben már régtől fogva állítanak Kurtapatakáról való szürkés-zöldes, könnyen málló, időt nem álló homokkőből való sírköveket. Figyelemre méltók ezek is, mert rajtuk sajátságos módon, fenmaradt a XVIII. század művészeti irányzatának hatása, keverve a magyar népies művészet ékítményeivel.

Lemhény és *Almás* közös temploma a két falu között emelkedő hegyháton van. A templomot körülfogó róm. kath. temető sűrűn tele van sírkeresztekkel, melyek ugyan formájukban semmi különöset nem mutatnak, de a keresztet nyeregtető alakjában befedő két deszkalapnak egyike fönt egy arasznyira tovább nyúlik és ez a része a legváltozatosabb idomokra van kifaragva (19. sz. ábra). Már a kereszt rendkívüli mérete is feltűnő, $2-2^1/_2$ m. magas, fenyőfából készül, a kifaragott, befedőlap is fenyőfa. A lemhényi temetőben tizenkétféle, a *Haraly* melletti temetőben ugyanilyen, de még magasabb kereszteken kilenczféle, különböző végződést találtam. Lehet, hogy ezeknek a faragásoknak is van valami jelentőségük, talán ezek is a korral, nemmel, vagy ranggal vannak összefüggésben, mint a

Székelyföldi fejfák. Szerző rajza.

kopjafákon levők. Némely alak azonos az utóbbiakon levőkkel. Ilyenek a 19., 21., 22., 25., 27., 28., 31., 32. és 38. számú. Mások meg a házfedél taraján szokásos zsindely faragáshoz hasonlók, mint a 20., 26., 29. és 36. számúk. A kereszt egymásra rótt két karját hosszú vasszög tartja össze, mely elől vasból kovácsolt négylevelű virágalakot is ráerősít. A felírás folyóírás, mint a kopjafákon levő, rá van róva, s festékkel kitöltve.

Végül közlök még három rigmusos sírfelírást, valamennyi a nagyborosnyói református temetőből. Az első kettő kövekről, az utolsó fejfáról való:

1. Ha földi életünk
folyását vizsgályuk
Hirtelen változó
s rövidnek találjuk:
E nagy igazságnak
Vas Ferencz példája
ki hirtelen leve
a halál prédája.
Midőn 1874 kezdődik 66 év után
élete . . .

2. Ez sírban testemnek örökös
Szálása melyre meg utasít
Sírkövem írása
It aluszom álmom a szen-
tek sorában kinek kerest ne-
vem volt Sebesten Sára
világi éltemnek rövid volt ha-
tára. Az élet tsak huszonkét
évet számlála 1867-ben tes-
tem sírban szála. Január 13.

3. Bede Rozália
Bodó Ferencz-
nek hitvese én
valék 32 esz-
tendőt e vilá-
gon élék eből
tizenhármat
s felet páro-
mal eltöl-
ték e vándor
életben három
kisded árvát
hagyék. m h.
. . .

Sebestyén Károly.

A ZOMBORI MÚZEUM KÁLYHABETÉT CSERÉPEDÉNYEI.

A M. Nemz. Múz. Néprajzi osztályának harmadévi 8-ik számában (Ethn. 1903. évf. 8. füzet) Bátky Zs. „Régi sárközi kemencze“ czimű czikkében régi fűtőkészülékről emlékezik meg, mely egykoron úgy látszik szélcs e hazában el volt terjedve. Ezen czikkében néhány igen érdekes kályhaszem rajzát be is mutatta.

Ugyane folyóirat mult évi 1—2. számában (Ethn. 1904. évf. 1—2. f.), szintén Bátky Zs. igen változatos formájú kályhaszemeket mutatott be „Különös formájú kályhaszemek“ czímű czikkében. A bemutatott kályhaszemek majd mind Bács-Bodrogh vármegye területéről származtak. Közleményében történelmi visszatekintést is ad az ilyenfajtájú kályhákról.

Első közleménye élénk érdeklődést keltett mindenfelé, mert ezek a különös alakú edények mindenütt találhatók, de mindez ideig csak kevés beavatott tudta, hogy azok mire is valók. A Bács-Bodrogh. várm. Tört. Társ. múzeumában levő kályhaszem-példányokról csak Wosinszky orsz. múz. felügyelő úrtól tudtam meg 1901-ben, hogy azok tulajdonképen „kályhabetét-edények“.

Mivel a Bátky Zs. második közleményében felsorolt példányok majd mind Bács-Bodrogh vármegyéből származtak, összehasonlítás czéljából is érdemesnek látszik a Bács-Bodrogh várm. Tört. Társ. múzeumában levő darabok bemutatása.

Bácsmadarasról származó kályhaszemek. (Vidákovics B. J. aj.) Az 1, 2, 3 alattiak a Juliskaházáról származó 3 alatti kályhaszem mintájára készültek, csak hogy az 1 alatti bácsmadarasi sokkal díszesebb. A 4 alattinak is van társa a juliskaházi leletben, a 8-as számú. Az 5, 6, 7 alattiak is azonos formájúak a Juliskaházáról származó 6 és 9 alattiakkal, valamint a bácsmadarasi 10 és 11 számúak is a julaskaházi 2 alattival.

Új alak e lelőhelyről a 8-as számú, bizonyosan kúpalakú kályha „csúcsára“ való kályhaszem, és a 9 sz. alatti töredék.

E lelet darabjai közül a 8, 9, 10 sz. alattiak nyilván csúcsba futó kályha tetejére valók, az 1, 2, 3 alattiak talán négyszögletes, lapos tetejű kályha mellső

oldalán fenn a tető felől való darabok, a többi pedig az oldalfalazásba illesztendő kályhaszem volt.

A lelet szántás alkalmával került napfényre a bácsmadarasi határban.

Szórványos leletek. 1, 2. sz. Bodrogmonostorszeg. Bartán vár. (Ásatás. Gubicza K.) 8. sz. Bodrogmonostorszeg. Sziga-sziget. (Gubicza K.) Ebben 40 darab 1570—1596 évekből való ezüst tallér volt elrejtve; 3 és 6, 7 sz. Erdőd (Slavonia. özv. Alföldy J.-né); 4, 5, 11 sz. Erdőd. (Slavonia. Vétel. Cz. Gy.) 9 sz. Baranya várm. (Husvéth J. aj.); 10 és 12 a régebb gyűjteményből valók, Bács-Bodrogh várm. területéről.

Az 5, 9, 10, 12. sz. alattiak a B. Zs. második czikkének II. ábr. 4 sz. alatt bemutatott kályhaszemével egyező alakúak; a 8 sz. alatti pedig az ottan bemutatott 1 számúval.

8. 3. 7. 2. 4. 10.

7. 1. 5. 9. 11.

1. á. Bácsbodroghmegyei kályhabetét edények.

Ezek közül alacsonysága miatt új alak az 1, 2 és 11. sz. alatti; továbbá a 3 alatti, és a 6, 7. számúak, melyek a 9 sz. alatti mintának egyszerűbb alakjai.

Az 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12. számúak jórészt csúcsba futó kályhák tetejére valók, az 1, 2, 3, 11 alattiak pedig a kályha oldalába voltak illesztendők.

A Bács-Bodrogh megyei számos lelőhely, és a formák egyezősége arra vall, hogy idevaló mesterek gyártmányai azok. A II. ábra 8 sz. alatti kályhaszembe eldugott 1530—1596 évekből való tallérok kora talán útbaigazítást ad arra az időpontra is, midőn az ilyen kályhaszemekkel készitett kályhák java használatnak örvendett. *Roediger Lajos.*

*

Roediger úr idézte második czikkecskénkben említettük, hogy ezek a szóbanforgó kályhaszemek jórészt hazánk nyugoti felének déli részéből valók. Azt is mondottuk, hogy Boszniában is van belőlük. Ehhez most összekötő kapocsnak Szlavóniát iktathatjuk ide. Csaplovitsnál (Slavonien und zum Theil Croatien etc. Pest 1819) olvashatni a következőket: „A kályha (t. i. a lakószobáé) fiókok helyett

csupa apró fületlen fazékból áll, melyekből egy nagy kályhához 150—200 drb. szükséges. Szájuk befelé a szobába van fordítva".

Újabban Székesfejérvárról és Zomborból kaptunk még ilyen kályhaszemeket. Ezek közül mutatunk itt be három darabot, melyek valamelyest különböznek a már közöltektől.

1. 2. 4. 5. 7. 9. 11.
3 6. 8. 10. 12.

2. á. Bácsbodroghmegyei kályhabetét edények.

Ugyanide iktatjuk a következőket is a nélkül, hogy e cserepek alkalmazásában az emezekkel való rokonőágot óhajtanánk demonstrálni, melyeket az alant

1. 2. 3. 4.

3. á. Székesfehérvári (1., 4.) és zombori (2., 3.) kályhaszemek.

megnevezett munkában találtunk:[1] „A gölöncsérség termékei az épitőművészetben is alkalmazást nyertek. Ilynemű alkalmaztatás példáját látjuk egy régi templomban Grodnoban (Orosz-Lengyelország), a hol a belső falak agyagból való korsóalakú s szájukkal a templom belseje felé fordított edényekkel van kibélelve. A helybeliek

[1] Wzory przemysłu domowego wyroby glinianc włoscian na Rusi (Kossów i Sokal) wyd. pr. muz. przem. miej. Lwów 1882 (lengyelül, oroszul, németül és francziául). Seria V.

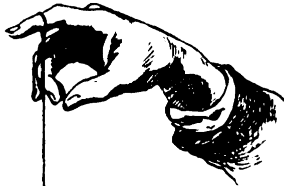
ezen edényeket „hlasniki" hangzóknak, hangot adóknak hívják, a miből le lehet vezetni, hogy ezek akusztikai czélokra vannak rendeltetve. Egy éppen olyan, vagy talán még érdekesebb alkalmazásmódjuk van ezeknek a gölöncsér készítményeknek két kemenczénél, a melyeket Kroszynban Litvániában találtak 1876-ban, a melyek üres, kézzel csinált, fazékalakú, nyitott, keresztmetszetben négyszögletes, a sarkokon legömbölyített edényekből vannak rakva. Ezen kemenczék rajza, melyek alkalmasint hullaégetésre szolgáltak, a krakkói archeologiai múzeumban láthatók."

Az elmult nyáron megfordulván Krakkóban szerettem volna e kemenczék rajzát meglátni, de a múzeumot zárva találtam. Véletlenül azonban a kis Czapszki múzeumban igen heterogén társaságban ráakadtam egy olyan jó másfél arasznyi hosszúságú kályhaszemre, mely csaknem szakasztott mása az általunk közölt henger-alakú négy karélyos példányainknak. A cserép kályha csempe feliráat visel s Koszynból (Nowogrodek kerület Oroszország) származik. A Globus cz. folyóirat LXXXVII. kötetének 260. lapján a következő czímű referátum olvasható: „Über Schallgefässe in dänischen Kirchen", a miből megtudjuk, hogy ilyen edények korai román templomokban Dániában és Németországban is vannak, de rendeltetésük felől nincsenek tisztában. A kályhaszemek előfordulásához csatolhatjuk még Badent. A Kretschmer Deutsche Volkstrachten, Leipzig czímű munkájának 52-ik tábláján látni egy kemenczét, melynek felső részébe gömbölyű konkáv szemek vannak beiktatva. Ugyancsak osztályunkban ilyen kályha látható egy régi rajzon, mely svájczi parasztházat ábrázol.

Bátky Zs.

NÉPRAJZI FORGÁCSOK NAGYENYEDRŐL.

A csiga.

1. á. Nagyenyedi csigajáték.

Hazánk erdélyi része, a természetbuvárok kimerithetetlennek látszó kincsesháza sok meglepőt tartogat még az ethnografus számára.

Mikor a nagyenyedi hires kollegium romjait kijavitgatták, a 49-iki nagy pusztulás után a diákok közt nagy divatja volt egy játéknak, a melyet majdnem 1900-ig ismertek a bentlakó növendékek, s a mely azóta feledésbe ment. *Csigajáték* volt a neve. Eszköze az ölnyi, vagy még hosszabb zsinór végére erősitett *csiga:* kettős fakorong lyukas összefoglaló tengelylyel, melybe a zsinegvéget fűzték. A zsineg másik végét tartó kéz ránditásaira aztán a csiga felmászott a zsinórra, vagyis forgásba jőve magára pöndöritette a zsinórt, mignem a kézig felfutott. Ügyes játékosok a középső sor (igy nevezik az első emeletet) folyosójáról az udvarig kivették függő csigájokat s úgy is „felszedték". Ilyenkor a csiga majd jobbra pördülve emelkedik, majd leszalad s mielőtt a madzag végét érné, újabb ránditást nyerve balra pördül, most már magasabbra. Így aztán minden fordulónál felváltva forgása irányát, végül feljut a játékos kezébe. A legnagyobb

mesterség a „kézből“ való felszedés volt, mikor a balkézen átfűzött zsinór fölöslegét a jobbkéz lassanként bocsátá át a felfutó csiga elé. Lásd 1. á. Valóságos sporttá fejlődött ez az elegáns játék, melynek rabja volt mindenki. Nem is nézték „ügyes“ gyereknek, a ki a csiga kezeléséhez nem értett. Büszkesége volt a kis diáknak, ha a boltban szép színesre festett csigát szerezhetett egy piczuláért. S ennek az ügyességet és türelmet fejlesztő játékszernek egyedüli készitője egy vén esztergályos volt, talán az ő halála vitte sírba a csigázás divatját is. Eredeti példányt Enyeden nem találtam. De Maros-Vásárhelyen ma is kedvelt játéka a kollegistáknak. Lehet, hogy a többi erdélyi kollegiumokba is elvitték a diákok.

Az enyedi husvéti tojás.

Még régibb a husvéti tojástörés hagyományos szokása és az enyedi tojások. A legények összeütik a kapott tojásokat s a melyiké épen marad, az a nyertes fél, azé lesz a másik is. A csalafintaság oda vezetett, hogy kemény anyagokból próbáltak tojást faragni s ha elég hű volt az utánzat, sikerült is a tréfa.

Benkő Ferencznek, a kitünő enyedi professzornak 1786-ban megjelent Magyar Mineralogiája (az első magyar ásványtan) 5-ik oldalán olvasom a következő sorokat a mészkő egyik fajtájáról:

„*d)* Tojás-kréta. *C. Schistosus Schieferkalkstein.* Enyeden, Déván, mellyből Tojásokat készitnek.“

Nyomára jártam e sorok pontos értelmének és megtudtam, hogy az, a mit Benkő tojás-krétának, a német név palásmésznek nevez, nem egyéb tufánál. Ismeretes dolog, hogy az újabb harmadkorban az első és második mediterrán közt hatalmas dacit-erupcziók voltak, a melyeknek eredménye Erdély több nagy hegytömege pl. a Hargita is. Ezen erupcziók hamurétege egész Közép-Erdélyt elborítva határt alkot a két mediterrán rétegei közt, s így Nagyenyeden is több helyen kibukkan a rétegfejek közt.

Ez a dacit-tufa az a „tojás-kréta“, a melyből valóban még nem régiben is faragtak husvéti tojást, a természetes tojás csalódásig hű utánzatait. Faragtak később fatojást is, a mely éppen úgy megállotta helyét — persze kellőképen bemeszelve — a tojástörésben, de ma már mindkettő kiment a divatból s nem is szerezhető meg.

A kalyiba.

Nemrégiben Herman Ottó hivta fel figyelmemet a Nagyenyed és Segesvár körül látható sövényfonású épitményekre, a melyeknek kerek kupolás formája szerinte már a római dák emlékeken felismerhető, tehát ősi lakása lehetett e vidék népeinek.

Kalyibáknak nevezik őket magyarul is, oláhul is. A legtöbbet a szőlőpásztor épiti eső és nap ellen. Letűzdel vagy húsz egyforma, jó öles karót körben, vagy ritkábban négyszögben s a közeiket befonja vesszővel, ajtónyilást hagy rajta, vagy külön ajtószárnyat eszkábál reá; végül rőzsével, náddal, vagy lombbal betetőzi „ügyesen“. A szorgalmasabbak két ember-

fekhelynek valót, sőt nagyobbat is építenek. Némelyik elrontja az elődjéét, csak hogy csinosabbat építhessen a helyébe. Olyan is akad, a melyiknek leásták a fundamentumát s belé rakják a tűzhelyet is, nem — mint mások — az ajtó elé. Ez talán a székelyföldi *aszaló lésza* rokonságát sejteti, a melynek gödörformán beásott fenekére tüzet raknak, hogy a fölé rakott sövénypolczokon megaszalódjék a szilva. Különben ez is olyan szabású építmény, mint a kerek kalyiba. A lésza névvel azonban Alsófehér megyében (oláhul liesza) sövénykarámokat értenek, a hová fejéskor a juhokat behajtják.

Erdély különböző vidékein pedig a kerek kalyiba formájára sokféle melléképület készül vesszőfonással. Találunk néha egyetlen sövénykerítésű udvaron csűrt, disznóólat, tyúkketreczet és borítót, meg jó szellős kukoriczakast ilyen sövényfonású oldalakkal. Ugyanígy készül a marhaistálló, sőt a gazda háza is, a mit aztán „behánynak" sárral, vagyis betapasztják. A kukoriczakas elliptikus alapon emelkedik s a tetején tölcséres a nyilása, vagy maga a kas is felfelé szélesedik. De a kerekded alapformához annyira ragaszkodnak, hogy Nyárádszereda mellett még vályogtégla házat is láttam, a mely sokoldalú volt, hogy már éppen kerek nem lehetett.

Sokfelé megfordulva meggyőződhettem arról is, hogy ez a sövényépítkezés az egész Mezőségre kiterjed s természetes okainál fogva e vidékre talán általán jellemzőnek is tekinthetjük.

Az újabb harmadkor egyhangú dombos agyagterülete ez a Mezőség, hol megfelelő kő az építkezésre nincs, de még fa is csak kevés, tehát drága. A nedves mélyedésekben azonban sok a fűz. Tehát önként érthető, hogy a kínálkozó anyagok éppen ezt az építkezésmódot teremtették meg.

Újabb keletű a kukoricza-kalyiba, a melynek három rekeszében nyáron a felső Maros-völgy híres dinnyetermelői laknak s tartják termésöket.

Dr. Sziládу Zoltán.

MAGYAR HÍMES TOJÁSOK.[1]

Az a szokás, hogy husvétkor hímes tojással ajándékozzák meg egymást a jó barátok, ismerősök, ősrégi s rendkivül elterjedt. A pogánykor tavaszi ünnepélyeiben gyökeredzik, meg volt az ókori népek legtöbbjénél, Kinában pl. már több mint 2000 éve ismeretes. Jelképes kifejezője volt annak az örömnek, a melyet az ember tavasz kezdetén a természet feltámadásán, újjászületésén érzett. Átvette a kereszténység is, mint a legtöbb olyan szokást, a mely a tanait elfogadott népek hagyományain alapult. Szimbolikus jelentése ekkor annyiban megváltozott, hogy ezentúl Krisztus feltámadásának jelképezője.

A hímes tojás készítésével kapcsolatos babonák jó része, mint sok más husvéti

[1] Az e czikkhez mellékelt két színes táblát a Múz. és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének szivességéből közöljük, mutatványúl a Főfelügyelőség részéről tervbe vett múzeumi kézikönyvek néprajzi kötetéből. A táblák átengedéseért hálás köszönetet mondunk.
Szerk.

III.

1

2

3

4

5

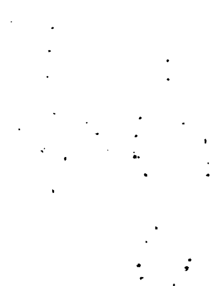

6

7

8

9

4

5

7

9

1

2

3

4

5

6

7

8

9

szokásunk ősrégi.[1] Az ókori népek mitoszában már szerepel a tojás. A Brahmavallásúak s az egiptomiak szerint is tojásból eredt a világ. A telet és nyarat jelképező Castor és Pollux Léda tojásából születtek. A szláv tavaszi ünnepélyen, a *letnice*-n, úgyszintén a hinduk, börmánok, perzsák, egiptomiak, a kinaiak tavaszi ünnepélyein tojásokat osztogattak. A piros tojás szokásának ősi voltáról lelet is tanuskodik. A németországi Worms mellett kőkoporsóban női csontváz mellett két piros tojást találtak. A koporsó kora, a mint az a benne lelt érmekből kitűnt, Kr. u. 320-ra tehető, a mi régi germán husvéti szokásra mutat.[2] Hogy tűz ne üssön ki a házban, régi szokás, hogy áldozócsütörtökön tojást hajítanak a háztetőn át s ott, a hol földre esik, elássák. Oroszországban piros tojást vetnek tűzvész alkalmával a lángokba; némely helyen az épülő ház falába tojást falaznak be, hogy az épületet a rossz szellemek s a varázslat ellen megvédje. Szerepel a husvéti „szentelt" tojás a betegségek gyógyításánál is, embernél, marhánál egyaránt.

1. á. Husvéti ág Czifferről (Pozsony m.).

Mindezeknek a szokásoknak és babonáknak jó része Magyarországon is, ismeretes. A legelterjedtebb nálunk mégis a *husvéthétfői locsolás*, a melynek eredete a majdnem minden népnél szokásos mosakodási szertartásokban keresendő, a melyek által az ember bűneitől megtisztul. Trencsénben, Zólyomban, Nógrádban, Pozsonyban és egynéhány más felvidéki megyében az öntözködés helyett *Jézus megvesszőztetése* járja. A legények t. i. nyírfasuhogókkal vagy fűzfavesszőkből font korbácscsal megveregetik a leányokat, hogy viszonzásul piros tojást kapjanak. A szokás jelentősége az, hogy a frissen vágott rügyező vessző, a mely a nedvektől, az erőtől duzzad, ezt az életerőt a megvesszőzöttnek átadja, úgy hogy az termékenynyé lesz.

Szerepel a piros tojás a fiatalság játékánál is; ez a *tojás-ticselés*, úgyszinte a göcseji *mátkázásnál*, a mikor az egykorú leányok és fiúk kölcsönösen kicserélik egymás tojásait, hogy utána egymást mátkának vagy komának szólíthassák. Ilyen mátkázás divik oláh fiatalságunknál is, a mely a kicserélt tojásokat nagy tisztelet-

[1] Ezeknek részletes leirását lásd: *Molnár* Viktor, *Husvéti tojások* cz. munkájában. Bpest 1890. — A háromszék-vármegyei husvéti népszokásokat leirta *Balázs* Márton: *A háromszék-vármegyei husvéti irott tojásokról és népszokásokról* cz. tanulmányában; megjelent a *Székely Nemzeti Múzeum Értesítőjében*. Sepsiszentgyörgy 1902.

[2] *Internationales Archiv für Ethnographie*. X. 1897. 213. l.

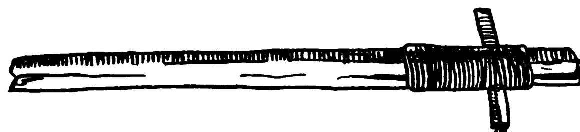
ben tartja, mint a testvéri kötelék zálogát. Ez a szokás nálunk a török korból maradt fenn és igen jelentékeny ünnep volt, mert a testvéri viszonyt a törökök hatalma ellen kötötték. Régebben ennek a viszonynak rendesen házasság volt a vége, ma már hanyatlik évről-évre. Az oláh *pománánál* és a husvét hétfőjéhez egy hétre eső *kis husvétkor* vagy *holtak hétfőjén* divó áldozati szertartásnál az elhúnyt rokon sírján bemutatott étel- és italnemüek között ott találjuk a piros tojást. Hasonló szokást ismernek szerbjeink. Vasmegye horvátajkú népénél ősi szokás divik, a mely szerint tiszteletük jeléül évenkint egy-egy husvéti tojást küldenek az előkelőbb családok tagjainak. A pozsonymegyei czifferi tót parasztasszonyok és leányok annak, kinek nagyrabecsülésüket ki akarják fejezni, *husvéti fát* visznek. Ilyen husvéti fának ágát ábrázolja az *1. ábra* (lelt. sz. 42,492. ajánd. *Palugyay* Hermin). Tojással, koszorúcskával, aranyozott dióval, papirkorsókkal és galambokkal van teleaggatva. A galamb teste kenyérbélből készült, papirosszárnyakkal és búbbal. Hasonló ehhez egy maros-tordamegyei szokás, a mikor a legények szeretőiknek kapujára, kútágasára, háza tetejére husvéti fát tűznek. Nagy tiszteletben tartják a piros tojást a rutének is. Kifújt tojást, a mely papirszárnyakkal és viaszkból készült madárfejjel van ellátva, a szent képek előtt a szobában felakasztanak, a mivel a Szentlelket jelképezik. Hasonlítanak ezek az 1. ábrán bemutatott husvéti faág galambjaihoz.

A mint az eddig röviden felsoroltakból is kitünik, a piros tojás vallásos jelentőségén kivül az egymás iránt való megtisztelés és megajándékozás tárgya, és a legszebb érzelmek tolmácsolója is. Ezért mindenki igyekezett azt külsőleg is minél szebbé és diszesebbé tenni. A tojásdíszítésnek valóságos művészete fejlődött ki. A festékek nagy részét még manapság is házilag állítja elő a nép különböző növényekből, a melyek nyáron át gyüjtetnek össze és szárittatnak meg. Ilyen házilag előállitható festőszerek a következők: *sárga* festéket ad a vadalmafa héja és levele, a zöld dióhéj, a hagymalevél főztje, a kökörcsin (Pulsatilla vulgaris), a szárított szúlfű vagy zsódina (Serratula tinctoria), a vizben megfőtt ebtej, az égerfahéj és bingolyó vagy székely nevén morgonda, a cserfahéjfőzet és a sáfrány. A dévai csángók a sárga festéket, a „sárgítót“ timsóval kevert tehénsavóból készitik. A vadkörte- és vadalmafa héjából keverten a *barna* festéket állítják elő, a bürökből *zöld*, a gubacsból *fekete* szint nyernek, úgyszintén ha morgondát kékkővel vegyesen főznek vagy fernambukfát (!) égerfahéjjal avagy rézgáliczczal. A szúlfű szén fölött megpörkölve timsó hozzáadásával *piros* szint szolgáltat, a lencsét (Astragalus) *kék* szin előállításához használják. Ezeken kivül a boltból beszerzett festőszerek közül a legnépszerűbb a berzseny- vagy börzsönyforgács, népies nevén piros forgács, mely a piros festéket szolgáltatja. Használják a különböző anilinfestékeket is. A fuxin, vagy a mint a nép nevezi fuxia, vízben pirosat, szeszben pedig zöldet ad, de a kék, illetőleg lilaszínt is ebből állítják elő.

A tojásirás ideje a nagyhét, magyar helyen különösen annak utolsó napja, a nagyszombat. A szerbek rendesen nagypénteken festik pirosra a tojást. A festéket, hogy a szinek tiszták legyenek, kizárólag erre a czélra szolgáló fazékban készitik s belé eczetet és timsót is tesznek, hogy a festés minél tartósabb legyen. Másutt, így Somogymegyében, a tojást nem a festékbe teszik, hanem a sellakban és spirituszban oldott festéket posztóval rádörgölik a tojásra.

A tojásdiszítésnek többféle módja van.

Legelterjedtebb *a tojás írása*, a mely viaszkkal történik. A viaszkot megolvasztják cserépedénykében, a melyet állandóan a tűznél tartanak. Ha megolvadt, akkor a *kandérral* (székelyeknél kandé, kandi, kandéj, kandérka, köszmicze,[1] a dévai csángóknál irókés, másutt gicze vagy gicza, kisicza) átviszik a tojás felületére. A kandér (*2. ábra*, lelt. sz. 34,306. Oloszka, Vasm. ajánd. *Király* Pal) tollszár vastagságú és nagyságú fácska, melynek egyik végét keresztül fúrják s belé vékony rézlemezből sodort csövet, közönségen a czipőfűző zsinór végéről leszedett pléhcsövecskét erősitenek, a melyen néha 1—3 szál sörtét húznak keresztül úgy, hogy azok a csövecskéből csak pár milliméternyire álljanak ki. A sörték arra valók, hogy a folyékony viaszkot a csőből egyenletesen bocsássák le s hogy így az eszköz az irásra alkalmassá váljék. Másutt a gicza vékony rézdrót, néhol pedig lúd- vagy tyúktollszárból csinálják, vagy orsónyél, hegyesített fadarab helyettesiti. A dévai csángók a viaszkba kevés kormot is kevernek, hogy jobban fogjon. Különös gondot kell arra forditani, hogy a tojás teljesen száraz és tiszta, főleg zsiros ne legyen, mert különben nem fog rajta a viaszk. Maga a

2. á. Tojásíró-kés.

tojásirás így történik : a giczával meritett viaszkot ráviszik a tojás felületére és megrajzolják vele az ékitményt, vagyis mindazokat a vonalakat, a melyeknek fehéreknek kell maradniok. Ezután beteszik a festékbe, pl. a sárgitóba és ebben megfőzik, hogy ha az irás a tojás nyers állapotában történt. Ha a festés száradni kezd, akkor megirják azokat a vonalakat, a melyek a diszítményben sárgák lesznek, a tojás pedig egy sötétebb festékbe kerül. Általános szabály, hogy a színezés mindig a világosabb festékben történjék előbb, és fokozatosan haladjon a sötétebb szinek felé. A tojás utóljára kerül a legsötétebb festékbe, az alapszinbe. Ha a tojáson az eredeti fehér színt akarjuk alapszínnek, akkor a már megfestett tojást savanyúkáposztalébe, eczetbe vagy megerjedt és megsavanyodott korpalébe teszszük, a mely azokon a helyeken, a hol viaszk nincs, a festéket feloldja. Miután a tojás a festékből kikerült, megtisztitják a viaszktól vagy úgy, hogy azt egy vászondarabbal ledörzsölik vagy pedig éles késsel levakarják. A megszáradt piros tojást végül zsiros rongygyal vagy szalonnahéjjal kifényesitik. Talán az irásos módhoz sorolhatjuk azt az eljárást is, a mikor a megfestett tojáson a mintákat választóvizzel kimaratják.

A mint azt már emlitettem, a tojásirás a legelterjedtebb diszítési mód és úgy látszik, hogy a legősibb. Faluhelyen általános és különösen hozzáértő öregasszonyok mivelik; ezzel szemben a karczolt tojások, a melyekről rögtön szó lesz, inkább a tudálékos parasztésznek vagy ügyes mesterembereknek produktumai. A néme-

[1] *Balázs* i. m. 38. l.

teknél, a kiknél a tojásdiszítés népi művészete pusztulóban van, irott vagy himes tojások már ritkábban fordulnak elő, náluk inkább a karczolás divik.

Karczolással készülnek a *vakart* vagy *kotort* tojások. Ezeket a megfestés után „politérozzák", vagyis rádörzsölnek bizonyos, olajjal elegyes port, a melyet a kereskedésben szereznek be. A diszítő motivumokat hegyes zsebkéssel, törött borotvával, reszelőnek árhegyfinomságúra kiköszörült végével, aczéltollal, szeggel karczolják vagy „kotorják" a tojásra.

Egyszerű módja a tojásdiszitésnek, a midőn a tojás felületét *levéllel burkolják be,* az egészet organtinba kötik és úgy helyezik a festékbe. A rózsa csipkés levelét vagy valamely szárnyas levelet (petrezselyem-, sárgarépa-, büröklevelet) használnak e czélra. Festés után a levél helye világosszinű marad, mintegy lenyomata jelenik meg a tojáson.

Találunk végül *kifestett* tojást is. Ilyeneket készítenek p. o. a telkibányai (Abaujm.) porczellángyár munkásai, a kik ecsettel festik a tojásra a tálakról kölcsönvett virágmotivumokat.

Miután már most röviden a piros tojás jelentőségével és készítésének technikájával megismerkedtünk, néhány szóban az *ornamentikájával* is óhajtok foglalkozni. *Molnár* idézett könyvében bőven ismerteti a tojásokat diszítő motivumokat — sajnos, hogy rajzok nélkül. Ezeket időközben az illustris szerző a Magy. Nemz. Múzeum Néprajzi Osztályának ajándékozta. Egy részüket, szám szerint 16 tojásrajzot, közli az *Uránia* czimű folyóirat.[1] Ezek a rajzok azonban rendszertelenül vannak összeválogatva, a lelőhelynek megnevezése nélkül. *Balázs* említett derék tanulmányában négy táblán a háromszék-vármegyei piros tojásokat mutatja be és diszítményeik népies nevét is közli. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya is immár közel harmadfélezer darabból álló piros tojás-gyüjteménynyel rendelkezik, a mely évről-évre szaporodik. Egy ekkora nagy gyűjtemény egyes példányain, a szinezés és ékítés sokféleségén eligazodni, bizonyára nem könnyű dolog. Azonban már az első pillantásra szembeötlik, hogy a tojásdiszítmények főbb vonásokban nagyon hasonlítanak azokhoz az ékítményekhez, a melyeket az illető nép háziiparczikkein találunk, tehát a hímzéseken — pl. ingvállakon, kézelőkön — a varrottasokon, a szőtteseken vagy az agyagipari készítményeken — tálakon, korsókon — a kályhaszemeken, a székely kapukon, vagy régi bútorokon. Azonkivül, hogy ha nagy általánosságban nézzük a dolgokat, azt fogjuk észrevenni, hogy speczialis, bizonyos nemzetekre jellemző motivumok talán nincsenek is; az ékítmények a geográfiai határvonalokon átszárnyalnak és az egyes népek diszítő modora közt bizonyos tranzfuzió mutatható ki. A magyar tojások diszítmenyeit megtaláljuk nemzetiségeinknél, sőt fellelhetők azok idegen földön is, így a morva, huczul, orosz tojásokon. Az eltérések, jobban mondva az egyes nemzetekre vagy felekezetekre jellemző sajátosságok, inkább a kivitelben és a szinezés mikéntjében mutathatók ki.

A III. táblán magyar himes tojásokat, a IV. táblán pedig nemzetiségeink készítményeit mutatjuk be és pedig az 1. német, a 2. és 3. tót, a 4. és 5. rutén, a 6. és 7. oláh, a 8. és 9. szerb.

A *magyar* piros tojások nem a legszebbek. Valószinű is, hogy a tojásirás

[1] II. évf. 1901. 4. sz.

nem magyar találmány, a tojások díszítését a szlávoktól tanulhattuk el. Erre mutat az a körülmény, hogy a tojásírás legszebb kifejlettségében nem a színmagyarság középpontjában, a Nagy Alföldön dívik, hanem inkább a periferiákon, a hol a magyarság más nemzetiségekkel érintkezik. Alig van alföldi tojás a gyűjteményünkben és a meglévő is, hacsak nem városból került, a lehető legprimitivebb. Ha azután a szorosabb értelemben vett magyarországi piros tojásokat az erdélyiekkel hasonlitjuk össze, utóbbiakat fogjuk szebbeknek itélni. Az erdélyi csángó-magyar és székely tojások a legszebbek. Ennek okát *Molnár* szerint abban kell keresnünk, hogy Erdély magyar népe iparosabb mint az anyaországé, másrészt pedig a természeti viszonyokra vezethető vissza ez a jelenség, tehát a környezet, a milieu hatásában rejlenék. Erdély hegyes-völgyes vidéke sokkal regényesebb, sokkal gazdagabb természeti szépségekben mint Magyarország, különösen az alföldi róna egyhangú tája, a mi sokkal termékenyitőbb volna a képzeletre és a művészi ösztön kifejlődésére is.[1] A mi a szinezést illeti, a magyar husvéti tojás rendesen piros — a magyar ember nem is hívja másképen mint piros tojásnak — fehér díszítéssel. Többszínűek különösen a székely tojások. A mi a díszítmény elrendezését illeti, az vagy egyenletesen történik a tojás egész felületén, a mint azt a *III. tábla 1. és 7. sz.* tojásán látjuk, vagy pedig az ornamentika a felület egyes markánsabb helyein a tojás búbja vagy öve mentén van kiválóan kiképezve. Ezt a szimmetrikus elrendezést a *III. tábla* többi tojása mutatja. Ha már most a díszítmény formáit tekintjük, úgy a magyar tojásokon ú. n. mértani, továbbá a természetből vett, tehát növényi és állati és misztikus motivumokat találhatunk. Emberalak ritka kivétel. Az *1. sz.* (lelt. sz. 42,024. Oltárcz, Zalam., ajánd. *Reinl* Paula) tojás felülete 8 részre van osztva. A vonalak keresztezési helyein úgy a tojás öve mentén, mint a két búbján a gereblyét találjuk alkalmazva mint díszítő elemet. Említettem, hogy a díszítő elemek általánosan el vannak terjedve nemcsak egy ország különböző vidékein, hanem más országokban is. Ezt a gereblyés motivum kapcsán mindjárt be is bizonyíthatom. Ugyanazt a mintát mutatja *Balázs* munkájában a II tábla 11. és a III. tábla 13. sz. tojása, a mi nemzetiségi táblánkon a 2. sz. tót tojás, előfordul bukovinai rutén,[2] galicziai lengyel,[3] délorosz[4] és huczul tojáson is.[5] *2. sz.* (lelt. sz. 41,953. F.-Lövő, Vasm., ajánd. *Hajas* Béla) tojásunkon a tiszta növényi ornamentika szimmetrikus elhelyezést nyert; levélfüzér osztja kétfelé a tojást s az így előállott tojásfeleken virágdíszt találunk. A *3. sz.* (lelt. sz. 42,166. Kis-Csány, Baranyam., ajánd. *Tóth* Pál) példány virágdíszében a szirmok csipkézettségéről a szegfűre lehet ismerni; a szirmok közeit leveles ágak töltik ki. A gazdasági életből vett motivummal találkozunk a *4. sz.* (lelt. sz. 42,630. Munkács környéke, ajánd. *dr. Jankovics* József) tojáson, a mely egy szalaggal és azt

[1] *Molnár*, i. m. 67, 68. l.

[2] *Kochanowski:* Ostereier in der Bukovina und in Galizien. Zeitschr. für österr. Volkskunde. V. 1899. 157. l. 13. ábra.

[3] *Wólski-Dowgird:* Pisanki. Wisła, IV. 1890. 219. l. 28. ábra.

[4] *Weissenberg* Über *südrussische Ostereier.* in den Verhandl. d. Berl. Ges. f. Anthrop., Ethnol. und Urgesch. 1894. (349.) l. 4. ábra.

[5] *Šoukhevyč:* Les Houzoules. Matériaux pour l'éthnologie ukraïno-ruthène. VII. 1904. 221. l. Az utolsó sorban az 5. tojás.

két oldalt kisérő hullámvonallal van két részre osztva; az így előállott két mezőben az ásóvas van elhelyezve. Ennek kerületét, meg a hullámvonal közeit is, pontozott motivum teszi élénkebbé. Az *5. és 6. sz.* tojások csángóktól valók. A gyöngyvirágos (*Molnár* Viktor rajza) a brassómegyei Hosszúfaluból, a *6. sz.* „szarvasbogárkás“ (*Szabó* Imre rajza) Déva-Csángótelepről. Itt tehát már állati motivummal van dolgunk; a szarvasbogár potroha, szárnyai, csápjai keresztformában vannak elhelyezve. A harántfekvőknek sem szárnya, sem csápja, mert kiképzésükre nem volt már hely. Nagyküküllőmegyéből való a *7. sz.* (*Molnár* Viktor rajza) négy mezőre osztott, cserleveles díszítésű. (Magyar tojásokra ez a levéldísz, meg az ákáczleveles különösen jellemző. A *8. és 9. sz.* székely példányok (lelt. sz. 42,359. és 42,385., ajánd. *Balázs* Márton) Kézdivásárhely vidékéről valók. Előbbi tiszta mértani díszitménynyel, a mely egyenletes elrendezésével és a színek harmónikus alkalmazásával mozaikszerű benyomást gyakorol. A nyolczágú vagy görög csillag van ismételten kiképezve. A virágdíszek közül a székelyek különösen kedvelik a tulipánt különféle alkalmazásban és a 9. rajzon bemutatott Crocust, sáfrányt. Valamennyi itt bemutatásra került magyar tojás, a 2. számút kivéve, a mely karczolt, írásos díszű.

Németjeink nem igen ismerik már a tojás népies diszítését. *Molnár* ezt előrehaladottabb kulturájuknak tudja be, a mi a képzelőtehetségnek és teremtményeinek háttérbe szorulásával jár.[1] A *IV. tábla 1. sz.* tojását bányász ember karczolta (lelt. sz. 41,971. Dobsina, Gömörm., ajánd. *Szontagh* Katalin). A diszitmény elrendezése nagyon szép, az egész felületet betöltő. A tojás közepén leveles ág vonul végig, felfelé és lefelé váltakozó virágokkal, két búbján pedig csillagdiszt találunk. Felírás is van rajta, a mi nagyon gyakori a német tojásokon. Így a szászok piros tojásai nincsenek is diszitve, hanem vagy bibliai mondással vagy emlékverssel vannak beírva.

Emlékversek gyakoriak a *tót* piros tojásokon is, a melyek különben szintén sokban közelállanak a német husvéti tojásokhoz. Mértani elemek és valódi népies motivumok — és ezekkel együtt az írásos eljárás — ritkábbak a művésziesen karczolt és szinezett példányokkal szemben. Írásos kivitelű a *2. sz.* (lelt. sz. 42,700. Lisó, Hontm., ajánd. *Versényi* Róza) a melyen maeandrikus hullámvonal osztja két mezőre a tojást, mindegyikben a görög kereszt kétféle szinezésben rajta nyugszik egy gereblyés keresztem. A másik csoportba tartozik a gyöngyvirágos *3. sz.*, a mely a Trencsénm. Zljechóból való (lelt. sz. 42,010., ajánd. *Krizsán* Antal).

A túlnyomóan mértani díszű *rutén* tojásokon kölönösen gyakori a piros, sárga és zöld szín. Harmónikus színgazdagságuk tekintetében a legszebbek közé tartoznak hazánkban. Motivumaik ugyanazok, a melyeket pompás szőtteseiken és fafaragványaikon találunk. A *4. és 5. sz.* Máramaros megyéből való (lelt. sz. 43,895., ajánd. *Petriscsák* István és 43,111., ajánd. *Székely* József). Előbbin a nyolcz részre beosztott tojásfelület egyes mezőit egy misztikus jel, a háromágú kereszt vagy triquetrum foglalja el, mindig kettős kivitelben, egy fehér, egy sárga. Utóbbin a fafaragásokról kölcsönvettnek látszó görög kereszt-motivum fordul elő.

Az *oláh* műizlés, a mely piros tojásaikon nyilvánul, hazánkban a legfinomabb,

[1] *Molnár*, i. m. 79. l.

mert ritka változatos színpompát fejt ki. A legellentétesebb színeket — pirosat, sárgát, kéket, lilát, feketét — mesterileg tudják harmonikusan összeolvasztani. A színezés puha tónusai jellemzik az oláh piros tojásokat. Akkor is, ha díszítményeiket kölcsön veszik, pl. a csángók filigrán ékítményeit, a színek lágyságáról rá lehet ismerni az oláh tojásokra. Így a piros szín nem olyan határozott piros, mint a csángó tojásokon, hanem inkább lilába hajló. Még egy jellemző dologra akadunk a színezésben, a mely, a mint azt később látni fogjuk, a szerb tojásokon közönséges. Ha ugyanis az alapszín fekete, akkor ennek egyhangúságát diszkrét módon alkalmazott piros pávaszemszerű foltok élénkítik, a melyek mintegy a rajz alatt fekszenek és azt jobban kiemelik. Túlnyomó az oláh tojásokon a virágdísz, csakhogy a virágok mind stilizáltak és színezésük a legkevesebb esetben felel meg a valóságnak. A virágdísz sokszor hasonlatos a tálakon, tányérokon előfordulóhoz; Szolnok-Dobokában gyakoriak a vonalas díszítésű tojások, a melyek a szőttesek technikájára emlékeztetnek. Gyakori továbbá az állat-, emberalak is. A *6. sz.* beszterczе-naszódm. tojás (*Molnár* Viktor rajza) motivumai valószinüleg oláh subáról vagy bekecsről vannak kölcsönözve, mert a kivitel megfelel a vastagszálú hímzések karakterének. Az oláh nemzeti szinnek alkalmazása is erre mutat. A *7. számún* (Fogarasm. *Molnár* Viktor rajza) a váltakozó mezőkben talán ujjszerű díszitményt és az ötágú csillag misztikus jelét, a pentagrammot találjuk.

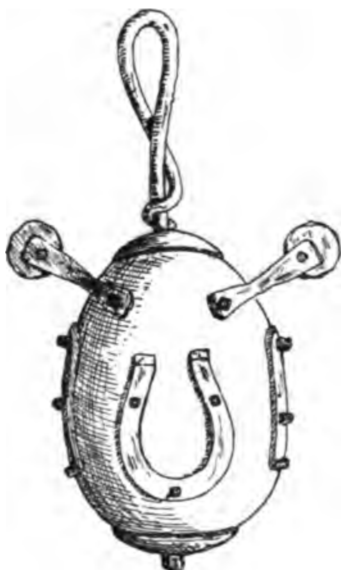
A *szerb* piros tojások díszítményei a legfantasztikusabbak. A díszítmény rendesen sem tisztán mértani, sem tisztán növényi elemekből van összealkotva, hanem a kettőnek egy sajátságos vegyüléke. Gyakoriak az állatalakok, a melyeknek stilizálása néha már annyira megy, hogy az eredeti alak alig ismerhető fel. Máskor az állatalakot növényi motivumokkal vegyesen alkalmazzák, pl. a madár szárnyai, farktollai levelekkel vannak kombinálva. Igen gyakori az emberalak is. Primitiv festésű tojások mellett találunk igen szép és színgazdag, azonban nem harmónikusan, hanem inkább rikítóan színgazdag példányokra. A piros, sárga és fekete szín a túlnyomó. Közönségesek az oláh tojásokról említett pávaszemszerű foltok is, pirosak, sárgák, csakhogy nincsenek olyan diszkrétül alkalmazva, hanem valósággal feltolakodnak, annyira élénkek és kirívók. Ilyen tarka a *8. sz.* (lelt. sz. 43,872. Szántova, Bács-Bodrogm., ajánd. a *Bács-Bodrogm. tört. társ. múzeuma)* tojás, a melyen egy misztikus motivumot, horgas a keresztet (a svasztikát) találjuk. A *9. sz.* szintén bácskai példány női alakot ábrázol (lelt. sz. 43,860. Zombor.).

Végül felemlítjük, hogy akadnak Magyarországon *vasalt*, ú. n. *szerencsetojások* is. Egy ilyent mutatunk be *3. ábránkon.* A barsm. Verebélyről való (lelt. sz. 18,397., ajánd. *Nécsey* István). A tojás tengelyén vasszeg halad keresztül, fehéren hagyott héjára pedig négy ónból készült patkó és két sarkantyú van igen elmés módon erősítve. Az ilyen tojást nálunk rendesen kovácsmesteremberek és czigányok készítik. Eredetükről bizonyosat mondani nem tudunk. Annyi tény, hogy manapság is előfordulnak Indiában, Palesztinában és Tuniszban, a hol a szemverés és más igézetek, varázslások elleni óvszerül szolgálnak. Gyűjteményünkben az ország több vidékéről akad ilyen tojás, a melyekkel talán egy más alkalommal fogunk foglalkozni.

Mint népies kincsesházunk legtöbb terméke, úgy a piros tojás, a népléleknek ez a szerény, de kedves produktuma is pusztul évről-évre. A haladó kor szelle-

mének áldozatul esik a husvéti tojások régi technikája, eredetisége és stilszerüsége. Az anilinfesték kiszorítja a házilag készített növényi festőanyagokat, a karczolás, választóvízzel való kimaratás a régi írásos eljárást és hátrányára meg változik a díszités is. Az ősi formák helyébe, a melyeket a tojásiró öntudatlanul rajzolt, úgy a mint azt apáitól látta, banális emlékversek, szívek, galambok, angyalok lépnek.

Beluleszko Sándor.

3. á. Megvasalt tojás. Verebély (Barsm.).

IGLÓI CSIZMADIÁK ÉS GOMBKÖTŐK.

Hazánk történetének nevezetes lapjai azok, melyeken a Szepesség krónikája van feljegyezve. Leginkább lakatlan erdőségek voltak azok a helyek, melyeken a letelepült szászok nagy szorgalommal virágzó városoknak vetették meg alapját még első királyaink alatt. Ipar és kereskedelem fejlődött a Szepességen az ő gondos, ügyes kezük után, a mely, ha kellett, a kardot is bátran forgatta. A nagy Csák Máté az ő fegyverük alatt bukott el.

Az ide letelepedett szászok 1271-ben V. István kegyelméből kapták az első privilegiumokat. Maga Igló városa, melynek czéheiről akarok ezúttal megemlékezni, 1298-ban Villa Nova néven említettik az okmányokban, közismert neve pedig a Neudorf volt. Az általános jólét és a béke napjai alatt felhalmozódott gazdagság oly fokú volt a Szepességen, hogy a husszita küzdelmek mindent megemésztő sanyarúságait is kiheverte. Igló 1358-ban lett szabad bányavárossá s kiváltságait 1435-ben Zsigmond erősitette meg. Pedig ekkor már csak névleg volt kiegészítő része a magyar koronának, mert 1413-ban Ulászló lengyel király 37,000 garas fejében a többi szepességi várossal együtt Iglót is zálogba vette. Ez a két országhoz való tartozás a Szepesség végleges felvirágzására vezetett. Önkormányzatuk maradt, s

úgy a magyar, mint a lengyel súlyos adók alól nagy részben mentesek. Ebben az időben Igló még a két felsőmagyarországi bányaváros között rangban a legutolsó.[1]

A lengyel uralom 360 évig tartott s közben sokszor végig csaptak a háborúskodások hullámai a Szepességen. A mohácsi vész utáni elerőtlenedés a Szepesség független helyzetét is megingatta, s 1593-tól kezdve a hatalmas Lubomirszkieknek, mint szepesi grófoknak, csaknem családi birtokaként szerepel. Ez időből az iglói csizmadiaczéh ládája egy katonai elbocsátót őrizett meg, melyet Theodorus herczeg 1702-ben Schuller Bálint részére állított ki. Az ő sokszor nagyon is nehéz kezük súlyát 1772-ig érezték, a mikor végre visszakerültek a magyar korona tényleges hatalma alá. A szerencsés körülmények folytán Igló már vezérszerephez jutott ekkorra, s a visszakebelezés örömére tartott ünnepségek az ő falai között folytak le. Az utolsó városból első lett, s a 16 város grófja itt ütötte fel székhelyét.

Igló aranykorából valók azok az emlékek, a melyekről ez alkalommal értekezhetni szerencsém van.

Ismereteink a magyar czéhekről még mindig hiányos és hézagosak. Az 1877 márcz. 1-iki ülésen a Történelmi Társulat Rómer Flóris vezetése alatt bizottságot küldött ki, a melynek feladata volt, összegyűjteni az országban még meglevő összes adatokat a czéhekről. E nagyfontosságú kezdeményezés Rómer inditványa alapján indult meg, melyben kifejtette a czéhek nagy művelődéstörténeti fontosságát. Aztán így folytatja: „Nagy fontosságot tulajdonítunk annak, hogy a czéhszabályokon kivül a czéhek autonomiájából folyó jegyzőkönyveikben foglalt czéhszabályzatokat is ismerjük, melyek a czéhek sajátos szokásaira, a czéhek területére, beléletére, szellemére kellő világot vetnek, s fölötte érdekes statisztikai adatokat nyújthatnak számadásaikból, birságaikból, az iparművek áruiból, a segédek béreiből stb."

„Érdekes lenne azonfelül megtudni, vajjon birnak-e még a czéhek cleuodiumaival: a czéh ládáival, pecsétjeivel, kancsóikkal, poharaikkal, zászlóikkal, meghivó tábláikkal stb. és hogy ezek milyen időből valók, van-e művészi becsük? ha pedig többé a czéhek vagy városok birtokában nincsenek, hová kerültek stb."

„Kedves adalékul szolgálnának a vándorkönyvek, a fölszabadító levelek; azon szertartások és körmenetek, melyekkel a ládát az új czéhmesterhez átvitték, és mikor szüntek meg ezek? továbbá volt-e szabad a legényeknek kitüntetésül fegyvert hordaniok? senkelt volt-e a czéh, vagyis a vándorlegényeknek járt-e a mesterektől ajándék? és milyen volt a czéhhez való tartozásukat igazoló beköszöntőnek tartalma?"

A tudományos mozgalomnak, mint annyi másnak, nem lett meg a kivánt eredménye. Rómer azt remélte, hogy az összehalmozódó adatokból rendszeres „oly munkával léphetnénk fel a világ előtt, mely biztos alapját vetné meg hazánk művelődéstörténetének, s mivel ilyen irányú szakmunkával nem birunk, hézagot pótolna irodalmunkban". A remélt adatok azonban nem kerültek össze s a nagyszabású mű helyett csak Szádeczky bocsátott közre évtizedek mulva egy kis terjedelmű munkát, a melyet bár önálló kritikával s a könnyebben fellelhető összes forrásokból merítve írt is meg tudós szerzője, csak körvonalakban megrajzolt képét

[1] Venczel: Magyar Bányászat Kritika. Tört. Tár. 98. l.

nyújtja a magyarországi czéhéletnek.[1] Maga Szádeczky is csak úttörőnek tekinti magát, s valóban, az ő műve csak a fundamentum, a melyre tovább kellene építeni. Neki, vagy valamely arra hivatott írónknak igazán sietni kellene, hogy megírja ezt a régen tervezett nagy művet, mielőtt elkallódnának végleg az országban szerte még fellelhető emlékek és adatok. A czéhládák legtöbbször az utolsó czéhmesterek tulajdonában maradtak, s ezen ládák tartalma az utódok alatt napról-napra rohamosan pusztul. S akkor késön lesz már arra gondolni, hogy igaz és színes képet adhasson bárki is, ha majd csak a levéltárakba és múzeumokba beszolgáltatott irományok állanak rendelkezésre.

1. á. Az iglói csizmadiaczéh behívó táblája.

Tavaly ugyane helyen a rozsnyói gombkötőczéhet ismertettem, ezúttal két iglói czéhről van némi mondani valóm.

A nemes csizmadiaczéh alapíttatásának évét nem ismerjük. Statutuma nem szól róla, s a legelső dátum a czéh történetéből a behívó táblára van felvésve: 1658. Ez a czéhjelvény egyike az e nembeliek között a legrégebbieknek. Két rézlemezből van összeerősítve, melyek egymást teljesen födik. Előlapja nyitott koronás czímerpaizst mutat, két oldalán foszlányokkal. A korona alatt kéz nyúlik ki, melynek rendeltetését a készítő mester érthetővé tenni nem tudta. A paizson sarkatlan magyar csizma van domborúra kiverve musta és egy bicske által környezve. „Klugheit und Liebe, Ein Festes Band, Sind Cron undZirde jedem Stand" véste még rá a művész. A behívó tábla hátlapját képező lemezre 1843-ban néhány mester kaparta rá nevét. A két lap elzárt csavarral van összeerősítve, s egy rézlánczróllóg, melynek egyik végét egy musta, a másikat egy dikics képezi. A tábla hossza 14 cm., szélessége 13 cm. Lásd 1. á. 2.

Bemutatom a czéh ezüst serlegét is, a mely 14 cm. magas. Az ivó rész belső átmérője 7 cm. s dúsan aranyozott. Fölirata egy sarkantyús csizma körül csoportosul, s egy babérkoszorúval van körítve. Jac. Schlontz, Paul Jungfer, Samuel Heitsch Anno 1801. Lásd 2. á.

Valamikor a mester gyűléseken használták azt a lóczát is, mely mint ethnogra-

[1] Dr. Szádeczky L. A czéhek története Magyarországon.

phiailag is érdekes darab, a legutóbbi országos kiállításon is magára vonta a figyelmet. Tölgyfából készült, s ülésen a magyar czímer van világossárga fából berakva, alatta az 1704 évszámmal. A parasztos, rézsutosan betett lábaknak fúrási helyei, melyek az ülőlapon különben látszanának, szintén berakott munkával vannak befödve, magyaros stílű rózsákkal. Az ülődeszkát a hátlappal három közdeszka köti össze, a középsőn csizmát, oldalt bicskét és mustát ábrázoló betéttel. Magán a hátlapon bevésett betűkkel ez áll írva: „Újította Abonyi Pál atyamester 1848“. Az egész lócza hossza 220 cm. magassága 90 cm. Lásd 3. á.

A láda, a mely nem a czéhláda lehetett, hanem a Bruderschafté, melyben a legényekre vonatkozó irományok és klenodiumok őriztettek, egészen egyszerű, puhafából csinálva, s sötétbarnára festett oldalait sem évszám sem alakzatok nem élénkitik. Maga a láda tartalma is kevés, szegényes. Az irományok elkallódtak, s csak a szabályzatok maradtak meg közülök. Jelvény lehetett az a két valamikor ezüsttel futtatott vasszerszámocska is, melyek a láda fenekén feküdtek. Az egyik közönséges vágó, szabó bicske, a másik pedig bőrvékonyitásra, lapasztásra alkalmas. Lásd 1. á. *1.* és *3.* sz.

2. á. Az iglói csizmadiaczéh ezüst serlege.

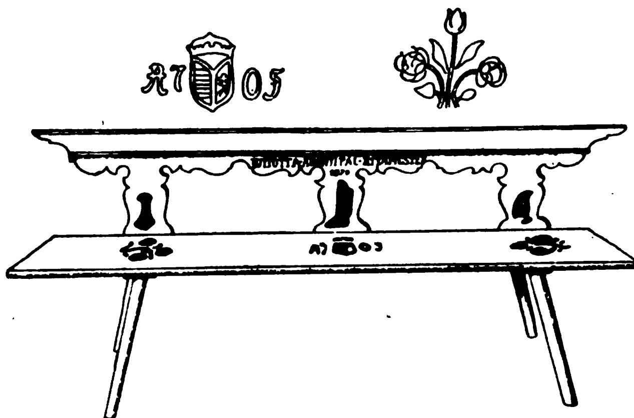
Legérdekesebb reliquiák azok a kis csizmácskák, melyeket a felszabadult legények csináltak emlékül vándorlásra kelésük előtt a czéhnek, s a melyekre idegenben is hivatkozhattak, ha onnét valamelyik legénytárs az ő hajdani tanulóhelye felé venné az útját. Nézd meg azt a csizmát, azt én csináltam!

A 4. á. *4.* számú csizma vörös szattyán (juh) bőrből készült. Talpa fordított vagy egyszerű varrott, vagyis magát a talpat varrták össze visszájáról a felbőrrel, aztán megáztatva, az egész csizmát kifordították. Ma már a csizmakészítés ily módja csak nagyon kevés helyen használatos. Sarka bevarott, vagyis külön bőrrel van beborítva. Szára oldalt varrott, s úgy itt, mint a fejbőrön egy ritka neme a díszesebb elkészítésnek a fogas varrás van alkalmazva. A felbőr a torokban ránczokba szedett, a mely módon már szintén ritkán csinálják a csizmát. A szár felül ezüst zsinórral szegett, elül galambkosárral. Nem jól szabott kaptafa tölti ki a csizma belsejét, melynek hátulsó része és a kulcsa még csak bele illő volna, első része azonban nem éri végig a csizma fejét.

A 4. á. *2.* számú csizma fekete szattyánból való, talpa fordított vagy szimpla varrott, sarka sárgabőrrel bevarrt. Szára színre toldott, vagyis akképen készült, mint ma is csinálódnak a vízhatlan csizmák. Az összevarrandó bőrök széleit illesztik össze, s a bőrök félvastagságába szúrva színt színhez öltenek. Torka szintén ránczokra rakott.

A 4. á. *1.* számú fekete kordován (kecske) bőrből készült csizma szintén

ránczos torkú, s rámára csinált. Régebben a drága, nehezen hozzájutható lábbelit képezte a rámás, mint azt a népdalban megnyilatkozó naiv kivánság is kifejezi: De szeretnék rámás csizmát viselni. A ráma vastag bőrből készült kis ujjnyi széles szíjj, a mely a már színre fordított fejre varródik rá, miután a talphoz varrandó része a fejbőrnek bicskével nyesegetve, tapasztva és mustával szétütögetve megkoczolva felényire vékonyíttatott. Ez a ráma aztán talpbéllel less kitöltve s végül a talp a széleken kiálló rámához varrva. Sarka rakott, vagyis a rétegesen felrakott sarokbőrök simíttattak ráspoly és éles üveggel a kellő formára. Szárán a szárbőrök között vóczolás, vagyis bőrszijj eresztés van. Sarka faszögekkel ékes, melyet, miután sárga gyökér levével lettek bekenve s csiszolva szép világos színnel ütnek el a bőr megbarnult színétől. Ez az aprólékos eljárás azelőtt a külső csin megadásához tartozott.

3. á. Az iglói csizmadiaczéh lóczája.

A 4. á. *3.* számú csizma a legkésőbbi korra nézve a többi között, s a szakértőket szépségével teljesen elragadja. Anyaga nem barkás vörös szattyán, szára rövid, mint az igazi úri csizmának kellett lenni. Sarka nincs, a mint azt a divat megkivánta, bár ily lábbeliben, a hol a sarok nem könnyíti meg a gerincz ütődést felfogó munkáját, a járás nehezebb és kevésbbé rugalmas. Talpa körül rámás, s azon lyukak helyét, melyeket a rámába foglalás alatt a szögek ütöttek, az ügyes legény galambszem és csillagnak nevezett díszítéssel födte el. Torka a csizmának nem ránczos, hanem ványolt, a mely eljárás a kivánt alakra kifaragott ványoló fán akként történik, hogy a megnedvesített bőr fával, vagy üveggel addig simíttattik, míg felveszi a kellő formát, s az, miután a ványoló fán megszárad, azt meg is tartja. Előnye ezen eljárásnak az, hogy a csizma szára nem hajlik hátra, s a torok nem megy ki formájából, ha lábon vagy kaptafán nincs is.

A jegyzőkönyvek és szabályzatok mindenikének német a nyelve. A szepesi németek szabadalomleveleiből különben mindenütt kivilágלik, hogy elhagyott honosaikkal szoros közlekedésben maradtak, még papjaikat is többnyire Németországból hozták.[1] Magyar szó elvétve szintén feltalálható, mint Társpohár, Próbahét stb. a jegyzőkönyvekben, mig tót nyelven szintén bekerült néhány bejegyzés.

[1] Horváth: Ipar és kereskedelem története Magyarországon. 47. l.

1759 szept. 21-én kelt a szabályzatoknak összeirása, azonban itt már hivatkozás van az 1658-iki articulusokra, melyek ezúttal csak megújíttattak. Ugyanezen szabályzatok 1806-ban ismét megerősíttettek, mint azt egy utóirat bizonyítja. A jegyzőkönyv nem a czéharticulusoknak foglalatja, hanem a legények társulatáé, a mint a táblán levő felirat is bizonyítja: 1658 Bruderschaft Articell 1754. A könyvről sárga és kék zsinórokon lefüggő fapecséttartóban a viasznak csak igen csekély nyoma látható ma már. E szabályzatok annál inkább érdekesek, mert egészen speczialisoknak tekinthetők, s nem egy elfogadott sablónra készültek.

A legény czéhtagok jogai és kötelességei 6 pontban soroltatnak fel. Magának a szabályzatnak bevezetése hosszú vallásos elmélkedés, s a legelső articulus is arra vonatkozik, miként kell magukat a czéhbelieknek az istentisztelet alatt visel-

1. 2 3. 4.

4. á. Az iglói csizmadialegények remekei.

niök. Szigorú büntetés van kiszabva azokra, a kik ok nélkül elmaradnak az istentiszteletről és azokra is, a kik nem kellő áhítattal imádkozzák végig. A büntetéseket a czéheknél általában viaszban rótták ki, a Szepességen pedig annál inkább, mert hisz ez itt éppen fontos kereskedelmi czikket képezett. Egy-egy font viasz 8 denárral volt megváltható. A ki elmarad miséről 3 fontot fizet, a ki csak a vecsernyét mulasztja el egy font árán menekül. Ugyanennyi a büntetése annak is, a ki késön érkezik a templomba, vagy illetlenül viseli magát az istentisztelet alatt. Elszunnyadni is csak egy font árán lehet. Már a csacsogó csak két fontot köteles adni azzal együtt, a ki fönt felejti kalapját az istenházában, vagy időközben ok nélkül kimegy onnét.

A második articulus a legényeknek a vándorlására vonatkozik. Az ilyennek első kötelessége legyen magát Igló szabad bányaváros czéhénél bemutatni, s egy napig dolgozni a Herbrichts Vaternél, hogy ez lássa az idegen képességeit. A czéhmester mellett, minden tisztújításkor választottak az ifjabb mesterek közül egy Herbrichts Vatert is, a ki a magyar czéheknél levő atyamesterrel azonos, s a legények fölött való felügyeleti jog némileg ugyanazon mértékben illeet meg, mint a mesterek fölött a czéhmestert, nem csorbíthatva természetesen ennek főfelügyeleti jogát. A legények ládája az ő lakásán volt, a Bruderschaft ügyeiben intézkedett, s az idegen legények elhelyezéséről gondoskodott a legények közül választott Altgesell

(öreglegény, dékánynyal) együtt, a ki rendszerint a jegyzőkönyvek vezetője is volt. Miután az idegen vándorló legény az összes mestereket végig látogatta a Herbrichts Váter elszegődtette őt valamelyik mesternél, a kinek éppen legényre volt szüksége. Itt két heti próbaidőn keresztül szokott egymáshoz legény és mester. A munkába álló „regardból" egy kis áldomást fizet. A napi munka két pár csizma szárral, vagy négy pár szár. Kis csizmákból két párt lehetett elkészíteni zsinórozva, hiba nélkül, készen. Hogy papucsot, botost és más effélét mennyit csináljon meg a legény, azt nem is kell megállapítani, azt tudhatja mindenki, hogy saját és mestere szégyene nélkül mennyit készíthet el belőlük. A vándorló legény éppen úgy köteles vásárra menni, s ott hűséges sáfárnak lenni, mint a már megtelepedett. Viszont a mester sem ronthatja a vándorló hírét azzal, hogy kicserélje az általa készített jó munkát valamely más silányabbal, ha 4 font viasz büntetést fizetni nem akart. Hogy pedig az újonnan jött legény kötelezettségeivel tisztában lehessen, 36 dénár lefizetése mellett tartsa első kötelességének az articulusok áttanulmányozását. Mesterlegénynek, ha nem tartva meg az illő tiszteletet, mesterét, vagy a mesternét gúnynévvel illeti 1 forint a büntetése, a ki pedig egy másik mesternek legényét lebeszéli, ugyanennyit fizet. Nagy ünnepek és az éves vásárok előtt négy héttel senki sem kaphatott a legények közül szabadságot.

A harmadik articulus szerint évenként a legények társulásának újra kell alakulni, s évnegyedenként a czéhben való pontosabb rend fentartására Altgesellek vagy dekanok választandók, a kiknek ugyan semmi megkülönböztetett tisztelet vagy engedelmesség nem jár, de a kik ellenkeztek velök, 3 font viasz büntetést fizettek az évnegyedes biráskodás alkalmával; a ki velök erőszakoskodott 1 frt. 20 dénárra, a ki gyalázta őket 1 forintra büntetődött. Ezeknek a dekanoknak kötelessége volt a gyülésbe behivó táblát kiküldeni a czéhtagokhoz, s az, a ki valami okból ezt a táblát nem továbbította, 48 dénárral bűnhődött. Ugyancsak a dekánnak kellett felelni arról, hogy a legények munkában és otthon legyenek, s az a mester, a ki nem jelentette neki, ha valamelyiket elutaztatta, az 1 frt. büntetést fizet. A becsület fölött szigorúan őrködött a czéh, s erkölcsi kötelességévé tétetett mindenik legénynek, hogy megtámadott jó hírnevét 14 nap alatt keresse ki újra. Az enyhítő körülmények figyelembe vételével azonban a becsületsértőt csak 90 dénár büntetés érte. A tettleg bántalmazót már 1 frt. birság sujtotta. Ma a párbajsegédség kötelező, akkor a leánykérést nem utasíthatta senki vissza. A ki ily bizalmas útjában valakinek megtagadta a kiséretet, 1 font viasz letevésére legyen készen. Négy font a büntetése annak, a ki tudva hamis jelentést tesz a czéhnek, ugyanennyivel sujtják azt, a ki akár otthon, akár az utczán illetlenül viseli magát, s a kellő méltóság fentarthatása végett 1 font büntetés terhe alatt még a műhelyben sem volt szabad mezitelen lábbal ülni a legénynek. A ki 6 óra előtt már bolondul futkozott az utczán, vagy kalapját otthon hagyta, botját magával vinni elfeledte, vagy övét nem tette föl, vagy más hasonló módon keltett kínos feltűnést, 2—2 font büntetést bizonyára megérdemelt. Verekedésért csak 1 fontot fizetett a bűnös, de a ki tánczol, kártyázik, kuglit vagy más haszontalan játékot űz, az 4 fontig lett büntetve, éppen úgy, mint a ki a tanácskozásokban előforduló titkokat kibeszélte. A ki az évnegyedes törvénykezés ilyetén itéletével megelégedve nem volt, appellálhatott a nagygyüléshez, de csak ha igaz sérelem esett rajta. Az bizonyára nem

számíthatott rá, hogy leszállítják 1 fontnyi büntetését, a ki bárha feledékenységből is a testvérpohárt nem ürítette ki, illetőleg árát nem fizette ki a Bruderschaftba való belépésekor, vagy a ki tékozolva költötte pénzét, a minek büntetése 4 font viasz volt.

A negyedik articulus a tanonczok felszabadításáról intézkedik. E szerint 3 évi inaskodás után, ha jó kitanul és a czéh felszabadítja, megmossa a lábát, megnyiratja a haját, 60 dénár fürdőpénzt lefizet, meghallgatja 36 dénár árán az articulusokat, társpoharat ürít a legényekkel, és miután Isten segítségével lett szabad, neki hálát ad, megköszöni a jóindulatot a Bruderschaftnak, s fogadalmat tesz, hogy erre a jóindulatra ezután is méltó lesz. Már csak 2 birodalmi tallért kell lefizetnie a társládába, s a tegnapi alacsony sorsban levő gyermek ma már jogokkal bíró legénynyé vedlett.

Mert az ötödik articulus szerint a legény már sok és kiváló joggal bír. Ha megbetegszik, gazdája 14 napon keresztül ágyat tartozik neki adni és ápolni őt; ha pedig betegsége hosszabban nyúlana el, a közös kassza viseli a szükséges költségeket érte, s éjjeli gondozóul 2—2 legény volt felváltva ápolóul kirendelve melléje. Ha meggyógyult, az így érte kiadott pénzt a kasszának megtéríteni tartozik, ha pedig meghal és utána pénz nem marad, kárpótlásul ruháját tarthatta vissza a megkárosodott czéh. A mint hogy az ő esetleges temetésére is tartoznak kivonulni társai, úgy neki is gondja legyen, hogy mester, mesterné, vagy ezek gyermekeinek koporsóját kikísérje, mert 4 tallér büntetést fizet az erre nem gondoló. Éppen olyan szigorú ez a birságolás, mint azé, a ki a hétfőt henyéléssel akarja eltölteni.

A hatodik articulus a gazda és a legény egymás közötti viszonyát szabályozza. Kölcsönösen hat hónap a megállapított idő, a melynél előbb sem a gazda nem bocsáthatja el legényét alapos ok nélkül, sem a legény nem állhat más helyre. Ezt az alapos okot, ha szükség van rá, vizsgálat után a czéh állapítja meg.

Az iglói csizmadiaczéhnek sem jegyző-, sem számadás-könyvei nem maradtak, s így beléletéről semmi adatunk nincsen.

*

A város egy másik virágzó czéhének, a nemes gombkötőczéhnek azonban viszont éppen ezen leveles ládája maradt meg, egy füst alatt tehát ennek ismertetem működését.

Arról, hogy az iglói gombkötők mely évben alakultak czéhhé, pontos feljegyzésünk hiányzik. Van azonban egy diszesen írott és kötött Statutum könyv, melyben meg van írva, hogy Igló és Kirchdrauf (Szepes-Váralja) czéheinek képviselői 1692 évben megjelentek Leutschaun (Lőcsén), s az ottani czéhtől kértek czéhszabályzatot. A városi tanács hiteles formában adta ki nekik az articulusokat, s mint a lőcsei főczéhtől átvetteket, 1693 jan. 13-án a szepesi gróf ezen szabályokat hitelesíti és elfogadottaknak jelenti ki. Ugyanezen évből egy közhasználatra szánt másolat is van a czéhládában, a tiszteletreméltó Krell Mihály első czéhmester, Csepcsinyi András, Polz Jónás idb., Polz Jónás ifj., Wajser Márton mesterek idejéből. Ezek voltak tehát az alapító mesterek. Az 1693-ban keltezett statutumra Igló város viaszpecsétje is reá van ütve. A két könyv szövege szóról-szóra megegyez egymással. E német nyelven írott statutumok jó magyarsággal lefordítva,

„vitézlő Vitalis János Lőcse város főbirája hírével és engedelméből“ szintén meg van a czéhiromanyok között az 1692-ik évből, ellátva a lőcsei gombkötőczéh pecsétjével.

Az első articulus az iránt intézkedik, hogy karácsony után szabad akarat szerint czéhmesterválasztás tartassék.

A második a városbirákról emlékszik meg, a kiknek megválasztatásuk után egy becsületes ajándék adandó a czéh részéről.

A harmadik szabály rendelkezése szerint a czéhbe lépni akaró mutassa fel születési bizonyítványát és tanuló levelét, hogy a mesterséget czéhes helyen tanulta. Mesterré levés előtt pedig kérjen kiki engedélyt a remek csinálásra, mely 24 dénár és 2 pint bor letevésére kötelezi a legényt. A remek: 12 pár virágos koczkás gomb, arany vagy ezüst és selyemből csinálva, magyar módon. Ha műlátáskor nem állja ki a kritikát a remek, 24 font viasz büntetés sujtja a kontárt, minden fontot 12 dénárral számítva.

A negyedik az elfogadott remek utáni ebédet tetszés szerinti három tál ételben szabja meg, két pint borral és két forint ráadással. Különös, hogy itt van kiszabva a legfiatalabb mester kötelességévé a halottvivés is a sírig, együtt az asztalnál való felszolgálási kötelezettséggel.

A mesterebéd, a remekcsinálástól egy évre, az ötödik articulus szerint a következő fogásokból állott: első étel 2 kappan, vagy tyúk vízben főzve levesnek, második töltött malacz, 1 kappan, 4 töltött tyúk, 8 font disznó, 8 font borjú, 8 font marhapecsenye, 1 nyúl hátulsó része; harmadik étel káposzta hússal; negyedik rizs tejben czimettel. Végül olyan gyümölcs, a milyennek éppen érésideje van és két forint ára bor. A lakomát fejezze be az új mester egy pint borral való felköszöntéssel. Az ebéd értéke 12 forint volt, a mily összegben meg is lehetett váltani, s a mesterek önmaguknak csinálták meg a lakomát.

A hatodik articulus kitiltja az idegen árúst a városból, s ha valamelyiknek portékája elkoboztatnék, a czéh magának az érték $^1/_3$-át követelte, a többit a tanács kapta meg.

Akár szegény, akár gazdag volt a gombkötőmester, csak két inast tarthatott egyszerre. A tanoncz pedig csak zsinórt kössön, vagy selymet fonjon, így rendezi a hetedik szabály, s még a büntetést is kiszabja az ez ellen vétőre, 12 font viaszban.

A nyolczadik articulus a beszegődés módozatait állapítja meg. A leendő tanonczot rokona, vagy oly más tiszteletreméltó polgár vezesse a czéhbe, a ki származásáról tanuskodhat, vagy pedig mutassa elő keresztlevelét. Két becsületes polgár vállaljon kezességet minden inasért, hogy a háromesztendős tanonczidejét becsülettel ki fogja állani. Ha megszökik mégis, de három nap alatt vissza jön, 1 forint büntetéssel visszaveszik, ha egy év leforgása alatt bánja meg tettét, éppen úgy kell újra szegődnie és a taksákat lefizetnie, mintha először lépne a czéhmester elé, ha pedig nem tér vissza többé mesteréhez, a kezesek jótállási pénze a czéhkasszába folyik be. A felvétel napján az inas 5 forint 48 dénárt fizet a társládába és 2 pint bort ad a legényeknek, és a beállás emlékére két ebéd dukál a czéhnek. Egyet a tanoncz, egyet a felfogadó mester adott. Mind a kettő 2 tál ételből és 2 pint borból állott. Ezen szegényebb lakomák pénzben is meg voltak válthatók. Az inas 3 forintot, a mester $1^1/_2$ forintot fizetett érte.

Czéhbeli mesternek özvegye különös gondozásban részesült. Férjének műhelyét megtarthatta, s a czéh erkölcsi kötelessége volt, hogy az asszony anyagi boldogulását elősegítse. Nem kivántak töle mást, csak hogy jó munkát vigyen a piaczra, a mellyel szégyent ne hozzon mesterségére, s míg ez irányban szigorúan ellenőrizték, addig gondoskodtak róla, hogy tanult munkás hiányában ne legyen. Ha idején legény jött a városba, először az özvegyeknek az ő ügyességét ajánlották fel, s csak ha ezeknél nem volt reá szükség, állhatott be más mesterhez. Inast fogadni azonban nem volt szabad az özvegynek, a kinek műhelyét is fel kellett oszlatni, ha nem gombkötőmesternek nyújtja újra kezét. Portékáit pedig kobozzák el az ilyennek, ha mégis elárusitáson kapnák — rendeli a kilenczedik articulus.

Czéhbeli mesternek — a tizedik pont szerint — csak otthon, vagy oly helyen szabad dolgozni, a hol rendes czéh van, ha ez ellen vét, vagy egy év és három napig bárhol, bármi okból távol van, s nem igazolja magát, éppen úgy kellett a czéhbe való felvételért instálni, mint legénykorában, újra fizetve a „czéh igazságát" is.

A tizenegyedik articulus a himpellérek betolakodását igyekszik megakadályozni. Himpellér (Humpet) volt mindenki, a ki nem a szokásos úton tanulta a mesterséget, s így nem volt bevezetve a czéhtagok közé. Az ilyenek czéhbeli helyeken árukat nem árulhattak, általuk készített portékát még a rendes mester sem tarthatott műhelyében. Hogy ily nemű visszaélés a czéh kárára ne történhessen, évnegyedenként rendes vizsgálat tartandó a mesterek műhelyeiben, s a nem a város területén, vagy himpellér csinálta portékát elkobozták.

A tizenkettedik pont a mesterek fiainak könnyíti meg a mesterségtanulást, a mennyiben a mindenkor fizetendő takszáknak csak a felét fizették, fél idő alatt felszabadultak, csupán egy ebédet adnak a drága mesterebédek közül, s minden más kötelezettségek alól mentesek. Ugyanily előnyökben részesül, a ki a mester leányát veszi el feleségül.

Arra, a ki mástól legényt csal el, 12 font viasz büntetést szab ki a tizenharmadik articulus, a legény vándorlási idejét pedig legalább $^1/_4$ évben szabja meg.

A czéhgyűlésekre nézve úgy intézkedik a következő articulus, hogy azok minden hónapban megtartandók, s a ki a tagok közül a behívó tábla előmutatására igazolatlanul elmarad, ha mester 2 font, ha legény 1 font viaszt fizet.

Hogy békesség legyen a nemes czéhben, először megintésben, aztán 4 font büntetésben részesül az a mester — a 15-dik pont szerint —, a ki egy társát szidta vagy gúnyolta. Ha legény teszi ezt, 1 font viasz a büntetése.

A tizenhatodik pont két font viaszban marasztalja el a mestert, egy fontban a legényt, a ki ebéd alkalmával a czéhmestert nem becsüli meg illőképen.

A 17-ik articulusban az idegen legényekre nézve történik intézkedés. Az ilyen, a legények atyjánál a „Herbergsvaternél" köteles jelentkezni, a ki őt elszállásolja és munkába állásáról gondoskodik. Két hétig joga van a legényt magánál tartani, hogy képességeiről meggyőződhessék. Aztán beszegődteti valamelyik legényszűkében levő mesterhez, tekintettel első sorban az özvegyre. A melyik legény szabadságot akar, 14 nappal előbb jelentse be mesterének. Ha a vásáron nem hűségesen árul 4 font viaszt fizet. Minden legény 12 dénárt tesz be a czéhládába, a ki idegen helyen szabadulva Iglóra érkezik.

A legfiatalabb mester, a míg pénzbeli kötelezettségeit le nem rótta, nem szabadíthatott fel sem inast, sem legényt nem fogadhatott műhelyébe. Egy év és három nap alatt meg is kellett házasodnia.

Az előbbi 18-ik paragrafus után következő a legények fizetése iránt akként intézkedik, hogy a felszabadult legény az első félévben 20 dénár, aztán 40 dénár heti bért kapjon. A melyik mester hamisan kereskedik, 10 font viasz büntetést fizessen botlásáért.

A 20-ik pont azon mesterre ró ki 10 font viasz büntetést, a ki már egy, a czéhben elintézett ügyet újra felkavar, vagy az ott megvitatott titkokat kibeszéli.

Megint a himpellérek iránti mélységes gyülölet szól a 21-ik articulusból, mely szerint ha egy rendesen felszabadult idegen legény érkezik oly helyről, hol ő 14 napnál tovább dolgozott himpellérek között, négy font viasz büntetést fizet. Ha Iglón tanult legény volt azon időn túl ilyen megvetett zúgmesteremberek társaságában, s megint vissza megy tanulóhelyére, annyi 10 font viaszt ad a czéhnek, a hányszor elkövette azt a nem becsületes mesteremberhez méltó tettet.

A melyik tanoncz felszabadul, két tál ételt adjon és 2 pint bort — hagyja meg a 22-ik articulus.

A 23-ik pont szerint a melyik mester akár maga dolgozik, akár dolgoztat, olyan ünnepnapon reggel 10 óra után, a mely napon egy predikáczió van, hat font viaszra büntettetik. Ha pedig valamelyik legény beleegyezik a mestere kivánságába, az azon időn túl való dolgozást illetőleg, négy font viasz a büntetése. Két predikácziós nagy ünnepen, egész nap szünetelni kell a munkának. Viszont az olyan legény, a ki nem ünnepnapon ünnepet csinál magának, a hányszor teszi, annyi két font viaszt fizet.

Ha a czéhmester temetésre küldi a behívó jegyet, minden mester egy font viasz terhe alatt köteles megjelenni. Ha a halott mester házánál van, a legények is csak $^1/_2$ font fizetése mellett mulaszthatják el a megjelenést. A czéh azonban a halottért való imádkozásért és kiséretért 25 dénárt kérhet magának.

A 26-ik articulus megszabja, hogy az olyan legény, a ki himpellérnél tanult és különben megfelel, másfélévi szakadatlan tanulás után lesz szabad, miután ő 3 forintot, mestere $1^1/_2$ forintot lefizetett.

A legutolsó paragrafus kötelességévé teszi végül a czéhnek, hogy évnegyedes üléseket (Quartal) tartson, mint a többi czéh. A legénytársaság (Bruderschaft) az isteni szolgálathoz pedig évenként 2 font viasszal járuljon.

A czéh számára Mária Terézia 1777 aug. 13-án új szabályzatot adott. Ennek első pontja az isteni tiszteletek pontos látogatásáról intézkedik s meghagyja a czéhnek, hogy saját költségén egy zászlót szerezve be, s a plebánia templomban őrizve, az alatt az úrnapi körmeneten valláskülönbség nélkül minden czéhtag jelenjen meg. Mester két font fehér vagy sárga viasz büntetéssel vonhatta csak ki magát e rendelkezés alól, legény egy fontot fizetett. Kántorböjtökön és a védszent napján mondandó misén is ott kellett lenni mindnyájuknak, még a tanonczoknak is, mester egy, legény $^1/_2$, inas $^1/_4$ font viasz büntetés terhe alatt.

A második czikkely az évnegyedes gyülések szigorú betartását írja elő, s kötelességévé teszi a tagoknak, hogy nemcsak ezeken, de a körülmények kivánta rendkivüli gyüléseken is megjelenjenek, hogy a titoktartás kötelezettsége nélkül

megbeszélhessék a kézművesügyeket. Mester, a ki ok nélkül nem jelennék meg a gyülésen, 50, legény pedig 25 dénárra terjedhető büntetést fizetett. Rendkivüli gyülést bármely mester vagy legény összehívathatott 85, illetőleg 40 dénár lefizetése mellett.

A választásnak a harmadik pont szerint akként kellett történni, hogy a tényleges czéhmester az évforduló napjára összehiván a gyülést, beadta az évről a teljes számadást, s a hármas ajánlás alapján szótöbbség jelölte ki a következő évre a czéhmestert. Ez a megválasztás után átvette a láda kulcsait. A gyülések a Magistratus által kiküldött commissarius jelenlétében tartandók. Ugyanezen a gyüléseken felolvastattak a czéhszabályok is. Ha valaki más napon akarná ezeket áttanulmányozni, úgy 25 dénár betekintési pénzt tartozott a ládába tenni.

A ki tanoncz akart lenni, származási levéllel tartozott szeplőtlen születését bizonyitani, 2 forint füstpénz lefizetése mellett. A letelt három év után a felszabadult a szabadulólevél írásáért járó pénzzel együtt két forintot tartozott a ládába fizetni. Az inassal a mester ne házi dolgokat végeztessen, hanem oktassa a mesterségre. úgy bánván vele, mintha atyja volna, ha pedig előbb halna meg, mintsem a tanoncz kitölti idejét, a czéh ítéletére bízatik, hogy az inas az özvegynél hagyassék-e, vagy más mester veszi át. A felszabadult vándorlási ideje három év.

Az ötödik pont úgy rendelkezik, hogy a melyik legény mester akar lenni, mutassa elő születési és tanuló bizonyítványait, és olvassák fel előtte, külön fizetés kivánása nélkül, az articulusokat. A remek oly fajta munka legyen, a melyet megcsinálni könnyü és eladásra alkalmas, megvizsgálását a commissarius ellenőrzi, s kisebb hibák legfeljebb négy forinttal megválthatók, ha pedig nagy a hiba, a remeket újra csinálja a legény, vagy utasitva lesz, hogy tovább tanulja a mesterségét. A ki elfogadható remeket csinált, beiratott a mesterek közé, s 15 forintot fizetett két részletben. Felét azonnal, felét egy év mulva tartozott letenni, egyébként pedig minden visszaélés evés és ivás czímén, az új mester erszényét illetőleg, tilos.

Senkinek sem a tanulási idő, sem a remekcsinálást illetőleg a vándorlási kötelezettség alól könnyítése nincs; a mester fia, veje, vagy özvegy mesterné férje azonban a mestertaxa felét fizeti meg.

A hetedik articulus megengedi, hogy a legközelebbi környéken lakó gombkötők mint Land-Meisterek az iglói czéh kötelékébe tartozzanak, a fél díjak lefizetése mellett, azonban csak mint egyesek, s nem fiók-czéh név alatt. Ezek a körmenetben is részt vehettek, s a gyülésekre is meghivandók.

A rendes éves vásárokon idegen árúk is piaczra vihetők bárki által; bármely más alkalommal azonban a czéhmester a hatóságnak bejelenti, hogy idegen mester vagy fusser árulja portékáját, vagy csempészi be munkáját, ez büntetésben részesül. Nemes embernek azonban jogot ád ezen nyolczadik articulus, hogy saját házi szükségletére azzal dolgoztasson, a kivel akar.

A kilenczedik pont meghatározza, hogy a czéhnek büntető joga van négy forintig kisebb kihágások és hibákkal szemben, az elitélt pedig az elöljárósághoz fellebezheti az ügyet, s a döntésig az első ítélet végre nem hajtható. Ha azonban a bűn olyan nagy, hogy túlhaladja annak megtorlása a czéh hatáskörét, a czéhmester, felelősség terhe mellett, azonnal köteles az esetet a magistratusnak bejelenteni. A büntetéspénzek mindig a czéhhez folynak be.

A czéheknek egymás közötti surlódásáról úgy intézkedik a 10-ik pont, hogy a sértett fél sérelmét az elöljáróságnak jelentse be, különben ellenfele büntetlen marad. A ki a magistratus ítéletével nincs megelégedve, az ügyet a szepesi városok adminisztrácziója elé viheti.

Ha nagy mennyiségű munka készítendő egyszerre, ne egy mester csinálja azt meg, az éjjelt is felhasználva, hanem osztassék fel a többi mesterek között arányosan — úgy rendeli a 11-ik paragrafus.

Vándorló legényt mindig csak czéhmester tudtával volt szabad bármelyik mesternek beszegődtetni.

A tizenharmadik articulus két forinttal és egy forinttal bünteti az olyan mestert, illetőleg legényt, a ki a másik mester portékáját ócsárolja, vevőjét elcsalja, vagy legényét magához csábítja.

Ha a privilegium érvénye visszavonatnék, az áruk értékét az administratió határozná meg.

Minden mestert, vagy legényt, ha betegségében leszegényedve segítség nélkül van, köteles a czéh anyagilag támogatni, — a mint ezt a 15-ik articulus kimondja — e segítséget azonban, ha felgyógyul és képes lesz, megtériteni tartozik. Utolsó kenetről mester részére a czéhmester, legénynek pedig a saját mestere köteles gonodoskodni.

A 16-ik pont az özvegy azon jogát állapitja meg, hogy a mesterséget folytathassa mindaddig, míg nem gombkötőhöz megy újra férjhez. Mint özvegyről a czéh annyiban különösen tartozik gondoskodni, hogy egy, a mesterséget jól értő legényt köteles segítségére adni.

A következő czikkely a czéhbeliek temetésére megjelenni kötelezi a mestereket és legényeket, azokat 25, ezeket 15 dénár büntetéssel sujtva nem engedelmeskedés esetén.

Végül a czéhek működésének ellenőrzésére a magistratus által egy commissarius küldetik ki, a ki a gyűléseken jelen legyen, s a békés működést biztositsa.

A statutum első pontja, mely a kántorböjt megtartására és a körmeneteken való megjelenésre minden vallású czéhtagot kötelezett utólag az Iglón is kihirdetett későbbi levéllel akként változott, hogy a nem kath. valláson levők az egyházi szertartások alól mentesek legyenek.

A czéhek nagy tekintélye megköveteli, hogy azok, a kik majdan tagjai lesznek, ne váljanak lehetőleg soha szégyenére. Ilyen szégyent születésekor is magával hozhat valaki, szigorúan őrködött tehát a gombkötők czéhe is, hogy csakis törvényes születésűek juthassanak be társulatukba. Két bizonyítvány is van az irományok között, melyek törvényes származást igazolnak. 1761-ben Muldan abaújmegyei mezőváros, eskü alatt kihallgatott tanúk vallomása alapján bizonyítja, hogy König János „feddhetetlen német nemzeti módon produkáltatott". 1775-ben pedig Héthárs város igazolja, hogy Visnovszky Jakab született „szeplőtlen és tiszta házassági ágyból". A ki megfelelt ezen első és elengedhetetlen kelléknek, azt tanonczul beajánlhatta a czéhbe, jótállván érte 10 forintig, hogy nem fog csúfosan megszökni. „Einwerbgeld" czímén 5 forintot és 48 dénárt volt köteles a tanoncz a társládába fizetni, mester fia pedig 1 frt 80 dénárt. 1843-ban „Zeichengeld" czimén is megkellett ezen összeget pótolni. Ez a díj idők multával változik, 1780-ban 2 forintra

szállítják le, majd a XIX. század elején legszokottabb a 7 frt 30 kros szegődési dij, sőt 1824-ben Wind Mihály kerek 15 forintot fizet, igérve, hogy hű és szorgalmas lesz. Ezek ellenében tanonczidejét rövid két évben állapították meg. Mint az articulus előírja, beszegődéskor két ebéd jár a mestereknek.

A tanonczidő három évig tart, van azonban példa rá, hogy 1695-ben Csepesinyi András mester, azon igéret mellett szerződtett inast, hogy egy év mulva felszabaditja. A XVIII. század végétől kezdve a tanonczság legtöbbször négy éven át tart, bár vannak 2, 3, $3^1/_2$ éves időszakok is, sőt 1760-ban Rosner János már 5 évre szegődik. 1761-ben Brunner Sámuel tekintettel zsenge 11 éves korára és szegénységére, oly feltétel alatt áll be mesteréhez, hogy ez fizeti érte az összes költségeket, úgy azonban, hogy négy éves tanonczideje tulajdonképen csak 1763-tól fog számítódni. Ez a szegény gyermek tényleg csak 1769-ben szabadult fel, tehát nyolcz esztendeig volt inas, csupán azért, mert nem volt senkije, a ki a szegődtetési dijat lefizette volna helyette. 1845-ben a magistratus is beavatkozik a tekintélyét vesztett czéh hatáskörébe, s Rosner Jánosnak ő enged el tanonczidejéből $^1/_2$ évet. Gyakori eset, hogy az atya maga mellett tartotta tanulásra fiát, s 1748-ban Torkovszky mester a fiát halálos ágyán szabadította fel, azon óhajtása mellett, hogy ha neki továbbra is kedve volna a mesterséghez, azt Garay Jánosnál tanulja tovább.

A tanonczidő leteltével a tanítómester bejelentette, hogy a nála becsülettel kiszolgált inast méltónak tartja felszabadításra. Közülök némelyik ekkorra már nagy kézi ügyességre tett szert; így jegyzőkönyvbe van véve, hogy Gyöngyössy András felszabadulásakor 2 strickelt gyürüt hagyott a czéhnek tisztelete és szeretete jeléül, egyiket arany-vörössel, a másikat vörös-sárgával strickelve. A tanoncz „Sitzgeld" czimén 1 frt 80 dénárt fizet le felszabadulásakor, a legénytársládába pedig 5 frt 48 dénárt. Ez az összeg beszámítódott a remekcsinálás utánra kivetett pénzbe. A jegyzőkönyvek áldást és jó egészséget kivánnak a világba lépő ifjúnak, a ki mint legény különös jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik már. Ezekről a statutumok ismertetésekor szólottam már. A felszabadult mint legény beszegődik valamelyik mesterhez, s mielőtt vándoresztendejét is eltöltené, engedélyt kért a remekcsinálásra. A remekcsinálás fontosságáról a statutumok szintén szólottak már.

A vándorlás eleinte elengedhetetlen kellék volt, később azonban, mikor a czéhek hatáskörét megnyirbálták, ez alól is történt dispenzáczió. 1836-ban a dicasteria Peri Mártont mentette fel a „Wanderschaft" alól, még 19 hetet is elengedve legényköteles idejéből, 25 forintért. Világlátás és a mesterségnek idegen helyeken való több oldalú kitanulása volt a czélja a vándorlásnak. Az útra indulót ajánló levéllel látta el azon czéh, a mely felszabadította, a XIX. században pedig Wanderbuch-ok birtokában járhatta be a legény a világot.

Néhány ajánló levelet megőrizett a czéhláda zárja. Tokaj városa 1693-ban Forgács Istvánnak állít ki felszabadító levelet a vándorlásra, Dobi György első, Tokay János második czéhmester és öt mester nevében. E díszesen kiállított okiratból kilátszik, hogy a tokaji gombkötő czéh a kassaitól függött s a felszabadult legény az anyaváros atyamestere, Gombkötő Tamás, első bejáró mestere, Zám Pál jelenlétében adta a társpoharat s köszöntötte felszabadító mesterére, Rácz Pálra. Még az akkor Tokajon időző idegen vándorló legények, Dékány Horváth

László, Csepcsényi János és Halasi Ferencz is névszerint vannak megemlítve. „Kegyelmeteket mint jó akaró, becsületes atyánkfiait kérünk, hogy ez mi testimonialis levelünket mutató Forgács Istvánt Kgltek igaz Czéhbeli Tanítványunknak és igaz Gombkötő legénynek tartsa, és a hol az ő Mesterségének tudománya kivántatnék, szivét és jó akarattyát ő töle ne vonhassa, sőt inkább Klmtek között legyen tisztességes munkája és valameddigh Kltek és az ő akarattya tartya, maradhasson és mivelhessen: Jövendőben pedigh vándorlása után Kltek között ha akarna letelepedni és mesterré lenni, megh adván az Becsületes Czéhnek az ő igazságát, Kgltek jó akarattyát és atyafiúi szivét el ne idegenitse töle, de becsülettel társaságába vegye be Kgltek.“ Ezt az ajánlást az a fogadalom zárja be, hogy a Tokajba jövő idegen legények hasonló fogadtatásra fognak találni. Eperjes városában 1772-ben kelt, az 1768-ban felszabadult Magyar Mihály részére kiállított hasonló czélú okmány, a két czéhmester, a firimder és 13 mester ajánlásával. A felszabadulásakor Eperjesen időző két vándorló legény és a legénydékány is név szerint szerepelnek az iraton. Ugyancsak Eperjes állította ki 1755-ben Krieger József nevére a bizonyítványt, a kit atyja Krieger András 1747-ben szabadított fel. Tehát nyolcz évig volt legény, a míg vándorútra indult. Ez időben 17 gombkötőmester volt Eperjesen. 1739-ben Rimaszombat ajánlja pecsétes levélen Roth Györgyöt, a ki 1732-ben szabadult fel. Ezen az öreg czéhmester, a kis czéhmester és 5 gombkötőmester van felsorolva.

Vándorló-könyvet négyet őrizett meg a czéhláda. Progner György iglói születésű gombkötőlegény egyik könyvét 17 éves korában, 1743-ban Szántón, a másikat két évvel később Károlyban váltotta ki. Az elsővel megjárta Miskolczot, Nyiregyházát, a másodikkal Debreczent, Nagy-Károlyt (mely Debreczen filiája volt), Kolozsvárt, újra Debreczent, Rozsnyót, Rimaszombatot, Egert, Pestet, Pászthót s 1849 februárban már ágyúdörgések között a pesti Platz-Commando láttamozta könyvét. Fábry János iglói legény szülővárosában 1828-ban kéri a Wanderbuch-ot és járt Jászón, Iglón, Miskolczon, Egerben, Pesten és Veszprémben. Az iglói születésű Márk Lajos 21 éves korában indult vándorlásra Debreczenből Nagy-Váradra és onnét Iglóig.

Az ilyen könyvek érdekes gyüjteményei a különböző czéhek pecsétjeinek.

A vándorlási idő nemcsak tanulságos, hanem mozgalmas is volt gyakran a csendes békében felnőtt legényre. Ily esetről tanuskodik Lubomirszky Teodor herczegnek, mint szepesi grófnak katonai elbocsátó levele, melyet Lublóból keltezett 1702-ben Schuller Bálint részére. A vándorló legény kedvet kapott a vitézi életre, a lovas testőrezredbe állván, kilencz hónap mulva azonban jobbkeze sérülése folytán régi békés mesterségéhez volt kénytelen visszatérni.

A visszatért legény jelentkezett, hogy „Wanderschaft“-ját kitöltötte, mert 1841-ben a jegyzőkönyvbe beírva van, felveszik, lefizetvén „Leichengeld“ czimen 2 forintot. A statutumban szabály van rá, hogy annak, a ki fel volt már egyszer a mesterek közé véve, de hosszabb ideig igazolatlanul távol van a városból, újra kell szegődnie. Úgy látszik, ez az eset történt Ujházy Tóbiással, a ki 1836-ban, bár három év előtt fel volt véve, teljesen a szabályok szerint vétetik fel újra a czéhbe.

A mesterré levés díja kezdetben 80 forint volt. Ezt az összeget nem egyszerre kellett lefizetni, hanem a remek sikeres elkészitésétől kezdve sokszor éveken

keresztül törlesztődött. Kassai János 1754-től 1768-ig fizetgeti tartozását, Smolen Kázmér pedig 1709-től 1715-ig. 1755-ben a mesterré lehetés díját 30 forintra szállították le azok részére, a kik helybeli polgárok. 1767-ben egy wallendorfi (szepes-olaszii) polgárt szabadít fel az iglói czéh s mivel megfogadta, hogy szülőhelyén marad, 30 forintot vesznek tőle a mesterré mondásért, megengedvén neki, hogy árúit a várallyai piaczra vihesse. Kikötötték azonban, hogy ha Olasziból a 13 város bármelyikében akar letelepedni, akkor megfizeti pótlólag a teljes díjat. A XVIII. század végén a mesterek fiainak már csak 7 forint 30 denárt kellett fizetni, mikor beléptek a mesterek közé. Még a megállapított féldíjból elengednek néha, 1777-ben Magczár György úgy egyezkedik, hogy csak 20 forintot fizet, de kötelezi magát, hogy ha a 13 város valamelyikében telepedne le, az egész díj esedékes lesz részéről. Még ennél is kevesebbet fizet 1786-ban egy falusi mester, csakis 8 forintot.

Mint a statutumból is látszik, ezek a vidéken lakó mesterek csak a XVIII. század közepe után lettek czéhtagoknak elismerve. 1854-ben Kaczvinszki Eduard azzal a panasszal járult a czéh elé, hogy elvesztette keresetforrását, de ért a gombkötőmesterséghez. A mesterek díjának lefizetése és a remekcsinálás után őt is elfogadták Landmeisternek.

A statutumokban megvan határozva, hogy a remek minémű legyen, de van eset, hogy e rendelkedés alól kivétel is tétetett, mert Lendl Dániel 1756-ban külön határozat alapján 2 massziv gombot csinál, s azzal „liquidál", Rotlar József pedig 1841-ben 1. egy Zrinyi-rockhoz való vitézkötést készített szép fekete teveszőrből, 2. egy kardzsinórt ahhoz valót, 3. egy közönséges kardzsinórt. Ezeket 11 nap mulva adja át.

Meg van írva, hogy a Schlonz Márton remeke nyilvános megvizsgálására 1796 jún. 28-án a commissarius elnöklete alatt közgyűlést tartott a mesteri testület, s miután a remekművet jónak találták, örömmel fogadják készítőjét mesterré. Valószínű, hogy minden egyes remekvizsgálat ily körülmények között ment végbe.

A remeket csinált és a mesterek közé felvett legény a két nagy ebéd megadása után, most a legfiatalabb mesterré lett, a kinek az asztal körül kellett felszolgálni, az ajtóban állani és a halottat kivinni. Egy év és három nap alatt pedig meg is házasodni. Mathebus Márton 1767-ben lakodalmi ajándék czímén 1 frt 20 denárt kap a czéhtől. Szegény azonban nem sokáig örülhetett boldogságának, mert a következő évben már özvegye törleszti az ő hátralékos adósságát.

Még legfiatalabb mesternek lenni is nagy dolog volt egy nemes. becsületes czéhben. Mennyi lakoma egy évben! A sok költséget, a mely ivás és evés czímén a mesterré lenni akarókat éveken keresztül nyomta, végre is igazságtalannak találták, s a Mária Terézia-féle statutum megtiltotta ezek tartását. De addig! Ettől eltekintve is, tagja lett egy nagy önállósággal bíró hatalmas testületnek, melynek jogait csak a commissarius beavatkozása korlátozta az utolsó időben. A gyűléseken valóságos pótarticulusokat hozott, melyek jövőben követendők voltak. Így 1729-ben elhatározta a czéhgyűlés, hogy ha egyik mester a másikkal összevesz, azt gyalázza és hiába való vitát kezd, 5 frt büntetést fizessen. 1820-ban azt mondja ki, hogy ha valamelyik mester mesterembertársának portékáit arról a helyről, a hová árulni letelepedik, erőszakkal elmozdítja, 4 frt legyen a büntetése. Ha a mesterné tenne

így, akkor is férje fizesse ki a büntetés összegét. Más esetben megint a czéhgyűlés Mathebus Márton és Lányi Andrást békéltette össze, igazságot tevén peres dolgukban. Mint büntető hatóság mért 1706-ban Smolen Pálra 1 frt 50 denár büntetést, valami óramulasztás miatt. Azt láttuk, hogy önhatalmúlag intézkedett néha a czéh a remek kiszabása felett is.

1734-ben a czéhgyűlés előtt számol el valami vitás pénz fölött idb. Polz János Agricola Mártonnal. 1737-ben 14 frt pénztári fölöslegen a mesterek egymás között osztoznak meg. 1779-ben a Garay Jakab küldötte 17 forintot osztotta szét a czéhgyűlés, még Kirchdraufra is küldve belőle 2 frt 57 denárt. Az inas, a kivel gazdája a pénzt küldte, 6 denárt kapott borravalónak.

Az évi czéhgyűlést nem tartották pontosan ugyanegy napon, leginkább szeptember hóban volt a tisztújjítás, de az év első hónapjaiban is volt néha. Ezen a főülésen a czéhmester beterjesztette számadásait, melyek a meglevő könyvek szerint elég pontosan vezettettek, s megállapították, hogy mennyi pénz van a kasszában. A czéh vagyona évenként nagyon változik. Nagyon befolyásolja a pénztári maradványt, hogy mennyi volt az előző évi kiadás. A korcsmáros és a harangozó úgy látszik mindig tekintélyes összeggel szerepelnek a követelők között, mert őket gyakorta felemlíti a jegyzőkönyv, hogy kifizettettek. 1738-ban 96 frt. 1740-ben pedig 44 frt ára templomi viaszkot vett a czéh. Még kölcsönnel is segítette a mestereket, s idb. Polz János 1737-ben 9 frt 42 dr adósságot térít vissza a kasszába. 1740-iki elszámolás alkalmával a czéhmester 10 frt tartozásban marad. Érdekes lesz talán néhány éven keresztül a czéh vagyonát figyelemmel kisérni. 1726-ban marad 21 frt 34 denár, 1727-ben 10 frt 90 dr, 1735-ben 25 frt, 1736-ban 18 frt, 1738-ban 20 frt 40 dr, 1739-ben 1 arany, 1 tallér, 1 huszas, 1740-ben 3 arany, 1 tallér, 1 huszas, 1741-ben 3 arany, 1 tallér, 1 huszas, 1749-ben 24 frt, 1750-ben 32 frt, 1753-ban 36 frt, 58 dr, 1754-ben 12 arany, 22 frt, 40 dr, 1755-ben 14 arany, 27 frt, 24 dr, 1756-ban 14 arany, 29 frt, 34 dr, 1784-ben 4 magyar frt, 1843-ban 14 magyar frt.

A kasszának mint láttuk sokféle volt a bevétele, a rendes tagsági dijakon kivül. Talán éppen ezek voltak a legkisebbek, mert 1814-ben nem is tartották érdemesnek a kasszavizsgálatot megejteni, miután az elmult évben a tagsági díjakon kivül más pénz, nem lévén semmiféle felszabaditás, nem folyt be.

A pénztár megvizsgálása után következett a tisztújjítás. Czéhmestert legtöbbször egyhangúlag választanak, s egyik-egyik évek során át viseli ezen méltóságot. Schlunz Márton 30 évig állott a czéh élén, s csak 75 éves korában bekövetkezett halála szakasztotta félbe hivataloskodását. Heitsch Mihály 1795-től 1809-ig viselte ezt a tisztet. Volt azonban viharosabb is a választás.

Így p. o. 1795-ben két candidatus közül szótöbbséggel választották meg Heitsch Mihályt, 1794-ben pedig három jelölt közül győzött megint az előző évi czéhmester. Néha a választás valóságos krisis volt, s volt eset rá, hogy hónapokig üres volt a czéhmesteri szék, mert nem tudtak megegyezni a jelöltben, 1809 nov. 1-én meghalt Heitsch Mihály, s ennek öröke csak 1810 märcz. 10-én lett betöltve, a mikor végre is az elhunytnak fiát ültették be a czéhmesteri székbe, „miután úgyis legrégibb czéhtag és képességei is kitünők“. Meg is marad aztán Heitsch János uram helyén egészen 1823-ig.

A czéhmester helyettese a „Beisitzer“ hatásköre nem lehetett éppen nagy, bár, hogy némi fáradsággal jár, tanusítja Mathebus Mártonnak, a ki éveken át viselte ezt a méltóságot, 1796-ban történt megválasztatásáról való lemondása azon indokolással, hogy elbetegesedett és így nem volna képes hivatalának megfelelni.

Sokkal fontosabb volt a szerepe a czéhben a „Herbigs-, Hrobigers-Vaternek“ (Herbergs-Vater, atyamester) a ki a legényeknek volt atyja, gondozója. Legfontosabb feladata volt gondoskodni a legények elhelyezéséről, beszegődtetéséről, vándorútról jövőknek elszállásolásáról, munkába állításáról, s általában a legények érdekeinek képviseléséről. Ez az állás sok veszödséggel járhatott, s nem lehet csodálkoznunk, ha 1794-ben Heitsch Mihály, a ki kedvencze volt mestereknek, legényeknek egyaránt, a mint az a jegyzőkönyv megjegyzéseiből látszik, hajlandó éveken keresztül viselt atyamesteri állását a Beisitzerével felcserélni, „miután az összes mesterek hűségből és szeretetből jónak látták őt választani meg“. Az atyamester helyettesítéséről szintén Beisitzer választása által gondoskodtak.

Voltak valósággal tősgyökeres gombkötő családok, a melyek a czéhéletben főszerepet játszhattak. Polz Jónás p. o. három fiát nevelte a saját mesterségére, Schlunz Márton két fiát szabadította fel, Garay Jakab szintén két fiát állította be a tanonczok közé. A legelső czéhmesternek, Krell Mihálynak fia, ifj. Krell Mihály szintén sokáig volt czéhmester, Heitsch Mihályt is fia követte hosszú czéhelöljáróságban.

Dr. báró Nyáry Albert.

ROVÁSIRÁS A FINNEKNEL ÉS LAPPOKNÁL.

Az az érdeklődés, mely utóbbi időben nálunk a rovásirás és ennek emlékei iránt támadt, megokolttá teszi, ha e helyen megemlékezünk a finnek és lappok rovásirásáról. SEBESTYÉN GYULA kitűnő értekezésében (Rovás és rovásirás, Ethnogr. 1903.) kiterjeszkedik a velünk rokon népekre is, de természetesen csak annyira, a mennyiben ez összefoglaló értekezésében elengedhetetlenül szükséges. Nem lesz tehát fölösleges ebbeli tudásunkat néhány adattal kiegészíteni.

A finneknél s a velük közel rokon népeknél csak a szám- és naptárrovás található fel. A finn rovást V. WALLIN Kurauksia Suomen Kansan esihistoriasta (1894): Képek a finn nép őstörténetéből czímű művében (114. old.) ismerteti röviden. Néhány sornyi ismertetését J. R. ASPELIN *„Pirkka“* czímű czikkéből veszi, mely dr. A. H. REINHOLM jegyzetei után készült (megjelent 1888-ban a Finn-Ugor Társ. évkönyvében).

Mielőtt a czikk tartalmát megismertetnők, pár szót szólunk annak czíméről (Pirkka), mely a finn nyelvben a számrovást jelenti. E szó az északi nyelvekben Birka alakban fordul elő s általában kereskedést jelent. A lett nyelvben *pirk:* kereskedés; az ős skandinávban bjark, bjärk, birk: kereskedés. E szóból származott a *birkarl* (plur. birkarlarne) szó, a svéd lovagok neve, kiknek joguk volt a lappokkal kereskedést folytatni.[1] A svéd királyok e rabló lovagokat abból a czélból

[1] Birk: kereskedés, karl: férfi. E lovagok már a XIII. század derekán garázdálkodtak s hatalmuk csak IX. Károly, Gusztáv Adolf atyja idejében tört meg. Lásd: Düben: Om Lappland och Lapparne. 1873.

küldték ki az akkor még jórészt ismeretlen és csak a lappoktól lakott vidékekre, hogy a szétszórt nomád népet leigázzák és adófizetésre kényszerítsék. E durva lovagok iszonyú kegyetlenséggel bántak a hatalmukra bízott szegény nomádokkal s minden emberi jogot lábbal tiportak. Valószinüleg az ő nevükből lett a lapp *perkel* s a finn *perkele* szó, mely ördögöt jelent.

A „pirkka" elnevezésen kívül még több szó van a finn nyelvben, mely a rovást jelenti. Így: *työpulkka:* munkapálcza; *pykäläpuu:* rovásfa; *päiväpuu:* napfa (azaz napszámot jelző); *työkapula:* munkahenger, bot stb., sőt néhol *kräämäri,* mely a svéd krämare (német krämer): szatócs szóból ered s így ugyanazt a felfogást mutatja, mint a pirkka szó.

Már ezen elnevezések is illusztrálják: miféle haszna volt és van a finn rovásnak. Abban az időben, mikor az írás még nem volt közhasználatú a nép körében, arra szolgált, hogy a vevő és eladó, az adós és hitelező vagy kölcsönadó, a munkaadó és munkás egymáshoz való viszonyát az igazság szabályai szerint megrögzítse.

A pirkka — Reinholm szerint — kettéhasított fapálcza, melynek két fele pontosan egybeillik.[1] Ezzel úgy végezik a számítást, hogy midőn a pálcza felei egybe vannak illesztve, egy vonást, vagyis rovást metszenek, mely mindkét pálczadarabot keresztül karczolja. A pálcza egyik fele a hitelezőnél (vagy munkaadónál), a másik fele az adósnál (vagy munkásnál) marad, míg a kiegyenlítés el nem érkezik. A pálcza alakja különböző, a legtöbbször négyszögletes. Halikko-ban (Nyland) egy érdekes rovószerszámot ismernek. Ez egy hosszúkás tok, melybe szögletes léczet fektetnek. A rovást úgy ejtik, hogy a metszés érje a tok két szélét és a belén (belefektetett fán) is átmenjen; a tok a gazdánál, a bele meg a munkásnál marad.

A rovás-szerszám nagysága igen különböző. Némelyik rőfnyinél is hosszabb, másik meg alig egy araszt. Sokszor fogantyúja vagy akasztója is van, melynél fogva fölakasztják a falra; sok helyütt külön kis kamra van erre a czélra, a kuittihuone (Quittungskammer). A pálczikákat gyakran tartóívre erősítik, mely nem más, mint egy ívbe hajlított fa, rajta egy zsineg van kifeszítve, vagy lécz van rászegezve, melyre lyukakat fúrnak s a rovópálczákat beléjük függesztik. (A helsingforsi egyetem néprajzi gyüjteményének viborg-kerületi osztályában 955. sz. alatt látható ily tartóív, mely nálunk is előfordul.)

Maga a rovás leggyakrabban egyszerű függőleges vonás, de használatosak az X és V alakok is, mint általában egész Európában; jelentésük 10 és 5. A tízes csoportokat úgy is szokás elválasztani, hogy minden tizedik vonás helyett keresztet vésnek be. A különböző czikkek, tárgyak vagy árúk szerint külön részt (rovatot) szoktak kijelölni, melynek fejét az illető dolog jegyével látják el. Kiegyenlítés után lesimítják a pálczát s újra használják. A fáradt munkás így szokott este felsóhajtani: „Megint egy nap van a rováson!"

Az Oroszországgal határos Karjalában, az ú. n. Vég-Karjalában (Raja-Karjala) mind mai napig teljes használatnak örvend e népies számításmód. Nem lesz érdektelen, ha egy kitűnő néprajzi műnek[2] erre vonatkozó sorait ide iktatjuk:

[1] Innen származhatik a finn pirkailla: hasítni, szelni ige.
[2] Kuvia Raja-Karjalasta. Kirjoittanut O. A. Forsström. Helsingissä, 1895. (Képek Vég-Karjalából.)

„Keleti Karjalának végvidéki népéből nem egy boldogul a kereskedői pályán írás-olvasás nélkül, még pedig gyakran nem csekély üzleti forgalommal. Számítását a maga régi módján végzi.

Egy fiatal Salmi-beli kereskedő beszélte el nekem atyja „tshotta-számítását“ (rovás). A falubeliek számára, kik hitelre vásároltak nála, a kereskedő hosszúkás, simára gyalult fapálczákat készitett. A pálczát kettévágták. Az egyik fele a vevőé lett, a másikat a kereskedő magánál tartotta. Midőn vétel történt, a vevő és eladó összeilleszté a pálczadarabokat s késsel metszést tettek az egész pálczán: függőleges vonalat a rubel jelzésére, keresztet tíz rubelére s egy körben levő keresztet, ha az adósság 100 rubelre rugott.

Midőn az említett kereskedő üzletét fiának átadta, egész halom rovópálczadarabot hagyott hátra. Az öreg már nem is emlékezett rá pontosan, melyik pálcza melyik adósáé volt. Némely adósa önként eljött fizetni, mások ellenben elmaradtak.

1. á. Finn naptárrovás.

Több karjalai „kereskedő“ így vezeti „könyveit“ még manapság is, a börze és a kettős olasz könyvvitel korában.“

A gazdaságban és háztartásban szintén nagy szerepe volt és van a rovásnak. Így jegyzi össze a gazda vagyonát, állatait és gabonakészletét, mindegyik külön-külön végén a pálczának. Egy karjalai ember így jegyezte fel a gyámfiára kiadott összes költségét. A közönséges rovópálczától eltérő eszköze volt egy Oskola faluból (Karjala) való Kärnä nevű öregembernek. Ez egy másfél rőf hosszú, mindkét végén megvasalt nyolczszögletű „számadóbot“ (laskusauva) volt. Minden lapján jegy volt (névjegy) s az alatta levő vonások és keresztek jelezték az illető jegy tulajdonosa és az öreg között levő üzleti viszonyt.

A rovásnak természetesen csak ott van tekintélye, a hol a népben a becsületérzés még elevenen él. Karjalában sokszor ezen alapszik az örökosztály: az örökösök minden czivakodás nélkül beszámítják részükbe a rovott pálczákat, tudván, hogy az adós becsületesen elismeri tartozását.

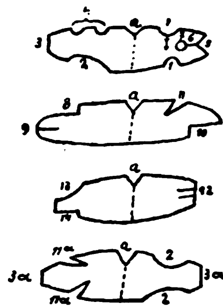
A rovásnak volt egy módja, mely a naptárt helyettesíté abban az időben, mikor a nyomtatott kalendáriumok még nem voltak használatban. Ábránk ily naptárt mutat be, mely a M. Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának gyűjteményében van. Nem egyéb ez, mint egy négyszögletes pálcza, melyen sorjában föl vannak

vésve a hetek s a hold és nap állása. A hétköznapok egyszerű függőleges vonással, a vasárnapok X-szel, a hold körrel, illetőleg félkörrel, > alakkal pedig talán a nap állása van jelezve. Az a nap, melyre hold- vagy napjelzés esik, nem kap külön jelet, maga a hold- vagy napjel jegyzi az illető napot is. Ily naptárt a világtól távoleső rengetegek (erämaa) magányos lakói manap is használnak; e nélkül bizony sokszor összetévesztenék az időt, mert megesik, hogy hetekig, sőt hónapokig sem érintkezhetnek más emberekkel. Lásd 1. á.

A rovás használata a finneknél bizonyára ősrégi, de csak 1600 körül történik róla említés, midőn a Käkisalmi (a Ladoga-tó mellett) kerületbeli államilag fölbérelt halászok pálczákon jegyezték föl a beszolgáltatott hal mennyiségét.

Megemlítjük még, hogy a pirkka neve Észtországban „pügalpuu" (pykäläpuu) s használata ugyanaz, mint Finnországban.

A lappok szintén ősrégi idők óta élnek e jelzésmóddal mind a kereskedelmi, mind a családi gazdasági életben. A rovópálcza neve lapp nyelven *tsekkes-muor* (rovó- vagy varázspálcza).

2. á. Lappok rénszarvas jegyei.

Régente a lappok leginkább hitelre vásároltak, úgy mint a finnek. A rovópálcza használata mindenben megegyezett a finnek szokásaival (Düben, 186. l.). A finn és lapp rovásszámítás a tizes rendszeren alapszik: a tizes szám (lókke, lokje) a legfontosabb s alapja a nagyobb összegekben való számításnak. Rovópálczára jegyezték fel rénszarvasaik számát. Ha a véset az egész pálczát körülfojta, 100-at, ha a bevájás rövidebb, vagy pedig egyszerű pontalakú volt, akkor 10-et jelentett. A következő tizeseket egymással vonás által kötötték össze.

A jegyrováshoz számíthatjuk a rénszarvasoknak sajátszerű jelzését, mely a fülükön történik. Ezekről lehet megállapitani az állat tulajdonosát.[1] E jel neve: *ruöutikedja* (ruöute: vas, finnül rauta; kedja: nyom, bevágás, kerékvágás), Norvég-Lapponiában *ruovdde*. E jelzések közül néhányat 2. ábránk mutat; mindannyinak külön neve van, de ezek nem igen fordíthatók magyarra; így tehát megelégszünk azzal, hogy számokkal jelezzük őket, hozzátevén, hogy e jelek sokféle kombinációban használatosak s némelykor kettesben alkalmaztatnak.

A jegyeket a biróságnál nyilvántartják és pedig a következő módon: kivájnak egy csúcsos oválís alakú papirost, melyen *a* bevágás mutatja az állat elejét; azután a ponttal kirakott vonal irányában összehajtják s a papir jobbfele a szarvas jobb-, balfele a balfülét képviseli; erre metszik rá az illető tulajdonos jegyét, melylyel szarvasai fülét megbélyegzi s rá írják a gazda nevét. Ily módon, ha az állat eltéved, vagy bármely oknál fogva kétségmerül föl hovatartozása iránt, a biró mindig hiteles ítéletet mondhat.

A régebbi íróknál számtalanszor olvassuk azt a vádat, hogy a lappok szerfölötti kapzsiságuk és kincsvágyuk miatt már a rég letünt századokban úgy tekintettek, mint megbízhatatlan, a becsületről kevés fogalommal biró emberek. Hogy ez az állítás alaptalan, annak bizonyitéka egyrészt a rovás-számításnak nagy elter-

[1] Lule-lappisches Wörterbuch von K. B. Wiklund. Helsingfors, 1890. 111. lap.

jedtsége és föltétlen hitele, másrészt az a szokás, melyet J. Krohn[1] beszél el. Herberstein *Moscoviter wunderbare Historien* (1567.) cz. művében mondja, hogy a lappok cserekereskedést űznek; még pedig úgy, hogy becserélendő árúikat egy kijelölt közös helyre leteszik s nyugodtan eltávoznak. Azok, a kik velük cserélni akarnak, oda mennek s kiki elviszi, a mire szüksége van s helyébe teszi a maga czikkét. A bizalom ily magas foka csak kölcsönösen ismert becsületérzésen alapulhat.

Bán Aladár.

JAPÁN ÜNNEPEK.

Csaknem általánosan vallott hit Európában, hogy a japán népnek, kivéve a nemes és lovagosztályokat, nincsenek népies ünnepei. E téves hit abból ered, hogy az utolsó évtizedekig a nálunk szokásos vasárnap nem volt a munkaszünet napja. Ám e helyett minden hónap elsején és 15-én megpihent az iparos és munkás nép s egy pár hivatalos ünnepen, (a milyenek Zsimmunak, az első japán uralkodónak trónralépése, a mindenkor uralkodó császár születésnapja stb.) kívül az 5 népies ünnep, a goszekku, a templomi ünnepély, a maczuri, mint általánosan megtartott ünnepek szerepelnek a helyi vagy kisebb jelentőségű ünnepek egész serege mellett.

Jelen soraimban a goszekkut, a maczurit és a japán házassági szertartásokat akarom röviden ismertetni.

1. A goszekku. Az 5 népies ünnep gyűjtőneve. Rendre veszem őket.

a) Guwan zsiczu. Az első hónap 1-ső napjára esik. Ez régen márczius volt, de mióta az európai időszámítást átvették, január elsejére került, a mi az ünnep egyes részleteire zavarólag, sőt megsemmisitőleg hat, mert míg márcziusban a legszebb tavaszi napok vannak már a szigetországban, januárban még ködös, nedves, néha havas csunya idő jár.

Ez ünnep a japánság legnagyobb ünnepe. Már hetekkel azelőtt megkezdődnek az előkészületek. Házat, udvart tisztára takaritanak. Újév ünnepén szünetel minden munka s nagyon sok embernek egész évben ez az egyetlen igazi pihenő napja. Rendesen az év három első napját ünnepelik meg, de ősi szokás szerint, főleg vidéken, sokszor 12 napig tart az ünnep. Az ünnep előestéjén ünnepi díszbe öltözik a község. A bejáró két oldalára vastag bambusztartókba örökzöld fenyőfákat állítanak fel, még pedig jobbról a vöröses me-matsut (Pinus densiflora), balról a sötétzöld o-matsut (Pinus Massoniana). A fenyő a hosszú élet jele, a *me* a női az *o* a férfinem jelölője s így a hosszú és boldog házasélet jelképe is. Ezenkívül a ház előtt bambuszrudakat állitanak fel, melyeket durva szalmakötél köt össze tetejükön, a szalmakötélre fehér papirszalagok vannak függesztve. A bambusz sok bogjával, mely oly szivóssá teszi, hogy még a legnagyobb vihar sem tudja széttörni, hasonló szivósságot jelent az élet viharaival szemben. A durva szalmakötél 7, 5, vagy 3 ágból van fonva s arra szolgál, hogy a jót a gonosztól elválaszsza s az utóbbit ne eressze be a lakásba. Néha faszén darabkákat is dugnak

[1] J. Krohn: Lappalaisten muinainen kauppamistapa. Journal de la Société Finnoougrienne, III.

a kötél fonadékai közé. Ennek a rendeltetése is ugyanazonos a kötelével. A kötélről lelógó fehér papirszalagok végül arra szolgálnak, hogy a család elköltözött elődeinek és tagjainak lelkei azokra telepedjenek s együtt ünnepelhessenek az életben lévőkkel. A ház bejáró ajtója felett a juszuri (Melia japonica) nevű növény levelitől körülvéve találunk egy megfőtt rákot és 1—2 piros narancsot pár levelével. A csinosan összeállított csoportozatról szalmaszálak és fehér papirszalagok lógnak le. A Melia japonica új levelei, kihajtanak, még mielőtt a régiek elhullottak, s ezen tulajdonságuk miatt a gyerekekben és unokákban való tovább élés jelképei lettek. A rák a késő halál, illetve a magas kor jelképe, a narancs (sokszor egy piros bogyójú növényke is helyettesiti vagy szaporítja) a bőséget jelezi, vagyis hogy azon évben ne szenvedjen szükséget a család. Az utóbb leirt díszítést sokszor bent a lakásban is megtaláljuk a házi oltár előtt levő áldozó asztalkára téve.

Az újév reggelét rendesen ébren várja meg a család. Az estebédnél nem szabad hiányoznia az újévi mocsinak, (rozslisztből készült pogácsa), mert akkor a család egész évben nélkülözéseknek lenne kitéve. A hajnal első sugárainál imádságot küld a család az istenekhez, meghajlik az ősök névtábláit rejtő oltárka előtt, azután „ban zaj raku" (tizezer évig tartó szerencsét) üdvözlettel köszöntik egymást. Majd felkerekedik a család valamennyi férfitagja s rendre járja ismerőseit a fenti üdvözlettel és apró ajándékokat hordanak szét egymásnak. E látogatásnál a zoni nevű hús, rizs és zöldség keverékéből készült étellel és édes, rendesen sötétsárgára festett, otoso nevű rizspálinkával kínálják a vendéget. Mindkettő csak újévre készül, megizlelése kötelező, még pedig háromszor kell enni és inni, elsőt az istenek kedvéért, másodikat a haza boldogulásáért, harmadikat a család szerencséjéért. A látogatás alatt vidám arczot kell mutatni, hogy a szerencse istene kedvet kapjon a bejövetelre, a szerencsétlenség pedig elrémülve fusson a boldog zajtól hangzó házból.

Újév napján a házat nem takarítják, nehogy kiseperjék a szerencsét. (Az üdvözlő látogatásokból az uralkodó pár is kiveszi a maga részét s egész nap fogadja az udvari és katonai méltóságok üdvkivánait.) Újév 3-ik napján a nők járnak köszönteni. Sajátságos babona még, hogy a hét szerencseistennek egy közös csónakban ülő képét újév éjjelén vánkosuk alá rejtik s azt hiszik, hogy az így álmodott dolog a jövő profecziája. Egész nap és egész este az utczán tolong a nép, melyet a fent leirt szimbolikus díszítések mellett a lampionok és lobogók egész árja borít el. Az utczákon és udvarokon vidám fiatalnép játszsza az újévi toll-labdajátékot s este felé a kisasszonykák rendesen fekete bajuszszal és szakállal, az úrfiak meg pirosra-fehérre mázolt arczczal jelennek meg, nagy nevetés között, a vacsoránál, mert a ki a labdát nem tudja a díszes rakettal visszaütni, úgy hogy az a földre ne essék, az fekete, illetve piros-fehér pontot kap az arczára, mely estére rendesen a fent írt maszkurává változtatja az arany ifjúságot. A gyerekseregnek a sárkányeresztés mellett óriási örömet okoz az úgynevezett oroszlántáncz. Ezt rendesen néhány szegényebb családból való ifjú járja. 1—3 fejére hosszú sörényes oroszlánfejet vesz, melyen hosszú zöld szoknya lóg, 2—3 társa dobon és sípon ünnepi nótát játszik, mihez a dobos a dallamot énekeli. Ezalatt az oroszlán maszkos sajátos ugrándozó tánczot jár. Házról-házra járnak. Még az ünnephez tartozónak mondják — de én nem láttam — azt a sajátságos játékot, mely némileg

a mi betlehemjáró szokásainkat hozza emlékezetünkbe. Egy társaság összeáll, rendesen fiatal suhanczok, és a hét szerencseistennek, ördögöknek, házigazdának, részeg és józan vendégnek öltözve járnak házról-házra s valami szerencsehívó-ördögkergető színdarab félét játszanak. Egy ilyennek töredékét feljegyeztem.

Az egész újévi ünnepség igen régi származású ős japán dolog, de khinai hatásoktól át és átszőve. Az oroszlántáncz állítólag Formoza őslakóinál is meg van; tény, hogy még ma is a vitatott származású eták járnak rendesen házról-házra, sőt faluról-falura, újévkor mint oroszlántánczosok. Egy pár nótájukat Kiu-sziuból feljegyeztem.

b) A harmadik hónap (márczius) harmadik napján van a Hina no matsuri, baba- vagy leányünnep, mely egészen a kis leányoknak van szentelve. Az egész család ünneplő ruhába öltözik e napra, s úgy vonul be gyerekeivel az ünnepi díszbe öltözött szobába. E szoba egyik oldalán lépcsőzetes polczokon bábuk és babajátékok egész tömege van felállítva. Legfelül áll Zsingó Kogo császárnő és hű miniszterének alakja, aztán a menyasszonyi szertartáshoz felvonuló három nyoszolyóleány következik pár más alakkal, alább a háztartási eszközök minden elképzelhető darabja, szekrények, asztalkák, tányérok, tálak, teázókészletek, szakés (rizspálinka), palaczkok, hangszerek, labdaverők és toll-labdák az újévi labdajátékhoz, szerencsemacskák stb. stb. tarka változatban. E babák és egyéb felszerelések egy része rendesen családi klenodium s igazi kincseket érő műdarabok is vannak közötte. Az ünnep előtt a játékkereskedők kiállításai és üzletei igazi eldorádói a babajáték-művészet fényes darabjainak. Ezerszámra tolong a nép ezen üzletek előtt s rendesen egy-két darabbal szaporítja minden évben a család meglevő babajátékait. Az ünnepély lefolyása naivan kedves jelenség. Az élő babák megvendégelik az életnélkülieket mocsipogácsával, főtt rizszsel, süteményekkel és — tán a tejet helyettesítő — fehérre festett és czukrozott rizspálinkával. Ünnepélyes vacsora fejezi be a napot s a fáradt apró népség elalvása után az egész babakincs visszavándorol a dobozokba, hogy egy év mulva újra előkerüljenek az élő babák végtelen örömére. (Lásd a babák csoportját az V. tábla 1. ábráján.)

c) Az ötödik hónap (május) 5-ik napján van a Nobori no szekku, a lobogó vagy fiúk ünnepe. E napon lobogó díszbe öltözik Japánország minden háza, melynek fiúgyermeke van, illetve a melyben az elmult év alatt fiú született. A lobogók óriási koit (ponty) ábrázolnak, papirból, selyemből vagy vászonból vannak készítve s néha 4 méter hosszúak; hosszú rudakra kötve a ház elé állítják fel — néha kettesével — hármasával is s a vígan lengedező szél a hal nagy, nyitott száján betolulva azt felfújja és ide-oda mozgatja, mintha a vízben játszadoznék. Bent a házban a leányünnep módjára az ország legnagyobb hőseit ábrázoló babák, fegyverek, pánczélok, nagyobb vadak alakjai, szerencsekutyák (melyek keresztelési ajándékul szolgáltak) s a gyerekeket annyira szerető szerencseistennek, Dajkokuszamanak alakjai vannak felállítva. Ezeket is megvendégelik a fiúk, elbeszélik ők vagy szülőik minden egyes hős történetét, kiknek példája a gyerekek zsenge szívébe vésődik. Legtöbbször birokra is kel a fellelkesedett apró népség vagy összeáll és szalmakötéllel vagy virágos faággal holmi vesszőzésféle játékot játszanak. A fiúünnep játékszerei is estére egy-két külön e czélra szolgáló darab kivételével szintén egy évi pihenőre térnek.

d) A hetedik hónap hetedik napjára esik a Tanabata no szekku, a Vega csillagzatnak szentelt ünnep. Díszítése egyszerű. Hosszú, lombos bambuszágakat tűznek fel a ház elé s azt színes papirszalagokkal díszítik, melyekre szerencsét hozó mondatokat is szoktak írni. Az este beálltával az egész család ünnepi ruhában az utczára megy, hogy a szerencsét hozó csillagzatnak bár egy sugara essék reájuk. Hazatérve, különösen a leányok, apró faszilánkokat — melyekre rendesen gonosztűző mondatokat írnak — égetnek el babonás mondások között. Ezzel akarják a szerencsecsillagzat ünnepén a gonoszat elűzni a házból.

e) A kilenczedik hónap kilenczedik napjára esik a Kiku no szekku, a krizantemum ünnepe. Egyes kertekben, sétatereken felállítják a szebbnél-szebb csodás alakú és színű virágokat s a japán nép zarándokolni jár ide. Minden egyes darabot megbámul, perczekig beszélve különleges szépségeiről. Ebben nyilvánul meg a japánság igazi természetszeretete leginkább és legszembetűnőbben az idegen előtt. Képesek egy szép virág megláthatásáért egész napos utazásra is.

A 11-ik hónap 11-ik napján nincs semmi ünnep, mert ekkor az összes istenek az iszei szent templomba gyűlnek tanácskozásra s így nem szabad ünnepet tartani ekkor.

A *maczuri* vallásos ünnep. Faluhelyen ünnepies körmenetből áll nagyobb dísz nélkül, de a nagyobb helyeken a legelragadóbb látványosság, melyet el lehet képzelni. Ideje nem egyforma s más-más templomok más-más időben tartják. Én kettőt láttam 1903 junius 14-én Shimbashiban és szeptember 3-ikán Ushigoméban (mindkettő Tokio része). Megkisértem leírni a páratlan fényű és szépségű ünnepet. A város különböző utczáiban nyilt színpadokat építettek s ezeken három egymásutáni estén gyönyörű jelmezekbe öltözött és a legelképzelhetetlenebb álarczokkal felszerelt szereplők, komikus apró színdarabkákat játszottak, sok tánczbetttel. Nappal az emberek ezrei borították el az utczákat s a házak, sőt a házfedelek is hemzsegtek azokon az utczákon, hol a proczesszió elvonulóban volt. Meg is érdemli a megnézést a menet. Óriási emeletes fakocsik részben ökröktől vagy bivalyoktól, részben emberektől húzva, vonulnak végig méltóságos lassúsággal az utczán. A kocsik mindenikének teteje más-más istenalakkal van díszítve, belül pedig, kis színpadon jelmezes, álarczos színészek játszanak az istenalakhoz tartozó mithologiai jeleneteket. A kocsik oldalait ezerféle apróság és virágerdő díszíti. Minden kocsinak meg van a maga kisérete, férfiak vagy nők, gyönyörű, minden kocsinál más-más, egyenlő poetikus jelmezekben. Japán legszebb leányai (leginkább gésák és énekesnők) vannak e csoportban s oly szép az elvonuló látvány, hogy elámulva állunk meg s a római császárok diadalmenetei jutnak eszünkbe. Sajnos az egyes kocsik és kiséretük jelentését nem tudom még elmondani, pedig ezek Japán néprajzának egyik legfontosabb adatait szolgáltatják ősrégi származásuk miatt. A menet az útközbe eső templomok előtt megáll, a kisérő ezernyi tömeg a templomokba tolul. A templom előtt a sátrak százai állanak, áldozati gyertyák, sütemények, istenalakok, stb. árusítóival. A betoluló emberek egyet-mást vásárolnak s a templomban, imáik közben, lerakják áldozatként a templom előcsarnokában A papok teljes díszben a templomban ülnek egész nap s egy-egy templomban pár krajczárért jövendő-mondó czédulákat osztogatnak. A templom előtti színpadon vallásos tánczokat járnak a templom tánczosai. Így tart ez három napig, mikor újra csendbe borul a város és felveszi mindennapi képét.

1.

2.

Még pár szót szólok a japán lakodalomról. (Lásd V. tábla 2. ábra.) A japán házasság a legritkább esetben szerelmi frigy. A családdal baráti viszonyban álló éltesebb férfiak közvetítése legtöbbször egész idegeneket hoz rövid idő alatt egymáshoz házastársakul. A közvetítők megbeszélik a szülőkkel és egymással -ter vüket, aztán egy kitűzött helyen összehozzák a kiszemelt párokat. Ha nagyobb ellenszenv nem keletkezik közöttük, kitűzik a házasság napját. Ekkor a leány fehérbe — a japán gyász színébe — öltözve családjától és közvetítőjétől kisérve a vőlegény házába megy. A gyász oka, hogy elszakadt családja őseitől és más család kötelékébe került. A vőlegény házánál ünnepélyesen fogadják őket s a menyegzői szobába vezetik. Itt áll a menyasszonyfa, imitált törpe fenyő, ágai között gólyafészekkel és apró gólyafiakkal, mi a szapora család jelképe. A fa alatt virágok állanak, hogy virágos legyen a házaspár élete. Egy öregasszony seprűvel kezében s egy öreg férfi gereblyével áll a fa alatt, a hosszú munkás élet jelképei. Ott van még a sörényes farkú teknősbéka is, a szerencse és jólét jelképe. A násznép letelepedik félkörben a fa körül, a kis áldozati asztalkán rizs áll apró, cserép vagy piros lakktányérkán, melyből a menyasszony megalázkodva kínálja meg vőlegényét. Majd a nyoszolyólányok két hosszúnyelű aranyozott lábosformában rizspálinkát hoznak s a menyasszony ezzel is megkínálja leendő urát. A nyeles láboskákra két papirlepke, ezüstfonatos női és aranyfonatos férfilepke, van reákötve és ebből isznak a vőlegény és menyasszony. (E két edény képünkről hiányzik.) Ezzel végződik a tulajdonképeni szertartás s a pár már férj és feleség. Most nagy lakoma jön. Az ifjú párt hálószobájába kisérik éjfélkor. Előbb azonban az anyós egy képgyűjteményt mutat meg a leánynak, melyből az megtanulja a nászéi történetét. Az elvonult házaspár után becsukják az ajtót és tovább mulatnak, egy óra mulva azonban felverik az új párt, meggyőződést szereznek, hogy férji, feleségi kötelmeiknek megfeleltek-e s ha igen, úgy gratulálnak és nyugodtan hagyják őket. Az új törvények a polgári kötést kötelezővé teszik s a leírt családi ünnep, melyhez az egyháznak semmi köze, csak utánna történik. Keresztény japánoknál a polgári kötést egyházi s ezt az ősjapán szertartás követi.

Barátosi Balogh Benedek.

---

† BASTIAN ADOLF.

Folyó év február 26-án távozott az élők sorából a nyugotindiai Trinidad szigeten Bastian Adolf, a modern értelemben vett néprajznak vagy ethnologiának mint tudománynak megalapítója, vagy a hogy a németek szokták nevezni — a kiknek nemzetéhez tartozott — atyamestere, ki ide s tova nyolczvan éves kora mellett most is annak a tudománynak szolgálatában fáradott, melyet isteni hivatásból páratlan szeretettel és tudással szolgált az egész emberiség javának előmozdítására.

Csodálatos talentum volt, a kit kora szellemi áramlata embertársainál erősebben ragadott meg, de a ki ez áramlat mély és titokzatosan működő hajtóerőit megismervén, annak irányítására jelentős visszahatást volt képes

gyakorolni. Megjelenése korszak kezdetét jelenti a néptudományban. Ő volt az első, ki azt nem mellékesen űzte, hanem kizárólag csak ethnologus és semmi más nem akart lenni. Bámulatos divináczióval ismerte fel, hogy egész művelődésünknek, az emberi gondolkodás történetének megismerése csak ettől a tudománytól várható.

A létnek nagy titka előtt — mondja — most is azokkal a kérdésekkel állunk, mint ősapáink. Minden utat megpróbáltunk már idáig annak megfejtésére, de mind többé-kevésbbé tévesnek bizonyult. Csak egy maradt hátra, az utolsó, de egyszersmind a legközelebbi is, mely idáig *az induktiv vizsgálódás hiánya miatt* megpróbálható nem volt, az a kisérlet t. i., hogy magához az emberhez forduljunk s őt szólitsuk feleletre.

† Bastian Adolf.

A meggyőződés hatalmas erejével hirdette, hogy az induktiv vizsgálódás által erőre segitett, kiszélesedett természettudományos világnézet s korunk szocziális törekvése, mely az egyesnek jólétét az egész emberi közület czéljául tűzi ki s viszont a közületét az egyesek közös szövetségében látja, mely az emberi lét természetszerű tanain alapszik, társas lényként (zoon politikon) tekintvén az embert: munkáltak az új tudomány létrejöttén, melyet az idő kivánt kérlelhetetlenül, megérlelve őt évszázados előstádiumokban. Csodálatos is, hogy új tudományról kell beszélnünk (Völkergedanke, 1881).

Az ethnologia czélja — a mint kifejtette — két szóval fajunk művelődése és gondolkodása történetének felderitése az egész emberiség javára. Ehhez azonban a mult és jelen nemzedékek anyagi és szellemi kincsének lehetőségig teljes összegyűjtése szükséges, mely kötelességgel egyenesen tartozunk utódainknak. Fáradhatatlanul hirdette, hogy az egész emberiség kulturális fejlődése egységes s hogy a fok, de nem a lényeg választja el a szellemi élet terén a legkifejlettebb és legelmaradottabb népeket s hogy emezeknél sok olyan található fel, mely amazok szellemi életével szorosan összefügg. „Mihelyt sikerülend nekünk a természeti népekben a fejlődés menetét (t. i. az alapgondolatokat mindenféle formájukban) áttekinteni, bizonyos mértékig egy kulcsot találtunk, melynek segitségével a magasabb képződmények (t. i. társadalmiak) bonyolultabb alakulatait is megnyithatjuk“ (u. o. 175. l.). Ez a tanitása — a természeti népek mindennemű jelenségeinek rendszeres tanulmányozása folytán — ma már általánosan el van fogadva s az ethnologia napról-napra újabb adatokkal erősiti azt meg a szellemi és anyagi kultura terén egyaránt. Sohasem mulasztotta el, hogy idevonatkozólag e népek mythologiai hiedelmei mellett a spekulativ filozófusok egyoldalú kijelentéseit is (pl. a létről, lélekről stb.) fel ne emlitse.

Ezen a téren kiváló szeretettel dolgozott s vizsgálódásainak különös mélységet tudott kölcsönözni azáltal, hogy a psychologiát az ethnologia segélyével a természettudományok közé avatván, az emberiség szellemi élete jelenségeinek szemléletébe a természettudományos gondolkodást vitte be, „ezt úgy értvén, hogy az a jelenségek szigorú törvényszerűségének föltevéséből indul ki és a szellemi élet jelenségeiben többet lát, mint egyes esetlegességek összefüggéstelen felhalmozódását, melyek a gondolkodó feldolgozás alól kivonhatók". Ez a gondolkodásmód a természettudományokba már három évszázaddal ezelőtt győzelmesen bevonult, mig a szellemi tudományokba csak napjainkban. „Ennél pedig a néptannak első helyen kellett állania, mert a természeti népeknél az egyes kevésbbé emelkedik ki az öszszeségből és a szellemi élet jelenségeinek tömege nem oly bóditóan sokoldalú, mint a magas fejlettségű kulturnépeknél" (Globus, LXX. k.).

Visszatérve Bastiannak erre a nagyjelentőségű tételére a szellemi élet vizsgálatában — bár általános fejtegetésektől és szemlélődésektől tartózkodott anyaghalmaztól duzzadó munkáiban — hogy t. i. az egyes egyén az összeség szellemi életében passziv vagy csekély szerepet játszik különösen a természeti népeknél és pedig azok mythologikus gondolkodásában, de — s ezt akarjuk kiemelni — az emberiség szellemi egysége bizonyságaképen még a magas kulturájú népek szemlélődésében is megtaláljuk azokat a félig öntudatlan, titokzatos mozgató erőket, elmosódó sejditéseket, hajlamokat, érzelmeket, melyekről az egyes ember nem tud magának számot adni s a melyek őt gyakran kisértet módjára rég elporladt generácziók szellemi élményeivel kapcsolják össze (u. o.). Páratlan agitácziót fejtett ki, hogy földünk minden népének szellemi és anyagi vagyona összegyűjtessék, a míg nem késő. „Egész kincstárak megtöltve ezredéves szellemi munkának fölhalmozott kincseivel pusztulhatnak el napok alatt és sülyednek a semmiség birodalmába. A legégetőbb kérdése a kornak! Az ethnologiai világ minden szögébenzugában ég, ég fényesen, lobogva, a legteljesebb égéssel, mindenütt ég, nagy tűz! és senkisem mozditja kezét. Az autopsziák 1850-től 1880-ig periodikusan ismételt utazásokon (erről később szólunk) a legerősebben kényszeritő bizonyitékait szolgáltatják a borzasztó mértékben tovahaladó romlásnak. Nem a természeti népek fizikai kihalása jön itt szóba, hanem a pscyhikai, az ethnikus originálitások tönkremenése, mielőtt azok az irodalomban és múzeumban biztositva lennének. Ilyen veszteség fenyegeti jövőbeli számitásainkat a mindennemű hamisitásokkal, melyek az emberről szóló tudomány lehetőségét is kérdésessé teszik. Segitsen, a ki segithet, és bizonyára mindenki szivesen fog segiteni, a ki megérti, hogy azok a nagy érdekek, melyek az emberiség történelme távolabbi fejlődéséhez fűződnek, most koczkára vannak téve" (Völkergedanke. 1887 és Die Vorgeschichte der Ethnologie, 1881, 92. l.).

Példátlanul álló gazdag utazásainak gyüjtéséből és agitácziójának eredményéből létesült a berlini néprajzi múzeum, mely a legnagyobb a világon. Neki köszönhető, hogy a néprajz az akadémiai disciplinák közé került, őt magát a berlini egyetem tiszteletbeli tanárává avatta.

Tömérdek könyvet és értekezést írt. Ezeknek jegyzéke az Intern. Archiv f. Ethnographie 1896. évfolyamában, születése 70-ik évfordulója alkalmából össze van állítva. Felölelik Ázsiát, Oczeániát, Amerikát, Áfrikát s az ethnologia, filozófia, psychologia, vallás-etika, nyelvészet, régészet, folklore, jog, földrajz és több apró tudományok körébe vágnak. Ily széleskörűen és az érintkező tudományokra való vonatkozásban senki sem tárgyalta még az ethnologiát. Munkái tömöttek, nehézkesek, élvezhetlenek,[1] bár drága kincsekkel vannak telisded tele s a németek maguk mondják, hogy alig van valaki, a ki azokba teljesen elmélyedni képes lenne. A földrajz egyik kiváló tanára (Supan, Petermann Mitth., 1905) azt mondja róluk, hogy minden egyes könyvét előbb fel kell oldani s előbb németre lefordítani — a mihez ethnologiai és filozófiai tudás kell — s csak azután válhatnak közkincscsé s csak azután mondhatni róluk itéletet. Teljesen áthatotta az az eszme, hogy korunknak feladata pusztán a gyűjtés, a feldolgozást pedig a jövőre kell hagynunk. Már fiatal korában így ír erről: „Úgy látszik nekem, hogy ránk egy feladat betöltése háramlik, a melynek javára a vonzó előadásról le kell mondanunk mindaddig, a míg a nyers anyag egybehordva nincs. Csak akkor foghatunk hozzá az emberiség művelődéstörténete megírásához az ethnologiai tények alapján, a psychologiai törvények szerint, a szigorú bizonyitás szellemében, a mint azt a természettudományos világnézlet kivánja. Az én vastag könyveim sem mások, mint talicskák, melyek faragatlan köveket hordanak össze s a közönség elé kidöntik s bizony ez a napszámos munka elég savanyú". „Ugyanígy dolgozik később is s ez teszi munkáit élvezhetetlenné" (Globus, u. o.).

Ezt a nézetét, az örökös gyűjtésnek elvét azonban a német ethnologusok sem helyeselték, de az általánosítás alól maga sem tudott teljesen távol maradni, a mire legszebb példa a népek gondolatáról a *Völkergedanke*-ról szóló tana, melyet már fiatal korában hirdetett s melyet némi változtatással későbbi munkáibán is tárgyalt. Ebben azt tanítja, hogy bizonyos egyszerű mythologikus képzettársulások s belőlük folyó szokások, továbbá bizonyos primitiv gazdasági intézmények (szerszámok is) az egymástól térbelileg távol eső népeknek is közös tulajdonuk. „Midőn az ethnologiában a komoly kutatások megkezdésével a felgyűjtött anyag növekedni kezdett, megragadta a figyelmet bizonyos képzetek egyformasága és megegyezősége, a legkülönbözőbb földtájakról. Kezdetben hajlandók voltak véletlen esetről beszélni, de egy

[1] Mutatónak közlünk néhány sort egy találomra kivett munkájából (Ethnische Elementargedanken in der Lehre vom Menschen, 1895, XXV. l.): „Wie in (Loango) den Käfigen (New-Ireland's) gegen Berührung der Erde und Bescheinung durch die Sonne isolirt (siehe G. Brown), wurden die (menstruirenden) Mädchen unter Ot-danom (s. Schwaner) und auf Cerem (s. Riedt) isolirt, auch bei den Aht (s. Sproat) und (s. Erman) Thlinkiten, sowie bei den Koniagen (s. Holmberg), und aufgehängt (s Martius) in Hängematten (bei den Chiriguanos) oder unter Macusis (s. Schomburgk), und werden so in Indien (s. Bore) bei solcher Zeit in Dunkelheit gehalten, wie in Kambodia (s. Moura), wo zur Zeit der Eklipsen (zur Verehrung des die Sonne mit Verschlingen bedroh. Ungeheuers) ein Hervorgehen gestattet ist (s. Aymonier), neben folklor. Anschlüssen, in Griechenland (s. B. Schmidt) und Tirol (s. Schneller) mit mytho-epischen Nachklängen unter Kirgisen (s. Radloff), sowie mit classischen Reminiscencen (s. Plinius), „to neutralise the dangerous influences, which are supposed, to emanate" (s. Frazer).

örökösen ismétlődő véletlen maga magát tagadja." „Az ethnologiának most már az teszi e feladatát, hogy az emberi szellemnek a társadalmi gondolatteremtményekben nyilvánuló növekedés törvényeit kutassa." Ez a tan az ethnologiai gondolatvilágban nagy hajtóerejű élesztő volt, még azáltal is, hogy a gondolatok kölcsönzését — ugyan nem teljesen, hanem viszonylag redukált mértékben — tagadta, tehát a különösen Ratzel által hangoztatott földrajzi elemet (a népek vándorlása stb.) kevésre taksálta. A két felfogás később lényegesen közeledett egymáshoz s új nézőpontok feállítására vezetett.[1]

Életrajzi adatait a Globus (LXXVII: 209) nyomán itt közöljük: Született 1826-ban Bremában, előbb jogot, majd természettudományokat és orvostant hallgatott több német egyetemen s 1850-ben orvosdoktor lett. A következő évben mint hajóorvos útra kelt s 1859-ig bejárta Ausztráliát, Perut, Nyugot-Indiát, Mexicót, Khinát, a Maláj-félszigetet, Elő- és Hátsó-Indiát, Áfrika nyugoti partjait s gazdag néprajzi anyaggal és megfigyelésekkel megrakodva tért vissza Berlinbe. 1861-ben újra útnak indult s öt év alatt megfordult Birmában, Sziámban, Kambodzsában, Japánban, Khinában, Mongoliában, Szibériában s a Kaukázusban. 1873-ban Áfrika nyugoti partját kereste fel. 1875—76-ban beutazta Ecuadort, Kolumbiát, Perut, Guatamalát és az Antillákat. 1878—80-ban Elő- és Hátsó-Indiát, a Szigetvilágot, Észak- és Kelet-Ausztráliát, Fidzsi- és Hawai-szigeteket, Kaliforniát, Yukatánt, mindenütt gyűjtve a berlini néprajzi múzeum számára, mely 1880-ban kezdett felépülni s melynek 1886-ban igazgatója lett.[2] 1889—91-ig a Kaukázusban, Arméniában, Turkesztánban, Indiában és Ausztráliában járt, 1896-ban a Maláji-félszigeten.

1902-ben újra vándorútra indult Kelet-Indiába s innen a nyugotindiai szigetekre, hogy többek közt Jamaica prehisztóriáját tanulmányozza. Itt érte utól a halál Trinidad szigeten s itt is temették el. Utolsó munkája, melyet ez útja alatt írt, „Die Lehre vom Denken, zur Ergänzung der naturwissenschaftlichen Psychologie in Anwendung auf die Geisteswissenschaften, I—II. Theil" czímet visel s Cassandra módjára ebben sem szűnik meg vészjósló szavát hangoztatni, hogy a néptan egész mezején tomboló tűzvész van, mentsük, a mi megmenthető. E munkája második kötetének ismertetését a következő szavakkal kezdi a modern néptan egyik kiváló művelője, Achelis (Archiv für Anthropologie, 1904): „Egész csendben, ámbár még mindig lassan és vonakodva jön korunk arra a tudatra, hogy a modern néptan a tudományos kutatás minden területén milyen radikális átváltozásokat készitett elő, hogy az egész kultura, mi alatt a vallást, mythologiát, jogot, szokást és művészetet értjük, az ő psychológiai megalapozásában innen a legtartósabb impulzusokat nyerte".

Ebben az átváltozás előkészitésében van Bastiannak elévülhetetlen érdeme.

Bátky Zs.

---

[1] Rövid referátum van a konvergencziák tanáról a Földr. Közl. 1904. évfolyamában.
[2] Az új néprajzi múzeum felépítését a porosz országgyűlés a múlt évben elhatározta.

IRODALOM.

Gróh István: Magyar stílusú rajzminták. Rajzolta: G. I., az országos magyar királyi iparművészeti iskola tanára. Budapest szék. főváros támogatásával kiadja a szerző. Minden jog fentartásával. Budapest, Károlyi György kő- és könyvnyomdája. Ívrét, 1—13 lap szöveg és 80 tábla.

Szerzőnek, a nemzeti irányú rajzoktatás egyik úttörőjének, ezt a részéről kizárólag gyakorlati czélúnak tervezett művét folyóiratunkban azért tartozunk ismertetni s egyik-másik részében megbírálni, mert a mintalapokat kisérő kétrendbeli előszó közül az első, *A magyar díszítő stílus* czímű, szorosan a magyar néprajzi tudomány terméke. Írjuk ki mindjárt ez ismertetésünk elejére, hogy ez a bevezető, látszólagos igénytelensége mellett, tulajdonkép sok évi fáradságos tudományos munkának minden ízében eredeti és elfogulatlan terméke. A mű második előszavához nem szólok. Thémája: *Magyar díszítő stílus a rajzoktatásban*, tőlem, ki nem vagyok paedagogus, meglehetősen távol esik, de azért szerzőnek felfogására erősen jellemző, hogy ebben is a fejlődési eszme rendíthetetlen barátjának vallja magát. A mű javarészét kitevő *mintalapokhoz* azonban ismét leszen egy-két szakmabeli megjegyzésem.

Az értekezésszámba menő első bevezetésben Gróh mindenekelőtt a magyar díszítő stílus felfedezőjének, *Huszka Józsefnek* alapvető munkásságát vázolja. A bevezető további tartalmáról a szöveget kisérő marginális alczímek tájékoztatnak. Ez alczímek: magyar elemek, ornamentikánk kora, idegen hatás alatt készült magyar ornamentek, a honfoglalók ornamentikája, román építés kora, provincziálismusok, csúcsíves építés kora, a renaissance kora, mennyezetfestés a XVII. és XVIII. században, agyagipari ornamentek, kályhadíszítések a XVI., XVII. és XVIII. századból, ónzománczos cserépedények, agyagipari ornamentika az engobe-technikában, régi hímzések, újabb népies hímzések, szűrhímzések, zsinórdíszítések, csipkék, kartonnyomás, fafaragás, székely kapuk, túladunai és felvidéki faragások.

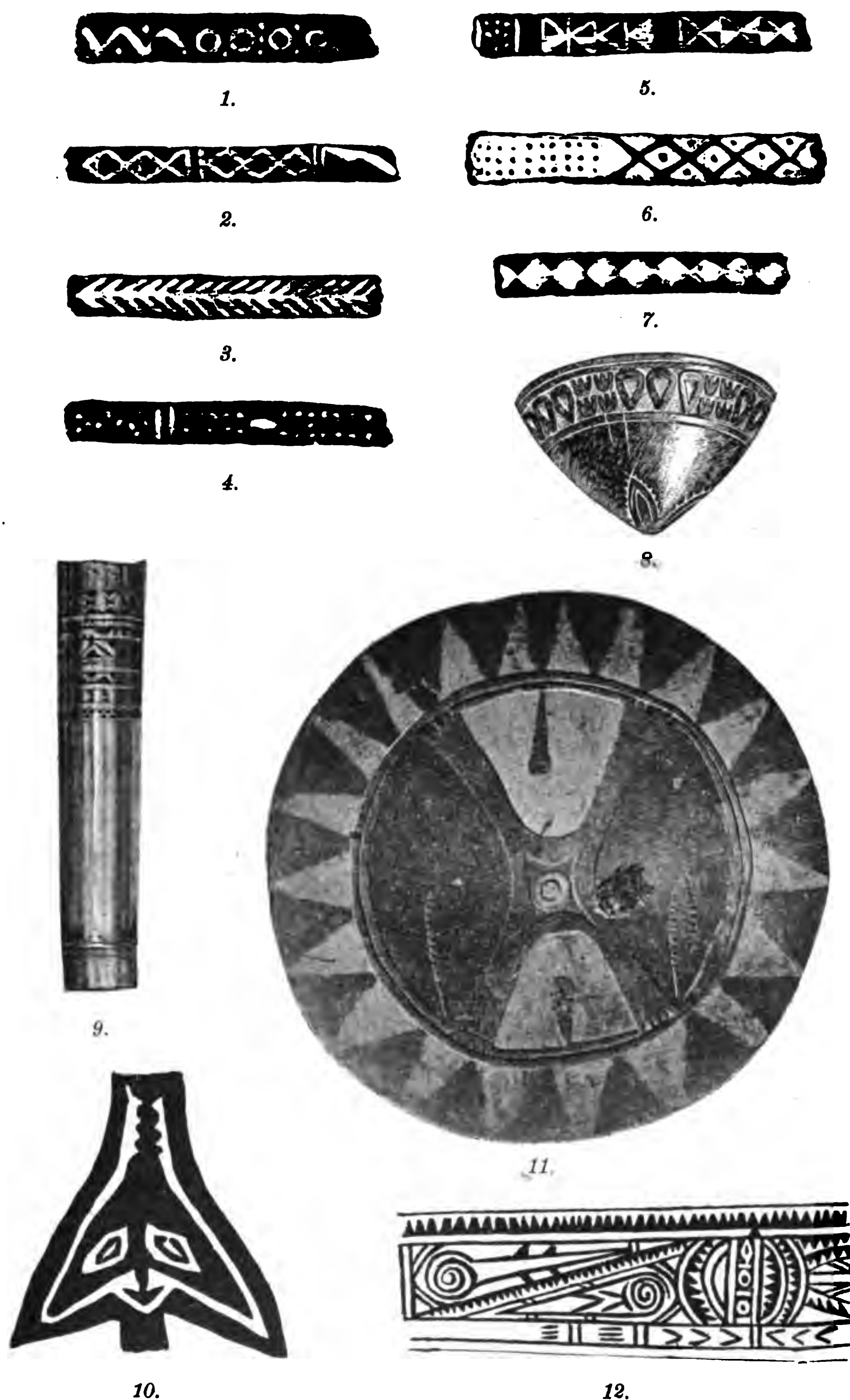
Lássuk immár, hogy Gróh István eme kérdések egyike-másika tekintetében miféle eredményekhez jutott, úgyszinte azt, hogy nagyrészt teljesen eredeti nézetei összeegyeztethetők-e a saját tapasztalatainkkal vagy sem?

*

A mit szerző Huszka József fáradhatatlan munkásságának jellemzéséül elmond, hogy az úttörés korában (alig húsz évvel ezelőtt) „az akkori építőművészet törekvéseit nyomon követő hivatalos díszítőművészet a Huszka tarsolyából előkerült népi ornamentumok ezreit mélységes lenézéssel, sőt gáncscsal fogadta," ... mi fiatalabbak úgyszinte csodálkozva halljuk, hiszen mi a napjainkban világszerte diadalmaskodó, a díszítő művészetre is kiható, „nemzeti eszme" és az ennek határain belül mindenfelé érvényesült „új művészet" éltető légkörében már serdülő korunkban ébredtünk a népi művészet szeretetése..

Szerző egyébiránt teljesen egyetért Huszkának főbb s hozzátehetem lényeges tételeivel. Így abban, hogy *magyar ornamentikánk kétségkívül első sorban növényi* (tehát fejlettebb) *ornamentika*, továbbá abban is, *„hogy az alapelemek magyaros alkalmazása első sorban a népi suba- és szűrhímzésekből, mint díszítő stílusunk legkarakteresebb alkotásaiból állapítandó meg"*.

Kifogásait, melyek a díszítő művészre nézve valóban lényegtelenek, s melyek fontosságát csak a díszítő elemek értelmét és eredetét, szóval ethnikumát kutató ethnographus méltatja kellőleg, Gróh kizárólag a „díszítő alapformák" Huszka eszközölte definiczióival szemben hangoztatja.

1. á. Állati (zoomorph) ornamentumok. 1—12.

Braziliai indiánoknál (v. d. Steinen): Kéregdiszek, házakon. 1. Kigyó és ráják. 2. Halak. 3. Halszálkák. 4—6. Névszerint megnevezett halak. Újguineai pápuáknál (Biró L.): 8. Kavacsésze disznólábnyom-díszszel. 9. Bambusztartó, 11. Pajzs ember-ornamentumokkal. 10. és 12. Ember-ornamentumok nagydobról és teknőskarpereczről.

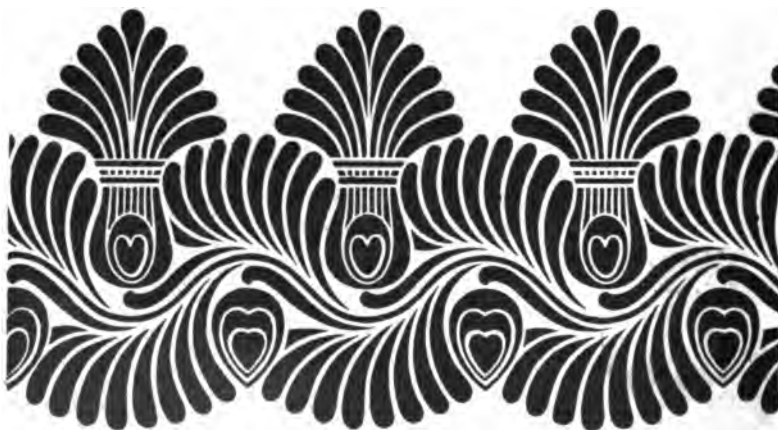
Mielőtt e téren szerzett saját nézetemet előadnám, stiltannal szakszerűleg nem foglalkozó ethnographus társaim számára a díszítő stílusok fejlődésének nagy törvényét óhajtom ide iktatni, melyet a prehisztórikus leletek, továbbá az ősi kulturájú úgynevezett vad népek művészeti stílusainak tanulmányozásából az archaeologia és ethnographia s velük egyetértően a psychologia a következőleg állapitottak meg: *Az első tudatos dísz mindenkoron állati (zoomorph) motivumon épül. Ezt követi a növényi (phytomorph) dísz.*

2. á. Tapodi Bálint félegyházi szűcs rajza. Egri szűrhímzés. (Gróh művének 52 lapja.)

Mértani (geometriai) dísz a kezdetleges stilusokban ismeretlen. A mértani idom ugyanis szövevényes szellemi munkával megkonstruált elvont dolog. Ily szellemi munkára azonban az ősi díszítő művészek agyveleje még képtelen. A mit kezdetleges, ú. n. vad népek

3. á. Tiszapolgári szűrhímzés. (Gróh művének 54. lapja.)

tárgyainak ornamentumai közül az elvonás (abstrahálás) mesterségében jártas európai eszükkel régebben mértani idomnak néztünk, sohasem volt az, hanem valamely állati vagy növényi motivum kezdetleges vagy visszafejlődött rajza, esetleg ily motivum egyszerű symboluma.

A fenti 1. ábra ezt minden magyarázatnál meggyőzőbben illusztrálja.

Erre a kis kitérésre azért volt szükségem, mert a magyar diszitő stil kutatóit figyelmeztetni óhajtottam, hogy az *ősi magyar ornamentika kétségtelenül szintén állati motivu-*

mokon épült. Nincs tehát kizárva, hogy ezek egy-egy ősi maradéka, illetve emléke, a typologiai sorozatok egybeállítása útján, úgy történeti díszítő stílusaink, mint pedig ma élő népi díszítő stílusunk túlnyomó növényi ornamentikájában előbb-utóbb napfényre kerül.

Ezzel a Gróh—Huszka-féle, valóban tisztán az igazság keretében támadt kontroverziák elseje tekintetében állást is foglaltam, — még pedig ez esetben Huszka mellett.

Huszka József „*pávatoll*"-elemét a Gróh-féle mintalapokon többek között a következők mutatják be: az 52. lap: Egri szűrhímzés (l. 2. á.), az 54. lap: Tiszapolgári szűrhímzés (l. 3. á.) és a 69. lap: Kúnsági suba dísze (l. 4. á.).

Ezeket illetőleg Gróh így nyilatkozik: „bár teljesen osztom Huszka véleményét abban, hogy a szívmagvas vagy pávaszemes virág legjellemzőbb egész ornamentikánkra ... de eredetét nem keresném a pávatollban" stb.

4. á. Kunsági subáról. (Gróh művének 69. lapja.)

A „pávatoll" motivumnak ily némileg merev visszautasítását épp a fenti ornamentális főtörvényből folyólag nem tartanám indokoltnak, különösen azért sem, mert ugyan mi nehézség van abban, hogy pl. a 2. ábrán bemutatott egri szűrhímzést valóban klaszszikusan stilizált pávatollnak vegyük s épp úgy a 3. és 4. á. idevágó motivumait is.

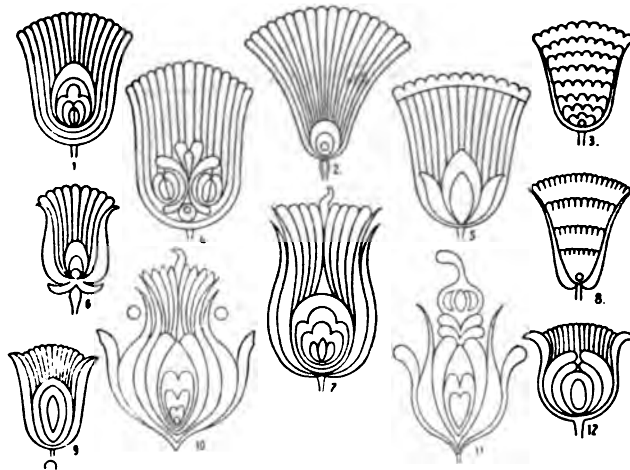
Abban viszont, szerény véleményem szerint, feltétlenül Gróhnak van igaza, hogy a Huszkától: „Magyar Ornamentika" czímű föntebb idézett főművében az I—VI. táblán bemutatott, számszerint 200-at kitevő pávaszem-motivum a legtöbbször nem az.

Szerző részletes kifogásai közül, s egyben túlságosan tömör írásmódjának jellemzéséül, álljanak itt a következők: „Az ilyen mag (pávaszem) különbözőkép illeszkedik a virágba. Rendesen két, három vagy több réteges burok fogja körül, melyek kifelé tágabbak (2. lap) ... Más helyütt (11. lap) zárt burok fogja be a magvakat, mely még lágy, mert hisz tetején apró levelek nőnek ki ... Ismét másfelé, talán a káposztára emlékeztető szerkezetet mutat a 6. lap baloldali motivuma, az, a mely az apró összeboruló levelek alkotta tömött fejből áll, melyet a torzsa aljáról eredő erősebb levelek fognak be". „Sajátos szívalakú „vaczok" látszik a 40. lapon közölt székelytányér virágján, mely bár erősen elüt a többitől, mégis felötlő benne bizonyos növényi szerkezet."

Közvetlenül e mondat után szerző vizsgálódásainak eredményét véglegesen a következőleg formulázza: „Az előképek számosabbak kell, hogy legyenek, mint Huszka véli, mert a legkülönbözőbb növényfajokat jellemző virágszerkezeteket megleljük díszítményeinkben ideálisan egyszerűsített, de jellegzetes ábrázolásban".

Majd folytatja: „Nem egyes növény képezte véleményem szerint az előképet, hanem egyes fajokat jellemző szerkezet, eszményi egyszerűséggel felfogott, profilban vagy metszetben ábrázolt másának tekinthetjük motivumainkat.... Maga az ábrázolás módja: az ideális növénynek sematikus módon, keresztmetszetben való ábrázolása.... bármennyire naiv, mégis teljesen jogos" és hozzáteszem én e sorok ismertetője: természetes.

Gróh itt díszítő stilusunk korára tér át. Jómagam azonban, mivelhogy a közte és Huszka között fenforgó tisztára néprajzi fontosságú véleményeltérések tekintetében részben melléje, részben Huszka mellé szegődtem, kötelességemnek tartom, hogy (miként fönebb már jeleztem) idevágó nézeteimet, ha nem is évek munkásságát megkivántató részletességgel, de mégis valamennyire bővebben indokoljam. E czélból Huszka idézett főművének egyes tábláihoz (képeihez) a következő megjegyzéseket fűzöm.

5. á. Magyaralföldi szűr- és subahimzés. (Huszka: Magyar Ornam. I. 1.)

Az I. képen ábrázolt nagyalföldi szűr- és subahimzés egytől-egyig virágornamentum. A stilizálás realisztikus, oly annyira, hogy szakszerű botanikus, ha szeme a stilizálással járó egyszerűsítéseket megszokja, még az ábrázolt génuszokat is „megdefineálhatná". Gyenge botanikus létemre az I. kép 1—12. ábráit illetőleg (l. 5. á,) a bogáncs- (Carduus), aszat(Cirsium) és fűrészfű- (Serratula)-féléket jelölném meg, mint ez ornamentum természetes mintaképeit. (l. 6. ábra.)

Az I. kép 13—26. ábráinak a legtöbbje az ideális virág összes részeit tünteti fel, a csészét, a pártát, a porzókat s a termőt, ez utóbbit minhárom typikus részével, a magházzal, bibével és bibeszárral. (l. 2 ábra.)

A II. kép 1—28. ábrája ugyanezen megjegyzés alá esik. Virágok ezek is — mint maga Huszka is mondja — még pedig hasonlóan az I. kép legtöbb ábrájához, pikkelyekkel borított fészkes virágúak bimbóinak, feslő bimbóinak felső és oldalsó nézetben stilizált virágjai. Egy-két kevésbbé érthető, romlott alak is akad köztük, pl. a 28. számú.

A III. képen ábrázolt pozsony- és nyitramegyei fehérnemű himzésekről szedett virágalakok, melyek Huszka szerint „magában mind visszavihetők a pávatoll alakjára", szerintem sehol sem mutatják a pávatollat, hanem ezek is stilizált gombos virágúak. Tudomásom van, hogy Huszka József a tőle megszokott alapossággal és lelkiismeretességgel munkái közrebocsátása előtt éveken át tanulmányozta hazánk virágos növényeit, a felületesség vádja tehát pillanatig sem érheti, miért is azt kell föltételeznem, hogy

éppen csak a pávaszem szerepéről alkotott praeformált ideája az, mely vele III. képe 12., 16., 17. sz. ábráiban pávaszemeket láttat, holott azok a hazánk szántóföldjein bőven díszlő búzavirághoz bizony sokkal közelebb állanak.

A IV. kép Huszka részéről is azoknak elismert gránátalmáit (többnyire XVII—XVIII. századbeli erdélyi úri hímzésekről vette le őket) pávatollaknak avagy pávaszemeknek minősíteni merőben lehetetlenség.

Az V. és VI. képen Huszka a honfoglalók fémből készült sír-mellékletein véli fölismerni a pávaszemet. Ám fémtechnikát, mely a tollat, még hozzá pávatollat szemelte ki alkalmas díszítő elemül, alig képzelhetek.

Véleményem szerint,, melyet szaktársaim körében már évekkel ezelőtt hangoztattam, ezekre a honfoglaláskorabeli díszekre is megáll Gróh következő, már föntebb czitált

6. á Bogáncs (Carduus), Aszatfű (Cirsium) Hoffmann—Wagner u.)

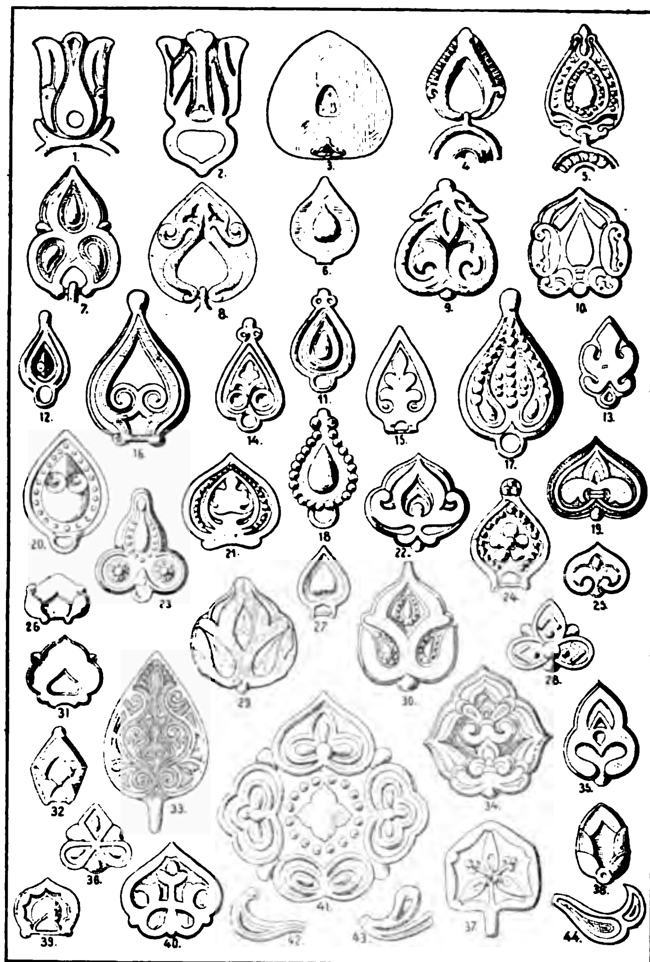
mondata: „ezek a motivumok egyes virágfajok ... profilban vagy metszetben ábrázolt másai . . .", hozzáteszem: erősen stilizált másai.

A hivatkozott V. és VI. képen ábrázolt honfoglaláskorabeli fémornamentumok ez elv szerint körülbelül a következőleg osztályozhatók. Az V. képről (l. 7. á.): Virágmetszetek: 1, 2. á. Rügyprofilok: 26., 32., 38. á. stb.[1] Rügy- és bimbómetszetek: 7., 8., 9., 16., 14., 15., 17., 13., 21. stb. Az úgynevezett pillangós virágúak, lóherefélék, bab csónakos virágjának egyes részeit (csónak és a kétfalkás porzóköteg) kétfalkás: 42., 43., 44. Végül termésmetszetek: 3., 6., 11., 37., mely utóbbin az egyes magvak is egészen jól láthatók. A VI. lapról a 11.

A VI. kép ábráit legnagyobb részben az V. képen ábrázolt elemekből stilizálták, a symmetria elvének legtágabb alkalmazásával de pávatoll-szemeket s köréjük aggatott szövetfesztonokat legjobb iparkodással sem látok bennük.

[1] Megjegyzem, csak a félreismerhetetlen alakok kiválogatására szorítkozom.

E nézetemet bebizonyitandó, végig néztem úgy Eichler A. W., Blüthendiagramme czimű művét, valamint a jó öreg Gaertner Josephus: De fructibus et seminibus plantarum Lipsiae 1802. czímű könyvét, de aránylag kevés sikerrel. Az első mű virág-diagrammokat közöl, melyek tudvalevőleg csak szkematicze tüntetik fel az egyes virágrészeket, ezzel szemben a másik mű a legtöbbször távlati rajzot ad. metszetet csak nagy ritkán. Ám az kevés is, melyet belőle itt közlök (l. 8. á.), eléggé meggyőzhet arról, hogy a honfoglaláskorabeli díszek inkább virág- és magházmetszetek, semmint pávatollak szemei. Nevezetes

7. á. Honfoglaláskori ékszerek. (Huszka: Magyar Ornamentika V. táblája.)

egyébként, hogy majdnem valamennyi itt bemutatott mag tropikus (czeiloni) eredetű, a mi azért fontos, mert Keletindia szegényebb népének ékszere ma is kizárólag a magvak mindenféle fajtáiból készült lánczok, karkötők, lógók, fülbevalók stb., tehát egészen közelfekvő gondolat, hogy a módosabbak ugyanezeket nemes fémből készítették (l. 8. á.).

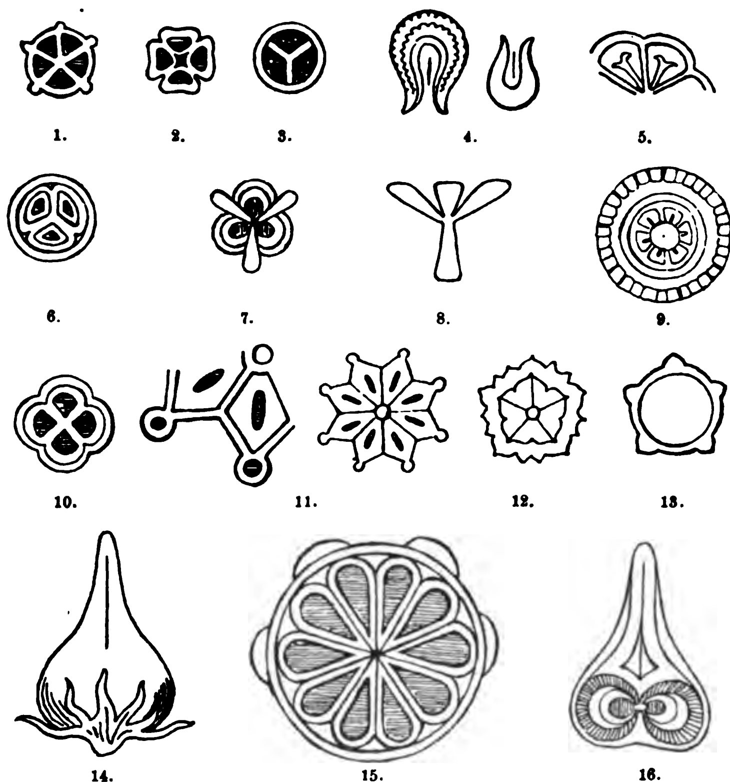
Természetes, hogy a pávatoll-ornamentum ilyetén elejtésével az a sok kombináczió, melyet Huszka e díszítő elem származásához fűz, szinte egy csapásra magától megdől.

A krizantémumról, mint a magyar díszítő stil alapornamentumáról mondottak, szintén némi rektifikáczióra szorulnak.

A krizantémumokat ábrázoló VIII. kép 1—9. ábrái, a melyek ezt a virágot felülső nézetben ábrázolnák, elsőben is túlságosan eltérő alakúak (l. pl. a 7. és 8. ábrákat), sem-

hogy azok egy s ugyanazt a virágot ábrázolhatnák, másfelől pedig ezek a rajzok akármely más sokszirmú pártával ékes virág felülső nézetének, illetőleg vizszintes metszetének is vehetők. Hogy ebben a tekintetben a fölfogásnak milyen tág tere nyilik, legjobban a 9. ábra mutatja,[1] melylyel *Montelius*, a ma élő régészek tán legnagyobbika, a lótuszornamentum tipologiai tanulmányozását kezdi meg, még pedig ezzel a mondattal: „A lótusz virágját felülről vagy oldalról tekinthetjük. Utóbbi esetben *rozettáknak* hivják" (l. a 9. á. 3. rajzát), mely eredményre, mint könyve mutatja, ezernyi ornamentum összehasonlítása után jutott.

A székely kapunak régiségét — mint a melyen a legtöbbször és a legtipikusabban előfordul — a krizantémum kikapcsolása nem érinti, sőt, mint azonnal látni fogjuk, eredetét az eddig véltnél régebbi időbe helyezi.

8. á. Magmetszetek. (Gaertner u.)

1. Tilia europaea. 2. Terme ceylonica, 3. —, 4. Cipanpelos Zeylona DC., 5., 6. —, 7. Triglochium palustre, 8. —, 9. Citrus aurantia, 10. Ipomea ceylonica. 11. Michanxia laevigata, 12 Myrobalanus, 13. Vareca ceylonica, 14. és 16. Thunbergia (Acanthaceae), 15. Diospyros.

A szegfű, mint ornamentális elem, szirmának és bibéjének jellegzetes alakjáról könnyen fölismerhető. A VIII. és XI. kép ábrái ezt mutatják.

A krizantémumról mondottak folytatásában ezennel áttérek arra az ornamentumra, melyet elsőnek Huszka József vett föl a magyar diszitő stilus alkotó elemei közé, még pedig valóban tág látókörrel, az *Istenfára*. Huszka ezt az elemet az asszir ornamentikában előforduló *szent fa* vagy *életfa* azonos leszármazójának tartja.

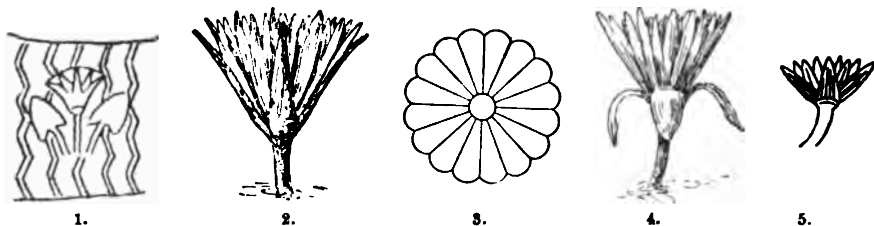
[1] Oscar Montelius: Die älteren Kulturperioden im Orient und in Europa. 1. Die Methode. Stockholm, 1903.

Az-e vagy sem, e kérdést eldönteni csak akkor merészkedhetnénk, ha ez alak ornamentális, folklorisztikai és históriai folytonosságát egyaránt bebizonyitva látnók. Erről azonban egyelőre szó sem lehet, hiszen a székely kapu ornamentikája már anyaga szerint is teljesen különálló, melyet épp ezért szűreink, edényeink stb. ornamentikájával könnyelműen összehasonlítanunk nem szabad, mert nem lehet.

Az azonban bizonyos, hogy a székely kapu istenfája s az e kapukon előforduló egyéb részletek közül akárhány Montelius fentebb emlitett lótusz-sorozataiba is beilleszthető, sőt még Huszka sokat gáncsolt szaszanida elméletével is megfér, a mi tehát magas korából eredő értékességét nemhogy leszállitaná, sőt öregbíti.

Huszka számára, de csakis az ő számára, ebben a tekintetben kérésem is van. Fogjon hozzá s vegye sorra az Erdélyben a székelység peremén, továbbá Moldova és Dél-Oroszország görög templomainak ikonostazionjain előforduló faragásokat. Erős ugyanis a gyanum, s ezt N. P. Szureiscsikov és D. K. Trenev, Ornamentü na pamjatnikach drevnjeruszkava iszkusztva (Az ó-orosz művészeti emlékek ornamentumai), Moszkva, 1904. I. kötet, czímű művének forgatása csak megerősitette bennem, hogy mindkettő, a székely kapu és az oláh-byzantin ikonosztáz faornamentikája ősi nyomon indult s később a történeti stílusok mindenikéből rendre táplálkozó erős életű provincziális művészetnek terméke.

A Huszka főművének többi képein ábrázolt elemek közül a XIII. képen bemutatott állatok javarészt a legprimitivebb művészet termékei és a néprajznak egészen más lap-

9. á. A lotuszvirág három természetes és két stilizált alakja. (Montelius u.)

jára valók, mert az még nem ornamentika, csak ornamentálás. Úgyszinte a XXVIII. és XXI. táblán ábrázolt többnyire XVII. és XVIII. századbeli renaissance hímzések sem foghatók egy kalap alá, a mint azt Huszka tette, attól egészen eltekintve, hogy pl. a XXVIII. kép 1. ábrája, a mennyire az a rajzból megítélhető, keleti, közelebbről makedóniai eredetűnek látszik, a mi a magyar ornamentikával foglalkozó buvárainkat ismét újabb irányba terelheti.

Befejezem a kitérést. Terjedelmességét mentse a tárgy fontossága, továbbá, hogy a sorok között egyúttal a Gróhtól fölvett többi kérdések egynéhányához is hozzászóltam. Így pl. ornamentikánk korához is. Ebben a tekintetben okos szavak azok is, a miket Gróh pl. a következőkben mond: „Véleményem szerint úgy stílusunk, mint minden diszítő stílus, csak úgy mint az eleven organikus világ teremtményei, időnként, legalább részleteiben elhal s ennek nyomán megújhodik, módosul. Ez az időköz lehet több század stb." Ilyképen u. i. mindössze pár századot kell hozzátennem, hogy a magyar diszítő stílusnak azt a másfélezer éves álmát is lehetségesnek találjuk, melyet Huszka feltételezett s a milyent a néprajz terén másutt is tapasztalunk. Így pl. nincs okunk föltenni, hogy az az új-guineai pápua remekbe diszitett edényeit ezelőtt 15,000 évvel másképp diszítette volna mint ma.

Annál becsesebb a mit Gróh a tényleg megfigyelt átalakulásokról mond, megállapítván, hogy a sárospataki fazekas a mult század elején másképp dolgozott, mint a század végén, miképp alakult át a debreczeni czifra szűr s mily behatással volt az ón-mázas technikát felváltó engobe-eljárásnak fazekas termékeinkre. Bár ez irányban kutatásait ezentúl is folytatná. E szerény Értesitő számukra mindenkor nyitva áll.

Szintén komoly tanulmány eredménye Gróhnak ez a néhány mondata: „A földrajzi értelemben vett magyar föld ornamentikája közös. Ugyanazon diszítő-formákkal találkozunk a székelységtől kezdve fel a tótságig. a szásznál csak úgy, mint az Alföld törzsökös magyarjainál. Még legkonzervativabb nemzetiségünk: a szászok is behódoltak a magyar viseletnek századok óta".

Tényleg, ha ma valaki a magyarság néprajzi tárgyait gyűjti, úgy a nemzetiségeket sem mellőzheti. Akárhány ethnographikumot sorolhatnék fel, mely noha ez idő szerint kizárólagosan valamely nemzetiségnél fordul elő, első pillanatra magyar eredetűnek tűnik fel s a magyarságnál, esetleg csak a környező magyarságnál már régen kiveszett. Ilyenek a többi között nemzetiségeink egyes ruházati darabjai, itt-ott templomaik, agyagedényeik stb., a melyek mellett azonban eredeti nemzeti izű tárgyaik is vannak.

Gróh tehát túlságosan általánosít. Észlelete csak azokra az ethnographikumokra áll meg, a melyeket a betelepülő nemzetiségek új magyar szomszédaiktól átvenni kénytelenek voltak. Ne felejtsük ugyanis, hogy a telepes majd mindig egyszerű földmíves,

10. á. Liczei (Gömör m.) cserépkorsóról (Gróh művének 31. lapja).

ritkábban pásztor volt. Fehérneműjét a felesége készítette, felső öltőjét azonban rögtön a település után városok czéhbeli mesterembereitől volt kénytelen beszerezni, a kik, noha más nemzetiségűek voltak, mégis teljesen régi magyar vevőik izléséhez alkalmazkodtak. Így öltözött zsinóros kék posztóba a soproni német, a nyitrai tót, rókamálos dolmányba a meczenzéfi szász, hímes magyar dolmányba a bácskai sokácz és a hunyadmegyei oláh stb. Az agyagművesség tekintetében hasonló az állapot, a mennyiben ez csak ott támadhat, a hol jóféle agyag terem. Egy-egy ilyen magyar agyagforrás néha egész vármegyék különböző nemzetiségű lakóit látta el készítményeivel. A midőn aztán más felé újabb agyagrétegre bukkantak, a nemzetiségi gölöncsér, ki akárhány esetben magyar mesternél inaskodott, odahaza is bizony magyar módra ékítette edényeit. Megfordítva ez sokkal ritkábban esett meg. Házát a föld népe maga építi, ha máskép... nem, hát kalákában, de már a templomot, ha t. i. nagyobbról volt szó, a nemzetiségi vidéken is rendesen magyar mesterember kellett, hogy építse, hiszen a kolonisták között jó mesterember kevés akadt. mert az odahaza is megélt.

A történeti stilusú (román, gót, renaissance) emlékeinken tapasztalható magyaros jellegek tekintetében Gróh észleletei mindenkép komolyak és minden izükben megfontolandók Végleges itélet azonban csak az idevágó egész anyag fölkutatása és sorba fejtése után hozható, előbb semmi esetre nem. Akkor pedig bizonyára maga Gróh lesz az első,

ki sietni fog, hogy gazdagabb vizsgálati anyag alapján eddigi mindenképen józan és helyes itéletét egyben-másban módositsa. Hogy mennyire elfogulatlan, legjobban bizonyitja 20. lapjának magyarázata, a mikor — valóban dicséretére — egy gömöri edény ornamentumát az egykorú franczia selyemszövetről ellesett mintájára vezeti vissza.

Gróh egyébiránt, ugyancsak eltérően a nálunk divó rendes szokástól, ez előszó néhány lapján egész könyvre való gondolatát mondja el, a mi ismertetését valóban nehézzé teszi, mert ugyannyi szót kivánna meg, mint az eredeti megirása.

Épp azért arra kérjük szaktársainkat, igyekezzenek magára az eredeti műre szert tenni. Fáradságukért bő kárpótlást lelnek.

*

A bevezető mondatok egyikében emlitettem, hogy a táblákhoz is lesz egy-két megjegyzésem.

Első megjegyzésem, hogy Gróh a bemutatott ornamentumok megválogatása, fölfogása és paedagogiai átalakitása körül akárhányszor egyenesen remekelt, és rendkivül

11. á. Székely kancsó diszitése a XIX. század derekáról (Gróh művének 19. lapja).

óhajtandó, hogy e sorozatot még több más kövesse. Anyagot múzeumaink immár elég bőven rejtenek.

Ha egynéhány, nem annyira aggodalmamnak, mint inkább tanácsomnak, illetőleg kérésemnek mégis kifejezést adok, úgy ezt tisztán a mielőbb várt folytatólagos sorozatok érdekében teszem.

Ilyen megjegyzésem, hogy egynémely motivumot a nem egészen hűséges szinezés teljesen átalakitott, a miből az következik, hogy mindazoknál a motivumoknál, a melyeknek jellegét szinük adja meg, az eredeti szinezést meg kellett volna tartania. Tudom, hogy ez csak a pénzügyi kérdésen mult, de mégsem hallgathatom el, tán okulnak belőle az illetékes körök.

Az egyes lapokat rendre véve, ezek volnának igénytelen megjegyzéseim: Az 1. számút, karos lócza Sepsikőröspatakáról, tipikus Biedermeier-stilusban dolgozottnak vélem és keveselem a magyarságát, ugyanez a kifogásom a túlságosan renaissance-izű XVII. századbeli gömöri (?) himzés tekintetében (7. lap). A 9. lapon a sóváradi rovott guzsaly kiteritett rajza fölfedezés számba megy. Nem magyar a 16. lapon a „délvidéki" himzés, mit szerző ezzel a felirással maga is jelez. A 19. lap nem utánzandó gyenge kompozicziójú elem. A gömöri kancsók rajzai, ha itt-ott kevésbbé népiesek is, de mindig

szépek. (L. 10. ábrát és a záróczimkét.) A rózsahegyi kartonnyomás (39. l.) szintén kedves, de még nincs magyaros ize. A 19. lapon adott székely kancsó diszitését (l. 11. á.) azért szeretem, mert szerszámhű (látni rajta, hogy gurgulyával készült). A 47. lapon a surányi himzés már nem magyar, hanem tót. Az 52. lap (félegyházi és egri szűrhimzés, l. 2. á.) második ábrájáról már fentebb megjegyeztem, hogy motivuma hosszabb tanulmányozás után esetleg pávatollnak bizonyulhat. Az 54. lapon (l. 3. á.) a tiszapolgári himzésre ugyanez áll. Az idegenből charakteres magyarrá vált ornamentum elsőrangú példája az 55. lap. Kályha cserepe a XVIII. századból (l. 12. á). Az 59. lapon, ungi tülök, Gróh nem vette észre, hogy az eredeti rajz bőrapplikácziónak utánzása, a mi a másolatot erősen alterálta. A 60. lapon a hódmezővásárhelyi cseréptányér dísze csodaszép.

12. á. Kályhacserép a XVIII. századból (Gróh művének 55. lapja).

A 65. lapon a maksai templom XVIII. századi famennyezet ornamentuma és a székely kapuk dísze közti összefüggés tagadhatatlan, noha Maksa vidékén székely kapukra nem emlékszem. A 69. lapon (l. 4. á.) a kúnsági subadísznek szine bántó.

A lapokhoz mellékelt elismert nevű művészek tervezetei — ne haragudjanak meg ezért reám alkotóik — a megelőző népi eredetieknél jóval gyengébbek.

Gróh tanító s egyben mentő munkájának megbecsülhetetlen értékét ez is mutatja.

Dr. Semayer Vilibáld.

Liczei (Gömör m.) cserépkorsó.

Wandtafeln für den Unterricht in Anthropologie, Ethnographie und Geographie.

Dr. Martin, az antropologia tanára a zürichi egyetemen és az Art. Inst. Orell Fuessli (Zürich) egy sorozat emberfaj-képet adtak ki nevezett tudományok iskolai szemléltető oktatásához. A képek nagysága 88 : 62 cm., tehát az életnagyságúnál nagyobb mellképek. A művészi kivitelű színezett képek kiváló antropologusok fénykép-felvételei után készültek. Az eddig megjelent ilynemű táblák között kétségtelenül a legjobbak. Melléjök az illető típus rövid monografikus ismertetése van csatolva, a legfontosabb irodalmi adatokkal együtt.

A munka két seriesben jelent meg. A kisebbikben a következő típusok vannak bemutatva: vedda, jávai, ausztráliai, maszai, melanéziai, dakota, eszkimó és nagyorosz, összesen 8, a nagyobbikban ezeken kívül : egyiptomi, szenoj (maláj fsz.). szemang (u. o.), khinai, busman, tamil, karaib, polynéziai, karén (Birma), battak, dahomei, mikronéziai, kirgiz, Salamon-szigeti, szamojéd és cson (Tűzföld), összesen 24. Az első series ára 28 Mk., a másodikó 36 Mk., összesen 64 Mk., a csomagoláson és szállításon kívül. A képek erős, homályosra lakkozott krétakartonra vannak nyomva. Ajánljuk középiskoláink figyelmébe. A képek a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában megtekinthetők.

Bátky Zs.

*

Néprajzi kincseink gyűjtése. Irta *Sági János.* Kiadja a „Balaton Múzeum Egyesület". Keszthely, 1905. 8°. 60 l.

„Ezt a füzetet azzal a tiszteletteljes kéréssel küldjük mélyen tisztelt Uraságodnak: kegyeskedjék nagyrabecsült figyelmébe méltatni s helységében az alkalmas tárgyakat múzeumunk számára összegyűjteni." Ezekkel a sorokkal vezeti be kis könyvét Sági úr, tisztán kitüntetve intenczióját. Keszthelyen Balatoni Múzeumot állítottak fel s néprajzi osztálya őrének Sági Jánost tették meg. Sági János pedig feljött a néprajzi osztályban 1903 nyarán tartott kurzusra s az itt hallottak, továbbá a saját tapasztalása, Herman Ottó és Jankó János művei nyomán megírta e kis munkáját, melyben a nagy közönségnek magyarázza meg, mi az a néprajzi múzeum, mik azok a kincsek, a miket az egyszerű nép köréből meg kell mentenünk, hogy általuk önönmagunkat megismerhessük: vonzó, könnyed, közérthető modorban. Sorra veszi a községet, telket, udvart, házat minden benne levővel együtt, kitér mindenféle foglalkozásra, felhívja a kedvtelésből fényképezők figyelmét a néprajzi holmik fényképezésére s érinti a folklorisztikus gyűjtést is. Ha itt-ott valami ki is maradt, a mire szintén figyelmeztetni kellene, nem nagy baj, mert czélja nem a tárgycsoportok rendszeres enumeracziója, hanem a tanítás, a figyelem felköltése s a kimaradottakat a figyelmes és gondolkodó olvasó maga ki tudja pótolni.

Sági nem tartja magát czéhbeli etnografusnak s így megbocsátható, ha azt írja (5. o.), hogy „Herman Ottón s a néprajzi osztály tisztviselőin kívül más alig kultiválja nálunk a néprajzi tudományt" s hogy (32. o.) „külföldön a czigányok tanulmányozása valóságos tudománynyá fejlődött, de nálunk ezzel sem törődnek". Ez utóbbi állítás ellen, hogy a vezéreket említsük, Herrmann Antal és Wlisloczky Henrik élénken tiltakoznak.

A kis füzetke valóságos hézagpótló irodalmunkban s őszintén kívánjuk, hogy a nemes czélnak minél nagyobb hasznára legyen. Hiszszük is, hogy úgy lesz.

Bátky Zs.

*

Szláv lapok szemléje.

Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademia Znanosti. Kńiga VIII. IX. U Zagrebu 1903. 1904.

A zágrábi tudományos akadémia kiadásában, *Dr. T. Maretić* és *Dr. D. Boranić* szerkesztésében a X. évfolyamba lépő folyóirat jelenik meg, kizárólag a déli szlávok népélete és szokásai tanulmányozásának szentelve. Évente két füzetben átlag 10 ívnyi illusztrált szöveget ad, szűkes körénél fogva azonban általánosabb érdekű czikkeket nem

is hoz, inkább egyes vidékek monografikus feldolgozására szorítkozik. A VIII. évfolyamban *Maretić* népdaltanulmányokat, *Polivka* pedig Strohal gyűjteménye alapján népmesepárhuzamokat közöl. A leíró részben *Jovićević A.* Montenegro katuni, lesani vidékeit ismerteti, főleg folklor szempontjából, nyolcz képen pedig a népviseleteket mutatja be rövid leírás kiséretében. *Murgić F.* Bosznia néprajzából ad mutatványt Viroko és környékének (sarajevoi kerület) leírásával. *Čolić D.* a szlavoniai Varos vidékének szokásait ismerteti. *Marica Križe* a körösmegyei Dubovec lakodalmi szokásait közli. Az apróbb közlemények sorában népmesék, mondák és gyermekjátékok között a lika-krbavai Mazin lakosaira fogott Rátót-féle tréfákkal találkozunk.

Legrészletesebb és legalaposabb *Ivanišević Fr.* Polica czímű közleménye, mely a VIII. kötetben kezdődik, a IX. kötetnek javarészét foglalja el s még itt sem ér véget. 58 kép kiséretében rendszeresen ismerteti a dalmácziai Polica kerületet (a Cetina folyó könyöke által körülzárt déli rész) geografiai és néprajzi szempontból. Behatóan tárgyalja a tájnyelvet az egyes falvak szerint, a folkloristika mellett kellő súlyt fektetvén a tárgyi néprajzra is, bár nem összehasonlitó alapon. Az adatdús tanulmányra befejezése után még visszatérünk.

Milčetić J. apróbb czikkei közül figyelmet érdemelnek összehasonlító népmese- és népdal-tanulmányai, melyek Miklosich és Csaplovics adatait fejlesztik tovább, valamint a Veglia-szigeten talált ó-román és oláh nyelvemlékekről írt összefoglaló értekezése. *Jemeršić P.* a nép körében élő tréfás játékokat, számtalányokat stb. ismerteti pszichologiai bevezetés kiséretében. Tanulmánya tulajdonkép *Vrčević* művének (Humoristične gatatice i varalice) kritikai összefoglalása.

*

Narodopisný Sborník Českoslovanský. Vydává Národopisná Společnost Českoslovanská a Národopisné Museum Českoslovanské. Svazek X. 1. 2. V Praze 1904. Rediguje Dr. F. *Polívka.*

A prágai cseh-szláv néprajzi társaság és a múzeum X. évfolyamban levő folyóirata néhány esztendei pangás után kezd visszatérni régi programmjához: néprajzi érdekű, apróbb czikkek közléséhez. A jelen évfolyam két füzetje közül a kisebbik tárgyi néprajzzal, a másik folkloristikával foglalkozik. *Smolka M. A.* kézimunka-tanítónő egy kép és egy műlap kiséretében hazai tótságunk egyik kiveszőben levő szövőtechnikájával, a „krosienka"-fonással foglalkozik. Magyar neve a primitiv, függélyes állású, rámás szövőszéknek nincsen. Maga a munka inkább fonás, mint szövés, a készitmény pedig inkább szövetre emlézkeztet, de mindkét oldalán egyforma, visszája nincsen. Ilyen módon azonban csak kisebb tárgyak, főleg női övek készülnek erős házifonalból, pamutból pedig főkötők, melyek a trencsénmegyei Csicsmanban és Kubrán dívnak. Némileg eltér a hontmegyei Bozók és a túróczi Medovár vidékén készült főkötők technikája. A régi szerszám változott alakban él a podoliai ruthéneknél és Dnjeszter jobbpartján, még tökéletesebb szerkezetben Bukovinában található.

Csehországban a fonás-szövésnek ez az alakja, sőt emléke is kiveszett, elannyira, hogy újabban, bizonynyal tót hatás alatt franczia kötés néven tanítani kezdik az ipariskolákban.

Ugyanitt *Novák Teréz* Csehország keleti részében gyűjtött házoromfalakat és csúcsokat mutat be 10 táblarajz kiséretében. A régebbi XVII—XVIII. századbeli épitmények ormai (lomenice) rakott falból valók, festett ornamentikával, az újabbak fenyődeszkából készülnek, diszítményük mértani alakokká applikált lécz, ritkábban fűrészes áttört munka. Változatos az oromfalak szelelőinek (okenká) alakja, a csúcsok (makovice) alkalmazása ritka. A felírások, régebben szentírásból vett idézetek, vagy axiomák voltak, újabban ezeket a tulajdonos és az épitőmesterek neve szorítja ki. Egyes helyeken a tűzvész és más elemi csapások emlékét jegyzik fel, másutt csupán festett virágornamentikára szoritkoznak. Az ízlés és művészet minden tekintetben hanyatlik.

A folyóirat túlnyomó részét a szerkesztőnek nagyszabású mesetanulmánya foglalja el, folytatásául a 8 év előtt ugyanitt megkezdett összehasonlító studiumnak. Magyar forrásokat közvetlenül nem használ, ezért csak *Erdélyi-Stier*, illetve *Gaal-Stier* és *Jones-Kropf* gyűjteményeire szorítkozik. Irodalmi repertoriuma és gondosan összeállított tárgyindexe hasznos munka Tanulmánya a Hős szabó, Szomorú herczegnő stb. mesék világirodalmi analógjait és változatait mutatja ki, helyenkint utalással az átvétel irányára is. Munkája második részében a legendák eltorzulásait, vándorlásait és az ördöngös mesék változatait ismerteti. Végül külön tanulmányban beszámol a tradicziók tanulmányozásában ma követett irányokról.

Ernyey József.

MÚZEUMI ÜGYEK.

Csipke- és hímzés-kiállítás a Nemzeti Múzeumban.

A Nemzeti Múzeum kupolatermében s az ezzel szomszédos helyiségekben az utóbbi időben egymásután több időszakos kiállítást láthattunk, hol kellemes és tanulságos alkalom nyilott a nagyközönségnek, hogy egyes magán-gyüjtők értékes gyüjteményeiben gyönyörködhessék. A milyen örvendetes jelenség, hogy immár hazánkban is növekedik a műkedvelő-gyüjtők száma s úgy a fővárosban, mint a vidéken egyre szaporodnak a tudomány és művészet tűzhelyei, éppen olyan dicséretes dolgot művel a Nemzeti Múzeum igazgatósága, midőn megnyitja helyiségét ezen magángyüjtemények bemutatására, módot nyujtván a tanulásra, és szellemi gyönyörködésre.

Ilyen időszakos kiállításról akarunk most beszámolni, mely a mult évi deczember s a f. évi január havában tartatott meg s a melyen főleg Szmik Antal budapesti igazgató-mérnök gyüjteménye került bemutatásra.

Ugyanis a Csáky Albinné grófné vezetése alatt álló „Általános Közjótékonysági Egyesület" sorsjátékával kapcsolatosan felkérte Szmik Antalt, hogy egy, az egyesület czéljai javára rendezendő kiállítás számára engedné át csipke- és himzés-gyüjteményét, mely szépséges és gazdagságos voltánál fogva úgyszólván már országos hírnévnek örvend.

Szmik Antal, ki gyüjteményét csakis jótékony czélra állitja ki, teljes készséggel engedett a felszólitásnak. Szalay Imre, a Nemzeti Múzeum igazgatója pedig a helyiségeket e czélra szives készséggel engedte át. A rendezési munkálatokat a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya vezette. A tárlat ünnepélyes megnyitása díszes keretben, s fényes közönség jelenlétében, mult év deczember 8-án délelőtt ment végbe, s azt Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter személyesen eszközölte. A látogató közönségnek a szebbnél-szebb himzések és csipkék nagy gyönyörűséget szereztek s az érdeklődés állandóan megvolt, míg a kiállítás január hó derekán bezárult.

A mi a kiállítás anyagát illeti,, legnagyobb része Szmik Antal gyűjteményéből került, ki már évek hosszú sora óta gyűjti hazánk textil-iparművészetének emlékeit s a hazai házi-ipar jellegzetes készítményeit. Különös gondot fordít a solid munkákra, eredeti mintákra, a gondos kidolgozásra, de általában mindenre, a miben a magyar izlés, gondolkodás, felfogás, eredetiség megnyilatkozik. A Szmik-féle gyűjtemény tehát igazi tükre a magyar házi-iparnak, mely a jelen elfajulásaiva lszemben, ama régi jó idők munkásságát tárja a szemlélő elé, midőn a családi tűzhely számára dolgoztak s a tisztes, fáradságos munkát az idő s a családi hagyomány tette becsessé s kegyeletes emlékűvé. Fájdalom! manapság a vásári portéka hódít, teli izléstelen felületességgel, és hivalkodó szinezéssel.

A kiállított himzések közt nagy feltünést keltettek a régi bosnyák halottas-terítők, melyeknek egyik igen sikerült példányát az 1. ábránkban mutatjuk be. A Boszniából a török világ után Pécsre bevándorolt rom. kath. vallású bosnyákoknak utódai még jelenleg is élnek, s leginkább szőllőműveléssel foglalkoznak. Kegyelettel ragaszkodnak régi szokásaikhoz, s emlékeikhez. Igy akkor ha halott van a házuknál, az a szokás járja hogy az asztalt díszesen himzett terítővel takarják le, s arra helyezik két égő gyertya közé a feszületet. Ezen halottas terítők kivarrása rendkívül becses és érdekes. Pécsett Matyasovszky Jakabné született Zsolnay Teréz úrnő kezdte ezeket először összegyűjteni, s tudomásom szerint az ő himzés-gyűjteményében ezekből remek példányok láthatók. A lepedő tömött, finom házi vászonból készül, s himzésekkel van diszítve, s legalulvert, avagy horgolt csipkével szegélyezve. A himzésekhez vastag feketeszinű sodrott gyapjúfonalat használnak, s a kidolgozást vagy keresztszemmel, vagy hurkolt keresztöltéssel végzik.

A kihimzendő mezőt rendesen három részre osztják, s egy-egy részben helyezik el a mintát, melyben a katholikus vallás régi felfogása, az olasz-renaissance motivumaira emlékeztető eredeti és izléses keretben érvényesül. Igy látjuk pl. a pávát, mint a halhatatlanság madarát többféle alakban és nagyságban, míg az egyes részeket virágmotivumok választják el egymástól. Miután ezen halottas-lepedők himzései igen változatos

mintázatúak, azért igen érdemes volna a még meglevő, fájdalom! már igen kevés zsámú emlékeket megmenteni s megőrizni, mint igen becses néprajzi jelentőséggel biró munkákat.

Nem kevésbé keltettek feltünést a régi szepességi szövöttes kendők a lőcsei Szent Jakab templomból, melyek a XVII. század textil-iparának nevezetes képviselői. Igen karakteristikusak ezen kendőkön az angyalalakok, melyek a román stilus szellemében érvényesültek a szövött mintákon. Igen eredeti és izléses a többi állati kép kidolgozása ilyen pl. a medve, szamár, repülő sas, de főleg a madár-motivum rendkívüli változatosságban.

A rég letűnt századok textil-ipari munkásságának emlékei mellett láthatók voltak a jelenkori házi-ipari szövöttesek azon szép példányai, melyek a baranyamegyei Püspök-Bogárd községben készültek, s méltán állithatjuk, hogy azok e téren az első helyen állanak. Ezekről az Ethnographia már 3 év előtt hozott részletes és tüzetes ismertetést Szmik Antal tollaiból, itt csak kiemeljük úgy a minták poézissal teljes alakitását, mint a gondos kidolgozást. Nagy tetszésben részesült a püspök-bogárdi vőfély-kendő ethnografiai vonatkozásokkal biró mintázata s annak izléses munkája.

1. á. Bosnyák halotti lepedő széle.

Érdekes kollektióban láttuk itt a már többször ismertetett kalotaszegi, valamint a székely s bukovinai csángók kézi-ipari himzései s szövöttesei mellett az ország különböző vidékeiről összeállitott magyar kékfestészet készitményeit. Ezzel a külön méltatást igénylő gyűjteménynyel jelen alkalommal nem foglalkozunk behatóan, de fel akarjuk hivni a figyelmet a rendkivül változatos mintájú s szinezésű kékfestékes kelmékre, mint a régi magyar kisipari foglalkozás jellegzetes, sőt sokszor művészi kivitelű tanui, melyekben eredeti módon látjuk érvényesülni a magyar motivumokat, ízlést s felfogást.

A felső-magyarországi változatos és gazdag tót házi-ipar érdekes munkái is bemutatásra kerültek.

Ezek közül eredetiségénél fogva bővebben foglalkozunk a 2. sz. ábrában bemutatott himzéssel, mely Zólyom vidékéről származik. A tót nép körében igen elterjedt szokás az, hogy ha beteg van a háznál, — főleg gyermekágyas nőknél — úgy az ágy körül függönyt aggatnak fel, hogy a beteget óvják a léghuzamtól, a fénytől s a kiváncsi látogatóktól. Ezen függönyök házi vászonból készülnek, s alsó szélét különböző kivarrásokkal diszitik. A himzéseknek oly karakterisztikus jellege, hogy a subrikálást nagy előszeretettel alkalmazzák, itt nem érvényesül ugyan, de különös sajátosságot kölcsönöz e munkának úgy a minta, mint a kidolgozás, mely rögtön elárulja a tót nők ügyes kézimunkásságát. A kék, sárga és vörös szinek kombinált felhasználásával s hurkolt keresztöltésekkel előállitott minta a középen a madár-motivumot ábrázolja, igen érdekes felfogásban és kivitelben. A mező többi részét gazdagon kivarrott szegélyzet veszi körül, s ezek virág- s általában növényalakokat ábrázolnak.

A többi kiállított tót himzések közül meg kell emlitenünk a régi oltár-vánkosteritőket arany csipkével szegélyezve Beszterczebányáról, egy vőfély-kendőt Nyitráról, egy ünneplő mellényt rendkívül színgazdag kivarrással Kassa vidékéről, végül Rima-Brezó községből egy igen régi tót fejkötőt, mely tüllalapon magas hímzéssel van diszitve, s igen szép példánya a szláv himzésnek, tanuskodván azon szoros rokonságról, melyben a tót és oroszházi-ipar egymással áll.

A bolgár, horvát, sokácz, szerb és román házi-ipar kiválóan szép példányokkal volt képviselve.

A román házi-ipari készítményeknél nem mulaszthatjuk el, hogy a figyelmet fel ne hívjuk a laczfalusi oltár-terítőkre. A Felsőbánya város mellett fekvő Laczfalu községben s a szomszédos helységekben a román népnek enig kifejlett s izléses szövészeti háziipara van; sárga, sötét tégla-vörös, s fekete szinek kombinálásával geometriai alakzatokat állítanak elő, melyek hasonlatosak a régi bizanczi szövetek mintázataival. A legszegényebb román házikóban is feltalálhatjuk ezen izléses kendőket — styerguré a nevük. — Laczfalu politikai elveiről ismert lelkipásztora Lukács László a román szövöttes kendők mintáit gondosan összegyüjtötte, s azokból igen szép oltárterítőket készíttetett, melyek a laczfalusi román templom igen érdekes látnivaló képezik. Fáradhatlan tevékenységének köszönhető, hogy most már nemcsak Laczfaluban, de a környékbeli községekben is rendszeresen foglalkoznak ezen eredeti szövöttesek készítésével, melyek föleg román körökben mind nagyobb elterjedésnek örvendenek, söt Bajfalu helységben a román népiskola tanítónője rendszeres szövő-iskolát tart fenn, s a parasztleánykákat kioktatja a szövés, fonás stb. mesterségére. E soraimnak az is a czélja, hogy felhívja a figyelmet e vidék szép és becses román házi-iparára.

2. á. Régi magyar törülköző szegélye.

A kiállításnak érdekes látnivalóját képezte az a becses collectio, melyben rendszeresen be van mutatva, hogy hazánk különböző vidékein mily módon diszitik a téli ruhákat, a szűröket, újjasokat, ködmönöket, stb. Változatos szinű s mintájú hímzések, bőr applikatiók, fonal-huzatok stb. vannak itt egybegyüjtve, mindmegannyi ékes szószólói népünk fantaziájának, izlésének, felfogásának s azon kifogyhatatlan változatosságnak és leleményességnek, mely azt találóan jellemzi.

A régi magyar textil iparművészetet több érdekes tárgy képviselte részint eredetben, részint másolatban. Igen becses régi hímzett oltár- és kehely-takarók, vert csipkék, ezüst csipkék, szövetek stb. mellett különösen ki kell emelnünk egy pompás arany csipkefejkötőt a XVII. századból s egy becses halottas lepedőt, filet-guipure szegélylyel, mely azt a bibliai jelenetet ábrázolja, a midőn Ábrahám Izsákot feláldozza. A régi magyar hímzéseknek két igen szép példányát a 2. és 3. számú ábrában mutatjuk be.

A 2. számú kép régi magyar törölközőt ábrázol, melynek eredetije Felsőbányán özv. Miskolczy Mártonné úrnő tulajdonában van meg. A szép, egyenletes házi-vásznon a gránátvirág s gránátalma rendkívül ízléses csoportositásban látható, a kidolgozás pedig — a magyar ízlésnek megfelelőleg — csakis egyszinű, még pedig piros.

A 3. ábra egy terítő szegély-diszét mutatja; virágcserép szintén gránát diszszel vörös szinben kidolgozva.

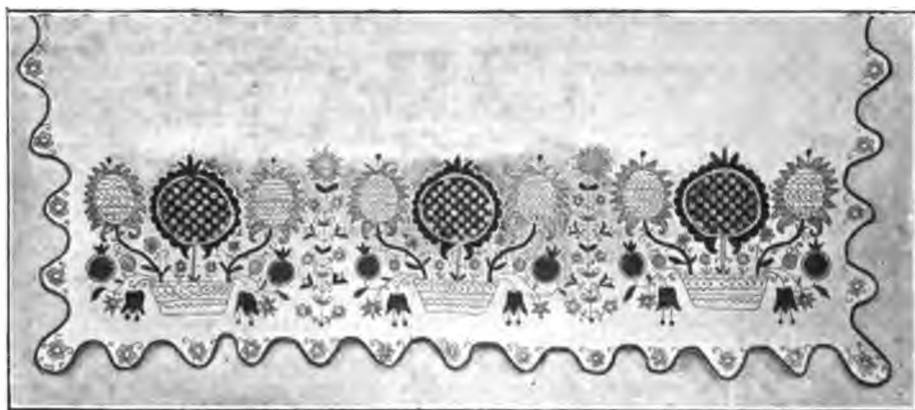
Ez a terítő régi becses emléke a magyar ízlésnek s a XVI. századból származik; az eredeti példány özv. Damjanich Jánosné úrnő tulajdonában van meg, másolatát Csernovics Agenorné úrnő Szegeden őrzi s egy második másolata a Szmik-féle gyüjteményben található.

Mindkét tisztes himzést tanulmányozva, mindjárt szembetűnik az a meglepő hasonlatosság, mely ezen kivarrási minták s az egykorú református templomok fafestésének alakzatai között mutatkozik és nyilvánvaló, hogy egy ugyanazon stil motivumai érvényesülnek mindkét munkában.

A Szmik-féle gyüjteménynek gyöngyét alkotják a felső-magyarországi kendő- és fátyolvégek remek példányai: becses régi selyem himzések, szines vert csipke szegélyzettel. Nagy ezekben a változatosság, de mindig izléses szín-kombinatio, gondos kezek munkája látszik meg rajtuk.

A kiállitás második nevezetes részében nagy gyönyörűséggel szemléltük a régi szövetek becses sorozatát, finom keleti, orosz, japán s spanyol zsidó himzéseket, a Pirot vidéki szerb férfi-harisnyák színgazdag s tarka mintázatú kollektióját, de főleg a szebbnél-szebb valódi csipkékremek példányait.

Különösen feltűntek a brüsseli csipkék elragadó mintáikkal s lehelet-finomságú kidolgozásukkal. Fejedelmi öltözékek méltó ékességei ezek a gyönyörű csipkék, valódi

3. á. Régi magyar himzés.

diszei, virágai az iparművészetnek. A hölgyek nem győzték megcsodálni a páratlan szépségű Chantilly csipkekendőt is, mely az egyik szekrény egész nagy oldalát elfoglalta.

Ezen csipkekendő párját Páris városa nászajándékul adta Eugéninak, III. Napoleon menyasszonyának. Nem kevesebb tetszést aratott egy óriás nagy velenczei selyem shawl, festékes-nyomású diszszel, I. Napoleon korából. A nagy széles égszinkék mezőben, a perzsa motivumokra emlékeztető pompás mintázat hatásosan érvényesül.

Szmik Antal gyüjteményével együttesen, e kiállitás keretében a M. N. Múzeum Néprajzi Osztálya, valamint az Iparművészeti Múzeum is állitott ki igen becses tárgyakat. Így láttuk a magyarral rokon szibériai néptörzsek házi-iparának igen szép készítményeit; szőnyegeket, kendőket, ingeket, de főleg fejkötőket, csupa izléses, szines s nagyon tetszetős himzés és szövés.

Az Iparművészeti Múzeum pedig a gazdag himzési gyűjteményéből mutatott be remek példányokat, a régi magyar izlés karakterisztikus képviselőit.

Külön termet foglalt el Divald Kornél gyüjtése, melyet állami megbizás folytán, az elmult nyáron Sáros vármegyében szedett össze, hol a különböző egyházak tulajdonában levő régi egyházi tárgyakat, a közel jövőben megnyitandó bártfai városi múzeum számára összegyűjtvén, ezen alkalommal azokat a fővárosi közönségnek is bemutatta. Divald fáradozása igen szép eredménynyel járt, mint azt a bemutatott szebb-nél-szebb miseruhák, oltár- és kehely-takarók, gyönyörű régi himzések, szövetek, értékes arany, ezüst vert-csipkék, filet-guipure stb. munkák igazolták. Ezek a bártfai múzeum igen becses s méltó ékességei lesznek. β.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1905. év I. (jan.—márcz.) évnegyedében.

Az osztály gyűjteményei a következő szaporodást mutatják:

I. *Gyűjteménytárgy*: 2947 drb. Ebből vétel: 1879 drb, ajándék: 1068 drb.

A) A vételek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer: 248 drb. Szövésfonási szerszám: 5 drb. Bútorzat: 10 drb. Konyhaeszköz: 238 drb. Gazdasági eszköz: 22 drb. Halászati tárgy: 2 drb. Kismesterségi szerszám: 2 drb. Használati tárgy: 90 drb. Parasztfaragás: 26 drb. Zenetárgy: 52 drb. Kultusz-tárgy: 504 drb. Játékszer: 308 drb. Fegyver: 2 drb. Fénykép és rajz: 328 drb. Modell: 42 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Dr. Réthy László, Budapest, 901 drb kép. Timkó Imre, Budapest, 46 drb fénykép. Czigler Joachim, Debreczen, 1 drb pálinkás butykos. Malatinszky Györgyné, Budapest, 3 drb lapp sapka, 2 drb lapp gyerekjáték, 1 drb lapp kés, 1 drb lapp tűtartó, 5 drb lapp kanál, 1 drb svéd pipa, 1 pár lábszánkó modellje. Schubert Antal, Budapest, 11 drb fénykép. Xántus János hagyatékából 2 drb fénykép. A. D. Herzfelder, Budapest, 1 drb lapp kanálka, csontból és 1 drb lapp burnóttartó, csontból. Jankó János hagyatékából 2 drb fénykép. Károlyi Gyula, Budapest, 1 drb szerb fapipa és 1 drb szerb bugyeláris. Kárpáti Kelemen, Szombathely, 7 drb fogadalmi tárgy, viaszból. Sági János, Keszthely, 6 drb fogadalmi tárgy, viaszból. Szabó Imre, Déva, 5 drb képes levelező-lap. Barátosi Balogh Benedek, 1 drb japáni képes album. Liffa Aurél, Budapest, 24 drb fénykép. König György, Budapest, 40 drb fénykép. Dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 2 drb képes levelező-lap. Ernyey József, 2 drb képes levelező-lap.

Ezen negyedévi szaporulatból 857 drb hazai tárgygyal szemben 2090 drb külföldről származik és pedig Angolországból: 20 drb, Ausztriából: 88 drb, Boszniából: 21 drb, Bulgáriából: 1 drb, Dániából: 4 drb, Francziaországból: 31 drb, Görögországból: 8 drb, Hollandiából: 4 drb, Monacóból: 2 drb, Montenegróból: 5 drb, Németországból: 212 drb, Norvégiából: 16 drb, Olaszországból: 162 drb, Oroszországból: 11 drb, Portugáliából: 5 drb, Romániából: 1 drb, Spanyolországból: 21 drb, Svédországból: 16 drb, Svájczból: 48 drb, Szászországból: 7 drb, Szerbiából: 4 drb, Törökországból: 22 drb, Afrikából: 21 drb, Amerikából: 162 drb, Ázsiából: 1184 drb, Ausztrália és Oczeániából: 14 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Abauj-Tornára 2 drb, Alsó-Fehérre 5 drb, Aradra 32 drb, Árvára 1 drb, Baranyára 5 drb, Barsra 4 drb, Bács-Bodrogra 14 drb, Beregre 1 drb, Besztercze-Naszódra 3 drb, Biharra 26 drb, Borsodra 4 drb, Brassóra 31 drb, Csikra 13 drb, Esztergomra 9 drb, Fehérre 8 drb, Fiume városra 5 drb, Fogarasra 1 drb, Győrre 2 drb, Hajdúra 6 drb, Háromszékre 1 drb, Hevesre 32 drb, Hontra 6 drb, Hunyadra 11 drb, Kis-Küküllőre 2 drb, Kolozsra 27 drb, Komáromra 9 drb, Krassó-Szörényre 5 drb, Maros-Tordára 20 drb, Mosonra 1 drb, Nagy-Küküllőre 3 drb, Nyitrára 2 drb, Pestre 43 drb, Pozsonyra 21 drb, Somogyra 105 drb, Sopronra 79 drb Szatmárra 3 drb, Szebenre 4 drb, Szepesre 4 drb, Temesre 1 drb, Tolnára 5 drb, Torontálra 1 drb, Trencsénre 11 drb, Udvarhelyre 9 drb, Vasra 11 drb, Veszprémre 11 drb, Zalára 188 drb, Zágrábra 1 drb, Zólyomra 2 drb; közelebbi meghatározás nélkül Magyarországra 67 drb.

II. *Könyv*: 53 drb. Ebből vétel 25 drb, ajándék 22 drb és csere 6 drb.

Ajándékoztak: dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 3 drb, Ernyey József, Budapest, 6 drb, Sági János, Keszthely, 1 drb, a californiai egyetem 5 drb, a Múzeumok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelősége, Budapest, 1 drb, Dr. Nilsen Konrád, Budapest, 1 drb, Holzmann Ignácz, Torzsa, 2 drb, Fábry János, Rimaszombat, 1 drb, Wehrhahn A., Hannover, 1 drb, a Széchenyi Könyvtár, Budapest, 1 drb munkát.

Cserébe küldtek: a Svenska Landsmålen 1 drb, a cambridgei (Amerika) Peabody Museum 2 drb, a baseli Naturforsch.-Ges. 1 drb, a cubai köztársaság egészségügyi osztálya 1 drb, a helsingforsi Suomen Museo 1 drb munkát.

III. *Felszerelési tárgy*: 13 drb.

IV. *Látogató*: a Szent-Teréz intézet 50 növendéke és dr. Vángel Jenő tanár vezetésével a Paedagogium 18 növendéke.

Dr. Semayer Vilibáld.

TEMETÉSEK RENDJE A SZEGEDI HATÁRBAN.

Az elmult időknek emberei halottaikat épp úgy siratták, mint a mostani

tettem már, hogy bronzkori kis gyermek nyakában bronzcsengetyűt találtam: véletlen-e most már, vagy átöröklés, hogy a természettel szemben, évezreden innen és évezreden túl, megmaradt a fajfentartó anyai elme találmánya: pár év előtt az Alföld sok vízjárásos táján meg magasszálú növénynyel beültetett vidékén szokásban volt, hogy a tanyabeli asszony cserépcsengőt kötött az apró gyermeke nyakára, a melynek a szavánál fogva mindig tudta, hogy a gyerek merre kódorog és a magasszálú rozsba beletévelyedett kölyköt is kitudta onnan a csengő beszéde nyomán halászni. Még tíz éve pusztai búcsún láttam, hogy árulták az ilyenfajta cserépcsengőket, akkor nem törődtem vele, később meg már nem volt található; még egy torzfajtájára egy városi vásáron akadtunk a gölöncsérek sorában.[1]

[1] A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyűjteményében Kocsról van egy ilyen csengetyünk. Ábráját l. a köv. lapon, az 1. ábrán.

A halott a gödörben legtöbbször kinyujtva fekszik, fejjel fölfelé. A férfihalottnak csontkarjai mellé vannak rakva a fegyverek, hogy szinte kézügyben álljanak. Apróbb edények különféle módon vannak körülötte elhelyezve, olykor alatta vannak. A koponya, vagy a medenczecsont alatt. Olykor kés van a lapos edényben, a másikban pedig már csak földdé vált anyag, a mely az eredetéről már nem tud számolni. Vívott harcz után elhaltak találkoznak köztük. Találtam hoszszacska bronzszeget koponyában, vas nyílvesszőt a medeczecsontban. Lehet találni az ősi korból olykor fejnélküli, olykor lábnélküli halottakat is.

A fekvés tája változik. Némelyek azt mondják, hogy a történelem előtti idők emberei napkelet vagy napnyugat felé temetkeztek fejjel. Ennek az igazságára eddig nem jöhettem rá; inkább ha a Napnak köze van e holtak ledugdosásához, azt lehetne mondani: hogy arra ásták fejjel való behelyezésre a sírt, az égnek a milyen pontján éppen abban az időtájban a Nap állott. Mert bizony a sírok a nagyobb sírmezőkön meglehetősen össze-vissza vannak forgatva. A bilisicsi leletekben sok sírban olyan csontvázakat találtam, a melyek a világ minden tája felé voltak fordulva fejjel. A hol pedig vízpart mellett történt a temetkezés, ott sem mutatkozik, mintha tekintettel lettek volna az éjtájakra, mert ott minden halott arra van fektetve lábbal, a merre éppen a kanyargó pusztai víz folydogált.

1. á. Gyermekkolomp Kocsról. (Komárom m.)

Túl a Tiszán, Torontálban, megmutatkoznak a zsugorított temetkezés nyomai. Több ilyen került elő, elég bőséges arany ékszermelléklettel. A sírokat némelyek az agathyrsek törzseinek vallják. E helyen hol jobb oldalra, hol bal oldalra fektetve feküsznek a halottak, a térdük felhúzva, karjaikat imádkozó formán az arczukhoz emelik. Ilyen zsugorított temetkezést a nagy víz innenső oldalán eddigelé nem találtam: a ki a föld alatt van, mind kinyujtózva fekszik. Elhelyezések tekintetében kivétel volna a folyó évi dorozsmai lelet, a hol ezüsttárgyakkal kapcsolatosan tárult föl néhány sír. Itt a munkások állítása szerint hasra fektetve voltak a sírokban a halottak; ezek a munkásállítások azonban nem tökéletes hitelüek. Beszélnek ők olykor olyan lovashuszárról is, a ki még akkor is a lován ült, mikor ők az ásóikkal megtalálták . . .

Lovassír . . . A szó szinte rezgésbe hozza a magyar szívekben a régiekre való emlékezés húrjait és gondolatban csakugyan úgy látjuk ezt a temetkezést, hogy az elhalt vitéz élő lovával együtt a föld mélyébe leszáll. A valóság nem egészen így mutatja ezt; a ténybeli dolog a regétől és a költészettől itt is különbözik. Bizonyos, hogy azok a sírok, a melyekben lócsontok is foglaltatnak, lovon járt embereknek a temetkező helyei. De a nép száján élő beszéd, hogy „lovas huszárt találtak“, már a rege világába tartozik. Köznyelven ugyan a régészet is lovassírnak nevezi az ilyen formájú temetkezést, valójában azonban csak lócsontokkal kevertnek nevezhető. Ennek a tipusnak talán legismertebb formája az a kecskeméti lelet, a melyet ott a Czédulaház környékén találtak, egészében kiemelték és

meg is őrizték. Ugyanilyen más tájakon is adódott elő, én is leltem a tanyavilágnak egy a városhoz közel eső részén, a melynek a mostani neve Röszke. A tetem a sírban kinyujtózva és hanyatt fekszik. Mellette vas fegyvereknek a darabjai; a vasakon a fa ereivel egyező rozsdamarás nyilvánvalóan mutatja, hogy a széthullott fémdaraboknak a viselésére fegyver korukban fatok szolgált. A lábnál lókoponya hever, alatta a lónak a lábszárcsontjai, e csontok alatt vagy között a kengyelek és a zablának egészen olyanforma összekapcsolású részei, mint a milyen a ma is közönségesen használt aczélzabla. Olykor a kengyel, vagy a zabla nem a lócsontok között hever, hanem a test más tájékán. De a lóláb meg a koponya rendszerint a lábnál fekszik. A lábnál lévő állati fejcsont, mint már a szakvizsgálat is igazolja, csakugyan lófej maradványa, de bizonyos fokig észrevehetőleg elüt a most élő ló koponyájának az alkatától. Vannak a sírban szárnyasállatoknak a csontjai is.

A következtetés, a mit abból levonni lehet, hogy nincs a vitézzel együtt a lovának mind a csontja, de baromfi csontok vannak a sírban: a tanyákon és a puszták világában ma is sajátos formákban élő halottitorhoz vezeti a gondolkozást. A nézet az, hogy a lovat a halott torán elfogyasztották, más egyéb ennivalókkal egyetemben a gyászolók. A kevésbbé ehető részeket a sírba a halott után dobták, mint a hogy ma egy hant földet vet az élő a holt után a sírba. Hogy ez csakugyan így történt, bizony semmiféle írással nem igazolható. De valószinű, hogy ama régi időkben a *torok*-nál lónak kellett esnie, mint a hogy ma a lakodalomnál üsző esik. Talán idevág az ősi Károlyi-nemzetségnek az a szokása, hogy az a négy ló, a mely a család elhunyt tagjának koporsóját a temetőbe kiszállította, többé rúd mellé nem kerül, hanem a kaplonyi barátoknak jut ajándék gyanánt.

*

Nem valószinű, hogy a magyarság e puszta vidéken mindjárt a kereszténység átvételekor az ott szokásos temetkezési rendet gyakorolta volna, mert hiszen, mint alább majd szó lesz róla, a pusztai és tanyai viszonyok különlegességénél fogva a künnlakók némely része *még húsz év előtt sem gyakorolta.* Hogy a mi középkorunkban hogyan alakult át azután a pogánykorbeli temetkezésből a keresztényiebb formájú koporsós temetkezés rendje, arra irott adat kevés van, az Anjoukorból még az a lelet is kevés, a mi a földből előkerült.

Annyi azonban bizonyos, hogy a koporsós temetkezések idején is az előkelőbb halott mellé temették ékszereit, de némely fegyverét is. Ezt egy, az idén talált leletünk igazolja, a melyet éppen az Anjou-korba utalnak az ezüst ékszerek liliom-díszítései. Igaz ugyan, hogy a liliom-dísz már az Árpádkorban is használatos volt, de itt a sírokban talált néhány dénár határozottan mutatja, hogy a temetkezés ideje az Anjou-korba esik. A sírok, a miket Móra Ferencz kollégám ásatott fel, egy kisebb templom körül voltak szerteszórva, részletes értesítést ő fog adni róluk a régészeti szaklapban. Itt építkezési szempontból fölemlíthető e leletről, hogy immár harmadszor akadunk olyan középkori tégla- és kőépitkezés romjaira a homokon, a melyeknek az alapját nem a kevés szilárdságú futóhomok, hanem a lefurkózott szíkföld alkotta. Boldogult elődöm, Reizner János úr, a Félegyházával szomszédos felsőrészi pusztán talált ily módon készített templom-alapfalakat, én pedig pár éve Szatymázon. Most Móra lelete a harmadik, a mely igazolja, hogy

a könnyű kötésű homoki földön a súlyosabb építkezésnél a középkori kőművesmester úgy használta a székföldet, mint a mai építész a betont.

A székföld egyébként ma is a tanyák aszfaltja, szobaföldet, ereszalját, tanyaudvart azzal vernek ki a homoki részeken. Az utat is azzal javítják, tanyaverésnél szívesen használják, ha a közelben akad.

A Szatymazon talált eklézsia alapfalai között igen sok csontra akadtam annak idején, ezek azonban már nem voltak rendes temetkezések maradványai, hanem egymásra össze-visszahányva hevertek a falmaradványok között. Nyilvánvaló, hogy ossarium volt a kis templom alsó része, a hova belehányták a körülötte levő temetőből a régen elhaltak csontjait, hogy az újabb halottak eltemetésére tért nyerjenek. Hogy azután temettek-e oda újból, vagy hogy a kisközség népét elsöpörte a harczos idők viszontagsága: azt megállapitani nem lehet, mert közvetlen közelében a vasúti töltés és annak a kubikgödrei vannak. E gödröket pedig már ötven év előtt ásták s hogy akkor találtak-e, vagy hogy mit találtak bennük, a felől már időutáni lett volna a tudakozódás. Így itt a temetkezéseknek koporsós vagy nem koporsós rendje nem is volt megállapitható.

Körülbelül elmondhatjuk, hogy a környék úgy a magyar nép multjára, mint a honfoglalás előtt itt élt népek életére némi világot vető leletekben elég gazdag, a sikertelen ásatás a ritkább esetek közé tartozik. Mégis múzeumunk naplói csak alig néhány olyan leletről tudnak említést tenni, a melyeknél a koporsós temetkezés meg volt állapítható. Hiszen igaz, könnyen korhad a fa, de a földben, a mi sárgásfehér, olykor egészen világos fehér homokunkban mégsem bír elmúlni nyom nélkül. Barna nyomai megmaradnak, a miket lehetetlen észre nem venni, de különben a koporsó valahai voltát azonfelül is mutatják a sírban maradt koporsószögek. Talán ha nem is igazságul, de nézetül el lehet mondani, hogy az élő fában bizonyára akkor is hiányos vidék lakosságának csak a jobb módú része temetkezhetett így. E felől meggyőztek olyan sírleletek, a melyek kétségkívül nem a népvándorlás korából, hanem későbbi időkből valók voltak és bennük a koporsónak és koporsószögnek semmi nyoma sem foglaltatott.

*

E templomromok körül községek voltak valaha. Öreg térképünk, a mely 1747-ben készült, még öt ilyen templomromot említ, de abban nincs benne mind a templomhely, a pár éve Szatymazon talált sincs benne megemlítve. Mind e községeket tökéletesen elsöpörték a viszontagságok, még csak azt sem lehet tudni: mikor. Följegyzések róluk nincsenek, de hogy voltak: a szentelt romok és a körülötte levő sírok elég beszédesen mutatják. Némely részét talán odébb költöztette a Tiszához közeleső földről valamely vízáradás, más részét felégették és elpusztították a török hadak. Mennyit és hányat, ki tudná megmondani? A XVIII. században, mikor a kún puszták pöre folyt, akadtak koros tanuk, a kik azt állították, hogy fiatal korukban öregektől hallották, hogy Szegednek egykoron tizenhét temploma volt, a miknek nagy részét lerombolta, azután beépítette a török a vár falába. A beszéd utóbbi részében van is igazság, mert annyi bizonyos, hogy múzeumunk négyszázhetven darabon felül való olyan díszesen faragott követ őriz, a melyek mind a vár lebontásakor kerültek elő a várfalból. De a mi a tizenhét

templomot illetné, az csak úgy gondolható el igazságul, ha a külső határokban létezett kis templomokat, kápolnákat is hozzá számították. Az ilyesmit bizonyos nagyzolás kedvéért, bár más irányban ugyan, de ma is könnyen megteszi a localis patriotismus. Például rendes vasuti állomásunk öt van a város belső területén, de ha minden tanyai állomást és megállóhelyet hozzá számitunk, akkor tizennégy vasuti állomás van a város határában. Ilyforma számítással lehettek azok a régiek is a tizenhét templomuk felől.

Voltak-e ezen külső kis templomoknak külön papjaik valaha? Nem tudom; írás felőlük nincsen. De hitéletnek ott kellett lennie, a hol templomok és temetők voltak és ha nem is volt ezen kisebb községeknek külön papjuk, vallási aktusaikhoz a papot a nagyobb községből magukhoz bizonyára kocsin kivitték. Van a mult század elejéből eredő kápolnánk is a tanyán, a melyhez, ha szükségeltetik, mise tartására, vagy a gyónás elvégzésére az alsóvárosi Ferencz-rendiek közül vitetnek ki barátok. Ez a kápolna is úgy van építve, hogy az ajtókulcs birtoklása nélkül bele nem mehet ugyan senki, de a kápolna-ajtó elébe kisded lábasház van építve: annak a közepén leszolgál a toronyból a kötél, húzhatja a harangot, a ki akarja. Leginkább a szomszédban lévő tanyai iskola tanítója szokott csendíteni vele; a ki tanító épp most ott van, már negyvenegyedik éve tanít a pusztán és a pusztából átalakult tanyavilágban.

*

Mikor a török letarolta ezt a nagy darab tájékot és százezer számra hurczolta magával a rabszíjra fűzött szerencsétleneket: néma, kietlen és sötét maradt a határ. Elmult minden élet és csak akkor, mikor ezek a keleti testvérek innen kiverődtek, támadt apránként újabb gazdasági mozgalom a külső pusztában. Ez nem lehetett valami nagy, mert a XVII. század negyedik negyedében történt a török kiszorítása és még a XVIII. század második negyedébe is csak százharmincz körül való tuguriumot említ az 1743-ból való hiteles írás. Ebben az írásban különbség van téve a praedium és a tugurium között és magyar latinság szerint inkább csak a praediumok lehettek magyar tanyáknak nevezhetők, míg a tuguriumok csak olyan házak voltak, a melyekben télen nem lakott senki. Tavaszon, nyáron és őszön kint laktak, de ha ezen időben halottjuk esett is, eltemetésre a városba vitték. E nép felől tehát nincs mit tárgyalnunk.

De laktak kint mások, a puszták sajátos életét tevő emberek, a kik oda apránként kivergődtek, s szarvasmarhának, lónak, disznónak és birkának legeltetésével tartották fenn az életüket. Mint némelyek tartják ma is.

Ma a tanyák világa más, mint régente volt, egy negyed század óriás változásokat hozott. Azelőtt a hatósági és törvényes életet nem képviselte odakint más, csak a pusztakapitány a maga néhány pusztázó lovas városi katonájával, azonfelül pedig voltak tanyai kapitányok: kintlakó jobbmódú paraszti emberek, a kik már előbb szerzett és azután a városi hatóság által is elismert tekintélyük nyomán úgy a hogy a népet igazgatták.

Idő multán más világ lőn, nem kápolnák, hanem templomok vannak odakint, körülöttükben lakik a plébános, a káplán, a kántor. Az előbbiek sok dolgú férfiak. Ha egyiket a haldoklók szentségével messzi tájékra elviszik, még otthon

marad a másik pap. De jöhet egy fertályóra mulva másik kocsi, a mely szintén papot óhajt vinni valahova ki a pusztaszélbe, haldokló öreg emberhez. Már most ha elmegy, nem marad pap otthon, úgy lehet pedig, hogy jönnek valamerről a homoki utakon kocsik a halottal, hogy azt a pusztai templom ajtaja előtt beszentelvén, ugyancsak azt a pap a széles mezők közepén fölárkolt temető sírjáig elkisérje.

A pusztákon azonban nem lehet mindenkinek eleget tenni. Még örülhet az, a ki papra, kántorra és temetőre talál, a midőn a halottját szeretettel a föld alá tenni akarja. Húsz év előtt e népnek nem volt még papja, kántora, rendes temetője sem. A ki halottját rendesen eltemetni akarta, behordta a városi temetőkbe; de nem mind hordhatta be. Eltemette odakint pap nélkül és temető nélkül.

Lehet, hogy ez különösnek tetszik a városi életet élők előtt, de a pusztákon ez még ma se megy másként. Még akár név szerint is nevezhetem a baksi puszta tanítóját, Ángyán Zoltán barátomat, a kinek felsőbb egyházmegyei jóváhagyása van arra, hogy az időnként előforduló temetéseknél ne csak kántoroskodjon, hanem paposkodjon is.

Történt, hogy a tanító az ő pusztai iskolájától távol járva, a kocsiúton halottasmenetre talált, a mely szemközt jött vele.

— Hát tik? — kérdezte a tanító.

— Hát mink — mondták a halottvivésben előljáró öregek — ott voltunk már a tanító úrnál a halottal, de mert a ténsasszony nem tudta megmondani, hogy mikor jön haza a tanító úr, hát elhoztuk a halottat, hogy majd eltemetjük.

A tanító a kocsijáról leszállott és ott az út közepén papi és kántori módon elsiratván a halottat, mondta a gyásznépnek: most már csakugyan jó lélek, letehetitek a föld alá. Vitték azután az emberek a távolosabb pusztai temetőbe, a lelkiekben azonban most már tökéletesen nyugodtak voltak.

*

Hogy a halottakat valamennyit a régebbi időben nem hozták be a paphoz, az bizonyos. Halálát be se jelentették. Az anyakönyvbe elhunytát be se írták. Ha azután a születése után húsz esztendőre katonának keresni kezdték a városból: hát hagy keressék, elég tágas a mezőség. Kereshetik.

Tudott dolog, hogy a szatymazi felsőkapitányságban lévő dombba még két évtized előtt is temetkeztek pap nélkül, kántor nélkül, minden néven nevezendő egyházi szertartás nélkül. Abban az időben éppen egy élénkebb mozgású fiatal orvos került a felső-tanyák orvosi székébe, a ki csakhamar el is távozott innen, mert szűk volt neki ez a homoki Macedonia. De rövid ittléte alatt is ráért arra, hogy egy kötetnek is beillő füzetet bocsásson közre a tanyai életnek azon szokásairól, hibáiról és babonáiról, a mik az ő szakmáját, a közegészségügyet érintették. Ebben a hitelt érdemlő szakember bizonyosságával mondja el a szatymazi dombba való temetkezések különféle történetét. Hát igen. Leginkább kis halottat vittek oda; a koporsóba tevés a háznál, a ravatalozás, a gyertyázás, a siratás, csak úgy megtörtént, mintha a temetéshez papot vártak volna.

Csak maga a temetés történt másként. Kocsikra kelt a gyászoló nép és elhaladt a szatymazi dombig.

Ott a halott apja ásóval előre sietett, hogy a domb oldalában halottjának

barlangot csináljon. Lehetőleg olyan helyen, a hol más kis koporsókkal összeütődése nem lesz. Akkor azután mentek az emberek és az asszonyok, vitték a kis halottat és a szatymazi domb barlangjába örök nyugovóra letették. Imádkozás és sírás mindig úgy ment, mint az egyházi temetési szokásoknál, sőt azt lehet mondani: jobban ment minden dolognak a rendje, mint amott. Mert hosszú szertartások és még hosszabb kántorénekek nem szakgatták a halotthoz közelállóknak a szívét.

Doktor Paraczelzus mikor ezt a különös temetkezési jelenetet könyvében leírja, fűz még hozzá valamit, a mi a könyvének egész komolyságát veszélyezteti. Azt mondja, hogy az ilyen barlangba-dugás még sem mulik el a szertartásosság némi nyoma nélkül.

Mert mikor a kocsik a szatymazi domb elé az itatókúthoz értek, a Mihály bácsi a kocsiban már akkor is pipázott. Mikor pedig fölfogták a halott koporsóját, hogy bele a dombba, az apjaásta kisded barlangba tegyék, e rövid útú vitel alatt Mihály bácsi tömjént tett a pipájába és a tömjénnel rápipált az ártatlanra

No ez talán nem egészen így van. Lehet, hogy egy esetben megtörtént. De hogy az eféle zöldség általános lett volna, a felől semmi hirvevésem nincsen. Kár is volt kinyomtatni ezt a passzust.

*

Öreg kapásunk, már hogy az ipam kapása az alsó-tanyán, aféle vén katona, a ki volt nemzetőr is, azután pedig kilenczedfélévig szolgálta a császárt Pádovában, Majlandban és a Venédigben. Az öreg obsitos nagy kedvelője ma is a csárdabeli hangulatoknak, bár itala kijár a tanyában is, de hát mikor csak más az mégis, a vendéglő asztala mellett ülni. Vasárnap már kora hajnalban a tanyai korcsmához gyalogol, de ezt hivatalból teszi, mert ilyenkor történnek ott a következő hétre a napszámos-fogadások. Ilyenkor egy kis pálinkát iszik, de reggelire otthon van a tanyában. Körülbelül félóra a távolság, de az öreg sokkal rövidebb idő alatt megjárja. Az öröm azonban nem ez. Hanem az, hogyha valamelyikünk kint van éppen ünnepnap a tanyán, délelőtt szólunk az öregnek: — No Tóni bácsi, gyerünk át a csárdába egy üveg sörre. Ez az igazi öröm. Nem éppen a sör miatt, mert hiszen azt is lehetne mondani: ehol két hatos, vegyen rajta egy üveg sört, Tóni bácsi. Hanem a megtiszteltetés. Az nagy dolog.

Megyünk így ünnepnap délelőtt a csárda felé a homokon az öreggel, a ki különben már harminczöt év óta lévén egyfolytában hűséges cseléd, régen rászolgált arra, hogy ilyen bizalmaskodásokkal megtiszteljük.

A vén tanyalakó nem arra jár, a merre más ember. Nem az úton halad, hanem átmegy a földeken és szőlőkön, a merre rövidebb. Elől halad, megyek utána, egyszer egy táblában, a fejét hányó buza között tünődve és elkomorodva megáll:

— Itt vannak valahol az enyémek is — mondja.

Nézek rá, hogy talán megbolondult.

— De — beszéli tovább — két kis halottamat ide hoztam én ki, erre a dombos helyre. Éjjel ástam el őket koporsóban.

Az öreg ember — ma teljesen egymagában áll, mert feleségét és legtöbb gyermekét túlélte — nézte a hullámzó vetést.

— Mikor volt az?

Nem igen tudta megmondani. Nem írástudó. Mikor a velenczei campanile ledőlt s odakint szó esett róla, mindjárt tudta, hogy ez a hosszú torom ott volt valahol a Szammarkó közelében, de gyermekei halála évét, a kiket éjnek idején ide a buzaföldbe elásott, már nem birta megmondani.

— Valamikor úgy a hetvenes évek elején — vélte s nézte megint a zöld táblát, hogy vajjon hol lehetnek benne az ő kis elásott halottai.

Különös véletlenség, de bizonyos, hogy ez a most szóbanforgó búzaföld csak volt azért egyszer temető. De későbben. Mikor a víz elvette a várost, a tanyai lakosság a halottait legjobb akarat mellett sem hordhatta be, mert a temetőket is elborította a víz. E helyet a hatóság akkor temetkezési helyül jelölte az alsótanyai lakosság részére, talán azért épp e helyet, mert kápolna és stácziós kálvária is van a közelében. De pár hónap mulva ismét eltiltották, mert a víz a városszéli temetőkről letakarodván, azok ismét szabadra váltak. Az ide temetkezettek fejfái apránkint elkorhadtak, a sírhalmok beroskadtak, nyomuk úgy tíz év előtt még volt, ma már nincs. Csak egy márványkőkereszt áll egyedül, ez még megmaradt. 1879 tavaszáról való. Hol buza hajlongja körül, hol a kukoricza száradó levele sugdos hozzá levegőbeli ismeretlen dolgokat. Poéta-ember, eltelve a bájos tájék hangulatával, bizonyára szép verset tudna róla írni, jeltelen sírok márvány őréről itt a vetések között.

*

A torok szokása apránkint elmulik még a városon is. Mint mindenütt másutt, valaha itt is általános volt a temetés után való nagy étkezés: voltaképen a halott szellemének tisztelete. A nagy tálalások megszüntek, bár nyomuk megmaradt. De étekül már inkább csak bor, kenyér és túró szolgál, ez utóbbinak tortúró a neve. Régi polgárcsaládoknál is megmaradt még itt-ott a szokás, hogy temetés után a rokonság a halottas házba visszatér. Ott egy-egy tál vizben megmossák a kezüket, frissen vasalt tiszta törülközőkben megtörölik. Azután bort hoznak az asztalra, itt azonban már a húsételt vagy a tortúrót péksütemény helyettesíti. Pár fertályórai ott tartózkodás után a tort ülő vendégek távoznak.

A tanyavilágban a tortülés bizony egészen máskép esik most is, másként esett a régi rend idejében is, a midőn, odakint pap és temető nem lévén, halottaikat olykor öt-hat óra távolságból is a városba behozták, vagy pedig a városnál közelebb eső idegen községek temetőibe vitték.

Az újítás, a tanyai *központok* létesítése itt is új világot teremtett. E központok nemcsak abból állnak, hogy templom van ott, kántor és temető. Hanem ott van az anyakönyvvezető is, az orvos is, a pusztakapitány is, szóval telephely az, meglehetősen nagy telep. Jókora terület az, a melyre hatáskörük kiterjed. Az alsótanyai lelkész gondjai alá több mint 25000 lélek tartozik. Ez a sok lélek igen nagy távolságon van szétszóródva. A legnagyobb távolság négy-öt óra kocsin, koczogva ott, a hol lehet, bár a homokon nem mindenütt lehet. Némely helyeken teljesen mindegy, hogy két ló vagy négy ló van-e a kocsiba fogva: csak lépésben kell menni. Halottvitelnél meg általán a lépésben való menés a szokás: ez bizonyos szomorú méltóságot ad a menetnek.

Ha most már meghalt valaki e szerteszéjjel eső tanyák világában, értesíteni kell az esetről a rokonságot. Egyik napnyugat felé lakik messze, a másik napkelet felé. Vagy északnak, vagy délnek. Hát ezek a messzelakók összegyűlnek, ha bírnak, a halottas háznál. A ki nem bír idejére odaérni, az már csak a tanyai templom elébe megy, ott megáll a mezőn a kocsival s megvárja a többit.

A menet idő multán odaér, a halott kocsija a templomajtó elé áll. Pap és kántor ott elsiratják, azután a közeleső temetőbe kikisérik. Gyalog szokás odáig a halott kocsija után menni. A többi kocsi mint szekértábor a templom lábjában a mezőn.

Megtörténvén az eltakarítás, következne a tor otthon. De most már ez nem lehet. A tortülők oly messze laknak egymástól, hogy már a halottas tanyába vissza nem mehetnek, mert akkor némely részük éjfélre sem érne haza.

Itt kezdődik azután a halottisztelő tor visszaalakulása, a melynél különben a legrégibb formájában sem mehetett. Mert ott ülik meg a tort az ég alatt a kocsitábor közepén. Csak egyszer láttam e sajátos dolgot, ott lévén épp dolgom a közelben. Közéjük nem mentem, nehogy zavarjam az aktust; csak messziről néztem. Láttam, hogy nagykendőket szednek le a kocsikról, azután a sok kocsijárás nyomán meglehetősen kopár mezőre terítik. Az asszonyok és az emberek körülülik. Az emberek a kalapot leteszik, a mi ritkaság, mert még otthon a házban is viselik a kalapot, csak ételkor nem. De mert itt is ennivaló következik, hát levették. Sipka csak két ember fején maradt: a fiatal házas halott apjáén meg a testvérjéén. Jelzéséül annak, hogy ők a házigazdák és a vendéglátók. Előbb kenyereket szedtek le a kocsikból: az emberek karajokat vágtak az asszonyoknak, emezeknél nem volt bicska. Azután húst, szalonnát, bort és túrót szedtek ki a saroglyák szénájából. Ettek és ittak békességesen. Nagyobb darab füstölthúsok kézről-kézre jártak. A félbolond gyerek, a ki a harangokat szokta húzni, arra somfordált. Igen nagy darab kenyeret adtak neki, azzal elment.

Hogy tovább mint történt, hogy történt, nem tudom, mert a dolgom elfoglalt. De a messzibb lakók hamarabb indultak útnak. Azon időben még csak kisebb templom volt ott, azóta lebontották, hogy nagyobbat készítsenek helyette. Éppen akkor vetették meg a mostaninak alapjait, s mert ez alapozásnál régiségekre találtak, ezek kutatása volt ott épp a dolgom. A közelben hevenyészett korcsma állott a napszámosok és a városból hozott templomcsináló kőművesek részére, déltájban oda a pusztakapitánynyal betértünk. A tortülők mind elmentek már akkorra (a temetések odakint leginkább délelőtt vannak), csak két öreg ült közülök a belső szobában, még némely félliterekkel megpatkolni óhajtván a toron elfogyasztott bort. A halott után maradt gyermekekről beszéltek; a beszédből kitünt, hogy azok már csakugyan árvák, mert az anyjukat meg pár hónap előtt temették. Hát most kire maradnak a kietlen tanyában? Azt mondja az egyik öreg rokon:

— Vállalná kend űket tizezör forintér fölnevelésre?

A másik mondja:

— Semennyiér se vállalnám. Mert ahárhogy bánnék velük, csak azt mondaná felüllem ez a kutya világ, hogy mostohájul bánok velük . . . Tudom én. Vót mán neköm ijen sorsom.

Az ajtóból bejön az öreg asszony:

— Gyerünk mán, gyerünk mán . . .

A családi állapotokon elkomorodott öreg ember szelid kérleléssel szól vénecske életepárjához:

— Ne báncs most bennünket, asszonybarátom!

Asszonybarátom! Mióta élek, ez egyetlen egyszer hallottam ezt a szavat. Bizonyára a halál, a temetés, a tor meg a keserűség váltotta ki az öreg tanyai magyarból.

*

Be is lehetne már fejezni, úgyis hosszúra nyúlt a pár sornak kezdett írás. De mert épp elhalálozásokról és temetésekről van benne szó, volna még némi hozzátenni való. Arról, hogy milyen furcsák a közigazgatási furcsaságok s miként tartja a felőlük való rendelkezéseket olyan kerítéseknek a nép, a mik csak azért vannak, hogy legyen mit megkerülni. És hogy miként tudja azután azokat el is kerülni.

Az ötömösi puszta a rajta lakó néppel egyetemben ma Pestmegyéhez, egyházi hatóság tekintetében meg a váczi egyházmegyéhez tartozik. Kevesebb, mint száz év előtt még a csanádi egyházmegyéhez tartozott, mert akkor még Szeged tulajdona volt. Voltakép a rajtalakó emberek is szegediek, csak a föld eladása által váltak el a szomszédos szegedi határtól. Az eladás a mult század első negyedében történt, de azért az ötömösi ember ma is húz haza s mint az alábbiakból kiderül, *hazajár születni és meghalni.*

Az ötömösi pusztát azért adta el a város, mert pénzre volt szüksége, hogy megvásárolhassa a Torontálmegyében szintén Szeged határával szomszédos szőreghi kincstári birtokot. Az előrelátó magisztrátus a szaporodó lakosság fölöslegének a déli megyékbe való kivándorlását ide óhajtotta irányítani, a mely esetben megmaradtak volna továbbra is az ősi város polgárainak, egyben gátul terültek volna a terjeszkedő ráczság elé. Valami harmincz évre bérbe meg is kapta e területet, Szőregh magyar lakosságának templomot is épített, de azután a vétel abban maradt, mert a kincstár mást gondolt.

Szóval az ötömösi puszta eladódott, a szomszéd Pestmegyébe bekebeleztetett s a váczi egyházi hatóság alá került. Lakosai azután még temetkeztek hol ide, hol oda, keresztelkedtek hol itt, hol ott, a hol közelebb érték. Csak úgy, mint a tanyai plébániák felállítása előtt a szegedi tanyai lakosság is: Sándorfalván, Majsán, Kisteleken.

Az állami anyakönyvvezetés rendet hozott az ötömös-pusztai lakosság életébe. A temetés és keresztelés helyéül olyan községet kellett kijelölni a részükre, a melyben van anyakönyvvezető és a mely egyúttal a váczi egyházmegyéhez tartozik. Így megkapták ilyen helyül a csongrádmegyei Sándorfalva községet. Vitték volna ők még ezután is a temetni való halottat, a keresztelni való élőt a szegedalsó-tanyai anyakönyvvezető meg plébános elébe, de hiába vitték, mert azok nem fogadhatták el. Menjenek Sándorfalvára.

A pestmegyei Ötömösről a csongrádmegyei Sándorfalvára az egész szegedi alsótanyán keresztül a homokon halottal öt-hat órai az út. De lehet az több órai is, útja válogatja s a halottal sem szokás lóhalálában vágtatni. Rossz időben, téli

hófuvásokon még az út sem látszik a buczkás mezőkön; apró, keresztelni való kisdedet e nagy hidegben e hosszú útra vinni: merész vállalat; azoktól, a kik elrendelték: nagy kegyetlenség. Azután halottaik a sándorfalvi temetőben oly messze esnek tőlük, hogy meglátogatásukra módjuk sincsen, még azt sem tudhatják, fejfájuk áll-e még, vagy elkorhadt. Zöldel-e a sírdomb, vagy beroskadt. Az unokát nem lehet öregapó nyugvóhelyéhez vezetni, mondván neki: nézd, itt fekszik.

Az ötömösi pusztai ember épp úgy átérezte mindezeket, mint a hogy átéreznők mi, ha velünk történne.

Ha velünk történne, mit tennénk? Apellálnánk és rekurrálnánk, bélyeges papirosokkal ostromolnánk egyes hivatalokat, a lapokban ismertetnénk a képtelen helyzetet, esetleg képviselőnk útján az országgyűlésen szóba hozatnánk, míg végre csakugyan belátná az a hivatal, a mely a rendeletet kiadta, hogy a helyi viszonyok ismerete nélkül jóakarattal bár, de tudatlanul rendelkezett.

Szegény ötömösi pusztai ember, minden községtől és várostól messze, bent a tágas téreken, ilyesmit nem tehet, nem is tud. De azt tudja, hogy ha szegedi földön hal meg a halottja, akkor azt köteles elkönyvelni és eltemetni a szegedi tanyai hivatalnok és lelkész. Minélfogva a haldokló ötömösi embert a tanyájából átviszik Gál Sándor szomszéd tanyájába, a mely bár csak ötszáz lépésnyire van ugyan, de már szegedi földön fekszik. S Gál Sándor tanyájában hal meg az ötömösi halott az ősváros földjén, a melytől évszázad előtt szándéka nélkül elszakadt, s a melyre halottkorában visszatért.

Így van ez a halálnál, de így van az életnél is. Az áldott állapotban levő menyecske szintén átjár a városi határba szülni, hogy gyermekét keresztelésre ne a messzi Sándorfalvára, hanem a tanyák közelebb eső plébánosához vihesse.

Kissé középkori dolgok ezek. Mentségükre legyen mondva, hogy az úgynevezett modern közigazgatás csinálta őket.

Tömörkény István.

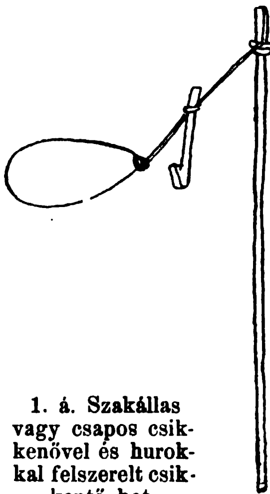
A CSIKKENTŐ ÉS TŐR.

Mikor a Sárközben a csikle szerkezetét megtanultam,[1] igen megörültem az erősebb csiklefogó szerkezetének, tudniillik a csikéző botnak a rákötött huroknak és a hurokszáron levő pálczikának, mert az erős csiklének ez a része élénken emlékeztetett egy fogószerszámra, melylyel szülőföldemen, Veszprémben *ürgéket* fogdostam többi gyerekpajtásaimmal együtt. Ezt a szerszámot mi *csikkentőnek* meg *csekkentőnek* hívtuk. Szándékom is volt, hogy ezt a szerszámot a csikle közlése után szintén közölni fogom. Ebbeli szándékomban megerősitettek dr. Sebestyén Gyulának

[1] A M. N. Múzeum néprajzi osztálya *Értesítő*-jének 1904. évi 1—2. számában közöltem a csiklét; a szöveghez mellékelt rajzban azonban két lényeges hiba van, mert a rajz és szöveg összehasonlítása után a szemléltető rajzból nem lehet megérteni a csiklével való fogást. Igaz, hogy elsősorban magam vagyok a hibás azzal, hogy nem tiszta rajzot küldtem; de a szövegben meg világosan megírtam, hogy az alsó csiklőszár *a vízen lebeg*, két vége pedig a kákabokrok közé van dugva; a rajzoló azonban jóval a víz színe fölé

az Ethn. VIII. évf. 3. füzetében *A székelyek neve és eredete* czímű értekezésében foglaltak. Az Ethn. ezen számát jóval csiklém közlése után kaptam kézhez és sejtelmem sem volt, hogy a csikle szónak olyan bőséges családjára lelek benne, mint a minőt Sebestyén Gyula úr oly szakszerűen, nekem nagy gyönyörűségemre összegyűjtött. A 144. lapon, alul ezt olvassuk: Ilyen magában álló példa Melius prédikáczióiban előforduló *csikkentő* is. A szöveg szerint: megvetve az háló (halfogás) csikkentő (az én tudásom szerint ürgefogás = földalatti lyukakban levő állatok fogása) a lép (repülő apró madárfogás) a kibe megfog. Lám csak éppen a csikle (víziszárnyas fogás) hiányzik a felsorolt eszközökből.

Már most áttérve a *csikkentőre,* a szerszám felállítása a következő: Hosszú, elég erős és hajlós szálvesszőre van felkötve a hurok; a hurokszáron van egy pálczácska, ez a *csikkenő;* de ez a pálczácska a csikéző bot hurkának pálczájától annyiban tér el, hogy alsó szabad végén egy kis kiálló szakálla, csapja van:

1. á. Szakállas vagy csapos csikkenővel és hurokkal felszerelt csikkentő bot.

Az 1. ábrából látható, hogy ez teljesen azonos a *csike* felszerelt *csikéző botjával.*

Ehhez a felszereléshez tartozik még egy faczövekecske, melynek egyik vége hegyesre van faragva, hogy a földbe be lehessen szúrni jó mélyen; sőt erősen bele kell verni, hogy a csikkentő bot ki ne ránthassa; a felső szabad végén pedig, a hurokszáron levő *csikkenő* csapjával azonos csapja van, úgy, hogy a *csikkentő* felállításakor, *a csikkenő csapja, a czövekecske csapja alá kerül s a két csap vagy szakáll egymásba fogózik.*

2. á. Csapos czövek.

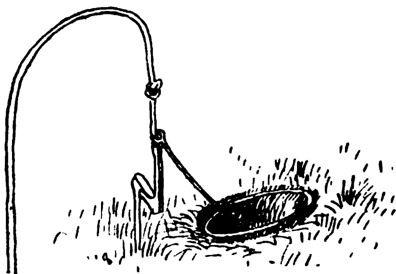
A felállítása a következő: az ürgelyuk szélébe a csapos czöveket (l. 2. á.) levertük, csapjával befelé fordítva; valamivel odább 1—2 lábnyi távolra vele egyirányban a csikkentő botot szúrtuk jó erősen a földbe, azután lehajlítottuk a csapos czövekhez, itt a csikkenő csapjánál fogva beakasztottuk a czövek csapjába; de vigyáztunk, hogy mélyen ne fogózzanak, hanem csak a szélek érintkezzenek, mert ha mélyen akasztottuk, az ürge a hurokrántással nem bírta kirántani a csikkenő csapját a czövek csapja alól s így a csikkentő nem szabadult fel, az ürgét nem emelte fel a levegőbe s ürgénk a hurokból kiszabadult, mert elrágta a madzagot. A hurkot csak ezután vetettük meg az ürgelyukra, még pedig a kerek ürgelyukhoz képest úgy vetettük, hogy a hurok kerületéből két ellentétes oldalon a lyuk peremére kerüljön egy-egy darabka, mert csak így állhatott meg a lyuk fölött; a többi rész azonban a lyuk nyilásába esvén, azt szűkítette (l. 3. és 4. á.).

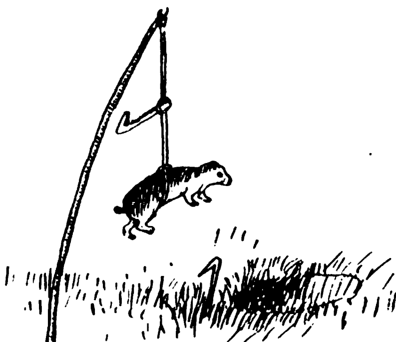
rajzolta az *alsó szárt* is és így a lehető leglényegesebb részt olyan tévesen szemlélteti, hogy az alsó szár alatt az úszó szárnyas kényelmesen kis bukással is tova illanhat. A gyengébb csiklénél pedig a helyett, hogy a hurkok *szorosan egymás mellé* simulnának, a hurkok olyan távol vannak egymástól, hogy a csikle fogása teljesen illusorius. Pedig éppen ezen fordul meg a fogás, hogy a hurkok egymást érintsék, mert ha a hurkok távol állanak, két-két hurok közt a madár kényelmesen átlép a nélkül, hogy lába hurokba tévedne.

Akár kívülről befelé, akár belülről kifelé igyekezett az ürge, a hurok megfogta; legmulatságosabb volt, mikor az ürgét megrezzenthettük és befelé igyekezett; ilyenkor beleakadván a hurokba, azt lefelé a lyukba húzta; a rángatással a csikkentő alább hajolt, a *csikkenő* csap kicsusszant a czövek csapja alul s a csikkentő bot az ürge úrfit saját lyukából rántotta ki és vágta kalimpálva a levegőbe. Ezzel a szerszámmal *hörcsököt* is fogtunk; arra is emlékszem még, hogy a Jutaspusztai pásztorok közül egyik-másik valamely erősebb fajtájával rókát is tudott fogni.

Mikor én még csikkentővel ürgéztem, annak bizony 30—33 éve; azóta se láttam; mását vagy tán ősét, apját a Sárközi csiklénél fedeztem fel.

Már a csikle közlésénél megemlítettem, hogy a csikle nem tőr és viszont. Erre nézve — bár az alkalmas szótárakat sajnos nélkülözöm, — de dr. Sebestyén Gyula úrnak fentebb érintett értekezésében bőségesen összegyűjtött szavak és magyarázatuk teljesen kielégítenek, mert — egy-két magyarázatot kivéve, mely

3. á. A csikkentő fogásra beállítva.

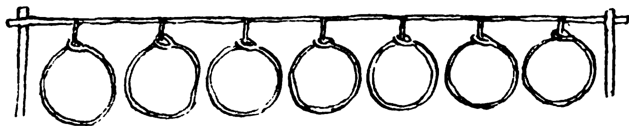

4. á. A csikkentő fogás után.

szerint *csekle, czékle, czeklyél* szók madárfogó hurkot, madártőrt, madarat tőrbe csalni (Ethn. VIII. évf. 144—145. l.) jelentenének, — általában megmondják a szónak helyes, valódi alapértelmét. Ha már most egy pillantást vetünk a csiklére és tudjuk használati módját, nyilvánvaló lesz, hogy az nem egyéb, mint utat elrekesztő eszköz kákás, nádas, tehát vízgázlós helyeken; a *szejke, czége* szorosan halászati eszközök ugyaneffélék; csiklét is (mondjuk *cseklét, czéglét*) halászember rakott, alakja pdig kicsiben is utat elzáró — vagyis a ki- és bejáratnál felállított *kapu*-ra emlékeztet. — Főjellemvonása, hogy az állatot semmiféle *csalétek* vagy más *tévesztő* tárgy ebbe a kapuba be nem csalja, hanem az a maga ösztöne szerint rendes útján járva esik bele akár kívülről befelé, akár belülről kifelé.

A földalatti lyukakban tanyázó állatoknál már csiklét nem lehet rakni, de természetes csikleül szolgál a szűk lyuk peremével vagy szélével; ide már csak a hurkot lehet megvetni tisztán a csikle csikéző botjával; a mit tehát az én gyerekkori ürgézésemből csikkentőnek ismerek. Itt sem kell *csalétek.*

A tőr azonban egy kicsit más; raktam eleget, másokat is — felnőtt tőrt rakó vadorzókat — láttam, hogyan rakták. Ennél is ugyan megvan az a felső huroktartó akár kötélből, akár vékony vesszőből, vagy vastagabb drótból, melyen a hurkok alá lógnak, csakhogy ezt mi *ín*-nak hívtuk és ez is a helyes magyar neve. Az *ínt* a rajta lógó hurkokkal természetesen ki kellett *feszíteni;* az ín két

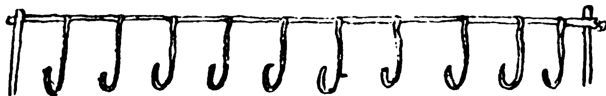
végére kötött karók szolgáltak erre a czélra: (halász-szerszámnál a fenékhorog teljes mása) (l. 5. és 6. á.) tehát a latin *tendere* szó egyenesen és nyilván az *ín* kifeszitésére vonatkozik; innen a neve is a latinban *tendiculum*. Természetes az is, hogy a felhurkozott ín a madárfogó embernek készletszerszámai közé tartozik, vagyis otthon előre elkészíti s így mikor feszítésről van szó, már a hurkos ínt feszíti, tehát a fogalomnak bővítése az már, midőn a teljes szerszámra élünk a tendiculum latin szóval. A hurkot magát már nem feszítjük, hanem *megvetjük;* továbbá a hurok sohasem lehet madzagból, mert azt megvetni nem lehet; (de a csiklénél igen, mert megvan a keret, a kapu vagyis maga a *csikle*) a tőr hurokja mindig lószőrből való; még akkor is, ha a hurokszár madzagból van, maga a fogóhurok a madzagra kötött lószőr, mert ez marad meg szép karikásan és a mi még szintén lényeges,

5. á. Hétszemes tőr.

hogy könnyen siklik, tehát fogáskor a hurokszáron nem akad meg. A tőr nagyságát *szem* szerint mértük volt 1—2—5—7—9 szemes egész száz *szemig* vagyis a karikára vetett *szemalakú* hurok mennyisége szerint.

Már most a tőr főjellemvonása az, hogy azzal csak *csalétekkel* lehet fogni; a madarászó először is kitapasztalja a madár útját, ha az valamely bokros helyen szokott járni; néhány napon át egy bizonyos helyre gabonamagvakat szór, hogy oda és arrafelé szokjanak vagyis *csalja* őket. Mikor észreveszi, hogy arra a helyre rendesen megjönnek, csak akkor feszíti ki a tőrt; a magokat a tőr háta mögé

6. á. Fenékhorog.

hinti; a szembejövő madárnak mielőtt a legelőre érne, a kifeszített ínon lógó és megvetett huroksorozaton kell áthatolnia; itt is a hurkok kerületei érintik egymást; a megvetésnél fő az, hogy a madár testének kerületénél szűkebb kerülete legyen a huroknak; az eleség után törekvő madarat aztán a gyorsan sikló lószőrhurok — ha belekeveredett — hamarosan megfogja, kit a nyakán, kit a lábán, kit meg más testrészén. A tőrrel való fogásnak csak akkor van eredménye, mikor a szárazföldön járó madárnak igen kevés vagy semmi eledele sincs napokig: kora tavaszszal, késő őszszel és télen. Mikor a vetésben, szántásban elég ennivalót talál a fürj, fogoly és más madár, bizony hiába raktuk a tőröket; télen erős tőrrel nyulat is fogtunk.

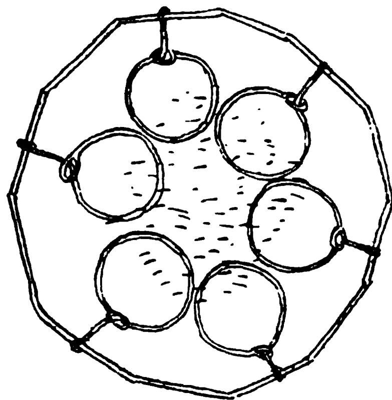
A függélyesen álló tőrt, egymásba szögellő árokparton mintegy átlókép, sűrű bokros helyeken pedig két bokor közt levő nyilásba szoktuk kifeszíteni; ha ilyen alkalmas terület nem volt, megelégedtünk, ha egyetlen árokpart vagy kis dombocska kinálkozott; az ín egyik végét ide feszítettük, másik végénél meg kóróval, föld-

hányással készítettünk sánczot, nehogy a madár észrevegye a nyilt véget s megkerülve belülről járjon a legelőre.

Ha ilyen alkalmas terület egyáltalán nincs, vagyis a madarászó hely egészen sík, akkor a tőrt *körbe kell feszíteni vízszintesen a földön.*

Ennél is természetesen első dolog az, hogy a madarakat *elszórt csalétekkel egy bizonyos helyre szoktassuk, csaljuk.* Mikor néhány csalétekszórás után rendesen megjönnek, akkor következik a tőrvetés.

Először is a köralakú teret szépen egyenletessé kell tenni és egy kicsit leveregetni; azután a kör kerületén a földre helyezzük a huroktartó erős madzagínt, melyet azután a földbe vert apró kampós czövekekkel, vagy az *ínra* kötözött czövekecskékkel leszorítunk; mikor ezzel is készen vagyunk, elegendő földet tenyerünkben összemorzsolunk, porhanyóvá teszszük és gabonamagvakkal összekeverjük. Azután még több földet porhanyítunk meg s ezt a kör belsejében szép egyenletesen elterítjük, hogy a madár lába laza porhanyó földben járjon; igen alkalmas ilyen czélra, — ha van — a homok. Az így elterített laza föld tetejére vetjük meg a hurkokat a kör belsejében, körbe, kerületeikkel egymást érintve. A szabadon maradt hurokszárakat ismét behintjük földdel s egy kissé lenyomkodjuk, hogy ott ne kapargasson a madár; a megvetett hurkokra már most úgy a mint körben állanak, *ráhintjük a gabonával kevert laza földet* s ezt úgy simítjuk el, hogy gabonaszem alig hogy lássék; ezután néhány szemet még a tetejére hintünk, hogy legyen mit először felkapkodniuk, azután félrevonulunk.

7. á. Körbe feszített tőr.
A rajzon hiányzik néhány czövek, a melyekkel a körbe feszített int a földre erősitik.

A madarak megjönnek, az első szemeket felkapkodják, észreveszik a föld között levő magvakat és ide-oda lépegetve, forgolódva szedegetik a föld körül; csakhogy a laza föld arra való, hogy lábuk alásüppedjen s mikor a hurok kerületét érintik, a tovább lépéssel a hurkot is meghúzzák, a laza föld engedi a hurkot összehúzódni s a madarak lábukon fogva vannak; ha felröppennek annál rosszabb, mert a hurok még szorosabb lesz (l. 7. á.).

A csikle és tőr közt levő különbség tehát:

1. A csikle rendes ki- és bejáró utat rekeszt; a tőrrel utat sohasem rekeszthetünk.

2. A csikléhez nem kell semmiféle csalétek, mert a vizi madárnak útjába esik; a tőrnek leglényegesebb része a fogást előző és a fogáskor elhintett csalétek, mert e nélkül tőrrel fogni nem lehet.

3. Különböznek szerkezetüknél fogva.

4. Csiklét szárazföldön már a szerkezetnél fogva nem lehet rakni; tőrt meg a vízen nem lehet vetni.

5. Csiklét *raknak;* tőrt *vetnek,* hurok-int *feszítenek.*

6. Csiklébe *esik* a madár és abba *ejtjük* a madarat; a tőrbe *csaljuk* a madarat.

7. A csikle halászszerszám, a tőr vadászszerszám.

A kettő közt közbül esik a *csikkentő*, mely szárazföldi vadászszerszám ugyan, de nevénél és szerkezeténél fogva úgy látszik, hogy a csiklébôl vált ki.

Kovách Aladár.

DUNÁNTÚLI KÉKFESTÉS.

Magyarországon a kékfestés virágzó kisipar volt. Most már ez is hanyatlik a gépek szaporodásával.

Minden jelentékenyebb városban több kékfestő élt, a kikhez a nép a magafonta és szőtte vásznat vitte festés végett. Mikor azután a fonás-szövés háziiparát is tönkretette a gyár, a festők gyári portékát hozattak, ezt megfestették, s így vitték a vásárra, avagy árusították a boltjaikban. Régi festők még azt is elbeszélik, hogy egykor a nép a vásznat házilag maga festette. Szilvafa gyökerének avagy sárga vadluczernának főzetében sárga színt kapott a kelme. Házilag különféle növények főzetében egyéb színeket is nyert a szőttes. Mikor az indigót behozták, annak oldatával eleinte „síma kék"-re festették a vásznat.

Az egyhangú kék szín azonban nem elégítette ki az asszonyok szépérzékét. Ezért a kelme tarkázásáról gondoskodtak.

A festők hagyománya szerint fehér portékába kavicsdarabokat kötöztek, s így tették a kékítőcsávába, a festők nyelvén: „kipa"-ba. Mikor a vászon elérte a kívánt kékséget, a kavicsot a vászonból kibontották, a kavicsot bekötő czérnát fölvágták, a mikor szabálytalan csillagalakok tüntek elő. Ezek az alakok t. i. a portéka eredeti színei voltak, a mit a kavics eltakart a festék elől. Ez volt a legelső tarkázás. E megbízhatlan festőhagyománynyal párhuzamban tréfásan említik: úgy is tarkáztak valamikor, hogy a tyúkok lábát befestették, s végigszalasztották a vásznon. A fehér csillagokat utóbb színesíteni kezdték úgy, hogy a kékítés után a kelmét bizonyos faforgácsokból főzött lébe mártották. Így azután a kelmének két idegen színe lett.

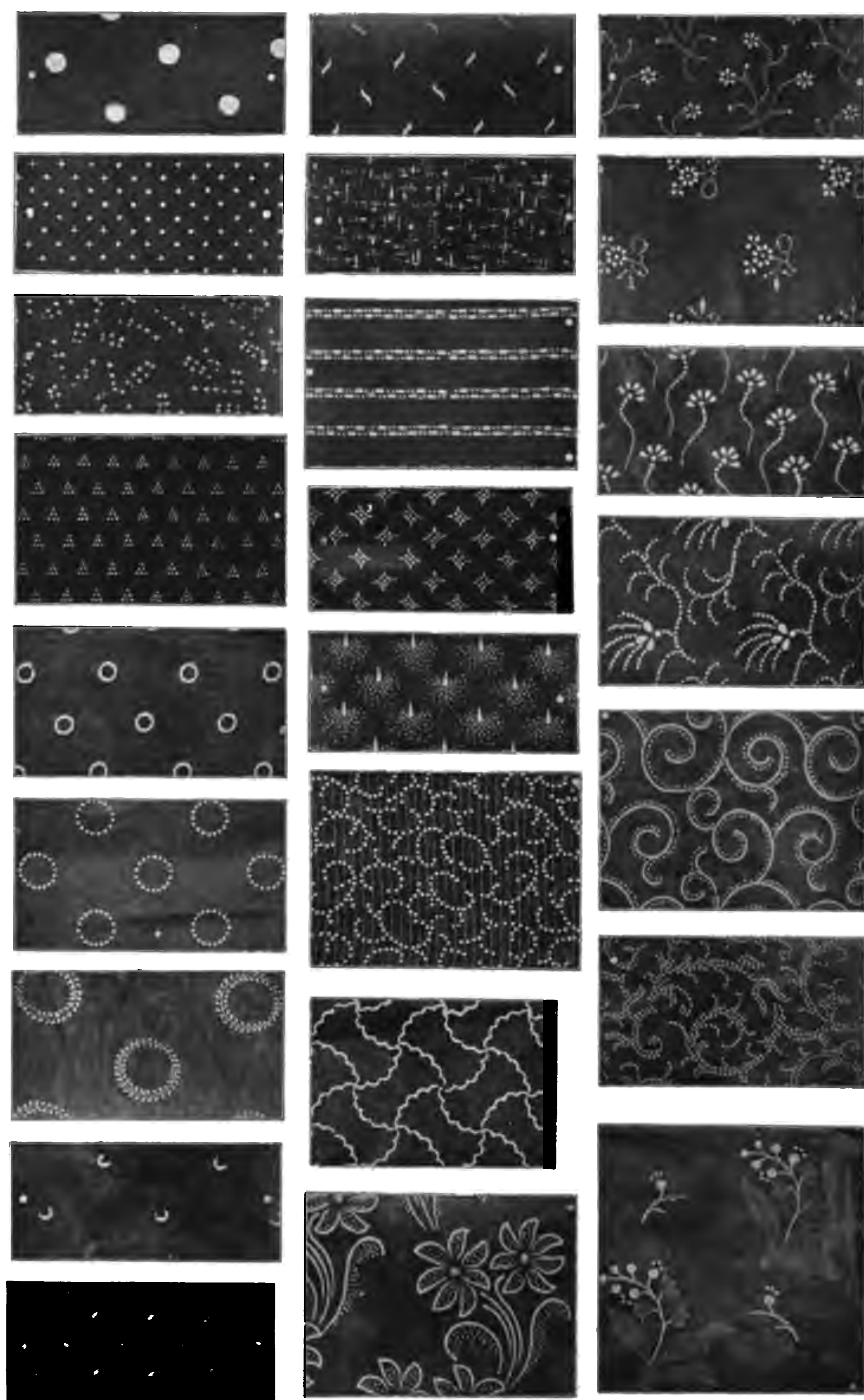
A kavicsok bekötözgetése nagy munkát adott, e mellett a vászon mintái nem elégítették ki a fejlettebb izlést.

Czélszerűbb tarkázási módról kellett tehát gondoskodni.

Agyagot keményítővel vagy kovászszal főztek össze. Ezt az anyagot seprővel fecskendezték a fehér vászonra. A kék festék természetesen nem férközhetett a ráfecskendezett anyag eltakarta helyekre. Mikor a vásznat a megkékülés után kivették, vízben megmosták, hogy a ráfecskendezett anyag eltávolodjék. Így azután kisebb-nagyobb pettyekkel tarkázták a vásznat.

Ez az eljárás is nagyon primitiv volt és nem tudott izléses árút produkálni.

Feltalálták tehát a mintázót, az úgynevezett „forma"-t. Négyszögű, rendesen körtefalapon pettyeket, koczkákat és egyéb alakokat faragtak ki, oly módon, hogy azok a deszkából kiálltak.

1—9. 10—17. 18—24.

A négyszögü lap hátsó felén két mélyedést vágtak úgy, hogy egyfelől a hüvelykujj, a másik felől pedig a többi négy ujj a formát felemelhette.

Ezeket a formákat a leírt agyagvegyülettel bekent párnára nyomták és innen vitték át a kelmére. Az agyagon a kék festék átszivárgott úgy, hogy a virág színe nem volt szép fehér.

A kisérletezések oly anyagot állítottak elő, a mely könnyen rátapadt a mintázóra és a kelmének szívesen átadta magát. A kékfestékben pedig még mindig erősen tapad a szövethez s a festéket nem bocsátja át.

Ennek a fejlődöttebb anyagnak főalkatrésze, 60 rész földnemű anyag: a fehérszínű úgynevezett „budai föld". 18 része gummi-arabikum, 9 része rézrozsda, 12 része ólom-czukor, 9 része kénsavas ólom, 12 része kékkő, 0.5 része timsó, 1 része disznózsír. Ezekhez jön a megfelelő víz. Ezt a vegyületet megfőzik, a miáltal fehéres-zöld péppé válik, a mit festő nyelven „pap"-nak neveznek.

Ez a tökéletes anyag lehetővé tette a mintázók finomabb fejlődését. A durvább virágokat nyomó famintákat félredobták.

A mintázók alakjait bevert vasdrótdarabkákkal rajzolták ki. Ezeket azonban a vegyület egy év alatt megemésztette.

Eközben rájöttek arra, hogy a sárgarézdrót ellenáll a vegyületnek.

Ezután a körtefalapokon rézdrótból verték be a pettyezőt és rézpléhvel vegyesen a geometriai alakokat és virágmotivumokat.

Ha erősebb rajzolatú virágokat akarnak előteremteni, akkor ezek mintáit még most is a fából faragják ki, s csak a vékonyabb motivumok részére vernek be drót- és pléhdarabkákat. A pléhlemez alkotta nagyobb űrt viaszszal töltik ki.

A kékfestő-formákat kifogyhatlan változatban készítették és készitik most is.

A mintacsinálás külön ipar. Magyarországon csak itt-ott kultiválták. A minták legnagyobb részét Ausztriában, Cseh- és Morvaországban készítették háziipar és kisipar útján.

A magyar kékfestők az illető vidék izlésének megfelelő mintákat előrajzolták, s ezt kiküldték a mintakészítőnek. Vidékenkint más és más mintákat kedvelnek. Pl. Somogyban a pettyes, csirkeszemes (kisebb pettyes), birkaszemes (nagyobb pettyes), napos (nagy pettyes), zabszemes, búzaszemes, tikmonyas (elszórt tojásdadalakú pettyek), gyertyalángos, karikagyűrűs, kávészemes, késhegyes mintákat kedvelték. Zalában a nagyobb ágazó virágmintákat szeretik. Az ilyen virágminták nevei: pl. tökindás, szegfűs, nefelejtses, bibolás, kígyóvirágos, villámos, tiklábas.

Noha a minták más országokból kerültek hozzánk, bizonyos, hogy azok alakjai, virágjai magyarosak, népiesek. A „szemes" és az egyszerűbb virágminták változatlanul divatosak maradtak, mert azokat a nép bármelykorú nője viseli. VI. sz. táblánk mutat be ilyen mintákat, melyeket a kékfestés ősi mintáinak nevezhetünk. Az e táblán bemutatott minták nevei: 1. Birkaszemes. 2. Csirkeszemes. 3. Bozsorgós. 4. Rakásos. 5. Karikagyűrűs. 6. Karikapöttyös. 7. Koszorús. 8. Holdas. 9. Búzaszemes. 10. Zabszemes. 11. Kórságos. 12. Lánczos. 13. Létrás. 14. Gyertyalángos. 15. Zavaros. 16. Villámos. 17. Bokrétás. 18. Nefelejtses. 19. Csokros. 20. Kígyóvirágos. 21. Csirkelábas. 22. Tökindás. 23. Ágas-bogas. 24. Szentgyörgyvirágos.

Ezeken kivül ezer és ezerféle minta van, melyeknek divatja mindig változik,

mert a kékfestett gyolcsot nemcsak a nép viseli, hanem más osztálybeliek is, a kiknek divathajhászása átragad a parasztság nőire is.

A kékfestőmintákat mint említettem, először is a „pap" nevezetű anyaggal bekent párnára nyomják. Ezután a fehér gyolcsra nyomják akként, hogy a két ököllel ráveruek. Ha sűrű a minta, akkor többször kell ráütni.

A mintát minden lenyomás után vissza kell vinni a festékre.

Láthatjuk, hogy ez eljárás rendkívül lassú. Egy festőlegény csak 6 véget, vagyis 180 méter hosszú gyolcsot tud naponkint tarkázni, ha t. i. a véget egész felületén tarkázná ugyanazon mintával. Megjegyzem, hogy vannak keskeny minták is a széldíszítésekhez és kisebb-nagyobb minták sarok- és másféle díszítéshez.

A kézzel való nyomás hosszúsága és drágasága miatt a gép nyomásához fordultak. A kelmét néhány nagyobb kékfestő-műhely és a gyárak géppel nyomják.

A régi kisfestők boltjaikban és vásári sátraikban a gyárak portékáit mérik. Maguk most már jóformán csak a konyhakötének való „síma kék" egyszínű kék portékát állítják elő.

A kékfestő kisipar most már csak teng-leng. Még egy generáczió, s azután elpusztítják teljesen a gyárak.

Nálunk Zalamegyében is minden városban jómódú iparos volt a számos kékfestő. Számuk most már egyre kevesbedik. A kisiparból gyárrá emelkedett keszthelyi Regensperger-féle kékfestés látja el a megye és más megyék kisfestőinek jó részét.

A gyári gépekhez nem négyszögű, hanem hosszú téglaalakú mintázókat készítenek. A nagy gyáraknak pedig nagy rotácziós gépük van, a melyben hengeren van a nyomó-minta.

Az elhalt vagy tönkrement, avagy gyárossá előlépő kékfestő formái sutba kerülnek. Egyideig őrizgetik azokat a padláson, a sarokban, azután tűzrerakják.

Ezek a „formák" érdekes, sokszor kedves emlékei a hajdan virágzó magyar kékfestő iparnak, az iparfejlődés történetének hangulatos hírmondói.

A néprajzi múzeumok ismerjék kötelességüknek azok összegyűjtését. A mintázók sokaságából szépen gazdagíthatjuk a magyar díszítő-motivumok szívünkhöz szóló gyűjteményét.

Sági János,
a Balatoni-Múzeum néprajzi osztályának vezetője.

BOGLYAALAKÚ SÜTŐKEMENCZÉK SZIGETKÖZBŐL.

Kisbodak, mosonmegyei magyar község lakói, mint mondják, tűzveszedelemtől való félelmükben, a faluvégen, kertekben, vagyis távolabb a lakóházaktól és gazdasági épületektől, boglyaalakú sütőkemenczéket építenek. Ez építmények[1] sajátságos formájuk, valamint egyszerűségük miatt figye-

[1] Hasonló építményekre dr. Bátky Zsigmond: Boglyaalakú gabonások a Nagyalföldön czímű czikkében (Értesítő 1903 IV. évf. 10. sz.) hívta fel a figyelmet.

lemre méltók, pedig nincs rajtuk semmi diszités, vagy más valami a szemnek tetszetős.

A kisbodaki parasztgazda háza népe segitségével maga épiti kemenczéjét. Az épitésre kertjének távoli zugában, vagy a faluvégen, a hol emelkedés van, alkalmas helyet választ; hivja munkásait: feleségét, leányát, fiát vagy a szomszéd gazdát, a ki esetleg a kemenczét szintén használni akarja; összeszedi szerszámát: ásót, kapát, a deszkamaradékból összeütött vályogvetőt és hozzáfog a munkához. Az épitési anyag vályog, melynek megszáradása után az épitő gazda felhányja a félméter magas, kerek padkát, melyre a kemenczét épiti. A felhányt és lebakolt padka a kemencze alsó pereménél félméterrel szélesebb szokott lenni, hogy miért, meglátjuk később. A feltöltés 6—8 pontján ugyanannyi fűzfakarót szúr le, végüket

1. á. Faluvégi közös boglyakemenczék.

csomóba köti. Majd keresztfákkal — körülbelül a kúp fél nagyságában — kipöczköli a karókat, hogy öblösen, illetve domborúan álljanak. Ez a boglyakemencze váza.

Az alap és a váz készitése közben az asszony sarat dagaszt, a második segitőtárs pedig a vályogot hordja az épitő keze alá, ki egymás fölibe rakja azt úgy, a mint házépitésnél közönségesen szokás, t. i. a hézagokat sárral tölti ki, mely egyúttal ragasztó anyagként is szerepel.

A rakásnál két nyilást hágy; a nagyobb négyszögű nyilás a kenyér berakására, a kisebb köralakú nyilás pedig, a mely szemben a szájnyilással valamivel magasabban, vagy a csúcsán van, a füst eltávolitására szolgál. A kemencze száját néha a ház oromfalához hasonló tűzfalfélébe vágja.

Mikor a kemencze már jól kiszáradt, az asszony kivülről, belülről simára tapasztja. A tapasztás után két-három nappal kivülről fehérre meszeli.

A félméter magas és széles küszöbszerű alapon a kemencze szája előtt két mélyedést vájnak. Az egyiket a kikapart perjének (a kemenczét

szalmával fűtik), a másikat a viznek, melylyel a kenyeret a berakás előtt meghintik, hogy keményebb hajat kapjon).

Ilyen a kisbodaki boglyaalakú sütőkemencze, melynek alakját az 1. és a 2. ábrák mutatják. Az 1. ábrán látható kemenczék a faluvégen épültek. Ezek közös kemenczék. A 2. ábrán látható magányos kemencze kertben áll. Ez már nem közös, hanem egy gazda tulajdona. Építése különbözik az előbbi közös sütőkemencze építésétől, a mennyiben nem vályogból, hanem polyvával összedagasztott sárból rakják olyképen, hogy a sarat két váz közé bakolják. Ez egyszerűbb és ősibb építkezési mód hova-tovább feledésbe megy.

A kisbodakiak sütőkemenczéiket télen-nyáron használják. A kenyér-

2. á. Boglyakemencze.

tésztát a konyhában készitik elő s innen viszik a kemenczéhez, melynek küszöbszerű alapjára helyezik addig, mig a kemenczét kifűtik.

Hasonló épitmények az Alföldön mindenütt találhatók. Herman Ottó, „Ősfoglalkozások“ czimű munkájában szól ilyenekről, mint pusztai épitményekről, melyek ősiség dolgában fontosak és tanulmányozásra méltók.

Timkó György.

ÚTMUTATÓ NÉPRAJZI MÚZEUMOK SZERVEZÉSÉRE.

— Előleges ismertetés. —

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, mely intézményt *Fraknói Vilmos* tudós püspökünk, jelenlegi országos főfelügyelő kezdeményezésére a vidéki múzeumok és könyvtárak szervezésére és gyámolitására ezelőtt nyolcz évvel *Wlassics Gyula* v. vallás- és közoktatásügyi miniszter állitotta fel, e feladatát teljes mértékben átérezvén s azt minden irányban foganatosan szolgálni óhajtván: még 1902-ben megbizta *dr. Jankó Jánost,* Nemzeti Múzeumunk Néprajzi Osztályá-

nak akkori vezetőjét, hogy az alakulóban lévő vidéki néprajzi múzeumok számára néprajzi kézikönyvet vagy kalauzfélét írjon, melyben e múzeumok mibenlétét s a múzeumba gyűjtendő néprajzi tárgyi anyagot ismertesse. Váratlan korai halála azonban e megbizatásnak véget vetett. Tervezetet nem hagyott hátra, de a könyvéhez rajzoltatott képekből és szóbeli közléséből tudunk annyit, hogy feladatának második részét olyanformán akarta megoldani, hogy Osztályunk magyar gyűjteményének csoportjaiból — pl. mezőgazdaság, pásztorélet, halászat, szövés-fonás stb. — kiválogatván egy csomó tárgyat, azokat táblákba szánva lerajzoltatta s mindegyik rajzhoz rövid magyarázatot óhajtott írni. Az előmunkálat tehát megindult. Jankó e megbizatást egyszersmind arra is fel akarta használni, hogy Osztályunk gyűjteményének typologiáját adja, a mi abban állott volna, hogy minden tárgycsoportból minden alakváltozatot lerajzoltat egyrészt, hogy jövőre mi magunk tüstént be tudjuk osztani a hozzánk beérkező tárgyakat az illető csoportba, mely alkalommal az új változatok vagy alakok maguktól kiválnak, másrészt hogy a vidéki gyűjtő is azonnal tisztába legyen azzal, hogy kezében lévő tárgya olyan-e, mely a Nemzeti Múzeum gyűjteményében megvan, vagy olyan-e, mely onnan hiányzik s ez esetben becsesebb értékű, tehát fokozottabb buzgalommal gyűjtendő, publikálásra és kicserélésre alkalmas? Innen van, hogy némely tárgycsoport a többihez mérten feltűnő részletességgel van képviselve a táblákon (pl. forgácsviláglók, szigonyok).

Jankó halála után hosszabb idő elteltével a Főfelügyelőség *dr. Bátky Zsigmondot*, a néprajzi osztály tisztviselőjét bízta meg a munka egybeállításával, ki ismerve gyűjteményünk fogyatékosságát, már e miatt is lemondott az ú. n. typologia kidolgozásáról, mely előrelátható hézagossága mellett még feleslegesen meg is drágította volna a munkát, nem is említve e sistematikus összeállításnál felmerülő s egyhamar legfeljebb csak önkényűleg megoldható nehézségeket.

Bátky tehát megtartva Jankónak azt a tervezetét, hogy az egyes tárgycsoportokat rajzos táblákon mutassa be, a rajzoltatást és fényképezést tovább folytatta s a Főfelügyelőség kívánságára e csoportok közé a népviseleteket és női kézimunkákat is felvette, melyeket t. i. Jankó kihagyott. Ilyenformán több mint 100-ra szaporodott a táblák száma. Mindegyik tárgycsoporthoz — tehát gazdálkodás, pásztorélet stb. — rövid bevezetést szánt, melyben annak a csoportnak rövid ismertetését és magyar szempontból való néprajzi értékét emeli ki néhány sorban tájékoztatónak. Mindegyik bemutatott tárgy mellé szintén rövidke, katalógus módra szabott leírást ad, a származáshely lehető feltüntetésével.

A rajzokban bemutatott anyag hazánk tárgyi néprajzának vázlatát alkotván a kezdőt bevezeti e gazdag kincs tömkelegébe, figyelmezteti az alakváltozatokra, a díszítés módjára, de főkép arra akarja megtanítani, hogy azt megbecsülje s még a leglényegtelenebbnek tetsző tárgy mellett se haladjon el közönyösen, a mint talán eddig tette, mert nem tudhatja, hogy a későbbi kutatás mely tárgyakban ismer fel vagy talál néprajzi tekintetben fontos tulajdonságokat.

Vidéki múzeológusok és gyűjtők számára készülvén e könyv, szerző szükségesnek gondolta, hogy bevezetésképen a néprajzról, mint tudományról is megemlékezzék, valamint hogy röviden e múzeumok feladatáról, berendezéséről, a tárgyak gondozásáról és egyéb muzeológiai tudnivalókról is szóljon.

E mű előmunkálata teljesen befejeződvén, az előreláthatólag még ebben az évben meg fog jelenni, miért a főfelügyelőség szives engedelmével előleges mutatványul a mű három tábláját s a kisérő szöveget a következőkben bemutatjuk, hogy imigyen a vidéki néprajzi múzeumok őrei, másrészt a néprajz minden barátja e hézagot pótló könyv megjelenéséről tudomást szerezzenek.

8. Tábla.

Kereplő (1. á.), madárijesztő. Szölők között, gyümölcsösökben stb. hosszú póznákra, háztetőkre, szóval szélnek kitett helyekre szoktak ilyen eszközt felállitani, melynek vitorláit a szél forgásba hozza, miáltal azok messze hallható kerepelést visznek véghez. Néha a kereplő nyelv helyett hasonló szerkezetű kopogtatót használnak. Vannak kereplők, a melyeken egy emberalak két keze van vitorlának kifaragva. Székelyföld.

Kézi kereplő. (2. á.) Szölő-, gyümölcs-, vagy gabonaéréskor a csapatosan járó madarakat szokták éktelen lármájával elriogatni a gyerekek. Közönséges.

Ugyanaz (3. á.) némileg más szerkezettel. Ilyennel kelepelnek néhol nagyhéten, mikor a harangok nem szólnak.

Sátorpatkó (4. á.). A sátoros kocsik félköralakúra hajlított sátorfáit egy-egy ilyen patkó köpülyébe szorítják, s a patkókat a kocsi oldalához erősitik. Szentes.

Répavágó (5. á.). A marháknak, lovaknak takarmányul adott, úgynevezett marharépát vagdossák vele össze. Inkább használatos az a forma, a melyik nem ilyen baltaszerű, hanem egyenes mint az ásó és élének átmetszete S alakú. Erdély.

Almatörő vályú (6. á.). A borcsinálásra szánt almát törik össze benne a melléje támasztott törővel. Székelyföld.

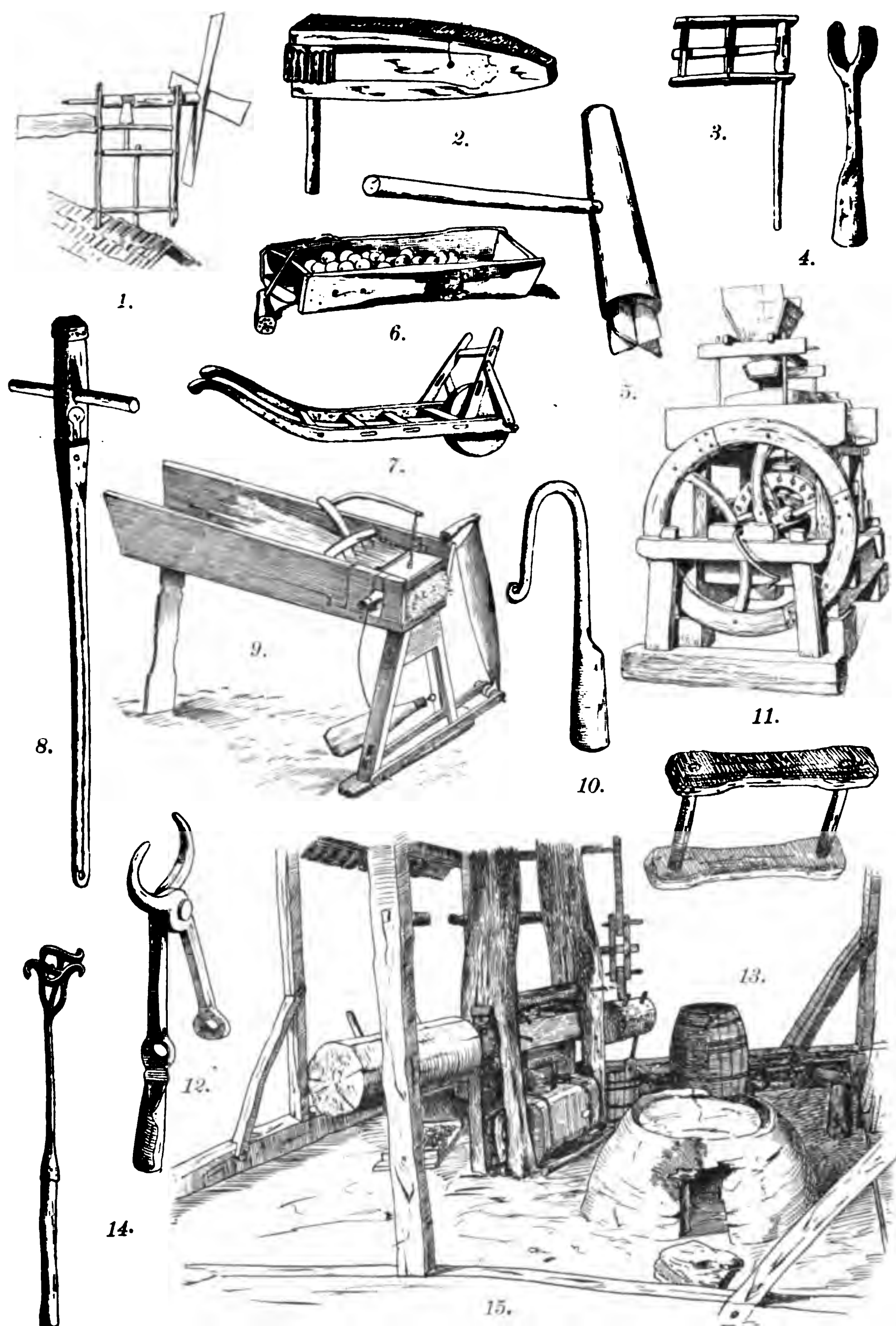
Taliga vagy tragacs (7. á.). Kisebb terheket, malomba zsákot, mezőről egy batyu csalamádét stb. tolnak rajta. Csallóköz.[1]

Gyékényfűző (8. á.). Mikor az alföldi ház szelemenjére rárakják a kontyfákat s rájuk vizszintesen egymástól félölnyire a hasítványléczeket s ezekre arasznyi vastagon rájön a nádterítés: következik a nádnak megkötése. Egy ember a terítésen egy meg a padon van. A külső befűzi a gúzsoló gyékénykötelet a tűbe, átdöfi a terítésen, a belső pedig átveti a hasítványon; majd egy arasznyira újra beböki, a padon álló a kötelet belehúzza, amaz meg kiveszi. Erre való e szerszám. Szentes.

Szecskavágó (9. á.) vagy szecskaláda. Szalmás takarmányfélét vágnak vele össze apróra s korpával, sóval keverve adják a jószágnak. A gereblyével előretolt s a tipró segitségével erősen leszorított szalmát a guillotinszerű éles kaszával tetszésszerinti hosszúságúra lehet vágni. Nagyobb gazdaságokban vasból készült valóságos gépek helyettesitik (v. ö. szénavágó). Ismeretes Lengyelországban is.[2] Csallóköz.

Libafogó (10. á.). Hosszú rúdra akasztva épp úgy fogják vele a libákat nyakuknál, mint a juhkampóval a birkákat lábuknál vagy szarvuknál fogva. Szentes.

[1] Hasonló van közölve: Abild. d. gem. Haupt-Stände: etc. Regensburg, 1698, 161. o.
[2] Lud. (Krakow) 1871. 164. o.

Gazdasági eszközök. (8. tábla.)

Kézi malom (11. á.) kukoricza, pohánka, esetleg gabona őrlésére. Hazája Erdély. Ismeretes Csehországban, Galicziában is, sőt régebben Németországban is.[1]

Sertésfogó (12. á.). Köpüjébe nyelet vernek, két lyukán át kötelet húznak s ezek segítségével akasztják bele a fogót a sertés lábába. Szentes.

Zsákhordó (13. á.). A keret két vastagabb léczére fektetik a zsákot s a két vékonyabb rúdját megmarkolva, a zsákot átölelve viszik. Erdély.

Marhabélyegző (14. á.). Megtüzesitett végét, melyen a tulajdonjegyek vannak, a jószág tomporára nyomják. Közönséges.

Olajsatu (15. á.). A len, kender vagy még inkább a tányérbél (napraforgó) magját mozsárban összetörik, vasserpenyőben a tűzhelyen (l. a rajzot) megpörkölik és zacskóba téve a satuban kisajtolják. Ez az olaj mint világító anyag, de főkép mint a görög-keletiek böjtös eledele nagy szerepet játszik népéletünkben. A sajtolás művelete úgy történik, hogy hatalmas fakölönczökkel ékeket vernek a rajzban vízszintesen álló gerenda fölé, mely ilyképen lassan lejebb nyomódik, s a kását lepénynyé préseli. Vannak olyan satuk, melyek nem felülről lefelé préselnek, hanem vagy függőlegesen, vagy vízszintesen két-két gerendával. Szolnok-Doboka-vm. Magyar.[2]

36. Tábla.

Tükörfa vagy tükrös, (1. á.) két egymásra tolható keményfa korongból; egyiknek közepébe van a négyszögletes ócska tükördarab beillesztve. Ezek a tükrösök a pásztorművészetnek legpoétikusabb alkotásai. Diszítése korong voltának megfelelően igen sikerülten van megoldva. Peremének gyűrűjén hullámvonal fut végig öbleiben elhelyezett szívalakú levelekkel. Közepét talpas pohárból két virágokkal dúsan megrakott fölfelé hajló ág tölti meg. A virágok, mint a rajz vonalkázása is mutatja, fekete és vörös pecsétviasz töméssel vannak alakítva. Hátulsó felén ugyanazt a díszítést találjuk. Lengyeltóti. Magyar.

Ugyanaz (2. á.) nem két, hanem egyetlen korongból, melybe a négyszögletes fedél betolható. E födélen virágcserépből kinövő szokatlan stilizálású zöld és piros zománczolású virágcsoport — közepén szivvel — foglal helyet, alul készítésének évszámával. Szélét három oldalról csinos levélcsomók kerítik be. Túlsó felét zöld és piros háromszögekkel kitöltött körsávban a 7. számnak közepén látható ágat tartó színes madaras motivum tölti be. Somogy-vm.

Gyújtótartó (3. á.) könyvalakú, vízszintesen járó fedéllel. Diszítése geometrikus karakterű (mindkét oldalán csaknem egyforma), a mi a középmezőt keretelő három sávnak s a bennök elhelyezett geometrikus vagy szabályosan ismétlődő levélsordisznek következménye. Ez a geometrikus íz a középmezőt sikerülten betöltő virágcsomón is érezhető. Zománczolása vörös és zöld pecsétviasz.[3] Somogy-vm.

[1] Ugyanilyen van közölve az E. K. E. múzeumából: „Értesitő“ 1902. 148. o.; Ceský. Lid. (Praha) III. k. 62, 225. o.; Huczulszyna A cet. Lwow 1899, I. k. 125. o. (Galiczia); Schwindrazheim: Deutsche Bauernkunst. Wien. 1904. 115. o.

[2] Mitth. d. Anthrop. Ges. in Wien. XXVI. k. 157.; u. o. (kis kézi törő) XXVIII. k. 246. o. Mindkettő Galicziából.

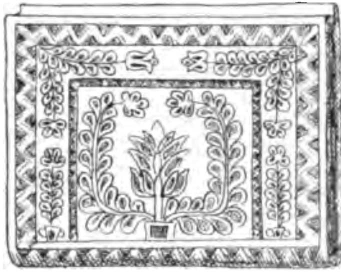
[3] Pecsétviasztömés l. Andree: Beitr. z. Braunsch. Volks: 138. o. (német): Zeitschrift für Ethnologie (Berlin) 1882. 137. o. (német és porosz vend).

1.

2.

3.

4.

5

6.

7.

8.

Somogyi tükrösek és sótartók. (36. tábla.)

Tükrös (4. á.) két egybeillő oválisalakú korongból. Mellső és hátsó oldala csaknem teljesen hasonló, sárga, fekete, vörös és zöld zománczolással. Nagy güllügombos, rövid mándlis, ránczos gatyás, tollas kalapos, peczkes tartású kanászlegényt látunk rajta, a mint kivarrott ingű, szűk pruszlikos, bokorugrós szoknyájú szeretőjével mulat. Az üresen maradt helyeket majd apró, sűrű, majd vaskos, lomha hajlású levélcsomók töltik ki. Somogy-vm.

Ugyanaz (5. á.), szimetrikus mellső és hátsó részszel, színes zománczolással. Vékony sávokkal befogott egész felületét cserépből kinövő nehézkes hajlású virágszálak töltik be, melyek közé madáralakok (galamb?) szállnak le. Somogy-vm.

Ugyanaz (6. á.), fekete, vörös és zöld pecsétviasztöméssel. Külön szegélyző sávja nincs. Mindkét oldalán naturalisztikus jelenettel. Az egyiken szeretőjével mulató, a másikon pedig disznót őrző kanász, hosszúszárú pipával, hóna alatt fokossal, oldalán czifra tarisznyával. A szabad tér ügyesen van elöntve kellemes hajlású virágkoszorúval. Szill, Somogy-vm.

Ugyanaz (7. á.), csak karczolt díszítéssel. Elfordult oldalára három puskás, fokosos betyár van vésve menőfélben, a mellsőn gazdag virágdísz pompázik. Ez utóbbinak szegélydísze szívből kinövő s tulipánban végződő sűrű levélkéjű hullámos tollas levélsorpár. Közepét dúslevelű virágos ág foglalja el, melyet egy galamb tart csőrében. Ez igen jellemző motivuma a somogy-zalai lapos pásztorfaragásoknak, de a magyar népi díszítő stílusnak is. Lengyeltóti.

Sótartó (8. á.) marhaszaruból, faragott fafenékkel és fedéllel. Néző felé fordított oldalán két gyalogos és egy lovas pandurral, az elfordítotton pedig négy puskás betyárral. Széle nem gömbölyű, hanem három vékony lappal van kiszögletesítve. Ezek egyikén — szimmetrikusan mindkét oldalon — ágaskodó róka, fején bagolylyal, másikán hullámos levélszál, harmadikán sűrű levélkéjű levél. Somogy-vm.

88. Tábla.

Lepedőfiók (1. á.) házi vászonból szálvonással és horgolással. Az érintetlenül hagyott rész ilynemű népi hímzéseink közt gyakori motivumot, az úgynevezett poharast mutatja. Serke. (Gömör-vm.) Magyar.

Ugyanaz (2. á.) házi vászonból szálvonással és zöld selyemmel laposöltéssel (páva), végén vetélt csipkével. Palóczság.

Vánkoshuzat (3. á.) sokszínű gyapjúfonállal, hosszú, laza laposöltéssel kivarrva. Középső sávjában három hatalmas rózsa van, melyek mindegyikéből apró levelek és kacsok nőnek ki. Két oldalt apró levélcsomók szegélyezik. Nagykúnmadaras.

Törülközőkendő szegélye (4. á.) piros színű fonállal átszőve. Közepén fák között nagy agancsú szarvaspárok állanak egymással szemben, egyik igen kedves motivuma állatalakokban szegény népi díszítő stílusunknak. A két szélén a két sakktáblaszerű dísz alatt egy-egy madáralak tekint a közép felé. Devecser. (Veszprém-vm.) Magyar.

Ágyterítő szegélye (5. á.) fehér vászonból vörös vonallal invarrással kivarrva. Motivuma pohárból kinövő virágcsokrok. Igen közönséges. Kelenye. (Hont-vm.) Palócz. Σ.

1.

2.

3.

4.

5.

Varrottasok és szőttesek. (88. tábla.)

A PÁRINGI JUHÁSZAT.

Páringi juhászok téli öltözetben.

Hazánk oláh lakóinak kedves és egyúttal főfoglalkozása a pásztorkodás, különösen a juhászat. Az ősfoglalkozások ez ágának olyan nagy szeretettel való űzése nemcsak az oláhság által lakott hegyvidékek művelhető területeinek csekélységére és a hegy és havasi legelők bőségére, hanem talán arra az öröklött szeretetre is vezethető vissza, melylyel e foglalkozás iránt már őseik viseltettek.

Az oláhság e kedves foglalkozása — legalább Hunyadmegyében — vidékenként elütő és részleteiben szembetűnő különbséget mutat. Ez alkalommal a megye oláhsága néprajzilag egyik érdekesebb csoportjának, a zsilyvölgyi oláhnépnek juhászatából a páringit mutatom be.

A Páring-hegység Hunyadmegye délkeleti sarkában, a barnaszenéről nevezetes Petrozsénytől délkeleti irányban terül el. A hatalmas és zordon, állat- és növényvilágában egyaránt sajátos hegyvidék jelentékeny része, körülbelül 25,000 kat. hold, a hegység nyugoti lábánál fekvő Livazény község határa. E rengeteg határ javarésze erdő, másik havasi legelő, csak csekély része művelt terület. A havasi legelőkön élénk pásztorkodás folyik; a férfinépség igazi kenyere a juhászat, a szarvasmarha-pásztorkodást leginkább az asszonyoknak és a gyermekeknek hagyják.

A legtöbb családnak rendesen közös sztinája (stină) van a havason, ebben és itt él a család apraja-nagyja kora tavasztól késő őszig, a földet művelő férfiak kivételével. A szent János napi (simziană) népmulatságkor (nedeia) azonban a ház népe teljes számban mulat a Páring-csúcs alatt lévő hegylaposon, furulyaszó és pálinka mellett. E mulatságnak a lakók életében máskülönben is fontos és előkelő szerepe van. A legtöbb házasság, csere, vásár, ügylet, ellenségeskedés itt szövődik, itt kezdődik. A régi haragosok itt békülnek ki s a nevezetesebb eseményeket sokszor éppen e mulatságoktól keltezik.

A telelés (iernat).

Télen át, a mikor a nagy hó miatt a juhok nem legelhetnek, minden gazda otthon telelteti juhait szénával. Gyenge szénatermő években azonban télvíz idején is elhajtják a nyájakat olyan, sokszor messze fekvő vidékekre,

hol bőven termett a széna s ott aztán a közösen vásárolt takarmánynyal etetik a jószágot (iernat cu fân). A takarmány árát egy-egy módosabb juhosgazda, avagy a nyáj tulajdonosai közül többen előlegezik s szénázás után juhszámra fizetik vissza. Rovást ilyenkor a nyájról ritkán vezetnek. A hogy azonban a nap sugarai melegiteni kezdik a földet s a hótakaró itt-ott tünedezni kezd, megindulnak a nyájak is szerteszéjjel a megye alacsonyabb fekvésü vidékeire, leginkább a Maros völgyébe s szent György napig (új naptár szerint) ott legelik a füvet, nem nagy hasznára a jövendő szénatermésnek (iernat pe câmp). A kibérelt terület haszonbérét közösen és juhszámra fizetik. A haszonbért a szerződést kötő gazda (drendasiŭ) gyűjti fel s adja át szent György napkor a bérbaadónak. E fizetéskor a juhosgazdák mind

1. á. Juhászgunyhó Déva mellett.

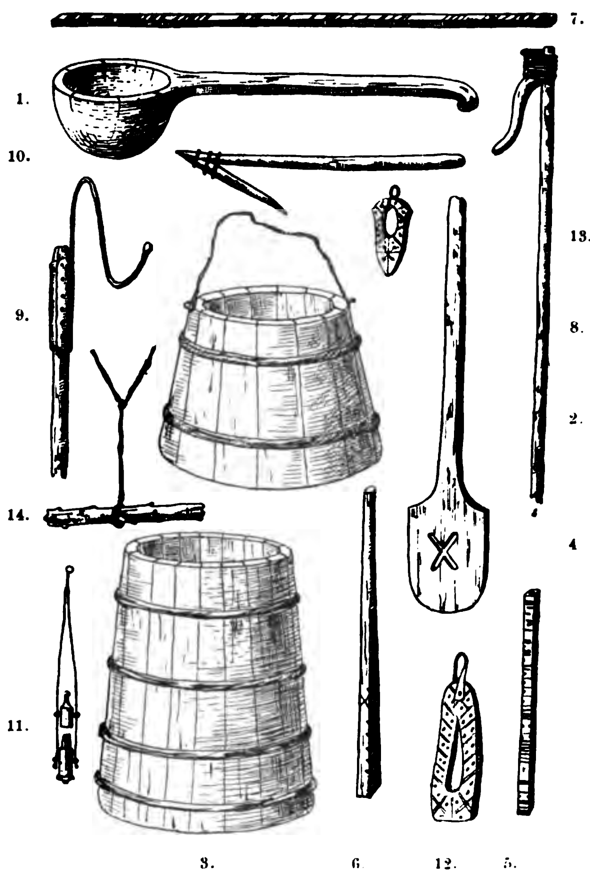
lejönnek a telelőhelyre s számadást tesznek, azaz felosztják egymás közt a haszonbért s egyéb más költségeket.

Telelés alkalmával a juhok nem és kor szerint több nyájba vannak elkülönitve. Így az egyik nyájban vannak a növendékjuhok, fiatal és öreg kosok (natină, berbeciŭ), továbbá, ha nincs sok, a meddő juhok (mióră, sterpe). A tejelő juhok ismét két nyájban járnak, egyikben az ellettek (murzeni fetate), másikban azok, melyek még nem ellettek (nefetate).

A nyájak őrzése közös. A hazulról való elindulás előtt számba veszik, hogy hány nap a bérlet tartama. A juhok számát elosztják e napok számával, a nyert eredmény azt mutatja, hogy hány juh után esik egy őrzésnap. A juhosgazdák magukat azonban a legtöbb esetben helyettesittetik s ilyenkor a nyájakat 4—5 fogadott juhász őrzi. E juhászok minden egyes juh után (a bárányokat nem számitva) 40 fillér fizetést kapnak, továbbá élelmükről is gazdáik gondoskodnak. Kiadásaikról rovással számolnak el.

A pásztorgunyhó (coliba vagy pergiaňa).

A telelésre bérelt terület egyik alkalmas pontján épitik a pásztorgunyhót (l. 1. ábra). E gunyhó épitése hamaros és egyszerű. Az egésznek alapja 6—8 félkörivalakú vastagabb hajlós, többnyire tölgy-, éger-, mogyoró- vagy fűzfából készitett borda (pliviția) mindkét végével a földbe szúrva. Ha egész bordát kiadó ágak nincsenek, a bordát két ágból készitik. A bordákon keresztül (névtelen) keresztbordákat húznak. Szokták úgy is késziteni a pásztorgunyhókat, hogy két egyenes karót vernek le X formában. Hátrább két másik ilyen karó van leverve s a két karópáron karót fektetnek végig s aztán ezt a vázat bordázzák. A míg az egyik juhász (cioban) a gunyhó vázát késziti, addig a másik nádat kévéz, vagy szalmát, száraz avart gyűjt a fedéshez. Elől kisebbszerű ajtót hagynak a gunyhón, mely mellett egyik oldalon vannak: 1—2 rekesz (corlat) és egy kis akol (obor). A gunyhó másik oldalán áll a szekér s ajtaja előtt, vagy kissé jobbra, illetőleg balra az ágas (sercer). A rekeszekben s a kis akolban oly juhokat tartanak, melyeknek bárányuk elpusztult. Az ilyen juhok alá iker-bárányokból tesznek egyet-egyet, ezek tehát bárányszoktatók.

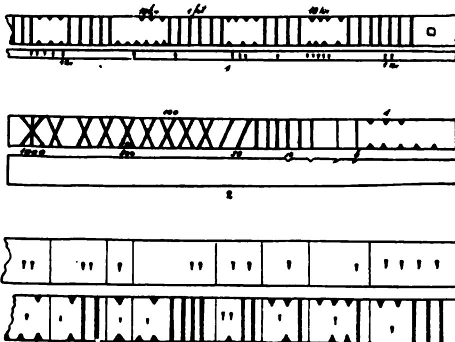
2. á. Pásztorgunyhó felszerelése.
(1. nagy fakanál, 2. sajtár, 3. túró-kád, 4. ordakeverő-lapát, 5. túrórovás, 6. mérőbot, 7. sóbot, 8. fahorgú, 9. vashorgú juhászkampó, 10. gyapjúfogó juhászkampó, 11. tűtartó, 12—13. tűzcsiholó aczélok, 14. koloncz.)

A rekeszek gyengébb fajta s csak összetákolt fűzfavessző-keritésein állanak a szamarak nyergei is. A gunyhó másik oldalán levő kocsi kisebb fajta s egészen hozzászabott az apró, úgynevezett mokánylovakhoz. Az ágas vagy egyszerű csonkázott fűzfa, vagy e mellé még egy magasabb és vastagabb póznát vernek s ezeken keresztül fektetnek egy jó erős rudat, melyet sominǎ nak neveznek. A csonkázott fűzfa karjain lógnak a juhászok feles ruhadarabjai, tarisznyák stb., míg a keresztrúdon általvetőkben (desagrŭ) a féltet-

tebb holmik, az eleség stb. foglalnak helyet. Egy-egy a gunyhó melletti fán függnek az esett bárányok bőrei, szalmával kitömve, száradás végett kitéve.

A gunyhó körül foglalnak helyet a földbe szúrva, vagy fára akasztva a juhászkampók (caţiă) is. A juhászkampó legtöbbször két darabból áll, a horogból (caţiă) és a nyélből (coda). A horga úgy van faragva, hogy szorosan odafekszik a nyélhez, melyhez dróttal van odakötözve. A fából készült (2. á. 8. sz.) mellett találni vasból készült horgot is (2. á. 9. sz.), a melyet czigánykovács készitett remekbe. E kampóknál a nyél és horog közti tér kerek, a kampó egy másik alakjánál ellenben hegyesszögű. Ezzel (2. á. 10. sz.) a juhokat gyapjuknál fogva fogják meg (caţiă de suci in lină). A kampók mind egyszerűek, diszitésük nincsen, faragásuk durva, nyelük 2·5—3 m. hosszú. Anyaguk változó, leggyakrabban mogyoró- vagy kőrisfa.

A gunyhó belseje semmi feltűnőt nem mutat. Egy-egy furulya valamelyik borda mellé dugva, egy-két üst, kis bödönök (botiţie) vajjal, káposztával s a középen vagy az ajtó előtt a tűzhely a szolgafával és az üsttel, melyben a puliszkát főzik. Alvóhely nincs a gunyhóban, mert csupán nappali tartózkodásra szolgál, éjjel a juhászok a nyáj mellett szunditanak, ügyelve, nehogy tilosba menjen az. Néha a nyáj a gunyhó mellett tölti az éjjelt a tîrla-n.

3. á. Páringi rovások.
(1. élelem-, 2. számadó-, 3. túrórovás.)

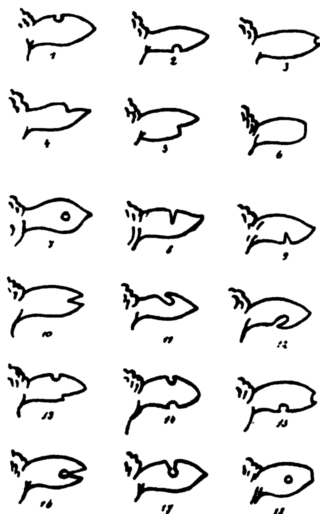
A míg a juhászok a nyájjal ballagnak, addig a gunyhóra a kutyák vigyáznak, melyek a közeledő idegent barátságtalan ugatással fogadják. A kutyák nyakára koloncot (zgardŭ) kötnek (2. á 14. sz.). Igen használatos ebnevek: Bălan, Micu, Hoţiu, Ursu, Lupu, Florea, Turcu, Hegnor, Zegán stb.

Rovások (rebaşi).

A fogadott telelő juhászok egyike a kiadásokról rovást vezet (rebaş de mâncare). E rováspálcza igen kicsiny, 15—25 cm. hosszú, lapos négyszögletű, egyik végén lyukas. A lyukon madzag vagy vékony szíjacska van átdugva, melynél fogvást a számadást vezető juhász tűszőjéhez van kötve. Ezen eleségrovás jelzései a következők. Az éleken való szegletrovás 10 krt jelent, a szélesebb lapon keresztül húzódó harántrovás 1, ferderovás 5 frtot jelez. A ritkán jelzett 10 frtot két egymást keresztező 5 frtot jelző vágással róják. E rovás jelzései teljesen egyeznek a dr. Sebestyén Gyula által ismertetett[1] ruzsinoszi (Krassó-Szörény vm.) 1884-beli adórovások jelzéseivel. Különbség csak annyi, hogy a páringi juhászok némelyike a rováspálcza hátlapján vagy oldallapjain szúrással jelzi az 1 krt is (l. 3. ábra).

[1] Ethnographia. 1903. 98. lap.

A haszonbérlő gazda a telelésre vett juhokról sokszor szintén vezet rovást. Ez a rovásbot nagyobbfajta s lapjai egyenlő szélesek. A rovásbot a teleltető juhosgazdák falubeli lakásaik sorrendjének megfelelő sorban udvarokra (curte) van osztva vékony, a botot körülérő vágással. Minden udvarban az illető gazda juhai vannak számon tartva, felróva. A számadórovás jelzései a következők: A rovásbot élén egy-egy szegletrovás 1-et jelent. Keresztben fekvő, csak félig kivágott harántrovás 5-öt, ugyanilyen, de egészen kivágott 10-et, ferdénfutó 50-et s két egymást keresztező 100-at jelent. Ha a 100 egy keresztben futó rovással át van metszve, értéke akkor 1000. Összehasonlítás után azonnal meggyőződünk, hogy a páringi juhászok számadórovása éppen olyan, mint a milyet dr. Sebestyén Gyula[1] irt le. Ettől azonban mégis eltér az 5-ös rovásában, mert ez teljesen azonos a bácskai és bánáti szerbek 5-ösével.[2] A dr. Sebestyén Gyulától az erdélyi oláhság számsorában említett 500-ast alig ismerik, legalább nem akadtam oly juhászra, ki ezt kiróni tudta volna.

4. á. A juhfül tulajdonjelzése.
(1. kicsipés elől, 2. hátul, 3. a fül hegyén; 4—5. kivágás elől, hátul; 6. tompitás; 7. lyukasztás; 8—10. hegyes bevágás elől, hátul és a fül hegyén; 11—12. ţincus elől és hátul; 16—17. horog elől és a fül hegyén; 13—15. és 18. más összetett tulajdonjegyek.)

Tulajdonjegyek (semni).

Hogy minden gazda megismerje saját juhait, a juhokat tulajdonjelekkel látják el. A csak most ellett bárányt a juhászok az anyajuhéhoz hasonló jegygyel jelzik. Az elhullott állat bőrével való beszámolásnak is a tulajdonjegy az alapja.

A tulajdonjegyek (l. 4. ábra) nem egyebek, mint a balvagy jobb fül mellső vagy hátsó oldalán, hegyén alkalmazott bevágások, kicsipések, vagy a fülkagyló lyukasztása. A feljegyeztem általánosabban használt tulajdonjegyek a következők: kicsipés a fül mellső vagy hátsó szélén (cresteture de innainte, cr. de innapoi) avagy hegyén (furcuţie); kivágás a fül hegyének mellső vagy hátsó szélén derékszögben két vágással (teşite de innainte, t. de innapoi); a fül hegyének keresztben való levágása, tompítása (retezat); lyukasztás (gĕurit vagy potricală); bevágás két vágással, melyek egymást hegyes szög alatt érik (spintecat) a fül szélein vagy hegyén (sp. la vuru). A kicsipés és ferde bevágás egyesitése révén keletkezik a ţincus, a bevágás és lyukasztás egyben adja a horgot (cărlig). A többi alapjegyekből előállott tujaldonjegyeket az összetevők neveivel jelzik, ilyenek a 3. ábrán a 13—15. és 18. számúak.

A felsorolt s a használtakat ki bizonyára semmiképen sem meritő

[1] I. h. 167. l.
[2] I. h. 166. l.

jegyeket egyik juhosgazda az állat jobb, a másik a bal fülén alkalmazza. E jegyek, melyek egy-egy családban öröklődnek, a tulajdon biztos megállapítását czélozzák. A hamaros felismerést a gyapjú szinezésével érik el. Kék, zöld, fekete vagy piros (ritkán sárga vagy lila) szinű festékkel (rendesen anilin vagy börzseny) a fejen (pont in cap), a vállak közt (in spete), a derékon (la miljocu cârci), vagy a faron (pe şăle) foltot festenek. Régebben használták az állat orrának tüzes vassal való sütését (cer) is, ez a jelzési mód ma már azonban kiment a divatból.

A füljegyek és szinek kombinácziója révén nem kevesebb, mint 256 gazda juhainak a jelzése válik lehetővé, nem számítva a füljegyek egymással való kombináczióját, a mi e számot tetemesen növeli.

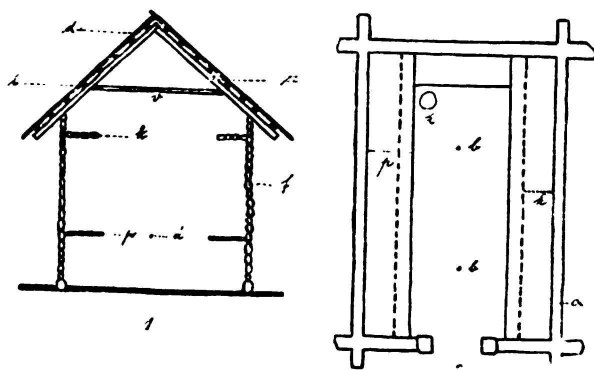
5. á. Páringi sztina.

Sztina, sztrunga (stină, strungă).

A sztinát (l. 5. és 6. ábra) egy-egy gyepes szélén, rendesen közel a fenyveshez épitik, hogy a fa kézügyben legyen. Alapja négy termetesebb fenyőszál, erre jönnek a nagyolva faragott s végeiken egymásra rótt boronákból álló falak. Egyik oldalon van az ajtó, ablak azonban nincsen, erre nincs is szükség, mert a boronák közei nemcsak az ablakot, de még a kéményt is pótolják. Tetőzete már összetettebb s erősebb, számitván a havasokat gyakran végig seprő erős szelekkel. A szarufák (corni de la stină) fenyőfából valók s rendesen 90° alatt futnak össze, kötésük (singă la córne) vízszintes. A szarufákra a csak két oldalt durván faragott léczek, ezekre a deszkák jönnek. Betekintve a sztinába, eleinte nem sokat látunk, mert a gomolygó füst az ott uralkodó gyenge világosságot teljesen elnyomja. Később azonban megszokja a szem ezt a gyenge világitást is. A három ép fal mellett körülbelül 1 m. magasban $1._{20}$—$1._{40}$ m. széles pad (pat) vonul végig, melyen a munkátlan perczeket heveri el a túrókészitő juhász (bacin). E pad két oldalt laposan faragott fenyőszálakból van készitve, lábai nincsenek, végei a falak boronái közé vannak helyezve. E padok fölött, kinyújtott karral jól elérhető magasságban húzódik a padnál felényivel keskenyebb

sajtpolcz (comarnic), mely hasonló alkotású és készitésü, mint a pad. A sajtpolczon a juhászok holmiai, faedények, az oltó (ciag), túrószsákok (strîcătóre) sajtok stb. vannak elhelyezve. Itt van a fegyver is, mely az éjjelek háboritatlanságát biztositja. A tűzhely a sztina közepén van. Két villafa vagy ágas (furcă) ágai közt fekszik egy vaskos karó (cosoróie), melyen a nagy üst (căldare de băcie) lóg. Az üsthöz tartozik az ordakeverő (speciază) (2. á. 4. sz.), melyet lapátformára fenyőfából faragnak ki. A lapát közepét × alakban kivágják. A sztina egyik sarkában áll a túróskád (ciuber) (2. á. 3. sz.), melyben a tejet mérik s a túrót készitik. Kisebb fajta, alul szélesebb kád, melynek abroncsai mogyorófából valók. A leltárt a fejőedények s a vizes edények, pár fejsze zárják be.

A sztrunga (l. 7. ábra) a havasi sztina mellett épül s nem egyéb egy-

6. á. Páringi sztina keresztmetsze (1.) és alaprajza (2.).

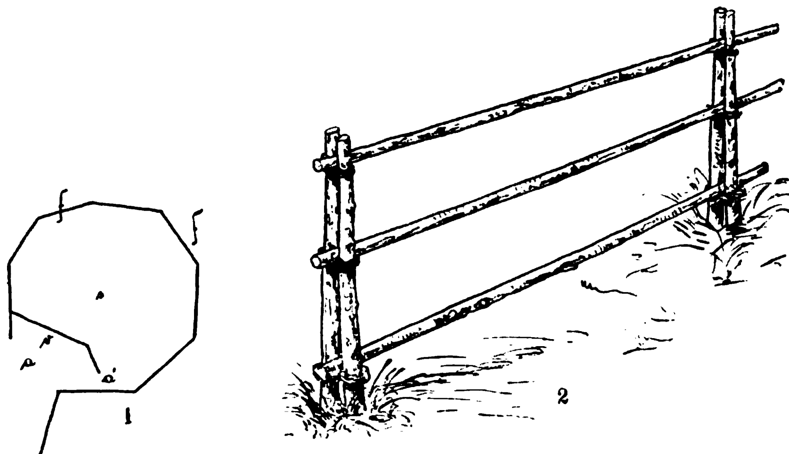
(1.) *á* a tűzhely rúdja, *p* pad, *k* sajtpolcz, *f* a sztina fala, *sz* szarufák, *v* azok kötése, *l* léczek, *d* deszkafedél; (2.) *b* a tűzhely ágasai, *k* túrókád helye, *p* pad, *k* a sajtpolcz vetülete a padon, *a* a sztina alapgerendái.

szerű körkeritésnél, melyet sudar fenyőszálakból ütnek össze. Egy lábnyomnyira egymástól két vastagabb fajta 120—140 cm. hosszú fenyőkarót (jamĕnĕ) vernek le, ezeken át 3—4 helyen gúzst (legeture vagy gujbe) csavarnak hajlós fiatal fenyőágból (ciep). E karópártól 2—3 m.-nyire egyenes vonalban újból levernek két karót, maid ugyanilyen távolságra ismét kettőt. A gúzsokra fenyőkarókat (sul) fektetnek s készen van a sztrunga egyik fala. Hat-tiz ilyen falból, sokszög alakjában összerakva, kitelik az egész sztrunga, melynek a sztina felőli oldalán van a kapuja (pórta). A kapu mellett a sztrunga belső területén van a két, egymásra 100—120° alatt hajló fallal elkerített fejőhely (obor), melybe kis ajtón (portiță) át jönnek a juhok a sztrunga belsejéből, melyet fația strunginak neveznek.

Az itt leirt juh-sztinától lényegesen különbözik az a sztina, melyben a nők a tehenek tejét dolgozzák fel. Ez nagyobb s berendezése is más, mivel nemcsak a tej feldolgozására, hanem lakásul is szolgál.

Mértékek.

A páringi juhászok mértékrendszerének alapja azon sokszor igen gazdagon díszített füles fapohár, melyet kis szíjjal odakötve tüszőjükön (briu) viselnek. E pohár (cepceana) (l. 8. ábra) űrtartalma rendesen 1 dl., ritkán ennél több vagy kevesebb. Egy literre tehát 8—12 ilyen fapohár megy. Hét pohár egy veder (vedre). A veder mérőedénye egy nagy fakanál (cioiŭ) (2. á. 1. sz.), melynek hosszú s végén kissé gömbös nyele van. E mérőkanállal nemcsak mérni, hanem meríteni is szoktak. Hét cioiŭ-nyi, vagyis hét veder tej egy sajtárt (gălată) tesz ki. A sajtár (2. á. 2. sz.) mértéke alul szélesebb, fületlen, madzagfogóval ellátott faedény, melynek oldalát ott, a meddig a hét veder ér benne, be- vagy keresztül fúrják, hogy csak

7. á. Páringi sztrunga alaprajza (1) és fala (2).
(*a* kapu, *o* fejőhely, *á* ajtó, *s* a sztrunga belseje, *f* falai.)

addig töltsék, vagy hogy több ne térjen bele. Hét ilyen sajtár egy kupát (cupe) ad, ennek mértékedénye azonban nincsen.

A páringi juhászok mértékrendszere tehát a hetes rendszeren alapul, a mértékrendszer váltószáma a 7.

A mérés e mértékekkel nehézkes és lassú, könnyebben és gyorsabban megy a mérőbottal, melyet e mértékek alapján készítenek. A mérőbot (ţiancŭ) (2. á. 6. sz.) 60—70 cm. hosszú, felül kerek, hogy jobban lehessen fogni, alább négyszegletes, hogy róni lehessen. Készítése, illetőleg kirovása a következő: A már említett túrókádba egyszerre két sajtár tejet öntenek, ebbe beleállítják a mérőbotot s a meddig a tej ellepi, ott egy szegletrovást rónak. Majd újabb sajtár tejet öntenek a kádba s újból róják a bot szegletét. Ilyenformán rónak fel rá hét sajtárt. A hetedik sajtár felrovásánál a mérőbot egyik oldalára × alakú jegyet vágnak, e jegyig egy kupa van. Néhány sajtárt a kupa-jegyén felül is vágnak néha. A mérőbot alsó két sajtár értékű részét sokszor vedrekre, tehát 14 részre osztják be, hogy két sajtárnál kisebb mennyiséget is tudjanak mérni, ha erre szükség van.

Túrórovás (brinzariŭ).

A túrórovás (rajzát l. 2. á. 5. sz.) a páringi juhászok legfontosabb rovása. Nyaralás kezdetekor készitik ezt, mikor minden gazda juhainak tejét felmérik. Rövid, 15—20 cm. egyenlő lapú mogyorófából készült kis botocska ez, melyet éppen úgy, mint a számadórovást, udvarokra osztanak, az udvarok sorrendje azonos a számadórovás udvarainak sorrendjével. A bot két szemben fekvő lapja a rovásoldal. Mindenik rovásoldalhoz a tőle balra fekvő lap tartozik, a mi igen természetes, ha elgondoljuk, hogy a balkéz hüvelykujjával a botot jobbra forgatva a baloldalon lévő lap esik kézügybe. Ha a rovásbot egyik fele megtelt, csak megforgatják, de ne nem forditják (busztrofedonszerűleg) meg.

A túrórovás jelzései (3. ábra 3. sz.): Egy-egy a számadórovás tizének megfelelő haránt rovás a főoldalon egy-egy kupát jelent. Döfés a főoldalon, vagy ha ide már nem fér, a főoldal bal vagy jobb felén szegletrovással vágva egy-egy sajtárt, a hozzátartozó mellékoldalon egy-egy vedret jelent. A veder-nél kisebb (pohárnyi) mennyiséget nem rónak fel.

8. á. Páringi fapohár.

Nyaralás.

A telelőhelyről hazahajtott bárányokat, ha még nincsenek elválasztva, elválasztják. A juhosgazda feles öreg kosait és növendék juhait eladja, a megmaradókat pedig a havasra viszik nyaralni.

Pünkösd táján (la postu sîn-cetru) tartják a kiválasztást (la les), mely alkalommal az állatokat három nyájba terelik. Egyik nyájba kerülnek az idei bárányok és kosok, másikba a fiatal és meddő juhok, végre a harmadikba a tejelő juhok. E nyájakat oláh pünkösd után való vasárnap (duminica mare) inditják meg. Néha azonban a meddők és bárányok nyájait, mindenik nyájhoz vezetőnek 1—2 öreg kost is terelvén, pár nappal előbb hajtják ki a havasra. E nyájak össze-vissza járnak, állandó helyök nincsen s csak őszkor kerülnek újból gazdáik szemei elé. Többnyire fogadott juhászok őrzik, a kik csak éppen a szükséges élelemért és sóért járnak be a sztinába vagy a községbe.

Két-három nap mulva, a hogy a két nyájat a havasra hajtották, felkerekednek a juhosgazdák mind s a tejelő juhokat együtt kisérik ki a havasra. Megérkezve a sztinához, másnap kezdetét veszi a felette fontos próbamérés (la mesurat). A juhokat kora reggel beterelik a sztrungába, mi után a juhosgazdák felállanak három sorban a sztrunga kapuja előtt, úgy hogy a három sor közt két folyosószerű szabad tér van. A három sorban való elhelyezkedésnél a juhok száma az irányadó. A nagyobb juhosgazdák a sztrunge mellett, a kisebbek ettől távolabb kapnak helyet. Ha igy minden gazda elfoglalta az őt megillető helyet, a sztrungának hátat forditanak,

leguggolnak s maguk elé veszik a faedényt, melybe a juhokat fejik. Közönséges fületlen sajtár ez, melyet minden juhosgazda magával hoz. A sztrungából a juhokat most már lassanként kifelé terelvén, minden gazda megradja a tulajdonjegyeiről könnyen felismerhető juhait s azokat edényébe megfeji. Ha fejőedénye megtelt, a tejet (a szintén magával hozott) nagyobb kis kádféle edénybe tölti. Ugyanigy megy a fejés délben és este is. A fejt tejet most megmérik s a túrórovásra rójják annak mennyiségét. A tej mérése a következőképen történik. A szerint, a milyen sorban laknak a faluban, a juhosgazdák a tejet a sztinában lévő kádba öntik. A mérőgazda (măsurator) elővesz a mérőbotot, azt függőlegesen beleállitja a kádba s leolvassa, hangosan bemondja arról a tejmennyiséget, melyet a túrórovás készitő gazda — ki rendesen egyike a legértelmesebb juhosgazdáknak — rögtön rovásra vesz. Így tart ez, mig minden gazda tejmennyisége felróva nincsen.[1]

E próbamérést megelőzőleg a bérlőgazda (arendasiŭ) a juhokat rovásra veszi. E rovást, mivel a sóért járó pénzt — egy pár juhért 6 fillért, egy darabért 4 fillért — a bérlő gazda ennek alapján szedi be ott mindjárt helyben, sóbotnak (bâtâ searei) (rajzát l. 2. á. 7. sz.) nevezik. Jelzései természetesen azonosak a fentebb emlitett számadórováséival.

A túrórovás és sóbot elkészülte után a gazdák a juhászok gondjaira bizzák a nyájat s haza szélednek. A nyáj őrzése a havason is közös. Az őrzést azok kezdik, a kiknek legtöbb juhuk van, de itt is gyakran helyettesittetik magukat. Ha az őrzés sora már egyszer végig járt, akkor újból kezdik. Húsz juh után esik egy-egy őrzési nap. A juhokat csupán fejéskor hajtják a sztrungába, máskor még éjjel is mindig a legelőn vannak.

A juhokat általában háromszor fejik, reggel (mulse de dimineaţiă), délben (m. de amnéḑaḑi) és este (m. de vicerne), ősz felé csak kétszer, reggel és este. A kifejt tejet a sztinába viszik a juhászok, átadják a bácsnak (baciŭ), ki azt a kádba önti, a mérőbottal megméri s ha nem egészen bizik emlékezetében, a sztina egyik boronájára rója fel. Egy-egy juhosgazda addig foglalatoskodik a sztinában, mig a ráeső tejmennyiséget, mi a túrórováson részére felrótt mennyiség 6—8-szorosát teszi ki, túróvá fel nem dolgozza. Ha túrórészét kikapta, az következik, kinek utána a legtöbb teje volt a próbaméréskor. Ha valamely juhosgazda a kijáró túrót megkapta, udvarát a turórováson simára faragják.

A túrókészités módja egyszerű. Legfőbb eszköze a kád, melybe a tejet mérik s az oltóval (rinză de miel) keveik, a mi után a tejet 1—2 óra hosszat pihenni hagyják. A kicsapódott túrót a bács tenyerével nyomkodja a kád fenekére, hogy egy tömegbe álljon össze, a felette levő vékony tejet pedig a mértékeknél emlitett nagy fakanállal átmeriti az ordafőző üstbe s felfőzi. A túróból sajtot, ebből ismét tömlőtúrót készitenek. E munkát azonban mindenki otthon végzi.

Őszkor szeptember vagy jobb esztendőkben október hónapban a juhosgazdák a havasra gyülekeznek, a bérlőgazda számadása alapján kifizetik

[1] A megmért tejet minden juhosgazda hazaviszi, vagy ott a havason költi el.

a haszonbér, illetőleg legeltetés költségeit, mely juhonként 12—16 fill. közt váltakozik. Ezután a gazdák a nyájakat haza terelik s újból kezdetét veszi a költséges telelés.

A páringi juhász (ciobanŭ).

Egyszerűség, jóindulat, az idegenek iránti barátság, az oláhnyelvet nem beszélők iránti bizalmatlanság, de főleg foglalkozásának szeretete jellemzi a páringi juhászt (l. kezdőczímke). E mellett azonban elég gyakran akad köztük is olyan, a ki bűnös nyereség vágya miatt összeütközésbe jön a törvénynyel. Öltözetük egyes darabjait nagyrészt maguk készitik. Ingük és gatyájuk vászna házi készítmény. Az ingvásznat keskeny lila, kék vagy piros sávok (arnici) osztják nagy koczkákra. Télben-nyárban báránybőrből készült ujjatlan mellesben járnak (peptariu), mely fölé nyárban könnyű szűr (suba), télen és tavaszszal a nehéz, kivül-belül gyapjas bunda (cojoc) kerül. Hideg időben harisnya nadrágot (ciariciŭ) is húznak. A szűrrel kalapot (colop), a bundával nagy, felül sokszor szélesebb báránybőr kucsmát (căiţiă) viselnek. A fiatalabbak kalapjának elmaradhatatlan disze a gyöngyökkel kirakott kalapszalag (ladiţiariŭ), mely mellé a havason havasi rózsa (cocozariŭ, Rhododendron) és havasi boróka (jenapăn) ágat tűznek. Derekukon széles (briu) vagy keskeny (cuvanuă) tüsző van sárgaréz gombokkal diszitve. Ebben tartja a juhász minden apró készségét, pipáját, dohányát, a túrórovást, tűzszerszámát (amnariŭ) (2. á. 12. és 13. sz.). A kovát (cremine) a hegyekben szedik. A taplót (iască) bükkfákról gyűjtik s a szokott módon teszik lágygyá és éghetővé. A tüszőben van a sárgaréz karikákkal gazdagon diszitett, gyakran feketére égetett furulya is. Ide vannak aggatva a mosdásnál használt kis törülköző (scerzare), a fapohár és a tűtartó (acuşiŭ) (2. á. 11. sz.). Ez utóbbi rendesen sárgarézből készül s teteje füleinél fogvást két kis szijon mozog, akár a templomi füstölő fedője.

A juhászok csaknem állandóan bocskort hordanak. Gatyájukat a bocskor felett kis szijjal (vânare) kötik meg. Kezükben botot hordanak, melyre támaszkodva a nyájat őrzik.

Jó gyaloglók, de inkább szeretnek apró lovaikon járni. Élelmük főként tej, túró és sajt, húst csak télen esznek, vagy ünnepnapkor. Valamennyie dohányos és 1—2 jó szivarért bármi szolgálatra kész. Dohány hiányában élvezettel és órák hosszáig rágják, kivált a fiatalabbak, a fenyőkből kifolyó gummiszerű anyagot (mestică). Sok köztük a kitünő furulyázó és énekes.

Eszmekörük szegényes, de a természet egyes jelenségeinek megfigyelésénél sokszor bámulatos képességet mutatnak. A havasi állatok szokásait, életmódját oly pontosan ismerik, a mint csak hosszas és pontos megfigyelés után lehetséges. Mint minden a szabadban sokat tartózkodó, ők is babonásak, babonáik leginkább a medvére s a juhok betegségeire vonatkoznak.[1]

*

[1] Ezekről más alkalommal óhajtok megemlékezni.

A fentebb elmondottak után önként következik, hogy a páringi juhászat egyik főismertetője a közösség, mely e foglalkozás minden részében megnyilatkozik. Ennek szükségszerű folyománya a mértékrendszer és a különböző rovások, melyek elseje hetes rendszerű, másodika pedig némi átmenetet mutat a bánáti szerbek rovásához. Hogy a páringi juhászat, a mint ma van, a közösségen épült, tanulságosan bizonyitja a szomszéd községek juhászata, mely, a közösség hiányozván belőle, mértékrendszer- és rovásnélküli.

Péterfi Márton.

MURAKÖZI SAJTSZÁRÍTÓK.

Régi alakú sajtszárító.

A Mura tulsó partjától kezdve, a szorosabban vett Muraközön, sőt Horvátország északi részében is, minden utazónak feltünik a horvát házak sajátságos velejárója és állandó attributuma, a változatos alakú sajtszárító. Czélját és rendeltetését az avatatlan alig ismerheti fel, annyira változik a helyi viszonyok szerint nemcsak külső formája, hanem felszerelése is. Négyszegletes, téglaalakú, kúpos, gömbölyű, vagy felforditott teknőforma kosarak a leginkább kedvelt alakok, melyek felül vagy oldalt csapóajtóval vannak elzárva. Ritkábban kunyhószerű, vagy galambdúcz-forma fedeles kis tákolmányt is találunk, de míg az előbbiek a vesszőfonatos vagy deszkázott oromzat ablakában állanak, az utóbbiak külön állványt kapnak az udvaron vagy a ház előtt. A ducz lábába sorba vert fogakon felforditott tejes köcsögök díszelegnek. A formát és szerkezetet illetőleg következetes rendszert alig ismerhetünk fel. Azt mondhatjuk, hogy a vérteleken függő fűzfakas inkább a kisgazdák házainak attributuma, míg a lábas dúcz jobb módra vall (l. 1. á.). A kosár fonását illetőleg feltünik az, hogy az öreg házak régibb keletű kosarai inkább gömbölyűek, vagy kúposak és az akkori kosárfonás technikája szerint abrincs, tehát szilárd váz nélkül készültek, ellenben az újabbak csaknem kivétel nélkül négyszegletesek és mindenkor fakerettel birnak (l. 2. á.).

Ez utóbbiak alakja emlékeztet a Rábaközön is található *lészá*-ra, a nádból, ritkábban vesszőből font kosárra, melyben füstölt húst és tojást

tartanak az asszonyok, de nem ritkán túrót is szárítanak. De míg az utóbbiakat rendszerint a kamarákban látjuk, az igazi sajtszárítók mindenkor szabad levegőn állanak.

E kosarakban érik és szárad a kizárólag házi készítésű túró, valamint a sajt, mintegy félévig, helyesebben addig, míg elfogyasztják. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a sajtkészítés divatja egyre csökken és tán közel az idő, mikor a muraközi specialitásnak, az édes sajtnak már csak emléke marad.

A jelenleg még élő hagyományos készítésmód megkivánja, hogy a háziasszony maga készítse az oltót is. E végből a gondos háziasszonyok borjúölésnél (állítólag disznóöléskor is) a leölt állat ojtó-gyomrát megtisztítják és belső falát óvatosan úgy fejtik le, hogy a gyomor egészben maradjon.

1. á Újabb alak.

A gyomor szélét fadarabbal összefűzik, úgy hogy pénz- vagy dohányzacskóhoz hasonlít. Ezt a zacskót sóval töltik meg és két napra félreteszik, azután a só befolyása által képződött vizet belőle kiöntik. A víz lecsöpögtetése után a gyomrot lehetőleg egyenletes melegséggel biró helyre — rendesen a szoba szarufájára, a kályha közelébe — akasztják száradás végett, mig csontkeményre szárad össze.

A sajt készítése alkalmával ebből a száradt ojtóból kis darabot eczettel öntenek le, megsózzák és három napig állni hagyják. (Egy liter folyadékhoz három kanál só kevertetik.)

A legfeljebb egy napos, le nem felezett édes tejet tűzhelyen langyos melegre melegítik és minden négy liter tejhez a fenti folyadékból egy kanállal kevernek. Néhány percz mulva a tej megkocsonyásodik, E kocsonyát kanállal alaposan szétverik, hogy a képződött viz a felszinre kerüljön.

A víz leöntése után a kocsonyát fatálra öntik és kézzel gyengén

átgyúrják, hogy a még meglevő sajtvíz eltávolodjék. Ha a fatál a kocsonyával megtelik, a felületét megsózzák és két napig állatják. Ezután a kocsonya már sajt állományú és ehető, de még sok vizet tartalmaz, ezért most a tálat ferdén állítják fel, hogy a még meglevő sajtvíz lefolyhasson, a mi újabb négy nap alatt véget ér. A sajtot most néhány napig falapra vagy formába szorítják, végül érés és száradás czéljából az említett kosárba helyezik. Félév mulva a sajt már eléggé kemény és rendesen akkor el is fogyasztják. Ha a tej nagy zsírtartalommal bírt, a tálalakú sajt formáját elveszíti ugyan, sőt szét is mállik, de ez csakis annyiban kellemetlen, hogy a sajt kukaczossá lehet. Egyébiránt a muraköziek különösen a szétmálló

2. á. Régibb alak.

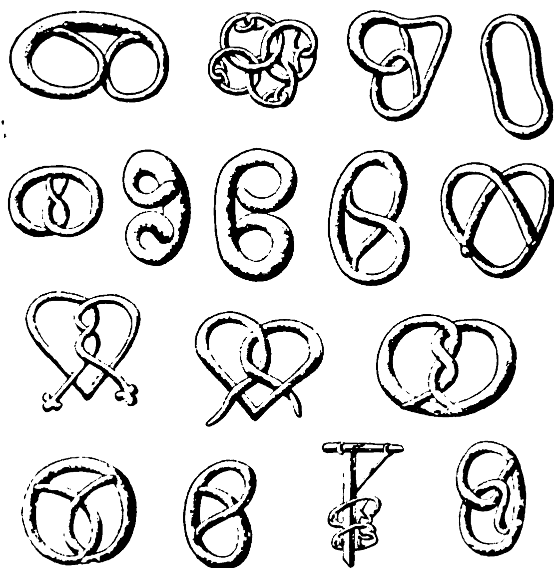
sajtot nagyra becsülik a benlakókkal együtt, a mi ugyancsak ragaszkodás az ősi hagyományokhoz, mert feltétlenül emlékeztet *Csaplovits* leírására (Slavonien und znm Theil Croatien. Pest, 1819. I. 119.). Az eljárás maga is lényegileg azonos, sőt az a régi rossz szokás, hogy a savó javarészét veszendőbe hagyják menni, maiglan divik. Természetes, hogy a sajttermelés idejében, mikor az úgynevezett érés megindul, az ismert sajtillat betölti az egész falut, áthatja a lakók ruháit s még jó soká azévad után is érezhető.

Ennek kora azonban lassan lejár. Az egyre terjedő okszerű tejgazdálkodás és még inkább a tejnek természetes állapotban való értékesítése eltörli ezt az ósdi emléket is. Ritkulnak a vérteleken lógó kosarak, sőt a meglevők javarésze is már üres, lassan végleg elvész a sajtkosár, a muraközi házak attributuma.

Czimmermann Ferencz,
alsódomborúi plébános.

FONOTT KALÁCSOK ÉS PERECZEK.

Az ünnepi sütemények változatos, mindamellett állandó formái, sőt bizonyos alkalmakkor következetesen ismétlődő alakjai régóta foglalkoztatják a néprajzi irodalmat. Egyesek történelmi alapon igyekeztek magyarázni az egyes feltűnő alakok keletkezését, mások az avult nevek erőszakos etymologiájával próbálkoztak, míg *Rochholz* és *Benndorf* tanulmányai a kérdést exact irányba nem terelték. E modern irányú tanulmányoknak specialistája *Dr. M. Höfler*, a ki az utóbbi két év alatt a még hátralevö vitás pontokat tisztázta. E tárgyú két közleménye a *Zschr. für österr. Volksk.* 1903. évfolyamában jelent meg, dúsan illusztrálva. Ebben, az irodalmi adatok gondos figyelembevételével, rámutat az egyes typusok kialakulására s történelmi adatok kapcsán kifejti, hogy ezek a sütemények a kozmogonikus eredetű évforduló ünnepek, tehát a hajdani újévi ünnepélyek maradványai. Természetes, hogy az újév napjainak messze menő kitérései, később a zsidó, julianus, byzantinus és a gregorianus naptárak ellenmondásai s az egyes országok, sőt tartományok szerint is változó újév napjának ideje és megülése zavarólag hatott az ünnep külső szertartásaira, miért is attributumainak jelentősége a megváltozott ritussal együtt átalakult. A római *panis martialis* (marcipan) és a *strena*-k (újévi ajándékok) a zsidó, keresztény, germán stb. kultuszokkal keveredve gyökeres változáson mentek át ugyan, megváltozott a symbolum belső értéke, de a külső alak megmaradt.

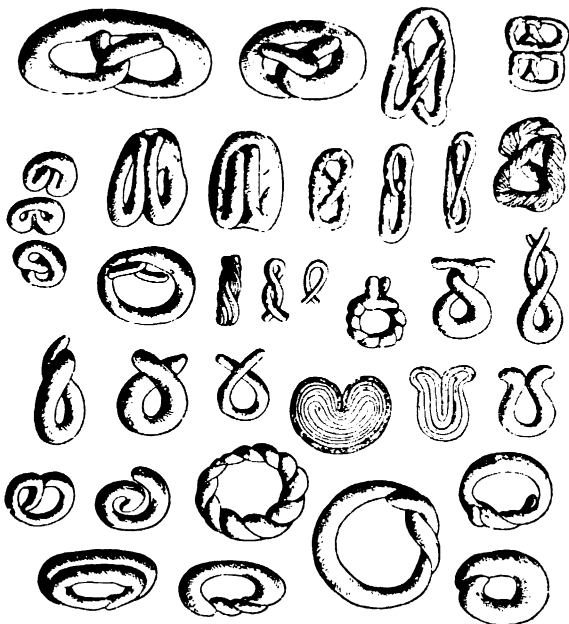

1. á. Németföldi pereczformák.
(Arch. f. Anthr. után.)

A germán és a szláv népeknél újév táján divatozott halotti ünnepek, az ősök lelkeinek kultusza, a maga mézes kenyerével jól megfért a panis martialissal, épp úgy, mint a tabulákon megvendégelt *manes, lares* kultusza a Seelenbewirtunggal. A későbbi *dominae nocturnae* számára éjente felterített asztal tartalmilag is megegyezett a szelek képében hazajáró ősöknek való áldozatokkal. Első helyen állottak az ősi *cerealia dona*, a pépek, lepények, melyekből a későbbi kenyér, ebből a gyümölcscsel megrakott kalács, ebből pedig a fűszeres kalács (pigmentum) fejlődött.

Hogy az újévi áldozat czélja alakilag is feltünjék, a tésztából gyúrt strena eleinte a Strenia berkéből való ágat utánozta, mellette a phallus, mint a termékenység symboluma és más egyszerű alakok szerepeltek. A tulajdonképeni halott-

kultuszban komplikáltabb alakok lépnek fel, melyek közül leggyakoribb a *fonatos*, sokféle variáczióban. Ezekkel foglalkozik *Höfler* második értekezése (*Bretzelgebäck.* Archiv für Anthropologie. Új folyam, III. köt., 1904. 2. füz., 94—110. l.), mely a német fonott kalácsoknak vagy pereczeknek eredetét tárgyalja. Az ókorban szokásban volt, hogy az elhunyt sírjába értékes mellékleteket helyeztek el, a melyeket később kalácsutánzatokkal helyettesítettek. Ilyen formában jelképezték a női hajat, hajfonatot utánzó kaláccsal, így a fésüt, a halotti czipőt és koszorút, továbbá a karpereczet, a mely értékes fémből készítve a lemondás symbolumaként követte az elhunytat sírjába. Ennek az utóbbinak jelképes helyettesítője a tésztából sütött perecz, a melyet a régészek, hamis etymologiai alapon indulva, azelőtt a napimádással kapcsoltak össze és a napkorong jelképének tartották. Pedig a perecz a régi germánok napkultuszával semmiféle összefüggésben nincs, hanem halotti kalács, a mely Olaszországból származott el német földre és terjedt el egészen az északgermán népekig. Nem egyéb, mint a régente halotti díszül szolgált értékes karperecz, a melyet olcsó tésztaalakokkal helyettesítettek; tehát az ilyen melléklet halottnak szánt eledel, egyben áldozat is volt. Ezt a magyarázatot támogatja a perecz szó etymologiája, használatának ideje, továbbá lokális alkalmazása és alakja.

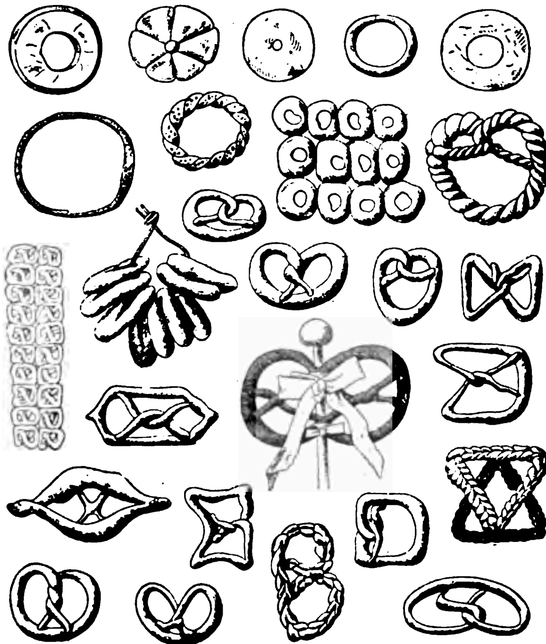

2 á. Németföldi pereczformák. (Arch. f. Anthr. után.)

Szerző a német perecz (*Bretzel*) szó származását kutatván, azt közvetve, a latin karperecz (*bracilla*) szóra vezeti vissza. Tehát ehhez hasonló keményhajú, fonott vagy csavart kalácsról van szó, a mely olasz földről, a latin szerzetesek révén terjedt volna el észak felé.

A perecz a husvétot megelőző böjti időnek jellegzetes süteménye. De a míg használata eredetileg szigorúan csak a böjtre szorítkozott, manapság a jövedelmezőség okából már az év kezdetétől fogva készítik, a husvéti ünnepeken túl azonban nem szokásos. Böjti időszakot a régi germánok is ismertek, csakhogy nem ennek a szokásnak későbbi, keresztény értelmében, a mely a lelki szomorkodás és bünbánat ez idejében az ételtől való tartózkodást követeli. A germán böjt szoros összefüggésben volt a halottak kultuszával és abban állott, hogy ételáldozatot mutattak be a halottak szellemeinek és bizonyos idő mulva ezeket az ételeket elfogyasztották. A régi görögök is ismertek háromnapos böjtöt valamely rokonuk halála után, szintúgy a zsidók, a kik Saul és fiainak temetését követő hét teljes

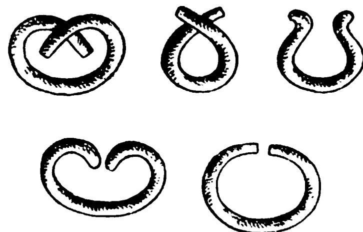
napon át böjtöltek. Ekkor, de későbben az ókeresztény időben is, a böjt a gyász jele volt. Ezt az összefüggést számos más népnél és vallásnál is ki lehet mutatni, a mi érthetővé teszi, hogy a régi pogány halotti süteményből keresztény böjti kalács lett. Különösen a perecznek van ilyen messzire visszanyúló eredete és összefüggése a halottak tiszteletével. Mutatja ezt, hogy ma is halottak napján divik, továbbá az a körülmény, hogy némely helyen a temető sírkeresztjeire aggatják, a palesztinai keresztények pedig a síron fogyasztják el. A régi németek böjti pereczei olajjal voltak bekenve, a mely az akkori böjtidőben tilos vajat helyettesítette. Fontos az is, hogy csakis a böjti kalácsot sózták meg; Németországban ma is böjt idején járja a sózott perecz. A sónak is van jelentősége; szent volt már az ős indogermánoknál, a kik azért használták, hogy a szellemek kedvében járjanak. Tőlük a IV. században átvette a keresztény szertartás is, a mely a boszorkányok, a betegséget gerjesztő rossz szellemek ellen való óvszert csinált belőle. A sónak ez az alkalmazása tehát azonos a bolgár és török pereczeken használt szezammag jelentőségével. A pereczsütés népi szokása végig húzódik a böjt egész idején. Néhol hamvazó szerdán költik el; Tirolban a levesbe teszik, Csehországban a szülők az első böjtvasárnap előestéjén fűzfavesszőre fűzött pereczeket akasztanak a fák ágai közé, hogy ezzel az áldozattal kiengeszteljék a holtak kóbor szellemeit és termékenynyé tegyék a fákat. A cseh pereczek karikaszerű alakja és zsinórra vagy vesszőre fűzésük módja ősrégi szokásra enged következtetni. Bronzgyűrükből való füzérek hajdan pénzértéket képviseltek. Ezeknek tészta-utánzatokkal való helyettesítése a hátramaradottak áldozati kötelességének olcsóbb formája volt, hiszen az ókor végén azt olvassuk egy római írónál, hogy áldozatoknál az utánzatok egyenlőértékűek a jelképezett tárgygyal. Skandináv bronzkori sírokban, azután Hallstadtban is apró gyűrűket s másféle miniatűr-ékszertárgyakat találtak, a melyekkel a drága karikákat helyettesítették. Olyan időből valók ezek, a mikor germán pereczek még nem voltak. Az utánzatok anyaga még ugyanaz, mint az eredetié, csak az értékük kisebb, de a midőn a rómaiak révén az ő kalácsfonásra alkalmas tésztakészítési eljárásuk, elterjedt a germánok is, meg más népek is az utánzatokat már nem fémből, hanem tésztából készítették — egy csapásra eleget téve az áldozat,

3. á. Németföldi pereczformák.
(Arch. f. Anthr. után.)

meg a halottnak szánt eledel követelményének. Hogy a perecz csakugyan a holtak tiszteletével függ egybe, az kitünik egy albán szokásból is. Ha albán férfi idegenben hal el, a temetési szertartásokat annak daczára otthon kell elvégezni. A koporsó helyét a gyászmenetben egy fiú foglalja el, a ki egy tál főtt búzát visz — ez a halotti eledel — s rajta pars pro toto-ként egy pereczet. — Ha perecztörésnél valamit gondolunk, az beteljesedik, mert az ilyen áldozattól jótékonyan befolyásolt szellemek kedvünkben járnak. Gyógyító hatást is tulajdonítanak a pereczeknek. Így Braunschweigban a nagycsütörtökön készített perecz a láztól óvna, a mi szintén azt bizonyítja, hogy a perecz nem a napkultuszszal hanem mint keresztény böjti sütemény, a halottak tiszteletével van összefüggésben, mert gyógyító ereje csak azokon a napokon érvényesül, a melyek a halottak tiszteletének vannak szentelve, vagy böjttel összekötve.

A böjti időn kívül más lokális alkalmazását is ismerjük a pereczнek. Különösen olyan ünnepnapokon, a melyek a halottak emlékét örökítik meg. Így divik a perecz Németországban: *halottak napján, halálesetek alkalmával*, a mikor Hollandiában, Svédországban is szokásos; délvidéki oláhainknál is a halálesetet követő 3., 9. és 40. napon, a 3., 6. és 9. hónapban és a gyászos eset évfordulóján egy tál főtt búzán kívül nagy pereczet is tesznek a sírra. Használatos továbbá ez a sütemény *búcsúnapokon, lakodalmak alkalmával, szentek emlékezetének ajánlott ünnepeken*, pl. Szt. Márton napján, *karácsonykor, újévkor*, Poroszországban *húshagyó kedden, husvétkor*, a mikor a Rajna mentén a nyúl husvéti pereczet hoz. Mindebből az következik, hogy a perecz böjti sütemény, a mely a gyászszal, a halottak tiszteletével van kapcsolatban. Az értékes sírmellékletek tésztautánzatai, a melyek egyszersmind halotti eledelül is szolgáltak, az elhunyt rokonai és barátai, a szegények, az iskolás gyermekek között kerülnek szétosztásra. Az ékszerül szolgált karpereczeknek, nyakdíszeknek ilyetén megváltása valószínűleg a régi görög, illetve római földről indult ki és Itáliából került a római kolostorok révén Németországba, még pedig minden valószinűség szerint csak a X. században.

4. á. A pereczformák alaptypusai.

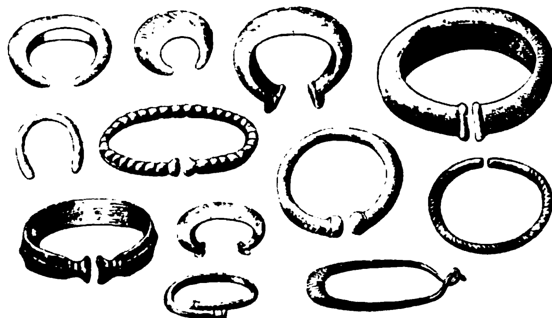
A perecz alakjának meghatározásánál *Höfler* 82 különböző alakot elemez (l. 1—3. á.), a melyek czímerekről, czéhjelvényekről és pecsétekről, síriratokról stb. kerültek. A legrégibb a XI. vagy XII. századból származik. A felsorolás modern pereczekkel folytatódik. Ha a részletekben találunk is eltéréseket, a karperecz ősi tipusa mindenkor világosan szembetűnik. Megkülönböztethetünk zárt és nyitott karikaformákat (l. 4. á.); amazok a gyűrűformájú kalácsnak vagy koszorúnak, ezek a pereczнek felelnek meg. A mai perecz formája tehát a nyitott karika utánzása, csakúgy, mint az ismert kar- vagy lábperecz vagy a nyakkarika. De van még egy egyező vonás a kettő között. A kar illetve a lábperecz két végét egymásra csavarták, hogy összeszorítsa a körülfogott testrészt; a perecz két vége is egymásra, néha pedig összetartás okából a karika belső felülete felé van hajtva, illetőleg odatapasztva. A kettő tehát identikus, vagyis a perecz a hasonló

formájú ékszernek tésztából való utánzata. Ezt bizonyítja, a mint már hallottuk, a név latin eredete, a perecznek a böjti időre szorítkozó, általában a halottak kultuszával összefüggő szokása, sóval, olajjal való behintése és bekenése, a mi gyógyító hatást ád neki, a sírmellékletül szolgált ékszereknek tésztából való utánzása és végül a formai megegyezés.

A fentiek kapcsán *Höfler* még egy elmélkedést közöl (*Volkstümliche Gebäckformen.* Archiv für Anthropologie. Új folyam, III. köt., 1905. 4. füz., 310–312. l.) arról, hogy a népies süteményeket milyen szempontok figyelembevételével szabad magyarázni. Óv az etymologia túlságos, vagy épenséggel kizárólagos felhasználásától, a mely egymagában sohasem elegendő arra, hogy vele bármely tárgy jelentését megértessük. Az ethymologia csak a reálisabb magyarázat támogatására, megvilágítására való. Pl. ugyanazokat a tésztákat már az ókorban is helyenként és időnként más-más elnevezéssel illették, annál inkább történik ez manapság, a modern formák rengetegében. Ha csak valamennyire is áttekintést akarunk nyerni a használatban levő alakokról, elsősorban csak a közönséges, a nép széles rétegeiben elterjedt s éppen ezért régibb formákra szabad tekintettel lennünk. Hogy az alakokat tovább magyarázhassuk, 1. sokféle alakot kell gyüjteni és arra törekedni, hogy segítségükkel az ősi tipusokat megállapítsuk. Ez nem könnyű dolog, mert új formáknak a régiekkel való variálása manapság már közönséges, pl. eredetileg csak a női hajáldozatot utánzó kalácsot fonták, később megtették ezt a pereczczel, a gyűrűt, koszorút utánzó stb. tésztával is. 2. Figyelembe kell venni azt a környezetet, a melyben a magyarázandó kalács szokásos, tehát a helyre, időre, a népies szokásokra, elnevezésekre, a kulturfokra, történelemre is kell tekintettel lennünk.

A tésztakészítés közvetlen czélja, hogy az ember a sorsát intéző istenségnek, szellemeknek áldozattal akarván kedvében járni, a halotti kultusz követelte áldozatot ilyenformán symbolikusan rótta le. A pogány germánoknak évente három nagy ünnepük volt, a melyek későbben a római, majd a zsidó-keresztény időszámítás korszakában további ünnepnapokkal gyarapodtak. Az ilyenkor szokásban volt ételáldozatok a halotti kultuszszal egybekötött ünnepeken tartották fenn magukat legtovább. Nem egy pogány ételáldozatnak nyomára akadhatnánk még manapság a keresztény búcsújáró-helyek közelében. A római tésztakészítési eljárásnak észak felé való terjedésével bizonyosan tésztaformák is vándoroltak német és angolszász földre. Az apáczáktól új formákat sajátíthatott el a várak asszonynépe, kik azokat magukkal vitték és terjesztették esetleges új hazájukban. Később a német reformátoroknak hitvesei a germán Északot, a svájczi kálvinisták Magyarországot, a Sacré coeur-apáczák Bajorországot látták el új alakokkal. És végre a modern forgalom, a mely egész idegen kolóniákat teremtett a külföldön, különösen a nagy fürdőhelyeken, össze-vissza dobálta a különféle formákat. A nép nagy tömege azonban megmaradt a régi, kézzel alakított tésztáknál, a melyekhez a XVI. és XVII. században a formából készítettek járultak. Minél magasabb valamely nép kulturája, minél sűrűbb összeköttetései voltak a külfölddel, annál gazdagabb, változatosabb alakúak a süteményei. Mégis a legmodernebb darabon is fel lehet ismerni valami ósdit, a primitiv ősalakra emlékeztetőt. A régi görög és római tésztákkal azonban ne hasonlítsuk össze egyre-másra a maiakat,

mert amazoknak a legtöbbször csak a nevét tudjuk, de az eredeti alakot nem ismerjük — az etymologiai alap egymagában véve pedig, a mint azt már hangsúlyoztuk, ehhez kevés. Magyarázatainknál legyünk elsősorban szigorú tekintettel a *reális alakra* és az *ethnologiai alapra.* *B. S.*

Praehistorikus pereczalakú kar-, láb- és nyakékek (bracillák).

ÚJABB ADATOK A MEGLAKATOLT EMBERI ÁLLKAPCSOK KÉRDÉSÉHEZ.

A múlt év nyarán, midőn az Österr. Ingenieur- und Architekten-Verein megbízásából adatokat gyűjtöttem az egyesület kiadásában megjelenő „Das Bauernhaus in Österreich-Ungarn" czímű munkához, kutatásaimat a néprajz egész körére terjesztettem ki. Adatokat kértem ilyen módon idősb Storno Ferencz úrtól is, a ki a Felvidéket többször beútazta s e közben figyelmét mindenre kiterjesztette, a minek néprajz szempontjából jelentősége lehet. Felhívta figyelmemet a Felvidék érdekesebb romjaira, valamint a hozzájuk fűződő népmondákra, melyek jórészt maiglan élnek s érdekességüknél fogva megérdemlik, hogy a régibb ilynemű gyűjtések kiegészitéseül feljegyeztessenek. Elmondta egyebek között a turóczmegyei Blatnicza vár romjához fűződő népmondát, mely szerint a vár ura egykor egy udvari papját, a ki úrnője gyónástitkát kifecsegte, azzal büntette, hogy szájára lakatott veretett és így őt a várkapuba elevenen befalaztatta.

A hihetetlenül hangzó népmondának Storno elbeszélése szerint valami alapja lehet, mert a mikor a romot 1886. év folyamán meglátogatta, megmutatták neki a várkapu kibontott üregét is, a hová egykor a bűnös papot befalazták volt és kisérői elmondták, hogy mikor sok évvel ezelőtt az üreget kibontották, benne valóban egy csontvázat leltek, a melynek alsó állkapcsán lakat volt. A koponyát lakatostul a Magyar Nemzeti Múzeumnak küldték be. Nemsokára ezután került kezembe a *M. N. Múzeum Néprajzi Értesítőjének* 1904. 3—4. száma, melyben P. Vajna Károly épen a „Meglakatolt emberi állkapcsokról" értekezik s egyebek közt azt mondja, hogy a IX. táblán bemutatott, a M. N. Múzeum Régiségtári osztályának tulajdonát képező lakatos állkapocs lelőhelye ismeretlen. Eszembe jutott Storno közlése s önkéntelenül is összefüggést kerestem az ismeretlen eredetű lakatos állkapocs és a blatniczai népmonda között.

A véletlen kezembe adott egy újabb adatot, mely ebbeli feltevésemet megerősítette, annyira, hogy ennek kapcsán a blatniczai esettel újból lehet foglalkozni. Olvasgatva Fabricius András, a $2^1/_2$ év előtt meghalt soproni patricius költeményeit: (*Sinnen und Minnen*. Dichtungen von ANDREAS VON FABRICIUS. II. Bändchen. Im Selbstverlage des Verfassers. Sopron, 1883.) az 59—102. oldalon költői elbeszélést találtam, melynek czíme: *Das Schloss am Munde eines Mönches*, felkeltette kiváncsiságomat, bár számot vetettem azzal, hogy benne mint költői alkotásban, történeti magvat nem lehet keresni s még kevésbbé vehetem ezt bizonyítékul STORNO, illetve VAJNA adatai mellett.

Csakhamar beláttam azonban, hogy a költői elbeszélés magva valóságos népmonda, sőt előtérben áll egy olyan historiai factum, mely a megénekelt esetnek a maga idején újabb actualitást kölcsönzött s hihetőleg ez bírta a szerzőt arra, hogy a thémát költőileg feldolgozza. Nevezetesen positiv adatként említi a meglakatolva befalazott barát csontvázának felfedezését s ezzel kapcsolatban a meglakatolt állkapocsnak a Múzeumba való jutását. Tudva már most azt, hogy a M. N. Múzeumban valóban van egy ilyen ismeretlen helyről származott meglakatolt állkapocs, a költemény rávezet ennek eredetére s talán positiv kutatás révén olyan historiai nyomra igazít, melyen a meglakatolt állkapcsok kérdése is megfejthető lesz.

Ez okból érdekesnek tartom röviden elmondani Fabricius költői elbeszélésének tartalmát, noha forrását, honnan ez anyagot merítette, megjelölni még nem tudom s így egyelőre nem is lehet megállapítani, mennyi benne a népies elem és mennyi a költői inventió?

Elika, Znió vár grófjának leánya, örök hűséget fogad titkos imádójának, Illamérnak, mikor ez a szaraczénok ellen hadba indul. E titkos viszonyról Elika szülei mitsem tudnak, Illamérnak különben is nyoma vész, azért a grófi szülőket nagyon meglepi, hogy a leány kérőit mind kikosarazza, sőt az atyja által választott vőlegényt is elútasitja. Az ájtatos anya ekkor a bölcs Odillo baráthoz fordul tanácsért, ki a szomszéd blatniczai kolostor dísze. A barát azonban, ki már rég szemet vetett a szép leányra, gyónás közben kicsalja szerelme titkát s ő maga is szerelmi ajánlattal ostromolja. Elika természetesen elútasitja, mire a barát elárulja a szerelmi viszonyt a gróf előtt. E közben Illamér győztesen tér vissza a háborúból s jegyeséhez siet titkos találkozóra, de útközben Odillo emberei megölik, a leányt elrabolják, a barát pedig elhiteti a szülőkkel, hogy Elikát Illamér szöktette meg. Hónapok múlva a lány megszökik fogságából, szüleihez menekül, bevádolja Odillot és meghal. A megbántott várúr első haragjában a kolostor ellen fordul, de az apát kiengeszteli azzal, hogy a bűnöst maga a convent elítéli és a gróf kezeibe szolgáltatja. A convent itéletét az apát a költemény szavai szerint így hirdeti ki:

— — — — Du verriethest
Das *Beichtgeheimniss*, darum wird
Dein Mund auf ewig so verschlossen.
Dass deine Zunge sicht nicht rührt.

Ein *eisern Schloss* wird deine Lippen
Vereinigen mit deinem Kinn,
Durchbohrend Gaumen, Unterkiefer,
Zerfleischend so die Zunge d'rinn.

Und weil du Meuchelmord bestelltest,
Von eines Opfers Blut noch triefst,
Weil du die Keuschheit frech verhöhnend,
An einer Jungfrau dich vergriffst;

Weil du geschändet und entehrt
Hast dieses Klosters Heiligthum:
Wirst du *lebendig eingemauert*,
Sobald von heut' drei Tage um.

Az itéletet végre is hajtják. A meglakatolt szájú bűnös barátot három napra pellengérre állitják és végül örök intőjelül a klastrom kapujának egyik fülkéjébe elevenen befalazzák. Szelleme azóta egyre kisértett és zavarta a barátok éjjeli nyugalmát, sőt még most is ott bolyong a romok között, nyög és panaszkodik, mert elkárhozott lelke a túlvilágon sem maradhat iszonyú bűnével.

Eddig tart a monda költői részlete, de az epilógusnak, mint már fentebb is kiemeltem, történeti háttere van. Nevezetesen positiv tényként mondja el Odillo csontvázának megtalálását a következő szavakkal:

„Jüngst unternahmen die Magnaten,
Die heut Besitzer Blattnitz's sind,
Nachgrabungen an Ort und Stelle,
Ob man des Mönchs Gerippe find't.

Die Sage wies genau den Platz an,
Und siehe da: man fand das Schloss
Noch am Skelette in der Blende,
Wie es das Kinn am Backen schloss.

Die *Freiherrn Révay* schickten Beides:
Das Schloss mitsammt dem Knochenrest
Für Forscher der Geschichte Ungarns
In das *Museum* hin nach *Pest.*"

Fabricius adata ilyen módon az ismeretlen eredetű meglakatolt állkapocs lelőhelyét, de még az ajándékozó nevét is megjelöli, a mi a monda további kutatásánál alapul szolgálhat.

A meglakatolást illetőleg tehát a népmonda ezt a gyónásszegő pap büntetésének mondja s így közvetett módon támogatná Vajna Károly következtetését, a ki szintén feltételezi, hogy a meglakatolás kínzás, illetve büntetés egy neme volt.

Ezzel szemben tudomásom van egy másik, irodalmilag eddig nem publikált leletről, mely ezt a nézetet czáfolja. Dr. Palkovics törzsorvos figyelmeztet arra, hogy Roglaticzán (Bácsmegyében) 1882-ben a Pilaszanovits-féle Legyen tanyán házépítés közben szintén találtak egy lakattal terhelt állkapcsot. Ezen a lakat a két középső metszőfog helyére volt akasztva s világosan látszik, hogy a lakat itt post mortem volt applikálva, mert a hiányzó fogak utólag, erőszakosan távolíttattak el s a csonton semmi olyan változás nem észlelhető, milyen a lakatnak még élő egyénre történt alkalmazásakor okvetlenül fellépne.[1]

Bünker József Rajmund.

*

Megelégedéssel konstatálhatjuk, hogy a meglakatolt állkapcsokról szóló közleményünk érdeklődést keltett az olvasó közönség, de főleg a szaksajtó körében. Megemlékezett róla pl. a *Zeitschr. für Österr. Volkskunde* (1904 IV.) és függetlenül ettől *Globus* is (1905 III.), mig a *Český Lid* 1902. évi e tárgyú ugyancsak illusztrált és franczia nyelvű kivonat kiséretében megjelent czikke eredménytelenül hangzott el.

A mostani recensiók megegyeznek abban, hogy hasonló leletek a külföldön ismeretlenek, ezért eredetükre fényt vető adatok az irodalomban nem találhatók, sőt a Globus habozás nélkül magyar unikumoknak deklarálja a meglakatolt állkapcsokat. Annak idején a cseh lap abszolut újdonságként írta le a berencsfalusi leletet s analóg szláv irodalmi adatot ugyancsak nem talált.

[1] A leletnek utána jártunk, sajna, eredménytelenül. Nyoma veszett. *Szerk.*

A fenti közleményből kitűnik, hogy a meglakatolt állkapcsok leirásának, noha csak költői alakban multja van az irodalomban, de a publikácziók feledésbe merültek. Fabricius költeménye alkalmat nyújtott arra, hogy ezeket felújitsuk.

Bünker utólagos felvilágositása nyomán a *Sinnen und Minnen* néhai szerzőjének fiához, F. Gyula főmérnökhöz fordultunk további adatokért arra nézve, milyen forrás nyomán készült a fent bemutatott költői elbeszélés? Válaszul nyomban megkaptuk a forrást, *Báró Mednyánszky* Alajos: Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit. Pesth. K. A. Hartleben 1829. művét, melynek 3. sz. elbeszélése: Das Schloss am Munde (pag. 48—59), Fabricius költeményének alapjául szolgált. A költemény átlag híven követi a Mednyánszky nyujtotta anyagot, csak a csontváz felfedeztetését mondja el máskép, mert az eredeti Mednyánszky-féle szöveg ezt csak véletlen ásatás eredményének tartja (bei einer ganz zufälligen Nachgrabung). „A romok között, — folytatja — egy fülkében befalazva, férfi csontvázat találtak, melynek baloldali állkapcsán lakat volt. A tulajdonosok ezt a Nemzeti Múzeumnak ajándékozták, hol mai napig látható. De hogy ez a lakat valóban még élő emberre volt alkalmazva, mutatja az, hogy a csont ott, a hol a vassal érintkezett, egészen felmaródott és félre nem ismerhető nyomait mutatja a gennyedésnek. Irtóztató halál, de irtóztató büntett is.“

Az élénk leirás, a múzeumra és Révayakra való hivatkozás arra enged következtetni, hogy Mednyánszky közvetlen tudomással birt e leletről és autopsia útján irhatott, habár adatai a M. N. Múzeum régiségtárában levő állkapocscsal csak annyiban egyeznek, hogy a lakat valóban a bal ágra van erősitve, de gennyedés nyoma, atrophia, vagy hypertrophia, a csonton nem látható. Ilyen nyomokat, feltéve, hogy mai példányunk azonos a leirttal, csak laikus tévedés, vagy költői képzelődés láthat a gyenge rozsdafoltok félreismerése által.

Nevezetes, hogy a múzeum példánya ismeretlen eredetünek van könyvelve, róla az irattárban semmi adat. Némi direktivát adna tehát Mednyánszky közleménye.

Mikor találták a csontvázat, Mednyánszky határozottan nem mondja, szerinte néhány év előtt történt. Az idézett munka 1829-ben jelent meg, de az elbeszélés első ízben már 1820-ban, a Hormayr-Mednyánszky-féle Taschenbuch für vaterländ. Geschichte. I. Wien, 1820. (pag. 238—244.) került a közönség elé s az ominosus adat, „vor wenigen Jahren“, ott is olvasható.

Az egykorú lapokban a kétségkivül feltűnést keltő blatniczi leletnek semmi nyoma, Révayak ajándékai közt a meglakatolt állkapocs nincs emlitve, ennélfogva még e nyomra vezető adat után is problematikus marad a mai múzeumi példány lelőhelye. Időközben, 1834-ben megjelent a fent idézett gyüjtemény magyarul is: Elbeszélések, regék s legendák a magyar előkorból czimen, Nyitske A. és Szebeny Pál forditásában (Pest, Hartleben 1834.), de itt a múzeumra és Révayakra való hivatkozás teljesen hiányzik, a mi legalább is negativ bizonyiték arra, hogy az állkapocs a 20-as évektől kezdve ismeretes lett volna.

Más kérdés az, honnan meritette Mednyánszky a maga adatait? Tisztán költői invenczió volt-e, mely a rejtélyes lelethez romantikus magyarázatot adott, vagy valami régi emlék inspirálta, nem tudjuk, forrása után hasztalan kutatunk. A szöveg szerint szájhagyományt dolgozott volna fel, mely azonban azóta elenyészett, ma már csak rudimentumai élnek, de hihetőleg ezek is csak Mednyánszky nyomán

maradtak fenn. Szeghalmi Sz. Gyula szóbeli közlése szerint, mikor a „Vágvidék mondaköre“ czímű művének anyagát gyűjtötte, ilyen töredéket hallott, de azt gyűjteményébe nem vette fel. Hasonló irodalmi reminiscentia lehet a fent érintett Storno-féle változat, mely olvasó közönség előtt ismeretes lehet ugyan, de a nép között nem él.

Nevezetes, hogy az ugyancsak ismeretlen eredetű radványi meglakatolt állkapocshoz szintén a blatniczihoz hasonló monda fűződik, mert arról is azt tartják, hogy egy gyónásszegő szerzetest büntettek meg így rendtársai (Rugonfalvi Kiss J. adata). Egyébként erről sem szól más forrás és így nagyon valószinű, hogy ez a magyarázat is Mednyánszky hatása alatt keletkezett. A harmadik lelet Romhányban ugyancsak egy állítólagos templárius kolostor romjaiból került, tehát szintén egyházi rendre vallana és mégis a meglakatolást, mint feltételezett kínzást, illetve büntetés módot, el kell ejtenünk.

Az eddigi vizsgálatok ugyanis azt igazolták, hogy a lakat eseteinkben mindig post mortem, közvetlenül a már kimaczerált csontra van akasztva, miáltal a regényes hypothesis, a lakat mint a gyónás titkát megszegett pap büntetése, tarthatatlan. Ezt különben az egyházi források is czáfolják. A gyónástitok megszegése, mint a „sigillum confessionis“ ellen való vétség, szentségtörés (sacrilegium) és vallás elleni bűnnek (peccatum contra religionem) van minősítve. Büntetései a különböző zsinatok intézkedései szerint életfogytiglan való fogság, számüzetés, egyházi rendből való kitaszíttatás, a keleti egyházban anathema stb., de sohasem véres testi büntetés. Wetzer Kirchenlexikonja szerint, egy franczia pap, mert megkinoztatva félelmében a gyilkost elárulta, halálra itéltetett ugyan, de világi hatóság által. Büntetése: kerékbetörés és máglya, tehát nem az egyházi törvények szerint volt kimérve. Itt tehát a lakat alkalmazása, feltéve, hogy ez usus volt, tekintetbe jöhetett volna, mert a bűnpör nyilvános volt. Mindamellett a lakatnak akár mint kínzó-eszköznek, akár mint büntetésmódnak nyomát sehol sem találjuk, még a részletes enumerácziók, melyek a legválogatottabb büntetéseket is felsorolják, a lakat alkalmazását nem említik.

Az irodalomban talán egyedül álló, de nem hazai adat, az Acta Sanctorum egyik nem eléggé érthető esete, a nonneti szent Rajmund megkinoztatása. A mercedáriusok rendjének e kiváló tagjáról († 1240-ben) egyik késő életrajzírója megjegyzi, hogy mikor Algirban hirdetve az igét, a pogányok fogságába került, kínzói egyebek közt, „hogy őt hallgatásra bírják“, *átfúrt ajkaiba lakatot akasztottak.* A szent túlélte e kínzásokat és mint kardinális halt meg (Wetzer Kirchenlexikon). Emlékét az egyház augusztus 31-én üli, az ábrázoló művészetben állandó attributuma a lakat és rendesen meglakatolt szájjal is ábrázolják. Természetes, hogy ez a legenda a mi eseteinkkel alig hozható kapcsolatba.

Hihetőbb feltevés lenne, hogy az ilyen meglakatolt csontok valami elfeledett babonával függenek össze, vagy talán éppen az ismert koponya-kultusz maradványai. Tudjuk, hogy a különböző babonákban, főleg a rontásokban, fontos szerepe volt a lakatnak (nefaria ligatura) az emberi és állati csontoknak pedig Frobenius [1] és Andree [2] szerint jelentősége volt állatvész eltávolítása közül űzött babonákban.

[1] Frobenius Volkskunde. Hannover 1902. pag. 35. 120—172.

[2] R. Andree: Ethnogr. Parallelen Stuttgart 1878. pag. 127—147.

A koponya-kultusznak mása, mely a germán és a szláv népeknek közös sajátossága volt, a vadnépeknél is fellelhető, még pedig az egész, valamint a részekre szedett koponyával űzött kultuszszal találkozunk.

Az új pomerani tolvajamulett, vagy az Eremitanos szigetek lakóinál használt emberi állkapocs felszerelése valóban emlékeztet a mi leleteinkre, a Raimund legendának analogiáját pedig a jivarok (Ecuador) halotti ünnepeiben találjuk, noha az infibulatio itt is post mortem esik meg, ugyancsak örök hallgatás jeléül.[1]

Még közelebb hozna a való tényekhez, ha az összes modern nyelvekben élő szólásmódokat: meglakatolták a száját, lakat van a száján, stb. fejlődését gyökeresen lehetne nyomozni, bár valószinü, hogy e közmondásként élő kifejezések egy közös forrásból, még pedig a szentirás szövegéből erednek. A szöveg szoros azonossága minden nyelvben valóban a biblia hatására vallana. A Vulgata ilyen képletes, átvitt kifejezései pl. a következők: Ori tuo facito ostias et seras (Eccl. 28. 28.) Fune ligabis linguam eius (Job 40. 20.) Frenum posuit in os meum (Job 30. 11.) Obstructum est os loquentium iniqua (Praed. 62. 12.). Szembetűnő hasonlatosság van a Grimm-féle szótár példáiban (IX. 767) a hol pl. a Schloss vor dem Munde kifejezés analóg a szentirásból vett (Sir. 22. 33.) volt: O dass ich könnte ein schloss an meinen mund legen und ein fest siegel auf mein maul drucken — citatummal. Mindezek a kifejezések azonban a kommentárok egyhangú véleménye szerint csak szóvirágok, képletes mondások, megerősödve a késő forditások szabadságával, mert legalább is kétséges, hogy a biblia korában volt zárok, závárok értelmileg egyértéküek-e a klasszikus sera, seracula, seragium, claustrum stb. tehát a mai lakatokkal? Kérdés nem lett volna-e itt, de még később is, inkább a pessulus, repagula, tehát tolózár helyén való?

Du Cange szótárának néhány adata mégis azt a feltevést keltheti, hogy a meglakatolás (serrare) mint büntetés mégis szerepelt. Így például: Fratricidas autem, aut parricidas per manum *serratos* de regno eiiciant — ez esetben azonban serrare = arctare = constringere — tehát meglánczolni jelentéssel bir. Másutt: Vultum eius sanguine coopertum, oculos reflexos, visum nigrum, dentes *serratos* — — — a hol serrare = concludere, in angustum claudere kifejezésnek felel meg. Mindezekből azonban a meglakatolt emberi állkapcsokra következtetni gondolatnak is merész, ezért tárgyilagosabb adatokat kell keresnünk.

Vegyük tekintetbe mindenekelőtt azt, hogy szakértők véleménye a lakatokat különböző időkből valónak tartja, de a legrégibbnek kora is legfeljebb a XVI. századra tehető. A mennyiben lelőhelyeiket ismerjük kettő lakatlan romok közül került elő (Romhány és Blatnicz), egy az erdőszélről, ugyancsak a falu határán kivül találtatott (Berencsfalu), egynek ismeretlen a származása (Radvány). Három, illetve négy esetben (beleértve a Pilaszanovits-féle leletet) igazolni tudjuk, hogy a csontváz maga, de még a koponyarészek is hiányzottak, a miből önként következik, hogy az állkapocs nem természetes módon került a lelőhelyre.

Itt ismét felötlik az emberi csontokkal űzött varázslatok kérdése, főleg az olyan babonák, melyek a számbavehető időben grasszáltak s gyakorlásukban a

[1] Andree op. cit. pag. 144 145.

lakatnak is szerepe volt. A hazajáró halottak, vérszopó vampirok (magia posthuma) babonája a XVI. században hatalmasodott el annyira, hogy utóbb, orvosok sürgetésére, a hatóságoknak kellett közbelépniök a sírdúlás megakadályozására. Hivatalos jegyzőkönyvek igazolják, hogy egyes községek egész temetőjüket dúlták fel, hogy 18 és több hónapja nyugvó vampir-halottakat irtsanak. Természetes, hogy a jelentések csak mellesleg érintik a babonás szertartásokat, vagy az eljárásokat, melyekkel a nép a hazajáró halottak ellen védekezett, ezért a czeremóniákat és azok magyarázatát alig ismerjük. Tallar jelentése szerint (*Linzbauer Codex sanitario medicin. Budae 1852 I. pag. 719 seq.*) az oláhok levágták a vampir hulla fejét és a falu határán kívül külön temették el. Mások a csonka testet megégették, a fejet borban vagy olajban kifőzték, vagy pedig száját kövekkel megtömve, félreeső helyen temették el. A vampirismusban való hit a XVI—XVIII. században főleg Morvaországban dühöngött; hazánkban a ruthének, szerbek és a máramarosi oláhok közt volt elterjedve. (*John Lexikon der k. k. Medicinalgesetzen. Prag 1790 I. 222 et sq.*)

Hogy a vampirismus körül űzött babonákban szerepe volt a lakatnak is, Csaplovics (*Gemälde von Ungern. Pesth 1829 II. 277.*) két odavetett adata igazolja. A vampir látogatta egyén fölött, úgymond, hogy a kisértettől szabaduljon, lakatot kell becsukni, akkor a gonosz szellem fogva van. Másutt a vampir testét darabokra vagdalták s lakattal elzárt zsákban temették el. Csaplovics adatait megerősíti és kibővíti *Lehoczky* (Beregvármegye monogr. II. 252.), midőn a babonás szokások leírásánál a lakattal való kuruzslásról így emlékezik meg:

„Általában a boszorkány vagy varázsló hirében állott egyén elhunytával, ha eltakarítása után járvány, inség, szárazság, tartós eső lepi meg a helységet, szoktak bánni ily kegyetlenül. Az ily hullát kiásván, néha egészen összevágják, zsákba kötik és azt lakattal elzárják. Innen van, hogy sírásás alkalmával régi rozsdás lakatot találnak az elporlott csontok között.“ [1]

Azonban *Csaplovics* és *Lehoczky* szűkszavú adatai, bármennyire közel esnek már a csontok meglakatolásához, közvetlen analógiáknak még sem tekinthetők. Támogatja azonban a valószinűséget, hogy a meglakatolás a vampirismussal függ össze, *Jellinek* adatsorozata (*Zeitschr. des Vereins für Volkskunde XIV. 1904 pag. 324.*), melyekből kitűnik, hogy a hazajáró lélek lekötésére, a már emlitett csonkítás, félreeső helyen, jeltelen sirba való temetés mellett a hullának meglánczolása is szokásos volt. Eseteket idéz arra is, hogy a halottnak nyelvét átszúrták, fejét, kezét, lábát a koporsóhoz szegezték, levágott fejét külön ásták el, állát, illetve száját hegyes peczekkel, vagy szeggel átfúrták stb. (*Ibid. pag. 23.*) valóságos jus talionis szerint, mert a hazajáró kisértet szájával gyötörte az élőket.

Nem lehetetlen tehát, hogy a fent elősorolt esetek kombinácziójából, mikor a lakat alkalmazása más, már alakban járta és a csonkítás, illetve a fej kifőzése különben is szabad csontokat szolgáltatott, kialakult az állkapocs meglakatolása. Ily módon érthető lenne a csontvizsgálat alkalmával kifejezett az a gyanú, hogy a mandibula mesterségesen van praeparálva, valamint az is, hogy más esetben

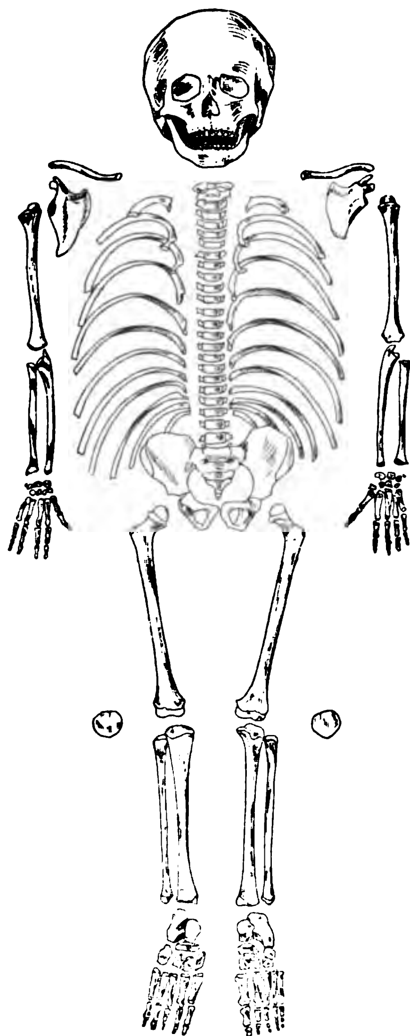
[1] Lapunk tördelésekor értesitenek bennünket, hogy ilyen lakat a mácsai (Pest m.) régi róm. kath. temetőből is előkerült. A lelet ismertetésére alkalmilag visszatérünk.

a csont természetesen enyészett, mert sokszor két éves halottak is estek a vampirismus gyanujába.

Mindezen következtetés még nem magyarázat a meglakatolt állkapcsok rejtvényének megértésére, mindamellett elegendő arra, hogy az judicatura vélt szörnyűségeit elejtsük s a megfejtést ethnologiai alapon, babonák értelmezésében keressük tovább.

Ernyey József.

ÚTBAIGAZÍTÁS A RÉGÉSZETI ÁSATÁSOK ALKALMÁVAL LELT EMBERCSONTOK ÖSSZEGYŰJTÉSÉRE.[1]

1. á. Az emberi csontváz áttekintése. $^{1}/_{8}$ t. n. (Hansemann után.)

A régiség kutató ásatásai során a kulturális tárgyak mellett néha emberi csontvázakra vagy ezek egyes darabjaira akad. S míg azokat a legnagyobb gonddal és szakértelemmel összegyűjti, addig ezeket kevésbe veszi és ritkán részesíti abban az elbánásban, mely azokat megilleti. Pedig a kulturális tárgyak és az emberi csontváz egymást kiegészítő leletek, a mi szükségessé teszi, hogy a kutató a kulturális tárgyakkal egyenlő értékű, sőt akárhányszor azoknál értékesebb emberi csontvázat a maga egészében és többé-kevésbbé egyes részeiben is megismerje. Szükséges továbbá tudnia, hogy a talált csontokat épségük lehető megóvásával hogyan szedje ki a földből, hogyan gyűjtse egybe és győződjék meg arról: nem hagyott-e valamit vissza a lelőhelyen. Csak a ki az erre vonatkozó ismeretekkel kellőleg felfegyverkezve lát munkájához, fogja tudni az emberi csontvázat oly módon gyüjtése körébe vonni, hogy az az embertan szempontjából is értékes anyagot nyujtson.

Alábbi közlemény czélja, hogy az emberi csontvázat kevésbbé ismerő régi-

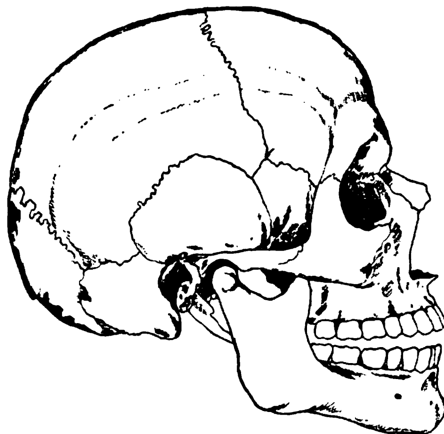
[1] Hansemann: Das menschliche Skelett, eine kurze Zusammenstellung für Nichtmediziner zum Gebrauch bei Ausgrabungen nyomán. (Berlin, 1904. Hirschwald.)

ségkutatók számára elkerülhetetlenül szükséges anatómiai tudnivalókat egybefoglalja.

Az emberi test vázát alkotó csontok, a test főbb részeinek megfelelő tagoltság mellett egységes egészszé fűződnek.

Ezen az egészen tehát a fej, nyak, törzs és végtagoknak megfelelő részeket különböztetünk meg (l. 1. á.[1]). A fej vázától eltekintve, az összes csontok az úgynevezett szalagok segitségével izületi összeköttetésben vannak. E szalagok a földbe temetett tetemben a szervezet többi lágy részeivel együtt csakhamar elpusztulnak, a miért is a csontok legnagyobb részét egymástól különválva találjuk.

Csak a fej vázának csontjai, a *koponyacsontok* tesznek, a mint már jeleztük, e tekintetben kivételt (l. 2. á.). A 22 csont közül ugyanis 21 varrat útján függ egymással össze és ezeket sok esetben még a földben is az eredeti összeköttetésben találjuk. Érintkező, javarészt fogazott széleik ugyanis oly erősen kapaszkodnak egymásba, hogy azokat felnőtt egyénnél a legtöbb esetben csak nagy erőfeszitéssel sikerül egymástól elválasztanunk. Csupán egy, az *alsó állcsont* az, a mely izülettel van a halántékcsont közvetítésével a többihez fűzve és így ezt a földben rendszerint a többitől különválva s ezektől kissé távolabb leljük.

2. á. Koponya bal oldalsó nézetben.

A koponyának az emlitett módon összekötött csontjai alkotják egyrészt az agyvelő befogadására szolgáló csontos tokot: az *agykoponyát*, másrészt a szemüregeket, az orr- és szájüreget rejlő *arczkoponyát*. Az agykoponya csontjai elülről hátrafelé menő sorban a *homlokcsont,* a két *falcsont* és a *nyakszirtcsont*. Ezek közül az első két helyen emlitettek csupán a koponyatetőre szoritkoznak, mig a harmadik, a leghátulsó, már a koponyaalapra is átterjed. Itt találjuk benne a kerekded nagy *öreglyukat* és két oldalt a két bütyköt, melyek a fejgyámmal izülnek.

Előrefelé a koponyaalapon a nyakszirtcsonthoz az *íkcsont* csatlakozik, ehhez pedig a már az arczkoponyához tartozó *szájpad* és *felső állcsontok*.

A nyakszirtcsont, a falcsontok és az íkcsont közre fogják az agykoponya oldalsó falára, de meg az alapra is kiterjedő *halántékcsontokat*. Ezeken a nyakszirt-bütyökkel csaknem egy vonalban találjuk a *csecsnyujtványokat* és valamivel előbbre a vékony *karcznyujtványokat*. Még előbbre, de valamivel magasabban láthatók a vizszintesen előre nyúló járomnyujtványok,

[1] Az egyes ábrák arányai változók, a szerint, a mint azt az illető testrészek szemléltetése megkivánta.

melyek a járomcsontok szemközt jövő nyujtványaival *járomívvé* egyesül. A járomnyujtvány tövénél a halántékcsonton a *külső hallólyuk* szolgál.

Maga a *járomcsont* az arczkoponya oldalán a halántékcsont járomnyujtványa, a felső állcsont és a homlokcsont közé van beiktatva. A járomcsont, a felső állcsont és a homlokcsont köritik a szemüreget, a felső állcsontok és *orrcsontocskák* pedig a körteképű orrnyílást. A szemüregek belső falán látjuk elül a kis *könnycsontocskát*, hátrább pedig a *rostacsontot*.

3. á Gyermek csontváza. (Ranke után.)

1. Nyakszirtcsont. 2. Falcsont. 2. A homlokcsont fele. 4. Felső állcsont. 5 Halántékcsont. 6. Járomcsont, 7. Orrcsont. 8. Also allcsont. 9. Nyak-, 10. mell-, 11. ágyék-, 12. keresztcsigolyák. 13. Kulcscsont. 14. Lapoczka. 15. Fölkar. 16. Singcsont. 17, Orsócsont. 18. Porczos kéztő. 19. Kézközep. 20. Ujjcsont. 21. Medenczecsont. 22. Czombcsont. 23. Szárkapocs, 24. Lábszárcsont. 25. Lábtő. 26. Lábközép. 27. Lábujjcsont. 28. Szegycsont.

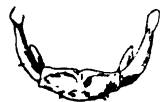
Az orrnyíláson betekintve szembetűnik középen az *orrsövény* és oldalt az *orrkagylók*. Az *alsó orrkagylók* önálló csontok, a *középsők* és *felsők* a rostacsontnak részei. Ugyancsak a rostacsont alkotja az orrsövény felső részét, míg alsó része külön csont, az *ekecsont*.

De azért a felnőtt egyén koponyája is nem egyszer szétesik a földben egyes darabjaira, vagy csontjai közül leválnak azok, melyek összeköttetése valamivel lazább, mint a többieké. Így különösen az *orrcsontok*, az *alsó orrkagylók* és a *könnycsontok* azok, a melyek gyakran kiesnek. Ezekre s ezek megkeresésére tehát különös gondot kell forditanunk. Kicsinységük és törékenységük, sajnos, sokszor szinte lehetetlen feladatot ró a keresőre.

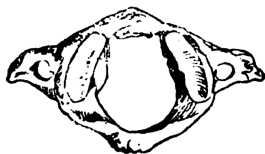
Nemkülönben nehéz a gyűjtő feladata akkor, ha gyermek koponyáját kell a földből kiszednie (l. 3. á.). Ennek varratai még nem szilárdulván meg kellőleg, az mindig egyes alkotó csontjaira esik szét, sőt néha egyes csontjai több darabban is kerülnek elő, így főleg azok, a melyek két vagy több részből fejlődnek, mint a *homlok-* és az *alsó állcsontok*.

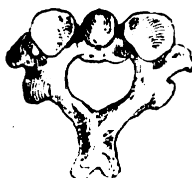
Sok esetben hasonló nehézséget okoznak a fogak is, melyek az állcsontokból kihullva, a koponya mellé jutnak a földbe. Ilyenkor mindenekelőtt arról kell meggyőződnünk, hogy hány és milyen fog hiányzik és azután hozzálátunk a koponya alatt és körül levő földréteg gondos átkutatásához. A felnőtt egyén teljes fogazata 32 fogból áll, 16 a felső, 16 az alsó állkapocsban, nevezetesen 4 metszőfog, 2 szemfog, 4 előzápfog és 6 zápfog. Ritkán egygyel vagy kettővel kevesebb; vagy még ritkábban ugyanannyival

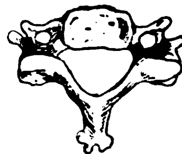
több az ugyanegy állkapocsban levő összes fogak száma. A hiányt leginkább a ki nem fejlődött utolsó zápfogak, az úgynevezett bölcseségfogak, a többletet pedig leginkább a metszőfogak a rendesnél nagyobb száma okozza. Hogy azonban a hiányzó fogak keresésével hiába való időt ne töltsünk, meg kell előbb a felől is bizonyosodnunk, hogy azok nem az illető egyén életében hullottak-e ki. Az erre vonatkozó felvilágositást a foggödör adja meg. Ha a fog még az illető egyén életében esett ki, akkor a fogmeder többé-kevésbbé, vagy egészen eltűnt, ha pedig a földben hullott ki, akkor megvan. Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a húsz éven aluli egyéneknél egészen a tizennegyedik évig a fogak száma még csak 28, azon alul pedig éppen csak 20.

4. á. Nyelvcsont.

A fej vázához tartozónak vehetjük még azt az U alakúlag görbült kis csontot is, melyet a földben rendesen az alsó állcsont közelében tálálunk s a melynek *nyelvcsont* a neve (l 4. á.). Öt részt különböztetünk meg rajta és ezek többnyire még idősebb egyéneknél is különválva kerülnek elő.

5. á. Fejgyám.

6. á. Forgócsigolya.

7. á. Nyakcsigolya.

E részek a *középrész* vagy alap és az ezzel mindenik oldalon összefüggő *nagy* és *kis szarvak.*

A koponyához a nyak váza, a gerinczoszlop felsőrésze csatlakozik. Az egész gerinczoszlop csigolyákból áll, melyek száma összesen 32—34. Ebből 7 esik a nyakrészre, ezek a *nyakcsigolyák*, 12 a háti részre, ezek a *hát-* vagy *mellcsigolyák*, 5 az ágyék-tájra, ezek az *ágyékcsigolyák*, 5 a kereszttájra, ezek a *keresztcsontot* teszik és 3—4 csenevészes a gerinczoszlop végére, melyek a *farkcsontot* alkotják.

A csigolyák mind egy és ugyanazon alapterv szerint vannak alkotva, de a különböző csoportba tartozóknak sajátos bélyegeik is vannak, melyek alapján könnyen megkülönböztethetők egymástól.

Minden csigolyán megvan a test (v. fődarab), az ívek és a vele összefüggő három páros és egy páratlan nyújtvány. A páros nyújtványok közül kettő fölfelé, kettő lefelé irányul, ezek a felső és alsó izületi nyújtványok; kettő pedig harántirányú, ezek a harántnyújtványok; a páratlan nyújtvány neve tövisnyújtvány, mely hátrafelé irányul.

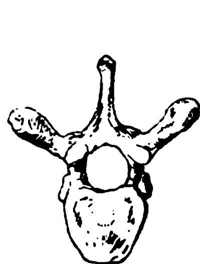
A nyakcsigolyák közül az első kettő némileg eltér ettől az alaptervtől. Az elsőnek, a *fejgyámnak* (l. 5. á.) ugyanis nincsen teste, a másodiknak, a *forgócsigolyának* (l. 6. á.) pedig a testből fölfelé emelkedő fogszerű nyujtványa van. Az elsőnél a test helyén egy elülső ívet találunk, a melynek

homorulatába a másodiknak vele izületet alkotó fognyújtványa illeszkedik. Valamennyi *nyakcsigolyára* (l. 7. á.) jellemző, hogy a harántnyújtvány kétgyökerű és hogy ezek egy lyukat vesznek közre, nevezetesen a harántnyújtvány közti lyukat.

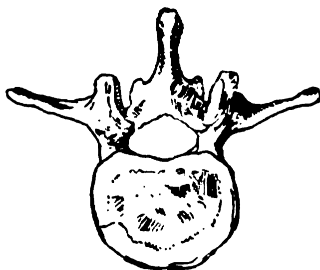
A *hátcsigolyákra* (l. 8. á.) bélyegző, hogy testükön és harántnyújtványaikon izületi árkok vannak a bordákkal való izülésre.

Ez *ágyékcsigolyák* (l. 9. á.) nagyságukkal tünnek ki és sem testükön, sem harántnyulványaikon nincsenek izületi árkaik.

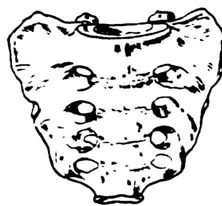
A *keresztcsigolyák* egy egységes csonttá, a *keresztcsonttá* (l. 10. á.) forrtak egybe. Ez háromoldalú, ásóalakú, felső része széles, alsó keskeny és csúcsos. Kivételes esetekben az első keresztcsigolya megtartja önállóságát.

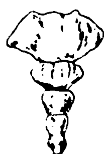
8. á. Hát- vagy mellcsigolya.

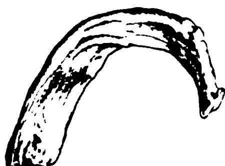
9. á. Ágyékcsigolya.

10. á. Keresztcsont.

11. á. Farkcsont.

12. á. Első borda.

13. á. Mellborda.

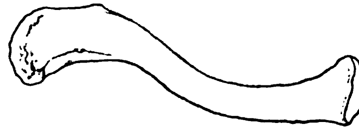
A csenevészes *farkcsigolyák* (l. 11. á.) alkotják együttesen a három oldalú, kicsiny *farkcsontot.* Az egyes csigolyáknak itt úgy szólván csak testük van kifejlődve. Az ívek és nyújtványok nyomait az elsőn még megtaláljuk, de a többieken e nyomok is elmosódtak. Összeforradásuk nem oly állandó mint a keresztcsigolyáké, lehet teljes, lehet részleges, de egészen el is maradhat.

A gerinczoszlopnak hát-, ágyék-, kereszt- és farkcsigolyáin kivül még a bordák, a szegycsont és a medenczecsontok vesznek részt a törzs vázának alkotásában.

A *bordák* (l. 12. és 13. á.) a hátcsigolyákhoz oldalt és előfelé csatlakoznak, és pedig mindenik oldalon 12. Ezek közül a felső hét pár a szegycsonttal is összefügg, s ezek a valódi bordák. Az alsó öt ezt már nem éri el, ezek az álbordák. A két legalsó (lebegő bordák) szabadon végződik, míg a három felsőbb mindegyike egy fölötte levő bordához csatlakozik. A bordáknak ez az elülső, a szegycsonthoz, vagy egy másik, felette levő bordához társuló vége azonban csak fölötte ritkán vagy nagyon öreg egyéneken csontos, rendszerint porczos s igy a földből kiásott csontvázakon

hiányzik. Az első és az utolsó két borda a legrövidebb. Az elsőtől lefelé, az utolsótól pedig fölfelé, hosszúságuk a középsőig növekszik. Számuk tizenkettőnél több, de olykor kevesebb is lehet. Ha több, akkor vagy a nyak-, vagy az ágyékcsigolyákkal összefüggésben találunk még egy vagy két pár rövid, csenevészes bordát, ha kevesebb, akkor rendszerint a tizenkettedik pár hiányzik.

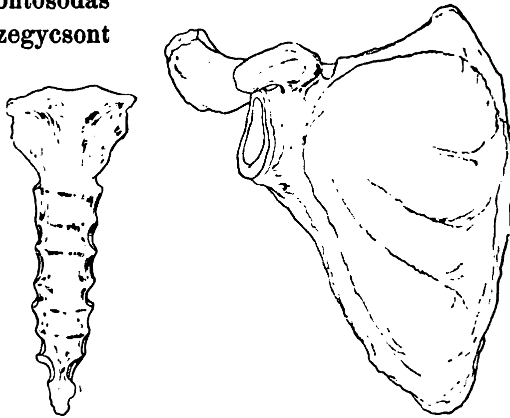
A *szegycsont* (l. 14. á.) vékony, lapos, római kardhoz hasonló csont, melyen a felső részt, a markolatot, a középrészt, azaz a testet és az alsó végét, vagyis a kardnyújtványát különböztetjük meg. Ezek közül a kardnyúlvány porczos és rendszerint élethossziglan ilyen is marad. A markolat és test között ifjú korban szintén porczos összeköttetés van, de ez később megcsontosodik s a két darab összeforr. A földből ásott csontvázaknál tehát a legtöbb esetben csak az egygyéforrt, vagy két külön darabból álló markolat és test van meg.

15. á. Kulcscsont.

Gyermekeknél, a hol a csontosodás folyamata még nem ért véget, a szegycsont helyén több, kicsiny, kerekded vagy tojásdad csontocskát, az úgynevezett csontosodási magvakat találjuk.

Egyes ritka esetekben a szegycsont markolatának felső végén még két kis lencse-csontocskát is lelünk, ezek a *szegyfeletti csontocskák.*

Az imént leírt hátcsigolyák, a bordák és a szegycsont alkotják együttesen porcz, izület és szalagok által egybekötve, a mellkas vázát. Ezzel a szervezetben még a felső végtag függesztő készüléke, a *vállperecz* függ össze. Két csontból áll, a kulcscsontból és a lapoczkából.

14. á. Szegycsont. 16. á. Lapoczka.

A *kulcscsont* (l. 15. á.) rövidebb, gyengén S alakban görbült csöves csont, a mely elül a szegycsont markolatával, oldalt pedig a mellkas hátsó felszínéhez illeszkedő lapoczkacsontnak egyik nyujtványával izül.

A *lapoczka* (l. 16. á.) háromszögű lapos csont, mely a mellkas hátsó falának izmai között fekszik és csupán a kulcscsont közvetitésével függ össze a mellkas vázával. A kulcscsonttal való összeköttetést a lapoczkatövis közvetiti, mely a lapoczka hátsó felszínén, annak felső harmadából emelkedik ki és a belső széltől a külső felé tart, majd előre irányul és a kulcscsonttal izülő vállcsúcsban végződik. A vállcsúcs alatt a lapoczka felső széléből még egy másik nyújtvány, a hollóorr-nyújtvány emelkedik ki előfelé, ettől oldalt van egy tojásdad izvápa a felsőkarcsonttal való izülésre.

A vállcsúcs és a hollóorr-nyújvány a gyermek testében még két különálló csont és igy a lapoczka a legjobb esetben három darabban kerül elő.

A *vállpereczhez* csatlakozó felső végtag váza a felső kar, az alsó kar és a kéz csontjaiból áll.

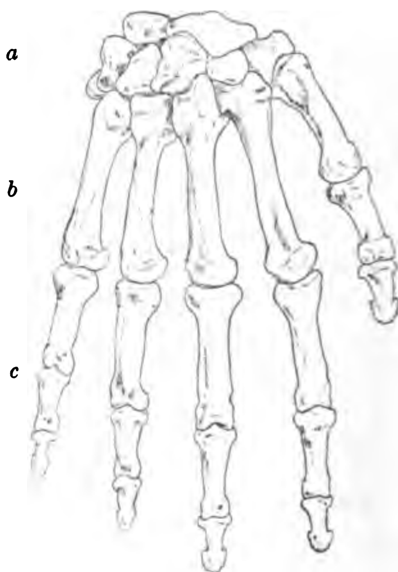
A *felsőkarcsont* (l. 17. á.) hosszú csöves csont, melynek felső vége gömbölyded izfejet visel, alsó vége lapos és kissé kiszélesedik, hogy az alsókar két-két csontjával izülhessen.

Az *alsókar* két csontja az *orsó-* és a *singcsont* (l. 18. á.) az előbbit az alsókar hüvelykujji oldalán, az utóbbit meg a kisujj felőli oldalán találjuk.

17. á. Felső karcsont.

18. á. Az alsó kar csontja (orsócsont és singcsont).

19. á. *a* Kéztő, *b* kézközép és *c* kézcsontok.

Az *orsócsont* egy középnagyságú csöves csont, melynek *fejecskével* ellátott vékonyabb vége a felsőkarcsonttal, alsó vastagabb és kissé kiszélesedő vége pedig a kéztőcsontokkal izül.

A *singcsont* az előbbivel körülbelül egyenlő nagyságú, de végei közül a felsőkarcsonttal izülő a vastagabb, az alsó a vékonyabb. Felső végén elől egy kisebb, hátul egy nagyobb nyujtványnyal bir. Az elülső a *hollóorr-nyujtvány*, a hátulsó a *singkampó*.

A *kéz* vázán (l. 19. á.) megkülönböztetjük a két haránt irányú sorban elhelyezett kéztőcsontocskákat, az ezekhez elől csatlakozó kézközépcsontokat és még előbbre az ujjperczeket.

A *kéztőcsontocskák* kicsinyek és megközelitőleg köbalakúak. Számuk az esetek nagyobb részében 8; négy az alsókarhoz közelebb eső, négy a tőle távolabb eső sorban van elhelyezve. Az *első négy* az orsócsont felől a singcsont felé menve a *sajka-*, a *holdas-*, a *háromszögü-* és a *borsócsont;* a

másik négy ugyanolyan sorrendben a *nagy* és a *kis sokszögü csont*, a *fejes-* és a *horgascsont*.

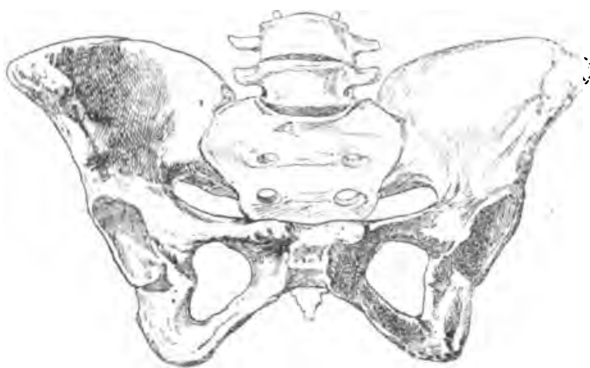
Ezeknek az összeszedése bizony nem kis fáradtsággal jár és még, ha nyolczat találtunk is, akkor sem egész bizonyos, hogy nem maradt-e egy vagy több ilyen kis csontocska vissza a földben, mert sokszor a számuk nyolcznál jóval nagyobb. Ilyenkor azonban az egyes csontocskák a rendesnél kisebbek.

A *kézközépcsontokat* már könnyebb összeszedni. Ezek rövid, de meglehetősen erős csöves csontok, a melyeken az egyik véget, az *alapot*, a középső részt, a *testet*, és a másik véget, a *fejecskét* különböztetjük meg. Az alap a kéztőcsontokkal kötődik össze, a fejecske pedig az első ujjperczczel. *Számuk állandóan öt.*

20. á. Férfi medenczecsontja.

Az *ujjperczek* alakra nézve hasonlitanak az előbbiekhez, de vékonyabbak és rövidebbek. Mindegyik ujjon, a hüvelyket kivéve, *három* perczet találunk; *a hüvelyk csak kettővel bír.* A végső vagy harmadik percz a legrövidebb, az első, a kézközépcsontokkal izülő pedig a leghosszabb.

21. á. Nő medenczecsontja.

Az ujjperczek tövén többé-kevésbbé állandóan még apró, lencsealakú *járulékos csontocskák* is fordulnak elő és így, ha sikerül megtalálni őket, még ezek is kettővel vagy többel szaporitják a kéz vázát alkotó csontok számát.

Gyermekeknél a felső végtagcsöves csontjainak végei még nem forrtak egybe a testtel és így ezeket külön válva találjuk a földben.

A gerinczoszlop alsó részével, a keresztcsonttal van összekötve a két medenczecsont által alkotott *medenczeöv* (l. 20. és 21. á.), mely egyéb rendeltetésén kivül az alsó végtagoknak a törzshöz való erősitésére is szolgál.

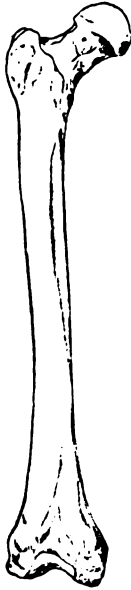
A *medenczecsontok* homokórához hasonló alakúak. Elől a középvonalban érintkeznek egymással, még pedig a férfinél (l. 20. á.) szögletben, a nőnél (l. 21. á) ívben és az élőben itt egy porcz köti őket egybe.

A külső felszinén a csontok mindegyike egy nagy *izvápát* visel, a mely

a czombcsont fejének a felvételére szolgál. A gyermekkorban három darabból áll, a felső *csípőcsontból*, az alsó és elülső *szeméremcsontból* és az alsó hátsó *ülőcsontból*. A három darab az izvápában érintkezik egymással és porcz tartja össze őket.

A medenczéhez erősitett *alsó végtag* váza a czomb, a lábszár és a láb csontjaiból áll.

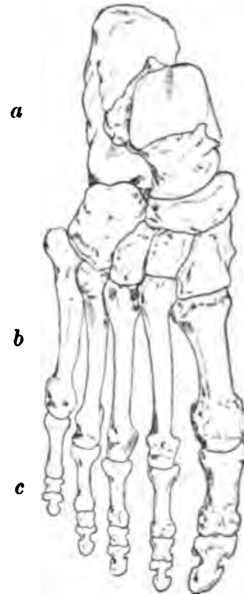
A *czombcsont* (l. 22. á.) a testnek legnagyobb és legerősebb csontja. A hengeres *középrészt* vagy *testet*, ennek felső végén a gömbölyded *fejet* különböztetjük meg rajta. *Alsó vége* a felsőkarcsontéhoz hasonlóan kiszéle-

22. á. Czombcsont.

24. á. Alsó lábszárcsontok (szárkapocs- és singcsont).

25. á. *a* lábtő, *b* lábközép- és *c* lábcsontok.

23. á. Térdkalács.

sedik, megvastagszik és oldalfelé két erős bütyökkel végződik. E bütykök izülnek a lábszár belső oldalán levő erősebb csonttal, a *sípcsonttal*. Közvetlen ezen izület előtt találjuk a *térdkalácsot* (l. 23. á.) a mely egy kisebb szívhez hasonló alakkal biró csont.

A *sípcsont* (l. 24. á.) nagyságra nézve a test csontjai között mindjárt a czombcsont után következik. Egy vastagabb felsővéggel, egy vékonyabb alsóval és egy háromszögletű testtel bír. Alsó vége négy oldalú. A lábszárcsontok másika a *szárkapocs*. Ez a lábszár külső oldalán van és a sípcsonttal csaknem egyenlő hosszúságú, de annál sokkal karcsúbb. Csupán két vége vastagszik meg egy kissé, felül létrejön ily módon a fejecske, alul a külső boka.

A *láb* váza (l. 25. á) nagyjából a kézéhez hasonló, a lábtő-, a lábközépcsontokból és ujjperczekből áll.

A *lábtőcsontok* azonban nagyobbak, mint a kéz megfelelő csontjai.

Közülök az *ugrócsont* az, a mely a lábszárral izül. Előtte van a *sajkacsont*, alatta pedig a *sarokcsont*. A sarokcsont előtt következik a *köbcsont*, a sajkacsont előtt pedig a három *ékcsont*.

A *lábközépcsontok* száma öt és ezek egészben a kézközépcsontokhoz hasonlóak. Az első vastagságra nézve valamennyit felülmulja, az ötödik pedig alapján, a mi különös ismertető jele, egy gumóval van ellátva.

A *lábujjperczek* száma az öregujjon kettő, a többieken három. A kéz ujj perczeihez hasonlóak, de rövidebbek és az öregujjéit kivéve, karcsúbbak is.

Járulékos *lencsecsontok* a lábon is előfordulnak és pedig az öregujj lábközépcsontjának elülső végén állandóan kettő.

A hét rendes lábtőcsont helyén nem egyszer 8, vagy még több is fordulhat elő, ilyenkor azonban az egyes csontok megfelelően kisebbek.

Gyermekeknél az alsó végtag csöves csontjain épp úgy különválva találjuk azok végrészeit, mint a felső végtagéin.

Ezekben ismertettük egész röviden az emberi csontvázat és hiszszük, hogy az ásató, ha csak ennyit tud is testünk vázáról, ritkán fog belőle valamit is a földben visszahagyni.

Arra vonatkozólag, hogy a gyűjtő miként járjon el a csontoknak a földből való kiszedésénél, csak egész általánosságban adhatunk némi útbaigazítást, mert ez igen sok, esetről-esetre változó körülménytől függ. Így főleg a helyi viszonyoktól és a talajtól.

A talaj lehet meszes, mész-szegény, avagy mésztől teljesen ment. Az első eset a legkedvezőbb. Ilyenkor ugyanis a csontok a földből mészsókat vesznek fel és ezáltal szilárdságuk, ellenállóképességük nagyobbodik.

A második eset már kevésbbé kedvező, mert itt a csont, ha nem is veszít semmit saját eredeti mésztartalmából, de nem is vesz fel semmit, a mi ellenállóbbá tenné.

A legkedvezőtlenebb a harmadik eset, mert a mésztől ment talajban, avagy fekete földben a csont még eredeti mészsóitól is részben vagy egészen megfosztatik és ennek következtében repedéses, törékeny lesz. Legnagyobb elővigyázatot és gondot az ásató részéről tehát ilyenkor igényel.

Tanácsos a csontokat, bármily talajban is találjuk azokat, nem azonnal kiszedni, hanem miután feltártuk, még egy ideig lelőhelyükön száradni hagyni, így keményebbek lesznek.

Csupán arról kell ilyenkor gondoskodni, hogy a nap közvetlen sugarai ne érjék azokat. Ha megszáradtak, akkor azután hozzáláthatunk kiszedésükhöz, még pedig legjobb a koponyától a lábak felé menő sorrendben, mindig ügyelve és számlálva az egyes csontokat, nehogy valami a földben maradjon.

Ajánlatos az egyes csontokat egy nagyobb fajta késsel a földben körülkeriteni és azután oldalról alájuk hatolva, a hozzájuk tapadó földdel együtt kiemelni.

Ha a csontok nagyon törékenyek, akkor a földben való száradás után még azon helyben híg gummioldattal leöntjük, újból száradni hagyjuk és csak azután szedjük ki azokat.

Ha a többé-kevésbbé ép csontok mellett töredékeket is találunk, a melyeket felismerni nem vagyunk képesek, akkor czélszerű ezekre nézve azt megjegyezni, hogy minő csontok közelében találtuk. És pedig oly módon, hogy külön-külön papirba csomagolva mindegyiket, ezt mindjárt az illető papirra írjuk reá. Ez a későbbi tüzetes vizsgálatnál, a csontok összeállításánál nagyban megkönnyíti a munkát.

Ha több csontvázat ásunk ki, akkor az egyhez tartozó csontokat és darabokat mind egy és ugyanazon jelzéssel kell ellátnunk, nemkülönben fel kell jegyeznünk pontosan azt is, hogy melyiket mily helyzetben, minő földrétegben és esetleg minő tárgyakkal együtt találtuk.

Végre még leletünk haza- vagy elszállításáról kell gondoskodnunk. Erre a czélra legjobb az egyes csontokat külön lágy papirba göngyölni és faládába széna, gyaluforgács, kócz vagy ezekhez hasonló más anyag közé oly módon lerakni, hogy azok ne rázódjanak, egymáshoz ne ütődjenek.

Otthon a rendszerint még nem egészen száraz csontokat teljesen kiszárítjuk, a mi legczélszerűbben száraz pinczehelyiségben történik. Azután kefével óvatosan letisztitjuk és ha porhanyósak, meleg gelatina-oldattal itatjuk át. Ha a csontok sok földsavat tartalmazó talajból kerültek ki, akkor tanácsos azokat előbb vízben jól kiáztatni, hogy a magukba vett savaktól teljesen megszabaditsuk és csak azután megszáritva, meleg gelatinnal vagy xylolban oldott damarlákkal átitatni. Az utóbbi használatánál azonban a csontoknak teljesen szárazaknak, vízmenteseknek kell lenniök.

Az ily elbánásban részesitett csontok minden kétségen kivül használható jó anyagot nyujtanak majd további vizsgálatokhoz és a gyüjtő megnyugodhatik benne, hogy a reá fordított idő nem veszett kárba.

Dr. Tóth Zsigmond.

IRODALOM.

Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása, VI. kötet. Keleti utazások a magyarság eredetének felderítése érdekében. Történelmi áttekintés és észleleteim, tapasztalataim különös tekintettel expediczióm eredményeire. Írta *Zichy Jenő gróf.* Budapest, 1905. Hornyánszky Viktor 4° 1—301 l. félhasábos német fordítással.

A minden oroszok czárjának dedikált fenti kötettel az illustris szerző közvetetlenül a nyári vakáczió előtt lepte meg a magyar tudományos köröket. Megjelenése a magyar néprajzi irodalomban epochát jelez, mert egyelőre záróköve a millennáris lustrum legkiválóbb magyar tudományos tettének: Zichy Jenő grófnak, a magyar őshaza felkutatása érdekében vezetett ázsiai hármas expediczniójának.

Avagy nem-e fényes tudományos tett, melyet ez a nemzetét hőn szerető magyar mágnás végbevitt, a midőn három izben vezetett expediczióinak tagjaival jót, rosszat, fáradságot s nélkülözéseket egyaránt megosztva, nem kevesebb mint hét magyar szaktudósnak [1] nyújtott alkalmat s módot, hogy Ázsia verőfényes tájékait szemtől-szembe láthassák

[1] *Dr. Szádeczky Lajos, szentkatolnai Bálint Gábor, Wosinszky Mór, Dr. Pósta Béla, † Dr. Jankó János, Pápay József, Csiki Ernő.*

s tudományos törekvéseikhez friss erőt meríthessenek; a midőn továbbá a Magyar Nemzeti Múzeumot, közelebbről ennek Néprajzi Osztályát ez útjain szerzett 3000 drb. ritkábbnál-ritkább, s becsesnél-becsesebb néprajzi tárgygyal ajándékozta meg, hogy nevét s áldozatkészségét késői nemzedékek is hirdessék; végül pedig bőkezűséggel párosult tudós felfogással hármas útjáról immáron a kilenczedik (a második sorozat hatodik) kötetét

1. á. Mordvák.

bocsátotta ki nagy művén lelkesedő magyar népe és a német kisérő szöveg révén az őszinte elismerésben nálunk kevésbbé fukarkodó tudományos külföld használatára.[1]

[1] I. sorozat. *Gróf Zichy Jenő:* A magyar faj vándorlása, *Dr. Jankó János* és *Dr. Pósta Béla:* A gyűjtemények leirása. — II. sorozat. *Dr. Jankó János*: A magyar halászat eredete, *Dr. Pósta Béla*: Régészeti tanulmányok az orosz földön. *Pápay József:* Osztják népköltési gyűjtemény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, istenidéző igék és medveénekek. *Dr. Horváth Géza*: Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazásának állattani eredményei. *Gróf Zichy Jenő*: lásd ez ismertetés czimét.

Nem folytatom gróf Zichy Jenőnek hazánk kultura-történetében egyedül álló nagy tettének dicséretét, mert az önönmagát dicséri. Ezúttal egyedül a nemes gróf fent körülírt zárómüvének ismertetésével foglalkozom.

Az I. fejezetben: „I. Expeditiók és kutatások a középkor elejétől a XIX. század végéig“, szerző, mint e téren elsőrangú szakemberünk, az őshaza keresésében előtte járt

2. á. Mescserják nő.

dicső hazafiak törekvéseit történetirói elfogulatlansággal s előkelő igazságszeretettel valóban kitünően méltatja. Kezdi *Juliánon*, kit tudvalevőleg csak Vámbéry Ármin nem ismer el hitelesnek, majd kútfőink közül rendre veszi *Bonfinit, Herbersteint*, az orosz küldetésben járt követet, a XVIII. század elején élt *Hatvani-Turkolyi Sámuelt, Orlay Jánost*, „ki Finnországtól a Kaukázusig mindenütt a magyarság nyomait vélte látni“, a XIX. század első éveiben Oroszországba indult *Nagylaki Jaksics Gergelyt, Obernyik Lászlót, Rentz Józsefet, Szabó Nazarius* volt körösbányai ferenczrendit, *Maróthy* orvosnövendéket, kik mindnyájan abban a hitben lépik át Oroszország avagy Ázsia földjét, hogy valamely szép napon a magyarok odahaza maradt, magyarul beszélő őseire akadnak.

Az első, ki azzal tisztában volt, hogy magyarokat a keleten többé nem talál, *Besze János.*

E tekintetben a XIX. század kezdete óta nagyot haladtunk, a mit szerző Besze művének birálása közben klasszikusan így fejez ki: „a XIX. század minden kutatója jó eleve tisztában van, hogy magyarokat a keleten nem fog találni, tehát mindenik tisztán tudományos czéllal indul és törekvése egyedül az, hogy a mai magyarság ősmultját, annak összes vonatkozásaiban földerítse, vagyis tisztába hozza a hármas magyar őshaza földrajzi fekvését, megállapítsa a nyelv rokonsági viszonyait s bevilágítson azon ethnikus viszonyokba, a melyek között őseink a honfoglalás korában és azt megelőzőleg éltek".

A gyenge készültségű polyhistor Besze Jánosnál mindenkép jelentékenyebb *Márlaki Jerney János*, az akadémikus, kinek munkái e kor legjobb ilynemű termékei között is

3. á. *Abo* nevű szent domb.

az első helyet érdemlik. Három útat tett meg, miket ő maga így nevez el: etelközi, lebediai és párthiai út, melyek mindegyikén különösen azokat a titokzatos kőfigurákat kutatja, melyek kőbabák (kamennaja baba) néven Oroszország síkságait messze földön tarkítják s tán-tán a régi magyarok egyik-másik ágának útvonalát jelzik.

Innen túl már nem polyhistorok, hanem képzett speczialisták kutatják a magyarság eredetét.

Az új működési tért hárman jelölik meg, *Sajnovics*, ki a finn-ugor, *Kőrösi Csoma Sándor*, ki a mongol és végül *Vámbéry Ármin*, ki a török nyelvterületre tereli nyelvészeink figyelmét.

Korra nézve Kőrösi Csoma Sándor járt közülök legelől, „ki meg volt győződve. hogy a magyarok őshazáját a Himaláján túl, a khinai Tibetben fogja föllelni. E czélját azonban nem érhette el, de mégsem hiába fáradozott, mert a tibeti nyelv, életszokások és vallás ismeretét neki köszöni a tudomány".

Irányának legbuzgóbb követője *szentkatolnai Bálint Gábor*, „kinek a kazáni tatár nyelvre vonatkozó közleményei nagyon becsesek, s ki mint *Széchenyi Béla gróf* úti kisérője különösen a kabard nyelv tanulmányozására adta magát".

A nemrégen elhalt *mezőkövesdi Ujfalvy Károly* európai szinvonalú munkasságáról sem feledkezvén meg, a gróf úr ezek után *Reguly Antal*, ez igazán úttörő nagy emberünk méltatasára tér át, egyben megragadván az alkalmat, hogy a saját maga vezette harmadik expeditiójának egyik czélját jelezze, mely abban állott, hogy ez expeditió szaknyelvésze, Pápay József a Reguly-féle gyűjtemény osztják részét, mely főkép ősi énekekből állott, s mely gyűjtőjének korai halála miatt megfejtetlenül maradt reánk, tán az utolsó órában megfejtse, megszólaltassa, . . . a mi, miként azt a fiatal tudós e napokban megjelenő vaskos kötete igazolandja, valóban fényesen sikerült.

4. á. Mongol herczegnő diszöltözetben.

A magyar rokonság tudományos felkutatása körül másik három magyar ember is nagy munkát végzett: *Munkácsi Bernát, Pápai Károly* és *Halász Ignácz.* Előbbi kettő a vogul-osztják, utóbbi a lapp földet választották kutatásaik tárgyává.

Sajnos, hogy utazásaik eredményét egyedül az első helyen megnevezett dolgozhatta fel, a másik kettőt ebben korai haláluk akadályozta meg. Pápai Károly tárgyi néprajzi gyűjteménye, melyet megfejteni a nyomában járt Jankó Jánosnak volt egyik feladata, az ugyanakkor gyűjtött bőséges anthropologiai anyaggal együtt, Jankó korai elhunyta miatt ma is a feldolgozást várja.

A török nyelvterület elsőrangú magyar kutatója *Vámbéry Ármin*, kinek utazásai az egész világ érdeklődését kötötték le s kinek néprajzi művei örök becsűek.

A magyar rokonság kutatóinak diszes sorában a nemes gróf úr e helyt *Décsey Sámuel* a kaukázusi avarok, *Nogell István*, a Tigris vidékét is magyarokkal benépesitő kertész és *Berzenczey László* Karakórum-utazó emlékét eleveníti föl, hasonlókép****** megemlékezik *Rómer Flórisról* és *Hampel Józsefről*, a hazai régészeti tudomány megalapitóiról, kik oroszországi tanulmányútjaik eredményekép elsőkül a magyar- és oroszföldi régészeti leletek közt megállapitható analogiákkal foglalkoztak.

S itt elérkeztünk ahhoz az időponthoz, a melyen túl már csakis a *gróf Zichy Jenőtől* vezetett expeditiók következnek.

Ezek kézzelfogható eredményeit föntebb jeleztem, szellemi eredményeiket pedig szabadjon a gróf úr művének első részét kitevő rövidre szabott összefoglalások dió-

5. á. Mongol ékszer.

héjba szoritásával, a következőkben jeleznem. Jankó János, kinek a magyar halászat eredetéről szóló műve elsőnek jelent meg, ebben megállapitván, hogy a magyar halászatban is megtaláljuk mindazokat a szerszámokat, melyek az egész emberiség közös tulajdonakép jelentkeznek, a melyek tehát minden népnél előfordulnak, egyúttal reámutat arra, hogy a ma élő, illetve Herman Ottó kutatásai szerint a közel multban még élt, magyar halászati szerszámok között vannak olyanok, a melyek a finn, osztják és magyar népeknél, s olyanok, a melyek csakis a magyar és osztják népeknél fordulnak elő, végül pedig olyanok, a melyeknek ősi török, szláv és német eredete teljesen kétségtelen.

Közbevetőleg itt a gróf úr művének magyar szövegét párhuzamosan kisérő német szöveget illetőleg azt a megjegyzést bátorkodom tenni, hogy a különben sima folyású

német textus a műszavak tekintetében egyenesen kritikán aluli. A 93. lapon pl. a duga (a dugásról) = Daube azaz donga, a gyékény (helyesen Binsennetz) = Matte (?), a gyalom (helyesen Wade) = Zuggarn, a mely utóbbi a gyalomra jellemző kátának híjjával van. Alább a métfa és méthálò, (a szövegben helytelenül mérfa és mérháló van), Wurfholz és Wurfnetz, tán azért, mert a métfát nem dobják stb. stb. A 103. lapon különben a gyalom is

6. á. Kőszobor a mukdeni császársírokhoz vezető úton.

Wurfnetz. Ne sutor ultra crepidam! A gróf urat pedig kérjük, utasitsa forditóit, hogy az ilyenekben tanácsunkat kérjék. A halászati műszavak helyes forditása nehéz feladat, mely még a szakember tudását is erős próbára teszi, söt sokszor merőben lehetetlen, csakhogy nem a kifogásolt esetekben.

Dr. Jankó közölt eredményei az expeditió archaeologusának Dr. Pósta Béla mélyenjáró régészeti tanulmányaiban csak megerősitésre leltek. Jankó három periodusának utolsója, mely szerinte is a Kr. utáni VIII. századdal még nem fejeződött be, „egybeesik a Dr. Pósta által megállapitott azzal a ténynyel, hogy a finn-germán területnek összeköt-

tetése az általa turán-germánnak nevezett déli területekkel a VI—VIII. század között szűnik meg stb., a mi igazolja Jankónak azt az állítását, „hogy a magyart az első török hullám már délre szoríthatta". Ez a tény azt is mondaná, hogy a mai magyarság főtörzsökét csak finn-ugor elem alkotja, a melyhez a Kr. u. III. századtól kezdve török és mongol elemek csatlakoztak, a mi továbbá arra a conclusióra vezet, hogy a magyarság ebben a korszakban nem halász-, hanem pásztornép voltak".

A Posta tanulmányaiból szűrt számos részleteredmény, a milyen pl. annak a megállapítása, „hogy az ural-altáji művelődési terület a legrégibb ázsiai közművelődési középpontokkal is összeköttetésben volt; hogy a legkorábbi szibériai bronzrégiségek olyan jellegűek, a melyek inkább a mezopotámiai középpont végső kisugárzását mutatják, semmint megfordítva, hogy t. i. a mezopotámiai kulturát kellene az ural-altáji középpontból kiindultnak gondolnunk," hogy továbbá „a magyarság alkotó elemeinek egy része kétségtelenül a dél-

7. á. Khinai árúsok.

szibériai területen fejlődött ki, még pedig a lapp és az úgynevezett turáni népelemből, a melynek északon szereplő, de korábbi időben sokkal délebbre lenyúlt ágát finn-ugor név alatt szokták összefoglalni," mind régészeti téren mozog, melyre e helyt sem őt, sem az azokat magáévá tevő gróf urat nem követhetjük. A módszer megbízhatóságát és alaposságát ez a néhány találomra kikapott szemelvény is bizonyára feltüntette.

Hogy Jankó néprajzi alapon megállapított periodusait Pósta is igazolja, mindenesetre rendkívül örvendetes jelenség.

A harmadik expeditiónak a gróf úr részéről itt ismertetett nyelvészeti eredménye röviden az, hogy Pápay József, miként már föntebb jeleztem, megoldotta a maga elé tűzött feladatot, egy évi szibériai tartózkodása alatt megtanulván az osztják nyelvet, melynek segítségével megfejtette és kibővítette a Reguly hagyatékában lelt addig hét lakattal elzárt osztják hősi, vallási és medveénekeket, a melyek nemcsak erre az ősi népre, hanem az azzal rokon valamennyi nép régi történetére ezernyi fénysugarat derítenek.

A zoologiai eredményt a következő számok jelzik. Gyűjtetett 1126 nembe tartozó 2646 faj 13021 példányban. Ezek között új 4 nem, 2 fajnem, 168 faj (a német fordítás itt és a következőkben a species helyett következetesen a „Race" szót használja) és 29 fajváltozat (varietas).

Miután még az úton végzett meteorologiai feljegyzések és magasságmérések eredményeibe pillanthatunk be, a gróf úr személyes észleleteinek és tapasztalatainak rendkívül érdekfeszitő előadására tér át.

Rövidre szabott terünk sajna nem engedi, hogy útján mindvégig kövessük, miért is mindössze főbb útvonalainak felsorolására kell szoritkoznunk. Ezek: a Kaukázusban a gori—uplosz—cziche—ateni, a baru—asztracháni kirándulások; a volgai út és a kalmukok meglátogatása. Ez útján a Volga és a Don közötti földszorosnál áthaladva eszébe jut, hogy e két folyam között folyt le az egész népvándorlás, hogy itt tehát a magyar is átyonult, a minthogy ez a vidék a régi mappák Magna Hungáriája, míg a baskir nevet csak az újabb térképek mutatják.

A kalmukoknál kirgizekkel és tatárokkal is találkozott, majd Szaratovban a finnugorság egyik törzsével a mordvákkal és mescserjákokkal ismerkedett meg (l. 1. és 2. á.).[1]

További útvonala az Uralba és Szibériába vezet. Állomásai itt Tobolszk, hol a múzeum mellett a hírhedt fogházak egyikét is meglátogatta, Minuszinszk, Tomszk. Ötödik útvonala Transzbajkáliába és az Altájba viszen, mely útjának ismertetését a gróf úr arra használja fel, hogy olvasóit a samánkodás lényegével megismertesse. Ide vonatkozó képei közül l. a 3. ábrán az *abo* nevű úgynevezett szent dombok egyikét, a melyeken a jámbor burjátok és jakutok útraindulás előtt áldozataikat bemutatják, miközben rendre egy-egy követ, szalagot, rongyot dobnak reá.

Kiachta városában a khinai határhoz érkezett, honnan nagy fáradalmak árán a Gobi sivatagon, azaz Mongolián áthatolva Urga érintésével végül Pekingbe érkezik. — Rosszkor. Az északi fővárosban kitört a forradalom és ezzel, noha a gróf úr a khinai hatóságokkal ugyancsak erélyesen elbánik, megszűnt a lehetőség, hogy azokat az Árpádkori magyar okmányokat kereshesse, a melyeket a mongol hadak a muhi veszedelem után magukkal vittek, s valószínűleg Urgában raktak a khánok lábai elé. Igéreteket kapott, egyebet egyelőre semmit, és ezzel visszatért hőn szeretett magyar hazájába. A könyv befejezése: „Az igazság Khináról“, politikai tény számba megy s csak részben néprajzi tartalmú.

Könyvének gazdag képanyagából a 4. ábrán előkelő mongol hölgyet, az 5. ábrán mongol ékszereket, a 6-ikon a Ming-dinásztia mukdeni sírjaihoz vezető útak mellett álló kőszobrok egyikét és végül a 7-iken khinai árusokat mutatunk be.

Hogy Zichy Jenő gróf könyve a sok talpraesett megfigyeléstől és megjegyzéstől csak úgy duzzad, avagy hogy előadása épp oly közvetlen mint szellemes, minek is mondanám? Buffon azt mondja ugyan, hogy „le styl c'est l'homme même“, de ebben az esetben, köztudomás szerint. az ember a stilusánál is sokkal nagyobb lévén, az efféle megjegyzések teljesen fölöslegesek. Tessék a könyvét elolvasni.

Dr. Semayer Vilibáld.

*

Hugo Schuchardt an Adolf Mussafia. Graz im Frühjahr 1905.

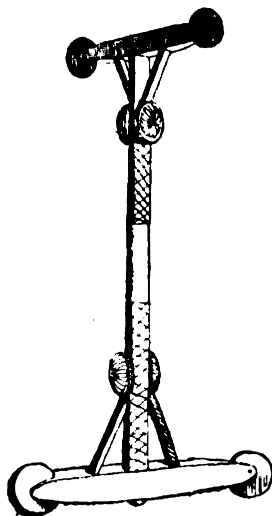
(41 legnagyobb ívrétű lap, 65 ábrával s egy kezdő- és záróképpel. A gráczi „Styria“ cs. kir. egyetemi nyomda nyomása, Leuschner és Lubensky egyetemi könyvárús kiadása.)

Előkelő s szokatlan külső alakjával is kiválóan ünnepélyes üdvözlő irattal emlékezett meg *Schuchardt Hugó*, a nagynevű romanista, egyik pályatársának, **Mussafia Adolf** bécsi egyetemi tanárnak hetvenedik születésnapjáról. A kérlelhetetlen sors úgy akarta, hogy kevéssel a díszes alkalmi mű megjelenése után a benne ünnepelt elbúcsúzzék az élettől, mely az utóbbi évek hosszabb során át súlyos szenvedéseket mért rá, a nélkül, hogy munkakedvét és tudománya iránti sokoldalú érdeklődését meg tudta volna törni. Firenzében, a hol minden kő Dantéról regél, ragadta öt el a halál (folyó évi június 7-én), egy gyümölcsöző munkában eltöltött szép élet alkonyán; s Danténak látomásban az ifjú tudós előtt megjelenő képe ékiti a remekbe illő nyomású díszmunka első lapjának hom-

[1] Az ábrák átengedéséért fogadja a gróf úr és a kiadóczég szives köszönetünket. *Szerk.*

lokát, jelezvén azt a középponti helyzetet, a melyet a román philologiában a Divina Commedia énekese, maga egy egész világ, mindenha elfoglal. Jelzi e mélyebb vonatkozású homlokrajz azt a kiváló helyet is, mely Mussafia tudományos munkásságában Danténak jutott; s azokat a nagybecsű tanulmányokat, a melyekkel a bécsi romanista Itáliának a szó ma már változott értelmében *vulgare eloquium*-ait, tájszólásait, fontos nyelvemlékeit nagybecsű kiadványai és magyarázatai útján megvilágította.

Schuchardt szép munkájának a kiindulópontja is egy ilyen nyelvjárás-történeti tanulmány Mussafia gazdag irodalomtörténeti és nyelvészeti búvárkodása köréből, a „Beitrag zur Kunde der norditalienischen Mundarten im XV. Jahrhundert" (1873), melynek nagyszámú, művelődéstörténeti és néprajzi szempontból is fontos jegyzetei közül, némi habozás után, a 46. lapon levőt, a *motollára* és a *fonálgombolyítóra* vonatkozót ragadja ki Sch., miután előbb igen megszívlelendő általános megjegyzéseket tett a szótárak egy általánosan tapasztalható nagy fogyatkozásáról: az ábrák hiányáról. A nyelvbúvárok egy része, úgymond Sch., szinte elvből irtózik a képtől, mintha az ellentétben állna a szóval, nem pedig annak kiegészítője lenne. Ez aztán leginkább az etymologizálásnál boszulja meg magát, a mely lényegében még ma sem egyéb annál, a mi kezdet óta mindig volt s mi miatt a laikusok éppen annyira kedvelik: t. i. találgatás. A szó etymonját leginkább a hangtörvények segítségével keresik, épp úgy, mint a szembekötősdinél az illető személyt a hangjáról igyekszünk kitalálni. Ha egyszer az etymon, az, a mit ki kell találni, megvan, akkor a többi mellékes. Holott épp ez a többi, ez a további az igazán értékes. Mintha az etymont csak azért fognák be a hangtörvények poroszlói, hogy most már ő is csak hasonló poroszlószolgálatokat teljesítsen. Pedig ennél sokkal magasabbrendű szolgálatra méltó. Minden származástani sornak, tehát a szószármaztatás nemzedékrendeinek is műveltségtörténeti tanulságot kell nyujtaniok. A legegyszerűbb szótörténet is tartalmas gazdag tanulságokban és további kutatásokra ösztönző indítékokban.

1. á. Csongrádmegyei kézi áspa vagy motolla.

Ily általános nézőpontok és elvek alapján fog Sch. a *motolla* és a *gombolyító* első sorban román nyelvterületen maradó, de alkalmilag más határvidékekre is ki-kikalandozó synonymikájának vizsgálatába. A tárgy alakja seholsem nélkülözhetetlenebb kalauza a szószármaztatásnak, mint ott, a hol mesterségszók eredete, átvétele, vándorlása és e vándorlás közben nem egyszer lényeges jelentésváltozása jő kérdésbe. Épp azért Sch., mint pár évvel ezelőt a halászati eszközökre vonatkozó dolgozatainál, úgy most is a legszélesebb körű tudakozódás útján gazdag gyűjteményét szedte össze mind a kétrendbeli háziipari eszköznek, s gyűjtése dús eredményéből, részint pedig illusztrált régibb és újabb munkákból 27 motollát és 26 gombolyítót mutat be. E gazdag képsorozatban a mi néprajzi múzeumunk egy-egy jellemző kézi motollájával (14. ábra) (l. 1. á.) és gombolyítójával (54. ábra) (l. 3. á.) is találkozunk. Amaz a nyomban utána következő (15.) ábrával (l. 2. á.) nyujt érdekes összehasonlításra alkalmat. A *csongrádmegyei* magyar kézi *áspa* vagy *motolla* ugyanis egy lényeges vonásában, a rövid támasztó léczekben, feltünően egyezik az idősb Brueghel németalföldi festő († 1569-ben) egyik képén (Városiak látogatása egy parasztcsaládnál) látható motollákkal. Hogy ez a forma a XVI. században Németalföldön typikus lehetett, arra vall az is, hogy az id. Brueghelnek még egy képén, az evangéliumi okos szüzek egyike szintén egy egészen ilyen áspát tart a kezében. A mi *csongrádmegyei* példányunk gazdagabb díszítésével is kiválik; jellemzők továbbá a karok végein lévő, kerékalakú fonaltámasztók is, melyek a karokkal egy darab fából vannak kifaragva.

A *komárommegyei gombolyító* főkép a hozzávaló kis *simító fácska* (l. 4. á.) miatt érdekes, melynek czélját és használati módját illetőleg Sch. nem kapott egészen megnyugtató fölvilágosítást. Körültekintő utánjárásának végre sikerült egészen hasonló franczia (ill. a svájczi Waadt-kantonból való) szerszámok segítségével a rejtélyes kis eszköz rendeltetését megvilágitania. Érdemes lenne utána járni, hogy mi a neve e simító fácskának, a mely helyett sokfelé bőrlapot használnak, részint a fonal simítására, részint pedig az ujjak védelmére. (*Frecskay* mesterségszótárának megfelelő füzeteiben, a Takácsmesterség és Kötélgyártómesterség czímüekben, nem találom a Streichlappen v. Spinnlappen magyar egyértéküjét.)

E rövid ismertetésnek nem lehet czélja, hogy a szép díszmű gazdag nyelvészeti tanulságaira is kiterjeszkedjék. Be kell itt e folyóirat czéljánál fogva

2. á. Kézi áspa id. Brueghel egy XVI. századbeli németalföldi képéről.

érnünk azzal, hogy a sűrű érintkezési pontokat kiemeljük, a melyekben a nyelvtudomány és a néprajz minduntalan találkoznak; s minden egyes ilyen találkozóponton bővében van az alkalom arra, hogy egymástól tanuljanak egymásnak kutatásaikban kölcsönösen segítségére legyenek. Kevés tudós szerzett e téren nagyobb érdemet, mint a gráczi romanista, kit hazánkkal való tudományos és baráti kapcsolatai velünk s kivált szépen fejlődő fiatal néprajzi múzeumunkkal gyakoribb érintkezésbe juttatnak, a mint azt Sch. ezúttal is többszörösen a hálás elismerés szavaival említi. Kell-e mondanunk, hogy azt a kis támogatást, a mit a kötelességszerű udvariasság mértékén túl is mindenkor a legnagyobb szivességgel nyujtanak az illetékes körök a megnyerő kedvességű tudósnak, busásan visszatéríti minden egyes irata azzal a sok becses tanulsággal, a mivel belőle hazai nyelvészetünk és tárgyi néprajzunk is gyarapodik.

A nemzetközi tudományos érintkezés magasabb ethikai értékéről pedig seholsem tudnék szebb és vonzóbb példát felmutatni, mint Sch. ez ünnepi iratában, melynek második, a *lesőhálók* egy fajtáját illető részére itt nem terjeszkedem ki, minthogy az szorosabban etymologiai természetű és szűkebben körülírt román nyelvterületen mozog. E helyett inkább arra a gyönyörű záró-elmélkedésre mutatok rá,

a melylyel Sch. olasz eredetű pályatársának, Mussafiának, a német tudomány elismerő koszorúját nyujtja s a két nagy nemzet, az olasz és a német közötti nemes szellemi versengést állítja az áldatlan politikai viszálkodás helyébe méltó közös czélul. Vajha megszivlelnék e fenkölt lélekből fakadt nemes igéket nemcsak azok, a kikhez a tavalyi szomorú emlékű innsbrucki események hatása alatt intézvék, hanem mindazok is, a kiknek szólnak. Vajha a nemzeti eszme erősödésének korában ez eszme kultusza közben ne homályosulna el soha egy másik, nem kevésbbé magasztos czélnak a tudata és ápolása: az egyetemes emberi műveltségé, a melynek a külön jellegű nemzeti kulturák csak olyan alkotórészei, mint a szivárvány változatos szinei a napfénynek. Dante trentoi és Walther von der Vogelweide bozeni szobrára czélozva, Sch. megemlíti, hogy e két emlékjel a két nyelvterület természetszerűen hullámzó és gomolygó határán ne a kölcsönös tiltakozás és a merev elzárkózás symboluma legyen, hanem inkább a kölcsönös megértésé és megbecsülésé. S a mit a németekről és olaszokról mond értekezése végén, nem szivlelhetnők-e meg ugyanazt mi magyarok is; és nem követhetnék-e ugyanazt azok a nemzetek is, a kik a mi nehéz küzdelmek árán még ki sem vívott, csak kivívni akart önállóságunkra féltékeny irigységgel néznek? Ismerjük el hálásan, a mit műveltségünk tőlük kapott a multban és még várhat a jövőben; de viszont ők se kicsinyeljék lenézően azt, a mivel mi is becsületesen kivettük s jövőben is ki akarjuk venni a magunk részét a népek nemes versenyéből. S ha a magunk lábán járva akarunk előre törekedni a nemzetek közös nagy czéljai, az anyagi boldogulás és a szellemi művelődés útján: ebben ne lássák az emberiség nagy érdekeinek veszélyeztetését. Mi is ugyanazokhoz az örökéletű csillagokhoz emeljük föl tekintetünket, a melyekhez a nagy és boldogabb népek; de mi is a magunk sajátszerű mivoltában akarjuk fonni-szőni nemzeti lelkünk aranyszálait. S minél tisztábban és dúsabban fonjuk őket, annál szebb és változatosabb lesz az egész emberiségnek az a szivárvány minden színében pompázó szövete, melyen minden nép a maga lelke legjavával dolgozik.

3. á. Komáromi motolla.

4. á. Simító fácska (?) a komáromi motollához.

Katona Lajos.

*

Bátky Zsigmond: Magyarország néprajza. Különlenyomat A föld és népei V. kötetéből. Budapest, 1905.

Magyarország néprajzáról, leszámítva Herrmann Antal dr. és Czirbusz Géza dr. dolgozatait, úgyszintén Az Osztrák-Magyar Monarchia Irásban és Képben czímű nagy vállalatnak túlságosan népszerűsitett és szétszórt ethnográfiai bemutatásait, Hunfalvy Pál óta nem jelent meg jelentősebb összefoglaló munka. Annál nagyobb örömmel köszöntöttük A föld és népei cz. vállalat most megjelent V. kötetét, mely lehetővé tette, hogy szerzőnek idevágó munkája a nagy közönség kezébe juthasson. Szerzőnek többször volt alkalma személyesen is bepillantani a hazai népfajok életébe s e mellett a legújabban fellendült néprajzi irodalmi munkásság minden jelentős terméke kezeügyében volt, a mi eleve biztosította a mű tartalmasságát. Mint szakembernek igen sok mondanivalója lett volna, ha munkájának anyagát nem kellett volna a vállalat szűk méreteinek kiszabott keretébe szoritani. A különben vaskos kötetből mindössze hatvanöt oldal jutott a néprajznak, abból is sok helyet lefoglalnak a szövegképek. Szerző előbb bemutatja az ország lakosságának nemzetiségi összetételét, e nemzetiségeknek földrajzi elhelyezkedését és csoportosulását. A települések formáinak, a határok felosztásának, a községek keletkezésének, a magánbirtoknak, közösbirtoknak

tárgyalásánál fölhasználja a művelődéstörténeti kutatások legújabb eredményeit. Felsorolja a nemzetiségek építésmódjának legjellemzőbb adatait s a formák elterjedésének határait. Végig vezet, általában is, hazánk lakosságának faji vonásain és ruházkodásán. Azután külön czímekben és alczímekben tárgyalja a magyarságot — Duna balpartja, Duna jobbpartja, Duna—Tiszaköze, Tisza jobbpartja, Tisza balpartja, Tisza—Marosszöge, Királyhágón túl, — a németséget — heidebauerek, hienczek, dunántúli svábok, délmagyarországi svábok, magyarérczhegységi németek, krikehájok, habánok, szepesi szászok, erdélyi szászok, — tótokat, lengyeleket, ruténeket, vendeket, szerbeket, horvátokat, bolgárokat, oláhokat, olaszokat, örményeket, czigányokat, zsidókat. Minden nemzetiséget jellemez a maga feltünő sajátságaiban: nyelvében, nyelvjárásaiban, tipusában, lelkületében, életmódjában, ruházkodásában, nemzetgazdasági szerepében s a magyarsághoz való viszonyában. Bár a nemzetiségekről irott fejezetek is igen értékesek, mégis legszebbek a magyarságról irott sorai, hol szerzőnek a magyar embert a közfelfogásnak és tudományos kutatásoknak közös tükrében sikerül bemutatni. A műnek talán egyedüli hibája, hogy a kiszabott keretek miatt nem lehetett bővebb, szinesebb, de alapos reményünk van arra, hogy szerző, jelen munkájának nyomán, mihamarább közreadja Magyarország részletes, terjedelmes, mindent felölelő ethnografiáját. *Madarassy László.*

*

Fajok harcza. Adatok az erdélyi nemzetiségi kérdéshez. Írta *Éber Ernő.* Ára 2 korona. Budapest, Kilián Frigyes utóda kir. m. egyet. könyvkereskedő bizománya. 1905. 8°.

Minden megengedhető eszközzel dolgozni az erdélyrészi magyarság megerősitésén, de egyszersmind mindent megtenni az erdélyrészi elhanyagolt nemzetiség, az oláh, anyagi jólétének, művelődésének s igényeinek fokozására, mert csak igy nyerhető meg Erdély a magyar állami közvagyonosodásnak s az oláh faj a magyar állameszmének: ez a főtétele a szóban forgó munkának. Mielőtt tételének bizonyításához fogna szerző, megvizsgálja a királyhágóntúli közgazdasági viszonyokat. Ebben részint a meglevő statisztikai adatokra, részint saját tapasztalataira támaszkodik. Megállapítja, hogy Erdély népességének foglalkozása túlnyomólag mezőgazdálkodás. Azután külön-külön megvizsgálja az erdélyi földmivelést és állattenyésztést. A mezőgazdaság vizsgálásánál arra az eredményre jut, hogy a királyhágóntúli országrész földmivelése a fejlődésben elmaradt, hogy földmivelő népe nem tudja az országos termésátlagot elérni, egyoldalú gazdálkodást űz, földjének tápláló erejét kizsarolja a nélkül, hogy azt kihasználná, mert nem tudja fölfogni, illetve fölhasználni azokat az eszközöket, melyek a mai korban az okszerű gazdálkodásnak elengedhetetlen kellékei. Az állattenyésztés taglalásánál szerző hasonló eredményre jut, daczára annak, hogy Erdély, úgyszólván, predesztinálva van virágzó állattenyésztés föntartására. De bemutatja szerző külön-külön a magyar, szász és oláh vármegyék, úgyszintén községek mezőgazdasági viszonyait is, melynek eredményeképen kimondja, hogy a szász mezőgazdaság a legfejlettebb, az oláh a legelmaradottabb. Bemutatja szerző a birtok megoszlását külön az országrészre s külön a nemzetiségekre vonatkozólag, melyből kitünik, hogy Erdély a törpebirtok hazája. Itt megjegyzi, hogy az erdélyi mezőgazdaság mai helyzetében a közgazdaságra hátrányos az, hogy a nagy- és középbirtok a kisbirtok közé nincs arányosan beékelve. Szerző itt nem térhet ki azon következtetés alól sem, hogy a magyar kisbirtoknak ma már aránylag kisebb területe is hozzájárul ahhoz, hogy az oláh kisbirtok által fölszivassék. Néprajzilag értékes a műnek az a fejezete, a mely az erdélyi népfajok életmódját tárgyalja. És pedig: táblázatokban bemutatja a tipikus vármegyék községeinek lakóház, ruházkodás s táplálkozási statisztikáját. E statisztika kiterjed a lakóház épitőanyagára, fedelére, a lakószobák mennyiségére, külön a férfiak, külön a nők ruházkodására, arra, hogy a ruhafélékből melyik házi készitmény, a táplálkozásnál a kenyér anyagára, főbb táplálkozási czikkekre, húsra s egyébre. Összegezi azután a magyar, oláh és szász kisgazda életmódját, melynek eredménye az, hogy az oláh kisgazda igénye nagyon kezdetleges, a szász és székely kisgazdáé ellenben elég

fejlett. A szászoknál a ruházkodás, lakás berendezése, a magyaroknál ezenfelül a szórakozás, korcsmázás emészt föl igen sokat. Az oláhnak háza, ruházata, tápláléka silány, kevésbe kerül s szerző ebben az igénytelen életmódban látja főokát annak, hogy az oláh kisbirtok, kezdetleges gazdálkodási módja daczára is, a vegyesen lakott vármegyékben a többi nemzetiség rovására mind nagyobb tért hódít. Szerző szerint az erdélyi nemzetiségi kérdés anyagi kérdés, még pedig elsősorban mezőgazdasági kérdés. Az ország, az állam érdeke az, hogy a Királyhágón túl levő országrész a modern, nyugoti kulturához közelebb vitessék és hogy — különösen az oláh faj — kiragadtassék őskori állapotából. Nem czélunk a dolgozat politikai oldalával foglalkozni, de az ethnológiai adatokat figyelembe véve, elismerjük, hogy szerző jelentős munkát végzett. A sok ujságczikk, röpirat, elmélkedés között, mely az erdélyi nemzetiségi kérdés körül megjelent, munkája kiváló helyet foglal el. Pozitiv irányával pedig megmenekül a szokásos tévedésektől. Ethnológiai vonatkozásainál fogva a munkát haszonnal forgathatják mindazok, a kik Erdély néprajzi viszonyaival foglalkoznak. *Madarassy László.*

*

Szláv folyóiratok szemléje.

Lud. Organ Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie. Tom. X. W Krakowie 1904. Naklad Tow. W drukarni Universitetu Jagiellonskiego. I—IV. Zeszyt.

A lengyel néprajzi társaságnak 10. évfolyamban levő negyedéves folyóirata a mult évben lezajlott válság miatt, szerkesztőt és helyet cserélt. A társaság székhelye ugyanis Lemberg, az új szerkesztőség (*Karol Potkański* és *Sewcryn Udziela*) Krakóban, a kiadóhivatal pedig Varsóban működik. Érthető, hogy e kusza viszonyok mellett a folyóirat régi szinvonalának fentartása nehéz, csaknem leküzdhetetlen akadályokba ütközik.

A reformált folyóirat első számát *Janik* M. közleménye nyitja meg az ulanowi (Galiczia, niskoiker) tutajosok életéről érdekes történelmi visszatekintés kiséretében. A tutajosok városa, a galicziai Danzig, 1612 óta német szabadalmi jogokat élvezett, meggazdagodott, a tutajosok szervezett czéhekben működtek s kiterjeszkedtek az egész országra, mint szakavatott tutajvezetők. Pátronusaik voltak Szt Borbála és Keresztelő Szt János. A czéhet az 1863-iki felkelés után oszlatták fel és azóta a változott viszonyok közt a tutajozás megszünt keresetforrás lenni.

Mátyás K. a galicziai helynevekről szóló hosszabb tanulmányában Gwozdicz község határának helyneveit fejtegeti.

Gonet S. a Sucha vidékén dívó karácsonyi szokásokról tárgyal. A pásztorjáték nyelv és tartalom tekintetében tót hatásra vall. *Budicza* V. Husów falu lakóinak viseletét és életmódját tárgyalja. *Udziela:* Költészet a falun czimen ismerteti a népies rögtönzéseket, gúnyverseket, főleg az egyes vidékeken dívó verses leveleket, mint az elsőfokú poezis közvetlen termékeit, melyek javarészt analfabétáktól származnak s kitünnek bájos fordulataik, tartalmasság és meglepő ügyes verselés által. Egyik-másik ilyen vers népdal csirájául szolgál. *Grohowska* H. a csodatevő Srul-Rabi-ról (Bal szim) szóló emlékeket közli, *Siewinski* pedig a liski ruthének lakodalmi szokásait írja le. Népdalközlések, könyvismertetések és társulati hirek fejezik be a füzetet.

A második füzetben *Matuszák* érdekes nyelvi és történeti tanulmányban foglalkozik a *Lech*, recte *Lęch* név eredetével, mint az ősi, homályos dinasztia nevével, mely család állítólag a Piastok és Popielek előtt uralkodott. Arra a következtetésre jut, hogy a cseh eredetű Czech-Lech legenda falsum, a név képzése nyelvileg helytelen, ennélfogva elesik az a feltevés is, hogy a lengyelek magukat valaha lecheknek nevezték volna. Ellenben a *Lęch*, igazolható mint személy- és helynév, megfelel az orosz-ruthén *Lach*-nak, a lithván *Lenkas*-nak, de legfőbb bizonyítás, folytatja tovább, a magyar lengyel név, melyet a magyarok kétségkivül ilyen orrhanggal vettek át. „Mivel pedig orrhangok sem az orosz, sem a cseh nyelvben nincsenek, a magyarok ezt csak Pannonia területén levő szlávoktól vették, kiknek orrhangjai valóban voltak, miként ezt a magyar nyelvben élő orrhangú szláv kölcsönszavak is igazolják.“

Az értekezés másik része kizárólag nyelvészeti érdekű, de egy szóval sem említi *E. Kunik* orosz és *Bauduin de Courtenay* lengyel nyelvű fejtegetéseit[1] a szó eredetéről, kik ennek keletkezését Kiew körül keresik 838—860 táján s turk eredetűnek tartják, mert feltételezik, hogy az akkori magyarságnak már volt szava a velük érintkezett szlávság megnevezésére, bár az *el*—äl képző török eredetre vall. De feltéve, hogy a magyarok ezt a szót valóban az ismert lęch-ektől vették, akkor ennek eredeti alakja lęg és nem lęch lehetett. Ennek nyomát őrzi a XV. sz. lengyel krónikatöredék: in linguagio hungarico poloni dicuntur *langel* id est milites stipendiarii . . .

Udziela a Sandec környéki lakosság viseletét és ornamentikáját tárgyalja 20 ábra kiséretében.

Windakiewicz a XVII. sz.-ból való erotikus népdal töredékeket közöl, melyek kimutathatólag mint műköltések mentek át a néphez s csekély változtatásokkal maiglan élnek.

A harmadik füzetben *Estreicher* St. összehasonlító alapon fejtegeti az asylumjognak azt az alakját, hogy a halálra itélt bűnöst egy leány megválthatta az által, ha feleségül ment hozzá. Ezt a jogot a lengyel hatóságok „secundum consuetudinem regni“ respektálták s gyakorlatban volt még 1769-ben is. *Gusztawicz* Br. a bűbájos növényekkel űzött babonákat ismerteti. Hosszasan foglalkozik főleg a mandragora-kultuszszal. *Cieplik* a rabcai nép karácsonyi szokásait és babonáit közli *Udziela* folytatja az előbbi füzetben megkezdett czikkét s 24 kép kiséretében ismerteti a népies ornamentika nevezéktanát és az épitkezés módjait, másik czikkében pedig a krakói néprajzi múzeum újabb szerzeményeit írja le. Történelmi és irodalmi repertorium fejezi be a füzetet.

A negyedik füzetben Jan Karlovicznak, a nemrég elhunyt kiváló ethnografusnak emlékére fordításban, némi pótlásokkal közli az elhunytnak a La Tradition 1893. folyamában megjelent czikkét a lábmosásról és a mosóvizzel űzött babonákról. *Zdziarski* St. hosszabb tanulmányban fejtegeti, mikép érvényesülnek a népies elemek a kiválóbb lengyel költők műveiben. *Udziela* folytatja a sandec-vidéki néptanulmányt s 15 kép kiséretében szól a ház külső és belső felszereléséről. A 472 nagy oktáv oldalra terjedő évfolyam ez utolsó füzetét a szokásos állandó rovatok és társulati ügyek töltik ki.

*

Wisła. Miesięcznik ilustrowany poświęcony krajoznawstwu i ludoznawstwu. Tom. XVIII. 1904. Warszawa.

A lengyel néprajz másik organuma, a 18. évfolyamban levő Wisła (Visztula), eredetileg mint magánvállalat indult meg. Maga köré gyűjtötte a legkiválóbb erőket s megtartotta szupremácziáját akkor is, mikor az általa szervezett néprajzi társaság tőle külön vált. Azóta a *Mianovski*-féle irodalmi alap támogatásával jelent meg, azonban a közbejött torzsalkodások miatt ezt elvesztette s jelenleg büszkén hirdeti, hogy szubvenczió nélkül is képes boldogulni. Havi folyóiratból ugyan kéthavivá alakult, de terjedelem tekintetében bővebb mint volt. Hat füzetben 570 + VIII (lexicalis octav) oldalt ád, táblákkal, képekkel és hangjegyekkel, de most az egész évfolyam *Karlowicz* emlékének van szentelve, a szövegnek csaknem felét Karlowicz működése és művei méltatása foglalja el. A folyóirat jelenlegi szerkesztője *Majewski* Erazmus.

A XVIII. évfolyam főbb czikkei a következők: *Jasklowski* az 1—4. füzetben a jedrzejowi kerületben levő Mnichow község multját és lakóit írja le a rövid községi monografiák modorában. Hasonló *Dąbrowska* Stanislawa tanulmánya (1—5. füzet) Żabno falu lakóiról. *Lilienthal* R. folytatja a lengyel zsidók szokásainak és babonáinak felsorolását. *Witanowski* a witanowici templom történetével foglalkozik. *Wierzbowski* pedig egy fénynomatú tábla kiséretében a krasnostawi typusokat mutatja be. *Sterling* P. Nomádélet vagy település cz. czikkében azt fejtegeti, hogy a nomádélet elhagyása, mint psychologiai kényszer, a fejlődő kultura hatása alatt megy végbe, de még a primitiv állapotban is a népek aránylag szük, tehát ismert területen kóboroltak, noha még ez a nomádizálás is gátolta a társadalom szerves kialakulását, mely csak állandó lakhelyen mehet végbe. Erre vonat-

[1] Kwartalnik Historyczni XII. 1.

kozólag *Jablonowski* polemikus megjegyzéseiben kifejti, hogy a nomádélet közvetlen folyománya az állattenyésztésnek s az állandó letelepülés csak földmívelés mellett lehetséges. Azt tartja, hogy a nomádéletben együtt élő népeknél is lehetett társadalmi élet, mert a közös vándorlás közben talált közös ellenség elleni védekezés bizonyos szervezkedést tett szükségessé, a mit a letelepült népek inkább nélkülözhettek. Mindamellett feltételezi, hogy az ősemberek akár állattenyésztésből, akár földmivelésből éltek, mind nomádéletet folytattak, tehát a kultura és a társadalmi rend mind nomádizálás közben fejlődtek. *Freimann* A. a Shahnamo II. könyvéből közöl fordítást. *Majewski* E. érdekes tanulmányban fejtegeti a középkori geographusok nézetét Lengyelországról s adataik értékét a mai szempontból. Külön foglalkozik az egyes írókkal, bemutatja a fontosabb térképeket s arra a meggyőződésre jut, hogy a középkori adatok tévesebbek az ókoriaknál is, tudományos értékük csak annyi, hogy saját koruk földrajzi haladásának fokáról tájékoztatnak, de egyébként támpontot nem nyujtanak. *Magicza* a sączi nép húsvétját irja le. *Korczak-Chodorowski* pedig a népművészet megújító hatásával foglalkozik. Tanulságos *Malewski* B. czikke: Kisérlet a lengyel népviseletek jellemzésére. Mindenekelőtt csaknem kész bibliographiáját adja a lengyel népviseletek irodalmának s mindezek alapján oda konkludál, hogy a sokszor hangoztatott ragaszkodás a hagyományhoz általánosságban nem elég erős a divat hullámaival szemben és a nép rövid idő alatt képes elhagyni az ősi viseletet, mely ennélfogva változik. A különbség csak az, hogy régebben az átalakulás lassúbb volt mint ma. Változik a szabás módja, az anyag, a diszités, nem ritkán külső körülmények hatása alatt, de az egyszer elhagyott forma többé föl nem éled. Azonban mindenkor akadnak vidékek, hol az ősi forma megmarad, valamint akadnak öltönydarabok, melyek aránylag kevés mutácziót szenvedtek, legalább addig, míg a nyers anyagot maga a nép állitja elő, ezért több a konzervativizmus a fehérneműben, mint a posztófélékben. Foglalkozik továbbá az egyes öltönyök keletkezésével, nevével és azoknak elterjedésével az egyes vidékek szerint. A népies ornamentikával aránylag keveset foglalkozik, de konstatálja, hogy ez aránylag a legállandóbb, mert a mai elemek részben, sőt egészben is, már a bronzkorban is felismerhetők. *Krček* közmondás-gyűjteménye, valamint *Kibert* tanulmánya a lithván nép mythikus alakjairól már a mult évfolyamban megkezdett czikkek folytatásai. Ez utóbbi 12, jórészt már csak közmondásokban és mesékben élő mythikus alakot sorol fel, pl. ajtwaris, perkunas, kipszusz, mely utóbbi forgószél vagy agancs nélküli szarvas képében jelentkezik. A következő czikk: Karácsony Sądeczyznieben érdekes kisérlet arra nézve, mikép lehetne a tanuló ifjúságot belevonni a néprajz szolgálatába. V—VI. oszt. gimnáziumi tanulókkal gyüjtött adatok gyüjteménye ez, összeillesztve a tanár által. Az eredeti tanulmányokon kivül több, angolból és németből forditott czikk akad, ezek mellett apróbb közleményeket, népdalokat, kérdéseket és feleleteket és gondosan vezetett irodalmi repertoriumot találunk.

Ernyey József.

MÚZEUMI ÜGYEK.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1905. év II. (ápr.—jún.) évnegyedében.

Az osztály gyűjteményei a következő szaporodást mutatják:

I. *Gyűjteménytárgy*: 3208 drb. Ebből vétel: 822 drb, ajándék: 2386 drb.

A) A vételek részletezése: Anthropologiai tárgy: 1 drb. Ruházat, női kézimunka és ékszer: 198 drb. Szövés-fonási szerszám: 2 drb. Bútorzat: 2 drb. Konyhaeszköz: 67 drb. Gazdasági eszköz: 4 drb. Kismesterségi szerszám: 6 drb. Használati tárgy: 51 drb. Alkalmi tárgy: 72 drb. Parasztfaragás: 3 drb. Kultusz-tárgy: 7 drb. Gyermekjáték: 8 drb. Fénykép és rajz: 338 drb. Modell: 59 drb. Czéhjelvény: 3 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Dr. Réthy László, Budapest, 500 drb kép. Papp János, Budapest, 4 drb evőeszköz. Bellosits Bálint, Baja, 3 drb

tollrajz. Varjú Elemér, Budapest, 1 drb gatyamadzaghúzó. Holzmann Ignácz, Torzsa, 2 drb gyermekjáték, 12 drb kép. Heizer Antal, Budapest, 3 drb husvéti tojás. Makray Anna és Klára, Budapest, 5 drb husvéti tojás. Éles József, Budapest, 3 drb husvéti tojás. Dr. Papp Károly,Budapest, 7 drb husvéti tojás. Rácz Antal, Alsókorompa, 11 drb husvéti tojás. Réthly Antal, Budapest, 1 drb fénykép. Dr. Zimmermann Lajos, Budapest, 1 drb béke-pipa, 2 drb nyílhegy. Dr. Szilády Zoltán, Nagyenyed, 2 drb kés. Baranyai Zoltán, Gyála, 10 drb. husvéti tojás. Ernyey József, Budapest, 1 drb kerekes pipa. Tömörkény István, Szeged, 1 drb fénykép. A M. N. Múzeum Hirlaposztálya, Budapest, 1779 drb képes levelezőlap. Madarassy László, Budapest, 7 drb fénykép, 9 drb képes levelezőlap. Farkas Sándor, Szentes, 9 drb áldozati viaszbábú, 3 drb áldozati viaszgyertya, 2 drb áldozati viaszbábu modellje, 1 drb szilvatörő, 1 drb cserepuja.

Ezen negyedévi szaporulatból 1776 drb hazai tárgygyal szemben 1432 drb külföldről származik és pedig Angolországból: 2 drb, Ausztriából: 668 drb, Bajorországból: 4 drb, Belgiumból: 20 drb, Bosznia-Herczegovinából: 165 drb, Bulgáriából: 11 drb, Dániából: 9 drb, Francziaországból: 40 drb, Görögországból: 6 drb, Hollandiából: 11 drb, Montenegróból: 9 drb, Németországból: 24 drb, Norvégiából: 16 drb, Olaszországból: 9 drb, Oroszországból: 10 drb, Romániából: 53 drb, Svájczból: 37 drb, Spanyolországból: 4 drb, Svédországból: 2 drb, Szerbiából: 18 drb, Törökországból: 7 drb, közelebbi meghatározás nélkül Európából: 1 drb, Ázsiából: 138 drb, Afrikából: 64 drb, Amerikából: 98 drb, Ausztrália és Oczeániából: 6 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Abauj-Tornára 4 drb, Alsó-Fehérre 37 drb, Aradra 18 drb, Árvára 2 drb, Bács-Bodrogra 22 drb, Baranyára 214 drb, Barsra 11 drb, Békésre 3 drb, Beregre 23 drb, Besztercze-Naszódra 8 drb, Biharra 25 drb, Borsodra 48 drb, Brassóra 36 drb, Csanádra 2 drb, Csikra 19 drb, Csongrádra 15 drb, Esztergomra 14 drb, Fehérre 24 drb, Fogarasra 71 drb, Gömörre 6 drb, Győrre 13 drb, Hajdúra 4 drb, Háromszékre 20 drb, Hevesre 3 drb, Hontra 10 drb, Hunyadra 21 drb, Jász-Nagykún-Szolnokra 11 drb, Kis-Küküllőre 7 drb, Kolozsra 123 drb, Komáromra 16 drb, Krassó-Szörényre 49 drb, Liptóra 4 drb, Máraosmara 1 drb, Maros-Tordára 13 drb, Modrus-Fiumére 9 drb, Mosonra 1 drb, Nagy-Küküllőre 63 drb, Nógrádra 2 drb, Nyitrára 30 drb, Pestre 102 drb, Pozsonyra 87 drb, Sárosra 3 drb, Somogyra 37 drb, Sopronra 18 drb, Szabolcsra 6 drb, Szebenre 122 drb, Szepesre 9 drb, Szerémre 5 drb, Szilágyra 7 drb, Temesre 32 drb, Torda-Aranyosra 10 drb, Torontálra 38 drb, Trencsénre 5 drb, Turóczra 17 drb, Udvarhelyre 30 drb, Ungra 4 drb, Vasra 67 drb, Veszprémre 46 drb, Zalára 69 drb, Zágrábra 7 drb, Zemplénre 3 drb, Zólyomra 4 drb; közelebbi meghatározás nélkül Erdélyre 6 drb, Magyarországra 40 drb.

II. *Könyv:* 67 drb. Ebből vétel 37 drb, ajándék 24 drb és csere 6 drb.

Ajándékoztak: dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 3 drb, dr. Bán Aladár, Budapest, 1 drb, a Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 1 drb, Divald Kornél, Budapest, 1 drb, a M. N. Múzeum, Budapest, 3 drb, Fischer Károly, Budapest, 1 drb, Pápay József, Budapest, 1 drb, Dr. Fiók Károly, Budapest, 1 drb, Mocsáry Béláné, Budapest, 1 drb, a Technologiai Iparmúzeum, Budapest, 1 drb, Székesfővárosi statiszt. hivatal, 1 drb, Milleker Bódog, Versecz, 1 drb, dr. Czirbusz Géza, Sátoraljaujhely. 1 drb, Costa Ferreira, Coimbra, 1 drb, Ankermann B., Berlin, 1 drb, Smithsonian Institution, Washington, 1 drb, Juynboll H. H., Gravenhage, 1 drb munkát.

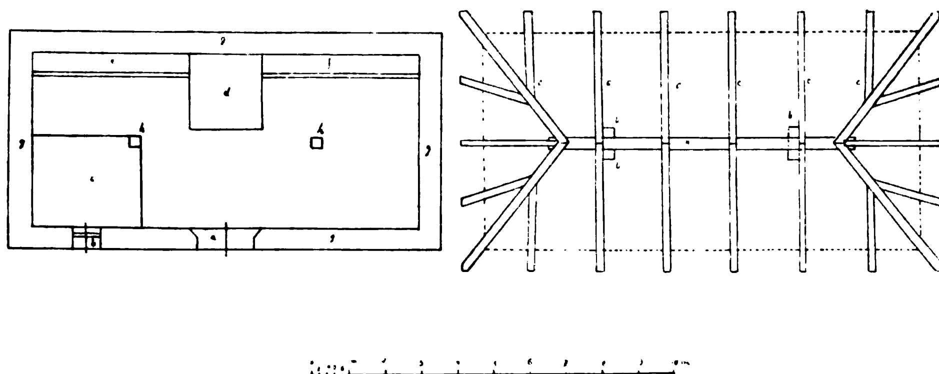
Cserébe küldtek: a stettini Gesellsch. f. Völker- und Erdkunde 1 drb, a tokiói Deutsche Gesellsch. f. Natur- und Völkerkunde Ostasiens 1 drb, a helsingforsi Finn Régészeti Társulat 1 drb, a berkeleyi University of California 1 drb, a cambridgei (Mass., Amerika) Peabody Museum 1 drb munkát.

III. *Felszerelési tárgy:* 12 drb.

IV. *Látogató:* 2410 személy. *Dr. Semayer Vilibáld.*

MATYÓFÖLDI TÜZELŐK ÉS SZÉNATARTÓK.

A matyó istállónak építése sajátságosan primitiv. Jellemzői a tiszta konstrukczió, az épitőanyagnak és a térnek teljes kihasználása a lehető legegyszerűbb szerkezet mellett. A matyó, ha istállót épit, vályogból megrakja az alacsony falakat, a hosszanti tengely irányában a faltól 2—3 méternyire leállit két ágasfát, ezeken végig fekteti a szelemenfát, s erre ráhelyezi a páronként villásan összeerősitett szarufákat, melyeknek egymástól elálló végei minden különösebb megerősités nélkül az istálló falán nyugosznak

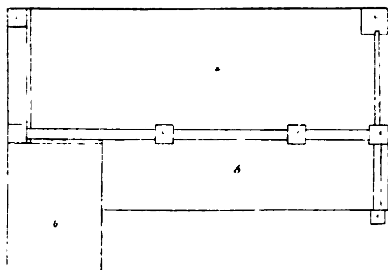

1. á. Matyó istálló és fedélszékének alaprajzai.
Istálló : *a*) ajtó, *b*) ablak, *c*) tüzelő, *d*) szénatartó, *e*) lovak jászola, *f*) tehén jászol, *g*) istállófal, *h*) ágasfa. Fedélszék : *a*) szelemenfa, *b*) ágasfák, *c*) szarufák.

(l. 1. á.). Egészen a sátor építési módja ez, csakhogy tömör falakkal. Semmi fölösleges, minden szerkezeti, minden megokolt. Az istálló falánál kétszerte magasabb ágasfákra fektetett tetőszerkezet igy sokkal téresebbé teszi az épület belsejét, mintsem azt kivülről nézve gondolnók. A matyó tehát már a falnál is anyagot takarit meg, a tető konstrukcziójával pedig a drága fát kiméli. Igaz, hogy az ilyen építkezés mellett az istálló sohasem eléggé meleg. De hát a vályognál, fánál még mindig olcsóbb a szalmatörek, meg a tőzeg, a mivel az istállókat fütik. Nem kályhával, kemenczével, hanem csak szabad tűzzel. Mert ez a padlásnélküli alkotmány a szabad tüzelést minden veszély nélkül lehetővé teszi, a miért is a matyó az egyik szögletben az istálló földjébe néhány kőből, téglából tüzelő lyukat rak. Ez nem holmi komplikált tüzelő szerkezet, mert egyszerűen négy lapos kő, melyet a földbe ásnak, hogy téglaalakú gödröt formáljanak. Erre rakják a tüzelőanyagot és ez

a lyuk elég erős léghuzamot ád a szalma lángolásához (l. VII. t. és az erre a lapra iktatott alaprajzot).

A szabadban élő ember szeret a tűz mellett tanyázni. Nem a meleg, hanem a láng, a tűzfény miatt. A hosszú téli esték, esős napok, aztán fedél alá kényszerítik, csakhogy a tiszta házba sáros, havas csizmával nem való bemenni, aztán meg gondolni kell a jószágra is, „több gondozást kiván az, mint a gyermek“. Letanyázik hát a matyó az istállóba, a hol a jószágot mindig szemmel tarthatja, tüzelhet is és asszony, gyereknépség, nem zavarja a komoly beszédet. Minden utczában akad egy-két gazda, a kinek istállója tágasabb, szava szivesebb, meghallgatásra érdemes. Ide azután a szomszédok, czimborák összegyülnek s lobogó láng meg pipafüst mellett beszélgetnek termésről, őszi-tavaszi munkáról, község dolgáról, egymás ügyéről-bajáról, politikáról. Húsz-harmincz ember is körülüli a tüzet és eltanyáznak egy-egy jó tüzelőben esti 11 óráig is. Mert csak természetes, hogy az a hely, a hol minden este összegyülnek, idővel bizonyos állandó jellegűvé válik, a mi már a tüzelők felépitésében is megnyilvánul.

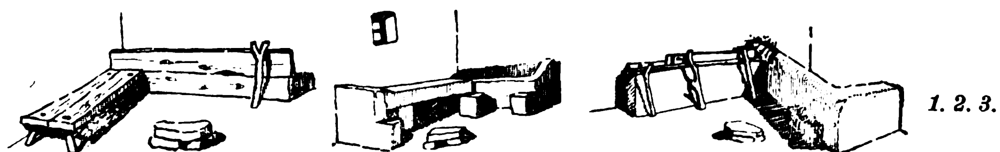
A VII. táblán bemutatott mezőkövesdi faragott tüzelő alaprajza. Készitette: Kis József.

a) dikó, alatta szalmatartó, *b*) tüzelőpadok. *c*) tartó oszlopok.

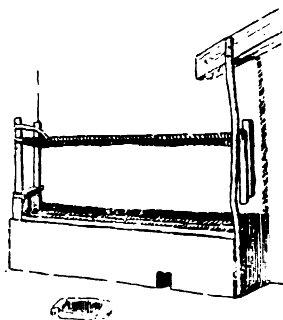
A mint a vándorló pásztorember, ha jó helyre talál, letelepszik s az ideiglenes épitményt szilárddal, állandóval cseréli föl, úgy tesz a matyó is az ő istállóbeli tüzelőjével. A bejárók eleinte a csupasz földre telepszenek, majd előkerülnek a fejőszékek s a dikó (pries), végül pedig állandó padokkal teljesen elkeritett tanyákat tapasztanak, szögeznek össze a lyuk körül. A dikóra különben is szükség van az istállóban, mert a gazda vagy cselédje mindig bent hál a jószág mellett, hol nem a földre fekszik, mert ott a leghidegebb, hanem deszkából szögezett vagy szalmából font dikón vet magának ágyat jó meleg birkabőrbundából. A tüzelőlyuk, a dikó, meg a szalmatartó már most azok a részek, a melyekből az ilyen fejlettebb tüzelő felépül. Az istálló sarkában, a bejárattól jobbra vagy balra, s a faltól körülbelül másfélméternyire, megássák a tüzelőlyukat. Ez a legjobb hely a tüzelésre; se léghuzam nem csapja a füstöt a jószág szemébe, se útba nem esik. A faltól 60—80 czentiméternyire levernek egy karót, ehhez szögezik a deszkát, párhuzamosan a fallal s kész a szalmatartó. A másik falhoz a szalmatartó mellé állitják a padot és azzal megszületett a legősibb tüzelő (l. 2. á. *1*.). Ám ez csak afféle ideiglenes alkotmány, holott a népben épen a primitivebb műveltségénél fogva megnyilvánuló konzervativizmus mindazoknál a dolgoknál, a miket sajátjául elfogad, mindig bizonyos stabil, nehézkes, formát kíván meg. A tömeg fejlődését mindenkor a maradiság jellemzi. Nehezen fogad el valamit, de ha egyszer befogadta, nagyon sokáig ragaszkodik hozzá. Élete egyhangúbb s a természetnek nagy arányai masszivabbá, de egyúttal nehézkesebbé teszik

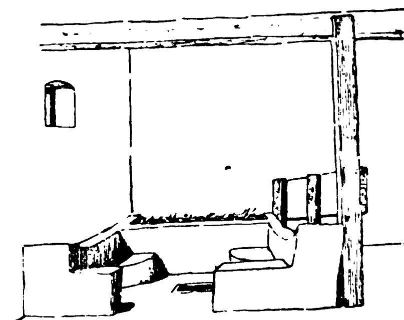

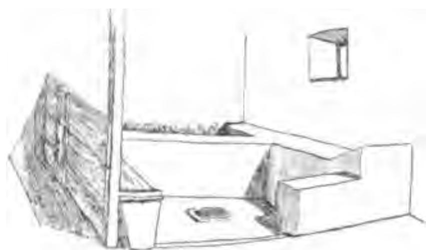

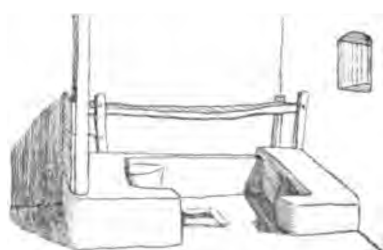
1. 2. 3.

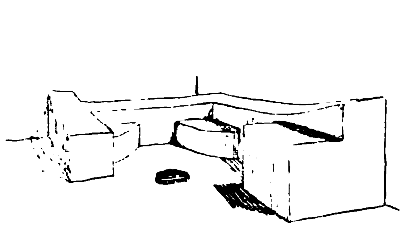

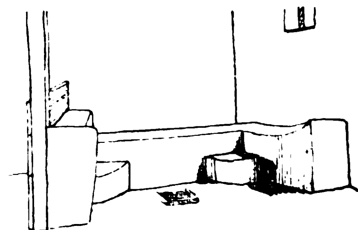
4. 5.

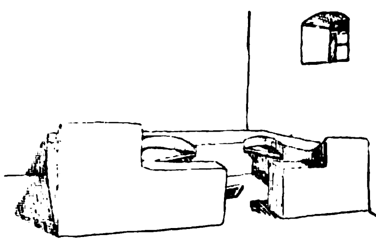

6. 7.

8. 9.

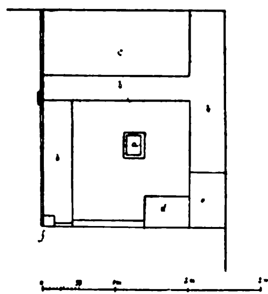

10.

2. á. Hevenyészett és tapasztott tüzelők.

1., *2*, *4.*, *5.* Tardról, *6—10.* Szentistvánról, készítette: Bera Antal.

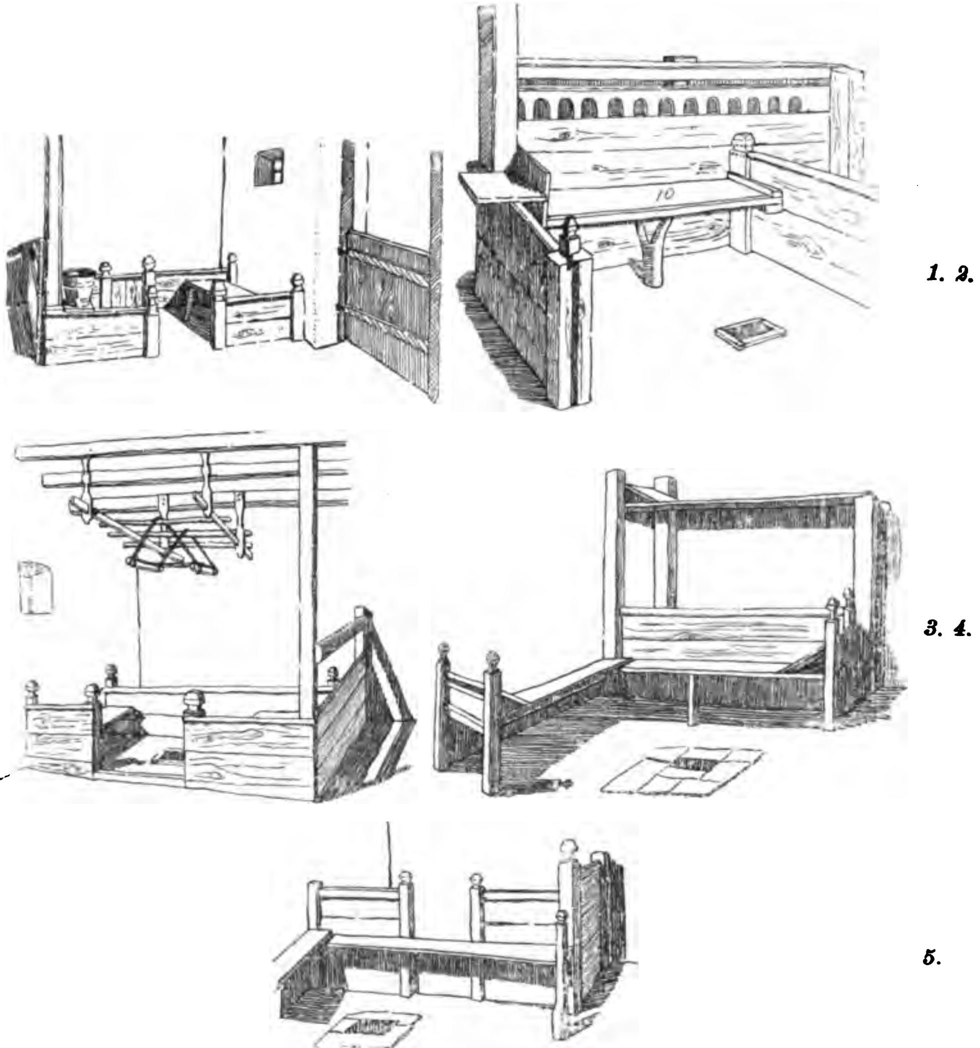
gondolkozását. A fárasztó munka bizonyos lassúságot, kimértséget, visz mozdulataiba, észjárásába, s ez konzervativizmusának alapja. Míg azonban a népvándorlás idejében a letelepedés csak hosszabb küzködés után sikerült, s az egyszer letelepült nép azontúl mindenkép egy helyben óhajt maradni. Jelzik ezt a matyó lakóház beépített búbos kemenczéje és a padka, a két fal mellett végigfutó, a sarokban egyberótt lócza, a falba mélyesztett szekrény stb. Természetes tehát, hogy a mikor a tüzelőnek bizonyos alakját állandó alakúl elfogadta, igyekezett ezt az állandóságot külsőleg is kifejezésre juttatni. Ám ezt legjobban az épített fal mutatja, a miért is a matyó a tüzelőt csakhamar falból rakta. E czélból levert néhány karót a dikó és a szalmatartó lábaszárának mintájára, ezeket sárral körültapasztotta, csinált hozzá néhány ülést, tőczikét, a mivel a tüzelőnek máig használatos alapformáit megalakította (l. 2. á. *2.*, *3.*). A sárból tapasztott tüzelők a legrégibbek. A három matyó község: Mezőkövesd, Tard, Szentistván közül, a tüzelőknek előbb felsorolt formái Tardon találhatók, mely falu a hegyek alján, dombos vidéken fekszik, még pedig minden nagyobb országúttól meglehetősen távol. Egyszerűségüknek talán az istállók kisebb mérete az oka, mert Kövesden és Szentistvánon épen a legnagyobb istállókban találhatók a legszebben konstruált tüzelők. Kövesden általában megtartották a régi alakot, csak a tapasztást helyettesíti deszka és faragott oszlop, míg Szentistvánon legtöbbször csak az anyag maradt meg és az építési forma változik. A Szentistvánon kifejlődött tüzelőnek főkaraktere a területi zártság. A tüzelő itt az istálló többi részétől teljesen elkülönitett épitménynyé válik, magával az istállóval azonban a legszorosabb szerkezeti összefüggésben van. Az épületet mindenekelőtt az ágasfa beállítása tagolja, mely azt hosszában, de meg szélességében is részekre osztja. Ha már most az ágasfa meg a falak közötti területet a tüzelő körül elfogjuk, ez a terület a bekerítésre szinte felkinálkozik. A fal mellett rakott fekvőhely végéhez ekkor már ülőket tapasztottak, a szalmatartó és ágasfa közötti helyre pedig másik padot raktak, szögeztek és megalakult a mai tüzelő (l. 2. á. *5.*, *6.*, *7.*, *9.*, 2. (*b*) á. és 3. á. *1.*). Ezek a tüzelők méreteikben, arányaikban meglehetősen harmonikusak, mint minden olyan építmény, a melyet a szükségesség hozott létre. A népművészetnek általában jellemző sajátsága a teljes harmonia. És ez érthető és teljesen megokolt. A mikor valami szükségszerűt alkot az ember, a legegyszerűbb, legtisztább szerkezetet tartja szem előtt. Sallangok, mellékes gondolatok, az egységes felfogást szétforgácsoló részletezések nem zavarják. A mi pedig gondolatbeli egységet fejez ki, az mindig izléses, érdekes, a figyelmet lekötő. Mihelyt azonban a gondolkozás útján létrejött szerkesztés megszünik, a munka másolássá torzul, hiányozván belőle épen a leglényegesebb, a szerkezeti alapgondolat tiszta kifejtése. Mihelyt valami

2. (*b*) á. A 2. á. *6.* sz. tüzelő alaprajza.

a) tüzelőlyuk, *b*) tüzelőpadok, *c*) szalmatartó, *d*) ülőke, *e*) fejrész, *f*) ágasfa.

nem fejlődik, értelem szülte értéke eltünik, s beáll a mindinkább zavarossá váló degeneráczió. Ezt a visszaesést a matyó sokféle dolgánál tapasztalhatjuk (pl. a varrásoknál is). Tüzelőik azonban mindmáig megőrizték értékes, tartalmas formáikat. A sárból tapasztott tüzelőkön nincsen ugyan

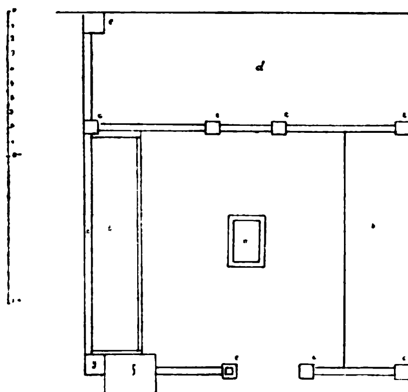
3. á. Faragott tüzelők.

1. Szentistvánról, *2.* az előbbinek tüzelőpadja vödörtartóval; készítették: Simon Ignácz és fia Gábor, *4.* a szénatartó fölé épített dikóval Mezőkövesdről.

semmi díszítés, ornamentum. De hiszen azok művészi volta nem is e körül forog. Sőt ellenkezőleg az értelmetlenül alkalmazott ornamentum akárhányszor egyenesen a művészi gondolat rovására érvényesül, mely utóbbi főleg a szerkezetben, a beosztásban, az elhelyezésben nyilvánul. Tüzelőiket pl. épen a mesterkéltség nélküli való természetes arányok, egyszerű for-

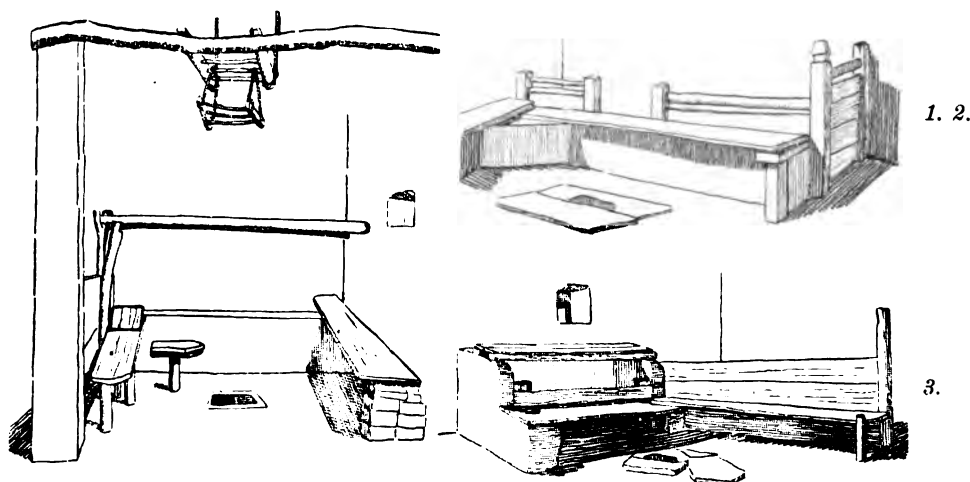
máiknak logikus, s mind a mellett teljesen összefüggő érvényesülése teszi nemcsak érdekessé, de értékessé, mint a népies építkezés és térbeosztás jellemző dokumentumait.

A sárból tapasztott tüzelők különösen a szalmatartók körül fölösleges sok helyet foglalnak el, azért ez volt az első, a min a matyó változtatott. A 4. á. *2.* és *3.* számúaknál a tüzelőpadok alapépitményei még sárból valók, de a szalmatartók már deszkás, oszlopos építmények. A *3.* sz. tüzelő különben azért is nevezetes, mert ez az egyetlen, a mely nem sarokban, hanem attól távolabb, a fal mellett van elhelyezve s a melyiknek szalmatartója az ülőpad mögött a prics alatt áll. A tüzelők beosztása egyébként itt is a dikó elhelyezésétől függ. Míg ugyanis eleinte a dikó vagy prics egyúttal ülőpad is, a hová a tanyázás ideje alatt az elfáradt cseléd nem fekhetett le, ezen később úgy segítenek, hogy a dikót a szalmatartó fölé erősítik (l. 2. á. *4.* és *7.*), avagy hozzáépítik (l. 3. á. *4.*, 4. á. *1.* és VII. t.). A fekvőhely ilyetén elhelyezése leginkább a fából épült tüzelőkön látszik, a melyek anyaga merészebb konstrukcziójú tüzelők összeállítására alkalmas. A magasan álló pricsnek különben még egy előnye van: fönt melegebb a levegő, jobban melegíti a rajta hálót. Végül az oszlopok faragásokkal díszithetők s ezt a nép rendkívül szereti, mert mindenkor és mindenütt azon van, hogy az, a mi állandóan körülveszi, izlésének megfelelő díszt mutasson. Ezek a díszítések azonban majdnem mindig teljes összefüggésben vannak magával a tüzelővel. A felfelé nyúló csonka oszlopok ugyanis szinte kellemetlenek a szemnek s legalább a befejezettségnek hangsulyozását kívánják. Az oszlopfők faragása szinte megmondja, hogy csak odáig van rá szükség, a meddig a faragás kezdődik és a mikor az oszlopot karcsú nyakkal hirtelen megszakítja, a fejet erre egyszerűen ráhelyezi, a mi a lendületes felfelé való törekvést s a tehernek könnyed megbírását egyaránt jelzi. A tüzelő oszlopok mindenikénél megvan ez a sokszor merészen karcsú nyak, de hát ott már nincsen szükség a fára, hiszen csak a könnyű fejet hordja magán (l. 6. á. *1–4.*, *9.*, 8. á. *4—7.*, *14—19.* stb.. A fából faragott tüzelőkkel azonban nemcsak helyet takarítanak meg, azok még másra is valók. A gazda vagy a cseléd, a ki egy kicsit faragó ember, ebbeli tudományát az oszlopok czifrázására fordítja. Az ilyen munka dicsőséget is szerez, hiszen a szomszédból, környékről hozzájáró emberek megnézik, szót tesznek róla a másik tüzelőben is, aztán jól esik azt hallani, hogy Barczi Mátyás milyen szép oszlopot faragott, vagy Kiss József micsoda tüzelőt állitott össze! Itt kezdődik tehát a konstrukczió mellett a nép-

3. (*b*) á. A 3. á. *1.* sz. alaprajza.
a) tüzelőlyuk, *b*) tüzelőpadok, *c*) tüzelőpad háta, *d*) szalmatartó, *e*) tüzelő oszlopok, *f*) vödörtartó, *g*) ágasfa.

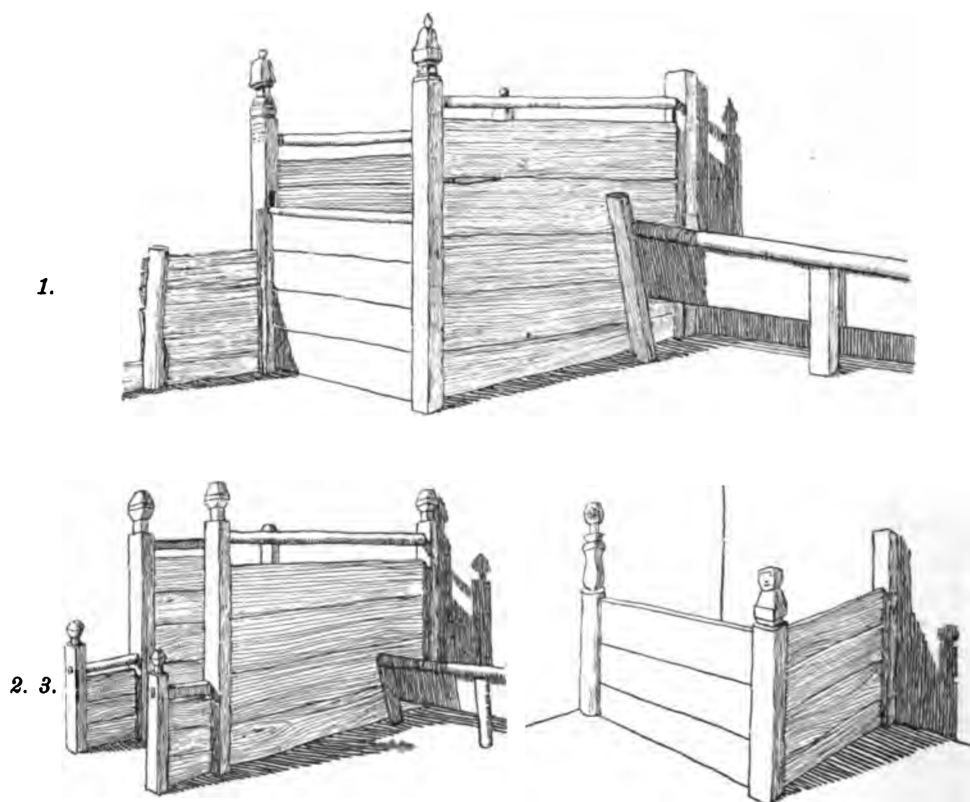
művészetnek a részletekben való megnyilvánulása, de ez, a mint mondottam, teljesen egybefügg magával az alapgondolattal és azt csak bizonyos fejlettebb, csiszolt izléssel fejezi be, kerekebbé, formásabbá, kellemesebbé teszi az egész gondolatot. A VII. táblán alul bemutatott tüzelőn igazán semmiféle különös czifraság nincs, de felépitése harmonikusan egységes, az oszlopok bezárják a formákat, az arányok kellemesek, az összeállitás minden legkisebb résznek megokolja helyét. Talán éppen ez a tüzelő magyarázza meg azt is, miért nem utánozzák a fából készült tüzelők a tapasztott tüzelők zárt alakját. Ez utóbbi ugyanis alakjánál fogva nehézkesebb s igy már az egyes részek is sokkal zártabbak, aztán meg a nagyobb tömeg nagyobb térbeli érvényesülést kiván, mig a fa könnyebb, karcsúbb és felfelé törésénél fogva kisebb téren is jól hat, annyira, hogy a fából készült elzárt tüzelők szinte széjjelhúzódnak, ellapulnak (l. 4. á. *3.*), ha csak egyes részek nem tartják meg a nagyobb arányú szerkezet szükséges voltát. A 4. á. *1.* sz. tüzelőjének magasra emelt és tagolt padtámlája ismét a fa könnyed konstrukcziójából folyó magassági kiterjedést érvényesiti. Éppen ez az anyagszerűség a népies épitkezés legkiválóbb tulajdonsága. A fát szerkezetileg is fának látja az ember, a sártapasztás nem utánoz követ, mindenből csak a szükségest, a helyén valót alkalmazza. A népies épitkezésnek még egy sajátságát láthatjuk ezeken a tüzelőkön, a vasat csakis szerszámnak használják, szöget alig valahol s fakötéssel vagy gúzszsal fognak össze minden tárgyat. A tapasztásnál meg szög úgy sem kell.

4. á. Tapasztott és faragott tüzelők.
1. Füstölőrácscsál és vödörtartóval Szentistvánról. *2.* és *3.* Mezőkövesdről.

És a milyen egyszerűen, egységesen szerkesztettek a tüzelők egészükben, olyanok részleteikben is. A tüzelőpadokról már szólottunk. Ezek mellé a tapasztott tüzelőknél szintén tapasztott padkákat, ülőkéket állitanak (l. a 2. ábrának majdnem összes rajzait) három- vagy négyszögletes, esetleg körczikkes alappal, legtöbbször a sarokba, padok végére. Néha deszkából is

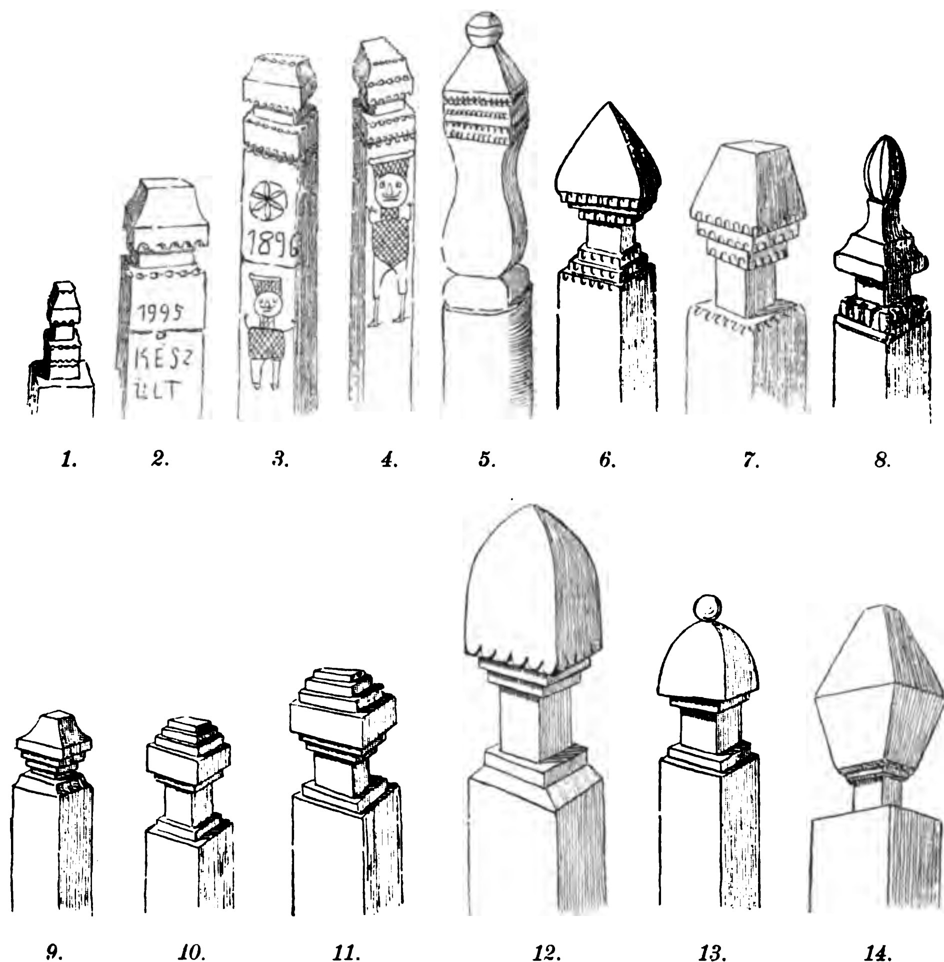
csinálnak ülőkét a tapasztott tüzelőkhöz, vagy beépitve (l. 2. á. *8.*) vagy melléje állitva (l. 3. á. *1.*). Azután használják a faragott tüzelő mellett a tüzelőszéket (l. VII. tábla és záróczimke), hol simán, hol czifrázva, a milyen a gazdája. Simon Ignácz például semmit sem tud czifra faragás nélkül hagyni, az oszlopra bábut, a székre kanálos- és sarokvésővel írást, vonalat, gyöngysort farag, a tüzelőhöz vödörtartót állit, a deszkázást ívekkel, léczpárkánynyal rakja végig. De a faragó emberek mégis csak a tüzelőoszlopoknál fejtik ki minden tudásukat, ambicziójukat. A czifrázásra az oszlopnak

5. á. Szénatartók. — *1—3.* Mezőkövesdről.

szabad vége kínálkozik és ezt az alkalmat nem is szalasztja el a matyó. Az oszlopok alapja négyzetes vagy téglaalakú. A különböző deszkák, rudak, párkányléczek megerősitésére tehát ezek az alakok a legalkalmasabbak. Éppen a faragott oszlop a tüzelő és szénatartó között a kapocs, eltekintve attól, hogy mindkettő istállóban áll, s annak kiegészitésére szolgál. A faragó ember nem azt nézi ezeknél az oszlopoknál, hogy hol alkalmazza, ő csak a szabadon álló oszlopfejet akarja valami módon befejezni. Aztán meg azoknak helyi összefüggése is meglehetősen közel hozza rokon diszitését és az eltérés csak az oszlopok nagysága s azoknak különböző tagolása tekintetében nyilvánul meg. De itt is körülbelül egyformán farag egyforma nagyságú oszlopokat. A tüzelőnek a szalmatartóba való bejárásához és a tüzelőpadhoz alacsonyabb oszlo-

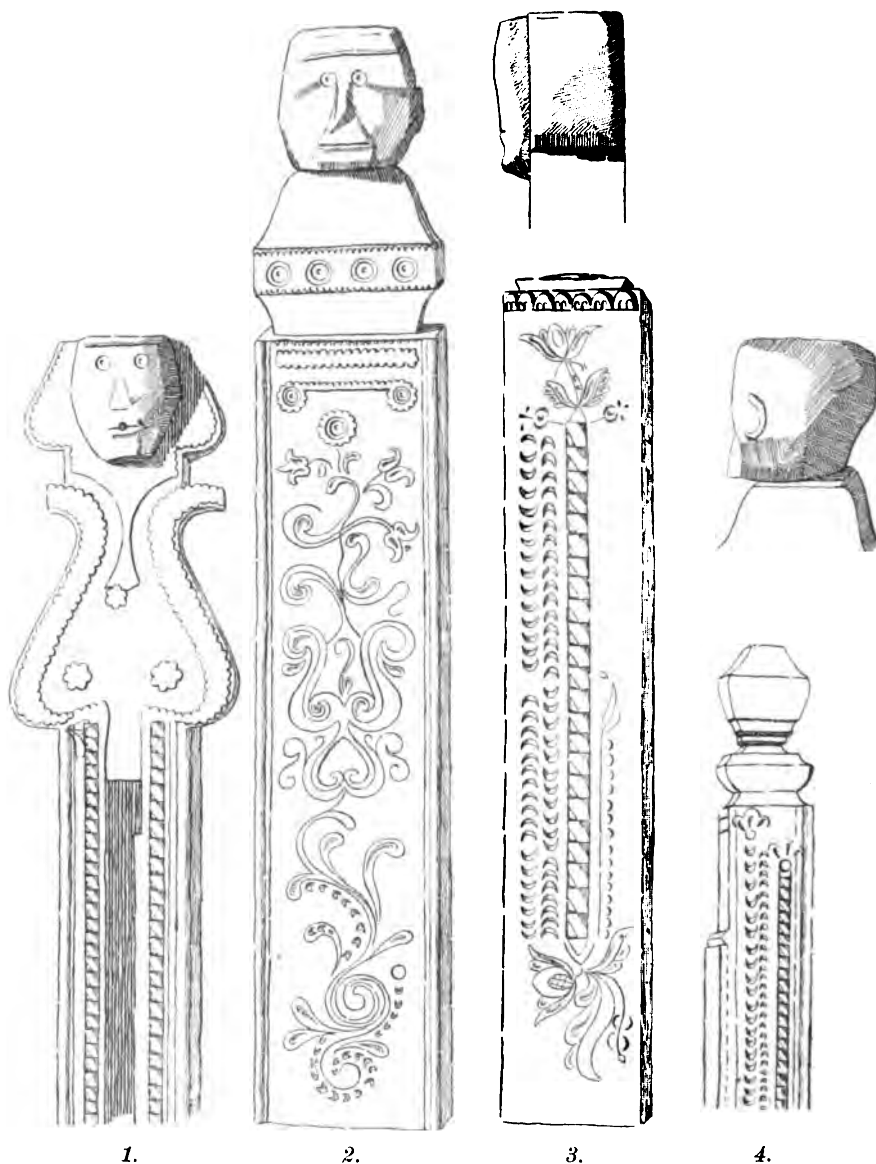
pokat állít, úgyszintén a szénatartónak védődeszkáihoz is. Kisebb területet természetesen nem lehet olyan dúsan tagolni s ezt megérzi a faragó ember is; itt hát a czifra egyszerűbb, nagyobb oszlopoknál diszesebb. Ez a különbség különösen a nagyjában egyforma tagolású oszlopoknál érdekes (pl. a 6. á. *10.*, *11*. és 7. á. *4. a*), *b*). A kisebbekknél első sorban elhagyja a részleteket, aztán a jelentéktelenebb elemeket, sőt a nagy formán is egyszerűsít, mert

6. á. Tüzelőoszlopok.
1—4. a 3. á. *1.* számú tüzelőböz. *5—14.* Mezőkövesdről.

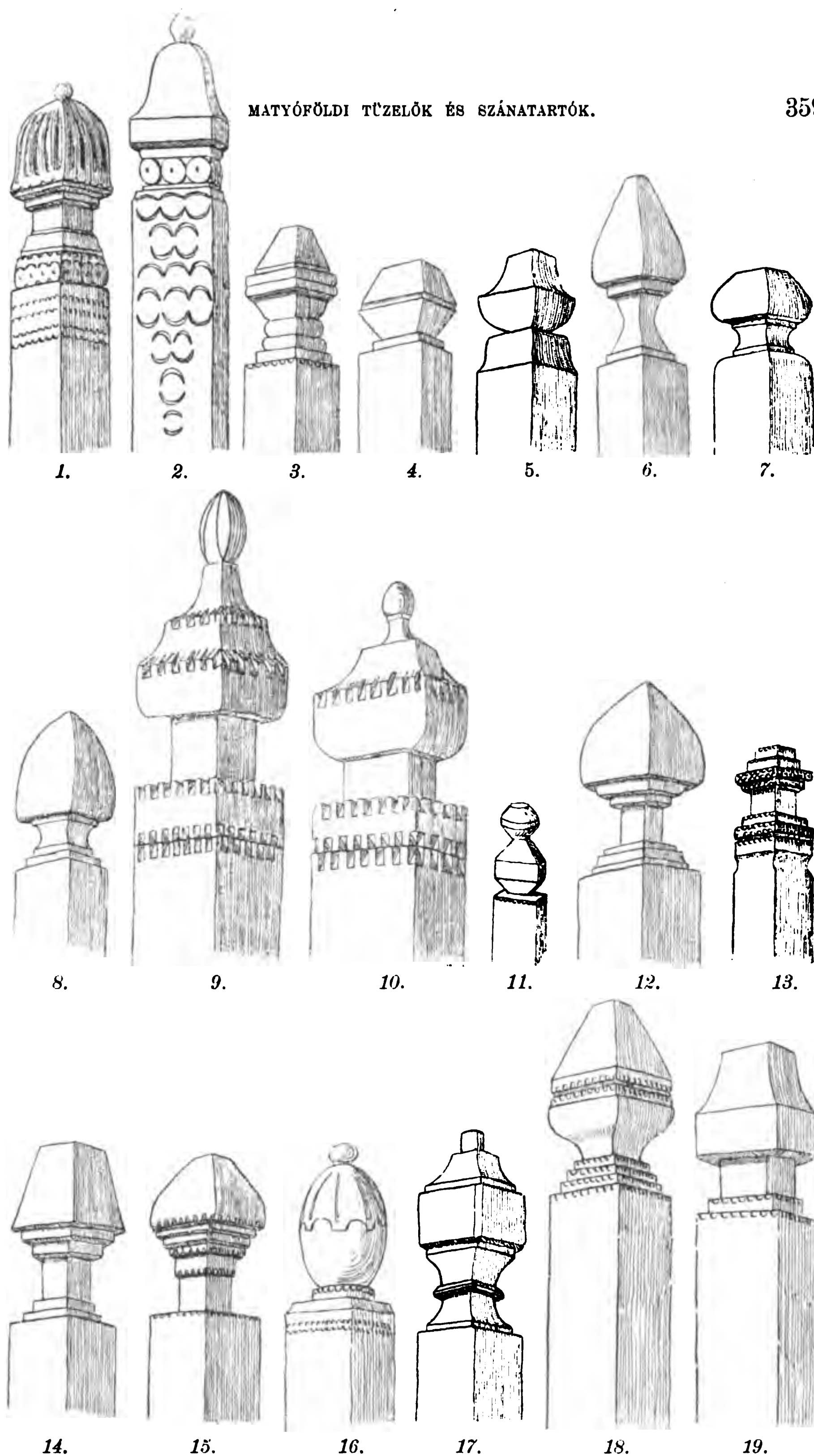
tudja, hogy ha túlságig részletezne, törékenynyé válnék a faragás, már pedig első a czélszerűség és csak azután jön a czifra. Az oszlopfejek tagolása két főformát mutat. Egyik a szögletes formáknak, az egyes vonalaknak mindvégig való megtartása, másik a hajlott vonalaknak, görbe síkfelületeknek alkalmazása. E két formának vegyitése aztán természetes következmény. Ez alakzatok között azonban nincsen egymástól élesen elütő ellentét, mert mindkettő közös alapból indul ki s csak a vonalak, formák könnyebb

vagy merevebb kezelése okoz némi eltérést. A formák általános rokonságának oka egyrészt az, hogy mindnyája virágot, tulipánt stilizál, másrészt pedig egyforma szerszámokat használnak: lapos, sarok és kanalas,

7. á. Tüzelőoszlopok.
1—4. Mezőkövesdről; készítette: öreg Barczi Mátyás.

vagy homorú vésőt meg faragó kést és a fűrészt. A milyen formákat ezekkel a szerszámokkal alakíthatni, azokat variálják, a nagy tagozásoknál azonban ritkán használnak homorú vésőt. Ez az egységességet nagyon komplikálná, meg nehezebben kezelhető is.

8. á. Szénatartó oszlopok.

1., *2.* Mezőkövesdről ; készitette : Kis József ; *4.*, *5.*, *7.*, *8.* Szentistvánról ; *3.*, *6.*, *9—19.* mind Mezőkövesdről.

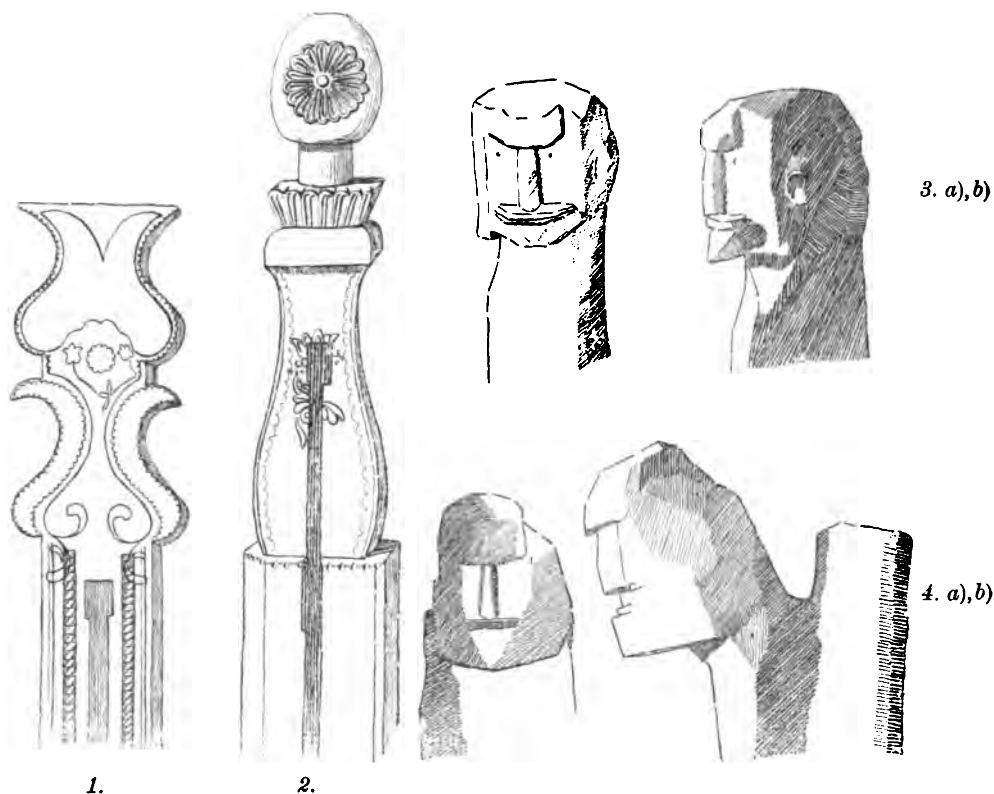
Az oszlopfej kifejtése rendszerint a következő. A mikor a faragó ember a gyakorlati czélra szükséges területet már felhasználta és nincsen szüksége többé tartó erőre, egyszerre mély bemetszéssel, a nyakat formálja ki karcsún, könnyedén. Így a fejet annál jobban elválasztja a törzstől és a befejezettséget erőteljesen hangsulyozza. Megtörténik ugyan néha (l. 6. á. *8.* és *10.*), hogy nyakat nem farag, s a törzsből közvetlenül emeli ki a fejet, de ezt is határozottan elválasztó, hirtelen szűkitéssel teszi, a mely a nyak hiányát majdnem teljesen eltünteti és a fejet egészében érvényre juttatja. A nyakat a törzszsel legtöbbször téglalap vagy homorú-domború vonal köti össze, mely néha ferde lemetszésű. De közvetlenül a törzsből is emelkedhetik ki minden átmenet nélkül.

Az oszlopfő felfelé álló, vagy lefelé forditott kehely. Lépcsőzetesen elhelyezett téglalapok; a nyitott vagy csukott kelyhek ritkábbak. Vannak oszlopfők, a melyek erősen emlékeztetnek kopjafákra, de hogy tényleg a kettő között van-e valami összefüggés, ez idő szerint nem állapitható meg, miután a matyók temetőiben kopjafák már sehol sincsenek és maguk a faragó emberek sem emlékeznek ilyenekre.

Az oszlopfejeket nemcsak faragással, hanem néha még festéssel is kiemelik. A fának vöröses-barna színéből, az istálló hideg szürkeségéből a kiabáló czinóber és indiai vörös meglehetősen szembetünően kiemelkedik (l. 6. á. *8.* és 9. á. *9.* és *10.*).

A matyó tüzelők és szénatartók oszlopaira is az jellemző, a mi az egész építményre: egységesek és anyagszerűek. A felhasznált motivum itt sem lényeges, de igenis fontos a megfelelő helyen való alkalmazása. Az oszlopfőre nem tulipán kell a matyónak, hanem befejezés és mert a virágoknak szabad befejezettsége tisztán mutatja a terhet nem tartó szabadon fölfelé nyúló formák lezárását, a matyó is megtanulta ezt a természettől, a mely csak igazságot produkál s amúgy is egész életét irányítja. Ismétlem, ne kicsinyeljük a nép lelkében, gondolkozásában, azokat a jelenségeket, a melyeknek forrása a természettel való állandó érintkezés. A természetnek nagystilű arányai, harmonikus egysége, következetessége, a népnek minden cselekedetén meglátszik, legyen az akár önállóan fejlett, akár eltanult. És míg a természet törvényeinek megismerése irányitja a nép készitményeit, addig ez mindig tartalommal teli, logikus. Csak a ferdén tanult dolgok hozzák létre náluk az eltorzulásokat, meg a kényszerűségből öntudatlanul alkotottak. A mikor a faragó ember vésőjével munkába veszi az oszlopot, a mikor czifrázza, mindig a fát látja maga előtt, nem az utánzandó elemet. Mert ő tulajdonképen nem utánoz, hanem egy s más teljesen megemésztett gondolatot, új képzetet igyekszik elmondani úgy és azokkal az eszközökkel, a miben és a hogyan elgondolta, a mint azt egyénesitette. Gondolatainak ez a logikus és folytonos összefüggése tisztává, teljesen szerkezetivé avatja épitését, faragását. Azért olyan izlésesek, reánk nézve sokszor meglepők különböző tárgyaik, mert azonnal látjuk a gondolatbeli teljes összhangot, a nélkül, hogy ennek közvetlen okát ismernők. A nép a maga lelki világát állítja elénk munkáiban. Ez a mienktől elütő, azért újak az ő gondolataik reánk nézve.

Ők sokkal nyugodtabban, egységesebben gondolkoznak. Figyelmük nem forgácsolódik el a sok ismert, de meg nem értett képzet között. A dekorativ formát és az anyagszerűséget a matyó nemcsak a tisztán ornamentális, hanem még a figurális faragásokban is meg tudja őrizni. A 7. á. *3.* és 9. á. *1—4.* számai az oszlopfőnek ilyen figurális megoldását mutatják, egyszerűek, nagy formákban stilizáltak, a véső, faragó szerszám mindenütt érvényesül. Mindenük egyszerű, merev, mert a szálas fa a túlsok gömbölyí-

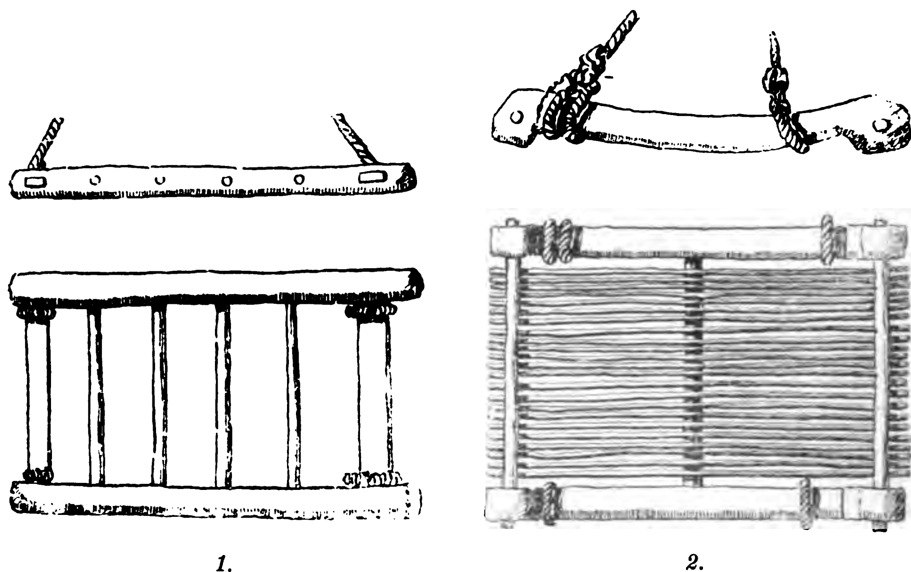

9. á. Szénatartó oszlopok.
1—4. Mezőkövesdről. A *3. a), b)* és *4. a), b)* számút készítette: Gáspár György Kigyó.

tést, részletezést nem tűri meg. A népies művész hangsulyozza rajtuk a rögtön szembetünő agykoponyát, arczot, szemet, száját, orrot, fület, s a férfiúnál a bajuszt is. A többi már elnagyolt, mellékes. Nem a formaszépség, hanem a gondolatnak minél egyszerűbb elmondása vezette vésőjét.

A 7. és 9. ábrák oszlopai különben egyebekben is erősen elütnek a többiek formájától. Sokkal merészebben vezetik a vonalakat. Ezek eredetileg formaságukban teljesen hasonlók voltak, azonban a 7. á. *1.* számúnak később lefűrészelték a felső részét. Így ez most csonka. Csakhogy az anyaghoz alkalmazottan, karcsuvá nyújtják a törzset is és bekarczolt ornamenttel díszitik. Ennek azonban egyszerű a magyarázata. Mind a négyet ugyanis, néhai jó öreg Barczi Mátyás készitette, híres faragó ember,

valóságos szobrász, a ki minden teret felhasznált munkájához, mindenütt tanult és még a szűrön, ködmönön látott bőrrózsákat, az úri varrások tulipánjait, szíveit, indáit is igyekezett a maga felfogása, ügyessége, képessége szerint újra elmondani. A bekarczolás mellett a vésőt is használta. A karczolt virágoknak plasztikus formát igyekszik adni. Egyszóval a varrott, applikált virágot fakarakterűvé változtatja. Persze, hogy ez nem egészen sikerült, de e téren is az úri és a népies művészet között ismét egy érdekes ellentétet találunk. Az úri művészet ugyanis néha más anyagból igyekszik utánozni valamit, mint a milyen az tulajdonképen (pl. bronzot gipszből); a népies művészet ellenben mindenféle formát mindenkor olyan jelleggel ruház fel, a milyen a megmunkált anyagnak legjobban megfelel. Ez ter-

10. á. Füstölő rácsok, alaprajzban és metszetben.
1. fogas, *2.* fonott.

mészetesen csak addig van így, a mig az öntudat hozza létre a díszítést, mert mihelyt a díszítés nem kiegészítő része a díszített tárgynak, hanem önálló igényekkel lép föl, megszünik tulajdonképeni czélját szolgálni, csak rárakott, de összefüggésnélküli valami lesz és még magát a diszitett tárgyat is tönkreteszi.

Nagyjában ezek volnának a tüzelő és szénatartó oszlopok fősajátságai, mikben a matyó nép lelkének legszebb müvészi megnyilvánulásait láthatjuk.

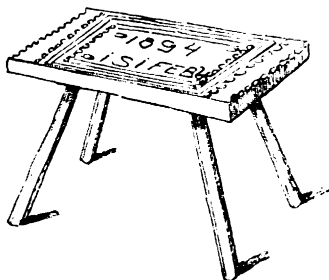
Megtörténik az is, hogy a már meglevő díszítést, faragást lerontja a matyó, a mikor a szükség úgy kívánja. A 7. és 8. ábrák oszlopait is azért csonkitották meg, mert gazdájuk ezekre fektette a lovakat elválasztó rudakat, de nagyon magasak voltak, előkerült hát a fűrész és segitett a bajon. Igaz, ez meglehetősen ritka eset, mert a nép a már használatból kiment eszközöket, tárgyakat bizonyos ideig mindig megőrzi, még a fiú vagy lány a szüleéit is. A pusztitást rendesen az unokák kezdik, a kiket sem emlék,

sem kegyelet nem fűz hozzá a régi dolgokhoz. A fából készült oszlopok, ha egyszer alkalmazásukban fölöslegessé válnak, bizony legtöbbször újra átfaragva használódnak, vagy éppen a tűzre kerülnek. Mert a nép művészi felfogásának sajátsága, hogy a mit már meg nem ért, azt feleslegesnek tekinti. Csak a gyakorlati értéket nézi és ha a legszebben faragott oszlop nem használható, tűzön annak a helye, mert ott legalább meleget ád. Az ősember materialisztikus gondolkodása nyilatkozik meg ebben. Első az anyagi szükséglet teljes kielégítése. Ez a gyakorlatiasság, czélszerűség nyilvánul meg az úgynevezett rácsok használatában is. A tüzelőlyukon elégetett szalmának füstje is van, fölfelé száll, hiába kormozza a tetőnádat. Hogy kárba ne veszszen, a lyuk fölé úgy két méter magasságba felakasztják a rácsot, erre rárakják a szalonnát, húst, mely lassanként teljesen megfüstölődik. Kétféle rácsot ismerünk: a melyik a sűrű fogakból van összeállítva (10. á. *1.*) és a melyik három fog közé fonott vesszőből áll (10. á. *2.*). A vesszők nem érnek össze, igy a füst szabadon járhat át rajta. Ez a rács praktikusabb, mert apróbb tárgyakat is rá lehet rakni.

A matyó nép lelkének sajátsága a tüzelő melletti tanyázásban is megnyilvánul. A legény és házasember egymástól teljesen elütő életet él. A mig legény, a munka meg hallgatás a része. Nős férfiak között, templomban, korcsmában külön a helye, tüzelőbeli tanyázásra is más istállóban jönnek össze, mint az emberek. Mert az ember név csak annak dukál, kinek asszonya van. Az emberek mindig komoly dolgot tárgyalnak a tüzelőben, tréfás szót csak a betévedt asszony meg gyereknépségnek adnak és ebben is bizonyos jóakaratú leereszkedés található. A legénytüzelő bezzeg egészen más. A beszéd a leányokról járja, más utczabeli legények ellen terveznek egy kis fejbeverési kirándulást, egymás szeretőjét is megszólják néha, a minek vége azután vasárnapi tánczon, lakodalmon a bicska. Egyetlen alkalommal hangos csak az embertüzelő: követválasztásnál. Itt a kortestanya, itt folyik a kapaczitálás szóval, ököllel, miegyébbel.

Tavaszszal aztán újból elcsendesül a tüzelő; ezentúl az istálló eresze alá épített prics a tanya. Hamarább is nyugalomra térnek mint télen, mert reggel háromkor már a mezőn folyik a munka.

Kóris Kálmán.

Tüzelőszék.

A KENDERREL VALÓ MUNKA KALOTASZEGEN.[1]

A kender termelése és kikészítése.

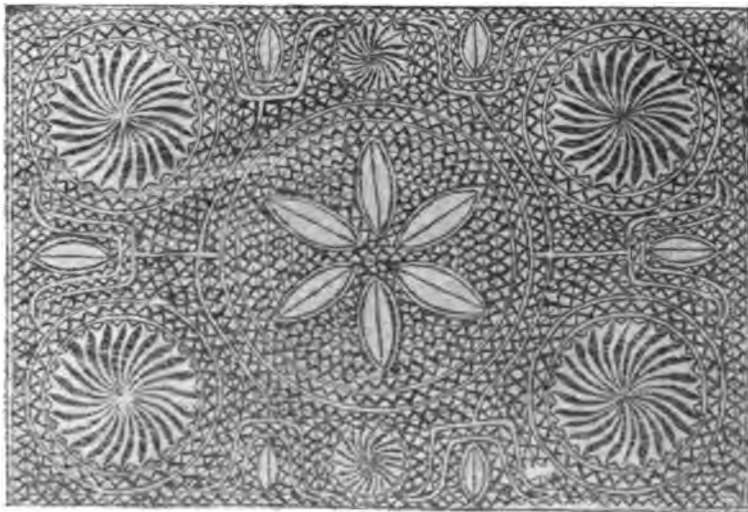
A mag elvetése. A magot a tavaszi búza vetése után két hétre vetik. A vetés a vállon lévő iszákból történik sűrűen, mely után a magot a jól trágyázott földbe beléboronálják. Ha gazos, meggyomlálják.

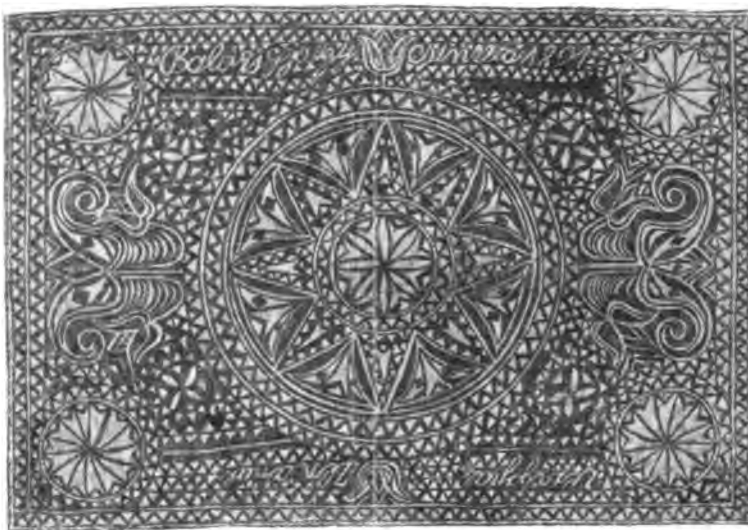
A kender nyüvése. Előbb a virágos kender érik meg. Hogy kinyűhető-e, úgy próbálják meg, hogy a szálakat dörzsölik, ha elszakadnak, akkor még érni hagyják, ha nem, öt-hat szálat egybefogva kinyüvik s három marokra valót, *fűkenderbe* összekötik, békötik. Ez a földön fekve marad s nem *kecskéllődik ki.* Ha megszáradt a kender, 10 fűt egy hēré (helyre), egy csomóba összekötnek s a tóba viszik áztatni, ügyelve a berakásnál arra, hogy a nyalábok egymásra ne feküdjenek, mert akkor nem áznak meg jól, vesszősön maradnak. A nyalábok fölé köveket raknak. Ha nagy meleg van, két hétig, ha hüvös van, négy-öt hétig, tavaszszal hat hétig is áztatják. Hogy eléggé megvan-e ázva, úgy próbálják ki, hogy marokra fogva dörzsölik a szálakat. Ha vesszősek és törnek, még ázniok kell, ha szálaznak és szöszöznek, akkor eléggé meglágyultak. A csomókat most széjjelbontják s fűnként a tó szélére kihányják, de nem állitják fel. A száradás után petrenczerudakon a patakra hordják, kioldják a kötéseket, kimossák, majd a kötéseket ismét rárakják s az egészet nagy kupaczba állitják, hogy a víz lecsuregjon róluk. Innen szekéren hazaviszik s a füket szétszedve, de a kötelékeket rajtuk hagyva felállitják, hogy száradjanak. Egy napig száradnak így a lucsoktól; másnap a köteleket kibontják s a füket a földre teritik vagy valaminek, falnak, keritésnek támogatják. Ez a *kiszálalás.* Most *eltörik,* előbb a *törővel,* aztán a *tilóval.* A törő vaskosabb mint a tiló s vele csak a nagyja pozdorját törik ki. A tilolás után *meghéhelik.* A héhelés (gerebenelés) arra való, hogy a kender váljék el a szösztől. A mi a héhelben marad, az a szösz, az apró szálú, míg a kender olyan mint a selyem. Szösz kétféle van, ú. m. hegyi és tövi szösz. A hegyi a kender hegyéről jő le, ez durvább, barnaszínű és *bucsás* (csomós), amaz a töviről s ez finomabb, szélesebb, fehérebb s fonása könnyebb.

A magos kendert aratás után nyüvik, szakasztottan úgy, mint a virágosat, de míg annak a töve, ennek a feje kerül egy csomóba. A kinyüvés után felállitják a füket olyanformán, hogy egyet középre tesznek, a többit pedig körülötte, hogy a nap süsse a fejüket, a gombjukat, s hogy a még lágy magvak megérjenek. Miután fejszével a tövüket a kenderföldön levagdalták, lepedőben kocsin hazaviszik, a csűrben elcsépelik s a magot elteszik. A kendert most ismét tíz fűnként eláztatják, majd kivetik a tóból, fűnként széthányják s csizmával megtapodják, hogy a szálak roncsolódjanak. Azután kimossák, a patak szélére egy csomóba kirakják, egy nap s egy éjjel szárítják. Innen hazaviszik, kiteritik, kiszálalják, eltörik, tilolják, héhelik. Ebből is kender, hegyiszösz és töviszösz leszen. Van tehát most már

[1] Az adatok Zentelkéről valók s egyben-másban kiegészitik Jankó János leírását „Kalotaszeg magyar népe“, Budapest 1892. czímű munkájában.

hatféle kenderünk. Ezeket a tornáczba teszik száradni s mind a négyféle szöszt összegombolyítják egy csomóba s a *szuszinkba* rakják, míg a kendert felébe fogva felfacsarják s tizenöt ilyen felfacsart fűt tesznek egy csomóba, hogy a 16-ik fűvel megkössék; ez egy *kita*. Ezeket a kitákat nyirkos pinczében a földre rakják s addig

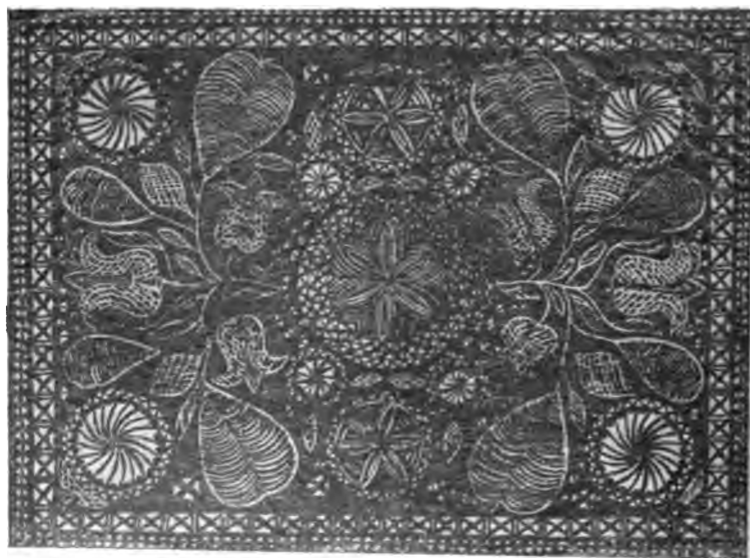
1—2. ábra. Fonószékek.

hagyják ott, míg az egész olyan lesz mint a facsaró víz s akkor a pitarban vagy kamrában az ecselővel (sűrű, vékonyfogú gereben) ecselik. A gerendához spárgát kötnek két rétben s a fűt a spárgára csavarván ecselővel húzgálják, hogy a kenderből az utolsó szöszt is kihúzzák. A mit a hegyéről nyernek, lesz a *hányszösz*, a mit a tövi oldaláról, a *pátyaszösz*. Van tehát sorrendben a virágos kendernél: kender,

pátyaszösz, hányszösz, töviszösz és hegyiszösz; szintúgy a magos kendernél is. Az egyneműeket egy helyre fogják, tehát kendert kenderrel stb.

A kender megfonása czéljából a kitát feloldják, a facsarokat kibontják s a füket egymásra rakják. Azután fünként félkézbe tartva, a másikkal darabokat szakítanak

3–4. ábra. Fonószékek.

ki belőle s azokat az asztalra rakják. Ez a művelet a *tépés*. Az így kirakott kendercsomó *egy türet kender*. Mikor az egész kita itt van, a türetet egy csomóba feltekerik, a szegeletét a végén ráfacsarják, végig megtekerik, hogy szét ne álljon s azután vékony végénél fogva a guzsalyra kötik az egész nagy csomót, melyet egy összemarokkal nem lehet átfogni.

Guzsalyok.

Háromféle guzsaly van, úgymint: 1. *hosszú guzsaly*, mely nem más mint egy nagy rúd, felül a gerendába, alul a földbe erősítve, 2. *talpas guzsaly*,

5—8. ábra. Fonószékek.

zsindelyforma talppal, főkép kis lányoknak való, a kik ezen tanulnak fonni s végül 3. *székes guzsaly*, háromlábú kerek zsámolylyal, a minőt a rokkákhoz is szoktak használni. Orsó mind a három guzsalyon van. Ezt a jobb kézben tartják, ezzel *sorújják*. A mikor a jobb kéz egészen ki van nyújtva, akkor azt mondják: ez *egy nyújtás*, s a mikor egyet nyújtottak, a több szálból álló fonalat a

balkézzel fogva, a jobbal megpördítik az orsót s a fonalat rátekerik. Ha az orsó *megtelt*, a karikáját kiveszik s tovább fonnak, a míg egészen meg nem telik, a mikor a fonalat elszakítják s mást kezdenek.

A fonáshoz a mezei munkák bevégeztével karácsony előtt öt-hat héttel fog-

7—8. ábra. Fonószékek.

nak s vége farsangkor van. Tíz-tizenöt leány bérel egy fonóházat egy-egy kupa búzáért s egy-egy fű kenderért. Egy este a háziasszonynak fonnak kalákába szöszt. Azután áldomást tartanak.

A szösz megfonása. A pátyaszöszt úgy fonják meg mint a kendert, a hányszöszt vastagabban, a töviszöszt még vastagabban s a hegyiszöszt a legvastagabban.

A megfonás után következik a felmotollálás. Itt három szálat számítanak egy igébe s 50 ige tesz egy pászmát. Ha 5 pászma van a motollán, a mi *darab*-nak mondatik, azokat spárgával összekötik, összefacsarják s elteszik a szuszinkba. Ezután következik a *megszapulás*, azután a *megmineselés*, a megszáradás után a *tekerés*, a tekerőről a gombolyégba. Egy gombolyégba 2—3 pászmát tekernek. A szöszök kőgombolyégba, a kender lyukasgombolyégba tekerődik. A szöszöket a csüllő csürjére csürölik fel. Ezután a kender megvetése van hátra az osztovátára való előkészítéshez. Ez utóbbiakat lásd Jankónál. (Képét l. záró czimke.)

Fonószékek.

Ezeket a székeket legények szokták faragni a lányoknak, vagy pedig megrendelésre ügyesebb fúró-faragó emberek készítik. Anyaguk keményfa. Alakjuk és szerkezetük igen egyszerű. Ülőkéjük négyzet (40—50 cm. hosszú oldalakkal) vagy

9--10. ábra. Mosósulykok.

rövidebb-hosszabb négyszögalakú vízszintes tölgyfa deszka, melybe vagy közvetlenül, vagy két heveder közvetítésével négy alacsony, kifelé álló láb van ütve. E székek díszítésére kiváló gondot fordítanak. Ez lehet vésés, vésés és festés, vésés és szögecselés, vagy tisztán festés. Ezzel az utóbbival most nem foglalkozunk. Az előbbi technikák közül a vésésnek jutott legnagyobb szerepe, a másik kettő újabb járulék. Minthogy két községből t. i. Körösfőről és Magyarvalkóról valók, díszítésük azonos jellegű. Főkaraktere egyebek mellett a bőven alkalmazott fűrészfogmetszésben van. A díszítő elemek növényiek és mértaniak, de mindkettő szabályos elrendezésben. Kivétel nélkül az egész felület el van borítva apró ornamentumokkal. Mindegyiknek közös vonása a területnek egy elv szerint való beosztása, mely a derékszögű négyszög mértani tulajdonságai alapján történt. A négyszögnek van ugyanis egy középpontja s négy szöglete. Ez a középpont és négy szöglet egy-egy csillaggal ki van emelve s az ilyenformán előállott térbe van a díszítmény többi része beleillesztve. A térnek ez a beosztása szülte jórészt azt a szimmetriát, melyet mindegyik példány díszítésénél láthatunk s a melyről az egyes példányok leírásánál

még szólunk. Ha végignézzük őket, minden hasonlatosságuk mellett sem találunk közöttük két egyformát, mert a parasztművésznek az a szokása, hogy önmagát nem ismétli s kevés elemmel nagy változatosságot képes teremteni. A mi népművészeti szempontból illeti e deszkavésményeinket, elfogulatlanság nélkül mondhatjuk róluk, hogy legcsinosabb ilynemű termékeink közé tartoznak, a mi azt is

11.

12.

13.

14.

11—14. ábra. Mosósulykok.

bizonyítja, hogy ez a művészet nem mai keletű. Bővebb méltatásukat az olvasóra bízzuk. Magyar vonást a gazdagon alkalmazott virágok kölcsönöznek nekik. Úgy hiszszük, hogy díszítménytervezők egyet-mást lenézhetnek belőlük.[1]

[1] Csak mint bátortalan véleményt említem meg, de a mit megokolni egyelőre nem tudok, hogy e faragásokra egyben-másban a kalotaszegi festett templommennyezetek és egyéb templomi díszítések is hatással lehettek.

A színekkel eléggé diszkréten bántak, a mennyiben csak néhány darabnál vannak a növényi részek vörös vagy kék festékkel áthúzva; sárgarézszögeket pedig a csillagok közepébe vertek itt-ott. Rövid leírásuk itt következik:

1. á.[1] Jellegét a sürü fűrészfogmetszés s a mértani szabályosság adja meg. Középső hatküllős rózsája, valamint szögletcsillagai túlságosan nagyok, a hozzájuk képest apró tulipánok ügyesen vannak közibük iktatva. Szimmetria vonala, melylyel

15.

16.

17.

18.

15—18. ábra. Mosósulykok.

az egészet két tükörképileg egyforma részre lehet osztani, kettő, vagy ha úgy tetszik négy van, t. i. a négyszögnek felező vonalai és átlói. A térbeosztás és kihasználás szempontjából figyelmet érdemlő példány.

2. á. Rajza hasonlít az előbbiéhez. Középső rózsája még hatalmasabb s töltelékе sikerültebb. A két-két oldalsó tulipán itt elmaradt s a közöttük lévő

[1] A képek az eredetinél háromszorta kisebbek s japán viaszszal dörzsöltettek át selyempapirosra.

csillag helyét foglalta el egy kis virág. A felső és alsó tulipánok stilizálása sikerült. Szimmetria tekintetében is párja az előbbinek.

3. á. A növényi elem dominál rajta. A középső rózsán fent is, lent is egy-egy cserép nyugszik, melyből dús gyümölcs és viráglomb ágazik ki. A lomb stili-

19.

20.

21.

22.

19—22. ábra. Mosósulykok.

zálását a tér minél teljesebb betöltésére való törekvés hozta létre. Ez a törekvés egyáltalán jellemző parasztművészetünkre, melynek nem egy sikerült stilizálást, sőt kialakult diszitő módot köszönünk, de a mely túlságba vive nem egy izléstelen vonást hozott be diszitőművészetünkbe. Így itt is a jó izlés ellen vétenek

azok a töltelékek, melyeket az elmondottakon kívül még itt találunk. Az egésznek keretelése azonban határozottan szép. Szimmetria vonala kettő van.

4. á. Társa az előbbinek, azonban jóval izlésesebb nála. A két virágcsokor itt egyenesen a rózsából nő ki. Kár hogy a középső rész ennél is kifogás alá eshetik.

5. á. Alapbeosztása ugyanaz, de egész diszitése kissé erőltetett, s másolásra

23.

24.

25.

26.

23–26. ábra. Mosósulykok.

mutat. A szétszórt csillagok, bármily poétikusnak is gondoljuk őket, az izlés hanyatlására vallanak.

6. á. Rajza kissé okoskodó, kevésbbé egyöntetű és nyugtalan. A középső apró rózsából felfelé és lefelé két-két levélcsomótól körülfogott gabonakalász nő ki. A kalászok fölött egy-egy rózsa, ezek fölött pedig tulipán ül. A középső rózsa balfelén ugyanez ismétlődik kalászok és levelek nélkül. Ez a gerincze az egésznek, a többi töltelék.

7. á. Új elemekkel felfrissitett példány, melynek üdeségét a sok felesleges töltelék rontja meg. Alapbeosztása különben megmaradt. A középső rózsán, mely itt is kicsi, küllősen négy virágcserép látható. Az oldalsókból kalászok közé fogott hatalmas gyümölcs (körte), a felsőből és alsóból pedig szétterülő, terjedelmes csokor nő ki. A csokrok tövében egy-egy madárpár ül.

27.

28.

29.

30.

27—30. ábra. Mosósulykok.

8. á. Egészen magában álló példány, mert beosztásában eltér a sablontól, a mértani szimmetriától. Még a középső rózsából kinövő tulipánszálak sem párosak, a mennyiben csak heten vannak. A megszokott alapbeosztásból csak annyi maradt meg, hogy megvan a középső rózsa és a négy szegletcsillag, de a mely utóbbiak itt szintén virágokként szerepelnek, a mennyiben a tulipáncsokor száraival vannak összeköttetésben. Különben pedig e tulipáncsomó elrendezését, a mennyire merésznek, annyira sikerültnek is kell ítélnünk.

Mosósulykok.

Ezek is keményfából s ugyanolyan technikával és modorban vannak díszítve, mint a fonószékek, azokról a helyekről is származnak s ezért ornamentá ásukban az egységes jelleget épp úgy e'árulják, mint amazok,[1] de nem annyira egyöntetűek. A fantáziát ott korlátok közé szorította a díszitendő felület mértani

31.

32.

33.

34.

31–34. ábra. Mosósulykok.

idoma, melytől a művész nem tudott szabadulni s ezért mindegyiken mértani szabályosság tükröződik vissza. E díszitendő felületet mint láttuk a legtöbb esetben nem mint egységes teret fogta fel a művész, hanem részekre osztotta, miáltal bizonyos mértékig e kiszabott térnek hatása alatt állott, míg ez esetben a részekre való osztás elmaradt, a fantázia szabadabb lett s egy, amattól eltérő gazdag és nem

[1] A rajzok az eredetinél háromszorta kisebbek.

konvenczionális diszitő modor fejlődött ki rajtok. Azt a beosztást, mely fonószékeink nagy részének diszitésére jellegzetes volt, néhány darabnál különben (16, 17, 21) itt is megtaláljuk. Az elemek, melyek e stilusmodor kialakulásában szerepet játszanak, szintén a növényvilágból s a mértani idomokból vannak kölcsönözve s részint külön, részint együttesen vannak felhasználva. A madármotivum is előfordul néhányszor. Ha végignézzük e sorozatot, ismét arra jövünk rá, hogy a paraszt vésőművészet ez ága Kalotaszegen régebben erős virágzásban volt s hogy az, bár egy elhanyatlott művészi stilus késői népi visszhangja, de a mely mély gyökeret vert és tovább fejlődve élt az egyszerű parasztbajlékokban s ott nem közönséges gyümölcsöket termett. A sorozatot, kezdve a tisztán növényi elemekkel diszitett

35—36. ábra. Mosósulykok.

példányokon, úgy állitottuk össze, hogy az egyjellegüek egymásmellé kerüljenek. Minthogy ezeket is csak adalékul közöljük népi müvészetünkhöz széptani méltatásuktól szintén tartózkodunk.

9. á. Ennél mindjárt megjegyezzük, hogy ez a pillangóformájú sulyok, hozzá a közepén kiálló gombbal főképen Erdélyben otthonos s Kalotaszegen igen elterjedt. Diszitése mint látjuk rózsából és tulipánokból áll s ezeknek a térben való elhelyezése és mással össze nem vegyitése, művészi kézre és izlésre vall.

10. á. Ugyanolyan zsánerü, mint az előbbi, némi módositásokkal.

11. á. Szintén tiszta növényi diszitéssel, virágcserépből kinövő csokorral, de más felfogással. A hosszúkás tér a csokor megnyúlását követelte.

12. á. Párja az előbbinek, kevés módositással.

13. á. Ugyanebbe a sorozatba tartozik, csak kissé értelmetlenebb és hanyagabb kidolgozású.

14. á. Ugyanide való, s a mondottak még jobban illenek reá.

15. á. Amannak testvére.

16. á. Új típus tiszta növényi elemekből. A csokor összeállítása, azt hiszszük, mindenki tetszését megnyeri.

17. á. Testvére neki, de talán nem olyan tetszetős.

18. á. Mestere nagyobb feladatot akart megoldani, de nem sikerült neki. A cserépből valami szeczessziós tulipánféle (?) s kalászforma ágak nőnek ki, rajtok madarakkal. Ugyancsak madarak lépkednek az alsó mező nem sikerült virágai fölött is.

19. á. Alkalmasint ugyanaz a kéz csinálta s még zavarosabb, mint amaz. A középen levő négy kerék valószinüleg kocsit akar ábrázolni. A cserépből kinövő bajuszos virággal (tulipán?) utczaajtók gyámolainak vésményein találkozunk.

20. á. Virágok és csillagok nem sikerült kombinácziója. A középső elstilizált virágok, tulipánok akarnak lenni (l. az előbbit).

37—38. ábra. Mosósulykok.

21. á. Testvére neki, még zavarosabb kivitelben. A középen itt is három virág van s ezeket kétoldalt az előttevalóéhoz hasonló leveles ágak körítik.

22. á. Ebbe a csoportba tartozó, de más habitusú forma. Keretelése igen leleményes. Közepét cserépből kinövő hatalmas virág- és gyümölcscsokor tölti meg. A virágok vonalkázása s a gyümölcsök kitöltése mesterkélt. Az alap kivésettsége a képet zavarossá teszi.

23. á. Párja neki, csak még zavarosabb nála.

24. á. Ez is ebbe a csoportba tartozik. Főmotivuma nagyra van rajzolva, de más tekintetben is izléstelen.

25. á. Diszitése magában áll s egyik legszebb példányunknak mondhatjuk.

26. á. Ugyancsak magában álló példány, búzakalász díszítéssel s köztük baloldalt egy apró madárral.

27. á. Ez a mértani és növényi elemnek izléses egyeztetése. A középen és négy sarkon hatalmas rózsák vannak (mint a fonószékeken), a középső mezőbe pedig remek kanyarulattal gyümölcsök, (körték, mákok) nyomulnak be.

28. á. Alakja mesterkélt. Beosztása az előbbiéhez hasonló, de más tekin-

tetben értelmetlen. Alján cserép látszik, ezen hatalmas rózsa, ennek tetején pedig tulipán ül. A kétoldalt lévő leveleknek sincs értelme.

29. á. Profilálása és alapbeosztása ugyanolyan. Az előbbinek két felső rózsája itt már tulipánná változott. Ugyanazon kéz munkája.

30. á. Felső végének motivumával a fonószékeknél találkozunk (10. á.). Alsó részének töltelékе, valamint szegélyezése zagyva voltuknál fogva nem mondható sikerültnek.

31. á. Az egész madaras motivum ügyetlenül el van rajzolva és stilizálva, pedig a gondolat nem egészen sablonos.

32. á. Háromszoros keretelése szokatlan és merev hatású. A madarak ilyetén csoportositását egyik fonószéken (11. á.) láttuk.

33. á. Kizárólag a mértani elem uralkodik rajta és pedig a mindenáron térbetöltésre való törekvés folytán zavaros össze-visszaságban.

34. á. Ugyanebbe a kategoriába tartozik s az előtte levőnél is zavarosabb.

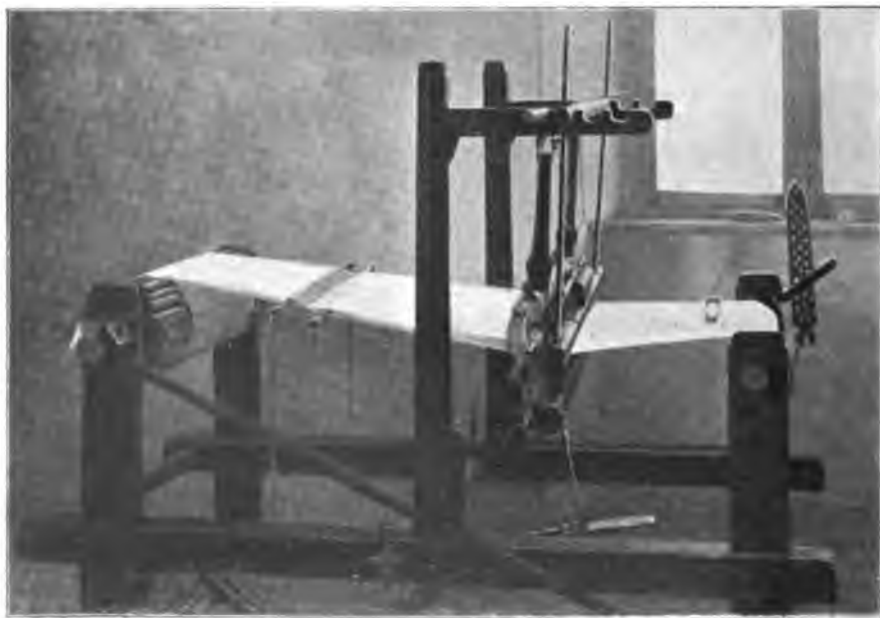
35. á. A mértani elemek dominálnak itt is (v. ö. 12. és 13. á.) s a csillagok, vagy ha úgy tetszik rózsák közé iktatott tulipánjaival a 2. számú fonószéket juttatja eszünkbe.

36. á. Mindenáron feltünni akaró példány. Keretelése aránytalanul széles, csillagai pedig lazák és túlságos nagyok. Közepe eléggé ügyesen van beosztva, de a szemnek mégse kellemes. A virágtöltelékek a nagy rózsák mellett nem tudnak érvényesülni.

37. á. Kereteléso festett tükörrámára emlékeztet, belseje a fonószékek beosztását mutatja s egy-két kifogásolni valótól eltekintve nem izléstelen.

38. á. Hasonlóképen izléstelenül kimesterkedett darab, melynél a készítő a tér minél alaposabb betöltésében akart remekelni.

Bátky Zs.

ÚJABB ADALÉKOK A GÖCSEJ TÁRGYI NÉPRAJZÁHOZ.

Foklatartók.

A göcseji nép világító eszköze régebben csaknem kizárólag a *foklafa* volt. Nem csoda. Jól égett és semmibe sem került. Ahhoz való fenyőfában bővelkedtek. Mindenki szabadon vághatta.

A foklafa rendesen másfél méternyi hosszú s 2—3 ujjnyi széles, közönséges vonalzó vékonyságú szilánk. Vastagabb fenyőágakból hasogatják. A foklafa hasításához külön foklahasító késeket használtak. A lehasogatott szilánkokat karvastagságú csomókba kötve a konyhai kemencze tetején szárogatják meg. Megszáradás után a szilánkok kész fokIák, melyeket használatkor egyik végükön meg kell gyujtani s a bennük levő gyantatartalomnál fogva élénken égnek. Ha azt akarják, hogy egyenletesen égjen, a foklaszilánk égő részét rézsút — 30—45 foknyira — fölfelé emelik. Hogy pedig a fokla tisztán égjen, időközönként a megszenesedett végét leütik.

A foklafát részben kézben tartva, részint a *foklatartókra* téve használják. Ha ide-oda kell vinni, akkor rendesen kézben viszik, míg ha egy helyen kell, foklatartóra helyezik.

Göcsejben az itt (1. á. 1—6. sz.) bemutatott foklatartókra akadtam. Ezek közül a 3., 5. és 6. számúak már csak itt-ott vannak használatban. Helyüket a mécsek s újabban még inkább a petroleumlámpák foglalták el.

A foklatartók közül legegyszerűbb az, mely a 4. sz. a. látható. Állványa egészen olyan, mint az e vidéken használt mécseseké. Alul kis kerek törzsök, ebben a 2—2·5 dm. magasságú gömbölyű vagy többszögletű állvány, fölül vaskarikával s legfölül kétágú foklaszorítóval. Ez utóbbi vasból van, végein bekunkorítva. Ezt a foklatartót benn a szobában használják, az asztalra vagy kályha peremére téve. Nappal, midőn nincs rá szükség, rendes helye a szobai pad alatt van, a földön.

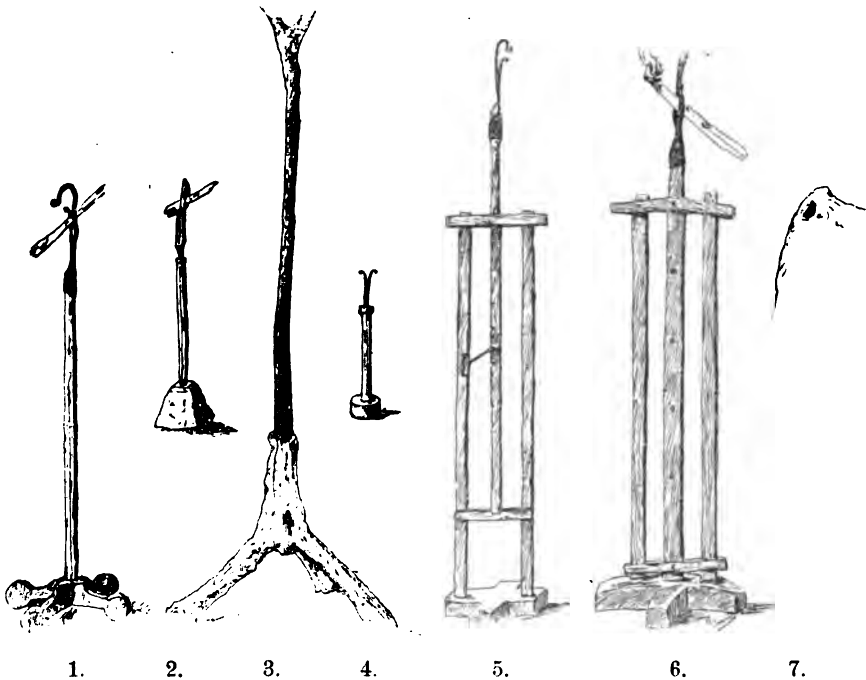
A 2. sz. a. látható *tűzheli foklatartót*, mint neve is mutatja, a tűzhelyen használják, főzésnél s egyéb alkalmakkor. Fél méter magas. Vasrésze közepén fölül szorul egymáshoz s fölülről e részig beleszorítrák a foklafát. Kézben könnyen tehető ide-oda.

Legérdekesebb, mert legősibb, a 3. szám alatt bemutatott foklatartó. Mintegy 130 cm. magas. Egészen fából van. Két részből áll: a háromágú lábból és a tartóból. Az előbbi 1—1½ deciméternyi mélyen ki van vájva s abba van belehelyezve a végén mérsékelten kihegyezett tartófa. A láb gyökérből van, minélfogva rendkívül tartós. A tartófa keményfából való. Felső végén két ágban végződik. Mindegyik vége bevágott. Ezekbe a bevágásokba szorítják a foklafákat.

Az itt bemutatott foklatartó igen régi lehet s sokat használták. A tartófája egészen megfeketült s ágai már szenesedettek. A 2. számúval együtt a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának tulajdona.

Fejlődöttebb alak már az 1. sz., mely gondosan kifaragott lábból és tartófából, továbbá az erre helyezett csiptetővasból áll. A csiptetővas két ága közé helyezik a foklafát.

Ennél tökéletesebbek az 5. és 6. számúak. Ezek szabályozhatók is, arra nézve, hogy a foklafa magasabbra tolható. Mind a kettőkeresztalakú talpon áll, melynek két ellenkező ágába közel egy méter magasságú szárak illeszkednek. E szárakat fölül vízszintesen futó lécz köti össze, hogy az egész hosszúkás keretet képezzen. Ebbe aztán középen be van eresztve a foklatartófa, mely fölebb tolható vagy lejebb ereszthető.

1. ábra.

Az 5. számúnál a foklatartófába, középnél kezdve lefelé, bevágások vannak, melyekbe a foklatartó egyik szárából kinyúló peczek illeszkedik. Ha azt akarják, hogy a foklafa magasabban álljon, e tartót fölebb tolják s peczekkel megtámasztják.

A 6. számúnál a foklatartófában végig lyukak vannak. Ezen lyukak egyikébe dugják az éket. Ha fölebb akarják a világosságot, a tartófát magasabbra húzzák s a szárakat fölül összekötő vízszintes fa lyukába dugják az éket.

A foklatartókat — a vasrészt kivéve, melyet a falubeli kovács készít — egészen maguk faragják.

Több helyen a konyhai kemenczét is felhasználják foklatartóul. A kemencze egyik sarkát, közel a kemencze hátához (l. 1. á. 7. sz.) átlyukasztják s abba helyezik a foklafát.

A foklát régebben az egész lakásban használták, az istállót kivéve, hol egy-egy szikrától könnyen tűz eshetett volna. A lakás egyik részéből a másikba egész bátran hordozták a pitaron át. Pedig a parasztházak kivétel nélkül szalmafedelűek voltak s a ház eresze a pitarnál ugyancsak közel ereszkedett a földhöz. Foklától mégis ritkán gyúladt ki a ház.

Különben, hogy a foklát ne kelljen a konyhából a szobába és megfordítva a folyosón átvinni, e két lakórészt elválasztó falon egy kis, középnagyságú ember válláig érő magasságú vékony ajtót használtak. Ezen az ajtón ökölnyi nagyságú lyukat furtak; ez szolgált a fokla bedugására. Azért ezt fokla-liknak is nevezték. Ilyen ajtó a régi házakban még most is található.

Régente fokla mellett dolgoztak késő éjjelig. Mellette fontak, szőttek, s varrogattak az asszonyok; ekecselődtek, faragcsáltak, kasokat stb. készitettek a férfiak.

Ma már csak a szegényebb házakban használják a foklát világitásra s csak a konyhában. A szobát féltik a befüstöléstől.

Vizesedény-tartók.

Göcsejben a sajtároknak s nagyobb konyhai vizeskorsóknak külön tartóik vannak, melyeket rendesen a ternáczon, vagyis a lakás udvar felől eső fala mellett húzódó folyosón helyeznek el. Néhol a ternáczfák mellé helyezik kívülről az edénytartókat, úgy hogy mintegy azokra támaszkodnak. A folyosó szárfáit (oszlopfák) is felhasználják olykép, hogy azok is egyik alkotórészét szolgáltatják az edénytartóknak.

A sajtár s általában a vizesedények részére a töméses falú házaknál a konyha ajtaja mellett egyik, vagy mindkét oldalán vájnak megfelelő nagyságú vakablakot. A boronás, vagyis fából épitett házaknál, a hol a fal vékony, minélfogva a vizesedények számára vakablakot vágni nem lehet, edénytartókat készitenek.

Ez edénytartók egyrésze, mint ábránk mutatják, nagyon egyszerű.

Az 1. ábrán az 1. számú hosszú, ládaalakú. *Korsus póczának* nevezik. Három oldalról deszka, a negyedik oldalát pedig a fal helyettesiti, melyhez a két szűkebb oldalának vége szorul. Alja vastag deszka. Mintegy másfél méter hosszú. A szoba és konyha közfalát alkotó boronák kiálló keresztvégei közé függesztik. Közepén a keresztvég, két végén pedig vastag faszeg tartja. A deszkák és a fal által képezett ládaszerű űrbe kerülnek a vizeskorsók.

A 2. ábrán az 1. és 3. szám alatt látható *póczák* ugyanezt a czélt szolgálják. Ezek két oldalt nyitottak. Aljuk vastag deszka s az ebbe erősített két függélyes fára szintén elég vastag deszka van szegezve.

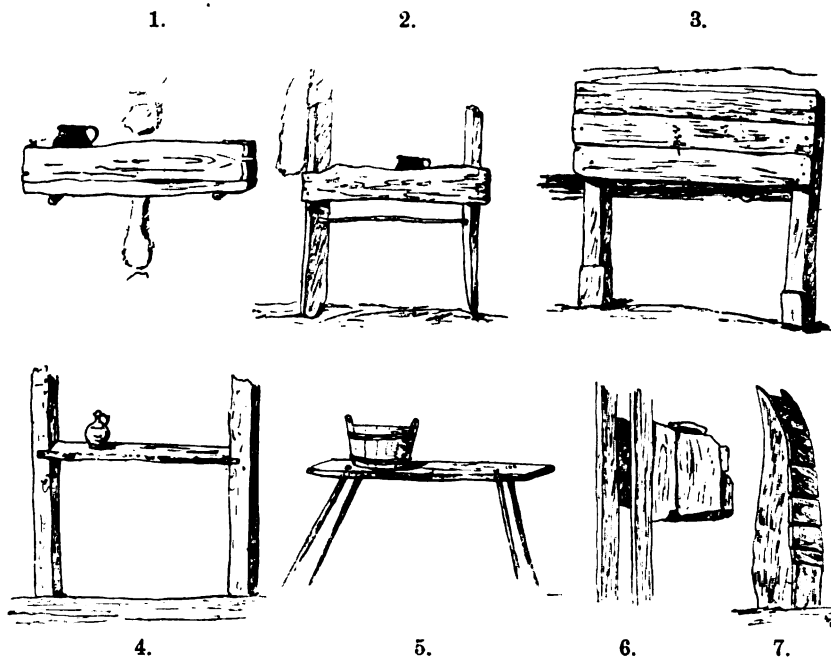
A 3. számúnál egy a középen függélyesen lefutó, vastag, négyszögletű fára van két helyen is rászoritva a tartódeszka. A középen lefutó fa voltaképen a boronafák végeinek letakarására szolgál s edénytartóul csak mellékesen használják. A felső polczának karfája is van s néha más is kerül rá, nemcsak a vizeskorsók.

Az ábrán a 2. számú deszkalábakra állított korsóspócza. A lábak 1—1½ méter magasak s egymástól egy méternyi távolságra esnek. A lábak a középen felül vízszintesen fektetett, ezt pedig kivülről beföđő deszka köti össze. Erősitőül alulról még egy bot vastagságú fa köti össze.

Az 1. ábrán a 4. sz. szintén ilyen korsós pócza, azzal a különbséggel, hogy nem ládaszerűen zárt a tartója, hanem csak egyszerű, vízszintesen futó deszka s lábai négszögletű oszlopok.

A 3., 5., 6. és 7. számúak *sajtártartók.*

A 3. sz. sajtártartó a ternáczfákon kívül, de közvetlen mellettük két, meglehetősen vastag négyszögletű oszlopon áll. Alját a vízszintesen futó

1. ábra. Vizesedénytartók.

ternáczfák legfelsőbbike, mely a ternáczfáknak mintegy a pereme, szélesebb a többinél és egy deszka alkotja. Ezekre teszik a sajtárt. Hogy a háziállatok, szarvasmarhák, lovak hozzá ne férhessenek, udvar felől, a ternáczfákon felül emelkedő részére deszkákat szegeznek. E sajtártartó csaknem az üstökig emelkedik. Régi kerített hajlékoknál találunk ilyeneket.

Az 5. számú sajtártartó közönséges négylábú szék, 70—75 cm. magas. A ternáczon, illetőleg a pitarban, közvetlen a konyhaajtó mellett van a rendes helye. Bak községben s környékén vannak ilyenek.

A sajtártartók igen érdekes példánya az, a mely a 6. ábrán látható. Kis négyszögletü ládaforma alkotmány ez, mely a konyhával szemben a ternáczfákból kiemelkedő szárfákra van erősítve s a pitarból kifelé szökellik Deszkákból van összeróva. Csak a konyhával szemben eső oldala nyitott. Itt helyezik be a sajtárokat. Jó magasan áll, közel az ereszhez.

Ehhez hasonló ládaformájú viztartókat különösen Göcsej délkeleti részében, Bánokszentgyörgy vidékén találunk. Csaknem minden régi háznál van egy. Találunk olyat is, mely négy lábra készült. Két lába a pitart körítő ternáczfákba van róva, másik két lába pedig. czövek módjára, az üstökcsurgásba van leverve. Két oldalán a deszkák függélyesen, a többi oldalán pedig vízszintesen illeszkednek egymáshoz. A teteje az udvar felé lejt.

A 7. sz. alak ritka. Két végén kis, késpilinga alakú csúcsban végződő deszka van a földbe verve, melyeknek az udvar felől eső élére 7—8 darab deszkát szegeznek. A deszkák által három oldalról képezett űrben egy-két polcz van, melyekre a vizesedények tétetnek. Ezen sajtártartó helye a pitarhoz közeleső udvarrész.

Póczát egyes apróbb tárgyak részére is használnak. A 2. á. 2. sz. a. egy egyszerű ilyen póczát mutat. A szoba egyik sarkába szokják helyezni és pedig rendesen oda, hol az asztal áll. A sarokba úgy illesztik be, hogy átlószerűleg áll a sarokfalakra. Az itt bemutatott pócza mintegy 3 dm. hosszú s a vízszintesen lefektetett létrához hasonlit. Olajos, boros, pálinkás s orvosságos üvegeket tartanak rajta.

Az 5. sz. póczánál a téglaalakú deszkára födéllel s két oldalról oldallappal van ellátva. Az oldallapok keskenyebbek, mint a födéllap s rövidebbek a középső deszkánál. Alul csipkésen végződnek. Belül vizszintesen fut egy deszka, ez alkotja a belső polczot. A másik polcz maga a födéllap. A középső deszkán két foga van, a melyre ruhadarabot akasztanak.

Tálosok.

Tálos többféle van: szobai, konyhai és pitari.

A *szobai tálosok* a 2. ábrán levő 6—9. számok alatt láthatók. Ezek azokon a falakon függnek, a melyek mellé az asztalt állitják. Magasan függnek az ablak fölött, közel a mennyezethez! A tálosok közepük táján vízszintesen futó polcz által két részre osztatnak. A felsőrészen a tulajdonképeni tálos, melyen a diszesebb tányérok, tálak vannak, élükkel gondosan egymásmellé állitva, az alsó rész pedig részben fogast helyettesít s más egyéb tárgyak odafüggesztésére szolgál. A felső részének 2—3 tartófájára erősitve fut végig a különféleképen csipkézett karfa. Ehhez támaszkodnak az edények. A tartófa néha magából a karfából nyúlik le, mint az a 6., 8. és 9. ábránál látható. A tálos alsó része, melyet egy meglehetősen széles deszka képez, ritkán csipkézett. A legtöbb tálos ezen alsó részét függélyes deszkák 2—3 részre osztják. Némelyiknél a szélen a törülköző részére kis ládaszerű űrt formálnak, oldaldeszkáiba egy könnyen forgó pálczát helyezve, erre kerül a törülköző, melyet egyszerűen rávetnek s miután a bot forog, tetszés szerint húzzák egyik-másik felét fölebb vagy lejebb, a szerint, a mint a használatnál szükséges.

Van olyan fogas is (l. 9. á.), melynek az alsó rész deszkájának közepe táján fiókja van, melyre a födő-tábla, a két szélén levő forgón függélyesen ereszkedik le. Ha bele akarnak nyúlni, a födő-tábla alsó élét egyszerűen

felemelik. E fiókba apró tárgyak: borotva, kaszakő, pohár, orvosságos üveg stb. kerülnek.

A tálos alsó része, mint már említők, fogasul is szolgál, azért többkevesebb faszeg, fog van beleverve. Ezekre a fogakra sok mindenfélét ráaggatnak. Mint képeinken is láthatók, rákerül: reszelő, csutora, szentolvasó, továbbá tarisznya, kalap s más ruhadarab.

A tálosok érdekes alakja a 2. ábra 4. szám alatt látható. Téglaalakú keret ez, melyben függélyes s egymással párhuzamos, vékony vesszők futnak. A keretet a középen vízszintes lécz két részre osztja. Ezzel és a keret alsó léczével párhuzamosan két más lécz fut, melyek nem a keretbe illesztődnek, hanem kiszökelnek és két végük a keret két függélyes irányú fajából és egymás fölött haránt futó 2—2 nyelvbe kötődnek. Ezek alkotják a tálos polczát. E polczot alkotó három léczen vesszők futnak át, hogy a ráhelyezett edény le ne csúszhasson. Ezt a tálost *tálospóczának* nevezik.

Rendesen a szoba és konyha között levő falra helyezik a folyosón. Két erős kampós faszeg tartja.

A 2. á. 10., 12. sz. alatt bemutatott tálosok helye a folyosón, vagy konyhában van. A szerint, a mint a tér engedi. Ha a konyhában hely van, hát ott tartják, ha pedig ott nincs hely, a folyosóra kerül. Ezek álló tálosok. Közvetlen a fal mellett a földön állanak, de ha magasabbak, felső részüket kampós faszegekkel a falhoz erősítik. Az álló tálosoknak rendesen három polcza van. Az alsó polczot szélesebb deszka köríti, hogy a majorság, disznó, kutya stb. az odatett vizesedényt fel ne dönthesse. Mert oda rendesen ilyen edény kerül. A többi polczot is valami szűkebb deszka, vagy lécz köríti, hogy a beletett edényeknek ne csak a fal felől, hanem kívülről is legyen támasztéka.

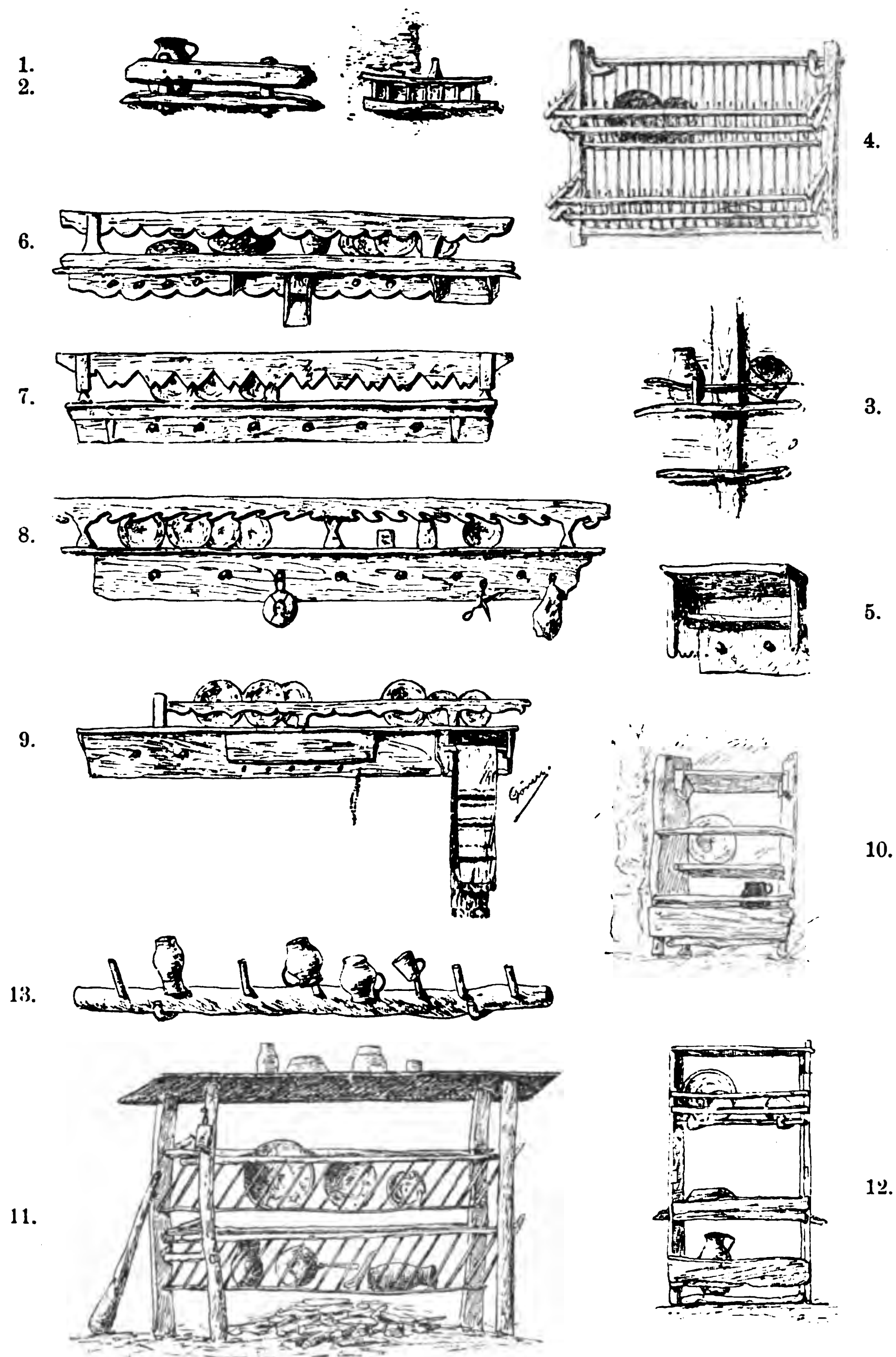
Egyszerű s ősrégi konyhai tálos a 2. á. 13. sz. Két méter hosszú, gömbölyű, nyomórúd vastagságú fa van két hosszú, kampós faszegre téve. E fába fogak erősítvék oly módon, hogy azok a faltól kifelé irányulnak, mintegy 45 foknyira. E fogakra teszik a fazekakat, bögréket, poharakat.

A 2. ábrán a 11. szám nagyobbszabású tálost mutat. Asztalalakú, melynek négy lába között vízszintesen két lajtorjaalakú edénytartó húzódik végig, mely úgy áll, mint az istállóban a jászol fölött levő úgynevezett sráglya, t. i. alsó része a tálos belső lábaihoz, a felső pedig rézsút, a külső lábaihoz támaszkodik. A fallal mintegy 40 fokú szögben áll. Ebbe az edénytartóba mindenfajta kisebb konyhai eszközt, mint: lábost, fazekat, tányért, tálat, serpenyőt stb. tesznek bele. A tálos felső táblája is edénytartásra szolgál.

E tálos alján néhol tüzelőfát tartanak.

A póczákat rendesen a gazda maga készíti. Régebben a fogasokat is maga faragta ki s állította össze; újabban azonban már asztalossal készítteti.

Mindezen itt ismertetett tárgyakat keményfából készitik. A mesterember többnyire fenyőfából késziti a fogast.

2. ábra. Tálasok.

A kástuk.

A régi göcseji házak sokféle melléképületeinek egyik legérdekesebbike a *kástu*, melyet *kásti*-nak, *kástél*-nak is neveznek, valószinűleg a szomszédos németség nyelvén divó kastel = kästchen szóból.

A kástu mindig külön áll. A hol a ház teljesen négyszög alakban épült, vagyis a ház „kerétett“, „kukorétott“, ott kástura nincs szükség. Az ilyen házakban 3—4 kamra is van, melyekben elfér mindaz, a mit a kástuban szoknak tartani. Az „egy végbe“, vagy derékszögbe épitett házak jórészénél, különösen ha a gazda módosabb volt, elmaradhatatlan épitmény volt régebben a kástu.

A kástu a gazdának a *magtára* s részben *éléskamrája* és szertára is, azért az udvarnak mindig azon részére épitik, a mely részen a szoba ablakából jól láthatják. Ha csak a hely megengedi, rendesen a ház szobájával egy vonalba helyezik.

Hogy a kástu teljesen száraz legyen, némelyiket emeletesre vagy félemeletesre épitik. Az emeletesnél csak a felső részt használják a szüleség, gabona részére; az alsó rész más czélt szolgál. Erről alább lesz szó.

A kástuk *anyaga* fa; alsó részük kivételesen tégla.

Készítésük oly módon történik, mint általában az úgynevezett boronaházaké, mert hisz a kástu is ház, kisebbitett alakban. Körülbelül akkora, mint a háznak egy dereka: a szoba.

Fundamentumnak mind a négy oldalon lehetőleg nagyon vastag, félméter oldalszélességű 1·5 dm. szélességű durván lenagyolt *tölgyfatalpakat* tesznek. Ezek alá a keresztvégeknél hatalmas tölgyfatörzsököket helyeznek. Ezek a talpakat megóvják a rothadástól s az egész épületet rokkanástól vagy lejebbszállástól.

A talpfákra helyezik mind a négy oldalon, egymásután vizszintes fekvéssel a szintén csak nagyjában kifaragott *tölgy-*, *bükk- vagy fenyőgerendákat*, vagyis *boronákat*, melyeknek oldalszélessége rendesen 15—20 cm. A boronák végei a sarkokon egymásba rovatnak, úgy mint általában a faházaknál szokás. (Keresztvéges sarokkal.) A boronák végei 1- 2, néha 3—4 dm. hosszúságban is kiszökelnek.

A kástu földszintes vagy emeletes. Az emeletesnél a homlokzat felől néha szélesebb vagy keskenyebb a földszinti résznél. Némelyiknél *ternácz* van hagyva, mely svájczi házalakot kölcsönöz a kástunak.

A ternácz az emelet kezdeténél, illetőleg a földszint felső részénél van, a kástu homlokzata felől. Némelyik kástut két oldalról is (elől és oldalt) körít ternácz. A ternáczot a többinél hosszabra eresztett boronák, az úgynevezett kieresztő boronák és az alsó helyiség padlásgerendái tartják. Padlózatát és keritését vastag padlódeszkák képezik. E padlódeszkák éppen olyanok, mint magának az épületnek a fafalazatában levők. A ternácz voltaképen a kástu emeletének folyosója, a hova alulról rendesen *lajtorján*, illetőleg *fagerádicson* jutni fel. A fagerádics, mint a rajzon látható széles,

négyszögletre faragott oldalfákból és azokba sűrűen bevágott széles deszkákból áll. A folyosóról vezet az ajtó a kástu felső részébe.

A kástu *alsó helyisége földes. Ablak* nincs rajta. Nem is szükséges, mert ha benn vannak, az ajtaját nyitva hagyják a honnan elég világosságot nyer. Alja földes. E helyiség többnyire a kisebb gazdasági eszközök, szerszámok szertára. Néhol a burgonya egyrésze s a háziállatok etetésére való tököt is idehányják. Ez több helyen faragcsáló helye is a gazdának. Itt ácsol, fúr, farag s készíti a szükséges konyhai s gazdasági eszközöket.

A kástu *emeleti része* — mint már említettük — magtárul szolgál.

3. ábra. Kástu.

Padozata deszka („palló"). Rendes *ablaka* nincs. legfölebb kis ablaktábla nagyságú, négyszögletű *nyílása*. E helyiségben vannak a hombárok, hordók, melyekben a gabonát tartják. Különben a gabonát néhol egyszerűen a padozatra hányják.

A kástu pitarába is többféle gazdasági eszköz kerül: eke, taliga, „fejes ü keme" (szziószék) stb.

A *földszintes kástu falazata* szintén fából való. Ezt rendesen besározzák s fehérre meszelik. Ablaka nincs. Kis lyukat hagynak rajta. Azon jut be egy kevés levegő s világosság. Egyetlen helyiségében a magtartó hordók s hombárok. Ide azonkívül más gazdasági eszközöket s egyes terményeket is raknak. A mi ide nem fér, azt a hiéba rakják.

A kástu *tetőzete* ugyanolyan részletekből áll, mint a házé. Erre itt nem kivánok kiterjeszkedni, mivel a göcseji ház leírásánál részletesen fogok vele foglalkozni. Különben is Bellosics Bálint által e folyóirat VIII. évfolyamában (1897. 1—2. füzet, 88—103. l.) leirt hetési faház tetőzetétől alig külön-

2.

3.

4.

5.

4. ábra. Kástuk.

bözik. Egyes részeknél az elnevezések mások. Csak azt emlitem még meg, hogy a tetőzet régebben kizárólag szalmafedeles, vagyis zsuppos volt. Újabban azonban előszeretettel használják a fazsindelyt. Cserépzsindelyes kástu ritka.

Az itt rajzban bemutatott kástukról kivánok még egyenkint egyetmást megemliteni.

Az 3. ábra Milejből való s a legrégibb alakúak közé tartozik. Első

tekintetre azt hinnők, hogy hidas, melynek felső helyisége tyúkólúl szolgál. Pedig magtár, éléskamra. Alsó részébe mindenféle vaczakot, gincz-gönczöt dobálnak, felső részébe pedig a szüleséget rakják el.

Ugyancsak régi a 4. á. 1. sz. a. látható kástu, melyre szintén Milejben akadtam. Midőn lerajzolása után második évben ismételten Milejbe mentem, már nem találtam meg. Leégett. Ez a hajlított, vagyis derékszögalakú ház udvarának közepe táján állott, nagy trágyadomb vette körül. Alsó része, mely alacsony volt, disznóólúl szolgált. A felső része, vagyis félemelete körül kétoldalról pitara volt, melyeknek egyike szélesre, másika keskenyebbre volt hagyva. Olyan alacsonyan estek, hogy létra nélkül is fel lehetett rájuk ugorni. Azonban használatra állandóan eresze alatt állott a létra.

Igen érdekes építkezésű „kastel" a 2. sz. Kustánszegről. A tanítói lakás tartozéka. Egészen külön áll a tanítói lakásrészt és iskolatermet magában foglaló főépülettel szemben. Partoldalba van építve. Emeletére a partról járnak be. Oldalt, a bejárat felől, széles, elől pedig keskenyebb tornáczczal.

Fejlettebbek a 3. és 4. sz. a. látható kástuk, egyik (a 3-ik) Kustánszegről, másik (az 4-ik) Barabásszegről. Ezek is egészen fából valók, de földszinti részük be van sározva s meszelve és emeletük is gondosabban s tökéletesebben megépítve. Tetejük fazsindelyes. Az 4. sz. tető alatt még galambdúcz is van. Berendezésük különben olyan, mint az egyszerűbbeké.

Az 5. sz. a. látható kástu már elütt az eddig elősorolt, Göcsej északnyugoti részén található kástuktól. Ilyent Göcsej déli s keleti részében szoknak építeni. Kamralakú. Fából való fala ennek is be van meszelve. Ablak nincs rajta. Csak egy szelelőlyuk. Egyik felében a pitart ternáczfák és fal körítik, azért, hogy a felvágott fát az eső, hó elől oda dobálhassák. Őszszel a disznótöknek, répának stb. ez nyújt részben födött helyet.

Van az ilyféle kástuk között cserépzsindelyes fedelű is. A cserépzsindelyes kástuk nyerges fedelűek, míg a többieknek gerinczes sátorfedelük van.

Ma már aránylag kevés kástut találunk. Talán minden 5—6-ik háznál van egy. Pusztulnak ezek is.

A kástut épp úgy, mint a faházat maguk a gazdák, vagy a falubeli parasztácsok készítik.

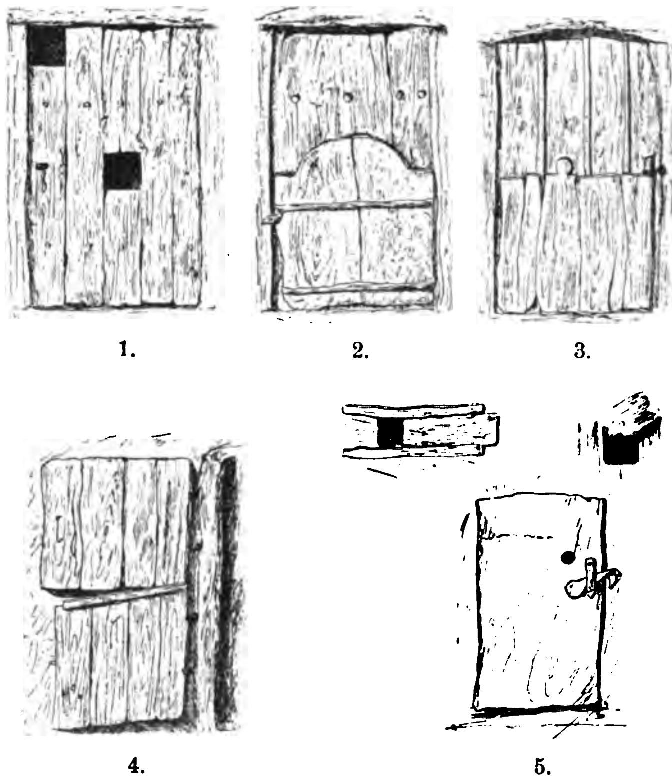
Konyha-ajtók és kerítések.

A göcseji régi házaknál a téres konyhának több *ajtaja* van.

A legrégibb s egyúttal legegyszerűbb az egyszárnyú, 3—4 szál vastag, bükkfadeszkákból összeillesztett teljes ajtó, melyen semmi vasrész nincs. Az egyik deszka két végét alul s fölül a szélen hosszabbra hagyva, gömbölyűre kifaragják, melyeket a félfákba vájt lyukba eresztenek s ezekben forogva lehet az ajtót ki-be nyitogatni. A deszkák két vizszintesen futó négyszögletű fára szegezvék. A deszkákat régebben csak fejszével, szekerczével nagyolták le. Gyalulásról szó sem volt. Persze nem is simultak jól egymásmellé. Közöttük bizony meglehetős széles „vigyor" (rés) volt, ha ugyan (mint az 1. ábrán levő 3 sz. á. mutatja) léczet nem szegeztek rá.

Az ilyen régi ajtókon egy vagy két négyzetalakú ürt vágnak, alul, felül vagy a középen. Az ür az ajtó alkatrészét képező egyik deszkával egyszélességű, tehát körülbelül 13—14 cm. A fölső a füst kieresztésére szolgál, azon esetre, ha a konyhában nincs senki s az ajtót be kell tenni. Azért mondják *füstjárólikna k.*

Különben e régi ajtóknál az ajtó fölső végénél az egyes deszkák között annyi s oly széles nyílás. rés van, hogy azok között is utat talál a füst az elszállásra. Mert a régi göcseji házak konyháiban seholsem volt és

1. ábra. Konyha-ajtók.

ma sincs kémény, tehát minden füst az ajtó nyilásán szállhat csak el. Zárja rendesen fatolóka, kivül vagy belül. Ha a zár belül van, madzaggal rángatják előre vagy hátra.

A konyhaajtó középső s alsó részén vágott lyuk a *macskajárólik.* Ezeket a macskák részére vágják, hogy éjjel szabadon bejárhassanak egerészni.

Némelyik macskajárólik födővel vagy tolózárral van ellátva (l. 1. á. 5. és 6. sz.), hogy szükség esetén a macskák elől is el lehessen zárni, a mikor t. i. van mit félteni tőlük.

A konyhaajtók legtöbbje két részből áll: a *besü* és *küsü, asu* és *fösü ajtu*-ból.

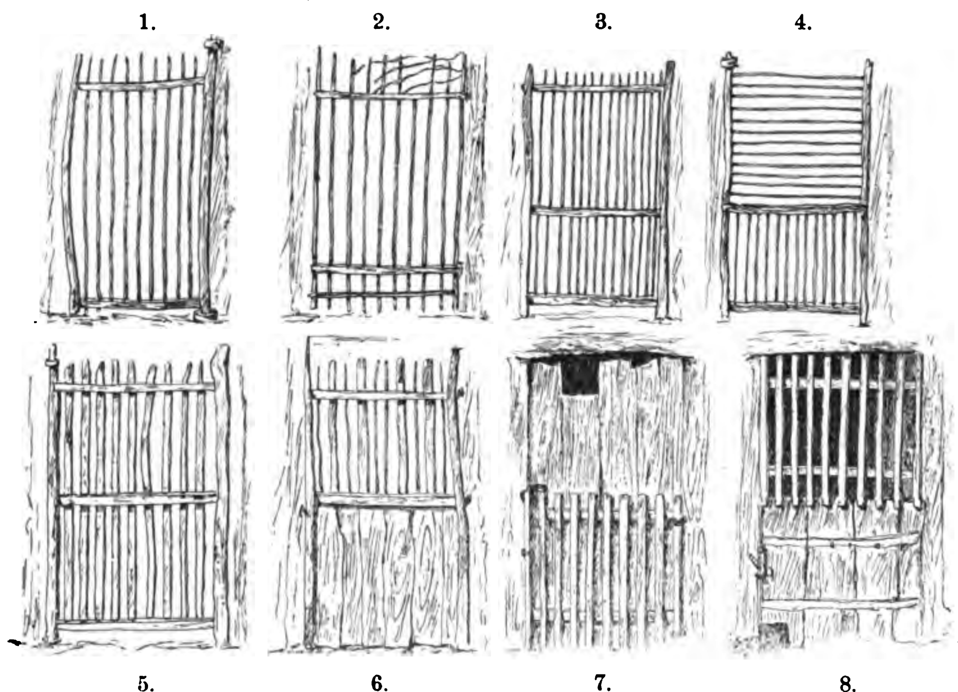
A *besü ajtu* mindig rendes nagyságú ajtó, a *küsü* pedig néha jóval kisebb, csak felényi. A küsü és besü ajtu távolsága ajtószárfa szélességnyi. Az egyik, t. i. a szárfa belső, a másik a külső sarkára támaszkodik. A küsü

ajtóknál rendesen csak az úgynevezett *cserén-* vagy *serágloajtu* teljes nagyságú, a többi deszkaajtó többnyire mintegy félakkora.

A külső deszkaajtó fölső széle ívalakú, vagy vízszintes. 2—3 függélyesen futó deszkából van összeróva, avagy deszkakerítés módjára több keskenyebb deszkából összeütve. Némelyikre két vízszintes léczczel van rászegezve, melyek az erősebb összetartást szolgálják.

Kevés helyen találunk külső ajtóul léczből való ajtót. Ez olyan alakú, akár a léczkerítés, természetesen rövidített kiadásban.

Külső ajtókúl sok helyen az úgynevezett *cserén-* vagy *serágloajtókat* alkalmazzák, melyeket többféle változatban készítenek. A legegyszerűbbek

2. ábra. Külsőajtók.

a 2. ábrán levő 1., 2. és 3. sz. ábrákon láthatók. Ezek az ajtók keresztfáiba függélyes s egymással párhuzamosan mogyorófaágak futnak. melyek a keret alkatrészét képező két vízszintes lécz közül a felsőn keresztül vannak húzva, az alsóba pedig beleerősítve.

Az 1. sz. ajtó forgón jár. Zárja a lehető legegyszerűbb. Az ajtófélfába erősített faszegre iszalag vagy madzag kötődik.

A 2. sz. keret voltaképen nincs is. A vesszőket három vízszintes keresztlécz tartja össze: fölül egy, alul kettő. A legalsó léczen vesszők nem futnak keresztül.

Ha a cserénajtó egy-egy vesszeje valamely részen kitörik, ott — addig míg mással pótolhatják — mintegy foltozásúl, a többi vessző közé keresztbe ágakat fonnak (l. 2. á. 2. sz.).

E két ajtó vesszői meglehetős ritkán helyezkednek egymásmellé.

Jóval sűrűbbek a vesszők a 3-ik sz. a. bemutatott ajtón. Ennél középen is van vízszintes lécz s igy a vesszők két léczen: ezen és a felsőn vannak áteresztve.

A 4. sz. ajtón fölül nincs keresztlécz, hanem csak a középen s alul. Fölül nem is szükséges, mivel a középső lécztől a vesszők vizszintesen sorakoznak.

Az 5-ik sz. már fejlődöttebb cserénajtót mutat, melynél léczek vannak a vizszintesen húzódó tartóléczekre szegezve.

A 6. és 8. sz. a. látható ajtók a „küsüajtu" és a cserénajtó összetétele. Alsó részük t. i. deszkákból, felső részük pedig léczekből állanak. Hogy az összetétel még czifrább legyen, a 6. számúnál az ajtó felső részén lécz és vessző alkalmazását találjuk, keverten.

A 8-ik számún a léczek alsó végei a deszkákra vannak szegezve, miután a deszkák felső végén nem húzódik perem. Ezen macskajárólik is van.

Az 1. ábrán 4. sz. alatt levő szintén régies konyhaajtó. Kettős. Két részből áll *asu-* és *fösüajtu* elnevezéssel. Ha a konyhában foglalatoskodnak, mind a kettőt nyitva tartják, télen pedig az elsőt betéve tartják, hogy a hideg ellen részben védekezzenek. Az ilyen kettősajtónak nincs külső ajtaja.

Az itt elősorolt ajtókat maguk a gazdák készitik. A deszkaajtók kizárólag keményfából valók. A cserénajtók keretei, tartói néha berek- vagy fűzfából is készülnek. A hozzájuk alkalmazott vesszők rendesen mogyorófából valók.

Az asu- és küsüajtók arra szolgálnak, hogy a konyhát, midőn a besü ajtót nyitvatartják, a majorság s m ás háziállatok elől elzárják s a konyhai füstnek, miután, mint már emlitém, Göcsejben, egyébként Zalamegye jó nagy részében, a régies házakon kémény nincs, szabad útat engedjenek.

A kéménytelen konyhákban néha oly nagy a füst, hogy csak mélyen lehajolva lehet bennük járni. Ha a deszkából készült ajtót ilyenkor csak félig is behajtanák, a füst a földig is lenyomulna és a mellett a majorság, malaczok stb. behatolnának a konyhába. Míg ha külső ajtó van, azt beteszik és a füst kitódulása nincsen gátolva. Gyakran ki is kell szaladgálnia a konyhából a gazdasszonynak; ilyenkor a külső ajtót beteszi s nem kell tartania az állatok bemeneteléből származható kártételtől.

Az új kőházaknál ritka helyen alkalmaznak küsüajtókat. Nincs is rájuk annyira szükség, mert magasan épülnek; a háziállatok nem férnek oly könnyen a konyhához. No, meg kémény is vezet a konyhából, a füst kieresztésére az ajtónál nem kell tekintettel lenni.

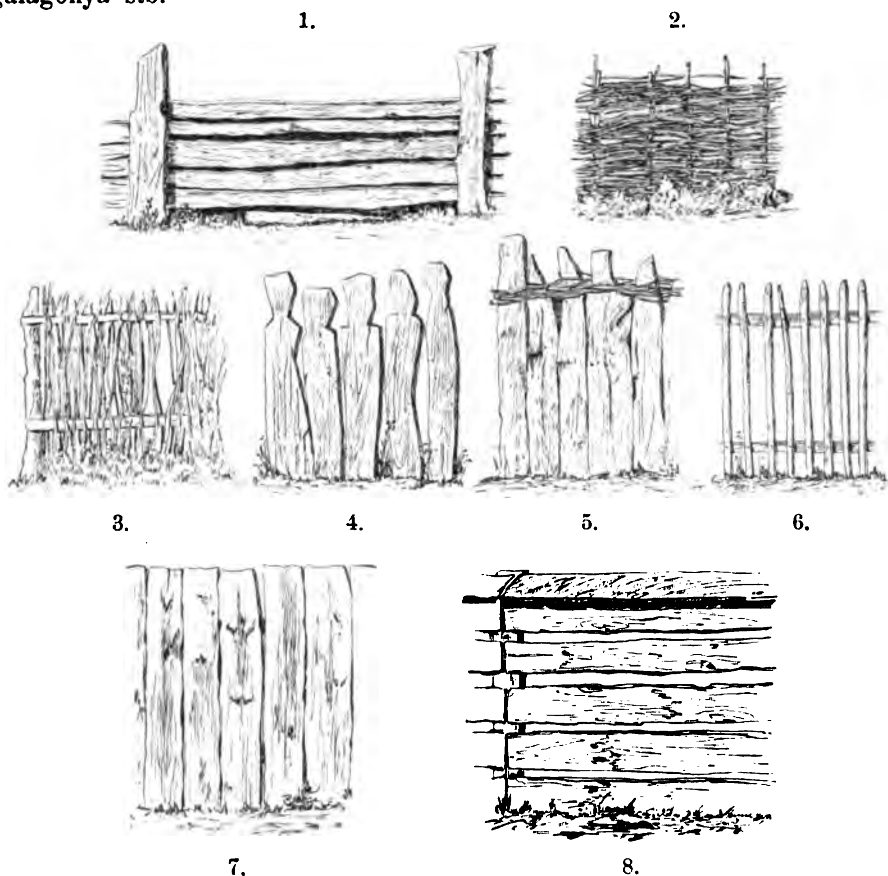
A konyhából a régi lakásoknál alacsony, szük kis ajtó vezetett a szobába. Itt-ott még találunk ilyen ajtót. Alig 120—130 cm. magas, tehát csak erős lehajlással lehetett a felnőtt embernek rajta átjutni. A könnyebb közlekedés czéljából épitették a falba. A konyhából, főleg a régi patriárkális világban, a midőn 25—30 tagból is állott egy család s 3—4 asszony is forgolódott a főzésnél, munkánál, igen gyakran kellett a szobába járni, különösen ebéd s vacsora alkalmával, tehát megvolt a gyakorlati haszna. Ma már nincs rá szükség s az újabban épített házaknál egészen el is marad ez a kis ajtó.

*

A háztelek kerítései közül itt a tüske-, cserje- s fűzfakeritéseket rajzban nem mutatjuk be, csak néhány szóval teszünk róluk említést.

A *tüskét* az előre felállitott karók közé hányják s vasvillával rendes kerítésmagasságig lenyomkodják s készen vannak vele.

Az *élőcserje* kerités rendesen magától s nem ültetés útján keletkezik. Az utakra eső telkeknek ez szokott rendesen a kerítése lenni, de csak az úttal határos szélén. Van ebben sokféle fanem: szil, mogyoró, kökény, galagonya stb.

3. ábra. Kerítések.

A *fűzfakerítést* a telkek hosszanti mesgyéinél alkalmazzák. Élő ágaikat összefonják s alul közéjük karókat, néha hasoványokat vernek s ezek fölső végét egymás s a fűzfák törzsei közt vesszővel összefűzik.

A telkek kerítésénél csak egyet találunk olyat, a mi az ország más részében, a Göcsejjel szomszédos vasmegyei Őrséget nem számítva, nem fordul elő. Ez az úgynevezett *rakás*, vagyis rakott kerítés. Ily kerítéseket főleg a Göcsejnek „szegek"-beli részén találunk, hol még elég bőviben vannak a fának. A rakás sasfákból és boronákból áll. A négyszögletű sasfák két oldalának közepén 8—10 cm. mély s ugyanolyan széles csatornát vésnek s azokat egymástól körülbelül 3 méternyi távolságban a földbe ássák.

A sasfák ezen szembeeső csatornáiban a vastagságukban téglaalakú boronafákat beillesztik, jobban mondva egymás fölé beleeresztik.

A boronafákat bármikor könnyen ki lehet emelni a sasfák közül. Ha szükséges, magasabbra rakják a kerítést; a mily magasak t. i. a sasfák. Néha az egész rakást kiszedik, ha azon a helyen átjárásra van szükség.

A rakások általában rendes kerítésmagasságúak. Nagyon magasra csak a kerített hajlékok utcza felől eső részén rakták, hol olyan magas, vagy még magasabb volt, mint a ház fala.

A *sövény vagy fonott* kerítés olyan, mint más vidéken. Ez a leggyakoribb. Tetőt (tüskéből, vagy gyalogfenyőből) seholsem szoktak rárakni.

Ritkább a 3. á. 3. sz. a. látható bökdösött kerítés. Mogyoró-, fenyő-, tölgy- vagy bükkfaágakból készitik. Az ágak a vizszintesen futó léczekhez feszülnek, két végükkel ellenkező oldalon. Az ilyen módon készitett kerítések vesszőinek néha a sudarát is meghagyják s így 2—3 méternyi magasságra nyúlnak. Ilyet rendesen az udvarhoz közel eső, vagy az udvarból kihasitott konyhakerteknél készitenek, hogy a majorság azokba be ne repülhessen.

Mindinkább kevesebb helyen alkalmazzák a *hasovánkerítést*, mivel a hozzávaló tölgy- vagy bükkfapallókat nehéz beszerezni. Sokba kerülnek. Pedig kedvelt kerités, mert erős s tartós. Most már csak az utcza felől jut ily kerités, a hol egyáltalán juthat. A hasovánkerités deszkáinak fejet is szoknak hagyni s azt szabálytalan alakra kifaragják. E fejek alsó határvonalát képező bevágások voltaképen arra szolgálnak, hogy azok a deszkák felső részét összefüző vesszők lecsúszását megakadályozzák. Különben, mint a 3. ábrán a 4. szám mutatja, hasovánkerités vesszőösszefűzés s a nélkül is használatos.

Újabban a *lécz- és deszkakerítések* kezdenek tért foglalni. A léczkerítések a másutt is láthatóktól nem különböznek. A deszkakeritéseknél semmi jellegzetest, a mi a bővebb leírást tenné indokolttá. Mindössze annyi említésre méltót találunk, hogy a vizszintesen futó deszkák egymástól sok helyen távol vannak a sasfákra szegezve, takarékosság kedvéért (l. 3. á. 8. sz.).

*

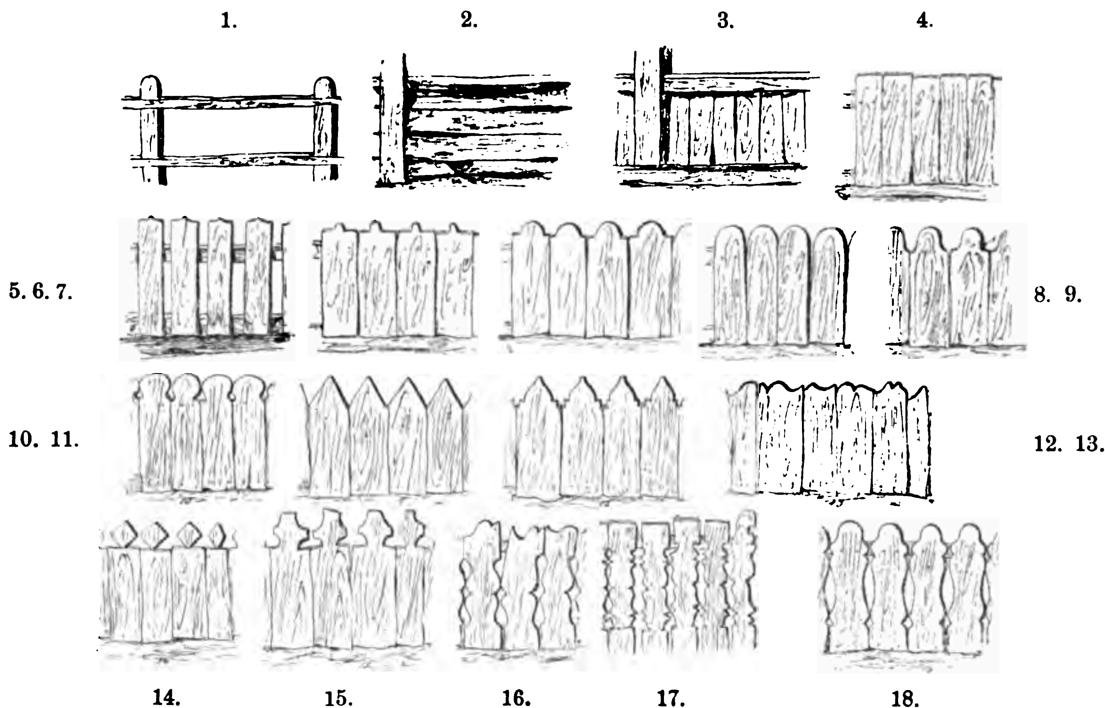
Az 4. ábrán bemutatott kerítések a ház tornáczát, vagyis folyosóját és a ház homlokzata előtt levő tért vagyis „ablakallát“ övezik.

A legegyszerűbb az 1. számú, melynél a sasfákon fölül s alul párhuzamosan, vizszintes irányban karfák futnak. A karfák a sasfáknak e czélra kivésett részébe kötődnek.

A 2-ik számú a *boronáskerítés*. Vastag, négyszögletű boronafákat raknak egymásra. Úgy készitik, mint a rakást. Keskenyebb oldalukkal fektetik egymásra. A sasfákat itt a ház ereszét tartó szárfák helyettesitik. Alsó részük csatornaszerűen ki van vésve s a boronafák megvékonyított végei ezekbe vannak bepöcsözve. A felső borona lapjával, vagyis széleseb oldalával kerül a többire s így az mintegy peremül szolgál. A legalsó boronafát *asupallunak* nevezik.

Ujabban, különösen a homlokzat felől rendesen függélyesen egymás mellé illesztett deszkák képezik a kerítést. A 3. számú kerítés átmeneti a régi boronakerítéstől az új deszkakerítéshez. Két boronafa közé deszkák vannak szögezve. A fölső boronafa a szárfa közepén, vagy bevésett oldalán húzódik át.

A 4. számú kerítés deszkái szorosan egymás mellé sorakoznak, minden czifrázat nélkül. Az 5. sz. a deszkák 8—10 czentiméternyi széles köz hagyásával szegezvék a gerendákra. Ezen deszkáknak felső vége már kivágásos. A többi 6—18. sz. a. levők is egytől-egyig faragásosak. Ezen czifrázatoknak

4. ábra. Deszkakerítések.

külön neve nincs. Alapvonásuk a deszka felső végénél félkör, három- és négyszög, továbbá fekvő s (∾) alakú. A deszkák oldalán levő kivágások hullámzó vonalak összetétele.

E kerítések deszkái túlnyomó részben keményfából és pedig bükk- és tölgyfából készülnek. Régebben puhafát, különösen fenyőt, egyáltalán nem használtak hozzá s gyalulatlanul alkalmazták.

E kerítések magassága csak 7 – 8 dm.

Az itt bemutatott kerítések nagyobb része a csertamelléki községekből és pedig főleg *Zebeczkéről* és *Pákáról* valók. Ezek is pusztulnak a mai alakjukban az olcsóbb és kevesebb munkát igénylő léczkerítések szorítják ki.

Gönczi Ferencz.

AZ „ELŐTE“ VAGY „TÉVŐ“.

Kemenczék, katlanok szájának betámasztására használja a nép az *előtét* vagy *tévőt*. Alakja teljesen a kemenczék, katlanok nyilásához alkalmazkodik s ehhez mérten félkör- vagy köralakú; vastagsága pedig jobbára anyagától függ. Készitik polyvás sárból, agyagból, sárral bekent vesszőfonadékból, deszkából, újabban vasból. Elnevezései, az *előte*, *tévő* országos elterjedésű, mégis vannak nyelvjárásterületek, hol az egyik vagy másik elnevezést érti csak meg a nép. Följegyzések szerint[1] az *előte* elnevezést Győrben, Pest-Pilis-Soltban, Csongrádban, Tolnában, Jászságban, Nagykúnságban, Hajdúságban, Biharban, Gömörben, az *elitőt* Szatmárban, az *elötöt* Hegyalján, a *tévőt* Nyitrában, Veszprémben, Kiskúnságban, Bácskában, Somogyban, a *tevőkét* Kiskúnságban, Békésben, a *tivőt* Fejérben, Komáromban használják különösebben. Valószinű, hogy mindkét elnevezés az *előltevő* régi alakból származott el.[2] Ugyancsak e följegyzések adnak számot arról is, hogy az *előtét* vagy *tévőt* sárból készitik Győrben, Kiskúnságban, Csongrádban, Nagykúnságban, Hajdúságban, Biharban, Szatmárban, Veszprémben, Fejérben, ezenkívül agyagból Pest-Pilis-Soltban, vesszőfonadékból Somogyban, fából a Szigetközben, vasból Csongrádban. Föltehető, hogy az *előtének, tévőnek* törzse vesszőfonadék ott, a hol erre alkalmas vesszőtermés kinálkozik, ellenben az Alföld nagy terjedelmű, fában szegény területein csak egyszerű, polyvás, szalmás sár, mint a hogy az Alföldön sárból készül ma is a nép kemenczéje, katlanja mindenütt.[3]

1. ábra.

A sárkatlanok, kemenczék összeállítását férfiak végezik; kitapasztásuk, kiégetésük, gondozásuk mindenütt inkább az asszonyé, hasonlóképen az előte készitése is. Az előte ugyanis nem emberéletre készül, mint az *öreg kemencze* (banyakemencze, boglyakemencze), könnyen törik, elhasználódik, miért is a jó gazdasszony állandó raktárt tart belőle. Ezért időnként

[1] Magyar Tájszótár 1838-ból, *Szinnyei József* Magyar Tájszótára, a „Magyar Nyelv“ és „Magyar Nyelvőr“ évfolyamai.

[2] L. „Magyar Nyelvőr“ XV: 32. és „Magyar Nyelv“ I: 364.

[3] L. *Timkó Gy.*: Boglyaalakú sütőkemenczék Szigetközből. („A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesitője“ VI; 186—188.)

sarat gyúr jófajta sárgaföldből, meg polyvából vagy szalmából s az így előállított keveréket vigyázva, előteformában föltapasztja a ház hátsó falára jó magasan, az eresz alá, hogy ne csúfítsa a ház ábrázatját, gyerek hozzá ne férjen, eső szét ne verje; vagy ha a hátsó eresz sem védi az előtét az idő viszontagságaitól, úgy bárhová, az esőnemverte oldalakra. Két, három előte is kerül így egymásmellé (l. 1. á.). Ott lassanként kiszáradnak, de a szalma, polyva miatt eléggé ruganyosak is maradnak. Azután a messzes falról könnyen lefeszíthetők.

Már ebben a formában is alkalmas volna az előte arra, hogy kemenczeborítóúl szolgálhasson. De a jó gazdasszony nem elégszik meg ennyivel. Lesúrolja gondosan az előte érdes oldalát, szegélyét s bemeszeli fehérre. Látni igen sok helyütt csinosan, virágokkal, alakokkal kipingált előtéket is. Vannak, a kik nagyban, piaczra dolgoznak s a különböző nagyságúakat 10, 20, 30, 40 fillérért árulják. Az előtét különben akkor teszik a kemencze, katlan szájára, hogyha már a tűznek nincs lángja, csak parazsa, egyébkor csak azért, hogy az aprójószág be ne mehessen a nyiláson (l. 2. á.). Hogy az előte biztosan zárjon, illetve állhasson, a kemencze, katlan száját menetelesre tapasztják. Az előte igen jól megtartja a meleget.

2. ábra.

A vesszőből font és sárral betapasztott előte készitése következő: Egy léczdarabot átlyukgatnak, a lyukakba különböző hosszúságú pálczákat tűzdelnek, úgy hogy elhelyezésükkel felülről félkört alkotnak. Ezen pálczákat már most fűzfavesszőkkel átfonják, azután a fonadékot mindkét oldalán mintegy ujjnyi vastagon sárral bekenik. A sárrétegeket lesimítják s kiszáradás után bemeszelik.[1] A fából és vasból készült előtékre fület vagy támasztót is készítenek.

Az előtét a nép babonás gondolatvilága is megszólaltatja: A kinek nincs aprójószága, Lucza estéjén elmegy a szomszédba, ott a szomszéd *előtéjibű* lop egy darabot, haza viszi, azután letapasztja a tűzhelyére — akkor sok aprójószága lesz; a szomszédban meg nem lesz aprójószág.[2]

Talán fölösleges is említenünk, hogy a házilag épített boglyakemenczék, katlanok készítésének hanyatlásával az *előték* vagy *tévők* kora is lejár.

Madarassy László.

[1] L. *J. K. Bünker*: Herde und Öfen in den Bauernhäusern des ethnographischen Dorfes der Millenniums-Ausstellung in Budapest. („Zeitschrift des Vereins für Volkskunde.“ Heft I. 1897.)

[2] *Kálmány L.*: Szeged népe. I: 111.

BOTANIKAI GYERMEKJÁTÉKOK.[1]

A kisemberek is figyelemmel kisérik a természet úgynevezett „ébredését“ s fokozatos fejlődésének termékeivel a maguk módja szerint foglalkoznak.

Alig indul meg a nedvkeringés, a füzfasipot csinálják, mert ekkor hámlik le a kéreg legkönnyebben fájáról. Leirásába itt nem bocsátkozom, megtettem azt már más helyen.

Azután nyilik a gyermekláncfü (Taraxacum officinale), a volt „pongyola pitypang“, a melyből, mint neve is megmondja, lánczot csinálnak, úgy hogy a virág üres csövü szárának végeit egymásba dugják, miáltal ennek a virágnak a „gyermeklánczfü“ becsületes hangzású magyar nevét biztositották.

A lombfakadással azután a különféle koszorúk, párták, vállszalagok készülnek, úgy hogy a leveleket galydarabkákkal egymáshoz tüzik (1. ábra). Ezekkel azonban

1. ábra.

nemcsak a gyermekek, hanem a felnőttek is ékesitik magukat, annak jeléül, hogy a zöldben voltak. Különösen Budán a leány magát is meg a legényét is ezzel diszíti fel, ez tehát már nem olyan egészen ártatlan gyermekjáték, hanem „átmeneti alak“.

Alkalmas még a különféle levél a füttyentésre, így például az ákáczfáé, ha azt a száj s az üres hengerré formált kéz közé helyezik. A hagyma leveléről mindent levakarnak vagy kaparnak s csak az alsó durva epidermisét hagyják meg s azt a nyelvvel a fogakhoz szorítják s úgy füttyentenek vele.

A füttyentés sipolássá válik már a Caragana arborescens (Budán: Pfeiferlbam) zöld, éretlen, de már teljesen kifejlődött hüvelyével, melynek hegyes végét leharapják, a szárát letépik s a domború hosszában a szálát lefejtik, a hüvelyt szétnyitják, a magvakat kitakarítják (2. ábra), a hüvelyt újból összecsukják s a nyilt végével kifelé a szájukba dugják s belefújnak. A fúvás erősségéhez képest 2—3 hangot is lehet *egy* sipból kicsalni.

A puffogtatáshoz is levél kell, melyet az ugyancsak üres hengerré formált balkézre fektetnek s a jobbkéz lapos tenyerével ráütnek, miáltal a levél nagyot szólva elreped.

[1] L. Ztschrf. f. Öst. Volksk. 1899. Pag. 132.

A levél után következik a virág. Budán a rózsa sziromlevelével öngyilkost játszanak. A jobbkéz három ujjával összefogják ugyanis a széleit, hogy hólyagot képezzen, a melyet hirtelen a homlokukhoz csapnak, miközben elkiáltják magukat: „Jaj, agyonlöttem magamat". Persze a csattanás s a homlokon fellépő piros folt illusztrálja e felkiáltást. Ilyen csattanást a Silene inflota virágjával s a szőlőbogyó kiszítt s újból felfújt héjával is szoktak elérni.

2. ábra

3. ábra.

A termések közül, különösen az Acer platanoides szárnyas termése, ennél zajtalanabb, de annál komikusabb hatást ér, a midőn néha egész sor gyermek egymásba fogódzkodva a budai bástyán sétál s a még zöld, de már kifejlett termés felét az orrára felpeczkeli (3. ábra) úgy hogy a magház a lapos oldalokkal párhuzamosan fel van vágva (4. ábra) s az orrcsontra nyereg módjára felhúzva, úgy hogy a szárny kakastaréjosan égnek mered. Ez a játék a kakasorr.

4. ábra.

Ilyenkor a zöld muhar (Setaria viridis) kalászával is játszanak, úgy hogy a két tenyérrel vályút formálnak s a kezeket szintes irányban ide-oda mozgatják, miáltal a kalász természetesen mégis csak *egy* irányban: a szár irányában indul előre, mert a sertéi a visszafelé csúszását, vagyis a kalász csúcsa irányában való mozgást megakadályozzák. Még inkább nevetnek azonban, ha valaki a ruhája ujjába dugja azt szárral felfelé s most ki akarja azt onnan rázni, mert minél többet rázza, annál inkább feljebb kúszik, míg végre a nyakán bújik ki; ezt régente „Hansl"-nak hívták, a mint a németben egyáltalában „hänseln" vagy „hansln"-nak mondják a bolondítást vagy megtréfálást, a mit ez a fűkalász meg is tesz, a mikor a helyett, hogy alúl hullana ki az ujjából, a nyakán mászik ki az illetőnek. Valóban életveszélyessé válik azonban ez a „Hansl", ha valamely tapasztalatlan gyermek a szájába veszi szárral befelé, mert a száj s a nyelv mozgatása mind

beljebb a torkára hajtja s magam is láttam már egy a fuldoklástól kékülő gyermeket, a kinek orvos vette ki a torkából, mert azt kiköhögni nem lehet.

A németségnél a „Hansl“ mellett mindig a „Gretl“ is ott van s e kettő nevén egy régi budai ugyancsak vexáló játékot ismerek, melynél mind a két kéz mutató- s középujja szerepel csak. A mutatóujjak mindegyikét fűszállal kötik körül, míg a középujjak meztelenek maradnak. A játék azzal kezdődik, hogy mindkét kéz ökölre van szorítva s csak a két mutatóujj van az asztalra vagy padra kicsapva. Erre azt mondja a játszó: „Hansl flieg fort!“ felkapja a jobb kezét a feje mögé, miközben behajtja a zöld karikás mutatóujját s a középső ujját egyenesíti ki s azt csapja ki az asztalra. Utána azt mondja: „Gretl du aa! (auch)“ s a bal kezével végzi ugyanezt az eljárást. Továbbá mondja: „Hansl kumm wieda“, felkapja a jobb kezét s visszacseréli a középső ujj helyébe az eredeti zöld karikás mutatóujját, végre azt mondja: „Gretl du aa“ s a bal kézzel végzi ugyanezt.

Hát ez bizony így leírva felette egyszerű dolognak látszik s azért a beavatatlan gyermek mégis megbámulja azt a gyorsaságot s ügyességet, a melylyel a játszó egy hirtelen mozdulattal hol lekapja, hol megint visszarakja azt az ujjára kötött zöld szalagokat, a „Hansl“-t meg a „Gretl“-t, mert nem veszi észre, vagyis nem figyel arra, hogy nem a karikák kerülnek le-fel, hanem egyszerűen az ujjak cseréltetnek fel egymással.

Hathalmi Gabnay Ferencz.

FOGADALMI SZOBROCSKÁK MÁRIAGYŰDÖN.

A baranyavármegyei máriagyűdi búcsújáróhelyen is szokásban vannak a fogadalmi szobrocskák. Baranya, Tolna, Somogy és Bácsmegye katholikus lakossága jár a gyűdi búcsújáró helyre. A búcsúsok itt is fel szoktak ajánlani Mária oltárán fogadalmi szobrocskákat, melyeket „offer“-nek szoktak nevezni. Leginkább a bácskai németek, legkevésbbé az ormánsági (Siklós és Vajszló környékén élő) magyarok gyakorolják ezt a szokást.

E szobrocskáknak kettős a rendeltetése. Vagy azért adják, hogy maguk a felajánlók (vagy a felajánlók családjának valamelyik tagja) valami nyavalyából vagy betegségből, pl. szemfájásból, köszvényből, mellbetegségből stb. felépüljenek a Boldogasszony közbenjárása útján, vagy azért ajánlják fel, hogy beteg állataikat a Nagyasszony kigyógyitsa. E szerint tehát engesztelő jellegűek itt is nagyobbrészt eme szobrocskák.

De adják sokszor hálából is az elhárított csapás, az eltávolított veszedelem, a megszünt betegség után.

A szobrocskák rendszerint a siklósi bábosmesterek készítményei, kik pünkösd és Nagyboldogasszony körül állandóan Gyűdön árusítják készítményeiket, s az „offer“-eket, rendszerint fehér viaszból készitik. Nagy ritkán mézeskalácsból készült szobrocskákat is láthatni. Nagyságuk, áruk megegyezik körülbelül az Értesítő ezidei 1. számában leirtakéval. Leggyakrabban szem-, szív-, láb-, kéz-, tehén-, ló-, pólyásbabafigurákat lehet látni. A felajánlók mezitelen térdükön csúszva, három-

szor körüljárják a főoltárt (melyen a Boldogasszony kegyképe van elhelyezve), vagy igen gyakran kivülről az egész templomot, miközben kezökben tartják az „offer"-t. A szobrocskákat azután vagy a templomban, Mária oltárán helyezik el, vagy egyszerüen átadják a sekrestyés fráternak. A barátok a nagy mennyiségben összegyülemlő szobrocskákból gyertyákat öntetnek a templom használatára.

A kinek mije fáj, a fájós, beteg testrésznek megfelelő figurát ajánl fel; a kinek gyermeke beteg, gyermekszobrocskát tesz az oltárra. Állatbetegségek alkalmával az illető állat figuráját veszik. Éppen így van a hálaáldozatoknál.

Igen érdekesek Gyüdön a szentélyben elhelyezett, üveg alatt őrzött régibb „offer"-ek; melyek nagy része ezüstből készült. Igen sok ilyen van, rámába vannak rakva, csoportosítva, a szentély falaira aggatva. Alakjuk teljesen az, mi a viaszszobrocskáké.

Dr. Révai Sándor.

RÉGI SZÜRET A HEGYALJÁN.

Még a hetvenes években is gyönyörü élet volt a Hegyalján. Akkor még virágzott a szőlő s a lankás oldalakon a nap heve a „furmint" gerezdjein aranycseppet érlelt, a mely mindene, vagyona, féltett kincse volt a hegyaljai „kapás ember"-nek, a ki nemcsak megélhetéséért foglalkozott szőlőjével, hanem mivel ennél szebb foglalkozást nem ismert, de nem is akart ismerni.

Nemcsak a mindennapi munkája forgott e körül. Ez volt neki a szórakozása is. Eredeti szokásai ehhez füződnek s mulatságain ez elmaradhatatlan.

Mindenütt azt látjuk, hogy a legbensőbb szeretettel vonja körül kedvencz foglalkozása tárgyát, mely nemcsak gondolkodótehetségét, elméjét, de egész kedélyvilágát is betölté. Azonban elképzelhetjük azt a leirhatatlan fájdalmát is, a melyet a vész esztendeiben érzett. A hegyaljai ember olyan volt a pusztulás ideje alatt, mint az a gyermek, a kit haldokló anyja keblén hagynak, hogy annak kiapadó emlőiből az utolsó, jéghideg tejcsöppet is kiszívja. Igen. Mert ha szent hazánk a mi édes jó anyánk: úgy e jó anyának ott fakadt teje.

Igaz, most már újra épülnek a szőlők, de a régi jókedv s azok a tetszetős népszokások, a melyek ethnographiai szempontból is igazán érdekesek s eredetiségüknél fogva valóban följegyzésre méltók, jelenben már csak maradékai, illetőleg halavány másai azoknak, miknek gyermekkorunkban tanui voltunk.

E szokásokat illetőleg, a hegyaljai városok közül Mád nagyközséget hozom föl elsőnek, a mely tulajdonkép még ma is mezővárosnak tekinti s czímezi magát, mint egyáltalán a hegyaljai községek legtöbbje.

Mádot azért említem elsőnek, mivel a multban ez volt a „Hegyalja" középpontja. Mint tudjuk, nagy uraink találkozóhelye. Itt tartották azokat a híres „mádi bál"-okat, a melyeket rendesen ilyen időtájban, késő őszszel — szüret után — rendeztek ott mágnásaink.

S elmondhatjuk, hogy a milyen gazdagon és fényesen zajlott le az úri mulat-

ság: éppen olyan színdús és eredeti szokásokkal tarkított volt az aranykedvű köznép farsangi „czéczó"-ja is.

A téli farsangnak három nevezetes bálja tűnik szemünkbe. A „fáklyástársulat", a „kapástársulat" s a pintérek tánczmulatsága, a mely utóbbit mádi szójárással „bodnárbál"-nak neveztek.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a „fáklyástársulat" katholikus hitfelekezeti egyesület volt. Czélja: az istentiszteletek fényét emelni, nagy viaszgyertyákkal és lámpákkal való kivonulással; valamint „mozsarazás"-okat rendezni nagyobb ünnepek alkalmával. A „kapástársulat" a szőlősgazdák egyesülete. Ez amolyan olvasókör féle volt. Szervezete azonban a mesteremberek „czéhrendszere" nyomán alakult meg, míg a „bodnárok" testülete, mint ősrégi „iparos czéhegylet" szerepelt a városban.

Az első tánczmulatságot a „fáklyástársulat" rendezte. Ezt mindjárt a farsang elején: Jézus nevenapján tartották meg. És pedig egyáltalában mindeniket úgy, hogy vasárnap volt a bekezdő, kedden a középső és csütörtökön az utolsó „esti-bál", mely „alkalmakon", a régi „jó szokás"-hoz híven, a bálterembe betett főasztalnál szabad boritalt élvezett a vendég.

Itt ültek különben a bálon megjelent városatyák, a lelkészek, tanítók s más előkelőbb úri vendégek, kiket a jó öreg kántor, a „professor úr" tartott jó szóval, jó ízű adomákkal és nótával.[1]

A második farsangi mulatságot a szőlőmívesek adták, rendesen a farsang közepén, míg a farsangi víg életet a „bodnárbál" koszorúzta meg. A két első majdnem hajszálig hasonlított egymáshoz, mivel azokat a köznép rendezte; azért ezekről együttesen lehet megemlékeznünk. A harmadikról azonban eltérőleg szólunk, miután annak rendezése körül az iparososztály több eltérő újításokat tett.

Tehát a két elsőről beszéljünk:

A bálra valo előzetes meghívásokat a „tánczmesterek" eszközölték személyesen és pedig ünnepélyes fekete magyar ruhában. Huszáros fekete atillájuk fölött vitézkötés tartotta össze a félvállra vetett dolmányt. Fejükön kalpag volt virággal, (ez a „fáklyástársulat" „tánczmestereinél" volt alkalmazásban), vagy huszárcsákó, a mely gazdagon volt ékszerekkel, aranyláncczokkal és gyöngyökkel díszítve. (Ilyet használtak a „kapástársulat"-i tánczmesterek.)

A tánczmesteri tisztet rendesen két fiatal házasember viselte, a kik a városban a legjobb tánczosok voltak.

Az első, vagyis a „vasárnap esti" összejövetelt, nagy farsangi menet előzte meg. Ugyanis vasárnap délután, úgy estefelé, mint a Hegyalján mondani szokás: „kéttemplom után", a mikor a katholikusoknál is, meg a reformátusok templomában is véget ért a délesti könyörgés: az egyesületi házak környékén már csak úgy zsibongott a kiváncsiak serege. A czigány meg ugyancsak húzta az udvaron a „Rákóczi nótá"-ját, ha még olyan hideg volt is. Az egyesületi tagok pedig szorgoskodtak, készülgetvén a menetre. A mikor aztán mindennel rendbe voltak, s fölállottak az udvaron sorrendben, kinyitották a nagy kaput s azon szép lassú tempóban indultak kifelé.

[1] Rendkívül népszerű ember volt abban az időben, mikor e sorok írója még gyermekéveit élte, az öreg Endre Antal kath. kántortanító.

Igen szép volt e csoport a mikor már az utczán kibontakozott.

A menet előtt, előreszaladva ment mindig a „szőlőpásztor“ meg a „pásztorinas“. Az egyik ostorával csördített egyet-egyet míg a másik, le-leemelte vállától a díszes „nagy-kelepet“ [1] s azzal csattogatott ütemszerűleg, a dobpergéshez hasonló indulót.

Ezek ruházata felpántlikázott magyaros ing és gatyából állott. Ezek után egy fehérlovas „maskara“ következett. A ló hosszú kötélen, egy vízszintesen lefektetett nagy kereket húzott maga után, a melyre két maskarababa (fiú s leány) volt erősítve s a melyek folyton körbe forogtak a továbbhaladásnál. Most jött aztán a legszebb csoportrész: két pejlovon egy-egy török pasának öltözött csinos férfi ült, közrefogva egy fekete lovon ülő magyar menyecskét. Közvetlen közelben, mintegy körülfogva ezeket, jöttek a „tánczmesterek“ s a „sáfárok“.

A „sáfárok“ tulajdonkép rendezők voltak. Tisztjük megegyezett a lakodalmak vőfélyeiével, csakhogy itt fölöttük állottak a „tánczmesterek“. Azonban nekik kellett ellátniok a vendégeket, a meneten is folyton kínálgatni a bámuló sokaságot, kit kulacsból, kit kancsóból, kit pohárból. Mádi különlegességnek mondhatjuk a „sáfárok“-at, a kiknek remekül díszített kötényük volt. Igaz, hogy a „bajai czéhszokások“ között szintén találunk ilyen díszkötényes legényeket, de ezek jelvényei mást jelentenek.[2] Így például a molnárlegényeknél a felszabadulást jelképezik, s ott a „háromszögű kötény“-t a lakozásra hivogatók kapják. Mádon azonban csak tisztán rendezői jelvényként szerepelnek a „sáfárkötények“; [3] ezek alakja hosszú, bokáig érő finom vászonruha volt, a melyen a szalag és virág egymást tolta ki a helyéből. És ezek a sáfárok egy ilyen czéczós menetnél s estélyeknél sokan voltak. Közülök kettő, esetleg négy is a körmeneten, hatalmasan megrakott szőlőtőkét czipelt, „az idei termés“ színe-javából.

Végre jöttek aztán összekeveredve a többiek. Az öregebb egyleti tagok s a nagyközönség elevenebb része, a mely a menettel tartott az utolsó lépésig.

Bezárta pedig a menetet a „banda“. S ez volt a díszes csoportrész vége, mert jött még valami ezek után is. A toldalék, mely rész tulajdonképen a gyermekek mulatságára vonult rendesen a menet után. Két csacsi húzott maga után egy rozzant szekeret, a melyre a szőlőből hazakerült madárijesztők és szalmafonásból készült „maskarák“ voltak felültetve. Ezekkel tréfás jeleneteket csináltak.

Ez a „roszkocsi“ úgy volt összeállítva, hogy az indulás után a kocsi hátulja rendesen elmaradt. Mire minden alkalommal nagy nevetés és hahotázás támadt. Az elmaradtakat persze lázas sietséggel iparkodtak utána segíteni a többinek minden ilyen alkalommal a műkedvelő suhanczcsoportok, kik folytonos pajzánkodással ízetlenkedtek a „csacsifogat“ körül.

Igen természetes, a meneteken nóta is volt mindig. Ha a czigány belefáradt, a zenekarokat gyönyörű kardalok váltották fel. Szép hangú emberek laktak a Hegy-

[1] Kelep vagy jobban mondva kereplő. Madárhajtó. A további sorokban bővebben megmagyarázzuk.

[2] „Ethnographia“ XII. évfolyam 1901. 7-ik füzet. Melléklet „Bajai czéhszokások“.

[3] Bizonyos szepességi befolyás alatt állván: „sáfárschurz“-nak is nevezték, mint egyáltalában a férfiak kötényét. Csak a nők ünnepi ruhájához tartozó finom kötényt nevezték *„kötőnek“* a mádiak.

alján mindig. Ott még a gyereknek is élvezetes előadása van. Szájról-szájra jár ott a nóta. Apáról fiúra marad. S ez a mádi népnek van leginkább a vérében. Ezt azonban csak mellékesen említem föl.

Egész sötétig tartott a körmenetezés, mivel több helyen állomást is tartottak, hogy a város nevezetesebb alakjait is megtiszteljék. Ezek között volt mindig a plébános, a ref. lelkész, a városbiró s a jegyző.

Este aztán fáklyás menetben vonultak a „Kék Szölő“ czimű régi híres nagyvendéglő tágas „szálá“-jába, a hol a csapongó jókedv s igazi magyar barátság tartott annyiszor és annyiszor lakozást.[1]

Főtánczuk a „csárdás“, a „palotás“ és a „körmagyar“ volt, a melyek többször az úgynevezett „osztó“-val kezdődtek. Vagyis, nehogy valaki „petrezselymet“ áruljon, a „tánczmesterek“ egy sajátságos melódia mellett, a párokat egytől-egyig tánczra szedték össze. De meg azért is volt ez az „osztó“ szokásban, hogy úr és paraszt együtt mulathasson, mert szó a mi szó, az előkelő társaságok sohasem hiányoztak a szőlőművesek mulatságairól.[2]

A „bodnárbálok“ is elevenek voltak. Persze azokon már minden simább volt. A meghívásokat írott czédulákkal csinálták s körmeneteket nem tartottak. Egy eredeti különlegességgel azonban mégis föltűntek.

Ki látott már „bodnártánczot“? Azt hiszem csak az, a ki valamikor a mádi „bodnárbál“-on vett részt.

A „bodnártáncz“-ot bodnárlegények, csupán férfiak járták. Nemzeti színű szalagokba csavart abroncsot hozva kezükbe, jöttek a táncterem közepére s azzal minden alakot csinálva, szintén egy sajátságos dallam kiséreténél lejtettek egy különös tánczkeveréket. Utoljára körbe álltak, magasra tartván, összefogózva az abroncsot. E körben aztán, közülök a legjobb tánczos, egy kisebb abroncscsal kezében jelent meg. Ennek az abroncsnak a belső oldalára egy ováldad kicsi deszkalap volt erősítve, a melyre egy vagy két telt pohár bort tettek, a melyeknek sértetlenül kellett maradniok, a míg ez elsőtánczos a legnagyobb gyorsasággal, az abroncsot jobbkezének mutató és középső ujjain ide-oda, de mindig körbe forgatta. A mi természetes, mindig tánczolás közben történt. Ilyen abroncsforgatás közben le kellett ülnie, sőt feküdnie a szólistának.

Különben ez a dolog a mádi gyerek előtt nem volt nagy „virtusság“, mert kiskorától fogva gyakorolta. Ez olyan általános foglalkozás volt, a mit a gyermekek is utánoztak. Ez olyan volt, mint a „nyilas puska“, vagy mint a „kunyhó“ s a „kelep“-csinálás.

A „kunyhó“ és a „kelep“, a „szőlőpásztor“ felszerelését kiegészítő föltétlen kellék, a mely igen fontos szerepet játszik a „pásztor“ hivataloskodása alatt. Ez kiséri őt első lépésétől az utolsóig, a míg az „őrzésben“ naponként „kerül“-get, vagy: *„rigózni mégyen“*.

A mikor a „pásztortétel“ elvégződött, s a választott férfiú „őrzésébe“ lépne:

[1] Ez a hires mádi nagyvendéglő néhány év előtt leégett. Falai még ma is tető nélkül meredeznek az ég felé. Tulajdonosa a mádi közbirtokosság.

[2] Az „osztó“-táncz ütemes séta volt, mint a franczia négyes egy figurája. Olyan forma, mint a kassai polgárbálokon divott „sub regula“-táncz. Lásd: Magyarország vármegyéi és városai I. kötetét, Abauj-m. leirását; „sub regula“-táncz: 204-ik lap.

szigorú parancsba kapja, hogy nyolcz nap leforgása alatt, az őrzésében levő „törvény"-en, a „kunyhó"-t elkészítse. S hogy az előtt, a „szabadulás"-ig, mindennap: reggel, délbe és este a „csattogtató" keleppel a szokásos verseket eljátsza, jobban mondva elkelepelje. Ezek után pedig a szükséges „kerülés"-t megtenni el ne mulaszsza. — Ezek tehát fő-fő feltételek s a pásztor ezeknek hűségesen alá is vetette magát.

Először is kelepet csinált. A kelep nagyban olyan formán nézett ki, mint az a gyermekjáték kereplő, a mint a rongyszedők árultak. Azonban kétféle volt ez is: „csattogtató" és „röhögő". A csattogtatóval a „tötvény"-en taktusra lehetett kelepelni, míg a másikkal, a „röhögő"-vel t. i. a „kerülés"-nél, csak „rigózni" lehetett. Ez nem volt modulálható. Ez mindig egyformán „röhögött".

A kelepet mindjárt az első napon megcsinálta a pásztor. A következő napokon aztán a „kunyhó"-ján dolgozott.

A „kunyhó"-t, mint már említettem is, a „tötvény"-re kellett fölépiteni. A „tötvény" az „őrzés" közepén egy kiemelkedő helyen, magasan összerakott kövekből, bástyaszerü töltésből állott, a melynek a teteje, mint egy kényelmes terrasz, elegyengetett földdel volt megtöltve.

A „kunyhó" úgy nézett ki, mint egy óriás nagy „bébékalap", vagy mint egy legyező, a melynek a közepét félkörben kivágták. S ez az eleje volt a kunyhónak. A homlokzata. Mádi szójárással: a „karimája".

Úgy a „kunyhó karimája", mint a karima alatt levő száraz bejáró oldalfalai, valamint a mennyezete is, „patics"-ból, mogyoró- és fűzfavesszőkből volt fonva, betapasztva erősen agyagos sárral. Ez besimitva s kimeszelve szépen fehérre. Remekül nézett ki a szőlők zöld smaragdján ez az egyszerű, de izléses fehér kalap, a körülötte mozgó pásztorinassal, a ki estefelé rendesen egy kis tüzet gyújtott az oldalánál.

A „kunyhó" hátsórésze, mint a kocsikra alkalmazott ponyvasátor, rendes folytatása volt az ováldad alakú száraz bejárónak s az gazzal, száraz fűvel volt berakva. Bútorzata egy agyagból összevert fekvőhely volt, a melyet moha boritott be. Ezen volt elhelyezve a pásztor „csurapé"-ja, parittyája s dohányzó készsége. A tetőbe beszurkálva álltak a nyársak a szalonasütéshez, a „csurditás"-hoz mindenkori készenlétben. Ide volt felakasztva a pásztor tarisznyája is. A „csattogó" s a „röhögő" künnállottak a karima tornáczában.

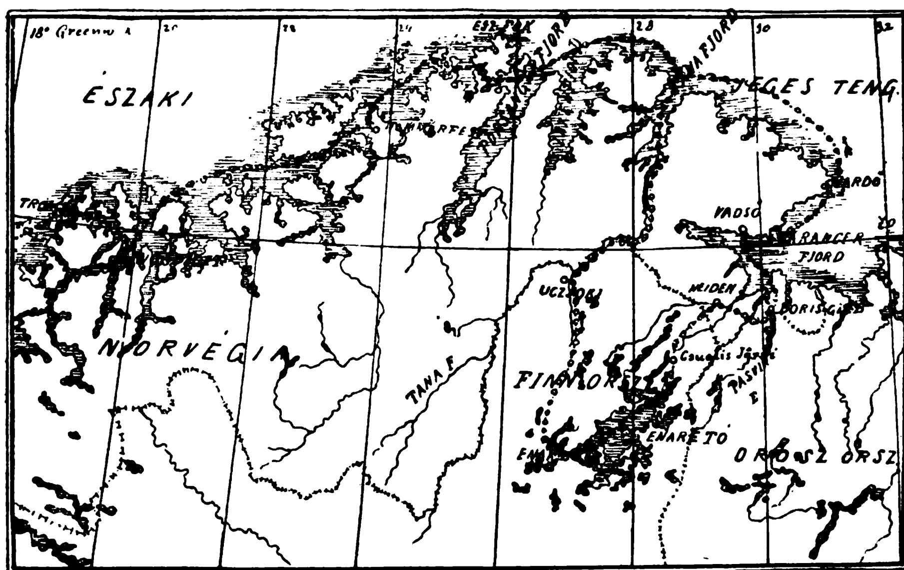
Késő őszszel aztán, a mikor az utolsó „fürt"-öt is leszedték a tőkéről, gyönyörködve láttuk esténkint, mint gyulad ki, itt is ott is a hegyeken, a gonddal fölépített pásztorkunyhó. S az erős lángnyelvek vitágitásánál ott láthatta a szemlélő rendesen a kunyhó épitőjét is: a pásztort, puskával kezében. Ez volt a „szabadulás" jele, a mely minden pásztornál ünnepélyesen, lövöldözés és díszkelepelés között történt.

Örömünnep volt ez, mert a felelősség terhe leesett ezzel a pásztor vállairól. No meg, másnap reggel beszedhette már a „pásztorbér"-t is.

Balogh Ferencz.

LAPPFÖLDI UTAM.

A mult évben Lappföldön tett tanulmányútamat ez év nyarán folytatva, ezúttal Észak-Norvégia nyugati fjordjait jártam be. (Útvonalamat l. 1. á.) Első pihenőmet az északi szélesség 69. és 70-ik foka között fekvő Lyngseidetben tartottam, a hol nyaranta két hónapig a különben határos Svédországban tanyázó nomád lappok legeltetik rénszarvasaikat. Bár ez évi utazásom czélja ama lappok nyelvének és életmódjának tanulmányozása volt, kik az Enare-tó és az Oroszországot Finnországtól elválasztó Pasvik-folyó vidékein laknak, de azért nem veszett kárba e csekély

1. ábra. ooooo = útvonalam.

kitérés, mert néhány apró mesén kivül, a melyeket Lyngseidetben gyüjtöttem, elég jól megismerhettem a svéd nomád lappok életmódjait is. Aztán a kitérés nem is mondható valami nagynak, mert Lyngseidet Tromsőtől csak 8 órányira van; az út pedig, a mely odavezet, Norvégiának legszebb vidéke. A keskeny kis fjordok, a melyeket két oldalról örökös hóval borított hegyek határolnak, olyan lelkigyönyört nyujtanak az erre utazónak, a milyet nem nyujthat Európának egy országa sem.

Alig hogy megállott hajónk Lyngseidetben, tüstént a lappok felől kérdezősködtem. De Lyngseidettől még körülbelül 10 perczig kell menni, míg az apró nyirfákkal benőtt dombokon megpillanthatjuk a lappok keresett telepét. Az örökké füstölgő sátorok, melyek előtt rendszerint egy-két kuvasz is ugat, rögtön sejteti, hogy nomád néptől lakott területre értünk (l. 2. és 3. á.). A vászonnal bevont lapp sátorok, a melyeknek magassága 3,

átmérője pedig alig 4—5 méter, roppant primitivek és hogyha nem bizonyos tervek szerint készitnék, nem sokban különböznének vándor-czigányaink vászonsátraitól. És egy ilyen primitiv kis sátor, a melynek kéménye egyszersmind ablak is, és a melyen a kívülről betóduló hideg és a belülről elszálló meleg örökös harczokat folytatnak egymással, még annyi kényelmet sem nyujthat a szegény lapp embernek, hogy legalább felállhasson benne. A „goatte“-nak nevezett lapp sátor közepén néhány darab kővel bekerített hely van, melyen éjjel-nappal vígan lobog a tűz; a sátor aljának többi részét pedig

2. ábra.

fenyő- v. nyírfagally borítja mindenütt és ezen ül az egész lapp család. Mikor kinyitottam a vászonból készült keskeny ajtót, alig láttam a sátorban lakókat a füsttől s a mint egyet-kettőt léptem a sátorban, rögtön megbotlottam a fenyőgallyon. Kevés híjja volt, hogy a tűzbe nem estem. Asztalt vagy székeket hiába keresnénk, a sátrakban mindez ismeretlen dolog. A lapp biztosabban ül a nyírfa- vagy fenyőgallyon, legfölebb lábait teszi maga alá. Az ilyen sátorban való élet különösen akkor kellemetlen, a mikor beköszönt a hosszas esőzés. Ilyenkor beszorul az egész család és még annyi hely sincs a sátorban, hogy az idegent leültethessék. Mert a sátor alján körösközül annyiféle apró-cseprő tárgyat látunk, hogy alig van ott egy tenyérnyi

üres hely. Ezenkívül két-három kuvasz is benn fekszik ilyenkor, mert bizony ezeknek sincs más menedékük.

Mennyivel jobb dolga van a Tana-folyó mentén faházakban (l. 4. á.) vagy tőzegkunyhókban élő halász lappoknak, a kiket ez évi utam folytatásában szintén meglátogattam! Pedig e lakások szintén primitivek. Ha például egy-egy tőzegkunyhót messziről meglátunk, alig gondolnók, hogy azok emberi lakások. Ez alaktalan, gyeppel benőtt földkunyhóknak az ajtaja

3. ábra.

ugyanis legnagyobbrészt annyira alacsony, hogy csak lehajolva juthat be az ember.

Mikor egy ilyen földkunyhóba bementem és „buore baeive"-t (jó napot) kivántam a kunyhó lakóinak, azt gondoltam, hogy bámulva állanak fel helyükről. De nagyon csalódtam. Nagyobb közönyt nem tapasztaltam még soha az életben. Fél óránál tovább időztem közöttük, a nélkül, hogy a helyükről megmozdultak volna, vagy akár hozzám, akár egymáshoz csak egy árva szót is szólottak volna.

A halász lappoknak, a kik legnagyobbrészt már letelepedtek és folyók vagy tavak mentén laknak szerte-széjjel, legjellemzőbb sajátsága éppen a hallgatás, míg a nomád lappok, a kik csaknem az egész éven át ide-oda

járnak rénszarvasaikkal, sok oly dolgot láthatnak útközben, a mi aztán mindig emlékükben marad. De a halászattal foglalkozó lapp is beszédessé válik, mihelyt elhagyja háza tájékát. Így, midőn a Tanán felfelé utaztam, két halász lapp vitt sajkáján egész Uczjokiig. A 102 kilométernyi vízi-úton, melyet két nap alatt tettünk a Tanán, eléggé meggyőződhettem élénk kedélyükről. A Tana-folyó vidéke nagyon is egyhangú (l. 5. á.) és mégis minden kis dolog megragadta élénk figyelmüket és ilyenkor csak úgy folyt belőlük a szó. Azonkívül a nyírfaerdőkkel borított hegyek közt, a hol a széles, de sekély Tana folyik, néha fél napig is utaztunk felfelé, a nélkül, hogy élő lényt láthattunk volna. Az alacsony, fából épült kis faházak pedig (l. 6. á.), a

4. ábra.

melyek a Tana partján feküsznek szerteszét, különben sem igen festői látványok. Azonkívül az egymástól roppant távolságban levő lapp falvak közt egyet sem találtunk, a mely hét vagy nyolcz kunyhónál többől állott volna. És ha bevetődik az utas egy ilyen lapp faluba, bámulattal s félelemmel tekintenek reá. Pedig az idevaló lapp, kivált ha tisztában van már szándékunkkal, általában véve vendégszerető nép. A hal és az aludttej, a mely kivált nyáron legfőbb táplálékuk, mindig elég bőven van készletben náluk és ha bevetődik hozzájuk egy utas, ritkán távozik el, hogy meg ne kínálnák. A halon és aludttejen kívül a kávét is roppant mértékben fogyasztják. Sőt tán kevés hely van, hol aránylag annyi kávét fogyasztanának el, mint éppen itt a messze Északon. Hogyha munkaközben megszomjuhozik a szegény lapp, jót iszik a polczon levő nagy kávés kannából s úgy folytatja megint tovább a munkáját. Mivel a norvég lappoknak főfoglalkozása éppen a halászat, legtöbb idejüket, különösen nyáron, a folyók vagy tavak partján

töltik. A Tana-folyó torkolatától egész Uczjokiig sokszor volt alkalmam, hogy megfigyelhessem halászatuk közben. Néha órákig is elültek egy helyen, míg egy-két hal a horgukra akadt.

De ha otthon van is, örökösen dolgozik a férfi. Faházának belseje a legtöbbször valóságos kis asztalosműhely, melyben örökösen azon töri fejét, hogy lehetne házieszközeit minél jobban tökéletesitni. De a lapp nő sem ül ám soha tétlenül, mert nemcsak hogy ruhát és bocskort varr az egész családnak, hanem még más, inkább férfiaknak való munkákat is végez. Így, midőn elhatároztam, hogy Enaréból bejárom az Enare-tó minden zegét-

5. ábra.

zugát, rendesen egy-egy lapp asszony vitt tovább sajkáján. Pedig néha 20–30 kilométert is megtettünk egyszerre.

De nemcsak hogy szorgalmas a lapp nép, hanem ezenkivül roppant vallásos is. Papjaik — a kik néha 70—80 kilométernyire is elmennek, hogy a 7 vagy 8 faházból álló kis faluban hirdessék havonként egyszer az Isten igéjét — valóban tiszteletet érdemlő, nehéz hivatásuknak élő egyének. Habár a lapp nyelvben eléggé jártasok, a prédikácziót a norvég lappoknál mégis norvég nyelven tartják, melyet egy értelmesebb lapp férfi lapp nyelven tolmácsol a hiveknek. Istentiszteletükön több izben vettem részt s bámulnom kellett egy-egy ilyen lapp nyelvbeli készségét, melylyel a pap igen hosszú norvég mondatait, minden gondolkodás vagy fennakadás nélkül, lapp nyelven közölte a hivekkel.

A Finnországban élő, úgynevezett enare-lappoknál, a három nagy

ünnepet kivéve — mikor a pap lapp nyelven prédikál — az istentiszteletet ma már finn nyelven tartják, a mit ott, minthogy majd mindenki finn nyelven is beszél s a lappok nem is ragaszkodnak már annyira az anyanyelvükhöz, könnyen kivihettek. Az enare-lappok, a kik különben már alig 8 vagy 9 százan vannak, lassan-lassan el is felejtik nyelvüket. Már most is találtam több oly lapp gyermeket, a ki jobban beszélte a finn nyelvet, mint saját anyanyelvét. Enare faluban már állandó iskolájuk is van, a hol a tanitást kizárólag finn nyelven végezik. Igaz, hogy ez iskolában a tanítás csak akkor kezdődik, mikor már a tavat elég erős jégkéreg boritja. Ilyenkor aztán az Enare-tó jegén, kivált ha a jeget még hó is takarja,

6. ábra.

a legmesszebb vidékről is, egész sereg szánkót repitenek a rénszarvasok Enare faluba.

A norvég lappoknál azonban ezzel szemben még igen sok helyt vándor tanitók vannak, a kik egy-egy helyen rendszerint csak három hónapot töltenek, hogy a fából épült s gyeppel fedett Muzsák templomában 15—20 lapp gyermeket a hittan és norvég nyelven kivül még a lapp nyelvben is oktassanak. E rövid tanulás daczára is a legtöbb lapp eléggé értelmes. Alig van lapp kunyhó, a hol a bibliát a polczon ne látnók. Sőt, a mi meglepő, két kis hírlapjuk is van. A „Nuorttanaste“-t (Észak csillaga) vagy pedig a „Sagai Muittalaegje“-t (Hírmondó) a legkisebb faházban az asztalon találjuk. Igaz ugyan, hogy e lapok havonként csak kétszer jelennek meg és hogy tartalmuk eléggé gyenge, de azért a mindennapi életbe vágó dolgokon kivül néha-néha jóizü adomák, sőt politikai hirek is találhatók bennük.

Azonban bármily értelmeseknek mondhatjuk is a szegény lappokat, mindazáltal a régi időkről vagy származásukról alig van sejtelmük. Töredékes, apró kis meséik, a melyeknek hőse legtöbbször valamely óriás, igen kevés világot vethetnek régi életükre. A keresztény vallást is csak néhány száz éve, hogy lassacskán felvették. Azelőtt hegyeken és sajátságos alakú sziklákon rénszarvasokat áldoztak pogány istenüknek. Ilyen áldozó helyeket, — melyekről a lappok különféle meséket beszélnek, — Kjosenben, Uczjokiiban és az Enare tó egyik kis szigetén még ma is láthatunk.

7. ábra.

Ez utóbbi áldozóhelytől körülbelül fél kilométernyire az Enare-tó másik kis szigetén, az enare-lappok temetőhelye van (l. 7. á.). Ide temetik halottaikat az enare-lappok, még a tó legészakibb részén fekvő „Csuolis-järvi"-ből is, a mely pedig körülbelül 110 kilométer.

Augusztus hó 8-án reggel — bevégezvén az e vidéken folytatott tanulmányaimat — egy vitorlás sajkán Csuolis-järvinek vettem az utamat. Mivel a legtöbbször kedvező szelünk volt, 30 óra alatt megtettük az utat, a nélkül. hogy ez utunkon egy élő lényt találhattunk volna. A sajka ugyanis mindenütt a szigetek közt halad, a lappok pedig a tó partjain laknak szerte-széjjel, és ha Enareban nem szerez az utas valami élelmet, akár éhen halhat e lakatlan helyen. Aztán néha, hogy ha ellenkező szél fúj, három napig is a tavon hánykódik az utas. Kimondhatatlan volt azért az örömöm, midőn két nap mulva már a Varanger-fjord déli partján épült Neidenbe érkeztem,

a hol már a mult évben is töltöttem egy napot. Csinos lapp templomát, a melyet a norvég kormány építtetett, ezúttal is többször megbámultam.

Alig pihentem ki a két napi út fáradalmait, a Pászvik-folyónak vettem az utamat. Sziklás s leginkább csak rénmohával borított hegyeken keresztül juthat el az utas a Pászvik-folyóhoz. E folyó jobb partján már mindenütt orosz lappokat találunk, mert a Pászvik-folyó határvonal Norvégia s Oroszország között. Az alaktalan földkunyhók s apró kis faházak (l. 8. á.; a 9. ábra ide való templomot ábrázol), melyekben e lappok szerte-széjjel élnek, bizony nagyon kevés kényelmet nyujtanak. Mikor bementem egy

8. ábra.

ilyen, inkább tyúkketreczhez, mint emberi lakáshoz hasonló kis házba, az egész családot étkezésnél találtam. Egyetlen szék nem volt az egész házban, hanem a fal mellett levő falóczákon ült az egész család. Ágynak szintén se hire, sem hamva, helyette a széles lóczákat használják fekvőhelyül. Alig hogy beléptem a faházacskába, tüstént megkináltak egy csésze kávéval, mert az orosz lappok már nem kávét, hanem teát isznak és épp oly nagy mennyiségben fogyasztják a teát, mint a svéd vagy norvég lappok a kávét.

Vendégszeretet dolgában az orosz lappok sem maradnak el a többi lappoktól. És ezt nemcsak az idegen tapasztalja náluk, hanem, a mint láttam, közöttük is az „enyém“ egyszersmind a „tied“ elve van szokásban. Így, ha bejött hozzánk a szomszédból egy lapp és valami ennivalófélét látott, szó nélkül felvette és elfogyasztotta.

Bármily vendégszeretetben részesültem is a lappok között, alig vártam, hogy a hajónk Vadsőbe induljon. E parányi norvég városkában, melynek több mint fele letelepült finn lakosból áll, már alig 5—6 norvég lappot láthatunk. Ezek is kiváncsiságból vetődnek be egy-két napra e kis városkába. Az egészen fából épített kis város, melynek sok házát még gyep vagy moha fedi, itt a messze Északon elég kellemes benyomást tesz az idegenre. Én azonban már az elmult évben is éltem e városkában néhány napig, azért egyenesen a Vardőbe vivő hajóra szálltam fel. Négy óra mulva már Vardőben kötött ki pár órára hajónk, ez örökké hideg, a

9. ábra.

halszagtól teljesen áthatott, barátságtalan kis városkában, melyben ma már ritkán fordul meg a lapp. Nem is volna érdemes itt egy órát sem töltenünk, ha nem vonzaná az utast a kikötőnek az a szép része, a honnan Nansen „Fram"-ja az északi sark felé vette útját. Kissé elmerengtem én is e szép helyen, majd visszatértem a hajónkra és Hammerfesten át hazafelé vettem az utamat, eltökélve, hogy a magyarral rokon lapp népnek néprajzi felkutatását mielőbb folytassam.

Báthori Ferencz.

ÁLLÍTÓLAGOS MONGOLOK A BRETAGNE-BAN.[1]

Bretagne kellős közepében, egy kis tengerparti városban, Pont l'Abbé-ban, nem messze Quimper-től, oly népies ipar virágzik, a pont-l'abbé-i varrottas, mely a más breton kézimunkáktól teljesen elüt. Ez utóbbiak finom szövetre varrott konvenczionális mintákat mutatnak, nem úgy a pont-l'abbé-i „*bigouden*"-ek varrottasai. Ezek u. i. külön fajtát tesznek, külön szokásokkal, viselettel és háziipari hagyomá-

1. ábra.

nyokkal, a kikről legközelebbi szomszédaik, a quimper-iek is úgy emlékeznek meg, mint „*khinaiak*"-ról s a kikről *Madame de la Bourdonnais*, a ki egész Ázsiát bejárta s annak ember-tipusait behatóan tanulmányozta, „ki is mutatja, hogy *mongol eredetüek, a kik eddig még föl nem derített módon szakadtak ide* Francziaország e zugába, hol faji jellegüket, ethnográfiai tulajdonságaikat hosszú időn át érintetlenül fentartották s híven megőrizték nemzedékről-nemzedékre örökölt régi mintáikat is",

[1] E nem szakember tollából eredt figyelmeztetést azért tartjuk közlendőnek, mert az itt leírt néptöredéket némelyek egyenesen a Bretagne-ban rekedt magyarok utódjainak vélik, a mit a képek semmikép sem bizonyítanak.

Szerk.

melyeket ősi családi ereklyékről másoltak le s melyektől a legkisebbé is eltérni, egyenesen szentségtörésnek tartanák. Az egyetlen engedmény, melyet a változott idők divatjának tettek, az, hogy az utolsó félszázad alatt a piros vagy sárga gyapotot ők is sárga selyemmel helyettesitették.

Ha valaki meglesi őket, a mint ünnepnapokon templom után hazaszéledve csoportokba állnak össze az utczán, öltözetük benyomása szerint erdélyi vagy ormánysági kis faluban képzeli magát. A férfiak pazarul kivarrt, kettős elejű s féloldalt

2. ábra.

gomboló fekete vagy sötétkék mellényt viselnek, melynek elei nem egyformán vannak kidolgozva: az egyik gazdagon van kivarrva narancsszinű és lángvörös selyemmel s ezt vasár- és ünnepnapokon fordítják kifelé, míg a másik egyszerűbb mintázatú, halvány sárga czérnával van kihányva s hétköznapi viseletül szolgál.

A mellény felett két-három rövid ujjast hordanak, a nyaknál alacsonyra szabva, melyeknek sárgán szegélyzett szélei egymást födik. Az ujjas a széles bőr tüszőig ér, mely minél régibb, annál nagyobb büszkesége a parasztnak. Mindezen öltönydarabok mennyisége és minősége az illető vagyonosságának és ennek következtében tekintélyének is megbizható mértéke s pompázó színeik kiáltó ellentétben

vannak a csárdás formájú kalappal, melynek fekete nemezéről hosszú pántlika lóg alá csokorra kötve. (L. 1. á.)

Kidolgozásra majdnem hasonló az asszonynép öltözete is, csakhogy itt természetesen a mellények luxusát a szoknyákban való fényűzés helyettesíti, a melyek bokorugrósak, rövidek s három-négy-sorosan végződnek, sárgás varrott szegélylyel. A derék feszes, testhez álló, nehéz sárga és narancsszín hímzéssel, de felül szűk s a csípő felé szélesedik. Az újjak gyakran három darabból vannak szabva, különösen ünneplőkön. A felső rész bő s a könyöknél dúsan kivarrt hajtókát képez,

3. ábra.

a mi határozottan keleti jellegre mutat, aztán egy színes alsó ujj borul a csuklónál megkötött finom fehér muszlin vagy vászon ingujjra. Arany rojtos, sujtásos vagy csipkés selyem vagy brokát kötény egészíti ki a díszes öltözetet, mely szintén igen gyakran anyáról leányra száll. (L. 2. és 3. á.)

Igen jellemző az asszonyok főkötője is, melynek ázsiai, vagy közelebbről épp tatár jellegét a tudósok erősen vitatják, tekintettel annak süveges kúp formájára. Ez igen komplikált alkotórészekből áll, melyek részletes leírását azonban itt mellőzzük, csupán szimbolikus részére, a tulajdonképpeni *bigouden*-nek nevezett korona-alakú tetőrészre mutatunk rá, a melynek elnevezéséről kölcsönözték az asszonyok is nevüket, úgy hogy a „bigouden“ név tulajdonképpen az asszonyokra

vonatkozik, a kiknek férjeik csak mint a „bigouden"-ek férjei szerepelnek a szomszéd falubeliek előtt. A bársony fejtakarón ülő magas fehér gyolcs- vagy csipkefőkötőt az állon szalag tartja össze, mely a jobb fül alatt van bokorra kötve.

A sajátos viseleten kívül egyéb eredeti szokásaik is vannak, mint például a többférjűség — polyandria — egy neme, mely abban nyilvánul, hogy feleségeiket kicserélik vagy kölcsön adják. Ez ugyan ellene mond annak a legendának, mely szerint a „bigouden"-főkötő eredete arra vihető vissza, hogy valamikor a hajdankorban a pont-l'abbéi asszonyokat, a míg férjeik halászaton voltak, egy angol flotta legénysége ostromolta meg, a kikkel szemben az asszonyok semmi ellen-

4. ábra.

állást nem fejtettek ki, úgy hogy hazatérő férjeik egyenesen az idegenek karjai közt lepték meg őket, mire büntetésül kimondták, hogy ezután örök időkig a megbecstelenítőnek tartott süveget viseljék, hasonlót ahhoz, a milyet a középkorban a zsidók, az iberieknél pedig a bűntettesek viseltek.

Visszatérve e nép hímzőiparára, kiemelendő, hogy a mintákat gyakran ki sem rajzolják előbb a szövetre, hanem közvetlenül varrják ki tűvel. A bigouden varrottas különben mindig egyszinű, narancs, arany, vagy zöldes sárga, régebbi időben azonban piros volt. Az alapminta mindig ugyanaz, konczentrikus körök, kigyózó vonalak, zeg-zugvonalak egymásba fonódó karikák, kerek ívvonalak sorozata, konvenczionális pálmalevél-rajz, arányosan elosztott apró pettyek, — az, a mit a franczia röviden „étagé"-nak nevez. Fantázia, kompoziczió kevés van ebben

a díszítésben, az egész csak bizonyos jelrajzok, ábrák ismétlése. Ők maguk pávaszemnek nevezik ezt a népies mintát a pávafarkhoz való hasonlóságáért, már pedig tudjuk, hogy a pávaszem motivuma a keleti s így magyar ornamentikában is elég gyakori. Máskülönben az egész inkább valami régi keramikai díszítésre emlékeztet.

Fontos előttünk az asszír és föniczi ai úgynevezett szárnyas körből (globe ailé) kifejlődött tökéletes tulipán-minta, melyet (a 4. á.) rajzban is bemutatunk. A „globe ailé"-t, a félholddal koronázott kört, oldalt két apró petytyel vagy körrel, sűrűn látjuk az asszír és föniczi ai szimbolikus rajzokon. Utat törtek ezek az asszíroktól és föniczi aiaktól átvett szövőipar révén Görögországba is, a hol régi agyagneműdíszítéseken félre nem ismerhetőleg jelentkeznek.

Mindezek a dekorativ elemek azonban mythologikus forrásokra ütnek vissza a mennyiben az asszíroknál és föniczi aiaknál a napkultusz szimbolikus jelei voltak. Így a kerékminta a nap, a lehajló szarv a hold, a törött vonalak a víz stb. fogalmaival azonosok. Hangsúlyoznunk kell, hogy egész Francziaországban a bigouden-eken kívül csak egy velük közel rokon s szintén ázsiai eredetűnek hitt, Auvergneben élő népcsoportnál találunk ehhez hasonló jelenséget.

Nyelvi szempontból érdekesnek tartjuk még fölemlíteni, hogy a mindent éltető napot *heöl* névven tisztelik. A Szent Iván napján meggyujtott máglya neve *tantad*, melyet „*Au tan! Au tan!*" (a tűz!) kiáltásokkal borítnak lángba. Úgyde a „*tant*" vagy „*tat*" szó a vogulban is tudvalevőleg *tüzet* jelent.

Idézzük végül a franczia *Émile Souvestre* jellemzését a bigouden-ek tánczáról, de lehetetlen, hogy minden figyelmes olvasónak itt is rögtön eszébe ne jusson a magyar táncz. „A lányok — írja *Souvestre* — apró, rhytmikus lépésekkel, lesütött szemmel s hanyagul oldalt csüngő karral mozognak előre, fejüket könnyedén balra fordítva, míg a legények emelt fővel, komoly tartással haladnak oldalukon. Egyszerre megállva szembe fordulnak a lányokkal s kézen fogva őket, hármat fordulnak velük, azután visszamennek helyeikre." *Souvestre* szerint ez a komoly, méltóságos táncz is vallási eredetre mutat.

Nem feladatunk e helyen messzebb menő következtetésekbe bocsátkozni. Át kell engednünk ezt a tért az őstörténet kutatóinak, az ethnographia és anthropologia tudósainak. De addig is érdekes kiindulópontul szolgálhatnak ez adatok a pont-l'abbé-i nép sajátlagos ethnikuma tekintetében, melynek kutatása szintén a magyarság feladata.

V. S.

IRODALOM.

Az erdélyi szász ház és udvar típusa.

A Verein für siebenbürgische Landeskunde, vagyis az Erdélyi Honismertető Egyesület folyó év augusztus 24-iki közgyűlésén Nagyszebenben, egy tanulságos módszerű felolvasást tartott *dr. Schullerus Adolf:* Agrártörténeti párhuzamok (Agrarhistorische Parallelen) czím alatt. A szász ház és udvar nyomozására vonatkozó nézetét és eljárásmódját ismertette Schullerus. Érdekesnek találjuk azokat az alábbiakban röviden ismertetni.

Az udvar és ház tanulmányozása végett Schullerus nem rég bejárta-utazta a Mosel völgyeit, továbbá Sauer, Ur, Saar, Malmedy, Luxemburg és Metz környékét. Első látatra

igen kevés külső hasonlóságot vett észre amazok és a hazai szász udvar és házépítés között. Az udvarok ott kicsinyek, szabálytalanok, szűkös-szegényesek, úgy hogy még a trágyadombok is ki az utczára nyulnak. A házak magasak, keskenyek, csaknem kivétel nélkül emeletes kőépületek, összeépítve a gazdasági épületekkel. Több hasonlóságot talált ennél a Pfalz vidékén. Itt a házak két pontban vágnak össze a hazai szász parasztházakkal. Nevezetesen: ott is géberesek a házak, nyeregtetőkkel és a bejárat a hosszoldalra esik. Van hasonlóság továbbá a ház belsejére nézve is, kivált a beosztás, berendezés, megnevezés egyes részeit illetőleg. Mégis igen nagy a különbség a gyanítható őshaza és a mai szász föld építkezése között, a mire Schullerus helyes észrevétele szerint nagy mértékben hatott, idők folytán befolyt, az idevaló szabadabb jogállapot és a nagyobb birtokterület.

Az udvarra és házra vonatkozó nyomozások, kutatások idáig éppenséggel nem kielégítők Schullerus szerint. Azokat az alábbi szempontok szerint kell fölvenni és folytatni:

1. A házra és udvarra vonatkozó nyomozásokat úgy kell tekinteni és folytatni, mint az agrár-kutatások külön feladatát.

2. Az e fajta nyomozásoknak magukban kell foglalniok az erdélyi szász települési terület minden részét, még azokét a helyekét is, a hol jelenleg nem szászul beszélő népelemek laknak.

3. Legczélszerűbben e kutatások oly módon eszközölhetők, hogy azokon a települési területeken legelőször is, a melyeken bizonyos átmeneti szilárd típus kiképződött, szakértő által ezt a típust határozottan meg kell állapitani; azután azt a mintát bizalmi úton oly helyekre — papokhoz, tanítókhoz — kell küldeni, a hol hasonló ház- és udvar-típusok ismeretesek s azok a bizalmi emberek azután kérdő-ív és minta után megállapítják, hogy vajjon az ő házaik és udvaraik mennyire ütnek el attól, vagy mennyire hasonlítanak a közölt mintához.

4. Olyan helyekre, a hol eltérő típusok észlelhetők, szakértő kutatókat kell kiküldeni, a kik azután felvegyék a ház és udvar típusát. Hasonló módon kell eljárni oly községekben, hol a szászok régóta érintkeznek más nyelvű lakossággal.

5. Személyes tudakozódás útján föl kellene keresni azokat az országrészeket is, a melyek útjába esnek a gyanítható bevándorlásnak. A mennyiben ez nehézségekbe ütközik, az irodalmi közvetítés útját kell használni.

6. Mikor ilyen úton-módon az erdélyi szász parasztház alapformái és elváltozásai meg vannak állapitva, akkor lesz majd itt az ideje annak, hogy az őshaza és a jelenlegi szász ház formái összehasonlíttassanak egymással és pedig összefoglaló módszerben. (Valószinűleg: tárgyi, nyelvi, földrajzi és történeti alapon!)

7. Dolgozótársakul felszólítandók a műépítők is, a kik az ügynek szaktudásukkal igen nagy szolgálatot tehetnének, másrészt az a dicséretes törekvésük, mely szerint a szász házformát a modern építkezésben szeretnék fölhasználni, bőséges alapformát és jutalmat találna. — Ennyi az eredmény s így hangzik a szempont a szász udvar és ház kutatására vonatkozólag. *Balásy Dénes.*

*

Az Alduna vidékének település-földrajzi ismertetése. Írta: *Beluleszko Sándor.* A III. fejezet különlenyomat a „Földrajzi Közlemények“ XXXIII. kötetének 3. füzetéből. Budapest, 1905. 8°, 40 oldal, 2 térkép.

Hazánkról település-földrajzi ismertetések eleddig hiányoztak. Szerző tehát valóságos úttörő munkát végzett, mikor az Alduna vidékének település-földrajzi ismertetésére vállalkozott. A tudományos vizsgálódásnak ez új módszerét Ratzel Frigyes, a lipcsei egyetem egykori tanára teremtette s Németországban ma már egész iskolája van, jobbára meghatározott irányelvekkel, kitaposott munkakörrel. Mint szerző *Bevezetésében* maga is emliti, neki csak alkalmas területet kellett keresni, hogy a település-földrajznak tételeit bemutathassa. Erre az Alduna vidékének geológiailag, geográfiailag és ethnográfiailag is klasszikus területe ajánlkozott, a melyen a szükséges földtani s történelmi előmunkálatok

már meg vannak téve. Alduna vidékének azt a területet mondja, melyet délről a Dunának Báziás—Orsova közti völgye, keletről egyrészt a Domogled hegycsoport, másrészt a Csernába ömlő Belareka s az ebbe ömlő Globu vize, északról az Almás medenczéje, majd a Nórának Szászkabánya—Kussics közti völgyszakasza és a fehértemplomi síkság, a melyet nyugaton a Karas folyó határol, zár körül. Ez a körülhatárolás, mint maga is beismeri, önkényes, de magyarázza az az igyekezete, hogy különböző felületi formákkal — síksággal, völgyekkel, hegyvidékekkel, medenczével — akart rendelkezni, hogy a különböző felszíni alakulásoknak az ember letelepedésével való kapcsolatát — ha lehetséges — feltüntesse.

A mű első fejezetében, az *Általános földrajzi leírásban*, bemutatja a vidék földtani-földrajzi viszonyait s a felületi tagozódást figyelembe véve, négy oroplasztikai területet állapít meg. A második fejezetben a *Benépesedés történetét* mondja el, kezdve az őskor lakóin, folytatva a történeti népeken, végezve a terület mai néprajzi arczulatán. Kitűnik ezekből, hogy az Alduna vidékének hosszú ideig szlávok voltak az urai s a terület történetét annyira áthatották szereplésükkel, hogy a telepek, vizek stb. elnevezése jobbára ma is szláv, bár a szláv őslakosságnak belátható idő óta már nyoma sincs. Az Árpádok uralma idejében élénk magyar világ is lehetett ott s erről ismét fenmaradt topográfiai elnevezések tanuskodnak legjobban. A település sorrendjében az oláh csak a harmadik, a mennyiben IV. Béla helyezi őket a tatárjárás pusztította telepekre, azután pedig úgy ereszkedtek le, barmaikat legeltetve, a hegygerinczről. A németség a XVIII. század elején lepte el a vidéket. Ma nagy összevisszaságban élnek: oláhok, szerbek, németek, magyarok, sőt csehek is. A mű legfontosabb fejezete a harmadik, mely *Áttelepülési viszonyok ismertetésével* foglalkozik. Itt kimutatni igyekszik, hogy az elősorolt fizikai-földrajzi tényezők milyen értelemben függnek össze a lakosság elterjedésével, az embereknek falvakba, városokba való tömörülésével. Meg akar győződni arról, hogy a történelmi előzmények igazolják-e vagy nem azt a választást, a melyet az ember lakóhelye kijelölésével ejtett. Kiemeli az építkezésre alkalmas helyeket, a megélhetést biztositó körülményeket, a földmívelésre, állattenyésztésre, iparűzésre alkalmas területeket, a víz közelségének fontosságát, az egymásközti érintkezés lehetőségét, a kereskedelmi útvonalakat stb. Vizsgálódásainak eredményeként közli, hogy a magassággal együtt a községek száma s azok nagysága rohamosan fogy; hogy jelenkori geologiai képződmények a nagyobb községek alapításának, kőzetelmállási területek a földmivelésnek kedveznek; hogy a falvak többsége *utczás falu*, de vannak *csoportos falvak* is stb. Beszél az építkezés anyagáról — vályog, tégla, kő, töméses fal, fa — a nemzetiségek településmódjáról, eloszlásáról s végül területének népsűrűségéről s a letelepülésről általában, egy-egy térképet ad.

Hogy mennyiben sikerült szerzőnek kitűzött czélját elérni, elég utalnunk abbeli törekvésére, hogy területére a település-földrajz általános tételeit alkalmazza. Vagyis a település-földrajz előírta tételek egyes lapjait kitöltötte, egyes lapjait pedig üresen hagyta, a szerint, a mint területe birta vagy nélkülözte a megfelelő tulajdonságokat.

Szerettük volna, ha e munkában nagyobb tért juttatott volna a tiszta néprajzi résznek s bővebben foglalkozott volna az *emberrel*, mi által az közvetlenség erejével is hatott volna s azt a viszonosságot, melyben az ember és a föld egymással vannak, tisztábban kitüntette volna. *Madarassy László.*

*

F. Rosen: Über Kindersparbüchsen in Deutschland und Italien.

Globus, LXXXVII. köt., 1905. 16. füz., 277—281. l.

Olaszországban látott gyermekperselyekről számol be a szerző, a melyek vederformájúak, a közepükön túl legszélesebbek, felül legömbölyitettek és zártak, a tetejükön csecsbimbószerű dudorral s mellette a pénz bedobására való rést mutatnak. Anyaguk máztalan, világosbarna szinű cserép. El vannak terjedve egész Olaszországban és Szicziliában. Alakjuk, szinük és nagyságuk (körülbelül 13 cm. magasak) megengedik azt a föltevést, hogy a női emlő, még pedig nem a szűzi, hanem a szoptatás folytán megduzzadt emlő utánzataival van dolgunk. A midőn *Rosen* rendeltetésük felől tudakozódott, azt

a felvilágosítást kapta, hogy az ilyen perselyt gyermekágyas asszonynak szokás ajándékozni, hogy abba az anya és újdonszülöttje látogatására jövők pénzt dobjanak. A gyermek elválasztása, vagy első évének betöltése után, az anya feltöri a perselyt és az összegyűlt pénzen misét mondat, vagy gyertyát gyujt a templomban, esetleg a tartalmat más, profán czélra használja. A perselynek ez a rendeltetése megmagyarázná sajátságos alakját. A szokás maga hasonlatos a fogadalmi tárgyak szokásához, melyek beteg testrészeket utánoznak és szenteknek ajánltatnak. Utóbbiak eredete évezredekre nyúlik vissza, már etruszk leletekből ismeretesek és széltében előfordulnak manapság is. — Az olaszokhoz hasonló, de kisebb perselyek divatosak Németországban. Az anyák veszik őket gyermekeiknek, de már a nagyobbaknak. Anyaguk változatosabb, mind az a barna, szürke, fehér és feketés anyag, a melyet a gölöncsérek különben is feldolgoznak. Ellentétben az olaszokkal, a perselyek többsége mázas, azonkívül néha pettyesek vagy csíkosak. Formájuk is gyakran eltérő, a mennyiben hiányzik a csecsbimbószerű dúdor és helyét konczentrikus körök foglalják el, máskor a persely teteje egészen sima. Állítólag vannak ilyen perselyek Görögországban is — hozzátehetjük, hogy nálunk közönségesek. L. 1. á., mely a pesti dunaparti kirakodó vásárból került.

1. ábra.

Néhány évvel ezelőtt *H. Graeven* értekezett antik perselyekről; köztük emlőformájúak is vannak, a melyek Pompejiben és Lincolnshireben kerültek napfényre. *Graeven* alakjukat a korsóból vezeti le; ez a magyarázat azonban erőltetett. Valószínűbb *Rosen* nézete és ennek megértésére térjünk vissza Olaszországba. Szicziliában és Délolaszhonban Szent Ágota a szoptatós anyáknak védőszentje. Mártiromsága emlőinek megcsonkításában és levágásában állott. Úgy is ábrázolják, hogy levágott emlői tányérra vannak téve. Beteg emlőkkel bíró asszonyok Ágota napján, február 5-én, de máskor is, viaszból, ezüstből, vagy aranyozott ezüstből készült utánzatokat ajánlanak fel a szent szűznek. Szegénysorsú asszonyok ráfestetik saját sebhelyeiket és a viasz utánzatokat tányéron hordják körül, annyi pénzt koldulva, hogy Ágotának misét mondat hassanak, vagy gyertyát szentelhessenek. Itt tehát megvan az emlővel való pénzgyüjtés, a nélkül azonban, hogy az emlőből persely válnék. Ennek az eredete tehát csak valószínűvé van téve, de nincsen még bebizonyítva. Azt gyanítják, hogy cataniai Szent Ágota egy sokkal régibb, már az ókorban szerepelt istenségnek, Bona Dea-nak az utódja. Bona Dea — mellékneve *nutrix* — ünnepén két igen nagy emlőt hordoztak körül, mint az anyatermészet szimbólumait; a termékenység istennője volt és Demeterrel meg Kybelével egy sorban tisztelték. Proserpinával, a föld, tehát a termékenység személyesítőjével is azonosították. Rómában az anyák és csecsemők védőjeként más istenséget is tiszteltek, Rumiliát. Nevét *ruma*-ra, a női emlőre lehet visszavezetni. A neki bemutatott áldozatoknál a bor helyét a tej foglalta el. Szent fája a ficus ruminalis, a fügefa volt, a mely tejnedvet tartalmaz. Rumilia valószínűleg Bona Dea-nak Rómában nagy tiszteletnek örvendett helyi formája volt. Későbben, a mint az Juvenal szatiráiból kitünik, Bona Dea tisztelete elfajult, ősi misztériumaiból sivár orgiák lettek. A feledésnek indult istenségnek jó és nemes tulajdonságai átöröklődtek egy más újabbra, Isisre. Ünnepe (navigium Isidia) tavasz kezdetére esett, mikor hajót szenteltek neki. Papjai a néppel együtt levonultak a tengerpartra és a menetben ott voltak az istennő oltárai és jelvényei is. Utóbbiak között találunk emlőformájú arany edényt, a melyből tej csurgott. Ezzel a tejjel hintették meg a hajót. Az egyiptomi Soknopaios templomában is szerepelt az érczből utánzott emlő. Soknopaiost pedig Isis-szel közösen tisztelték. Ha figyelembe veszszük, hogy az ókorban a női emlő a bőségnek, áldásnak, gazdagságnak jelképezője volt, akkor nem nehéz a perselynek ezt a formáját megérteni. Pedig a persely szokása, a mely sűrűn forgalomban lévő aprópénzt feltételez, nem régi. Latin neve nincsen is, a rómaiak ezt a fogalmat

körülírták. Sokkal régibb nála annak a megegyezésnek a felismerése, a mely a korsó alakja és az emlő között fennáll. Emlőformájú korsók, csészék már a történelemelőtti időkből ismeretesek. A régi Rómában volt *mamilla* nevű korsó, a mely hasonlít a mai perselyekhez. Az ókorban a női emlőn kívül a bőségnek szimboluma volt a gránátalma is, Astarténak, Aphroditénak, Herának és Proserpinának szent gyümölcse; mindezeknek az emlő is attributuma volt. Gömbölyű formájával és sziromkörével a gránátalma élénken emlékeztet az emlőre. Manapság emlőformájú perselyeken kívül járja a szerencsemalacz is. Hogy eredete szintén régi-e, az még nincs kiderítve, ámbár a disznó Bona Deanak, Proserpinának és Kybelének áldozati állatja volt. Annyi bizonyos, hogy még adatokra van szükség, hogy a perselyek eredetére világosság derüljön és hogy *Rosen* nézetei beigazolást nyerjenek. —*o.*

*

Dr. phil. Hugo Ephraim: Über die Entwicklung der Webetechnik und ihre Verbreitung ausserhalb Europas. Mit 57 Abb. (Mitth. aus dem Städt. Museum für Völkerkunde zu Leipzig. Bd. I. Heft 1,)

A munka a Ratzel-féle anthropogeographiai irány szülötte, mely bizonyos néprajzi tárgyaknak (pl. íjjak, nyilak stb.) vagy mesterségeknek genesisével, leírásával, összehasonlításával s azok földrajzi elterjedésével foglalkozik, hogy ezekből a népek között kapcsolatokat, vonatkozásokat mutasson ki.

Mint czíme mutatja, két tételt tesz vizsgálat tárgyává, ú. m. a szövés technikáját s annak kifejlődését, másodsorban a szövés mesterségének elterjedését földünkön, Európán kívül.

Az elsőt a szövés alapelveinek megismertetésével kezdi, felsorolja a különféle szövetnemeket annak kapcsán, hogy a szövés művelete alatt miként állanak elő mustrák. Ezt a szövőtechnika fejlődésmenetének ismertetésével folytatja. A szövet ősképének a vesszőből font kerítést (cserényfal), meg a fonott szőnyeget tartja. A fonástól a legfejlettebb szövésig a következő stádiumok vannak: a fonás, a fél-, tipró- (lábító) és húzó-szövés.

Fonás alatt értjük mindazon munkákat, melyeknél a láncz- és vetülékfonal szádképzés nélkül kereszteződik, félszövés az, mikor a lánczfonalak sülyesztését és emelését a kéz végzi, tipró vagy lábító pedig, mikor ez a feladat a lábakra megy át, a húzószövés a szövésnek egy haladottabb, komplikáltabb módja.

A második részben a szövésmódok földrajzi elterjedését adja s abból indulva ki, hogy földgömbünk népeinek jó része még az ú. n. félszövés állapotában van, ehhez fűz némely néprajzi szemlélődést. Ezt a műveletet úgy függőleges, mint vízszintes szövőkészülékekkel meg lehet csinálni.

Függőleges szövőszékkel (olyannal, melynél a lánczfonalak függélyesen vannak kifeszítve) bíró népek a következők: régi egyiptomiak, görögök, római, svájczi czölöplakók, északeurópaiak a multból, északafrikai nomádnépek s több négerfajta. Ezt a szövőszéket szerző *középtengeri típus*-nak mondja.

Vízszintes szövőszékük van a khinaiaknak és japánoknak (az előbbiek voltak a feltalálói) azonfelül megtalálhatni Közép-Indiában, Hátsó-India vad népeinél, a Maláj-szigeteken, Mikroneziában s az Oczeán túlsó felén Amerikában. Ez *csendestengeri típus*-nak neveztetik.

Ezek az eredmények. Most lássuk, hogy belőle szerző a Ratzel-féle iskola tanítása szerint mit akar kiolvasni. Az eredményekből a következő négy tény érdemel figyelmet:

1. A bantu-négerek szövőszéke feltűnően hasonlít az ó-egyiptomiakéhoz. Kérdés már most, melyik tanulta el a szövést a másiktól. Szerző sejteti, hogy a négerek vették át, miből az következik, hogy a szövés a négereknél eredetileg ismeretlen volt.

2. A keletázsiai szigetség negroid népei sem ismerték a szövést, hanem a malájok közvetítésével a sárga népfajtól kapták, a mit az is bizonyít, hogy azoknak a fajoknak, melyek emezektől kulturhatást nem kaptak, nincs is szövőszerszámuk. Azt kérdi már most szerző, hogy abból a tényből, hogy sem az afrikai négerek, sem a keleti negroidok

nem jöttek rá maguktól a szövés mesterségére, nem lehet-e azt a bizonyságot leszűrni, hogy ez a két nép az indiai Oczeánt környező nagy fekete rasznak csak egy-egy tagja. Azt feleli, hogy ez a tény is jelentős adaléka a már erre vonatkozólag régebben gyüjtött adatoknak.

3. Igen érdekes a maláj szövőkészüléknek a mexikóival, középamerikaival és gyaníthatólag a peruival való egyezése. Ebből viszont az a kérdés támadhat, hogy a Nagy-Oczeán két oldalán lakó népek, t. i. a mongolok és indiánok, nem egy raszba, a sárgába tartoznak-e, a mit más tények is szintén támogatnak.

4. A tipró szövőkészüléket a khinaiak találták fel, tehát mai modern nagyiparunk egyik alapját tőlük kölcsönöztük.

A mint a három első pontból látjuk, szerző kissé merészen kalandozik a földglóbuson, a mi iskolájának tudható be. Maga is elismeri azonban, hogy ezeknek a felvetett kérdéseknek megoldásához beható tanulmányok szükségesek. Egyet-mást azonban mi magyar ethnográfusok is tanulhatunk munkájából s ezek közt nem utolsó az, milyen óriási perspektivákkal operál ma már a tárgyi néprajz s hogy miképen szolgáltat adalékokat ezzel a módszerrel az általános néptannak. *Bátky Zs.*

*

Vorgeschichtliche Fischereigeräthe und neuere Vergleichsstücke. Eine vergleichende Studie als Beitrag zur Geschichte des Fischereiwesens von *Eduard Krause.* (Hierzu Tafeln 1—16.) Zeitschrift für Fischerei und deren Hilfswissenschaften XI. Band, 3—4. Heft. Berlin.

Újabb időben egyre szaporodnak az olyan munkák, melyek a leiró néprajz egyes tárgycsoportjait többféle, de különösen összehasonlító szempontból tárgyalva, igen nagy földrajzi területekre, gyakran az egész földgömbre terjeszkednek ki. Ez a széleskörű kiterjeszkedés néptani ismereteink örvendetes gyarapodását, azon ideális állapot felé való haladást jelenti, melyben immár a földrajzi glóbus mellett néprajzi glóbusról is beszélhetünk. Az ethnologia egyes tételeinek ilyen természetű tárgyalásaival közelítgetjük meg kicsiben annak végczélját, az egész emberi nem művelődésének megismertetését. De e végczél elérésére, vagy helyesebben a feléje való haladásra nem elégséges a kérdés földrajzi oldalának megvilágítása, mondjuk egy adott esetben valamely szerszám vagy szerszámcsoport földrajzi elterjedésének regisztrálása, hanem megkivántatik annak, a mennyire ma tőlünk telik, időbeli mélyítése is, jóllehet az előbbi tevékenységből tapasztalat szerint kivilágló fejlődésmenet ezt már magában is hordja, de viszont ez amazzal kapcsolatba hozva csak megerősíti az ethnologiának egyéb tényekből már kiderített tételét, t. i. az emberi öntudatnak, az emberi észnek egységes kifejlődését az egész földön.

Ilyenféle természetű ez az előttünk levő munka is, mely időbelileg és térbelileg tárgyalja a halászó módokat és szerszámokat az egész földről, abból az ethnologia által is megerősitett tapasztalatból indulva ki, hogy semmi sem új a nap alatt. Mondanunk sem kell, hogy ilyen munkához nagy irodalmi készség s hatalmas néprajzi gyüjtemény kell. A berlini néprajzi múzeum tisztviselőjének ezek mindketteje rendelkezésre áll. Hogy e két forrás szolgáltat-e elégséges anyagot ilyen horizontú munka megirására, annak keresése vagy éppen eldöntése nem a mi feladatunk.

A mű 25 fejezetre oszlik s hozzá 607 ábra van mellékelve különböző halászó szerszámokról. Ezek jegyekkel vannak ellátva, melyek megmutatják, hogy az illető szerszám Európából vagy Európán kivülről való-e? történelem előtti-e? vagy újabb korból származik-e?

A fejezetek a következők: A halász állása vagy leshelye (t. i. a halászásnál); tutajok; a ladik (monotylon); a kéregcsónak; halfogás kézzel; halfogás bunkóval; halfogás hurokkal; halfogás dárdával és szigonynyal; halfogás nyillal és ijjal (nyilcsúcsfajták); halfogás horoggal; fentők a horogzsinegek és varsák felhúzására; vágóhorgok; halfogás hálóval; halfogás varsákkal; halfogás vejszékkel; halfogással elbóditással; halfogás sárkánynyal, jeges halászat; nyilcsúcs feszitők (csontból eszkimóktól s a franczia

barlangi leletekből); halászkés; kézi fonószerszámok; a halak elkészítése tűzzel; a halak felfüstölése: gyorsmérleg; az ú. n. vidra- vagy hódfogó (kácsafogó tőzegláphól).

Részletesebb ismertetésébe nem ereszkedhetünk, az eddig elmondottak talán elégségesek lesznek annak megítélésére, mi foglaltatik ez anyagtól duzzadó könyvben, mely a prehisztoria és ethnográfia kapcsolatához bőséges adatot szolgáltat. Végeredményében a tanulság belőle az, „hogy a fogószerszámok és fogómódok már a legősibb időkben is ugyanazok vagy csaknem ugyanazok voltak, mint manapság, tehát semmi sem új a nap alatt". Sűrűn idézi Herman Ottó és Jankó János ismert halászati munkáit s az előbbiéről azt mondja, hogy „egyenesen klasszikus munka s kár, hogy csak magyar nyelven jelent meg". *Bátky Zs.*

*

Tarczai György: A soóvári csipke. Különlenyomat a „Magyar Iparművészet" VII. évfolyamából.

A vert csipke készítése, mely valamikor nagyon elterjedt háziipar volt különösen hazánk Felvidékén, ma már csak itt-ott van életben. A sárosmegyei Soóváron még mai nap is vernek csipkét, női és gyermekfőkötőkre czérnából, selyemből, ezüst- és aranyfonalakból. Összesen kilenczféle mintát csinálnak s ezeket röviden leírja s képben bemutatja szerző. Jövője azonban itt se igen lesz ennek a szép háziiparnak. *Bátky Zs.*

*

Sáros-vármegye szövött emlékei. Írta *Divald Kornél.* Egy színes melléklettel és 81 képpel. Budapest, a „Magyar Iparművészet" kiadása, 1905.

„Hogy Magyarország főleg művészettörténelmi szempontból véve mennyire terra incognita még, erre valójában csak most jöttem rá, hogy föntmondott vármegyénkben szinte faluról-falura jártam s a városok és falvak akár régi, akár új templomait a padláson kezdve összes zugaikban átkutattam." „Sáros-vármegye 380 községéből 285-ben fordulhattam meg. Az átkutatott r. kath. templomokban napjainkig fönmaradt: 8 középkori, 38 újabbkori, de hímzett díszítésénél fogva nem kevésbbé érdekes miseruha és 18 szebbfajta, csipkével díszített kazula. A kath. és prot. templomokban őrizett s nagyrészt XVII. és XVIII. századbeli szövött, hímzett és nyomtatott terítők vagy kendők száma 144. Csipkével díszített szövött emlékekből 200 értékesebb darabot írtam össze." Ezekkel a szavakkal találkozunk szerző munkájának bevezetésében s ezeket olvasva, azt hiszszük, velünk együtt mindenki csodálkozni fog azon a végtelen nemtörődömségen, melylyel művelődésünk emlékei iránt mi magyarok viseltetünk, vagy legalább is eddig viseltettünk. Azon, hogy az 1. ábrán bemutatott XV. századbeli (!) pamuttal átszőtt mustrás vászonkendőt a bártfai ispotály templomában törlőrongynak használták, több ilyen eset hallomása után nem is ütközünk meg. Meg kell azonban itt azt is jegyeznünk, hogy Sáros-vm. egyéb műipari emlékekben is igen gazdag s hogy e tekintetben vele nem sok megye versenyezhet.

Textilis produktumok gyűjtésével kisebb-nagyobb arányokban többen foglalkoznak hazánkban a múzeumokon kívül is, de az eddig publikált anyag, még a jelenkori parasztkézimunkákat is beleszámítva, éppenséggel nincs arányban annak gazdagságával. Annál nagyobb örömmel kell fogadnunk szerző munkáját, mely a fentebb említett anyagnak szebb és jellegzetesebb darabjait mutatja be és pedig úgy, „hogy a szövőművességnek Sáros-vármegyében való hajdani állására is némi fényt vet".

A nagy művészettörténeti gondossággal leírt és szövés-technikai szempontból is vizsgálat alá vett anyag a következő öt csoportba van osztva: 1. szőttesek, nyomtatott vásznak és szőnyegek; 2. középkori miseruhák; 3. újabbkori templomi ruhák; 4. hímzett terítők és kendők; 5. csipkék, reczék és szálvonással varrott munkák. A mi munkaprogrammunkon kívül esik ezeknek ismertetése s a magunk szempontjából itt csak annak a már többek által hangoztatott ténynek kiemelésére szorítkozunk, hogy a nép, a jobbágyság kulturaliter a földesúri házak — ezek Sárosban mind magyarok — hatása alatt állottak, s hogy manapság a sárosmegyei parasztság kezén több olyan textil tech-

nikát (csipke, recze, szálvonásos munka) s vele együtt ornamentális stílust lehet találni, melyek valamikor csak az úri családok körében voltak otthonosak s hogy ezeknek az ismerete műemlékeink pusztulása következtében kétszeresen fontos. Hozzátehetjük még azt is, hogy a szerző közölte 5. csoportbeli munkák a palócz nyelvterületen is el vannak terjedve. De még ennél is sűrűbben kerülnek elő a tót Felvidékről, a mit némelyek, azok t. i., a kik a magyarságtól mindent elszeretnének disputálni, támaszkodva arra, hogy annál manapság nincs meg, de a mi nem involválja azt, hogy sohasem is volt meg: tótnak hirdetnek. Szerző állást foglal e nézet ellen s azt mondja, hogy a tótok itt is magyar földesuraiktól tanulták e munkákat, épp úgy mint Sáros-vármegyében.

A munka, mely maga egy fejezet művelődéstörténetünkből, textil stílusunk eredetének ismeretéhez becses adalékokat hordott össze. Bár minél több követné. Illusztrácziói mintaszerűek. *Bátky Zs.*

*

Szláv folyóiratok szemléje.

Zsivaja Sztarina. Periodicseszkoje izdanie atdjelenija etnograf. Imperatorszk. Russzk. Geograf. Obscsesztva. God XIV. Sz. Peterburg. Tipo-litogr. V. O. Pasztor, 1905.

Az orosz császári földrajzi társaság néprajzi osztályának *V. J. Lamanszkij* szerkesztésében megjelenő folyóirata a Zs. Szt. (Élő régiség) a tágabb értelemben vett nyelvtudomány szolgálatában áll. Tárgyi néprajzzal csak elvétve foglalkozik, czikkei leginkább a folklore körébe esnek.

A két füzetbe (I—II, III—IV) tömörített 1905. évfolyam 555. lex. 8° oldalon 18 speczialisan orosz érdekű czikket hoz, melyek részletesebb ismertetését mellőzhetjük, ezért csak a tartalom rövid epitoméját adjuk. Az 1. czikkben (1—56. oldal) *A. Zelenin* még 1898-ban elhúnyt folklorista *Vaszilij A. Voszkreszenszkij* kéziratos gyűjteményét publikálja rövid életrajz és méltatás kiséretében, *Voszkreszenszkij* mint tanítóképzőintézet igazgatója növendékei útján szedte adatait. A bemutatott sorozat pl. a novgorodi kormányzóság hét kerülete parasztságának népmeséit és költészetét tárja fel. A gyűjtemény tulajdonképen nincs feldolgozva, a közlő arra szorítkozott, hogy az egyszerű anyagot lehetőleg csoportokba foglalja, csak esetenkint figyelmeztet a hasonlóságra vagy azonosságra rövid jegyzetekben. A 2. czikk (57—76. old.) ugyancsak *Zelenin*-től való: „Nagyorosz nemzeti közmondások, mint ethnographiai anyag" czímen azt fejtegeti, hogy a közmondás tág fogalmából ki kell venni a példabeszédeket, szólásmódokat, adomákból vett csattanókat, melyek mint tulajdonképeni szállóigék nem önálló alkotásai a népnek, tehát nem is jellemzők. Az így fenmaradt szűkebb értelemben vett közmondásokban alaki és tartalmi tekintetben keresi a nagyoroszok önálló termékeit, melyekben a nép önmagát, vagy közvetlen szomszédságát jellemzi, legtöbbször gyengeségei alapján.

A 3. czikk (58—96. old.) *Szmolenszkij* gyűjteménye a szmolenszki kerületben gyűjtött talányokból és verses rejtett kérdésekből. A 4. czikkben (97—106. old.) *Szobolevszkij-Ebemszkij* bemutatja a vologdai gubernium totemi kerületének sajátságos dialektusát, az úgynevezett koksar vagy kokseng beszédet, utalva a hangtani eltérésekre, Folytatólag szövegmutatványokat közöl. (102—106, old.) A 6. czikkben (107—140. old.) *Ivamenko* folytatja korábban megkezdett sorozatát a leánykérés szertartásairól népdalokkal. A 141—180. oldalra terjedő 7. czikkben az osztrogovszki kerület lakóinak közmondásait és szállóigéit találjuk egybegyüjtve, tárgycsoportokba beosztva, egyesek lengyel párhuzamokkal és magyarázatokkal vannak ellátva.

A 9. czikkben *Rovinszkij* a már hat év óta folyó népköltési sorozatban adatokat közöl a népies naptári jóslatokhoz és az egyes évszakok, illetve ünnepek alkalmával mondott rigmusokhoz. *Volkov I. V.* (201—225. old.) a népajkáról lejegyzett lakodalmi beszédeket közöl 50 változatban. Végül *Lavrov* 10. bzikke (226—232. old.) inkább linguisztikai értékű lakodalmi „sirató verseket", menyasszonyi búcsúztató dalokat közöl.

A sok száraz adathalmaz után végre módszeres kidolgozott tanulmányt kap az olvasó a 2. (III—IV.) füzet első czikkében, a hol *Olchovszkij* Vlad. a „duchoborczok“ szertartásait ismerteti. A szerző ezt az érdekes rajongó szektát 1899-ben ismerte meg a kivándorlók hajóján, mikor az utolsó hitközség 3000 főre menő tagjai utaztak Kanadába új hazát és szabad vallásgyakorlatot keresni. Ettől kezdve tiz hónapot töltött körükben s részben jegyzetei, részben a náluk látott liturgikus könyvek alapján irta meg érdekes tanulmányát.

A 233—270. oldalra terjedő tanulmány a szertartásokat négy főcsoportra osztja fel: 1. a mindennapi istentisztelet, 2. az ünnepnapi imádkozás, 3. temetkezési és 4. születési szertartások. A czikkben (271—289.) *Orrcsukov N.* beszámol a Földr. Társaság megbízásából tett utazásáról, melynek czélja volt az archangelszkoi kerületben lakó „sztaro obrjadci“ néven ismert szekta tanulmányozása. Később meglátogatta a Murman partvidéken lakó, valamint Kola többi részein elszórt telepeket. Részletező leirásait részben az orosz tudom. akadémia, részben a Földr. Társ. adta ki. *Dobrovolszkij V. N.* 3. czikke népdalgyűjtemény (290—414. old) az orlovi kormányzóság dmitrijevi kerületéből. A 4. czikkben *Asztrov N.* parasztlakodalmat ír le. (415—458. old.) Részletező közleményét az ősi szokások, szertartások rohamos pusztulásával indokolja, ennek magyarázatát viszont a nép szegényedésében és a városi élet terjedésében keresi. Az 5. czikk (*Ebemszkij* tollából, 459—512. old.) az 1. füzet 4—5. czikkeinek folytatása. A 7. czikkben *Abramov J.* a csernigovi kisorosz nép dalait közli (513—551.) o.), sajnos, hangjegyek nélkül, inkább a nyelvjárás bemutatásának czéljából. Végül *Antinov V.* az ország különböző vidékein, de főleg Novgorod táján tett gyűjtései alapján ismerteti azokat a babonás fogásokat és bűbájos szertartásokat, melyekkel a parasztnép a maga tolvajait szokta kikeresni. A czikk előzetes rövid közlés lévén (552—552. old.), részletező, összehasonlításra alkalmas anyagot nem nyújt. *Ernyey József.*

MUZEUMI ÜGYEK.

A M. N. Múzeum Néprajzi Osztályának gyarapodása az 1905. év III. (júl.—szept.) évnegyedében.

Az osztály gyűjteményei a következő szaporodást mutatják:

I. *Gyűjteménytárgy*: 717 drb. Ebből vétel: 345 drb, ajándék: 372 drb.

A) A vételek részletezése: Ruházat, női kézimunka és ékszer: 71 drb. Szövésfonási szerszám: 26 drb. Bútorzat: 3 drb. Konyhaeszköz: 15 drb. Gazdasági eszköz: 13 drb. Halászati, vadászati tárgy: 4 drb. Kismesterségi szerszám: 30 drb. Használati tárgy: 24 drb. Parasztfaragás: 7 drb. Kultusz-tárgy: 26 drb. Fénykép és rajz: 126 drb.

B) Az ajándékozók neve és az ajándékok részletezése: Ribényi Antal, Budapest, 21 drb husvéti tojás. A m. kir. kereskedelmi múzeum, Budapest, 134 drb ruházati tárgy, 2 drb szövés-fonási szerszám, 5 drb bútorzati tárgy, 23 drb konyhaeszköz, 9 drb gazdasági eszköz, 10 drb kismesterségi szerszám, 5 drb használati tárgy, 4 drb gyermekjáték és 27 drb modell. Farkas Sándor, Szentes, 36 drb tűzcsiszoló aczél, 12 drb kulcs, 1 pár sarkantyú, 2 drb fokosfej, 3 drb marhaérvágó, 2 drb gyertyakoppantó, 1 drb kulacs, 1 drb bőrczifrázó, 1 drb ösztöke, 1 drb bőrlyukasztó, 1 drb szorítóvas, 1 drb körző, 1 drb kengyelvas, 1 drb teknővájó, 1 drb óncsésze, 4 drb sótartó. Mingovits Jenő, Budapest, 2 drb husvéti tojás. Dr. Semayer Vilibáld, Budapest, 1 drb mézeskalács-csutora. Hajnal Ignácz, Torzsa, 1 drb csödörszáját összeszorító szíjas vas, 1 drb fonálkapocs, 1 drb furdancs, 1 drb kendervágó, 3 drb gyermekjáték, 1 drb söréttartó, 1 drb tányér, 1 drb kötojás, Messinger Jakab, Torzsa, 2 drb keretes parasztfestmény. Papp János, Budapest, 1 drb faragott gyufatartó, 1 drb pásztorkürt. Mágócsy-Dietz Sándor, Budapest, 1 drb kerepelő modellje. Gróf Forgách Károly, Gomba, 14 drb fénykép. Voltmann Fran-

cziska, Máriaschnee, 1 drb oláh kéregszatyor. Meisels Albert, Temesvár, 1 drb koponya. Vezényi Árpád, Argentina, 25 drb indián nyilvessző, 1 drb indián íjj és 1 drb pálmadöntögető-fa.

E negyedévi szaporulatból 578 drb hazai tárgygyal szemben 139 drb külföldről származik és pedigAngolországból: 1 drb, Ausztriából: 29 drb, Dániából: 2 drb, Hollandiából: 23 drb, Németországból: 7 drb, Oroszországból: 6 drb, Ázsiából: 7 drb, Ausztrália és Oczeániából: 4 drb, Amerikából: 60 drb.

A hazai gyűjteménytárgyakból esik a következő megyékre: Bács-Bodrogra 79 drb, Baranyára 21 drb, Barsra 51 drb, Borsodra 1 drb, Csongrádra 50 drb, Fejérre 3 drb, Fogarasra 12 drb, Gömörre 24 drb, Hajdúra 35 drb, Háromszékre 2 drb, Kolozsra 9 drb, Krassó-Szörényre 1 drb, Máramarosra 20 drb, Pestre 4 drb, Sárosra 83 drb, Somogyra 16 drb, Szebenre 6 drb, Temesre 3 drb, Tolnára 28 drb, Torontálra 7 drb, Trencsénre 21 drb, Ungra 1 drb, Verőczére 4 drb, Zalára 10 drb, Zólyomra 7 drb; közelebbi meghatározás nélkül Erdélyre 4 drb, a Nagy-Alföldre 69 drb, Felső-Magyarországra 1 drb, Magyarországra 6 drb.

II. *Könyv:* 31 drb. Ebből vétel 19 drb, ajándék 12 drb.

Ajándékoztak: dr. Bátky Zsigmond, Budapest, 1 drb, A. Dachler, Wien, 1 drb, a Magy. N. Múzeum Állattára, Budapest, 2 drb, dr. Beluleszkó Sándor, Budapest, 1 drb, Cosma Minerva, Nagyszeben, 2 drb, Hajnal Ignácz, Körmöczbánya, 1 drb, Pápay József, Budapest, 1 drb, Popovici Timoteus, Nagyszeben, 1 drb, dr. Thim József, Szabadka, 1 drb és Michaelis J., Nagyszeben, 1 drb munkát.

III. *Felszerelési tárgy:* —

IV. *Látogató:* 1632 személy. *Dr. Semayer Vilibáld.*

1. 6.

XVI. évfolyam. 1. füzet. 1905.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK:

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA

MELLÉKLET:

A M. NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE

SZERKESZTI: DR. SEMAYER VILIBÁLD.

A társaságot illető pénzek egyszerűen a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK, a fölszólalások és lakczímbejelentések pedig FEICHTINGER GYŐZŐ pénztároshoz (Bpest, VII., Aréna-út 15. sz.) küldendők.

A folyóiratot illető küldemények MUNKÁCSI BERNÁT-hoz (Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.) vagy SEBESTYÉN GYULÁ-hoz (M. Nemzeti Múzeum) küldendők. A társaság ügyvitelébez tartozó iratok a főtitkári hivatalnak (M. Nemz. Múzeum) czímezendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A tagoknak a tagdij fejében jár.

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónapban.

BUDAPEST
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

Utalványczim: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.

3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1904. évi deczember hó 15-től deczember hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1904. évre: Ásbóth Oszkár dr. — Budai Paedagogium — Deutsch Tibor — Faragó Ödön — Győrffy István — Kurz Sámuel — Marton József — Nagy Miklós — Papp József — Ransburg Gusztáv — Schönherr Gyula dr. — Sebestyén Gyula — Szabadkay Ignácz — Szmik Antal — Sztankó Béla Vikár Béla — Zempléni Imrey Árpád — Összesen . . . . 96 K — f.

1905. évre: Budapesti IV. ker. közs. felsőbb leányisk. — Budapesti III. ker. áll. gimn. — Csurgói ev. ref. főgimn. — Összesen . . . . 18 K — f.

Keleti Szemlére fizetett: Pongrácz Sándor dr. . . . . 8 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból:	—.— K,	jan. 1-től	.	461.90 K.
1904. és követk. évi dijból	104 — K,	„	„ .	2890.60 K.
Keleti Szemlére	8.— K,	„	„ .	190.70 K.
alapitványi kamat . . .	—.— K,	„	„ .	42.— K.
alapitványi díjból . . .	—.— K,	„	„ .	99.50 K.

Budapest, 1905 január 1.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság
tiszti kara.

Védnök:
József cs. és kir. főherczeg Ő Fensége.

Tiszteletbeli elnök:
Kuun Géza gróf, dr.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum).

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Alagút-utcza 2.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15. sz.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Baróti Lajos dr.
Borovszky Samu dr.
Esztegár László dr.
Fiók Károly dr.
10 Galgóczy János
Goldziher Ignác dr.
Gönczi Ferenc
Huszka József
Jancsó Benedek dr.
15 Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kovács Gyula dr.
Kováts László
Krausz Sámuel dr.
20 Kúnos Ignác dr.
Kurz Sámuel
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr., min. tanácsos
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek:*

1 Asbóth János
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
Giesswein Sándor dr.
5 Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Kolumbán Samu
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

XVI. évfolyam. 2. füzet. (Új folyam I.) 1905.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egyenesen a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK, a fölszólalások és lakozimbejelentések pedig FEICHTINGER GYŐZŐ pénztároshoz (Bpest, VII., Aréna-út 15. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények MUNKÁCSI BERNÁT-hoz (Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.) vagy SEBESTYÉN GYULÁ-hoz (M. Nemzeti Múzeum) küldendők. A társaság ügyviteléhez tartozó iratok a főtitkári hivatalnak (M. Nemz. Múzeum) címezendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és deczember hónapokban.

BUDAPEST.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

☛ Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását** a **pénztárosnál** (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K dijat az elnökség czimére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

☛ Figyelmeztetés. ☚

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdijba beszámitja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) intézendők.

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1905. évi február hó 1-től márczius hó 20-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1902. évre: Zsemley Oszkár . . . . 6 K — f.

1903. évre: Frank Zoltán — Groh István — Lakós Béla dr. — Zsemley Oszkár (4 K) — Összesen . . . . 22 K — f.

1904. évre: Berzeviczei áll. el. isk. — Czimmermann Pál — Fränkel Bertalan dr. — Groh István — Orlay Antal dr. — Rombauer Emil — Sarkadi Lajos — Teleki Pál gr. — Téglás Gábor (1.50 K) — Újpesti áll. el. isk. (Ferencz József-téri) — Vasvári Béla — Zombori áll. főgimn. — Össz. 67 K 50 f

1905. évre: Apponyi Sándor gr. — Aradi áll. tanítóképző — Aradi gimn. tan. könyvtár — Bachát Dániel — Bajai áll. tanítóképző — Balásy Dénes — Balatonfüredi gazd. fels. népiskola – Bánffyhunyadi áll. elemi isk. — Beluleszkó Sándor — Berzeviczy Albert dr. — Bohrandt Lajos — Borbély Sándor — Borsodmegyei Ált. Tanítóegylet — Budapesti II. ker. közs. polg. leányisk. — Budapesti kegyesrendi főgimn. — Budapesti V. ker. áll. főreálisk. — Budapesti VI. ker. áll. főgimn. — Budapesti VI. ker. felső keresk. iskola — Budapesti VI. ker. áll. főreálisk. — Budapesti VI. ker., áll. főreálisk. ifj. könyvtára – Budapesti tanárképző-intézeti gyakorló főgimn. – Csiky János – Csopey László — Czirbusz Géza dr. — Delmár Emil dr. — Dirner Gusztáv dr. — Dobay János — Ebner Lajos — Erzsébetvárosi áll. főgimn. — Esztergomi Szt-Ben.-rendi főgimn. — Fogarasi áll. főgimn. — Galgóczy János — Gönczi Ferencz – Gyertyánffy István — Győri áll. főreálisk. – Győri k. polg. fiúisk. — Hadzsics Antal — Hajdunánási ev. ref. gimn. — Halasi főgimn. — Harmath Lujza — Hársing István — Hatvany Deutsch József – Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimn. könyvtár — Ivánka Imre — Károlyfalvai áll. el. isk. — Kassai kir. jogakad. — Kégl Sándor dr. — Kertész József — Kézsmárki ev. lyceum — Kilián Frigyes (18 K) — Kismartoni polg. isk. — Kis Márton – Kispesti felső áll. el. isk. – Kisujszállási ev. ref. főgimn. könyvt. — Kolozsvári áll. ipari szakisk. — Ifj. Kubinyi Miklós – Lippai áll. polg. és fels. keresk. isk. — Lippich Elek dr. — Lóczy Lajos dr. — Magyar Kir. Techn. Iparmúz. — Márki Sándor dr. — Nagykárolyi áll. polg. leányisk. — Nagyváradi áll. főreálisk. — Nyitrai kath. főgimn. — Pápai áll. tanítóképző — Pápai Szt-Ben.-rendi főgimn. — Papp János — Pásztor Bertalan dr. — Petrozsényi Kaszinó — Pór Antal — Pozsonyi keresk. akad. ifj. önképzőköre - Rakovszky István — Richter Mátyás — Rombauer Emil — Rubinyi Mózes dr. — Selmeczbányai kir. kath. gimn. — Singer és Wolfner – Skonyár Gusztáv — Somogyi Károly — Stein János — Szakolczai kir. kath. gimn. — Szatmári kir. kath. főgimn. — Székelyudvarhelyi áll. főreálisk. — Székelyudvarhelyi ev. ref. koll. — Székelyudvarhelyi róm. kath. főgimn. — Szentadorjáni áll. el. isk. — Szentesi áll. főgimn — Szentgotthárdi áll. gimn. — Szepesiglói áll. tanítóképző — Szombathelyi főgimn. tanári kar – Tagányi Károly — Tanács Imre — Téglás Gábor (4 K) — Temesvári áll. főreálisk. Temesvári Rezső dr. — Teutsch Gyula — Thúry Zsigmond — Tolnavármegyei Múzeum — Tótmegyeri Uradalmi Könyvt. — Újvidéki kir. kath. magyar főgimn. — Váczi kegyesrendi főgimn. — Venetianer Lajos dr. — Vörös Balduin — Wosinszky Mór — Zentai gimn. — Zsilinszky Mihály — Összesen . . . . 646 K — f.

1906 évre: Brassói felső keresk. isk. — Lippich Elek dr. — Össz. 12 K — f.

Keleti Szemlére fizettek: Galgóczy János (6 K) — Karácsony Imre dr. (8 K) — Karácsony János dr. (6 K) — Pór Antal (6 K) — Tagányi Károly dr. (6 K) — Összesen . . . . 32 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból: .	95.50 K,	jan. 1-től .	155.50 K.
1905. és követk. évi díjból	658 — K,	„ „ .	1235.50 K.
Keleti Szemlére	32.— K,	„ „ .	52.56 K.
alapítványi kamat . . .	—.— K,	„ „ .	—.— K.
alapítványi díjból . . .	—.— K,	„ „ .	7.50 K.

Budapest, 1905 márczius 20.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Védnök:
József cs. és kir. főherczeg Ő Fensége.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum).

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15. sz.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 8.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Esztegár László dr.
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

XVI. évfolyam. 3. füzet (május). (Új folyam I.) 1905.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egyenesen a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK, a fölszólalások és lakczímbejelentések pedig FEICHTINGER GYŐZŐ pénztároshoz (Bpest, VII., Aréna-út 15. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények MUNKÁCSI BERNÁT-hoz (Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.) vagy SEBESTYÉN GYULÁ-hoz (M. Nemzeti Múzeum) küldendők. A társaság ügyviteléhez tartozó iratok a főtitkári hivatalnak (M. Nemz. Múzeum) czímezendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és deczember hónapokban.

BUDAPEST.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség czimére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

☞ Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

☞ Figyelmeztetés. ☜

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) intézendők.

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1905. évi márczius hó 21-től ápril hó 30-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1901. évre: ifj. Zsoldos Benő (3 K) . . . . 3 K — f.

1904. évre: Gerecze Péter dr. — Kimnach Ödön (2 K) — Marczali Henrik dr. — Szászvárosi ev. ref. Kún-koll. — Takaró Imre — Összesen . 26 K — f.

1905. évre: Ágai Adolf dr. — Ambrus Antal — Angyal Dezső — Babics József — Bácsbodrog-vm. Tört. Társ. — Balassa József dr. — Bartal Antal — Benkóczy Emil (9 K) — Berczeller Imre dr. — Beregszászi áll. gimn. — Bogisich Mihály — Brassói Magyar Kaszinó — Brassói róm. kath. főgimn. — Budapesti Könyvtár-Egylet — Christian Antal — Csánki Dezső dr. — Csányi Andor — Debreczeni keresk. akadémia — Debreczeni ref. főgimn. — Déchy Mór dr. — Dévai áll. tanítóképző — Erődi Béla dr. — Esztergom szab. kir. város könyvtára — Fischer Károly Antal — Hampel József dr. — Hathalmi Gabnay Ferencz (2 K) — Hegedeös Miklós — Horger Antal — Istvánffy Gyula — Kimnach Ödön (2 K) — Koch Károly — Kohlbach Bertalan dr. — Kolozsvári r. k főgimn. — Kovács János — Lehoczky Tivadar Lengyel Lajos — Littke Aurél — Luttár Miklós — Modori polg. isk. — Munkácsi áll. főgimn. — Munkácsi Bernát dr. — Nagy Miklós — Pálfy Márton — Sebők Samu dr. — Sebestyén Károly — Szabó Imre — Szente Arnold — Szomorú István — Sztója Miklós dr. — Tóth Zsigmond dr. — Trsztenai kir. kath. gimn. — Turóczszentmártoni Tót Múzeum — Ujvidéki szerb felső leányisk. — Vajdahunyadi áll. el. isk. — Vakarcs Kálmán dr. — Zsolnai gimn. — Összesen . . . . 325 K — f.

1906. évre: Bán Aladár dr. . . . . 6 K — f.

Keleti Szemlére fizetett: Balassa József dr. . . . . 6 K — f.

Alapítványi díjat fizettek: Erdélyi Pál dr. (100 K) — Herrmann Antal dr. (8 K) — Összesen . . . . 108 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból:	29.— K,	jan. 1-től	184.50 K.
1905. és követk. évi díjból	331.— K,	„ „	1566.50 K.
Keleti Szemlére	6.— K,	„ „	58.56 K.
alapítványi kamat	—.— K,	„ „	—.— K.
alapítványi díjból	108.— K,	„ „	115.50 K.

Budapest, 1905 május 1.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum).

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15. sz.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Esztegár László dr. †
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

XVI. évfolyam. 4. füzet (június). (Új folyam I.) 1905.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egyenesen a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK, a fölszólalások és lakczímbejelentések pedig FEICHTINGER GYŐZŐ pénztároshoz (Bpest, VII., Aréna-út 15. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények MUNKÁCSI BERNÁT-hoz (Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.) vagy SEBESTYÉN GYULÁ-hoz (M. Nemzeti Múzeum) küldendők. A társaság ügyviteléhez tartozó iratok a főtitkári hivatalnak (M. Nemz. Múzeum) czímezendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és deczember hónapokban.

BUDAPEST.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámitja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) intézendők.

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1905. évi május hó 1-től junius hó 10-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1903. évre: Bresztovszky Ernő — Brózik Károly — Éber László dr. — Hubert Emil dr. — Nagy József (2·50) — Összesen . . . . . . 26 K 50 f.

1904. évre: Balogh Pál (2 K) — Binder Jenő — Eötvös Károly — Giesswein Sándor dr. — Kajdanói áll. elemi isk. — Lilin József dr. — Nagykállói áll. gimn. — Nagyváradi közs. iskolai könyvtár — Popovics V. István — Radvány Ferencz dr. — Összesen . . . . 68 K — f.

1905. évre: Barátosi Balogh Benedek — Beszterczenaszód-vármegyei Általános Tanítóegyesület — Czárán Gyula — Forintos Nándor — Galgóczy Elemér — Girálti áll. elemi isk. — Göbel Károly — Homicskó Athanáz — Késmárki áll. polg. fiú- és keresk. isk. — Mangu Béla — Markovits Kálmán — Nyáry Albert báró dr. — Pastinszky József — Pozsonyi kir. kath. főgymn. — Roediger Lajos — Schmutzler Nándor — Sárospataki főiskolai könyvtár — Szamosújvári kir. kath. főgymn. — Szilády Zoltán dr. — Szinte Gábor — Tiszafüredi Múzeum és Könyvtár Egylet — Zempléni Imrey Árpád — Összesen . . . . 144 K — f.

1906. évre: Perényi Lajos (4 K) . . . . 4 K — f.

Keleti Szemlére fizetett: Farkas Sándor . . . . 6 K — f.

Alapítványi kamatot fizetett 1905. évre: Szentmartoni Darnay Kajetán . . . . 6 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból:	94.50 K,	jan. 1-től	279.—	K.
1905. és követk. évi díjból	148.— K,	„ „	1714.50	K.
Keleti Szemlére	6.— K,	„ „	64.56	K.
alapítványi kamat	6.— K,	„ „	6.—	K.
alapítványi díjból	—.— K,	„ „	115.50	K.

Budapest, 1905 június 11.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum).

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15. sz.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Esztegár László dr. †
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

XVI. évfolyam. 5. füzet (október). (Új folyam I.) 1905.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT és Dr. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egyszerűen a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK, a fölszólalások és lakczímbejelentések pedig FEICHTINGER GYŐZŐ pénztároshoz (Bpest, VII., Aréna-út 15. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Belti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények MUNKÁCSI BERNÁT-hoz (Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.) vagy SEBESTYÉN GYULÁ-hoz (M. Nemzeti Múzeum) küldendők. A társaság ügyviteléhez tartozó iratok a főt'tkári hivatalnak (M. Nemz. Múzeum) címezendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, máreziua, május, június, október és deczember hónapokban.

BUDAPEST.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

☛ Figyelmeztetés. ☚

Az Ethnographia teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdijba beszámitja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) intézendők.

☛ Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy lakásaik változását a pénztárosnál (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) idejekorán bejelentsék, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

☛ Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest. ☚
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1905. évi szeptember hó 15-től november hó 10-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1901. évre: Halász Gyula . . . . 6 K — f.

1902. évre: Bartha József dr. . . . . 6 K — f.

1903. évre: Ágner Lajos drt. (2 kor.) . . . . 2 K — f.

1904. évre: Brádi gör.-kel. román gimn. — Brüll Alfréd — Éber László dr. — Székely Bertalan (4 kor.) — P. Thewrewk Emil dr. — Összesen 28 K — f.

1905. évre: Almásy György dr. — Bernáth Lajos — Birkás Géza dr. — Budapesti VIII. k. közs. Rökk Szilárd-u. el. isk. — Bünker Rajmund — Csiky Ernő — Czambel Samu dr. — Dudás István — Entz Géza dr. — Ernyey József — Fehér Sándor — Fiók Károly dr. — Gerecze Péter dr. — Goldziher Ignácz dr. — Gyárfás I. Tihamér dr. — Györke Margit — Heuberger Rezső — Hornyánszky Gyula dr. — Hornyánszky Viktor — Huszka József — Jakab József — Jeszenszky István dr. — Kálmány Lajos — Kanyaró Ferencz — Karczagi Petőfi-Önképzőkör — Kepp Frigyes dr. — Kimnach Ödön (4 kor.) — Kovách Aladár — Kopics János — László Gábor dr. — Lósy József — Mader Béla — Molecz Béla — Molnár János — Berze Nagy János dr. — Orbán Nándor — Pálos Ödön — Péterfi Márton — Petz Gedeon dr. — Popa Péter (3 kor.) — Privitzer Jenő dr. — Réthi Árpád — Rhousopoulos A. Rhousos — Riedl Frigyes dr. — Sági János — Sigerin Emil — Somorjai polg. isk. — Legifj. Szász Károly dr. — Székely Bertalan — Teleki Pál gr. — Téry Ödön dr. — Thirring Gusztáv dr. — Tolnai Vilmos dr. (3·76 kor.) — Tömörkényi István — Váradi Török Gyula — Tzigara-Samurkas A. — Vasvármegyei Kultur-Egylet — Vasverő Rajmund — Zolnai Gyula dr. — Összesen . . . . 346 K 76 f.

1906. évre: Bünker Rajmund — Entz Géza dr. — Gyárfás I. Tihamér (4 kor.) — Győri áll. polg. fiúisk. (3 kor.) — Országos Iparegyesület — Pálos Ödön — Tolnai Vilmos dr. (2·24 kor.) — Összesen . . . . . . 33 K 24 f.

Keleti Szemlére fizetett: Stoll Ernő . . . . 6 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból:	42.— K,	jan. 1-től	348.— K.
1905. és követk. évi díjból	380.— K,	„ „	2222.50 K.
Keleti Szemlére	6.— K,	„ „	78.56 K.
alapítványi kamat . . .	—.— K,	„ „	24.— K.
alapítványi díjból . . .	—.— K,	„ „	153.— K.

Bupapest, 1905 november 11.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal.)

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15. sz.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Esztegár László dr. †
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

XVI. évfolyam. 6. füzet (deczember). (Új folyam I.) 1905.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTIK

DR. MUNKÁCSI BERNÁT ÉS DR. SEBESTYÉN GYULA.

MELLÉKLETE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

A társaságot illető pénzek egyszerűen a MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK, a fölszólalások és lakczímbejelentések pedig FEICHTINGER GYŐZŐ pénztároshoz (Bpest, VII., Arena-út 15. sz.) küldendők.

Előfizetési ára 6 kor. Bolti ára 10 kor.

A folyóiratot illető küldemények MUNKÁCSI BERNÁT-hoz (Bpest, VI. ker., Szondy-u. 9. sz.) vagy SEBESTYÉN GYULÁ-hoz (M. Nemzeti Múzeum) küldendők. A társaság ügyviteléhez tartozó iratok a főtitkári hivatalnak (M. Nemz. Múzeum) címezendők.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

Megjelenik január, márczius, május, június, október és deczember hónapokban.

BUDAPEST.
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.
1905.

TARTALOM

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1905. évi november hó 11-től deczember hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1903. évre: Hajnal Ignácz . . . . 5 K — f.
1904. évre: Margalits Ede dr. . . . . 6 K — f.
1905. évre: Alapy Gyula — Áldásy Anlal dr. — Alexander Bernát dr. — Aradi Kölcsey-Egyesület — Asbóth János — Balatoni Múzeum-Egyesület — Ballagi Aladár dr. — Baloghy Dezső — Bánóczi József dr. — Baranyasellyei Kaszinó — Bellosics Bálint — Berger Mór — Berzeviczei áll. elemi isk. — Binder Jenő — Bodola Sándor — Bodolai áll. el. isk. — Budai Paedagogium — Budai Paedagogium Ifj. Könyvt. — Budapesti V. ker. áll. főgimn. — Budapesti VIII. ker. állami főgimn. — Budapesti VIII. ker. polg. fiúisk. — Budapesti orsz. rabbiképző-int. — Budapesti orsz. izr. tanítóképző — Csányi Károly — Csongrád-vármegyei Történelmi Társulat — Csősz Gábor — Czettler Jenő dr. — Czimmermann Pál — Dénes Tibor — Dévai áll. főreálisk. — Dévai áll. főreálisk. ifj. önképzőköre — Dévai áll. tanítóképző ifj. önk.-köre — Domanovszky Sándor dr. — Egri áll. főreálisk. — Fejérpataky László dr. — Fialowski Lajos dr. — Frecskay János — Gálffy Ignácz — Gálos Rezső (4 K) — Gárdonyi Géza — Gerencsér István — Ghyczy Elemér — Gosztony László — Groh István — Guttenberg Pál — Gyarmathy Zsigáné — Heinrich Gusztáv dr. — Heller Bernát dr. — Hild Viktor — Homoródalmási áll. elemi isk. — Hornyánszky Aladár — Iparművészeti Múzeum — Irczing Ferencz — Jancsó Benedek dr. — Juhász József — Kaas Ivor br. — Kada Elek — Kaposvári áll. főgimn. — Keleti Kereskedelmi akadémia — Kodály Zoltán — Kohn Sámuel dr. — Kolba Lajos — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar — Komoroczy Miklós — Kónyi Manó — Kőrösi Sándor (4 K) — Kőváry László — Krausz Sámuel dr. — Lähne Vilmos — Lampérth Géza dr. — Lestyánszky Dezső — Libertiny Gusztáv — Lill Tivadar — Leitersdorfer Béla — Maróti Rintel Géza — Marczali Henrik dr. — Margitai József — Melich János dr. — Mikszáth Kálmán — Milkó Dezső dr. — Molnár Viktor — Morelli Gusztáv — Négyesy László dr. — Pap Károly — Pastinszky József — Patrubány Lukács — Payer Endre dr. — Pecsenyédi áll. el. isk. — Péter János — Petrovics Arzén — Pikler Gyula dr. — Radvánszky Béla br. — Ransburg Gusztáv — Rákosi Jenő — Réthy László dr. — Rexa Dezső — Schönherr Gyula dr. — Sebestyén Gyula — Sepsiszentgyörgyi Kaszinó — Siegescu József dr. — Simonyi Jenő dr. — Simonyi Zsigmond dr. — Sochán Pál — Sommer János — Soproni Városi Múzeum — Sopronvidéki r. k. Néptanító-egyesület — Strobl Alajos — Szalay Károly — Széchenyi Béla gr. — Székely Dezső dr. — Szeniczi áll. polg. isk. — Szinnyei József dr. — Szongott Kristóf — Sztripszky Hiador — Takaró Imre — Tamás László — Thim József dr. — Temesvári áll. tanítóképző = Thúry József — Török Andor dr. — Undi Springholcz Mariska — Váczy János dr. — Vágó Aladár — Vajna Károly — Varju Elemér dr. — Varga Bálint dr. — Vető Zsigmond — Vésztői Kaszinó — Vikár Béla — Vitális István — Weiss Miksa dr. — Zloczky Theodoz — Összesen . . . . 788 K — f.
1906. évre: Beszterczei polg. fiúisk. — Bpesti III. k. áll. főgymn. — Csurgói ev. ref. főgymn. — Eperjesi „Széchenyi-Kör" — Heller Bernát dr. — Képviselőházi könyvt. — Pozsonyi kir. jogakad. — Thallóczy Lajos dr. — Összesen . . . . 48 K — f.
1907. évre: Beszterczei polg. fiúiskola . . . . 4 K — f.
Keleti Szemlére fizettek: Bpesti Tud. Egyet. Földr. Int. (8 K) — Erdélyi Pál dr. (12 K) — Krausz Sámuel dr. (12 K) — Pongrácz Sándor dr. (8 K) — Stoll Ernő (6 K) — Szinnyei József dr. (12 K) — Thallóczy Lajos dr. (6 K) — Thúry József (6 K) — Vikár Béla (6 K). — Összesen 76 K — f.
Alapítványi kamatot fizetett: 1905 évre: Joannovich György Kúnos Ignácz dr. — Összesen . . . . 12 K — f.

Összesen befolyt hátralékokból:	11.— K,	jan. 1-től	359.— K.
1905. és követk. évi díjból	840.— K,	„ „	3062.50 K.
Keleti Szemlére	76.— K,	„ „	154.56 K.
alapítványi kamat	12.— K,	„ „	36.— K.
alapítványi díjból	—.— K,	„ „	153.— K.

Budapest, 1906 január 1.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(I., Zsigmond-u. 1.)

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Csánki Dezső
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

VI. évfolyam. 1. füzet. (Új sorozat I.) 1905.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tagságdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztő czímére (IX. ker., Csillag-utcza 3. sz.), előfizetések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdijba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) intézendők.

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1905. évi január hó 1-től január hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1902. évre: Atovich Ferencz . . . . 6 K — f.

1903. évre: Timkó György . . . . 6 K — f.

1904. évre: Lampérth Géza dr. — Nyáry Albert báró, dr. — Samu János — Semayer Vilibáld dr. — Solymossy Sándor dr. — Strobl Alajos — Timkó György — Vrabely Mihály — Összesen . . . . 48 K — f.

1905. évre: Alexics György dr. — Andrássy Károly — Baksay Sándor — Balassagyarmati főgimn. — Bán Aladár dr. — Bártfai áll. főgimn. — Bátky Zsigmond dr. — Beszterczei polg. fiúisk. — Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző — Budapesti Egyetemi Könyvtár — Budapesti Eötvös-kollégium — Csanádmegyei Tanító-Egyesület — Czeglédi áll. gymn. — Deési főgimn. — Dobsinai polg. fiúisk. — Eperjesi ág. h. ev. kollégium — Eperjesi áll. tanítónőképző — Eperjesi kir. kath. főgimn. — Eperjesi „Széchenyi-Kör“ — Faragó Alfréd — Feichtinger Győző — Felsőlövői ev. tanintézetek — Gyönki ev. ref. gimn. — Győri áll. polg. leányisk. — Győri áll. tanítónőképezde — Gyulafehérvári r. kath. főgimn. — Hellebrant Árpád — Hontmegyei Múzeum-Társaság — Ivánfy István — Jászberényi főgimnázium — Kapuvári polg. iskola — Karácsonyi János dr. — Karczagi ev. ref. főgimn. — Kassai áll. iparisk. — Kassai kath. főgimn. — Kassai Múzeum — Képviselőházi Könyvtár — Keszthelyi premontrei társház — Kézdivásárhelyi polg. fiúisk. — Kézdivásárhelyi polg. leányisk. — Klein Samu — Kolozsvári ev. ref. kollégium — — Kolumbán Samu — Koritsánszky Ottó — Körmöczbányai áll. főreálisk. — Lévay József — Liszt Nándor dr. — Losonczi főgimn. — Madarassy László — Makói áll. főgimn. — Marienescu Athanáz dr. — Mezőtúri ref. főgimn. — Mohl Adolf — Nagybányai áll. főgimn. — Nagyenyedi áll. polg. leányisk. — Nagyenyedi Bethlen-főiskola — Nagyszombati közs. polg. fiúisk. könyvtára — Nyitrai püspöki nagyobb papnevelő-intézet — Ódombovári áll. elemi isk. — Orosházi polg. isk. - Orosz Endre — Pancsovai áll. főgimn. — Pécsvárosi Múzeum — Pozsonyi áll. tanítónőképző — Privigyei gimn. — Rákosszentmihályi áll. el. isk. — Reichardsperg és Tsa. — Rózsahegyi kath. főgimn. — Rozsnyói kath. főgimn. — Samu János (1.50) — Semayer Vilibáld dr. — Solymossy Sándor dr. — Somogyi Könyvtár — Soproni áll. főreálisk. — Soproni evang. lyceum — Sümegi reálisk. — Szakáts Péter dr. — Szalay László dr. — Szegedi áll. főreálisk. — Szegzárdi főgimn. — Székelykeresztúri áll. tanítóképző ifj. önképzőkör — Székelykeresztúri unit. gimn. — Székely Mikó-kollégium — Szendrey János dr. — Szentbenedekrendi Központi Könyvtár — Temesvári áll. főgimn. — Thallóczy Lajos dr. — Tordai áll. polgári isk. — Trencsénbáni áll. elemi isk. — Újbessenyői áll. elemi isk. — Verseczi áll. főreálisk. — Vojna János — Zilahi ev. ref. gimn. — Zombori áll. főgimn. — Összesen . . . . 573 K 50 f.

1906 évre: Rózsahegyi kath. főgimn. . . . . 6 K — f.

Keleti Szemlére fizettek: Alexics György dr. (6 K) — Bártfai áll. főgimn. (4 56 K) — Bátky Zsigmond dr. (6 K) — Thallóczy Lajos dr. (6 K) — Összesen . . . . 20 K 56 f.

Alapítói díjat fizetett: Herrmann Antal dr. . . . . 7 K 50 f.

Összesen befolyt hátralékokból:	60.— K,	jan. 1-től	60.— K.
1905. és követk. évi díjból	579.50 K,	„ „	579.50 K.
Keleti Szemlére	20.56 K,	„ „	20.56 K.
alapitványi kamat	—.— K,	„ „	—.— K.
alapitványi díjból	7.50 K,	„ „	7.50 K.

Budapest, 1905 február 1

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállitott *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség czímére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

Hornyánszky Viktor cs. es kir. udvari könyvnyomdája.

VI. évfolyam. 2. füzet (április). (Új sorozat I.) 1905.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tagságdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztő czímére (IX. ker., Csillag-utcza 8. sz.), előfizetések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállításért járó 6 K díjat az elnökség czimére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

Utalványczim: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás a jövő füzetben.

Budapest, 1905 április 20.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél (Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

I. kötet: *Strausz Adolf,* **Bolgár néphit.** Ára . . . . 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula,* **Rovás és rovásirás.** Ára . . . . 15 „
III. kötet: *Dr. Katona Lajos,* **Magyar népmese-typusok.** (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát,* A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula,* Palócz néprajzi tanulmányok.
3. szám: *Nagy Géza,* A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula,* A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György,* Vadrózsapör
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel,* Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József,* Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula,* Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János,* Újabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilencz füzetnek együtt 7 kor.

A Magyar Néprajzi Társaság **könyvtára**

a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában
(IX., Cs[illegible]g-utcza 3., I. em.)

nyitva van 9—1 óra közt
minden napon.

A kik a könyvtárt használni óhajtják, *Ernyey József* könyvtárosnál jelentkezzenek.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Védnök:
József cs. és kir. főherczeg Ő Fensége.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(Orsz. Statisztikai Hivatal).

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum).

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15. sz.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Esztegár László dr.
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

VI. évfolyam. 3. füzet (szeptember). (Új sorozat I.) 1905.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tagságdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztő czímére (IX. ker., Csillag-utcza 8. sz.), előfizetések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

☞ Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII. ker., Arena-út 15. sz.) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás

az 1905. évi június hó 10-től szeptember hó 20-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1901. évre: Zsoldos Benő (2 kor.) . . . . 2 K — f.
1902. évre: Zsoldos Benő (1 kor.) . . . . 1 K — f.
1903. évre: Podhradszky Lajos . . . . 6 K — f.
1904. évre: Fejér Ignácz — Kőváry László — Zloczky Theodoz — Összesen . . . . 18 K — f.
1905. évre: Békefy Remig dr. — Borgóbeszterczei áll. elemi isk. — Dancsecs János — Fehérmegyei Tanító-Egylet — Fejér Ignácz — Figuss Vilmos — Fränkel Bertalan dr. — Lőcsei kir. gimn. — Mahler Ede dr. — Nagybányai Múzeum-Egylet — Pápai ev. ref. főisk. — Perényi Lajos — Podolini kath. főgymn. — Réthei Prikkel Marián — Révai Sándor dr. — Roth Herrmann — Ruisz Gyula — Szabadkai főgimn. — Téglás Gábor (2 kor.) — Tóth György dr. — Wagner Lajos dr.— Összesen . . . . 122 K — f.
1906. évre: Gohl Ödön . . . . 6 K — f.
Keleti Szemlére fizetett: Stein János . . . . 8 K — f.
Alapítványi kamatot fizetett 1904. évre: Pósta Béla dr. — Szentmartoni Darnay Kálmán. — **1905. évre**: Szentmártoni Darnay Kálmán — Összesen . . . . 8 K — f.
Alapítói díjat fizetett: Herrmann Antal dr. . . . . 37 K 50 f.

Összesen befolyt hátralékokból:	27.— K,	jan. 1-től	306.— K.
1905. és követk. évi díjból	128.— K,	„ „	1842.50 K.
Keleti Szemlére	8.— K,	„ „	72.56 K.
alapitványi kamat	18.— K,	„ „	24.— K.
alapitványi díjból	37.50 K,	„ „	153.— K.

Helyreigazítás. Folyóiratunk f. évi júniusi (Ethnographia. Új folyam I. 4.) számában közölt „Hivatalos nyugtázás"-ban fölsoroltakon kívül tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

az 1904. évre: Homoródalmási áll. el. isk., Pastinszky József;
az 1905. évre: Giesswein Sándor dr., Nagyváradi közs. könyvtár, Perényi Adolf;
az 1906. évre: Perényi Adolf (4 kor.).

Ellenben törlendő az 1905. évi kimutatásból Pastinszky József, az 1906. évi kimutatásból Perényi Lajos.

A befizetett összegekre vonatkozó kimutatás ezen igazítás daczára sem változik, mert a befizetések az ott kitüntetett végösszegekbe már be voltak számítva.

Budapest, 1905 szeptember 21.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A M. Nemzeti Múzeum
néprajzi tára
(IX., Csillag-utca 3., I. és II. emelet)
folyó évi november hó 1-től további intézkedésig
zárva marad.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(I., Zsigmond-u. 1.)

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Arena-út 15.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Csánki Dezső
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

VI. évfolyam. 1. füzet. (Új sorozat I.) 1905.

A

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYÁNAK

ÉRTESÍTŐJE.

AZ „ETHNOGRAPHIA“ MELLÉKLETE.

SZERKESZTI

DR. SEMAYER VILIBÁLD.

Egyes füzet ára 2 korona.
Az évi négy füzet előfizetési ára 5 korona.
A Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tagságdíjuk fejében jár.

Kéziratok a szerkesztő czímére (IX. ker., Csillag-utcza 8. sz.), előfizetések a Magyar Nemzeti Múzeum pénztárának küldendők.

Megjelenik február, április, szeptember és november hónapokban.

BUDAPEST,
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KIADÁSA.
1905.

TARTALOM.

Figyelmeztetés.

Az **Ethnographia** teljes IV—V. évfolyamát a Magyar Néprajzi Társaság 8 koronán, a III. évfolyam *utolsó* (VII—X. sz.), valamint a VI. évf. *első* füzetét 4 koronán *visszaváltja*, illetőleg ezen értékben a tagdíjba beszámítja. Ajánlatok *Feichtinger Győző* pénztároshoz (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) intézendők.

Kérjük a Magyar Néprajzi Társaság tagjait s folyóiratunk előfizetőit, hogy **lakásaik változását a pénztárosnál** (Budapest, VII. ker., Aréna-út 15. sz.) **idejekorán bejelentsék**, nehogy a füzetek szétküldésében zavar támadjon.

A M. Nemzeti Múzeum

néprajzi tára

(IX., Csillag-utca 3., I. és II. emelet)

folyó évi november hó 1-től további intézkedésig

zárva marad.

Utalványczím: Magyar Néprajzi Társaság, Budapest.
3019. cheque-számlájára.

Hivatalos nyugtázás az Ethnopraphia deczemberi füzetében.

Budapest, 1905 deczember.

Feichtinger Győző,
pénztáros (VII., Aréna-út 15.).

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és **Ranschburg Gusztáv** könyvkereskedőnél (Budapest, IV. Ferencziek-tere) kaphatók:

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

I. kötet: *Strausz Adolf,* Bolgár néphit. Ára . . . . 8 kor.
II. kötet: *Dr. Sebestyén Gyula,* Rovás és rovásírás. Ára . . . . 15 „
III. kötet: *Dr. Katona Lajos,* Magyar népmese-typusok. (Sajtó alatt.)

II. Néprajzi Füzetek:

1. szám: *Dr. Munkácsi Bernát,* A magyar népies halászat műnyelve.
2. szám: *Istvánffy Gyula,* Palócz néprajzi tanulmányok.
3. szám: *Nagy Géza,* A szkithák nemzetisége.
4. szám: *Dr. Sebestyén Gyula,* A székelyek neve és eredete.
5. szám: *Dr. Alexics György,* Vadrózsapör.
6. szám: *Dr. Krausz Sámuel,* Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai.
7. szám: *Huszka József,* Tárgyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai.
8. szám: *Dr. Sebestyén Gyula,* Az avar-székely kapcsolat emlékei.
9. szám: *Galgóczy János,* Újabb sumir szószedet.

Ára egy-egy füzetnek 1 kor., a kilencz füzetnek együtt 7 kor.

Tagsági oklevél. Tisztelettel tudatjuk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság művészien kiállított *névre szóló* tagsági okleveleit azon tagjainak készséggel megküldi, a kik a kiállitásért járó 6 K díjat az elnökség czimére (Budapest VIII., Nemzeti Múzeum) beküldik.

A Magyar Néprajzi Társaság **könyvtára**

a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában

(IX., Csillag-utcza 3., I. em.)

nyitva van 9—1 óra közt

minden napon.

A kik a könyvtárt használni óhajtják, *Ernyey József* könyvtárosnál jelentkezzenek.

A Magyar Néprajzi Társaság tisztikara.

Elnök:
Szalay Imre, min. tanácsos
(M. Nemzeti Múzeum).

Alelnökök:

Munkácsi Bernát dr.
(VI., Szondy-u. 9.)

György Aladár
(I., Zsigmond-u. 1)

Főtitkár:
Sebestyén Gyula dr.
(M. Nemzeti Múzeum.)

Titkár:
Herrmann Antal dr.
(I., Győri-út 13.)

Pénztáros:
Feichtinger Győző.
(VII., Aréna-út 15.)

Ellenőr:
Mader Béla.
(Földmív. Minisztérium.)

Könyvtáros:
Ernyey József
(IX., Csillag-u. 3.)

A Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagjai:

a) *Fővárosiak*:

1 Almásy György dr.
Alexics György dr.
Balásy Dénes
Balassa József dr.
5 Balogh Pál
Bán Aladár dr.
Bátky Zsigmond dr.
Borovszky Samu dr.
Csánki Dezső
10 Fiók Károly dr.
Galgóczy János
Goldziher Ignácz dr.
Gönczi Ferencz
Huszka József
15 Jancsó Benedek dr.
Katona Lajos dr.
Karácsonyi János dr.
Kolumbán Samu
Kováts László
20 Krausz Sámuel dr.
Kúnos Ignácz dr.
Mahler Ede dr.
Margalits Ede dr.
Melich János dr.
25 Nagy Géza
Nagy Miklós
Pápay József
Patrubány Lukács dr.
Réthy László dr.
30 Semayer Vilibáld dr.
Solymossy Sándor dr.
Strausz Adolf
Szendrei János dr.
Szily Kálmán dr.
35 Szinte Gábor
Tagányi Károly
Tolnai Vilmos dr.
Varjú Elemér
Vikár Béla
40 Zolnai Gyula dr.

b) *Vidékiek*:

1 Asbóth János
Baróti Lajos dr.
Bellosics Bálint
Erdélyi Pál dr.
5 Giesswein Sándor dr.
Istvánffy Gyula
Kada Elek
Kálmán Lajos
Lehoczky Tivadar
10 Posta Béla dr.

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

TOZZER LIBRARY
3 2044 041 751 686